FUERO JUZGO

EN LATIN Y CASTELLANO,

COTEJADO

CON LOS MAS ANTIGUOS Y PRECIOSOS CÓDICES

POR

LA REAL ACADEMIA ESPAÑOLA.

MADRID
POR IBARRA, IMPRESOR DE CÁMARA DE S. M.
1815.

DISCURSO

Sobre la legislacion de los wisigodos y formacion del Libro ó Fuero de los jueces, y su version castellana (1).

INTRODUCCION.

Entre todas las bárbaras y belicosas naciones septentrionales, que sobre las ruinas del vasto y poderoso imperio romano levantaron sus monarquías, la que mas se apartó de las primitivas costumbres de sus mayores, aunque retuvo muchas, y por consiguiente dió mas regularidad á su legislacion, fue la de los godos, que con el nombre de wisigodos, ó godos occidentales á distincion de los ostrogodos, ó godos orientales, fixaron su residencia y dominacion en España.

Emulos de los romanos en esto como en otras muchas cosas los wisigodos dividieron su código legal á imitacion de Justiniano en doce libros, y éstos en sus títulos y leyes correspondientes; y no contentos con haber tomado el órden y método de los romanos adoptaron tambien muchas leyes de ellos en su legislacion, aunque despues consolidada con el tiempo y con la entera expulsion del dominio romano de la monarquía goda prohibieron en ella absolutamente el uso y autoridad de las leyes romanas, como se dirá en su lugar.

Una de las pruebas, entre otras muchas que pudieran darse, de la adopcion de las leyes romanas en la legislacion wisigoda es el titulo 1 del libro 4 que trata de los grados del parentesco, tomado todo él, ó por mejor decir copiado todo á la letra del tít. 11, lib. 4 de las Sentencias recibidas del jurisconsulto Paulo, con sola la diferencia de hallarse mezcladas en el contexto de las leyes las interpretaciones llamadas de Aniano; esto sin duda, porque se tomaron dichas leyes, como se dirá inmediatamente, del Código Alariciano, ó lo que es lo mismo, del Breviario formado de órden de Alarico por Goyarico conde palatino, refrendado por Aniano, y promulgado por aquel príncipe en favor de los romanos provinciales sujetos á su dominacion, que miraban como un yugo insoportable la sujecion á las leyes wisigodas, y tuvo con ellos la política condescendencia de darles una legislacion para su gobierno particular, mas análoga y acomodada á su genio y costumbres; habiéndose formado dicho Breviario de los Códices gregoriano, hermogeniano y teodosiano, de las Sentencias recibidas de Paulo, Instituciones de Cayo y de las Novelas, á lo qual se añadieron las interpretaciones de Aniano, ó atribuidas á él, hechas de órden de Alarico para aclarar lo que hubiese obscuro en las leyes romanas, y hacerlas mas útiles á sus súbditos, como lo dice el mismo Alarico en su Conmonitorio ó mandato puesto á la frente del Código para darle la sancion real y legal (2).

De este Breviario llamado vulgarmente de Aniano, aunque no hizo mas que refrendarle (3), se tomaron las citadas leyes de los grados del parentesco, y no de

(1) Este discurso es obra de nuestro académico de número el ilustrísimo señor Don Manuel de Lardizabal y Uribe, del Consejo y Cámara de S. M.

(2) Utilitates populi nostri propitia Divinitate tractantes, hoc quoque, quod in legibus videbatur iniquum, meliori deliberatione corrigimus, ut omnis legum romanarum, et antiqui juris obscuritas, *adhibitis sacerdotibus ac nobilibus viris*, in lucem intelligentiae melioris deducta resplendeat, et nihil habeatur ambiguum, unde se diuturna, aut diversa jurgantium impugnet objectio. Quibus omnibus enucleatis, atque in unum librum prudentium electione collectis, haec quae excerpta sunt, vel clariori interpretatione composita *venerabilium episcoporum vel electorum provincialium nostrorum roboravit adsensus*. Apud Baron. Annal. ann. 506.

(3) Anianus V. S. hunc codicem legum juris secundum authenticum subscriptum, et in thesauris editum, subscripsi, et edidi sub die III nonas februarii anno XXII regnante domino nostro Alarico Rege ex praeceptione

san Isidoro arzobispo de Sevilla, como equivocadamente se figuró Alonso Villadiego, el qual en su comentario á la primera de estas leyes dice: que cree con evidencia que fueron hechas por san Isidoro en tiempo de Sisebuto, fundado, ó por mejor decir engañado por el monge Graciano, que insertó dichas leyes en su Decreto, y con su acostumbrada falta de crítica las aplicó á san Isidoro, siendo notoriamente del jurisconsulto Paulo con las interpretaciones de Aniano; y así es que con mejor crítica fueron excluidas de las obras del Santo en la edicion regia, hecha en Madrid por Grial de órden de Felipe II, por no encontrarse en los códices mas antiguos, aunque se hallan en algunos posteriores, como lo advierte el editor.

De este mismo Breviario se tomó tambien todo lo demas que los reyes godos sucesores tuvieron por conveniente adoptar de las leyes romanas en su legislacion, de la qual por consiguiente puede con verdad decirse que es un código gótico-romano por la mezcla que en él hay de costumbres y leyes de entrambas naciones.

Don Joaquin Marin en su Historia de la milicia española (tom. I, pág. 226) dice que aunque en el Fuero Juzgo hay muchas leyes concordantes con el derecho comun, y especialmente con el código, no se pudieron tomar ni del código teodosiano ni del de Justiniano, porque uno y otro se publicaron despues de la venida de los godos: por lo qual cree que estas costumbres las aprendieron estando con los romanos, así como recibieron de ellos otros usos. Pero la razon es muy débil y no prueba nada, porque la coleccion del Fuero Juzgo no se hizo inmediatamente á la venida de los godos, sino mucho despues y muy posteriormente no solo á la publicacion de los dos citados códigos, sino tambien á la del código alariciano, de donde se tomaron las leyes, como se ha dicho, y lo prueban sin réplica las ya citadas de los grados de parentesco.

Quatro clases ó géneros de leyes se encuentran en la legislacion wisigoda. Unas que hacian los príncipes por su propia autoridad y potestad, como lo manifiestan sus respectivos nombres puestos en ellas; pero intervenian tambien para su formacion, á lo menos con su consejo, los proceres y principales señores de la corte, de lo que ha quedado un claro testimonio en la ley 14, tít. 2, lib. 12, en la qual Sisebuto, autor de ella, dice que ha de valer para siempre esta ley que él ha hecho *con todo el oficio palatino*. Este oficio palatino puede, segun esto, considerarse como un consejo íntimo y privado que tenian los soberanos cerca de su persona, á fin de aconsejarse y tomar las luces necesarias para el mayor acierto en asuntos de mucha gravedad y consecuencia, qual es y ha sido siempre la formacion de las leyes.

Otras se hacian en los concilios nacionales por la nacion representada en ellos por los dos brazos eclesiástico y regular unidos al príncipe como cabeza suprema del estado, el qual convocaba los concilios, proponia en lo que se llama *tomo regio* los asuntos que se habian de tratar y determinar en ellos, y al fin confirmaba y daba la sancion real y legal á las determinaciones conciliares, como todo aparece muy claro por las mismas actas de los concilios, de las quales consta igualmente que el pueblo prestaba su consentimiento en la formacion de estas leyes, como es de ver en el cánon 75 del concilio IV toledano, en el qual despues de haber determinado lo conducente á la seguridad de la persona de los príncipes y del estado, dice (1): *Por todo el clero y el pueblo se dixo*: *El que contraviniere á esta definicion sea anatematizado, &c.*; y en el cánon 10 del concilio XVI (2): *Por todos los sacerdotes de Dios, señores del palacio y todo el pueblo se dixo, &c.*

Aun mas expresiva y terminante es todavía una ley, que por no tenerla el códice que ha servido de texto á la Academia, la ha puesto por nota con el núm. 5

domini nostri gloriosissimi regis Alarici, ordinante viro magnifico et illustri Goiarico comite. Ap. Jacob. Gotofred. in prolegom. cod. Theodos. cap. 5, num. 8.

(1) Et ideo, si placet omnibus qui adestis haec tertió reiterata sententia, vestrae vocis eam consensu firmate. Ab universo clero vel populo dictum est: Qui contra hanc vestram definitionem praesumserit, anathema sit. Concil. Tolet. IV, can. 75, num. 82.

(2) Ab universis Dei sacerdotibus, palatii senioribus, clero vel omni populo dictum est: Qui contra hanc vestram definitionem venire praesumserit, sit anathema, &c. Concil. Tolet. XVI, can. 10, num. 49.

á la pág. 5 de su edicion latina, habiéndola tomado del códice Emilianense y del de Cardona, en el qual y en Lindembrogio es la ley 5, tít. 1, lib. 2, y en la version castellana dice: "Anadimos con estas otras leyes, que nos ficiemos con los obispos „de Dios e con todos los mayores de nuestra corte, e con otorgamiento del pueblo."

Hay otras leyes, y en bastante número, sin data ni nombre de autor ni otra señal alguna por donde pueda venirse en conocimiento, ni aun por su contexto, de quién son y de quándo se hicieron. Estas se puede creer que se tomaron de las antiguas y primitivas colecciones, de las quales pasáron á las posteriores sin nombre de autor, ó porque en aquellas no le tenian, ó porque no se creyó necesario conservarle si le tenian, estando bastantemente autorizadas ya por el solo hecho de hallarse incorporadas en una coleccion aprobada. Hay bastante fundamento para creerlo así en la misma ley 5 que acaba de citarse, en la qual tratando Recesvinto de las leyes de su compilacion y quales deben observarse, cuenta entre ellas las que vienen de la antigüedad: *quas aut ex antiquitate iuste novimus*, *aut tenemus*, que en la version castellana dice: "E aquellas leyes mandamos que valan, las quales entendemos que fueron „fechas antiguamientre por derecho", en lo que parece hacer alusion á las primitivas colecciones; á lo menos es una conjetura bastante fundada, y tiene mucha probabilidad, así como no tiene ninguna la de Villadiego, que atribuye determinadamente todas las leyes sin autor á Sisenando ó á san Isidoro con razones harto débiles, que se exâminarán en el capítulo II de este discurso. Es verdad tambien que entre estas leyes sin autor hay algunas de las que por su contexto se puede inferir con alguna probabilidad, á lo menos el tiempo en que se hicieron, como se dirá en ocasion oportuna.

Otras leyes hay finalmente que tienen al principio una nota que dice: *antiqua*, y en algunas se añade: *noviter emendata*. Comunmente se cree que estas son tomadas de la legislacion de los romanos, y pudieran alegarse como prueba de ello las ya citadas leyes del tít. 1, lib. 4 que tienen la nota de antiguas, y fueron no solo tomadas, sino copiadas literalmente de las leyes romanas, como se ha dicho. Esta opinion viene muy de antiguo, pues en algunos códices castellanos se encuentra al principio de ellos una especie de discurso que la Academia ha puesto en la edicion castellana despues de las leyes del prólogo pág. 15. En este discurso, despues de una breve cronología de los reyes godos, trata el autor de la division del Fuero en libros, títulos y leyes, y entre otras cosas dice: "Et quando fallares scripto, *ley antigua*, sepas que es de los „libros de los romanos, que fue puesto en honor de césares fieles.... Et quando falla„res scripto, *correpta*, sepas que hay en ella algo del juicio de los romanos."

Esto se confirma por una ley suelta que sigue á continuacion del discurso con una inscripcion que dice: *El rey don Flavius Horius* (que es Ervigio), y comienza diciendo: "Nos pusiemos señal sobre cada un iuycio (ley) que aviemos emendado de los „iuycios antiguos, los quales fueran de los romanos." Sigue refiriendo que en las leyes de los romanos hay dudas y obscuridad, y que él habia escogido *para poner en este libro las que parescien et eran manifiestas*; y luego dice: *De sí señalar sobre ellas* (las leyes) *con su señal, et decir*: *ley antigua*: *de sí señalar las que emendades, et en las que acresciemos, et decir*: *antigua emendada*, *et así partiemos lo oscuro et arrancamos lo dubdoso*.

De aquí resulta al mismo tiempo que en la coleccion de Ervigio, de que se hablará en su lugar, se insertaron varias leyes de los romanos, y en ella se pusieron las notas: *antigua*, *y nuevamente emendada*, que hasta hoy se han conservado en muchas de ellas. Pudiera ser tambien otra confirmacion de lo dicho la ley 24, tít. 1, lib. 2, en la qual en donde el texto latino dice: *in lege priori*, los códices castellanos Toledanoy Escurialense 1.º dicen: *en la ley antigua romana*.

Las dos últimas clases de leyes, esto es, las que no tienen nombre de autor y las que tienen la nota de antiguas, pueden y deben referirse á las de la primera clase de las que fueron hechas por los príncipes, pues aun quando las que tienen la nota de antiguas se hayan tomado de la legislacion romana, en tanto tienen autoridad y fuerza de ley, en quanto fueron adoptadas por los príncipes godos en su legislacion, y se incluyeron en el código nacional. De suerte que la fuente y orígen todo

de la legislacion wisigoda viene á reducirse en suma á los príncipes y concilios nacionales toledanos.

Don Juan Francisco Masdeu en su erudita Historia crítica de España (tom. 11, pág. 14) dice, que las órdenes y decretos de los reyes godos no tenian fuerza sino durante su vida, y solo recibian perpetuidad y vigor de ley quando lograban la aprobacion de los estados eclesiástico y secular con la firma de los obispos y grandes del reyno; y que por eso todos los príncipes desde Recaredo hasta Egica procuraron que se confirmasen sus decretos en los concilios de Toledo. No dice en qué se funda esta asercion, y si fuese cierta, seria necesario decir que la mayor parte de las leyes wisigodas, que han llegado á nosotros, no fueron verdaderas leyes, porque no fueron confirmadas por los concilios de Toledo, como de ellas mismas y de los concilios aparece. Ademas de que la expresada asercion es abiertamente contraria á la de Sisebuto en la ley 14 arriba citada, en la qual dice que quiere que valga perpetuamente: *hac in perpetuum valitura lege sancimus*.

Del mismo modo y aun con mas energía se explica Chindasvindo en la ley 17, tít. 5, lib. 6, diciendo: *hoc omne per aevum promulgamus edictum*; y en otras diversas leyes se encuentran iguales ó semejantes expresiones, todas las quales serian enteramente vanas y aun ridículas, si la observancia y fuerza de las leyes que las contienen hubiese de acabar con la vida del que las hizo.

Tampoco estaba persuadido Recesvinto á que debia espirar con su vida la observancia de sus leyes, pues ademas de usar en una de ellas la expresion *aeterna lege jubemus*, creia que podia obligar con ellas á sus mismos sucesores en la corona, como lo prueba la ley 5, tít. 1, lib. 2, en la qual dispone que todo lo que el príncipe adquiriese despues de haber subido al trono, no pueda pasar á sus herederos, sino á los sucesores en la corona para invertirlo en beneficio del estado y no de su familia, poniéndoles tambien por condicion necesaria para subir al trono el haber de jurar antes la observancia de su ley.

Ni hay que decir que esta se hizo en el concilio VIII de Toledo, y por consiguiente que de él recibió la perpetuidad y fuerza de ley, porque la determinacion del concilio se limita precisamente á disponer en particular que los bienes que Chindasvindo adquirió despues de haber subido al trono pasasen á Recesvinto, no como hijo y heredero suyo, sino como sucesor en el reyno; y aun esto dice expresamente que lo hace en nombre del príncipe. Pero la extension de la ley á todos los sucesores de la corona, y la obligacion de jurar su observancia antes de subir al trono, es solo de Recesvinto sin intervencion ninguna del concilio, como de él mismo aparece.

Egica, imbuido en esta parte en las mismas máxîmas de su predecesor, estaba tan distante de creer que sus decretos necesitaban de la confirmacion del concilio para adquirir la perpetuidad y tener fuerza de ley, que por el contrario estaba persuadido á que él la daba con sus leyes á las determinaciones del concilio. Esto se ve muy claro en el concilio XVII de Toledo convocado por el mismo Egica, el qual, habiéndose descubierto que los judíos de Africa tenian inteligencias secretas con los de España, y tramaban una conjuracion contra los cristianos, encarga al concilio en su tomo regio, que se tomen todas las providencias correspondientes sobre el asunto, y se determine lo que se debe hacer con sus personas y bienes; y luego añade, que él promulgará una ley para dar la estabilidad y perpetuidad conveniente á lo que en el concilio se determinare (1).

De todo lo dicho resulta que tanto las leyes como los mismos concilios prueban claramente que las leyes que hacian los príncipes godos tenian fuerza de tales, y toda la estabilidad correspondiente por sí mismas sin necesidad de buscarla en la confirmacion de los concilios, antes bien ellos daban á estos la sancion real y legal.

Para proceder con el debido órden y claridad en el presente discurso, se tratará

(1) Sic quoque ut quid de illis cunctisque rebus ipsorum agere conveniat, canonica vestri cœtus sententia patente stylo constituat: *quod nostrae legis censura perpetim stabile manere decernat*. Concil. Tolet. XVII, tom. reg. num. 6.

en él baxo de diversos capítulos: Del primer legislador de los godos: de las antiguas y primitivas colecciones de las leyes wisigodas: de las leyes hechas por los príncipes solos: de las formadas por la nacion en los concilios nacionales: de las posteriores colecciones y sus autores hasta la que ha llegado á nosotros con el título de *Liber Judicum* ó *Forum Judicum*: de la version de éste al castellano con el nombre de Fuero Juzgo: del uso, autoridad y observancia que han tenido las leyes wisigodas, no solo dentro de España y en tiempo de la dominacion goda, sino tambien fuera de España y despues de la ruina de la monarquía por la irrupcion de los sarracenos: en tiempo de la dominacion de estos, y despues de su expulsion y restauracion de la monarquía española por el invicto y generoso príncipe don Pelayo y demas soberanos sucesores suyos.

CAPITULO I.

Del primer legislador de los godos.

Casi todos nuestros escritores que han tratado de la historia y legislacion de los godos dicen resueltamente y sin dudas, que Eurico fue su primer legislador; pero sin mas fundamento para ello que un pasage de san Isidoro arzobispo de Sevilla mal entendido, ó á lo menos no entendido con la misma exâctitud y propiedad con que el santo se explicó.

Hablando de Eurico en su Historia de los godos, dice que en tiempo de este rey empezaron los godos á tener leyes escritas (1), que equivale á decir que este rey fue el primero entre los godos que puso por escrito las leyes, lo que está muy distante de significar que hubiese sido el primer legislador de los godos; á menos que se quiera decir que la escritura es tan esencial á las leyes que sin ella no las puede haber, lo que sobre ser falso probaria ademas que las naciones bárbaras septentrionales no tuvieron ni pudieron tener leyes hasta que abrazaron la religion cristiana, porque hasta entonces por lo general no adoptaron la escritura; y hablando determinadamente de los godos, es cosa sabida que juntamente con la fe cristiana recibieron el uso de la escritura de su obispo Ulfilas, inventor de la letra gótica, que por el nombre del autor se llamó ulfilana.

Mas para convencerse de la falsedad de semejante asercion basta ver en Tácito (2) que los germanos tenian sus juntas y comicios en que se trataba lo conducente á la paz y la guerra: nombraban personas con el nombre de príncipes para administrar justicia: arreglaban los derechos de las sucesiones, el estado de los siervos, de los libertos: imponian penas á los delitos. ¿Y á quien podrá persuadirse que podian hacer todo esto sin el establecimiento de leyes verdaderas, aunque no fuesen escritas?

Es verdad que á continuacion de lo que queda dicho de san Isidoro, añade el mismo santo, que antes de Eurico los godos solo se gobernaban por usos y costumbres; lo que sin duda ha dado motivo mas principalmente á la equivocacion, creyendo que las palabras *moribus et consuetudine* de que usa el santo se contraponen á todo género de leyes, no contraponiéndose verdaderamente sino á solas las escritas y á la compilacion de ellas, de que solo se trata allí, y lo que es cierto que no habia entonces entre los godos, ademas de que la palabra *mos* significa tambien ley no escrita, y este significado le dá el mismo san Isidoro en dos lugares de sus etimologías (3).

Que las naciones bárbaras se gobernasen por leyes no escritas antes de haber hecho sus compilaciones se ve claro en Warnefrido, el qual dice que Rotari rey de los longobardos fue el primero que mandó poner por escrito las leyes que solo conser-

(1) Sub hoc Rege Gothi legum statuta in scriptis habere coeperunt, nam antea tantum moribus, et consuetudine tenebantur. S. Isidor. Histor. Gothor. in Eurico.

(2) De morib. German. cap. 11, 12, 18, 20.

(3) Mos vero est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Lib. 2, cap. 10, y lib. 5, cap. 3.

vaban de memoria y por el uso (1). Y el mismo Rotari en el epílogo de su compilacion, á la qual dá el nombre de edicto, dice expresamente que mandó escribir las leyes no escritas de sus mayores (2).

No hay razon ninguna para creer que los godos antes de Eurico no tuviesen leyes de esta clase, y lo contrario se deduce no obsuramente del mismo san Isidoro, que hablando de la reforma que Leovigildo hizo en las leyes, dice que añadió muchas que Eurico habia dexado de poner (3). Para decir con propiedad que Eurico omitió y dexó de poner muchas leyes, que esto es lo que en rigor significa la voz *praetermissas* de que usa el santo, era preciso que estuviesen hechas estas leyes antes de Eurico, y con efecto de Ermanarico rey de los godos anterior á la introduccion entre ellos del uso de la escritura dice Jornandes (4) que sujetó muchas y muy belicosas naciones, y las obligó á que obedecieran sus leyes; y Franquenau, ó mas bien don Juan Lucas Cortes, citando á Goldasto, dice que Ataulfo mandó á sus súbditos que juntamente con sus leyes propias obedecieran las romanas: prueba una y otra de que entre los godos hubo leyes antes que el uso de la escritura, y de que Eurico no fue su primer legislador.

El padre Berganza (5), dando á las referidas palabras de san Isidoro su propio y verdadero sentido, dixo con mas exâctitud: "Eurico fue el primer rey de los godos „que mandó recopilar las leyes de sus antecesores y las suyas propias que habia „mandado promulgar, y dispuso que fuesen puestas por escrito." Con la misma propiedad dixo tambien de Eurico el cronicon de Cardeña: *éste puso primero leyes por escripto.*

Si san Isidoro hubiera creido que Eurico habia sido el primer legislador de los godos, seguramente no habria dexado de decirlo en obsequio de su nacion, quando en el libro 5 de sus etimologías trató de los primeros legisladores de los hebreos, griegos, egipcios y romanos; y el no haber puesto entre ellos á Eurico como el primer legislador de su nacion, es una prueba muy eficaz, aunque negativa, de que no le tuvo por tal.

CAPITULO II.

De las antiguas y primitivas compilaciones de las leyes wisigodas y sus autores.

Si Eurico, como acaba de probarse, no fue, hablando con propiedad, el primer legislador de los godos, ni puede saberse quien fuese, porque no ha quedado documento alguno auténtico que lo compruebe, fue ciertamente el primero que ordenó sus leyes, mandándolas poner por escrito, y fue por consiguiente el primer compilador de las leyes wisigodas, aunque el cardenal Baronio quiso quitarle esta gloria, dándosela á su hermano y predecesor Teodorico sin otra prueba ni fundamento que una carta de Sidonio Apolinar (6), en que censurando á Seronato prefecto de las Galias por el desprecio que hacia de las leyes romanas, dando la preferencia sobre ellas á las de los godos, llama á estas teodoricianas, lo que bastó á Baronio para im-

(1) Rotari rex langobardorum leges, quas sola memoria et usu retinebant, scriptorum serie composuit, codicemque ipsum edictum appellari praecepit. Warnefr. De gest. Langobard. lib. 4, cap. 44.

(2) Leges patrum nostrorum quae scriptae non erant condidimus, et pro communi omnium gentis nostrae utilitate.... in hoc membranum scribere iussimus. Ap. Murator. italic. scrip. tom. 1, pag. 2.

(3) In legibus quoque ea quae ab Eurico inconditè constituta videbantur correxit, plurimas leges praetermissas adjiciens, plurasque superfluas auferens. Hist. Gothor. in Leovigildo.

(4) Ermanaricus nobilisimus Amalorum in regno successit, qui multas, et belicosissimas Arctoas gentes perdomuit, suisque parere legibus fecit. Quem merito nonnulli Alexandro Magno comparavere maiores. De Getar. sive Gothor. orig. et reb. gest. cap. 23.

(5) Antigüed. de Esp. tom. 1, pag. 4.

(6) Exultans Gothis, insultans Romanis...... leges theodosianas calcans, theodoricianasque praeponens, veteres culpas nova tributa pesquirit. Sidon. lib. 2, epist. 1.

pugnar expresamente á san Isidoro, y asegurar contra su autoridad que Teodorico y no Eurico fue el primero que puso por escrito las leyes de los godos (1).

No tuvo presente Baronio que Eurico se llamó tambien Teodorico, y que éste es uno de los diversos nombres que le dan los escritores incluso el mismo Sidonio, que en diversos lugares le llama indistintamente ya Eurico ya Teodorico, y así por leyes teodoricianas no entiendo otras que las de Eurico. Es por tanto muy frágil el fundamento de Baronio para destruir la asercion tan expresa y terminante de un autor de tanta gravedad y peso en este asunto como san Isidoro.

Tampoco habló Sidonio de Teodorico rey de Italia, como creyó Cujacio escribiendo á Franconeto presidente del parlamento de Paris, y para hacer patente su equivocacion basta decir que Sidonio, como refiere san Gregorio Turonense (lib. 2, cap. 23), murió mucho antes que este Teodorico, y por consiguiente no pudo hablar de él.

No es mas fundada que las dos anteriores opiniones la del padre Juan de Mariana, que hablando en su Historia de España (lib. 5, cap. 6) de Alarico dice: "Fue »el primero de los reyes godos que estableció y promulgó leyes por escrito, recopiló »en suma y publicó el código de Teodosio á 3 de febrero del mismo año que fue »muerto, porque antes de él en paz y en guerra acostumbraban á gobernarse los »godos á fuer de otras naciones bárbaras por las costumbres y usanzas de sus mayo»res y antepasados."

Es verdad que Alarico promulgó el código de Teodosio recopilado, que en suma es el Breviario de Aniano de que se ha hecho mencion arriba; pero, como se ha dicho allí mismo, las leyes de este Breviario eran todas romanas, promulgadas para el gobierno particular de los romanos, que repugnaban sujetarse á las leyes godas publicadas antes por Eurico, y así se dió tambien á este Breviario el nombre de ley romana. No es por tanto cierto que Alarico fuese el primero de los reyes godos que estableció y promulgó leyes por escrito, hablando de las de los godos, que es de lo que se trata. Y aunque don Diego de Saavedra en su Corona gótica dice que algunos autores atribuyen á Alarico la gloria de haber sido el primer legislador de los godos, solo cita á Mariana, y no dá razon ninguna en que pueda fundarse la opinion contraria á la respetable autoridad de san Isidoro.

Mas sin embargo de ella Fernandez de Mesa en su Arte histórica y legal (lib. 1, cap. 4, pár. 3) se propuso sostener la opinion de Mariana diciendo, que aunque es cierto que Eurico habia hecho leyes primero; pero que estas no obligaron á los españoles hasta muchos años despues, y que el Breviario de Alarico se promulgó no solo para los romanos sujetos á la dominacion goda, sino general é indistintamente para toda la nacion. Lo primero se contenta con afirmarlo, sin dar mas prueba de ello que su dicho: ni le habria sido fácil hallar prueba alguna razonable. Para lo segundo se apoya en la autoridad de Jacobo Gotofredo, el qual puntualmente dice lo contrario, asegurando que las provincias y ciudades que entraban en la dominacion de las naciones extrañas, esto es wisigodos y demas septentrionales, se gobernaban por dos derechos distintos, el de los vencedores y el de los vencidos, que por humanidad y bondad les permitian los vencedores; y dice tambien expresamente que el Breviario de Aniano le publicó Alarico para los súbditos romanos, como se puede ver en los capítulos 5 y 7 de sus prolegómenos al código teodosiano, que son los mismos que cita Mesa en apoyo de su opinion.

Despues de Eurico y Alarico no hay memoria de que hubiesen hecho ni publicado leyes algunas los reyes sucesores hasta Leovigildo, que segun san Isidoro, como se ha insinuado antes, corrigió y reformó las leyes que Eurico habia publicado, añadiendo muchas que aquel habia omitido, y quitando otras que le parecieron superfluas; y el cronicon de Cardeña dice: "Era de DC e X años regnó Leogovallo (Leovigildo) XVIII.

(8) Sed ex illo observa non Euricum primó, ut Isidorus habet, iura Gothis dare coepisse, sed Theodoricum eius praedecessorem, quas Sidonius theodoricianas leges apellat. Non ergo sub Eurico Gothi legum instituta, ut ait, scriptis habere coeperunt, sed sub Theodorico ejus praedecesore. Annal. ann. 468.

„Ganó mucha tierra, e venció muchas batallas, e mejoró el libro de las leyes." De suerte que Leovigildo fue el segundo compilador de las leyes wisigodas, y fue el primero de los reyes godos que se sentó en solio y usó de insignias reales, porque antes de él, dice el mismo santo, los reyes godos no se diferenciaban del pueblo en el trage ni en el asiento en los concursos (1), cuya novedad atribuye sin razon Ambrosio de Morales á soberbia y altivez de Leovigildo, no siendo sino una justa distincion y prerogativa del soberano respeto de sus vasallos correspondiente á la suprema autoridad y mando que tiene sobre ellos. ¿Y por que no se dirá mas bien que esta novedad fue una máxîma política de Leovigildo dirigida á conciliar por medio de la magnificencia y aparato exterior la debida veneracion y respeto á la dignidad real y á los que estaban revestidos de ella, á lo que no eran naturalmente muy propensos los godos, como consta de la historia, de los concilios toledanos y de su misma legislacion?

Tambien fue Leovigildo el primero y acaso el único rey godo de quien consta haber hecho donacion real de un pueblo principal con señorío y vasallos, y á manos muertas, como lo asegura Paulo Diacono Emeritense en su Opúsculo de la vida y milagros de los padres de Mérida, refiriendo la del abad Nuncto, á quien hizo el rey la donacion (2).

Inocencio Cironio (3) dice que Recaredo revocó las leyes de Leovigildo, que por la mayor parte eran impías, y que por esta razon no las insertaron en sus colecciones los reyes posteriores, sin dar otra razon ni prueba de ello que decir, que así se infiere del cánon XVI del concilio toledano tercero (pues aunque él dice sexto, es conocida equivocacion en la cita ó yerro de imprenta), pero no es fácil comprender cómo pueda inferirse tal cosa del citado cánon.

Lo que en él se condena y anatematiza es un libelo detestable (que así le llama el concilio) publicado en el año doce del reynado de Leovigildo, dirigido á atraer á los romanos á la heregía arriana. Este libelo no es otra cosa que un concilio, ó por mejor decir, conciliábulo de obispos arrianos que en el mismo año doce de Leovigildo, como refiere el abad Bielarense despues obispo de Gerona, se congregó en Toledo con el depravado fin de hacer prevaricar á los católicos, y arrastrarlos á la secta arriana por medio de nuevas explicaciones ambiguas y capciosas que se hicieron en dicho conciliábulo, lo que nada tiene que ver con las leyes de Leovigildo; y para convencerse de que no se hace alusion á otra cosa que á dicho conciliábulo en el citado cánon XVI, basta cotejarle en las notas puestas àl pie, con lo que en el cap. 40 de su cronicon dice el mismo abad de Valclara (4), autor grave contemporáneo de Leovigildo, testigo ocular de muchas de las cosas que refiere, como lo dice él mismo al principio de su cronicon, y á quien desterró tambien Leovigildo por no haberle podido atraer á su secta; que regularmente asistiria tambien al concilio, como lo cree Ambrosio de Morales fundado en la sólida razon de que siendo persona notable en letras, y que habia padecido tanto por la fe católica, era muy importante su presencia en el concilio, en el qual Recaredo abjuró con toda su nacion la heregía arriana, é hizo profesion de la fe católica.

(1) Ærarium quoque ac fiscum primus iste auxit, primusque etiam inter suos regali veste opertus in solio resedit. Nam ante eum et habitus, et consessus communis ut populo ita et regibus. Hist. Gothor. in Leovig. Chron. Albeld. num. 32.

(2) Esp. sagr. tom. 13, pag. 244 y 344, num. 8.

(3) Erat Leovigildus religioni catholicae valde infensus Arianas partes sequutus, idcirco ejus leges ut plurimum impiae à Reccaredo piissimo principe revocatae fuerunt, ut conjicere licet ex canone XVI concilij toletani VI, quas ob eandem causam alij reges gothorum Chindasvindus, Recesvindus, et Flav. Egica codici suo legum wisigothorum, quem postea recensuerunt, inserere noluerunt. Observat. jur. can. lib. 5, cap. 2.

(4) Quicumque libellum detestabilem duodecimo anno Leovigildi regis à nobis editum, in quo continetur romanorum ad haeresim Arianam traductio, et in quo gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto malé à nobis instituta continetur, hunc libellum, si quis pro vero habuerit, anathema sit in aeternum. Concil. Tolet. III, can. XVI. = Anno IV Tiberij, qui est Leonegildi duodecimus annus..... Leonegildus rex in urbem toletanam synodum episcoporum sectae arianae congregat, et antiquam haeresim novello errore emendat dicens: De romana religione ad nostram catholicam fidem venientes non debere baptizari, sed tantummodo per manus impositionem, et comunionis perceptione ablui, et gloriam Patri per Filium in Spiritu Sancto dari. Per hanc ergo seductionem plurimi nostrorum cupiditate potius impulsi in arianum dogma declinant. Chron. Biclar. cap. 40.

Otro argumento contra la asercion de Cironio es, que haciendo san Isidoro, quando trata de Recaredo, una puntual enumeracion de las cosas buenas que este príncipe hizo, contraponiéndolas á las malas de su padre Leovigildo, no solo no hace mencion de la revocacion de sus leyes, como era regular y aun preciso que la hiciera si hubiera habido tal revocacion, así como dixo que los bienes de las iglesias y particulares que Leovigildo confiscó injustamente, Recaredo hizo restituir á sus dueños, sino que tratando de Leovigildo, despues de haber reprendido severamente todos sus malos hechos, habla al fin del asunto de las leyes, no solo sin reprension ni censura alguna, sino con elogio; y así dice Ambrosio de Morales: "Con todos los vituperios ya di-»chos todavía le dá san Isidoro á Leovigildo la loa de que enmendó mucho bien las »leyes de los godos, que desde Eurico estaban ya desordenadas." No hay pues motivo ni razon alguna para manchar las leyes de Leovigildo con un borron tan feo como el que por una arbitraria é infundada conjetura les ha querido echar Cironio.

Ni las leyes de Eurico ni las de Leovigildo han llegado á nosotros conforme las ordenaron y dispusieron en sus primitivas compilaciones, pues aunque, como se dixo en la introduccion de este discurso, regularmente pasarian, á lo menos algunas, á las colecciones posteriores, no han llegado á la que actualmente tenemos, de modo que pueda saberse con certeza que son de estos dos príncipes, pues aunque Villadiego les atribuye todas las leyes que tienen la nota de antiguas, y pone en ellas sus nombres, así como atribuye tambien á Sisenando y á san Isidoro todas las que carecen de autor, poniendo tambien sus nombres en ellas, esto no tiene mas fundamento que una conjetura suya muy arbitraria, reducida á decir, que siendo cierto que en la coleccion hay muchas leyes que hicieron estos tres príncipes y san Isidoro, y no habiendo ninguna con sus nombres, se entiende que siendo Eurico y Leovigildo anteriores á Sisenando y á san Isidoro, las leyes antiguas son de los dos primeros, y las que carecen de autor de los segundos.

Esto es dar por supuesto lo mismo que se niega, ó á lo menos de que se duda. Pero aun quando fuera cierta la suposicion, como Villadiego en algunas de las leyes que tienen la nota de antiguas pone juntos los nombres de Eurico y Leovigildo, diciendo que es del uno ó del otro, en otras el de Eurico ó Leovigildo separadamente, sin dar razon para aplicarla al uno mas que al otro, y lo mismo respectivamente hace en las que atribuye á Sisenando y á san Isidoro, no es fácil ni aun posible saber á quien de ellos corresponde determinadamente cada ley, que para el caso es lo mismo que no saber nada. Ademas de que en la introduccion de este discurso se ha hecho ver con documentos harto mas seguros y fundados que las conjeturas de Villadiego, que las leyes que tienen la nota de antiguas, se tomaron de la legislacion romana; y en quanto á las que supone y asegura que fueron hechas por san Isidoro, se hablará de ello al fin del capítulo 3º

Pero lo que destruye enteramente la conjetura de Villadiego es que, como se ve por las variantes de la Academia, muchas leyes que en unos códices tienen la nota de antiguas, en otros no tienen nota ni autor, y al contrario muchas que en unos estan sin autor ni nota, en otros tienen la de antigua. El códice Toledano gótico, por exemplo, el Emilianense, el de Cardona, el de san Juan de los Reyes y el Complutense no ponen autor ni nota á muchas leyes que en los otros códices tienen la nota de antigua. ¿Por que regla sabremos, pues, si estas leyes son de Eurico y Leovigildo, porque en unos códices tienen la nota de antiguas, ó si son de Sisenando y san Isidoro, porque en otros no tienen nota ni autor, supuesto que no hay justo motivo ni razon para dar á unos códices mas crédito que á otros, mientras no se pruebe el error en algunos?

El códice Legionense en muchas leyes que tienen el nombre de Recesvinto añade la nota de antigua, y así se ve en algunas leyes en la misma edicion de Villadiego. ¿Por donde sabremos si son de este rey como lo dá á entender su nombre, ó si son de Eurico y Leovigildo, como lo indica la nota de antigua segun la conjetura de Villadiego, pues de los tres á un tiempo no pueden ser? Lo cierto es que en tanta variedad como en esta parte hay en los códices sin arbitrio ni regla para poderla

fixar, la conjetura de Villadiego solo puede servir para adivinar mucho, y quedarse al cabo sin saber nada.

CAPITULO III.

De las leyes hechas por la sola autoridad y potestad de los príncipes.

Despues de las compilaciones de Eurico y Leovigildo, que fueron las primitivas, no consta que se hubiese hecho otra hasta la de Chîndasvindo, de que se hablará en su correspondiente lugar, pues aunque Ambrosio de Morales, hablando de la coleccion de Egica, dice que este príncipe mandó que para hacerla no se tuviesen presentes *las recopilaciones viejas de Eurico, Leovigildo y Recaredo*, en lo que supone que Recaredo hizo alguna recopilacion, lo cierto es que no ha quedado documento alguno que la compruebe, y aun el mismo Morales quando en su crónica habló largamente y de intento del mismo Recaredo, nada dice de tal recopilacion, como parecia regular, así como habló de las demas que hicieron otros príncipes.

Es verdad que Don Lucas de Tuy dice que Recaredo en el año sexto de su reynado mandó abreviar y reducir á compendio las leyes godas (1), y acaso en esto se fundó Morales, aunque no le cita. Pero contra este dicho del Tudense sin apoyo de autoridad ni documento que le compruebe hace muy grande fuerza el silencio de los demas historiadores, y particularmente el de san Isidoro, que hablando de Recaredo, seguramente no habria dexado de decir una cosa que cedia en elogio suyo, pues no teniendo tantos motivos ni razones respecto de Eurico y Leovigildo como tenia respecto de Recaredo, tuvo cuidado de decir de Eurico que hizo poner por escrito las leyes, y de Leovigildo que las enmendó.

En el códice Emilianense y tambien en Piteo y Lindembrogio se atribuye la ley 2 del tít. 5, lib. 3 á Recaredo: en el Legionense la 5 del tít. 5, lib. 6; y en el de san Juan de los Reyes la 2, tít. 1, lib. 12. Sin embargo no puede asegurarse que sean de este príncipe, porque en todos los demas códices se atribuyen, una á Chîndasvindo y las otras á Recesvinto.

Si Liuva II, sucesor inmediato de Recaredo, y Wicterico de Liuva hicieron algunas leyes, no han llegado á nosotros, ni ha quedado memoria ninguna de ello. Don Alonso de Cartagena y otros escritores despues de él dicen, que Gundemaro, sucesor de Wicterico, fue el primero que estableció la inmunidad de los templos en España, y Francisco Tarafa, tomándolo de Don Rodrigo Sanchez de Arévalo obispo de Palencia, dice (2) que este príncipe hizo muchas leyes á favor de las iglesias, y principalmente la de que no fuesen extraidos por fuerza los que se refugiasen á ellas; pero ni uno ni otro dicen quales sean estas leyes, ni en donde exîstan, y lo cierto es que una sola ley que no habla de inmunidad, y es la 19, tít. 2, lib. 4, se halla en Piteo y Lindembrogio atribuida á Gundemaro, y por esto acaso dixo Morales que el mas antiguo rey de quien hay leyes en el Fuero Juzgo es Gundemaro; pero en todos los códices así latinos como castellanos que ha tenido presentes la Academia, no se encuentra una sola ley sobre asunto ninguno con el nombre de Gundemaro.

Sábese de cierto que Ervigio hizo una ley sobre la inmunidad local en el concilio XII de Toledo, de que se hablará en su lugar. Otras ocho sobre el mismo asunto hay en el Fuero, de las quales una es de Chîndasvindo, otras tres tienen la nota de antiguas, y las quatro restantes, que forman el título 3 del lib. 9 con el epígrafe: *De his qui ad ecclesiam confugiunt*, y en el castellano: *De los que fuen á la eglesia*, no tienen autor ninguno, pues aunque Villadiego les aplica el nombre de Sisenando, esto es en fuerza de su arbitraria conjetura, cuyo ningun fundamento y subsistencia se ha

(1) Anno regni sui sexto gothicas leges compendiose fecit abreviari. Chronic. mund. anno 680.

(2) Plurimas statuit leges in favorem ecclesiarum, praecipue quod nullus invitus à sacris templis extrahatur. De Regib. Hispan. anno 593.

hecho ver antes, y segun la qual pudieran aplicarse igualmente que á Sisenando, á Eurico y Leovigildo, porque en algunos códices tienen la nota de antiguas.

Sotelo asegura que estas quatro leyes son de Gundemaro, y dice que no tiene duda en ello. Podrá ser así, pero las pruebas que da no pasan de meras conjeturas, y por otra parte hay buenas razones que persuaden lo contrario.

El concilio VI de Toledo convocado por Chintila reserva en el cánon XII el perdon de los que se refugian á la iglesia á la piedad y clemencia del príncipe por la intercesion de los sacerdotes y reverencia al lugar sagrado, con tal que esto sea compatible con la justicia (1). Esto junto con que en ninguno de los concilios anteriores se habla nada de la inmunidad local de las iglesias, aunque en el IV se trata ya de la personal de los clérigos, prueba ciertamente que quando se celebró el concilio VI no habia ley ninguna que concediese la inmunidad local, porque á haberla no habria sido necesario recurrir á la intercesion de los sacerdotes, estando concedida y asegurada la inmunidad por la ley, y así es que despues que se establecieron las leyes de la inmunidad local, no usaron ya mas los obispos de la intercesion, mirándola con razon como una cosa no solo superflua, sino enteramente inútil para el fin.

Débese pues, segun esto, poner el establecimiento por ley de la inmunidad local despues del concilio VI; y habiendo sido Gundemaro cerca de treinta años anterior á él, es evidente que no pudo ser el primero que estableció la inmunidad de los templos en España, como dicen los citados escritores. Los mas antiguos, incluso san Isidoro, nada han dicho de este establecimiento de Gundemaro, y parecia regular que si hubieran tenido noticia de él, hubieran hecho mencion de una cosa que cedia en obsequio de la iglesia y elogio del príncipe. Don Alonso de Cartagena y Don Rodrigo Sanchez, contemporáneo suyo, son acaso los primeros que han hablado de ello, y despues los siguieron los demas; pero lo dicho parece que destruye enteramente esta opinion igualmente que la de Sotelo.

El establecimiento por ley de la inmunidad de los templos en España debe ponerse, segun lo expuesto, en el tiempo que media entre los dos concilios toledanos VI y XII, ó lo que es lo mismo, entre Chintila y Ervigio. Este príncipe, como queda insinuado, extendió en el concilio XII la inmunidad hasta treinta pasos al rededor de la iglesia, lo que supone necesariamente que antes estaba ya establecida, pues de lo contrario no hubiera tenido que extender, y con efecto las quatro leyes ya citadas la conceden fixándola hasta el pórtico de la iglesia, y esto es sobre lo que recayó la extension de Ervigio.

La última de estas quatro leyes que trata de los deudores y de los reos, que no mereciendo pena capital su delito se refugian á la iglesia, concluye remitiéndose por lo que toca al asilo de los homicidas, hechiceros y envenenadores á sus títulos respectivos; y efectivamente en el título 5 del libro 6 hay dos leyes, de las quales una trata de los homicidas y hechiceros, y la otra de los parricidas que se refugian á la iglesia. La primera, segun su inscripcion, es de Chîndasvindo, y la segunda tiene la nota de antigua.

Chîndasvindo concede el asilo á los homicidas y hechiceros, sin decir nada de los demas delitos, ni habla tampoco de la extension local: las quatro leyes que no tienen autor le amplían generalmente á todo género de personas y delitos, poniéndole por término el pórtico de la iglesia, y Ervigio le extiende hasta treinta pasos al rededor de ella.

En vista de este órden progresivo que se observa en el establecimiento de estas leyes, segun su literal contexto, puede decirse con bastante fundamento que Chîndasvindo, si es suya la ley como debe creerse por la inscripcion, mientras no se pruebe lo contrario, fue el primero que estableció la inmunidad de los templos en España, concediéndola á los homicidas y hechiceros, y las quatro leyes que la ampliaron generalmente y no tienen autor pueden ser del mismo Chîndasvindo ó de sus sucesores

(1) Quod si ipse mali prius reminiscens ad ecclesiam fecerit confugium, intercessione sacerdotum, et reverentia loci, regia in eo pietas reservetur comitante justitia. Concil. Tolet. VI, can. XII.

hasta Ervigio, que le dió la última extension local. A lo menos hay mas fundamento y probabilidad para creerlo así en medio de la obscuridad que causa la falta de autor de las quatro leyes, que para atribuirlas ó á Gundemaro ó á Sisenando como quieren Villadiego y Sotelo sin fundamento ninguno sólido.

Lo único que puede mirarse como ley hecha por Gundemaro es el decreto expedido por este príncipe en el concilio que convocó en Toledo con motivo de la disputa suscitada acerca del primado y jurisdiccion de aquella iglesia, no sobre todas las de España como equivocadamente han creido algunos, sino sobre las de la provincia cartaginense, cuyos obispos no querian reconocer por su metropolitano al de Toledo, que es lo que únicamente se trató en el concilio, como aparece del mismo decreto que á la letra puso Ambrosio de Morales en su crónica (lib. 12, cap. 12), y el cardenal Aguirre en su Coleccion de Concilios (tom. II, pág. 435).

Sisebuto, sucesor de Gundemaro, hizo, segun nuestros historiadores, diversas leyes contra los judíos. De esta clase son todas las de los títulos 2º y 3º del libro 12, de las quales unas son de Recesvinto y otras de Ervigio, como lo manifiestan sus respectivas inscripciones, y ademas consta de los concilios VIII y XII de Toledo que estos príncipes hicieron varias leyes contra los judíos, como se verá en sus lugares correspondientes.

Las demas leyes de dichos títulos no tienen autor ninguno, y éstas pueden ser muy bien de Sisebuto. Ambrosio de Morales (lib. 12, cap. 13) le aplica determinadamente dos del título 2º que son la 13 y 14, las quales efectivamente en las colecciones de Piteo, Lindembrogio y Canciani y en algunos códices manuscritos tienen el nombre de Sisebuto, y de la una no puede dudarse, porque la siguiente se remite á ella diciendo expresamente que es de Sisebuto. Morales añade que ademas de las dos dichas hay otras del mismo príncipe en el propio título, lo que tambien es mas que probable, pues se sabe por san Isidoro el empeño que tomó en extirpar la secta de los judíos hasta obligarlos á bautizarse por fuerza baxo de graves penas con un celo bueno á la verdad; pero indiscreto y no segun ciencia, como dice el mismo san Isidoro (1).

Don Diego Saavedra cita como hecha por Sisebuto la ley 3 del tít. 3. En Piteo y Lindembrogio esta ley no tiene autor ninguno. En todos los códices que ha tenido presentes la Academia, menos el Legionense, tiene el nombre de Ervigio, y en el Legionense el de Recesvinto. Pero la misma ley presenta una prueba convincente de que á pesar de dichas inscripciones su verdadero autor fue Sisebuto.

Se sabe ciertamente que este príncipe obligó á bautizarse baxo de graves penas á los judíos. Entre todas las leyes establecidas contra ellos ninguna hay que les imponga pena por este motivo, sino esta de que se trata, que los condena á cien azotes, á destierro, confiscacion de bienes, y á que se les desuelle la frente ó la mollera, que esto es lo que significa, segun Morales y Villadiego, la voz *decalvare* tan frecuente en las leyes godas, y no cortar el cabello ó rapar la cabeza, como han creido algunos, y así su correspondencia en la version castellana es: *desfollarle muy laydamientre la fruente*: pena gravísima, tanto por el dolor como por la vergüenza y perpetua infamia que causaba, por lo que regularmente las leyes la explican con la expresion *turpiter* ó *deformiter decalvare*.

Es verdad que en la ley 2, tít. 3, lib. 12 y otras del mismo título en donde el latin dice *decalvatus*, en el castellano se lee *faganle esquilar la cabeza laydamientre*, y en unos sumarios que en el códice Escurialense III se ponen al principio de estas leyes se dice *sea tresquilado en cruz*. Pudiera acaso decirse que habia dos géneros de decalvacion, una mas dura que otra segun la mayor ó menor gravedad del delito; y podrá servir de apoyo á esta conjetura el que en las leyes unas veces se dice solo *decalvatus*, y otras *turpiter decalvatus*, y *deformiter decalvatus*.

Sabiéndose pues ciertamente por la historia que Sisebuto impuso penas á los judíos

(1) Qui initio regni judaeos ad fidem christianam permovens aemulationem quidem habuit, sed non secundum scientiam. Potestate enim compulit quos provocare ratione fidei oportuit. Hist. Gothor. in Siseb.

que no se bautizasen, y no constando por otra parte que Recesvinto ni Ervigio hubiesen hecho lo mismo, parece no puede dudarse que una sola ley que se encuentra que impone pena por este motivo, debe ser de Sisebuto y no de Recesvinto ni de Ervigio, cuyos nombres se pusieron ciertamente en la ley por error ó descuido de los copiantes, á lo que pudo dar motivo el que así Recesvinto como Ervigio hicieron muchas leyes contra los judíos, como se ve por los mismos títulos citados segundo y tercero.

Pruébase tambien por esta misma ley tercera no ser cierto que Sisebuto obligase á los judíos á bautizarse con pena de muerte, como dice Ambrosio de Morales, Villadiego, Ferreras y otros, pues en ella se señalan individualmente las penas sin hacer mencion ninguna de la capital, de la que tampoco habla san Isidoro, en cuya autoridad se funda Morales, pues solo dice que los compelió por la fuerza del poder, ni el concilio toledano IV que prohibió hacer fuerza á los judíos para que se bautizaran, teniendo presente el hecho de Sisebuto, dice que los hubiese obligado con pena de muerte.

Paulo Emilio (1), historiador de los franceses, refiere que habiéndose refugiado á Francia algunos miles de judíos arrojados de España por Sisebuto, Dagoberto mirando como una cosa torpe el parecer menos religioso que los wisigodos, prefixó cierto término para que dentro de él todos profesasen la religion católica, declarando por enemigos á los que no lo hiciesen, y condenándolos á muerte. Sotelo cree que esta relacion de Paulo Emilio dió motivo á la equivocacion de los escritores, y las razones que alega dan bastante probabilidad á su juicio.

De Recaredo II que reynó inmediatamente despues de su padre Sisebuto, y de Suintila sucesor de Recaredo nada consta que hubiesen hecho en la legislacion, ni promulgado ley alguna. Recaredo no tuvo tiempo para ello por la cortísima duracion de su reynado, que segun san Isidoro fue de pocos dias, lo que el cronicon llamado de Wulsa y el del Pacense (2) reducen á tres meses.

Tampoco tuvo mucho lugar Suintila para pensar en hacer leyes, embarazado desde luego que subió al trono con la guerra de los vascones que se le rebelaron, y concluida esta con la de los romanos, á los quales tuvo la gloria de arrojar enteramente de España quedando señor absoluto de toda ella, lo que no fue dado á ninguno de los príncipes anteriores, aunque lo intentaron, como dice san Isidoro.

Despues, habiéndose atraido por sus desórdenes y tiranías todo el odio de la nacion, Sisenando, hombre ilustre y poderoso entre los godos, aprovechándose de esta ocasion, auxiliado de Dagoberto rey de Borgoña, se apoderó del trono arrojando de él á Suintila, como dicen algunos historiadores, aunque lo mas cierto parece ser que Suintila, temiendo por sus excesos que los suyos le quitaran el reyno, le abdicó de su voluntad, despojándose de las insignias reales, pues así lo dice expresamente el concilio IV (3) de Toledo, cuyo testimonio es de tanto peso y autoridad. Como quiera que esto sea, lo cierto es que de un modo ó de otro el sucesor de Suintila fue Sisenando.

Tulga, que aunque muy jóven, hizo desear en el poco tiempo que reynó, que hubiera sido muy largo su reynado, publicó segun refieren algunos historiadores varias leyes, por las quales confirmó todo lo que se habia determinado en los concilios celebrados hasta su tiempo. Pero de estas leyes no ha llegado á nosotros sino la noticia por la memoria que de ellas han hecho los escritores, y ésta no tiene el mas sólido

(1) Is enim (Sisebutus) hebreos regni sui Christum agnoscere coegit; eorum tamen aliquot millia in Galliam effugerunt, junctique veteribus suae sententiae incolis ingenti numero conspiciebantur. Turpe videbatur Franco à wisigothis ejectos religionis nostrae hostes indomitos finibus suis receptos diutius retinere, ac wisigotis religioni cedere. Dogabertus igitur diem praestituit intra quam quisqui mortalium religionem nostram non profiterentur, hostes judicarentur, comprehensique capite luerent. Paul. Emil. in Dogabert. littera B.

(2) Reccaredo denique huic Sisebuto succedente in solio, dum per tres menses solummodo regnat, hujus vitae brevitas nihil dignum praenotat. Chron. Era 650, num. 7.

(3) De Suintilene vero qui scelera propria metuens, se ipsum regno privavit, et potestatis fascibus exuit, id cum consultu decrevimus &c. Concil. tolet. IV, can. 75, num. 85.

fundamento, pues trae su orígen de la continuacion de la crónica de san Isidoro falsa é indignamente atribuida á san Ildefonso.

Wamba, al qual despues de haberle obligado con violencia á aceptar la corona que constantemente rehusaba, le despojaron de ella con fraude, aunque se vió igualmente que Suintila muy empeñado desde luego en guerras para subyugar al tirano Paulo, sujetar á los navarros, que tambien se le rebelaron, y oponerse á la incursion que con una poderosa armada hicieron los alarabes desde Africa en las costas de España, no le impidió nada de esto el hacer varias leyes acerca del gobierno político y disciplina militar.

Derogó una ley antigua por la qual el que cometia un homicidio era entregado con todos sus bienes en poder de los parientes ó herederos del muerto, y mandó que si el homicida tenia hijos fuese entregada su persona, pero los bienes quedasen para los hijos si estos no habian tenido parte en el homicidio. Acerca de los bienes castrenses y los ganados por el hijo con su trabajo, dispuso que si vivia con el padre, la tercera parte fuera para el padre y las dos para el hijo.

Mandó que los obispos no se apropiasen á sí ni á la iglesia principal los bienes de sus demas iglesias, ni con título de prescripcion por larga que fuese: que restituyesen los que hubiesen retenido, satisfaciendo ademas los perjuicios de sus propios bienes, y si no los tuviesen que incurrieran en la excomunion impuesta en el cánon V del concilio XI de Toledo convocado por el mismo Wamba. Se da facultad á qualquiera para delatar estas usurpaciones, y á los patronos de las iglesias para demandar y pedir la restitucion de los bienes usurpados. Se condena á los jueces que no hicieren cumplir la ley y no dieren cuenta al rey, en dar á la iglesia igual cantidad que la retenida por el obispo.

Dispuso que los libertos de las iglesias, siempre que quedasen obligados á prestar algun servicio á la iglesia, no pudiesen casarse con muger libre: si se casaren se les impone la pena de azotes, y se manda al juez que los separe, y si no quisieren separarse que los hijos sean esclavos del rey.

Para el restablecimiento de la milicia, entre otras cosas, dispuso que en caso de guerra y para contener las entradas y rebatos de los enemigos, acudiesen todos indistintamente sin distincion de clases ni estados, exceptuando solamente á los viejos, á los de corta edad y á los enfermos, baxo la pena á los obispos y sacerdotes de destierro, si no tienen bienes para resarcir los daños causados por la guerra, y á los demas de perdimiento de las dignidades y honores que tuvieren, y de los bienes aplicados á resarcir los daños causados por la guerra é incurrir en la última esclavitud, y que el rey pueda hacer de sus personas lo que quisiere, y ademas se les manda llevar consigo á la guerra la décima parte de sus esclavos armados con las diversas armas que expresa la ley.

La historia de la rebelion de Paulo contra Wamba escrita por san Julian Metropolitano de Toledo, y publicada por la primera vez por Don Lucas de Tuy en su cronicon dice, que Wamba en su consagracion confirmó las leyes de sus antecesores (1). Pero esta es una de las muchas interpolaciones que el Tudense, segun su costumbre, hizo en el texto de san Julian, el qual solo dice que Wamba ofreció guardar mutuamente fe á los pueblos, sin hablar una palabra de confirmacion de leyes de los antecesores, como se puede ver en la misma historia publicada por el P. M. Florez, copiada de códices puros y legítimos en su España sagrada (2).

El obispo de Salamanca Sebastian dice en su crónica que Ervigio suprimió las leyes de Wamba, y publicó otras en su nombre (3). Don Lucas de Tuy, que regu-

(1) Regio jam cultu conspicuus ante altare divinum consistens ex more catholicam fidem professus cum sacramento jurisjurandi fidem populis reddidit, *et mores bonos praedecessorum Regum, atque leges firmavit.* Deinde curvatis genibus &c. Cron. mund. en la Hispan. illustr. tom. 4. pag. 58.

(2) Regio jam cultu conspicuus ante altare divinum consistens ex more fidem populis reddidit. Deinde curvatis genibus &c. Tom. 6 Apend. ult. pag. 536.

(3) Post Wambanem Ervigius regnum obtinuit,.... legesque a Wambane institutas corrupit, et alias ex nomine suo edidit. Sebastian. Chron. num. 4.

larmente tomaria de él la noticia, aunque no le cita, la da ya con bastante alteracion, pues dice que Ervigio suprimió algunas leyes que habian publicado sus antecesores, corrigió otras, y las que habia hecho san Isidoro las publicó en nombre suyo, ó llamándolas antiguas para que no se creyera que el fuero judicial se trataba en nombre de la iglesia (1).

No consta de otra parte que san Isidoro hubiese hecho leyes algunas, pues aunque lo dice tambien Vaseo y otros despues de él, es con relacion al mismo Don Lucas de Tuy, y este no dice de quien lo tomó, ni alega documento alguno para probarlo. Entre las leyes del Fuero sólo se encuentra una, de la qual pueda decirse, no que fuese hecha como ley por san Isidoro, sino que se tomó de sus obras, y se incorporó entre las leyes por el colector de ellas, con lo qual pasó á ser ley la que antes no lo era. Tal es la 5, tít. 2, lib. 1, que no es otra cosa que el cap. 20 del lib. 5 de las Etimologías del santo, trasladado literalmente á las leyes sin quitar ni añadir una palabra, y tampoco tiene el nombre de Ervigio ni la nota de antigua que el Tudense dice mandó poner Ervigio á las leyes de san Isidoro.

El padre Mariana habló de la supresion de las leyes de Wamba ya de distinto modo que Sebastian y que Don Lucas de Tuy, diciendo que ademas de haber templado Ervigio la ley que trataba de las levas de soldados, quitó algunas otras del mismo Wamba, que por lo estragado de los tiempos y de las costumbres parecian algo rigurosas, y tampoco dice de donde lo tomó.

De esta suerte suelen alterarse muchas veces de uno en otro en la historia los hechos, y llegan á desfigurarse de modo que pasan por ciertos y auténticos, siendo verdaderamente inciertos ó fabulosos. En el que actualmente tratamos lo único que hay de cierto es que Ervigio dispuso en el concilio XII de Toledo que se modificara y corrigiera la ley sobre los llamamientos á la guerra publicada por Wamba, por creerla perjudicial en algunos puntos, y que efectivamente se corrigió y moderó en el mismo concilio, porque así consta expresamente de sus actas, como se verá en el §. 6 del cap. 4 de este discurso. Todo lo demas puede decirse que son glosas y añadiduras de los escritores, mientras no se pruebe mas auténticamente; y parece regular que si Ervigio hubiera querido suprimir ó corregir todas ó algunas otras leyes de Wamba ademas de la de los llamamientos, lo habria hecho al propio tiempo y del mismo modo que lo hizo con ella, bien que hay tambien una prueba positiva contra dicha supresion, y es que Egica mandó que para formar su coleccion se tomara de las leyes de Wamba, lo que supone necesariamente que no estaban suprimidas, porque á estarlo hubiera dicho que las restablecia para que se insertaran en su coleccion, como lo dixo expresamente con el mismo fin de una ley suprimida por el mismo Ervigio, como se verá en el §. último del cap. 4.

Ambrosio de Morales supone de paso y por incidencia, hablando de la coleccion de leyes de Egica, que tambien hizo la suya Wamba; pero no da prueba ninguna, y quando habló de intento y á la larga de este príncipe, nada dixo de esto, ni hay tampoco noticia de ello en los demas escritores.

CAPITULO IV.

Del concilio III de Toledo.

Habiéndose dividido la nacion goda por la guerra civil suscitada en Istria entre Atanarico y Fridigerno, despues de haberse derramado mucha sangre de una y otra parte por sostener cada uno su partido y afianzar su dominacion, triunfó al cabo

(1) Dictus Ervigius.... leges, quae à praedecessoribus suis editae fuerant, ex parte corrupit, et ex parte correxit, et ab Isidoro hispalensi episcopo Hispaniarum primate traditas ex nomine suo annotare praecepit, vel antiquas vocavit, ne nomine ecclesiae forum judiciale agi videretur. Luc. Tuden. chron. era 714.

de Fridigerno Atanarico, auxiliado por las armas del emperador Valente, al qual en reconocimiento de su proteccion le envió Atanarico despues de la victoria una solemne embaxada con ricos presentes, pidiéndole al mismo tiempo que le enviara algunos doctores que instruyeran en la religion cristiana á sus súbditos, y habiéndole enviado á este fin Valente varios sacerdotes de la secta arriana que él mismo profesaba, inficionaron con sus perversas doctrinas á los godos, de suerte que, como dice san Isidoro, se mantuvieron tenaces en su error por mas de doscientos años, hasta que por muerte de Leovigildo, acérrimo protector del arrianismo, subió al trono su hijo el piadoso y católico Recaredo, que ilustrado por la gracia de Jesucristo é instruido por el docto y celosísimo prelado san Leandro, no solo abandonó la secta arriana, sino que con su autoridad y persuasion logró que toda la nacion goda y mucha parte de los Suevos la abjurasen tambien y profesasen solemnemente la verdadera religion, á cuyo fin congregó en el año quarto de su reynado el concilio III de Toledo célebre por esta tan solemne abjuracion de la heregía y pública profesion de la religion católica.

Este concilio, aunque tercero en el órden, segun el modo regular de contar los concilios de Toledo, fue el primero en que concurriendo la nacion representada por los dos brazos eclesiástico y secular, unidos al príncipe como cabeza suprema del estado, se empezaron á tratar indistintamente de comun acuerdo y con igual autoridad los asuntos eclesiásticos y seculares, y despues de lo conducente á consolidar y solemnizar la referida abjuracion del error y profesion de la fe católica, se establecieron juntamente con varios cánones sobre costumbres y asuntos eclesiásticos diversas leyes civiles y políticas.

Se mandó que los libertos hechos por los obispos, usando del permiso que dan los cánones, fuesen libres, y así ellos como sus descendientes quedasen baxo el patrocinio de la iglesia, y lo mismo los libertos que hiciesen los particulares y los encomendasen á las iglesias. Que aun los esclavos donados por el rey á la iglesia pagasen su tributo por cabezas, segun la inteligencia que Don Juan Francisco Masdeu da al cánon VIII de este concilio mas probable sin duda que la que le dan el cardenal Aguirre y el P. M. Florez. Que á las viudas y doncellas que quisiesen guardar castidad no las pudiesen obligar á casarse. Que los judíos no pudiesen casarse con mugeres cristianas, ni tenerlas por concubinas, y si acaso de esta union resultasen hijos, estos fuesen bautizados. Que no pudiesen comprar esclavos cristianos para servirse de ellos, á lo que se remite y confirma Sisebuto en la ley 13, tít. 2, lib. 12 del Fuero Juzgo, y lo mismo se repitió en el cánon VII del concilio X de Toledo. Que no pudiesen obtener empleos públicos en perjuicio de los cristianos. Que si algun siervo fiscal edificase alguna iglesia y la dotase, el obispo suplicara al rey que lo confirmara con su autoridad real. Que los jueces seculares y eclesiásticos derribasen los ídolos en sus provincias y castigasen la idolatría, lo que prueba que por aquel tiempo no estaba desarraygado aun de todo punto el gentilismo en España. Que los jueces averiguasen con mucha diligencia los infanticidios cometidos por los mismos padres, que entonces eran muy frecuentes, y los castigasen con todo rigor, el qual decreto ó no se observó, ó no fue bastante para contener tan atroz delito, pues aun se cometia con igual frecuencia por todas las provincias del imperio muchos años despues en tiempo de Chîndasvindo, como él mismo lo asegura en la ley 7, tít. 3, lib. 6, en la qual manda á los jueces que impongan la pena capital á los delincuentes, y si les dexasen la vida, les saquen los ojos, lo que prueba que antes no se castigaba este delito con pena capital, ó porque no la imponia la ley, ó porque los jueces por negligencia ó por otro motivo dexaban de imponerla.

Canciani cree que los godos estaban persuadidos á que tenian el derecho de vida y de muerte sobre sus hijos, á lo menos en los recien nacidos ó antes de nacer, estando todavía en el vientre de la madre, y lo atribuye á un resto de las primitivas costumbres de las naciones bárbaras, alegando en prueba de ello una ley de los frisones, segun la qual la madre podia matar impunemente á su hijo recien nacido. Pero lo cierto es que las leyes wisigodas no solo no daban á los padres el derecho de vida y de

muerte sobre sus hijos, pero ni aun á los señores sobre sus esclavos, aunque cometieran algun delito, el que debia ser castigado por el juez, y castigaban tambien á la madre que estando embarazada hacia algo para abortar, lejos de darle derecho sobre la vida de lo que traia en el vientre, como se puede ver en todo el título 3 del libro 6.

Se manda que á los concilios provinciales, que debian celebrarse todos los años, asistiesen los jueces del territorio, y los que tenian á su cargo la hacienda del rey, para que si se averiguase que abusando de sus oficios oprimian á los pueblos, los obispos los amonestaran y corrigieran, y no alcanzando esto diesen cuenta al rey. Finalmente se manda que á los siervos de las iglesias y de los obispos no se les obligue á hacer acarreos y otros trabajos públicos, para que se ocupen libremente en el servicio de las iglesias y de los obispos.

Todo esto con las demas disposiciones conciliares se halla autorizado y confirmado al fin del concilio con una pragmática sancion de Recaredo, cuyo exemplo en esta parte siguieron constantemente los demas príncipes en los concilios posteriores, igualmente que el de convocarlos, y así dice el concilio X de Toledo en la prefacion, que la costumbre de convocar los reyes los concilios era conforme á la santa tradicion de nuestros padres.

§. II.

Del concilio IV de Toledo. No se formó en él la coleccion de leyes del Fuero de los Jueces ó Fuero Juzgo.

En el año de 633, tercero del reynado de Sisenando, convocó este príncipe en Toledo un concilio nacional, que entre los toledanos se cuenta por el quarto. En él igualmente que en el anterior, ademas de varios importantes cánones sobre materias eclesiásticas, se establecieron diversas leyes sobre asuntos civiles y políticos.

Se manda que á los jueces y personas poderosas, que oprimieren á los pobres, los obispos los amonesten y reprendan, y si con esto no se enmendaren, lo hagan presente al rey para imponerles el castigo correspondiente á su insolencia y tiranía. En este concilio se eximió por la primera vez á los clérigos de las contribuciones y trabajos públicos á que antes estaban sujetos como los demas vasallos, para que pudiesen dedicarse enteramente y con libertad al culto divino y no se retragesen del servicio de sus oficios y ministerios eclesiásticos.

Se prohibe obligar á los judíos á bautizarse, pero á los que habiéndose bautizado abandonaren la religion cristiana, se les obliga á observarla, y si volviendo á sus ritos supersticiosos circuncidaren á sus esclavos ó hijos, los primeros se declaran libres y los segundos se separan de sus padres, y por punto general se manda que los hijos de los judíos sean separados de sus padres y se pongan en monasterios ó con personas cristianas y temerosas de Dios para que los eduquen.

A los judíos convertidos se prohibe la comunicacion con los que permanecen en su secta: á los casados con mugeres cristianas se manda que el obispo les intime que se conviertan si quieren vivir con sus mugeres, y no queriendo sean separados, y los hijos sigan la religion y condicion de la madre, y respectivamente lo mismo si la muger fuese judía y el marido cristiano. Si despues de convertidos prevaricasen, son inhabilitados para poder ser testigos, porque no pueden ser fieles á los hombres, dice el concilio, los que no lo han sido á Dios. En las leyes 9 y 10, tít. 2, lib. 12, que el códice de san Juan de los Reyes atribuye á Recaredo, se prohibe que los judíos bautizados ó no bautizados puedan ser testigos en ningun género de causa contra los cristianos, pero ellos entre sí pueden serlo unos contra otros ante jueces cristianos.

Se renueva la prohibicion del concilio III para que los judíos puedan obtener empleos públicos, porque con esta ocasion injuriaban á los cristianos, y se encarga á los jueces de las provincias que lo hagan observar sin permitir fraude ninguno. Se prohibe que puedan tener esclavos cristianos, comprarlos ni adquirirlos por qualquier otro título, porque no es justo, dice el concilio, que los miembros de Jesucristo sirvan á los ministros del Anticristo, y á los que tuviesen despues de esta providencia, se les dé

la libertad por el príncipe. Se declara el modo de dar la libertad á los esclavos de las iglesias, los derechos de ellas sobre los libertos, y las obligaciones de estos para con ellas.

Despues de todo esto se concluye el concilio, estableciendo el modo y forma con que debian elegirse los reyes: se les advierte la justicia, amor y templanza con que deben gobernar los pueblos: se toman providencias para asegurarles el trono y la vida contra las asechanzas y atentados de los que faltando al juramento de fidelidad suscitaban tumultos y sediciones populares y peligrosas á la patria y á la vida de los príncipes, y se fulmina y repite por tres veces la sentencia contra semejantes perturbadores.

Ademas de todo lo dicho se atribuye tambien comunmente á Sisenando, y se cree hecha de órden suya en este concilio la coleccion de leyes que ha llegado á nosotros con el título de Fuero de los Jueces ó Fuero Juzgo. Mas sin embargo de que son muchos los que lo dicen, ninguno ha dado una sola prueba que lo convenza.

Todo, ó á lo menos el principal fundamento de esta opinion comun, si bien se exâmina, se verá que está reducido á la inscripcion que se halla al principio de los códices castellanos que dice: "Esti libro fó fecho de LXVI obispos enno quarto con- „cello de Toledo ante la presencia del rey Sisenando enno tercero anno que regnó. „Era de DC et LXXXI anno."

El ver asegurado un hecho con tanta firmeza en una inscripcion de igual antigüedad que los códices á cuya frente se halla, como lo prueba su lenguage igual al de los mismos códices, deslumbró de tal suerte á los escritores, que no les dexó arbitrio para hacer las obvias reflexîones que estan manifestando desde luego la falsedad del contenido de la inscripcion.

Esta, ademas de contener un error notorio, nada menos que en la fecha del concilio, poniendo era 681 en lugar de 671, y tambien en el número de los obispos, que fueron 62 y no 66, no se encuentra en los códices latinos, como tampoco se encuentra el prólogo que á continuacion de ella traen todos los códices castellanos, y cuyas leyes, á excepcion de dos, de diez y ocho de que se compone, todas se tomaron de concilios toledanos posteriores al quarto, prueba evidente de que el prólogo no se hizo ni pudo hacerse en este concilio, lo qual junto con el error en la fecha y número de obispos asistentes al concilio, bastaba para haber entrado á lo menos en sospecha y exâminado la cosa con mas atencion y cuidado.

Pero el mismo concilio IV decide á mi juicio la cuestion sin que quede duda ninguna. En todo él no hay una sola palabra no solo que pruebe, pero ni aun que haga la mas remota alusion á haberse formado en él la coleccion de que se trata. ¿Y como será creible que no se hubiese hecho mencion ninguna, ni hubiese quedado memoria ni vestigio alguno, si se hubiera tratado en el concilio de un asunto de tanta importancia y que tanto interesaba á toda la nacion como era la formacion del código legislativo por el qual debia gobernarse? Aun se hará esto mas increible si se tiene presente la práctica constantemente observada en los concilios toledanos de que el príncipe que le congregaba proponia en el Tomo Regio lo que debia tratarse en el concilio, y así se ve hecha la propuesta sobre el mismo asunto de coleccion de leyes en los concilios VIII, XII y XVI, de que se hablará en sus lugares correspondientes, y esto hace tambien mas inverisimil que Sisenando, si hubiera pensado que se formase en el concilio la coleccion, hubiera dexado de proponerla como una de las cosas mas importantes que habia que tratar en él.

El padre Andres Burriel, aunque en su erudita carta á Don Juan de Amaya parece inclinarse á la opinion comun, en la misma atribuye el error de creer formada la coleccion en el concilio á que san Isidoro, que presidió el concilio IV, acaso publicó en él su coleccion de cánones que habia hecho por el modelo de la de Dionisio Exîguo, aunque mas extensa y mejor distribuida, "de donde pudo nacer la noticia, dice „Burriel, de haberse formado y publicado en dicho concilio el Fuero Juzgo, equivo- „cando las cosas." Pero tampoco hay indicio ni señal ninguna en el concilio de que en él se hubiese publicado la coleccion de cánones de san Isidoro.

Con mas probabilidad y verisimilitud dice Ambrosio de Morales (Cron. lib. 12, cap. 20): "Dió causa á este error, á lo que se puede creer que la primera ley en este »libro es el principio deste quarto concilio toledano, donde se dice como el rey Si- »senando con sus perlados y señores se juntó en Toledo para proveer en el buen go- »bierno, y lo que allí adelante prosigue de la eleccion del rey. Quien no leyó ó no »advirtió mas que esto, pensó que la junta habia sido para recopilar este libro, y así »le dió el nombre." Pero sea la causa del error la que dice Morales ó Burriel, ó qualquiera otra, siempre es un error y por consiguiente falsa la opinion comun que no tiene otro fundamento.

El cardenal Aguirre en su Coleccion de concilios (1) dice que algunos son de dictámen que en el concilio IV se aprobó la coleccion del Fuero Juzgo, y otros (que no dice quienes son) quieren que esto se hubiese hecho en el reynado de Chintila; pero que él tiene por mas creible que esta coleccion se empezó mucho antes, y aumentada con el tiempo se le dió alguna mas autoridad en el concilio IV, y despues se aumentó con nuevas leyes en el reynado de Chintila.

Por lo que toca á la aprobacion hecha en el concilio IV se ha visto ya que no tiene fundamento alguno esta opinion, y por lo respectivo á Chintila ni de la historia ni de las actas de los concilios V y VI de Toledo convocados por este príncipe consta que hubiese tenido parte alguna en la formacion del Fuero Juzgo.

Tarafa en su Historia de los Reyes de España, tratando del reynado de Suintila refiere que por aquellos tiempos fue hecho obispo de Barcelona Severo, hombre insigne en santidad, y de tan consumada experiencia en los negocios que mereció ser uno de los setenta obispos que hicieron las leyes godas en España, y despues fue martirizado el año de 638 por los godos bárbaros que habitaban en Cataluña.

Los continuadores de Bolando al dia 3 de marzo, y otros escritores ponen el hecho de la formacion de las leyes godas en el tiempo de Eurico, que dicen fue el que juntó los setenta obispos para hacerlas. Pero todo esto no tiene mas apoyo que un pergamino que se halló en el sepulcro de san Severo obispo y mártir de Barcelona al tiempo de trasladar sus reliquias á aquella catedral desde la iglesia de san Cucufate de órden del rey de Aragon Don Martin el año de 1405.

Habiendo probado suficientemente el maestro Florez en su España Sagrada la falsedad del contenido de dicho pergamino en quanto á la formacion de las leyes, se puede asegurar sin recelo alguno, que el congreso de los setenta obispos legisladores y autores de las leyes godas en España nunca ha tenido exîstencia en otra parte que en la imaginacion del que escribió el pergamino seis ó siete siglos posteriores al tiempo á que se refiere, y de los que engañados por él le siguieron despues, sin que en la antigüedad se encuentre vestigio alguno ni aun verisimilitud de un hecho tan memorable y tan digno de que los escritores coetáneos hubieran hecho particular mencion de él.

§. III.

De los concilios V y VI de Toledo.

Chintila, sucesor de Sisenando por eleccion, luego que subió al trono convocó en el año primero de su reynado el concilio V de Toledo. Todo lo que en él se determinó fueron asuntos políticos, á excepcion del cánon primero, por el qual se establecieron para siempre en todo el reyno tres dias de letanías anuales en el mes de diciembre, lo que expresamente confirmó el príncipe con un decreto al fin del concilio, mandando que en dichos tres dias cesase todo género de trabajo y el curso de los negocios forenses.

Todo el contexto del concilio está manifestando claramente que Chintila no se propuso otro objeto en congregarle que el de afianzar su reyno y tambien la seguri-

(1) Tom. 2, not. al Concil. IV, num. 157.

dad de su familia, teniendo sin duda presente el rigor con que fue tratado Suintila y su familia, privándoles de sus bienes y de la comunion y trato con todos los demas en el concilio IV anterior.

En este V se manda primeramente observar lo determinado en el anterior acerca del respeto y seguridad debida á los príncipes: se ampara á toda la posteridad de Chintila, para que no se le perjudique ni en sus personas ni en sus bienes: se imponen penas á los que no siendo elegidos por todos, ó no siendo de la nobleza goda, aspirasen á la corona; á los que solicitasen, viviendo el rey, votos para ser elegidos despues de su muerte; y tambien á los que le maldixesen. Se manda que los sucesores en el reyno conserven las mercedes hechas por sus antecesores á los vasallos por servicios fieles.

Se determinó que en todos los concilios que en adelante se celebrasen se publicara el decreto del concilio universal sobre la defensa y conservacion de los príncipes, que es el cánon 75 del concilio IV, de que se ha hablado antes. Finalmente se reserva al príncipe la facultad de tratar con indulgencia á los culpados, quando lo tuviere por conveniente. De suerte que todo este concilio V debe reputarse como una parte muy noble de la legislacion goda, y sus cánones como otras tantas leyes; y es un grandísimo absurdo decir, como dice Sotelo (lib. 2, c. 15), que como las determinaciones de este concilio son puramente profanas, Chintila "quiso paliar con la autoridad del »concilio sus leyes, á fin de que el respeto de la religion y el nombre venerable de tan »santo congreso constringiera á los godos á la observancia de las que en aquella junta »se constituian."

Para decir esto era necesario ignorar ó haberse olvidado enteramente de que los concilios toledanos en tiempo de la dominacion de los godos eran por su constitucion unas cortes generales del reyno, en las que estaba representada la nacion por los dos brazos eclesiástico y secular unidos á la cabeza suprema del estado, y así se trataban y determinaban indistintamente y con igual autoridad los asuntos eclesiásticos y seculares.

Ambrosio de Morales nada sospechoso en esta materia dice: "Como los concilios »de entonces, como vemos y se ha notado, eran juntamente cortes del reyno, todo »se trataba allí junto, lo eclesiástico y seglar, y los presentes debian consultar y de»cretar en todo, y si habia en esto diferencia no la entendemos de lo que está escrito."

Lejos pues de tener que paliar el príncipe sus leyes, como dice Sotelo, para darles fuerza con la autoridad del concilio, se la daba el príncipe al concilio, y confirmaba sus determinaciones expresamente al fin con una pragmática sancion, así como al principio le convocaba y proponia en el Tomo Regio los puntos que se habian de tratar en él, como se ha dicho antes y consta todo de las actas de los mismos concilios, los quales por este motivo son una fuente muy principal de la legislacion wisigoda, de la qual no se puede hablar con acierto sin tener siempre presentes los concilios toledanos nacionales.

Ambrosio de Morales dice que este concilio V fue provincial; pero se engañó en esto, como lo prueban manifiestamente sus mismas subscripciones, por las quales se ve que ademas del metropolitano de Toledo asistieron obispos de otras provincias: san Braulio de Zaragoza, Hoya de Barcelona, Elpidio de Carcasona, Viarico de Lisboa, y el concilio VI siguiente le tuvo por nacional, pues en dos partes que le cita le llama universal, por cuyas razones el Cardenal de Loaisa cree tambien que fue nacional. Ni era tampoco verisimil que habiéndose propuesto Chintila afirmar su reyno por medio del concilio, le hubiese congregado provincial, estando en su arbitrio que fuese nacional.

Volvió Chintila á convocar en el año segundo de su reynado otro concilio, que entre los toledanos es el VI. Ademas del establecimiento de diversos cánones eclesiásticos, se trató tambien acerca del gobierno político. Se determina que en adelante el que hubiere de obtener el reyno, antes de subir al trono jure que no favorecerá á los judíos, ni consentirá en su reyno á ninguno que no fuese católico, y se confirma todo lo resuelto en el concilio IV acerca de los judíos.

Se renueva la prohibicion de solicitar votos viviendo el rey, para ser elegido despues de su muerte. Se inhabilita para aspirar al trono al que se le hubiese cortado el pelo y vestido el hábito monástico: al que hubiere sufrido la pena de la decalvacion: al que traxere su orígen de esclavos: al que no fuere godo de nacion y al que no estuviese adornado de buenas costumbres. Se renueva el decreto de amparo dado en el concilio anterior á favor de la persona y bienes de la familia de Chintila para despues de su muerte.

Se manda que los libertos de las iglesias, quando muera el obispo, presenten al sucesor sus cartas de libertad, para que conste de su estado y del obsequio que deben prestar á las iglesias, y si dentro de un año no lo hicieren, sean reducidos á perpetua esclavitud: que los descendientes de los libertos sean educados por las iglesias, á cuyo fin sirvan á los obispos sin perjuicio de su ingenuidad y libertad, y si sus padres no los quisieren entregar y les buscaren otros patronos, sean reducidos á la esclavitud.

Se prohibe condenar á ninguno en juicio, sin que se presente legítimo acusador, y si se hallare que este es indigno, no se juzgue por su acusacion, excepto en delitos de lesa magestad. Se manda que los señores y magnates de la casa real sean respetados y reverenciados, y que ellos traten bien y con humanidad á los inferiores, y les den buen exemplo. Se renueva lo dispuesto en el concilio anterior sobre que los sucesores en el reyno conserven las mercedes hechas por sus antecesores á los vasallos por servicios fieles, añadiendo aquí la excepcion de la ingratitud é infidelidad, por la qual el que incurriere en ellas es privado de las mercedes recibidas. Asímismo se manda que sean firmes y establesl as donaciones hechas á las iglesias, y estas sean conservadas siempre en la posesion de los bienes adquiridos en virtud de las tales donaciones.

Los que por infidencia ó por haber hecho algun mal se refugiaren á los enemigos, buscando su amparo con perjuicio de la patria ó de los particulares, se manda que, si fueren habidos, excomulgándolos y encerrándolos, estén sujetos por largo tiempo á las leyes de la penitencia. Finalmente, el perdon de los que se refugian á la iglesia se reserva á la piedad y clemencia del príncipe por la intercesion de los sacerdotes y reverencia del lugar, siendo el indulto compatible con la justicia.

§. IV.

Del concilio VII de Toledo y de la primera coleccion de las leyes wisigodas despues de las primitivas de Eurico y Leovigildo.

Chîndasvindo, que ocupó el trono despues de la muerte de Tulga, convocó en el año quinto de su reynado el concilio VII de Toledo. En él se volvió á tratar mas extensamente de los que se refugiaban á los enemigos, y se agravaron las penas; pero no habiendo sido sin duda bastantes las impuestas por los dos concilios para contener á los tránsfugas y evitar los males que causaban á la patria y á los particulares, se aumentaron despues hasta la capital y confiscacion de bienes, como se ve por la ley 6, tít. 1, lib. 2, que es de Recesvinto, aunque algunos códices la atribuyen al mismo Chîndasvindo.

Se tomaron en este concilio providencias para remediar los perjuicios y gravámenes que causaban los obispos en Galicia con indebidas contribuciones á las iglesias, y con gastos excesivos á los pueblos en las visitas, á cuyo fin se mandó que no pudiesen tomar sino dos sueldos al año de cada iglesia. Se puso tasa á los gastos de las visitas, mandando que no pudiesen detenerse mas de un dia en cada iglesia, y no pudiesen llevar mas de cinco caballos, como se lee en algun códice, y no *mas de cincuenta*, como dicen otros, lo que es absolutamente inverisimil y enteramente contrario á las intenciones y fines del concilio, porque de este modo, lejos de contener, fomentaría el fausto de los obispos, y aumentaría el mal, autorizándole en vez de corregirle, que fue el objeto del concilio.

Al fin de él se dispuso que por reverencia á la persona del rey y honor de la casa real los obispos mas vecinos á Toledo viniesen á residir allí cada uno un mes en el

año, segun el turno que les señalase el obispo de Toledo, excepto el tiempo de la cosecha y vendimias.

Dueño absoluto de toda España Chîndasvindo, porque Suintila, como se ha dicho antes, acabó de abolir en toda ella la dominacion de los romanos, afianzada ya por consiguiente y consolidada la monarquía goda, trató este príncipe de fixar y dar tambien estabilidad y consistencia á su legislacion, á cuyo fin, no contento con recoger y dar la conveniente forma y método á las leyes propias, aunque permitió el estudio de las romanas para la instruccion privada, abolió enteramente el uso y autoridad de ellas en los tribunales en toda la extension de la monarquía, igualmente que el de qualesquiera otras leyes extrañas, dexando solo con vigor y fuerza para el gobierno y decision de las causas las leyes contenidas en el código nacional formado por él, como se ve por la ley 8, tít. 1, lib. 2, la qual juntamente con otras muchas suyas se han conservado en la coleccion que ha llegado á nosotros, aunque no es la de Chîndasvindo, de que se trata, como se hará ver en su lugar. Pero que se hubiese hecho esta, ademas de constar de la misma ley 8, lo prueba tambien claramente la 4, tít. 3, lib. 2, en la qual se remite Chîndasvindo por lo tocante á la pena impuesta á los que ponian á qüestion de tormento á un inocente, á la ley 2, tít. 1, lib. 6, que es tambien del mismo Chîndasvindo, y en la qual se trata efectivamente de dicha pena; y haciendo la cita con la distincion de libro, título y ley, es claro que se remite no á una ley suelta, sino á una coleccion de leyes ya formada. Fernandez de Mesa (lib. 1, c. 5.) dice que en el código castellano no hay ninguna ley con la inscripcion de Chîndasvindo; pero basta abrir el libro para convencerse de la falsedad de esta asercion.

§. V.

Del concilio VIII de Toledo y coleccion hecha por Recesvinto.

Despues de haber reynado algunos años Chîndasvindo, nombró por sucesor suyo en la corona para despues de su muerte, y por compañero en el gobierno del reyno aun durante su vida, á su hijo Recesvinto; no solicitándolo el mismo Chîndasvindo astuta y mañosamente para perpetuar en su familia la corona, como falsamente han querido imputarle algunos escritores, sino condescendiendo con la solicitud de los vasallos manifestada á nombre de ellos por san Braulio obispo de Zaragoza, y convencido de las razones que el santo le expuso en la carta que á este fin le escribió, dirigidas á precaver con tiempo y evitar las turbaciones y alborotos que en las anteriores elecciones habian perturbado el reyno, suscitadas por hombres inquietos y ambiciosos, que sin tener las calidades necesarias solicitaban apoderarse del trono: motivo porque en los concilios V y VI, como se ha dicho antes, se prohibió solicitar votos viviendo el rey para ser elegidos despues de su muerte, y se declararon las calidades que debian concurrir en los que hubiesen de aspirar á la corona.

Reynando ya solo Recesvinto despues de muerto su padre, convocó en el año quinto de su reynado un concilio nacional que fue el VIII de Toledo. En él se propuso, entre otras cosas, corregir y añadir la coleccion de las leyes, á cuyo fin presta su consentimiento para que corrijan (1) en ellas lo que necesitare de correccion, quiten lo superfluo y añadan lo necesario. Propone tambien que se aclare lo que en los cánones antiguos hubiese obscuro y dudoso. Exhorta á los condes y señores de palacio, á quienes por su empleo y dignidad dice que les toca asistir al concilio, á que procedan de uniformidad y buen acuerdo con los padres, y promete aprobar y ratificar todo lo que el concilio determinare.

(1) Decernimus.... ut quaecumque negotia de quorumlibet quaerela vestris auditibus extiterint patefacta, cum justitiae vigore misericorditer, et cum temperamento miserationis justissimae cum nostra conniventia terminetis; in legum sententiis quae aut depravata consistunt, aut ex superfluo vel indebito conjecta videntur, nostrae serenitatis accomodante consensu, haec sola quae ad sinceram justitiam, et negotiorum sufficientiam conveniunt ordinetis; canonum obscura quaedam, et in dubium versa in meridiem lucidae intelligentiae reducatis. Concil. VIII Tolet. Tom. Reg. num. 9.

A consecuencia de esto ademas de los cánones correspondientes á materias eclesiásticas, en el décimo se dispone que, muerto el rey, los obispos con los principales ministros de palacio se junten en la ciudad regia (que es Toledo), ó en el lugar en donde hubiese muerto, y elijan otro en su lugar, y se expresan al mismo tiempo las qualidades de que debe estar adornado el rey y lo que debe hacer para reynar bien.

En la sesion segunda se formó un decreto sobre las exâcciones y tributos del reyno que se invertian mas en beneficio de los descendientes de los reyes que del reyno; y despues de referir los abusos que en esto habia y los males que de ellos se seguian al reyno y á los particulares, para evitarlos ordenaron que todo lo que hubiese adquirido Chindasvindo desde el dia que entró á reynar, se reservase á la disposicion de Recesvinto su hijo, no como heredero suyo, sino como rey, para que lo empleara en beneficio del reyno, pasando solo á los herederos de Chindasvindo lo que poseia justamente antes de reynar por herencia, ó por otro qualquier título particular.

Esta providencia la confirmó Recesvinto particularmente en el mismo concilio, extendiéndola á todos sus sucesores en la corona, y mandando para su mejor observancia y firmeza, que antes de subir al trono jurasen observarla. De este decreto se formó la ley 5, tít. 1, lib. 2 del Fuero Juzgo.

Propone tambien el rey en el Tomo Regio y exhorta con eficacia al concilio á que trate con toda diligencia sobre las cosas de los judíos, porque los que habian quedado convertidos en los anteriores reynados, recayendo con su acostumbrada obstinacion en sus antiguos errores, habian prevaricado y vuelto á judaizar. Y aunque sobre esto no hay cánon ninguno en el concilio, sin duda fueron efecto de las providencias que en él se tomaron las leyes del mismo Recesvinto, que se hallan en el título 2 del libro 12 del Fuero Juzgo.

La decima sexta contiene un memorial que los judíos de Toledo presentaron al mismo Recesvinto en 18 de diciembre del año sexto de su reynado, en el qual confiesan llanamente, que habiendo sido precisados en tiempo de Chintila á hacerse cristianos, lo habian executado simuladamente y con malicia, y así habian vuelto á sus errores antiguos; pero que ahora lo hacian de buena fe y con sinceridad. Expresan individualmente todo lo que se obligan á hacer y de lo que debian abstenerse, y entre otras cosas prometen, que ni los hombres ni las mugeres casarán en adelante con personas de su secta, sino con cristianos; y que si por no tener costumbre y por una repugnancia natural no pudieren comer carne de puerco, no rehusarian comer lo que estuviese compuesto con ella. Consienten en que, si faltaren á lo contenido en el memorial, sean castigados con pena de muerte, quemándolos ó apedreándolos, y si el príncipe por clemencia quisiere perdonarles la vida, los haga esclavos de quien quisiere.

Esta propuesta de los judíos de Toledo dice Vaseo (1) que la hicieron á Sisenando el año sexto de su reynado los judíos que Sisebuto hizo bautizar por fuerza. Pero la ley citada decima sexta dice expresamente que la hicieron á Recesvinto el año sexto de su reynado, y no los judíos obligados á bautizarse por Sisebuto, sino los que Chintila obligó á observar la fe que profesaron para quedar en el reyno quando fueron expelidos por este príncipe los que no la quisieron profesar, y así lo dicen los mismos judíos en la ley, á la qual ciertamente debe darse mas crédito que al autor de la obra intitulada *Fortalitium fidei*, que es el único que cita Vaseo en prueba de su dicho, sin embargo de que allí mismo advierte que en aquella obra estan errados los nombres de los reyes.

El arzobispo Don Rodrigo dice (2) que en este concilio VIII se insertaron diversas leyes que habia promulgado Recesvinto; pero en las actas no se encuentran tales leyes, y acaso lo equivocó con el concilio XII, en el qual se insertaron los sumarios de unas leyes de Ervigio, como se verá en su lugar.

(1) Hoc anno, nempe sexto Sisenandi Regis, judaei toletani, qui à Rege Sisebuto ad fidem compulsi fuerant, ultrò cerimonias et ritus judaicos abjuraverunt, professi, si quem ad eos deficere deprehenderent, eum se lapidibus obruturos, aut si Rex vitam illi concedere vellet, bona ejus cederent fisco, et perpetuam serviret servitutem. Ex Fortalitio fidei, ubi nomina Regum depravata leguntur. Vas. Chron. ann. 646.

(2) Et ponuntur in serie ejusdem concilii leges quaedam à praedicto Recensvindo Principe promulgatas. De reb. Hisp. lib. 2, cap. 22.

Siguiendo Recesvinto el exemplo y máxîmas de su padre Chîndasvindo, y movido, no de la ambicion y odio á los romanos, como dice Cironio, sino de una ilustrada y sabia política para introducir la union é igualdad entre las dos naciones de godos y romanos que componian la monarquía, comprendiendo baxo del nombre de romanos á los españoles, como se debe entender que se comprenden en las leyes, volvió á prohibir el uso de las leyes romanas en toda la extension de la monarquía; y porque tal vez no habia tenido la ley de su padre toda la observancia, acaso por no haberse impuesto en ella pena ninguna á los contraventores, impuso él en la ley 9, tít. 1, lib. 2 la considerable pena de treinta libras de oro á los que presentasen en juicio para la decision de los negocios otro código de leyes que el formado por él, y á los jueces que lo permitiesen y no hiciesen rasgar el código presentado. Pero exîme de esta pena á los que alegaren las leyes anteriores, no para impugnar las suyas, sino para comprobar las causas pasadas ya fenecidas, en lo que alude á la ley 12 del mismo título, que es tambien de Recesvinto, y en la qual dice, que habia enmendado las leyes de sus antecesores, y manda que por ellas así enmendadas se decidan los pleytos que entonces estaban empezados y no fenecidos, sin hacer novedad en los que se habian terminado segun las leyes conforme estaban antes del primer año de su reynado, en lo que da esta ley al mismo tiempo un claro testimonio de haberse formado la coleccion mandada hacer por Recesvinto; y aunque tampoco es la que actualmente tenemos, como se hará ver, se han conservado en ella mas leyes de Recesvinto que de ningun otro príncipe.

Para acabar de afianzar la union é igualdad ya dichas, y quitar todo motivo de division y discordia, el mismo Recesvinto con política igualmente acertada abolió una ley antigua, por la qual se prohibian los matrimonios entre godos y romanos, y por la ley 2, tít. 1, lib. 3, que tambien es suya, y no de Recaredo como equivocadamente creyó Aldrete, mandó que en adelante pudiesen casarse indistintamente el godo con muger romana, y el romano con muger goda, formando por medio de esta sabia y política ley una sola de dos distintas naciones, habiendo destruido con ella un muro de separacion, que mientras subsistiese tendria perpetuamente divididos entre sí los vasallos de una misma monarquía con notable detrimento del estado y de los mismos particulares.

En la correspondencia epistolar entre san Braulio y Recesvinto, publicada por el M. Risco (1), se trata de un códice enviado por Recesvinto á san Braulio para que le corrigiera, el qual estaba tan mendoso y viciado, que disculpándose el santo por haber tardado en la correccion, dice que mas corto y fácil le hubiera sido escribir de nuevo todo el códice que corregirle, porque eran tantos los descuidos de los copiantes, que no habia cláusula ó sentencia que no necesitase de enmienda, y muchas veces desesperó de poderle corregir. Pero al fin le envió enmendado y corriente á Recesvinto, el qual le dió las gracias, elogiando y estimando su trabajo.

Ni de las cartas de Recesvinto ni de las de san Braulio consta qué especie de códice era este, ni el asunto que contenia; pero como san Braulio despues de san Isidoro estaba reputado en su tiempo por el mas sobresaliente no solo en las ciencias eclesiásticas, sino tambien en las profanas, aun en concepto del mismo san Isidoro, pues le envió su grande obra de las etimologías sin darle la última mano por falta de salud, para que la corrigiera y perfeccionara, y Recesvinto tenia de su virtud y literatura todo el concepto que merecia, y por otra parte se sabe que hizo una coleccion de leyes, no ha faltado quien movido de estas consideraciones se haya persuadido á que el códice de que se habla en las expresadas cartas era la misma coleccion de leyes de Recesvinto (2).

Pudieran servir de apoyo á este modo de pensar dos expresiones de que usa san Braulio en sus cartas, diciendo en la 38 que lo que el rey le habia mandado hacer

(1) España Sag. tom. 30, Apend. 3.°
(2) Floranes Apuntam. para la histor. del Fuer. Juzgo. M.S.

cedía en utilidad de su reyno (1): expresion que se puede aplicar con mucha propiedad y oportunidad á una obra que contiene la legislacion del reyno, y en la carta 40 dice que el texto del códice le dividió en títulos segun le habia ordenado el rey, lo que tambien es muy oportuno, hablando de un código legal, por la mayor facilidad que esto proporciona para su mejor uso y manejo.

Pero contra esto ocurre una reflexîon, y es que Recesvinto, como se ha visto, dispuso formar su coleccion de leyes en el concilio VIII de Toledo, para cuyo tiempo habia muerto ya san Braulio, y antes de morir habia enviado corregido el códice á Recesvinto, y no es creible que este príncipe, que poco tiempo antes habia elogiado y aprobado el grande trabajo que el santo habia hecho para enmendar el códice, si este contuviese la coleccion de leyes, hubiera pensado en formar otra, teniéndola ya hecha á toda su satisfaccion y aprobada, por lo que parece mas cierto y seguro creer que el citado códice no contenia la coleccion de leyes, sino algun asunto sagrado, lo qual era tambien muy propio del genio de Recesvinto aficionadísimo á las cosas sagradas, y del qual dice el arzobispo Don Rodrigo que acostumbraba leer en la Sagrada Escritura, y gustaba de oir disputas y cuestiones sobre ella para entenderla, y así encargó tambien á san Eugenio III de Toledo la correccion del poema de Draconcio sobre la creacion.

El mismo Recesvinto parece indicar bastantemente, que el códice que mandó corregir era de la clase que se ha dicho, pues alentando á san Braulio á que concluyera la obra á pesar de las dificultades que la retardaban, le dice que Dios le iluminaría interiormente para corregir los yerros introducidos por los escribientes en el códice (2).

§. VI.

De los concilios XII y XIII de Toledo, y de la coleccion hecha por Ervigio.

Como Wamba, segun se ha dicho, hubiese sido despojado fraudulentamente de la corona, que por fuerza y con violencia le habian obligado á aceptar, Ervigio, sucesor suyo en el reyno, se mostró muy solícito y cuidadoso para apartar de sí la sospecha de haber sido autor de tan grave atentado, ó á lo menos de haber tenido parte en él. A este fin luego que subió al trono convocó en el año primero de su reynado el concilio XII de Toledo, y presentó en él unos documentos de los quales resultaba que á presencia de los grandes y señores de la corte se habia abierto corona, y vestido el hábito monástico á Wamba: que éste habia renunciado el reyno en Ervigio, y que habia dado una instruccion secreta al obispo de Toledo para que quanto antes le ungiese.

Exâminados estos documentos en el concilio, se declararon por legítimos, y á su consecuencia se absolvió á los vasallos del juramento de fidelidad que habian prestado á Wamba, y se confirmó el reyno en su sucesor Ervigio, el qual en este mismo concilio se propuso corregir las leyes á imitacion de Recesvinto y formar otra coleccion de ellas. A este fin encargó al concilio que lo que hubiese en las leyes absurdo ó contrario á la justicia, se corrigiese y pusiese en buen órden para su mejor inteligencia y execucion (3), exhortando así á los padres del concilio como á los señores de la corte

(1) Per Jussionem autem Serenitatis vestrae commoda regni vestri votis omnibus optamus agnoscere. S. Braul. Epist. 38.

(2) Erit igitur voto tuo à Domino atributa tuarum virium fortitudo, et internorum luminum copiosa praevisio, dum putredines ac vitia scribarum intellectus tui constanter inchoaverit incisio resecare. Epist. 39.

(3) Nam et hoc generaliter obsecro, ut quidquid in nostrae gloriae legibus absurdum, quidquid justitiae videtur esse contrarium, unanimitatis vestrae judicio corrigatur. De ceteris autem causis atque negotijs, quae novella competunt institutione formari evidentium sententiarum titulis exaranda conscribite... Omnes tamen in commune convenio, et vos Patres Sanctissimos, et vos illustres Aulae Regiae viros quos interesse huic sancto concilio delegit nostra sublimitas, per divini nominis attestationem.... quia sine personarum aliqua acceptione vel favore... quaeque se vestris sensibus audienda ingesserint, sana verborum examinatione discutite. Concil. Tolet. XII, Tom. Reg. num. 5, 6, 7.

á que lo hiciesen sin acepcion de personas, y sin proponer otro objeto en ello que la buena administracion de la justicia.

Don Martin Ximena en sus Anales de Jaen (1) dice: "Ayudó Sisebado en com- »pañía de Teodiselo obispo de Baeza á la recopilacion de las leyes de los godos, obra »digna de prelados doctos y santos, y muy útil al gobierno eclesiástico y civil." Y mas adelante: "Ayudó Teodiselo en compañía de Sisebado obispo de Martos á la »recopilacion de las leyes de los godos."

Sotelo (lib. 2, c. 19) propone esto como una prueba de haberse formado efectivamente la coleccion de leyes de Ervigio; pero se engaña, porque Ximena en las referidas palabras no pudo hacer alusion á la coleccion de Ervigio, que se mandó formar en el concilio XII de Toledo, al qual, aunque asistió Sisebado, no asistió Teodiselo, en cuya compañía dice Ximena que ayudó á formarla, porque no era obispo entonces, ni en algunos años adelante, pues por primera vez subscribe como obispo de Baeza en el concilio XVI de Toledo, al qual asistió tambien Sisebado obispo de Martos, y habiéndose mandado formar en este concilio la coleccion de Egica, es claro que á esta y no á la de Ervigio hizo alusion Ximena. Pero á qualquiera de ellas que la haya hecho, no es bastante para dar crédito á una noticia tan circunstanciada y de antigüedad tan remota como la que da Ximena, la sola asercion de un escritor, que siendo tantos siglos posterior al hecho que refiere, no alega autor ni documento alguno de aquellos tiempos ó de los inmediatos á ellos para su comprobacion.

Otra prueba mas segura y cierta que la de Ximena tenemos, no solo de haberse formado la coleccion mandada hacer por Ervigio, sino tambien de haber empezado á tener observancia desde los últimos meses de su reynado, porque él mismo lo dice así en la ley 1, tít. 1, lib. 2.

Es verdad que en las colecciones de Piteo, Lindembrogio y Canciani, y tambien en todos los códices castellanos, excepto el de Toledo, se atribuye esta ley, no á Ervigio, sino á Recesvinto; pero todos los códices latinos que ha tenido presentes la Academia la atribuyen uniformemente á Ervigio, y lo que es mas, por el contexto de la misma ley se prueba que él es su autor, y que no puede serlo Recesvinto.

"E por ende (dice la ley) estas leyes que nos emendamos, é las que facemos nue- »vamientre, é ordenamos é ponemos en este libro cada una en sos títulos, mandamos »que sean guardadas de las kalendas de noviembre deste segundo anno que nos reg- »namos, é que valan por siempre, é que las tengan todos los que son de nuestro »regno, *así cuemo las oyeron, é las otorgaron todos los obispos de Dios, é los sabios »de nuestra corte é los mayores.*"

Por esta última cláusula, que se halla en todos los códices que atribuyen la ley á Recesvinto, igualmente que en el texto de Piteo (2), Lindembrogio y Canciani, se ve que el autor de la ley se refiere en ella á leyes formadas en un concilio convocado por él antes del segundo año de su reynado, lo que de ningun modo puede aplicarse á Recesvinto, porque el primero de los quatro concilios que convocó, que fue el VIII de Toledo, se celebró en el año quinto de su reynado. Tampoco puede aplicarse por la misma razon á Chîndasvindo, como quiere Don Gregorio Mayans en su carta á Don Josef Berni, porque el único concilio que convocó Chîndasvindo que fue el VII de Toledo, fue tambien en el año quinto de su reynado. Por el contrario todo conviene bien á Ervigio, que en el año primero de su reynado convocó el concilio XVI de Toledo, y mandó que en él se corrigiesen y enmendasen las leyes, como se ha visto, y viene bien que habiéndose empezado en el año primero, se publicasen y pusiesen en observancia hácia el fin del segundo, que es lo que dice la ley, la qual concluye tambien diciendo: "E las leyes que ficiémos contra los judíos, mandamos que »valan daquel tiempo adelantre que fueron confirmadas por nos."

(1) Num. 7, año 733; y num. 11, año 713.

(2) Ut sicut sublimi in throno serenitatis nostrae celsitudine residente, *videntibus cunctis Sacerdotibus Dei, Senioribusque Palatij atque Gardingis* earum manifestatio claruit... Leges sane quas in judaeorum excessibus nostra gloria promulgavit, ab eo tempore valituras esse decernimus ex quo his *confirmationem gloriosae serenitatis nostrae renovatione impressimus.*

Esta es otra prueba de que Ervigio es autor de la ley, y no Chindasvindo ni Recesvinto, porque el primero no hizo leyes ningunas contra los judíos, y el segundo, aunque hizo algunas, como se dixo en su lugar, no consta que las hubiese confirmado de nuevo, como consta haberlo executado Ervigio con las que hizo tambien contra los judíos, como se verá en el número siguiente. Merecen por tanto mas crédito los códices que atribuyen la ley á Ervigio, que los que hacen autor de ella á Recesvinto.

Sin embargo de que en el concilio VIII se habian tomado varias providencias sobre las cosas de los judíos por Recesvinto, como se ha dicho, y á pesar de la solemne protesta que ellos hicieron de la sinceridad de su nueva conversion, volvian siempre obstinadamente á sus errores, por lo que Ervigio encarga con la mayor eficacia al concilio, que procure extirpar la secta, y para ello exâmine con cuidado las leyes que sobre el asunto habia él promulgado recientemente, y poniéndolas en órden las confirme de nuevo, lo que efectivamente executó el concilio, como expresamente lo dice en el cánon IX, en el qual pone los sumarios de las leyes con las mismas palabras y el mismo órden que tienen en el libro 12 del Fuero Juzgo en el título 3º compuesto por la mayor parte de las leyes de Ervigio contra los judíos.

Otro especial encargo que este príncipe hizo al concilio fue la reforma y modificacion de la ley de los llamamientos á la guerra, de que se ha hablado antes, publicada por Wamba, y por cuyo extremado rigor dice Ervigio que casi la mitad del pueblo habia incurrido en infamia.

El concilio modificó la ley en quanto al perdimiento de las dignidades y honores, y tambien en quanto á la inhabilitacion para poder ser testigos, que era otra pena impuesta por la ley á los que no acudiesen al llamamiento á la guerra, ó estando en ella la abandonaran.

Vaseo el año 623 apoyado en el concilio XII de Toledo atribuye esta ley de los llamamientos á Sisebuto; pero se equivocó notoriamente, engañado sin duda por alguna cita falsa, pues se conoce que quando escribió esto no tuvo presente el concilio que cita, porque en él se dice expresamente, que el que hizo la ley citada fue Wamba, y con esto conviene tambien la inscripcion de la misma ley en todos los códices latinos y castellanos.

En el cánon X de este concilio XII se extendió por concesion de Ervigio la ley de la inmunidad local de los templos que se ha insinuado en el cap. 3, á treinta pasos al rededor de la iglesia, pues solo se extendia hasta el pórtico de ella por las leyes anteriores que hablan de la inmunidad.

El monge Graciano insertó este cánon en su Decreto (1); pero constante siempre en su sistema de extender mas allá de los justos límites la potestad y jurisdiccion eclesiástica y estrechar la real, suprimió, segun su costumbre, la primera cláusula del cánon que dice (2): "en favor de los que por algun miedo ó terror se refugian á la iglesia, »*con consentimiento y por mandado de nuestro gloriosísimo señor y rey Ervigio definió* »*el santo concilio*"; y comenzó su cánon por las palabras: *definió el santo concilio*, para hacer creer que el concilio establecia la inmunidad por su autoridad propia, y no por la del príncipe, como lo manifiestan muy claramente las citadas palabras que á este fin suprimió de intento. Por la misma razon, aunque se propuso tomar de los concilios toledanos en esta materia de asilos, no insertó el cánon 12 del concilio VI de que se ha hablado antes, porque éste, ni aun truncado, podia servir á su intento, y así tomó el partido de omitirle enteramente.

Esta ley no se halla en los códices latinos ni en la version castellana de Villadiego; pero la Academia la ha insertado en la suya por nota á la página 117, habiéndola tomado del códice Escurialense 1º En ella se dice que fue hecha en el concilio X de Toledo de 35 obispos por Ervigio en el primer año de su reynado era 718, en lo que

(1) Diffinivit sanctum concilium, ut nullus audeat confugientes ad ecclesiam, vel residentes inde abstrahere. Caus. 17, quaest. 4, cap. 35.

(2) Pro his qui quolibet metu vel terrore ecclesiam appetunt, *consentiente pariter et jubente gloriosissimo Domino nostro Ervigio Rege*, hoc sanctum concilium diffinivit, ut nullus audeat confugientes ad ecclesiam vel residentes inde abstrahere &c. Concil. Tolet. XV, can. 10.

hay tres errores notorios, porque efectivamente se hizo en el primer año del reynado de Ervigio, como consta del concilio XII de Toledo, y por consiguiente no pudo haberse hecho en el X, que fue convocado por Recesvinto antes que Ervigio entrara á reynar, ni la hizo en la era 718, sino en la 719, que coincide con el año primero del reynado de Ervigio, y al concilio X asistieron solo 20 obispos y no 35, que son puntualmente los que concurrieron al XII, como consta de las actas de entrambos. Pero estos errores deben atribuirse á descuido ó impericia del que escribió el códice, pues en todo lo demas está la ley enteramente conforme con el cánon 10 del concilio XII de donde se tomó.

Volvió Ervigio en el año quarto de su reynado á convocar otro concilio en Toledo, que fue el XIII. En él ademas de los cánones sobre materias eclesiásticas se establecieron leyes sobre diversos asuntos políticos. Se moderaron los tributos reales perdonando todo lo que se estaba debiendo atrasado hasta el año primero del reynado de Ervigio, quien despues lo confirmó particularmente por un decreto al fin del concilio. Se concedió perdon general á todos los rebeldes á la patria, que habian sido condenados por Wamba, por la rebelion de Paulo, y se les mandó restituir la libertad, honores, empleos y bienes.

Se mandó que los sacerdotes y los que tuviesen empleos palatinos no pudieran ser presos, ni atormentados, ni desposeidos de sus bienes, honores y empleos sin previa audiencia pública y una completa prueba del delito, dexando al príncipe la potestad de corregir domésticamente á los que sirviendo á su persona, y no cometiendo infidelidad, fuesen negligentes en el exercicio de sus empleos, ó mudándolos de uno á otro, ó quitándolos, sin que de este castigo se les siguiese infamia ni perjuicio en sus bienes.

Esto mismo se manda en una ley formada del cánon 2 del concilio XIII de Toledo, que la Academia ha puesto por nota en la página 100 de su edicion castellana, habiéndola tomado del códice Escurialense primero, y no la hay en los códices latinos.

De resultas de la referida disposicion del concilio algunos formaban ligas y conjuraciones secretas, prestándose mutuamente juramento de no revelar nada de lo que se tratase, para imposibilitar por este medio la prueba del delito y poderle cometer impunemente. Habiéndose descubierto este fraude por la declaracion de unos que tramaban una conjuracion contra la vida de Egica, prohibió este príncipe con graves penas semejantes juramentos por una ley que la Academia ha puesto por nota en la pág. 7, col. 2 de la edicion latina, habiéndola tomado de los códices Toledano gótico, Legionense y de Cardona, y en la edicion castellana es la ley 18, tít. 5, lib. 2.

Para impedir las alianzas de los nobles con familias baxas, que se hacian con frecuencia por la codicia del dinero y la ambicion de obtener empleos en la corte, se prohibió que en adelante los esclavos y libertos pudiesen tener oficios palatinos, exceptuando de la prohibicion á los siervos y libertos fiscales ó del rey.

Eran tan escrupulosos los godos en conservar la nobleza, que por la ley 17, tít. 7 del lib. 5 se prohibió que el liberto y toda su descendencia pudiese casar con ninguno de la descendencia del que fue su señor, por remoto que fuese el grado en que se hallasen, baxo la pena de ser reducido á la esclavitud el que se casase. Con el mismo objeto de conservar pura la nobleza se prohibió en el cánon 13 del concilio IX de Toledo, remitiéndose á las leyes, que los libertos y libertas de las iglesias y sus descendientes pudiesen casarse con personas libres.

Dióse tambien en este concilio decreto de amparo á favor de la persona y bienes de la reyna Liubigotona y sus hijos para despues de la muerte de Ervigio, y se prohibió que las reynas viudas pudiesen volverse á casar con ninguna persona sin exceptuar los mismos reyes sucesores, cuya prohibicion se confirmó en el concilio III de Zaragoza convocado por Egica en el quarto año de su reynado, añadiendo á ella, que muerto el rey la reyna, dexando inmediatamente el hábito seglar, vistiese por toda su vida el religioso en un monasterio de vírgenes, á fin, dice el concilio (1), de

(1) Quam etiam et confestim in caenobio virginum mancipandam esse censemus, et ut ab omni turbine

que no se haga á tanta potestad ninguna ofensa ni ultrage en público, ni aparezca súbdita del pueblo la que antes fue reconocida por su señora.

Ervigio confirmó el concilio XIII, de que se ha hablado, con una ley, en que insertando á la letra todos sus cánones, manda se observen baxo de varias penas. Esta ley, que no se halla en el códice de que ha usado la Academia para texto latino, la ha puesto por nota en la pág. 140, columna 2, habiéndola tomado de los códices Legionense y de Cardona; pero en estos está errada la inscripcion de la ley, porque la atribuyen á Recesvinto, siendo evidentemente de Ervigio, como aparece de las mismas actas del concilio, y para que no pueda quedar duda ninguna, basta saber que el concilio que se confirma en la ley es el XIII de Toledo, que se celebró en el año quarto del reynado de Ervigio, es decir algunos años despues de la muerte de Recesvinto. En el mismo error incurrieron Piteo, Lindembrogio y Canciani, que ponen la ley por 3, tít. 1, lib. 12, y la atribuyen tambien á Recesvinto.

§. VII.

De los concilios XVI y XVII de Toledo, y de la última coleccion de leyes wisigodas y su autor.

Sucedió á Ervigio en la corona Flavio Egica su yerno, y sobrino de Wamba, si ya no era su hijo, como algunos han creido. Descubrióse una conjuracion contra la persona y familia del rey tramada por el ambicioso obispo de Toledo Sisberto, muy desemejante en santidad y doctrina al santo obispo Julian su inmediato predecesor, habiéndose causado tambien tumultos y sediciones por haber atraido Sisberto algunos descontentos á su partido.

Para reprimir y castigar semejantes excesos convocó Egica un concilio nacional, que entre los toledanos es el XVI. Oído en él y convencido Sisberto, que tambien confesó su delito, ademas de haber sido excomulgado y privado perpetuamente de la comunion, sino en la hora de la muerte, á menos que el príncipe quisiera que se le absolviese antes, fue privado de su silla y dignidad, y condenado á perpetuo destierro y confiscacion de bienes conforme á lo dispuesto en los cánones antiguos, como dice el concilio, haciendo alusion á los establecidos sobre el mismo asunto en los concilios IV, V, VI y X toledanos, los quales se repiten y renuevan en este XVI.

Descubrióse tambien despues en tiempo del mismo Egica y séptimo año de su reynado, que los judíos de España tenian inteligencias secretas con los de Africa y otras partes, dirigidas á formar una conspiracion contra los cristianos, y determinadamente contra el rey, con el objeto de levantarse con el reyno. Para ocurrir con tiempo á tan grave mal convocó Egica otro concilio, que fue el XVII de Toledo, y habiéndose probado la conjuracion, fueron sentenciados los judíos á ser dispersados por todas las provincias de España, declarándolos esclavos á todos ellos juntamente con sus hijos y mugeres, y que los hijos en cumpliendo siete años fuesen separados de sus padres y entregados á personas cristianas y de buena vida para educarlos y doctrinarlos.

A pesar de las providencias tomadas en el concilio III de Toledo contra la idolatría, se ve que aun quedaban restos de ella en tiempo de Egica, pues dispuso en el concilio XVI que se tratase de poner fin á tan grave mal, en cuya consecuencia se volvió á mandar en el cánon 2 á los obispos y á los jueces que velasen sobre ello, é hiciesen quanto estuviese de su parte para su total exterminio, imponiendo graves penas á los que se lo impidieran en defensa de la idolatría; y ademas se mandó que las cosas ofrecidas á los ídolos se aplicasen á presencia de los que las ofrecieron al servicio de las iglesias circunvecinas.

mundi remota, nequaquam cuilibet locus atribuatur, per quod aut contumelia tantae potestati in publico ingeratur, aut subdita plebi esse patescat quorum ante dudum agnoscitur Domina fuisse. Concil. Caesaraugust. III. can. 4, num. 9.

Se exîme de tributos y cargas personales, y se permite la concurrencia al mercado público y el comercio con los cristianos á los judíos que de buena fe se convirtiesen, quedando sujetos á pagar por ellos dichas cargas y tributos, y á la prohibicion del comercio con los cristianos los demas judíos que se mantuviesen obstinados en su secta, para lo qual se confirma una ley hecha anteriormente por el mismo Egica, y es, segun su contexto, la 18, tít. 2, lib. 12.

Piteo, Lindembrogio y Canciani no traen esta ley, y solo se halla en el códice Complutense y en el de san Juan de los Reyes, de donde la tomó la Academia. Tampoco la traen Villadiego ni los códices castellanos, excepto el Escurialense 3º, de donde se tomó para ponerla en la version castellana, en la qual no está tan completa como en el texto latino, pero convienen en la sustancia.

Propúsose tambien Egica en el mismo concilio XVI formar otra coleccion de leyes wisigodas, á cuyo fin encargó al concilio que todo lo que en los cánones de los concilios pasados y en las leyes estuviese obscuro ó perplexo, ó pareciese injusto ó superfluo, tomando su parecer y consentimiento, se reduxese á claridad y rectificase, dexando claras y sin ocasion de dudas solas aquellas leyes que pareciesen razonables y bastantes para la conservacion de la justicia y pronta decision de los pleytos y castigos, tomando estas leyes que así habian de quedar de las que habia desde el tiempo de Chindasvindo hasta el de Wamba (1).

Por una ley del mismo Egica, que es la 6, tít. 5, lib. 3 se puede venir en conocimiento fácilmente de que esta coleccion se formó despues de concluido el concilio, en el qual regularmente se daria el encargo con la instruccion correspondiente para formarla, y presentarla despues de formada al rey para su aprobacion y consentimiento conforme á la prevencion que sobre esto hizo expresamente al concilio.

Encargó á este en su Tomo Regio que tomara las providencias correspondientes para contener los progresos que iba haciendo el infame y abominable vicio de la sodomía, á cuya consecuencia se formó el cánon 3º, en el qual se determinó, que ademas del castigo impuesto por la ley que hablaba de este delito, incurriera en adelante el que le cometiera en la pena de cien azotes, y despues de desollarle la frente fuese condenado á perpetuo destierro. La ley á que se remite el concilio es la 5, tít. 5 del lib. 3 hecha por Chindasvindo, en la qual se impone á los sodomitas la pena de que sean castrados y despues entregados al obispo, para que encerrándolos separadamente en estrechas prisiones, hagan penitencia de su pecado.

Egica en la ley 6 antes citada manda que ademas de la pena de la castracion impuesta por Chindasvindo á los sodomitas, sufran estos *la sentencia del decreto sacerdotal promulgado el año tercero de su reynado* (2), en lo que sin género ninguno de duda hace notoria alusion al citado cánon 3º, pues aunque le pone en el año tercero de su reynado, este es un yerro conocido de los copiantes, que pasó tambien á los códices castellanos, porque de las actas del mismo concilio XVI consta que se celebró, no en el año tercero, sino en el sexto del reynado de Egica.

El que escribió el códice castellano de Murcia, conociendo el error, para salvarle puso: *el tercero anno que regnó el nuestro Sennor Don Sisnando*; pero esto fue enmendar un yerro con otro, porque en tiempo de Sisenando no se celebró mas concilio que el IV Toledano, y aunque realmente fue en el año tercero de su reynado, no se habla en él una sola palabra del delito de sodomía ni de su pena, y por consiguiente no pudo remitirse la ley á este concilio.

Infiérese pues de lo expuesto que esta coleccion, como queda dicho, se formó des-

(1) Cuncta vero quae in canonibus vel legum edictis depravata consistunt, aut ex superfluo vel indebito conjecta fore patescunt, accomodante serenitatis nostrae consensu, in meridiem lucidae veritatis reducite, illis proculdubio legum sententiis reservatis, quae ex tempore divae memoriae praedecesoris nostri Domini Cindasvinti Regis usque in tempus Domini Wambanis principis ex ratione depromtae ad sinceram justitiam, vel negotiorum sufficientiam pertinere noscuntur. Concil. Tolet. XVI Tom. Reg. num. 11.

(2) Non solum castrationem virium perferat, sed insuper illam in se jacturam excipiat ultionis, quam pro his causis nuper, in anno videlicet tertio regni nostri, sacerdotalis decreti promulgata sententia evidenti perscriptione depromit.

pues de concluido el concilio XVI, puesto que en ella se encuentra incorporada una ley que se remite á un decreto del mismo concilio y le confirma, qual es la 6 ya citada de Egica. Contra esto se podria oponer que esta ley segun los códices castellanos no es de Egica, sino de Recesvinto, que fue anterior al concilio XVI. Pero este es otro error de los códices castellanos aun mas notorio que el primero, y para probarlo con evidencia basta decir, que en ninguno de los concilios celebrados en tiempo de los reyes godos se trató de imponer pena al crímen de sodomía, sino en el XVI Toledano, y habiéndose celebrado éste despues de muerto Recesvinto, es evidente que no pudo ser este príncipe autor de una ley que hace alusion á una cosa que pasó despues de su muerte. Por otra parte todo persuade á creer, sin que contra ello se pueda oponer ninguna cosa razonable, que su verdadero autor es Egica, á quien la atribuyen todos los códices latinos, incluso el antiquísimo Toledano gótico, excepto el de Lindembrogio que no le da autor ninguno, y el Legionense que la atribuye á Recesvinto, de donde pudo pasar el error á los códices castellanos, los quales con igual equivocacion atribuyen la citada ley 5 á Egica, siendo de Chindasvindo, como consta de todos los códices latinos.

Si es cierta la fecha que los castellanos dan á la ley 21, tít. 1, lib. 9, la coleccion se hizo, no solo despues de concluido el concilio, sino en los últimos tiempos de Egica, pues suena hecha por este príncipe en Cordoba el año 16 de su reynado. He dicho *si es cierta la fecha*, porque hay muy fundadas sospechas de que no lo sea, y de que se hubiese introducido por mano estraña despues de hecha la ley.

Fernandez de Mesa cree que el Fuero Juzgo castellano conforme le tenemos se traduxo de la coleccion hecha por Egica. Su principal prueba se reduce á decir, que siendo la ley de Egica, se halla en el códice castellano, sin embargo de no haberla en el latino. Pero en esto se engañó mucho, pues aunque es cierto que no la traen Piteo, Lindembrogio ni Georgisquio en sus colecciones que son las que él cita, fue porque no tuvieron presente el códice Toledano gótico, el Legionense, el Complutense y el de san Juan de los Reyes, en todos los quales se halla, y de donde la tómo la Academia para ponerla en su edicion, advirtiendo que la última cláusula de la fecha se tomó del códice Legionense, que es decir, que en los otros tres no la hay, y cabe muy bien que fuese un yerro introducido en el códice Legionense, y que de allí pasase á los castellanos, así como se introduxo en el mismo códice, segun queda probado, el error de hacer á Recesvinto autor de una ley hecha despues de su muerte.

Da mucha fuerza á esta sospecha el que Egica, segun los historiadores, no reynó diez y seis años, pues aunque varían en esto, ninguno le da diez y seis años de reynado; el que mas le dá quince y alguno trece, y aunque para salvar este reparo dice Mesa que mas crédito se debe dar á la ley que á los historiadores, esto seria bueno, si no hubiera, como hay, justos y muy fundados motivos para dudar quando menos de la legitimidad de la fecha, y creer que haya sido introducida posteriormente en la ley.

Ademas es cierto que Egica mandó formar la coleccion en el concilio XVI de Toledo que se celebró en el año sexto de su reynado, y aunque era preciso que pasara algun tiempo para formarla, no es verisimil que se prolongase tanto como diez años, particularmente si se atiende al encarecimiento y eficacia con que encargó su formacion al concilio.

Villadiego (1) dice que la coleccion se hizo, segun se cree, en el concilio XVII, y cita en apoyo de su opinion á Ambrosio de Morales, á quien hace decir que se formó en el concilio XVII, ó acaso en el XVI precedente. Pero se engañó Villadiego en uno y otro, porque Morales, como se verá luego, sin dudar nada ni hacer mencion ninguna del concilio XVII, dice con toda seguridad en el mismo lugar que le cita Villadiego, que la coleccion se hizo en el concilio XVI.

Ni es fácil atinar en que pudo haber fundado su opinion Villadiego, porque en el concilio XVII no se dice nada de donde pueda inferirse, y mucho menos probarse

(1) Chron. Gothor. pag. 44.

que en él se hubiese formado la coleccion; y lo que es mas, ni pudo tampoco formarse, porque en ella se encuentran algunas leyes, aunque muy pocas de Witiza en compañía de su padre Egica, lo que prueba con evidencia que la coleccion se formó despues de haberle tomado por compañero en el gobierno del reyno, y esto, segun los historiadores, se verificó en el año décimo de su reynado, que es decir tres despues de haberse celebrado el concilio.

El hallarse en la coleccion algunas leyes de Witiza en compañía de Egica, y ninguna de Witiza solo, induce á creer con sobrado fundamento, que la coleccion se hizo en el intermedio que hay desde la asociacion de Witiza á la corona por Egica hasta la muerte de éste, y no despues de ella, puesto que no se hallan leyes del tiempo en que ya reynó solo Witiza, aunque regularmente haria algunas, pues reynó quince años clementísimamente, y fue muy floreciente su reynado con mucho gozo y alegría de toda España, como lo asegura en su cronicon (1) Isidoro obispo de la antigua iglesia Pacense, que unos reducen hoy á Badajoz, y otros con mas probabilidad á Beja en Portugal, autor grave, muy fidedigno y que por el tiempo en que escribió, que puede llamarse testigo ocular pues vivia quando sucedió la irrupcion de los moros, merece ciertamente en esta parte mucho mas crédito que todos los escritores modernos, que con tan diversos y tan abominables colores nos han pintado el reynado de Witiza; y por lo dicho se ve que Sotelo levantó al Pacense un falso testimonio, quando hablando del rey Don Rodrigo dice (lib. 2, cap. 22) *Isidoro Pacense, autor que vivia entonces, y otros aseguran que fue tan perverso como Witiza*: expresiones que no se encuentran en todo el cronicon del Pacense, el qual, hablando de Don Rodrigo, solo dice que habiendo entrado tumultuosamente en el reyno le conservó un año, y que, desbaratado el exército que habia juntado contra los moros, pereció en la batalla, y perdió el reyno juntamente con la patria (2).

Tampoco se encuentran en la coleccion leyes del inmediato sucesor de Witiza Don Rodrigo, pues aunque Ambrosio de Morales dice que hay cinco ó seis leyes de este príncipe, la sola inspeccion de los códices así impresos como manuscritos hace ver el engaño que en esto padeció, pues ni en los códices latinos ni en los castellanos se encuentra ley alguna de Don Rodrigo, á lo menos no las hay en ninguno de los muchos y diversos códices que ha tenido presentes la Academia para hacer su edicion, si se exceptúa solamente el códice castellano Escurialense tercero, el qual atribuye á Don Rodrigo la ley 12, tít. 2, lib. 7. Pero siendo solo entre los castellanos, y no teniendo apoyo en ninguno de los latinos, tampoco puede dársele al dicho de Morales.

Díxose en el §. 2 de este capítulo quarto, que la mayor parte de nuestros escritores han creido que la coleccion del Fuero Juzgo tal qual ha llegado á nosotros, es la que dicen que se formó en el concilio IV de Toledo por órden de Sisenando, y se hizo ver al mismo tiempo la falsedad de esta opinion aunque comun.

Los que se han apartado de ella creen con harto mas fundamento, que es la misma de que vamos hablando, y cuya formacion se encargó por Egica al concilio XVI de Toledo. Ambrosio de Morales estaba tan persuadido de ello que dice (Cron. lib. 12, c. 61): *Yo creo cierto, que en este concilio se recopiló el libro del Fuero Juzgo como agora lo tenemos*.

De las colecciones que consta haberse hecho por diversos príncipes, no se puede dudar, segun lo dicho hasta aquí, que la última de todas ellas fue la de Egica, y esto

(1) "Egica in consortio regni Witizanem filium sibi haeredem faciens Gothorum regnum retemptat. Hic
» patris succedens in solio, quamquam petulanter, *clementissimus tamen quindecim per annos extat in*
» *regno.* =Propia morte, decesso jam patre, *florentissimè* suprafatos per annos regnum retemptat, atque
» omnis Hispania *gaudio nimio freta alacriter laetatur.*" Isidor. Pacens. Era 736 et 739, num. 29 et 30. En la Esp. Sagr. tom. 8, Apen. 2, pag. 296 y 297.

(2) Ulit sceptra regni quintum per annum retinente, Rudericus tumultuosè regnum hortante Senatu invadit. Regnat anno uno, nam adgregata copia exercitus adversus Arabes.... transductis promontoriis sese cum eis confligendo recepit, eoque praelio, fugato omni Gothorum exercitu, qui cum eo aemulanter fraudulenterque ob ambitionem regni advenerat, cecidit. Sicque regnum simul cum patria male cum aemulorum internetione amisit, peragente Ulit anno VI. En la Esp. Sagr. tom. 8, apend. 2, pág. 298.

solo bastaba para creer con mucho fundamento y probabilidad, que es la misma que ahora tenemos, porque no parece virisimil que habiéndose perdido (como es necesario suponerlo) la coleccion que estaba en actual observancia al tiempo de la ruina de la monarquía, se hubieran conservado las anteriores que estaban refundidas en la última y por consiguiente inutilizadas y sin uso, como sucede con toda coleccion legal, que quando se hace de nuevo se refunden en ella las anteriores, quedando éstas sin fuerza ni observancia.

Pero lo que por estas razones aparece probable se creerá enteramente cierto con solo reflexîonar que en la actual coleccion se encuentran leyes de Egica, lo que de ningun modo podia ser, si fuera alguna de las anteriores á él, porque quando estas se hicieron respectivamente, no podian insertarse en ellas estas leyes, que ni exîstian ni podian exîstir entonces. Es verdad que pudieron haberse insertado posteriormente despues de haberse formado la coleccion sin necesidad de hacer otra nueva, lo que no carece de exemplares; pero como no se puede dudar que Egica hizo una coleccion nueva, y despues de ella no se hizo otra ninguna, tampoco puede tener lugar la reflexîon, que en otras circunstancias sería muy justa y de mucha fuerza, y en estas no tiene ninguna.

Sotelo dice (lib. 2, c. 14) que la actual coleccion no es la de Egica, sino una mezcla de ella y las otras anteriores á él, inclusas las de Eurico y Leovigildo, hecha despues de la pérdida de España por la irrupcion de los moros, y poco consiguiente consigo mismo dice mas adelante (lib. 2, c. 19), que la coleccion publicada por Lindembrogio es la de Ervigio, con lo que destruye lo anterior, y la verdad es que uno y otro es falso.

En quanto á lo primero, omitiendo varias reflexîones que pudieran hacerse contra la opinion de Sotelo, bastará para impugnarla de suerte que nada pueda replicarse contra ello, oponerle un argumento tomado de él mismo.

Dice que habiendo consultado sobre la antigüedad del códice Toledano gótico al padre maestro fray Martin de Sarmiento, conjeturó éste que tendria mil y cincuenta años, cuyo dictámen dice Sotelo que adopta, así por la autoridad del que le dió, como por habérselo persuadido tambien el exâmen y reconocimiento que por sí mismo hizo del códice.

Si es cierta esta antigüedad, debe serlo igualmente que el códice se escribió antes de la invasion de los moros, y esto solo basta para convencer con evidencia de falsa la opinion. Es verdad que Sotelo por no haber entendido bien la explicacion del padre Sarmiento, puso en boca de este sabio benedictino lo que *ni dixo ni pudo decir*, como él mismo se explica hablando expresamente de ello en sus Memorias para la poesía castellana núm. 303, en donde la antigüedad que dá al citado códice es de setecientos años bien cumplidos, y esto asegura allí mismo que fue lo que respondió á la pregunta de Sotelo sobre la antigüedad del códice, aunque no le cita por su nombre, sino baxo el título de *un curioso*.

Hay muy grande diferencia de setecientos años, aunque sean bien cumplidos, á mil y quinientos, y aunque esto muda enteramente el estado de la cuestion, conserva sin embargo el propuesto argumento toda su fuerza contra Sotelo, respecto de que él estaba muy persuadido á que el códice tenia verdaderamente toda la antigüedad que creyó haberle dado Sarmiento, y en que dice se confirmó por la ocular inspeccion del códice.

Para la otra opinion de que la coleccion de Lindembrogio es la de Ervigio, no da Sotelo mas prueba que una nota que se halla al fin del tomo, en la qual se dice, que aquellas leyes se leyeron á todos los judíos en la iglesia de santa María de Toledo el año primero del reynado de Ervigio. Prescindiendo de que en la mayor parte de los códices no se halla esta nota, su contexto no se refiere á todas las leyes del códice, como era preciso para que la prueba de Sotelo tuviera alguna fuerza. Se refiere solamente á las leyes del último título del códice que tratan de lo que debian hacer, y de lo que debian abstenerse los judíos, de la profesion de fe y juramento que debian prestar, hechas la mayor parte de ellas por Ervigio, y son las mismas

que este príncipe, como se ha dicho antes, encargó con mucha eficacia al concilio Toledano XII que exâminándolas con cuidado y ordenándolas las confirmara de nuevo, lo que executó el concilio haciendo una muy puntual enumeracion de ellas en el cánon 9.

Basta leer con alguna reflexîon la ley última del título para conocer, que solo las contenidas en él son las que se manda á los obispos que hagan leer á los judíos, para que no pudiesen alegar ignorancia, ni se excusasen de las penas impuestas en ellas en caso de contravencion. Ni venia tampoco al caso para nada tomarse el inútil trabajo de leer todo el códice á los judíos.

Si en la coleccion de Lindembrogio no hubiera leyes de Egica, podria acaso tener algun fundamento y apoyo la opinion de Sotelo; pero habiéndolas, como realmente las hay, es claro que es la de Egica, y que no puede ser la de Ervigio, porque no pudieron insertarse en ella unas leyes que no exîstian quando se formó.

Todo lo dicho lo confirma de un modo, que no puede quedar duda ninguna sobre ello, un breve exôrdio que el mismo Egica puso á la ley 13, tít. 5, lib. 6, que por no tenerle en el códice que ha servido de texto á la Academia, le ha puesto por nota con el número 4 al pie de la misma ley, tomado de los códices Toledano gótico, Legionense, san Juan de los Reyes y Cardona, en los quales está incorporado el exôrdio en el principio de la ley, y del mismo modo está tambien en las colecciones de Piteo, Lindembrogio y Canciani, y en todos los códices castellanos, excepto el de Malpica 2º.

De este exôrdio aparece muy claramente que la citada ley 13 fue incorporada en alguna coleccion anterior á Egica, y que despues se suprimió en otra tambien anterior á él, pues dice en el citado exôrdio, que siendo justa la ley, y habiéndose suprimido injustamente, él la restablece con las mismas sentencias y palabras, colocándola en el mismo lugar que antes tuvo. Esta ley restablecida es de Recesvinto, por lo que no pudo insertarse en coleccion anterior á él; y debió haberse hecho esto en la que él mismo formó, porque entre ella y la de Egica no hay mas que la de Ervigio, en la qual por la misma razon debió suprimirse. No habiendo despues de la coleccion de Ervigio otra que la de Egica, que fue la última de todas, y hallándose la ley restablecida y el exôrdio que la restablece en la coleccion que ha llegado á nosotros con el título de Fuero de los Jueces, ó Fuero Juzgo, queda demostrado por el mismo hecho que esta coleccion debe ser precisamente la de Egica y no puede ser la de Ervigio ni otra alguna anterior, que es lo que convenia aclarar y probar en este discurso.

CAPITULO V.

Del Fuero Juzgo, ó version castellana de la coleccion original de las leyes wisigodas con el título de Liber Judicum ó Forum Judicum.

Sería abusar de la paciencia de los lectores y perder el tiempo inútilmente gastarle en refutar la opinion de José de Mello, portugués, que en su Historia del Derecho Civil de Portugal dice, que el Fuero Juzgo se compuso originalmente en lengua gotico-española, y despues le traduxo á la latina Pedro Piteo: opinion tan extraordinaria y singular, que en sí misma trae su mas completa refutacion para qualquiera que tenga alguna inteligencia en la materia.

Tampoco es justo detenerse en exâminar las opiniones notoriamente infundadas de Don Josef Pellicer (1) y de Alonso de Villadiego (2), el primero de los quales se empeño en persuadir que la lengua en que está escrito el Fuero Juzgo es la primitiva de España y una de las setenta y dos que nacieron en medio de la confusion de la

(1) Primitiv. poblac. de Esp. fol. 96. núm. 7.

(2) Advertencias, pág. 7.

torre de Babel, y el segundo creyó y quiso hacer creer á los demas que la version castellana es coetánea del original, infiriendo de aquí con tanto error como extravagancia, *que el romance de las leyes del Fuero Juzgo no es tan grosero como el de las Partidas y Fuero Real de Castilla, aunque fueron hechas mas de seiscientos años antes.*

Aldrete en su erudita obra del Orígen de la lengua castellana (lib. 2, cap. 2 y 5) combatió sólidamente esta tan remota como imaginaria antigüedad del romance del Fuero Juzgo, y probó con la misma solidez que la version castellana no se hizo hasta despues de la entrada de los moros en España, lo que hubiera dado por supuesto, ahorrándose el trabajo de probarlo, si hubiera tenido noticia, como se tiene hoy, del Fuero particular que en 4 de abril del año de 1241 dió el santo Rey Don Fernando á la ciudad de Córdoba despues de haberla conquistado de los moros, en el qual dice que le da por Fuero el libro de los Jueces ó código latino wisigodo, á cuyo fin manda que se traduzca en lengua vulgar, y que le tenga perpetuamente por fuero con el nombre de Fuero de Córdoba (1).

En vista de esto pasa hoy constantemente entre los eruditos por cosa cierta y averiguada, que la primera version castellana de las leyes wisigodas, que se conoce con el nombre de Fuero Juzgo, se hizo en virtud de lo dispuesto en el citado Fuero por el santo Rey Don Fernando, y esto convence de falsa la opinion de Don Lorenzo Padilla, que anticipó mas de quatrocientos años dicha version, atribuyéndola al rey Don Alonso II llamado el Casto.

No puede fixarse con igual certeza el tiempo preciso en que se hizo la version, y es enteramente arbitrario, y carece de todo fundamento el que se hubiese hecho en tiempo de los jueces de Castilla Lain Calvo y Nuño Rasura, como pretende Sotelo (lib. 2, c. 6, núm. 6.), añadiendo que dichos jueces usaban de este libro para juzgar, y por eso el concilio de Coyanza le llamó *Libro de los Jueces*. Lo menos que puede decirse de todo esto es, que tiene la misma incertidumbre que la exîstencia de los jueces de Castilla.

Don Francisco de Marina (2) sospecha no sin algun fundamento, que la version no se hizo hasta el reynado de Don Alonso el Sabio; pero parece mucho mas probable que se hubiese hecho en el de su padre, porque habiéndolo dispuesto este príncipe en beneficio de la ciudad de Cordoba por la prediliccion y particular afecto que le tenia, y porque la lengua latina estaba ya por entonces demasiado distante del romance vulgar, que era la lengua del pueblo, parece consiguiente á todo esto, y á la grande exâctitud y diligencia que se observa en todas las cosas del santo Rey, que hubiese hecho poner desde luego en execucion su mandato, no siendo creible que le faltasen medios y disposicion para ello, y habiendo sobrevivido bastante tiempo para que se pudiese haber executado durante su vida, y así esta es la opinion comun entre los autores mas modernos.

El padre Andres Burriel, laboriosísimo investigador de nuestras antigüedades, y determinadamente de las pertenecientes á la legislacion tanto civil como eclesiástica, da por asentado (3) que hay dos versiones distintas, una hecha en tiempo del santo Rey Don Fernando en virtud de su mandato, y otra por su hijo el rey Don Alonso. Esta dice que se contiene en un códice de la santa iglesia de Toledo, escrito en el siglo XIII y señalado con el número 4, que es puntualmente uno de los que ha teni-

(1) "Concedo itaque vobis ut omnia judicia vestra secundum Librum Judicum sint judicata coram de- „cem ex nobilissimis illorum, et sapientissimis qui fuerint inter vos, qui sedeant semper cum Alcaldibus civi- „tatis ad examinanda judicia populorum, ut procedant omnes in testimoniis in omni terra dominiorum meo- „rum.... Item statuo et mando quod Liber Judicum, quod ego misi Cordubam, translatetur in vulgarem, et „vocetur Forum de Corduba cum omnibus supradictis, et quod per secula cuncta sit pro foro, et nullus sit „ausus istud forum aliter apellare nisi forum de Corduba, et jubeo et mando quod omnis morator et populator „in heredamentis quae ego dedero in termino de Corduba Archiepiscopis et Episcopis et Ordinibus et riquis „hominibus et militibus et clericis, quod veniet ad judicium et ad forum de Corduba." Copia del fuero sacada por el P. Andres Burriel de otra remitida de Córdoba á Don Juan Lucas Cortés á fines del siglo 18, y hoy se halla en la real Biblioteca de S. M.

(2) Ensay. histor. crit. sobre el orig. y progres. de las leng. pág. 29.

(3) Informe de la ciud. de Toledo sobre pes. y med. pág. 233 y not. 97.

do presentes la Academia para su edicion, y dice tambien que en ella pulió y corrigió Don Alonso la version de su padre.

Es cierto que este códice toledano, con el qual se conforman por lo general el Escurialense 1º y el de Malpica 2º, tiene muchísimas variantes respecto de los demas, y no solo de voces sueltas, sino tambien de cláusulas enteras, ya añadiendo, ya corrigiendo, ya alterando el contexto de la ley, que con estas adiciones y correcciones por lo comun queda mas conforme con el original, como se puede ver por el cotejo de las mismas variantes. Mas sin embargo de todo esto todavía se resiente la version de la infelicidad de los tiempos en que se hizo, y se encuentran en ella traducciones infieles dimanadas de no haberse entendido bien el original por el traductor. Ya lo observó antes de ahora Aldrete en la ley 25, tít. 1, lib. 2, y otro tanto puede observarse en otras varias, de que no hizo mencion, y se hallan en el mismo caso. Pero no debe contarse en este número la ley 4, tít. 2, lib. 9, que manda azotar al que estando alistado en la hueste la abandona ó no quiere ir á ella, cuya ley es notada por Don Juan Francisco Masdeu (1) de mala traduccion, porque en donde el texto de Lindembrogio dice: *in conventu merentium*, la version traduce: *en el mercado ante todos*, debiendo traducir, segun Masdeu, *delante de la tropa*. Esta no es mala traduccion, sino efecto de la varia leccion de los códices latinos. El que ha servido de texto á la Academia dice: *in conventu certantium*: Piteo, Lindembrogio y Canciani: *in conventu merentium*, y todos los demas códices: *in conventu mercantium*, cuya variante ya la notaron Piteo y Canciani, y su verdadera traduccion es: *en el mercado ante todos*, como dicen los códices castellanos.

Tampoco hay mala traduccion en la ley 14, tít. 1, lib. 10, que trata de la medida de las tierras, y es notada igualmente por Masdeu (2) diciendo: *el autor del Fuero Juzgo con mucha confusion en lugar de cincuenta aripenes de tierra traduce*: *cincuenta años de arriendo.* Pero esto solo se lee en la edicion de Villadiego, y todos los códices constantemente dicen: *cincuenta arpendes* ó *arpiendes*, asique este es uno de los muchos descuidos ó errores de que tanto abunda la edicion de Villadiego, y no ignorancia del traductor.

Hay tambien otras traducciones en la version, no conformes á su original, no ya por falta de inteligencia del traductor de la ley, sino por haberla querido acomodar á su siglo y á los diversos usos y costumbres que se habian introducido en su tiempo, á las variaciones de la disciplina eclesiástica, y á las alteraciones que se habian hecho en la práctica de los tribunales. Puédese poner por exemplo la ley 5 (en el latino 6) tít. 1, lib. 5, que extiende la prohibicion de enagenar los bienes de las iglesias á todo género de iglesias indistintamente, y en donde el original dice: *tam in monasteriis virorum quam etiam fœminarum*, en la version se lee: *é assí por los monesterios de los monges é de las monias, é de los frayres*, haciendo ya distincion entre frayles y monges por la voz *frayres* añadida al original: distincion enteramente desconocida á los godos, que no alcanzaron ni con muchos tiempos el establecimiento de las órdenes regulares mendicantes, con las quales vino la voz *frayle.* Por la misma razon quando en el original ocurre la voz *Metropolitanus*, el traductor le substituye la de *Arzobispo* igualmente desconocida á los godos, é introducida por la variacion de la disciplina en tiempos muy posteriores á ellos. Otros exemplos semejantes pudieran alegarse, y todos prueban que se engañará el que quiera juzgar de la verdadera legislacion de los wisigodos, de sus usos y costumbres por las solas leyes castellanas, quando no estan enteramente conformes con sus originales.

Otras leyes se encuentran entre las castellanas que no se hallan en los códices latinos, y por consiguiente se formaron é insertaron al tiempo de hacerse la version, ó de escribirse los codices en que se hallan. De esta clase son las que la Academia ha puesto por notas en las páginas 35, 44 y 100 de su edicion castellana tomadas de algunos concilios, excepto una que no dice de donde se tomó. Otras hay, que aunque suenan hechas por los godos son posteriores á ellos. Tales son todas las leyes de que

(1) Tom. 11, pág. 49. (2) Tom. 11, pág. 61.

se compone el título de los denuestos y palabras injuriosas, que los códices castellanos que le traen, pues no se halla en todos, ponen por tercero del libro doce. Aunque dos códices latinos, que son el Legionense y el Escurialense 2º traen estas leyes, no por eso se ha de creer que hayan sido hechas por los godos, porque ellas mismas ofrecen una prueba convincente de que se hicieron despues de la invasion de los moros, pues en la 6.ª se declara por injuria, y se castiga como tal el llamar á uno sarraceno, no siéndolo, lo que de ningun modo puede convenir ni adaptarse al tiempo de la dominacion de los godos, y por consiguiente á su legislacion. En toda ella una sola ley se encuentra que hable de injurias verbales, que es la 7, tít. 4, lib. 6, y esa dudosa, porque trata de la contumelia, que puede hacerse tanto de obra como de palabra, y todas las del citado título, excepto dos, hablan de injurias verbales, lo que da motivo á creer que se hicieron para suplir aquella falta, porque tal vez se creyeron necesarias, ó á lo menos mas á propósito para el tiempo, que las leyes contra los judíos, de que se compone el citado título 3 del libro 12 en los códices latinos y en algunos castellanos en que le hay. Erró por consiguiente Villadiego en atribuir todas estas leyes del título de los denuestos á Sisenando, sin mas fundamento que su conjetura arbitraria, impugnada ya en el capítulo 2 de este discurso, pues ni en los dos códices latinos, ni en los castellanos se les da autor ninguno, y esto junto con lo dicho es otra prueba de que no fueron hechas por los godos.

En esta clase pone tambien Don Juan Francisco Masdeu la ley 5, tít. 1, lib. 3, la qual dispone, que si se desposan dos, y antes de celebrarse el matrimonio muere el esposo habiendo besado á la esposa, gana esta la mitad de todo lo que le donó el esposo; pero si muere sin haberla besado no gana nada y debe devolverlo á los herederos del esposo. Fúndase Masdeu para excluir esta ley de la legislacion de los godos, en que no se halla en todo el código wisigodo, ni hay en él la menor insinuacion de tal costumbre. Pero sin embargo de esto hay buenas razones que persuaden lo contrario. Es verdad que la ley no se halla en ningun códice latino; pero todos los castellanos le dan por autor á Recesvinto, y antes se debe creer que se tomó de algun original que no ha llegado á nosotros, que el que habiéndose formado al tiempo de hacerse la version, se le hubiese dado un autor supuesto, no descubriéndose razon ni motivo alguno razonable para esta suposicion y falsedad, pues en la misma version hay muchas leyes que carecen de autor, sin que por esto dexen de estar suficientemente autorizadas, y las ya citadas de los denuestos, que ciertamente fueron hechas despues de los godos, se ha visto que no tienen autor, sino en la edicion de Villadiego por una mera voluntariedad suya.

Tambien es cierto que en el código wisigodo no hay la menor insinuacion de dicha costumbre; pero la habia entre los españoles desde antes que los godos viniesen á España, como lo prueba la ley 5, tít. 5, lib. 3 del código Teodosiano que contiene á la letra la misma resolucion, y se hizo determinadamente para España: pues Constantino Magno, autor de ella, la dirige á Tiberiano vicario de las Españas residente en Sevilla, y esta disposicion es una de las que pasaron al Breviario de Aniano, del qual, como se ha probado en este discurso, tomaron los reyes godos lo que tuvieron por conveniente adoptar de las leyes romanas en su legislacion: y que de este Breviario hubiese tomado Recesvinto su citada ley, lo prueba claramente su entera conformidad con la interpretacion de Aniano, como se puede ver en el mismo código Teodosiano.

Ademas de las diferencias y variaciones que quedan ya notadas entre la version castellana y el original latino, hay tambien otras, ya en el número de leyes, porque en uno ú otro título hay mas ó menos en el texto latino que en el castellano: ya en su colocacion y correspondencia, que alguna vez no se observa, y la que es ley 5.ª, por exemplo, en el latino está baxo de otro número en el castellano, y la que en este se halla en un título ó libro en el latino está baxo de otros distintos: ya finalmente en los autores de las leyes, que no siempre es el mismo en la latina que en la castellana, y á veces le tiene esta, y aquella carece de él, y al contrario, y lo mismo sucede tambien con las notas: *antiqua* y *noviter emendata*.

Estas diferencias provienen de la discrepancia que hay entre los mismos códices latinos, dimanada de las alteraciones que sufrieron las leyes en las varias recopilaciones hechas por diversos príncipes, y tambien de la diversidad de los tiempos en que se escribieron los códices. Pero á pesar de todo esto no es la discrepancia en unos ni otros tanta como pondera Don Sebastian de Covarrubias (1), el qual dice que habiéndose recogido de órden de Felipe II todos los códices manuscritos que habia en las librerías de las catedrales, monasterios y particulares con el objeto de hacer una impresion correcta, *apenas concertaba uno con otro*, que es lo mismo que decir, que todos diferenciaban entre sí substancialmente. Ambrosio de Morales (2) dice: "Yo »he visto entre otros un original harto antiguo, donde tras cada ley latina luego está »la misma ley en castellano. Tiénelo la santa iglesia de Toledo." No habria podido guardarse de ningun modo esta puntual correspondencia de las leyes castellanas con las latinas, que asegura haber visto Morales, si la discrepancia de los códices fuese tal qual la pinta Covarrubias, y las variantes mismas de tantos códices diversos que ha reunido la Academia en su edicion, y hacen ver lo que es cada códice en sí, prueban de hecho que no discrepan en cosas y partes tan sustanciales, que pueda verdaderamente decirse, que no concierta uno con otro.

Por el cotejo de los códices castellanos con los latinos puede creerse que la version se hizo por el Legionense, ó por otro muy semejante á él, á lo menos es entre todos los latinos que ha tenido presentes la Academia con el que mas se conforma, y puede ser entre otras una prueba de esta mayor conformidad la ley que la Academia pone por nota en la página 52 de la edicion latina, que trayéndola solo entre los códices latinos el Legionense, se halla en la misma forma que en él en los castellanos por 14 del tít. 4, lib. 2; y por otra parte se ve que la 5, tít. 1, lib. 5, que solo la hay en el Vigilano, no la traen los castellanos.

Ultimamente la ley 21, tít. 1, lib. 9 que en ninguno de los códices latinos tiene fecha, sino en el Legionense, tambien la tiene en los castellanos, y aunque estos señalan el año trece del reynado de Egica y el Legionense el diez y seis, esto debe atribuirse á yerro del copiante, pues conviene en todo lo demas.

CAPITULO ULTIMO.

Del uso, autoridad y observancia de las leyes wisigodas dentro y fuera de España.

Aunque la sangrienta irrupcion, que al principio del siglo octavo hicieron los sarracenos en España, parece que debiera haber borrado hasta los vestigios de la dominacion de los godos, y particularmente de su legislacion; sin embargo á pesar de tan horrorosa y lamentable catástrofe, todavía los vencedores permitieron á los vencidos no solo el exercicio de la santa religion de sus padres, mas tambien la legislacion que hasta entonces habia estado en observancia, y los cristianos, así libres como sujetos al yugo mahometano, continuaron gobernándose por las leyes de los godos, de lo que ofrece una prueba en el reynado de Don Fruela I una escritura que trae Pellicer (3) de la venta de unas tierras de los monges del monasterio de santo Toribio de Liévana, hecha, como dice la misma escritura, segun lo dispuesto por la ley gótica: *secundum lex gotica continet*, y Berganza dice que el gobernador moro nombraba un conde cristiano, para que sentenciara las causas segun el Fuero Juzgo. Don Alonso II llamado el Casto, de quien el cronicon Albeldense escrito en el siglo nono dice, que estableció su palacio y corte por el estilo antiguo y etiqueta del de los godos, renovó tambien sus leyes, las quales se observaron igualmente en los nue-

(1) Tesor. de la leng. cast. en la voz Fuero Juzgo. (2) Coron. lib. 12, cap. 20.
(3) Anal. lib. 6, núm. 37, pág. 275.

vos estados formados en Asturias, Leon, Galicia, Castilla, Sobrarve, Navarra, Aragon y Cataluña.

Zurita en los Indices latinos de los hechos de los reyes de Aragon dice que Cárlos el Calvo concedió á los catalanes, así españoles como godos, las franquezas y libertades que gozaban los franceses, y les permitió que se gobernaran por las leyes godas, refiriendo el hecho al año 844, que coincide con el primero del reynado de Don Ramiro I inmediato sucesor de Don Alonso el Casto, y no es cierto que despues se derogaron las leyes godas y se hicieron otras nuevas para el gobierno de los catalanes en un concilio de Barcelona presidido por el cardenal Hugo Cándido legado del Papa en España, como dice Mariana y otros escritores así propios como estraños, porque ni ha habido tal concilio, ni se derogaron las leyes godas. El hecho cierto es, que el conde de Barcelona Don Ramon Berenguer y su muger Doña Almodis, de acuerdo con los magnates y jueces de la provincia publicaron el año de 1068 un nuevo código de leyes con el nombre de Usáticos ó Usages, no para derogar las leyes godas, sino para suplir lo que les faltaba con respecto á los usos y costumbres posteriormente introducidas, y así es que despues de publicados los Usages, todavía regian en sus casos las leyes godas, como lo prueban con evidencia muchas escrituras del principado de Cataluña de los siglos doce y trece hechas con arreglo á lo dispuesto en las leyes godas y que se refieren al *Liber Judicum* como á un código que estaba entonces en actual observancia.

Un congreso compuesto solamente de seglares, y para asuntos puramente políticos y civiles no es ni puede llamarse concilio, y tal fue el de Barcelona de que se trata, al que se ha querido dar, sin saber porque, el nombre de concilio, como lo prueba Balucio (1) con el encabezamiento de los mismos Usages, en que se expresan los que concurrieron á su establecimiento y todos son seglares, sin que entre ellos se encuentre una sola persona eclesiástica de ninguna clase y gerarquía, de donde concluye con razon, que el expresado congreso debe ser excluido del número de los concilios.

Tampoco es cierto que el rey Don Sancho García de Aragon, á exemplo de lo que se hizo en Barcelona, derogó tambien en su reyno las leyes godas, substituyéndoles las romanas como dicen Pedro Carbonel (2) y el padre Mariana (3), pues Gerónimo de Blancas prueba la observancia de las leyes godas en el reyno de Aragon mas de cien años despues en el de 1198 con una carta de dote del mismo año, en la qual el esposo da en dote á la esposa la décima parte de todos sus bienes muebles y raices presentes y futuros, dando por razon que las leyes godas no permiten se haga matrimonio alguno sin dote: *quia in gothicis legibus continetur: non sine dote conjugium fiat*: como con efecto así lo dispone la ley 1, tít. 1, lib. 3, arreglándose tambien la carta en quanto á la cantidad á la ley 6 del mismo título que prohibe se pueda dar en dote mas de la décima parte de los bienes del que la constituye.

El maestro Risco hace mencion en la España Sagrada (4) de un instrumento que se halla en el tumbo de la iglesia de Leon, por el qual consta que en el año 951 segundo del reynado de Don Ordoño III habiéndose suscitado litigio entre Velasco Hanniz y Severo abad del monasterio de san Cosme sobre un testamento y manda de bienes hecha á su iglesia, Don Gonzalo obispo de Leon juntamente con otros jueces terminaron el pleyto por su sentencia arreglada á la ley 20, tít. 2, lib. 4, y á la 6, tít. 2, lib. 5 del Fuero Juzgo.

De Don Bermudo II dice el cronicon Silense núm. 68 que confirmó las leyes de Wamba, esto es las godas, como lo entendió el arzobispo Don Rodrigo. Pero ni de este ni del Silense consta que Bermudo hubiese mandado *que los cánones de los pontífices romanos tuviesen vigor y fuerza en los juicios y pleytos seglares*, como asegura el padre Mariana sin decir de donde lo tomó.

Por lo perteneciente á Castilla el padre Berganza en las escrituras que publicó en

(1) Marc. Hisp. lib. 4, ann. 1068.
(2) Chron. Despanya, fol. xxxiii v.
(3) Hist. Esp. lib. 9, cap. 7.
(4) Tom. 34, trat. 70, cap. 16, pag. 260.

la seccion primera del apéndice á las antigüedades de España trae varias que comprenden desde el año de 899 hasta el de 1073, advirtiendo en cada una de ellas la correspondencia que tienen con las leyes del Fuero Juzgo que tratan de los respectivos asuntos de dichas escrituras, y dos de ellas, que son la 73 y 77 contienen la expresion *sicut lex canit Gothorum*. Pero en Castilla la vieja con motivo del fuero que el conde Don Sancho le dió por los años de mil, llamado comunmente Fuero viejo de Castilla, y de otros diversos fueros municipales no fue tan general la observancia del Fuero Juzgo, y así Don Pedro Lopez de Ayala en su crónica del Rey Don Pedro (año 2, c. 19), hablando de la diferencia que habia en Toledo despues de conquistada por Don Alonso VI entre los muzárabes y castellanos y sus respectivos alcaldes y leyes por donde juzgaban dice: *E llamase en Toledo castellano todo aquel que es de tierra del señorío del Rey de Castilla dó no se juzga por el libro Juzgo*, lo que prueba á un mismo tiempo que habia tierras ó lugares en el señorío del rey de Castilla, en donde no se juzgaba por el Fuero Juzgo, y que habia tambien otros en que se juzgaba por él.

Del concilio y cortes de Coyanza (hoy Puebla de Don Juan) celebradas por Don Fernando I el Magno el año de 1050 consta expresamente que entonces estaban en su fuerza y vigor las leyes del Fuero Juzgo (1), y por una carta de fuero dada el año de 1101 por Don Alonso VI á los muzárabes de Toledo despues de haber conquistado esta ciudad de los moros, se manda que los pleytos que se suscitasen entre ellos, se determinen por las leyes antiguas del libro de los Jueces (2), cuya carta fue confirmada el año de 1155 por Don Alonso VII, dirigiendo su confirmacion, no ya á solos los muzárabes, sino á todo el concejo ó ciudad de Toledo (3). En una escritura de compra y venta hecha el año de 1192 en el reynado de Don Alonso VIII se dice, que la compra se hizo *secundum forum de Talavera, et secundum librum Judicum* (4).

El santo Rey Don Fernando ademas de haber dado á Córdoba para su gobierno las leyes del Fuero Juzgo, como se ha dicho antes, confirmó en 16 de enero de 1222 el fuero general de Toledo que en 16 de noviembre de 1118 habia dado á las tres clases de muzárabes, castellanos y francos el rey Don Alonso VII, y en esta confirmacion autoriza el santo Rey las leyes wisigodas diciendo: "Todos sus juicios dellos »sean juzgados segun el Fuero Juzgo ante diez de sus mejores é mas nobles é mas »sabios dellos, que sean siempre con el alcalde de la cibdad, é que á todos anteanden »en testimonianzas en todo su regno (5)."

Habiéndose suscitado disputa en Talavera entre el alcalde de los muzárabes, que como en Toledo juzgaba por las leyes wisigodas, y el de los castellanos que juzgaba por el fuero de Castilla, sobre quien de los dos habia de conocer de las causas criminales, Don Alonso el Sabio dirimió la competencia en 27 de abril de 1254 á favor del que juzgaba por el Fuero Juzgo, cuya providencia confirmó su hijo Don Sancho en 8 de mayo de 1282; y despues el mismo en 6 de marzo de 1290, para cortar de raiz estas disputas, mandó que sin hacer mas diferencia entre muzárabes y castellanos, todos fuesen juzgados por las leyes wisigodas: *Et que hayan todos el fuero del libro Juzgo de Leon, é que se juzguen por él.*

En las cortes que el mismo rey Don Sancho celebró en Valladolid el año de 1293, publicadas por Don Ignacio Aso y Don Miguel de Manuel, se mandó en la peticion

(1) Nono quoque titulo decrevimus, ut tricenium non includat ecclesiasticas veritates, sed unaquaeque ecclesia (sicut canones praecipiunt, et *sicut lex gothica mandat*) omni tempore suas veritates recuperet, et possideat. = Duodecimo quoque titulo praecipimus, ut si quilibet homo pro qualicumque culpa ad ecclesiam confugerit, non sit ausus eum aliquis inde violenter abstrahere... Sed sublato mortis periculo, et corporis deturpatione, faciat quod *lex gothica jubet*. Aguirre Collect. max. Concil. tom. 3, pag. 211.

(2) Et si inter eos fuerit ortum aliquod negotium, secundum sententias *in Libro Judicum* antiquitus constitutas discutiatur. Informe de Toledo, pag. 284, not. 127.

(3) Facio hanc cartam firmitatis, et textum confirmationis *toti concilio de Toleto*, tam militibus quam peditibus, sicut in carta avi mei regis Adefonsi bonae memoriae resonat. Informe de Toledo, pag. 285, not. 128.

(4) Informe de Toledo pag. 299, not. 140.

(5) Informe de Toledo pag. 293.

novena que los alcaldes de Leon que juzgaban en la casa del Rey los pleytos y las alzadas, juzgasen *por el libro Juzgo de Leon, é no por otro ninguno.* En el reynado de Don Juan el II todavía conservaban su uso y autoridad las leyes wisigodas en algunas partes del reyno de Leon, aunque ya no era general en todo él, como lo asegura Don Alonso de Cartagena y Santa María, el qual dice en el prólogo de su Doctrinal de Caballeros: "Otros ovo que fisiéron leyes, é ante que todos estos fué compuesto el »libro Juzgo.... é las leyes dél non han actoridat de derecho general en todo el regno »de Leon, mas usan dél en algunas partes del regno de Leon."

En los reynados siguientes al de Don Juan el II ya no se halla hecha mencion de la observancia de las leyes del Fuero Juzgo, que desde los anteriores reynados habian ido decayendo poco á poco por la multiplicidad de fueros municipales y cartas pueblas, que se habian ido concediendo en diversos tiempos y á diversos lugares, y por el ordenamiento de Alcalá publicado en las cortes celebradas en la misma ciudad el año de 1348, en el qual Don Alonso XI, su autor, dió nueva forma á la legislacion, y publicó y autorizó al mismo tiempo las leyes de las siete Partidas despues de haberlas corregido, las quales hasta entonces habian estado sin observancia ni autoridad legal, aunque algunos escritores han querido dársela antes de este tiempo contra el expreso testimonio del mismo Don Alonso, que hablando de ellas en la ley 1, tít. 28 de su citado ordenamiento, dice: *Como quier que hasta aquí non se falla que sean publicadas por mandado del rey, nin fueron avidas por leys.* Pero ni entonces ni despues han sido derogadas nunca las leyes del Fuero Juzgo, como equivocadamente creyó el padre Berganza (1), el qual dice: "Sabemos tambien que las leyes de los godos no fueron abrogadas hasta que se promulgaron las Partidas del rey Don Alonso el Sabio."

La ley ya citada del Ordenamiento de Alcalá en que se promulgaron las Partidas, y se les dió autoridad legal dice: "Mandamos que los dichos fueros sean guardados »en aquellas cosas que se usaron... é los pleytos é contiendas que se non pudieren li»brar por las leys deste nuestro libro é por los dichos fueros, mandamos que se libren »por las leys contenidas en los libros de las siete Partidas... Et tenemos por bien que »sean guardadas é valederas de aquí adelante en los pleytos é en los juicios é en to»das las otras cosas que se en ellas contienen *en aquello que non fueren contrarias á las »leys deste nuestro libro é á los fueros sobredichos.*"

Por esta ley se ve claramente que en la promulgacion de las leyes de las Partidas se dió la preferencia sobre ellas en los juicios á los fueros que entonces estaban en uso, y siendo cierto que lo estaba por aquellos tiempos en diversas partes el Fuero Juzgo, es visto que se le dió la misma preferencia, léjos de haber sido derogadas sus leyes. Esta del Ordenamiento fue confirmada por Don Fernando el Católico y la reyna Doña Juana en las leyes de Toro, habiéndola incorporado en la primera de ellas, y despues se repitió esta confirmacion por Don Felipe II en la Nueva Recopilacion, en donde se insertó á la letra por ley 3, tít. 1, lib. 2, y se mandó observar, sin que contra ello pueda alegarse el no uso.

Consta pues que hasta este tiempo no fueron derogadas las leyes godas; y que tampoco lo hayan sido despues, lo prueba una real cédula del señor Don Cárlos III de feliz memoria, dada en Madrid á 15 de julio de 1788 en virtud de representacion hecha á S. M. por los oidores de una de las salas civiles de la real chancillería de Granada, los quales en un pleyto que pendia ante ellos entre un convento de Trinitarios calzados y los parientes de un religioso de él sobre la sucesion ab intestato de este, dudaron, si deberian arreglar su decision á una ley del Fuero Juzgo que alegaba una de las partes, ó á otra de las Partidas contraria á ella. S. M. á consulta del Consejo y conformándose con su dictámen, dixo en su real cédula: "Debeis conformar »vuestra determinacion con el estatuto acordado por la provincia de Trinitarios cal»zados de Andalucía... el qual es arreglado y conforme á la ley 12, tít. 2, lib. 4 del »Fuero Juzgo, y á las demas leyes del reyno mandadas guardar en las provisiones »del mi Consejo de los años de 1771 y 1781. Y por quanto *dicha ley del Fuero Juz-*

(1) Antig. de Esp. tom. 1, lib. 4, c. 9, núm. 46.

„*go no se halla derogada por otra alguna*... debereis igualmente arreglaros á ella en la „determinacion de este y semejantes negocios sin tanta adhesion como manifestais á „la de Partida fundada únicamente en las auténticas del derecho civil de los romanos „y en el comun canónico (1)."

Resulta de lo dicho que las leyes del Fuero Juzgo nunca han sido generalmente derogadas, y que segun la letra y el espíritu de esta real cédula y de la ley de la Recopilacion ya citada, siempre que haya alguna ley de este fuero que decida algun asunto, y no esté expresamente derogada por otra, debe juzgarse por ella con preferencia á las de las Partidas, sin que contra ello se pueda alegar el no uso y falta de observancia: á todo lo qual y demas que se ha referido en el presente discurso, es consiguiente decir, que las leyes wisigodas han tenido vigor y fuerza de tales, no solo en tiempo de la dominacion de los godos sus autores, sino tambien despues de la irrupcion de los moros en España, y de la restauracion de la monarquía española, habiéndola conservado hasta el dia de hoy respectivamente en su tiempo y lugar, segun el orden de preferencia establecido en la citada ley de la Nueva Recopilacion, trasladada últimamente á la Novísima.

Tuvieron tambien uso y observancia fuera de España en la Galia Narbonense como parte que fue del imperio gótico-español, y aun despues de la destruccion de este siguió todavía gobernándose aquella provincia por las leyes wisigodas baxo de la dominacion francesa, de lo qual es entre otras una prueba convincente la constitucion del papa Juan VIII publicada por Canciani (2), hecha el año de 878, reynando Ludovico II y á presencia suya en el concilio Tricasino ó de Troyes, en cuya constitucion dice el Papa, que por quanto en el libro de las leyes góticas no se impone pena al sacrilegio, y por otra parte se prohibe en él á los jueces el oir causas que no se comprendan en sus leyes, de donde resultaba perjuicio en Francia y en España á los derechos de la iglesia; para poner el remedio conveniente, manda el Papa que en adelante se observe la ley de Cárlos sobre la composicion del sacrilegio, que impone la pena de treinta libras de plata, y para ello se inserte esta ley al fin del código de las leyes godas: y aunque no parece que se hubiese insertado, pues no se encuentra en ninguno de los códices latinos ni castellanos, sin duda porque no sería admitida dicha constitucion en España, es sin embargo una prueba clara de que el código legal que entonces regia en la Galia Narbonense era el de las leyes wisigodas, porque de lo contrario habria sido inútil y fuera de propósito mandar que se insertase en él la ley con el fin de que se observara. Ultimamente, ademas de la observancia que en la Galia Narbonense tuvo en general el código wisigodo, la tuvieron tambien en particular muchas de sus leyes en el resto de la dominacion francesa en virtud de la incorporacion que de ellas se hizo en los capitulares de los reyes de Francia, como consta de los mismos capitulares, y lo advirtió Balucio en sus notas á ellos en los lugares correspondientes.

(1) En el Febrero reformado par. 1, cap. 4, §. 1, pag. 213.
(2) Berbar. leg. antig. tom. 4, apend. 1, pag. 202.

PRIMUS [1] TITULUS

DE ELECTIONE PRINCIPUM

ET DE COMMUNIONE EORUM QUALITER JUSTÉ JUDICENT

VEL DE ULTORE NEQUITER JUDICANTIUM.

Ex concilio toletano quarto LXVI episcoporum edito in presentia Sisenandi regis tertio ejusdem regni [2] anno. Era DCLXXI [3].

I. Cùm studio amoris Christi ac diligentia religiosissimi Sisenandi regis Hispaniæ atque Galliæ [4] sacerdotes apud Toletanam urbem in nomine Domini in unum convenissemus, ut ejus imperiis atque jussis communis à nobis agitaretur de quibusdam ecclesiæ disciplinis tractatus; primùm quidem nos gratias Salvatori nostro Deo omnipotenti egimus. Post hœc cœtui nostro adesse dignatus [5] jam factus excellentissimus et gloriosissimus princeps qui cum magnificentissimis et nobilissimis viris ingressus est, primùm coram omnibus nobis Dei sacerdotibus humo prostratus cum lacrymis et gemitibus pro se interveniendum Domino postulavit: deinde religiosa prosecutione synodum exhortatus est, ut paternorum decretorum memores ad conservanda in nobis jura ecclesiastica studium præberemus, et illa corrigere quæ dudum per negligentiam malignitatis in usum venerant contra ecclesiasticos mores et licentiam sibi [6] jam de usurpatione principum fecerant. Talibus igitur [7] monitis nos omnes in Domino confidentes et in ipso clementissimo gratias agentes necessarium sane duximus, ut juxta ejus nostrumque votum tractaremus quæ Deo digna esse competunt sive in sacramentis divinis quæ diverso atque illicito modo in Hispaniarum ecclesiis celebrantur, seu quæ in moribus pravè usurpata in adversitate vel deceptione principum esse noscuntur. Terminum Deo annuente posuimus et quoquo modo ab illicitis sese unusquisque abstineat seditionibus et deceptionibus cum Dei timore et diligentia frenum disciplinæ ponere curavimus.

Quid sit rex et unde dicatur. Reges enim à regendo vocati sunt, nam regnum à regibus dictum est: et sicut reges à regendo vocati sunt, ita quoque regnum est à regibus nuncupatum.

Adhuc quid sit rex. Sicut enim sacerdos à sanctificando [8] ita et rex à moderamine piè regendo vocatur. Non autem piè regit qui non misericorditer corrigit; rectè igitur faciendo regis nomen benignè tenetur, peccando vero miseriter amititur; unde et apud veteres tale erat proverbium: *Rex ejus eris si recta facis, si autem non facis non eris.* Regiæ igitur virtutes præcipuæ duæ sunt, justitia et veritas [9]: plus aurem in regibus laudatur pietas, nam justitia per se vera est.

II. *Qualiter principes eligantur, et ut eorum acquisita succedenti regno maneant adepta. Ex concilio toletano VIII.*

Decimæ collocutionis assensu molestis actibus, quos sagax indagatio pietati obviare detexit et non bene regendi licentiæ, quam se mansuetudo impugnasse probavit, satis ut opinamur et lege præsenti gloriosi principis et decreto sanctæ synodi hujus contradictum esse conspeximus. Ita enim Sanctus Spiritus per utrasque definitiones mortalium corda perflavit, ut in tali flatu verborum in posterum omnem exureret male concupiscentium rabiem animorum.

Factum namque est in definitionibus ipsis ut quia pietatis divinæ incomprehensibilis et ignota natura sese conditioni mortalium in unione personæ conjunxit in misterio redemp-

1 Integer hic titulus desumptus est ex codice Complutensi cum variantibus lectionibus ejus qui in conventu S. Joannis à Regibus asservabatur.
2 S. J. R. regni sui.
3 S. J. R. Sisenandus Rex.
4 S. J. R. Galleciæ.
5 S. J. R. dignatus est.
6 S. J. R. sicuti.
7 S. J. R. ejus monitis.
8 S. J. R. sacrificando.
9 Ex. S. J. R. In Comp. pietas.

tionis humanæ, nos quoque à membris capitis hujus et perfidiæ malum ex concupiscentia, quæ radix est omnium malorum, et ex avaritia quæ invenitur servitus idolorum, pari simul igneo mucrone totoque artificio radicitus evellamus ac desecemus. Abhinc ergo et deinceps ita erunt in regni gloria præficiendi rectores, ut aut in urbe regia aut in loco ubi princeps decesserit cum conventu pontificum majorumque palatii vel populi omnimodo eligantur assensu, non forinsecus, aut conspiratione pravorum [1] aut rusticarum plebium seditioso tumultu. Eruntque ipsi principes catholicæ fidei assertores eamque et ab hac quæ imminet judæorum perfidia et à cunctarum hæresum defendentes injuria: erunt in actibus judicii mittissimi et vita modesti; erunt in provisionibus rerum tam parci amplius quam extenti, ita ut nulla vi, aut factione scripturarum [2] vel definitionum qualiumcunque contractu à subditis vel exigant aut exigenda intendant, quia non inter filios suos erunt dividenda sed succedenti regno erunt [3] concessa. Eruntque ipsi in conquisitis oblationis gravissimæ rebus non prospectantes proprii jura commodi, sed consulentes patriæ atque genti. De rebus vero congregatis ab eis illas tantùm sibi vendicent unusquisque partes, quas ditaverit auctoritas principalis; rerum quæcumque inordinata reliquerint hæreditabunt gloriosi successores. Propria vero eorum, et ante regnum justissimè conquisita [4] aut filii aut hæredes capiant jure proximitatis. De affinium vero successione vel munere si forsitan inordinata ab eis fuerint relicta, aut primò tantùm filiis aut hæredibus sequenter proficiant vel propinquis: atque ita in eorum cunctis actibus atque rebus præfatæ legis erit auctoritas prævalitura, ut et perenniter maneat inconvulsa et ab omnibus sine aliqua hæsitatione adimplenda. Nullus tamen priùs apicem regni percipiat quàm se illam per omnia supleturum jurisjurandi taxatione definiat, quod firmiter custodiat et fideliter adimpleat: et ipsam pollicitationem coram Dei sacerdotibus et palatino officio promissam nullus audacter profanare præsumat, illam Domini pavens sententiam: *Non perjurabis in nomine meo nec pollues nomen domini Dei tui*: *ego dominus*. Et iterum: *Non assumes nomen domini Dei tui in vanum*, *nec enim habebit dominus insontem illum qui assumpserit nomen domini Dei sui frustra*. Et iterum: *Maledictus omnis qui jurat in nomine domini Dei sui mendaciter*. Cui etiam legi vel decreto episcopali non solum in futuro sed etiam in præsenti deferentes sententiam apponentes decernimus: ut quicumque amodo et deinceps detractor et non potius venerator ejusdem decreti atque legis esse voluerit, sive religiosus ille sit sive laicùs, non solùm ecclesiastica excomunicatione verum etiam et sui ordinis dignitate privetur.

III. *Admonitio sacerdotum qualiter moderati et mittes maneant reges erga subjectos. Ex concilio toletano IV.*

Postquam enim cuncta quæ sunt ecclesiasticæ dignitatis peregimus, ita quoquè presentem piisimum regem Sisenandum, cujus optatu vel jussu hæc instituta sancimus, futurosque principes ætatum sequentium humilitate qua debemus deposcimus, atque per indivisam Trinitatem sanctam convenimus ut moderati et mittes erga subjectos existentes cum justitia et pietate populos á Deo vobis creditos regatis, bonamque vicissitudinem qui vos constituit vel elegit largitori Christo respondeatis, regnantes in humilitate cordis cum studio bonæ actionis. Nec quisquam vestrum solus in causis capitum aut rerum sententiam ferat, sed in conventu Dei sacerdotum quorum obsecratione misericordiam impertiamini [5], et cum consensu publico, cum rectoribus terræ ex judicio manifesto delinquentium culpa patescat, servata vobis inofensis mansuetudine pietatis ut non severitate magis in illis quam indulgentia miserationis polleatis; ut dum omnia, actore Deo, pio á vobis moderamine conservata et impleta extiterint, et reges in populis et populi in regibus et Deus in utrisque lætetur. Felicior etenim jam tunc illa contra hostes principis congressio erit, quando domestica equitas anteibit, quia et seniores erunt in hostium populatione mucrones quos de domibus modestè produxerint reges. Experimentum enim naturalis est rei, ut justitia illa confodiat hostem quæ tutavit principem et externam perliminet litem unde suorum internam possederit pacem. Sicut ergo modestia principum temperantia est legum, ita quoque concordia civium victoria est hostium. Ex mansuetudine etenim principum oboritur dispositio legum, ex dispositione legum institutio morum, ex institutione morum concordia civium, ex concordia civium triumphus hostium. Sicque bonus princeps interna regens et externa conquirens, dum pacem suam possidet et alienam litem absrumpit, celebratur quidem et in civilibus rector, et in hostibus victor, habiturus post labentia tempora requiem sempiternam, post luteum aurum celeste regnum, post diadema et purpuram gloriæ coronam. Cui potius non deficiet esse rex quam dum terrenum regnum relinquit, et cœleste

1 S. J. R. paucorum.
2 S. J. R. scripturarum fraudulenta compositione vel.
3 S. J. R. fatentur.
4 S. J. R. adquisita.
5 S. J. R. impertiatis.

conquirit, non erit amissise regni gloriam sed auxisse. Sanè tam de præsenti quam de futuris regibus hanc sententiam cum Dei timore promulgamus, ut si quis ex eis contra reverentiam canonum vel legum venerit superba dominatione, et faustu regio in flagitiis et facinore pravitatis sive cupiditatis et avaritiæ stimulis crudelissimam potestatem exercuerit in populis, anathematis sententia à Christo domino condemnetur et habeat á Deo separationem atque judicium populi, quia præsumpserit prava agere et in perniciem regnum convertere.

IV. *Decretum judicii universalis editum in nomine principis.*

Qualiter pietate deditus sibi à Deo comissum misericorditer regat populum. Ex concilio toletano VIII.

Soliditatem reddidisse fracturæ atque fecisse consurgere quod constiterat concidisse, et incrementum est usuatæ mercedis et plenitudo consummatæ perfectionis. Ponderi etenim collidentis ruinæ si æqualium pessimorum curam convenit obviare ¿quanto gravioris erit culpæ prælatos incuriæ discrimen incurrere si non quo valent excomunicationis onere commissos procurent populos sublevare? Properandum est ergo inter ruinas collusionum catervas eripere collisorum ut [1] ex die vel tempore jugiter et ultra nec vigorem nocendi habeat execranda pressura et omnis compressus noverit sanctæ sanctionis esse sacra sibi collata remedia. Cum decursis ergo transactis temporibus duræ dominationis sese potestas gravis attolleret et in subjectis populis imperium dominantis non formaret jura regiminis, sed excidium ultionis, unum aspeximus subditorum statum non ex ordine vegetari rectoris sed dejici ex gravedine potestatis. Contraxerant enim leges elata fastigia in bifonti discidio motionis, et aut in culpis lex ardua sæviebat, aut in spoliis favorem lex voluntaria commodabat; inde mæstos animos non spes fovebat ex munere sed tolerantia vexabat in funere. Verum jam in reparationis horum occursum non solum nos tantum abire sola ratio cogit, verum etiam et ipsa commonitio rerum impellit ut ex omnium animorum nostrorum deliberatione concordis illa emanet sententia dicti, quæ et finem ausibus rite ponat illicitis et consultum salvationis jure ferat in populis dignissimè. Quosdam namque conspeximus reges qui postquam fuerunt regni gloriam assequentes, extenuatis viribus populorum, rei propriæ ex ipsis conati sunt sibi congerere lucrum, et obliti quod regere populum [2] à Deo sunt vocati et deffensionem in vastationem commutant qui vastationem deffensione pellere debuerant; illud denique gravius ipsi principes innectentes, quod ea quæ videntur post regnum acquirere non regni deputant honori vel gloriæ, sed ita malunt in suo jure confundi, ut veluti et [3] debito proprio decernant hæc in liberorum posteritatem [4] transmitti: quam ob rem ita in proprietatis illa conantur redigere sinu, quæ pro solo constat illos imperiali percepisse fastigio ¿aut quo libitu in juris proprii collocant antro, quod publicæ utilitatis adquisitum esse constat obtentu? Nam numquid ad illos aut populorum adventus aut rerum poterant concurrere census, nisi extitisent gloriæ sublimati culminibus? ¿aut de qualibet illi potuerant rerum coacervatione ditari nisi à subjectis glorioso [5] apice potuissent atolli? Omnia certe totius plebis membra subjecta dum ad principale caput relevant attentum debitæ jussionis obtutum, ab illo negotiorum prospectant remedium, cui modo gratum, modo debitum irrogant censum. Regalis proinde ordo ex hoc cuncta sibi deberi convincit ex quo se regere cuncta cognoscit et inde conquisita non alteri quam sibi defendit: unde non personæ sed potentiæ suæ hoc deberi non ambigit. Reges enim jura faciunt, non persona, quia non constat sui mediocritate sed et sublimitatis honore; quæ ergo honori debentur honori deserviant, et quæ reges accumulant regno relinquant, et quæ eos gloria regni decorat ipsi [6] quoque regni gloriam non extenuent, sed exornent. Habeant ergo deinceps per hanc nostram sanctionem jure conditi reges cum Dei timore in regendo corda sollicita, in operando facta moderata, in decernendo judicia justa, in parcendo pectora prompta, in conquirendo studia parca, in conservando vota sincera, ut tantò gloriam regni cum felicitate retententent quantò jura regiminis et mansuetudinis conservaverunt et æquitate direxerint, ut dum princeps pastorum advenerit percipiant inmarcesibilem gloriæ coronam, promissæ verò premium ditionis. Ne non prodisse putetur ex fomite rationis, revelare convenit evidentissimam speciem operis, ut ex illo nos assertores idoneos habeat probitas veritatis ex quo se per semetipsam reservaverit qualitas actionis. Ecce etenim ita ex gentis nostræ mediocribus majoribusque personis multos hactenus corruisse reperimus et deflemus, ut eorum agnitis ruinis non aliud possimus considerare quam divino judicio promissionis, quorum quidem domorum spolia et privatorum [6] divitias simul ac prædia ita conspeximus prorsus exinanita, ut nec fisci usibus

1 S. J. R. ut ex hoc jugiter et ulterius nec.
2 S. J. R. populos.
3 S. J R.. ex.
4 S. J. R. potestatem.
5 S. J. R. gloriæ.
6 S. J. R. potentiarum.

commoda nec palatinis officiis reperiantur in remedium salutare collata: cujus rei ex utroque concurrente defectu dum et adjudicatos sententia judiciorum elisit et eorum bonis ad ipsorum vicem munificatus nemo surrexit, pene non res ista disciplinam in ordine, sed defectum possuise pensatur in gente, illo majori salutis dispendio cumulato, quòd tam hæc quæ judicantis vigor judiciorum abstraxerat, quàm illa quæ qualiscumque proventus ordine proligationis concesserat, tota pietatis principum amplitudo in sinu suæ receptionis incluserat; sicque solo principali ventre supleto cuncta totius gentis membra vacuata languescerent ex defectu: unde evenit ut nec subsidium mediocres nec dignitatem valeant obtinere majores, quia dum solius potestatis vigor maxima occupavit, totius plebis status nec minima jura defendit. Pro his etenim illicitis præsumptionibus corrigendis à Domino cum omni palatino officio simulque cum majorum minorumque conventu nos omnes tam pontifices quam sacerdotes, qui à domino Jesu Christo constituti sumus populorum rectores atque precones, et universi sacris ordinibus famulantes, concordi definitione, fidentes in Domino, decernimus et optamus: ut omnis conquissitionis proligatio in omnium rerum viventium ac non viventium, inmobilium et moveri valentium corpore, vel specie, forma vel genere, quæ à gloriosæ memoriæ Chindasvintho rege à die quo in regnum dignoscitur conscendisse repertus quolibet modo extiterit augmentasse, omnia in serenissimi atque clementissimi nomine domini nostri Jesu Christi Recesvinthi principis perenni transeant potestate et perpetuo deputentur jure, non habenda quidem parentali successione sed possidenda regali verè congressione, ita ut juste sibi debita quisque rationabiliter [1] percipiat, et de reliquis ad remedia subjectorum quæcumque elegerit principis voluntas exerceat, illis tantumdem exemptis quæ memoratus divæ memoriæ Chindasvinthus princeps ante regnum aut ex propriis aut ex justissimè conquisitis visus est habuisse: in quibus cunctis filiis ejus una cum glorioso domino nostro Recesvintho rege maneat et divisio libera et possesio pace plenissima. Sed et illæ res quas prædictus princeps de justis proventibus filiis suis vel quibuslibet justissimè visus est contulisse vel reliquisse, omnes eorum jure maneant inconvulsæ, illa igitur negotii hujus veritate servata, quia domino inspirante veritateque annuente grata voluntas gloriosi domini nostri Recesvinthi regis dignissimè adhæsit, ut quæque abstracta unicuique indebitè à divæ memoriæ genitoris sui Chindasvinthi omnia reddi decernit cuique justissima debita, et nemo invasionis per hoc calumniam moveat aut damna requirat propter quod gloriosæ memoriæ genitorem ejus quædam indebitè abstulise constiterat.

[1] S. J. R. inviolabiliter.

V. *Ne quis sibi præsumat adipiscere regnum rege superstite. De reprobatione personarum quæ prohibentur adipiscere regnum. Ex concilio toletano V.*

Inexpertis, et novis morbis novam decet invenire medelam; quapropter inconsideratæ quorumdam mentes, et minime semetipsos capientes, quos nec origo ornat nec dignitatis virtus decorat, passim putant licenterque ad regiæ majestatis pervenire fastigia. Hujus rei causa nostram omnium cum invocatione divina et cum consensu regiæ potestatis vel totius convenientia populi proferimus ultionis sententiam: ut quisquis talia meditatus fuerit, quem nec electio hominum provehit, nec gothicæ gentis nobilitas ad hunc honoris apicem trahit, sit à consortio omnium catholicorum privatus, et sententia legum abstractus, atque divino judicio anathemate condemnatus.

VI. *De his qui sibi regnum blandiuntur spe rege superstite. Ex concilio toletano V.*

Ergo quia et religioni inimicum, et cunctis hominibus constat esse superstitiosum futura illicitè cogitare, et casus principum exquirere ac sibi in posterum providere, cum scriptum sit: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate*; hoc decreto cum Dei adjuvamine censemus, ut quisquis inventus fuerit talia perquisisse, et vivente principe in alium attendisse pro futura regni spe, aut alios in se propter id atraxisse, à conventu omnium catholicorum excomunicationis sententia repellatur.

VII. *De his qui rege superstite, aut sibi aut aliis ad futurum provident regnum, et de personis quæ prohibentur ad regnum accedere. Ex concilio toletano VI.*

Quamquam in concilio anteriori quod anno primo gloriosissimi principis nostri habitum est, de hujusmodi re fuerit promulgata sententia, tamen placet iterare quod convenit custodire. Itaque regis jure [2] constante nullus sibi aliquo opere, vel deliberatione, seu cujuscumquæ dignitatis laicus, seu gradus episcópatûs, presbiterii aut diaconii consecutus, ceterique clericatûs officio dediti regem provideat contra viventis regis utilitatem et proculdubio voluntatem, nullo blandimento vel suasione pro eadem spe aut alios in se trahat

[2] S. J. R. vita.

aut ipse in alium acquiescat. Iniquum enim et valde execrabile à christianis debet esse futuris temporibus illicita prospicere et ignaros vitæ suæ futura disponere. Quod si quisquam jam talia iniqua deliberatione cum quocumque est meditatus, hoc sibi noverit esse sacerdotali moderatione concessum ut venerabiliter possit hoc sine mora præsentis principis auribus publicare: si autem obstinata deliberatione sua machinamenta noluerit dicere, pessimo plectatur in æternum anathematis judicio.

VIII. *De personis quæ prohibentur ad regnum accedere.*

Rege vero defuncto nullus tiranica præsumptione regnum assumat; nullus sub religionis habitu detonsus aut turpiter decalvatus; nullus originem servilem trahens, vel extraneæ gentis homo nisi genere Gothus et moribus dignis atque præclarus cum convenientia omnium Dei sacerdotum et totius primatus gothorum et consensu omnium populorum ad apicem regni provehatur: ut dum unanimitate et fidei conversatione permanserimus, tum pax et longanimitas bonorum judiciorum maneat Christo præsule sub nostrorum potestate regum et in futuro consortium invenire possimus cum cœtu omnium sanctorum: temerator autem hujus præceptionis nostræ feriatur perpetuo anathemate.

IX. *De commonitione plebis ne in principes populus delinquat, et de transgressione fidei quæ principibus à populo promittitur. Ex concilio toletano IV.*

Post instituta quædam ecclesiastici ordinis vel decreta quæ ad quorumdam pertinent disciplinam, postrema à nobis cunctis sacerdotibus Dei sententia est adhibenda et firmiter in Domino conservanda pro robore omnium nostrorum principum et stabilitate gentis gothorum vel omnium terræ nostræ populorum pontificale ultimum sub Deo judice indisolubile ferre decretum. Multarum quippe gentium, ut fama est, tanta extat perfidia animorum ut fidem sacramentorum promissam regibus suis servare contemnant et ore simulent juramenti professionem, dum retineant mente perfidiæ impietatem; jurant enim regibus suis et fidem quam pollicentur prævaricant, nec metuunt volumen istud [1] judicii Dei pro quo indicitur maledictio cunctaque pœnarum comminatio super eos qui jurant in nomine Dei omnipotentis mendaciter dum scriptum sit: *Non assumes nomen domini Dei tui in vanum, nec enim habebit insontem dominus eum qui assumpserit nomen domini Dei sui frustra*: et iterum: *Non perjurabis in nomine meo nec pollues nomen domini Dei tui: ego dominus*: rursumque: *maledictus omnis qui jurat in nomine Dei sui mendaciter.* ¿Quæ igitur spes talibus populis erit contra hostes laborantibus adversos? ¿Quæ fides eorum ultrà cum aliis gentibus in pace erit credenda? ¿Quod fœdus eorum poterit esse non violandum? ¿Quæ in hostibus adversis sponsio eorum permanebit jurata, quando nec ipsi propriis regibus juratam fidem conservant? ¿Quis enim adeo furiosus est, qui caput suum manu propria desecet? Illud enim notum est quia immemores sunt salutis suæ qui propria manu se ipsos interimunt, et dum in semetipsos suosque reges proprias ulciscendo convertunt vires, obliti sunt illud præceptum domini dicentis: *Nolite tangere Christos meos*: Et David dicit: *Quis extendit manum suam in Christum domini et innocens erit*? Et rursum: *Quare non timuisti manus tuas mittere in Christum domini*? Illis talibus malignis nec vitare metus est perjurium, nec regibus suis inferre mortis exitium. Quod si in bello data fides pacti valet, quanto magis in suis principibus et populis sine dubio servanda est? Sacrilegium quippè est si violetur à gentibus regum suorum promissa fides, quia non solum in eis fit pacti transgressio sed etiam in Deum in cujus nomine pollicetur ipsa promissio. Inde enim est quod multa regna terrarum cœlestis iracundia ita permutavit et dextruxit, ut per impietatem fidei ipsorum et morum alterum ab altero solveretur et ad nihilum redigeretur. Unde et nos qui Christi sanguine redempti sumus magis cavere oportet casum hujusmodi gentium, ne similis plaga feriamur præcepti, et pæna, quod absit, puniamur crudeli. Si enim Deus Angelis in se prævaricantibus non pepercit, qui per inobedientiam cæleste habitaculum perdiderunt, de quo etiam per Isaiam idem Dominus dicit: *Inebriatus est gladius meus in cœlo*: ¿quanto magis nos nostræ salutis interitum timere debemus ne per infidelitatem eodem sævienti Dei gladio pereamus? Quod si divinam iracundiam vitare volumus et severitatem misericordiæ ejus ac clementiam provocare cupimus, nos ipsi servemus erga Deum timorem atque religionis cultum. Custodiamus igitur erga principes nostros pollicitam fidem atque sponsionem, quam eis facimus in sanctæ Trinitatis nomine, quæ nos eruit [2] de diaboli potestate et fecit filios adoptionis esse. Ita enim promissam custodiamus fidem ut non sit in nobis sicut in quibusdam gentibus infidelitatis subtilitas impia, non subdola mentis perfidia, nec perjurii nefas, mente pervicatia, nec conjurationum nefanda molimina, si maneat in nobis fides certa, et charitas indis-

1 S. J. R. illud.

2 S. J. R. exuit.

rupta, pro quo possimus Salvatoris nostri repromissam percipere gratiam, dicente Apostolo: *Deus charitas est, et qui manet in ea in Deo manet et Deus in eo*: Et dominus in evangelio dicit: *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli si invicem vos dilexeritis.* Nullus igitur apud nos superba præsumptione regnum arripiat: nullus excitet supervacuus mutuas seditiones gentium: nemo meditetur interitus regum: sed defuncto in pace principe primatus totius gentis cum sacerdotibus, qui ligandi solvendique acceperunt potestatem, quorumque benedictione vel unctione confirmantur principes, simul omnes unanimes Deo annuente successorem regni consilio communi constituant, ut dum unitatis concordia à nobis retinetur, nullum patriæ gentisque discidium per vim atque ambitum oriatur. Quod si hæc sancta admonitio mentes vestras [1] non corrigit et ad salutem communem cor vestrum nequaquam perducit, audite sententiam ferientis nostram gladii, quam cum Dei juvamine secundum quod data est nobis à Deo potestas, patulo ore, credulo corde, auribus vestris intonamus et profuturis pavendam et observandam conscriptam relinquimus. Quicumque igitur à nobis vel totius Hispaniæ populis qualibet conjuratione vel studio sacramentum fidei suæ, quod pro patriæ gentisque gothorum statu vel conservatione regiæ salutis pollicitus est, supervacua mente temeraverit [2], aut regem nece attentaverit, aut potestate regni exuerit, aut præsumptione tyranica regni fastigium usurpaverit, sit ipse ille Deo primum reus atque ab ecclesia catholica quam perjurii crimine profanaverit efficiatur extraneus, et ab omni cœtu Christianorum alienus atque anathema in conspectu Dei patris et angelorum ejus cum omnibus impietatis suæ sociis, quia oportet quod una pœna teneat obnoxios, quos similis error invenerit implicatos. Quod iterum secundò replicamus dicentes: Quicumque amodo ex nobis vel cunctis Hispaniæ populis quolibet tractatu vel studio [3] sacramentum fidei suæ, secundum quod supra taxatum est, violaverit vel usurpaverit, sit ille ab omni consortio Christianorum alienus atque ab ecclesia catholica, quam perjurii crimine profanavit, efficiatur extraneus, sitque anathema in conspectu Christi et apostolorum ejus et damnatus in futuro ejus judicio habeatur cum participibus suis, quia dignum est qui talibus sociantur ipsi etiam damnationis eorum participationi obnoxii teneantur. Hoc etiam tertiò adclamamus dicentes: Quicumque amodo è [4] nobis vel cunctis Hispaniæ populis qualibet meditatione vel studio sacramentum fidei, quod pro patriæ salute gentisque gothorum statu vel columitate regiæ potestatis pollicitus est, violaverit vel usurpaverit, sit ipse ab omni Christianorum communione alienus atque ab ecclesia catholica quam perjurio profanavit eficiatur extraneus, et ad extremum sit anathema in conspectu Sancti Spiritus, et sanctorum omnium martyrum, ita ut partem non habeat cum cœtu justorum, sed cum diabolo et angelis ejus æternis supliciis condemnetur una cum eis qui ad ejus conjurationem volare [5] nituntur, ut par perditionis pœna constringat quos pernicie prava societas copulat. Et ideo si placet vobis omnibus qui adestis hæc tertia reiterata sententia, vestræ vocis et fidei cordis eam unanimes consensu firmate. Ab universo clero toto et populo dictum est: Qui contra hanc sententiam veramque vestram definitionem, quam pro animarum nostrarum instituistis salute, aliud agere præsumpserit et intemeratam implere neglexerit, sit anathema Maran atha, hoc est perditio in adventu domini nostri Jesu Christi et cum Juda Scariotis partem habeat supliciorum tam ipse quàm et socii ejus. Quapropter nos ipsi Dei sacerdotes qui à Domino potestatem ligandi solvendique accepimus, omnem ecclesiam Christi ac populum admonemus pariter et convenimus per indivisam sanctamque Trinitatem, ut hanc tremendam et toties iteratam sententiam ita implere satagatis in hoc sœculo, ut nullum ex nobis præsenti atque æterno condemnet judicio, sed fidem in domino promissam gloriossimo domino Sisenando regi nostro, vel succedentibus regibus inviolabiliter custodientes ac sincera illis devotione famulantes non solum divinæ pietatis desiderabilem clementiam in nobis provocemus sed etiam gratam pro nostra benignitate antefati principis præsentiam mereamur percipere, secundum illud Apostoli observantes præceptum dicentis: *Omnibus potestatibus sublimioribus subditi estote: Non est enim potestas nisi à Deo, et qui resistit potestati Dei ordinationi resistit; nam principes non sunt timore boni operis sed mali: vis autem non timere potestatem? bonum fac, et habebis laudem ex ea: Dei autem minister est vindex in ira ei qui malum agit.*

X. *De perfidis clericis sive laicis qui superstite principe in alterius electionem consentiunt. Ex concilio toletano VII. pars capituli I.*

Plerosque etenim clericos tantæ levitatis interdum pravitas elevat ut prætermissa sui ordinis gravitate, ac polliciti sacramenti immemores, stante principe cui fidem servare pro-

1 S. J. R. nostras.
2 S. J. R. temeraverit aut potestate &c.
3 S. J. R. studio amoris sacramentum.
4 S. J. R. ex.
5 Ex S. J. R. In Comp. violare.

miserant, in alterius electionem temeraria levitate consentiant. Abrogare decet hanc omnino licentiam et à nostro consortio penitus extirpari, ita ut si quicumque laicorum quandoquidem intra fines patriæ gothorum superveniens regni apicem sumere fortasse tentaverit eique clericorum quilibet adjutorium vel favorem præstiterit, atque hunc qui superbire videtur eamdem regni ambitionem prævalente delicto pervenire contigerit, ex eo quidem tempore vel die eundem episcopum vel cujuslibet ordinis clericum excomunicatum manere perpetim oportebit, quòd [1] tali se scelere implicavit; tamen si improbitate principis cui iniquè consensit, non potuerit instantia sacerdotum à comunione suspendi, saltem qui superstitem eum post ejusdem regis obitum invenerit, superioris anathematis correctioni subjaceat. Quicumque vero illi præter in ultimo vitæ suæ termino, si tamen hunc legitimè pœnitere probaverit, comunionis gratiam consenserit impendendam, particeps criminis illius efectus anathema fiat in perpetuum. Nova iterum ratio persuasit synodalis ut super hanc constitutionem deberemus [2] aliud pro laicis decernere. Quicumque etiam laicorum in prædictis capitulis hoc est adversitate gentis vel regiæ potestatis se conferre voluerit vel talibus opem præbendo noxius fuerit ultrà repertus, non solum, ut dictum est, omnium rerum suarum proprietate privetur, sed etiam perpetua excomunicatione damnetur: nunquam illi præter in ultimo die mortis suæ communio tribuatur, excepto si aliter comunionis ejus remedium adhibeatur, si legitimè hunc pœnitere probaverint [3] vel impetratione sacerdotum apud principem fuerit impetratum. Nam si, quod omnino fieri non oportet, in derogatione aut contumelia principis adhuc reperiatur aliquis nequiter loqui, aut in necem regis seu dejectionem intendere vel consilium aliis præbere, nos siquidem hujus operantem excomunicatione dignum censemus, verumtamen ut sit illi quandoque licentia communicandi pietati principis discernendum relinquimus, cujus procul dubio pietatis [4] est et subjectorum culpas misericordiæ judicis sententia temperare. Contestamur autem clementissimos principes nostros et per inefabile divini nominis sacramentum obtestantes unanimiter obsecramus, ne quandoquidem absque justitia ubi necese fuerit imploratione sacerdotali excomunicationis hujus sententiam à perfidis clericis vel laicis talia perpetrantibus vel consensum præbentibus quacumque temeritate suspendant. Nam magis eorum principum utilitatibus videtur ferre consultum, si hujus constitutionis nostræ forma ab ipsis principibus servetur et omnibus subjectis impleri cogatur. Si quis vero hæc instituta execranda putaverit et implere neglexerit, anathema fiat velut prævaricator catholicæ fidei, et semper apud Deum reus existat, quicumque regum deinceps canonis hujus censuram in quocumque crediderit vel promiserit violandam.

XI. *De his qui juramenti sui profanatores extitisse noscuntur. Egica rex. Ex concilio toletano XVI. LX episcoporum.*

Sicut ulcus quod graviter [5] serpit in corpore non nisi gravioribus medicaminibus aut ferro curatur aut ustione cohibetur, ita perfidorum obstinatio, quæ nullatenus inhibetur durioribus sententiis, necesse est ut multiplicetur. Nam quamquam dominica sanctio protestetur: *Non morietur pater pro filiis nec filii pro parentibus, sed unusquisque pro peccato suo morietur*: et iterum: *filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii*; tamen et quia jurisjurandi transgressio valde inolevit, et machinandi contra principes nostros consuetudo sæva concrevit, quò aut nece diversa princeps interimatur, aut regni dignitate privetur, quod nequaquam prohiberi potest nisi severiori censura; ideo per hujus institutionis nostræ decretum sancimus, ut quicumque deinceps cujuslibet sit honoris vel ordinis persona in necem vel dejectionem regiam quidpiam machinaverit eumque qualibet nocibilitate impetendum crediderit aut gentem ejus vel patriam quibuslibet factionibus vel machinationibus disturbare contenderit, tam ipse quam omnis ejus posteritas ab omni palatini ordinis honore [6] privati fisci juribus sub perpetua servitute maneant religati; potestate autem [7] gloriosi principis nostri vel succedentium regum servata, ut si [8] aut qui jam pro suæ infidelitatis perfidia canonicè ac legaliter dijudicati sunt, aut eos qui deinceps à fidei suæ juramento exorbitaverint et adversùm principem nostrum vel ejus successorem aliquid nocibilitatis agere aut machinare studuerint, si eos ut diximus piæ indulgentiæ voto quandoque relevare voluerit, licentia illius quæque vera manebit, quia res eorum justo ac legali ordine in ejusdem principis nostri dominio perveniunt; ex quibus etiam quædam ejus principis nostri collatione tam ecclesiæ Dei quam proles ejusdem principis nostri seu etiam alii plures ex populo pro sui serviiti merito accipere meruerit; proinde instituentes decernimus ut nullo unquam tempore eorum filii qui jura-

1 S. J. R. qui.
2 S. J. R. debeamus.
3 S. J. R. probabitur.
4 S. J. R. potestatis.

5 S. J. R. grande.
6 S. J. R. dignitate.
7 S. J. R. tamen.
8 S. J. R. sicut.

menti sui profanatores extitisse noscuntur seu extiterint, vel subsequens eorum posteritas, in nocibilitatem eorum intendere audeant nec ipsa res eis auferre quoquo pacto studeant. Ideo denique, ut præmisimus, severissimam hanc decreti nostri curavimus promulgare sententiam, ut qui suum non formidat exitum, saltem filiorum cunctæque suæ posteritatis pertimescat interitum. Si quis sane regum succedentium cunctas hujus constitutionis nostræ definitiones custodire aut implere distulerit, omnis linea generationis ejus perpetim condemnata depereat, et insuper ex divino judicio rebus omnibus et honore præsenti in [1] sæculo careat, atque Christo judicante cum diabolo ejusque sociis ad interitum gehennæ perveniat; et ideo si placet omnibus qui adestis hæc nostra sententia, vestræ vocis eam pari consensu firmate. Ab universis Dei sacerdotibus palatiique senioribus seu etiam clero et omni populo dictum est: Quicumque profanator contra hanc vestram definitionem et regiam electionem venire præsumpserit, sit anathema maran atha hoc est, perditio in adventu Domini nostri Jesu Christi et cum Juda Scariotis habeat partem perenniter obnoxius ipse et socii eorum.

XII. *De custodia vitæ principum et defensione præcedentium regum adhibenda à sequentibus sibi principibus. Ex concilio toletano VI.*

Jam quidem in antecedenti universali synodo pro salute nostrorum principum constat esse consultum, sed tamen libet iterare bene sancita et digna auctoritate munire salubriter ordinata: ideoque contestamur coram Deo, et omni ordine angelorum coramque prophetarum, atque apostolorum, vel omnium martyrum choro, coram omni ecclesia catholica, et christianorum cœtu, ut nemo deinceps intendat in interitum regis, nemo regni eum gubernaculis privet, nemo tyranica præsumptione apicem regni sibi usurpet, nemo quolibet machinamento in principis adversitatem sibi conjuratorum manum adsociet. Quod si in quodpiam horum quisquam nostrorum temerario ausu præsumptor extiterit, anathemate divino percussus absque ullo remedii loco habeatur condemnatus eterno judicio. Is autem qui ejus sedem fuit princeps assecutus, si vult se ipsum à tanto expiare piaculo, quasi proprii patris ejus ulciscatur interitum, in cujus defensionis auxilio universa regni gothorum sentiat fortitudo: si autem desidi cura et minori zelo tam funestum noluerit vindicare scelus, sit ex nostra omnium sententia oprobrium ceteris gentibus.

XIII. *De indulgentia principum noxiis reservata.* [2] *Ex concilio toletano VI.*

In his omnibus quæ præmisimus potestatem indulgentiæ in culpis delinquentium principi servamus juxta pietatis et bonitatis suæ moderamen ut ubi emendationem prospexerit mentium, veniam tribuat culparum.

XIV. *De custodia salutis regum et defensione prolis præsentium principum et succedentium. Ex concilio toletano V.*

Summa autem nobis vigilantia et grandi religionis cura providendum est ut mala quæ asiduè prohibita perpetrantur conspectâ [3] disciplinâ ecclesiasticâ extirpentur. Non enim incassum scriptum est: *Pestilente flagello stultus sapientior erit.* Quam ob rem quoniam præponderante onere delictorum experientiâ pene semper ac sæpe fieri addiscimus quod magnopere vitare debemus, quodque etiam custodituros nos cum divinis sacramentis spondemus superba temeritate violamus, ideo frequenter est compescendum quod crebrò invenitur transgressum. Sed ne succedentes præcedentibus ac deinde sequentes invídant anterioribus, ut cuncta quieta et paccata permaneant, hæc nostri concilii communiter considerata defertur sententia, quatenus servata permaneant quæcumque universali et magna synodo provisa atque conscripta circa principum salutem et utilitatem sunt, hæc quoque adjecta custodiantur, ita videlicet ut omni benignitate omnique firmitate circa omnem posteritatem principis nostri vel succedentium regum teneatur dilectio, et præbeatur rationabile defensionis adminiculum: ut ne rebus eorum justè provisis aut etiam parentum digna provisione procuratis vel juris proprietate possidendis à quolibet injustè fraudentur: ne à quoquam causæ illicitæ et exquisitæ lædendi eos assensus præbeantur; ne quocumque modo in quibuslibet rebus spreta dilectione molestentur, sed diligenter cuncta quæ de justo conquisitu vel donatu habentur feliciter possideantur; hæc enim licentia eficit et principes subjectis nimium esse suspectos et subjectos in bonis principum cupidos. Quocirca ne hæc promissa tenerentur, et ut cupiditas radix omnium malorum auferatur, contestamur omnes præsentes et absentes, et etiam futuris temporibus subsequentes coram Deo et angelis ejus, quod si quisquam hujus nostræ constitutio-

1 S. J. R. in hoc sæculo.
2 S. J. R. servata.

3 S. J. R. circumscripta.

nis violator extiterit atque contemptor et quacumque argumentatione odiosè filios regum molestare, aut in aliquo fuerit eos conatus lædere, sit in christianorum anathema cœtu, atque superno condemnetur judicio; sit exprobabilis omnibus catholicis et abominabilis sanctis angelis in ministerio Dei constitutis, sit in hoc seculo perditus et in futuro damnatus qui tam rectæ provisioni nostræ noluerit præbere consensum.

XV. *De incolumitate, et adhibenda dilectione regiæ prolis. Ex concilio toletano VI.*

Sicut insolentia malorum regum odiosa semper et execrabilis extitit in subjectis, ita quæque bonorum provida utilitas amabilis efficitur populis. Quocirca quis ferat aut quis toleranter christianus videat regis soboles aut posteritatem expoliari rebus aut privari dignitatibus? Quod ne fiat, generalis promittitur de principis filiis sententia nostra, id est de præsentis excellentissimi principis vel succedentium regum posteritate dantur á nobis aperta decreta, ut ea, quæ synodus præterito anno constituit circa omnem posteritatem ejus, universitas regni sui conservet: hoc est ut præbeatur filiis ejus dilectio benigna et firma, et tribuantur eis ubi loci oportunitas fuerit defensionis adminicula justa; ne de rebus justè proligatis, aut parentum dignitate procuratis, vel largitate principis adeptis, aut alicujus impensis atributis, aut etiam proprietate debitis fraudentur qualibet insidia calliditatis: neve à quoquam lædendi eos præbeantur argumenta machinationis, quia dignum est ut cujus regimine habemus securitatem, ejus posteritati decreto concilii impertiamus quietem atque honorem. Qui vero temerator hujus nostræ sententiæ extiterit, severiori ultioni subjaceat.

XVI. *Item de munitione regiæ prolis. Ervigius Rex. Ex concilio toletano XIII.*

Cognovit cœtûs nostri reverentia aliquid promulgare quod valeat et pietati regiæ vicem beneficentiæ reddere et principali soboli ad futurum prodesse. De hoc sane principe nostro id nos definisse convenit cujus proinde paccato imperio regimur, affectu fovemur, præmiis fruimur; et ideo qui tot erga gentem suam ejus beneficia præsentimus ut saltim ejus filiis fortia tutionis adfutura adminicula prorogemus. Contestamur ergo omnes præsentes ac absentes, seu etiam futuris temporibus subsequentes sacerdotes vel principes seu cujuscumque honoris aut ordinis homines coram Deo et sanctis angelis ejus, ut nulli in futuro posteritati ejus vel gloriæ conjugis suæ atque his qui gloriæ suæ filiis vel filiabus conjuncti esse noscuntur, seu etiam qui adhuc conjuncti non sunt, sed protinus conjungendi sunt, injustas lædendi occasiones exquirant: nullus ocultè vel publicè per quæ abdicentur malitiæ suæ contra eos vota extendat: nemo eos gladio vel qualibet pernitiosa factione interimat: nullus consilium injustè vel opus quibus dejiciantur vel nudentur exhibeat: nullus his injustè violenter tonsuræ signaculum imprimat: nullus vestem contra ordinem gloriosæ conjugi ejus vel filiabus suis atque nuribus mutare præsumat: nullus etiam extra evidentis culpæ judicium aut exiliis eos relegandos inducat aut eorum corporibus quarumlibet detruncationum vel flagellorum inferat detrimenta, quò cum præmemoratis omnibus omnis ejus in toto adfutura gloriosa posteritas læsionis injustam non perferat notam, nec rerum sentiat detrimenta. Siquis autem hominum, tam regia potestas quam etiam cujuslibet sit ordinis aut honoris, huic nostræ sententiæ non adquiescens filios filiasve de gloriæ suæ una cum serenissima conjuge sua vel supradictis omnibus amodo vel quandoque sine justo partis suæ negotio aut lædendos impetierit aut dejiciendos elegerit, vel ex propria deliberatione consenserit, quò aut de rebus sibi debitis injustè expoliati nudentur aut dolo vel machinamento quolibet dejiciantur, sit anathemate ultus [1] et futuri examinis judicio condemnatus·

XVII. *Item de munitione conjugis atque prolis regiæ. Ex concilio toletano XVII.*

Cum enim religiosissimus et gloriosissimus princeps noster zelo zelatus pro domino Deo exercituum inimicos veræ fidei sanctæ, qui diversa occasione maluerunt catholicæ credulitatis statum evertere, et jurisjurandi profanationem visi sunt incurrisse, ita recto judicii tramite digna cernitur ultione percutere, quatenus et injuriam crucis Christi vindicaret, et statum totius sanctæ ecclesiæ conservaret, atque genti àc patriæ suæ defensionis munimina necessaria provideret; ideo nos pro tot tantisque beneficiis, quibus tam ecclesiæ quam genti ac patriæ suæ propagare intendit, cupientes in aliquo eidem principi piam retributionem dependere, per hujus definitionis nostræ sanctiones depromimus et per individuæ Trinitatis inviolabile sacramentum cunctos tam nunc in præsenti consistentes quam futuris temporibus cujuslibet ordinis vel generis homines succedentes convenimus atque contestamur, ut si quandoque contigerit, ut gloriosa nostraque regina diu-

1 S. J. R. condemnatus.

tìnis et felicioribus serenissimi nostri principis annis transactis religiosè existat in viduitate superstes, atque ex eo habuerit dulcisimas proles, nulla mordacitate invidiæ pulsi, nullis odii stimulis acti, nullo diabolicæ fraudis instinctu permoti contra eos quisquam conetur assurgere. Nullus citra evidentium culparum indicium per quascumque subtilissimas indagationes nocibilitatis adversus eos perquirat occasiones. Nullis eorum vita cujuslibet instantia obteratur injustissimis tædiis, nullis maceretur inediis. Nullus quoque filiis ac filiabus eorum vel succedentium regum contra eorum voluntatem religionis habitum imponat, aut exilii ergastulis mancipandos statuat, neque flagellorum verberibus cruciet, per quod et dignitate priventur, et extra debitum justitiæ ordinem rerum suarum eis ambitio [1] auferatur: sed quietis ac tranquilitatis ope fulciti tàm quod eis de parentali facultate debita successio dederit, quàm etiam quod per auctoritatum oracula idem clementissimus dominus noster illis conferre maluerit, vel quæ ab illis justè conquisita extiterint, imperturbato [2] jure possideant et de rebus ipsis judicare quod voluerint licentiam habeant. Necessarium enim unicuique debet videri ut sacerdotalibus præmuniantur oraculis et eorum edictis per omnia reddantur liberales, et si quandoque extiterint destituti secundum canonici vigorem edicti, sacerdotum manebunt defensionibus contuendi. Si quis igitur hoc pietatis edictum violandum delegerit, infirmandum crediderit, aut quoquo pacto temerare intenderit, sit perpetui anathematis ultione damnatus, et à pagina cœlesti abrasus, atque cum diabolo ejusque sociis acrioribus supliciis alligatus.

XVIII. *De remuneratione collata fidelibus regum.*

Primum fraudare fidelibus non solum inhumanum sed etiam existit injustum: ideoque cum fidei meritum tam in rebus divinis quam in humanis non habeatur ingratum, dignum videtur ut sacerdotalis sententia consulat fidelibus regis. Proinde anno primo serenissimi principis nostri decrevit concilium sanctum, ut omnes qui fideli obsequio et sincero servitio voluntatibus vel jussis paruerint principis, totaque intentione salutis ejus custodiam vel vigilantiam habuerint à regni successoribus nec à dignitate nec à rebus pristinis causa repellantur injusta: sed et nunc ita pro uniuscujusque utilitate principis moderentur discretione, sicut eos prospexerit necessarios esse patriæ et sic illis impertiatur benignitas, ut in ceteris maneat gratiæ potestas, quatenus ita omnia in rebus justè conquisitis lucrentur, ut posteris relinquendi vel quibus voluntas eorum decreverit conferendi spontaneo fruantur arbitrio. Ceterum si infidelis quisquam in capite regio aut inutilis in rebus commissis præsenti piissimo domino nostro vel succedentium regum extiterit inclementiæ, ejus manu et potestatis nutu constet hujus moderatio. Nefas enim est in dubium deducere ejus potestatem cui omnium gubernatio superno constat delegata judicio: quod si prius ejus indicium quispiam repertus fuerit ejus vitæ fuisse infidelis, quicquid largitate ipsius in rebus habuerit conquisitis careat, in confiscandum, et fidelibus largiendum. Hujus quoque sententiæ fortitudine vel valore decreti nostri seriem quam in serenissimi principis nostri edidimus nomine, nos omnes hanc ex rectæ fidei vel pietatis ac justitiæ fonte manantem coram Deo et sanctis angelis ejus ortodoxis omnibus et nunc et in futurum impensissimè conservare commendamus, obsecrantes enixiùs ut hanc et reverenter cum Dei timore adimpleant et ab emulis defendant benignè; contemnentibus eam divinæ severitatis ultio pavenda perveniat, observantibus autem misericordia profluens, pax perpetua, et gloria sempiterna contingat. Amen.

1 S. J. R. habitus.

2 S. J. R. inturbato.

PRÓLOGO.

El pensamiento de hacer la edicion, que ahora publica la real Academia Española, del código de la legislacion hispano-gótica, conocido con el nombre de Fuero Juzgo, tuvo su primer orígen en el año de 1784. Consideró entonces con mucha razon la Academia que la publicacion de los escritos primitivos de nuestra lengua era el medio mas á propósito para ilustrar sus orígenes y poner de manifiesto los pasos por donde se fue formando desde sus principios; y recorriendo las producciones de esta clase que nos presenta nuestra historia literaria, no podia menos de fixar su atencion en la antigua traduccion castellana, mandada hacer por el rey San Fernando, del código legal que gobernaba desde el tiempo de los wisigodos: monumento de los mas calificados de nuestro idioma, con el qual pocos pueden competir en la antigüedad, y ninguno en la importancia del asunto, y uno de los ensayos que mas contribuyeron á formar el nuevo romance castellano y á darle aquel grado de pulidéz y hermosura con que á poco se mostró en las Partidas y en otros escritos coetáneos.

Esta fue la ocasion que excitó en la Academia la idea de publicar el Fuero Juzgo. Mas sin perjuicio de semejante consideracion, que siempre debia ocupar el primer lugar en la conducta de un cuerpo destinado exclusivamente por su instituto á cultivar é ilustrar el lenguage, no podia olvidar la Academia la falta que se experimentaba de una edicion digna de Código tan antiguo y respetable. A pesar de ser el Fuero Juzgo castellano obra emprendida y executada por disposicion de uno de los príncipes mas ilustres y gloriosos que han regido la Monarquía; á pesar de ser el único Código que dió leyes á nuestros antepasados por espacio de algunos siglos, y de no estar derogado hasta ahora; á pesar de lo que su lectura contribuye á la explicacion de nuestras antigüedades, usos y costumbres; solo exîstia una edicion harto defectuosa hecha en Madrid por Alonso de Villadiego el año de 1600, que se reimprimió despues en el de 1792.

Y así pareció á la Academia que al mismo tiempo que daba nueva luz al estudio de nuestro lenguage con la publicacion del Fuero Juzgo castellano, hacia tambien un servicio notable á la nacion, ofreciéndole uno de los documentos de mayor gravedad é influencia para la ilustracion de su jurisprudencia é historia.

Hijo fue de este mismo deseo de la utilidad comun el proyecto de incluir en la edicion presente el *Forum Judicum*, ó Código latino de las leyes wisigodas, de que es traduccion el Fuero Juzgo castellano. Como no

es posible entender bien el texto de una version ni fixar su leccion verdadera, sin consultar á cada paso el original, la Academia, que ha disfrutado para este fin varios códices antiguos y autorizados del *Forum Judicum* que se conservan todavía, ha tenido frecuentes ocasiones de advertir los graves defectos de que adolecen sus ediciones precedentes. Y aquí no puede menos la Academia de notar la incuria de nuestros mayores y la fatalidad que en muchas materias ha perseguido á nuestra literatura. Cinco ediciones se han hecho del Fuero Juzgo latino, y las cinco se han hecho fuera de España. Pedro Piteo fue el primero que lo publicó en Paris el año de 1579, y despues le imitaron Escoto y Lindembrogio en Alemania, y Canciani y Giorgioqui en Italia; pero á pesar del mérito y diligencia de aquellos sabios extrangeros, todos ellos incurrieron en los defectos é imperfecciones que son indispensables en obras de este género, quando se executan fuera del pais en que únicamente abundan los códices antiguos, sin los quales de poco sirve el ingenio y doctrina de los editores. La Academia, que ha disfrutado copiosamente de estas ventajas y auxîlios, se ha aprovechado de ellos para mejorar las ediciones anteriores en obsequio de la nacion y de los doctos.

Para que la presente sea mas útil á los estudiosos de nuestro Derecho, publica tambien la Academia el discurso preliminar sobre el Fuero Juzgo, en que uno de sus individuos mas antiguos y beneméritos, uno de los ministros que mas honran la magistratura española con sus luces y sus virtudes, trata de la primitiva legislacion de los wisigodos, de sus diferentes colecciones legales, de los autores de ellas, de la época en que se formó el Fuero Juzgo, de su traduccion al castellano, y del uso, autoridad y observancia de sus leyes, ilustrando todos estos puntos con exquisita erudicion y crítica, y refutando con singular felicidad los muchos errores y preocupaciones vulgares que introduxo en estas materias la inadvertencia ó ignorancia de varios escritores.

Mas á pesar del celo con que la Academia ha tratado de satisfacer de esta suerte los deseos de los aficionados á nuestras antigüedades legales, no ha debido perder de vista que el objeto primario, el asunto esencial de sus tareas en la actual edicion es ilustrar los orígenes y progresos del romance castellano. La Academia insiste en esto, porque prevee que habrá algunos sugetos de paladar excesivamente delicado, á quienes fastidiará la repeticion de observaciones sobre palabras mal formadas y todavía medio bárbaras; ó que preocupados de la importancia del Fuero Juzgo considerado como obra legal, y de las ideas relativas á la legislacion y á la historia que excita su lectura, mirarán quizá con desden y aun tacharán de mezquino el minucioso exâmen de las palabras y sus variantes en que ha entrado la Academia; sin advertir que en el plan de ésta el asunto es lo accesorio, y el lenguage lo principal.

Luego que la Academia concibió el designio de dar á la luz pública el Fuero Juzgo, se dedicó con particular empeño á recoger los códices de mas autoridad, tanto latinos como castellanos, que exîstian en diferen-

tes archivos y depósitos de España, para poder con su auxîlio asegurarse de la verdadera leccion del original, y notar y comparar en la traduccion los diferentes estados y gradaciones del lenguage, segun las diferentes fechas de los códices y las diversas provincias en que se escribieron.

A solicitud de la Academia se expidieron las reales órdenes de 8 de febrero y 20 de setiembre de 1785, para que se le franqueasen los códices del Fuero Juzgo latino y castellano que poseia la Biblioteca Real de Madrid, la de San Lorenzo del Escorial, y varias universidades, colegios mayores, conventos é iglesias catedrales del reyno.

Esta ilustrada proteccion del Gobierno, como asímismo la generosidad con que algunos particulares suministraron otros exemplares antiguos manuscritos, produxo la copia de códices que la Academia tuvo á su disposicion para desempeñar y llevar al cabo la empresa.

El público es acreedor á que se le dé noticia de los que eligió y usó la Academia, porque solo de ellos pueden recibir autoridad las ediciones de obras antiguas; así como esta exposicion dará tambien á la Academia derecho para pedir y obtener la confianza de los lectores.

Para el original latino se consultaron el códice Vigilano y el Emilianense, aquel escrito el año 976 de la Era cristiana por Vigila ó Vela, y sus discípulos Sarracino y García, monges todos tres de Albelda en Rioja, por lo que suele el códice llamarse tambien Albeldense; y éste escrito el año de 994 por Velasco y su discípulo Sisebuto, y conservado en el monasterio de San Millan de la Cogolla, por lo que se le dá el nombre de Emilianense. Ambos son muy conocidos en nuestra historia literaria por la importancia de los tratados que contienen ademas del Fuero Juzgo, por la gallardía de su escritura, y por la descripcion y uso que de ellos hicieron Ambrosio de Morales, Juan Vazquez del Marmol y otros sabios: pertenecen á la biblioteca del Escorial. Se cotejaron otros tres códices de la misma biblioteca, entre ellos el que llaman de Cardona, por haber sido regalo de Don Juan Bautista Cardona, obispo de Vique, á Felipe II. Un códice gótico en folio, con dibuxos iluminados, propio del cabildo de San Isidro de la ciudad de Leon, que ademas del Fuero Juzgo contiene otros varios opúsculos, y por el qual, ó por otro muy semejante puede creerse que se hizo la version castellana en el siglo XIII, atendida su mayor conformidad con este códice segun resulta de los cotejos hechos por la Academia. Otro que es propio de la universidad de Alcalá: otro gótico franqueado por la santa iglesia de Toledo con varias notas arábigas en las márgenes; y finalmente otro del convento de San Juan de los Reyes de la misma ciudad, escrito asimismo en caracteres góticos, que comprendia ademas el fuero de Leon y Palencia, y que desgraciadamente pereció en el incendio de aquel convento ocurrido durante la última guerra.

Para el Fuero Juzgo en Castellano se tuvieron presentes muchos códices manuscritos muy antiguos y apreciables. Entre ellos, uno del archivo de la ciudad de Murcia á quien lo regaló, segun parece, el rey Don Alonso el Sabio. Extrájose de real órden en tiempo del Señor Don Fernan-

do VI, para que lo copiase el padre Andres Marcos Burriel; y habiéndose extraviado despues de hacerse la copia, un particular lo presentó pasados muchos años al Señor conde deFloridablanca, á la sazon primer secretario de Estado, quien lo remitió á la Academia paraque lo disfrutase en la edicion que preparaba. Es un códice de 130 hojas útiles en 4.º, escrito en vitela: tiene las rúbricas ó epígrafes de color encarnado, y las iniciales alternativamente rojas y azules, con dibuxos sin iluminar al principio de los libros. En todos ellos se ve un rey en conferencia con algunos obispos, y conforme á la opinion comun en el siglo XIII, expresada repetidas veces en los códices de aquel tiempo y de los inmediatos, de haberse ordenado el Fuero Juzgo en el concilio IV de Toledo, deben representar al rey Sisenando y á los padres de aquel concilio. En las últimas hojas, concluidos ya los doce libros del código, está la *Ordenacion que fizo el rey Don Alfonso con los homes buenos de Toledo en razon de los asentamientos*, y *las preguntas que Don Remon del Poyo é Joham de Meya é Marin de Agreda, mandaderos del conceyo de Murcia, ficieron á Don Diag Alfonso, alcalde mayor por el rey en Sevilla, sobre algunas leyes del Fuero.*

El tiempo y el descuido han ocasionado daños de consideracion en este precioso manuscrito. Se echan menos dos hojas del prólogo ó título preliminar, que contenian la mayor parte de sus leyes. Le falta igualmente el folio en que continuaba la ley 20, tít. 1 del libro II: otro con el fin de la ley 17, tít. 4, libro III: otro en que seguia la ley 7, última del título 5 del mismo: otro que empezaba en la ley 4, tít. 1, libro VI: otros tres desde la mitad de la ley 3, tít. 4 del mismo libro VI: otro donde daba principio el libro VIII; y en fin, otro que comprendia desde la ley 4, tít. 1 del libro X hasta la ley 11 del propio título.

La señalada estimacion que no obstante sus defectos hizo de este códice la Academia desde los principios, y el lugar que le ha dado en la edicion presente del Fuero Juzgo, la mueven á publicar la muestra de él que se pone á continuacion de este prólogo, para que los inteligentes y curiosos puedan formar juicio de su mérito y circunstancias. Y despues de haber tenido la satisfaccion de disfrutarle en beneficio comun, tiene tambien la de haber proporcionado á la ciudad de Murcia la ocasion de recobrar esta prenda del afecto, con que la honró su singular favorecedor el rey Don Alonso el Sabio.

Disfrutó asímismo la Academia un códice de la iglesia de Toledo, que fue de la librería de su ilustre prelado el arzobispo Don Pedro Tenorio, escrito en 112 hojas, letra del siglo XIII, papel fuerte y bruñido, los epígrafes de las leyes en bermellon, como se ponian por lo comun en los manuscritos, las iniciales iluminadas, con varias pinturas y adornos que contribuyen á hacerlo sumamente recomendable.

Otro códice de nuestro académico el Señor Don Pedro Rodriguez Campomanes, conde de Campomanes, en 4.º vitela, de excelente conservacion, y de mucha correccion y hermosura. El carácter es propio del siglo XIII. Las letras iniciales de los libros estan adornadas con dibuxos de colores en campo dorado. Tiene 134 hojas, y se presume que perteneció antigua-

mente á la librería del duque de Alcalá Don Fernando Afan de Ribera.

Otro en 4.° mayor, vitela, que ofreció generosamente á la Academia el Señor Don Ignacio de Bexar, contador del priorato y encomiendas del serenísimo Señor infante Don Gabriel. La letra es del siglo XIII, con las rúbricas de las leyes encarnadas y las iniciales alternadas de azul y rojo segun costumbre. Consta de 110 hojas útiles, muy bien conservadas; pero le faltan las últimas, que debian abrazar la mayor parte del libro XII. Las dos primeras hojas contienen un almanaque desde el mes de mayo hasta fin de diciembre, y al pie de la primera página se lee la nota siguiente: *Ex lib. Sanctii Hurtado de la Puente in conventu Hisp. VIII viri stilit. iudic.* Este magistrado fue colegial de San Bartolomé de Salamanca, oidor de Sevilla desde el año de 1617, y vivió hasta el de 1644.

Seis códices del real monasterio de San Lorenzo del Escorial. El primero en folio y pergamino, letra del siglo XIII, de muy buena conservacion, rúbricas é iniciales de los colores acostumbrados. Al índice precede un catálogo de los reyes godos de España hasta Don Rodrigo. Tiene 207 hojas útiles; y al fin está escrito de letra moderna: *Del obispo de Mondoñedo.*

El segundo en 4.° vitela, letra del siglo XIV, buena conservacion, rúbricas é iniciales en la forma ordinaria. Comprende 171 hojas útiles. En la primera tiene la señal ♀ que el rey Don Felipe II solia poner á sus libros. A lo último hay una escritura ó carta del rey Don Alonso el XI, fecha en Madrid á 18 de enero de la era 1378, año 1340, con ciertas declaraciones sobre algunos puntos legales, dadas á peticion de los alcaldes, alguaciles y hombres buenos de Toledo.

El tercero tambien en 4.° vitela. La letra parece del siglo XV. Consta de 137 folios: tiene la marca de los libros de Felipe II, y las rúbricas é iniciales como en los códices anteriores. Al principio hay una nota que expresa el asunto del códice, escrita de mano del célebre monge del Escorial Fr. José de Sigüenza; y al fin se leen los siguientes versos leoninos, escritos como prosa con caracteres encarnados.

Laus tibi sit Christe, completur judicum iste
Codex sanctorum retinens sibi jura priorum.
Hæc lex gothorum subtendentibus edita forum
Est hispaniorum populis sub jure piorum.

El quarto en folio menor, vitela, de buena conservacion, con epígrafes é iniciales como las de los otros códices, y letra del siglo XIII. Consta de 177 hojas. Al fin está copiada la ordenacion del rey Don Alonso, de que se habló en el códice de Murcia, y que en éste contiene una tercera parte mas con expresion de la fecha que fue en Toledo á 15 de mayo de la era 1292, año de 1254.

El quinto en folio y papel. Las hojas son 175, escritas con poco primor y la primera maltratada: faltan algunas al fin. El caracter parece del siglo XIV. Las leyes carecen de epígrafes y aun de las iniciales, que no llegaron á escribirse, á excepcion de las 14 hojas primeras, donde las hay

de color negro y forma grosera. Tiene este códice la marca de los libros de Felipe II.

Y el sexto en folio pergamino, bastante bien tratado, letra al parecer del siglo XIII, inscripciones ó rúbricas encarnadas, iniciales alternativamente rojas y verdes. Al fin de las 62 hojas, escritas á dos columnas de que consta, hay quatro líneas borradas. En los rótulos de los diferentes libros del código se da á este el nombre de *Libro de Leon.*

Un códice en 4.° vitela del colegio mayor de San Bartolomé de Salamanca. Las rúbricas son del color ordinario, las iniciales rojas y azules, y la conservacion buena, á excepcion de que le falta la primera hoja del índice, y de que tiene una ú otra manchada ó rota al principio. El total de las del códice es de 199, y la letra del siglo XIV. Al fin del libro dice una nota de la misma letra: *Finito libro sit laus et gloria Christo.* Otra nota de letra moderna expresa que el códice era del licenciado Miranda de Galarza.

Otro en 4.° vitela, de la biblioteca de los Estudios Reales de esta corte, bastante bien conservado, de letra al parecer del siglo XIV, con las rúbricas é iniciales en la forma acostumbrada en aquel tiempo. Las hojas útiles son 103. En una nota escrita con tinta encarnada se lee al fin lo siguiente: *Aquí si fina el libro iulgo de Leon, que foi composto en Toledo de LXVI obispos é ontorgado de todos los reis que depois foron.*

Otros dos códices antiguos de la librería del conde de Gondomar, que se conservaba en Valladolid en la casa llamada del Sol, y pertenecia á los señores Marqueses de Malpica.

Tres códices, propios de la Biblioteca Real de esta corte. El primero en 4.° vitela, de letra antigua, el qual fue del ilustrísimo Señor Don Miguel de Nava, gobernador del supremo Consejo de Castilla.

El segundo en 4.° pergamino, con epígrafes encarnados, y con iniciales que van alternando una roja y otra verde, y letra del siglo XIV. Consta de 175 hojas útiles, y carece de las leyes sobre los judíos, añadidas al fin del libro XII.

El tercero en folio vitela, letra del siglo XIII, con 91 hojas escritas á dos columnas, y una nota al principio que dice: *Del Señor conde de Miranda.* Las rúbricas é iniciales son como de ordinario. El Fuero Juzgo acaba en el folio 86, y allí hay escrita con bermellon esta nota: *Aquí se acaba el libro iulgo de Leon que mandó facer Don Sisenando, mui glorioso rei que fue despania &c.* Siguen en el mismo folio vuelto los llamados comunmente *Fueros de Leon*, establecidos en el concilio de aquella ciudad el año de 1020, y empiezan así: *Ena presencia del rei Don Alfonso é de sua muyer Dona Elvira ayuntamosnos en Leon en la see de Santa Maria todos los obispos é abades é arcebispos del rei despanya, et per el so encomendamiento estabelecemos estos degredos elos cuales sean firmemente guardados. Sub Era M.L.VIII. primero dia de agosto.* A continuacion se ponen los decretos del concilio de Coyanza del año 1050 en el reynado de Don Fernando I, segun una version antigua que viene á ser con corta

diferencia la misma que publicó en su coleccion el cardenal Aguirre, solo que aquí está incompleta porque faltan hojas.

Otros tres códices de la Biblioteca Real consultó la Academia, aunque no creyó necesario expresar sus variantes. Uno en folio y papel, caracter del siglo XIV, que consta de 90 hojas escritas á dos columnas, y tiene la nota de haber sido del señor Conde de Miranda. Otro en 4.° vitela, antiguo, pero con muchas faltas suplidas de buena letra moderna, semejante á la que se usaba por los años de 1600. Y otro en folio y papel, que perteneció en otro tiempo á la librería de los señores Marqueses de Villena, letra al parecer del siglo XIV, compuesto de 81 folios escritos á dos columnas, y estas encerradas en marcos de líneas dobles moradas.

Por último, tambien se tuvo á la vista la copia del códice antes descrito de Murcia, que baxo la inspeccion del padre Burriel sacó en Toledo Don Francisco Xavier de Santiago Palomares el año de 1755, y se guarda en la Biblioteca Real. Está en un tomo en folio marquilla de 730 páginas, y por ella se ve que ya carecia en aquel tiempo el códice original de las once hojas que arriba se especificaron. El padre Burriel suplió estas faltas y corrigió el texto, valiéndose de tres códices antiguos de la santa iglesia de Toledo, uno de ellos el ya mencionado del arzobispo Don Pedro Tenorio; expresó al márgen las variantes, y añadió muchas notas y observaciones.

Con este aparato, que era el que en realidad correspondia al tamaño é importancia de la empresa, á la expectacion del público y al buen nombre de la Academia, emprendió esta la obra, que se executó con la lentitud inevitable en operaciones de cuerpos numerosos; que se interrumpió varias veces con motivo de las ediciones del Diccionario y otras ocupaciones urgentes y perentorias; que despues de impresa casi del todo ha permanecido sepultada por espacio de algunos años á consecuencia de la guerra interior de la península; y que ahora, restablecida la paz y mejoradas las circunstancias, sale finalmente á la luz pública.

La junta, á quien se encargó en los principios que formase el plan de la edicion, y que despues entendió por mucho tiempo en prepararla y hacer los cotejos de los códices, se compuso de los Señores Don Manuel de Lardizabal, Don Antonio Tavira, Don Antonio Mateos Murillo, Don Gaspar de Jovellanos y Don José Miguel de Flores. Posteriormente les sucedieron en diferentes épocas otros académicos, que continuaron la empresa baxo las propias reglas.

El metodo que se siguió en los trabajos preparatorios de la edicion, nacia de la naturaleza misma del asunto.

Lo primero era rectificar y fixar el texto primitivo de las leyes latinas. Para esto sirvió el cotejo que se hizo con la mayor escrupulosidad de los nueve códices arriba mencionados, no solo entre sí, sino tambien con la edicion de Lindembrogio, adoptándose la leccion que segun reglas de buen discurso se juzgaba mas autorizada y fidedigna. Y por dar ilustracion mayor á la materia, y mostrar los motivos que se habian te-

nido para la preferencia, se notaron las variantes de los demas códices de que podia resultar sentido diverso. En ellas se designaron los diferentes textos que se cotejaban por medio de las abreviaturas siguientes:

Vigil.	El códice Vigilano.
Emilian.	El de San Millan.
Card.	El de Cardona.
Esc. 1.º	El Escurialense primero.
Esc. 2.º	El Escurialense segundo.
Legion.	El de San Isidro de Leon.
Complut.	El de la universidad de Alcalá.
Toled. got.	El Toledano gótico.
S. J. R.	El de San Juan de los Reyes.
Lind.	La edicion de Lindembrogio.

El método para la edicion del Fuero Juzgo castellano no podia ser el mismo que se habia observado para la del original latino. Si en la traduccion se hubiera propuesto la Academia dar al público no un monumento de nuestro antiguo lenguage, sino únicamente el texto legal del código, entonces hubiera convenido elegir entre las diversas lecciones que se tenian á la vista, la que despues de maduro exâmen se hubiese calificado de verdadera y genuina. De este trabajo hubiera resultado la mayor correccion posible del texto, y por consiguiente la perfeccion de la edicion del Fuero Juzgo considerado como parte de la legislacion española: pero ¿que efectos tan monstruosos no hubiera producido operacion semejante en la misma obra considerada como monumento del idioma? ¿Que aspecto hubiera ofrecido la confusa mezcla de lecciones tomadas de códices escritos en distintos tiempos y provincias? ¿Ni de que utilidad hubiera sido este caos para representar al lector los grados y estados progresivos del romance castellano, indicar la ortografia y pronunciacion de las diferentes épocas, y explicar los pasos por donde se iba formando y perfeccionando el lenguage?

Esta consideracion era decisiva, y obligó desde luego á señalar entre los códices castellanos uno que sirviese de texto para la edicion, dexándose para expresar al pie de las páginas las variantes de los demas que se consultaban.

Poco tuvo que deliberar en esta ocasion la Academia para dar la preferencia al códice de Murcia: el qual, tanto por haberse escrito á poco tiempo de hecha la traduccion, como por ser donacion del Rey Sabio, reunia mayores quilates de antigüedad y de autoridad, y merecia sin duda el primer lugar entre todos, sin perjuicio de las singulares calidades de aprecio que concurren en muchos de ellos. En las faltas de los folios perdidos que se expresaron en la descripcion de este respetable manuscrito, y en el título añadido sobre los judíos al fin del libro XII, que omitió este códice, como varios de los antiguos, se siguió unas veces el de Cam-

pomanes, otras el del colegio de San Bartolomé, otras el 1.° ó el 2.° de Malpica, segun se advierte en los lugares respectivos, y segun pareció convenir mas para los fines que la Academia se proponia, atendida la antigüedad, correccion, lenguage y demas circunstancias de los códices.

Al pie del texto se han puesto las lecciones variantes de los códices que se han cotejado, y se denotan del modo que sigue:

M. ó Murc.	Códice de Murcia.
Toled.	De la iglesia de Toledo.
Camp.	Del conde de Campomanes.
Bex.	De Don Ignacio de Bexar.
Esc. 1.°, 2.° &c.	Del Escorial primero, segundo &c. hasta el sexto.
S. B.	Del colegio mayor de San Bartolomé.
E. R.	De la biblioteca de los Estudios Reales.
Malp. 1.° y 2.°	Del marques de Malpica primero y segundo.
B.R. 1.° 2.° y 3.°	De la Biblioteca Real primero, segundo y tercero.

La prolijidad, con que ha procedido en este trabajo la Academia, ha sido proporcionada al celo que la anima de promover la clase de conocimientos puestos á su cuidado, y de ilustrar los orígenes del idioma vulgar castellano. Ha seguido generalmente la letra del códice elegido como principal para la edicion, respetando y conservando tal vez alguna leccion menos correcta, porque su propósito no era tanto dar el texto de la ley, como el lenguage del códice que la contiene. Y deseando poner á la vista de los lectores hasta las mas menudas variantes de los demas, ha notado con escrupulosa puntualidad las que han resultado del cotejo de ellos entre sí y con el que sirve de principal. Algunas veces se ha hecho mérito de lecciones evidentemente desfiguradas, pero que por esto mismo manifiestan el estado coetáneo de la cultura, y sobre todo del lenguage. Por igual razon se han expresado diferentes abreviaturas y modos de escribirse las palabras: diversidad que muestra las irregularidades de la pronunciacion y de la ortografía entre nuestros mayores, y explica tal vez el orígen de varios usos actuales.

Si hay alguno á quien parezca nimio é inoportuno este trabajo, y que ofendido de las lecciones groseras y desaliñadas de los códices quisiera que se hubiesen despreciado y omitido en una edicion hecha para tiempos cultos como el nuestro, ciertamente que desatiende el principal objeto que se ha propuesto la Academia en esta empresa; y así como no pueden darse á conocer dignamente los anales de una nacion ilustre y poderosa sin describir los principios humildes (que siempre lo han sido los de las naciones), de donde con el transcurso del tiempo se elevó á su prosperidad y grandeza; así tambien para conocer la historia de la formacion y progresos de una lengua, por culta y hermosa que sea, es forzoso contemplar la tos-

quedad y rudeza de su nacimiento é infancia, y sacrificar al deseo de su ilustracion el fastidio que acompaña necesariamente á este linage de estudios áridos é ingratos.

La presente edicion del Fuero Juzgo castellano ofrece gran parte de la historia primitiva de nuestro idioma. Aquí se verá por numerosos exemplos, que instruyen mil veces mas que los meros discursos y raciocinios, el modo con que el latin ya corrompido y bárbaro en que habia degenerado el que hallaron los godos en la península quando la invadieron en el siglo V, se iba transformando rápidamente en otro idioma diferente á principios del XIII; cómo se iban dexando las terminaciones antiguas y tomando las nuevas; cómo se mudaban unas letras en otras; cómo se disminuia á veces y á veces se aumentaba la concurrencia de las consonantes; cómo titubeaba la escritura antes de que se fixaran las palabras; cómo prevalecia en algunas provincias el uso de ciertas letras é idiotismos segun la diversa pronunciacion de sus habitantes; cómo se introducia el artículo que no conocieron los latinos, como por el contrario desaparecian los casos de los nombres, y la mayor parte de los participios que los latinos usaron; y cómo se iba estableciendo y consagrando por el uso el modo de suplir la falta de esta variedad y gala, que dá tanta ventaja á la lengua matriz sobre las modernas que de ella nacieron. Los curiosos notarán las resultas producidas por el uso promiscuo de la B y de la V, de la U vocal y de la V consonante, de la L y de la Ll, de la T y de la D, y por la frecuente sustitucion de unas letras por otras del mismo órgano: verán en los nombres propios escritos casi siempre con variedad, y á las veces de un modo extravagante, la rusticidad de los tiempos, la ignorancia de los amanuenses, y los esfuerzos inquietos y vagos del idioma por fixarse y producir los nombres modernos; y en el confuso laberinto de las irregularidades que por todas partes ofrece un lenguage naciente, hallarán alguna vez el hilo con que la analogía solia guiar de unas novedades á otras, é iba convirtiendo insensiblemente los casos particulares en preceptos y reglas. Los aficionados á otro género de literatura mas abstrusa y peregrina podrán observar quánto influía en el idioma que se formaba en la España cristiana el de los moros que habitaban lo restante de la península; las palabras, modismos y fórmulas que le comunicaba; los nombres de medidas, animales, monedas, artefactos, agricultura y ciencias con que lo enriquecia. Los que quieran estudiar el mutuo influxo de la pronunciacion en la escritura y de la escritura en la pronunciacion, hallarán tambien materia copiosísima para sus reflexîones. Acaso descubrirán en la rudeza y en los errores mismos de los copiantes el principio de voces y modos de pronunciar, que habiéndose despues extendido y hecho comunes, han legitimado para la ortografía los vicios de su nacimiento. Acaso las abreviaturas de los códices, unidas á la ignorancia de los lectores, produxeron palabras nuevas, cuyo orígen apenas podria adivinarse sin la inspeccion de los códices antiguos donde se hallan. En especial la etimología, necesaria algunas veces para determinar la escritura, y útil siempre para co-

nocer la verdadera significacion y fuerza de las palabras, recibirá inmensa luz de esta clase de investigaciones. Y así finalmente se ilustrarán por todos medios los orígenes del noble y magestuoso lenguage de Castilla, y se verán los pasos por donde se encaminó desde sus principios al grado de perfeccion y hermosura que alcanzó en manos de Mendoza, Granada, Rivadeneira, Cervantes, Saavedra, Solis, y otros célebres escritores de los tiempos pasados y de los nuestros.

Con el fin de facilitar la inteligencia del código original del Fuero Juzgo y de su traduccion, ha añadido la Academia dos glosarios de palabras obscuras, uno latino y otro castellano, poniendo en ambos las correspondencias corrientes y usuales de las dos lenguas.

Para la comprobacion de las voces contenidas en el glosario latino, no solo se tuvo presente el general de Ducange á los escritores de la media é ínfima latinidad, sino tambien se reconocieron los vocabularios de Alonso de Palencia y Antonio de Lebrija, con otros muchos documentos nacionales, y en especial los publicados en los apéndices de la España Sagrada.

En el glosario castellano se ha procurado conciliar la brevedad y la claridad, ciñéndolo á los términos de lo preciso y conveniente. Por esta razon, aunque se han expresado con proligidad las voces exôticas, de rara construccion y dificil inteligencia, solo se han puesto algunos exemplos de varios arcaismos que se observan generalmente en la formacion de los verbos y adverbios, y en otros casos en que sería fastidiosa é inútil la repeticion despues de estar el lector advertido. Por lo demas, la Academia deseosa de dar á este glosario toda la perfeccion de que es capáz, y de afianzar mas y mas la exâctitud de las correspondencias, ha consultado al formarle el de Gonzalo Argote de Molina al conde Lucanor, el del Mro. Fr. Francisco Berganza á sus Antigüedades de España, y el de Don Tomas Antonio Sanchez á su coleccion de poesías castellanas anteriores al siglo XV. Ha cotejado asímismo los artículos de su glosario con el Tesoro de la lengua castellana de Don Sebastian de Covarrubias, con la Historia de Ultramar, las Partidas, la Crónica y el libro de las Cruces del rey Don Alonso el Sabio, el Ordenamiento de Alcalá, los Morales de San Gregorio y el Rimado de Palacio de Pedro Lopez de Ayala, el libro de la Gaya Sciencia de Don Henrique de Aragon, marques de Villena, el Romancero y el Cancionero general, y las obras ineditas del infante Don Juan Manuel, de que exîste un códice preciosísimo en la Real Biblioteca de esta corte.

Tales son las razones que han movido á la Academia á emprender la presente edicion del Fuero Juzgo, y tales las reglas que la han dirigido para executarla. La ilustracion de nuestra lengua ha sido el blanco principal de su trabajo. Los estudiosos de las antigüedades legales tienen que agradecer la ilustracion que recibe al paso este código, que en el órden del tiempo es el primero de los que componen el cuerpo de nuestra legislacion: los amantes de la historia hallarán ocasiones de conocer nuestros

antiguos usos y costumbres; y todo el público la prueba del celo con què la Academia trabaja en promover la ilustracion nacional, y en desempeñar las tareas propias de su instituto.

Muestra del Códice murciano del Fuero Juzgo

o. i. titol

Del atemplamiento de las le-
yes. de todos los ereies e de todos
los iudios de sus fechas.

[O]uemo el rey manda
sos iuezes q̃ seyan
mesurados en dar el
iuyzio.

.j. [Q]ue ningun omne
q̃ a en su poder. o en seguar
da el pueblo. q̃ lo non agrauie
de despensas. ni de coechas. nin
de otras lauores. El rey don Res
cindo.

FORUM JUDICUM.

INDEX

LIBRORUM AC TITULORUM QUI IN FORO JUDICUM CONTINENTUR.

PRIMUS TITULUS.

De electione principum et de communione eorum qualiter justè judicent vel de ultore nequiter judicantium.

LIBER I.

De instrumentis legalibus.

LIBER II.

De negotiis causarum.

LIBER III.

De ordine conjugali.

LIBER IV.

De origine naturali.

LIBER V.

De transactionibus.

LIBER VI.

De sceleribus et tormentis.

LIBER VII.

De furtis et fallaciis.

LIBER VIII.

De illatis violentiis et damnis.

LIBER IX.

De fugitivis et de refugientibus.

LIBER X.

De divisionibus et annorum temporibus atque limitibus.

LIBER XI.

De ægrotis atque mortuis et transmarinis negotiatoribus.

LIBER XII.

De removendis pressuris, et omnium hæreticorum omnimodò sectis extinctis.

FORI IVDICVM LIBER I.

DE INSTRVMENTIS LEGALIBVS.

I. TITVLVS DE LEGISLATORE [1].

I. [2] *Quod sit artificium condendarum legum.*

Salutare daturi in legum constitutione præconium, ad novæ operationis formam antiquorum studiis novos artus aptamus, reserantes tam virtutem formandæ legis, quam peritiam formantis artificis. Cuius artis insigne ex hoc decentius probabitur enitere, si non ex coniectura trahat formam similitudinis, sed ex veritate formet speciem sanctionis. Neque syllogismorum acumine figuras imprimat disputationis, sed puris honestisque præceptis modeste statuat articulos legis. Etenim ut ars operis huius se in hac dispensatione componat, ordo magnæ ratiocinationis exoptat. Namque quum experimenta rerum manus tenet artificis ad dispositionem formæ, frustra quæritur investigatio rationis. In improvisis certe acuta se expetit ratio indagatione cognosci. In non ignotis autem experimento faciendi se properat reserari. Latentis ergo rei quia [3] species ignoratur, non immerito considerationis ordo requiritur; quum vero expertos usus in speculum visionis fides veritatis adducit, non iam materia formæ ratiocinationem dicti, sed operationem facti deposcit. Vnde nos melius mores quam eloquia ordinantes, non personam oratoris inducimus, sed rectoris iura disponimus.

II. *Quomodo uti debeat artifex legum.*

Formandarum artifex legum non disceptatione debet uti, sed iure. Nec videri congruum sibi contentione legem condidisse, sed ordine. Ab illo enim negotia rerum non expetunt in theatrali favore clamorem, sed in exoptata salvatione populi legem [4].

III. *Quid requirendum est in artifice legum.*

Tunc primo requirendum est, ut id quod indicitur [5], possibile credatur. Novissime ostendendum si non pro familiari compendio, sed pro utilitate populi suadeatur, ut appareat eum qui legislator existit, nullo privato commodo, sed omnium civium utilitati communimentum præsidiumque opportunæ legis inducere.

IV. *Qualis erit in vivendo artifex legum.*

Erit consequenter idem lator iuris ac legis mores eloquiis anteponens, ut concio [6] illius plus virtute personet [7], quam sermone. Sicque quod dixerit amplius factis quam dictis exornet, priusque promenda compleat, quam implenda depromat.

V. *Qualis erit in consiliando artifex legum.*

Erit in adinventione Deo sibique tantummodo conscius, consilio probis et parvis [8] admixtus, assensu civibus populisque communis: ut alienæ provisor salutis commodius ex universali consensu exerceat gubernaculum, quam ingerat ex singulari potestate iudicium.

VI. *Qualis erit in eloquendo artifex legum.*

Erit concionans eloquio clarus, sententia non dubius, evidentia plenus: ut quidquid ex legali fonte prodierit, in rivulis audientium sine re-

1 *Card.* DE LEGISLATORIBVS. *En el Toled. gótico falta este epígrafe.*

2 *En el códice de San Juan de los Reyes precede á esta ley una rúbrica que en los demas códices es la ley I. y II. del título siguiente.*

3 *Card.* si.

4 *Card. S. J. R. y Lind.* legem manifestam.

5 *Toled. got. Emilian. Legion. Card. S. J. R. y Lind.* inducitur.

6 *Legion. y S. J. R.* conditio. *Lind.* constitutio.

7 *Legion. y S. J. R.* consonet.

8 *Lind.* paucis.

tardatione decurrat [1], totumque qui audierit ita cognoscat, ut nulla hunc difficultas dubium reddat.

VII. *Qualis erit in iudicando artifex legum.*

Erit iudicans in indagando vivax, in præveniendo fixus, in decernendo non anxius, in percutiendo parcus, in parcendo assiduus, in innocente vindex, in noxio temperatus, in advena sollicitus, in indigena mansuetus. Personam tanto nesciat accipere, quanto et contemnat eligere.

VIII. *Qualis in publicis, qualis in privatis erit artifex legum.*

Erit quæcumque sunt publica patrio recturus amore, quæcumque privata herili dispensaturus ex potestate; ut hunc universitas patrem, parvitas habeat dominum. Sicque diligatur in toto, timeatur [2] in parvo, quatenus et nullus huic servire paveat, et omnes amorem eius morte compensandum exoptent.

IX. *Quod dare debeat legibus disciplinam artifex legum.*

Tunc deinde sciet [3] in hoc maxime stare gravitatis publicæ gloriam, si det ipsis legibus disciplinam. Nam quum salus tota plebium in conservando [4] iure consistat, leges ipsas corrigere debeat [5] antequam mores: veniunt enim ut quibuslibet [6] in contentione leges pro arbitrio suo ferunt, induunt sibi fictam de gravitate ac pudore personam; adeo ut sit illis lex publica, inhonestas privata, sicque obtentu legum contraria legibus adoperiunt, qui vigore legis obvia legibus evellere debuerunt.

II. TITVLVS DE LEGE.

I. *Quid observabit legislator in legibus suadendis.*

Item in suadendis legibus erit plena causa dicendi, non ut partem orationis meditandi [7] videatur gratia obtinere, sed desideratum perfectionis obtinuisse laborem. In earum namque formationibus non sophismata disputationis, sed virtutem iuris mavult causa discriminis. Quæritur enim illic non quid contentio dicat, sed quid actio promat, quia [8] et excessus morum non coercendi sunt cothurno loquutionum, sed temperamento virtutum.

II. *Quid sit lex.*

Lex est æmula divinitatis, antistes religionis, fons disciplinarum, artifex iuris [9], bonos mores inveniens atque componens, gubernaculum civitatis, iustitiæ nuncia [10], magistra vitæ, anima totius corporis popularis.

III. [11] *Quid agit lex.*

Lex regit [12] omnem civitatis ordinem, omnem [13] hominis ætatem, quæ sic feminis datur ut maribus, iuventutem complectitur et senectutem, tam prudentibus quam indoctis, tam urbanis quam rusticis fertur. Quæ summum salutis principum ac populorum culmen obtinet, et cum manifesto præclaroque præconio in modum lucidissimi solis effulget.

IV. *Qualis erit lex.*

Lex erit manifesta, nec quemquam in captione civium devocabit. Erit [14] secundum naturam, secundum consuetudinem civitatis, loco temporique conveniens, iusta et æquabilia præscribens, congruens, honesta et digna, utilis, necessaria, in qua prævidendum est ex utilitate, quæ prætenditur, an plus commodi, an plus iniquitatis oriatur, ut dinosci possit, si plus veritati prospisciat publicæ, quam religioni [15] videatur obesse, an [16] et si honestatem tueatur, et non cum salutis periculo arguat.

1 *Lind.* recurrat.
2 *Lind.* ut timeatur.
3 *Lind.* sciat.
4 *Legion. y Lind.* consecrando.
5 *Toled. y Lind.* debet.
6 *Legion.* ut cuicumque libet in constitutionem legis. *Lind.* ut cuique libet in contentione et leges.
7 *Legion.* meditando videatur gratiam obtinere.
8 *Legion.* quia excessus.
9 *Legion. y Lind.* juris boni.
10 *Lind.* nunciatrix.
11 *En el Toledano gótico falta esta ley III. y en su lugar se copia parte de la VI. de este mismo título.*
12 *Lind.* agit.
13 *Lind.* omnemque.
14 *Lind.* Erit etiam.
15 *Legion.* regioni.
16 *Lind.* an si.

V. *Quare fit lex.*

Fieri autem leges hæc ratio cogit, ut earum metu humana coerceatur improbitas, sitque tuta inter noxios innocentium vita, atque in ipsis improbis formidato supplicio [1] frænetur nocendi præsumptio.

VI. *Quod triumphet de hostibus lex.*

His in domestica pace ita perfectis, totaque primo a Principibus, secundo a civibus, exhinc a populis, et a domo iurgiorum peste seclusa, eundum est in adversis, et obviandum hostibus potentialiter ac fidenter, tanto in externis spe fida victoriæ, quanto nihil erit quod ex internis formidari valeat, aut timeri. Pacis enim oleo, et legum vino tota plebium massa in statu salutari concreta exseret [2] hostibus [3]: inde invictos, unde inlæsos artus producere videntur iustis adiuta legibus tela. Eruntque viri melius æquitate quam telo muniti, ut contra hostem ante iustitiam dirigat Princeps, quam vibret spicula miles: felicior iam tunc illa Principis congressio erit, quum [4] domestica æquitas anteibit; quia et sæviores [5] erunt in hostium populatione mucrones, quos de domibus modeste produxerint leges. Experimentum enim naturalis est rei, ut iustitia illa confodiat hostem, quæ tutaverit civem, et externam inde perimat litem, unde suorum internam [6] possederit pacem. Sicut [7] ergo modestia Principum temperantia est legum, ita concordia civium victoria est hostium. Ex mansuetudine etenim Principum oboritur dispositio legum: ex dispositione legum institutio morum: ex institutione morum concordia civium: ex concordia civium triumphus hostium. Sicque bonus Princeps interna regens, et externa conquirens, dum suam pacem possidet, et alienam litem abrumpit, celebratur et in civibus rector, et in hostibus victor, habiturus post labentia tempora requiem sempiternam, post luteum aurum cæleste regnum, post diadema et purpuram, gloriæ coronam; quin potius ne deficiet esse Rex, quoniam dum regnum terrenum relinquit, et cæleste conquirit, non erit amisisse regni gloriam, sed auxisse [8].

LIBER II.

De negotiis causarum.

I. TITVLVS DE IVDICIBVS ET IVDICATIS.

1 *Legion.* iudicio.
2 *Legion.* exercet.
3 *Card.* hostes.
4 *Legion. y Lind.* quam.
5 *Toled. got. Legion. y S. J. R.* severiores.
6 *Legion.* in æternum possideret.
7 *Toled. got.* Si ergo.
8 *En el códice Legionense se añade lo siguiente:*
Sane tam de præsentibus, quam de futuris Regibus hanc sententiam cum Dei timore promulgamus, ut si quisque ex eis contra reverentiam canonum vel legum superba dominatione et fastu regio in flagitiis et facinore pravitatis sive cupiditatis elatus, et avaritiæ stimulis incitatus crudelissimam potestatem exercuerit in populos, anathematis sententia a Christo Domino condemnetur, et habeat a Deo separationem atque iudicium, propter quod præsumpserit prava agere, et in perniciem regnum convertere.
9 Legion. *ordinari negotia.* Lind. *ordinari oportuit.*
10 Toled. got. *oportuit.*
11 Lind. *vitiis ordinandis.*
12 Entre la ley VI. y VII. de este título hay en el Toled. got. y en el Legion. una ley con esta rúbrica: *De his qui novi Principis fidem servandam iurare distulerint: vel de illis qui ex palatino officio ad eiusdem obedientiam vel præsentiam venire neglexerint.* Esta misma ley en el códice de Card. y en el impreso de Lind. es la última de este título.
13 Toled. got. Legion. y Lind. *exsequenda.*
14 Legion. y Card. *continetur.*

IN NOMINE DOMINI FLAVIVS GLORIOSVS ERVIGIVS REX.

I. [10] *De tempore quo debeant leges emendatæ valere.*

Pragma suum emendatis legibus assignantes, illud primum ordine[11] præfationis et loco præmittimus[12], quia sicut legum evidentia populorum est excessibus utilis, ita sanctionum obscuritas turbat ordines æquitatis. Nam plerumque dum quædam bene ordinata nebuloso verborum tractu consistunt, ipsa sibi repugnantiam nutriunt, dum litigantium controversias lucide non excludunt; sicque ubi debuerunt finem ferre calumniis, ibi novos contra se laqueos pariunt captionis. Hinc ergo[13] diversitas causarum exoritur, hinc controversiæ litigantium generantur, hinc etiam hæ-

1 Legion. Toled. got. y Lind. *terminent.*
2 Legion. *tamen a Rege commissa iudicent.*
3 Toled. got. *ordinent.*
4 Legion. y Lind. *contempserint.*
5 Legion. *iudicet causam.*
6 Legion. *observare.* Toled. got. *observare debeat.*
7 Legion. y Lind. *iudicatum.*
8 En el Toled. got. falta *iniustum iudicium.*
9 Legion. y Toled. got. *admonendi.*
10 *Esta ley I. es VI. en el códice de San Juan de los Reyes.*[1]
11 *Lind.* in ordine.
12 *Legion.* præmittitur.
13 *Legion.* etiam.

1 *En el códice de Cardona ántes de la I. ley del lib. II. y despues de las rúbricas está la nota siguiente de la misma letra que lo demas del códice, y que la de las leyes.*

Emendatis legibus geticis, scilicet quia postquam primum editæ vel factæ fuerunt, ipsæ leges obscura dictatione postea emendatæ sunt propter aliqua inutilia et supervacua, quæ ibi erant, et propter obscuras loquutiones, pragma suum, vel causam suam, scilicet ipsarum legum causam, vel propter quam emendatæ fuerunt. Dicunt emendatores istarum legum adsignare se vel adscribere, videlicet prope vel iuxta inchoationem legum ponere, quia ad iuxta vel prope significat. Et illud pragma, vel causam de emendatione legum primum in ordine et in loco præfationis vel prologi præmittere vel ponere excusantes se, ne culparentur propter prædictarum legum emendationem, et eloquii commutationem. Sed quomodo in ordine et loco præfationis iam dictum pragma vel causam emendationis legum præmittant, hoc est, anteponunt, vel ante scribunt, cum ordo vel locus præfationis vel prologi non sit in capite, vel ante inchoationem narrationis qualiscumque voluminis vel libri. Hoc autem pragma quod dicitur anteponi in ordine et loco præfationis non in capite voluminis legis gothorum, sed in medio duorum librorum eiusdem legis, vel post expletionem et finem primi libri, atque ante initium secundi positum sit, qui utique ordo vel locus præfationis non est, secundus enim dici non potest nisi præcesserit primus. Præfatio vero dicitur ante fatio vel ante loquutio, eo quod ante inceptionem cuiuscumque voluminis loquatur: præ vel ante fatio, loquutio. Et quomodo hic locus præfationis esse potest, qui post finem libri est? Attamen considerandum est, simulque adtendendum, quod non aliis legibus nisi iam emendatis, videlicet secundo libro, et aliis legibus sequentibus, quæ emendatæ sunt, dicunt ipsi emendatores legum assumi pragma suum vel causam suam, scilicet propter quam ipsæ leges emendatæ sunt. Et illud pragma primum præmittere in ordine et loco prologi, ideo non ponitur ante inchoationem loquutionis voluminis legis gothorum vel in capite primi libri ipsius legis, sed ante initium secundi, quia a secundo libro emendatio inchoata, et inde in ante perducta. Neque enim aliunde præfatio fieri debuit aut alicubi præponi nisi exinde, et ibi aut ex his unde emendatio legum sumpta est, et ubi aut ex quibus facta est. Primum namque librum in nullo apparet emendatum nec transmutatum, sed ita manere sicut primitus dictatus et ordinatus fuit, veluti compositio, ornatus, et capitula eiusdem libri demonstrant. Propterea non debuit illud pragma emendatarum legum loco et ordine præfationis præmissum primo libro prætitulari ac præscribi, sed secundo et cunctis qui emendati sunt libris. Hæc est igitur causa quare leges primitus emendatæ fuerunt, quæque etiam ipsis legibus adsignata et adiuncta est, ordineque ac loco prologi præmissa, videlicet propter obscuritatem ac profunditatem dictationis legum, et eloquii subtilitatem, quæ dum non intelligebatur, impediebat, conturbabatque rectitudines iustitiæ et sensum artificum. Et quoniam aliquando seu aliqua quæ bene aut constituta in ipsis legibus per subtilitates sermonum obscura prolongatione verborum composita erant ex ipsa sibi contrarietate ac contentionem nutriebant, dum accusantium et se defendentium impugnationes, atque obliqua manifeste non determinabant vel exponebant, et sic ubi debebant terminare finireque querelas ac lites, ibi generabant contra se novella et recentia conligationis vincula, vel ibi innovabant. Emendatæ sunt etiam iam dictæ leges gothorum, quia propter impossibilitatem et obscuritatem intelligentiæ ex una parte surgebat sive nascebatur diversitas causarum, ex altera generabantur oppositiones et contentiones querelantium. De alia parte vero oriebatur dubitatio iudicum non intelligentium quæ legebant, et quæ in legibus scripta erant obscura loquutione compositis, ita ut non saperent habere terminum in terminandis, ac sedandis, vitandisque iurgiis et calumniis, utique quia hæc, quæ supradicta sunt, incerta comprobantur semper et dubia. Propter hoc pragma leges emendatæ sunt, pragma quippe dicitur causa, pragmata causæ, unde et pragmaticus dicitur causidicus sive causarius.

sitatio [1] iudicum nascitur, ita ut in finiendis vel compescendis calumniis habere terminum nesciant, quæ utique nutantia semper adprobantur et dubia. Et ideo quia perstringi tota quæ in controversiam veniunt brevi complicatione non possunt; saltim vel quæ in concione [2] pertractanda sese gloriosis nostræ celsitudinis sensibus ingesserunt, ea in hoc libro specialiter corrigi, et elimata probitatis sententia decrevimus ordinari; evidentiam [3] videlicet dubiis, præstantiam noxiis, clementiam mortiferis, adapertionem clausis, perfectionem coeptis imprimens institutis, quo nostri regni populos, quos una et evidens pax nostri [4] regiminis continet, hæc deinceps institutio correctarum legum ordinandos adstringat atque retentet. Et ideo harum legum correctio, vel novellarum nostrarum sanctionum ordinata constructio, sicuti in hoc libro et ordinatis titulis posita, et subsequenti est serie adnotata, ita ab anno secundo regni nostri a duodecimo kalendas [5] novembris in cunctis personis ac gentibus nostræ amplitudinis imperio subiugatis innexum sibi a nostra gloria valorem obtineat, et inconvulso celebritatis oraculo valitura consistat [6]. Leges sane, quas in iudæorum excessibus nostra gloria promulgavit, ab eo tempore valituras esse decernimus, ex quo his confirmationem [7] gloriosa serenitatis nostræ renotatione [8] impressimus [9].

II. [10] Flavius gloriosus Rechesvinctus Rex.

Quod tam regia potestas, quam et populorum universitas legum reverentiæ sit subiecta.

Omnipotens rerum Dominus, et conditor unus providens commoda humanæ saluti, discere iustitiam habitatores terræ, sacræ legis sacris decenter imperavit oraculis. Et quia solius tam immensæ divinitatis imperiis hæc cordibus imprimuntur humanis, convenit omnium terrenorum quamvis excellentissimas potestates illi colla submittere mentis, cui etiam militiæ cælestis famulatur dignitas servitutis. Quapropter si obediendum est Deo, diligenda est iustitia; quæ si fuerit dilecta, erit instanter operandum in illa, quam quisque tunc verius et ardentius diligit, quum unius æquitatis sententia cum proximo semetipsum adstringit. Gratanter ergo iussa cælestia amplectentes [11], damus modestas simul nobis et subditis leges, quibus ita et nostri culminis clementia [12] et succedentium regum novitas adfutura, una cum regimonii [13] nostri generali multitudine universa obedire decernitur, ac parere iubetur, ut nullis factionibus a custodia legum [14], quæ iniicitur subditis, sese alienam reddat cuiuslibet persona vel potentia dignitatis, quatenus subiectos ad reverentiam legis impellat necessitas principis et voluntas [15].

III. Flavius Recesvintus Rex.

Quod nulli leges nescire liceat.

Omnis scientia sana ordinabiliter dicat [16] ignorantiam execrandam. Nam quum scriptum sit: noluit intelligere ut bene ageret; certum est, quod qui intelligere noluit, bene agere contemnit [17]. Nullus ergo idcirco sibi extimet inlicitum faciendi licere quodlibet, quia se novit legum decreta, sanctionesque nescire: nam non insontem faciet ignorantiæ causa, quem noxiorum damnis implicaverit culpa.

1 *Desde las palabras* hæsitatio iudicum *falta en el Toled. got. una hoja, y con ella lo restante de esta ley, la II. y III. y el principio de la IV. hasta las palabras* et intelligendi rigorem &c.

2 *Lind.* contentione.

3 *Legion. y Lind.* evidentia videlicet dubiis, præstantia noxiis, clementiora mortiferis.

4 *Legion.* regni nostri.

5 *Lind.* kalendarum novembrium.

6 *Card. y S. J. R.* consistat. Vt sicut sublimi in throno serenitatis nostræ celsitudine residente, videntibus cunctis sacerdotibus Dei, senioribusque palatii atque gardingiis, earum manifestatio claruit, ita earumdem celebritas vel reverentia in cunctis regni nostri provinciis debeat observari. Leges sane &c. *Legion.* consistat. Vt sicut in sublimi throno serenitatis nostræ celsitudine residente, audientibus cunctis Dei sacerdotibus, senioribus palatii atque gardingiis, omnique populo, harum manifestatio claruit, ita earumdem celebritas vel reverentia, in cunctis regni nostri provinciis hic legum liber debeat observari. Leges sane &c.

7 *Legion.* sanctione.

8 *Lind.* renovatione.

9 *En el códice Emilianense á continuacion de esta ley I. se halla sin número, sin autor ni nota una que dice así:*

Quoniam novitatem legum vetustas vitiorum exigit, et innovare leges veternosas peccaminum antiquitas impetravit, ideo leges in hoc libro conscriptas ab anno secundo divæ memoriæ domini et genitoris mei Chindasvinthi regis in cunctis personis ac gentibus nostræ amplitudinis imperio subiugatis omni robore valere decernimus, ac iugi mansuras observantia consecramus, ita ut reiectis illis quas non æquitas iudicantis, sed libitus impresserat potestatis, evacuatisque iudiciis, omnibusque scripturis earum ordinatione confectis, hæ solæ valeant leges, quas aut ex antiquitate iuste novimus, aut tenemus, aut idem genitor noster pro æquitate iudiciorum, vel pro austeritate culparum visus est non immerito condidisse, prolatis seu connexis aliis legibus, quas nostri culminis fastigium iudiciali præsidens throno coram universis Dei sacerdotibus sanctis, cunctisque officiis palatinis, ducante [1] Domino atque favente, audientium universali consensu edidit et formavit, ac suæ gloriæ titulis adnotavit, ita ut tam hæ quæ iam prolatæ consistunt, quam illæ quas adhuc exoriri novorum iurgiorum eventus impulerit, valido ac iustissimo vigore perdurent, et æternæ soliditatis iura retentent [2].

Esta misma ley es V. en el códice de Card. y IV. en el de S. J. R., y ámbas tienen un mismo autor: Flavius gloriosus Recesvintus Rex.

10 *En S. J. R. esta ley es la I.*

11 *Legion.* adimplentes.

12 *Legion.* præsentia.

13 *S. J. R. y Lind.* regiminis.

14 *Legion.* honestatis legumque.

15 *Lind.* principisque voluntas.

16 *Legion. y Lind.* vitat.

17 *Legion.* non contendit.

1 *Card.* adiuvante. *S. J. R.* docente.

2 *Lind.* retineant.

IV. Flavius Rescevinctus Rex.

Quod antea ordinare oportuit [1] negotia principum, postea populorum.

Bene Deus conditor rerum disponens humani corporis formam, in sublime caput erexit, atque ex illo cunctas membrorum fibras exoriri decrevit. Vnde hoc etiam a capiendis initiis caput vocitari [2] percensuit, formans in illo et fulgorem luminum, ex quo prospici [3] possent quæcumque noxia concurrissent; constituens in eo et intelligendi vigorem, per quem connexa et subdita membra vel dispositio regeret, vel providentia ordinaret. Hinc est et peritorum medicorum præcipua cura, ut ante capiti quam membris incipiant adhibere [4] medelam. Quæ ideo non immerito ordinabiliter exerceri censetur, quum ab artificis peritia hæc dispensari patescunt; quia si salutare caput exstiterit, rationem colligit qualiter curari [5] membra cætera possint. Nam si arcem molestia occupaverit capitis, non poterit in artus dirivationes dare salutis, quas in se consumpserit iugis causa languoris. Ordinanda ergo sunt primum negotia principum, tutanda salus, defendenda vita, sicque in statu et negotiis plebium ordinatio dirigenda, ut dum salus competens prospicitur regum, fida valentius teneatur salvatio populorum.

V. Flavius gloriosus Recesvinctus Rex [6].

De principum cupiditate damnata, eorumque initiis ordinandis, et qualiter conficiendæ sunt scripturæ in nomine principum factæ [7].

Eminentiæ celsitudo terrenæ tunc salubrius sublimia probatur appetere, quum saluti proximorum pia cernitur compassione prodesse: unde solet contingere ut plus commodi de aliena salute conquirat, quam de propria utilitate quisque percipiat. In multis enim, quia multorum salus adtenditur, maioris lucri summa percipitur. In se autem quia privati commodi fructus appetitur, non satis est si unius beneficii præmia conquirantur. Hinc et illa regendarum tantumdem salus est plebium, quæ non suos fines privata voluntate concludit, sed quæ universitatis limites communi prosperitati lege defendit. Quapropter ne salutaris ordo imperialibus videatur verbis potius obtineri quam factis, de sublimitatis obtentu reclinamus ad vota supplicum tranquillæ visionis aspectum. Vt inde salutaris compassio habeat commodum, unde turmæ [8] plebium adeptæ fuerint supplicationis effectum. Quum igitur præcedentium serie temporum immoderatior aviditas principum sese prona diffunderet in spoliis populorum, et augeret reipublicæ [9] censum ærumna flebilis subiectorum; tandem supernæ respectionis [10] afflatu nobis est divinitus inspiratum, ut quia subiectis leges reverentiæ [11] dederamus, principum quoque excessibus retinaculum temperantiæ poneremus. Proinde sincera mansuetudinis nostræ deliberatione, tam nobis quam cunctis gloriæ nostræ successoribus adfuturis, Deo mediante, legem ponimus, decretumque divalis observantiæ promulgamus, ut nullus Regum impulsionis suæ quibuscumque motibus, aut factionibus [12] scripturas de quibuslibet rebus alteri debitis ita extorqueat, vel extorquendas instituat, qualiter iniuste ac nolenter debitarum sibi quisque privari possit dominio rerum. Quod si alicuius gratissima voluntate quippiam de rebus a quocumque perceperit, vel pro evidenti præstatione lucratus aliquid fuerit, in eadem scriptura patens voluntatis ac præstiti conditio annotetur, per quam aut impressio principis, aut conferentis fraus evidentissime detegatur. Et si patuerit a nolente fuisse scripturam exactam, aut resipiscat improbitas principis, et evacuet quod male contraxit, aut certe post mortem eius ad eum, cui exacta est scriptura, vel ad hæredes eius rei ipsæ sine cunctatione debeant revocari [13]. Illæ autem res, quæ seclusa omni compressionis argumentatione, directo modo transierint in principis potestatem, in eius perenniter iure perdurent. Et quidquid ex rebus ipsis idem princeps ordinare voluerit, suæ potestatis arbitrio subiacebit. Verum ut omne huius negotium actionis roboret sinceritas veritatis, quum quarumcumque rerum scripturæ in Principis nomine exstiterint factæ, mox testes qui in eadem scriptura subscriptores [14] accesserint, ab his quos elegerit princeps, diligentissime perquirantur. Si non aliquod indicium aut de impressione [15] principis, aut de fraude scripturam facientis modo quocumque cognoverint: ac sic aut rite facta series scripturæ permaneat, aut irrite confecta vanescat [16]. Similis quoque ordo de terris, vineis [17], atque familiis observetur, si sine scripturæ textu tantummodo coram testibus quælibet facta fuerit definitio. De rebus autem omnibus a tempore Chintilani [18] regis hucusque a princi-

1 *Legion.* oporteat.
2 *Lind.* vocari. *Legion.* vocitari præconsonuit.
3 *Lind.* perspici.
4 *Legion.* incipiat disponi medela.
5 *Lind.* curare.... possit.
6 *Toled. got. y Legion. sin autor.*
7 En el Códice de S. J. R. se añade: *ex concilio toletano VIII.*
8 *Legion.* turbæ.
9 *Emilian. S. J. R. Toled. got. Legion. y Lind.* rei propriæ.
10 *Lind.* respirationis.
11 *Emilian.* refrenantiæ. *Lind.* legis reverentiam.
12 *Card. añade:* iustitiam a suo loco secludat, aut in statum suum redire contemnat, aut.
13 *Card. y S. J. R. añaden:* simile præceptum observari censemus, quum iustitiam motibus aut actionibus principis claruerit a suo esse loco seclusam, aut suum rigorem obtinere contemptam.
14 *Legion.* scriptores.
15 *Toled. got.* aut in depressione.
16 *Legion.* evanescat.
17 *Card.* seu de aliis quibuscumque rebus.
18 *Emilian. Legion. y Card.* Suintilani.

pibus adquisitis, aut deinceps, si provenerit adquirendis, quæcumque forsitan princeps inordinata sive reliquit, seu reliquerit, quoniam pro regni apice probantur adquisita fuisse, ad successorem tantumdem regni decernimus pertinere: ita habita potestate, ut quidquid ex his elegerit facere, liberum habeat velle. In illis autem rebus quæ ipsi, aut de bonis parentum, aut de quorumcumque provenerint successionibus proximorum, ita eidem principi eiusque filiis, aut si filii defuerint, hæredibus quoque legitimis hæreditatis iura patebunt, sicut etiam cæteris lege vel successione patere noscuntur. Quod si aliquid ex rebus de quorumcumque parentum, aut proximorum non solum successione, sed etiam qualibet conlatione, aut quocumque contractu ad ius ipsius pervenisse patuerit, si contingat hæc inordinata relinqui, non ad successorem regni, sed ad filios vel hæredes eius qui conquisivit specialiter omnis eadem conquisitio pertinebit. Nam et de illis rebus, quas idem princeps ante regnum, aut ex proprio, aut ex iustissimo [1] conquisitu dinoscitur habuisse, inrevocabili ordine, aut faciendi exinde quod voluerit potestatem habebit, aut certe filiis eius successio plena patebit. Quod si filii defuerint, legitimis hæredibus ex his quæ inordinata reliquerit, hæreditatem adire licebit. Huius sane legis sententia in solis principum erit negotiis observanda, atque ita perpetim valitura, ut non antea quispiam solium regale conscendat, quam iuramenti fœdere hanc legem se in omnibus implere promittat. Quemcumque vero aut per tumultuosas plebes, aut per absconsa dignitatis publicæ machinamenta adeptum esse constiterit regni fastigia, mox idem cum omnibus tam nefarie sibi consentientibus, et anathema fiat, et christianorum communionem amittat. Tam diræ percussionis ultione conlisus, ut omnis divini ordinis cultor, qui illi communicaverit [2], simili cum ipso damnatione dispereat, et poena tabescat. Nam et si quis legis huius seriem ex officio palatino malivole detrahendo lacerare voluerit, aut evacuandam quandoque, vel silenter musitans, vel aperte resultans proloqui detectus extiterit, cunctis palatinæ dignitatis et consortiis et officiis mox nudatus, omnium rerum suarum dimidiam partem amittat, et in deputato sibi loco redactus, a totius palatii societate maneat seclusus. Religiosus etiam qui se in eadem culpa devolverit, simili rerum proprietatis suæ dispendio subiacebit.

VI. Flavius [3] Chintasvintus Rex.

[4] *De his qui contra principem vel gentem aut patriam refugiunt, vel insolentes existunt.*

Quantis hactenus Gotorum patria concussa sit

1 *Legion.* ex iustissima conquisitione.
2 *Emilian. Card. S. J. R. Toled. got. Legion. y Lind.* communicare præsumpserit.
3 *Emilian. Legion. y Toled. got. sin autor. Card.* Rcs. *S. J. R.* Recs. *Lind.* Fls. Gls. Rcds. Rex.
4 *Entre esta ley VI. y la VII. se hallan en el Toledano gótico, y en el Legionense las dos leyes siguientes. Tambien las trae el códice de Card. y la edicion de Lind.; pero la I. es en Card. la XXXIII., y en Lind. la XXXIV. de este título, y la segunda es en ámbos la XIX. del tít. V. de este libro.*

LEY VII.

Flav. Glors. Egica Rex. Nova.

De his qui novi principis fidem servandam jurare distulerint, vel [1] his qui ex palatino officio ad eiusdem obedientiam vel præsentiam venire neglexerint.

Quum divinæ voluntatis imperio principale caput regnandi sumat sceptrum, non levi quisque culpa constringitur, si in ipso suæ electionis primordio aut iurare, ut moris est, pro fide regia differat, aut si ex palatino officio fuerit, ad eiusdem novi principis visurus præsentiam venire desistat. Si quis sane ingenuorum de sublimatione principali cognoverit, et dum discussor iuramenti in territorio illo accesserit, ubi eum habitare constiterit [2] quæsita occasione fraudulenter distulerit, ne aut pro fide regia conservanda iuramenti se vinculo alliget, aut ille qui, sicut præmisimus, ex ordine palatino fuerit, minime Regis obtutibus se præsentandum ingesserit, quidquid de eo vel de omnibus rebus suis principalis auctoritas facere, vel iudicare voluerit, sui sit incunctanter arbitrii. Quod si aut ægritudo illi obstiterit, aut quælibet publicæ utilitatis actio eum retinuerit, ut Regis se visibus [3] nullatenus repræsentet [4], dum regiæ electionis sublimitas quibuslibet modis ad eius cognitionem pervenerit, statim per suam iussionem id ipsum clementiæ suæ auditibus intimare procuret, qualiter fidei suæ sinceritatem ostendens huius legis sententiam evadere possit.

1 Card. *vel de illis.*
2 *Card.* contigerit.
3 *Card.* obtutibus.
4 *Card.* præsentet.
5 *Card.* inretire.
6 *Card.* animos.
7 *Card.* inde quia quanto plebs. *Lind.* proinde qui quanto.

LEY VIII.

Flav. Glor. Egica Rex. Nova.

Vt nemo deinceps contra fidem regiam, vel propria causarum negotia in deceptione regiæ potestatis, vel cuiuslibet rei alterius se iuramenti vinculo alligare præsumat.

Plerumque solet humani generis inimicus pravis corda hominum suggestionibus interire [5], et fidelium animas [6] pestifero veneni poculo sauciare, id [7] est quod quantum plus regiæ celsitudinis culmen sincera debet reverentia honorari [8], tanto amplius [9] in eius deceptionem retundi, ut ipsi tali edicto decernimus, ut nemo personarum videatur mentes levium excitare. Quidam enim dum sententiam illam canonis Toletani adtendunt, in qua decretum est, neminem licere citra manifestum et evidens culpæ indicium ab honore sui ordinis, vel servitio domus regiæ deiici, nec antea vinculorum nexibus inligari, aut quæstionibus subdi, nisi prius in publica fuerint examinatione deducti, subtili se quondammodo iuramento in necem vel abiectionem regiam perfidiæ nituntur fraudibus inligare [10], nec eam quæ nefandis moliuntur pœnam quamdam consiliis ab alterutro testantur quandoquidem propalari, quod et temporibus nostris detectum facinus, manifestis eorum confessionibus retinetur, qui nostram gloriam conati sunt, aut gladio interimere, aut mortifera veneni potione decipere. His igitur nefariæ argumentationis consiliis legalibus congruit obviare censuris: quo nec principalis honor qualibet possit pravitate develli, et infidelium pectora condigna debeant ultione retundi. Vnde ipsi tali [11] edicto decernimus, ut nemo deinceps contra fidem regiam [12] se aut alios præsumat vinculis

8 *Card. y Lind.* honorare.
9 *Lind.* vel in eius deceptione vel aliarum personarum videtur mentes plebium excitare. Quidam enim.
10 *Lind.* alligare: ne ea quæ fraudis moliuntur peragenda consiliis, ab alterutro cernantur quandoquidem.
11 *Lind.* speciali.
12 *Lind.* vel propria causarum nogotia se cum alio præsumat.

cladibus, quantisque iugiter quatiatur [1] stimulis profugorum, ac nefanda superbia deditorum ex eo pene cunctis cognitum est, quod et patriæ diminutionem ostendunt [2], et hac occasione potius quam expugnandorum hostium externorum arma sumere sæpe compellimur. Vt ergo tam dira temeritas tandem victa depereat, et huiusmodi transgressoribus manifesta scelera non relinquantur ulterius impunita, hac [3] omne per ævum lege valitura sancimus, ut quicumque ex tempore reverendæ memoriæ CHINTILANI [4] principis usque ad annum, Deo favente, regni nostri secundum, vel amodo et ultra ad adversam gentem, vel extraneam partem perrexit, sive perrexerit, aut etiam ire voluit, vel quandoque voluerit, ut sceleratissimo ausu contra gentem Gotorum, vel patriam ageret, aut fortasse conetur aliquatenus [5] agere, et captus, sive detectus extitit, vel extiterit, sive ab anno regni nostri primo, vel deinceps quispiam intra fines patriæ Gotorum quamcumque conturbationem, aut scandalum in contrarietatem regni nostri vel gentis facere voluerit, sive ex tempore nostri regiminis tale agere aliquid, vel disponere conatus est aut fuerit, atque quod indignum dictu videtur, in necem vel abiectionem nostram, sive subsequentium Regum intendere, vel intendisse proditus videtur esse vel fuerit: horum omnium scelerum, vel unius ex his quisque reus inventus, inretractabilem sententiam mortis excipiat, nec [6] ulla ei de cætero sit vivendi libertas indulta [7], quod si fortasse pietatis intuitu a principe fuerit illi vita concessa [8], non aliter quam effossis oculis relinquatur ad vitam [9], quatenus nec excidium videat quo fuerat nequiter delectatus, et amarissimam vitam ducere se perenniter doleat. Res tamen omnes huius [10] tam nefarii transgressoris [11] in Regis ad integrum potestate persistant [12], et cui donatæ ab eo fuerint ita perpetim secure possideat, ut nullus unquam succedentium regum causam suam et gentis vitiaturus has ullatenus [13] auferre præsumat. Verum quia multi plerumque reperiuntur qui dum his et talibus pravis meditationibus occupantur, argumento quodam fallaci in Ecclesiis, aut uxoribus, vel filiis atque amicis, seu in aliis quibuscumque personis suas inveniantur [14] transduxisse vel transducere facultates, etiam et ipsa quæ fraudulenter in dominio alieno contulerant, iure præcario reposcentes sub calliditatis studio in suo denuo dominio possidenda recipiant, unde nihil de suis rebus visi sunt amisisse, nisi solum concinnatione falsissima fictas quasi veridicas videantur scripturas conficere [15]: ideoque hanc nequissimam argumentationem præsentis legis decreto amputare elegimus, ut calcatis, vel evacuatis, seu rescisis scripturis hac fraude confectis, quidquid [16] ex eo quisque tempore possidere reperiatur quo fuerit in prædictis criminibus deprehensus, totum continuo Fisci viribus [17] ad integrum adplicetur. Vt concedere iam dictas facultates sicut supradictum est cui Rex voluerit, vel facere exinde quidquid elegerit in suæ potestatis consistat arbitrio, alia vero quæcumque [18] ab hac fraude aliena inventa extiterint ordinata legibusque confecta, vigore legum maneant solidata. Illis ab huius legis sententia personis evidenter exceptis, quibus a præcedentibus Regibus culpa dinoscitur fuisse concessa; nam si humanitatis aliquid cuicumque perfido Rex largiri voluerit non de facultate eius, sed unde placuerit principi tantum ei solummodo concessurus est, quantum hæreditatis eiusdem culpati vicessimam portionem fuisse constiterit.

VII. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [19].

De non criminando principe, nec maledicendo illi.

Sicut in persona principis omnibus prohibemus, aut commovere nequitiam cogitationis, aut manus inicere ultionis, ita etiam nullum patimur in eum, aut notam ponere criminis, aut verba congerere maledictionis. Sacræ namque auctoritas

nectere iuramenti aut in deceptionem potestatis regiæ, vel cuiuslibet alterius tam sceleratæ fraudis se audeat actione constringi. Si quis vero amodo aliter quam præmissum est huiusmodi iuramento se alligare præsumpserit, legis periculis sanctionum, quæ de perfidis noscitur hæc contra Regem agentibus promulgatæ existere subiacebit.

1 *Toled. got.* partiatur.

2 *Toled. got. Emil. S. J. R. y Lind.* agnoscunt. *Legion.* cognoscunt.

3 *Legion. Vigil. y Lind.* hanc .... legem valituram.

4 *Toled. got.* CINTILANI.

5 *Legion.* aliquid.

6 *Card.* et si nulla mortis ultione plectatur, et pietatis intuitu a principe illi fuerit vita concessa, aut effossionem perferat oculorum, secundum quod in lege hac hucusque fuerat constitutum, aut decalvatus tamen centum flagella suscipiat, et sub arctiori vel perpetuo erit religandus exsilio pœnæ, et insuper nullo unquam tempore ad palatini officii reversurus est dignitatem, sed servus principis factus, et sub perpetua servitutis cathena in principis potestate redactus æterna tenebitur exsilii religatione obnoxius quatenus, &c. *Toledano gótico como Cardona, á excepcion de que falta lo siguiente:* et pietatis intuitu a principe illi fuerit vita concessa. *Desde* obnoxius *sigue* res tamen.

7 *Lind.* indulta libertas, et si nulla mortis ultione plectatur, et pietatis intuitu, &c.

8 *Emilian.* et iam nulla mortis ultione plectatur, non aliter, &c. *Lind.* concessa, effossionem perferat oculorum, secundum quod in lege hac hucusque fuerat constitutum. *Y sigue como en el Emilianense.*

9 *Emilian.* aut etiam aliud secundum quod in lege hac hucusque fuerat constitutum, decalvatus tamen centum flagella suscipiat, &c. *como en el de Card. hasta* quatenus.

10 *Legion.* huius qui morte est pro tali scelere perimendus, vel huius cui vita propter suam nequitiam infelicissime reservatur in Regis, &c.

11 *Card.* trangressoris vel eius qui morte. *Y lo demas como el Legion., salvo que dice* reservabitur.

12 *Lind.* consistant.

13 *Legion.* nullatenus.

14 *Toled. got. y Lind.* inveniuntur.

15 *Card.* conferre vel proferre.

16 *Vigil. y Lind.* quidquid eo.

17 *Lind.* iuribus.

18 *Vigil. y Emilian.* quæcumque voluerit.

19 *Card.* Noviter emendata. *Toled. got. sin autor. Legion.* Flavius Cindus. Rex. Nova.

scripturæ [1], et non iubet accipi [2] opprobrium [3] adversus proximum suum, et hunc, qui maledixerit principem [4] populi sui, demonstrat existere reum. Quapropter quicumque in principem aut crimen iniecerit, aut maledictum intulerit, ita ut hunc de vita sua non humiliter et silenter admonere procuret, sed huic superbe et contumeliose insultare pertentet, sive etiam in detractionis eius ignominia turpia et iniuriosa præsumat, si ex [5] nobilibus idoneisque personis fuerit, seu sit religiosus, sive etiam laicus, mox detectus extiterit et inventus, dimidiam omnium rerum suarum partem amittat, de qua idem princeps faciendi quod sibi placuerit potestatem obtineat. Nam si de vilioribus, humilioribusque personis fuerit, aut certe quem nulla dignitas exornavit, quod de illo vel de rebus eius princeps voluerit, iudicandi licentiam habebit [6]. Simili quoque præcepto, defuncto etiam principe, ausum opportune interdicimus detrahendi. Incassum etenim is qui vivit, detractionis in defunctum iacula mittit, quum iam defunctus nec constitutionibus [7] imbui, nec increpationibus possit argui. Sed quia pro certo illius insania innotescit, qui frustra in non sentientem detractionis verba transmittit; ideo idem præsumptor L. verberibus vapulabit, et præsumptionis suæ opportuna silentia dabit, reservata cunctis hac plenius libertate ut, principe tam superstite quam mortuo, liceat unicuique pro negotiis ac rebus omnibus, et loqui quod ad causam pertinet, et contendere sicut decet, et iudicium promereri quod debet: ita enim ponere [8] nitimur humanæ reverentiam dignitati, ut devotius servare probemur iustitiam Dei.

VIII. Flavius Chintasvintus [9] Rex.

De remotis alienarum gentium legibus.

Alienæ gentis legibus ad exercitium utilitatis imbui et permittimus et optamus: ad negotiorum vero discussionem, et resultamus et prohibemus. Quamvis enim eloquiis polleant, tamen difficultatibus hærent: adeo quum sufficiat ad iustitiæ plenitudinem et perscrutatio rationum et competentium ordo verborum, quæ codicis huius series agnoscitur continere, nolumus sive romanis legibus, seu alienis institutionibus amodo amplius convexari.

IX. Flavius gloriosus Rechesvintus Rex [10].

Ne excepto talem librum qualis hic qui nuper est editus, alterum quisque præsumat habere.

Nullus prorsus ex omnibus [11] regni nostri præter hunc librum qui nuper est editus, atque secundum seriem huius amodo translatum librum alium [12] legum pro quocumque negotio iudici [13] offerre pertentet [14]. Quod si facere præsumpserit [15], XXX. libras auri fisco persolvat. Iudex quoque si vetitum librum sibi postea oblatum disrumpere fortasse distulerit, prædictæ damnationis dispendio subiacebit. Illos tamen a damno huius legis immunes esse iubemus, qui præteritas et anteriores leges non ad confutationem harum legum nostrarum, sed ad comprobationem præteritarum causarum proferre in iudicio fortasse voluerint.

X. Flavius gloriosus Chindasvintus Rex [16].

De diebus festis et feriatis, in quibus non sunt negotia exercenda [17].

Die dominico nemini liceat exsequutione constringi, quia omnes causas religio debet excludere, in quo nullus ad causam dicendam, nec [18] propter aliquod debitum fortasse solvendum, quemquam inquietare præsumat. Diebus etiam paschalibus nulla patimur quemlibet exsequutione teneri: id est, per XV. dies, septem qui paschalem solemnitatem præcedunt, et septem alies qui sequuntur. Nativitatis quoque Dominicæ, Circumcissionis, Epiphaniæ, Ascensionis et Pentecostes, singuli dies simili reverentia venerentur. Necnon et pro messivis feriis a quinto decimo kalendas agustas usque ad XV. kalendas septembris. In Carthaginensi vero provincia propter locustarum vastationem assiduam, a XV. kalendas iulias usque in [19] kalendas XV. agustas, messivas ferias præcipimus observandas, et propter vindemias colligendas a XV. kalendas octobris usque ad XV. kalendas novembris. Omnibus hac constitutione concedimus, ut per hæc tempora nullus ad causam dicendam venire cogatur, vel sub

1 *Legion.* scripturæ non.
2 *Lind.* accipere.
3 *Lind.* opprobrium.
4 *Toled. got.* principi.
5 *Toled. got.* ex hominibus nobilibus.
6 *Desde* Simili quoque *hasta* silentia dabit *falta en el Toledano gótico.*
7 *Lind.* institutionibus.
8 *Lind.* proponere.
9 *Card. Emilian. y S. J. R.* Recesvindus. *Legion.* Antiqua. Flavius Cindasvindus Rex. *Toled. got. sin autor ni nota.*
10 *Card.* Noviter emendata. *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Antiqua. Flavius Cindasvindus Rex. *Lind.* Nov. emdat. Fls. Rcds.
11 *Toled. got.* hominibus.
12 *Card. y Legion.* librum legum.
13 *Card.* in iudicio.
14 *Legion.* præsumat.
15 *Legion. y Lind.* si præsumpserit.
16 *Card. S. J. R. y Lind.* Recesvindus. *Toled. got. y Legion. sin autor ni nota.*
17 *Emilian. Card. Legion. S. J. R. y Toled. got.* exsequenda.
18 *Legion.* vel.
19 *Card. Toled. got. y Legion.* usque in kalendas augusti.

exsequutione aliqua deputetur; nisi forte causa de [1] qua compellitur, coepta iam apud iudicem fuisse videatur. Nam procul dubio si inchoata fuisse actio reperiatur ad peragendum negotium, absque ulla feriatorum dierum obiectione cogendus est qui pulsatur. Ita ut si persona est, cui facile credi possit, placito districtus abscedat. Si certe sit de cuius fide dubitetur, pro se fideiussorem adhibeat, quatenus peractis temporibus supradictis ad finiendam cum petitore causam, ubi iudex elegerit, remota dilatione occurrat: præter qui tale crimen admiserint, quos necesse sit sententia mortis puniri, qui etiam in talibus omnino diebus et comprehendendi sunt, et ardua in vinculis custodia retinendi, quousque peracto die dominico, vel feriis supradictis, debita eos subsequatur ultio iudicantis. Messivis sane, vel vindemialibus feriis in criminosas et dignas morte personas legalis nullatenus censura cessabit. Sed nec illum ista lex excusatum habebit, qui necdum ad iudicium ante compulsus, et [2] tamen sciens se esse quandoquidem compellendum, reliquis se temporibus dilatans ad hoc in prædictis feriis illi, a quo pulsandus est, se indubitanter ostendit: quia putat se ad causam dicendam nulla legis sanctione posse teneri, quem tamen aut per placitum distringi præcipimus, quando cum petitore causam finire sit præstitus. Aut si forte talis est, de quo suspecta sit placiti fides, neque fideiussorem pro se adhibere potuerit apud iudicem, sub custodia maneat, ut expleto tempore feriato [3], causa, pro qua compellitur, finem accipiat. Si quis autem contra decretum legis huius agere præsumpserit, et ad iudicem ex hoc querela pervenerit, L. ictus flagellorum publice extensus accipiat.

XI. [4] *Vt nulla causa a iudicibus audiatur, quæ legibus non continetur.*

Nullus iudex causam audire præsumat, quæ in legibus non continetur; sed comes civitatis vel iudex, aut per se, aut per exsequutorem suum conspectui principis utrasque partes præsentare procuret, quo facilius, et res finem accipiat, et potestatis regiæ discretione tractetur, qualiter [5] exortum negotium legibus inseratur.

XII. Flavius Rechesvinctus Rex [6].

Vt terminatæ causæ nullatenus revolvantur, reliquæ vero ad libri huius seriem terminentur; adiiciendi leges principibus libertate [7] manente.

Quæcumque causarum negotia inchoata sunt, nondum vero finita, secundum has leges determinari [8] sancimus. Illas autem causas quæ antequam istæ leges a nostra gloria emendarentur, legaliter determinatæ sunt, id est, secundum legum modum qui ab anno primo regni nostri in præteritis observatus est, resuscitari nullatenus patimur. Sane leges adiiciendi, si iusta novitas causarum exegerit, principalis electio licentiam habebit, quæ ad instar præsentium legum vigorem plenissimum obtinebunt.

XIII. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [9].

Quod nulli liceat dirimere causas, nisi quibus aut princeps, aut consensio voluntatis, aut informatio iudicis [10] potestatem dederit iudicandi.

Dirimere causas nulli licebit, nisi aut a principibus potestate concessa, aut ex consensu partium electo [11] iudice trium testium fuerit electionis pactio signis, vel subscriptionibut roborata. Nam et si ii qui potestatem iudicandi a Rege accipiunt, seu etiam ii, qui per commissoria [12] comitum vel iudicum iudiciali [13] potestate utuntur [14], vices suas aliis, quibus fas fuerit, scriptis peragendas iniunxerint, licitum erit illis per omnia, similemque et ipsi, qui informati a iudicibus fuerint [15] in iudicando, sicut et illi a quibus determinandi acceperunt vigorem, habebunt in discernendis, vel ordinandis quibusque negotiis potestatem.

XIV. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [16].

Quales causas debeant audire tiumfadi [17], et qualibus personis causas audiendas iniungant.

Cum cæteris negotiis criminalium etiam causarum tiufadis iudicandi concessa licentia sit, crimi-

1 *Legion.* pro qua.
2 *Toled. got. y Legion.* sed tamen.
3 *Legion.* feriatorum.
4 *Card. y S. J. R.* Flavius gloriosus Recesvindus Rex. *Legion.* Antiqua noviter emendata.
5 *Lind.* quatenus.
6 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Flav. Recesvindus Rex. Antiqua.
7 Legion. *potestate.*
8 *Lind.* terminari.
9 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Nova lex, *sin autor.*
10 Card. *vel . . . . iudicum.*
11 *Legion.* electio iudicis trium testium fuerit signis.
12 *Lind.* commissoriam.
13 *Card. y Legion.* iudiciaria.
14 *Legion.* funguntur.
15 *Legion.* fuerit iudicandi.
16 *Toled. got. y Legion. sin autor ni nota.*
17 Legion. y Lind. *tiufadi*, y lo mismo el Emilianense y el de Cardona constantemente.

nosos a legum sententia ipsi vindicare [1] non audeant, sed debitam in eis ut competit censuram exerceant [2], qui tiumfadi tales eligant [3], quibus vicissitudines suas [4] audiendas iniungant, ut ipsis absentibus illi causas temperate [5] discutiant, et iuste decernant.

XV. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [6].

Vt iudices tam criminales, quam communes terminent causas.

Omnium negotiorum causas ita iudices habeant deputatas, ut et criminalia et cætera negotia terminandi sit illis concessa licentia. Pacis vero adsertores non alias dirimant causas, nisi quas illis regia deputaverit ordinandi potestas. Pacis autem adsertor [7] est, qui sola faciendæ pacis intentione regali sola destinatur auctoritate.

XVI. Flavius Cintasvintus Rex [8].

De damnis eorum qui non accepta potestate præsumpserint iudicare.

Nullus in territorio non sibi commisso, vel ille qui iudicandi potestatem nullam habet omnino commissam, quemcumque præsumat per iussionem aut saionem, vel distringere, vel in aliquo molestius [9] convexare, nisi ex regia iussione vel partium electione, sive consensu, vel commissoriis adinformationibus [10] comitum, sive etiam iudicum, sicut in lege superiori tenetur, iudex quisque fuerit institutus. Certe quia [11] prædictus non institutus iudex præsumptiosus [12] inlicite hæc quæ prohibentur præsumpserit agere, confestim ut causa pervenerit ad provinciæ ducem, an per se velit, an per quem ipse præceperit, tam inlicitam præsumptionem coercere procuret: et illi siquidem cui præsumptiosus [13] præsumptor extitit, si solum contumeliam vel iniuriam fecerit, libram auri coactus exsolvat. Si vero rem aliquam temeranter abstulerit, vel auferre præceperit, tantumdem cum eadem re quam tulerit [14], aliud tantum de suo coactus exsolvat [15]. Quod si quicumque iudex servum suum seu alienum ad discutienda negotia elegerit deputatum [16], pro his quæ idem servus contra iustitiam et leges adtentaverit [17] agere ad omnem satisfactionem legis, iudex qui hunc ordinaverit, se noverit retineri. Saio [18] vero, seu quisquis fuerit, qui huic obsequens præsumptori alium consenserit comprehendere, distringere, vel aliquid rerum auferre, centum ictus flagellorum accipiet, et hanc præsumptionem tali emendatione coerceat.

XVII. Flavius Cintasvintus Rex [19].

De his qui admoniti iudicis epistola vel sigillo, ad iudicium venire contemnunt.

Iudex quum ab aliquo fuerit interpellatus, adversarium querelantis admonitione unius epistolæ vel sigilli ad iudicium venire compellat, sub ea videlicet ratione, ut coram ingenuis personis is qui a iudice missus exriterit, illi, qui ad causam dicendam compellitur, offerat [20] epistolam vel sigillum. Et si tali admonitione conventus, aut se dilataverit [21], aut ad iudicium venire contempserit, pro dilatione sola quinque auri solidos petitori, et pro contemptu [22] quinque alios iudici coactus exsolvat. Quod si non habuerit unde componat, L. flagellis contemptor idem vel dilator [23] coram iudice verberetur, ita ut non ei flagellorum ista correptio inducat notam infamiæ. Sin autem solummodo contemptor exstiterit, et non habuerit unde compositionem [24] exsolvat, absque ulla testificandi iactura XXX. flagella [25] suscipiat. Is autem, qui pulsatur, si ad accipiendam ultionem [26] iudicis sese dixerit nullatenus dilatasse vel contempsisse, et hoc nullo potuerit teste convinci, et sacramentum [27] reddiderit, quod per nullam occasionem vel contemptum hoc fecerit, a damnis vel flagellis superius comprehensis habeatur indemnis. Quod si quilibet episcopus admonitionem iudicis fretus honore sacerdotali contempserit, et pro sua persona adsertorem dare distulerit, confestim a iudice negotii, seu a provinciæ suæ duce vel comite compulsus L. solidorum damnum excipiat, ex qua summa pecuniæ XX. solidi iudici contempto [28]

1 *Lind.* iudicare.
2 *Toled. got.* debita .... censura coerceant.
3 *Toled. got.* eligant, ut ipsis absentibus.
4 *Card.* suas iniungant.
5 *Legion.* temperanter.
6 *Toled. got. sin autor. Legion.* Antiqua. *sin autor.*
7 *Legion. y Lind.* adsertores .... destinantur.
8 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Noviter emendata. *Card.* Nova emendata.
9 *Toled. got.* molestiis.
10 *Toled. got. Card. y Lind.* atque informationibus.
11 *Toled. got* certe si non.
12 *Lind.* præsumptuosus.
13 *Lind.* præsumptuosus.
14 *Lind.* tulerat.
15 *Toled. got. y Legion.* restituat.
16 *Emilian. Card. Toled. got. y Lind.* deputandum.
17 *Vigil.* tentaverit.
18 *En el Toledano gótico falta desde* Saio *hasta el fin.*
19 *Toled. got. sin autor ni nota.*
20 *Toled. got.* efferat.
21 *Card.* aut se dilataverit, vel admonitionem epistolæ, vel sigilli recipere contempserit, pro dilatione, &c.
22 *Toled. got.* pro contumelio.
23 *Toled. got. Card. Emilian. y Lind.* dilatator.
24 *Legion.* componat.
25 *Toled. got.* XX. flagella.
26 *Toled. got. Legion. y Lind.* admonitionem.
27 *Toled. got. Legion. Card. y Lind.* dum sacramentum.
28 *Lind.* pro contemptu.

proficiant, XXX. vero sacerdotis ipsius petitor consequatur. Si certe presbyter, diaconus [1] atque clericus vel monachus ad accipiendam iudicis epistolam vel sigillum se dilataverint, aut pro sui persona ad respondendum minime direxerint prosequutorem, vel contumaciter fuerint contemptores, unusquisque eorum iuxta legis huius sententiam, quæ in laicos superius lata est, indicta damna suscipiat; et si non habuerit unde componat, eius episcopus moneatur, ut pro eo si voluerit satisfacere licentiam habeat. Si autem noluerit, sacramentis coram iudice se noverit obligandum, quod supradictis personis districtionem talem adhibeat [2], ut per XXX. dierum spatium ieiuniis continuis adfligantur, sufficiatque illis circa solis occasum per dies singulos panis et aquæ [3] refectionem accipere, quæ contumacis vitam rationabili possit districtione corrigere. Illa omnino discretione [4] servata, ut si aut ætatis aut ægritudinis instantia patuerit, quæ hanc disciplinam sustinere non posse demonstret, tam in clericis cuiuscumque ordinis, quam in laicis non tan durissimæ sententiam castigationis instantia compleat iudicis, sed adhibita consideratione pro ægritudine vel ætate, ita contemptorem corrigat, ne ipse contemptor aut langorem magnum [5], aut debilitationem vel mortem incurrat. Ille vero qui ad implendam commonitionem iudicis contemptor extiterit, seque ita dilataverit [6], ut eum iudex tam facile reperire non possit, et si post tempus indictum in diebus quatuor non occurrat, si quinta die venerit, omnem huius legis sententiam se noverit evasurum. Pari modo et qui longius centum millibus convenitur, si ad undecimum diem post tempus institutum occurrerit, et hunc nullatenus sanctionis huius poena damnavit. Similiter et qui in ducentorum millium spatio constitutus [7] in vicesima prima die, postquam iussus fuerat, seipsum iudici præsentaverit ad audiendum, eo modo a iactura legis huius habeatur indemnis. Similis quoque servabitur ordo ubi fuerit amplior itineris longitudo. Ii denique quibus tam rationabile tempus adiectum est, si se ulterius dilatantes minime ad institutum diem superadiectionis occurrerint, confestim iudex ea, quæ pars petit querelantis, reservato negotio dilatoris [8] tradere non differat petitori, ita ut dum contemptor in postmodum ad negotium dicendum successerit, si vicesimum primum diem transcenderit, XX. auri solidos coactus exsolvat. Nam et is qui de centum millibus superiorem ordinem præteriens, constitutionem [9] undecimi diei fuerit supergressus, et idem decem solidorum damnum excipiat, de quibus damnis superius institutis medietatem sibi iudex exquirat [10], alteram vero medietatem petitor obtineat. Si tamen admonitum aut ægritudo ad veniendum nulla suspenderit, aut inundatio fluminum non retinuerit, vel aditum non obstruxerit, in quo montes transituri sunt, conspersio superflua nivium, quæ necessitas utrum evidenter evenerit, an per excusationem videatur opponi, aut idoneis testibus, aut suo iuramento firmabit [11].

XVIII. Flavius Cintasvintus Rex [12].

Si iudex interpellantem audire contemnat, vel utrum fraudulenter an ignoranter iudicium [13] promat.

Si quis iudici pro adversario suo querelam intulerit, et ipse eum audire noluerit, aut sigillum negaverit, et per diversas occasiones causam eius protraxerit, pro patrocinio aut amicitia nolens legibus obtemperare, et ipse qui petit hoc testibus potuerit adprobare; det ille iudex ei [14] quem audire noluit, pro fatigatione eius tantum quantum ipse ab adversario suo secundum legale iudicium fuerat accepturus, et ipsam causam ille qui petit, usque ad tempus legibus constitutum ita habeat reservatam, ut quum eam proponere voluerit, debitam sibi percipiat veritatem. Certe si fraudem aut dilationem iudicis non potuerit petitor adprobare, sacramento suam iudex conscientiam expiet, quod eum nullo malignitatis obtentu, vel quolibet favore aut amicitia audire distulerit, et propter hoc culpabilis idem iudex nullatenus habeatur. Eidem tamen iudici liceat, ut in una hebdomada duobus diebus, vel omnibus meridianis horis, si voluerit, absque causarum andientia suæ vacet domui pro quiete. Reliquo vero tempore prolata sibi negotia frequens, et absque dilatione qualibet examinet.

XIX. [15] *Si iudex per commodum aut per ignorantiam iudicet causam.*

Iudex si per quodlibet commodum male iudicaverit, et cuicumque [16] iniuste quidquam auferri præceperit; ille qui a iudice ordinatus ad tollendum fuerat destinatus, ea quæ tulit restituat. Nam ipse iudex contrarius æquitati aliud tantum de suo, quantum auferri iusserat, mox reformet, id est, ablata rei simpla redintegratione [17] concessa

1 *Toled. got. Legion. Emilian. Card. y Lind. añaden* vel subdiaconus.
2 *Lind.* exhibeat.
3 *Vigil. y Legion.* vel aquæ.
4 *Lind.* districtione.
5 *Toled. got. Legion. Emilian. Card. y Lind.* maximum.
6 *Card.* seque ita dilataverit, ut tarde veniat ad institutum diem super definitionem epistolæ, si post tempus &c.
7 *Legion.* si in.
8 *Toled. got. Card. y Lind.* dilatatoris.
9 *Toled. got.* constitutionem et ipse fuerit supergressus.
10 *Emilian. Card. Toled. got. Legion. y Lind.* adquirat.
11 *Toled. got.* firmaverit. *Legion.* firmabitur.
12 *Toled. got. y Emilian. sin autor ni nota.*
13 Legion. *iudicet causam.*
14 *Lind.* ei pro fatigatione.
15 *Legion.* Flavius Cindasvintus Rex. *Card.* Antiqua et noviter emendata. *Lind.* Novit. emdata. antiqua.
16 *Legion.* cuicumque quidquam auferre.
17 *Legion.* ablata rei simpla et intemerata iussione concessa.

pro satisfactione suæ temeritatis aliud tantum quantum auferri præceperat, de sua facultate illi, quem iniuste damnaverat, reddat. Quod si [1] non habuerit unde componat, cum his qui habere dinoscitur, ipse iudex illi cui componere debuit, subiaceat serviturus, aut L. publice extensus flagella suscipiat. Sin autem per ignorantiam iniuste iudicaverit, et sacramentis [2] se potuerit excusare, quod [3] non per amicitiam, vel cupiditatem, aut per commodum quodlibet, sed tantumdem [4] ignoranter hoc fecerit, quod iudicavit non valeat, et ipse iudex non implicetur in culpa.

XX. Flavius Chintasvintus Rex [5].

Si iudex dolo vel calliditate, aut unam, aut ambas causantium partes dispendia faciat sustinere.

Tranquille ac sollicite instantia magnitudinis nostræ præmonet iudices omnes non debere dilatare causidicos, ne gravi dispendio aliquatenus onerentur. Quod si dolo vel calliditate aliqua ad hoc videatur iudex differre negotium, ut una pars, aut ambæ naufragium perferant, quidquid dispendii super octo dies a die cœptæ actionis causantes pertulerint, reddito sacramento, totum eis iudex reddere [6] compellatur. Sin autem vel ægritudo, vel publicæ utilitatis indictio [7] suspenderit iudicem a negotio [8] peragendo, nullam moram exhibeat litigantibus, sed sub hac eos definitione confestim absolvat, ut ad causam expediendam competenti tempore indubitanter occurrant.

XXI. [9] *Quid primo iudex servare [10] debeat, ut causam bene cognoscat.*

Iudex, ut bene causam agnoscat, primum testes interroget, deinde scripturas requirat, ut veritas possit certius inveniri, ne ad sacramentum facile veniatur. Hoc enim iustitiæ potius indagatio vera commendat, ut scripturæ ex omnibus intercurrant, et iurandi necessitas sese [11] inopinata omnino suspendat. In his vero causis sacramenta [12] præstentur, in quibus nullam scripturam, vel probationem, seu certa indicia veritatis discussio iudicantis invenerit [13].

XXII. Flavius Chindasvintus Rex [15].

Si cuiuscumque honoris aut ordinis iudex dicatur haberi suspectus, vel si iudex contra leges præsumat [14] iudicare.

Si quis iudicem aut comitem vel vicarium comitis, seu tiufadum [16] suspectos habere se dixerit, et ad suum [17] ducem aditum accedendi poposcerit, vel fortasse eumdem ducem suspectum habere se dixerit, non sub hac occasione petitor, ac præsertim pauper quilibet patiatur ultra dilationem. Sed ipsi, qui iudicant eius negotium unde suspecti dicuntur haberi, cum episcopo civitatis ad liquidum discutiant, atque pertractent, et de quo iudicaverint pariter conscribant, subscribantque iudicium: et qui suspectum iudicem habere se dixerat, si contra eum deinceps fuerit querelatus, completis prius quæ per iudicium statuta [18] sunt, sciat sibi apud audientiam principis appellare iudicem esse permissum. Ita ut si iudex vel sacerdos reperti fuerint nequiter iudicasse, et res ablata querelanti restituatur ad integrum, et a quibus [19] aliter quam veritas habuit iudicatum est, aliud tantum de rebus propriis ei sit satisfactum. Si certe iniustam [20] contra iudicem querelam detulerit, et causam, de qua agitur, iuste iudicatam fuisse constiterit, damnum, quod iudex sortiri debuit, petitor sortiatur. Et si non habuerit unde compositionem [21] exsolvat, C. flagellis extensus publice in eiusdem iudicis præsentia verberetur. Nam si forte quisquam pro utilitate regia aliquid scire se dixerit, aditus [22] ei ad conspectum nostræ gloriæ negari non poterit.

XXIII. Flavius Chintasvintus Rex [23].

Iudex qualiter faciat iudicatum.

Si de facultatibus vel de rebus maximis, aut etiam dignis negotium agitur [24], iudex, præsenti-

1 *Toled. got.* Quod si tantum quantum abstulerit non habuerit unde componat, saltim vel id ipsum ex toto quod habere videtur, illi, quem damnaverat, pro omni compositione exsolvat, et L. publice extensus flagella suscipiat. *El Legion. Card. y Emilian. van conformes con el Toledano hasta la palabra* compositione, *y añaden:* restituat. Quod si ex omnibus nihil habuerit unde compositionem exsolvat, &c.
2 *Legion. y Lind.* sacramento.
3 *Legion.* quod per ignorantiam, et non per amicitiam.
4 *Lind.* tantummodo.
5 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Flav. Cindasvindus Rex. Antiqua.
6 *Legion.* de suo reddere.
7 *Lind.* inductio.
8 *Legion.* ad negotium peragendum.
9 *Legion. y Card.* Antiqua.
10 Toled. got. y Legion. *observare .... agnoscat.*
11 *Toled. got. Legion. Card. y Lind.* sese omnino.
12 *Lind.* iuramenta.
13 *Card. y Lind. añaden:* In quibus tamen causis, et a quo iuramentum detur pro sola investigatione iustitiæ, in iudicis potestate consistat.
14 *Toled. got. y Legion. sin autor ni nota. Lind.* Fls. gls. Rcds. rex.
15 Legion. Card. y Lind. *iudicium dare.* En el Toledano gótico falta desde *vel.*
16 *Legion.* tiumfadum.
17 *Toled. got.* ad summum ducem.
18 *Toled. got.* instituta sunt.
19 *Toled. got.* et quibus.
20 *Card. y Lind.* iniuste. *Legion.* Si quis iniuste.
21 *Legion.* componat aut exsolvat.
22 *Toled. got.* auditus ei negare non poterit.
23 *Toled. got. sin autor ni nota.*
24 *Toled. got. Card. y Lind.* agitetur.

bus utrisque partibus, duo iudicia de re discussa conscribat, quæ simili textu et subscriptione roborata litigantium partes accipiant. Certe si de rebus modicis mota fuerit actio, solæ conditiones, ad quas iuratur apud eum qui victor extiterit, pro ordine iudici habeantur. De quibus tamen conditionibus, et ille qui victus est, ab eisdem testibus roboratum exemplar habebit. Quod si pars, quæ pro negotio quocumque compellitur, professa fuerit apud iudicem non esse necessarium a petitore dari probationem, quamlibet parvæ rei sit actio, conscribendum est a iudice, suaque manu indicium roborandum, ne fortasse quælibet ad futurum ex hoc intentio moveatur. Si vero, ordinante iudice, una pars testes adduxerit, et dum oportuerit eorum testimonium debere recipi, pars altera de iudicio se absque iudicis consultu substraxerit: liceat iudici prolatos testes accipere, et quod ipsi testimonio suo firmaverint, illi qui eos protulit sua [1] instantia consignare. Nam ei qui de iudicio fraudulenter se sustulit, producere testem alium omnino erit inlicitum, qui scilicet hoc sibi tantum noverit esse concessum, ut antequam testes illi, qui testimonium dederant [2], moriantur, si habuerit quod rationabiliter in eis accuset, patienter audiatur a iudice; et si accusatus testis fuerit evidenter convictus, eius testimonium pro nihilo habeatur. Vnde etsi duo testes non remanserint, qui digne in eodem testimonio maneant; ille qui prius testem obtulerat, infra trium mensium spatium testes alios, qui cœptum negotium firment, inquirere non desistat. Quod si invenire nequiverit, rem universam ille recipiat, qui eam ante visus fuerat possedisse. Iudex sane de omnibus causis quas iudicaverit, exemplar penes se pro compescendis controversiis reservare curabit.

XXIV. Flavius Cintasvintus Rex [3].

De commodis atque damnis iudicis vel saionis.

Cognovimus multos iudices [4] eo quod per cupiditatis occasionem supergredientes legum ordinem, ex causis [5] tertiam sibi præsumant tollere partem. Propterea nunc præsenti lege constituitur, ut hæc talis iudicum cupiditas auferatur, et non [6] amplius iudex pro labore suo, et [7] iudicata causa, ac legitime deliberata, quam, sicut constitutum fuerat in lege priori, vicessimum solidum præsumat accipere. Quod si quacumque fraude quisquam super hunc numerum plus auferre tentaverit, omnia, quæ legitime debuerat accipere, perdat. Illud vero quod iniuste contra huius legis ordinem super vicesimum solidum tulerit, duplum illi exsolvat, cui hoc auferri præceperat. Similiter quoque quia cognovimus quod saiones, qui pro causis alienis vadunt, maiores pro labore suo mercedes, quam merentur, accipiunt; propterea simili decreto legis huius edicitur, ut qui pro causis alienis vadunt, decimum tantumdem solidum pro suo labore conquirant. Quod si aliquis super hunc constitutum numerum usurpare præsumpserit, et mercedes, quas legitime debuit accipere, perdat, et quidquid super decimum solidum fraude quacumque perceperit, duplatum [8] illi cui abstulit reddat. Quam datam commodi summam ex lege, tam iudex, quam saio de restitutæ rei compositione conquirat. Id tamen noviter adiiciendum huic legi innectimus, ut si talis causa occurrerit unde compositio exsolvi minime possit, tunc ab illo ratio præscripta commodi exigenda est iudicis vel saionis. Quia aut commodatam sibi rem in constituto die reddere non occurrerit, aut qui rei alienæ debitor, vel iniustus possessor extiterit, pro celebrandis autem divisionibus, si causa extiterit, iam quia [9] utraque pars et competentia sibi iura reposcit, et debitam sibi partem portionis requirit ab utrisque partibus prædicta commoda exigenda sunt. Similiter autem et in huiusmodi causis, ubi nulla est culpa, præsumptio, usurpatio, vel debitum possessorum, hic ordo servabitur, ut commodum iudicis vel saionis de utrisque causantium partibus exigatur. Quod si divisionem quisque [10] cupiens celebrare, dilationem [11] habere de suo pertulerit, quum hæc causa ab eo qui dilationem pertulit, iudici intimata extiterit, ab eo iudex commodum suum vel saionis exigere debeat, qui tardus pro ipsa divisione extitit facienda. Quod si ea, quæ iudex ordinare decernit [12], saio callidus implere neglexerit, si res, de qua agitur, si unciam auri vel infra valere constiterit, illi, cui res debita est, idem saio de suo auri solidum reddat. Si certe plus valuerit, per singulas uncias singulos solidos pro sua tarditate persolvat [13]. Certe supra duas uncias usque ad libram auri eadem res valere probatur, decem flagella suscipiat. Ac sic crescente librarum numero auri, crescat et poena flagelli. Iidem vero saiones quum pro causis alienis vadunt, si minor causa est et persona, duos caballos tantum ab eo, cuius causa est, accipiat fatigandos. Si vero maior persona fuerit et causa, non amplius quam sex caballos, et pro itinere, et pro dignitate debebit accipere.

1 *Toled. got.* sua investigatione instantia consignare.
2 *Legion.* dixerint. *Vigil. y Lind.* dederunt.
3 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Antiqua. Flavius. *Lind.* novt. em.
4 *Legion.* iudices vel saiones.
5 *Legion.* ex causis alienis.
6 *Legion.* ut non.
7 *Toled. got.* ex iudicata.
8 *Lind.* duplum.
9 *Legion.* extiterit et utraque pars. *Lind.* exstiterit, iam quoque si utraque pars rei competentia.
10 *Legion.* quisque voluerit celebrare, et dilationem de hærede suo habere pertulerit.
11 *Lind.* dilationem ab hærede suo pertulerit.
12 *Legion.* decreverit.
13 *Lind.* persolvat. Idem vero si super duas uncias.

XXV. Flavius Recesvintus Rex [1].

Quod omnis qui potestatem accipit iudicandi, iudicis nomine censeatur ex lege [2].

Quoniam negotiorum remedia multimodæ diversitatis compendio gaudent, adeo [3] dux, comes, vicarius, pacis assertor, tiufadus [4], millenarius, quingentenarius [5], centenarius, decanus [6], defensor, numerarius, vel qui ex regia iussione, aut etiam ex consensu partium iudices in negotiis eliguntur, sive cuiuscumque ordinis omnino persona cui debite iudicare conceditur, ita omnes in quantum iudicandi potestatem acceperint, iudicis nomine censeantur ex lege: ut sicut iudicii acceperint iura, ita et legum sustineant, sive commodum, sive damna.

XXVI. [7] *Vt omne vinculum quod post datum iniustum iudicium a causidicis [8] fuerit exactum, habeatur invalidum.*

Vidimus interdum iustitiam ab iniquis iudicibus et suo loco seclusam, et debito vigore solutam: iniustitiam autem et loco iustitiæ introductam, et multis modis decretorum vinculis adligatam. Quidam enim postquam iudicia iniusta conscripserint, aut unam, aut ambas causantium partes placitorum inter se nexibus ligant: ne iniuste datum iudicium quandoque iusta contentione resolvant; adeo ubi non directus et beneplacitus est convenientiæ modus, sed ubi pro comprimenda iuste causantis intentione, vel voce reperiuntur quocumque modo definitiones, vincula conligata omnibus modis habeantur invalida, nec sint alicuius adinventionis connexione firmata.

XXVII. Flavius Recesvintus Rex [9].

Vt iniustum iudicium et definitio iniusta regio metu, vel iussu a iudicibus ordinata non valeant.

Nonnumquam gravedo potestatis depravare solet iustitiam actionis [10], quæ dum sæpe prævalet [11], certo [12] est quod semper [13] nocet. Quia dum frequenter vigore ponderis iustitiam premit, numquam in statu [14] suæ rectitudinis hanc redire permittit. Ideoque quia sæpe principum metu vel iussu solent iudices interdum iustitiæ, interdum legibus contraria [15] iudicare: propter hoc tranquillitatis nostræ uno medicamine concedimus duo mala sanare, decernentes ut quum repertum fuerit, qualemcumque scripturæ contractum, seu quodcumque iudicium non iustitia, vel debitis legibus, sed iussu aut metu principum esse confectum; et hoc, quod obvium iustitiæ vel legibus iudicatum est, atque concretum, in nihilo redeat, et eos qui iudicaverint, vel hoc facere coegerint, nullius infamiæ nota conspergat, vel rei alicuius damnum affligat; qui tamen iudices tunc erunt a legum damnis immunes, si se iuramento firmaverint, non sua pravitate, sed regio vigore nequiter iudicasse.

XXVIII. Flavius Recesvintus Rex [16].

De data episcopis potestate distringendi [17] iudices nequiter iudicantes.

Sacerdotes Dei, quibus pro remediis oppressorum vel pauperum divinitus cura commissa est, Deo mediante testamur, ut iudices perversis iudiciis populos opprimentes paterna pietate commoneant, quo male iudicata meliori debeant emendari sententia. Quod si ii qui iudiciaria potestate

1 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Antiqua. *Lind.* Fls. gls. Chds. rex.
2 Legion. *ex antiqua.*
3 *Lind.* ideo.
4 *Toled. got. y Legion.* tiumphadus.
5 *Legion.* millenarius, centenarius.
6 *Toled. got y Legion.* centenarius, defensor.
7 *Legion.* Flav. Glor. Recesvintus Rex. Antiqua. *Lind.* Fls. gls. Rcds. rex.
8 Legion. *violenter fuerit.*
9 *Legion.* Fls. Glor. Rcsts. R. Cindasint. Antiqua. *Lind.* Fls. gls. Rcds. rex.
10 *Lind.* sanctionis.
11 *Toled. got. Legion. y Lind.* valet.
12 *Legion. y Lind.* certum.
13 *Lind.* sæpe.
14 *Lind.* statum.
15 *Legion.* contradicere.
16 *Toled. got. sin autor ni nota.*
17 Toled. got. *admonendi.*
En el códice Legionense esta ley es la XXXI. de este título, y dice así:

FLS. GLOS. ERVIGIVS R. ANTIQVA. XXXI.

De data episcopis potestate admonendi iudices nequiter iudicantes.

Sacerdotes Dei, quibus pro remediis oppresorum vel pauperum divinitus cura commissa est, Deo mediante testamur, multimode occurrere debere miserorum penuriis nostræ remedium pietatis. Adeo quemcumque pauperem contigerit causam habere, adiunctis sibi viris aliis honestis, episcopus inter eos negotium discutere vel terminare procuret. Ita ut si contemni se a comite, vel etiam non acquiescere veritati sacerdos inspexerit, potestatis sit eius, eumdem comitem legis huius permissione constringere, et misso iusto iudicio cum rei compositione rem de qua agitur petentibus partibus consignare. Quod si comes iudicium episcopi fuerit contemptus implere, tantum episcopo pro contemptu solo dare cogatur, quantum quintam partem valere constiterit, de re illa unde actio commota videtur. Si vero episcopus fraudis communionem cum comite tenens repertus fuerit pauperi facere dilationem, quintam partem eidem episcopus querelanti coactus exsolvat: stante nihilominus negotio pauperis, donec iudicium inveniatur veritatis. Et comes vel iudex, qui hunc audire noluit, ultionem sustineat legis, et partibus gloriæ nostræ duas libras auri persolvebit.

funguntur, aut iniuste iudicaverint causam, aut perversam voluerint in quolibet ferre sententiam: tunc episcopus, in cuius hoc territorio agitur, convocato iudice ipso, qui iniustus asseritur, atque sacerdotibus, vel idoneis aliis viris, negotium ipsum una cum iudice communi sententia iustissime terminet [1]. Quod si perversa contentione iudex ipse permotus iniquum a se datum iudicium, exhortante episcopo, noluerit reformare in melius, tunc episcopo ipsi licitum erit iudicium de oppressi causa emittere, ita ut quid [2] a iudice ipso perverse iudicatum, quidve a se correctum exstiterit, in speciali formula iudicii sui debeat adnotari. Sicque idem episcopus, et eum qui opprimitur, et emissum a se de oppressi causa iudicium nostris procuret dirigere sensibus pertractandum, utque pars videatur veritatis habere statum, glorioso serenitatis nostræ oraculo confirmetur. Iam vero si iudex eum, qui male opprimitur, episcopo dare præsumpserit [3], quomodo nostræ gloriæ debeat præsentari, iudex ipse duas auri libras nostræ gloriæ debebit partibus persolvere.

XXIX. Flavius Cintasvintus Rex [4].

Vt iudex, si a quocumque fuerit pulsatus, noverit se petenti reddere rationem.

Iudex a quacumque si fuerit persona pulsatus, sciat se, vel ante comitem civitatis, vel ante eos, quos ad personam suam comes elegerit, rationem plenissimam legali ordine redditurum. Sane si regia in hoc negotio fuerit postulata [5] præceptio, remoto episcopo, aliisque iudicibus, causam, qui fuerint iudices instituti, terminare curabunt. Et si cœpta iam aut finita, seu apud sacerdotem, seu apud comitem actione, causidicus ille iterum cum regali iussione occurrerit, is qui causam iudicare cœpit, seu finivit, illis rei gestæ redditurus est rationem, qui per regium decretum instituti sunt iudices, quatenus si male iudicasse cognoscitur [6], iuxta leges satisfaciat petitori. Certe si iniuste fuerit advexatus, legali se noverit petitor sententia damnaturum.

XXX. Flavius Recesvintus Rex [7].

De damnis iudicum aliena contingentium.

Quum constet iudices remediorum causa esse creatos, quidam ex his per contrarium, quod debuerunt iudicii æquitate defendere, inlatis con tendunt præsumptionibus impugnare. Accepta namque auctoritate iudicis, præsumunt non debitam in alienis rebus exercere licentiam, et pro [8] quibuslibet non metuunt alienorum [9] bonis inferre dispendia noxiæ potestatis. Proinde quicumque iudicum contra iussa, et ordines legum de alienis rebus quippiam auferre, vel in eis aliquid noxium præsumpserint agere, iuxta omnem censuram damni, qua poterant alios iudicare, severitas illos legis debeat condemnare.

XXXI. Flavius Recesvintus Rex [10].

De his qui regiam contempserint iussionem.

Quicumque ingenuorum regiam iussionem contemnere invenitur, aut taliter se egisse probatur quod sub calliditatis aliqua fictione proponat, et dicat eamdem iussionem se nec vidisse, nec accepisse; dum calliditatis huius fraus manifeste patuerit, si nobilior persona est, tres libras auri fisco persolvat: si autem talis [11] est, qui non habeat unde hanc rei summam [12] adimpleat, sine suo [13] infamio dignitatis C. ictus flagellorum accipiat. Quod si eventus ægritudinis, commotio tempestatis, inundatio fluminis, conspersio nivis, vel si quid inevitabile noxiæ rei obviasse veris patuerit indiciis; non erit reus regiæ iussionis [14], aut damnis [15] indictis, cui obvians fuit causa manifestæ necessitatis.

XXXII. [16] *Quomodo iudex pro examine caldariæ causas perquirat.*

Multos cognovimus querelasse ab ingenuis multa mala pati, credentes in trecentorum solidorum numero quæstionem agitari: hæc nos modo per salubrem ordinationem censemus, et quamquam parvæ rei sit factum ab aliquo crimen, eos per examinationem caldariæ a iudice districtos pervenire ordinamus, et dum facta temeritas patuerit, iudex eos quæstionari non dubitet, et dum suam dederit professionem, superiori legi subiacebit. Quod si per examinationem caldariæ dignus apparuerit, qui impetitur nullam pertimescat calumniam. Hic quoque, et de suspectis habitis personis qui ad testimonium venerint dicendum, ordo servabitur.

1 *Toled. got. y Lind.* terminabit.
2 *Lind.* quod .... quodve.
3 *Toled. got. y Lind.* distulerit.
4 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Fls. Rsint. R. Antiqua.
5 *Lind.* præstolata.
6 *Toled. got. Legion. y Lind.* convincitur.
7 *Legion. añade:* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
8 *Toled. got. y Lind.* et prout cuique libet. *Legion.* et prout cuilibet.
9 *Legion. y Lind.* aliorum.
10 *Legion. añade:* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
11 *Legion. Toled. got. y Lind.* sit.
12 *Legion.* rei compositionem.
13 *Toled. got.* suæ infamio dignitatis. *Lind.* suæ infamia dignitatis.
14 *Legion.* iussionis cui.
15 *Lind.* damni indicti.
16 *En los códices Toled. got. Card. S. J. R. y en la edicion de Lind. esta ley es la III. tit. I. lib. VI.*

II. TITVLVS DE NEGOTIORVM EXORDIIS.

I. [2] *Quod nullus se ideo denegare poterit respondere petenti, quare causam cum petentis auctore non dixerit.*

Nullus quemcumque repetentem [3] hac obiectione suspendat, ut dicat idcirco [4] se non posse [5] de negotio conveniri, quia ille qui pulsat, causam cum eius auctore non dixerit, nec eum aliqua repetitione pulsaverit, excepto si legum tempora obviare monstraverit.

II. Flavius Cintasvintus Rex [6].

Vt nullo [7] audientia clamore aut tumultu turbetur.

Audientia non tumultu aut clamore turbetur, sed in parte positis qui causam non habent, illi soli [8] in iudicio ingrediantur, quos constat interesse debere. Iudex autem si elegerit auditores alios secum esse præsentes, aut forte causam, quæ proponitur, cum eis conferre voluerit, suæ sit potestatis. Si certe noluerit, nullus se in audientiam ingerat, partem alterius quacumque superfluitate, aut obiectu impugnaturus, qualiter uni parti nutriri [9] possit impedimentum. Quod si admonitus quisquam a iudice fuerit, ut in causa taceat, ac præstare causando patrocinium non præsumat, et ausus ultra fuerit parti cuiuslibet patrocinari; decem auri solidos eidem iudici profuturos coactus exsolvat. Ipse vero in nullo resultans, contumeliose de iudicio proiectus abscedat.

III. [10] *Vt de plurimis litigatoribus duo eligantur, qui suscepta valeant expedire negotia.*

Si pars adversariorum litigatores una plures habeat, et alia pauciores, iudicantis inter eos erit electio, ut utræque partes impugnantes se invicem eligant, qui eorum negotia suscipiant. Quia omnes ad causam dicendam consurgere non debebunt, sed, ut diximus, ab utraque parte electi in iudicio ingrediantur, ut nulla pars multorum intentione, aut clamore turbetur.

IV. Flavius Cintasvintus Rex [11].

Vt ambæ partes causantium a iudice vel saione placito distringantur, quo possint ad prosequendum negotium pariter convenire.

Sæpe negligentia iudicum vel saionum, dum duarum partium sponsio non exigitur, una pars superflue convexatur. Nam occurrente uno ad placitum, et alio differente, non parum [12] dispendium uni parti concutitur. Statuimus ergo cunctosque iudices, vel quibuscumque iudicandi potestas est, commonemus, ut quotiens pro quocumque negotio pro [13] sponsione placiti constituendum est tempus, quando aut ubi causa dicatur, vel debitum fortasse reddatur: pars utraque, hoc est, tam petentis quam petiti, ita placito distringatur [14], ut in constituto die, aut per se, aut

1 Toled. got. *negari*, y así en la ley. Legion. *denegari.*
2 *Legion. y Lind.* Antiqua.
3 *Legion.* petentem.
4 *Legion.* idcirco propterea.
5 *Emilian.* in iudicio atque negotio.
6 *Toled. got. sin autor ni nota. Card.* Recesvindus. *Legion.* Antiqua.
7 Toled. got. Legion. y Lind. *nulla.*
8 *Toled. got.* soli iudicio. *Lind.* iudicium.
9 *Toled. got.* nutrire.
10 *Legion.* Antiqua.
11 *Card.* Recesvindus. *Legion. añade:* Antiqua.
12 *Toled. got. y Lind.* parvum.
13 *Legion. y Lind.* per sponsionem.
14 *Legion. y Toled. got.* distringantur.

per mandatarios [1] suos præsti sint in iudicio, qualiter aut propositum negotium finiatur, aut debiliter aut reformetur. Et pars quæ se distulerit, ac sese tum reformetur. Et pars quæ se distulerit, aut si infirmitas eum, a præfinito die suspenderit, aut si infirmitas eum, vel itineris necessitas impedierit, et hoc ipsum iudici, aut causidico suo non intimaverit, neque ad peragendum negotium infra tempus alia lege constitutum occurrerit, stante negotio, pœnam placiti sui illi cogatur exsolvere, quem iuxta suam promissionem iudicio adesse constiterit. Quod si iudex hæc aut saio adimplere neglexerit, et unam partem placito distringens, alteram prætermiserit, pœnam illam, qua illum damnare voluit, quem solum sub placito missit, de suo illi adimpleat, cui placitum visus est exegisse. Certe si in damno partis alterius placitum, quod ab altero exegit, alteri parti iudex vel saio reddiderit, aut fortasse ruperit vel absconderit, pœnam quidem, quæ in placito inserta fuerat, de suo illi persolvat, pro cuius causa conscriptum placitum esse constabat: actionem tamen ille cui competit, peragendam insistat: damnum sane, quod per placitum in nomine iudicis aut saionis institutum esse dinoscitur [2], non ad saionem vel iudicem ex omnibus pertinebit, sed salvo negotio veritatem habentis, medietatem sibi exinde iudex et saio, et medietatem pars petentis per omnia vindicabit.

V. [3] *Vt ii, qui negotia sua iudicialiter incipiunt finienda, nullatenus pro ea inter se pactire, postea citra iudicium audeant.*

Si cœpta causantium negotia dirimentis non terminet discreta censura, non solum difficile sedantur altercantium negotia, sed diversis quassatur obligationibus iustitia perquisita: solent enim plerique, postquam suarum intentionum iurgia principali adpetunt examine finienda, quadam resoluti licentia legalem fugiendo iacturam, ad convenientiæ finem deducunt, quam Regis auditibus protulerunt causam. Ne ergo sub fraudis huius argumento pars causantium iudicialis fori æquitatem effugiat, ideo præsenti legis sanctione decernimus, ut quicumque deinceps causam suam contra alium regio intimaverit culmini decernendam, nulla ratione se de iudicio submoveat, ne quamlibet cum suo adversario convenientiam agat; sed tamdiu cœpti negotii propositionem intendat, donec regalis clementia speciale partibus iudicium promat. Quod si incohatum negotium coram Principe, vel quos idem Princeps arbitrio suo elegerit, expedire neglexerint, et quamcumque cum suo causidico definitionem peregerit, tam petitor, quam pulsator, tantum regiæ potestati persolvere se noverint, quantum ille, cuius petitio extiterit, per causam ipsam conquirere poterat: ita videlicet, ut quod regia potestas exinde facere, vel iudicare decreverit, in arbitrio voluntatis suæ subiaceat. Simili quoque damno et illi multandi sunt, qui iurgia intentionum suarum iudiciali appetunt examine finienda, et post causæ initium renuentes iudicium de incohato præsumpserint inter se depactire negotio. Sic quoque ut tam iudex, quam saio damni ipsius exsolutionem inter se dividere debeant, suoque iure habituram obtineant. Quod si ipsi causidici non habuerint unde damnum ipsum exsolvant, centenos ictus flagellorum uterque accipiat: et sic denuo iudex ille causam ipsam terminandi licentiam habeat. Illos tantumdem a legis huius iactura indemnes esse decernimus, quibus aut regalis iussio licentiam deliberationis induxerit, aut quos iudex ille qui causam terminat, inter se pacificandos absolverit.

VI. Flavius Cintasvintus Rex [4].

Quod ab utraque causantium parte sit probatio requirenda.

Quotiens causa auditur, probatio quidem ab utraque parte, hoc est, tam a petente, quam ab eo qui petitur, debet inquiri, et quæ magis recipi debeat, iudicem discernere competenter oportet. Tamen si per probationem rei veritas investigari nequiverit, tunc ille qui pulsatur, sacramentis se expiet, rem, vel si quid ab eo requiritur, neque habuisse, neque habere, nec aliquid de causa unde interrogatur se conscium esse, vel quidquam inde in veritate scire, nec id quod dicitur, et illi parti cui dicitur, commisisse: et postquam ita [5] iuraverit qui pulsatus est, quinque solidos ille qui pulsavit, ei cogatur exsolvere.

VII. Flavius Recesvintus Rex [6].

De quantitate itineris quo alium quisque innocentem fatigare præsumpserit.

Removeri debet iniuria ab his, quorum probatur innocentia, et a molestiis improborum existere aliena. Proinde quum quisque alium ad Principis conspectum, vel ad discussionem quorumlibet iudicum iniuste compulerit ad prosequendum negotium, et mox probata fuerit non iusta petentis esse contentio, si supra quinquaginta [7] millium, vel infra quinquaginta millia quamlibet parum [8] spatium compulsus iniuste extiterit convexatus, quinque solidos pro iniusta tantumdem

1 *Legion.* assertores.
2 *Legion.* constiterit.
3 *Esta ley se ha tomado del códice Toledano gótico. Hállase tambien en el Legionense, lib. II. tit. I. señalada con el núm. XIV. y en el de Cardona en el mismo título y libro con el núm. X.; pero su rúbrica dice así:* De his qui negotia sua iuri principali appetunt, et postea renuenter inter se citra principale iudicium ad convenientiam redeunt, ut pacificare præsumant.
4 *Legion. añade:* Antiqua.
5 *Card.* ipse.
6 *Legion. añade:* Antiqua.
7 *Emilian.* supra quadraginta.
8 *Lind.* parvum.

petitione a petitore percipiat. Si per LX. millia, idem iniustus petitor sex solidos reddat: ac sic deinceps crescente decem millium numero, singulorum solidorum crescat et numerus; ut per centum millia indebite fatigato X. solidi a petitore dentur iniusto, sicque ex hoc per L. millia solidos quinque, et per centum millia crescentibus solidis X, usque adeo [1] perveniat summa compositionis [2], usquequo pervenerit et ductus itineris.

VIII. Flavius Cintasvintus Rex [3].

Si quilibet ex alterius iudicis potestate in alterius iudicis territorio habeat causam.

Si quisquam ingenuorum, atque servorum extra territorium in quo commanet, in alterius territorio iudicis causationem habuerit; iudex ad cuius ordinationem idem petitor pertinet, epistolam manu sua subscriptam, atque sigillatam [4] eidem iudici dirigat, in qua præmoneat, ut negotium querelantis audire et ordinare non differat: et si ad unam conventionem ipse rationem eius implere distulerit, tunc ille iudex, de cuius territorio est ille qui petit, de rebus iudicis illius ad quem direxit epistolam, in quibuscumque locis reperire potuerit, tantum usurpet, quantum res illa esse dinoscitur, de qua petitor querelam intulerit, quod eidem petitori possidendum nihilominus dabit. Quam rem ita possideat qui acceperit, ut, conservatis aliis rebus, de solis frugibus usum et expensas obtineat [5]. Quum vero ille iudex qui ad epistolam alterius iudicis negotium querelantis audire noluit, iustitiam ex eodem negotio querelanti priori fecerit, ea quæ ille iudex qui commonuit de rebus eius abstulerat [6], ipse alteri iudici sine retardatione restituat. De frugibus [7] vero rationabiliter expensis, ille qui expendit, nihil [8] reddat. Quod si postea iustissime discusso negotio, inveniatur iudex ille per iniustam petitoris querelam rem indebite amississe [9], tunc iniustus petitor rem quam accepit, illi iudici, cuius fuit, ex integro reddat, et aliud tantum de suo ei coactus exsolvat. Quod si iudex ille, qui dilationem facit, rerum suarum possibilitatem in vicino [10] non habeat, unde alter iudex, qui commonuit, petitori repenset [11], tunc de territorio eiusdem iudicis differentis cuiuscumque rem [12] tantum auferat, quantum [13] petenti consignet, aut certe obsignatam petitori faciat cessionem, in qua pignoris quantitatem adnotet, per quam petitor præsumendi sibi habeat potestatem. Dum vero ille, qui pignoratus [14] exstiterit, Regi, iudici vel comiti pro tali fuerit pignore [15] querelatus, eadem pignoris damna, quæ idem suggerens pertulit, in quadruplum ei de suo iudex ipse dilationis coactus restituat [16]. Quod si de rebus debitoris petitor pignus abstulerit, ad superiorem satisfactionem iudex teneri non poterit. Certe si idem iudex admonitus absque dilatione causam audierit petitoris, in qua eum perveniat habere nullatenus veritatem, iudicium per quod eius iustitia [17] patuit, evidentibus scriptis [18] emittat [19], de cuius textu exemplar fideliter translatum, suaque manu subscriptum, atque signatum iudici, a quo admonitus fuerat, dirigere non moretur. Et si post hoc æquitatis iudicium patuerit præsumptio pignorantis, ingenuus siquidem ea quæ causa pignoris abstulit [20], dupplam, id est, amissam rem cum simili re satisfactione restituat. Servus autem, qui talia commisisse detegitur, centum ictus accipiat flagellorum, atque turpiter decalvatus in integrum mox reformet rem, quam causa pignoris occupavit. Illi vero qui ad pignorandum convenerint, si servi sint, et sua sponte concurrerint, centenis et ipsi verberentur flagellis. Si vero ingenui, aliud tantum domino restituant, quantum ei abstulisse probantur, sequestrata illius compositione, qui pignus indebite fecisse convincitur.

IX. [21] *De his qui in causis alienis patrocinare præsumpserint.*

Quicumque habens causam ad maiorem personam se propterea contulerit, ut in iudicio per illius patrocinium adversarium suum possit opprimere [22], ipsam causam de qua agitur, etsi iusta fuerit, quasi victus perdat [23]: iudex autem mox ut viderit quemcumque potentem in causa cuiuslibet patrocinari [24], liceat ei de iudicio eum [25] abiicere. Quod si potens contempserit iudicem, et proterve resistens, de iudicio egredi, vel locum dare iudicanti noluerit; potestatem habeat iudex ab ipso potente duas auri libras, unam sibi, alteram parti eius, cui potens ipse adversarius extitit, profuturas exigere, et hunc cum iniuria violenta a iudicio propulsare. Reliqui vero ingenui sive servi, qui admoniti a iudice de iudicio abscedere non consenserint; singuli publice ex-

1 *Toled. got.* usque ad ea.
2 *Lind.* compositiones per quinquaginta millia, usquequo.
3 *Card.* Rex. *Legion.* añade: Antiqua.
4 *Emilian. Legion. y Lind.* signatam.
5 *Legion.* accipiat.
6 *Legion. y Card.* abstulerit.
7 *Card.* fructibus.
8 *Vigil. Emilian. y Lind.* nihilominus. *Legion.* nihilum.
9 *Card.* admissise.
10 *Emilian. y Card.* in vicinio.
11 *Legion.* se præsentet.
12 *Todos los códices góticos dicen*: cuiuscumque rem. *Lind.* rei.
13 *Legion.* quam repetenti.
14 *Legion. y Lind.* pigneratus.
15 *Legion. y Lind.* pignere .... pigneris .... pignerantis .... pignerandum.
16 *Legion.* exsolvat.
17 *Toled. got. Emilian. Legion. y Lind.* iniustitia.
18 *Lind.* scripturis.
19 *Legion.* amittat.
20 *Card.* abstulit rem.
21 *Toled. got.* Antiqua. *Legion.* Antiqua, noviter emendata. *Card.* Flav. Glor. Chds. Rex.
22 *Toled. got. y Card.* oprimere iudex.
23 *Lind.* perdat; liceat iudici mox ut.
24 *Lind.* patrocinari, de iudicio.
25 *Legion.* de iudicio contumeliosum eum abiicere.

tendantur, et quinquagenis flagellorum ictibus verberentur.

X. Flavius Cintasvintus Rex [1].

Vt petenti servo alieno respondere ingenuus non recuset.

Superflue excusantem lex ideo corripit, ut omnis præsumptio coerceri facillime possit. Nonnulli enim ingenui servos alienos lædere [2] prompti sunt, et ad servi petitionem iudicio adesse contemnunt, asserentes se utique cum eo causam dicere non debere, a quo eis componi non poterit, si victores extiterint. Sed ne per hanc dilationem dum etiam servi dominus supra quinquaginta millia [3] absens est, aut utilitate domini sui fiat impedimentum, aut ipse servus indebite perferat fortasse periculum; id consultissime decernendum elegimus, ut nulli penitus audientia denegetur, sed cuiuscumque servus cum quolibet se adseruerit, seu suum sive domini sui, vel dominæ habere negotium, statim ille contra quem habet, præstus esse ad iudicium compellatur, aut petenti procul dubio responsurus, aut compositionis summam legaliter impleturus, si a servo fuerit iustissime superatus: ita ut si servus, quod proponit, convincere non potuerit, ingenuus idem conscientiam suam expiet sacramentis, se nihil horum, unde appellatur, scire vel habere, neque fecisse vel fieri præcepisse. Et post tale sacramentum servus pro iniusta petitione, sicut et ingenuus, componere non moretur. Ne tamen pro eadem compositione ultra resultet, dominus eius tantum, ut si minor est actio, quam decem solidi possunt valere, servus compositionis medietatem, hoc est, duos [4] semis solidos cogatur exsolvere. Quod si infra L. millia servi dominum esse constiterit, non aliter servus ingenuum petere poterit, nisi forte per se dominus eius in iudicium adesse non possit, et ad proponendum a servo negotium epistolam manu sua subscriptam per eumdem servum iudici destinaverit [5]. Quod si servus domini sui proponens negotium, aut fraude, aut negligentia domini sui vitiaverit, aut perdiderit causam, liceat domino eius eandem vitiatam causam, aut per se, aut per legitimum mandatarium suum resolvere, et iustissimis iterum vocibus partis suæ negotium reparare.

III. TITVLVS DE MANDATORIBVS ET MANDATIS.

I. Flavius Recesvintus [7].

Quod Principum et Episcoporum negotia non per eos, sed per subditos sint agenda.

Maiorum [8] culminum [9] excellentia quanto negotiis rerum dare iudicium decet, tanto negotiorum molestiis sese implicare non debet. Si ergo Principem vel Episcopum cum aliquibus constiterit [10] habere negotium, ipsi pro suis personis eligant, quibus negotia sua dicenda committant; quia tantis culminibus videri poterit contumelia inrogari, si contra eos vilior persona in contradictione causæ videatur adsistere. Cæterum, et si Rex voluerit de re qualibet propositionem adsumere, ¿quis erit qui ei audeat ullatenus resul-

1 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion. añade*: Antiqua.
2 *Lind.* ludere.
3 *Lind.* milliaria, *y así despues.*
4 *Toled. got.* duos et semis solidos.
5 *Legion.* præsentaverit.
6 Lind. *liceat vero ei, ut propria exsequatur negotia, y así en la ley.*
7 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion. añade*: Antiqua.
8 *Toled. got. Emilian. y Lind.* Magnorum.
9 *Legion.* magnorum culminum potestas, aut pontificum excellentia.
10 *Legion.* contigerit.

tare? Itaque ne magnitudo culminis huius [1] evacuet veritatem, non per se, sed per subditos agat negotium actionis.

II. [2] *Vt iudex a litigatore perquirat, utrum propria, an aliena sit causa prolata.*

Iudex primum a litigatore perquirat, utrum propriam causam dicat, an alienam fortasse susceperit. Interrogetur etiam cuius mandatum habeat, et postquam causam iudicaverit iudex, comprehendat in iudicio, quem aut ex cuius mandato audierit negotium prosequentem, ac præterea mandati exemplar accipiat illius assertoris apud se cum iudicati exemplaribus reservandum. Liceat tamen illi qui pulsatus est, mandatum a petitore coram iudice petere, ut quam ob causam fuerit iudicio præsentatus, vel quid tenor mandati contineat, indubitanter possit agnoscere.

III. [3] *Vt qui per se causam non dicit, scriptis assertorem informet.*

Si quis per se causam dicere non potuerit, aut forte noluerit, assertorem per scripturam suæ manus, vel testium signis, aut subscriptionibus roboratam dare debebit. Ita ut si idem assertor aliquod conludium fecerit qualiter ab adversario suo possit in iudicio superari, aliud tantum [4] de facultate sua mandatori restituat, quantum de rebus eius perdidit aut evertit, aut etiam quæ ipse mandator obtinere, vel adquirere debuit exsolvat. Servo tamen non licebit per mandatum causas quorumlibet suscipere, nisi tantum Domini vel Dominæ suæ, Ecclesiarum quoque, vel pauperum, sive etiam negotiorum fiscalium de mandato [5]. Quod si vero per tepiditatem, aut fraudulentiam iudicum, sive falsorum testimonium aliquid ex voce mea inutilitatum fuerit, tunc robore vocis meæ adfuturum mihi reservetur, facto mandato.

IV. Flavius Cintasvintus Rex [6].

Vt in personis nobilibus quæstio per mandatum nullatenus agitetur, et qualiter humilior ingenuus, sive servus per mandatum quæstioni subdatur.

Quæstionem in personis nobilibus [7] nullatenus per mandatum patimur agitari. Ingenuam vero, et pauperem personam, atque in crimine iam ante repertam non aliter ex [8] mandato subdendam quæstioni permittimus, quam ut mandator de eadem persona, non servo, sed ingenuo per mandatum manu sua, vel trium testium adnotatione firmatum specialiter committat agendum. Et si fortasse innocentem fecerit tormentis affligi, sciat se idem mandator censura illius legis noxium retineri, quæ [9] continetur in libro sexto, titulo primo, capitulo [10] secundo, ubi præcipitur pro quibus et qualibus rebus ingenuorum personæ subdendæ sunt quæstioni. Reliquas autem criminales causas ita per mandatum liceat committendas [11], ut, sicut prædictum est, contra personam ingenui [12] ingenuo assertori quæstionis actio committatur. Servum vero per mandatum subdere quæstioni, tam ingenuo, quam servo iure conceditur; hac videlicet constitutione servata, ut si tormenta vel damna innocentibus fuerint inrogata, ad omnem satisfactionem mandator iudicis compellatur instantia. Nec dimittendus est tamen is, qui mandatum accepit, donec aut mandator sit coram iudice præstus, aut satisfactionem adimpleat legum. Et tamen qui quæstionem ex mandato agitaturus est, ante se velut proprii iuris dominus per placiti vinculum a iudice se noverit obligandum.

V. [13] *Vt si dilationem in causa patitur qui mandatum fecit, liceat ei immutare mandatum.*

Qui causam alicuius ex mandato susceperit, ut negotium peragatur insistat: quod si protrahit tempus, et causa, quam forsitan celerius poterat [14] expediri [15], occasionibus superfluis, aut fraudulenta dilatione suspenditur, mandator recurrat ad iudicem. Et qui mandatum acceperat, si malitiæ alicuius aut cupiditatis, vel negligentiæ vitio, adversario præsente, vel iudice, susceptum negotium ultra decem dies absque præcepto iudicis dilataverit, is qui mandaverat, aut per se proponere, aut alicui quem elegerit, suam liceat committere actionem.

VI. Antiqua [16]. *Ne causam suscipiat femina per mandatum, licite vero propria exsequatur.*

Femina per mandatum causam non suscipiat, sed suum proprium negotium in iudicio propo-

1 *Lind.* eius.
2 *Card.* Antiqua. Flav. Recesvindus Rex. *Legion.* Antiqua.
3 *Card. Legion. y Lind.* Antiqua.
4 *Legion.* aliud tantum ipse assertor de facultate sua &c.
5 *En los códices de Card. Emilian. Toled. got. y Legion. falta desde* de mandato *hasta el fin de la ley.*
6 *Card. añade*: Antiqua. *Legion.* Antiqua, noviter emendata. *Toled. got. sin autor ni nota.*
7 *Legion.* nobilium.
8 *Emilian. y Card.* per mandatum.
9 *Desde* quæ *hasta el fin de la cláusula falta en el Vigilano y en el Legionense : pero se han insertado aquí estas palabras por hallarse en los demas códices góticos.*
10 *En todos los códices, ménos en el Emilianense, se lee, sin duda por error*, era secunda, *en vez de* lege secunda. *El Emilianense dice*: capitulo secundo.
11 *Toled. got.* committere committendas.
12 *Card. y Lind.* ingenuam.
13 *Card.* Flavius Recesvindus. *Legion.* Antiqua.
14 *Toled. got. Emilian. y Legion.* potuerat.
15 *Toled. got.* expedire.
16 *Card.* Flav. Recesvindus. Antiqua. *Toled. got. y Emilian. sin autor ni nota.*

nere non vetetur. Maritus sane non sine mandato causam dicat uxoris, aut certe ante iudicem [1] se tali obliget cautione, quod uxor negotium eius non revolvat; et si revolverit, damnum quod cautio demonstrat, maritus excipiat, qui sine mandato causam dicere præsumpsit uxoris. Quod si maritus causam, quam sine mandato coniugis suæ prosequebatur, amiserit, uxor nullum præiudicium pertimescat; sed aut per se negotium prosequatur, aut cui voluerit ea quæ ipsi competunt prosequenda commendet. Ita ut si marito per iudicium iuste superato, denuo ad causam dicendam adversarium illum, qui victor extiterat, pars mulieris crediderit convexandum, atque in iudicio secundo patuerit eundem eius maritum non indebite victum fuisse; noverit cadem mulier non solum se iudici, qui causam prius examinavit, sed et illi causidico, quem iteratim ad iudicium compulit, iuxta legis sententiam esse satisfacturum.

VII. Antiqua. *Vt sicut lucrum, ita et damnum revertatur ad mandatorem: de commodis etiam mandatum accipientis.*

Sicut lucrum, ita et damnum iuxta conditionem mandati ad eum, qui causam mandaverit, revertatur; ita ut qui causam ex mandato dixerit, et fideliter, ut negotium peragatur, instituerit, ab eo mandator nec mandatum repetat, nec ipsam postea ad alium transferat actionem. Quia iniustum est, ut mercedem sui laboris amittat, qui pro suscepta causa fideliter elaborasse cognoscitur; ita ut is qui negotium prosecuturus est, ante causæ principium cum mandatore definiat, quantum pro commodo sui laboris finito negotio ab eo sit accepturus. Quod si receptam rem prosecutor infra tres menses reddere neglexerit mandatori, quidquid de eadem causa per quamcumque definitionem consequi potuit, perdat, et mandator iudicis instantia rem sibi competentem accipiat.

VIII. [2] *Vt si mortuus fuerit is qui mandatum accipit, commodum illi debitum hæredes eius accipiant.*

Qui mandatum fecit, si mortuus fuerit antequam causa dicatur, mandatum quod fecerat non valeat; et qui mandatum suscepit, si antequam causa dicatur, fuerit morte præventus, mandatum nullam habeat firmitatem. Quod si antequam moreretur causam dixisse dinoscitur, atque per suam instantiam ad fines usque legitimos perduxerit [3], et tamen quocumque casu intercedente, nec dum perfinita [4] res, aut exacta remansit, si ad hunc forte terminum fuerit causa deducta, quo eam ille qui per mandatum sequutus est, iam ante acceleraverat, omne lucrum quod ipse fuerat habiturus, hæredibus eius a mandatoris partibus exsolvatur.

IX. Flavius Cintasvintus Rex [5].

Qualibus personis potentes, et qualibus pauperes prosequendas actiones iniungant.

Nulli liceat potentiori quam ipse est qui committit, causam suam ulla ratione committere, ut non æqualis sibi eius possit potentia opprimi vel terreri. Nam etiam si potens cum paupere causam habuerit, et per se adserere noluerit, non aliter quam æquali pauperi, aut fortasse inferiori a potente poterit causa committi. Pauper vero, si voluerit, tam potenti suam causam debeat committere, quam potens ille est, cum quo negotium videtur habere.

X. Flavius Cintasvintus Rex [6].

Quod liceat his, quibus commissus est fiscus, pro re fisci quibus voluerit exsequendas iniungere actiones.

Nullus quidem rerum fiscalium temerator debet existere. Tamen quandoquidem si pro iure fisci contra quemlibet provenerit intentione moveri, ille cui commissa res est, apud comitem civitatis, vel iudicem habebit licentiam legaliter negotium prosequendi: quem si absentem a loco, ubi res agenda est, esse contigerit [7], vel occasio eum quæcumque suspenderit, aut etiam per se proponere fortasse noluerit, eandem utilitatis publice actionem per mandatum iniungere prosequendam cui elegerit, sui erit indubitanter arbitrii.

1 *Card. y Lind.* iudicem, seu alios quos iudex elegerit, se tali.
2 *Card. Legion. y Lind.* Antiqua.
3 *Toled. got. Card. y Lind.* perduxisse.
4 *Legion. y Lind.* finita.
5 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion. añade*: Antiqua.
6 *Legion. añade*: Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
7 *Card. y Legion.* constiterit.

IV. TITVLVS DE TESTIBVS ET TESTIMONIIS.

I. Flavius Cintasvintus Rex [3].

De personis quibus testificari non licet.

Homicidæ, malefici, fures, criminosi, sive venefici, et qui raptum fecerint, vel falsum testimonium dixerint, seu qui ad sortilegos, divinosque concurrerint, nullatenus erunt ad testimonium admittendi.

II. [4] *Quod testibus sine sacramento credi non possit: et si utraque pars proferat testem, cui debeat credi: et si vera testificari neglexerit testis.*

Iudex, causa finita, et sacramento secundum leges, sicuti ipse ordinaverit, a testibus dato, iudicium emittat: quia testes sine sacramento testimonium perhibere non possunt. Quod si ab utraque parte testimonia æqualiter proferantur, discussa prius veritate verborum, quibus magis debeat credi, iudicis extimabit electio. Certe si admonitus quisquam a iudice de re, quam novit, testimonium perhibere noluerit, aut si nescire se dixerit, id ipsum etiam iurare distulerit, et per gratiam, aut per venalitatem vera suppresserit; si nobilis fuerit, testimonium postea in nullo iudicio dicere permittatur, nec testimonium ipsius recipiatur ulterius. Quod si, licet ingenuæ, minoris tamen fuerint dignitatis personæ, et testimonio careant, et centum flagella infamati suscipiant: quia non minor reatus est vera supprimere, quam falsa confingere.

III. Flavius Cintasvintus Rex [5].

De investiganda iustitia, si aliud loquitur testis, aliud scriptura.

Quotiens aliud testis loquitur quam ea scriptura continet, quam [6] ipse subscripsisse dinoscitur; quamvis contra scripturæ textum diversa verborum sit a testibus impugnatio, scripturæ tamen potius constat esse credendum. Quod si testes dixerint eam, quæ offertur, scripturam minime roborasse, prolator eius probare debebit, utrum ab eisdem testibus scripturam fuisse roboratam constiterit: et si hoc ipse quibuslibet aliis documentis convincere fortasse nequiverit, experientia iudicis id requirere sollerter curabit; ita ut pro manus contorpatione [7] testis ille qui negat, iudice præsente scribat, qui etiam plus [8] cogatur scribere, ut veritas facilius innotescat, ubi scilicet, et hoc omnino quærendum est, ut scripturæ quærantur, et præsententur quas ante fecit, sive scripsit [9]. Et si tota ista defecerint [10], tunc conditionibus editis iurare non differat, quod nequaquam inibi [11] subscriptor accesserit: et si post hoc [12] quocumque modo patuerit pro extinguenda veritate mentitum eum fuisse, falsitatis notatus infamia, si honestior persona fuerit, quantum ille perdere potuerat cuius parti [13] testimonium perhibere contempsit, tantum dupla ei satisfactione compellatur exsolvere. Si certe inferior est persona, et unde duplare [14]

1 Legion. Toled. got. y Lind. *liceat.*
2 Legion. *vinculis.*
3 *Legion. añade*: Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
4 *Card.* Flav. Glor. Cds. Rex. *Legion.* Antiqua.
5 *Legion. añade*: Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
6 *Toled. got. Card. Legion. y Lind.* in qua ipse subscripsisse dinoscitur.
7 *Toled. got.* ita pro manus contropatione. *Card.* ita ut per manus contropationem. *Lind.* pro manus comprobatione.
8 *Legion.* publice cogatur.
9 *Toled. got. y Lind.* subscripsit.
10 *Lind.* defuerint.
11 *Legion.* ibidem.
12 *Card. y Legion.* post hæc. *Toled. got.* et si post ex quocumque. *Lind.* postea quocumque.
13 *Toled. got. Legion. y Card.* cuius partis.
14 *Toled. got.* et unde duplam rem dare non habet. *Card. y Lind.* et unde duplam rem dare debeat, non habeat. *Legion.* et unde duplam rem dare non habeat.

non valeat, et testimonium amittat, et centum flagellorum ictus extensus accipiat [1]. In duobus autem idoneis testibus, quos prisca legum recipiendos sanxit auctoritas, non solum considerandum est quam sint idonei genere, hoc est, indubitanter ingenui, sed etiam si sint honestate mentis perspicui, atque rerum plenitudine opulenti. Nam videtur esse cavendum, ne forte quisque compulsus inopia, dum necessitatem [2] non tolerat, præcipitanter periurare non metuat.

IV. Flavius Cintasvintus Rex [3].

Servo non credendum, et qualibus regis servis debeat credi.

Servo penitus non credatur, si super aliquem crimen obiecerit, aut etiam si dominum suum in crimine impetierit. Nam etiam si in tormentis positus exponat quod obiecit, credi tamen illi nullo modo oportebit, exceptis [4] servis nostris, qui ad hoc regalibus servitiis mancipantur, ut non immerito palatinis officiis liberaliter honorentur, id est, stabulariorum, gillonariorum [5], argentariorum, cocorumque præpositi, vel si qui præter hos superiori ordine vel gradu præcedunt. Quos tamen omnes et regia potestas iugiter non habet ignotos, et nullis eos esse constat pravitatibus aut criminibus implicatos [6], quibus utique vera dicendi vel testificandi licentia, sicut et cæteris ingenuis, hac lege conceditur. De reliquis autem ad palatinum servitium pertinentibus, quicumque aliquem ad testimonium crediderit advocandum, non aliter ei fides adcommodabitur, nisi regiæ potestatis electio iusta et honesta permisserit esse credendum, quod ille a se noverit [7] esse testificandum.

V. Flavius Cintasvintus Rex [8].

Ne testis per epistolam testimonium reddat, et qualiter iniungi testimonium possit.

Testes non per epistolam testimonium dicant, sed præsentes, quam noverunt [9], non taceant veritatem. Nec de aliis negotiis testimonium dicant, nisi de his tantummodo, quæ sub præsentia eorum acta esse noscuntur. Certe si iidem testes, aut parentes, vel amici, sive ætate decrepiti, vel infirmitate gravati, aut in aliena [10] et longinqua provincia constituti de re, quæ ipsis est cognita, testimonium aliquibus iniungendum putaverint; et si non sint omnes de uno territorio, qui testimonium dicendum committunt, in eo tamen territorio, ubi ille [11] commanet qui plus ex illis videtur idoneus, congregentur, et ante eiusdem territorii iudicem, vel coram his, quos iudex elegerit, et mandatum faciant idoneis ingenuis, quibus voluerint, et de quo illis est cognitum [12] ad personam suam per conditionum seriem iurare procurent, qualiter quibus testificandi vicisitudo committitur, id indubitanter, ubi necesse fuerit, suo sacramento confirment, quod iurare mandatores suos iustissime et evidentissime per semetipsos audierint: aliter autem mandatum de talibus negotiis editum, apud omnes iudices semper erit invalidum.

VI. [13] Flavius Cintasvintus Rex [14].

De his qui falsum testimonium dicunt.

Si quis contra alium falsum testimonium dixerit, et in mendacio invenitur, aut certe si ipse dixerit quia falsum testimonium dedit; si maioris [15] loci persona est, det illi de propria facultate sua contra quem falsum testimonium dixerat, tantum quantum per testimonium eius perdere debuit, et testificare ultra non noverit. Quod si minoris [16] loci persona est, et non habuerit unde componat, ipse tradatur in potestatem illi [17], contra quem falsum testimonium dixerat, serviturus. Nam omnino per talis testimonium, qui se primitus false [18] testificasse prodiderit, causa ipsa revolvi non poterit: excepto si aliter evidentior [19] ordo veritatis claruerit, id est, aut per legitimum alium et melioratum testem, aut per iustos et legales ordines scripturæ. Quicumque autem, vel beneficio corruperit aliquem, vel circumventione qualibet falsum testimonium dicere persuaserit,

1 *Card.* accipiat. Simili investigatione perquirere iubemus scripturarum veritatem, si auctores causaverint, nullatenus ars roborasse; sed cum claruerit mentitos eos fuisse, decreto legis quod de falsariis scripturarum latum est, percuti eos iubemus. In duobus autem &c.
2 *Legion. y Lind.* necessitatem tolerat.
3 *Legion. añade*: Antiqua.
4 *Toled. got. y Legion.* excepto.
5 *Toled. got.* gellonariorum.
6 *Toled. got.* inlicitos.
7 *Legion.* noluerit.
8 *Legion. añade*: Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
9 *Legion. y Lind.* noverint.
10 *Card. Legion. y Lind.* in alia.
11 *Card.* ubi iudex commanet, qui ex ipsis videntur idonei congregentur.
12 *Toled. got. Card. y Legion.* cognitum per conditionum seriem.
13 *Entre la ley V. y VI. sin órden de numeracion hay dos leyes en el códice de Cardona borradas, aunque legibles, con esta nota al margen*: Leges romanas apogrifas, *y dicen así:*

Vt testes priusquam de causa interrogentur, sacramento constringantur.

Testes priusquam de causa interrogentur, sacramento debere constringi, ut iurent se nihil nisi rei veritatem esse dicturos. Hoc etiam iubemus, ut honestibus magis, quam vilioribus testibus fides potius admittatur. Vnius autem testimonium, quamlibetque splendida et idonea videatur esse persona, nullatenus audiendum.

De sacramentis leviter non iurandis.

Volumus ut sacramenta cito non fiant, sed unusquisque iudex prius causam veraciter cognoscat, ut eum veritas latere non possit, ne facile ad sacramentum veniant.

14 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Antiqua, noviter emendata.
15 *Card. y Lind.* si maior loci.
16 *Card. y Lind.* minor loci.
17 *Legion. y Lind.* illius.
18 *Lind.* falsa.
19 *Toled. got.* evidenter.

dum evidens huius rei commentum patuerit, tam auctor sceleris, qui in interitum intendit alterius, quam is, qui rerum aviditate cupidus testificandæ [1] præbuit falsitatis adsensum, pari simul sententia falsarii [2] teneantur [3].

VII. Flavius Cintasvintus Rex [4].

De his qui falsum probantur testimonium protulisse, et de spatio sex mensium quo testem liceat infamare, sive ut super mortuum non liceat testimonium dare.

Falsorum testium obstinata nequitia nescit habere modum falsa dicendi, sed crimini crimen nititur copulare periurii. Et ideo, quia detestandos huiusmodi sceleris præsumptores divina lex mortis sententia damnat, illos scilicet quos contra fratrem suum falsum dixisse testimonium potestas iudiciaria comprobat: nos proinde tam nefariis personis ausum secundo testificandi subducimus, quos non humanis, sed divinis vocibus iam mortuos adprobamus. Et ideo si quis testimonium pro qualibet re in præsentia iudicis dederit, et causa per eius testimonium adprobata [5] extiterit; si forte in postmodum favore, terrore, vel munere pulsatus illius causidici, qui victus primum per eius testimonium fuit, dicat se idem testis falsum dixisse testimonium, quod primitus protulit, et secundo aliud testificare, unde prima quæ dixerat subvertere velit; stante superiori lege, id novella tenendum sanctione præcipimus, ut nec testificare illi secundo sit licitum, nec causa ipsa, de qua ipse periurus testis antea iuraverat, ulterius per eius testimonium revolvatur: excepto si aliis melioribus et legitimis testibus, seu etiam veridicis scripturis revolutio ordinatæ causæ possit accidere, ut secunda determinatione iudicii [6] per alium, sicut dictum est, testem, vel verissimæ scripturæ ostensionem, licentia sit negotium reparandæ causæ retexere. Nam et si quis causæ suæ cupiens adcelerare propositum, testem in iudicio protulerit; si ille contra quem causam habet, præsens adfuerit, et quid in reprobatione oblati testis opponat, nescire se dixerit, res siquidem ipsa, de qua agitur, per oblatorum testium testimonium in iure illius, ad cuius partem testificaverunt, iudicis instantia contradatur. Illi tamen personæ, quæ se in [7] derogatione prolati testis nescire dixerit quid obiicere possit, licentiam consulta pietate porrigimus, qualiter infra sex menses, et vitia ignorati testis perquirat, et causæ suæ negotium reparare intendat. Quod si infra sex menses non potuerit, et vitia prædictorum testium quærere, et coram iudice eorum infamiam comprobare, transactis [8] sex mensibus, nullum iam ei ultra temporis spatium dabitur, quo aut prolatum testem infamem esse convincat, aut alium testem pro eadem causa in iudicio proferat: sed quod testimonio eorum extiterit adligatum, valebit perpetuo modis omnibus inconvulsum. Et tamen si is, cui licitum est per sex menses vitia testium accusare, legitimam fortasse infra constitutum tempus probationem invenerit, qua prolatum contra se testem

1 *Legion. y Lind.* testificandi.
2 *Lind.* ut falsarii.
3 *Card. continúa:* Et insuper ad aliorum terrorem centenis flagellis publice verberati, turpiter decalvati perenni infamio subiacebunt.

En este códice de Cardona hay tambien entre las leyes VI. y VII. otra que dice así:

Antiqua VII. *De his qui animas suas periurio necant.*

Si quis animam suam periurio necaverit, seu quisque præsumptuose periurasse detegitur, aut si quislibet videns se esse impressum, sciendo veritatem negaverit; dum hoc certius iudex agnoverit, addicatur, et centum flagella suscipiat, et statim sic notam infamiæ incurrat, ut postea ei testificari non liceat. Et si potentior fuerit secundum superiorem legem, quæ de falsariis continetur, insistente iudice, quartam partem facultatum rerum suarum amittat, illi consignandam, cui fraudem periurii moliri conatus est.

Al márgen de esta ley hay una nota de letra moderna que dice: Aquí la ley del Concilio Cartag. V.

En el Toledano gótico hay tambien otra ley de Ervigio, que es como se sigue:

Fls. Ervigius Rex.

De derogandis testibus quod per triginta annorum spatium protelentur ad obiectam illis infamiam comprobandam.

Divalis est officii proprium, et iustitiam populis pandere, et indiscreto iure legum promulgatas sententias æquitatis sanctione corrigere. Vnde quia hactenus in lege constitutum fuisse cognovimus, ut si quispiam in derogatione prolati testis nescire se dicere quod præsentialiter [1] obiicere possit, infra sex menses et vitia ignoti testis perquirere, et causæ suæ negotium reparare. Quod si hoc probare non potuisset exactis sex mensibus nullum in postmodum temporis spatium haberet, quando testem ipsum proferre deberet; sed quod probatione eiusdem testis alligatum fuisset inconvulsa stabilitate valeret [2], et alium testem dare ulterius non auderet, quod iniustum omnino nostra perpendit clementia, ut iustitia, quæ Deus est, temporis brevitati succumbat, dum nullo sæculorum fine deficiat. Ideo sub generali edicto omnibus regni nostri populis reparabilem in huiusmodi negotiis causandi licentiam pandimus: ut ex tempore quo idem legis ordo est conditus, tam causæ, quam in præteritis per huius sanctionem discussæ iustitia caruerint, quam etiam illæ deinceps novis intentionibus fuerint ortæ, ad eiusdem legis seriem eodem capitulo non teneantur adstrictæ. Sed disrupta mensium ipsorum institutio, cunctis liceat causas suas legitima testium probatione iuxta anteriorem domini Chindasvindi Principis legem proprium negotium reparare, et alium testem proferre, quod debita cunctis iustitia iudicum discreto examine debeat promulgari.

Esta misma ley en el códice Legionense es la VIII. y en San Juan de los Reyes la VII., como en el Toledano gótico.

4 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Ervigius Rex. Antiqua. *Card.* Flav. Ervigius.
5 *Legion. y Lind.* probata.
6 *Toled. got. y Legion.* iudicis.
7 *Toled. got.* interrogationem.
8 *Toled. got. Card. y Legion.* exactis.

1 *Legion.* præsentabiliter.

2 *Legion.* maneret.

infamem possit convincere, supra eos quos viventes potuit infamare, licitum erit causidico adductum testem producere. Nam si aliquem de numero illorum testium, qui primum iurasse noscuntur, constiterit fuisse defunctum, nullum super mortuum testimonium dabitur. Nec in talibus, vel quibuslibet aliis causis testimonium vivi super mortuum ullo modo admittetur: excepto si per legitimum et manifestum scripturæ textum, ubi ipse, qui defunctus est, aut reum se criminis esse agnoscens subscripsit, aut iusto æquitatis iudicio publice denotatus apparuit. Et hæc quidem de infamatione, qua quisquis ille obnoxius ad dicendum testimonium non admittatur, dicta sufficiant. Ceterum si debitum defuncti, vel præsumptio accusetur, iuxta legem aliam licitum erit causidico, aut per veridicum testem, aut per legitimam scripturam debitum mortui, vel præsumptionem convincere, et propositum partis suæ negotium consummare.

VIII. Flavius Cintasvintus Rex [1].

De his qui ad falsum testimonium dicendum alios provocant, vel servos alienos ad libertatem impellunt.

Si quis contra hominem ingenuum, et adversus libertum aliquem provocasse convincitur falsum dicere testimonium, tantum illi componat, quem [2] per falsam testificationem conabatur addicere vel damnare, quantum [3], si iuste obtinuisset [4], potuerat de statu, vel de rebus eius adquirere. Si vero testis simpliciter ab alio ad testimonium invitatus, false [5] contra ingenuum, atque libertum testificasse dinoscitur [6], qualiter per eius testimonium in servitutem quisque humiliaretur, et tamen ille qui testem protulit, conscius fraudis huius non invenitur, solus testis ipse superiori sententia multandus [7] est, id est, sicut ille qui testem ad falsum testimonium provocavit, ei quem suo testimonio decipere voluit, obnoxius maneat. Ita ut si non habuerit unde componat, in potestate eius cum hoc quod habere videtur, perenniter serviturus tradatur. Id autem, et de illis decernimus observandum, qui ut servos alienos ad libertatem producerent, aut falsum testimonium dixisse reperiuntur, aut eam intentionem adhibere conati sunt, ut ab eis provocati per eorum instantiam ad ingenuitatis libertatem indebitam [8], possint aliquatenus insultatione venire.

IX. Flavius Cintavintus Rex [9].

In quibus causis possint testificare servi.

Quod utilitati multorum est congruum, non est nostræ legis decreto prætermittendum: ne tanto cuiquam pateat nocendi facilitas [10], quanto nihil esse putat ex lege quod metuat. Quia ergo multotiens inter ingenuos reperitur exorta cædes, et nullus adesse ingenuus, qui cædis ipsius patefaciat evidenter scelus; adeo [11] si nullus ingenuorum adfuerit, credi servis omnimodo oportebit, ut qualiter inter eos cæsio facta constiterit, agnosci eisdem testificantibus possit. Verum quia et interdum iustitiæ cognitio deperit, dum ingenuorum dignitas, aut longe posita, aut de proximo incognita consistit; tunc credi permittitur servis, quum ingenui nullatenus adfuerint, qui aut vicini sint, aut de re qua agitur cogniti habeantur. Certe nec de aliis causis, nec de maioribus rebus esse sibi credendum sciant, nisi de minimis quibuscumque rebus, ac de terris et vineis, vel de edificiis, quæ non grandia esse constiterint, propter quod solet inter hæredes aut vicinos possessores intentio [12] exoriri. Sed et de mancipiis credendum est eis, quare contingit ea vel ab aliis occupari, vel indebite retineri, aut etiam a dominorum iure inlicite evagare; ut per eorum veram cognitionem valeant res ipsæ dominis reddi, et ipsorum indubitata notitia iuste possit intentionis causa sopiri. Non tamen aliter illis credi poterit, nisi et ab omni crimine alieni extiterint, et gravi depressi paupertate non fuerint, ita ut contra ingenuorum dignitatem eorum testimonium accipi nullatenus possit, nisi, ut supra dictum est, cædem exoriri contigerit.

X. [13] Flavius Cintasvintus Rex [14].

De his qui se placitorum scriptis [15] obligant, ne pro aliorum causis veritatem dicant.

Plerosque cognovimus ita sese interdum per placitum obligare, ut pro sua suorumque utilita-

1 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion. añade*: Antiqua.
2 *Legion.* contra quem.
3 *Card.* quantum sibi iuste poterat de statu vel de rebus suis adquirere.
4 *Toled. got. y Lind.* eum obtinuisse. *Legion.* eum obtinuisse poterat.
5 *Card.* falsa.
6 *Legion.* convincitur.
7 Multandus est *falta en el códice Toled. got., en Card. en el Legion. y en Lind.*
8 *Legion. y Lind.* libertatem, indebita possint &c.
9 *Toled. got.* Fls. Recesvindus. *Legion. añade*: Antiqua.
10 *Card. y Lind.* facultas.
11 *Lind.* ideo.
12 *Lind.* instantia.
13 *Entre esta ley y la antecedente hay en el códice Legionense una intercalada, sin numeracion ni rúbrica, que dice así:*
Clericos ad testimonium non pulsantis in principio statuendum, ut si quis forte in ecclesia qualibet causam iure apostolico ecclesiis imposito agere voluerit, et forte decisio clericorum uni parti displicuerit, non liceat clerico in iudicio devocari ad testimonium, qui cognitor vel præsens fuit, ut nulla ad testimonium dicendum ecclesiastici cuiuslibet persona pulsetur.
14 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Antiqua.
15 Legion. *vinculis.*

te testificari non differant: si quis autem contra eos habuerit testimonium dicere, nullatenus adquiescant. Quod quia satis est contrarium veritati, hanc omnes iudices se noverint habere licentiam, ut talia commenta instanter inquirant, et inventa disrumpant, atque quos eadem [1] placita nominaverint, centenis flagellis verberandos insistant. Ita tamen, ut ista disciplina non ad infamiæ notam eis pertineat, sed testificandi quod cognitum habuerint, sit illis ex lege concessa semper, et indubitata libertas.

XI. Flavius Cintasvintus Rex [2].

De quibus annis possunt testificari minores.

Hæc ætas erit constitutis in minoribus annis ad testimonium admittenda, ut postquam puer, aut puella quatuordecim vitæ suæ annos impleverint, sit illis in causis omnibus testificandi indubitata licentia.

XII. *Vt contra extraneos parentela, et propinquitas testimonium minime dicant.*

Fratres, sorores, uterini, patrui, amitæ, avunculi, materteræ, sive eorum filii, item nepos, neptis, consubrini [3], vel amitini in iudicium adversus extraneos testimonium dicere non admittantur; nisi forsitan parentes eiusdem cognationis inter se litem habuerint, aut in causa de qua agitur, aliam omnino ingenuitatem deesse constiterit [4].

V. TITVLVS DE SCRIPTVRIS VALITVRIS ET INFIRMANDIS, AC DEFVNCTORVM VOLVNTATIBVS CONSCRIBENDIS.

I. Flavius Cintasvintus Rex [16].

Quales debeant scripturæ valere.

Scripturæ, quæ diem et annum habuerint evidenter expressum, atque secundum legis ordinem conscriptæ noscuntur, seu conditoris, vel testium fuerint signis aut subscriptionibus roboratæ, omnes [17] habeant stabilem firmitatem. Simili [18] quoque et illæ scripturæ valore consta-

1 *Toled. got.* per eumdem placitum.
2 *Toled. got.* Antiqua. *Legion.* Flav. Recesvintus Rex. Antiqua, noviter emendata. *Lind.* Antiqua, emendataque noviter.
3 *Legion.* consuprini et consuprinæ.
4 *En el códice Legion. hay por via de escolio una explicacion de los parentescos, que dice así:* "Fratres et sorores, de uno patre et una matre: uterini, de uno utero, et diversis patribus: patruus, frater patris: amita, soror patris: avunculus, matris frater: matertera, soror matris: nepos, neptis, priores congermani: consuprini, de duobus sororibus nati: quasi consororini, consuprinorum filii: amitini, amitæ filii."
5 Lind. *quisquam.*
6 Toled. got. Legion. y Lind. *subscribere.*
7 Toled. got. *conservandis.* Lind. *conservandis vel conscribendis.*
8 Legion. *liceat.*
9 Legion. *placita.*
10 Lind. *aliena.*
11 Toled. got. *valere poterint.* Legion. y Lind. *valere poterunt.*
12 Lind. *comprobatione.* Legion. *contropatione manuum, et earum pœna solvenda.*
13 En todos los códices góticos se lee equivocadamente *olograpis.*
14 Toled. got. *comprobatione.*
15 Legion. y Lind. *aliud.*
16 *Toled. got. y Card. sin autor ni nota. Legion.* noviter emendata.
17 *Toled. got.* omnino habeantur stabiles. Firmitate simili quoque et illæ scripturæ constabunt. *Lind.* omni habeantur stabiles firmitate.
18 *Legion.* Similiter.

bunt, quas et si [1] auctor conscribere [2] ægritudine obsistente non valuit, in eis tamen, qui subscriptores accederent, postulavit. Sicque subscriptionem, vel signum ad vicem illius auctoris, ille qui est rogatus impresserit, hoc tantum est observandum, ut si conditor talium scripturarum de hac ipsa ægritudine, qua detinebatur, revaluerit, si hoc ipsum, quod in huiusmodi scripturis testavit [3], firmum esse voluerit, manu sua illud solita subscriptione conroboret, et sic plenam, quod testare visus est, obtineat firmitatem. Sin autem eumdem testatorem de hac ipsa ægritudine mori contigerit, testis ipse, qui ab eo rogatus accessit, iuxta aliam legem, infra sex menses scriptas [4] a se scripturas roborare curabit.

II. Flavius Egica Rex [5].

Ne incognitam sibi scripturam quisquis ille testis subscribere audeat.

Quarumlibet scripturarum seriem advocatus testis, si non aut per se antea legerit, aut coram se legentem audierit, subscribere penitus non audebit. Quod si præsumpserit testimonium eius, quod illi incaute perhibuit, in nullo permittendum est accipi, quia incognitus illic subscriptor accessit; nec stabilis illa iudicabitur scriptura, quam nulla testium firmaverit cognitio vera.

III. Antiqua. [6] *De pactis et placitis conscribendis* [7].

Pacta vel placita, quæ per scripturam iustissime ac legitime facta sunt, dummodo in his dies vel annus sit evidenter expressus, nullatenus immutari permittimus.

IV. Antiqua. [8] *Contra priorum definitionem filio vel hæredi non liceat venire.*

Filio vel hæredi contra priorum iustam et legitimam definitionem venire non liceat: quia iuste repellitur præsumptio illius, qui facta seniorum iniuste conatur inrumpere.

V. [9] *De damnis eorum, qui contra pacta et placita sua venire contendunt.*

Qui contra pactum vel placitum iuste ac legitime conscriptum venerit, quod non forsitan persona potentior violenter extorserit, antequam causa dicatur, poenam, quæ in pacto vel placito legitime continetur, exsolvat. Deinde quæ sunt in pacto vel placito definita, serventur. Pactum vero placitumve convenienter ac iustissime inter partes conscriptum, si etiam poena in eis inserta non fuerit, revolvi aut immutari nulla ratione permittimus. Et ideo quæ in pactis vel placitis continentur et monstrantur scripta, plenam habeant firmitatem, si tamen quisque [10] ille pactum vel placitum iustissime, et de re sibi debita, conscripsisse videatur.

VI. Flavius Cintasvintus Rex [11].

Ne valeant definitiones vel pacta servorum, sine iussu dominorum.

Honestas hoc habet, et iustitia hoc adfirmat, ut quæ servi non iubentibus dominis suis, seu per scripturam paciscuntur, sive per testem definiunt, nullo firmo robore penitus habeantur.

VII. Flavius Cintasvintus Rex [12].

De turpibus et inlicitis rebus.

Inter quascumque personas, sicut nullum pactum, aut mandatum vel placitum, ita nec damnum, seu quamcumque definitionem ex omnibus ullo tempore decernimus posse valere.

VIII. [13] *Ne sub unius nomine causæ res alia [14], vel persona callidis definitionibus obligetur: de pœna etiam quæ sit in placitis inserenda.*

Pravis ac malignis moribus improborum iustitiæ semper est sententiis obviandum. Ideoque quia dira perversorum cupiditas ita sæpe plurimos novarum fraudium molitione conlaqueat, ut quum pro re qualibet adimplenda sit pactio, res eorum simul obligent ac personas; hoc fieri omnimodo prohibemus. Sed quotiens undelibet placitum conscribetur [15], non amplius in transgressoris poena, quam duplatio [16] reddendæ rei vel triplatio nummorum satisfactione taxetur. Res

1 *Legion.* et auctor.
2 *Toled. got. Legion. Card. y Lind.* subscribere.
3 *Card. y Lind.* testatus est.
4 *Lind.* subscriptas.
5 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion. y Lind.* Antiqua. *En el códice de Card. y en Lind. esta ley es III., y II. la que aquí III.*
En los códices Vigil. y Emilian. se halla al márgen de letra del mismo tiempo la siguiente nota: Intromissa lex in lib. II. tit. V. era II. Flavii gloriosi Egicani Regis.
6 *Card.* Flav. Chnds. Rex.
7 Toled. got. y Emilian. *conservandis.* Card. y Lind. *conscribendis vel conservandis.*
8 *Toled. got. sin autor ni nota. Card.* Fls. Chnds. Rex. *Lind.* Fls. Gls. Egiga Rex.
9 *Emilian. y Card.* Fls. Chnds. Rex.
10 *Legion. y Lind.* quisquis.
11 *Toled. got. sin autor ni nota. Emilian.* Recesvindus, *Legion.* Rcdus. Antiqua. *Lind.* Fls. Gls. Rcds. Rex.
12 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Rcstus. Antiqua. *Lind.* Fls. Rcds. Rex.
13 *Emilian. y Card.* Flav. Chindasvindus. *Legion.* Antiqua. *Lind.* Fls. Gls. Chds. Rex.
14 Toled. got. *aliqua.* Lind. *aliena.*
15 *Lind.* conscribitur.
16 *Vigil.* duplicatio .... triplicatio.

tamen omnis aut persona nullatenus obligetur: quia iniustum penitus adprobamus, ut unius causa debiti rerum fiat omnium perditio, vel personæ. Quodcumque igitur contra legis huius decretum conscriptum placitum, vel definitio facta fuerit, ubicumque reperta fuerit, vacua omnimodis et invalida reputetur [1].

IX. [2] *Quod omnis scriptura vel definitio, quæ per vim et metum extorta fuerit, valere non poterit.*

Pactum quod per vim et metum extorserit persona potentior vel inferior, sive placita vel reliquas scripturas, id est, si ille qui paciscitur, aut in custodia mittitur, aut sub gladio mortem forte timuerit, aut [3] pœnas quascumque, vel ignominiam patiatur, vel certe si aliquam iniuriam passus fuerit, huiusmodi pactio vel scriptura quælibet nullam habeat firmitatem.

X. [4] Flavius Recesvintus Rex [5].

Quæ scripturæ valere poterint, si ab his factæ fuerint, qui sunt in annis minoribus constituti.

In minoribus annis constitutis testandi de rebus suis, vel alias quascumque definitiones faciendi, seu per scripturam, sive per idoneum testem in quibuscumque personis elegerint, infra quartum decimum annum non illis aliter licentia erit, nisi gravis langor occurrerit, per quem eos fortasse mori suspicio sit. Quod si eos necessitas huius causæ compresserit, utrisque a decimo ætatis ipsorum anno faciendi quod voluerint, libertas plena manebit. Quod si ab ægritudine convalescere potuerint, quidquid eos ordinasse constiterit, invalidum erit, donec aut rursus ægrotantes iterum quæ ordinaverant nova ordinatione reforment, aut venientes usque ad plenum quartum decimum annum, in omnibus iudicandi de rebus suis liberam [6] habeant absolutamque licentiam. Ab infantia vero, vel in qualibet ætate dementes effecti, et in eo vitio absque intermissione temporis permanentes, nec testimonium reddentes [7], nec sic quam forte voluntatem ediderint [8], ullam poterit firmitatem habere. Nam qui per intervalla temporum, vel horarum salutem videntur recipere, et integra interdum mente persistere, de suis rebus ferre iudicium prohiberi non poterunt.

XI. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [9].

Qualiter confici vel firmari conveniat ultimas hominum voluntates.

Morientium extrema voluntas, sive sit auctoris, et testium manu subscripta, sive utrarumque partium signis aut subscriptionibus [10] extiterit roborata, seu etiam etsi auctor subscribere, vel signum facere non prævaleat, alium tamen cum legitimis testibus subscriptorem vel signatorem ordinationis suæ instituat; sive quoque si tantummodo verbis coram probatione ordinatio eius, qui moritur, patuerit promulgata: ordinationum quatuor genera omni perenniter valore subsistant. Id tantum magnopere procurandum est, ut scripturæ illæ, quæ secundum primi et secundi ordinis confectionem sunt alligatæ, id est, sive quæ auctoris et testium manu subscriptæ, seu [11] utrarumque partium signis extiterint roboratæ, infra sex menses iuxta legem aliam sacerdoti pateant publicandæ. Et si forsitan contigerit, ut in huiusmodi scripturis auctor, qui subscribere debuit, signum impressit, hoc ipsum testis, qui in eadem scriptura subscriptor accessit, iurare curabit, quia signum ipsum a conditore factum extiterit [12]. Illæ vero scripturæ, quæ sub tertii ordinis alligatione sunt editæ, id est, in quibus advocatus a conditore legitimus testis sub-

1 *En Card. y Lind. se añaden las siguientes palabras:* Sola vero potestas regia erit in omnibus libera, qualemcumque iusserit in placitis inserere pœnam.
2 *Legion.* Antiqua noviter emendata.
3 *Toled. got. Legion. y Lind.* aut ne pœnas.
4 *Entre esta ley X. y la anterior hay en el códice de Cardona otra que dice así:*

Antiqua X. Fls. Rcds. R.

De superfluis scripturis confectis.

Plene discretionis ordo est incertis adhibere cognitionem, et dubiis coniicere fidem. Quia ergo de statu scripturarum solet dubietas in controversiis exoriri, ideo præcepto evidenti decernitur, ut quicumque virorum ac feminarum testamenta, donationes, dotes, vel quascumque scripturas conficit, amplius quam lex iubet, in quibuscumque partibus sive personis, contra sanctionem legis de quarumcumque rerum distributione decernerit, non ideo ex toto habeantur invalidæ, quia ordo præfixus videtur esse transgressus, sed manentibus cunctis, quæ salubrius ex legis auctoritate subsistunt, illa sola decidant, quæ contra legem inveniuntur manere descripta atque decreta: huius rei evidenter iudices negotiorum hoc tenore descripta ordinabunt, ut ille cui [1] plus conficitur per scripturæ seriem, quam oportuit, hoc solum accipiat, quod auctoritas legis demonstrat, et reliqua hi, quibus legitime debentur, vigore iustitiæ sequantur [2].

Esta ley se halla tambien en el impreso de Lind. con el mismo número X.

5 *Toled. got. sin autor ni nota. Card.* Chindasvindus. *Legion. añade:* Antiqua.
6 *Legion.* libertatem.
7 *Legion.* reddere. *Lind.* reddant.
8 *Legion.* dederint, nullam. *Lind.* nullam.
9 *Card.* Fls. Rds. R. nova. *Legion.* Antiqua noviter emendata.
10 *Emilian. Card. Legion. y Lind.* signis extiterit.
11 *Legion. y Lind.* seu quæ.
12 *Card. y Lind. añaden:* et tunc stabilis erit.

1 *Lind.* qui plus conficit. *Toled. got.* ut cum tales scripturæ fuerint ipsorum iudicio præsentatæ, non ex toto invalidæ iudicentur; sed hoc sui iudicis conscriptione notetur, ut cui plus confector scripturæ contulit, quam oportuit, hoc solum .... iuste consequantur.
2 *Lind.* consequantur.

scripsit, tunc omni habebuntur stabiles firmitate, quando infra sex menses, et ille qui in eadem scriptura ad vicem morientis subscriptor accessit, et reliqui testes, qui ab eo rogati sunt, coram iudice conditionibus factis iuraverint, quod in eadem scriptura a se subscripta nulla sit fraus impressa, sed secundum voluntatem ipsius conditoris habeatur conscripta, et quod ab eo qui eam condere voluit rogati extitissent, ut in eadem scriptura subscriptores accederent, et ad vicem conditoris eam legitime roborarent. Illa vero voluntas defuncti, quæ iuxta quarti ordinis modum verbis tantummodo coram probatione promulgata patuerit, quæ instante quocumque periculo [1] conscribi nequiverit, et tamen ab eo qui moritur [2] iussa fuerit alligari, tunc robur plenissimum obtinebit, si testes ipsi, qui hoc audierint, et rogati a conditore extiterint, infra sex mensium spatium, hoc quod iniunctum habuerint, sua coram iudice iuratione confirment [3], eiusdemque iuramenti conditionem tam sua, quam testium manu corroborent. Dumque hæc res plenum venerit in effectum, pro instantia sui laboris idem testis ex defuncti bonis tricesimæ pretium portionis prosequatur [4], in solis tantummodo numis, chartarum instrumentis, et librorum voluminibus sequestratis, quæ pertinebunt ad hæredes integritate successionis. Qui testes infra sex menses procurent illi denuntiare, in cuius nomine per talem ordinationem res translata dinoscitur extitisse. Quod si omne legis huius decretum testes illi quibus commissum est infra constitutum tempus distulerint adimplere, noverint se falsariorum [5] damno multari. Excepto si se [6] aliorum fraude vel calliditate, seu etiam regia iussione [7], qua id infra sex menses explere nequiverint, impeditos se esse probaverint.

XII. Flavius Cintasvintus Rex [8].

Qualiter firmentur voluntates eorum, qui in itinere moriuntur.

In itinere pergens, aut in expeditione publica moriens, si ingenuos secum non habuerit [9], voluntatem suam propria manu conscribat. Quod si litteras nescierit, aut præ langore scribere non valuerit, eamdem voluntatem servis insinuet, quorum fidem episcopus atque iudex probare debebunt. Et si nullatenus antea fraudulenti fuisse patuerint, quod sub iuramenti taxatione protulerint, conscribatur, et sacerdotis atque iudicis subscriptione firmetur; ac postmodum auctoritate regia roboratum, firmum quod decreverit, habeatur.

XIII. Flavius Cintasvintus Rex [10].

Vt defuncti voluntas ante sex menses coram sacerdote, vel testibus publicetur.

Scripta voluntas defuncti ante sex menses coram quolibet sacerdote vel testibus publicetur. Et si quis eamdem qualibet fraude suppresserit, tantum illis, in quibus testatus est [11], de proprio cogatur exsolvere, quantum per eiusdem scripturæ seriem conquirere potuerant, vel habere.

XIV. Flavius Cintasvintus Rex [12].

De contropatione [13] manuum, si scriptura vertatur in dubium.

Omnes scripturæ, quarum et auctor et testis defunctus est, in quibus tamen subscriptio vel signum conditoris, atque testium firmitas reperitur, dum in audientiam prolatæ constiterint, ex aliis chartarum signis vel subscriptionibus contropentur, sufficiatque ad firmitatem, vel veritatis huius indaginem agnoscendam, trium aut quatuor scripturarum similis, et evidens prolata subscriptio. Quod si talibus scripturis legum tempora non occurrerint [14], pro certo decernitur, quia valere non poterunt.

XV. Flavius Recesvintus Rex [15].

De holographis scripturis.

Quia interdum necessitas ita sæpe concurrit, ut solemnitas legum libere compleri non possit, ideo ubi qualitas locorum ita constiterit, ut non inveniantur testes per quos iuxta legum ordinem unusquisque suam alliget voluntatem, manu propria scribat ea, quæ [16] ordinat, ita ut specialiter adnotentur quæcumque iudicare [17] voluerit, vel quæ de rebus suis habere quemquam elegerit: dies quoque et annus habeatur in eis evidenter

1 *Card. añade:* vel forsitan cuiusque impedimenti actione.
2 *Card.* qui moriturus est, iussa fuit alligari.
3 *Card.* confirmaverint .... corroboraverint.
4 *Emilian.* consequatur.
5 *Legion. y Lind.* falsorum.
6 *Emilian.* et.
7 *Card. añade:* aut difficilitate vendicatoris præsentiæ, qua &c.
8 *Legion. añade:* Antiqua.
9 *Emilian. Card. y Legion.* non habeat.
10 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion. añade:* Antiqua.
11 *Emilian. y Card. añaden:* vel scriptura facta esse dinoscitur, de proprio &c.
12 *Toled. got. sin autor ni nota. Card.* Rcs. Rex. *Legion.* Antiqua.
13 Al márgen del Vigilano se lee *adplicatione* por correspondiente de la palabra *contropatione.*
14 *Emilian. Card. y Legion.* tempora obviaverint.
15 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion. añade:* Antiqua.
16 *Toled. got.* manu propria subscribant ea, quæ ordinare desiderant. *Card. Legion. y Lind.* manu propria scribat ea, quæ ordinare desiderat.
17 *Lind.* ordinare.

expressus. Deinde toto scripturæ textu conscripto, rursus auctor ipse subscribat, et dum hæc scriptura infra triginta annos ad eum, in cuius nomine facta est, vel ad successores eius pervenerit, eam episcopo vel iudici infra sex menses non differat præsentare. Quam sacerdos idem, et iudex adlatis sibimet tribus aliis scripturis, in quibus testatoris subscriptio reperitur, ex earum contropatione considerent, si certa et evidens scriptura est, quam idem conditor holographa ratione conscripserit, et dum ista præviderint eadem chartula quæ offertur vera nihilominus habeatur, atque etiam continuo sacerdos ipse vel iudex, sive alii testes idonei eamdem holographam scripturam sua denuo subscriptione confirment, et sic voluntas ipsius testatoris plenissimam obtineat firmitatem.

XVI. Flavius Recesvintus Rex [1].

De contropatione scripturarum, et earum pœna solvenda.

Sicut ubi convenit miseranter occurrere salutaria remedia non negamus, ita ubi contentio irrationabilis exoritur, censuram ponere iuste debemus. Proinde cum de quibuslibet scripturis parentum, quas tamen iustissime ac legitime, et de rebus sibi debitis patuerit esse conscriptas, fuerit exorta contentio, si ille, cui scriptura profertur, nescire se dixerit ipsius scripturæ veritatem, mox prolator ille iurare cogatur [2] nihil fraudis, nihil læsionis in ea quandoque aut a se factum esse, aut ab alio quocumque factum, omnimodo cognovisse vel nosse, sed ita manere sicut auctor eius eam voluit, vel ordinare, vel roborare. Deinde ille, qui hanc [3] renuit accipere, cogatur iurare se hanc scripturam veram esse nescire, nullaque evidenti cognitione sapere, seu ab auctore suo legitime ac legaliter confectam existere, neque subscriptionem vel signum auctoris veridice factum cognoscere. Post hæc quærenda sunt ab utrisque partibus in scriniis domesticis instrumenta chartarum, ut contropatis aliarum scripturarum subscriptionibus atque signis possit agnosci, utrum habeatur idonea, an res [4] probetur indigna. Iam tunc si in domesticis scriniis scripturæ auctoris repertæ non fuerint, ad quarum similitudinem scriptura prolata firmetur, ita demum ille, qui scripturam profert, ubicumque potuerit, alias scripturas auctoris procuret inquirere, per quarum similitudinem scripturam, quam profert, veram esse confirmet. Sicque per talem convenientiam latenti veritate reperta, nec ille qui scripturam profert in convincendo eam esse idoneam ex longinquo testes advocans, damna sustineat; nec ille qui hanc contemnit recipere, pœnam scripturæ cogatur implere. Quibus ita actis, si ille qui scripturam indignam esse contendit, non pro veritatis cognitione, sed pro sola commotione partis adversæ ad convincendam dignitatem scripturæ, et in adducendis testibus, et in sustinendis dispendiis laborare adversantem fecerit, tunc ipse qui scripturam profert veram, exhibitis testibus esse idoneam et inlæsam scripturam adfirmet, ac postea sic ille, qui per contentionem indebitam in adducendis testibus laborem intulit adversanti, pœnam damni quam scriptura continet, evidenter adimpleat. Certe si aut tanta res non est unde pœnam suppleat, quam auctor eius instituit, quum de rebus suis legitimum iudicium ferret, aut etiam sponte sua hanc ipsam pœnam noluit implere; rem, quæ illi de eiusdem auctoris competit iure, ei quem convexabit indebite, cogatur cessionis ordinem [5] dare. Hanc sane legem in solis parentum scripturis servandam esse decernimus, propter quod filios vel nepotes iniusta contentione ab alterutro, aut se, aut extraneorum partes vidimus convexare. Ista evidenter conditione servata, ut si ex aliis oppositionibus legum eadem scriptura dicitur [6] convellenda, vox impugnantis pro certo sit libera.

XVII. [7] Flavius Cintasvintus Rex [8].

Ne aliud quisque per testem, aliud per scripturam alligare præsumat.

Quum, sive sint verba, sive scripturarum quædam indicia, quæ tamen vera esse oportet, atque simplicia, per quæ unus in alterius cognitionem transferat notitiam suam, novellis nunc peragitur argumentis, ut in donationibus, transactionibus, vel causis scripturarum prompta videatur quorumdam donatorum voluntas, quæ tamen testibus occulte aliud alliget, quam quod patulæ per scripturæ seriem noscitur definisse, in qua bifariæ duplicitatis astutia quid aliud quam duplex comprobatur voluntas, quia simplicitatis puritate exclusa, aliud foris publicet, aliud per occultum alliget testem? Quapropter cum quisquis de quibuslibet rebus scripturam donationis vel venditionis in alterius nomine faciens, aliud reperiatur conligare per testem, quam quod per manifestas scripturas agnoscitur definisse, noverit se parti illi pœnam scripturæ debere

1 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion. añade:* Antiqua.
2 *Toled. got.* cogatur nihil læsionis.
3 *Card. y Lind.* eam.
4 *Toled. got. Emilian. y Card.* an reprobetur indigna. *Legion.* an probetur indigna.
5 *Lind.* ordine.
6 *Legion.* noscitur.
7 *En el Emilianense ántes de la rúbrica de esta ley XVII. hay una nota de la misma letra del códice, que dice así:* Intromissa lex ista in libro secundo, titulo quinto, era quinta. *Y luego sigue:* Flavius. Glosus Egica Rex.
En el Toledano gótico falta esta ley XVII., y en su lugar está la que se ha notado entre la IX. y X. de este título.
8 *Card. y Lind.* Fls. Gls. Egiga Rex. *Legion. añade:* Antiqua.

persolvere, cui circumventione callida noscitur illusisse [1], et insuper cum infamia suæ personæ quod semel eum constat dedisse, nulla unquam poterit repetitione reposcere, nec testis illic ad testificandum aliud admittatur [2], qui aliquid aliud protestetur, quam quod prolata donatoris scriptura testatur: ut repulsa deinceps omni argumentationis sollicitudine, quidquid per manifestam et legitimam scripturarum seriem definitur, nulla subornati testis machinatione devocetur [3] in irritum: et hæc quidem lex inter æquales gradu vel ordine promulgata servabitur. Cæterum si eiusdem potestatis atque conditionis sit ille, qui scripturam se accepisse obiecerit, ut potius exacta ab eo, quam oblata ei scriptura credatur: quidquid de huiusmodi occasionibus [4] ab auctore scripturæ convinci poterit, tunc et scriptura ipsa invalida erit, et res in donatoris iura possessura transibit.

LIBER III.

De ordine coniugali [5].

I. TITVLVS DE DISPOSITIONIBVS NVPTIARVM.

I. Flavius gloriosus Rechesvintus Rex [7].

Ne sine dote coniugium fiat.

Nuptiarum opus in hoc dinoscitur habere dignitatis nobile decus, si dotalium scripturarum evidens præcesserit munus. Nam ubi dos nec data est, nec confirmata [8], quod testimonium esse poterit in coniugii dignitate futura, quando nec coniunctionem celebratam publica roborat dignitas, nec dotalium tabularum adcomitatur [9] honestas?

II. Flavius Recesvinctus Rex [10].

Vt tam goto romanam, quam romano gotam matrimonio liceat sociari.

Sollicita cura in Principe esse dinoscitur, quum pro futuris utilitatibus beneficia populorum [11] providentur: nec parum exultare debet libertas ingenita, quum fractas vires habuerit priscæ legis absoluta [12] sententia; quæ incongrue dividere maluit personas in coniuges, quas dignitas compares exæquavit in genere. Ob hoc meliori proposito salubriter censentes, priscæ legis remota sententia hac in perpetuum valitura lege sancimus, ut tam gotus romanam, quam etiam gotam romanus, si coniugem habere voluerit, præmissa petitione dignissima, facultas eis nubendi subiaceat, liberumque sit libero liberam, quam voluerit, honesta coniunctione consultum [13] perquirendo prosapiæ, solemniter [14] consensus [14] comite percipere coniugem.

III. [16] *Si puella contra voluntatem patris alio nubat, quum sit alteri disponsata.*

Si quis puellam cum voluntate patris, aut aliorum propinquorum parentum, quibus ex lege huiusmodi potestas tribuitur, sponsatam habuerit, et ipsa puella contemnens voluntatem pa-

1 *Legion.* quam .... inclusisse.
2 *Legion.* admittatur quam quod.
3 *Legion.* revocetur.
4 *Legion.* actionibus.
5 Toled. got. *De origine coniugali.*
6 Lind. *disponsentur, et de biennio placiti,* y así en la ley.
7 *Esta ley en todos los códices góticos está unida con la X., sin duda por inadvertencia, puesto que son de distintos Reyes, como se ve en el códice Vigilano.*
8 *Card. y Lind.* conscripta. *Legion.* scripta.
9 *Legion.* comitatur.
10 *Toled. got. y Card. sin autor ni nota. Legion.* Antiqua.
11 *Legion.* populo.
12 *Toled. got. Legion. y Lind.* abolita. *Card.* oblita.
13 *Lind.* consulta.
14 *Toled. got.* solemnem consensu comitem percipere coniugem. *Emilian.* solemniter consensu comite percipere coniugem. *Card.* solemni consensu, comite permitente, percipere coniugem.
15 *Lind.* consensu, comite permitente, percipere coniugem.
16 *Legion.* Antiqua noviter emendata. *Card.* Antiqua.

tris [1], ad alium tendens patri [2] contradicat, ut illi non detur cui a patre [3] fuerit pacta, hoc ita eam nullo modo facere permittimus. Quod si ipsa puella contra voluntatem [4] paternam ad alium quem ipsa cupierat, forte pervenerit, et ipse eam uxorem habere voluerit [5], ambo in potestate [6] eius tradantur, qui eam cum voluntate patris [7] sponsatam [8] habuerat. Et si fratres vel mater eius, aut alii parentes malæ voluntati eius consenserint, ut eam illi traderent, quem ipsa sibi contra paternam voluntatem [9] cupierat, et hoc ad effectum perduxerint; illi, qui hoc machinaverunt [10], libram auri dent cui rex iusserit. Sic tamen ut voluntas eorum non habeat firmitatem; sed ipsi, sicut superius diximus, ambo tradantur cum omni substantia sua illi, cui antea fuerat sponsata. Eandem legem præcipimus custodiri, si pater de filiæ nuptiis [11] definierit, et de pretio dotis convenerit, ac si ab hac vita transierit ante quam eam pater suus nuptui tradat, ut illi puella tradatur, cui a patre vel a matre pacta constiterit.

IV. Flavius Cintasvintus Rex [12].

De non revocandis datis arris.

Dum præteritorum facta recolimus, futuris ponere præsumptionibus terminum consultissimum arbitramur. Quia ergo sunt plerique, qui factæ sponsionis immemores, nuptialium foederum definitionem differant adimplere; abrogare decet huius rei licentiam, ut non unusquisque pro suo velle alteri dilationem exhibeat. Ideoque a die latæ huius legis decernimus, ut quum inter eos, qui disponsandi [13] sunt, sive inter eorum parentes, aut fortasse propinquos pro filiorum nuptiis coram testibus præcesserit definitio, et annulus arrarum nomine datus fuerit, vel acceptus, quamvis scripturæ non intercurrant, nullatenus promissio violetur [14]. Nec liceat uni parti suam immutare aliquatenus voluntatem, si pars altera præbere consensum noluerit; sed secundum legem, altera constitutione dotis impleta, nuptiarum inter eos peragatur festa celebritas.

V. Flavius Recesvintus Rex [15].

Ne viris minoris ætatis maiores feminæ disponsentur.

Ius naturæ tunc directum [16] in spem procreationis futuræ transmittitur, quum nuptiarum foedus totius solemnitatis concordia ordinatur. Nam si aut ætatum [17], aut personarum incompetenti conditione adnectitur copulum [18] nuptiale, quid restat in procreationis origine, nisi ut quod nasciturum est, aut dissimile maneat, aut biforme [19]? Nec enim poterit in pacis concordiam nasci, quod per discordiam originis noscitur seminari. Vidimus enim quosdam non avidos amore naturæ, sed inlectos cupiditatis ardore filiis suis tam inordinatim disponere foedera nuptiarum, ut in eorum actis nec ætatum consors sit ordo, nec morum. Nam quum viris res illa dederit nomen, quod vi feminas agant, isti per repugnantia [20] naturæ conamina maribus puellulas [21] anteponunt, dum infantibus adulescentulas disponsationis copulo [22] iungunt; sicque per ætatis præpostere tempus honestatis lucrum dilabi cogunt ad impudicitiæ lapsum, dum puellarum avidior et maxima ætas seros tardosque virorum contemnit expectare proventus. Vt ergo male ordinata propagatio generis in ordinem a transductionibus reducatur inlicitis, huius sanctione decernitur legis, ut feminæ minoris semper ætatis viris maioribus in matrimonio disponsentur. Aliter disponsatio facta, si una pars contradicere videatur, nullo modo manere iubetur. A die vero sponsionis usque ad nuptiarum diem non amplius quam biennium expectetur, nisi aut parentum, aut cognationis, vel certe ipsorum sponsorum, si profectæ [23] sint iam ætatis, honesta et conveniens adfuerit consensio voluntatis. Sin autem in hoc foedere inita pacta, vel definitiones prælongatione [24] nuptiarum communis voluntas immutare decreverit, aut si per necessitatem una persona defuerit, non amplius quam duorum annorum tempus prolongatio continebit. Et si rursum, vel quotiens fieri ita convenerit, biennii tantummodo in definitione spatium erit. Aliter quandoque arrarum, aut scripturæ deliberata [25] confectio non valebit. Si quis sane constitutum definitionis tempus absque necessitate [26] vel voluntatis consensione implere distulerit,

1 *Toled. got. Emilian. y Card.* voluntatem parentum.
2 *Toled. got. Emilian. Card. Legion. y Lind.* parentibus.
3 *Toled. got. Emilian. Card. y Lind.* a parentibus.
4 *Emilian. Card. y Lind.* voluntatem parentum.
5 *Emilian. Card. Legion. y Lind.* præsumpserit.
6 *Legion.* potestatem.
7 *Toled. got. Emilian. Card. Legion. y Lind.* parentum.
8 *Card. y Legion.* disponsatam. *Lind.* sponsam.
9 *Emilian. y Card.* contra parentum voluntatem.
10 *Legion.* annuerint.
11 *Legion.* nuptias finierit.
12 *Toled. got. y Legion. sin autor ni nota.*
13 *Legion.* disponsati.
14 *Card. y Lind.* violetur; cum qua datus est annulus, et definitio facta coram testibus.

15 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Flavius Cindasvindus Rex. Antiqua.
16 *Toled. got.* directim.
17 *Lind.* ætate.
18 *Card. y Lind.* copula nuptialis.
19 *Card.* diforme. *Lind.* deforme.
20 *Toled. got.* per pugnantia.
21 *Legion. y Lind.* puellas.
22 *Lind.* copula.
23 *Card. y Lind.* perfectæ.
24 *Toled. got. Card. y Lind.* pro elongatione.
25 *Legion. y Lind.* celebrata.
26 *Toled. got.* absque necessitatis aut voluntatis confessione transcendere voluerit, suamque &c.

suamque voluntatem a promissione coniugali removerit; et pœnam, quæ in placito continetur, adimpleat, et quod definitum est immutare non liceat. Mulierem autem, quam constiterit, aut unum aut plures habuisse maritos, post eorumdem virorum obitum alii viro ab adulescentiæ eius annis, seu illi qui nec uxorem habuit, sive ei quem unius, vel plurimarum coniugum vita destituit, honeste ac legaliter nubere nullatenus inlicitum erit.

VI. [1] Flavius Cintasvintus Rex. Antiqua.

De quantitate rerum conscribendæ dotis.

Quum de dotibus diversa sæpe inter nubentes oriatur intentio, plurimorum fit utilitati consultum, si evidens rei huius institutio nihil ultra relinquat ambiguum. Decernimus igitur, ac legis huius perpetim servatura sanctione censemus, ut quicumque ex palatii nostri primatibus, vel senioribus gentis gotorum filiam alterius, vel cuiuslibet relictam filio suo poposcerit in coniugio copulandam, seu quisquis ex prædicto ordine uxorem sibi elegerit expetendam, non amplius unusquisque in puellæ vel mulieris nomine dotis titulo conferat vel conscribat [2], rebus omnibus intromissis, quam quod [3] decimam partem rerum suarum esse constiterit. Quod si contigerit, ut quicumque parentum pro filio suo in nurus suæ nomine dotem conscribere debeat, eodem modo de eo quod eidem filio post obitum parentum suorum in portione poterit [4] evenire, decimam exinde partem per dotis titulum conferat, quod mulier vel puella nuptiis traditura obtineat, atque insuper decem pueros decemque puellas, et caballos XX., seu in ornamentis quantum mille [5] solidorum summa esse constiterit, dare debebit. Ita ut de his omnibus rebus in coniugium mulier adsumpta, si non reliquerit filios, facere quod voluerit liberam se noverit habere licentiam. Aut si intestata discesserit, ad maritum, aut ad propinquos mariti hæredes eadem donatio redeat. Nec erit ultra licitum puellæ parentibus, seu etiam puellæ vel mulieri ab sponso vel ab sponsi parentibus plus quidquam petere [6], vel in suo nomine conscribendum optare, nisi quantum nunc legis huius institutio continet. Aut si forte iuxta quod ex legibus romanis recolimus fuisse decretum, tantum puella vel mulier de suis rebus sponso dare elegerit, quantum sibi ipsa dari poposcerit. Quod si forsitan præventus sponsus scripturæ alicuius, vel sacramenti vinculo nuptiarum tempore alligetur amplius se sponsæ [7] daturum, quam quod hac lege constat esse permissum, id postea ipse convellere, et in iuris sui potestate reducere, libero potiatur arbitrio. Sin autem aut iuramenti reverentia pavidus, aut, ut solet, negligentiæ deditus, quod amplius sponsæ dederat revocare aut evacuare noluerit, vel nequiverit, non oportebit unius tepiditate multis adfutura [8] damna nutriri. Sed dum sponsi parentes vel propinqui tale factum agnoverint, universaque plus quam supra taxatum est, sponsæ conlata sunt, suo iure absque cuiusquam præiudicio perenniter vindicabunt. Certe si iam vir habens uxorem, transacto scilicet anno, pro dilectione vel merito coniugalis obsequii ei aliquid donare elegerit vel voluerit, licentiam incunctanter habebit. Nam non aliter infra anni circulum maritus in uxorem, seu mulier in maritum, excepta dote, ut prædictum est, aliam donationem conscribere poterint, nisi gravati infirmitate periculum sibi mortis imminere perspexerint [9]. De cæteris vero qui nubendi voluntatem habuerint, salubri etiam proposito providendum, decernendumque curabimus: ut qui in rebus omnibus decem millium solidorum dominus esse dinoscitur, ad mille solidos, rerum universarum contropatione [10] habita, in nomine sponsæ suæ dotem conscribat. Cui autem mille solidorum facultas est, de centum solidis tali adæratione dotem facturus est. Et sic ista constitutio dotalis tituli ad ultimum usque ad summum omni controversia sopita perveniet. Data et confirmata lex sub die [11] II. idus ianuarias, anno feliciter tertio regni nostri [12].

VII. Antiqua. *Vt dotem puellæ pater exigat et conservet.*

Dotem puellæ traditam pater exigendi vel conservandi ipsi puellæ habeat potestatem. Quod si pater vel mater defuerint, tunc fratres, vel proximi parentes dotem, quam susceperint, ipsi consorori suæ ad integrum restituant.

VIII. [13] Antiqua. *Vt patre mortuo, utriusque sexus filiorum coniunctio in matris potestate consistat.*

Patre mortuo, utriusque sexus filiorum con-

1 *Toled. got. sin autor ni nota. Card.* Fls. Rcs. Rex. *Legion. añade:* Antiqua noviter emendata.
2 *Toled. got. Card. y Lind.* conscribat, quam quod.
3 *Emilian.* quam quod pretiatum rationabiliter mille solidorum decimam partem, &c. *Legion.* quam quod adpretiatum rationabiliter decimam partem, &c.
4 *Toled. got. y Legion.* evenire poterat. *Emilian.* venire potuerat.
5 *Emilian.* quantum tot solidorum valere summa esse constiterit, sit illi conscribendi, dandique concessa libertas. *Card. y Lind.* quantum mille solidorum valere summam constiterit, sit illi conscribendi, dandique concessa libertas.
6 *Legion.* repetere.
7 *Card.* se sponsæ datum vel daturum.
8 *Legion. y Lind.* ad futurum.
9 *Toled. got.* persenserint.
10 *Lind.* comprobatione.
11 *Legion.* pridie idus ianuarias. *Card.* die pridie idus ianuarii. *Toled. got. y Emilian.* sub die pridie idus ianuarias.
12 *Legion. añade*: Recesvindi Regis Era 689. *Lind.* in Dei nomine Toleto.
13 *Toled. got. y Emilian. sin autor ni nota. Legion.* Antiqua noviter emendata.

iunctio in matris potestate consistat. Matre vero mortua, aut si ad alias nuptias forte transierit, fratres eligant cui dignius puer vel puella iungatur. Quod si fratres eius [1] ætatis non fuerint, ut eorum iudicio debeat germanus, aut germana committi, tunc patruus de coniunctione eorum habeat potestatem. Certe si germanus iam adulescentiæ habeat ætatem, et proximorum renuit sollicitudinem, sit illis potestas condignam sibi coniunctionis quærere copulam. De puella vero, si ad petitionem ipsius [2] is, qui natalibus eius videtur æqualis, accesserit petitor, tunc [3] patruus, sive frater cum proximis parentibus colloquantur, si velint suscipere petitorem, ut aut communi voluntate iungantur, aut communi iudicio denegetur.

IX. *Si fratres nuptias puellæ differant, aut si puella impudice nuptias præsumat.*

Si fratres nuptias puellæ sub ea conditione suspendant [4], ut ad maritum illa confugiens, iuxta legem portionem inter fratres suos de bonis parentum non possit accipere, et bis aut tertio removerint petitorem; puella, quæ fratrum calliditate perspecta, maritum natalibus suis æqualem crediderit expetendum, tunc integram a fratribus, quæ ei de parentum hæreditate debetur, percipiat portionem. Quod si rursum nihil fratres contra sororem meditentur adversum, et idcirco morentur, ut sorori provideant digniorem, et illa honestatis suæ oblita, personæ suæ non cogitans statum, ad inferiorem forte maritum devenerit; portionem suam sive divisam, sive non divisam, quam de facultate parentum fuerat consequutura, amittat. In fratrum vero, et sororum [5], vel aliorum parentum hæreditatem ingrediendi eis concedimus potestatem.

X. Flavius Cintasvintus Rex.

Vt de quibuscumque rebus dos conscripta fuerit, firmitatem obtineat.

Quum quisque aut pro se, aut pro filio, vel etiam proximo suo coniunctionis copulam appetit, an [6] de rebus propriis, an de principum dono conlatis, an quibuscumque iustis profligationibus conquisitis iuxta modum legis latæ conscribendi dotem habeat potestatem. Quodcumque autem legitime in dote conscripserit, modis omnibus plenum robur habebit.

II. TITVLVS DE NVPTIIS INLICITIS.

I. *Si post mortem mariti infra annum mulier nubat.*
II. *Si mulier ingenua servo, vel liberto proprio sese commisceat.*
III. *Si mulier ingenua servo alieno, seu ingenuus ancillæ alienæ sese coniungat.*
IV. *Si mulier liberta servo alieno, vel libertus ancillæ alienæ se societ.*
V. *Si quicumque servo alieno ancillam suam, seu servo suo alienam coniungat ancillam.*
VI. *Si mulier, absente viro, alium sibi maritum adsumat.*
VII. *Si domini servos suos esse mentientes ingenuos, mulieribus eos coniungant ingenuis.*
VIII. *Si absque voluntate parentum mulier ingenua marito se coniungat ingenuo.*

I. [7] Antiqua. *Si post mortem mariti infra annum mulier nubat.*

Si qua mulier, post mortem mariti sui, se alii infra annum coniunxerit [8] inlicita ratione, vel adulterium fecerit, medietatem rerum suarum filii sui ex priori coniugio procreati recipiant, aut si filii desunt, alii propinquiores defuncti viri hæredes per iudicis instantiam ipsarum rerum consequantur medietatem. Quam idcirco mulierem præcipue huic volumus subiacere dispendio, ne hæc [9], quæ a marito gravida relinquitur, dum immoderato desiderio ad secundi coniugii vota festinat, vel adulterium perpetrans, spem partus sui, prius quam nascatur, extinguat. Illas tantumdem a legis huius sententia iubemus manere indemnes, quas principalis auctoritas, infra tempus hac lege constitutum, cuilibet in coniugio decreverit copulandas.

II. *Si mulier ingenua servo vel liberto proprio sese commisceat.*

Si ingenua mulier servo suo vel liberto proprio se in adulterio miscuerit, aut forsitan eum maritum habere voluerit, et ex hoc manifesta probatione convincitur, occidatur: ita ut adulter, et adultera ante iudicem publice fustigentur, et

1 *Legion.* eius legitimæ ætatis nondum fuerint.
2 *Toled. got.* si ad petitionem ipsius qui natalibus eius.
3 *Card.* tunc avus vel patruus.
4 *Card.* differant.
5 *Toled. got.* consororum.
6 *Lind.* aut .... aut .... aut.
7 *Toled. got. sin autor ni nota.*
8 *Toled. got. Legion. Card. y Lind.* coniunxerit, vel adulterium.
9 *Card.* ne aliæ quæ a maritis gravidæ relictæ sunt.... festinant, vel adulterium perpetrant, spem partus, priusquam nascatur, extinguant.

ignibus concrementur. Quum autem per reatum tam turpis admissi quicumque iudex, in quacumque regni nostri provincia constitutus, agnoverit dominam servo suo, sive patronam liberto fuisse coniunctam, eos separare non differat: ita ut bona eiusdem mulieris, aut si sunt de alio viro idonei filii evidenter obtineant, aut propinquis eius legali successione proficiant. Quod si usque ad tertium gradum defecerint hæredes, tunc omnia fiscus usurpet [1]: ex tali enim consortio filios procreatos constitui non oportet hæredes. Illa vero, sive virgo [2], sive vidua fuerit, poenam excipiat superius comprehensam. Quod si ad altaria sancta confugerit, donetur a rege, cui iussum fuerit perenniter servitura.

III. [3] *Si mulier ingenua servo alieno, seu ingenuus ancillæ alienæ sese coniungat.*

Si mulier ingenua servo alieno, sive Regis se matrimonio sociaverit, sive etiam per adulterium iungere præsumpserit; statim ubi primum hoc iudex agnoverit, eos ad separandum festinare non differat, ut poenam, quam merentur, excipiant, hoc est, singuli eorum centena flagella suscipiant. Et si post hanc contradictionem se iterum coniunxerint, iudex eos comprehendi iubeat, et in sua præsentia exhiberi, ut unicuique eorum iteratim centena flagella imponere non desistat. Quod si tertia vice se separare noluerint, similiter centena flagella eisdem imponi iubemus, et ipsa mulier parentibus suis in potestate tradatur. Quod si postmodum eam parentes retrorsum dimiserint, sit ancilla domino eius servi. Filii tamen, quandocumque, et quanticumque ex ea iniquitate fuerint procreati, conditionem patris sequantur, ut in servitio permaneant. Facultatem vero mulieris propinqui sui legali successione conquirant [4]. Quod si hi, qui de tali contubernio extiterint geniti, XXX. annos per testem legitimum se ingenuos mansisse docuerint, a servitutis catena soluti ingenuitatis se gaudeant annulo [5] decorati; si tamen parentes eorum infra illud tricennium, quo filii ipsorum se ingenuos esse probaverint, nihil de conditione servitutis dominis suis persolverint, unde ipsi filii eorum videbantur servituti obnoxii. Ipsam autem legem præcipimus custodiri, et de viris ingenuis, qui regias ancillas, vel etiam cuiuscumque habuerint copulatas, ut conditionis hæc forma servetur.

IV. [6] Flvs. Ctsts. Rex.

Si mulier liberta servo alieno, vel libertus ancillæ alienæ se societ.

Si mulier liberta servo alieno se coniunxerit, aut in matrimonio sociaverit, contestetur ei tertio dominus servi præsentibus tribus testibus, ut ab hac coniunctione discedat: et si post trinam conventionem [7] se separare noluerit, sit ancilla domino eius, cuius servo coniunxit. Si vero non contestata fuerit, antequam filii nascantur, illa in libertate permaneat. Agnatio autem servi domino deputetur, quia liberi esse non possunt qui ex tali conditione nascuntur. Similis et de manumissis viris, qui se cum ancillis alienis miscuerunt, huius legis forma servetur. Nam si cum domini voluntate et permissione servo alieno manumissi se forte coniunxerit, et cum ipso domino servi placitum fecerit, omnino placitum ipsum iubemus stare.

V. [8] *Si quicumque servo alieno ancillam suam, vel servo suo alienam coniungat ancillam.*

Quicumque ancillam suam servo alieno sine conscientia domini sui uxorem dederit, et hoc certis probationibus inveniatur, dominus servi ancillam ipsam cum filiis [9] omnimodis suis vindicavit. Similiter et de illis ordinamus, qui servo [10] suo ancillam alienam coniunxerit, ut conditionis hæc forma servetur.

VI. [11] *Si mulier, absente viro, alium sibi maritum adsumat.*

Nulla mulier, viro suo absente, alteri viro se præsumat coniungere, usque dum de viro suo certis agnoscat indiciis, si vere mortuus fuerit; quod similiter, et ille inquirat, qui eam sibi vult in coniugium copulare. Si vero hoc facere distulerint, et sic se inlicita præsumptione coniunxerint, et postmodum prior maritus reversus fuerit, ambo ei in potestate tradantur, et quod de eis facere voluerit, seu vendendi, seu quodlibet faciendi habeat potestatem.

VII. Flavius Cintasvintus Rex [12].

Si domini servos suos esse mentientes ingenuos, mulieribus eos coniungant ingenuis.

Resistendum est pravorum ausibus, ne pravi-

1 *Legion.* suscipiat.
2 *Card.* seu virgo, aut corrupta, sive vidua fuerit.
3 *Legion.* Cindasvindus Rex. Antiqua. *Card.* Antiqua.
4 *Toled. got. y Emilian.* conquirant. Ipsam autem legem &c.
5 *Legion. Card. y Lind.* titulo.
6 *Lind.* Fls. gls. Rchds. Rex. *Legion.* Antiqua.
7 *Card.* contestationem. *Lind.* commonitionem vel contestationem.
8 *Legion.* Fls. glo. Cindasvindus Rex.
9 *Card. y Lind.* cum filiis sibi omnimodis vendicavit.
10 *Card.* qui servos suos ancillis alienis.
11 *Legion.* Antiqua nova lex.
12 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Flav. Cindasvindus Rex. Antiqua noviter emendata. *Legion.* Fls. Gls. Chds. Rex.

tatis amplius frena laxentur. Plerique enim studio cupiditatis inlecti solent interdum mulieres ingenuas, puellasque prave decipere, et simulantes ad tempus servos suos esse ingenuos, hortantur eas maritos illos accipere, quos postea natis prolibus in servitutem facile possint reducere [1]. Vt ergo fraudis huius aditus extirpetur, præsenti iugiter mansura lege sancimus, ut deceptores rei istius manifeste detecti crimine notentur infamiæ. Et illi, quos sub nomine ingenuitatis antedictis personis reperiuntur adsociasse, sic ingenui cum filiis suis perenniter maneant, sicut eos ipsorum domini ingenuos professi iam antea fuerant; sed et res omnes tempore nuptiarum acceptas seu promissas, mulier vel puella sibimet vindicabit, si per idoneam probationem convicerit [2], maritum de quo agitur sub ingenuitatis spe [3] sibi sociatum fuisse. Certe si puella vel mulier, aut etiam ipsorum parentes, id quod prædictum est, ita factum adprobare nequiverint, servos pariter, et eorum filios una cum rebus omnibus indubitanter petitor obtinebit. Hic et de illis ancillis ordo servandus est, quæ viris ingenuis tali fraude noscuntur esse coniunctæ. Nam et de libertis, quos ita constiterit copulatos existere ancillis aut servis [4], huius servanda erit sanctio legis.

VIII. [5] Antiqua. *Si absque voluntate parentum mulier ingenua marito se coniungat ingenuo.*

Si puella ingenua ad quemlibet ingenuum venerit in ea conditione, ut eum sibi maritum adquirat, prius cum puellæ parentibus conloquatur; et si [6] obtinuerit uti eam uxorem habere possit, pretium dotis parentibus eius, ut iustum est, impleatur. Si vero hoc non potuerit obtinere, puella in parentum potestate consistat. Quod si absque cognitione et consensu parentum eadem puella sponte fuerit viro coniuncta, et eam parentes in gratiam recipere noluerint, mulier cum fratribus suis in facultate parentum non succedat, pro eo quod sine voluntate parentum transierit pronior ad maritum. Nam de rebus suis, si aliquid ei parentes donaverint [7], habeat potestatem: ipsa quoque de donatis et profligatis rebus, faciendi quod voluerit libertatem habebit.

III. TITVLVS DE RAPTV VIRGINVM, VEL VIDVARVM.

I. [9] Antiqua. *Si ingenuus ingenuam rapiat mulierem, licet illa virginitatem perdat, iste tamen illi coniungi non valeat.*

Si quis ingenuus rapuerit virginem vel viduam, si, antequam integritatem virginitatis aut castitatis amittat, puella vel vidua potuerit a raptu [10] revocari, medietatem rerum suarum ille qui rapuit perdat, ei quam rapuerat consignandam. Si vero ad immunditiam quam voluerit raptor potuerit pervenire, in coniugio puellæ vel viduæ mulieris quam rapuerat per nullam compositionem iungatur; sed cum omnibus rebus suis tradatur ei, cui violentus fuit, et CC. insuper in

1 *Toled. got. Emilian. Card. y Lind.* redigere. *Legion.* recipere.
2 *Toled. got.* convincitur. *Lind.* convicerit.
3 *Legion.* specie.
4 *Toled. got.* servulis.
5 *Toled. got. Emilian. y Card. sin autor ni nota.*
6 *Toled. got. Emilian. y Legion.* et si obtinuerit eam uxorem habere posse.
7 *Toled. got. Emilian. Legion. y Card.* donare voluerint.
8 Legion. *ac.* Lind. *aut*, y así en la ley.
9 *Toled. got. y Emilian. sin autor ni nota. Card.* Antiqua noviter emendata.
10 *Legion.* a raptore.

conspectu omnium publice ictus accipiat flagellorum, et careat ingenuitatis suæ statu, parentibus eiusdem, cui violentus extiterat, aut ipsi virgini vel viduæ quam rapuerat, in perpetuum serviturus: ita ut ad eius, quam rapuerat, coniugium nullo unquam tempore redeat. Quod si factum fortasse constiterit [1], quidquid de raptoris rebus pro contumelio suo perceperat, una cum ipso raptore amittat, illis proculdubio parentibus profutura, quorum hoc negotium fuerit exsequutum instantia. Quod si vir de alia uxore filios habens legitimos, raptum postea fecisse convincitur, ipse videlicet solus in eius quam rapuit serviturus potestate tradatur. Res tamen raptoris filii eius legitimi obtinebunt.

II. Flvs. Rcsnts. Rex [2].

Si a potestate raptoris puellam parentes eripere potuerint.

Si parentes mulierem vel puellam raptam excusserint, ipse raptor parentibus eiusdem mulieris vel puellæ in potestate tradatur, et ipsi mulieri penitus non liceat ad eumdem virum se coniungere. Quod si facere præsumpserint, ambo morti tradantur. Si certe ad episcopum vel ad altaria sancta confugerint, vita [3] concessa, omnibus modis separentur, et parentibus raptæ serviturі tradantur.

III. [4] *Si consentiant raptori parentes de disponsata puella.*

Si parentes raptori consenserint, pretium filiæ suæ quod cum priore sponso definisse noscuntur, in quadruplum eidem sponso cogantur exsolvere. Idem vero raptor legibus sponso inexcusabiliter maneat abdicatus.

IV. [5] Antiqua. *Si fratres, vivo an defuncto patre, consentiant raptori sororis.*

Si, vivo patre, fratres consenserint raptori, aut in raptu sororis conscii comprobantur [6], excepta morte, damnum quod de raptoribus est constitutum, excipiant. Si vero post obitum patris fratres sororem suam raptori tradiderint, vel raptori levandam consenserint, pro eo quod eam vel vili personæ, vel contra voluntatem suam nuptui tradiderint, cuius etiam honorem debuerant exaltare, medietatem facultatis suæ amittant, ipsi nihilominus sorori suæ tradendam, et insuper in præsentiam aliorum a iudice quinquagena flagella suscipiant; ut hoc alii commoniti terrore formident. Adiutores vero raptoris, qui cum ipso fuerint, disciplinam legis accipiant, sicut est in lege alia constitutum. Raptor autem inexcusabiliter superiori lege, et in rebus et in status sui dignitate damnetur.

V. Antiqua. *Si quicumque rapiat alienam sponsam.*

Si quicumque alienam sponsam rapuerit, de facultatibus raptoris ipsius medietatem puellæ, aliam vero medietatem sponso iubemus addici. Quod si minimam aut nullam habeat facultatem, his quos supra memoravimus, cum omnibus quæ habuerit, tradatur ad integrum, ita ut, venundato raptore, de eius pretio æquales habeant portiones. Ipse autem raptor, si peractum scelus est, puniatur.

VI. Antiqua. *Si quispiam de raptoribus [7] occidatur.*

Si quis de raptoribus [8] fuerit occisus [9], pro homicidio non teneatur, quod [10] pro defendenda castitate commissum est.

VII. Flvs. Cntsnts. Rex. Antiqua.

Infra quod tempus liceat accusare raptorem, et si parentibus vel puellæ cum raptore de nuptiarum definitione conveniat.

Raptorem virginis vel viduæ infra XXX. annos omnino liceat accusare. Quod si cum puellæ parentibus, sive cum eadem puella vel vidua de nuptiis fortasse convenerit, inter se agendi licentia negari non poterit. Transactis autem XXX. annis, omnis accusatio sopita manebit.

VIII. Fls. Rcsts. Rex [11].

Si servi mulierem ingenuam rapuerint.

Æquitatis oportunitas exigit legem ponere sequuturis, unde dubitationis occasio inter præsentes occurrit. Si servi igitur, sciente domino vel iubente, raptum [12] facere præsumpserint, ad omnem legalem [13] satisfactionem servorum dominus iudicis instantia compellendus est. Quod

1 *Legion.* contigerit.
2 *Card.* Fls. Rcs. *Toled. got. sin autor ni nota.*
3 *Emilian.* et illis a Rege fuerit vita concessa.
4 *Legion. y Card.* Antiqua.
5 *Legion.* Fls. Cindasvindus Rex.
6 *Legion.* probantur.
7 Card. *de raptoribus aut adulteris.*
8 *Card.* aut adulteris.
9 *Legion.* occisus, mors eius pro homicidio. *Lind.* occisus, ille qui percussit ad homicidium non teneatur.
10 *Legion.* quia.
11 *Toled. got.* Flvs. Cnds. Rex. *Legion. añade:* Antiqua.
12 *Emilian.* raptum virginum.
13 *Legion.* legis.

si extra voluntatem domini servi talia perpetraverint, iudicis iidem sententia comprehensi, ac decalvationis foeditate mulctati, trecentenis insuper singuli flagellorum ictibus verberentur. Ille tamen servus, qui idem se ingenuæ mulieri per rapinam copulari quæsivit, poenali sententiæ subiacebit.

IX. Flvs. Cntsnts. Rex [1].

Si servus mulierem libertati traditam rapuerit.

Si servus libertam rapuisse detegitur, quoniam iam non unius conditionis esse noscuntur, ideo si idoneus est servus, qui talia fecisse [2] detegitur, et idoneam libertam rapuisse invenitur, si voluerit [3] dominus eius C. solidos pro eo componat. Si certe [4] noluerit, eundem servum tradere non desistat, ita ut ipsi mulieri ultra non liceat eumdem raptorem sibi in coniugio copulari [5]. Quod si ad eius aliquando coniugium venerit, et filii exinde fuerint procreati, dominus ille, cuius servus rapti crimen admiserat, et servum et agnationem sibi vindicet servituram. Sin autem rusticus, aut vilissimus servus esse noscitur, et similem libertam rapuisse cognoscitur; quantum ipsum servum valere constiterit, tantum pretium dominus servi prædictæ mulieri persolvere procurabit [6]: ipse vero servus centenis flagellorum ictibus verberetur, et turpiter decalvatus, et in potestate domini sui erit perpetim permansurus.

X. Flavius Cintasuintus Rex [7].

Si servus ancillam alterius rapuerit.

Si servus ancillam iuris alieni rapuerit, ducentorum flagellorum verberibus cæsus ac decalvatus, ab ancilla etiam, si dominus ancillæ voluerit, absque dubio separetur.

XI. *De sollicitatoribus filiarum, et uxorum alienarum, vel etiam viduarum, ac de his qui puellam aut viduam ingenuam, absque regio iussu, violenter dare marito præsumpserint.*

Omne quod honestatem vitæ commaculat, legalis necesse est ut censura coerceat. Idcirco sollicitatores adulterii uxorum, vel filiarum alienarum, atque viduarum, sive sponsarum, si per ingenuum vel ingenuam, seu per servum aut ancillam, atque etiam libertum aut libertam, mox manifestis indiciis talium scelerum mandatum deferentes patuerint, cum his etiam, a quibus missi fuerint [8], iudicis instantia comprehensi, in eius potestate tradantur, cuius uxorem, vel filiam, aut sponsam sollicitasse reperiuntur: ut illi quoque de eis quod voluerit sit iudicandi libertas, quem vel coniugalis ordo, vel parentalis propinquitas huius ultorem criminis legaliter esse demonstrat. Illi quoque, qui puellam ingenuam vel viduam, absque regia iussione, marito violenter præsumpserint tradere, quinque libras auri ei, cui vim fecerint, cogantur exsolvere, et huiusmodi coniugium, si mulier dissentire probatur, irritum nihilominus habeatur.

XII. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [9].

De ingenuis atque servis quos in raptu [10] interesse constiterit.

Qui in raptu [11] interfuisse dinoscitur, si liber est, sex auri uncias reddat, et L. ictus flagellorum publice extensus accipiat. Nam si servus fuerit, et sine domini voluntate hoc fecerit, centum publice flagella suscipiat. Quod si servus in raptu [12] interfuerit cum domini voluntate, dominus ita pro eo componat, sicut et de ingenuis est constitutum.

IV. TITVLVS DE ADVLTERIIS.

1 *Legion.* Antiqua.
2 *Toled. got. Emilian. Card. Legion. y Lind.* commisisse.
3 *Emilian.* si voluerit pro servo compositionem dominus dare, aut C. solidos mulieri componat, aut si noluerit, eumdem servum pœnæ supplicio tradere non desistat, ita &c.
4 *Legion.* Si autem.
5 *Toled. got. Legion. y Lind.* copulare.
6 *Legion.* procuret.
7 *Legion. añade:* Antiqua.
8 *Card.* fuerint, aut si minime missi extiterunt, iudicis instantia &c.
9 *Toled. got. sin autor ni nota. Card.* Fls. Chds. *Legion.* Fls. Cinds. R. Antiqua.
10 Card. *in raptu vel adulterio.*
11 *Card.* in raptu vel adulterio.
12 *Card.* in raptu vel adulterio.

I. Antiqua. *Si, connivente, aut non connivente uxore, cum alio viro adulterium fiat.*

Si quis uxori alienæ adulterium intulerit violenter, si ipse adulter filios habens legitimos talia perpetraverit, ipse solus absque rebus addicatur marito mulieris. Si autem filios legitimos non habuerit, quibus facultas sua deberi legitime possit, cum omnibus rebus suis in potestate mariti mulieris deveniat, ut in eius potestate vindicta consistat. Quod si mulieris fuerit fortasse consensus, marito similis sit potestas de his faciendi quod ei placet.

II. [2] Antiqua. *Si puella* [3] *vel mulier disponsata adulterasse reperiatur.*

Si inter sponsum et sponsæ parentes, aut cum ipsa forsitan muliere, quæ in suo consistit arbitrio, dato pretio, et sicut consuetudo est, ante testes facto placito de futuro coniugio, aut cum parentibus [4] eius, quibus lex potestatem tribuit, facta fuerit definitio, et postea puella vel mulier adulterium commisisse detegitur, aut fortasse alteri viro se dispondisse, vel in coniugio sociasse probatur, una cum adultero, sive iniusto marito, vel sponso inlicito, quem sibi contra priorem definitionem sociare præsumpsit, in potestate prioris tradantur sponsi cum rebus suis omnibus servituri; si tamen filios de priori coniugio adulter ille vel transgressor, seu mulier ipsa non habuerit. Quod si filios legitimos habere probantur, tunc omnes res ad eosdem filios pertinebunt. Ipsi tamen, id est, tam mulier ipsa scelerata, quam etiam vir ille, qui eam adulterasse, aut disponsase, vel in coniugio sibi sociasse dinoscitur, in potestate illius, cui primum prædicta mulier pactita [5] fuerat, servituri tradantur [6].

III. Antiqua. [7] *De adulterio uxoris.*

Si cuiuslibet uxor adulterium fecerit, et deprehensa non fuerit, ante iudicem competentibus signis vel indiciis maritus accuset. Et si mulieris adulterium manifeste patuerit, adulter et adultera secundum superioris legis ordinem ipsi tradantur, ut quod de eis facere voluerit, in eius proprio consistat arbitrio.

IV. Antiqua. *Si adulter cum adultera occidatur.*

Si adulterum cum [8] adultera maritus vel sponsus occiderit, pro homicidio non teneatur.

V. Flvs. Rcsts. Rex [9].

Si pater vel propinqui in domo adulteram occiderint filiam.

Si filiam in adulterio pater in domo sua occiderit, nullam poenam aut calumniam incurrat. Si certe eam reservare [10] voluerit, faciendi de ipsa et de adultero quod voluerit habeat potestatem. Similiter et fratres, sive patrui post obitum patris faciendi habeant potestatem.

VI. Antiqua. *Quod servi præventos adulteros occidere non iubentur.*

Sicut parentibus in domo repertos adulteros necare conceditur, ita præventos a servis perimi non iubetur. Sed quum eos servi repererint, sub honesta custodia teneant, donec aut domino domus, aut iudici præsentandos exhibeant, et detectos certis indiciis, legalis poena percellat.

1 Legion. y Lind. *detegatur.*
2 *Toled. got.* Noviter emendata antiqua.
3 Legion. *Si puella disponsata.*
4 *Legion.* aut cum parentibus eius virginis, aut cum muliere, quæ in sua manet potestate, facta fuerit definitio.
5 *Toled. got. y Lind.* pacta.
6 *Lind.* tradantur: ut de his quod voluerit faciendi habeat potestatem, et pretium ad illum sponsum, qui dederat, revertatur.
7 *Toled. got.* Noviter emendata antiqua.
8 *Vigil.* adulterum vel adulteram.
9 *Toled. got. sin autor ni nota. Legion. y Card.* Antiqua.
10 *Toled. got. y Legion.* servare.

VII. Antiqua. *Si puella vel vidua ad domum alterius pro adulterio venerit, eamque vir ipse coniugem habere velit.*

Si puella ingenua seu vidua ad domum alienam adulterii perpetratione [1] convenerit, et ipsam ille uxorem habere voluerit, et parentes, ut se habeant, adquiescant; ille pretium det parentibus quantum parentes puellæ velint, vel quantum ei cum ipsa muliere convenire potuerit. Mulier [2] vero de parentum rebus nullam inter fratres suos, nisi parentes voluerint, habeat portionem.

VIII. Antiqua. *Si mulier ingenua sponte adulterio cuicumque se misceat viro.*

Si ingenua mulier cuicumque viro se adulterio volens miscuisse detegitur, si eam ipse uxorem habere voluerit, habeat potestatem. Si autem noluerit, suæ imputet culpæ, quæ se adulterio volens miscuisse cognoscitur.

IX. Antiqua. *Si mulier ingenua marito alterius sese adulterii iungat stupro.*

Si qua mulier ingenua marito alicuius adulterio se sociaverit, et hoc [3] manifestis [4] indiciis convicta patuerit, addicatur uxori cuius marito se miscuit, ut in ipsius potestate vindicta consistat [5].

X. [6] Antiqua. *Pro adulterio torquendos servos et ancillas in capite dominorum.*

Pro causa adulterii etiam in domini dominæve capite, servi vel ancillæ torquendi sunt, ut veritas certius possit inveniri, et indubitanter agnosci.

XI. Antiqua. *Si pro celando adulterii scelere mancipium libertati tradatur.*

Si quis pro occultanda veritate mancipium manumittat, ne possit pro adulterii probatione torqueri, libertas data non valeat.

XII. [7] *De adulterorum coniugum rebus.*

Præteritæ quidem legis sanctione constitutum recolimus, adulteram mulierem, pariter et adulterum marito eius tradi debere. Tamen quia de rebus eorum sæpe iudices dubitare contingit, ideo specialiter decernere necessarium extitit, ut si uxoris adulterium, proponente viro, manifeste patuerit, et tam adultera, quam adulter de priori coniugio legitimos filios non habuerint, omnis eorum hæreditas marito mulieris adulteræ cum personis pariter addicatur. Certe si filios legitimos de priori coniugio adulter habuerit, ipsis eius hæreditas ex omnibus pertinebit, et huius tantum persona marito adulteræ subiacebit. Vxor autem adultera, si de priori coniugio, vel [8] postremo legitimos filios habere dinoscitur, sequestrata filiis de priori coniugio portione, et in eorum potestate redacta, sic suorum filiorum, ex eadem quæ postmodum in adulterio convincitur, coniuge creatorum, maritus eius portionem obtineat [9], ut post suum obitum eisdem filiis relinquat possidendam. Ita tamen, ut postquam uxor adultera in potestatem fuerit mariti redacta, nulla sit illi ulterius, vel fornicandi cum ea, vel in coniugium illam sibi sociandi licentia. Nam si fecerit, ipse quidem nihil de rebus eius habiturus est; omnis tamen mulieris facultas, aut filiis eius legitimis, aut, si filii defuerint, hæredibus mulieris ex toto proficiat. Similis ratio et de sponsatis forma servetur.

XIII. Flavius Cintasvintus Rex [10].

De personis, quibus adulterium accusare conceditur, et qualiter perquiri aut convinci iubetur.

Si perpetratum scelus legalis censura non reprimit, sceleratorum temeritas ab adsuetis [11] vitiis nequaquam quiescit. Ideoque quia quorumdam interdum uxores viros suos abominantes, seseque adulterio polluentes, ita potionibus quibusdam vel maleficiorum factionibus eorumdem virorum mentes alienant atque præcipitant, ut nec agnitum uxoris adulterium accusare publice vel deferre [12] valeant, nec ab eiusdem adulteræ coniugis consortio vel dilectione discedant; id in causis talibus omnino servandum est, ut si eiusdem adulteræ, aut [13] decepti mariti ætate sunt legitimi filii, ipsis iuxta quod maritus [14] adulteræ requirere poterat, sit apud iudicem [15] mulieris

1 *Legion. y Lind.* adulterii causa venerit.
2 *Card. Legion. y Lind.* puella.
3 *Legion. y Lind.* et ex hoc.
4 *Legion. y Card.* manifesta probatione convincitur. *Lind.* manifestis indiciis et probatione convincitur.
5 *Card. añade:* si tamen uxor consentanea huius adulterii non adprobatur.
6 *Emilian. Legion. y S. J. R. sin autor ni nota.*
7 *Toled. got.* Flavs. Cindasvindus Rex. Noviter emendata. *Legion.* Fls. Gls. Cindasvintus Rex. Antiqua noviter emendata. *Card.* Fls. Chds. Antiqua. *Lind.* Fls. Chds. Rex.
8 *Lind.* et de postremo.
9 *Toled. got.* accipiat et obtineat.
10 *Lind.* Fls. Gls. Reds. Rex. *Legion. añade:* Antiqua.
11 *Legion.* adsuetis nequaquam.
12 *Emilian. Legion. Card. Toled. got. y Lind.* defendere.
13 *Card.* et decepti.
14 *Card.* iuxta quod maritus adulterum requirere poterat &c.
15 *Legion.* iudicem adulterium.

adulterium accusandi et comprobandi licentia. Certe si aut filii desunt, aut non eiusdem ætatis vel sollertiæ sint, qui hoc legitime expedire possint, ne fortasse dum dilatio ulciscendi adulterii intercedit, aut deceptum maritum fraudulenter adultera perimat, aut facultas eius filiis suis, vel propinquis ex hac occasione depereat, propinquos mariti [1] adulteræ sub hac districtione [2] accusandi adulteram lex ista constituit [3]. Vt si [4] accusationis huius fiduciam adsumentes, adulterium mulieris eorum inquisitione coram iudice manifeste patuerit, tunc [5] adulter, sive etiam adultera, qui hoc scelus convicti fuerint commisisse, cum omnibus rebus [6] illis incunctanter tradendi sunt servituri, qui hanc accusationem [7] secundum institutionem legis visi fuerint iustissime prosequi, salvas [8] tamen animas, quæ ad lamenta pœnitentiæ, pietatis indulgentia, reservamus, et [9] tamen quæ in detruncatione flagello [10] corporis in eis impertire voluerint, licentiam per huius legis sanctionem decernimus. Verumtamen eiusdem [11] adulteræ filii ex ipso [12] viro iam tempore quo convicta fuerit tale facinus perpetrasse, quam etiam propinqui sui post eius [13] obitum, si filii defuerint, adulteræ mulieris obtineant facultatem. Sin autem filii supprestes [14] existunt, et tamen aut non eiusdem ætatis, aut [15] talis experientiæ, qui mulieris adulterium accusare vel vincere [16] competenter intendant, tunc ille propinquus mariti, qui manifestum [17] mulieris adulterium ultus fuerit, quintam partem facultatis adulteræ pro labore suo percipiat: quatuor partes autem ad integrum prædictorum filii sibi vindicent ac defendant. Nam si aut propinquorum in hac parte tepiditas, aut filiorum negligentia, vel fortasse muneris acceptio, utrosque corrumpens, minime fuerit eadem actio a talibus personis quæsita, dum ad regiam cognitionem eadem causa pervenerit, ipse proculdubio pro mercede sua constiturus [18] est, vel a quo debeat tale negotium prosequi, vel quantum prosequutor de rebus sceleratæ mulieris pro commodo sui laboris incunctanter consequi possit. Verum quia difficile fieri potest, ut per liberas personas mulieris adulterium indagetur, dum frequenter hoc vitium occulte perpetrari sit solitum, proinde quando ad convincendum adulterium accusatæ mulieris ingenuitas omnino defuerit, prædictis personis, quibus eius adulterium accusare præsenti lege permissum est, hoc etiam aperte licitum erit, ut per quæstionem familiæ utriusque domini, accusatæ mulieris adulterium coram iudice iustissime requiratur.

XIV. [19] Antiqua. *Si ingenuus, sive servus virginem, aut viduam ingenuam violenter polluisse adulterio detegatur.*

Si viduam quisque, vel virginem ingenuam violenter adulterandam compresserit [20], vel stupri forsitan commixtione polluerit; si ingenuus est, centum flagellis cæsus, illi continuo, cui violentus extiterit, serviturus tradatur. Servus vero comprehensus a iudice ignibus concrematur. Ingenuus tamen pro huiusmodi scelere traditus, nullo umquam tempore ad eius, quam compressit vel stupravit, pervenire coniugium permittatur. Quod si hæc ipsa mulier, quæ violentiam pertulit, postquam sibi traditum servum acceperit, qualibet occasione eum sibi in coniugium copulare præsumpserit; tunc ipsa mulier turpissimæ factionis suæ sentiens damna, cum omnibus rebus suis propriis hæredibus [21] suis servitura subiaceat.

1 *Card.* mariti accusandi.
2 *Emilian. y Toled. got.* discretione. *Legion.* occasione.
3 *Card.* constituit. Verum si filii huius adsumentes accusationis fiduciam, mulieris adulterium coram iudice, inquisitione illorum, manifeste patuerit, tunc adulter legitimos filios non habens, cum omnibus rebus suis, et rebus sceleratæ mulieris, illis incunctanter tradendus est serviturus, qui hanc causationem visi fuerint iustissime prosequi; ita namque ut si mulier adultera filios habuerit ex priore vel ex ipso coniugio, unde illi orti sunt, qui eam accusaverunt, quot in numero fuerint, tot recipiant facultatum partes sceleratæ matris, salva tantum nefarii adulteri anima, quam pœnitentiæ ad lamenta, pietatis indulgentia, reservamus; et tamen, quæ in detruncatione flagello corporis, ordinante iudice, in eo impertire voluerint, licentiam per huius legis sanctionem decernimus. Mulier vero scelerata donetur a Principe servitura cui placuerit, aut de ea faciat quodcumque voluerit. Tamen si adulteræ eiusdem filii ex ipso viro iam tempore, quo convicta fuerit tale facinus perpetrasse, defuerint, propinqui mariti mulieris adulteræ, qui iuste visi fuerint instantia sua coram iudice prosequi mulieris adulterium, obtineant facultates sceleratorum pleniter et personas: si tamen scelerati filios legitimos non habuerint: quia nec filii poterint de parentum hæreditate fraudari, nec scelerati quiverint manere impuniti, sed erunt propinquorum mariti mulieris servitiis addicati. Si autem filii superstites existunt, et tamen non eiusdem ætatis, aut non talis experientiæ qui mulieris adulterium accusare et convincere competenter intendant, tunc ille propinquus mariti, qui manifestum mulieris adulterium ultus fuerit, quintam partem facultatum sceleratorum pro labore suo percipiat, et personas eorum proculdubio obsequiis suis addici non recuset. Quatuor autem partes facultatum prædictorum sceleratorum filii decepti mariti sibi vendicent ac defendant, si tamen filios legitimos adulter non habuerit. Nam si aut propinquorum in hac parte tepiditas, aut filiorum negligentia, vel fortasse muneris acceptio, utrosque corrumpens, minime fuerit eadem ratio, vel actio, sive acceptio a talibus personis quæsita, dum ad regiam cognitionem &c.
4 *Toled. got.* sic.
5 *Emilian. Legion. y Toled. got.* tunc eiusdem adulteræ filii.
6 *Lind.* rebus suis illis.
7 *Lind.* causationem.
8 *Lind.* salvis tantum animabus, quas.
9 *Lind.* ea tamen.
10 *Lind.* vel flagello.
11 *Lind.* tam eiusdem.
12 *Emilian. Legion. y Lind.* ex ipso iam tempore.
13 *Lind.* eius viri obitum.
14 *Lind.* superstites extiterint.
15 *Emilian. Legion. Toled. got. y Lind.* aut non talis experientiæ.
16 *Emilian. Legion. y Lind.* convincere.
17 *Legion.* qui mulieris adulterium.
18 *Toled. got.* consecuturus. *Lind.* constitutus.
19 *Emilian. sin autor ni nota.*
20 *Legion.* oppresserit.
21 *Toled. got.* hæredibus servitura.

XV. Antiqua. *Si ingenuus sive servus, nesciente domino, alienam consentientem adulterasse convincitur ancillam.*

Si extra domum domini sui se adulterio volens ancilla miscuisse convincitur [1], in ancillam tantummodo vindicandi dominus habeat potestatem. Si vero ingenuus aut servus cum ancilla ex consensu in domo domini ancillæ reperiuntur talia commisisse, ingenuus quidem pro idonea ancilla absque infamio [2] centum verbera ferat. Pro inferiori vero L. servus vero CL. flagella suscipiat.

XVI. Antiqua. *De adulterio ancillæ, si cum adultero violenter id fecisse probetur.*

Si ancillam quicumque violenter compresserit alienam, eamque adulteraverit, et vel in domo domini [3] sui fuerit comprehensus, vel in quocumque loco violentus [4] extitisse convincitur; servus quidem CC. ictus accipiat flagellorum: ingenuus vero L., et super hoc XXX. [5] solidos ancillæ domino coactus exsolvat. Dominus tamen si id servo faciendum iusisse probatur, superiori ingenuorum [6] lege, et damno et flagello subiaceat.

XVII. [7] Antiqua. [8] *De meretricibus ingenuis, vel ancillis, aut si earum scelus iudices perquirere [9], vel corrigere noluerint.*

Si aliqua puella ingenua, vel mulier in civitate publice fornicationem exercens, meretrix agnoscatur, et frequenter deprehensa in adulterio nullo modo erubescens iugiter multos viros per turpem suam consuetudinem adtrahere cognoscitur; huiusmodi meretrix a comite civitatis comprehensa CC. [10] flagellis publice verberetur, et discussa ante populum dimittatur, sub ea conditione, ut postmodum in turpibus vitiis nullatenus deprehendatur, nec umquam in civitatem ei veniendi aditus detur. Et si postmodum ad pristina facta rediisse cognoscitur, iteratim a comite civitatis CCC. [11] flagella suscipiat, et donetur a nobis alicui pauperi, ubi in gravi servitio permaneat, et numquam in civitate ambulare permittatur. Et si forte ita contingat, ut cum conscientia patris sui vel matris adulterium admittat, ut quasi per turpem consuetudinem et conversationem victum sibi vel parentibus suis adquirere videatur, et ex hoc pater vel mater fuerint pro hac iniqua conscientia fortasse convicti, singuli eorum centena flagella suscipiant. Si vero ancilla cuiuscumque in civitate simili conversatione habitare dinoscitur, a iudice correpta, CCC. similiter flagellis publice verberetur [12], et decalvata domino suo reformetur, sub ea conditione, ut eam longius a civitate faciat conversari, aut certe tali [13] loco transvendat, ubi penitus ad civitatem accessum non habeat. Quod si forsitan nec ad villam transmittere, nec vendere voluerit, et iterum ad civitatem reversa fuerit, huiusmodi dominus in conventu publice L. flagella suscipiat. Ipsa vero ancilla donetur alicui pauperi, cui rex vel iudex [14], aut comes eligere voluerit, ita ut postmodum ad eamdem civitatem illi veniendi aditus non præstetur. Quod si contigerit, ut cum domini voluntate adulterium admisisse, adquirens per fornicationem pecuniam domino suo, et ex hoc publice fuerit convictus, ipse dominus eumdem numerum flagellorum, qui superius de eadem continetur ancilla, suscipiat. Similiter et de ipsis præcipimus custodiri, quæ per vicos et villas in adulterii [15] consuetudine fuerint deprehensæ. Quod si iudex per negligentiam, aut forte beneficio retentus, talia vitia requirere, aut contestari, vel distringere noluerit, a comite civitatis C. flagella suscipiat, et XXX. solidos reddat ei, cui a nobis fuerit ordinatum.

XVIII. Flavius Recesvintus Rex [16].

De immunditia Sacerdotum et Ministrorum.

Quia quanto [17] magis munditiam carnis sacra auctoritas imperat, tanto hanc adpetere ipsius ministros eius clamor informat: adeo [18] et nos ponere finem inlicitis ausibus rite compellimur; quoniam et ipsi divinis nutibus devotissime placere conamur. Igitur quemcumque presbyterum, diaconum atque etiam subdiaconum, devotæ [19] viduæ poenitenti, seu cuicumque virgini, vel mulierculæ sæculari, aut coniugio, aut adulterio commixtum esse evidentissime patuerit; mox Episcopus sive iudex ut repererint, talem commixtionem disrumpere non retardent. Redacto autem illo in sui Pontificis potestate, sub poenitentiæ lamenta iuxta sacros canones deputetur; quam districtionis eius severitatem, si Pontificum torpor implere neglexerit, idem Pontifex duas libras auri fisco persolvat, et commis-

1 *Lind.* convincitur: ancillam tantummodo iudicandi.
2 *Legion. y Lind.* infamia.
3 *Toled. got.* domini fuerit.
4 *Legion.* violenter.
5 *Emilian. Legion. Card. Toled. got. y Lind.* viginti solida.
6 *Toled. got. y Lind.* ingenuorum et damno.
7 *Legion.* Fls. Egica Rex. *Card.* Reds. *Lind.* Fls. Gls. Reds. Rex.
8 *Esta ley XVII. falta en el Toledano gótico.*
9 Card. *requirere.*
10 *Emilian. Legion. Card. y Lind.* CCC.
11 *Legion.* CC.
12 *Legion.* verberetur, sub ea conditione.
13 *Legion.* alio loco.
14 *Legion.* dux.
15 *Legion.* in fornicandi consuetudine.
16 *Legion. añade*: Antiqua.
17 *Vigil. Legion. y Toled. got.* quanto munditiam.
18 *Lind.* ideo.
19 *Lind.* Deo votæ.

sum malum vindicare non differat. Quod si corrigere hoc nequiverit, aut concilium appellet, aut Regis hoc auditibus nuntiet. Mulieres vero, quæ illis fuerint prædictis immunditiis implicatæ, centenis flagellis a iudicibus verberentur, et commiscendi se illis aditus omnino negetur, servata ab Episcopis etiam super hoc scelere in utroque sexu patrum sententia, quæ canonum decretis agnoscitur ordinata. In ulciscendis autem talibus sceleribus non passim damus accusandi vel puniendi licentiam, nisi aut manifestis indiciis patuerit scelus, aut legitime fuerit id ipsum malum adcusatum, atque convictum, quatenus nulla videamur intentione vel ordine patrum transgredi præcepta sanctorum, aut obviare sacris regulis antiquorum.

V. TITVLVS DE INCESTIS, ET APOSTATIS, ATQVE MASCVLORVM CONCVBITORIBVS.

I. Flavius Cintasvintus Rex[3].

De coniugiis et adulteriis incestivis.

Nullus præsumat de genere patris vel matris, avi quoque, vel aviæ, seu parentum uxoris[4] fratris etiam disponsatam, aut viduam, vel propinquorum suorum relictam sibi in matrimonio copulare, vel adulterio polluere. Ita ut usque ad sextum generis gradum nulli liceat sanguinis propinquitatem libidinose foedare, vel coniugio adpetere, exceptis illis personis, quas per ordinationem[5] atque consensum Principum ante hanc legem constitit[6] adeptas fuisse coniugium, quæ nequaquam per legis huius edictum teneri poterunt[7] ad reatum. Similiter[8] et de mulieribus ordo servandus est. Qui vero contra hanc constitutionem præsumpserint facere, iudex eos non differat separare, ut a tam nefanda pollutione divisi iuxta qualitatem sexus in monasteriis deligentur, illic iugiter permansuri. Quid vero de eorum facultatibus observari conveniat, subterius correptæ[9] legis sententia manifestat.

II. Flavius Recesvintus Rex[10].

Item de coniugiis et adulteriis incestivis, seu virginibus sacris, ac viduis, et pœnitentibus laicali veste, vel coitu sordidatis.

Vniversis provinciis[11], domino ordinante, ad regni nostri ditionem pertinentibus, noxia præteritorum operum pravitas fecit futuris temporibus legem ponere, et vitiosis facinoribus licentius inolitis[12] terminum iustitiæ obviare. Audetur denique a multis contra divinæ legis monita vel contra honestos vitæ communis mores, devotas Deo virgines, et continentiam viduitatis cum benedictione sacerdotis iuxta morem canonum profitentes, seu adfinitatis consanguinitate[13] coniunctas feminas, aut violenter, aut per consensum sibi coniuges sumere, et Deo dicatam castitatem, vel reverendam generis copulationem inconcessæ libidinis immunditia sordidare. Quæ temeritas, dum vel a viris, vel feminis eiusdem professionis admittitur, et castis abhorret moribus, et fidem veram impugnat. Zelamus enim pro veritate zelo Dei, atque Ecclesiam sanctam catholicam his fidei nostræ commonemus decretis, ut deinceps sicut et canones ecclesiastici prohibent, nullus Deo devotam virginem, nullus sub religionis habitu consistentem, sive viduitatis continentiam profitentem, seu agentem poenitentiam, vel sui proximam generis, aut eam de cuius admixtione incestivæ notam possit subire infamiæ, non licito connubio aut vi, aut consensu accipiat coniugem: quia nec verum poterit esse coniugium, quod a meliori proposito deducitur ad deterius, et sub falsi nominis copula, incestiva pollutio et fornicationis immunditia perpetratur. Hoc vero nefas si agere amodo provinciarum nostrarum cuiuslibet gentis homines sexus utriusque tentaverint, insisten-

1 Legion. Toled. got. y Lind. *vestem religionis.*
2 Legion. *concubitoribus.*
3 *Card. y Lind.* Rcds. R.
4 *Card. y Legion.* uxorem.
5 *Emilian.* per inordinationem.
6 *Card. Legion. y Lind.* constat.
7 *Toled. got.* potuerunt.
8 *Toled. got. Legion. y Lind.* Similis.
9 *Card. y Lind.* correctæ.
10 *Emilian.* Flavius Recaredus Rex. *Legion.* Fls. Recesvindus Rex. Antiqua. *Lind.* Rchds.
11 *Card.* provinciis nostris.
12 *Card.* inlicitis.
13 *Lind.* affinitate consanguinitatis.

tes [1] a sacerdote vel iudice, etiam si nullus accuset, omnimodis separati exsilio perpetuo religentur. Nec aliqua in defensionem sui [2] longitudine temporis excusentur: eorum vero bona, qui hæc talia gesserint, et pro talibus culpis damna legis huius exceperint, si eis de priori coniugio filii defuerint, ipsorum filiis absque infamiæ nota omnino proficiant. Quia licet sint scelerate concepti, sunt tamen unda sacri baptismatis expiati. Quod si filii forte defuerint, illi ad capiendam hæreditatem succedant, quibus priscarum legum sanctio legitimam successionem indulget. Similis quoque de religiosis forma servabitur [3], quibus nubere canonum sententia prohibetur. Illis tantum feminis ab hac sententia segregatis, quæ violentiam coniunctionis indebitæ sine præcedenti, vel sequenti [4] consensione pertulerint. Sacerdotes vero vel iudices, si talia cognoscentes ulcisci fortasse distulerint, quinas auri libras fisco cogantur exsolvere. Quod si forte id redarguere voluerint, nec potuerint, Regis hoc auditibus insinuare procurent: ut quod eorum non potuit vindicare sententia, principalis damnet omnino censura.

III. Flavius Cintasvintus Rex [5].

De viris, et mulieribus tonsuram, et vestem religionis prævaricantibus.

Apostaticæ calamitatis opprobrium ex hoc merito funditus stirpari compellimur, ex quo Deum nobis propitium [6] fore confidimus. Si [7] enim cum minima peccata corrigimus, pietatem eius fauctricem nobis efficimus, quanto magis si scelus in divinitatem commissum severissima censuræ falce recidimus? Ideoque hac in perpetuum valitura [8] lege sancimus, ut quicumque religionis habitum per honorabile tonsuræ signaculum [9], aut tempore poenitentiæ petendo susceperint, aut non fraudulenta, sed pia parentum oblatione meruerint, aut propriæ voluntatis devotione tenuerint, et ad laicalem conversationem postmodum apostatizando redierint; iuxta sententiam canonum ad eumdem religionis ordinem, quolibet prosequente, reducantur inviti, atque infamiæ nota respersi, et in monasteriis perenniter religati [10], districtiori macerentur poenitentia corrigendi. Illis tantum supplicio severitatis huius indulto, quos aut alienæ fraudis coegit impulsio, aut ad ordinis omissi regressum voluntatis propriæ reduxerit votum: si tamen nec vir secundam [11] uxorem, nec mulier maritum alterum habuisse [12] detegitur [13]. Illos etiam ab hac sententia immunes efficimus, qui sic invalescente langore, ad poenitentiæ vel tonsuræ pervenerint ordinem, ut id se nec accepisse tunc noverint, nec petisse meminerint. Prævaricantium vero bona eorum filiis, aut propinquis hac discretione pertineant, ut vir habens uxorem, si filios etiam ex eadem habuerit, et donatum aliquid ab ipsa perceperit, si supprestis est uxor, ita possideat ut post suum obitum communibus filiis possidendum relinquat. Certe si aut ipsa discesserit, aut communes filii desunt, proprietatem prævaricatoris viri propinqui eius hæredes incunctanter obtineant. Nam quod ab uxore quolibet tempore donatum fortasse perceperat [14], propinquis uxoris hæredibus absque dubitatione proficiat. Hæc etiam de feminis omnino servabitur forma, ut poenitens virgo vel vidua, si veste laicali [15] deposita, sæcularia denuo sumpserint indumenta, aut inierint fortasse coniugia; similis eas et in amissione rerum, iuxta superiorem de viris taxatum ordinem, censura redarguat, et districtionis poena percellat: ita videlicet ut proprietatem feminæ eius filii, aut hæredes habeant. Donationem autem a viro perceptam propinqui mariti, a quo conscripta donatio cognoscitur [16], deberi sibi cognoscant. Et quoniam apostatizandi præcipitatio fraude potius mulierum sæpissime perpetratur, id etiam oportuit præsenti lege censendum, ut quidquid a viro seu ante nuptias, sive post nuptias in nomine sponsæ vel uxoris titulo fuerit dotali conscriptum, non mulieris hæredes, sed hæredes eius, qui dotem conscripsit, sibimet per omnia noverint vindicandum. Personis vero talibus accusandi, vel testificandi, atque aliena negotia prosequendi licentiam penitus abnegamus; quia non poterunt in negotiis sæcularibus fideles existere, qui devotionem sanctam ausu comprobantur sacrilego temerasse.

IV. Flavius Egica Rex [17].

De speciali viduarum fraudulentia compescenda.

Solet quarumdam infelicium viduarum astutia fraudem devotioni admiscere, et permixta ves-

1 *Lind.* insistente sacerdote.
2 *Emilian. Toled. got. y Lind. añaden :* quousque vixerint.
3 *Legion.* servetur.
4 *Toled. got.* vel subsequente.
5 *Legion.* Antiqua.
6 *Toled. got.* propitium confidimus.
7 *Toled. got.* Si enim dum hominum peccata.
8 *Emilian. Legion. Toled. got. y Card.* mansura.
9 *Card. y Lind.* signum.
10 *Legion.* religatione districti.
11 *Card. y Toled. got.* si tamen nec vir post hoc uxorem duxerit, nec mulier maritum acceperit.
12 *Legion.* accepisse detegatur.
13 *Toled. got.* detegitur. Prævaricantium vero bona.
14 *Legion.* receperit.
15 *Emilian.* veste religionis. *Card.* veste sanctimoniali. *Lind.* veste religiosa.
16 *Toled. got. y Legion.* noscitur. *Card.* dinoscitur defendere, vel deberi sibi cognoscant.
17 *Legion.* Antiqua. *Card.* Fls. Egiga. Antiqua. *En el Emilianense falta esta ley.*

tium simultate [1] transgressionis sibi quum voluerint aditum reservare [2]. Agunt enim tempore luctus sui, ut religiosa [3] veste forte se induant, et postea transgressionis meditantes insaniam, replicatos [4] abintus clausis suis tunicis induant, quos induisse subtili [5] fraudum argumentatione contendant. Sicque per hoc visum intuentium fallunt [6], quia aliud in eis publice videre non possunt, quam quod foris patula omnibus cognitione monstratur. Quapropter ut omnis de cætero simultatis [7] amputetur occasio, id tenendum præsentis legis sanctione decernimus, ut abinceps quæcumque vidua isto se fraudum argumento excusare voluerit, ut abintus aliud replicet, aliudque ostendat in superficie tunicæ, hoc illi religionis deputetur in signo [8], quo [9] ex transgressionis delictis admissa vel adnisa est argumento. Quia non quod illa ad transgressionem sibi usurpat, sed quod intuentium fides clamat, hæc certa, hæc vera religionis [10] adprobanda sunt signa. Iam vero vidua, quæ deinceps tali se voluerit obiectione defendere, vel excusatione celare, non solum quia [11] precisse vocis [12] damna huius sustinebit iacturam, sed et transgressionis omnimode in [13] se nexibus ligata [14], constituta canonum, et regum non effugiet damna.

V. Flavius Cintasvintus Rex [15].

De masculorum stupris [16].

Non relinquendum est scelus inultum, quod detestatum [17] semper, et execrabile morum probitate [18] censetur. Masculorum ergo concubitores, vel qui talia consentientes pertulerint, ista sunt legis huius sententia feriendi: ut ubi [19] scilicet mox tale nefas admissum iudex evidenter investigaverit, utrosque continuo castrare procuret, et tradens eos Pontifici territorii huius, ubi id perpetrari contigerit, sequestratim ardue mancipentur detrusioni, vel inviti saltim luituri commissa, qui voluntarie perpetrasse noscuntur inlicita. Hoc interim horrendum dedecus si inferens quisque vel patiens non voluntarius, sed invitus explesse [20] dinoscitur, tunc a reatu poterit immunis haberi, si nefandi huius sceleris ipse detector extiterit; ille proculdubio tenendus ad poenam, quem in hanc sponte devolutum constat insaniam. Habentes autem uxores, qui de consensu talia gesserint [21], facultatem eorum filii, aut hæredes legitimi poterint [22] obtinere. Nam coniugi, sua tantum dote percepta, suarumque rerum integritate retenta, nubendi cui voluerit, indubitata manebit et absoluta licentia.

VI. [23] Fls. Egiga Rex [24].

De sodomitis, qua debeant ultionis sententia percuti.

Ortodoxæ fidei ratione compellimur [25] regalem [26] censuram inhonestis exhibere moribus, et continentiæ fræno restringere carnis lapsu [27] implicatos. Nam tunc potius genti ac patriæ nostræ clementi pietate consulimus, cum et pravorum funditus scelera extirpare curamus, et in malefactis vitiorum terminum ponimus. Illud sane facinus detestandæ libidinis abrogare contendimus, qua masculi masculos inlicita stupri actione, et immundis sordibus maculare non metuunt; tantique se flagitii coinquinationibus polluunt, quanto ea, et divinis adversa cultibus, et contraria castitati conspicimus [28]. At vero licet huiusmodi lapsus et sacræ scripturæ auctoritas, et mundanæ sanctionis prohibeat omnino censura, novellæ tamen legis necesse est abrogari sententia; ne dum emendatio opportuna differtur, peioribus crescere vitiis dinoscatur. Et ideo [29] huius legis edicto decernimus, ut quicumque amodo vel deinceps, seu de religiosis, sive ex laicis cuiuslibet ætatis aut generis homo præscripto fuerit scelere quibuscumque indiciis manifeste detectus, mox iubente principe, vel quolibet iudice insistente, non solum castrationem virium [30] perferat, sed insuper illam in se iacturam excipiat ultionis, quam pro his causis nuper, in anno videlicet tertio regni nostri, sacerdotalis decreti promulgata sententia evidenti perscriptione [31] depromit.

1 *Card. y Toled. got.* simulatæ.
2 *Lind.* reserare.
3 *Toled. got.* religiosam vestem fortasse induant.
4 *Legion. y Lind.* replicatos abintus clavos suis tunicis insuant. *Card.* .... clavos suis tunicis insinuant. *Toled. got.* replicantes abintus clavos suis tunicis insuant.
5 *Card. y Toled. got.* sub tali .... contemnant.
6 *Card. y Lind.* fallunt oculos.
7 *Card.* simulationis. *Toled. got.* simulatis.
8 *Legion.* insignio.
9 *Lind.* quod.
10 *Legion.* religionis tunicæ.
11 *Lind.* quasi præcisæ vocis huius sustinebit.
12 *Toled. got.* vocis huius.
13 *Card. Toled. got. y Lind.* omnimodæ nexibus inligata.
14 *Legion.* implicata.
15 *Legion. añade:* Antiqua. *En el Emilianense es IV. esta ley.*
16 Legion. *De masculorum concubitoribus.*
17 *Legion. y Lind.* detestandum.
18 *Lind.* pravitate.
19 *Toled. got. y Legion.* ut scilicet.
20 *Lind.* explere.
21 *Toled. got.* gesserunt.
22 *Legion. y Lind.* poterunt.
23 *Esta ley falta en el Vigilano. En el Toledano gótico, de donde se ha tomado, y en el Legionense es la VI.*
24 *Legion.* Fls. Rcdus. Rex. Antiqua.
25 *Toled. got. y Legion.* compellitur regalis censura honestis exhiberi moribus.
26 *Lind.* legalem.
27 *Legion. y Lind.* lapsibus.
28 *Toled. got.* conspiciunt.
29 *Toled. got.* et.
30 *Emilian.* virilium.
31 *Toled. got.* præscriptione. *Legion.* descriptione permisit. *Lind.* descriptione deprompsit.

VII. Flavius Cintasvintus Rex [1].

De violantibus paternum atque fraternum thorum.

Superiori quidem lege de propinquorum incestu quid debeat observari, decretum est. Tamen quia non minoris constat [2] sceleris paternum thorum, sive fraternum commaculari, constituentes adiicimus, ut concubinam patris sui, vel fratris, aut etiam quam scierit patrem suum, aut fratrem vel semel adulterasse, seu sit libera sive ancilla, nullus umquam propinquorum adulterare præsumat: neque pater adulteratam a filio stupri foeditate aliquatenus polluat. Quod si talia quisque sciens facere fortasse præsumpserit, facultatem eius, si filios legitimos non habuerit, hæredes quos successio expectat, obtineant. Ipse vero sub poenitentia religatus, perennis exsilii damnationem excipiat.

VI. TITVLVS DE DIVORTIIS NVPTIARVM, ET DISCIDIO SPONSORVM.

I. *Si mulier viri sui iuste, vel iniuste divortium patiatur.*
II. *Ne inter coniuges divortium fiat.*
III. *Ne inter sponsos discidium fiat.*

I. [3] *Si mulier viri sui iuste, vel iniuste divortium patiatur.*

Mulierem ingenuam a viro suo repudiatam nullus sibi [4] in coniugium adsociare præsumat [5], nisi aut scripturis [6], aut coram testibus divortium inter eos factum fuisse evidenter agnoscat. Quod si aliter facere quisque præsumpserit, mox ut comes civitatis, vel vicarius, aut territorii iudex tale nefas commissum agnoverit, si nobiles fuerint fortasse personæ, quos iudex distringere aut separare non possit, nostris id auditibus confestim publicare non differat, ut severitatem legis, quam merentur, excipiant. Nam si minoris loci personæ sunt, iudex eos continuo separare nequaquam moretur. Ita ut tam mulier, quæ [7] se alteri extra [8] voluntatem mariti prioris in coniugium copulavit, quam etiam ille qui eam sibi adsumere uxorem præsumpsit, in potestate tradantur anterioris mariti, ut quod de his facere voluerit, sui sit incunctanter arbitrii. Si tamen causa inter priorem maritum et uxorem adhuc inaudita manere constiterit, aut si idem maritus alteri se mulieri [9] in matrimonium coniunxerit; certe si maritus uxorem iniuste reliquerit, et donationem dotis amittat, quam ei contulerat, eidem mulieri proculdubio profuturam, et de rebus eiusdem mulieris nihil se habiturum esse cognoscat. Sed quidquid etiam de facultate mulieris, vel alienasse vel fraudasse dinoscitur, ad integrum, distringente iudice, mulieri restituat. Quod si mulier sub metu viri consistens, quocumque argumento persuasa vel decepta, aliquam de suis rebus nomine illius viri, qui eam relinquit, scripturam conscripserit, huiusmodi scriptura nullam omnimodo firmitatem habebit, sed universa, quæ per eandem scripturam mulier dederat, iuri suo perenniter vindicabit.

II. Flavius Cintasvintus Rex [10].

Ne inter coniuges divortium fiat.

Si alienam coniugem violare, res sine crimine non est, quanto magis illam contemnere, quam sponte sua unusquisque possidendam sortitus est? Quia ergo plerosque tam præcipites habet, vel rerum ambitio, vel effrænata libido, ut quadam [11] fraude, coniugibus suis spretis, alias videantur uxores adpetere, constitutionis huius est perenniter forma servanda, ut nullus virorum, excepta manifesta [12] fornicationis causa, uxorem suam aliquando relinquat, et neque per testem, neque per scripturam, seu sub quocumque argumento facere divortium inter se et suam coniugem audeat. Sed si adulteram maritus dixerit fortasse redarguendam, iuxta legem aliam, eius publice scelere comprobato, a iudice sibi traditam, faciendi de ea quod voluerit, sit illi potestas [13]. Certe si conversionis ad Deum [14] voluntas extiterit, communem ad [15] consensum viri scilicet et mulieris sacerdos evidenter agnoscat, ut nulla postmodum cuilibet eorum ad coniugalem aliam copulam revertendi excusatio intercedat. Quod si aliter quisque uxorem suam spernens,

1 *Legion.* Fls. Rcdus. R.
2 *Lind.* esse constat.
3 *Legion. y Lind.* Antiqua. *Card.* Noviter emendata.
4 *Legion. y Lind.* sibi in coniugio sociare. *Card.* sibi sciens in coniugium.
5 *Toled. got.* præsumat. Quod si aliter.
6 *Emilian. Card. y Legion.* scriptis.
7 *Legion. y Lind.* quæ se adulterio extra.
8 *Toled. got.* extra maritum priorem.
9 *Toled. got. y Lind.* in matrimonio non coniunxerit.
10 *Lind. añade*: Nov. emd.
11 *Card. y Toled. got.* quidam.
12 *Legion.* excepta fornicationis causa.
13 *Legion.* potestas, et nulla postmodum.
14 *Toled. got.* ad eum. *Lind.* ad dominum.
15 *Emilian. Card. y Toled. got.* adsensum.

quacumque calliditate scripturam ab ea sibi, suisque voluntatibus profuturam exegerit, non solum tale vinculum, quandoque repertum, nihil omnino firmitatis habebit; sed eadem mulier tam facultatem suam, quam dotem [1] etiam, quam prædictum est ab ipso viro acceptam, sibi in omnibus vindicabit. Et si quid aliud facultatis eiusdem pessimi viri fuerit, cunctis eorum filiis ad integrum pertinebit. Quod si aut communes filii, aut eiusdem viri ex præcedenti coniugio non fuerint, universam viri facultatem mulier, quæ per nequitiam illius a coniugio resoluta est, incunctanter poterit obtinere, et hanc [2] causationem, si mulierem constiterit fortasse defunctam, eius filii in cuiuscumque voluerint proponendi iudicio licentiam habituri sunt, ut reperto tali crimine, vir utique huius sceleris istius legis multetur sententia. Et omnibus filiis, seu ex eodem pari coniugio, sive ex præcedenti ipsius viri, ut diximus, procreatis, æqualiter facultas eius obtinenda patescat. Certe si nec communes filii, nec ex priori ipsius viri coniugio geniti supprestes [3] extiterint, et ea forsitan mulier, quæ relicta est, ex priori digno coniugio filios videatur habere; ipsis proculdubio licitum erit maternam vocem adserere, ut eorum instantia quum fuerit, iuxta præsentem legem, scelerati persona damnata, facultatem eius indubitanter obtineant. Iam vero prædictarum personarum, vel viri vel mulieris, secundum præfatum ordinem, si filii deessè noscuntur, contemptæ mulieris hæreditatem, tunc recte propinquis eius capiendi licitum erit, si despectum propinquæ [4] vindicaturi spernentis viri præsumptionem legaliter condemnandam institerint. Maritus autem, qui vel divortii, vel securitatis a coniuge scripturam quamlibet exegerit, seu fortasse non exigens, contempta tamen uxore, aliam sibi uxorem adsumpserit [5], ducentis publice verberibus flagellatus, ac turpiter decalvatione foedatus, aut perpetuo condemnetur exsilio, aut si donare illum cuicumque [6] principis potestas elegerit, in suo consistat arbitrio. Sed et mulier, quæ sciens, aut occasione qualibet agnoscens, virum habere supprestem uxorem, eius vanitati consenserit, aut ipsi se in coniugium copulet [7], illi protinus mulieri tradenda est, quæ contempta ab eodem marito, quem illa sortita est, esse dinoscitur; ita ut, vita tantum concessa, faciendi de ea quod voluerit, sit illi libertas. Certe si post mulieris obitum, filiorum eius assertione tale nefas fuerit comprobatum, aut si filii desunt, a propinquis hæredibus extiterit huius rei negotium prosequutum, ipsis similiter prævaricatrix mulier tradatur in potestatem, ut eodem iudicio, quo mulier contempta debuerat, de persona eius absque mortis interitu sententiam ferant [8]. Sane quia per mulieres etiam huius rei interdum fieri solet scandalum, ut favore regum vel iudicum viros proprios spernere videantur, ideo si quæcumque mulier, sive principis ope, aut quocumque ingenio, seu cuiuslibet auxilio intenderit inter se et virum suum divortium fieri [9], vel ad alterius viri coniugium transire consenserit, in eiusdem legitimi viri sui cum omnibus rebus suis potestatem redacta, eadem quæ superius maritum poena constringit, vel quæ de rebus eorum [10] est sententia constituta, sceleratæ mulieris damnetur temeritas. Similis quoque, et de viris forma servabitur, qui [11] uxorem alterius, vel sponsam sibi in coniugium sociare præsumpserit, ea tantum [12] conditione retenta, ut si mulieris maritus, masculorum concubitor adprobatur, aut eamdem suam uxorem, ea nolente, adulterandam cuicumque viro dedisse, vel permisisse convincitur; quia tale nefas fieri nequaquam inter christianos oportet, nubendi mulieri alteri viro, si voluntas eius extiterit, nullatenus inlicitum erit. Nam si in coniugio positis, uxore videlicet et marito, maritum fortasse constiterit iuste cuilibet servum addictum, si noluerit mulier manere [13] illum in coniugali secum consortio, tandiu se noverit castæ vitæ fræno manere constrictam, nec nubendi alteri viro concedi sibi licentiam, donec eius maritus, de quo dictum est, debitam extremæ vitæ sortem exsolvat.

III. Flavius Recesvintus Rex [14].

Ne inter sponsos discidium fiat.

Æquali placet transgressum damnatione multari, quod inlæsum æquali constabat [15] dignitate manere. Igitur iuxta præsentem superiorem legem, et de viris et de mulieribus sponsatis, tam in personis, quam in rebus forma servanda est, qui post arrarum traditionem, aut factam secundum leges definitionis sponsionem coniugale foedus contemnentes, aliis se personis in coniugium copulaverint, seu sine pari consensu, aut ægritudinis fortasse manifesto periculo ad religionis propositum calliditate magis, quam devotione conversationis [16] adspirare præsumpserint, superiori lege coercendi sunt in omnibus [17].

1 *Emilian. Legion. Card. Toled. got. y Lind.* dotem ab ipso viro.
2 *Card. y Lind.* et hanc causationem vel accusationem. *Toled. got.* et in hanc accusationem.
3 *Lind.* superstites.
4 *Toled. got.* propinquæ mulieris.
5 *Toled. got.* induxerit.
6 *Toled. got.* cuiuscumque.
7 *Card.* in coniugium copulet, aut adulterio polluat.
8 *Lind.* ferat.
9 *Card.* divortium fieri, seu fortasse non intendens, contemnens tamen virum ad alterius viri coniugium, aut adulterium transire &c.
10 *Legion.* eius.
11 *Card.* qui scientes, aut occasione qualibet agnoscentes mulierem habere superstitem virum, uxorem alterius &c.
12 *Legion.* tamen.
13 *Lind.* manere vel habere illum.
14 *Toled. got.* Flavius Cindasvindus. *Lind.* Fls. Chds. Rex.
15 *Lind.* præstabat.
16 *Toled. got.* conversionis.
17 *Toled. got. añade*: Finit liber III., incipit liber IV.

LIBER IV.

De origine naturali.

I. TITVLVS DE GRADIBVS.

I. *De primi gradus natura.*

Primo gradu continentur superiori linea pater, mater: inferiori linea filius, filia, quibus nullæ aliæ personæ iunguntur.

II. *De secundi gradus adfinitate.*

Secundo gradu continentur superiori linea avus, avia: inferiori, nepos, neptis: transversa [2] frater et soror; quæ personæ duplicantur; avus enim [3] et avia, tam ex patre, quam ex matre; nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia; frater et soror, tam ex patre, quam ex matre accipiuntur. Quæ personæ sequentibus quoque gradibus similiter substantia [4] earum, quæ in quocumque gradu consistunt, ipso ordine duplicantur. Et istæ personæ in secundo gradu ideo duplices appellantur, quia duo avi, et paternus et maternus, item duo genera nepotum sunt, sive ex filio, sive ex filia procreati. Frater, et soror ex transverso veniunt, id est, frater patris, aut frater matris, qui aut patruus, aut avunculus nominantur, qui et ipsi hoc ordine duplicantur.

III. Antiqua. [5] *De tertii gradus parentela.*

Tertio gradu veniunt supra proavus, proavia: infra pronepos, et proneptis: ex obliquo fratris, sororisque filius, filia: patruus, et amita, id est, patris frater, et soror: avunculus, et matertera, id est, matris frater, et soror.

IV. Antiqua. [6] *De quarti gradus consanguinitate.*

Quarto gradu veniunt supra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis: ex obliquo fratris, et sororis nepos, neptis, frater patruelis, soror patruelis, id est, patrui filius, filiave: consubrinus [7] et consubrina, id est, avunculi et materteræ filius, filia: amitinus, amitina, id est, amitæ filius, filia: itemque consubrini, qui ex duabus sororibus nascuntur, quibus adcrescit patruus magnus, amita magna, id est, avi paterni frater et soror: avunculus magnus, matertera magna, id est, aviæ, tam paternæ, quam maternæ frater et soror. Hic [8] plus exponi opus non est, quam lectio ista declarat.

V. [9] Antiqua. [10] *De quinti gradus origine.*

Quinto gradu veniunt, supra quidem, atavus, atavia: infra adnepos, adneptis: ex obliquo fratris et sororis pronepos, proneptis: fratres patrueles, sorores patrueles, amitini, amitinæ, consubrini, consubrinæ filius, filia: proprius subrinus [11], subrina, id est, patrui magni, amitæ [12] magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius, filia. His adcrescunt propatruus, proamita: hi sunt proavi paterni frater, et soror: proavunculus, promatertera: hi sunt proaviæ [13] paternæ, maternæque frater et soror, proavique materni. Hæc [14] species, nec aliis gradibus, quam scripta est, nec aliis vocabulis declarari potest.

VI. Antiqua. [15] *De sexti gradus extremitate.*

Sexto gradu veniunt supra, tritavus, tritavia: infra, trinepos, trineptis: ex obliquo fratris, et sororis abnepos, abneptis, fratres patrueles, sorores patrueles, amitini, amitinæ, consubrini, consubrinæ, patrui magni, amitæ [16] magnæ, avun-

1 Legion. y Lind. *tenentur.*
2 *Emilian. y Legion.* ex transverso.
3 *Legion.* etiam.
4 *Emilian. Toled. got. y Legion.* pro substantia. *Card. y Lind.* per substantiam.
5 *Toled. got. y Legion. sin nota.*
6 *Toled. got. y Legion. sin nota.*
7 *Lind.* consobrinus et consobrina, *y así siempre.*
8 *Lind.* Hoc.
9 *Todas las leyes que hay desde esta hasta la IX. inclusive del título siguiente faltan en el códice Legionense, por haberle arrancado algunas hojas.*
10 *Toled. got. sin nota.*
11 *Lind.* sobrinus, sobrina.
12 *Toled. got.* amitinæ.
13 *Card.* Hi sunt proavi paterni frater et soror. Hæc species &c. *Lind.* Hi sunt proavi materni frater et soror.
14 *Toled. got.* Hæc est species, nec aliis gradibus, quam scriptum est, &c.
15 *Toled. got. sin nota.*
16 *Toled. got.* amitinæ.

culi magni, materteræ magnæ nepos, neptis: proprii subrini filius, filia, qui consubrini appellantur. Quibus ex latere adcrescunt propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius, filia: et [1] patruus ab amita. Hi sunt abavi paterni frater, et soror, abavunculus, abmatertera. Hi sunt abaviæ [2] paternæ maternæque frater et soror, abavique materni. Hæc quoque explanari amplius non possunt, quam auctor ipse disseruit.

VII. *De personis septimi generis quæ legibus non continentur* [3].

Septimo gradu, qui sunt cognati recta linea supra infraque, propriis nominibus non appellantur, sed ex transversa linea continentur fratris, sororisve abnepos, abneptis, consubrini, consubrinæ filii, filiæque. Successionis autem idcirco gradus septem constituti sunt, quia ulterius per rerum naturam, nec nomina inveniri, nec vita succedentibus propagari potest.

II. TITVLVS DE SVCCESSIONIBVS.

I. [7] *Vt sorores cum fratribus æqualiter in parentum hæreditate succedant.*

Si pater vel mater intestati discesserint, sorores cum fratribus in omni parentum hæreditate [8] absque aliquo obiectu æquali divisione succedant.

II. [9] *Quod in hæreditatis successione filii primi sunt.*

In hæreditate illius, qui moritur, si intestatus discesserit, filii primi sunt: si filii desunt, nepotibus debetur hæreditas: si nec nepotes fuerint, pronepotes ad hæreditatem vocantur: si vero qui moritur nec filios, nec nepotes, seu patrem, vel matrem relinquit, tunc avus, aut avia hæreditatem sibimet vindicabit.

III. Antiqua. [10] *Si aut de superiori, aut de inferiori genere directi ordinis personæ defuerint, tunc a latere venientes facultatis accipiant portiones.*

Quando supradictæ personæ desunt, quæ aut de superiori, aut de inferiori genere discreto ordine veniunt, tunc illæ personæ, quæ sunt a latere constitutæ, requirantur, ut hæreditatem accipiant defuncti, qui intestatus discesserit. Nam illæ personæ, quæ sunt a longinquioribus [11] constitutæ, nihil se extiment illis prioribus posse repetere.

1 *Toled. got. y Lind.* abpratruus.
2 *Card. y Lind.* Hi sunt abavi materni frater et soror. Hæc quoque &c.
3 Emilian. Card. y Lind. *tenentur.*
4 Lind. *in omni hæreditate.*
5 Lind. *in omni hæreditate.*
6 Lind. *in gradu*, y así en la ley.
7 *Card.* Antiqua.
8 *Toled. got. Card. y Lind.* facultate.
9 *Toled. got.* Antiqua noviter emendata. *Card.* Antiqua.
10 *Card.* Nova emendata. *Lind.* Nov. emd.
11 *Lind.* longioribus.

IV. [1] *Qui succedere possunt in eorum facultatibus, qui nec scriptis, nec testibus suam alligant voluntatem.*

De successionibus eorum qui sic moriuntur, ut nec donationem, nec ullum faciant testamentum, nec præsentibus testibus suam ordinent voluntatem, qui gradu illis proximi fuerint, eorum obtinebunt hæreditatem.

V. [2] *De successione fratrum et sororum, sive illorum, qui de diversis parentibus generantur.*

Qui fratres tantummodo, et sorores relinquit, in eius hæreditate fratres, et sorores æqualiter succedant, si tamen unius patris et matris filii esse videantur. Nam si de alio patre, vel de alia matre alii esse noscuntur, unusquisque fratris sui, aut sororis, qui ex uno patre, vel ex una matre sunt geniti, sequantur hæreditatem. Filii tamen, qui ex diversis parentibus [3] et una matre sunt geniti, ad capiendam maternam facultatem æquali successione deveniant. Similiter quoque, et hi qui de diversis matribus et uno patre oriuntur, divisionis ordinem teneant.

VI. [4] *Si is, qui moritur, avos relinquat, vel avias.*

Quotiens qui moritur, si paternum avum et maternum relinquat, tam ad avum paternum, quam ad avum maternum hæreditas mortui universa pertineat. Si autem qui moritur, avum paternum et aviam maternam reliquerit, æquales capiant portiones: ita quoque erit, si paternam et maternam aviam qui moritur, relinquere videatur. Et hæc quidem æquitas portionis de illis rebus erit, quas mortuus conquisisse cognoscitur. De illis vero rebus, quas ab avis vel parentibus habuit, ad avos directa linea revocabunt [5].

VII. *Si is, qui moritur, sorores relinquat patris, aut matris.*

Qui moritur, si tantummodo *patruum* [6] *et* amitam, hoc est, patris *fratrem aut* sororem, *sive avunculum* et materteram, hoc est, matris *fratrem vel* sororem relinquit, et intestatum eum obiisse contigerit, æquali iure succedant in hæreditate defuncti.

VIII. Antiqua. [7] *Si is, qui moritur, filios fratris, vel sororis relinquere videatur.*

Qui moritur, si fratres [8] et sorores non reliquerit, et filios fratrum vel sororum reliquerit; si ex uno fratre sit unus filius, et ex alio fratre vel sorore forsitan plures, omnem [9] hæreditatem defuncti capiant, et æqualiter per capita dividant portiones.

IX. Flavius Cintasvintus Rex.

Quod in omnem hæreditatem femina accipi debeat.

Femina ad hæreditatem patris aut matris, avorum vel aviarum, tam paternorum quam maternorum, et ad hæreditatem fratrum vel sororum, sive ad has hæreditates, quæ a patruo vel a filio patrui, fratris etiam filio vel sororis relinquuntur, æqualiter cum fratribus veniat. Nam iustum omnino est, ut quos propinquitas naturæ consociat, hæreditariæ successionis ordo non dividat.

X. [10] *Item ut in omnem hæreditatem femina accipi debeat, et quod qui gradu alterum præcedit, ille successionem vicinior capiat.*

Has hæreditates, quæ a materno genere venientibus [11], sive avunculis, sive consubrinis, seu materteris relinquuntur, etiam feminæ cum illis, qui in uno propinquitatis gradu æquales sunt, æqualiter partiantur. Nam omnem hæreditatem, qui gradu alterum præcedit, obtineat.

XI. Antiqua. *De successione mariti et uxoris.*

Maritus et uxor tunc sibi hæreditario iure succedant, quando nulla adfinitas usque ad septimum gradum de propinquis eorum, vel parentibus inveniri potuerit [12].

1 *Card. y Toled. got.* Antiqua.
2 *Emilian. Card. y Lind.* Fls. Chds. *Toled. got.* Fls. Cindasvindus Rex. Noviter emendata.
3 *Emilian. y Card.* patribus.
4 *Emilian. Card. y Toled. got.* Fls. Glosus. Recesvindus Rex.
5 *Card.* revocabit. *Lind.* revocabitur hæreditas mortui.
6 *En todos los códices góticos y en el impreso de Lind. faltan las palabras que van de cursiva.*
7 *Toled. got.* Noviter emendata. *Emilian.* Flavius Cindasvindus Rex.
8 *Card.* aut.
9 *Card.* omnes.
10 *Legion. Card. Toled. got. y Lind.* Antiqua.
11 *Emilian.* venientes, sive ab avunculis &c.
12 *En el Emilianense continúa así esta ley:* Si quis vir uxorem duxerit, et post connubium aliquid ex rebus adquisierit, in extremis ex ambobus unus obierit, qualiter ex rebus medietas licitum habere habeat, reliqua vero medietas vivens vindicatur. Quod si liberos habuerint in eius memoria medietatem possideant, ut iam qui prius obiit, præcipimus ex canonica sententia quintam partem ex rebus Deo offerant, reliquas vero liberi habeant. *Se han corregido algunos yerros del original: pero no es fácil hacer lo mismo con los que quedan, no habiendo hallado esta adicion en ningun otro códice.*

XII. [1] *De hæreditate clericorum, et monachorum.*

Clerici, vel monachi, seu sanctimoniales, qui usque ad septimum gradum non reliquerint hæredes, et sic moriuntur, ut nihil de suis facultatibus ordinent, ecclesia sibi, cui servierunt [2], eorum substantiam vindicabit.

XIII. [3] *Vt post mortem matris [4] filii in patris [5] potestate consistant, et quid de rebus filiorum agere conveniat patrem.*

Matre [6] mortua, filii in patris [7] potestate consistant. Quod si marito suppreste [8] uxor forsitan moriatur, filii qui sunt ex eodem coniugio procreati, in patris potestate persistant, et res eorum, si novercam non [9] perduxerit, ea conditione possideat, ut nihil exinde aut vendere, aut evertere, aut quocumque pacto alienare præsumat, sed omnia filiis suis integra et intemerata conservet. Fructus tamen omnes cum filiis suis pro suo iure [10] percipiat, et una cum ipsis filiis suis communibus consummat expensis. Quod si pater novercam superduxerit, quia valde indignum est, ut filii eius, patris potestate vel gubernatione relicta, in alterius tuitionem deveniant, filios suos pater ille, qui novercam duxerit, non relinquat; sed filios et res eorum iuxta superiorem modum tuitionis ordine regat. Ita tamen, ut inventarium de rebus filiorum suorum manu sua conscriptum coram iudice, vel hæredibus defunctæ mulieris strenue faciat, et tali se placiti cautione in hæredum illorum nomine constringat, quibus tutela ipsa pertinere, si pater defuisset, legitime poterat: ut nihil de filiorum suorum rebus evertat, sed et filiorum suorum vitam sollicito voto vel actu salvare [11] intendat, et res eorum absque aliqua perditionis diminutione tuendas accipiat [12]. Quod si pater ipse, qui novercam duxerit [13], tuitionem suscipere filiorum noluerit, tunc a iudice propinquior ex matre tutor est eligendus, qui tuitionem pupillorum accipiat. Quum vero filius duxerit uxorem, aut filia maritum acceperit, statim à patre de rebus maternis suam percipiat portionem, ita ut usufructuario iure patri tertia relinquatur. Pater autem, tam filio quam filiæ, quum XX. annos impleverint ætatis, mediam ex eadem, quam unumquemque contigerit de rebus maternis, restituat portionem, etiam si nullis fuerint nuptiis copulati. Medietatem vero dum vixerit pater sibi vindicet, filiis post obitum relinquendam [14]. Eadem quoque et de nepotibus forma servetur. Quod si pater de his rebus aliquid everterit, aut si super tempus, quod constitutum est, res filiorum tenere præsumpserit, omnia de rebus eius illis filiis de cuius matre res esse videntur, reddenda sunt, et omnimodis sarcienda.

XIV. Antiqua. [15] *Si mater in viduitate permanserit, æqualem inter filios*

1 *Legion. y Card.* Antiqua.
2 *Lind.* deservierint.
3 *Legion.* Antiqua noviter emendata. *Card.* Antiqua.
4 Card. *patris.*
5 Card. *matris.*
6 *Card.* patre mortuo.
7 *Card.* matre.
8 *Legion.* supprestite. *Lind.* superstite.
9 *Toled. got. Legion. y Card.* superduxerit.
10 *Emilian.* labore.
11 *Lind.* servare.
12 *Emilian. Card. y Lind. añaden:* si tamen voluerit.
13 *Toled. got.* superduxerit.
14 *En el Emilian. en Card. y en Lind. se añade la siguiente cláusula:* Qui autem novercam superduxerit, omnes facultates maternas filiis mox reformet; ne dum filii cum rebus suis ad domum transeunt alienam, novercæ suæ vexentur iniuriis. Eadem quoque de avis, nepotibusque et neptibus forma servetur &c.
15 *Entre esta ley XIV. y la antecedente se halla otra en el códice Legionense, que está tambien traducida en los códices castellanos, y es como se sigue:*

XIV. *Item ut post mortem matris filii in potestate patris maneant tuendi, etiam si novercam pater superduxerit; et quid de rebus filiorum conveniat pater iuxta superiorem legem.*

In lege enim anteriore sancitum est, ut matre mortua, si pater non duxerit novercam, filii in patris potestate cum omnibus rebus maternis tuendi maneant, usque ad tempus nuptiarum, et usufructuario cum filiis suis de ipsa rescula pro suo iure percipiat, et una cum ipsis filiis suis communibus consummat expensis: dum vero ad nuptias venerint, vel XX. annos impleverint ætatis, mediam ex eadem, quam unumquemque contigerit de rebus maternis, pater restituat rationem, et medietatem in sua habeat potestate dum advixerit, et nihil exinde vendere, aut donare, vel evertere præsumat, filiis ex eodem coniugio natis integram et intemeratam post obitum relinquendam. Si certe pater novercam superduxerit, ita decretum in eadem lege, ut filii acceptam a patre omnem maternam hæreditatem ad alienam transeant potestatem tuendi cum omni facultate, spreta patris cura vel tuitione. Quia valde indignum et horrendum nostra perspexit clementia esse factum, dum obliti sunt Salomonem dicentem: quare seduceris, fili mi, ab aliena, et foveris signum alterius? Et iterum: qui subtrahit se, vel aliquid a patre suo, vel matre, et dicit hoc non esse peccatum, particeps homicidæ est. Et iterum: oculus qui subsannat patrem, et despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant illum filii aquilæ. Necnon et illud: melius est enim ut filii tui te rogent, quam te respicere ad manus filiorum tuorum: idcirco nimium et incongruum, et indigne forte perspexit talia fieri nostra gloria, dum absque rationis dogma talia decreverunt dispendia: ut ipsi lucrum de rescula filiorum alienorum habeant, qui nullam eum nutriendi habeant penuriam; sed patri generant damnum, qui debuerunt per filiorum gaudium. Deo igitur nitente contra huius seriem legis secundum sacrarum scripturarum, nostra gloria recolente illud obiicimus, quod hymnidicus ille dixit David: sicut pater miseretur filiorum, sic misertus est dominus timentibus eum: de quo etiam Salomon dixit: filius sapiens doctrina patris. Et iterum: fili, suscipe senectam patris tui, et ne contristes eum in vita illius. Et iterum: qui diligit filium suum, frequentat illi flagellum, ut lætetur in novissimo eius: qui docet filium suum, laudabitur in illo, et in medio domesticorum glorificabitur in illo: qui docet filium suum, in cœlum mittit inimicos, et in medio amicorum glorificabitur in illo: mortuus est pater illius, et quasi non est mortuus, simile enim relinquit post se: in vita sua videbit, et lætatus est in illo, et in obitu suo non est contristatus, nec confusus est coram

capiat portionem, et quid de rebus filiorum agere conveniat matrem.

Mater [1], si in viduitate permanserit, æqualem inter filios suos, id est, qualem unusquisque ex filiis usufructuario [2] iure de facultate mariti habeat portionem, quam usque ad tempus vitæ suæ usufructuario iure possideat. Ceterum nec donare, nec vendere, nec uni ex filiis conferre præsumat. Quod si eam filii portionem ipsam matrem evertere, seu per negligentiam, sive per odium forte perspexerint; ad comitem civitatis, aut ad iudicem referre non differant: ut matrem sua [3] contestatione commoneant, ne res quas usufructuarias accepit, evertat. Nam usum fructum quem ipsa fuerat perceptura, dare cui voluerit filio vel filiæ, non vetetur. Sed et quod de ipso usu sibi debito iuste conquirere potuerit, faciat quodcumque illi omnimodis iustissime placuerit. Verum si ex ea usufructuaria portione aliquid probatur eversum, filiis post mortem matris de eius facultatibus sarciatur. Post obitum vero matris portio, quam mater acceperat, ad filios æqualiter revertatur, quia non possunt de paterna hæreditate fraudari. Quod si mater ad alias nuptias fortasse transierit, ex ea die usufructuariam portionem, quam de bonis mariti fuerat consequuta, filii inter reliquas res paternas, qui ex eo nati sunt coniugio, vindicabunt.

XV. [4] *Ne uxor sibi vindicet quod maritum cum servis eius adquisisse constiterit.*

Maritus si cum servis uxoris suæ aliquid adquisierit, vel in expeditione aliquid lucri fuerit consequutus, nihil exinde uxor a viro suo præsumat repetere, nec ipso vivente, nec post eius obitum: sed vir, qui uxorem suam secundum sanctam scripturam habet in potestate, similiter et in servis eius potestatem habebit; et omnia, quæ cum servis uxoris suæ vel suis in expeditione adquisivit, in sua potestate permaneant. Pro eadem scilicet ratione, quia si ipsi servi, dum cum domino suo in expeditione conversabantur, aliquid admisissent forte damnosum, ille qui eos secum duxerat, et ei aliquid fecerant augmenti, ipse pro eis, et responsum daturus esset et compositionem, si culpabiles fuissent inventi. Vnde bene iubetur, ut sicut lucrum, ita et damnum ad se dominus noverit pertinendum.

XVI. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [5].

De his quæ vir et uxor in coniugio constituti conquirere potuerint.

Dum cuiuscumque dignitatis aut mediocritatis mariti persona uxori fuerit nobiliter atque competenter adiuncta, et pariter viventes aliquid augmentaverint, vel in quibuscumque rebus quippiam profligasse [6] visi fuerint, atque proveniat, ut unus ex eis maioris rei et facultatis dominus sit, de omnibus augmentis, et profligationibus pariter conquisitis, tantam partem unusquisque obtineat, quantam eius facultatem fuisse omnimodis sibi debita vel habita possessio manifestat. Ita ut si æqualis abundantiæ domini sunt, pro parvis rebus contentionis intemperantiam non adsumant. Quia difficile est, ut in tanta æquitate facultas eorum possit æquari, ne in quocumque videatur una pars alteri superesse. Nam si evidenter unius facultas alterius possibilitatem transgredi videatur, ut superius dictum est, iuxta quantitatem debitæ possessionis erit et divisio portionis, quam sibi post uniuscuiuscumque mortem vindicabit persona supprestis, et aut filiis suis aut propriis relinquat hæredibus, aut certe de ea facere quod voluerit, licentiam habebit. Eadem quoque ordinationis forma, tam in viris quam in uxoribus, erit omnimodis observanda. De illis autem rebus, quibus in amborum nomine inveniuntur scripturæ confectæ, iuxta conditionem ipsius scripturæ, pertineat illis et divisio rei, et possessio iuris. Quod vero maritus, aut de extraneorum lucris, aut in expeditione publica conquisivit, aut de principis, vel patroni, atque amicorum conlatione promeruit, filii vel hæredes eius ad integrum sibi

inimicis; reliquit enim defensorem domus contra inimicos, et amici reddentem gratiam. Dum igitur hæc talia meminit nostra gloria excelentissima, quæ a domino per ora vatum suorum fuerunt promulgata; nostra ratum duxit serenitas tantis obtemperare præceptis, domino ordinante, huic addere nitimur legem, ut spretis quæ dignæ non sunt posita, innectimus quod omnibus a domino patuit ordinata. Vnde omnibus ad regni nostri ditionem pertinentibus commonemus per huius nostri seriem decreti, ut deinceps sicut est iustitiæ, et sacra scriptura docet, huius novellæ sanctionis custodiatur forma disciplinæ, ut post mortem uxoris quisquis ille superduxerit novercam, filii qui de eodem coniugio nati sunt, in patris potestatem et gubernationem permaneant cum omnibus maternis: quia valde indignum est, ut filii, patris gubernatione vel potestate relicta, in alterius tuitionem deveniant. Sed ut instituimus, pater dum novercam duxerit, filios suos una cum peculio materno iuxta superiorem legis modum tuitionis ordinem regat. Ita tamen ordinamus, ut inventarium de rebus filiorum suorum manu sua conscribat coram iudice vel hæredibus defunctæ mulieris strenue et fideliter faciat. Talis vero placiti cautio in hæredum suorum nomine conscribatur, quibus tutela ipsa pertinere videtur legitime, si pater defuisset, ut nihil de ipsis filiorum suorum rebus pater everteret, sed filiorum vitam sollicito voto vel actu salvare intendat, et res eorum absque aliqua diminutione perditionis tuendas accipiat. Quod si pater ipse qui novercam duxerit, tuitionem filiorum suscipere noluerit, tunc a iudice tutor requirendus est, quomodo lege superiore dicitur.

1 *Legion.* Mulier, si post mortem mariti in viduitate permanserit.
2 *Legion.* usufructuariam de facultate.
3 *Legion. y Lind.* suam.
4 *Card.* Antiqua. *Legion.* Antiqua noviter emendata.
5 *Legion.* Antiqua noviter emendata. *Toled got.* Flavius gloriosus Recesvintus.
6 *Legion.* profligantes.

vindicabunt, aut quod exinde voluerint iudicare, licenter [1] illis erit plenam potestatem habere. Similis erit et de mulieribus conditio, si quorumcumque munere videantur aliquid percepisse.

XVII. [2] Flavius Recesvintus Rex [3].

De parvulo qualiter hæreditatem capere possit.

Interdum rem dubiam, nisi ratiocinationis disceptatio deducat in lucem, frequenter hanc ambiguitas præcipitat in errorem. Contendunt namque plurimi, si genitus infans, non longe defunctus, hæreditatis possit parentum iura sortiri: quorum litibus hos modos ponit ratio. Naturæ origo ita condita manet, talique usu decurrit, ne is qui nascitur, prius aliud quam se suscipientem capiat [4] lucem, ut de tenebris genitalibus prodiens, illarum rerum sentiat tactum, quarum hunc partibus constat esse concretum. Quo ergo ordine, libere capiat hæreditatem terrenæ possessionis, qui vix extremæ cepit primordia lucis? Quique sortitus vix est usum elementorum, quibus concretus est, quomodo sortietur bona rerum, ad quarum dominium natus non est? quemque non hæreditabit producta lux cœli, qualiter morte [5] contractum improvisa ditabit portio mundi? quave etiam ratione aggredietur viventium iura, cui vicinius fuit, mortem adisse quam vitam? Sicque naufragus in medio lucis angustias mox genitales exiit, mox fatales relapsus est in tenebras. Vt ergo et proximis parentibus ad successionem huius aditus reseretur, et ipsa defuncti vita comprobetur, si vere sit clara vita, atque hanc ipsam licet parvi temporis vitam comitetur eternæ participatio vitæ, non aliter in utroque sexu hæreditatem capiat qui nascetur [6], nisi post nativitatis ortum, et sacri baptismatis gratiam consequatur, et decem dierum spatiis vixisse probetur, ut successoris patris vel matris persona, quæ per hunc parvulum terrenæ cupit hæreditatis adquirere commoda, ante morituro eternæ mansionis præparet vitam, et ita demum adsequitur [7] vivens cum rebus labentibus terram. Sicque salutari commercio dum hæreditat ille cœlum, hæreditet iste solum [8]: dum illi providentur adire cœlestia, isti permittantur adire terrena: dumque adsequitur ille vitalia, conquirat iste caduca; ut etsi defunctus terrenum [9] ius non potuit possidere terrenus, saltim ille cœlestem lucrum valeat obtinere.

XVIII. Flavius Cintasvintus Rex [10].

Qualiter hæreditatem parvuli parentes adsequi possunt.

Patre defuncto, si filius filiave decem sive amplius, vel infra diebus vivens [11], et baptizatus ab hac vita discesserit, quidquid ei de facultate patris competere poterat, mater sibi debeat vindicare. Itemque, matre defuncta, non aliter defuncti filii portionem pater obtineat, nisi natum filium, filiamve decem diebus, sive amplius vel infra vixisse [12] et fuisse baptizatum edoceat. Ita ut pater aut mater, quibus ista successio competit, si filios non reliquerint, integram et intemeratam eamdem luctuosam hæreditatem, dividendam omnibus nepotibus derelinquant. Nec meliorandi quemcumque nepotum amplius quam de tertia parte huius rei habeant potestatem. Nam si ecclesiis vel libertis, seu cuilibet largiri de eadem fatultate voluerint, de quinta tantum parte, secundum superiorem [13] legem, potestatem habebunt. Sin autem nec filii, nec nepotes, nec pronepotes supprestes [14] extiterint, quod de eadem facultate facere vel iudicare voluerint, habeant potestatem. Quod si intestati discesserint [15] genitores, tunc alii parentes defuncti patris vel matris, qui gradu proximiores fuerint, prædictam facultatem proculdubio consequantur. Ita ut, mortuo filio, si pater qui filii defuncti successionem ceperit, intestatus discesserit, hæredibus patris ex lege propinquioribus eadem facultas pertineat. Similiter etsi mater luctuosam filii defuncti hæreditatem ceperit, et intestata discesserit, omnis successio [16] eius eadem facultate ad propinquos mulieris hæredes pertinere debebit, ea conditione servata, ut nepotes ex filio vel filia, qui patre vel matre supprestite mortui fuerint, integram de rebus avi vel aviæ, quam fuerant pater eorum vel mater, si vixissent, habituri, percipiant portionem. Quod si filius, habens uxorem et filios, patre vivente, discesserit [17], antequam ei pater suus omnem portionem, quæ ei contingebat, implesset; et [18] filii quos reliquerat, vivente avo, mor-

1 *Legion.* licentia.
2 *En el Toledano gótico falta esta ley XVII.*
3 *Card.* Fls. Chds. Antiqua. *Lind.* FLS. GLS. RCDS. Rex.
4 *Legion.* adsumat aerem. *Card. y Lind.* adsumat hæredem.
5 *Lind.* mortis contractu.
6 *Legion. y Lind.* nascitur.
7 *Legion. y Lind.* adsequatur.
8 *Card. y Lind.* sæculum.
9 *Lind.* terrena huius non potuit possidere, terreno saltem comparato iure, cœleste lucrum. *Legion.* possidere, terreno saltim.
10 *Emilian. y Card.* Recesvindus. *Legion.* Cindasvindus Rex, noviter emendata.
11 *Toled. got.* vivens ab hac vita.
12 *Toled. got.* vixisse edoceat.
13 *Card. y Legion.* subteriorem.
14 *Card.* superstites.
15 *Lind.* decesserint.
16 *Emilian. y Card.* omnis successio eiusdem facultatis. *Legion.* eiusdem hæreditatis.
17 *Emilian. y Lind.* discesserit.
18 *Este lugar se ha emendado por el Lind., porque en todos los MSS. está viciado. El de Card. dice así:* et ipse sine patre aut cum eo vivens. *El Legion.:* et ipse cum patre vivens filios quos relinquerat vivente avo. *El Vigil. y los demas:* et ipse cum patre vivens filios reliquerit.

tui fuerint, tunc illa relicta hoc tantum recipiat, quod in maritum pater antea sequestravit. Nec plus illa vidua a socro vel cognatis requirat. Si vero filius cum patre in commune vivens [1] nihil ab eo portionis acceperit, tunc illa vidua tantummodo accipiat, quod ei tempore nuptiarum maritus eius donationis titulo [2] noscitur contulisse. Si vero filius patris [3] servans obedientiam, res, quæ ei de materna successione competebant, patrem possidere permiserit, et postmodum eamdem facultatem filio debitam, quam pater possidebat, idem filius uxori suæ, vel cuicumque concesserit, firma talis donatio in nomine uxoris, vel cuiuscumque conscripta manebit, si tamen filios [4] de eodem viro non habuerit. Nam si filii supprestes extiterint, ordo superioris legis erit incunctanter servandus.

XIX. Flavius Cintasvintus Rex [5].

De Posthumis.

Divini principatus quodammodo peragimus vicem, quum necdum genitis misericordiæ porrigimus opem. Ideoque quum [6] vir præventus sorte fatali, foetu gravidam cum filiis relinquit uxorem, eum qui nascetur postmodum cum ceteris qui nati sunt, fieri censemus hæredem. Quod si nusquam forte reliquerit sobolem, et suam quibuslibet donaverit facultatem, quarta rerum eis portio dividenda servetur. Tres vero partes, quæ supersunt, posthumus absque dubio sortietur. Quod si vir et uxor in coniugio positi, antequam filios habeant, invicem sibi unus in alterius nomine de facultate propria donationis faciunt scripturam, et post huius testationis ordinem filios talibus habere contingat, talis parentum testatio, si filii ipsi supprestes extiterint, omnino non valeat, sed ex toto huius tam indiscretæ ordinationis voluntate disrupta, debitam sibi omnem parentum facultatem filii capiant et adsumant: de quinta tantum parte parentibus, si aliquid inde testasse contigerit, potestate concessa [7] habebunt. Ceterum si unus ex ambobus, id est, vir aut uxor, antequam unius copulæ societatem adirent, quicumque ex ambobus in alterius nomine scripturam de rebus suis probatus fuerit conscripsisse, omni vigore valitura persistat [8], et talis testatio per eorum vocem qui postea ex illis nati fuerint, non erit ullo modo convellenda.

XX. Flavius gloriosus Cinthasvintus Rex [9].

Vt qui non reliquerit filios, faciendi de rebus suis quod voluerit, habeat potestatem.

Omnis vir ingenuus atque femina, sive nobilis, seu inferior, qui filios, vel nepotes aut pronepotes non reliquerit, faciendi de rebus suis quidquid voluerit indubitanter licentiam habeat [10], nec ab aliis quibuslibet proximis, ex superiori vel ex transverso venientibus, poterit ordinatio eius in quocumque convelli. Quia recta linea decurrens non habet originem, quæ cum successione naturæ hæreditatem possit accipere. Ex intestato autem, iuxta legum ordinem, sibi [11] debitam hæreditare poterunt iure successionem.

III. TITVLVS DE PVPILLIS, ET EORVM TVTORIBVS.

I. Flavius Cintasvintus Rex [13].

Quod utroque relictus parente pupillus vocetur.

Discretio pietatis est sic consultum ferre minoribus, ut iustæ possessionis dominum sustinere damna non patiamur. Ob hoc licet hactenus, a patre tantum relicti filii parvuli, pupilli nuncuparentur [14]: tamen quia non minorem curam erga filiorum utilitatem matres constat frequenter impendere, ideo ab utroque parente, hoc

1 *Card. añade:* aut sine ipso.
2 *Legion.* titulo dotali.
3 *Lind.* patri.
4 *Legion. y Lind.* filii de eodem coniugio non fuerint.
5 *Card. añade:* Noviter emendata. *Legion.* Antiqua. *Toled. got.* Flavius Cintasvintus. *Lind.* Flavius Gundemarus rex.
6 *Legion. y Lind.* quicumque vir.
7 *Toled. got. Legion. y Lind.* concessa. Ceterum.
8 *Lind.* consistat.
9 *Emilian. y Card.* Flavius Glosus. Recesvindus Rex. *Legion.* Antiqua. Ervigius Rex. *Toled. got.* Flavius gloriosus Cintasvintus. *Lind.* Fls. Rcds. rex.
10 *Legion. y Lind.* habebit.
11 *Legion.* debitam sibi hæreditatem poterunt iure successionis habere.
12 Legion. *debetur.*
13 *Card.* Antiqua. *Legion.* Antiqua noviter emendata. *Toled. got.* Flavius Cintasvintus. *Lind.* Fls. Chds. rex.
14 *Lind.* nuncupentur.

est, patre vel matre infra quindecim [1] annos filios post mortem relictos, pupillos per hanc legem decernimus nuncupandos.

II. Flavius Cintasvintus Rex.

Ex quo incipient computari anni in actionibus pupillorum.

Quotiens de amissione rerum intentio vertitur, illos annos in pupillorum actionibus computandos esse censemus, quibus parentes ipsorum, pater videlicet aut mater, re caruisse noscuntur: id est, ut ex eo tempore cum pupillaribus annis ad quinquagenarium numerum summa pertendat, de quo a prædictis eorum parentibus [3] esse rem constat amissam. Sin vero parentes pupilli, dum viverent, rem per triginta annos amiserint, pupillus propter hoc ultra loqui non poterit.

III. [4] *Qualiter pupillorum tutela suscipiatur, vel de rebus eorum quæ pars tutoribus detur.*

Si patre mortuo in minori ætate filii relinquantur, mater eorum tutelam, si voluerit, suscipiat, si tamen in viduitate permanserit. Ita ut de rebus filiis debitis inventarium faciat, per quod postmodum filii hæreditatem sibi debitam quærant. Quod si mater alium maritum acceperit, et aliquis de filiis iam ad perfectam, id est, usque ad viginti [5] annorum perveniat ætatem, ipse iuniores fratres sua tuitione defendat, et res eorum nec ab ipsis, nec ab aliis permittat everti, nec aliqua negligentia deperire. Quod si eas ipse forte consumpserit, aut vendiderit, vel donaverit, aut per negligentiam suam perire permiserit; quum fratres adoleverint, ea quæ per negligentiam ipsius perierint, de sua illis portione restituat. Cui tamen de fructibus ad victum præsumendi partem decimam non negamus, ut non hæc, quæ debet minoribus reservare, nimiis evertat expensis. Si quas vero de suo pro communibus necessitatibus aut negotiis expensas fecerit, facta præsente iudice ratione, de ea quæ ipsis a patre communis relicta est substantia, quod expenderit consequatur. Quod si fratres eius ætatis vel meriti non fuerint, qui defensionem suscipiant orphanorum, tunc patruus vel patrui filius tutelæ, qualem de fratribus constituimus, conditionem suscipiat. Quod si nec patruus, nec patrui filius, qui digne tutelam suscipiat orphanorum fuerit, tunc tutor ab aliis parentibus in præsentia iudicis eligatur. Et sive mater tutelam, sive quicumque susceperit, præsentibus testibus vel propinquis, de omnibus rebus quas pater reliquit, brevis factus trium vel quinque testium subscriptione firmetur, et præsentibus ipsis, qui ad brevem faciendum testes interfuerint, Episcopo aut Presbytero, quem parentes elegerint, brevis commendetur, minoribus dum adoleverint reformandus. Statuentes etiam, ut si quæ contra minorum personas adversæ accesserint actiones, his intentionibus tutor, si voluerit [6], debeat parare responsum. Certe si neglexerit, repetenti quæ postulat a iudice restituantur: salvo tamen minorum negotio, dum adoleverint, ad integrum reformando. Ille vero qui ad præsens rem ipsam petere coepit, si in iudicio, dum ipse minor adoleverit, ab eodem fuerit victus, quæ acceperat, cum retroactorum temporum fructibus sive servitiis, ipsi minori, aut parentibus eius, seu ad quem ipsa facultas iuste transierit, vel cui conlata fuerit, indubitanter restituat. Et pro præsumptione sua, quia quod in iudicio vindicare non valuit, quod petierat, insuper decem solidos coactus exsolvat. Nam et si tutor pro pupillorum lucris, vel eorum rebus intendere, vel causare voluerit, licentia illi indubitata manebit. Quod si negotia pupillorum negligentia tutoris fuerint vitiata, vel perdita, pupillorum [7] ea voce ad futurum permittimus reparanda.

IV. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [8].

Ne tutores ab eis quos in tuitione habent quascumque scripturas extorquere præsumant.

Dum minorum ætas in annis pupillaribus constituta nec se, nec bona sua regere possit, bene legibus est decretum eos, et sub tutoribus esse, et in eorum negotiis quod statuti anni debeant computari. Quia vero quidam tutores aut suasione, aut indignatione circumveniunt quos gratissime tueri debuerant, et de rebus reddendæ rationis securitates accipiunt, vel certe diversarum obligationum scripturas ab illis exigendas insistunt, quo extinctis vocibus eorum, quæ illis competunt, numquam inquirere, vel recipere permittantur. Adeo ut melioris mercedis partem nostra clementia consequatur, dum competentem curam eisdem minoribus inrogare perpenditur; hæc custodienda modis omnibus conditio ordinatur, ut sive in minori ætate, seu etiam quamvis quartum decimum ætatis annum videantur pupilli transire, tamen si tutores adhuc, vel ipsos, vel eorum res in sua potestate

1 *Lind.* XXV.
2 *Toled. got.* Flavius Cintasvintus.
3 *Legion. y Card.* parentibus, excepto tricennali obiectione rem constiterit fuisse amissam.
4 *Legion.* Fls. Gls. Suintls. Rex. Antiqua noviter emendata. *Card.* Antiqua. Nova. *Lind.* Antiqua.
5 *Toled. got.* XXI.
6 *Emilian. Card. y Lind.* si elegerit.
7 *Lind.* pupillis eam vicem ad futurum permittimus reparandam.
8 *Card.* Chds. *Toled. got.* Flavius gloriosus Recesvintus.

noscuntur habere [1] quamcumque scripturam securitatis, aut alicuius obligationis atque transactionis, ipsis tutoribus, vel cuicumque personæ per factionem tutorum fecisse reperiantur, omnia invalida, et exinanita penitus reputentur. Quum vero tempus illud advenerit, quando eum qui sub tuitione fuit, rem in sua potestate oporteat redigere, tunc ille tutor coram sacerdote vel iudice [2], pupillo de cunctis rebus redita ratione, ab eo quem tuitus est securitatis scripturam procuret accipere: sicque remota omni occasione pressuræ [3], aut recipiat pupillus quod iuste sibi deberi cognoverit, aut libero arbitrio de rebus suis, utrum cessionem, an qualem voluerit ordinare definitionem, plenam habeat libertatem. Si vero proveniat, ut dum in tuitione est, mortali langore vexetur, quod de sibi debitis rebus iudicare elegerit, a duodecimo [4] ætatis suæ anno, iuxta ordinem qui in alia lege est definitus, habeat plenissimam potestatem. De rebus vero tutoris, seu vivens, sive moriens idem tutor eas an filiis, an quibuscumque personis reliquerit, si pupillis reddita ratio non fuerit, iuxta inventarium quod tempore acceptæ tuitionis est factum, sive quod evidenter apud tutorem fuisse extiterit manifestum, qui res tutoris habuerint, pupillis [5] indubitanter omnia reformabunt. Huius sane legis remedium cunctis pupillis dabit indubitanter consultum: excepto si illud tempus advenerit, quando eorum vocem quinquagenario numero lex sopiri decrevit.

IV. TITVLVS DE EXPOSITIS INFANTIBVS

I. *Vt pro exposito infantulo ingenuo, serviat qui proiecit.*
II. *Si servus vel ancilla, consciis vel nesciis dominis, proiicere videantur infantem.*
III. *Qui a parentibus infantulum acceperit nutriendum, quantum mercedis pro nutritione accipiat præmium.*

I. [6] *Vt pro exposito infantulo ingenuo, serviat qui proiecit.*

Si quis puerum, aut puellam ubicumque expositum misericordiæ contemplatione collegerit, et nutritus infans a parentibus postmodum fuerit agnitus, si ingenuorum filius esse dinoscitur, aut servum vicarium reddant, aut pretium. Quod si facere forte neglexerint, a iudice territorii de proprietate parentum expositus redimatur, et parentes huius impietatis auctores exsilio perpetuo relegentur. Si vero non habuerint unde filium redimere possint, pro infantulo deserviat qui proiecit, et ille in libertate maneat propria, quem servavit pietas aliena. Hoc vero facinus, quum fuerit ubicumque commissum, iudicibus et accusare liceat, et damnare.

II. [7] *Si servus vel ancilla, consciis vel nesciis dominis, proiicere videantur infantem.*

Si ancilla, vel servus in fraude fortasse dominorum infantem exposuerint, et ipsis insciis, infantem proiecerint, infans quum fuerit nutritus, tertiam partem pretii nutritor accipiat. Ita ut iuret aut probet dominus se, quod servi sui infantem exposuerint, ignorasse. Si vero consciis dominis, infans probatur fuisse iactatus, in eius qui nutrivit potestate permaneat.

III. [8] *Qui a parentibus infantulum acceperit nutriendum, quantum mercedis pro nutritione accipiat præmium.*

Si quis a parentibus infantulum acceperit nutriendum, usque ad decem annos, per singulos annos, singulos solidos pretii pro nutrito infante percipiat. Si vero decimum annum ætatis excesserit, nihil postea mercedis addatur: quia ipse, qui nutritus est, mercedem suam suo potest iam compensare servitio. Quod si hanc summam, qui repetit infantem, dare noluerit, mancipium in nutrientis potestate permaneat [9].

1 *Card.* habere per scripturam, aut sine scriptura securitates aut obligationes aliquas, atque transactiones ipsis tutoribus, vel cuicumque personæ, factione tutorum &c.
2 *Legion.* iudice pupillorum.
3 *Card.* pressuræ, recipiat pupillus quod iuste sibi deberi cognovit, et libero arbitrio potiatur de rebus suis, utrum cessionem, an qualem voluerit ordinare definitionem, plenam habeat firmitatem.
4 *Emilian. Legion. Card. y Toled. got.* decimo.
5 *Card.* pupillis, aut si defuerint ipsi, illis quibus res pupillorum competunt, indubitanter &c.
6 *Legion.* Fls. Gls. Suinds. R. Antiqua.
7 *Card. Legion. y Lind.* Antiqua.
8 *Card. Legion. y Lind.* Antiqua.
9 *Legion. añade*: quia summam implere neglexerit.

V. TITVLVS DE NATVRALIBVS BONIS.

I. Flavius Chindasvindus Rex [2].

De non exhæredandis filiis, et quod iudicium ferant parentes de facultatibus [3] suis.

Dum inlicita quæque perpetrari cognoscimus, legem ponere sequuturis opportune compellimur. Plerique enim indiscrete viventes, suasque facultates interdum vel causa luxuriæ, vel cuiusdam malæ voluntatis adsensu, in personas extraneas transferentes, ita inoffensos filios, vel nepotes, aut non ex gravi culpa forsitan obnoxios inanes relinquunt, ut utilitatibus publicis nihil possint omnino prodesse; quos oportuerat cum virtute parentum iniunctum sibi laborem inexcusabiliter expedire. Sed ne sub hac occasione, aut utilitati publicæ quandoque depereat quod perire non debet, aut naturalis pietas suspendatur a filiis vel nepotibus, quam circa eos exerceri compententer oportet; ideo abrogata legis illius sententia, qua pater vel mater, aut avus sive avia in extraneam personam facultatem suam conferre, si voluissent, potestatem haberent, vel etiam de dote sua facere mulier, quod elegisset, in arbitrio suo consisteret; ista magis servetur a cunctis moderata censura, qua nec parentibus, vel avis adimatur iudicandi de rebus suis ex toto licentia, nec filios aut nepotes a successione avorum, vel genitorum ex omnibus repellat indiscreta voluntas. Igitur pater vel mater, avus vel avia, quibus quempiam filiorum vel nepotum meliorandi voluntas est, hanc servent omnino mensuram [4], ut super tertiam partem rerum suarum meliorandis filiis aut filiabus, vel nepotibus atque neptibus ex omnibus rebus suis nihil amplius impendant, neque facultatem suam ex omnibus in extraneam personam transducant, nisi fortasse provenerit, eos legitimos filios vel nepotes non habere supprestes. Hoc tamen, rationis intuitu prælucente, observandum adiicimus, ut pater vel mater, avus vel avia de supradicta tertia parte rerum suarum, si in nomine filiorum suorum, atque nepotum aliquid specialiter scriptis conferre decreverint, iuxta testationis eorum ordinem, cuncta erunt observanda perenniter; qualiter testatio talium de eadem tertia portione, iuxta quod eam in singulos voluerit prælargire, plenam et inconvulsibilem obtineat firmitatem. Nec licebit filiis ipsis atque nepotibus, qui de hac tertia portione aliquid meruerint a parentibus suis vel avis percipere, quodcumque aliud iudicare, excepto si a parentibus vel ab avis nulla adfutura videatur pro conlatis rebus testationis conditio intercessisse. Sane si filios sive nepotes habentes ecclesiis vel libertis, aut quibus elegerint, de facultate sua largiendi voluntatem habuerint, extra illam tertiam portionem, quæ superius dicta est, quinta iterum pars separabitur. De qua quinta parte [5] iudicandi potestas illis indubitata manebit; sed sive tertia rerum pars quæ meliorandis filiis [6] impendi præcipitur [7], sive quinta quæ pro conlatione ecclesiarum vel libertorum, seu quorumlibet impensione separari iubetur, de propriis tantumdem rebus separabitur. Nam quod quisquis ille per auctoritatem percipere meruerit Principum, nullo modo in adnumeratione huius tertiæ vel quintæ partis quolibet titulo admiscetur, sed iuxta legem aliam, qui hoc a Rege perceperint, habebunt licitum, quale voluerint, de conlatis sibi rebus a Principe ferre iudicium. Exhæredare autem filios aut nepotes, licet pro levi culpa, inlicitum iam dictis parentibus erit. Flagellandi tamen et corripiendi eos, quamdiu sunt in familia constituti, tam avo quam aviæ, seu patri quam matri potestas manebit. Nam si filius filiave, nepos vel neptis tam præsumptiosi [8] extiterint, ut avum suum, aut aviam, sive etiam patrem aut matrem gravibus iniuriis conentur afficere [9], hoc est, si aut alapa, pugno vel calce, seu lapide, aut fuste vel flagello [10] percutiant, sive per pedem, aut per capil-

1 Lind. *ex.*
2 *Toled. got.* Flavius Chindasvindus. *Legion.* Antiqua.
3 Card. y Legion. *rebus.*
4 *Card. Legion. y Lind.* censuram.
5 *Emilian.* parte tantummodo.
6 *Legion.* vel nepotibus.
7 *Legion.* sive decima quæ in extraneos ferri iubetur, sive quinta &c.
8 *Toled. got.* præsumptores. *Lind.* præsumptuosi.
9 *Toled. got.* conentur afficere, aut publice. *Legion.* conentur affligere, aut publice.
10 *Card.* vel flagello, gladio quocumque percusserint, aut contra eos malitiose levaverint, sive per pedem &c.

los, ac per manum etiam, vel quocumque inhonesto casu abstrahere contumeliose præsumant [1], aut publice quodcumque crimen avo, aut aviæ, seu genitoribus suis obiiciant. Tales si quidem manifeste convicti, et verberandi sunt ante iudicem quinquagenis flagellis, et ab hæreditate supradictorum, si idem avus et avia, pater vel mater voluerint, repellendi. Tamen si resipiscentes a suo excessu, veniam a suprascriptis, quos offenderant, imploraverint, eosque in gratiam receperint paterna pietate, aut rerum suarum successores instituerint, neque prohiberi ab eorum hæreditate, neque propter disciplinam, qua correpti sunt, infamiam poterint ulterius sustinere.

II. Flavius Chindasvintus Rex [2].

De quota parte liceat mulieribus iudicare de dotibus suis.

Quia mulieres, quibus dudum concessum fuerat de suis dotibus iudicare quod voluissent, quædam reperiuntur, spretis filiis vel nepotibus, easdem dotes illis conferre, cum quibus constiterit nequiter eas vixisse; adeo necesse est illos exinde percipere commodum, pro quibus creandis fuerat adsumptum coniugium. Denique constituentes decernimus, ut de dote sua mulier habens filios, aut nepotes, seu causa mercedis ecclesiis atque [3] libertis conferre, sive cuicumque voluerit, non amplius quam de parte quarta potestatem habebit. Nam tres partes legitimis filiis, aut nepotibus, seu sit unus, sive forsitan plures, absque dubio relictura est. De tota interim dote, tunc facere quod voluerit erit mulieri potestas, quando nullum legitimum filium, filiamve, seu nepotem vel neptem supprestem reliquerit. Verumtamen feminæ quas contigerit duobus viris, aut amplius nubere, atque ex eis filios procreare, non eis licitum erit, dotem ab alio marito acceptam filiis aut nepotibus ex alio viro genitis dare; sed unusquisque filius filiave, nepos aut neptis ex ipsa linea procreati, dotem quam avus, aut pater eorum concesserat, post mulieris obitum per omnia consequuturi sunt.

III. [4] Flavius [5] Chindasvindus Rex.

De his quæ parentes tempore nuptiarum dederint filiis suis.

Quidquid indiscreta parentum voluntate decernitur, legali necesse est censura coerceatur. Idcirco quia plerumque parentalis calliditas exigit, id tempore nuptiarum filiis donare, quod quandocumque voluerint auferendi habeant potestatem, abrogata deinceps eadem, quæ prædicta est, parentum calliditate, hanc perpetim legem mansuram per omnia noverint, ut si quid per traditionem rei [6], seu per scripturam, sive per donationem cuiuslibet, vel coram testibus traditæ rei, extra quod in ornamentis aut vestimentis, vel reliquis speciebus, sicut fieri adsolet, pro dignitate nuptialium foederum ab aliis fuerit fortasse acceptum, quod utique commodantibus erit reddendum, in mancipiis, terris, vineis, ædificiis, vestimentis atque ornamentis fuerit a parentibus, sive nuptiarum tempore, sive post nuptias filiis quocumque modo [7] donatum, quodcumque filii inde iudicare voluerint, in eorum consistat arbitrio; eodem tantum ordine reservato, ut post parentum obitum dum filiis patuerit adeunda successio, excepto id quod parentes filiis iuxta leges fortasse donaverint, eadem inter hæredes coæquatio fiat: ut quod nuptiarum tempore filius vel filia a parentibus iuxta prædictum ordinem possidendum accepit, et licentia sit illi exinde quod voluerit iudicandi, et post parentum obitum adæratione adhibita, contropatis his, quæ tempore nuptiarum promeruit, atque hæredibus cæteris eadem compensata æqualitate, quidquid superesse [8] de parentum hæreditate constiterit æquali teneant ac sequantur divisione.

IV. Flavius Chindasvindus Rex [9].

De filiis ex diversis parentibus natis, et qua discretione parentum adsequantur hæreditatem.

Si provenerit unum virum plures habere [10] uxores, atque ex omnibus filios procreare, et aliquem filiorum aut filiarum contingat intestatum ab hac vita discedere, facultatem eius, si filios non reliquerit, vel nepotes, illi fratres vel sorores adprehensuri sunt, sibique vindicaturi, quos [11] ex uno patre, et [12] ex una matre constat esse progenitos. Quod si ex uno patre, et diversis matribus filii nati fuerint, facultatem, quæ de patre venerit, illi tantum inter se erunt æqualiter divisuri, qui ex uno patre fuerint procreati. Similiter et si de una matre, et de diversis patribus filii nati fuerint, id præcipimus observari. Nam et si una mulier de plurimis ma-

1 *Lind.* præsumpserint.
2 *Legion. añade:* Antiqua. *Emilian.* Fls. Gls. Recesvindus Rex. *Toled. got.* Flavius Chindasvindus.
3 *Emilian. Toled. got. y Legion.* vel.
4 *Legion. añade:* Antiqua noviter emendata.
5 *Toled. got.* Flavius Chindasvindus.
6 *Emilian. Legion. y Toled. got.* si quid per scripturam.
7 *Card.* legaliter donatum.
8 *Legion.* quidquid de parentum esse hæreditate.
9 *Legion.* Antiqua, noviter emendata.
10 *Card.* habuisse.
11 *Toled. got.* quos ex una.
12 *Lind.* vel.

ritis filios habeat, similiter fratrum, sororumque hæreditatem, tam a paterna quam a materna successione sibi debitam, eorum qui ex his intestati, vel absque prole, sive nepotibus discesserint, illi tantum fratres sororesque habituri sunt, qui unius patris vel matris filii, filiæve fore noscuntur. Ita ut iuxta legem aliam, qua constitutum est trientem nepotes non perdere, licitum sit etiam nepotibus aut neptibus, qui patres aut matres amiserint, in omni facultate avorum vel aviarum cum patruis aut avunculis æquales succedere, illo tantum ordine permanente, quo superius decretum est, parentes vel avos de rebus suis filios, nepotesque meliorare, aut in extraneum quemlibet quodcumque conferre.

V. [1] *De his quæ filii, patre vivente vel matre, videntur adquirere.*

Filius qui, patre vivente aut matre, aliquid adquisierit, sive de munificentia Regis, aut patronorum beneficiis promeruerit [2], et exinde aliquid cuicumque vendere, aut donare iuxta eam conditionem, quæ in aliis nostris legibus continetur, in ipsius potestate consistat, nec sibi aliquid, dum filius vivit, exinde pater vel mater vindicare præsumant. Quod si inter leudes [3] quicumque nec regiis [4] beneficiis aliquid fuerit consequutus, sed in expeditionibus constitutus de labore suo aliquid adquisierit, si communis [5] illi victus cum patre est, tertia pars exinde ad patrem perveniat, duas autem filius, qui laboravit, obtineat.

LIBER V.

De Transactionibus.

I. TITVLVS DE ECCLESIASTICIS REBVS.

I. *De donationibus ecclesiis datis.*
II. *De conservatione et redintegratione ecclesiasticæ rei.*
III. *De venditionibus et donationibus ecclesiasticarum rerum.*
IV. *De rebus ecclesiæ ab his possessis, qui sunt ecclesiæ obsequiis mancipati.*
V. *De reparatione ecclesiarum, vel diversis aliis causis.*
VI. *De coercitione Pontificum.*
VII. *Ne ii qui retento obsequio ecclesiæ manumittuntur, ingenuarum personarum audeant adire coniugium.*

I. [6] Flavius gloriosus Recesvintus Rex [7].

De donationibus ecclesiis datis.

Si famulorum meritis iuste compellimur debite compensare lucra mercedis, quanto iam copiosius pro remediis animarum divinis cultibus, et terrena debemus impendere, et impensa legum soliditate servare. Quapropter quæcumque res sanctis Dei basilicis, aut per Principum, aut per quorumlibet fidelium donationes conlatæ reperiuntur, votive ac potentialiter pro certo censemus, ut in earum iure inrevocabili modo legum æternitate firmentur.

II. [8] *De conservatione et redintegratione ecclesiasticæ rei.*

Consultissima regni nostri credimus provenire [9] remedia, dum pro utilitatibus ecclesiarum, quæ debeant observari, nostris inseri legibus præcipimus. Ideoque præsenti sanctione censemus, ut mox [10] episcopus fuerit ordinatus, statim rerum inventarium de rebus ecclesiæ, præsentibus quinque ingenuis viris, facere non moretur. Quod inventarium ingenui viri, coram quibus factum fuerit, sua subscriptione conroborent. Post episcopi vero ipsius obitum, dum alter fuerit episcopus ordinatus, secundum rerum inventarium res requirat ecclesiæ, et si aliquid diminutum de rebus ecclesiæ pervenerit, proprii hæredes episcopi, vel quibus facultas eius pertinere, vel relicta esse videtur, de præcedentis [11] satisfaciant facultate. Quod si et aliquid de rebus ecclesiæ vendere præsumpserit, succedens episcopus, reddito pretio, quod a venditore acceptum est, cum omni augmento res ad ius reducat ecclesiæ [12], et nullam calumniam pertimescat. Quam legem et de presbyteris vel diaconibus sicut superius scriptum est, in omnibus observari, et valere præcipimus.

1 *Legion. y Card.* Antiqua. *Lind.* Chds. Rex.
2 *Toled. got.* promeruerit iuxta eam. *Legion. añade:* seu fidelis aliquid ei donaverit.
3 *Toled. got. y Legion.* laudes.
4 *Card.* nec Regis, nec Patronorum beneficiis.
5 *Card.* si communis cibus illi, aut victus.
6 *En el Toledano gótico y en el Legion. es la III.*
7 *Legion. S. J. R. y Card.* Antiqua.
8 *En el Toled. got. y Legion. es la IV.*
9 *Emilian.* prævenire. *S. J. R.* provideri.
10 *S. J. R.* mox cum.
11 *Legion.* præcedentis episcopi.
12 *Lind.* rem ad eam reducat ecclesiam.

III. [1] Antiqua. *De venditionibus et donationibus ecclesiasticarum rerum.*

Si quis episcopus, aut presbyter, vel quicumque ex clericis præter consensum cæterorum clericorum aliquid de rebus ecclesiæ vendiderit, vel donaverit; hoc firmum non esse præcipimus, nisi ita fuerit facta venditio, aut donatio, quemadmodum sanctorum canonum instituta constituunt atque decernunt.

IV. [2] *De rebus ecclesiæ ab his possessis, qui sunt ecclesiæ obsequiis mancipati.*

Hæredes episcopi sive aliorum clericorum, qui filios suos in obsequium ecclesiæ commendaverint, et terras, vel aliquid ex munificentia ecclesiæ possederint, si ipsi in laicos reversi fuerint, aut de servitio ecclesiæ, cuius terram vel aliquam substantiam possidebant, discesserint, statim quod possidebant amittant. Sed et in omnibus clericis, qui de rebus ecclesiæ quæcumque possederint, servetur hæc forma: ne quamvis longa possessio dominium ecclesiæ a rebus sibi debitis quandoque secludat, quia et canonum auctoritas ita commendat. Sed et viduæ sacerdotum vel aliorum clericorum, quæ filios suos in obsequium ecclesiæ commendant, pro sola miseratione, de rebus ecclesiasticis, quas pater tenuit, non efficiantur extorres.

V. Flavius Egica Rex [3].

De reparatione ecclesiarum, vel diversis aliis causis.

Quamquam in præteritis sanctorum patrum de diversis sententiis enitentes, sed et hæc, quæ tempore ordineque congruunt, ordinato iure instituenda sunt. Nam sicut antiquitas de causis ingruentibus edita multitudo editarum, ita nunc nostri temporis ecclesias Dei, quæ conruunt, ut faciant convenit. Quapropter in medio coetus nostri delatum est quorumdam consuetudo inordinata sacerdotum, quod paroecias suas ultra modum diversis exactionibus, vel angariis comprimant, vel quidquam plures ecclesiæ destitutæ persistant. Idcirco unio nostræ adunationis decernit, atque instituta instituit, ut tertias quas antiqui canones de paroeciis habendas episcoporum censuerunt, si eas exigendas crediderint, ab episcopis dirutæ ecclesiæ reparentur. Si vero maluerint credere, ab earumdem ecclesiarum cultoribus, sub cura et sollicitudine sui Pontificis reparationem iisdem est adhibenda basilicis. Quod omnis ecclesiæ, aut incolumis fuerit secundum antiquorum canonum instituta tertias sibi debitas unusquisque episcopus, si voluerit, facultas illi omnimode erit, ita videlicet ut cæteras ipsius tertias nullus episcoporum quippiam pro reis inquisitionibus paroecitanis ecclesiis exigat, nihilque de prædiis ipsarum cuiquam aliquid causa stipendii dare præsumat. Sed necessario instituendo elegimus, ut plures ecclesias nequaquam committantur presbytero, nec officium valet exsolvere, nec pupillis sacerdotali iure occurrere, nec rebus earum necessariam curam impendere, ea scilicet ratione, ut ecclesia, quæ decem habuerit mancipia, super se habeat sacerdotem; quæ vero minus decem mancipia habuerit, aliis coniungatur ecclesiis. Si quis sane episcoporum hanc nostram institutionem parvipenderit, et quidpiam exinde temerandum crediderit, duorum mensium spatiis se noverit excomunicatione multari.

VI. [4] Flavius gloriosus Wamba Rex [5].

De coercitione Pontificum, qui pro rebus, quas suis ecclesiis auferunt, tricennium intercessisse causantur [6].

Deus iustus iudex, qui iustitiam intemporaliter [7] diligit, non vult servire iustitiam tempori, sed tempora potius æquitatis lege concludi. Ipse igitur Deus iustitia est. Deo ergo datur quidquid a fidelibus in Dei ecclesiis iustissima devotione offertur. Nam et fidelis quisque iustitiæ serviens, Deo mediante, qui iustus est, vota sua adstringit. Numquam [8] enim iustitiæ [9] vota solvenda sunt, quæ et a iustitia processerunt, et per iustitiam ligata [10] noscuntur. Deo igitur fraudem facit, qui iustitiæ aliquid subtrahit. Ergo et iustitiam rescindit quisquis aliena vota corrumpit. Quum igitur, ut dictum est, Deus iustitia sit, qua præsumptionis insania agitur, ut de manu Dei quis auferat quod tricennali temporum præscriptione se tenuisse contendat? Multorum enim mentes Pontificum inlicito cupiditatis ausu præcipites quædam de his, quæ in eorum dioecesi fundatis ecclesiis pia fidelium oblatione donantur, insatiabili rapacitatis studio, aut iuri ecclesiæ principalis innectunt, aut donanda aliis, vel sub stipen-

1 *Esta ley falta en el Toled. got., y en el Legion. es la V. Card. y S. J. R. sin nota.*
2 *Esta ley es la V. en el Toled. got., y en el Legion. la VI.*
3 *No se halla esta ley en los otros códices, ni en el impreso de Lind., y así no se han podido corregir todos los yerros del Vigilano, de donde se ha tomado.*
4 *Esta ley en el Legion. es la primera de este título, y en Card. la VI. tít. V. del lib. IV.*
5 *Legion.* Antiqua.
6 Card. añade: *de canone.*
7 *Legion.* intemporabiliter.
8 *Lind.* semper.
9 *Card. y Lind.* iusta vota.
10 *Legion.* inligata.

dio [1] habenda distribuunt. Sicque non solum alienna vota disrumpunt, sed et sacrilegium operantur in eo quod ecclesiæ Dei fraudatores existunt. Ecclesiam quippe fraudare sacrilegium esse, a maioribus [2] adprobatur. Vnde et quum eos evidens ratio persuadeat ad reddendum, aut tricennium in re possessa opponunt, aut non se fecisse respondent, quod decessores suos egisse non nesciunt [3], et tamen ista [4] emendare refugiunt. Sicque cupiditatem tricennio fovent, et rapacitatis studia temporum præscriptionibus cumulant [5]; et qui admissum facinus ad momentum delere debuerant, annosa id oppositione solidare contendunt. Quantæ igitur impietatis ille credendus est, qui ad hoc laborat, ad hoc etiam propositionis suæ voces exagerat, ut per tricennium se cognoscat Deo iniuriam intulisse, quam tamen, exacto tricennio, renuat emendare? Nunc vero, quum hæc et talia nequissima iustitiæ defensione prolata sunt, nos tamen non præterita ordinamus, sed futura disponimus; nec præcedentium Regum, sed nostri regni tempora definimus. Abrogata ergo deinceps totius cupiditatis licentia, nulli Pontificum ultra licebit, aut quidquam ab ecclesiis dioecesis suæ auferre, aut ablatum quodcumque per oppositionem tricennii vindicare. Non enim in hac causa deinceps tricennale tempus accipiendum est, sed quandocumque fuerit veritatis origo monstrata, iustitiam partis suæ recipiat. Quia et ut multiplex annorum series sine repetitione pertranseat, facit hoc præeminentis dura potestas, quæ sic subiecta [6] sibi sacerdotum comprimit colla, ut pro ablatis rebus intendere contra præeminentis personam, nec audeant, nec præsumant. Proinde, ne tali [7] silentio vox perenniter expoliatæ ecclesiæ conquiescat, licitum erit huius præsumptionis admissum, et per quemcumque, et quandocumque accusatum detegi, et imminentis ipsius causæ negotium expediri; sub isto videlicet ordine, ut si hæredes fundatoris ecclesiæ adsunt, ipsi talia prosequantur: sin autem non fuerint, aut etiam si sint, causare tamen noluerint, tunc ducibus, vel comitibus, tiuphadis, atque vicariis, sive quibuscumque personis, quos cognitio huius rei adtigerit, et aditus accusandi, et licentia tribuitur exsequendi. Quicumque ergo episcoporum hæc, quæ præmissa sunt, in præteritis fecit, et tricennium iam in hac perversa possessione implevit, ea ipsa, quæ in præteritis per XXX. annos tenuit, Deo potius iudicanda [8] relinquimus, quam nostro rescindenda iudicio definimus. Quicumque vero usque ad tempus, quo lex ista conderetur, in hoc ipsum quod rapuit, tricennium non implevit, rem ipsam quæ ablata est, sine aliqua satisfactione [9] in omni integritate ecclesiæ, cui testata res est, reformare cogatur. Iam vero a die huius latæ legis, vel tempore, quicumque Pontificum [10] de his quæ a fidelibus in Dei ecclesiis testata vel conlata esse noscuntur, aliquid exinde abstulerit, suoque iuri vel ecclesiæ principali adplicaverit, seu cuicumque personæ quolibet modo quodcumque tale concesserit, nulla temporum longævitate securus; iuxta præmissum ordinem quandocumque et per quemcumque talia fuerit commisisse detectus, ea ipsa, quæ præsumpsit, una cum legitima satisfactione rei propriæ illi ecclesiæ, cui tulit, vel in quam deliquit, reformare cogendus est. Quod si de rebus propriis non habuerit unde componat, et in omni integritate ea, quæ præsumpsit, ecclesiæ cui tulit, restituat, et ipse pro excesibus suis iuxta canonem toletani concilii undecimi excommunicationis plectendus erit sententia, id est [11], ut si decem solidos rem ipsam quam tulit, valere constiterit, viginti dierum poenitentiæ satisfactione admissum facinus expurgabit [12]. Similiter sive maioris sive minoris sit pretii quod præsumpserit, geminata hoc semper dierum satisfactione vel poenitentia emendabit. Simili quoque et ille sententia vel damno multandus est, qui a decessore suo ablata deinceps quæcumque de dioecesanis ecclesiis apud se tenere præsumpserit. Quicumque tamen iudicum tenorem legis huius adimplere neglexerit, quod aut iudicare talia differat, aut iudicanda Regis auditibus nullo modo innotescat; omnem rei taxationem, quam episcopus ille persolvere debuit [13], qui talia fecerit, tota ecclesiæ illi de sua idem iudex proprietate debebit componere, cuius adcusatum sibi negotium destitit iudicare. Hæc igitur lex non solum pro rebus, quæ in ecclesiis absolutis vel dioecesanis conlatæ sunt, observabitur, sed sub generali nomine omnium ecclesiarum, id est, tam in monasteriis virorum, quam etiam feminarum omnimoda institutione [14] complebitur. Id tamen adiiciendum huic legi manifesta ratio persuasit, ut episcopi omnes quoscumque per ecclesias suæ dioecesis sacerdotes rectoresque ordinandos elegerint, cognitiores eos efficiant de utilitatibus ecclesiæ illius, in qua fuerint ordinati, id est, ut quidquid unusquisque episcoporum de scripturis ecclesiæ dioecesis suæ apud se, conservationis causa, habere se noverit, mox rectorem ecclesiæ cuilibet prætulerit, statim ei, quem ordinaverit, utilitates ecclesiæ, vel scripturas in manifestam [15] agnitionem deducat, necnon tantum ignorantia ordi-

1 *Toled. got. y S. J. R.* stipendiis.
2 *Legion.* maioribus constitutum est, et sic adprobatur.
3 *Legion.* sciunt.
4 *Emilian. Legion. Card. Toled. got. S. J. R. y Lind.* scita.
5 *Legion.* adcumulant.
6 *Emilian. Legion. Card. Toled. got. S. J. R. y Lind.* subdita.
7 *Toled. got. Card. S. J. R. y Lind.* talium silentio.
8 *Lind.* vindicanda.
9 *Card.* retardatione.
10 *Card.* Pontificum aut aliorum hominum.
11 *Emilian.* id est, ut si de ecclesiis Dei decem solidos &c.
12 *Card.* expiabit.
13 *Card.* debuit, aut alius qui &c.
14 *Card.* constitutione.
15 *Legion.* manifestationem. *Lind.* manifestam cognitionem.

nati, et [1], quod peius est, obcelatione vel vitio ordinantis voluntas in quocumque lateat testatoris. Ita [2] tamen erit, ut competentia sibi sacerdotes, rectoresque ecclesiarum autentica videant autenticorum ipsorum exemplaria, manu sui episcopi roborata pro omni firmitate a Pontifice suo accipiant, qualiter per ea ipsa exemplaria, et negotia ecclesiæ sibi commissæ absque hæsitatione proponant, et veritatem partis suæ iustitia intercurrente recipiant. Data et confirmata lex a die decimo [3] kalendarum ianuariarum, anno feliciter quarto regni nostri, in Dei nomine Toleto.

VII. Flavius gloriosus Ubamba Rex [4].

Ne ii, qui retento obsequio ecclesiæ manumittuntur, ingenuarum personarum audeant adire coniugium.

Magna est confusio generis, ubi dissimilitudo unius parentis statum degenerat progenitæ prolis. Hoc enim necesse est inveniatur in frutice, quod tractum est ex radice. Quomodo enim absoluti decoris titulum deportabit [5], cuius parentes obligatio adhuc innexa constringit? Et hæc quidem præmissa sunt, pro eo quod multi de familiis ecclesiarum libertati donantur, nec tamen absolutæ libertatis licentia potiuntur, in eo quod ecclesiæ illi, de qua originem ducunt, per obsequium inligantur: qui tamen dum perverso [6] ordine ingenuarum personarum connubium expetunt, contra naturam, quod ipsi non sunt, generare intendunt; et quod in augmentum publicæ utilitatis debuit crescere, hoc in manifestam inligationem personæ vel rerum cognoscitur devenire, dum is qui de tam infami coniugio nascitur, inferioris parentis adsequens sexum, una cum rebus suis omnibus ecclesiasticæ servituti addicitur. Quapropter ut talis de cætero amputetur præsumptio, præsenti lege præcipimus, ut quicumque de familiis ecclesiæ, retento patrocinio ecclesiæ ipsius, de cuius servitute exivit, libertatem a sacerdote acceperit, ingenuam sibi non audeat in matrimonio sociare personam. Illi tamen qui absoluti ab obsequiis ecclesiæ per canonicam sententiam debito ordine manumittuntur, et ingenuarum mulierum innecti copulis poterunt, et in prole omnimodæ dignitatis testimonium obtinebunt. Quod si ii, qui sub ecclesiarum obsequio manumissi sunt, ingenuarum mulierum deinceps ausi fuerint se coniugio sociare; ubi hoc primum iudex agnoverit, sub trina verborum [7] ultione vel commonitione, sicut de ingenuis et servis lege alia continetur, eos separare non differat. Quod si ab invicem separari noluerint, uniuscuiusque personæ, sicuti fuerant, conditione manente, quidquid ex illis natum fuerit, in Principis potestate serviturum deveniat. Res tamen omnis sive facultas, quæ de persona ingenua in talium libertorum iure quolibet modo transfusa est, cum his etiam, quæ sibi ex talium sexu progenitus filius potuit profligare, conquirere vel habere, tota in integrum ad [8] hæredes illius ingenuæ personæ possidenda pertineant, aut si hæredes ei defuerint, in Principis iure deveniant possessura [9], qualiter iudicare de his quod voluerit, absolutæ potestatis potiatur licentia. Hæc lex non solum in viris, sed et in feminis observanda est, id est, sive sit libertus ecclesiæ, sive liberta, quæ sibi ingenuam personam sociare præsumpserit. Hoc tamen in hac lege servandum est, ut quicumque de præteritis usque modo quo hæc lex conderetur, de talibus parentibus reperti fuerint intra tricennium generati, non obligationem sequantur illius parentis, qui ecclesiæ per obsequium inligatur, sed conditione ingenuitatis omnimodæ adsumpta cum omnibus rebus, quæ de parente nobili ignobili parenti quolibet modo transierant, in ingenuitatis forma vel decore absoluti persistant. Data et confirmata lex a duodecimo [10] kalendarum ianuariarum, anno feliciter quarto regni nostri Toleto.

II. TITVLVS DE DONATIONIBVS GENERALIBVS.

I. *Ne valeat violenter facta donatio.*
II. *De donationibus Regis.*
III. *De rebus marito, vel uxori a Rege donatis.*
IV. *De rebus extra dotem uxori a marito conlatis.*
V. *De rebus a marito mulieri concessis, vel si mulier fuerit adulterasse detecta.*
VI. *De rebus traditis, vel per scripturam donatis.*
VII. *De rebus inter maritum et uxorem invicem datis.*

---

1 *S. J. R. y Lind.* sed.
2 *S. J. R. y Lind.* Id.
3 *Card. y Lind.* a die undecimo.
4 *Emilian.* Flavius glosus. Recesvindus Rex. *Legion. añade:* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
5 *Legion. y Lind.* reportabit.
6 *Lind.* diverso.
7 *Legion. y Lind.* verberum.
8 *Lind.* aut hæredes .... obtineant.
9 *Card.* possidenda.
10 *Emilian.* decimo. *Toled. got.* die X. *S. J. R. y Lind.* a die decimo.

I. [1] Antiqua. *Ne valeat violenter facta donatio.*

Donatio, quæ per vim et metum fuerit extorta, nullam habeat firmitatem.

II. Flavius gloriosus Cinctasvintus Rex [2].

De donationibus Regis.

Donationes regiæ potestatis, quæ in quibuscumque personis conferuntur, sive conlatæ sunt, in eorum iure persistant, in quorum nomine eas potestas contulerit regia; ea videlicet ratione, ut ita huiusmodi regalis munificentiæ conlatio adtributa, in nomine eius, qui hoc promeruerat [3], transfusa permaneat, ut quidquid de hoc facere vel iudicare voluerit, potestatem in omnibus habeat. Quod si etiam is, qui hoc promeruerit [4], intestatus discesserit, debitis secundum legem hæredibus res ipsa successionis ordine pertinebit, et infringi conlatæ munificentiæ gratia nullo modo poterit: quia non oportet Principum statuta convelli, quæ convellenda esse percipientis [5] culpa non fecerit.

III. [6] *De rebus marito vel uxori a Rege donatis.*

Speciali iure decernitur, ut de rebus regia donatione conlatis, si in nomine mariti fuerit conscripta donatio, nihil sibi exinde mulier, excepto quod in dote perceperit, debeat vindicare. Itemque [7] etsi in nomine mulieris inveniatur [8] facta donatio, nihil sibi vir exinde post eius obitum adtentet aliquatenus usurpare, vel iuri proprio mancipare, nisi quod meruerit uxoris largitate percipere.

IV. [9] Antiqua. *De rebus extra dotem uxori a marito conlatis.*

Si mulier extra dotem a marito de quibuscumque rebus quacumque donatione, vel profligatione conquisitis, aut illi debitis, quocumque tempore, quodcumque donatum acceperit, si filii de eodem [10] coniugio fuerint procreati, mulier usque ad diem obitus sui secundum voluntatem vel ordinationem testatoris secura possideat [11]. Fructus tamen sicut testator ipse, qui hoc testavit, expendendi vel utendi potestatem habere poterit. Ita et illa, quæ usu hoc ad possidendum percepit [12], omnia [13] dum advixerit, sine cuiuslibet inquietudine, suis incunctanter utatur expensis. Si tamen idem testator aliquam specialem testationem de ipsis fructibus [14] non instituerit [15], post obitum vero suum reliqua integra et intemerata filiis ex ipso viro procreatis derelinquat, et nulla occasione quicquam exinde mulier, exceptis [16] fructibus, alienare præsumat. Quod si ex ipso coniugio filii non fuerint procreati [17], quidquid mulier de rebus sibi donatis iuxta præscriptum testatoris ordinem facere elegerit, liberam habeat potestatem. Cæterum si intestata discesserit, ad maritum eius, si supprestis extiterit, donatio revertatur. Sin autem maritus non fuerit, ad hæredes mariti, qui donationem fecit, eadem donatio pertinebit. Similem rationem, de viris præcipimus custodiri, de his quæ ab uxoribus tempore quocumque donata perceperint.

V. [18] Antiqua. *De rebus a marito mulieri concessis, vel si mulier fuerit adulterasse detecta.*

Maritus si uxori suæ aliquid donaverit, et ipsa post obitum mariti sui in nullo scelere adulterii fuerit conversata, sed in pudicitia permanserit, aut certe si ad alium maritum honesta coniunctione pervenerit, de rebus sibi a marito donatis possidendi et post obitum suum, si filios [19] non habuerit, relinquendi cui voluerit, secundum voluntatem testatoris habeat potestatem. Cæterum si filios [20] non relinquens intestata discesserit, aut ad maritum eius, si supprestis extiterit, aut ad hæredes mariti qui donationem conscripsit [21], eadem donatio pertinebit. Si autem per adulterium, seu per inhonestam coniunctionem se miscuisse [22] convincitur, quidquid de facultate mariti sui fuerat consecuta, totum incunctanter amittat, et ad hæredes donatoris, vel ad filios legitimos revertatur.

1 *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
2 *Legion. añade:* Antiqua. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
3 *Emilian. y Legion.* promeruit. *Card.* promeruerit.
4 *Emilian. y Legion.* promeruit.
5 *Lind.* præcipientis.
6 *Card. y Legion.* Antiqua.
7 *Lind.* Ideoque.
8 *Emilian. Legion. Card. y Lind.* invenitur.
9 *Legion.* Antiqua noviter emendata. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
10 *Card.* de eorum.
11 *Emilian. y Lind.* possideat, et de quinta tantumdem parte earum rerum faciendi quod voluerit, potestatem obtineat. Fructus tamen &c.
12 *Toled. got. y S. J. R.* perceperit.
13 *Card.* omnibus.
14 *Toled. got. Legion. Card. y Lind:* frugibus.
15 *Card.* instituerit, et de quinta tantumdem parte earum rerum faciendi quod voluerit, potestatem obtineat. Verumtamen quum provenerit ab ipso viro, suarum rerum pars quinta, quibuslibet ante non esse donata. Post obitum vero &c.
16 *Card.* exceptis frugibus, et quinta parte, ut dictum est, mulier alienare præsumat. *Lind.* excepta, ut dictum est, quinta parte.
17 *Card.* procreati, aut nepotes non sunt, quid quid &c.
18 *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
19 *Card.* si filios aut nepotes.
20 *Card.* si filios aut nepotes.
21 *Legion.* fecit.
22 *Legion.* viro se miscuisse.

VI. Flavius Cintasvintus Rex [1].

De rebus traditis, vel per scripturam donatis.

Res donatæ si in præsentia [2] testium traditæ sunt, nullo modo repetantur a donatore. Quod si etiam provenerit, ut [3] quod donatur longe sit positum, pro eo donatio evacuari non poterit: quia tunc videtur vera esse traditio, quando iam apud illum scriptura donationis [4] habetur, in cuius nomine conscripta esse dinoscitur. Hoc tantum observandum est, ut si donator dixerit, nec dedisse nec direxisse scripturam, sed sublatam sibi fuisse, tunc ille vir, cui res donatæ sunt, per testem convincat ab ipso donatore eamdem [5] aut traditam sibi, aut directam, aut ex eius voluntate in potestatem suam redactam, et dum probaverit, stabilis habeatur. Quod si probare neglexerit, tunc ille qui scripturam fecerit iuraturus est, quia eamdem scripturam neque per se dedisset neque direxisset, nec per voluntatem suam factum esse, ut eadem scriptura in manus eius veniret, a quo eam videtur repetere, et sic invalida remanebit, si tamen qui donavit voluerit. Illud sane addi placuit, ut si quisque de rebus suis scripturam in quibuslibet personis ediderit, si eam vivendo illi, in cuius nomine scripta est, non tradiderit, quamlibet tradita non sit, tamen dum post eius obitum reperta fuerit, ille eam sibi vindicabit cum omnibus rebus, quæ ibi scriptæ [6] sunt, in cuius nomine donator eam fieri voluisse cognoscitur. Quoniam iustum omnino est, ut talis scriptura robur plenitudinis habeat, quam vivens donator ita salvavit, ut nequaquam videatur aliquatenus immutata. Nam si scripturam ipsam vel rem conditor eius, dum viveret, nullo modo tradidit, sed apud se retinuit, et voluntatem suam in postmodum immutavit, illud potius firmissimum erit, quod post testationem non traditæ scripturæ definisse cognoscitur. Quod si ipsum, cui res donatæ fuerant, fatalis casus ab hac vita subduxerit, antequam rem sibi donatam caperet, ad donatorem vel ad hæredes donatoris res ipsæ pertineant. Qui vero sub occasione hac largitur, ut eamdem rem ipse, qui donat, usufructuario iure possideat, et ita post eius mortem ad illum cui donaverit, res donata pertineat, quia similitudo est testamenti, habebit licentiam immutandi voluntatem suam, quando voluerit, etiam si in nullo læsum fuisse se dixerit. Ille vero, qui falsa donatione circumventus aliquid in utilitatem donatoris expenderit, aut ab ipso donatore recipiat, aut ab eius hæredibus, ne iniuste damna sustineat, qui lucrum se habere de inani promissione putabat. Certe si quisquis ille rem donatam, sive per traditionem conditæ scripturæ, sive per consignationem vel traditionem rerum, in iure [7] suo perceperit, et complacuerit ei, ut donator rem ipsam per voluntatem eius, qui eam donatam percepit, possideat. Iam si in postmodum fortasse contigerit, ut ipse qui rem donatam perceperat, vivente donatore moriens, ab hac vita discedat, quidquid de re sibi donata iudicare voluerit, licentiam habeat. Quod si intestatus discesserit, non ad donatorem, sed ad hæredes eius, qui rem donatam percepit, res eadem sine dubio pertinebit.

VII. [8] Antiqua. *De rebus inter maritum et uxorem invicem datis.*

Maritus si uxori suæ aliquid donaverit, de hoc, quod ipsa sibi habere voluerit, scripturam manus suæ subscriptione vel signo confirmet. Ita ut duo aut tres testes ingenui subscriptores, vel signa facientes accedant, et sic voluntas ipsius habeat firmitatem. Similis et de uxoris voluntate, quæ in maritum conferre voluerit, donationis hæc forma servetur, si tamen violenter a viris non fuerit exacta donatio: servata legum in omnibus sanctione, quæ in decernendis facultatibus dinoscitur ordinata consistere.

III. TITVLVS DE PATRONORVM DONATIONIBVS.

---

1 *Legion. añade*: Antiqua. *Card.* Antiqua noviter emendata. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
2 *Toled. got. Emilian. Card. Legion. y S. J. R.* si in præsenti traditæ sunt.
3 *Card.* ut donator longe sit positus, pro eo donatio &c.
4 *Emilian. Legion. Card. y Lind.* donatoris.
5 *Card.* eamdem rem.
6 *Legion. y Lind.* conscriptæ.
7 *Card.* in ius suum.
8 *S. J. R. sin autor ni nota.*

I. [1] *Si is qui in patrocinio constitutus est, vel filii eius, aut patronum, aut filios patroni relinquant.*

Si quis ei, quem in patrocinio habuerit, arma dederit, vel aliquid donaverit, apud ipsum quæ sunt donata permaneant. Si vero alium sibi patronum elegerit, licentiam habeat cui se voluerit commendare. Quoniam ingenuo homini non potest prohiberi, quia in sua potestate consistit: sed reddat omnia patrono quem deservit. Similis et circa filios patroni, et filios eius, qui in patrocinio fuit, forma servetur, ut si tam ipse qui in patrocinio fuit, quam filii eius filiis patroni obsequi voluerint, donata possideant. Si vero patroni filios vel nepotes ipsis nolentibus crediderint relinquendos, reddant universa, quæ parentibus eorum a patrono donata sunt. Quicumque autem in patrocinio constitutus sub patrono aliquid adquisierit, medietas ex omnibus in patroni vel filiorum eius potestate consistat. Aliam vero medietatem idem bucellarius, qui adquisivit, obtineat. Quod si bucellarius filiam tantummodo reliquerit, et filium non reliquerit, ipsam in potestate patroni manere iubemus. Sic tamen, ut ipse patronus æqualem provideat, qui eam sibi possit in matrimonio sociare, et quidquid patri eius vel matri fuerat donatum, ad eam pertineat. Quod si ipsa sibi contra voluntatem patroni inferiorem forte maritum elegerit, quidquid patri eius [2] a patrono fuerat donatum, vel a parentibus patroni, patrono vel hæredibus eius restituatur.

II. Antiqua. *De armis, quæ dantur saionibus in patrocinio constitutis, et de adquisitionibus eorum.*

Arma, quæ saionibus pro obsequio donantur, nulla ratione a donatore repetantur: sed illa, quæ dum saio est adquisivit, in patroni potestate consistant.

III. [3] *De rebus in patrocinio conquisitis, vel a patrono conlatis.*

Sicut supradictum est, si quis cum aliquo patrocinii causa consistat, et aliquid dum cum eo habitat adquisierit, si ei infidelis inveniatur, vel eum derelinquere voluerit, medietas adquisitæ rei patrono tradatur; aliam vero medietatem, qui laboravit [4], obtineat, et quidquid ei patronus [5] donavit, recipiat.

IV. [6] Antiqua. *De rebus in patrocinio acceptis et conquisitis.*

Ita ut supra præmissum est, quicumque patronum suum reliquerit, et ad alium tendens [7] forte se contulerit, ille, cui se commendaverit, donet ei terram: nam patronus quem relinquit, et terram, et quod ei dedit, obtineat.

IV. TITVLVS DE COMMVTATIONIBVS, ET VENDITIONIBVS.

I. *Vt ita valeat commutatio, sicut et emptio.*
II. *Vt si non fuerit idoneus venditor, fideiussor detur.*
III. *Ne valeat violenter facta venditio.*
IV. *Si arris datis, pretium non fuerit impletum.*
V. *Si pars pretii data non fuerit.*
VI. *Si fraus in pretio rei venditæ fiat.*
VII. *Si dicat quis rem suam vili pretio vendidisse.*
VIII. *De his, qui aliena vendere, vel donare præsumpserint.*
IX. *Quod rem in contentione positam non liceat vendere, vel donare.*
X. *Si se permittat ingenuus venundari.*
XI. *De viris ac mulieribus ingenuis a servo vel ingenuo venditis.*
XII. *Non liceat parentibus filios suos quocumque contractu alterius dominio subiugare.*
XIII. *De servorum venditis rebus.*
XIV. *Si servus venditus in priorem dominum crimen obiiciat.*
XV. *Vt servi venditi facultatem dominus quærat.*
XVI. *Si servus sit de suo peculio emptus.*
XVII. *Vt nullus servum suum vendat invitus.*
XVIII. *Si servus pro crimine quocumque contractu ad dominium transierit alterius.*
XIX. *De non alienandis privatorum, et curialium rebus.*
XX. *Si res illæ vendantur, aut donentur, quæ prius debuerant per iudicium obtineri.*
XXI. *De mancipiis ab hostibus occupatis, ac venditis.*
XXII. *Quo præsens liber debeat pretio comparari.*

---

1 *Legion. y Card.* Antiqua.
2 *Card.* patri eius vel matri.
3 *Legion. y Card.* Antiqua.
4 *Emilian. Legion. Card. y Lind.* acquisivit.
5 *Emilian. Legion. Card. y Lind.* ipse.
6 *S. J. R.* Recsds. Rex. *Legion.* Fls. Cinds. R.
7 *Emilian. y Card.* et ad alium se fortasse contulerit.

I. [1] Antiqua. *Vt ita valeat commutatio, sicut et emptio.*

Commutatio, si non fuerit per vim et metum extorta, talem qualem et emptio habeat firmitatem.

II. [2] Antiqua. *Vt si non fuerit idoneus venditor, fideiussor detur.*

Si venditor non fuerit idoneus, ingenuum fideiussorem dare debebit emptori, et emptio ita habeat firmitatem.

III. [3] Antiqua. *Ne valeat violenter facta venditio.*

Venditio facta per scripturam plenam habeat firmitatem. Cæterum si etiam scriptura facta non fuerit, et datum pretium præsentibus testibus conroboretur [4], et plenum habeat emptio robur. Venditio vero, si fuerit violenter et [5] per metum extorta, nulla valeat ratione.

IV. [6] Antiqua. *Si arris datis, pretium non fuerit impletum.*

Qui arras pro quacumque re acceperit, id cogatur implere quod placuit. Emptor vero si per ægritudinem aut gravem necessitatem, quæ vitari non potuerunt, ad constitutum non occurrerit diem, quemcumque voluerit pro se dirigat, qui pretium definito tempore percompleat. Quod si constituto [7] die nec ipse successerit, nec pro se dirigere voluerit, arras tantummodo recipiat, quas dedit, et res definita non valeat.

V. [8] Antiqua. *Si pars pretii data non fuerit.*

Si pars pretii data est, et pars promissa non adimpletur, non propter hoc venditio facta rumpatur. Sed si emptor ad placitum tempus non exhibuerit pretii reliquam portionem, pro pretii parte quam debet, solvat usuras: nisi hoc forte convenerit, ut res empta venditori debeat reformari.

VI. Flavius Recesvintus Rex [9].

Si fraus in pretio rei venditæ fiat.

Si in contractu venditionis minus pretium datum fuerit, et per fraudem, aut etiam contra voluntatem venditoris [10] amplius datum pretium nuncietur, quantum de iusto pretio fraudatum est, tantum duplum emptor restituat venditori.

VII. [11] Antiqua. *Si dicat quis rem suam vili pretio vendidisse.*

Venditionis hæc forma servetur, ut seu res aliquæ, sive terræ, vel mancipia, vel quodlibet animalium genus venditur, nemo propterea firmitatem venditionis inrumpat, eo quod dicat rem suam vili pretio vendidisse.

VIII. [12] Antiqua. *De his, qui aliena vendere, vel donare præsumpserint.*

Quotiens de vendita vel donata re contentio commovetur, id est, si alienam fortasse rem vendere vel donare quemcumque constiterit, nullum emptori præiudicium fieri poterit. Sed ille qui alienam fortasse rem vendere vel donare præsumpsit, duplam [13] rei domino cogatur exsolvere: emptori tamen quod accepit pretium redditurus, et poenam quam scriptura continet impleturus. Et quidquid in profectu comparatæ rei emptor, vel qui donatum accepit, studio suæ utilitatis adiecerat, a locorum iudicibus æstimetur, atque ei qui laborasse cognoscitur, a venditore vel a donatore iuris alieni satisfactio iusta reddatur. Similis scilicet, et de mancipiis, vel de omnibus rebus, atque brutis animalibus ordo servetur.

IX. [14] Antiqua. *Quod rem in contentione positam non liceat vendere, vel donare.*

Rem in contentione positam, id est, quam alter aut repetere coepit, aut recipere rationabiliter poterat, non liceat donare, nec vendere, nec in aliquo loco transferre.

X. [15] Antiqua. *Si se permittat ingenuus venundari.*

Quicumque ingenuus se vendi permiserit, et pretium cum venditore partitus est, ut circumveniret emptorem, proclamans postea nullatenus audiatur, sed in ea, quam voluit, servitute permaneat; quoniam non est dignus ut liber sit, qui se volens subdidit servituti. Et tamen si ipse, qui se vendiderit, vel venundari permiserit,

1 *Emilian. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
2 *Emilian. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
3 *Emilian. y Toled. got. sin autor ni nota.*
4 *Emilian. Legion. Card. Toled. got. S. J. R. y Lind.* comprobetur.
5 *Card.* vel.
6 *Emilian. y Toled. got. sin autor ni nota.*
7 *Card. y Lind.* ad constitutum diem.
8 *Emilian. y Toled. got. sin autor ni nota.*
9 *Legion. y Toled. got.* Antiqua. *Card. y S. J. R. sin autor ni nota.*
10 *Legion. y Lind.* vendentis.
11 *Emilian. y Card. sin autor ni nota.*
12 *Emilian. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
13 *S. J. R.* duplum rei.
14 *Emilian. Card. y Toled. got. sin autor ni nota. S. J. R.* Noviter emendata.
15 *Emilian. y Toled. got. sin autor ni nota. Legion.* Antiqua noviter emendata. *Esta ley X. en el códice de S. J. R. es la XI., y tiene la nota de* Antiqua, *y á continuacion de la rúbrica esta letra* R.

pretium unde se redimat, habere potuerit, aut si parentes eius redemptionem pro eo ei, cui se vendidit, dare elegerint, reddito ad [1] integrum pretio, quod pro venditi persona emptor accepit, et ad ingenuitatis titulum ille, qui se vendiderit, poterit revocari.

XI. [2] Antiqua. [3] *De viris ac mulieribus ingenuis a servo vel ingenuo venditis.*

Si ingenuus ingenuum vendere, vel donare præsumpserit, huiusmodi præsumptorem iudex comprehendere non moretur. Ita ut ingenuus ille in statum suum redactus centum auri [4] solidos a præsumptore percipiat: aut si non habuerit unde componat, centum flagellis publice verberatus in potestate eius serviturus tradatur, quem vendere vel donare præsumpserat. Servus autem in ingenuam personam talia facere fortasse præsumens, comprehensus a iudice ducentorum flagellorum ictibus publice verberetur, et decalvatus turpiter eius perenniter servitio addicatur: atque etiam de mulieribus ingenuis venditis vel donatis, huius ordinis forma servetur.

XII. Antiqua. [5] *Non licere parentibus filios suos quocumque contractu alterius dominio subiugare.*

Parentibus filios suos non liceat vendere, vel donare, aut oppignorare. Nec ex illis aliquid iuri suo defendat ille qui acceperit, sed magis pretium, vel sepositionis commodum, quod dederat, perdat qui a parentibus filium comparavit.

XIII. Flavius Cintasvintus Rex [6].

De servorum venditis rebus.

Res iuris alieni sine domini voluntate ab eo, qui non habet distrahendi personam, non permittimus alienari. Ideoque, quum promulgata sanctio iuris antiqui non [7] sine dominorum dispendio servorum venditiones in irritum præceperit devocari [8], providentiori decreto consulimus, si leges patrias ad æquitatis regulam redigamus: sicque [9] melius earum statuta corrigere, quam cum eis pariter oberrare. Quapropter si quis servum, vel ancillam alienam, sciens ab eis deinceps domum, agrum, vel vineam, seu mancipium sub quacumque definitione perceperit, donatio siquidem, vel sepositio de talibus personis contracta non valeat: ita ut nec datum commodum pro sepositione reddatur. Venditio vero cum dispendio comparantis inrupta, sic ad servi vel ancillæ dominum in integrum revocetur, ut emptor pretium ex omnibus perdat. Iuste enim quod per ambitionem dederat, videtur amittere, qui suo dominio rem census alieni nititur adplicare. Prædictæ vero serviles personæ, si animalia quælibet bruta vendiderint, seu res quascumque, vel ornamenta distraxerint, quæ tamen aut sui sint peculii, aut a dominis suis, vel aliis negotiandi occasione distrahenda perceperint, ita perenniter firma subsistant; ut si dominus eiusdem servi vel ancillæ, qui vendidit, rescindere venditionem ipsam voluerit, seu rem, quæ vendita est, non servi peculium, sed sui esse proprii dominii asseruerit, non aliter venditio rescindatur, nisi ille qui rescindendam venditionem proponit, aut per testes legitimos, aut per sacramentum suum, non servi peculium, sed suum proprium doceat esse quod quærit, et sine voluntate sua venditum fuisse quod adquirere cupit. Et hoc quidem de vilibus et parvis rebus; nam de maioribus et necessariis in domini potestate erit infringere, aut stabilire negotium.

XIV. Antiqua. [10] *Si servus venditus in priorem dominum crimen obiiciat.*

Si quis servum suum vendiderit, et ipse servus priori domino aliquod crimen obiecerit, ille qui vendidit, recipiat, quem vendiderat, pretium redditurus emptori; ut ipse in servo suo crimen, quod sibi obiectum est, inquirere vel vindicare studeat. Id autem et de ancillis præcipimus custodiri. Idem tamen servus vel ancilla, seu venditi, sive donati, vel commutati in priorum dominorum capite non torqueantur, neque credatur eis, si prioribus dominis crimen obiecerint.

XV. [11] *Vt servi venditi facultatem dominus quærat.*

Si quis servum suum vendiderit, eius nesciens facultatem, habebit inquirendi liberam potestatem, ut sibi vindicet ille, qui vendidit servum, si potuerit invenire rem venditi servi.

1 *Card.* reddito integro pretio, quod pro venditi persona venditor accepit, ad ingenuitatis titulum &c. *S. J. R.* reddito pro venditi persona ad integrum pretio, emptor accipiat, et ille ad ingenuitatis titulum, qui se vendidit, poterit revocari.

2 *En S. J. R. entre la ley X. y la XI. hay otra que dice así:*

Si quis ingenuus cuiuslibet rem sibimet scienter præsumptive applicaverit, vel comparatam voluntarie accesserit, aut donatam susceperit, sciens rem esse alienam, dum dominus res suas probaverit, cum omnibus auctor præsumptionis triduplici satisfactione cogatur exsolvere eidem, cuius res esse videtur. Si libertus hoc fecerit, duplam compositionem exsolvat: et si servus fuerit, et absque voluntate domini hoc fecerit, simplam restituat, et centum flagella suscipiat.

3 *Emilian. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*

4 *Card. y S. J. R.* centum solidos.

5 *Emilian. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota. Legion.* Antiqua noviter emendata.

6 *Legion.* Fls. Rcds. Rex. Antiqua. *S. J. R.* Antiqua.

7 *Card.* antiqui sine.

8 *Legion.* revocari.

9 *Emilian.* sitque.

10 *Emilian. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*

11 *Legion. y Card.* Antiqua.

XVI. Antiqua: [1] *Si servus sit de suo peculio emptus.*

Si servus de suo peculio fuerit emptus, et hoc dominus eius forte nescierit, de domini sui potestate non exeat; quia non pretium, sed res servi sui dominus, dum ignorat, accepit.

XVII. Antiqua. [2] *Vt nullus servum suum vendat invitus.*

Sæpissime leges oriuntur ex causis, et quum aliquid insolitæ fraudis existit, necesse est contra notandæ calliditatis astutiam præceptum novæ constitutionis opponi. Comperimus multorum servos vel ancillas ad ecclesiam, quorumdam sollicitatione, confugere, et illic de iniusto dominorum imperio sæpissime querelari; ut ita intercedentibus clericis, religionis obtentu, domino necessitatem venditionis extorqueant. Sic [3] etiam plerumque domino error imponitur, ut aut clericus, aut quicumque alius se velut emptor interponat pretium redditurus [4] alienum, et sub huius argumentatione conludii, interdum domino nesciente servus vendatur inimico; atque eveniat ut in vicina forsitan loca constitutus, ille eum possideat, qui publice nullatenus ad contractum venditionis accessit. Proinde hac profutura omnibus lege sancimus, ut nullus servum suum vendat invitus: sed clericus aut ecclesiæ custos, sicut in aliis legibus continetur, excusatum a culpa domino servum, amota dilatione, restituat [5]. Satis enim videtur indignum, ut in eo loco servi contumaciam rebellionis adsumant, ubi castigationis disciplinam, et obtemperandi prædicantur exempla. Si quis itaque dominum suum in hunc inducit errorem, pretium, qui per suppositam personam comparavit, amittat: quod ille aut ipso commercii tempore, quo inducebatur, usurpet suæ proprietati habiturus, aut si hoc posteaquam fuerat inductus agnoverit, iudicis exsecutione percipiat, et sic servum nihilominus suæ vindicet potestati. Hic autem, qui se ministrum fraudulenter venditionis ingessit, alium paris meriti servum domino, cui instruxit insidias, reformare cogatur, et tam notandæ fraudis improbitas præcepti huius coerceatur obiectu.

XVIII. Flavius gloriosus Chintasvintus Rex [6].

Si servus pro crimine, quocumque contractu, ad dominium transierit alterius.

Non prætermittendum est legali sanctione decernere, unde plerumque impugnationis occasio videtur existere. Idcirco, si criminis reatu servus obnoxius ad alterum fortasse dominum dominationis, venditionis aut commutationis titulo transierit serviturus, idem prior dominus, aut servum pro culpa tradere, aut pro eo componere compellendus est. Nam qui talem servum comparasse dinoscitur, si respondere, vel satisfacere pro crimine eius noluerit, hunc priori domino, pretio recepto, restituat, ipse quoque pro scelere servi redditurus est petenti responsum, sub cuius dominio servum constiterit perpetrasse reatum.

XIX. Flavius Cintasvintus Rex [7].

De non alienandis privatorum, et curialium rebus.

Si cura rei familiaris omitti non debet, quanto magis utilitatis publicæ, quam semper exerceri vel augeri necesse est? Curiales igitur vel privati, qui caballos ponere, vel in arca publica functionem exsolvere consueti sunt, numquam quidem facultatem suam vendere, vel donare, vel commutatione aliqua debent alienare. Tamen si contigerit, aut voluntate, aut necessitate eos alicui, sive venditione, aut donatione, sive commutatione omnem facultatem suam dare, ille qui acceperit censum illius, a quo accepit reddere [8] procurabit, et hanc ipsam summam census eiusdem scripturæ suæ ordo per omnia continebit: sed et qui medietatem facultatis talium personarum, vel partem aliquam in mancipiis, terris, vineis, domibusque perceperit, iuxta quantitatem acceptæ rei functionem publicam impleturus est. Qui autem de talibus personis accipiens, aut per scripturam illius, a quo accepit, non ostenderit quid exinde functionis exsolvat, aut vel uno forsitan anno reddere censionem ipsam distulerit: mox ut Regis auditibus, sive comitis, aut iudicis huius rei actio innotuerit, posessor amisso pretio, vel si quid e contra dederat id etiam, quod accepit ex omnibus, perdat. Ita ut Principis potestas, seu illi qui dederat, reddere voluerit, sive aliis [9] fortasse conferre, licentiam habeat. Ipsis etiam [10] curialibus, vel privatis inter se vendendi, donandi, vel commutandi ita licitum erit, ut ille, qui acceperit, functionem rei acceptæ publicis utilitatibus impendere non recuset. Nam plebeis glebam suam alienandi nulla umquam potestas manebit. Amissurus proculdubio pretium, vel si quid contigerit accepisse quicumque post hanc legem vineas, terras, domosque, seu mancipia

1 *Emilian. y Toled. got. sin autor ni nota.*
2 *Emilian. sin autor ni nota. Legion.* Antiqua noviter emendata.
3 *Card. Toled. got. y S. J. R.* Hinc.
4 *Legion.* daturus.
5 *Toled. got.* restituat. Ipse quoque pro scelere servi redditurus petenti responsum. Satis &c.
6 *Legion. añade*: Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
7 *Emilian. Legion. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
8 *Toled. got. Emilian. Legion. Card. S. J. R. y Lind.* exsolvere.
9 *Legion. y Lind.* alii.
10 *Emilian. Legion. y Card.* interim.

ab officii huius hominibus accipere quandoque præsumpserit [1].

XX. Antiqua. [2] *Si res illæ vendantur aut donentur, quæ prius debuerant per iudicium obtineri.*

Si quis rem, quæ est per iudicium repetenda, priusquam adversarium iudicialiter superaret [3], ita vendiderit vel donaverit alicui, aut forsitan tradiderit occupandam, ut absque audientia iudicantis privetur dominium possessoris; ipse qui possedit per exsecutionem iudicis, rem quæ occupata fuerat statim recipiat, nec de eius postmodum repetitione contendat, etiam si bona sit causa petentis. Ille vero, qui hoc vendidit, aut donavit, vel occupari præcepit, quod iuste vindicare nullatenus potuit; eiusdem meriti rem, aut pretium ei, a quo victus fuerit, repensare cogatur; quia rem, antequam vinceret [4], fecit invadi.

XXI. [5] *De mancipiis ab hostibus occupatis, et venditis.*

Quæcumque mancipia de regionibus nostris ab adversis hostibus extiterint occupata, si ab hominibus regni nostri reperiantur excussa, ille, qui ab hoste abstulit, ex quo unumquodque mancipium valere iuste constiterit, tertiam partem pretii habeat, et mancipia [6] domino nihilominus reddat: quod si venditum ab hostibus mancipium fuerit acceptum, cum iuramento manifestetur pretium datum. Ac tunc ille, qui dedit, integrum pretium, et quantum mancipium melioravit acceptum, a domino recipiat, moxque suum illi mancipium inexcusabiliter reddat.

XXII. [7] *Quo præsens liber debeat comparari pretio.*

Vt omnis de cætero, et improbitas distrahentis, et dispendium temperari possit emptoris, id præsenti sanctione decernitur legis: scilicet, ut quicumque [8] hunc codicem ad instar huius operis interioris, exteriorisque editum constiterit venundari, non amplius quam CCCC. solidorum numerum accipere venditori, vel dare licebit ementi. Si quis vero super hunc pretii numerum accipere, vel dare præsumpserit, C. flagellorum ictibus a iudice verberari se noverit.

V. TITVLVS DE COMMENDATIS, ET COMMODATIS.

I. Antiqua. [9] *De animalibus in custodia placita mercede susceptis.*

Si quis caballum vel bovem, aut quodlibet animalium genus, placita mercede, ad custodiendum susceperit, si id perierit, aliud eiusdem meriti ille, qui commendata vel commodata suscepit, exsolvat; si tamen mercedem fuerit pro custodia consequutus, vel pro conducto. Quod si ille, qui nullum placitum pro mercede susceperat, rem esse mortuam probaverit, nec ille mercedem recipiat, nec ab illo aliquid requiratur: ea tamen ratione, ut præbeat sacramentum ille, qui commendata susceperat, quod non per suam culpam, neque per negligentiam animal morte consumptum sit, et nihil cogatur exsolvere. Similis et de commodatis forma servetur.

II. Antiqua. [10] *De animalibus in angariam præstitis.*

Si quis alicui iumentum, aut caballum, vel aliud animal præstiterit, et per aliquam infirmitatem apud eum, qui accepit, moriatur, sa-

1 *Card. añade:* superior ordo servetur.
2 *Emilian. sin autor ni nota. Toled. got.* Fls. Cinds. Rex. *S. J. R.* Flavius Recesvindus Rex. *Legion.* Fls. Gls. Recesvindus Rex. Antiqua.
3 *Card.* superet.
4 *Legion.* vindicaret.
5 *Emilian.* Flavius gloriosus Recesvindus Rex. *Legion. añade:* Antiqua.
6 *Legion.* mancipia domino reformare cogatur. *Toled. got.* reformare compellatur.
7 *Emilian.* Flavius Glosus. Recesvindus Rex. *Card. y S. J. R.* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota. Lind.* FLS. CHDS. Rex.
8 *Emilian. Legion. Card. Toled. got. S. J. R. y Lind.* quotiescumque hunc codicem constiterit venundari.
9 *Emilian. sin autor ni nota: así en esta ley como en las demas de este título.*
10 *Toled. got. Legion. y S. J. R. sin autor ni nota.*

cramentum præbere debebit, quod non per suam culpam, neque per negligentiam morte consumptum sit, et nihil cogatur exsolvere. Si autem nimium sedendo, vel fasces caricando, aut quocumque onere vel percussione mortuum fuerit, eiusdem meriti animal domino sine aliqua excusatione restituat. Si vero præstitum animal alicui aliquid debilitatis intulerit vel damni; ille componat, qui eum apud se susceptum habuisse dinoscitur.

III. Antiqua. *De rebus præstitis, incendio, vel furto exterminatis.*

Si alicui aurum, argentum, aut ornamenta, vel species fuerint commendatæ, sive custodiendæ traditæ, aut forte vendendæ; id si perierit, vel in domo ipsius, qui accepit, cum rebus eius fuerit incendio concrematum, una cum testibus veniat, et brevem det ille, qui commendata susceperat, et præbeat sacramentum, quod nihil exinde suis profuisset compendiis, et nihil cogatur exsolvere, excepto auro et argento, quod ardere non potuit. Et si quis, dum domum flamma consumit, se quasi auxilium præbiturus ingesserit, et aliquid forte rapuerit, dominus domus diligenter inquirat; et si eum invenire potuerit, ille, qui rapuit, in quadruplum rapta restituat. Et si de commendatis rebus apud susceptorem aliquid forte repererit, domino restituere non moretur. Si vero quæ commendata fuerant, furto probantur ablata ei qui commendata susceperat, spatium tribuatur, ut ordo docet, donec furem sua investigatione perquirat. Et si eum invenerit, commendatori res suas proprias tantummodo reformare cogatur. Compositio vero furti ad eum, qui habuit commendata, pertineat. Certe, si fur non fuerit infra statutum tempus inventus, medietas rerum commendatarum domino a suscipiente reddatur, ut damnum ex medio uterque sustineat. Et si postmodum dominus rerum apud eum, cui commendaverat, quæ fuerant suppressa forte repererit, quum hæc ille se prius dixerit perdidisse, vel furto [1] fuisse sublata, sicut fur pro his, quæ celavit, secundum legum statuta compositionem implere cogatur.

IV. Antiqua. *De pecunia perdita [2], et usuris eius.*

Si quis pecuniam sub cautione susceperit daturus usuras, si per casum pecunia perierit, non culpa aut negligentia debitoris, ille, qui pecuniam commendavit [3], solam pecuniæ summam recipiat, et non requirat usuras. Si vero per ipsius fraudem vel culpam factum est, et pecuniam et usuras solvat. Quod si aliqua lucra est ex ea pecunia consequutus, et postmodum contingat, ut pecunia pereat, si tanta sunt lucra quanta pecunia fuit, et pecuniam et usuras restituat.

V. Antiqua. [4] *De rebus commendatis, et casu quocumque in naufragium missis.*

Qui commendata vel commodata susceperit, et de ruina, aut incendio, vel hostilitatis naufragio, seu quolibet simili casu, sua omnia liberaverit, et aliena perdiderit; quod accepit sine aliqua excusatione [5] cogatur exsolvere. Si vero partem aliquam de rebus propriis liberasse cognoscitur, illi, cuius res secum habuerat, iuxta modum perditæ rei vel liberatæ restituat, qualem iudex ratione deducta æstimaverit portionem. Si autem sua omnia perdiderit, quum liberaret aliena, et de liberatis et de perditis rebus similis ratio deducatur, ut partem, arbitrio iudicantis, qui liberavit accipiat. Iustum est enim in simili casu [6], ut ille non damnum solus excipiat, qui se gravibus obiecit periculis; et dum aliena minora conatur liberare, sua maiora perdidisse cognoscitur.

VI. Antiqua. *De rebus servo, nesciente domino, commendatis.*

Quod, nesciente domino, servo fuerit commendatum, si id perierit, nec dominus, nec servus ullum damnum incurrant [7]. Suæ enim imputet culpæ, qui servo alieno res suas commendaverit, domino nesciente. Si vero alicuius rei animal sit, et per fraudem pastorum [8] diminutum reperiatur; hoc reddere compellatur. Similis et de commodatis forma servetur, si fraude, aut malitia consumpta aut dissipata noscuntur.

VII. [9] Antiqua. *Si servus mentiatur dominum petere commodanda.*

Si dominus per servum suum quodcumque sibi petierit commodandum, et servus cum rebus commodatis in fugam fuerit elapsus, tunc dominus obligetur, ut commodata restituat. Si vero servus petisse dominum mentiatur, et sic quasi deportanda ad dominum susceperit, et quæ susceperit, aut evertat, aut forte perdiderit, et fugitivus non potuerit inveniri: dominus servi præbeat [10] sa-

1 *Card. y Legion.* furtim.
2 S. J. R. *præstita.*
3 *S. J. R. y Lind.* commodavit.
4 *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
5 *Legion.* excusatione restituat.
6 *Toled. got.* causa.
7 *Legion.* pertimescant.
8 *Emilian.* a pastore.
9 *Legion.* Antiqua noviter emendata. *Toled. got. sin autor ni nota.*
10 *Legion.* præstet iuramentum.

cramentum se eumdem servum, ut susciperet non misisse, et quum id peteret ignorasse, et nihil calumniæ pertimescat. Servum tamen tam dominus quam ille qui commodavit, quærere sollicite procurabunt. Hæc eadem et de commendatis præcipimus custodiri.

VIII. Antiqua. [1] *De reddendis usuris.*

Si quicumque pecuniam commodaverit ad usuram non plus per annum, quam tres siliquas de unius solidi [2] poscat usuris, si tamen fuerit unde dentur. Et de solidis octo nonum solidum creditori, qui pecuniam ad usuram dedit, exsolvat: et sic summam pecuniæ et usuras ille qui dederat, a debitore recipiat. Quod si cautionem ultra modum superius comprehensam per necessitatem suscipientis creditor extorserit, conditio contra leges inserta non valeat. Si quis autem contra ordinationem hanc fecerit, et eam rem, quam commodaverat, recipiat, et quæ cautæ [3] fuerant, in nullo solvantur usuræ.

IX. Antiqua. [4] *De usuris frugum.*

Quicumque fruges aridas et humidas [5], id est, vinum et oleum, vel quodcumque annonæ genus alteri commodaverit, non plus [6] ab eo pro usura quam tertiam partem accipiat: id est, ut super duos modios, qui acceperit, tertium reddat. Quam legem, ad solas fruges præcipimus pertinere: nam de pecunia commodata secundum superiorem legem valere, et observare [7] censemus.

X. Antiqua. *Cui debeant testamenta, vel scripturæ commendatæ restitui.*

Testamentum ab eo, cui fuerit commendatum posteaquam hoc ante testes publicaverit, sicut est in legibus constitutum, illi, qui maiorem partem de eodem testamento est consequuturus, reddatur [8] hæredi. Quod si alii redditum fuerit [9], vel adversario eius traditum, qui tradiderit [10], duplam compositionem restituat illi, cui [11] fraudem inferre voluerat. Illas vero scripturas, quæ simul tradi partibus debent, si commendatas [12] quicumque susceperit, id est, testamenta, iudicia, pacta, donationes, vel cætera talia, si alteri altero absente tradiderit, ille qui dederat, revocet quod dedit [13], et omnibus, quibus in commune debebantur, restituere non moretur.

VI. TITVLVS DE PIGNORIBVS, ET DEBITIS.

I. Flavius Recesvintus Rex [14].

De non pignorando.

Pignorandi licentiam in omnibus submovemus: alioquin [15] si non acceptum pignus præsumpserit ingenuus de iure alterius usurpare, duplum cogatur exsolvere. Servus autem simplum restituat, et centum flagella suscipiat.

II. Antiqua. [16] *De pignore deposito, et furato.*

Si quis pignus alteri deposuerit pro aliquo debito, et illud, ipse qui deposuerit, furatus fuerit, pro fure teneatur.

III. Antiqua. [17] *De pignore, si pro debito deponatur.*

Pignus, quod pro debito deponitur, si per cautionem fuerit obligatum, et ille, qui pignus deposuerat, ad tempus constitutum debitum reformare dissimulet; post diem cautionis exactum usque ad decem dies pignus salvum suo domino reservetur, aut eidem [18] domino, si in propinquo est, reportetur, atque ut restituat debitum moneatur. Quod si per negligentiam suam

1 *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
2 *Card. y Lind.* de uno solido poscat usuras.
3 *Card.* incautæ.
4 *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
5 *S. J. R.* liquidas.
6 *Card.* amplius.
7 *Card.* conservare.
8 *Card.* citius reddatur.
9 *Card.* redditum fuerit, vel malitiose tenere crediderit.
10 *Card.* qui tradidit aut tenuit malitiose.
11 *Card. S. J. R. Toled. got. y Legion.* quam illi, cui fraudulentus fuerit, inferre voluerat.
12 *S. J. R.* commodatas.
13 *Card.* quod dedit, aut si fraudulenter tenuerit, et omnibus quibus in commune debetur, restituere non differat, et tantum compositionis illis exsolvere non moretur, quantum fraudis facere conatus est.
14 *Card.* Fls. Chds. Rex. *Legion.* Antiqua.
15 *Card.* scilicet si acceptum pignus, &c.
16 *Emilian. sin autor ni nota.*
17 *Emilian. sin autor ni nota.*
18 *Toled. got. y S. J. R.* aut idem.

debitor ad diem constitutum adesse neglexerit, aut debitum implere distulerit, addantur usuræ. Cæterum si adesse usque ad decem dies, sicut supra scriptum est, aut quod debet reformare dissimulaverit [1]: tunc creditor iudici, vel præposito civitatis pignus ostendat, ut quantum iudicio eius, vel [2] trium honestorum virorum fuerit æstimatum, sit ei licentia distrahendi [3]. Et postmodum de pretio venditi pigneris creditor, quantum ei debetur, sibi evidentius tollat, et reliquum ille recipiat qui pignus deposuerat.

IV. Flavius Recesvintus Rex [4].

Si pignus repræsentato debito non reddatur.

Si quis ei, qui rem pro pignere credidit [5], ad constitutum tempus, repræsentato debito, pignus acceptum distulerit reddere, et hoc ante tempus lege superiori taxatum vendere, vel in usus proprios atque alienos conterendum præsumpserit adtentare, vel malitiose differens noluerit assignare; pignus quidem, quod accepit, integrum reddat, et medietatem, quantum pignus valere constiterit, domino pigneris coactus impendat.

V. Flavius Cintasvintus Rex [6].

Si una persona reatu vel debito multis teneatur obnoxia.

Si una persona plurimis rea vel debitrix maneat, qui prior in petitione præcesserit, et aut per placitum, aut per probationem sive professionem eius, eum sibi reum aut debitorem esse docuerit, ipsi nihilominus aut iuxta qualitatem debiti satisfacere compellendus est, vel damnandus a iudice. Quod si quibus reus vel debitor manet, uno eodemque tempore contra eum agere cœperint, secundum quantitatem debiti vel reatus, aut reddere omnibus, aut omnibus addicendus est serviturus. Quærere tamen a iudice ad liquidum oportebit, cui magis reus vel debitor maneat, ut ipsi maiorem partem reddi præcipiat: et de reliquo, quod de facultate rei vel debitoris remanserit, quantum reddatur cæteris iudex ipse manifeste perpendat. Certe si non fuerit unde compositio exsolvi debeat, cum hoc saltim quod videtur habere, pro debito vel reatu perpetim serviturum iudex petentibus tradere non desistat.

VI. Flavius Cintasvintus Rex [7].

Qualiter defuncti debitum, aut violentia post mortem possit inquiri.

Si viventis cuiuslibet manifesta culpa non apparet, nefas esse non dubitandum est, ut eum quisque post obitum mansisse sibi reum accuset. Ne ergo in fraudem hæredis defuncti quicumque post hæc talia conetur præsumere, huius legis redargui sanctione se noverit: scilicet, ut si quis quemlibet defunctum violentum sibi, aut pervasorem suæ rei, sive direptorem [8], seu debitorem fuisse adstruxerit, eumque quodcumque inlicitum secundum superiorem ordinem [9] dixerit perpetrasse; non aliter eius adsertioni credatur, nisi per quamcumque scripturam, aut testificationem legitimam id verum esse indubitanter edoceat. Quod si tale aliquid quisque convicerit, et defunctus ille, de quo agitur, filios non relinquens, facultatem suam suis libertis, aut quibuscumque personis [10] dinoscitur contulisse; ipsi liberti vel aliæ [11] personæ iuxta quod possident de rebus defuncti, quæ defunctus debuit vel commisit, insistente iudice, cogantur exsolvere. Nam si filios reliquerit, et ipsi [12] omnem eius possident facultatem [13]; ipsi proculdubio cogendi sunt illa supplere, unde auctor eorum, debitor aut præsumptor [14] convincitur extitisse. Si certe prædictarum causarum obnoxius sic ab hac luce discesserit, ut [15] de suis rebus nihil videatur aliquatenus ordinasse; propinqui eius, vel qui facultatem eius adierint, aut possederint, petitori de re vel causa, quam [16] repetit, cogendi sunt reddere rationem. Ita ut si ille, qui debitor aut præsumptiosus [17] dicitur extitisse, nihil rerum suarum moriens dinoscitur reliquisse, ab omni calumnia repetentis eius filii vel propinqui habeantur immunes. Sin autem quodcumque defunctus reliquit, et maius est quod petitur, quam quod reliquisse videtur; si filii eius, aut propinqui, aut qui eius possident bona, noluerint pro reatu eius vel debito satisfacere, de rebus a defuncto dimissis non morentur petenti facere cessionem.

1 *Lind.* distulerit.
2 *Emilian. Card. y S. J. R.* et.
3 *S. J. R.* distrahendi, et vendendi, et dividendi. Et postmodum &c.
4 *Card.* Fls. Chds. *Legion.* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
5 *Legion.* crediderit.
6 *Legion. añade:* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
7 *Legion. añade:* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
8 *Legion.* deceptorem.
9 *Emilian.* accusationem.
10 *Card.* possessoribus.
11 *Card.* alii possessores.
12 *Card.* et ipsi et alii possessores iuxta quod obtinent de rebus defuncti, proculdubio cogendi sunt &c.
13 *Legion.* hæreditatem.
14 *Card.* præsumptor vel reus.
15 *Legion.* et de suis.
16 *Emilian.* quam causidicus petit.
17 *Lind.* præsumptuosus.

VII. TITVLVS DE LIBERTATIBVS, ET LIBERTIS.

I. Antiqua. [3] *Si mancipia, sive per scripturam, seu per testem manumittantur.*

Si quis moriens per scripturam, aut præsentibus testibus, manumiserit mancipia sua, voluntas eius habeat firmitatem, dummodo infra sex menses trium aut quinque testium, quibus credi possit, testimonio comprobetur. Sed et libertis si quid donaverit, qui eos manumittit, aut libertatis ipsius scriptura contineat, aut testes qui adhibentur agnoscant; et res apud libertos donata permaneat.

II. [4] *Si alienus servus, vel commune mancipium manumittantur.*

Si quis alienum servum, vel commune mancipium manumiserit in fraudem domini sui, libertas data non valeat. Ille vero, qui manumiserit alienum mancipium, alterum præter illum domino dare cogatur. Si vero dominus adquieverit ut ille liber sit, duos vicarios servos pro manumisso servo percipiat, et libertas data habeat firmitatem. Hæc eadem et de ancillis præcipimus custodiri. Si quis sane vult ex integro manumittere commune mancipium, presbyterum qui præsens est, vel diaconum commonemus, ne huiusmodi libertates se fieri præsentibus permittant: quia hæc manumissio stare non poterit. Si quis autem commune mancipium vult a iugo servitutis absolvere, prius cum consortibus suis dividat, et suæ vindicet potestati, aut certe cum his qui ei consortes sunt, id fieri vel pretio vel precibus elaboret; et sic, si voluerit, præsente presbytero vel diacono manumittat, et libertas data firmetur [5]. Quod si aliquis coram sacerdote vel diacono commune mancipium ex integro manumiserit, proprietatis suæ partem de mancipio amittat, et mancipium ad integrum consors ille, qui non manumisit, obtineat. Nam si partem suam, quæ in eodem mancipio illi debetur, absolvere voluerit, prohiberi non poterit.

III. Antiqua. [6] *De his, qui se liberos proclamaverint esse.*

Si mancipia se in libertatem proclamaverint, spatium et tuitionem arbitrio iudicis accipiant [7], ut testes possint ad libertatis suæ documenta perquirere. Sed tantum temporis spatium mancipiis concedatur, ut nec servitia dominis, nec beneficia proclamantibus denegentur.

IV. Antiqua. [8] *Si ad servitium repetatur qui in libertate est constitutus.*

Si in libertate constitutus ad servitium repetatur, non liceat eum in custodiam mitti ab illo qui repetit; sed iudicis reservetur arbitrio, si debeat sub fideiussore consistere, dummodo nihil violentiæ a pulsante patiatur.

1 Legion. *ingenuum*, y así en la ley.
2 Legion. *De manumissis, ne suos manumissores derelinquant*, y así en la ley.
3 *Emilian. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
4 *Legion.* Antiqua.
5 *Emilian.* firma habeatur.
6 *Toled. got. y Emilian. sin autor ni nota.*
7 *Card.* obtineant.
8 *Toled. got. y Emilian. sin autor ni nota.*

V. [1] *Si ei, qui ad servitium repetendus est, aliquid auferatur.*

Si quis homini ingenuo vel liberto aliquid tulerit, et postea eum sibi voluerit servum addicere; prius reddat quod tulit, et sic de eius conditione contendat.

VI. Flavius Cintasvintus Rex [2].

Si eum, quem aliquis coram iudice liberum esse dixerit, postea in servitio repetere velit.

Qui suo testimonio coram iudice quemlibet liberum esse dixerit, et postmodum eum ad servitium inclinare voluerit; aliud illi mancipium e contrario reddat, et quem opprimere nitebatur [3], in libertate permaneat.

VII. Antiqua. [4] *Si timore compulsus quisquam servum se esse dicat.*

Qui timore compulsus servum se esse extra iudicium dixerit, nullum præiudicium libertatis incurrat, donec in iudicio præsentetur, ut libertatem suam si probaverit, præsente iudice obtineat, aut si servus convincitur, statim domino reformetur.

VIII. Antiqua. [5] *Si ingenuus ad servitium repetatur, vel si servus se liberum esse dicat.*

Si quis ingenuum ad servitium addicere voluerit, ipse doceat quo ordine ei servus advenerit: et si servus ingenuum se esse dixerit, et ipse simili modo ingenuitatis suæ firmam ostendat probationem. Iudex vero eorum recipere testimonium debet, quos meliores atque pluriores esse providerit. Quod si muneris acceptione corruptus iniuste turbaverit innocentem, tam iudex quam petitor [6], secundum legem aliam de his qui iniuste iudicaverint, componere non morentur.

IX. Antiqua. [7] *Quare data libertas debeat revocari.*

Qui servo suo vel ancillæ libertatem donaverit, et præsente sacerdote, vel aliis duobus aut tribus testibus hoc factum esse constiterit, id est, si ipsam libertatis scripturam coram legitimis testibus manifeste tradiderit, atque ita per eamdem libertatis scripturam definierit, ut ex tempore conditæ scripturæ liber ipse qui est manumissus permaneat, nihil sibi in eo conditionis reservans [8]: huiusmodi libertatem revocare non liceat, excepto si manumissori, eum qui manumissus est iniuriosum, aut contumeliosum, vel accusatorem, aut criminatorem esse constiterit: pro quibus iniuriis data libertas poterit revocari. Si vero ipse qui manumisit, dicat quod sub alio placito, aut definitione eum libertaverit; si per scripturam definitio ipsa minime claruerit, testes, qui præsentes fuerint, ante iudicem ipsum placitum vel definitionem dicere non graventur; et postmodum, quod placitum vel definitum fuerat [9], stare iubemus.

X. Antiqua. [10] *Si libertus iniuriam faciat manumissori.*

Si libertus manumissori suo iniuriosus fuerit, aut si patronum suum pugno aut quolibet ictu percusserit, vel eum falsis [11] accusationibus impetierit [12], unde ipsi capitis periculum comparetur, addicendi eum ad servitutem habeat potestatem: ita tamen ut apud iudicem probet causas superius comprehensas.

XI. Antiqua. [13] *Ne contra patronum vel filios eius testificari audeat manumissus.*

Filio vel hæredi manumissi libertatem non liceat revocare, sed prioris sui vel parentum factum sine excusatione custodiat: ita tamen ut nec contra filios filiorum, libertus, vel omnis posteritas eius testimonium dicere permittantur: et si dixerint, non credantur a iudice, sed redeant ad pristinam servitutem. De aliis vero rebus aut causis, contra patroni filios vel nepotes tantum pro suo iure iuste contendant.

XII. Flavius Recesvintus Rex [14].

Ne testificent manumissi.

Libertus vel liberta in nullis negotiis contra quemquam testimonium dicere admittantur, excepto in aliquibus causis, ubi ingenuitas deesse dinoscitur, sicut permissum [15] est et de servis: quia indignum nostra pensat clementia, ut libertorum testimonio ingenuis damna concutian-

1 *Toled. got. Legion. y Card.* Antiqua.
2 *Toled. got. sin autor ni nota. Card.* Ant. *Legion.* Fls. Cindasvindus. Antiqua. *Lind.* Antiqua. FLS. RCDS. Rex.
3 *Card.* conabatur.
4 *Emilian. y S. J. R. sin autor ni nota.*
5 *Emilian. y Toled. got. sin autor ni nota. Card.* Noviter emendata.
6 *Emilian. y S. J. R.* tam iudex quam petitor falsarii pœna mulctentur, et secundum legem &c.
7 *Emilian. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
8 *Card.* servans.
9 *Card.* fuerit.
10 *Emilian. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
11 *Card.* falsa accusatione.
12 *Toled. got.* impegerit.
13 *Emilian. Card. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
14 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
15 *Lind.* præmissum.

tur. Qui vero de iisdem fuerint procreati, omnimodis ad testimonium admittantur.

XIII. Antiqua. [1] *De rebus manumissi, si absque legitimis filiis moriatur.*

Si manumissus sine filiis de legitimo coniugio natis transierit, et ei patronus in libertate aliquid donaverit, aut forsitan de eius servitio discesserit, et alio se contulerit; omnia ad patronum, sive ad suos hæredes sine dubio revertantur. Quod si forsitan in terra ipsius patroni, qui eum manumisit, consistens, aliquid de labore suo adquisierit, medietas exinde in patroni potestate consistat: et de alia medietate libertus faciendi quod voluerit, in eius potestate permaneat. Quod si alium patronum sibi elegerit, et sub eo aliquid adquisierit, medietas adquisitæ rei ad manumissorem concurrat: alia vero medietas ad manumissi proximos, sive servi sint sive liberi [2], sine dubio revertatur, vel in quem voluerit hanc medietatem conferendi habeat potestatem: illud vero, quod ei manumissor donaverit, in patroni potestate permaneat. Similis et circa ancillas manumissas forma servetur: hoc tantum iustitia suadente adiicimus, ut nullus libertus sive liberta, a domina vel domino suo libertate percepta, manumissores suos, dum advixerint, derelinquant. Quòd si facere præsumpserint, et rem quam perceperint [3] amittant, et ad domini vel dominæ suæ inviti reducantur obsequia.

XIV. Flavius Cintasvintus Rex [4].

De conditionibus a manumissore in scriptura manumissi conscriptis.

Qui mancipium suum per scripturam liberum faciens, constituerit fortasse non licere ei de peculio suo [5] aliquid iudicare; si quid exinde libertus libertave distraxerit vel donaverit, modis omnibus invalidum erit: patronus eius scilicet, aut patroni filii omnia sibi vindicaturi. Certe si nulla talis conditio intercesserit, liberum erit illi, qui liber [6] est redditus, de peculio suo facere quod voluerit; aut etiam si inordinatus moriens filios legitimos non reliquerit, aut aliam quamcumque conditionem dominus eius per eamdem libertatis scripturam non statuerit [7], ad patronum, aut ad patroni filios universa res eius ad integrum pertinebit.

1 *Legion. Card. y Toled. got.* Antiqua. *Lind.* Antiqua. FLS. GLS. RCDS. Rex.
2 *Card. y Legion.* liberti.
3 *Legion.* perceperant.
4 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
5 *Legion.* de peculio suo facere quod voluerit.
6 *Card.* libertus.
7 *Lind.* instituerit.
8 *Legion.* Flavius Recesvintus Rex. Antiqua.

XV. Flavius Cintasvintus Rex [8].

De libertatibus servorum fiscalium.

Si res ambigua nequaquam occurreret, nulla futuris temporibus legem dandi necessitas immineret [9]. Quia ergo sub libertatis obtentu, fiscalium sæpe subreptione servorum, fisci vires adtenuantur; non invidemus bene meritis, sed obviamus fraudulenter incautis: statuentes scilicet, ut non aliter deinceps conlata servo fisci libertas ullatenus valeat, nisi regiæ manus fuerit stilo [10] subscripta.

XVI. Antiqua. [11] *De libertis, et rebus fiscalium servorum.*

Servis nostris sine permissu nostro libertatem mancipiis suis dare non sinimus: quod si dederint, libertas data non valeat. Sed hæc tantummodo libertas habeat firmitatem, quæ ex nostra præceptione conceditur. Simili modo servis nostris mancipia sua, aut terras ad liberos homines non liceat venditione transferre, nisi tantummodo aliis servis nostris vendendi habeant potestatem. Quod si terras sive mancipia ecclesiæ sive pauperibus donare voluerint, donatio hæc vel voluntas nulla ratione subsistat. Illud enim tantum eis pietatis contemplatione concedimus, ut pro animabus suis ecclesiæ, vel pauperibus de aliis facultatibus suis largiantur: et si præter terras vel mancipia nihil habeant facultatis, tunc de terris atque mancipiis eis vendendi tribuimus potestatem; ita ut, sicut supradictum est, a servis nostris tantummodò, quod conservus vendiderit, comparetur: nec liber [12] ullus ad contractum huius emptionis adspiret. Pretium autem, quod de terris vel mancipiis acceperint, erogare pro animabus suis ecclesiæ [13] vel pauperibus non vetentur.

XVII. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [14].

Ne liberti vel progenies eorum cum posteritate patroni, aut coniugia connectant, aut eis insolentes existant.

Interdum vidimus excessum licentiamque servorum, et dolere coacti sumus ignominiam dominorum. Quidam enim a dominis suis libertate percepta, generationis progenie decurrente, adtentant aut ipsi aut posteritas eorum, cum progenie dominorum, vel deinceps [15] copulare con-

9 *Emilian.* impelleret.
10 *Emilian.* titulo.
11 *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
12 *Card.* libertus.
13 *Card.* ecclesiis.
14 *Card.* Fls. Chds. Rex. *S. J. R.* Antiqua. *Legion. y Toled. got. sin autor ni nota.*
15 *Emilian.* indecens.

iugium, vel molestias inferre posteritati manumittentium. Sicque in adversum parte conversa, quia ingenita libertas gratiæ dono fit nobilis, ideo generosa nobilitas inferiori tactu fit turpis. Atque inde claritas generis sordescit commixtione abiectæ conditionis, unde abdicata servitus adtollit titulos libertatis. Vt ergo et naturæ splendor ortus sui dignitate non careat, et servitus sibimet reminiscens indebita et inconcessa non appetat, bene iubetur, ut si quorumlibet quicumque liberti, sive ex eorum stirpe quandoque progeniti, ex genere manumissorum, vel ex eis decurrente, quamvis longa progenie, coniugium præsumpserint adtemptare, aut manumissores, vel eorum posteritatem, ipsi vel eorum progenies [1], extra iusta negotia sua, propter suas vel propter aliorum actiones convexaverint, aut læserint, eisque molestias sive damna concusserint, vel aliquid adversus eos factione quacumque egisse visi fuerint; in eorum, quos molestaverint, evidentem servitutem mox redeant. Quia impium satis est, ut dum conditio servitutis absolvitur, dignitas libertatis impediatur; et dum servus erigitur, filius abdicetur; atque inde filii damna sustineant, unde ad nocendum potiuntur servi licentia.

XVIII. Flavius Recesvintus Rex [2].

Ne liberti religiosi ad obsequium reducantur hæredis.

Quoslibet de quorumcumque libertis aut specialiter ecclesiastici dignitas sublimavit honoris, aut præfixis sanctorum locis deputavit vel ordo religionis, vel ordinatio manumittentis, non erunt ad dominium [3] patrociniumque reducendi contentione qualibet hæredis. Quod enim gloriosius Deo adhærere censetur, obsequiis hominum religari honestate nulla sinitur.

XIX. [4] Fls. gls. Egica Rex.

De libertis regum, eorumque posteritate, qualiter exercitus tempore ad regiam potestatem concurrant, et cum quibus eos in publica utilitate proficisci oporteat.

Tunc rite nostri regiminis patriam, promulgatis legum censuris, regere procuramus, quum et his, qui contra hostem gloriæ nostræ decertant, utilitate maxima providemus, et vindicatores terræ nostræ proculdubio cernimus. Et licet, favente Deo, gentes nostræ affluant copia bellatorum, nihil tamen officit, si de illis augeantur insuper acies ad repulsionem hostium externorum, qui ex familiis fisci per regias auctoritates libertatis gratiam meruerunt. Vnde quia necesse est, ut illic præbeant ex ratione suffectum, unde meruisse lætantur absolutionis statum; ob hoc speciali sanctione iubemus, ut deinceps tam ipsi quam omnis eorum posteritas, tempore exercitus nostri, omnes ad regiam celsitudinem incunctanter occurrant: ut cum quibus exercitus expeditionem peragere possit, præsentialiter eos clementia principalis instituat. Quicumque vero ex eis, ut dictum est, tempore exercitus domi residere præsumpserit, et minime cum cæteris, sicut regalis ordinatio fuerit, in publicam expeditionem perrexerit; noverit se ad propriæ servitutis iugum reverti, ex quo ereptus libertatis meruerat personam adsumere. Illi tantummodo hanc erunt sententiam modis omnibus evasuri, qui, ordinante Principe vel comite suo, aliquid iniunctum in publicis utilitatibus ad peragendum acceperint, vel quos patens ægritudo, aut quorumdam impedimentum nullatenus properare permiserit.

XX. [5] Flavius Egica Rex [6].

De transgressoribus libertorum [7].

Sæpe audivimus [8] multosque cognovimus libertos, relinquentes manumissores suos, quos et dominos esse testamur: quia voluptuosam [9] voluntatem dum relaxato fræno servitutis habuerint, æquales dominis suis, vel eorum successoribus se esse adfirmant. Quod nos modo et debita veneratione, et salubri ordinatione censemus, et valitura lege sancimus: ut quicumque libertus, aut liberta, vel filii libertorum, si manumissoribus suis, sive eorum filiis vel nepotibus, suisque prolibus, qui ex nepotibus fuerint geniti, quocumque tempore de eorum patrocinio quacumque subtilitate, vel ingenio, aut argumento fraudis, se vel leviter auferre voluerint, tunc in tempore trangressionis careant libertate. Filii tamen, qui de eisdem fuerint geniti sic errantes, prædicta superioris legis constitutione tradendi sunt perenniter servituri.

1 *Emilian. Legion. Card. Toled. got. y S. J. R.* prosapies.
2 *Toled. got. sin autor ni nota.*
3 *Card. Legion. y Lind.* ad hominum patrocinium reducendi.
4 *Esta ley XIX. que falta en el códice Vigil. se halla en el Legion. Card. Toled. got. y S. J. R., y se ha insertado aquí por traerla el códice castellano.*
5 *En el Emilian. falta esta ley.*
6 *Legion.* Fls. Egica, et Vitiza Reges. Antiqua. *S. J. R.* Egica et Vitiza Reges.
7 Legion. *De manumissis, ne manumissores suos derelinquant.* Toled. got. *De transgressione libertorum.* S. J. R. *Ne liberti suos manumissores derelinquant.*
8 *Toled. got. Legion. y S. J. R.* vidimus.
9 *Lind.* voluptuosa voluntate .... erumpunt.

LIBER VI.

De sceleribus, et tormentis.

I. TITVLVS DE ACCVSATORIBVS [1] CRIMINOSORVM.

I. Antiqua. [2] *Vt domino, vel senioribus [3] loci petatur servus in crimine accusatus.*

Si servus in aliquo crimine accusetur, iudex prius dominum, villicum vel actorem eius loci, cuius servus fuerit accusatus, admoneat ut eum in iudicio præsentet. Quod si reum præsentare noluerit, ipse dominus, vel actor, aut villicus, donec servum [4] præsentet, a comite civitatis vel iudice distringatur. Certe si dominus, vel quibus commissa res est, difficulter ad locum adproximent [5] a iudice tenendus et discutiendus est servus.

II. Flavius gloriosus Cintasvintus Rex [6].

Pro quibus rebus, et qualiter ingenuorum personæ subdendæ sunt quæstioni.

Si in criminalibus causis discretionis modus amittitur [7], criminatorum malitia nequaquam frænatur. Ideoque si in causa regiæ potestatis vel gentis aut patriæ, seu homicidii, vel adulterii æqualem sibi nobilitate vel dignitate palatini officii, quicumque adcusandum crediderit; habeat prius fiduciam comprobandi quod obiicit, et sic alienum sanguinem tentet impetere. Quod si probare non potuerit, coram [8] iudice vel Principe, vel his quos sua Princeps auctoritate præceperit, trium testium subscriptione roborata inscriptio fiat, et sic quæstionis examen incipiat. Ita ut, qui subditur quæstioni, si innoxius tormenta pertulerit, accusator ei confestim serviturus tradatur: ut salva tantum anima, quod in eo exercere voluerit, vel de statu eius iudicare elegerit, in arbitrio suo consistat. Quod si componi sibi ab accusatore voluerit, tantum ei pars accusatoris componat, quantum ipse, qui quæstioni subiacuit, inlata sibi taxaverit suorum tormentorum supplicia. Iudex tamen hanc cautelam [9] servare debebit, ut accusator omnem rei ordinem scriptis exponat, et iudici occulte præsentans, sic quæstionis examinatio fiat: et si eius professio, qui quæstioni subdendus est, compar fuerit cum verbis accusatoris, criminis reus incunctanter habendus est. Certe si aliud dictio accusatoris habuerit, aliud eius confessio qui subditur quæstioni, quia dubitari non potest, quod per tormenta sibi crimen imponat, oportebit accusatorem superioris legis huius sententiæ subiacere. Quod si accusator priusquam occulte iudici notitiam tradat, aut per se, aut per quemlibet de re, quam accusat, per ordinem instruxerit quem accusat, non liceat iudici accusatum subdere quæstioni: quum per accusatoris iam iudicium [10] detectum constet, ac publicatum esse negotium. Similis quoque et de cæteris personis ingenuis ordo servandus est. Nam si capitalia quæ supra taxata sunt, accusata non fuerint, sed furtum factum dicitur, vel aliud quodcumque inlicitum, nobiles ob hoc, potentioresque personæ, ut sunt primates palatii nostri, eorumque filii, nulla permittimus ratione quæstionibus agitari. Sed si in causa pro qua compellitur, probatio defuerit; suam, qui pulsatur, debeat iuramento [11] conscientiam expiare [12]. Inferiores vero humilioresque, ingenuæ tamen personæ, si pro furto, homicidio, vel quibuslibet aliis criminibus fuerint accusati, nec ipsi inscriptione præmissa subdendi sunt quæstioni, nisi maior fue-

1 *Emilian. Legion. Card. y Lind.* DE ACCVSATIONIBVS. *Toled. got.* DE DISPOSITIONIBVS CRIMINOSORVM.
2 *Emilian. y Card. sin autor ni nota. Toled. got. y S. J. R.* Fls. Cindasvindus Rex.
3 Toled. got. *seniori.*
4 *Toled. got. y S. J. R.* reum. *Legion.* eum.
5 *Legion.* adpropinquent.
6 *Legion. añade*: Antiqua noviter emendata. *Toled. got. sin autor ni nota. S. J. R.* Flavius Egica et Vtisa Reges.
7 *Lind.* amittatur.
8 *Emilian. Legion. Card. Toled. got. y Lind.* coram Principe vel his.
9 *Lind.* cautelam in iudicio.
10 *Legion. y Lind.* indicium.
11 *Legion.* sacramento.
12 *Legion.* expurgare.

rit causa, quam quod quingentorum solidorum summam valere constiterit. Si autem actio minoris est quantitatis, quam quingenti sunt solidi, per probationem convictus qui accusatur, secundum leges alias componere compellatur: aut si convinci non potuerit, sacramento se expians compositionem accipiat, quæ de mala petitione legibus continetur. Speciali tamen constitutione decernimus, ut persona inferior nobiliorem se, vel potentiorem inscribere non præsumat. Sed si petendum in causa putaverit, et probatio fortasse convincendi rei defuerit, nobilior ille vel potentior conscientiam suam sacramentis purgare non differat, quod nec admiserit, nec habeat penes se vel retineat rem, pro qua fuerit petitus: et reddito iuramento, ille qui male petit, sicut alia lex continet, ei componere non moretur. Verumtamen seu nobilis, sive inferior, seu ingenua persona, si quæstioni subdita fuerit, ita coram iudice, vel aliis honestis viris a iudice convocatis, accusator poenas inferat, ne vitam extinguat, aut quamcumque ipse, qui quæstioni subiiciendus est, membrorum debilitationem incurrat. Et quia per triduum quæstio agitari debet, si imminenti casu, qui tormentis subditur, mortuus fuerit, et ex malitia iudicis vel aliquo dolo, seu ab adversario accusati corruptus beneficio, talia tormenta fieri non prohibuit, unde mors occurreret, ipse iudex iniquitatis proximis parentibus simili vindicta puniendus tradatur. Si certe suo sacramento se innocentem reddiderit, et testes qui fuerint præsentes iuraverint, quod nulla sua malitia, vel dolo, aut corruptione beneficii mors ipsa provenerit, nisi solo tormentorum eventu: pro eo quod indiscretus iudex superflua non prohibuit, quingentos [1] solidos hæredibus mortui compellatur exsolvere. Quod si non habuerit unde componat, ipse serviturus tradatur proximis [2] hæredibus mortui. Accusator autem in potestate proximorum parentum mortui traditus, eadem mortis poena mulctetur, qua ille mulctatus est, qui per eius accusationem morte damnatus interiit.

III. [3] Antiqua. [4] *Pro quibus rebus, et qualiter servi, vel ancillæ torquendi sunt in capite dominorum suorum.*

Servus, seu ancilla in capite domini vel dominæ non propter aliud torqueantur, nisi tantum in crimine adulterii, aut si contra regnum [5], gentem, vel patriam aliquid dictum, vel dispositum fuerit, seu falsam monetam quisque confinxerit, aut etiam si causam homicidii, vel maleficii quærendam esse constiterit. Ita ut servi, vel ancillæ pro talibus criminibus torti, si conscii, et occultatores sceleris dominorum reperiuntur, pariter cum dominis puniantur [6], secundum quod voluntas Principis extiterit. Certe si sua sponte indices veritatis extiterint, sufficiat eis quod pro veritatis indagine quæstioni subditi tormenta pertulerint, a mortis tamen periculo habeantur immunes. Servus autem, vel ancilla in tormentis positi, et de se interrogati, si [7] etiam de dominis sint confessi, et fuerit culpa mortalis, ac declaratis signis potuerit adprobari, eadem damnationis [8] censura mulctentur, qua eorum domini fuerint condemnati.

IV. Flavius Cintasvintus Rex [9].

Pro quantis rebus, et qualiter servus, aut libertus tormenta portabunt.

Si servus in aliquo crimine accusatur, antea non torqueatur, quam ille qui accusat hac se conditione constringat, ut si innocens tormenta pertulerit, pro eo quod innocentem tormentis tradidit, alium eiusdem meriti servum domino reformare cogatur. Si vero innocens in tormentis mortuus, vel debilitatus fuerit, duos æqualis meriti servos cum eodem domino reddere non moretur: et ille, qui debilitatus est, ingenuus in patrocinio domini sui permaneat: nam et iudex qui temperamentum in tormentis non tenuit, et ita discretionem legis excessit, ut is, qui quæstionatus est, mortem violentam incurreret, eiusdem meriti servum domino mox reformet. Verum ut de servorum meritis omnis ambiguitas cesset contentionis, non pro artificii qualitate excusatio videatur haberi, sed pro servis quæstionandis, contropatio adhibeatur ætatis et utilitatis; aut si artifex fuerit qui debilitatus est, et huius artificii servum non habuerit, qui insontem debilitavit, alterius artificii servum iuxta prædictum ordinem domino cogatur exsolvere: ita ut si artificem non habuerit, et alium servum ille, cuius servus quæstioni addicitur, pro eo accipere noluerit, tantum pretium eiusdem servi artificis, qui quæstioni subditur, eius [10] domino persolvatur, quantum ipse artifex a iudice vel bonis hominibus rationabiliter valere fuerit æstimatus. Id tamen servandum est, ut nec ingenuum quisque, nec servum subdere prius quæstioni præsumat, nisi coram iudice vel eius saione, domino etiam servi vel actore [11] præsente districte iuraverit, quod nullo dolo, vel fraude aut malitia innocentem faciat quæstioni [12]

1 *Legion.* trecentos solidos.

2 *Legion.* proximis parentibus, aut hæredibus mortui contradatur.

3 *En los códices de Card. Toled. got. S. J. R. y en el impreso de Lind. la ley III. es en el Vigil. la XXXII. del lib. II. tit. I.*

4 *Esta ley en Card. es la IV., y dice:* Fls. Chds. Rex. *Legion.* Antiqua noviter emendata. *Emilian. sin autor ni nota. Lind.* Fls. Gls. Egica Rex.

5 *S. J. R. y Lind.* Regem.

6 *Legion.* censeantur. Certe si sua.

7 *Legion.* etiam domini sint confessi.

8 *Legion.* mortis.

9 *Legion. añade*: Antiqua.

10 *Legion. y Lind.* eiusdem.

11 *Toled. got.* accusatore.

12 *Toled. got. y Lind.* quæstionem subire.

subdere. Et si subditus quæstioni mortuus fuerit, atque *ille*, qui subdidit, unde componat non habuerit, ipse subdendus est servituti, qui innocentem fecit occidi. Si autem [1] dolo servum alienum quispiam subdendum quæstioni intenderit, et dominus servi qui accusatur per probationem eum potuerit de obiecto crimine reddere innocentem; accusator eius alium paris meriti servum accusati domino cogatur exsolvere, et dispendium quod dominus eius in adprobationem innocentis servi pertulerit, prout rationabiliter iudex reddi perpenderit, ab iniusto accusatore exactum domino servi restituatur. De rebus vero minimis culpa servi reperta, dominus, si voluerit, componendi licentiam habeat: ita ut omnis fur iuxta qualitatem culpæ flagella suscipiat. Pro maiori vero noxa, si compositionem dominus noluerit solvere, servum pro crimine non moretur tradere. Ingenuus sane, si quemlibet libertum idoneum, pro capitali crimine sive pro aliis scelerum causis, quæstioni pulsaverit addicendum; non aliter eum impetere poterit adscribendum, nisi ducentorum quinquaginta solidorum quantitatem causa ipsa valuerit, pro qua eum accusator conatus fuerit subdere quæstioni [2]. Nam si inferior fuerit atque rusticanus, quem liberum esse constet, tunc in eum permittetur quæstio agitari, si ipsam causam, unde accusatur, centum solidos valere constiterit. Quod si indiscrete, qui quæstioni subditur, in quacumque parte membrorum debilitationem incurrerit, tunc iudex qui temperamentum in tormentis non tenuit, CC. solidos illi qui tormenta sustulit persolvat. Ille vero, qui eum iniuste quæstionandum adpetit, CCC. solidos ei dare cogendus est. Certe si in tormentis positus mortem incurrerit, prædictam summam solidorum, tam iudex quam petitor propinquis parentibus mortui persolvent. Similiter et de inferioribus illis libertis, si debilitatione vel morte quis per intemperantiam fuerit condemnatus, medietas satisfactionis, quæ supra de libertis idoneis constituta est, ei qui indebite quæstionatus est, si tamen vixerit; aut suis hæredibus, si ipse inde mortuus fuerit, exsolvenda est.

V. Flavius gloriosus Cintasvintus Rex [3].

Qualiter ad Regem accusatio deferatur.

Si quis Principi contra quemlibet falsa sugesserit, ita ut dicat eum adversus Regem, gentem vel patriam aliquid nequiter meditatum fuisse, aut agere vel egisse, seu in auctoritatibus vel præceptis regiæ potestatis, aut eorum qui iudiciaria ordinatione funguntur, fraudulenter quippiam immutasse, atque etiam scripturam falsam fecisse, vel recitasse, falsamque monetam fecisse: sed et si veneficium [4] vel maleficium, aut adulterium uxoris alienæ fortasse prodiderit: horum vel similium criminum accusator, quæ ad capitis periculum vel rerum amissionem pertinere videantur, si vera reperiantur quæ dixerit, nullam omnino calumniam sustinebit. Si certe quod opponit falsum esse constiterit, et per solam invidiam id fecisse patuerit, ut iacturam capitis, aut detrimentum corporis, vel rerum damna pateretur, quem accusare conatus est, in potestatem traditus accusati, ille [5] hanc poenam in se suisque rebus suscipiat [6], qui hoc alium innocentem pati voluerat. Ita ut ille qui aliquid scire se dicit, quod ad cognitionem Principis possit deduci, et in eo loco fuerit, ubi tunc regiam potestatem esse contigerit, aut per se statim omne quod novit, aut per fidelem Regis eius auditibus denuntiandum procuret. Quod si procul a Rege eum esse provenerit, et per aliquem Principi mandandum esse crediderit, quod ad accusationem alterius dinoscitur pertinere, coram illo, cui hoc suggerendum committit, talem epistolam faciat, per quam evidenter quid mandet exponat. Quam etiam epistolam tres testes, quos sibi novit esse fideles, evidentibus signis aut subscriptionibus simul cum ipso firment, ut postea quod mandaverit, negare non possit.

VI. Flavius Cintasvintus Rex [7].

De servanda Principibus potestate parcendi.

Quotiescumque nobis pro his, qui in causis nostris aliquo crimine implicati sunt, supplicatur, et suggerendi tribuimus aditum, et pia miseratione delinquentibus culpas omittere nostræ potestati servamus. Pro causa [8] autem gentis et patriæ huiusmodi licentiam denegamus. Quod si divina miseratio tam sceleratis personis cor Principis misereri compulerit, cum adsensu sacerdotum, maiorumque palatii licentiam miserandi libenter habebit.

VII. [9] *Quod ille solus culpabilis erit, qui culpanda commiserit.*

Omnia crimina suos sequantur auctores, nec pater pro filio, nec filius pro patre, nec uxor

1 *Legion.* Si autem servum alienum.
2 *Emilian.* quæstioni. Si innox quodcumque tormenti pertulerit CL. solidos eius petitor ei componere compellendus est. Nam &c.
3 *Legion. añade:* Antiqua.
4 *Toled. got.* veneficium, aut adulterium.
5 *Emilian.* ille qui accusat.
6 *Legion.* sustineat.
7 *Legion. añade:* Antiqua. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
8 *S. J. R. y Legion.* pro causa autem regiæ potestatis, vel patriæ.
9 *Legion. y Card.* Antiqua. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*

pro marito, nec maritus pro uxore, nec frater pro fratre, nec vicinus pro vicino, nec propinquus pro propinquo, ullam calumniam pertimescant [1]: sed ille solus iudicetur culpabilis, qui culpanda commisit, et crimen cum illo qui fecerit, moriatur. Nec successores, aut hæredes pro factis parentum ullum periculum pertimescant.

II. TITVLVS DE MALEFICIS ET CONSVLENTIBVS EOS, ATQVE VENEFICIS.

I. *Si ingenuus de salute, vel morte hominis vaticinatores consulat.*
II. *De veneficis.*
III. *De maleficis et consulentibus eos.*
IV. *De his, qui in hominibus, aut in animalibus, vel quibuscumque rebus qualiacumque ligamenta, aut quodcumque contrarium fecisse reperiuntur.*

I. Flavius Cindasvintus Rex [2].

Si ingenuus de salute, vel morte hominis vaticinatores consulat.

Qui de salute vel morte principis, vel cuiuscumque hominis ariolos, aruspices [3], vel vaticinatores consulit, una cum his qui responderint consulentibus, ingenui siquidem flagellis cæsi, cum rebus omnibus fisco servituri adsocientur, aut a rege, cui iusserit [4], donati perpetuo servitio addicantur. Quod si et filii eorum tali fuerint parentibus crimine socii, simili damnatione plectantur. Si vero ab scelere parentum habeantur extranei, et dignitatem et rerum omnium possessionem quam parentes amiserint, plenissime obtinebunt. Servi vero diverso genere tormentorum [5] adflicti, in transmarinis partibus transferendi vendantur; ut severitas vindictæ non habeat excusatos, quos propriæ voluntatis excessus nefariæ prævaricationis facit obnoxios.

1 *Legion.* pertimescat.
2 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
3 *Emilian.* aruspices, incantatores.
4 *Lind.* cui erunt donati.
5 *Emilian. Legion. Card. Toled. got. y S. J. R.* pœnarum.
6 *Legion.* Antiqua. *S. J. R.* Flavius Ervigius Rex. *Toled. got. sin autor ni nota.*
7 *Legion.* dediti.
8 *Toled. got.* supervixerit.
9 *La ley siguiente se halla en los códices Legion. S. J. R. y Card. En los dos primeros es la III. de este título, y II. en el último. Tambien se halla en el impreso de Lind., y es la V.*

FLS. ERV. GLVS. R.

III. *De personis iudicum, sive etiam cæterorum, qui aut divinos consulunt, aut auguriis intendunt.*

Sicut pia veritas mendacii assertione non capitur: ita non est consequens, ut latens veritas mendacio investigetur. Omnis igitur veritas ex Deo, mendacium ex diabolo est: quia ipse diabolus ab initio mendax est. Quum ergo utraque res suos principes habeat, quid opus est, ut veritas cuiusque mendacio admittatur exquiri? Quidam enim ex iudicibus feruntur Dei spiritu vacui, erroris spiritu pleni, qui acta maleficiorum dum investigare subtili perquisitionis perspicacia nequeunt, exsecrabiles divinorum pronuntiationes intendunt. Veritatem enim se invenire non putant, nisi divinos et aruspices consulant: et eo sibi reperiendæ veritatis aditum claudunt, quo veritatem ipsam per mendacium addiscere concupiscunt. Dum enim maleficium per divinationes comprobare pertentant, quasi tertio loco ipsi se diabolo servituros inlaqueant. Quapropter si quis ex quolibet iudicum gradu vel ordine, per divinos aut eorum similes aliquid sciscitare vel adprobare tentaverit: si quis etiam hominum, cuiuslibet sit ordinis vel personæ, a talibus aut salutis aut ægritudinis responsa poposcerit, vel consulentibus [1] eos pro quibusque rebus crediderit; ad legis illius teneatur satisfactionem obnoxius, quæ in hoc libro sexto sub titulo secundo, æra prima, eos qui de salute vel morte hominis [2] vaticinatores quosque consulunt [3]. Illi tantum iudices ad huius legis sententiam non tenebuntur, qui divinos ipsos, atque eorum similes, non sciscitandi, sed ulciscendi voto coram multis perquirendo distribuerint [4]: id est, si non ut aliquid per eos scire exquirendo intendant, sed ut detectos [5] sibi hoc solum, unde feriantur, exquirant. At nunc, quia et auguriis deditos eodem modo novimus esse odibiles Deo: ideo speciali huius legis sanctione censemus, ut quicumque sint illi, quibus augures vel auguria observare contigerit, quinquagenis publice subiiciantur verberibus coercendi. Qui tamen ad solitum vitium ultra redierint, perdito etiam testimonio, simili etiam erunt flagellorum sententia feriendi.

1 *Lind.* consulendos eos.
2 *Lind.* Principis, aut quorumcumque hominum.
3 *Lind.* consulere prætentant, statuit serenitatis ordine resecari. Illi tantum.
4 *Lind.* detribuerint.
5 *Lind.* sed detegi sibi.

II. Flavius Cintasvintus Rex [6].

De veneficis.

Diversorum criminum noxii, diverso sunt poenarum genere feriendi: ac primum ingenuos, sive servos veneficos, id est, qui venena conficiunt, ista protinus vindicta sequatur: ut si venenatam potionem alicui dederint, et qui biberit, mortuus fuerit exinde, illi etiam continuo suppliciis subditi [7] morte sunt turpissima puniendi. Si certe poculo veneni potatus evaserit [8], in eius potestatem tradendus est ille qui dedit, ut de eo facere quod voluerit, sui sit incunctanter arbitrii.

III. [9] Flavius Cindasvindus Rex [10].

De maleficis et consulentibus eos.

Malefici vel immissores tempestatum, qui qui-

10 *Legion. añade:* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*

busdam incantationibus grandines in vineis, messibusque immitere perhibentur, vel ii qui per invocationem dæmonum mentes hominum turbant, seu qui nocturna sacrificia dæmonibus celebrant, eosque per invocationes nefarias nequiter invocant: ubicumque a iudice, vel actore, sive procuratore loci reperti fuerint, vel detecti, ducentenis flagellis publice verberentur, et decalvati deformiter decem convicinas possessiones circuire cogantur inviti, ut eorum alii corrigantur exemplis. Quos tamen iudex, ne ulterius evagantes talia facere permittantur, aut in retrusione faciat esse, ut ibi accepta veste atque substantia ita vivant, ne viventibus nocendi aditum habeant; aut regiæ præsentiæ dirigat, ut quod de illis sibi placitum fuerit, evidenter statuat. Hi autem, qui tales consuluisse reperiuntur, in populi conventu ducentenos ictus accipiant flagellorum: ut impuniti non maneant, quos culpæ similis reatus accusat.

IV. Flavius Cintasvintus Rex [1].

De his, qui in hominibus, aut in animalibus, vel quibuscumque rebus qualiacumque ligamenta, aut quodcumque contrarium fecisse reperiuntur.

Præsentis legis superiori sententia damnari iubemus, seu ingenuus sit sive servus, utriusque sexus, qui in hominibus vel brutis animalibus, omnique genere quod mobile esse potest, seu in agris, vel vineis, diversisque arboribus maleficium, aut diversa ligamenta, aut etiam scripta in contrarietatem alterius excogitaverint facere, aut expleverint, per quod alium lædere, aut mortificare, vel obmutescere velint, ut damnum tam in corporibus, quam etiam in universis rebus, id patiantur, quod eis fecisse reperiuntur.

III. TITVLVS DE EXCVTIENTIBVS HOMINVM PARTVS.

I. Antiqua [4] *De his qui potionem ad aborsum dederint.*

Si quis mulieri prægnanti potionem ab aborsum, aut pro necando infante dederit, occidatur: et mulier, quæ potionem ad aborsum facere quæsivit [5], si ancilla est ducenta flagella suscipiat: si ingenua est careat dignitate personæ, et cui iusserimus servitura tradatur.

II. Antiqua. [6] *Si ingenuus ingenuam abortare fecerit* [7].

Si quis mulierem gravidam percusserit quocumque ictu, aut per aliquam occasionem mulierem ingenuam abortare fecerit, et exinde mortua fuerit, pro homicidio puniatur. Si autem tantummodo partus excutiatur [8], et mulier in nullo debilitata fuerit, et ingenuus ingenuæ hoc intulisse cognoscitur, si formatum infantem extinxerit, CC. [9] solidos reddat: si vero informem, C. solidos pro facto restituat.

III. Antiqua. [10] *Si ingenua mulier ingenuam abortare compulerit.*

Si ingenua mulier per aliquam violentiam aut occassionem ingenuæ partum excusserit, aut eam ex hoc debilitasse cognoscitur; sicut de ingenuis, superioris damni poena mulctetur.

IV. Antiqua. [11] *Si ingenuus ancillæ partum effuderit.*

Si ingenuus ancillam aborsum fecerit pati, XX. solidos domino ancillæ cogatur inferre.

1 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
2 Legion. *ingenuus*, y así en la ley.
3 Legion. *effoderit*, y así en la ley.
4 *Emilian. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
5 *Card.* quæsivit, aut pro occidendo infante.
6 *Emilian. y S. J. R. sin autor ni nota. Toled. got.* Noviter emendata.
7 Toled. got. *compulerit.*
8 *Card.* excutiatur, et ingenuus.
9 *Legion. y S. J. R.* centum quinquaginta. *Emilian. Card. y Lind.* ducentos quinquaginta.
10 *Emilian. y Toled. got. sin autor ni nota.*
11 *Emilian. sin autor ni nota, é igualmente en las demas del título, á excepcion de la última. Toled. got. sin autor ni nota.*

V. Antiqua. [1] *Si servus ingenuæ partum excusserit.*

Si servus ingenuæ partum excusserit, ducentenis [2] flagellis publice verberetur, et tradatur ingenuæ serviturus.

VI. Antiqua. [3] *Si servus ancillæ partitudinem [4] læserit.*

Si ancillam servus abortare fecerit [5], X. solidos dominus servi ancillæ domino dare cogatur, et ipse servus CC. [6] insuper flagella suscipiat.

VII. Flavius Cintasvintus Rex [7].

De his qui filios suos aut natos, aut in utero necant.

Nihil est eorum pravitate deterius, qui pietatis immemores, filiorum suorum necatores existunt: quorum quia vitium per provincias regni nostri sic inolevisse [8] narratur, ut tam viri quam feminæ sceleris huius auctores esse reperiantur: ideo hanc licentiam prohibentes decernimus; ut seu libera seu ancilla [9] natum filium filiamve necaverit, sive adhuc in utero habens, aut potionem ad aborsum acceperit, aut alio quocumque modo extinguere partum suum præsumpserit; mox provinciæ iudex, aut territorii, ut tale factum repererit, non solum operatricem criminis huius publica morte condemnet, aut si vitæ reservare voluerit, omnem visionem oculorum eius non moretur extinguere: sed etiam si maritum eius talia iussisse vel permisisse patuerit, eumdem etiam vindictæ simili subdere non recuset.

IV. TITVLVS DE CONTVMELIO [10], VVLNERE, ET DEBILITATIONE HOMINVM.

I. [12] *De cædibus ingenui atque servi.*

Si ingenuus ingenuum quolibet ictu in capite percusserit, pro livore det solidos V.: pro cute rupta solidos X.: pro plaga usque ad ossum, solidos XX.: pro osso fracto solidos C. Quod si ingenuus hoc in servo alieno commiserit, medietatem superioris compositionis exsolvat. Si vero servus in servo hoc fecerit, tertiam partem [13] eiusdem compositionis adimpleat, et L. [14] flagella suscipiat. Si autem servus ingenuum vulneraverit, eam continuo [15] summam compositionis exsolvat, quæ de ingenuis in servis inlata est, et LXX. flagella suscipiat. Si vero dominus noluerit pro servo componere, servus tradatur pro crimine.

II. [16] *De præsumptoribus, et operibus præsumptorum.*

Si quis evaginato gladio, vel quolibet genere armorum munitus, præsumptivo modo [17] in domum alienam intraverit, cupiens dominum domus occidere; si ipse fuerit occissus, mors eius nullatenus requiratur: sin autem ipse, qui in domum alienam intraverit, hominem occiderit, continuo et ipse moriatur. Quod si non criminalem culpam admiserit, secundum legum ordi-

1 *Toled. got. sin autor ni nota.*
2 *Legion.* ducentis.
3 *S. J. R.* Flavius Cindns. Rex.
4 Legion. *partum.*
5 *Legion.* fecerit alienam.
6 *Legion.* C.
7 *Legion. añade*: Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
8 *Toled. got.* increvisse.
9 *Legion.* ancilla vel liberta.
10 *Emilian.* DE VVLNERE, ET DEBILITATIONE. *Lind.* CONTVMELIA, *y así otras veces.*
11 Legion. *quæ se fecisse*, y así en la ley.
12 *Emilian. Legion. y Card.* Fls. Chds. Rex. *S. J. R. añade*: Antiqua.
13 *Legion.* summam.
14 *Legion.* CL.
15 *Card. Legion. Toled. got. S. J. R. y Lind.* ita componat, sicut quum ingenuus servum vulneraverit alienum, et LXX. &c.
16 *Legion. y Card.* Antiqua.
17 *Legion.* more.

nem componere non moretur, secundum [1] quod damna in eadem domo fecerit. Nam si ille, qui in domum alienam violenter ingressus fuerit, aliquid exinde rapuerit, undecupli satisfactione, quæ levavit, cogatur exsolvere. Quod si non habuerit unde componat, ipse sine dubio serviturus tradatur: et si aliquid in domo, quam ingressus fuerat, damni non fecerit, nec aliquid subtraxerit; pro eo quod ingressus fuerit, decem solidos [2] dare cogatur, et centum flagellis publice verberetur. Quod si non habuerit unde componat, CC. flagella suscipiat. Si vero aliqui de ingenuis cum eo in eadem domo non ab illo iussi, neque in eius obsequio vel patrocinio constituti, unanimes tamen, vel consentientes præsumptuose [3] ingressi fuerint, unusquisque eorum [4] simili damno et poenæ subiaceant. Quod si non habuerint unde componant, unusquisque eorum CL. flagella suscipiat; nam testimonium non amittant. Quod si in patrocinio vel obsequio præsumptoris retenti, ab illo hoc facere iussi fuerint, vel cum eo hoc eos fecisse constiterit; solus patronus ad omnem satisfactionem, et poenæ et damni teneatur obnoxius: nam illi non erunt culpabiles, qui iussa patroni videntur esse complentes. Si autem servus hoc, domino nesciente, commiserit, CC. flagella suscipiat, et quæcumque abstulerit reddat. Si [5] vero conscio domino servus hoc fecerit, ipse dominus pro eo componat, sicut de ingenuis est superius comprehensum.

III. Flavius Cindasvintus Rex [6].

De reddendo talione, et compositionis summa pro non reddendo talione.

Quorumdam sæva temeritas sæverioribus poenis est legaliter ulciscenda: ut dum metuit quisque pati quod fecerit, saltim ab inlicitis invitus abstineat. Quicumque igitur ingenuus ingenuum pertinaciter ausus decalvare aliquem, aut turpibus maculis in facie vel cætero corpore, flagello, fuste, seu quocumque ictu feriendo, aut trahendo malitiose foedare vel maculare, sive quamcumque partem membrorum trucidare [7] præsumpserit, aut etiam ligaverit [8], vel in custodia, aut in quocumque vinculo detinuerit, seu ligari ab alio, aut custodiæ vel vinculo mancipari præceperit, iuxta quod alii intulerit, vel inferendum præceperit, correptus a iudice in se recipiat talionem. Ita ut is qui male pertulerit, aut corporis contumeliam sustinuerit, si componi sibi a præsumptore voluerit; tantum compositionis accipiat, quantum ipse taxaverit, qui læsionem noscitur pertulisse. Pro alapa vero, pugno vel calce, aut percussione in capite prohibemus reddere talionem, ne dum talio repetitur [9], aut læsio maior aut periculum ingeratur. Sed si quis hæc sine membrorum aliqua læsione præsumptiosus [10] intulerit, pro alapa [11] X. flagella suscipiat, pro pugno vel calce XX. flagella suscipiat: pro percussione vero in capite, si sine sanguine fuerit, ab eo quem percusserit XXX. flagella suscipiat. Certe qui læsit, vel lædendum dicitur instituisse, si non ex priori disposito, sed subito exorta lite et cæde commissa, aliquo casu se nolente id convicerit perpetratum fuisse, pro evulso oculo det solidos C. Quod si contigerit, ut de eodem oculo ex parte videat, qui percussus est libram auri a percussore in compositionem accipiat. Qui in naribus ita percussus fuerit, ut nasum ex integro perdat, C. solidos percussor exsolvat. Si vero nasus ita conlisus fuerit, ut pars turpata narium pateat, iuxta quod deturpationem iudex inspexerit, damnare non moretur percussorem: quod etiam similiter, et de labiis vel auribus præcipimus custodiri. Cui ponderositas facta fuerit, C. solidi dentur in compositionem. Qui manum ex toto absciderit, vel etiam quolibet ictu ita percusserit, ut ad nullum opus ipse prodefaciat, C. solidos percussor componat. Pro pollice autem L., pro sequenti digito XL., pro tertio XXX., pro quarto XX., pro quinto X. solidos compositionis exsolvat. Quæ scilicet summa et de pedibus erit implenda. Pro singulis autem excussis dentibus duodeni solidi componantur. Qui cassos alteri fregerit, et ex hoc, qui percussus est, debilis apparuerit; libram auri percussor componere procurabit: et ista quidem inter ingenuos observanda vel adimplenda sunt. Si vero servus hoc ingenuo fecerit, vel etiam ingenuum decalvaverit; in eius potestatem tradendus est, ut sui sit arbitrii de eo facere quod voluerit. Si certe ingenuus servum alterius decalvaverit, aut decalvare iusserit rusticanum, det eius domino solidos X. Si vero idoneum, et C. flagella suscipiat, et supradictam summam [12] X. solidorum servi domino coactus exsolvat. Quod si qualibet corporis parte servum truncaverit, vel truncare [13] iusserit alienum, CC. flagellorum ictibus verberetur, et alium eiusdem facultatis et meriti servum cum eodem proprio domino reformare [14] cogatur. Quod si de supra taxatis capitulis quodcumque libertus ingenuo facere præ-

1 *Emilian. Legion. Card. Toled. got. y S. J. R.* iuxta.
2 *Card.* decem solidos domino domus &c.
3 *Card.* præsumptores. *Legion. y Lind.* præsumptori.
4 *Legion.* eorum decem solidos componere compellatur.
5 *Toda esta última cláusula falta en el Toled. got.*
6 *Legion. añade:* Antiqua noviter emendata. *Toled. got. y S. J. R.* Antiqua. *Lind.* FLS. GLS. RCDS. Rex.
7 *Legion. y Lind.* truncare.
8 *Toled. got.* ligaverit, seu ligari ab alio.
9 *Emilian. Legion. y Card.* rependitur.
10 *Legion.* alii præsumptiosus. *Lind.* præsumptuosus.
11 *Toled. got. Legion. y S. J. R.* pro alapa decem, pro pugno vel calce viginti, pro percussione &c.
12 *Legion.* summam solidorum exsolvat.
13 *Toled. got.* trucidare.
14 *Emilian. Card. y Toled. got.* reddere compellatur.

sumpserit, pro eo quod æqualem statim non habet, et quod fecerit similiter in se factum recipiat, et C. insuper flagellorum ictus extensus accipiat. Quod si ingenuus in liberto hoc fecerit, tertiam partem compositionis, quæ de ingenuis continetur, exsolvat. Si servus servum decalvare, inscio domino, sive truncare præsumpserit, et quod fecerit patiatur, et C. flagellis publice verberetur. Si vero servus, domino nesciente, ingenuum comprehendere vel ligare præsumpserit, CC. publice verberetur flagellis. Quod si cum domini voluntate servus hoc fecerit, ipse dominus tantumdem et poenam et damna, quæ de ingenuis in hac lege tenentur, suscipiat. Ingenuus autem, si servum alienum ligaverit innocentem, det domino servi solidos tres. Nam si servus servum ligaverit absque voluntate domini sui, C. flagella [1] suscipiat. Si certe, conscio domino, id servus admiserit, idem servi dominus tres solidos reddere compellendus est. Tamen si ingenuus servum alienum innocentem die aut [2] nocte in custodia detinuerit, vel ab alio fecerit detineri, pro una die tres solidos, et pro nocte [3] similiter tres solidos domino servi componat: et si per plures dies id servus innocens ab ingenuo pertulisse convincitur, eamdem trium solidorum summam per singulos dies ac noctes idem ingenuus servi domino coactus exsolvat. Ingenuus sane, si servum alienum fuste, aut flagello, vel quolibet ictu indignans percusserit, ut [4] sanguis vel livor apparuerit, per singulas percussiones singulos solidos domino servi persolvat: aut si gravis percussio fortasse patuerit, per quam aut mortem aut debilitationem, qui percussus est, videatur incurrere, quantum pro tali re componere debeat, iudicis æstimatio competenter inspiciat. Si vero servus in servo talia fecerit, idemque iudex instituat [5], quantum vel a servo vel ab eius domino, iuxta livoris vel plagarum qualitatem, media pars de ingenuis componi debeat. Servus tamen pro præsumptione sua C. [6] flagella extensus accipiat. Omnes autem sententiæ legis huius tam in viris quam in feminis observandæ sunt: ita ut capitula, quæ in hac [7] vel in aliis legibus ad arbitrium iudicis reservantur, eius instantia celeriter terminentur. Quod si iudex amicitia corruptus vel præmio iuxta æstimationem rei liberare neglexerit, neque continuo ulciscendum instituerit, iudiciaria protinus potestate privatus, ab episcopo vel comite [8] districtus, illi, quem admonitus vindicare contempsit, secundum quod [9] idem episcopus vel comes inspexerint, iuxta contemplationem de facultate propria componere compellatur: quatenus ipse suarum rerum compulsus damna sustineat, qui voluntarius recusavit defendere interpellantis iniuriam.

IV. Antiqua. [10] *Si iterantem quis retinuerit iniuriose atque nolenter.*

Si in itinere positum aliquis iniuriose sine sua voluntate retinuerit, et ei in nullo debitor existat, quinque solidos pro sua iniuria consequatur ille qui retentus est: et si non habuerit unde componat, ille qui eum retinuerat, L. flagella suscipiat. Quod si debitor illi fuerit, et debitum reddere noluerit, sine iniuria hunc territorii iudici præsentet, et ipse illi, quod iustum est, ordinet. Si vero servus hoc sine domini iussione [11] commiserit, C. ictus [12] extensus accipiat flagellorum. Si autem domino iubente hoc fecerit, ad superiorem compositionem dominus teneatur obnoxius.

V. Flavius Cindasvintus Rex [13].

Vt qui alteri ea intulerit, quæ legibus non continentur, illa recipiat quæ fecisse [14] convincitur.

Non minoris est noxæ, legum statuta nescire, quam sciendo prava committere. Quapropter quicumque hactenus vel post hæc inlicita perpetrans, aut leges nescire se dixerit, aut in cuiuspiam damno vel periculo illa præsumpserit excogitare vel agere, quæ dicat in legibus non contineri, atque ideo se non posse reatui subiacere; huius rei [15] causa convictus præsumptor, ea continuo pericula, ignominiam, tormenta, atque cruciatum vel damna sustineat, quæ alii intulit, vel inferenda molitus est [16]: atque insuper centum publice flagellorum verberibus cæsus, ad perennem infamiam deformiter decalvetur.

VI. Flavius Cindasvintus Rex [17].

Ne sit reus, qui percutere volentem ante percusserit.

Non est putanda resistentis improbitas, ubi violenta conspicitur præsumentis audacia. Quicum-

1 *Toled. got. Legion. S. J. R. y Lind.* C. flagellis publice verberabitur.
2 *Legion. y Lind.* ac.
3 *Legion.* pro una nocte.
4 *Legion.* ita ut.
5 *Legion. y Lind.* constituat.
6 *Legion. Card. Toled. got. y S. J. R.* quinquaginta.
7 *Legion.* hac lege.
8 *Legion. Toled. got. y S. J. R.* duce. *Card.* iudice.
9 *Card. y Toled. got.* iidem inspexerint. *S. J. R.* iidem cnspexerint.
10 *Toled. got.* Fls. Cits. Rex. *S. J. R.* Flavius Recesds. Rex.
11 *Legion.* voluntate.
12 *Legion. y Lind.* ictus accipiat.
13 *Legion. añade:* Antiqua noviter emendata. *Toled. got. sin autor ni nota.*
14 Legion. *quæ se fecisse.*
15 *Legion.* rei præsumptor convictus.
16 *Legion.* præceperit.
17 *Legion. añade:* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota. S. J. R.* Antiqua.

que ergo incaute præsumptiosus [1], fuste vel gladio, seu quocumque ictu percutere aliquem iratus voluerit, vel percusserit, et tunc idem præsumptor ab eo quem percutere voluit, ita fuerit percussus, ut moriatur, talis mors pro homicidio computari non poterit, nec calumniam patietur [2], qui præsumentem percusserit: quia commodius erit irato viventem resistere, quam sese post obitum ulciscendum relinquere. Ille sane, qui prior contra quemlibet iratus eduxerit gladium, quamlibet non percusserit, X. tamen solidos ei, quem percutere voluit, pro præsumptione sola dare cogendus est.

VII. Flavius Recesvintus Rex [3].

Si servus ingenuo fecerit contumelium [4].

Quamvis idoneus servus personæ nobili et inlustri nullatenus indebite contumeliosus [5], aut præsumptiosus, aut seditiosus existere præsumat: quod si fecerit, XL. flagellorum ictibus [6] addicatur coram iudice. Servus autem vilior L. flagellorum ictibus [7] verberetur. Certe si eadem persona, ut sibi fieret contumelium, servum prius excitaverit alienum, suæ negligentiæ deputet [8], quod [9] oblitus honestatis et patientiæ, quod merebatur, excepit.

VIII. [10] Antiqua. *Si ingenuus ingenuum percutiat.*

Si quis ingenuus ingenuo vulnus infixerit [11], ita ut continuo qui vulneratus fuerat, moriatur, percussor pro homicidio puniatur: et si qui percussus fuerat, statim non extinguatur, percussor deputetur in carcerem, aut certe sub fideiussore habeatur: et si evaserit vulneratus, pro sola præsumptione det ei solidos XX.; aut si non habuerit unde componat, CC. [12] flagella publice extensus accipiat. Extra hoc compositionem vulneris implere cogatur, sicut a iudicibus fuerit æstimatum.

IX. Antiqua. [13] *Si ab ingenuo servus debilitetur alienus.*

Si quis ingenuus servum alienum volens debilitaverit, alterum paris meriti servum domino eius dare non moretur. Illum vero debilem suo studio et sumptu ad curandum, donec recipiat sanitatem, retineat. Postea vero, si sanari potuerit, pro vulnere compositio detur, ut iustum visum fuerit iudicanti. Ac sic postea domino servus reddatur incolumis, et suum servum recipiat. Insuper autem pro facti temeritate, ut cædem [14] evadat, pro eo quod servum alienum vulnerare præsumpsit, X. solidos domino servi persolvat.

X. [15] *Si servus ingenuum percusserit.*

Si servus ingenuo sine domini iussione percussionem intulerit, et ille exinde continuo moriatur, percussor pro homicidio puniatur: et si qui percussus fuerit statim non moriatur, ipse servus continuo tradatur in carcerem; et si evaserit vulneratus, ille qui percusserat CC. flagella suscipiat. Dominus vero, si voluerit, pro servo summam compositionis exsolvat, quantum a iudice [16] fuerit æstimatum. Si autem noluerit, servus tradatur [17] pro crimine.

XI. [18] *Si servus servum debilitaverit alienum.*

Si servus servo debilitationem intulerit, excepta vulneris compositione, C. flagella suscipiat: et si exinde debilitatus agnoscitur, quantum deterior exstiterit ipse servus, iudex poterit æstimare. Et si ipse dominus compositionem accipere noluerit, similem servum aut pretium servi ab illo, cuius servus eum debilitavit, accipiat, et illum debilitatum servum sibi usurpet. Hoc ipsum etiam et de ancillis præcipimus custodiri.

V. TITVLVS DE CÆDE ET MORTE HOMINVM.

1 *Lind.* præsumptuosus.
2 *Legion. y Lind.* patiatur.
3 *Legion. añade:* Antiqua. *Card.* Fls. Chds. R. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
4 Lind. *contumeliam.*
5 *Legion. Card. Toled. got. S. J. R. y Lind.* contumeliosus aut seditiosus.
6 *Legion. y Lind.* verberibus coram iudice subiacebit.
7 *Legion.* verberibus addicetur.
8 *Lind.* imputet.
9 *Legion. y Lind.* qui.
10 *Toled. got. sin autor ni nota.*
11 *Legion. y Lind.* inflixerit.
12 *Legion.* C. flagella suscipiat.
13 *S. J. R. sin autor ni nota.*
14 *Toled got.* necem.
15 *Legion.* Fls. Cindus. Rex, Antiqua. *S. J. R.* Antiqua.
16 *Legion.* iudicibus.
17 *Toled. got. Legion. S. J. R. y Lind.* servum pro culpa tradere non moretur.
18 *Legion.* Antiqua.
19 Legion. *Si hominem, dum quis non videt, occiderit, y* así en la ley.

I. Flavius Recesvintus Rex [4].

Si quis nesciens occiderit hominem.

Quicumque nesciens hominem occiderit, et nullum contra eum odium habuerit, iuxta domini vocem reus mortis non erit. Non enim est iustum, ut [5] illum homicidæ damnum aut poena percutiat, quem voluntas homicidii non cruentat.

II. Flavius Cindasvintus Rex [6].

Si quis hominem, dum eum non videt, occiderit.

Si quis hominem, dum eum non videt, stantem, venientem vel prætereuntem ignorando occiderit; si nulla occasio inimicitiæ antea cum eo fuerit, et ille nolens homicidium admiserit, atque ante iudicem hoc potuerit adprobare, securus abscedat.

III. Flavius Recesvintus Rex [7].

Si quis impulsus occidat hominem.

Si quis aut casu aut re quacumque impulsus, vel præcipitatus in alterum conruerit, hominemque occiderit, pro homicidio nec damnis nec poenis damnabilis erit. Si certe homo impulerit alium, cuius impulsione inlisus perimat alterum, si ille, qui impulit, absque mala voluntate hoc fecerit, auri libræ damnum habebit, quare [8] læsionem vitare neglexerit.

IV. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [9].

Si quis alterum percutere volens alterum occidat hominem.

Quicumque exorta lite, dum eum cum quo contendit percutere quærit, alterum nolens occiderit; quærendum est a quo cædes exordium habuerit: et [10] si ab illo, quem percussor voluit percutere, exortam cædem esse constiterit, ille qui concitavit litem, licet evaserit percussionem, quia tamen per ipsum constat homicidium esse commissum, C. auri solidos det. Ille vero qui percussit L. solidos reddat, hominis [11] defuncti nihilominus proximis profuturos. Ideo enim ambo damnum habebunt, quia ille volens aditum mortis dedit, iste nolens mortem iniecit.

V. Flavius Recesvintus Rex [12].

Si homo exorta cæde moriatur.

Si homo [13] exorta cæde ad faciendam pacem quicumque ingenuus advenerit, et eum percussione litis mori contigerit, atque ille qui percussit, aut suo sacramento, aut testibus numero et [14] dignitate idoneis adprobare potuerit, quod hoc ut fieret voluntatis eius non fuit; quia percussor nec percutere nec occidere voluerit, libram tantum auri parentibus persolvat occisi. Similiter et qualecumque vulnus tali casu fieri provenerit, tertiam partem compositionis, qui

2 Legion. *aut ridens indiscretus*, y así en la ley.
2 Legion. y Lind. *voluntarie occidatur*, y así en la ley.
3 Legion. *quacumque corporis parte*, y así en la ley. Lind. *Ne liceat quemcumque servum suum, vel ancillam quacumque corporis parte truncare*, y así en la ley.
4 *Card.* Chds. Rex *Toled. got. sin autor ni nota.*
5 *Card.* ut ille .... damnum aut pœnam percipiat.
6 *Legion. y Card.* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
7 *Legion.* Fls. Cinds. R. Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota. Lind.* FLS. GLS. CHDS. Rex.
8 *Legion.* quia.
9 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
10 *Card.* et dum cognitum evidenter extiterit, a quo cædes initium sumpsit, ille qui concitavit litem, licet evaserit percussionem mortis, quia tamen &c.
11 *Lind.* reddat, defuncti &c.
12 *Legion.* Fls. Recaretus Rex. Antiqua. *Card.* Fls. Chds. Rex. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
13 *Legion. Card. Toled. got. y S. J. R.* Si exorta.
14 *Legion.* aut.

percussit, exsolvat, quia mors eius inulta esse non debet, qui pacis præmium ut conferret advenit.

VI. Flavius Recesvintus Rex [1].

Si dum levis iniuria infertur, homicidium committatur.

Si dum quis calce vel pugno, aut quacumque percussione iniuriam conatur inferre, homicidii extiterit occasio, pro homicidio puniatur.

VII. [2] *Si iocans aut indiscretus occidat hominem.*

Quicumque incautus aut indiscretus, aut iocari volens, aut in multitudinem cuiuscumque rei ex improviso ictu noxio [3] mittens percussisse atque occidisse quempiam videatur, quum aut sacramento aut testibus convictum fuerit, quia id disposito malitiæ [4], aut nocendi voluntate commissum non fuit, non quidem erit percussor vel homicidio infamis, nec [5] morte damnabilis; quia mortuum voluntarie non occidit. Quare [6] tamen indiscrete percussit, nec vitare casum [7] studuit, libram auri proximis occisi persolvere procurabit, et L. flagellorum ictibus vapulabit.

VIII. Flavius Recesvintus Rex [8].

Si quis per incautam disciplinam occidat hominem.

Quemcumque discipulum, vel in patrocinio aut in servitio constitutum [9], a magistro, patrono vel domino competenti et discreta disciplina percussum fortasse mori de flagello contingat, quum nihil ille qui docet, aut corripit in hunc invidiæ aut malitiæ habuerit, qui cecidit, homicidio nec infamari poterit, nec adfligi. Quia dicente Dei sacra scriptura: qui disciplinam abiicit, infelix erit.

IX. Flavius Recesvintus Rex [10].

Si ingenuus servum casibus præscriptis occidat.

Si ingenuus servum non voluntate [11], sed suprascriptis casibus diversis occiderit, medietas compositionis, quæ est de ingenuis constituta, erit a percussore domino servi reddenda.

X. Flavius Recesvintus Rex [12].

Si servus ingenuum casibus præscriptis occidat.

Si servus ingenuum non voluntate, sed suprascriptis casibus diversis occiderit, eam compositionem exsolvat, quam de ingenuis casu occidentibus superior sententia taxat. Quod si dominus pro servo componere noluerit, mox servum tradere oportebit.

XI. Antiqua. [13] *Si homo voluntarie occidat hominem.*

Omnis homo, si voluntate non casu occiderit hominem, pro homicidio puniatur.

XII. Flavius Cindasvindus Rex [14].

Ne domini extra [15] culpam suos servos occidant, et si ingenuus occidat ingenuum.

Si criminis quisque reus, vel nefandi consilii socius nequaquam debet indemnis relinqui, quanto magis qui ex studio malitiæ temeranter homicidium dinoscitur perpetrasse? Ideoque, quia sæpe præsumptione crudelium dominorum extra culpam [16] servorum animæ perimuntur, extirpari decet hanc omnino licentiam, et huius legis ab omnibus perenniter adimpleri censuram: scilicet ut nullus dominorum, dominarumque servorum suorum vel ancillarum, seu qualiumcumque personarum, extra [17] publicum iudicium quandoquidem occisor existat. Sed si tale servus vel ancilla, seu quicumque crimen admiserit ex quo possit mortis debitam damnationem

1 *Legion. Card. S. J. R. Lind.* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
2 *Legion.* FLS. RCDS. Rex. Antiqua. *Card. y Lind.* Fls. Gls. Rcs. R.
3 *Legion.* noxium. *Card. y Lind.* noxium admitens.
4 *Lind.* malitiæ spiritu.
5 *Legion.* vel.
6 *Lind.* Quia.
7 *Card.* damnum.
8 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
9 *Lind.* constitutum, si a magistro .... incompetenti et indiscreta disciplina.
10 *Legion.* Antiqua. *Emilian. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
11 *Legion.* voluntarie, sed præscriptis.
12 *Legion.* Antiqua noviter emendata. *Toled. got. sin autor ni nota.*
13 *Toled. got. sin autor ni nota.*
14 *Legion.* Antiqua noviter emendata. *Toled. got. sin autor ni nota.*
15 *Card. sine culpa.*
16 *Legion. S. J. R. y Lind.* extra discussionem publicam.
17 *Card. y Toled. got.* extra culpam.

excipere [1], confestim dominus eius, vel accusator iudici loci illius ubi hoc exortum fuerit, aut comiti, vel duci publicare non differat; et agitata discussione, dum manifestum crimen patuerit, seu a iudice, seu a proprio domino, mortis [2] quam meretur, sententiam reus excipiat. Ita tamen, ut si reum iudex occidere noluerit, mortis eius sententiam scriptis decernat, et utrum interficere eum dominus eius, an vitam servare voluerit, in eius potestate consistat. Sane si servus vel ancilla casu [3] pestifero resultans dominis suis, seu gladio vel lapide, sive quocumque ictu dominum dominamve percusserit, vel percutere conatus fuerit, et domini se cupientes defendere, statim in eo furore servum aut ancillam occiderint, nullatenus ad satisfactionem tenendi sunt homicidii: si tamen res [4] taliter gesta probabilis fuerit, hoc est, et per testimonium vel iuramentum servorum vel ancillarum, quos interfuisse constiterit, et per sacramentum eius qui talia gesserit. Nam si ex disposito malitiæ servum suum vel ancillam, seu per se sive per quemlibet extra publicum [5] examen occidere quicumque præsumpserit, notatus infamio testificare ei ultra non sit licitum, et propter arcendam huius rei temeritatem, redactus in exsilium sub poenitentia persistat [6], quousque advixerit, et facultas eius illis proficiat, quibus lex ad capiendam hæreditatem vicinioris gradus accessionem [7] indulget. Qui vero alienum servum vel ancillam ex deliberatione suæ voluntatis occiderit, vel occidendum præceperit, duos eiusdem meriti servos seu ancillas occisorum dominus de facultate homicidæ consequuturus est [8]: homicida tamen secundum superiorem ordinem perennis exsilii poenam indubitanter obtineat [9]. Nam si dominus fortasse vel domina, in ancilla, vel servo, tam proprio quam extraneo [10], vel incitatione iniuriæ vel ira commotus, dum disciplinam ingerit, quocumque ictu percutiens homicidium perpetraverit, et vel testibus probare potuerit, vel certe sacramento suam conscientiam expiaverit, nolendo tale homicidium commisisse, ad huius legis sententiam teneri non poterit. Verumtamen si servi vel ancillæ, instituentibus vel consentientibus dominis, in conservis suis, vel quibuscumque personis dixerint se homicidium perpetrasse, et per exactionem tormentorum eosdem dominos suos talia sibi constituisse taxaverint; servi quidem vel ancillæ talia perpetrantes, centenis flagellis publice verberandi sunt, ac turpiter decalvandi. Eorum vero domini, si iuraverint nihil tale ordinasse, ad legis huius sententiam nullatenus teneantur: atque illi qui suos conservos occiderint, in potestate domini [11] sui eorum causa consistat, ut faciendi de eis quod voluerint licentiam habeant. Si vero alienum quis [12] occiderit servum, ei proculdubio traditurus [13] est, cuius servum vel ancillam dinoscitur occidisse. Quæcumque autem persona ingenua propter furti rapacitatem in itinere vel in domo positum quemquam insidians occidisse detegitur, homicida continuo pro homicidio puniatur: et quoniam consilio quisque vel iussu homicidium faciendum insistens, noxior iudicandus est, quam ille qui homicidium opere perpetravit, id specialiter constituendum oportebit [14], ut excepta causa servorum, de quibus supra taxatum est, si ingenuum vel ingenuam per servum vel ancillam dominus dominave occidendum præceperit, et [15] per arduam apud iudicem publicamque tormentorum discussionem talia de dominis suis fuerint manifeste confessi, si hoc per legitimum testem firmare nequiverint, servis super dominis suis credi non oportebit. Sed ipsi tunc domini, qui talia iussisse dicuntur, coram iudice se suo sacramento innocentes reddere non morentur. Ipsi vero qui homicidium fecisse confessi sunt, aut pro homicidio puniantur, aut occisorum parentibus vel propinquis tradantur, ut quid de eis facere voluerint habeant potestatem. Quod si domini eorum iurare nequiverint, servus proculdubio vel ancilla tam noxia perpetrantes, ducentenis verberati flagellis, turpiter etiam decalvandi sunt. Domini vero, quibus iubentibus tale nefas admissum est, capitali se noverint supplicio perimendos. Nam si ingenui quilibet ex communi consilio homicidium perpetrare deliberaverint, ille qui fortasse percusserit, aut quocumque ictu hominem interfecerit, morte damnandus est. Illi vero qui cum eis consilium habuisse reperiuntur, quamvis non percusserint, propter iniquum tamen consilium ducentorum flagellorum ictus publice extensi, et decalvationis foeditatem passuri sunt. Atque insuper pro-

1 *Card. y Toled. got.* excipere, cumque dominus vel domina propter aliquod pessimum facinus occiderit, vel occidendum præceperit, dum hoc ad cuiuscumque iudicis cognitionem pervenerit, confestim ipse dominus dominave ad iudicium ire cogendi sunt, qualiter per probationem servorum vel ancillarum, sive suo iuramento confirment, quod tale facinus admiserint unde digni essent, mortis ultione percelli secundum sæculi ritum. Nam si ex disposito malitiæ servum suum vel ancillam, seu per se sive per quemlibet *extra culpam* occidere quicumque præsumpserit, pro facti huius temeritate libram auri fisco persolvat, atque insuper *per eam* infamio denotatus testificari ei ultra non liceat. Qui vero alienum servum &c. *Así se lee tambien en el impreso de Lind., á excepcion de que en vez de* extra culpam *dice* extra publicum examen; *y en vez de* per eam, perenni.

2 *Legion.* mortem quam merentur excipiant.

3 *Legion.* ausu.

4 *Legion.* res generaliter probata fuerit.

5 *Legion.* extra publicum iudicium .... occidere .... dinoscitur, qui talia præsumpserit perpetrasse, propter arcendam &c.

6 *Legion.* existat.

7 *Emilian. y Legion.* successionem.

8 *Card. y Toled. got.* est. Nam si.

9 *Legion. y Lind.* excipiat.

10 *Legion.* externo.

11 *Legion.* domini eorum consistant.

12 *Card.* quis servus occiderit servum.

13 *Card.* tradendus est.

14 *Card. y Legion.* oportuit.

15 *Card. Legion. y Lind.* et per discussionem apud iudicem talia de dominis &c.

ximis occisi parentibus quinquagenos solidos componere compellantur, aut si [1] non habuerint unde componant, perenniter servituri tradantur.

XIII. [2] Flavius Recesvintus Rex [3].

Ne liceat quemcumque servum aut ancillam aliquo membro truncare.

Superiori [4] lege dominorum indiscretam sævitiam a servorum occisione privamus [5]. Nunc etiam ne imaginis Dei plasmationem adulterent, dum in subditis crudelitates suas exercent, debilitationem corporum prohibendam oportuit [6]. Ideo decernimus, ut quicumque dominus dominave absque iudicis examinatione, et manifesto scelere servo suo vel ancillæ manum, nasum, labium, linguam, aurem etiam vel pedem absciderint, aut oculum evulserint, seu quamcumque partem corporis detruncaverint, aut detruncare vel extirpare præceperint [7], trium annorum exsilio sub poenitentia relegentur apud episcopum, in cuius territorio aut ipse manere, aut factum scelus esse videtur [8]. Omnem vero facultatem ipsorum, si filios habuerint, qui tamen non sint scelerum eorum participes, tueantur, atque gubernent, reddituri quum redierint rei domino dominæve rationem. Si certe filii legitimi defuerint, aliis parentibus ita iudex facultatum eorum custodiam committat, qualiter quum redierint de rebus suis ratio illis reddatur. Sin autem nullus de proximis fuerit, iudex ipse curam habebit, qualiter et cuncta gubernet atque conservet, et de iisdem [9] postea rationem reddat [10].

XIV. Flavius gloriosus Recesvintus R. [11].

Vt homicidam cunctis liceat accusare.

Si homicidam nullus accuset, iudex mox ut facti crimen agnoverit, licentiam habeat corripere criminosum, ut poenam reus accipiat [12] quam meretur. Nec enim propter accusatoris absentiam, aut aliquod fortasse conludium sceleris debet vindicta differri; sed tam uxor mortem mariti, vel si quid noxium ab alio forte pertulerit, quam etiam maritus si simile aliquid uxorem pati contigerit, licitum habebit inquirere, et iuxta qualitatem criminis legaliter ulciscendum insistere. Ita ut si manente adversus reum tali intentione, maritus et uxor vitam finierint, et imperfectam causam reliquerint, eorum filii seu propinqui, quibus ad capiendam hæreditatem legitima successio competit, accusare reum, vel homicidam, ac sicut parentes facere poterant, instanter prosequi [13] habeant potestatem. Nec enim dignum est parentum aut propinquorum habere facultatem, si non reus vel homicida debitam sententiam condemnationis excipiat. Quod si iudex admonitus huius rei vindex esse destiterit [14], et dilatans accusantes ad regiam cognitionem ex hoc querela pervenerit, sciat se pro mortuo quem vindicare noluit, medietatem homicidii, hoc est, CCL. [15] solidos petenti esse daturum. Facultates sane eius, qui pro suo est scelere puniendus, non antea cuiquam usurpare conceditur, nisi per iudicium prius ultionis ex lege sententia detur [16].

XV. Flavius Cintasvintus Rex [17].

Quod et proximis et extraneis homicidam conceditur accusare.

Quum cæterorum criminum reos poenas semper oporteat excipere quas merentur, nefas esse putandum est, homicidas umquam indemnes relinquere, quos severiori magis condecet atrocitate puniri. Ne ergo possit evadere homicida quod fecit, aut aliquis scelus eius præsumat forsitan excusando celare, primo proximis occisi datur licentia accusandi: quod si iidem proximi ad quærendam defuncti mortem, aut tepidi fuerint, aut forte distulerint, tunc accusandi homicidam, tam omnibus generaliter aliis parentibus, quam exteris, aditum pandimus. Ita ut qui homicidam fraudulenter excusare conatus fuerit, vel defendere, commodum quod propterea fuerit consequutus, in duplum compellatur accusatori persolvere. Nam homicidii reus numquam potest esse securus, quum contra eum accusationem deferre nulli penitus licentia denegetur.

1 *Legion.* quod si.
2 *Legion.* Antiqua.
3 *Lind.* Fls. gls. Egiga Rex.
4 *En el Legion. Toled. got. S. J. R. y Card. tiene esta ley el exórdio siguiente:* Præcedentium non vitia, sed virtutes æmulando conlectas, invenimus hanc legem iustissime editam, iniuste abrasam: et ideo ne humanis excessibus turpandæ imaginis Dei frena laxentur, in nomine Domini, ego Flavius Egiga Rex ipsis verbis, ipsisque sententiis illo dudum eam iterum ordine introduxi, quo dudum illam præviam iudicii principalis auctoritas conlocavit, quæ sic incipit: Superiori lege &c.
5 *Legion. y Card.* privavimus.
6 *Card.* oportebit.
7 *Card.* præceperint, seu ferro, fuste vel igne, seu cuiusque adinventionis læsione medietatem rerum suarum fiscus usurpet, et insuper trium annorum &c.
8 *Card.* videtur. Residuam vero medietatem eorum, si filios habuerint &c.
9 *Legion.* de iisdem rationem reddat, dum redierint.
10 *Card.* reddat, et ipse servus vel ancilla in libertate permaneat.
11 *Legion.* Antiqua. *Card. Toled. got. S. J. R. y Lind.* Fls. Chds. Rex.
12 *Legion. y Lind.* excipiat.
13 *Legion. y Lind.* persequi.
14 *Lind.* distulerit.
15 *Card. Legion. Toled. got. y S. J. R.* centum quinquaginta.
16 *Toled. got.* detegatur.
17 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*

XVI. Flavius Cindasvintus Rex [1].

Si homicida ad ecclesiam confugiat.

Non sumus immemores, de homicidis hactenus atque maleficis diversas quidem legum sententias præcessisse, et iuxta qualitatem sceleris poenas esse propositas, quas unusquisque eorum merebatur excipere. Tamen quia nequitiæ huius auctores, quanto in malis amplius prompti sunt, tanto ad evadendum supplicium occasiones sæpe prætendunt, ac se plerumque basilicarum Dei defensioni committunt, qui contra divinum præceptum scelera perpetrare non metuunt: ideoque quia numquam debet hoc scelus inultum relinqui, quod et vitam perimit, et quorumdam mentes ad deterius frequenter impellit, hoc omne per ævum mansurum damus edictum, ut quemcumque homicidam seu maleficum lex puniri præcipit, et præterea qui ex suo disposito, vel malæ voluntatis adsensu tale nefas committit, nulla hunc occasio, nullaque umquam ab hac sententia potestas excuset; sed etiam si contigerit eum ad altare sanctum fortasse confugere, non quidem præsumat eum absque consultu sacerdotis persequutor eius abstrahere. Consulto tamen sacerdote, ac reddito sacramento, ne eumdem sceleratum publica mortis poena condemnet, sacerdos eum sua intentione ab altare repellat, et extra chorum proiiciat; et sic ille, qui eum persequitur, comprehendat: cui ab ecclesia eiecto non alias mortales inferat poenas, sed [2] omnem oculorum eius visionem extinguat, aut in potestate parentum vel eorum, cuius propinquus occisus fuerit, contradendus est. Et [3] excepto mortis periculo, quidquid [4] de eo facere voluerint, licentiam habeant: quatenus dum malorum pravitas conspicit constituta sibi supplicia præterire non posse, vel metu saltim territus a malis abstineat, quem malæ voluntatis intentio ad inlicitum facinus sponte sæpe præcipitat.

XVII. Flavius Cindasvintus Rex [5].

De parricidis et eorum rebus.

Dum [6] nullum homicidium voluntate commissum nostris legibus relinquatur inultum, et illum magis oporteat mortem excipere, qui consanguinitate proximum præsumpserit occidere: proinde hoc omne per ævum [7] promulgamus edictum, ut quicumque parricidium fecerit, hoc est, patrem aut matrem, seu fratrem aut sororem, vel quemcumque sibi propinquum ex proposito vel intentione pravæ voluntatis occiderit, confestim comprehensus a iudice eadem morte puniatur, qua ipse alium punire præsumpsit. Ita ut seu vir, sive mulier sit qui parricidii crimen admiserit, si filios non habuerit, omnis parricidæ hæreditas ad hæredes propinquos occisi pertineat. Si vero filios de alio coniugio habuerit, medietas facultatis eius filiis occisi proficiat [8], et [9] medietas filiis parricidæ: si tamen in scelere patris aut matris conscii non fuerint adprobati: nam si conscios eos scelus parentum habuerit, omnis parricidæ hæreditas filiis occisi proficiat. Quod si neque parricida, neque occisus filios reliquerint, tunc omnem facultatem parricidæ parentes occisi, aut propinqui sibimet in omnibus vindicabunt, vel proximi, qui mortem eius ulciscendam instituerint [10], iuri suo adplicare non dubitent.

XVIII. Antiqua. [11] *De his qui proximos sanguinis sui occiderint.*

Si patrem filius, aut pater filium, seu maritus uxorem, aut uxor maritum, aut mater filiam, aut filia matrem, aut frater fratrem, aut soror sororem, aut gener socerum, aut socer generum [12], vel nurus socrum, aut socrus nurum, vel quemcumque consanguinitate sibi proximum, aut suo generi copulatum occiderit, morte damnetur. Quod si propter hoc homicida ad ecclesiam, vel ad altaria sacra confugerit [13], in potestate parentum vel propinquorum occisi tradendus est, ut salva tantum anima, quidquid de eo facere voluerint, habeant potestatem. Omnem vero substantiam suam hæredibus occisi iuxta legis superioris ordinem iubemus addici, aut etiam fisco [14], si hæredes proximos occisus non reliquerit, sociari. Nam homicida, nec facultatibus suis liberatus utetur, etiam si poenam mortis evadere mereatur.

XIX. [15] *Si a proximo sanguinis casu proximus occidatur.*

Si pater filium, aut mater filiam, aut filius patrem, aut frater fratrem, aut quemlibet sibi propinquum gravibus coactus iniuriis, aut dum repugnat, occiderit, et hoc idoneis testibus, quibus merito fides possit adhiberi, apud iudicem potuerit adprobare, quod parricidium dum propriam vitam tuetur admiserit, securus abscedat, nec ullum vitæ periculum, aut dispendia facultatum, vel tormenta formidet: illa

1 *Legion.* Antiqua noviter emendata. *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
2 *Card. y Legion.* sed in potestatem.
3 *Card. Legion. Toled. got. S. J. R. y Lind.* ut.
4 *Legion.* quod voluerint, de eo faciant.
5 *Emilian. sin autor ni nota. Legion. y S. J. R.* Antiqua. *Toled. got.* Fls. Vamba. *Lind.* Fls. gls. Rdcs. Rex.
6 *Legion. Toled got. y S. J. R.* Quum.
7 *Legion.* per ævum mansurum.
8 *Toled. got.* proficiat. Quod si neque.
9 *Legion.* alia medietas.
10 *Legion. y Lind.* institerint.
11 *Lind.* Antiqua noviter emendata.
12 *Toled. got.* generum, vel quemcumque.
13 *Legion. y S. J. R.* confugerit, pietate principum aut iudicum fuerit reservatus ad vitam, perpetuo maneat persona eius exsilio mancipata. Omnem vero &c.
14 *Legion.* fisco nostro.
15 *Toled. got. Legion. Card. y. Lind.* Antiqua.

vero discretione servata, quæ in cunctis casibus est de homicidiis constituta.

XX. Flavius Recesvintus Rex [1].

Si servus servum casibus præscriptis occidat.

Si cunctis suprascriptis casibus, servus servum occidisse detegitur, omnem compositionis summam, quæ de casu tali est occasione [2] taxata, servi dominus ex medietate domino servi persolvat. Quod si pro eo satisfacere contemnat, servum sine dubio tradat.

XXI. Antiqua. [3] *De his qui animas suas periurio necaverint aut occiderint.*

Si quis quolibet casu videat se oppressum, aut sciendo veritatem se necaverit, aut periurasse detegitur; dum hæc iudex agnoverit, addicetur, et centum flagella suscipiat, et ad testimonium notam infamiæ incurrat, et postea ei testificare non liceat. Et sicut superiori lege de falsariis continetur, insistente iudice, quartam partem facultatis suæ illi consignandam, cui fraudem periurio moliri conatus est.

LIBER VII.

De furtis, et fallaciis.

I. TITVLVS DE INDICIBVS FVRTI.

I. [4] *De indice, et his quæ indicari dicuntur.*

Iudex reum, qui accusatur, antea non torqueat, quam ille, qui accusat, si indicem præsentare noluerit, se per placitum trium testium roboratione firmatum ea conditione constringat, ut si is qui accusatus est manifestis indiciis innocens comprobatur, ipse poenam, quam alii intendit, excipiat: et tamen postquam innocentia patuerit accusati, accusator a iudice distringatur, et [5] pro agnoscenda rei veritate indicem præsentet invitus: quem si præsentare nequiverit, saltim qui sit ex nomine manifestet, ut districtus a iudice, vera convincat esse ea quæ indicavit. Quod si eum nec ipse iudex per alicuius potentis defensionem, aut patrocinium [6] seu metum regiæ potestatis discussioni suæ præsentare non potuerit, ad regiam id cognitionem, si prope est, deferre procuret: si autem longe est, episcopo vel duci [7] renuntiet, ut eorum maior auctoritas hunc iudicio faciat præsentari. Quod si neglexerit nuntiare, de propria [8] indicis facultate omne, quod periit, iussu principis, vel episcopi atque iudicis querelanti restituatur. Index autem si non potuerit probare quod indicavit, pro omni satisfactione teneatur obnoxius. Quod si rerum [9] causa grandis est, si ingenuus est cum infamio hoc novemcuplam, servus vero sexcuplam compositionem exsolvat, et centum insuper flagella idem servus suscipiat. Quod si idem ingenuus unde componat non habuerit, et ei quem infamare tentavit, et ei cui mentitus est, pariter serviturus tradatur. Servus vero si compositionem pro se exsolvere non potuerit, aut si noluerit pro eo satisfacere dominus, servum pro reatu tradere non moretur.

II. [10] *Non credendum indicanti servo, nisi cum domini testimonio.*

Si servus sine conscientia domini sui aliquid indicaverit, aliter ei non credatur, nisi dominus pro persona servi testimonio suo dixerit esse credendum, de honestate mentis eius proferens testimonium verum.

1 *Legion. sin autor ni nota.*
2 *Lind.* occisione.
3 *Esta ley se ha tomado de los códices Legion. y S. J. R., y se ha insertado aquí por traerla los mas de los códices castellanos en este mismo libro y título, y con la misma numeracion. En el lib. II. tít. IV. l. VII. n. 3. se ha puesto esta misma ley tomada del códice de Card. con algunas variantes.*
4 *Toled. got. S. J. R. y Legion.* Antiqua.
5 *Legion. y Lind.* ut.
6 *Toled. got.* patrocinium suum, aut regiæ potestatis, &c.
7 *Lind.* iudici. *Legion.* iudici denuntiet.
8 *Legion.* de proprietate, vel indicis facultate.
9 *Legion.* Quod si rerum causa est: et si ingenuus est, cum infamio novemcuplam. *Lind.* Quod si rei causa est: si ingenuus est, cum infamia novecuplam.
10 *Legion. Card. y S. J. R.* Antiqua. *Toled. got.* Fls. Cnds. Rex.

III. Antiqua. *Si index furti conscius sit.*

Si index [1] furti conscius adprobatur [2], nullam poenam incurrat, et damnum solutionis evadat: mercedem vero pro indicio non requirat, cui sufficere debet ut securus abscedat. Qui si forsitan rem quæ furtim ablata est, cum furti ipsius consorte diviserit, quæ in portione suscepit, et apud se retinuit, simpla tantum restituat.

IV. Antiqua. *De mercede indicis.*

Si quis furem prodiderit, si tamen furti ipsius conscius non est, non plus pro indicio accipiat, nisi quantum res valuerit, quæ furtim ablata est: si tamen domino rei compositio fuerit exsoluta. Si autem talis sit fortasse conditio, ut necesse sit illum, qui fur probatur, occidi, et nihil de eius facultatibus inveniatur, aut si servus fuerit, et dominus servi substantiam eius suæ vindicet potestati, et in compositionem, qui perdiderat res suas, nihil fuerit consequutus; tunc tertiam partem de re reperta pro mercede indicii consequatur, et delator nihil amplius iam requirat.

V. Antiqua. [3] *Si innocens [4] in quocumque crimine accusetur ab indice.*

Quicumque accusatur in crimine, id est, veneficio, maleficio, furto, aut quibuscumque factis inlicitis; accusator eius concurrat ad comitem civitatis, vel ad iudicem, in cuius territorio est constitutus, ut [5] ipsi secundum leges causam discutiant: et quum agnoverint crimen admissum, reum comes aut iudex comprehendat, et si capitalia non admiserit, tunc ei, cui reus est, aut componere compellatur, aut, si non habuerit unde componat, serviturus ei tradatur: si vero innocens adprobatur, de iudicio securus abscedat. Ille vero, qui accusavit, et poenam et damnum suscipiat, quod debuit pati accusatus, si de crimine fuisset convictus. Comes tamen aut iudex nullum discutere solus præsumat, ne aliquod possit esse conludium, ut innocens fortasse tormenta sustineat. Prius tamen poenæ non subiaceat, quam aut sub præsentia iudicum manifestis probationibus arguatur, aut certe, sicut in aliis legibus continetur, eum accusator inscribat; et sic in præsentia iudicum superius nominatorum quæstionis agitetur examen.

II. TITVLVS DE FVRIBVS ET FVRTIS [6].

I. [10] *Vt exponat quid quærit, qui rem furtivam requirere dicit.*

Qui rem furtivam requirit, quid quærat iudici occulte debet exponere, ut ostendat per manifesta signa quid perdidit; ne veritas ignoretur, si non evidentia signa monstraverit.

1 *Legion.* indicator.
2 *Toled. got. Card. S. J. R. y Lind.* comprobatur.
3 *Legion.* Fls. Rcs. R. *Toled. got.* Fls. Cnds. Rex.
4 S. J. R. *Si innocens in quocumque crimine accusatur, aut accusator, si non probaverit quæ dixit, pœnam et damna suscipiat.*
5 *Legion.* et ante ipsum .... causam discutiat.
6 *Toled. got. Legion. y S. J. R.* FVRATIS.
7 Legion. y Lind. *se quærere dicit.*
8 Lind. *qui adversis*, y así en la ley.
9 Legion. y Lind. *successionibus*, y así en la ley.
10 *Legion. y S. J. R.* Antiqua. *Toled. got.* Antiqua noviter.

II. Antiqua. [1] *Si servus ante datam, seu post datam libertatem faciat furtum.*

Si quis in servitio constitutus furtum admiserit, et postea a domino suo fuerit manumissus, illa, quæ antea commiserat [2], ad damnum domini non pertineant, sed ipse, sicut servus, poenam vel damnum legibus suscipiat constitutum, qui inlicita perpetrasse dinoscitur. Quod si post libertatem datam hoc fecerit, ita ut servus compositionem, et C. [3] flagella suscipiat. Quod si tale factum non fuerit, propter quod servituti tradatur, in libertate accepta nihilominus permaneat.

III. Antiqua. [4] *Si servus ad alium dominum transiens, quodcumque committat inlicitum.*

Si servus [5] dum ad alium dominum transit, aliquid de rebus prioris domini involaverit, aut abstulerit, seu quodcumque damnosum alicui intulerit, dum pro crimine cupiditatis cupit addici, discutiatur a iudice: et si id crimen admisisse convincitur, posterior dominus, si voluerit, pro servo damnum compositionis exsolvat. Certe, si noluerit, servus secundum criminis qualitatem tradatur ad poenam.

IV. [6] *Si ingenuus cum servo alieno faciat furtum.*

Si quis ingenuus cum servo alieno in aliquo crimine inventus fuerit, aut furtum forsitan faciant, vel aliquid rapiant, aut inlicita quæcumque committant; secundum superiorem legem medietatem eiusdem compositionis exsolvant, ita ut ambo publice fustigentur. Et si noluerit dominus pro servo satisfacere, ipsum servum pro compositione tradere non moretur. Quod si capitalia forte commiserint, simul servus cum ingenuo morte damnetur.

V. Antiqua. [7] *Si dominus cum servo suo faciat furtum.*

Si dominus cum servo suo ad furtum faciendum ierit, hanc compositionem non servum, sed dominum implere iubemus: ita tamen ut dominus iuxta leges C. flagellis publice fustigetur. Servus autem ideo erit indemnis; quia domini iubentis obedivit imperiis.

VI. Antiqua. [8] *Si servus alienus suadeatur ad inlicita facienda.*

Si quis servum alienum ad furtum faciendum, aut alias quascumque res inlicitas committendas, vel etiam adversus seipsum fortasse persuaserit, ut domino eius perditionem exhibeat, quod facilius eum per malam et iniquam persuasionem ad suum servitium fraudulenter addicat, et fraus ipsa iudicis fuerit investigatione detecta: dominus servi nec servum perdat, nec ullam calumniam pertimescat: sed ipse cuius conludio vel suasione servus crimen admiserat, ut eum sibi per aliquam occasionem ad servitium potuisset addicere; ipse eius servi domino quantum ille involaverit, aut quantum culpabilem rem admiserit, septuplam compositionem implere cogatur. Ipse autem servus in conventu publice C. flagella suscipiat, pro eo quod dominum suum despiciens, insidianti consenserat; et sic postmodum domino suo reddatur.

VII. Antiqua. [9] *De his qui cum furibus conscii fuerint.*

Non solum ille qui furtum fecerit, sed etiam et quicumque conscius fuerit, vel furtim ablata sciens susceperit, in numero furantium habeatur, et simili vindictæ subiaceat.

VIII. Flavius Recesvintus Rex [10].

Si de fure quis nesciens comparaverit.

Vniversam rem nulli ingenuo liceat de incognito homine comparare, nisi certe fideiussorem adhibeat cui credi possit, ut excusatio ignorantiæ auferatur. Quod si aliter fecerit, qui comparaverit, a iudice districtus auctorem præsentet infra tempus sufficienter a iudice constitutum [11]. Quem si non potuerit invenire, adprobet se aut sacramento aut testibus innocentem, quod eum furem nescierit, et quod apud eum cognoscitur, accepta pretii medietate, restituat: atque ambo datis invicem sacramentis promittant, quod furem fideliter quærant. Quod si fur omnino inveniri nequiverit, rem tantumdem [12], quæ empta est, domino rei emptor ex integri-

1 *Toled. got.* R. R.
2 *Lind.* admiserat.
3 *Legion. Card. Toled. got. y S. J. R.* compositionem, et flagella
4 *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
5 *Legion.* servus ad alium dominum transiens.
6 *Legion. Card. y S. J. R.* Antiqua.
7 *Toled. got. sin autor ni nota.*
8 *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
9 *Toled. got. y S. J. R.* Fls. Cids. Rex.
10 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*

11 *Card. y Lind.* constitutum. Et si fur ipse habuerit unde compositionem exsolvat, integram aut similem rem domino rei sarciat: possideat emptor, si conscius fraudis non invenitur, secure quod emit, vel si dominus voluerit, rem furatam sibi recipiat, et furem cum omni compositione furti tradat emptori. Si autem non habuerit fur unde, sicut dictum est, compositionem domino aut emptori exsolvat, legibus institutus teneatur modus. Quem si non potuerit &c.
12 *Legion. y Lind.* tantum.

tate reformet. Si vero dominus rei furem noverit, et eum publicare noluerit, rem ex toto amittat, quam emptor quiete possideat. Hæc et de servis forma servabitur.

IX. Antiqua. [1] *Si de fure quis cognitus comparaverit.*

Si quis rem furtivam sciens a fure comparaverit, ille, qui emit, suum repræsentet [2] auctorem, et postea tanquam fur componere non moretur. Si vero furem non invenerit, duplam compositionem quæ a furibus debetur, exsolvat: quia apparet illum furi esse similem, qui rem furtivam sciens comparasse cognoscitur. Quod si servus hoc fecerit, aut medietatem compositionis de ingenuis persolvat, aut hunc serviturum dominus tradat.

X. Antiqua. *De pecunia, et regis rebus furto sublatis.*

Si quis de thesauris publicis pecuniam, aut aliquid rerum involaverit, vel in usus suos transtulerit, in novemcuplum eam restituat.

XI. Antiqua. *De tintinnabulis furatis.*

Si quis tintinnabulum involaverit [3] de iumento vel de bove, solidum reddat: de vacca tremisses duos: de arietibus [4], vel quibuscumque pecoribus tremisses singulos cogatur exsolvere.

XII. [5] *De instrumentis molini furatis.*

Si quis de molinis aliquid involaverit, quod furatum est restituat, insuper et componat, sicut de aliis furtis lege tenetur, et extra hoc C. flagella suscipiat.

XIII. Flvs. Cndsts. Rex [6].

De damno furis.

Cuiuslibet rei furtum, et quantalibet pretii æstimatione taxatum, ab ingenuo novies, a servo vero sexies, ei qui perdidit sarcietur, et uterque reus C. flagellorum verberibus coerceatur. Quod si aut ingenuo desit unde componat, aut dominus componere pro servo non adnuat; persona, quæ se furti contagio sordidavit, servitura rei domino perenniter subiacebit.

XIV. Antiqua. [7] *Vt fur captus perducatur ad iudicem, et ut ingenuus cum servo faciens furtum unam compositionem exsolvant.*

Fur, si captus fuerit, perducatur ad iudicem, ut ingenuus in novemcuplum sublata restituat, et extensus publice coram iudice C. flagella suscipiat. Quod si non habuerit unde componat, careat libertate, illi serviturus cui furtum fecerit. Servus autem sexcupli compositionem cogatur exsolvere, et centum flagella ante iudicem extensus accipiat. Ipse vero in custodia a iudice teneatur, quousque dominus eius pro eo admoneatur, ut pro servo suo componere non moretur: aut si certe distulerit, eum pro crimine, cui malum fecit, tradere non moretur. Id denique in hac lege servandum est, ut si servus et ingenuus, seu servi et ingenui, unum animal aut quamcumque unam rem pari consensu furaverint, unam compositionem exsolvant; id est; ingenuus medietatem novemcupli, et servus idem medietatem sexcupli, flagella tamen secundum superiorem ordinem accepturi. Nam et de maiore summa furti, a servo et ingenuo, vel a servis et ingenuis facta, prædicta forma servabitur: et quemadmodum superius constitutum est, ante iudicem flagellandi sunt.

XV. Antiqua. [8] *Si fur gladio se vindicans occidatur.*

Fur qui per diem gladio se defensare voluerit, si fuerit occissus, mors eius nullatenus requiratur.

XVI. Antiqua. [9] *Si fur nocturnus, dum capitur, occidatur.*

Fur nocturnus captus in furto, dum res furtivas secum portare conatur, si fuerit occisus, mors eius nullo modo vindicetur.

XVII. Antiqua. [10] *De male tractatis et indebite contractis rebus, et ut tantum de illa re compositio fiat, quæ fuerit ablata.*

Si quis res, aut vestimenta aliena male tractaverit, aut in itinere constitutum in aliquo contigerit, vel furtim ei quodcumque tulerit; non pro omni sarcina solutionem implere cogatur, sed de hoc quod furtim abstulit, vel male tractavit, secundum leges componere non moretur.

1 *Toled. got. sin autor ni nota. Lind.* Fls. Rcds. Rex.
2 *Lind.* præsentet.
3 *Legion.* tulerit.
4 *Legion. Card. Toled. got. S. J. R. y Lind.* vervicibus.
5 *Legion. y Card.* Antiqua. *Toled. got. y S. J. R.* Fls. Cnds. Rex.
6 *Legion.* Antiqua. *Toled. got.* Antiqua noviter. *Lind.* Fls. Rcds. Rex.
7 *Legion. sin autor ni nota. Toled. got.* Antiqua noviter. *Lind.* Fls. gls. Rcds. Rex.
8 *Legion. y Toled. got. sin autor ni nota.*
9 *Legion. Card. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
10 *Legion. sin autor ni nota.*

XVIII. Antiqua. [1] *De his, quæ a diversis naufragiis rapiuntur.*

Quidquid ex incendio, ruina vel naufragio raptum fuerit, et aliquis ex hoc quidquam ab aliquo susceperit sive celaverit, in quadruplum reformare cogatur.

XIX. Antiqua. [2] *De hæreditate, et successoribus furis.*

Si quis furi mortuo in hæreditatem, aut ex testamento, aut ex sanguinis propinquitate successerit; quia crimen cum fure defecit, pœnam quidem non sustineat, sed damni satisfactionem exsolvat, quod fur si vixisset, fuerat soluturus. Si autem maius est damnum quam hæreditas, faciat cessionem [3].

XX. Antiqua. [4] *De his, qui fures, aut reos captos excusserint.*

Si quis furem captum, aut reum alicui excusserit; si maioris loci persona est, extensus coram iudice pro sola præsumptione C. flagella suscipiat, et quem excussit, repræsentare cogatur. Quod si alter eum prehendiderit, cuius causa non est, de eadem compositione, quam fur facere potuerat, pro labore suo quartam partem accipiat. Si autem fur inventus non fuerit, iam tunc et pœnam furis, qui hunc excussit, perferat, et tantum de suo ipse componat, quantum fur, quem excusserat, convictus satisfacere potuerat. Si certe minor persona fuerit, et furem repræsentaverit [5], pro præsumptione sola et ipse C. flagella suscipiat. Si autem furem invenire non potuerit, et pœnam furis et damnum ipse sustineat, quantum fur, quem excusserat, convictus satisfacere potuerat. Nam si præter furem alterius criminis quicumque reum excusserit, similiter C. flagella extensus accipiat; et si eum invenire vel præsentare nequiverit, eidem continuo vindictæ subiaceat, quam reum illum, qui excussus est, legalis sanctio pati demonstrat [6]. Si vero servus, domino nesciente, ista commiserit, pro præsumptione sola CC. flagella suscipiat, et quem excussit præsentet. Quem si non præsentaverit, dominus eius, si voluerit, pro eo summam compositionis exsolvat: quod si componere noluerit, iuxta crimen admissum, servum aut pro damno, aut pro supplicio tradat.

XXI. Antiqua. [7] *Si servus domino vel conservo suo fecerit furtum.*

Si servus domino suo vel conservo aliquid involaverit, in domini potestate consistat quid de eo facere velit: nec iudex se in hac re admisceat, nisi dominus servi fortasse voluerit.

XXII. Antiqua. [8] *Infra quod tempus fur captus [9] iudici præsentari iubetur.*

Si quis furem, aut quemcumque reum comprehenderit, statim perducat ad iudicem. Cæterum suæ domui amplius quam una die aut nocte eum retinere non audeat. Si quis contra hoc fecerit, quinque solidos pro sola præsumptione iudici cogatur exsolvere. Et si servus hoc sine conscientia domini sui fecerit, C. flagella suscipiat. Si vero servus cum domini voluntate id commiserit, compositio redundet ad dominum. Ita ut si honestioris loci persona est, X. solidos iudici cogatur exsolvere, ex quibus medietatem sibi iudex usurpet, et aliam medietatem illi det, qui damnum noscitur pertulisse.

XXIII. Flavius Recesvintus Rex [10].

Si furtive alienus quadrupes occidatur.

Si quis caballum alienum, aut bovem, vel quodlibet animalium genus nocte, aut occulte occidisse convincitur, novemcupli compositionem dare cogatur. Quod si convinci non potuerit quod talia fecerit, sacramenta evidentissime dabit. Si vero hoc servus, immittente domino, commiserit, et ex hoc manifestis indiciis invenitur, dominus servi tanquam fur novemcupli compositionem implere [11] cogatur. Quod si servus non convincitur, inscribatur, et quum inventus fuerit talia commisisse, aut sexcuplum reddat, aut cui damnum fecit, ipse serviturus subiaceat. Quod si innox fuerit inventus, iuxta quod aliis legibus est decretum, satisfaciat petitor domino servi.

1 *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
2 *Toled. got.* Fls. Cnds.
3 *Toled. got. y S. J. R.* cessionem, quantum de hæreditate invenerit.
4 *Lind.* Fls. gls. Rcds. Rex.
5 *Lind.* præsentaverit.
6 *Card.* demonstrat. De vindicta vero soluta a præsumptore aut reo, ut diximus, alter qui cepit, quartam partem accipiat. Si vero &c.
7 *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
8 *Toled. got. y S. J. R.* Fls. gls. Recesvindus Rex.
9 Legion. *perducatur ad iudicem.*
10 *Legion. Card. y Toled. got.* Antiqua.
11 *Legion.* exsolvere.

III. TITVLVS DE VSVRPATORIBVS, ET PLAGIATORIBVS MANCIPIORVM.

Flavius gloriosus Recesvintus Rex.

I. [1] *Si quis mancipium alienum usurpet* [2].

Quicumque ingenuus mancipium usurpaverit alienum, eiusdem meriti mancipium alterum cum eo compellatur domino reformare. Si vero servus hoc fecerit, ipsum mancipium domino reddat, et C. flagella suscipiat. Quod si usurpatum mancipium præsens [3] non fuerit, dominus servi eiusdem meriti mancipium illi domino det, qui mancipium amisit, donec qui ablatus est, restituatur: et sic ille [4], qui pro eo datus fuerat, serviturus domino reformetur.

II. Flavius Recesvintus Rex [5].

Si servum vel ancillam ingenuus plagiasse detegitur.

Si quis ingenuus servum alienum vel ancillam plagiaverit, quatuor servos aut ancillas domino vel dominæ reformare cogatur, et centum flagellis publice verberetur. Quod si non habuerit unde componat, ipse subiaceat servituti.

III. Antiqua. [6] *De ingenuorum filiis plagiatis.*

Qui filium aut filiam alicuius ingenui vel ingenuæ plagiaverit, aut sollicitaverit, et in populos nostros, vel in alias regiones transferri fecerit: huius sceleris auctor patri aut matri, fratribusque, si fuerint, sive proximis parentibus in potestate tradatur, ut illi occidendi aut vendendi eum habeant potestatem. Aut si voluerint, compositionem homicidii ab ipso plagiatore consequantur, id est, solidos CCC. [7], quia parentibus venditi, aut plagiati non levius esse potest, quam si homicidium fuisset admissum. Quod si eum ex peregrinis ad propria [8] potuerit revocare plagiator, CL. [9] solidos, hoc est, medietatem homicidii exsolvat; aut si non habuerit unde componat, ipse subiaceat servituti.

IV. Antiqua. [10] *Si servus alienum plagiaverit servum.*

Si servus servum plagiaverit alienum, domino nesciente, servus, qui hoc fecerit, CL. flagella coram iudice extensus accipiat; et sic etiam postmodum qui plagiatus est domino reformetur. Ille vero, cuius servus plagiatus fuerat, mercedem capturæ a plagiatoris domino [11] non requirat. Ita tamen, ut si fortasse qui plagiatus est, tarde reperiatur, plagiatoris dominus a iudice districtus alium eiusdem meriti mancipium, aut etiam eumdem plagiatorem ei, cuius servus aut ancilla plagiata [12] est, dare compellatur: tamdiu sibi serviturum, quamdiu suus servus aut ancilla ei restituatur, et ille ita postmodum domino suo reformetur.

V. Antiqua. [13] *Si servus ingenuum plagiaverit, domino imperante.*

Si servus ingenuum plagiaverit ex domini iussione, ipse dominus compositionem, quæ est de ingenuis constituta, compellatur implere [14]: ita ut dominus C. publice flagella suscipiat, et servum iussa domini complentem molestia non contingat.

VI. [15] *Si servus ingenuum plagiaverit, domino nesciente.*

Si servus sine conscientia [16] domini sui inge-

1 *Toled. got. S. J. R. y Lind.* Fls. Recds. Rex. *Legion.* Antiqua.
2 Complut. *usurpaverit.*
3 *Card.* præsentatum. *Complut.* inventum.
4 *Complut.* et ille.
5 *Card.* Fls. Chds. Rex. *Legion. Complut. y S. J. R.* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
6 *Legion. y Complut. sin autor ni nota.*
7 *Toled. got. y Lind.* quingentos.
8 *Lind.* ad propriam regionem.
9 *Toled. got. y Lind.* CCL.
10 *Legion. S. J. R. Complut. y Lind. sin autor ni nota.*
11 *Card.* domino requirat.
12 *Complut.* plagiatus.
13 *Card. Complut. y S. J. R. sin autor ni nota. Toled. got.* Antiqua noviter emendata.
14 *Complut.* exsolvere.
15 *Card. y Lind.* Antiqua.
16 *Legion.* scientia.

nuum plagiaverit, parentibus plagiati sine aliqua dilatione tradatur, ut quod de eo facere voluerint, in eorum consistat arbitrio. Quod si qui plagiatus est reduci potuerit, et dominus pro servo componere velit, libram [1] auri pro iniuria ingenui [2] dabit.

IV. TITVLVS DE CVSTODIA ET SENTENTIA DAMNATORVM.

I. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [4].

Si iudex pro crimine interpellatus postea contemnatur [5].

Si quis pro furto [6] interpellaverit iudicem, et eum contemnens postea sine conscientia eius aliquid a reo in compositionem acceperit, pro præsumptione sua quinque solidos iudici invitus exsolvat [7]. Quod si hoc servus sine conscientia domini sui fecerit, C. flagella suscipiat, et dominus servi nullam molestiam [8] pertimescat. Nam si cum domini voluntate hoc fecerit, ipse dominus compositionem superius comprehensam compellatur exsolvere.

II. Antiqua. [9] *Vt comes iudici auxilium præbeat pro comprehendendis in crimine accusatis.*

Quotiens gotus, seu quilibet in crimine, aut in furto, aut in aliquo scelere accusatur, ad corripiendum eum iudex insequatur. Quod si forte ipse iudex solus eum comprehendere, vel distringere non potest, a comite civitatis quærat auxilium, quum sibi solus sufficere non possit. Ipse tamen comes illi auxilium dare non moretur, ut criminis reus insultare non possit.

III. Antiqua. [10] *Si carcerem quis frangat, aut custodi persuadeat.*

Si quis carcerem fregerit, aut custodi persuaserit, aut ipse carcerarius aut custos eos quos compeditos [11] habet, sine iudicis iussione aliqua fraude laxare præsumpserit, eamdem poenam [12] vel damnum, quod ipsi rei fuerant excepturi, sustineant.

IV. Antiqua. [13] *De tollendis commodis ab his, qui in custodia retinentur.*

Iudex si aliquos in custodia detinuerit, vel ii qui reos capiunt, aut custodiendos accipiunt, ab his quos in custodia miserint innocentes, catenati [14] nomine nihil requirant, nec pro absolutione eorum aliquid beneficii consequantur. Quos vero culpabiles in custodia detinuerint, per singulos quos capiunt, singulos tremisses sibi præsumere non vetentur. Si vero talis sit fortasse conditio, ut ille qui captus fuerat, ad solvendam compositionem relaxetur; ipse iudex eamdem compositionem cogatur [15] implere. Quæ quum ad eum, cui debetur ad integrum, ipso insistente pervenerit, pro labore suo decimum consequatur. Si quis amplius, quam nos statuimus, accipere fortasse præsumpserit, ei cui abstulit [16] reddat in duplum.

V. Antiqua. [17] *Si iudex criminibus favens, criminosum absolvat.*

Si iudex quolibet beneficio corruptus aliquem innocentem occiderit, simili morte damnetur. Si vero eum, qui morte dignus est, criminosum absolverit, septuplum quantum pro eius absolutione acceperat, illi, cui erat culpabilis, cogatur exsolvere, et de iudiciaria potestate repulsus, infamis a sibi successore iudice distrin-

1 *Card.* libram auri pro iniuria dabit parentibus plagiati.
2 *Complut.* ingenuo.
3 Legion. *accipiat.*
4 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
5 Complut. *Si iudex pro crimine interpellatur, et postea contemnatur.*
6 *Card.* crimine.
7 *Card.* exsolvat, et quod definitum est non valeat. Quod si &c.
8 *Card. Complut. y Lind.* calumniam.
9 *Emilian. Toled. got. y Complut. sin autor ni nota.*
10 *Card. Toled. got. S. J. R. y Lind. sin autor ni nota.*
11 *Legion. y Complut.* comprehensos.
12 *Card.* compositionem.
13 *S. J. R. sin autor ni nota.*
14 *Legion. Toled. got. S. J. R. Complut. y Lind.* catenatici.
15 *Legion. y Complut.* compellatur. *Card.* compellat.
16 *Complut.* abstulerit.
17 *Toled. got.* Antiqua noviter. *S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*

gatur, ut eum, quem relaxavit, præsentet in iudicio, qualiter de crimine convictus poenam excipiat quam meretur.

IV. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [1].

De damno iudicis criminosum indebite absolventis.

Iudex criminoso non parcat pro patrocinio aut amicitia alicuius. Nam si favens criminibus non vindicaverit innocentem, et absolverit criminosum; non quidem moriatur, aut debilitationem corporis patiatur, sed tam pro homicidio quam pro omni negotio summam compositionis exsolvat.

VII. Antiqua. [2] *Vt reus non in absconso, sed publice percipiat sententiam legis.*

Iudex quotiens occissurus est reum, non in secretis aut in absconsis [3] locis, sed in conventu publice exerceat disciplinam.

V. TITVLVS DE FALSARIIS SCRIPTVRARVM.

I. [4] *De his, qui regias auctoritates et præceptiones falsare præsumpserint.*

Hi, qui in [5] auctoritatibus nostris vel præceptionibus aliquid mutaverint, diluerint [6], subtraxerint, vel interposuerint, vel tempus aut diem mutaverint, sive designaverint, et qui signum adulterinum sculpserint vel impresserint: honestior [7] mediam [8] partem facultatum suarum amittat, fisci commodis profuturam; minor vero persona manum perdat, per quam tantum crimen admisit. Quod si contingat illos auditores vel iudices mori, ad quos audientia vel iussio destinata fuerat: aut episcopo loci [9], aut alio episcopo, vel iudicibus vicinis territorii illius, ubi iussum fuerat, negotium terminare liceat, et datam præceptionem offerre, et eorum iudicio negotium legaliter ac iustissime ordinare.

II. Flavius Cindasvintus Rex [10].

De his, qui scripturas falsas fecerint, vel falsare tentaverint.

Si quis scripturam falsam fecerit, aut recitaverit, vel supposuerit sciens, vel in iudicio protulerit, et qui veram suppresserit, subtraxerit, disruperit, vel designaverit, aut diluerit, quicumque signum adulterinum sculpserit, fecerit, vel impresserit: talium scelerum rei, eorumque conscii dum fuerint publicati, si potentiores [11] sunt, quartam partem facultatum suarum amittant. Si vero alieno iuri [12] debitam scripturam subtraxerint, aut vitiaverint, eam [13] scripturam subtraxisse, vel vitiasse coram iudice sua professione depromant, quæ professio a testibus roborata, perditæ vel vitiatæ scripturæ robur obtineat. Quod si evidentissime quid scriptura continuerit, recordari non potuerint; tunc ille cuius scriptura fuit [14], habeat licentiam comprobare per sacramentum suum, aut [15] per testem quid ipsa

1 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. Complut. y S. J. R. sin autor ni nota.*
2 *Toled. got. Complut. y S. J. R. sin autor ni nota.*
3 *Complut.* absconditis.
4 *Toled. got. y S. J. R.* Fls. gls. Cnds. Rex, *y el Toled. got. añade:* noviter.
5 *Complut.* sine.
6 *Lind.* demerint.
7 *Complut. y Lind.* persona honestior.
8 *Complut.* medietatem facultatum.
9 *Complut.* loci illius.
10 *Legion. añade:* Antiqua. *Complut.* Cindas. Rex.
11 *Complut.* fuerint.
12 *Complut.* viro.
13 *Complut.* et eandem.
14 *Complut.* fuerit.
15 *Legion.* atque.

scriptura continuit [1] evidenter, et ita datum veridice [2] testimonium scripturæ reparet veritatem. Si vero minor extiterit facultas eorum, quam quod aliis facere conati sunt damnum; ipsi proculdubio, cum his quæ habere videntur, eius servituti subiiciantur, cui fraudem fecisse noscuntur. De quarta vero parte, quam dari præcipimus, principe ordinante vel iudice, tres portiones ille accipiat, qui damnum pertulit, vel pati potuerat. Quarta vero regiæ potestati servetur, ut quid exinde fieri debeat, in arbitrio eius consistat. Humiliores sane vilioresque personæ, quæ talia detectæ fuerint commisisse, et iuxta superiorem ordinem conscribere debebunt professionem, et perpetuo cui fraudem fecerint addicantur ad servitutem. Insuper autem, tam humiles quam potentes personæ centenis flagellorum erunt ictibus coercendæ. Quod si servi hoc fecerint, et eos alieni iuris esse patuerit, illis consignentur perenniter servituri, quibus scripturam subtraxisse, aut celasse, vel læsisse fuerint adprobati. Quod si iubentibus dominis suis talia fecerint, omne damnum redundet ad dominum. Ita etiam et de his præcipimus observari, qui lucro suo studentes aliena testamenta, vel alias [3] scripturas suppresserint, aut vitiaverint, ut his quibus competunt, impedire aliquid possint. Et hi similiter tamquam falsarii teneantur, et iuxta qualitatem personæ superiori damno multentur [4]. Quod si de supra taxatis capitulis nihil videatur accidere, id est, qui scripturam alterius reperiatur vitiasse, disrupisse, falsasse, celasse, vel si quid in hac lege constitutum est, admisisse, sed sola [5] negligentia, casu atque incuria suam quisque perdiderit scripturam, vel sibi dixerit fuisse ablatam; si testis qui in eadem scriptura subscripsit [6] adhuc suppresstis [7] existit, per ipsum poterit coram iudice omnis ordo scripturæ perditæ reparari. Quod si testem ipsum, qui in ea scriptura subscriptor accessit, mortuum esse constiterit [8], tunc si legitimi et cognitiores reperti fuerint alii testes, qui eamdem scripturam se dicant vidisse [9], et omnem textum vel firmitatem eiusdem scripturæ plenissime nosse; similiter publica iudicum investigatione per eorum testimonium ille qui scripturam perdidit, poterit suam reparare, et percipere veritatem.

III. Antiqua. [10] *De his, qui sub nomine regis aut iudicis commonitoria falsa sive finxerint, sive detulerint.*

Qui falsa commonitoria sub nomine regis sive iudicis nesciens protulerit, non incurrat falsitatis invidiam [11]; sed eum qui commonitorium dederit, non moretur ostendere. Quod si eum noluerit nominare, aut quod ab eo commonitorium acceperit noluerit adprobare; pro qualitate personæ ipse reatum falsitatis incurrat, sicut superius continetur de his qui falsas scripturas confecerint [12]. Quod si ambo falsitatis conscii habeantur, ambo falsarii teneantur.

IV. [13] Antiqua. [14] *De his, qui testamentum contra viventis voluntatem falsaverint, vel aperuerint.*

Qui viventis testamentum, aut ordinationis eius quamcumque scripturam contra ipsius falsaverit vel aperuerit voluntatem, ut falsarius iudicetur [15].

V. Antiqua. [16] *De his, qui voluntatem defuncti celare, vel falsare pertentant.*

Qui defuncti celaverit voluntatem, aut in eadem aliquid falsitatis intulerit; lucrum quod forsitan iudicio testatoris per ipsam scripturam fuerat habiturus, amittat, illis quibus fraudem facere conatus est profuturum: et insuper pro falsitate ferat infamium [17]. Nam si parvam, aut nullam rem exinde consequi potuisset, ut falsarius condemnetur.

VI. Antiqua. [18] *Si quisque sibi nomen falsum imponat, aut parentes vel genus mutet.*

Qui sibi nomen falsum imponit [19], vel genus mutat, aut parentes finxerit, aut aliquam imposturam fecerit; reus falsitatis habeatur.

1 *Complut.* continebat.
2 *Complut.* coram iudice testimonium.
3 *Complut.* alienas.
4 *Card.* multentur. Iudices etiam falsitatis quamvis auctores, et rei inde fuerint, ab omni damno liberi esse cognoscant, cæteri autem digniter se esse munerandos gaudeant. Quod si &c.
5 *Complut.* sua negligentia &c.
6 *Complut.* subscriptor acceserit adhuc superstes est.
7 *Card. Complut. y Lind.* superstes.
8 *Card. Legion. Complut. y Lind.* contigerit.
9 *Legion.* vidisse vel audisse.
10 *S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
11 *Card.* iniuriam.
12 *Legion. y Complut.* confinxerint.
13 *En S. J. R. y en el Complut. esta ley es V. y la V. IV.*
14 *Complut. sin autor ni nota.*
15 *Complut.* teneatur et iudicetur.
16 *Complut. sin autor ni nota.*
17 *Complut.* infamiam.
18 *Complut. sin autor ni nota.*
19 *Complut.* imposuerit, vel genus aut parentes.

VII. Flavius Cintasvintus Rex [1].

De callide et fraudulenter anterioribus scripturis confectis.

Quorumdam sæpe calliditas exigit, ut novæ sanctionis constituamus edictum, dum eorum nova et abhorrenda fraudis molimina in aliorum deceptionem concinnata cognoscimus. Proinde quia sunt plerique tanto alios circumveniendi studio dediti, ut sub unius causæ nomine in multis capitulis per scripturæ seriem interdum aliquos obligent [2]; huius perpetim valituræ legis constitutione decernimus, ut quicumque cum alio de negotio speciali definiens generalem scriptis constitutionem subintroduxerit, atque ita circumvenerit aliquem, ut dum de una causa fit convenientia, callide per scripturam intexat, unde omnem de aliis negotiis alterius vocem extinguat; vel etiam fortasse proveniat, ut non quidem per scripturam, sed sub aliis verbis aliud simulans quicumque aliquem dolose ac fraudulenter in quocumque decipiat [3], huius rei præsumptor et publica notetur infamia, et ei quem circumvenerat, manens obnoxius, eamdem, quæ de falsariis lata est, censuram legis incurrat. Simili quoque damno vel poena mulctandi sunt, qui propter evacuandam fraudulenter posteriorem scripturam, per anterioris scripturæ seriem res easdem quas posterior scriptura continet, in alterius nomine callide obligasse reperiuntur. Ita ut tam ille qui sub hac fraude talem scripturam fecisse detegitur, quam ille in cuius nomine facta fuisse constiterit, si conscius fraudis huius agnoscitur, eadem, qua [4] supra taxatum est, et in rebus, et in corpore iactura damnetur; et evacuata priori scriptura, firma nihilominus posterior habeatur.

VIII. Flavius Recesvintus Rex [5].

De callide et fraudulenter posterioribus scripturis confectis.

Non immerito cogitur debitum hæredis exsolvere, qui successor hæreditatis noscitur extitisse. Quia ergo nullis fraudem necesse est occasionibus [6] excusare, huius perpetim valituræ legis sanctione censemus, ut quicumque cuilibet per cuiuscumque scripturæ contractum res quascumque dederit, quæ tamen reperiantur quandoquidem, aut non eius iuris fuisse qui dedit, aut id quod dedisse videtur, per priorem scripturam, aut quamcumque definitionem in cuiuscumque prius nomine obligasse, et sub quodam argumento id postmodum alteri dedisse, aut quod suum non erat, aut iam prius alteri dederat; dum fraudis huius commentum manifeste patuerit, ipse quidem qui fecit si supprestis [7] est, et promissionem et poenam, quam ab eo edita scriptura testatur, supplere cogendus est. Si vero post eius obitum eadem, quæ prædicta est, fraus inveniri potuerit, id quod dator [8] spopondit [9] de re eius, aut hæredes cum poena etiam scripturæ compellendi sunt petenti persolvere: aut si fortasse maior est auctoris sponsio, vel poena per scripturam taxata, quam esse constat eius hæreditas, si noluerint hæredes satisfacere pro auctore, de eo saltim quod ex rebus eius possident, cogendi sunt causidico facere cessionem. Quod si hæredes non sint, ab his quibus res ipsa vel facultas quæ relicta est, possessa fuerit, universa reddi iuxta præsentem sententiam oportebit. Eadem etiam in causis talibus ratione servata [10], ut si repertum fuerit conscio illo eamdem fraudem intercessisse, in cuius nomine prior scriptura conscripta dinoscitur; tam ille qui fecit, quam iste qui conscius extitit, ad satisfactionem promissionis [11] vel poenæ quam posterior scriptura continet, secundum superiorem ordinem æqualiter teneantur, atque etiam iuxta tenorem superioris legis de his qui falsas scripturas confecerint, et in corporibus et in rebus damna pariter sortiantur.

IX. [12] Antiqua. *De his, qui contra notarios publicos, ac regias iussiones Principum recitare vel scribere ausi fuerint.*

Quorumdam inlicitæ actionum perversitates exigunt legem ponere pro futuris, ut eos quos verbis disciplina non corrigit, saltim legalis censura coercendos emendet. Et quia plerosque cognovimus iussiones regias non solum scribere, sed etiam recitare, atque scripturas exhibere notariis roborandas, unde diversa in ipsis præceptionibus regni nostri introducentes, vel dictantes, atque scribentes capitula, ea ipsa addi conantur, quæ nec a nostra celsitudine ordinationis moderamine disponuntur, nec populo Dei

1 *Card. añade:* Noviter emendata. *Legion.* Antiqua. *S. J. R.* Fls. Recesds. Rex. *Complut.* Cinds. Rex.
2 *Legion. y Complut.* alligent.
3 *Card.* decipiat, seu quorumcumque personæ sub molimine cuiusque fraudis res iuris alieni distrahere vel largiri, nesciente domino, præsumpserint, vel qui emptam, aut largitam fortasse conscius huius fraudis susceperit, amisso pretio cum omni rei augmento domino reformandæ: harum rerum præsumptores, et publica notentur infamia, et ei quem circumvenerant, maneant obnoxii, eamdem, quæ de falsariis lata est, censuram legis incurrant. Simili quoque damno &c.
4 *Complut.* quæ supra taxata est.
5 *Card. y Lind.* Fls. Chds. *Legion. y Toled. got.* Antiqua. *S. J. R. sin autor ni nota.*
6 *Complut.* excusationibus.
7 *Card. Complut. y Lind.* superstes.
8 *Card. Legion. y Complut.* auctor.
9 *Complut.* spoponderit, hæres eius, aut hæredes.
10 *Complut.* reservata.
11 *Complut.* promissionis suæ.
12 *Esta ley se halla solamente en los códices Legion. y S. J. R. El Complut. no trae de ella sino la rúbrica.*

congrua cernuntur, nec institutio rectæ veritatis præcipienda decernit; unde et gravissimis damnis, ac spoliis, vel fatigiis populos ditioni nostræ subiectos prospeximus molestari: obinde huius novellæ sanctionis edicto censemus, ut modo et deinceps nullus ex notariis quorumlibet, seu cuiuslibet gentis et generis homo extra notarios publicos, vel propriæ regiæ celsitudinis, eorumque pueros, atque illos quos principalis instituerit præceptionis alloquium, iussiones sive diversas institutiones, quæ ex nomine regio præscribuntur, recitare audeat, nullus scribere præsumat, nullus recitatum vel scriptum cuilibet notario ad roborandum dare intendat, sed tantum notarii publici, ac proprii nostri, aut nobis succedentium regum, vel ipsi qui a nostra clementia fuerint ordinati, iussiones, vel quascumque regias præceptiones recitare, et inlicenter scribere intendant. Quicumque tamen ex ipsis cunctis vetitis extiterit deprehensus, utrum ingenuus, an forsitan servus Principum, vel iudicum instantium ducentorum flagellorum verberibus turpiter decalvatus, ac insuper pollice in manu dextra absciso, se caruisse condoleat, pro eo quod contra huius institutionis edicta non sibi licitas conaverit exercere actiones.

VI. TITVLVS DE FALSARIIS METALLORVM.

I. [1] *De torquendis servis in dominorum capite pro corruptione monetæ, et eorum mercede, qui hoc visi extiterint revelasse.*

Servos torqueri pro falsa moneta in capite domini dominæve non vetamus, ut ex eorum tormentis veritas possit facilius inveniri. Ita ut si servus alienus hoc prodiderit, et quod prodiderit [2] verum extiterit: si dominus eius voluerit, manumittatur, et domino eius a fisco pretium detur: si autem noluerit, eidem servo a fisco tres auri unciæ dentur: si vero ingenuus fuerit, sex uncias auri pro revelata veritate merebitur.

II. Flavius Cindasvintus Rex [3].

De his, qui solidos aut monetam adulteraverint.

Qui solidos adulteraverit, circumciderit, sive raserit, ubi primum hoc iudex agnoverit, statim eum comprehendat, et si servus fuerit, ei dextram manum abscindat. Quod si postea in talibus causis fuerit inventus, regis præsentiæ destinetur, ut eius arbitrio super eum sententia depromatur. Quod si hoc iudex facere distulerit, ipse de rerum suarum bonis quartam partem amittat, quæ omnimodis fisco proficiat. Quod si ingenuus sit qui hæc faciat, bona eius ex medietate fiscus adquirat: humilior vero statum libertatis suæ perdat, cui rex iusserit servitio deputandus. Qui autem falsam monetam sculpserit, sive formaverit, quæcumque persona sit, simili poenæ et sententiæ subiacebit.

III. Antiqua. [4] *De his, qui acceptum aurum alterius metalli permixtione corruperint.*

Qui aurum ad facienda ornamenta susceperit, et adulteraverit, sive æris aut argenti vel cuiuscumque vilioris metalli permixtione corruperit, pro fure teneatur.

IV. [5] *Si quorumcumque metallorum fabri de rebus creditis reperiantur aliquid subtraxisse.*

Aurifices, argentarii, vel quicumque artifices, si de rebus sibi commissis aut traditis aliquid subtraxerint [6], pro fure teneantur.

V. [7] *Vt solidum aureum integri ponderis nemo recuset.*

Solidum aureum integri ponderis cuiuscumque monetæ sit, si adulterinus non fuerit, nullus ausus sit recusare, nec pro eius commutatione aliquid monetæ requirere, præter [8] hoc quod

1 *Legion. y Lind.* Antiqua.
2 *Complut.* prodidit.
3 *Card. y Lind.* Reds. Rex. *Legion. y Toled. got.* Antiqua. *S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
4 *Card. Complut. y S. J. R. sin autor ni nota.*
5 *Card. Toled. got. y Legion.* Antiqua. *Complut. sin autor ni nota.*
6 *Complut.* subtraxerint, qui talia fecerint.
7 *Card. y Legion.* Antiqua *Complut. sin autor ni nota.*
8 *Legion. y Vigil.* propter.

minus forte pensaverit. Qui contra hoc fecerit, et solidum aureum sine ulla fraude pensantem accipere noluerit, aut petierit pro eius commutatione mercedem, districtus a iudice, ei, cui solidum recusavit [1], tres solidos cogatur exsolvere. Ita quoque erit et de tremisse servandum.

LIBER VIII.

De inlatis violentiis et damnis.

I. TITVLVS DE INVASIONIBVS, ET DIREPTIONIBVS.

I. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [2].

Vt solus patronus vel dominus culpabiles habeantur, si eisdem iubentibus ingenuus vel servus inlicita operentur.

Hoc principaliter generali sanctione censemus, ut omnis ingenuus, atque etiam libertus aut servus, si quodcumque inlicitum, iubente patrono vel domino suo, fecisse cognoscitur, ad omnem satisfactionem [3] et compositionem patronus, vel dominus obnoxii teneantur. Nam qui eius iussionibus obedientiam detulerunt, culpabiles haberi non poterunt, quia non suo excessu, sed maioris imperio id commisisse probantur.

II. [4] *Si possessor per violentiam expellatur.*

Quicumque violenter expulerit possidentem priusquam pro ipso iudicis sententia procedat, si causam meliorem habuerit, ipsam causam de qua agitur perdat. Ille vero qui violentiam pertulit, universa in statu quo fuerant recipiat quæ possedit, et securus teneat. Si vero illud invasit [5] quod per iudicium obtinere non potuit, et causam amittat, et aliud tantum quantum invasit reddat expulso.

III. Antiqua [6] *Si ad faciendam cædem turba coadunetur.*

Qui ad faciendam cædem turbas congregaverit, atque [7] seditionem alteri unde contumelium corporis sentiat, fecerit vel faciendam incitaverit, aut præceperit; mox ut iudex facti crimen agnoverit, eum comprehendere non moretur. Ita ut caput huius sceleris infamia notatus [8], extensus publice coram iudice L. [9] flagella suscipiat, et omnes qui cum eo venerint, vel quid [10] fecerint, nominare cogatur; ut [11] si in eius patrocinio non sunt, unusquisque ingenuorum quinquagena flagella suscipiant. Servi autem huius criminis socii, si alterius domini sunt, singuli in conventu publico ad aliorum terrorem extensi coram iudice ducentenos ictus accipiant flagellorum.

1 *Complut.* recusaverit.
2 *Card.* Fls. Chds. R. *S. J. R. Toled. got. y Lind.* Fls. Recds. Rex. Antiqua. *Legion.* Antiqua. *Complut. sin autor ni nota.*
3 *Complut.* satisfactionem compensationum.
4 *Card. Toled. got. Complut. y Legion.* Antiqua.
5 *Complut.* invaserit.
6 *Toled. got.* Fls. gls. Rcds. Rex. *S. J. R.* Fls. Cinds. Rex. *Complut. sin autor ni nota.*
7 *Complut.* aut qui .... contumeliam.
8 *Complut.* notatum.
9 *Legion. Card. S. J. R. y Lind.* LX. *Toled. got. y Complut.* XL.
10 *Legion.* qui. *Lind.* qui id.
11 *Complut.* et.

IV. Flavius Cintasvintus Rex [1].

Si intra domum vel ianuam suam violenter aliquis includatur.

Quicumque dominum vel dominam intra domum, vel cortis suæ ianuam violenter incluserit, eisque aditum egressionis negaverit, sive ut id fieret aliis præceperit, pro ausus temeritate auctor sceleris det domino vel dominæ autri solidos numero XXX., et præter hoc C. flagella suscipiat. Hi vero, qui malis voluntatibus eius consenserint, auxiliumve, ut hoc fieret, præstiterint, si in eius patrocinio non sunt, singuli ingenuorum quindenos solidos illis, quibus violentiam intulerunt, cogantur inferre, et pro admisi præsumptione centena flagella suscipiant. Servi autem si id domino vel domina non iubente commiserint, ducentos ictus accipiant flagellorum. Si vero ita dominus vel domina a violento vel præsumptore extra suam domum vel ianuam excludantur, ut [2] continuo, quod est gravius, potestas eis ab ea domo vel familia, cæterisque rebus auferatur, commissor sceleris damnum invasionis incurrat, atque etiam C. ictus accipiat flagellorum. Ingenui autem huius criminis socii, si in eius patrocinio non sunt, C. flagella suscipiant, et singuli trecenos [3] solidos cogantur exsolvere, illis proculdubio profuturos, quibus hanc iniuriam intulisse noscuntur. Quod si hoc servi, ignorantibus dominis, sua sponte commiserint, servi pœnam sustineant superius comprehensam: domini vero nihil iniuriæ, vel detrimenti perferant. Id ipsum etiam patiantur, qui domum alienam sua auctoritate [4] sine regis vel iudicis iussione adprehendere, describere, aut obsignare præsumpserint.

V. Flavius Cindasvintus Rex [5].

Vt nulla res ab alio possessa absque iudicio usurpetur.

Nullus comes, vicarius, villicus, præpositus, actor, aut procurator, seu quilibet ingenuus, atque etiam servus [6] rem, quæ ab alio possidetur [7], post nomen regiæ potestatis, vel dominorum suorum, ausu usurpare præsumat ante iudicium. Quod si non expectata discussione [8], id quod ab alio possidetur, aut iuris alterius esse dinoscitur, invaserit, omne quod abstulit, vel præsumptiosus [9] invasit, tam in mancipiis, quam in cæteris rebus in duplum ei restituat, de cuius iure visus est abstulisse, ac singulorum annorum fruges, quas inde fideliter collegisse iuraverit, petitori compellatur exsolvere. Et tamen si servus absque domini voluntate hoc fecerit, CC. insuper extensus publice flagella suscipiat. Ita ut si dominus pro rei duplatione [10] noluerit satisfacere, rem, quæ ablata est, in eo statu cum frugibus restituat, et eumdem servum pro facti temeritate, insistente iudice, ei cuius res invasit vel abstulit, serviturum tradere non desistat. Omnimodis [11] tamen erit sollicite perquirendum, ne qualibet suasione, vel fraudis alicuius commento idem servus cum illius domini voluntate hoc fecerit, cuius rem ablatam esse constiterit: et si ita repertum fuerit, iuxta aliam legem dominus qui suasit, vel malum fieri fraudulenter permisit, quantum servus tulerat, septuplum dominus rei domino servi persolvat, et servum suum dominus eius securus possideat.

VI. Antiqua. [12] *Si ad diripiendum quisque alios invitasse reperiatur.*

Si quis ad diripiendum alios invitaverit, ut cuiuscumque rem evertant, aut pecora vel animalia quæcumque diripiant, illi cuius res direpta vel eversa est, in undecuplum, quæ sublata sunt, restituantur. Hi vero qui cum ipso fuerint, si ingenui sunt, quinos solidos [13] componere compellantur; aut si non habuerint unde componant, L. flagella suscipiant. Si vero servi hoc sine domini voluntate commiserint, centum quinquaginta flagellis verberentur, et ab eis res omnis in statu suo reddatur.

VII. [14] *Ne, absente domino, vel in expeditione publica constituto, cuiusquam domus inquietetur.*

Nullus domum inquietet absentis, nec in expeditione publica constituti. Et si quod per iudicium recipere potuisset, absente eo quem fuerat conventurus, invaserit, reddat in duplum. Si vero illud invaserit quod per nullum iudicium ei debebatur, reddat in triplum. Si quis autem antequam in expeditionem proficiscatur, ad negotium dicendum iudicis fuerit admonitione conventus, aut per se causam dicere non moretur, aut [15] per mandati scripturam personam eligat, qui adversario suo, iudice præsente, respondeat. Quod si nec mandatum dederit, nec respondere voluerit, et sic in expeditionem profectus causam non dixerit, postquam fuerit conventus a iudice, iudex adversario suo, quæ repetebat,

1 *Toled. got. y Lind.* Fls. Rcds. Rex. *Legion.* Antiqua.
2 *Complut.* et.
3 *Legion.* tredecenos. *Complut.* decenos.
4 *Legion.* sua sponte.
5 *Legion. y S. J. R.* Antiqua. *Lind.* Fls. gls. Rcds. Rex.
6 *Lind.* libertus aut servus.
7 *Complut.* possidetur, aut iuris alterius esse dinoscitur.
8 *Complut.* discussione iudicis.
9 *Lind.* præsumptuosus.
10 *Complut.* duplicatione.
11 *Complut.* Omnibus modis.
12 *Card.* Fls. Rcs. Rex.
13 *Legion.* solidos singuli compellantur exsolvere.
14 *Legion. y Card.* Antiqua.
15 *Complut.* aut personam.

iubeat reformari [1]. Illi tamen, dum reversus fuerit, actio servetur [2].

VIII. Flavius Recesvintus Rex [3].

Si aliquid inlicitum faciant servi eius, qui in expeditione est publica constitutus.

Si illius servi, qui in publica expeditione est constitutus, in aliquo crimine aut inlicito facto præventi exstiterint vel detecti, a iudice corripiantur, et secundum legem iuxta qualitatem culpæ cædantur [4]. Quod si res ad componendum, vel ad eosdem servos tradendos præsens non fuerit, in custodia teneantur a iudice, donec dominus veniens, aut compositionem, si voluerit, adimpleat, aut si noluerit, eos evidentius tradat. Si vero iniuste servus occissus fuerit, aut subditus quæstioni, contra iudicem dominus servi, quum reversus fuerit, causam dicere non vetetur [5].

IX. Antiqua. [6] *De his, qui in expeditione euntes aliquid auferre, vel deprædari præsumpserint.*

Qui in expeditionem vadunt, quæ abstulerint, quadrupli satisfactione restituant. Quod si non habuerint unde componant, rem simplam [7] reddant, et L. [8] flagella suscipiant. Quod si, nolentibus dominis, servi hoc fecerint, rem ablatam in statu reforment, et CC. [9] flagella extensi sustentent [10]. Cuius rei exactionem provinciarum comites vel iudices, aut villici studio suo non morentur impendere; quia provincias nostras non volumus [11] hostili prædatione vastari.

X. Antiqua. [12] *Vt socios suos nominet apud quem pars rapinæ inventa cognoscitur.*

Apud quem scelus aut pars rapinæ fuerit inventa, statim socios suos nominare cogatur. Quod si nominare noluerit, teneatur ad vindictam. Quod si honestioris [13] loci persona est, aut pro scelere rationem reddat, aut quæ ablata vel eversa fuerant, undecupli compositione restituat, et centum publice flagella suscipiat. Si certe apud servum rapinæ pars reperiatur, CC. [14] flagella publice extensus accipiat, et socios suos nominare non differat.

XI. [15] *De his, qui diripienda indicare reperiuntur.*

Quicumque ingenuus vel servus aliquid diripiendum indicaverit, vel ut cuiuscumque res evertatur, aut pecora vel iumenta diripiantur, et ex hoc certis probationibus publice convictus inveniatur, pro eo quod indicaverit C. flagella publice extensus accipiat [16].

XII. Antiqua. [17] *De his, qui itineranti [18], vel in opere rustico [19] constituto aliquid abstulerint, vel molestiam inferre præsumpserint.*

Qui in itinere vel in opere rustico [20] constituto aliquid violenter intulerit vel abstulerit; ubi ex hoc iudici fuerit interpellatum, ille qui abstulerit [21] quadruplum restituat, aut si aliud aliquid cædis vel damni fecerit, legaliter satisfaciat. Quod si hoc servus, domino nesciente, commiserit, et C. flagella suscipiat, et dominus pro servo compositionem exsolvat. Nam si dominus componere noluerit, servum tradere non recuset.

XIII. Antiqua. [22] *Si ille qui diripuit, in ipsa direptione morte necetur.*

Qui aliena pervadit [23], et in ipsa direptione percussus aut occissus fuerit, ille, qui percussit, nullam calumniam patiatur.

1 *Complut.* reformare.
2 *Legion. Complut. y Lind.* reservetur.
3 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. Complut. y S. J. R. sin autor ni nota.*
4 *Card.* damnentur.
5 *Legion.* moretur.
6 *Toled. got. Complut. y S. J. R. sin autor ni nota.*
7 *Lind.* sumptam.
8 *Card. y Complut.* CL. *Legion.* centum.
9 *Legion.* centum.
10 *Legion. y Lind.* sustineant. *Complut.* suscipiant.
11 *Legion.* nolumus.
12 *Card. Toled. got. Complut. y S. J. R. sin autor ni nota.*
13 *Complut.* honestior persona est, et pro scelere .... et.
14 *Toled. got.* C.
15 *Legion. y Lind.* Antiqua. *Complut. sin autor ni nota.*
16 *Toled. got. añade*: Et rem illam quam indicavit, domino suo reddat, et si res illa non potuerit inveniri, ille qui indicavit, de sua facultate reddat.
17 *Complut. sin autor ni nota.*
18 Legion. *in itinere.*
19 Complut. *rusticano.*
20 *Complut.* rusticano.
21 *Complut.* abstulit.
22 *Complut. sin autor ni nota.*
23 *Legion. y Complut.* pervasit, si

II. TITVLVS DE INCENDIIS, ET INCENSORIBVS.

I. *De his, qui in civitate, seu extra civitatem domibus immiserint ignem.*
II. *Si ignis immitatur in silvam.*
III. *Si dum iter agitur, ignis longius dilabatur*.[1]

I. Antiqua. [2] *De his, qui in civitate, seu extra civitatem domibus immiserint ignem.*

Qui in alienam domum in civitate ignem subposuerit, correptus a iudice ignibus deputetur, et de bonis eius domino domus, si tamen aliquid damni pertulerit, componatur, ac pretium domus reddatur incensæ. Sed ille cuius domus incensa est, coram testibus, quantos statuerit sententia iudicantis, præbeat sacramentum, se [3] fideliter quod in domo sua habuit profiteri, nec plus quam illi [4] cognitum fuerat postulare, nec domus suæ pretium amplius taxare quam valuit: et si post datum sacramentum aliquid fefellisse convincitur, in duplum quæ sunt supra modum debitæ compositionis exacta, illi cogatur inferre qui compositionem exsolverat. Quod si in domum, sicut superius diximus, ignis immissus ad proximas domos forte transierit, iuxta modum damni inter eos etiam, qui domos vel res suas incendio perdiderant [5], eius substantia dividatur: si tamen post compositionem illius in cuius domum ignem misit impletam, aliquid de facultatibus eius cognoscitur residuum esse, ita ut simili modo coram testibus sacramento defendant, se non amplius repetere quam incendio perdiderunt. Et si post datum sacramentum periurasse noscuntur, hæc quæ amplius exegerint in duplum ei, quem fraudulenta ambitione damnare voluerant, cogantur exsolvere. Qui vero extra civitatem in domum mittat [6] incendium, omnia quæ sunt in domo incensa restituat, et pretium domino domus reddere non moretur; sed is cuius domus incensa est, coram testibus iurisiurandi interpositione confirmet, se non amplius postulare quam perdiderat. Et si post datum sacramentum amplius quam perdiderat exegisse dinoscitur [7], in duplum ei, qui damna sustinuit, coactus exsolvat. Quod si etiam vicinæ domus ex eo quod immissum est incendium, forte consumptæ sunt [8], si de bonis eius superfuerit unde eis etiam componatur, hi quoque amissa recipiant. Prius tamen cum sacramento coram testibus profiteantur se non amplius quam perdiderant postulare: et si periurasse noscuntur, aut amplius [9] exegisse, in duplum ei, quem tali fraude damnaverint, male exacta restituant: ita ut pro correptione qui domum incenderat, C. flagella suscipiat. Et quicumque tale damnum admittens non habuerit unde componat, servituti subiaceat. Si [10] certe cuiuscumque servus sive in civitate, seu extra civitatem incendium intulisse cognoscitur, dominus, si servum tam nocentis admissi voluerit liberare a supplicio, pro eius crimine non moretur componere: ita ut servus publice CC. ictus accipiat flagellorum. Sed ille cuius domus incensa est, iurare cogatur se amplius non repetere, quam in eius domo flamma consumpsit. Et si componere dominus pro servo noluerit, tradatur servus ad poenam, ut supplicio capitali admissa persolvat.

II. [11] *Si ignis immittatur in silvam.*

Si quis qualemcumque silvam incenderit alienam, sive piceas arbores vel caricas, hoc est ficus, aut cuiuslibet generis arbores igne cremaverit, a iudice correptus C. flagella suscipiat, et pro damno satisfaciat [12], sicut ab his qui inspexerint, fuerit æstimatum. Quod si servus hoc, domino nesciente, commiserit, CL. verberibus addicatur [13]. Et si pro eo dominus componere noluerit, quum duplum vel triplum damni fecerit, quam quod eumdem servum valere constiterit, ipsum servum pro facto tradere non moretur.

III. Antiqua. [14] *Si dum iter agitur, ignis longius dilabatur.*

Qui in itinere constitutus se cuiuscumque forsitan campo adplicaverit, et ad coquendum cibum, aut frigoris necessitate compulsus ignem fecerit; cautus sit ne ignis longius dilabatur, aut si in spinis sive in pabulis siccis, in quibus plerumque flamma nutritur, incendium convalescat, ignem quum crescat extinguat. Quod si se longius flamma extenderit, et messis, aut area, vel vinea, aut domus, sive pomarium incendio concremetur; tantum quantum flamma consumpsit, reddere vel componere compellatur qui ignem, quem fecerat, neglexit extinguere.

1 Legion. *dilatetur*, y así en la ley.
2 *Card. Legion. Toled. got. Complut.* y *S. J. R. sin autor ni nota.*
3 *Complut.* et fideliter quod in domo sua habuerit, profiteatur .... quam valuit audeat.
4 *Card.* y *Complut.* illic conditum.
5 *Complut.* perdiderint.
6 *Complut.* mittit.
7 *Legion.* dinoscitur, vel periurasse noscitur.
8 *Complut.* sint.
9 *Complut.* plus.
10 *Complut.* Certe si.
11 *Card.* y *Legion.* Antiqua.
12 *Complut.* satisfacere compellatur.
13 *Complut.* addicetur.
14 *Toled. got. añade*: noviter emendata. *Complut. sin autor ni nota.*

III. TITVLVS DE DAMNIS ARBORVM, HORTORVM, VEL FRVGVM QVARVMCVMQVE.

I. Antiqua. [2] *De compositione arborum incisarum.*

Si quis, inscio domino, alienam arborem inciderit; si pomifera est, det solidos tres; si oliva, det solidos V.; si glandifera maior est, duos solidos det; si minor est, det solidum unum; si vero alterius generis sunt, et maiores atque prolixiores sunt, binos [3] solidos reddat. Quia licet non habeant fructum, ad multa tamen commoda utilitatis præparant usum. Et hæc quidem compositio erit, si tantumdem abscissæ fuerint: nam si præsumptive incisæ alicubi ferantur, aut [4] similes arbores cum illis incisis dabuntur, aut prædictum pretium duplo solvetur.

II. Antiqua. [5] *Si hortum quis vastaverit alienum.*

Si quis alienum hortum vastaverit, statim iuxta damni æstimationem a iudice coactus domino horti cogatur exsolvere. Ita ut si servus hoc fecerit, super compositionem ipsius damni L. flagella extensus accipiat.

III. Antiqua. [6] *Si de incisæ arboris ruina debilitatio vel homicidium perpetretur.*

Si quis arborem inciderit, et aliquid damni fecerit, aut si dum cadit arbor, aliquem occiderit; damnum qui incidit, exsolvat. Quod si in circuitu arboris homines fuerint, priusquam cadat arbor admoneat, et si de ramis arboris corruentis, posteaquam commonuerit, aliquis debilitatus, aut mortuus fuerit; nullam ille qui arborem incidit calumniam pertimescat. Cæterum si aut senem, aut debilem, aut dormientem, aut qui sibi cavere non potuit, aut pecudem fortasse ruina huius arboris debilitaverit, vel occiderit; pro quadrupede uno, domino alium eiusdem meriti mox reformet, et pro occiso homine tanquam homicida teneatur. Pro debilitato vero iuxta formam legum satisfacere compellatur; et si aliquis alienam arborem inciderit [7], pro violentia componere non moretur. Quod si dominus arboris incisorem fuerit contestatus, et postmodum incisor fuerit, dum incidit, occisus, mors eius nullatenus requiratur.

IV. Antiqua. [8] *Si arbor ex parte incisa sive combusta damna concutiat.*

Si arbor ex parte incisa sit, aut ex aliqua parte igne combusta, et illo [9] qui absque dolo inciderat, vel incendere cœperat [10] absente arbor ceciderit; nulla ei pro damno quod per ruinam arboris factum est, calumnia moveatur.

V. Antiqua. [11] *De vinea incisa, vel evulsa, sive concremata, atque de frugibus usurpatis.*

Qui vineam inciderit, eradicaverit, vel incen-

1 Lind. *de clusura furto,* y así en la ley.
2 *Legion. y Complut. sin autor ni nota.*
3 *Toled. got.* quinos.
4 *Card.* aut vivæ similes.
5 *Toled. got.* Fls. gls. Rcds. Rex. *Complut. sin autor ni nota.*
6 *Card.* Antiqua nova. *Legion. Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
7 *Card. y Lind.* inciderit per violentiam, componere &c.
8 *Complut. sin autor ni nota.*
9 *Complut.* illo qui inciderit, vel incidere præcepit &c.
10 *Legion.* præceperat.
11 *Card. sin autor ni nota. Toled. got.* Flavius gloriosus.

derit alienam, aut in desertum perduxerit, duas æqualis meriti vineas domino eius vineæ reformare cogatur; et præterea dominus vineæ illius desertæ hanc ad ius [1] suum revocare non dubitet. Si vero per violentiam fruges collegerit, et frugem in duplo restituat, et quidquid everterit, redintegrare procuret. Ita tamen, ut cum sacramento colligentium per tempus vindemiarum, duplam ipsius frugis compositionem restituat. Servi vero sine dominorum iussu talia facientes, per [2] singulas vites decena flagella extensi accipiant, et fruges omnino restituant: aut [3] si dominus componere voluerit, per [4] sex vites solidum reddat. Quod si maius damnum creverit, et componere dominus noluerit, servum tradere festinabit.

VI. Antiqua. [5] *Si sepes incidatur vel incendatur.*

Si quis per aliquod spatium sepes inciderit, vel incenderit alienas; si maioris loci persona est, et sepem reparet, et pro damno satisfaciat. Si quid tamen damni domino de fructibus accedisse cognoscitur, et damnum solvat, sicut inspectio habuerit æstimantium, et præterea decem solidos reddat. Sed et de eodem campo qui fructus habet vel habuit, et de prato sive de concluso quinque solidos compellatur exsolvere. De eo vero campo, in quo nullus fructus sepibus claudebatur, sepem tantummodo reparare [6] cogatur. Si vero hoc persona inferior fecerit, solvat damnum de æstimatis fructibus [7], ac sepem reparet, et L. flagella publice suscipiat. Quod si servus hoc, nesciente [8] domino, fecerit, et damnum solvat, et sepem reparet, et C. flagella suscipiat. Quod si casu factum fuerit [9], sepem tantummodo reformet [10] quæ conlisa est: quia crimen videri non potest, quod non est ex voluntate commissum.

VII. Antiqua. [11] *Si pali de sepibus incidantur.*

Qui de sepibus palos inciderit [12] vel incenderit alienis [13], quum campus ille fructus ullos eo tempore non habuerit, in quadruplum reformare cogatur. Si autem fructus aliqui his sepibus claudebantur, per [14] singulos palos singulos tremisses compellatur exsolvere: ita ut si ex fructibus aliquid perierit, ex integro reformetur. Eadem et de hortis sepe conclusis præcipimus custodiri.

VIII. Antiqua. [15] *Si in aliena silva quis cum vehiculo capiatur.*

Si quis aliquem comprehenderit, dum de silva sua cum vehiculo [16] vadit, et circulos ad cupas, aut quæcumque ligna sine domini permissione [17] asportare præsumpserit; et boves, et vehiculum alienæ silvæ præsumptor amittat [18], et quæ dominus cum fure aut violento comprehenderit, indubitanter obtineat.

IX. Antiqua. [19] *Si loca fructifera vel pascuosa nimia angustia coarctentur.*

Si quis cum frugibus vineam, pratum vel pascua habere cognoscitur, et fossas [20] per circuitum pro solo terrore constituat, ut non [21] nisi per vineam aut messem transitus esse possit; damnum quod viator intulerit, ad viatoris culpam redundare non convenit. Campos autem vacantes si quis fossis cinxerit, iter agentes non hæc signa terreant, nec aliquis eos de his pascuis præsumat expellere.

X. Antiqua. [22] *De animalibus voluntarie in messem, vel vineas missis.*

Qui iumenta, vel boves, aut quæcumque pecora voluntarie in vineam vel messem miserit alienam, damnum quod fuerit æstimatum, cogatur exsolvere. Et si maior persona est, pro caballis aut bobus per singula capita singulos solvat [23] solidos [24]: per minora vero capita singulos tremisses ei, cui damnum factum est, compellatur exsolvere. Certe si inferior forte persona est, et damnum ex integro reddat, et compositionem ex medietate restituat, atque quadraginta [25] flagella publice extensus accipiat. Si vero servus hoc sine domini iussione fecerit, omne damnum, aut ipse, aut eius dominus reddat, et ipse servus LX. flagella suscipiat.

XI. Antiqua. [26] *Si quælibet animalia in frugibus damna concutiant.*

Si cuiuslibet qualiacumque animalia vineam vel messem everterint alienam, ille cuius animalia damnum intulerint, tantum vineæ vel agri cum

1 *Lind.* ad usum.
2 *Complut.* pro singulis vitibus.
3 *Complut.* et.
4 *Complut.* pro sex vitibus.
5 *Complut. sin autor ni nota.*
6 *Legion. Complut. y Lind.* reformare.
7 *Toled. got. S. J. R. Complut. y Legion.* frugibus.
8 *Complut.* inscio.
9 *Legion.* fuerit, non voluntate.
10 *Complut.* reparet.
11 *Complut. sin autor ni nota.*
12 *Legion.* eradicaverit, inciderit &c.
13 *Complut.* alienos.
14 *Complut.* pro singulis palis.
15 *Toled. got. Complut. y S. J. R. sin autor ni nota.*
16 *Card.* cum vehiculo aut sine vehiculo.
17 *Lind.* iussione aut permissione.
18 *Card.* amittat silvæ domino habendum, et alia quæ dominus &c.
19 *Legion. y Complut. sin autor ni nota.*
20 *Complut.* et fortasse circuitum fossatum pro solo &c.
21 *Complut.* ut non per vineam &c.
22 *Legion. sin autor ni nota.*
23 *Legion. y Lind.* reddat.
24 *Complut.* siclos.
25 *Complut.* LX.
26 *Complut. sin autor ni nota.*

frugibus eiusdem meriti domino de suo restituere non moretur, quantum exterminatum esse cognoscitur. Ita ut collectis frugibus ille recipiat, qui dedisse videtur: et si non habuerit agrum aut vineam unde componat, tantum frugis [1] reddat, quantum in æquali parte [2] agri vel vineæ fuerit æstimatum.

XII. Antiqua. [3] *Si pratum defensum a pecoribus naufragetur.*

Qui in pratum, eo tempore quo defenditur, pecora miserit, ut postmodum ad secandum non possit herba subcrescere; si servus est qui hoc fecerit, XL. ictus accipiat flagellorum, et foenum reddatur domino [4] eius, quantum fuerit æstimatum: si liber et inferioris loci persona sit, per duo capita tremissem unum reddat, et foenum nihilominus iuxta æstimationem ei, qui damnum pertulit, redditurus: si maior vero persona sit, per duo capita solidum unum reddat, et foenum habita æstimatione restituat.

XIII. Antiqua. [5] *Si fructifera loca ab animalibus extiterint dissipata.*

Si quis caballum aut pecus alienum in vinea, messe, prato vel horto invenerit, non expellat iratus, ne dum de damno expellit evertat; sed ad domum suam inclusurus adducat, et dominum caballorum [6] vel pecorum faciat certiorem, ut præsentibus his, aut vicinis eorum damnum, quod inlatum fuerit, æstimetur, et ad campum utræque partes conveniant: et postquam damnum inspexerint, pars campi vel vineæ sive prati aut messis, quæ defracta fuerat, mensuretur; et donec fructus colligantur, expectetur, ut tantum de impasto loco ei, cui damnum intulerit, facta spatii exæquatione tradatur, et præsentibus testibus, et de eo loco qui eversus est, et de eo qui integer est, fructus colligantur: et quidquid minus in his locis quæ a pecoribus eversa fuerint, reperitur, ille cuius pecora fuerint, reformare cogatur. Pecora vero, postquam ipsorum locorum spatia mensuraverint, sicut est in legibus constitutum, domino reformentur. Et si pecora, dum per iracundiam immoderationis expellit, everterit, domino pecorum damnum simpla tantummodo satisfactione restituat, et sibi quæ debilitavit [7] aut occidit, usurpet: sic tamen ut, quæ everterit, ante persolvat. Quod si pecora per casum non culpa expellentis debilitentur, aut pereant, aut in sudes sive in palos dum expelluntur inciderint, damnum solvatur ex medio, ut quæ superioribus legibus sunt statuta, permaneant.

XIV. Antiqua. [8] *Si expellentibus de fructibus pecora quisquam excutiat, vel declusa [9] furtim, aut violentia tollat.*

Si quis expellenti de fructibus [10] pecora excusserit, si honestior est forte persona, det [11] solidos V., et duplum damnum, quod fuerit æstimatum, cogatur exsolvere: si certe humilioris loci persona fuerit, et non habuerit unde componat, L. flagella suscipiat, et duplum damnum reddere compellatur. Si vero servus hoc fecerit, ante iudicem C. ictus suscipiat flagellorum, et domino eius nulla calumnia moveatur. Quod si de domo aut de clausa [12] involaverit, aut per violentiam tulerit, VIII. solidos, qui iniuriam pertulit, consequatur, et præterea duplum damnum ille, qui abstulit, reddere compellatur. Si vero servus hoc fecerit, C. flagella suscipiat, et dominus eius nihil damni sustineat.

XV. *De animalibus in vinea, messe vel prato præventis.*

Si quis in vinea sua, messe, prato vel horto iumenta vel pecora invenerit et prehendiderit, statim domino pecudum ipsa aut altera die nuntiaturus includat. Quod si dominus pecorum mittere vel venire noluerit, damnum a vicinis, quod factum est, æstimetur, et ad satisfactionem ille, cuius pecora fuerint, iudicis exsecutione venire cogatur, et damnum solvat. Si tamen probaverit, aut certe iuraverit ille, qui prehendidit, damnum ipsum ab ipsis animalibus factum fuisse, ille vero cuius pecora sunt, si ad æstimationem damni, aut pecora [13] recipienda non venerit, adaquentur tantummodo, ac triduo teneantur inclusa: et pro retentis triduo pecoribus nullam calumniam inferre poterit, qui ad æstimationem damni venire neglexerit. Post triduum autem animalia dimittantur, et dimissis animalibus, si dominus eorum venire contempserit, pro contemptu ipso, quia inspicere noluit, iuxta æstimationem testium in duplum cogatur exsolvere. Quod si ille cuius pecora sunt, ad eum cui damnum factum est venerit, rogans eum ut ad æstimationem damni accedat, ut pecora relaxentur, et ille non adquiescat volens pecora eius interficere; si hoc ita fecisse convincitur, per singula capita maiora singulos solidos reddat, per minora capita singulos tremisses. Similiter hæc lex continet et de illis qui ante triduum pecora dominis clausa non publicaverint. Si autem servus hoc fecerit sine domini voluntate, C. flagella suscipiat, et dominus eius nihil damni sustineat.

1 *Complut.* frugum.
2 *Complut.* in agro vel vinea.
3 *Toled. got. Complut.* y *S. J. R. sin autor ni nota.*
4 *Complut.* a domino eius.
5 *Toled. got. Complut.* y *S. J. R. sin autor ni nota.*
6 *Complut.* iumentorum vel pecorum.
7 *Complut.* debilitaverit aut occiderit.
8 *Toled. got.* Fls. gls. Rcds. Rex. *Complut. sin autor ni nota.*
9 Complut. *de clausa.*
10 *Complut.* frugibus.
11 *Legion.* det domino frugis solidos V.
12 *Legion.* y *Complut.* aut clausa. *Lind.* aut clausura.
13 *Complut.* ad pecora.

XVI. Antiqua. [1] *Si priusquam expellantur animalia de frugibus exierint.*

Si iumenta vel pecora de fructibus [2], priusquam expellantur, exierint, ea non liceat comprehendere [3], quia utrum ipsa damnum fecerint, nescitur. Nam si ea ipse, cuius sunt, aut quicumque vicinus expulerit, dominus iumentorum vel pecorum æstimationem damni implere cogatur.

XVII. Antiqua. [4] *Si in fructibus animalia præventa quacumque aliquis detruncatione turpaverit.*

Si labia [5] pecoribus, aut cæteris animalibus, caudam, aures vel alia membra qui in fructibus suis comprehenderit, inciderit, aut turpaverit; illa quæ deformavit obtineat, et domino pecorum alia sana et similia restituere non moretur.

IV. TITVLVS DE DAMNIS ANIMALIVM, VEL DIVERSARVM RERVM.

I. Antiqua. [8] *Si caballus vel animal alienum, aut de ligamine tollatur, aut extra voluntatem domini in aliquo fatigetur.*

Si quis caballum alienum [9], vel aliud animal de pedica, sive [10] de ligamine tulerit sine conscientia domini sui, unum solidum ei det. Et si per hanc occassionem perierit, alium eiusdem meriti caballum vel animal domino restituat. Quod si eum alibi ambulare coegerit, vel laborare fecerit, domino nesciente, alium æqualis meriti cum eo dare cogatur; si tamen aut ipsa aut altera die eum dominus suus invenerit. Quod si tertia die animal inventum non fuerit, ille, qui animal alienum præsumpserat, pro fure teneatur.

1 *Toled. got. sin autor ni nota.*
2 *Complut.* de frugibus.
3 *Complut.* occupare.
4 *Toled. got. sin autor ni nota.*
5 *Toled. got.* Si labia pecorum, vel aures qui in fructibus &c.
6 Complut. *clausa.*
7 Lind. *discursibus.*
8 *Legion. y Complut. sin autor ni nota.*
9 *Toled. got.* Si quis caballum vel bovem alienum &c.
10 *Legion.* vel de pascuo.

II. Flavius Recesvintus Rex [1].

Si præstitum animal contra definitionem et voluntatem domini fatigetur.

Quicumque contra voluntatem eius qui præstitit animal supra definitionem cursu, oneribus, vel itinere fatigaverit, per decem millia [2] det solidum unum. Quod si minus quam decem millia fuerint, æstimato itinere vel labore, æstimetur et compositio damni. Nam si debilitatus aut mortuus fuerit, debilem sibi habeat, et similem reddat. Pro mortuo vero vivum talem sine excusatione restituat.

III. Antiqua. [3] *Si caballi aut cuiuscumque animalis coma vel cauda turpetur.*

Si quis alieni caballi comam turpaverit, aut caudam curtaverit, eiusdem meriti alium cum eo sine dilatione domino restituat. Si vero alterum qualecumque animal curtaverit, per singula capita singulos trientes reddere compellatur.

IV. Antiqua. [4] *Si alienum animal testiculis desecetur.*

Qui alienum animal, aut quemcumque quadrupedem, qui ad stadium fortasse servatur, invito domino vel nesciente castraverit, vel bovem aut quæ non castrantur castraverit [5], domino in duplum cogatur exsolvere, cui propter invidiam hoc videtur intulisse dispendium.

V. Antiqua. *Si iumenti partus excutiatur.*

Si quis quocumque pacto partum equæ prægnantis excusserit, pulletrum anniculum illi, cuius fuerat [6], mox reformet.

VI. Antiqua. [7] *Si cuiuscumque animalis partus excutiatur.*

Si quis vaccam prægnantem abortare fecerit alienam, talem aliam cum vitulo domino reformare cogatur, et illam, cui partum excussit, ipse accipiat. Hæc et de aliis quadrupedibus forma servetur.

VII. Antiqua. [8] *Si qualiacumque animalia ab invicem evertantur.*

Si cuiuslibet iumenta, aut armenta, vel alia pecora se invicem forte conliserint [9], dominus iumenti, vel aliorum animalium, aliud eiusdem meriti eius domino reddat, et illud debilitatum aut occissum sibi obtineat.

VIII. Antiqua. [10] *Si damno vel iniuria impellente, aut sine damno alienum animal occidatur.*

Si quis alienum animal occidisse aut vulnerasse convincitur, non damno qualicumque compulsus, aliud eiusdem meriti domino reformare cogatur; et si servus est, L. flagella publice suscipiat; ingenuus vero V. solidos det. Nam si eumdem damni commovit iniuria, ut eum occideret aut debilitaret, pretium pecudis aut animalis reddat occissi vel debilitati, et nihil patiatur iniuriæ.

IX. Antiqua. [11] *Si bos alienus sine domini voluntate operibus subiugetur.*

Si quis bovem alienum iunxerit sine conscientia domini eius ad aliquid carricandum, sive pro voluntate sua retinendum, eiusdem meriti cum eo alium domino reddat.

X. Antiqua. [12] *Si qualiacumque animalia in trituris areæ fatigentur.*

Si quis caballum, aut aliud quodcumque alienum animal in aream miserit [13], per singula capita singulos solidos reddat. Et si per hanc occasionem animal mortuum fuerit, et solidum reddat, et eiusdem [14] meriti animal domino cogatur exsolvere [15].

XI. Antiqua. [16] *Si pecus* [17] *absque damno in clusuram mittatur.*

Qui absque aliquo damno in clusura pecus [18] detinuerit alienum, si servus hoc nescio domino [19] fecerit, tantummodo XL. ictus accipiat flagellorum. Si ingenuus fuerit, per duo [20] capita tremissem unum ei, cuius pecus inclusum est, cogatur exsolvere. Quod si ex ipsis pecoribus aliquid debilitatum aut mortuum fuerit, iuxta superiorem legem compositio fiat.

1 *Card. añade:* Antiqua. *Legion. y S. J. R. sin autor ni nota.*
2 *Legion.* per decem milliaria.
3 *Complut. sin autor ni nota.*
4 *Toled. got. sin autor ni nota.*
5 *Legion. y Complut.* secaverit. *Lind.* vel quæ non secantur castraverit.
6 *Complut.* cuius equa fuerit.
7 *Toled. got. y Complut. sin autor ni nota.*
8 *Card. Toled. got. y Complut. sin autor ni nota.*
9 *Card. y Lind.* conliserint vel occiderint.
10 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
11 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
12 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
13 *Legion.* miserit sine conscientia domini sui.
14 *Toled. got.* et eiusdem meriti caballum vel aliud animal restituat domino eius.
15 *Legion.* reformare.
16 *Toled. got. y Complut. sin autor ni nota.*
17 Toled. got. *pecus alienum.*
18 *Lind.* inclusum.
19 *Legion.* domino ignorante. *Lind.* nesciente.
20 *Toled. got.* per singula capita.

XII. Antiqua.[1] *Si animal cuicumque faciat quodcumque damnosum.*

Si cuiuscumque quadrupes aliquid fecerit fortasse damnosum, in domini potestate consistat, utrum quadrupedem noxium tradat, an ei qui damnum pertulit, vel aliquid excepit adversi iuxta iudicis æstimationem componat[2].

XIII. Antiqua.[3] *Si quodcumque animal quacumque percussione debilitetur vel occidatur.*

Si quis alienum iumentum percusserit, ita ut debile efficiatur, aut de ipsa fortasse percussione mortuum fuerit; ille qui percussit aliud eiusdem meriti domino reformare cogatur, et illud debile suæ vindicet potestati. Quod si iumentum non habuerit, pretium iustæ æstimationis[4] domino iumenti restituat. Et similis ordo, tam de caballo, quam de bove vel reliquis animalibus ab omnibus observetur.

XIV. Antiqua.[5] *Si pecus alienum, sciente aut ignorante domino, gregi alterius misceatur.*

Si cuiuslibet pecora cum alicuius animalibus se miscuerint, et hoc ipse perspexerit, et sic de ipsius grege abierint, ut nullam ex hoc conscientiam habeat; dominus pecorum sacramenta ab eodem accipiat, quod non ipsius fraude vel culpa exinde abscesserint, et nec sibi ea præsumpsit, nec alicui tradidit, et nihil cogatur exsolvere. Quod si ad domum suam adduxerit, et iudicem non monuerit[6], vel in conventu publico infra octavam[7] diem non contestaverit, duplum satisfaciat.

XV.[8] *Si animali quodcumque pavidum inligetur, per quod ruptum aut debilitetur, aut moriatur*[9].

Si quis caput mortui pecoris, aut ossa vel aliquid unde animal terreatur, ad caudam[10] caballi[11] crediderit alligandum, et per hoc currendo ruptus probetur, aut mortuus; alium sanum caballum domino reformare non moretur, quia legum statuta transcendit. Quod[12] si caballus nihil debilitatis incurrerit, L. ictus accipiat flagellorum. Si servus hoc fecerit, C. verberibus addicatur.

XVI. Antiqua.[13] *Si vitiosum animal, quum apud dominum est, cuiuscumque ætatis occidisse hominem videatur.*

Si quis bovem aut taurum, vel quemcumque quadrupedem noxium habuerit, aut vitiosum; eum antequam alicui noceat, non moretur occidere. Quod si de vitio quadrupedis ex vicinorum contestatione cognoverit, et postea eum reservaverit, aut paverit, vel distulerit occidere, ac postea alicui mortem aut debilitationem, sive vulnus intulerit; iuxta[14] leges componere non moretur, sicut est de homicidis, id est, viris ac mulieribus, infantibus, servis vel ancillis compositio constituta. Ita ut si iugulaverit aliquem ipse quadrupes[15] de ingenuis personis, D. solidi componantur. Pro libertis autem medietas huius compositionis, id est, CCL. solidi pro eo qui occissus est, in satisfactione dabuntur. Si autem servum alicuius occiderit, duos eiusdem meriti servos dominus eius qui occissus est, in satisfactione recipiet. Annos habens[16] ingenuus XX., CCC. solidi componantur[17], et ab hoc usque ad eum qui annos L. habuerit, unam compositionem iubemus stare. A L. annis usque ad illum qui habet LXV.[18], CC. solidi componantur. Qui vero super hoc habuerit, C. solidi componantur[19]. Qui[20] XV. annos habuerit, CL. solidi componantur. Si infra XIV.[21] annos habuerit, CXL. solidi componantur. Si infra XIII. annos habuerit, CXXX. solidi dentur. Si infra XII., CXX. solidi dentur. Si infra XI., CX. Si infra X., C. Si vero novem, aut octo, vel septem, LXL. solidi componantur. Et si sex, vel quinque, aut quatuor annorum fuerit, LXXX. solidi componantur[22]. Si certe trium vel duorum annorum fuerit, LXX. solidi componantur[23]. Nam si unius anni fuerit, LX.

1 *Toled. got. y Complut. sin autor ni nota.*
2 *Complut.* damni compositio fiat.
3 *Card. Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
4 *Complut. y Lind.* iuxta æstimationem.
5 *S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
6 *Complut.* intimaverit.
7 *Toled. got. y Complut.* octo dies.
8 *Card. y Legion.* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota.*
9 Toled. got. *occidatur.*
10 *Card.* ad eumdem animal crediderit alligandum, et per hoc ruptum probetur, aut mortuum, aliud sanum animal domino &c.
11 *Complut.* caballi alligaverit.
12 *Card.* Quod si animal.
13 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
14 *Card.* iuxta istam legem.
15 *Legion.* honestum D. solidi componantur. De ingenuis personis in annis XX., CCC. solidi componantur. Pro libertis huius compositionis medietas persolvatur: et ab hoc usque ad eum &c. *Complut.* quadrupes de ingenuis in annis XX., CCC. solidis componatur. Pro libertis &c. *Toled. got.* quadrupes in annis XXI., CCC. solidis componatur, et ab hoc usque ad eum.
16 *Desde las palabras* Annos habens *hasta concluir la ley falta en Card.*
17 *S. J. R.* componantur. Pro libertis vero medietas huius compositionis persolvatur.
18 *Complut.* LXXV.
19 *Legion.* dentur.
20 *Complut.* Si.
21 *Legion.* si in quarto decimo anno fuerit. *Complut.* si in XIV. annis fuerit .... si in XIII. &c.
22 *Legion.* solidos solvat.
23 *Legion. y Lind.* solidos det. *Complut.* solidos reddat.

solidi componantur. Et si filiam alicuius aut uxorem iugulaverit, a XV. anno usque ad XL. CCL.[1] solidi componantur, et a XL. usque ad sexagesimum, CC. solidi componantur. Quod si superior annorum numerus fuerit, C. solidi componantur. A quinto decimo vero anno, aut inferius, sicut et de pueris est constitutum[2], medietatem compositionis eius secundum ætatem vel sexus ordinem reddere compellatur[3].

XVII. Antiqua.[4] *Si animal vitiosum quis a se abiiciat, vel non abiectum retineat.*

Si quis bovem aut aliud animal nocivum[5] vel vitiosum habuerit, eum occidere, vel a se proiicere non moretur; ita ut vicinis omnibus notum faciat, quia eum a se proiecit. Quod si eum non occiderit aut proiecerit, sed servaverit, quidquid damni admiserit[6], ille componat[7], qui eum apud se reservasse cognoscitur.

XVIII. Antiqua.[8] *Suæ habendum culpæ, si irritatum animal noceat irritantem.*

Si quis vitiosum bovem aut canem, vel aliud animal contra se in ira concitaverit, quidquid passus fuerit, culpæ eius, qui hoc pertulit, oportet adscribi.

XIX. Antiqua.[9] *Si iuste aut iniuste concitatus canis quempiam debilitasse vel occidisse probetur.*

Si aliquem canis momorderit alicuius, et de morsu illius aliquis debilitatus probetur, aut mortuus, domino canis nihil calumniæ moveatur: si tamen eundem canem, ut morderet, non irritasse cognoscitur. Quod si canem suum, ut furem aut quemcumque criminosum comprehenderet, irritavit, et ita momorderit fugientem; si de morsu illius fuerit debilitatus aut mortuus, nihil ex eo causationis exsistat. Nam si eum ad innocentem forsitan iniuriandum incitavit[10], tanquam si ipse vulnus intulerit, iuxta leges componere non moretur.

XX. Antiqua.[11] *De cane damnoso.*

Si cuiuslibet canis damnosus fuerit, ut devastet vervices, vel alia pecora forte evertere coeperit, et deprehensus fuerit; ipse dominus canis, ubi ex hoc fuerit commonitus[12], eum illi tradat cui damnum primitus constat fuisse inlatum, ut[13] eum occidat. Quod si eum occidere noluerit, vel illi tradere cui damnum primum constat fuisse inlatum; quidquid postmodum canis damni admiserit, dominus canis duplam compositionem reddere non moretur.

XXI. Flavius Cindasvintus Rex[14].

De læsione vestis.

Si quis qualibet occasione vestem absciderit, vel ruperit alienam, atque sordibus maculaverit, et talis macula in veste patuerit, ut extra foeditatem tolli minime possit; pro facti crimine[15] obnoxius teneatur[16], ita ut similem vestem integram restituat. Quod si talem vestem non habuerit, domino huius vestis pretium, quantum integra illa quæ rupta est, vel exscissa atque maculata est valere potuit, dare compellatur. Vestem vero, quæ rupta vel maculata est, ille accipiat, qui hanc compositionem exsolverit. Si vero servus hoc fecerit, et dominus pro eo componere noluerit, servum pro qualitate criminis tradere non moretur.

XXII.[17] Antiqua. *Si fraudulenter quis ambulans, in laqueos feris præparatos incidat.*

Si quis sudes in vinea posuerit, sive in campo propter feras, et ibi aliquis dum furtum facere tentat inciderit, culpæ eius oportet adscribi, qui vulnus excipit, quod in rem alienam fraudulenter ingressus est.

XXIII. Antiqua. *Vt qui laqueos feris ponit, et loca discernat in quibus ponat, et vicinos admoneat.*

Si quis in terris suis[18], vineis foveas fecerit, ut feras in eisdem foveis vel desertis comprehendat, aut laqueos vel arcus protenderit, seu balistas in locis secretis vel desertis, ubi via nul-

1 *Legion.* CL.
2 *Legion. y Complut.* superius est comprehensum.
3 *Legion. S. J. R. y Complut. añaden*: Si vero servum alicuius occiderit, duos eiusdem meriti servos domino eius qui occissus est, in satisfactione restituat. *Las quales palabras están mas arriba en esta misma ley.*
4 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
5 *Complut.* nocuum.
6 *S. J. R.* admiserit, in duplum ille componat &c.
7 *Complut.* componat in duplum.
8 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
9 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
10 *Complut.* incitaverit.
11 *Card. y Complut. sin autor ni nota.*
12 *Complut.* admonitus.
13 *Legion.* aut.
14 *Card.* Antiqua. *Legion. y Toled. got. sin autor ni nota. Lind.* Fls. Rcds. Rex.
15 *Card.* admissione.
16 *Complut.* maneat.
17 *Complut. sin autor ni nota.*
18 *Legion. Toled. got. S. J. R. Complut. y Lind.* suis foveas .... in eisdem foveis comprehendat.

la est, quæ non consueverat frequentari, nec ubi pecudum possit esse accessus; si alicuius animal [1], per hanc occassionem quæ ad feras adparatur, extinguatur aut occidatur, pecus quod periit incautus venator exsolvat, quia quadrupes sibi ea cavere [2] non potuit. Homines vero proximos vel vicinos venator antea commoneat: et si post commonitionem quisque in hæc incautus inruerit [3], nihil [4] ex hoc calumniæ venatori oportet opponi, quia se illi periculo, qui commonitionem audire neglexit, obiecit. Si quis vero de locis longinquioribus [5] veniens, qui non fuerat ante commonitus, ignorans inciderit, et fuerit debilitatus aut mortuus; is qui feris insidias vel laqueos præparavit, tertiam partem compositionis exsolvat, quæ fuerat hactenus debilitatis hominibus vel occisis in legibus comprehensa. Quia in itinere hominibus hoc periculum nescientibus apparare non debuit.

XXIV. Antiqua. [6] *De damnis iter publicum concludentium.*

Si iter publicum clausum sit, rumpenti sepem aut vallum, nulla calumnia moveatur. Ille vero qui viam clauserat quæ consueverat frequentari, si servus est, a iudice perducatur ad sepem, et C. flagella suscipiat, et per districtionem iudicis priorem viam aperire cogatur, etiam si messis ibidem esse videatur. Si vero id fuerit a potentiore commissum, exigantur ei [7] solidi XX. [8] Reliquæ autem personæ talia committentes, decenos solidos exsolvere compellantur: ita ut omnis huius rei compositio fisci viribus inferatur.

XXV. Antiqua. [9] *De servando spatio iuxta vias publicas.*

Viam per quam ad civitatem [10], sive ad provincias nostras ire consuevimus, nullus præcepti nostri temerator exsistat, ut eam excludat, sed in utrumque [11] medietas aripennis libera servetur, ut iter agentibus adplicandi spatium non vetetur. Si quis autem huius legis præcepta transcenderit, si maior persona est, det solidos XV. Inferiores vero personæ octenos [12] solidos solvant fisco profuturos. Qui certe iuxta huiusmodi viam, messem, aut vineam, vel pratum sive conclusum habere cognoscitur, sepe utrumque concludat; quod si propter paupertatis angustiam campum sepibus non possit ambire, fossatum protendere non moretur.

XXVI. Antiqua. [13] *Si de campis vacantibus iter agentium animalia expellantur.*

Si quis de apertorum et vacantium camporum pascuis, licet eos quisque fossis præcinxerit, caballos aut boves, aut cætera animalia generis cuiuscumque iter agentium ad domum suam inclusurus adduxerit, per duo capita [14] tremissem cogatur exsolvere. Si vero ut non pascantur expulerit, per quatuor capita tremissem accipiat, qui excepit iniuriam. Quod si hæc et quæ superius dicta sunt, servus domino nesciente commiserit, a comite civitatis vel iudice C. flagellorum ictibus verberetur, et dominus servi nullam calumniam aut detrimentum sustineat.

XXVII. Antiqua. [15] *Ne iter agentibus pascua non conclusa [16] vetentur.*

Iter agentibus in pascuis quæ conclusa non sunt, deponere sarcinam, et iumenta vel boves pascere non vetetur. Ita ut non uno loco plusquam biduo, nisi hoc ab eo cuius pascua sunt obtinuerint, commorentur, nec arbores maiores vel glandiferas, nisi præstiterit silvæ dominus, a radice succidant. Ramos autem ad pascendos boves non prohibeantur competenter incidere.

XXVIII. [17] *Vt qui in transitu fluminis culturam facit, laborem sepe circumdet.*

Qui in eo loco, ubi transitus fluminis est, culturam fecerit vel præruptum ripæ, aut ubi pecora transeunt potuerit excludere, et fecerit fortasse culturas, sepem etiam facere non moretur. Quod si non fecerit, et aliquid damni fuerit per hanc [18] negligentiæ suæ inutilitatem perpessus, nihil compositionis ab aliquo accipiat, quia negligentiam illius ad alterius damnum redundare non convenit.

XXIX. Antiqua. [19] *De discretione concludendorum fluminum.*

Flumina maiora, id est, per quæ isoces [20] aut alii pisces maritimi subriguntur, vel forsitan retia aut quæcumque commercia veniunt navium, nullus ad integrum contra multorum commune

1 *Toled. got.* animal possit esse læssum per hanc &c.
2 *Legion.* evitare.
3 *Complut.* inciderit.
4 *Toled. got.* venator nullam calumniam pertimescat.
5 *Legion. y Complut.* longinquis.
6 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
7 *Complut.* ab eo.
8 *Toled. got.* LX.
9 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
10 *Toled. got.* civitates.
11 *Card.* in utrisque lateribus.
12 *Toled. got.* setenos.
13 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
14 *Complut.* pro duobus capitibus.
15 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
16 Complut. *clausa.*
17 *Legion. y Lind.* Antiqua.
18 *Legion.* per hanc negligentiam sive inutilitatem.
19 *Toled. got. S. J. R. Complut. y Lind. sin autor ni nota.*
20 *Lind.* mesoces.

commodum suæ tantummodo utilitati consulturus excludat. Sed usque ad medium alveum, ubi maximus fluminis ipsius concursus est, sepem ducere non vetetur, ut alia medietas diversorum usibus libera relinquatur. Si quis contra hoc fecerit, exclusa ipsius a comite civitatis, vel a iudice sine aliqua excusatione rumpatur: et si honestioris loci persona est, X. solidos det illis quos impedire conatus est. Si vero inferior persona est, V. solidos det, et L. flagella suscipiat. Quod si ab utraque parte huius fluminis duo [1] manserint, non liceat ad integrum flumen excludere, ut dicat unusquisque eorum quod medietatem suæ partis excluserit: sed alter superius, alter inferius clausuram [2] facere ex medietate fluminis non prohibeatur. Si vero locus non fuerit nisi tantummodo in uno transitu, sic excludatur, ut naves et retia per medium discurrere possint. Quod si comes civitatis, aut aliquis cuiuscumque clausuram contra hanc ordinationem nostram evertere præsumat, X. solidos domino clausuræ dare debeat. Certe si minor persona hoc fecerit, V. solidos clausuræ domino cogatur exsolvere, et L. flagella a iudice eius loci accipiat. Si servus hoc fecerit, C. verberibus subiacebit.

XXX. Antiqua. [3] *De confringentibus molina et conclusiones aquarum.*

Si quis molina violenter fregerit, quod fregit infra XX. [4] dies reparare cogatur, et insuper XX. [5] solidos compellatur exsolvere. Quod si infra statutum tempus non reparaverit, alios viginti [6] solidos implere cogatur, et C. insuper flagella suscipiat. Eadem et de stagnis quæ sunt circa [7] molina, et conclusionibus aquarum præcipimus custodiri. Quod si servus talia præsumpserit, et disrupta reparet, et C. verbera portet [8].

XXXI. Flavius Recesvintus Rex [9].

De furantibus aquas ex decursibus alienis.

Multarum terrarum situs qui indiget pluviis, foveri aquis studetur inriguis, cuius terræ ita experimentum tenetur, ut si defecerit aquarum solitus usus, desperetur confisus ex fruge proventus. Proinde ubi maiores aquæ sunt, si quis furtive aut malitiose aquam ex decursibus subtraxerit alienis, per quatuor horarum spatium det solidum unum. Vbi autem minores sunt derivationes aquarum, per quatuor horas exsolvat tremissem unum. Aqua vero quantis horis alibi dilapsa convincitur, tantis ad inrigandum competenti tempore domino reformetur. Servus si sua sponte ista præsumpserit, pro maioribus aquis C. flagella suscipiat: pro minoribus vero L. verberum [10] cessionibus sucumbat.

V. TITVLVS DE PASCENDIS PORCIS, ET ANIMALIBVS DENVNTIANDIS ERRANTIBVS.

I. [11] *De porcis [12] in glandem præsumptive aut placito missis.*

Qui porcos in silva sua tempore glandis invenerit, primum custodi aliquid velut pigneris tollat indicium, et domino pastoris vel parentibus mandet; ut, si convenerit, usque ad tempus decimarum porcos in silva sua permittat [13], et pignus quod pastori tulerat, reformare procuret. Quod si noluerit porcos illius in silvam suam

1 *Complut.* duo domini.
2 *Card. y Legion.* clusuram, *y así despues.*
3 *Toled. got. S. J. R. Complut. y Lind. sin autor ni nota.*
4 *Legion. Complut. y Lind.* XXX.
5 *Toled. got. y Lind.* XXX.
6 *Toled. got. y Lind.* XXX.
7 *Legion.* iuxta.
8 *Complut.* flagella suscipiat. *Legion.* accipiat.
9 *Card.* Fls. Chds. Rex. Antiqua. *Toled. got. y Complut. sin autor ni nota.*
10 *Complut.* verberationes sustineat.
11 *Legion. y Card.* Antiqua.
12 Card. *De porcis qui in glandem præsumptive ante placitum missi sunt.*
13 *Complut.* pascere permittat.

intromittere decimandos, et ille eos alia vice in silva sua invenerit, etiam si porci pauci fuerint, unum exinde qui silvam suam defendit, occidat. Si autem plures porci fuerint, duos tollat, et præsumat occidere, et nullam calumniam pertimescat; et nihilominus tertia vice eum cuius porcos invenit [1] admoneat, ut porcos suos in silvam suam, si voluerit, introducat, et decimum iuxta consuetudinem solvat. Quod si nec tunc voluerit de dandis decimis definire, et ille eos tertia vice in silva sua qui interdixit [2] invenerit, decimum [3] ex omnibus pro iure suo præsumat. Si vero aliquis sub pactione decimarum porcos in silvam [4] intromittit alienam, et usque ad brumas porci in silva alterius paverint, decimas sine ulla contradictione persolvat. Nam si post brumæ tempus porcos suos in silva, quam conduxerat, noluerit retinere, vicesimum caput, sicut est consuetudo, domino silvæ cogatur exsolvere.

II. [5] *De porcis inter consortes ad glandem in communi fructu susceptis.*

Si inter consortes de glandibus fuerit orta contentio, pro eo quod unus ab alio plures habeat porcos: tunc qui minus habuerit, liceat ei secundum quod terram dividit, porcos ad glandem in portione sua suscipere, dummodo æqualis numerus ab utraque parte ponatur, et postmodum decimas dividant, sicut et terras diviserunt.

III. Antiqua. [6] *Si porci ad glandem sub placito suscepti, ante datas decimas furto leventur.*

Si quis ad glandem sub placito decimarum porcos in silvam intromittat alienam, et eos occulte priusquam decimentur amoverit; pro fure teneatur, et decimam adiecta furti compositione restituat. Si vero hoc servus, domino nesciente, commiserit, C. ictus accipiat flagellorum, et dominus nullum damnum aut detrimentum sustineat, sed reddat decimas quas debet. Si autem [7] hoc, domino iubente, commissum [8] est, ipse qui iussit furti compositionem cogatur exsolvere.

IV. Antiqua. [9] *De porcis errantibus in silva præventis.*

Qui porcos errantes in silva sua invenerit, aut contestari [10] vicinis debet, aut claudere. Et si dominus porcorum non adfuerit, unum porcum prima vice præsumat, et iudici qui fuerit in proximo constitutus nuntiet, apud se porcos qui vagabantur inclusos. Deinde si dominus porcorum vel pecorum non inveniatur, custodiat tamquam suos, et pro glandibus decimam consequatur: et quum dominus adfuerit, mercedem custodiæ, facta præsentibus iudicibus ratione, de temporis spatio percipiat.

V. [11] *Si quorumcumque animalium grex in pascua intraverit aliena.*

Si in pascua grex alienus intraverit, seu ovium [12] sive vaccarum, hoc quod de porcis constitutum est, præcipimus custodiri. Consortes vero vel hospites nulli calumniæ subiaceant; quia illis usum herbarum quæ conclusæ non fuerant constat esse communem. Qui vero sortem suam totam forte concluserit [13], et aliena pascua, absente domino, invadit, sine pascuario non præsumat, nisi forsitan dominus pascuæ voluerit.

VI. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [14].

Vt pro inventis animalibus erroneis publice denuntietur.

Caballos vel animalia errantia liceat occupare, ita ut qui invenerit denuntiet, aut episcopo [15], aut comiti, aut iudici, aut senioribus loci, aut etiam in conventu publico vicinorum. Quod si non denuntiaverit, furis damnum habebit. Similis et de aliis rebus ordo [16] manebit.

VII. Antiqua. [17] *Vt errantia animalia occupata qui invenerit, diligenter habeat et conservet.*

Qui errantia animalia et sine custode invenerit, ita [18] diligenter occupet, ut non evertat; sed sicut propria diligat atque custodiat. Quod si dominus qui perdidit caballum suum vel animal non eversum, sed dilectum et sanum invenerit, per singula capita maiora quaternas siliquas ille qui invenit accipiat, et quantum in substantia ipsius caballi vel animalis expendisse iuraverit, a domino caballi recipiat. Cæterum si everterit, duplum animal domino cogatur exsolvere.

1 *Legion. y Complut.* invenerit.
2 *Legion. y Lind.* introduxit.
3 *Legion. Complut. y Lind.* decimam.
4 *Legion.* porcos in silvam suam intromittit alienos.
5 *Legion. y Card.* Antiqua.
6 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
7 *Toled. got.* Si servus pro iussione domini sui hoc fecerit, pro fure teneatur dominus eius.
8 *Card.* commiserit, dato decimo, ipse qui iussit &c.
9 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
10 *Complut.* testari.
11 *Legion. y Card.* Antiqua.
12 *Toled. got. S. J. R. y Complut.* boum. *Legion.* seu boum, sive vaccarum, seu ovium.
13 *Card.* concluserit, aliena pascua absente domino invadere sine pascuario &c.
14 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. S. J. R. Complut. y Lind. sin autor ni nota.*
15 *Legion. y Complut.* sacerdoti.
16 *Legion.* forma.
17 *Toled. got. Complut. y Lind. sin autor ni nota.*
18 *Complut.* tam.

VIII. *Ne animalia errantia occupata aut tondeantur, aut caractere notentur, vel [1] in alieno iure ducantur.*

Caballum captum errantem nullus tondere vel vendere præsumat. Caballis etiam aut bobus vel aliis quibuslibet pecoribus errantibus nulli liceat caracteres infigere. Quod si quis inventum animal vendere aut donare præsumpserit, secundum leges sicut fur teneatur. Qui vero totonderit, tres solidos compulsus exsolvat. Ita [2] erit etiam ei, qui caracterem infixerit.

VI. TITVLVS DE APIBVS, ET EARVM DAMNIS.

I. *De inventis apibus defendendis.* II. *Si damnum faciant apes.* III. *De furatis apibus.*

I. [3] *De inventis apibus defendendis.*

Si quis apes in silva sua, aut in rupibus, vel in saxo, aut in arboribus, vel in qualicumque loco invenerit, faciat tres decurias [4], quæ vocantur characteres; unde potius non per unum characterem fraus nascatur. Et si quis contra hoc fecerit, atque alienum [5] signatum [6] inruperit, duplum restituat illi cui fraus inlata est, et præterea XX. [7] flagella suscipiat.

II. [8] *Si damnum faciant apes.*

Si quis apiaria in civitate aut in villa [9] forsitan construxerit, et aliis damnum intulerit; statim moneatur, ut ea in abditis locis transferre debeat: ne forsitan in eodem loco hominibus aut animalibus damnum inferant. Et qui hæc præcepta aut testationem [10] neglexerit, et damnum suffocationis in quadrupedes intulerit; quod mortuum fuerit, duplum restituat: quod debilitatum [11] est, ille obtineat, et simile domino reddat, et pro iudicis contestatione quam audire neglexit, V. solidos coactus exsolvat.

III. Flavius Recesvintus Rex [12].

De furatis apibus.

Si quis ingenuus in apiario furti causa fuerit comprehensus, si nihil exinde abstulerit, propter hoc quod ibidem comprehensus est, III. solidos solvat, et L. flagella suscipiat. Ceterum si abstulerit, novecuplum cogatur exsolvere, et prædictum [13] numerum flagellorum excipiat. Si servus vero ingrediens nihil abstulerit, C. verberibus addicatur. Quod si abstulerit, sexcuplum reddere compellatur, pro quo si dominus satisfacere noluerit, eum serviturum illi, qui damnum pertulit, tradat.

LIBER IX.

De fugitivis, et refugientibus [14].

I. TITVLVS DE FVGITIVIS ET OCCVLTATORIBVS [15], FVGAMQVE PRÆBENTIBVS.

I. *Si ingenuus vel servus fugitivum celasse reperiantur.*
II. *Si fugitivus vinctus quocumque ligamine absolvatur.*
III. *Infra quod tempus mancipium latens inventum iudici debeat præsentari.*
IV. *Si nesciens quis fugitivum susceperit [16], et ei humanitatem dederit.*

1 En el Toled. got. y Legion. faltan las palabras *vel in alieno iure ducantur.*
2 *Toled. got.* Similiter et qui characterem infixerit.
3 *Legion. y Card.* Antiqua.
4 *Toled. got.* faciat tres characteres, unde potius &c.
5 *Complut.* alium signatum ruperit.
6 *Legion.* signum.
7 *Complut.* XL.
8 *Legion. y Card.* Antiqua.
9 *Legion. y Complut.* silva.
10 *Legion. y Complut.* contestationem.
11 *Complut. y Lind.* quod vero debilitatum, ille obtineat, &c. *Card.* quod vero debilitatum ille obtineat, et simile domino reddat. Si in hominibus debilitationem, aut mortem vel damnum intulerit, iuxta leges componere non moretur, tamquam si ipse hæc perpetrasset, et pro iudicis testatione quam audire &c.
12 *Toled. got.* Noviter emendata. *Complut. y Lind. sin autor ni nota.*
13 *Toled. got.* C. flagella suscipiat.
14 Complut. *De fugientibus.*
15 *Complut.* OCCVLTATORIBVS FVGITIVORVM.
16 Legion. Card. Toled. got. S. J. R. Complut. y Lind. *susceperit, humanitate concessa*, y así en la ley.

I. [3] *Si ingenuus vel servus fugitivum celasse reperiantur.*

Si quis ingenuus servum fugitivum celatum habuerit, alium paris meriti cum eodem servo domino dare cogatur. Si vero servus sine conscientia domini sui fugitivum celaverit, servi ambo publice centena flagella suscipiant: dominus vero servi nihil damni sustineat.

II. [4] *Si fugitivus vinctus quocumque ligamine absolvatur.*

Si quis servum alienum in fuga lapsum, ferro vinctum, aut in quocumque ligamento [5] constitutum absolverit, pro præsumptione sua qui hoc fecerit, det domino servi solidos X. Si vero non habuerit unde componat, a iudice C. flagella suscipiat, et servum requirere [6] ac domino restituere non moretur. Quod si eum non potuerit invenire, aut servum æqualis meriti domino reddere compellatur, aut si non habuerit unde componat, ipse subiaceat servituti, illi cuius servum laxaverit [7] addicendus. Quod si hoc servus fecerit sine domini voluntate, coram iudice C. flagella suscipiat. Et si vinctus [8] inveniri non potuerit, servus qui solvit tradatur in servitium domino vinculati. Quandocumque autem qui vinctus fuit inventus extiterit, domino reformetur, et datus pro eo servus ad proprium dominum revertatur. Si autem conscio domino id fecerit, ipse dominus componat, sicut est de ingenuis superius constitutum.

III. [9] *Infra quod tempus mancipium latens inventum iudici debeat præsentari.*

Si cuiuslibet servus ad aliquem latens advenerit, statim eum præsentare iudici non differat. Quod si eum non præsentaverit, et usque ad octavam [10] noctem apud eum moratus fuerit, aut si ad longinquiora loca transierit, duos eiusdem meriti servos domino cogatur exsolvere. Nam si apud eum mancipium, quod susceperat, subcelatum invenitur, alterum cum eo dare domino non moretur: quia infra [11] diem legibus constitutum noluit contestari.

IV. [12] *Si nesciens quis fugitivum susceperit, et ei humanitatem dederit.*

Si quis nesciens fugitivum susceperit, et ei humanitatem dederit, et non amplius ibidem fuerit immoratus quam una die vel nocte, domino quærenti fugitivum suum præbeat sacramentum, se nescisse quod fugerit; aut si certe potuerit adprobare quod fugitivum non celaverit, ab omni calumnia liber abscedat. Si vero ibi biduo aut triduo aut quatriduo pro reparandis sumptibus vel cuiuscumque occasionis causa præteriens moras adferre voluerit, conventus a domino ubi postea manserit, vel a quo fugitivus humanitatem acceperit, cogatur ostendere; et infra sex menses, aut inveniat fugitivum, aut eos apud quos postea [13] fuerit, ostendat. Quod si non potuerit invenire, conscientiam suam ex hoc sacramento purgare debebit, et apud quem

---

1 Legion. y Lind. *advenerit*, y así en la ley. Complut. *pervenerit*.
2 Legion. *ingenuum, mulieri se coniungat ingenuæ.*
3 *Legion. y Card.* Antiqua.
4 *Legion. y Card.* Antiqua.
5 *Toled. got. S. J. R. Legion. Complut. y Lind.* ligamine.
6 *Complut.* acquirere.
7 *Complut.* relaxaverat.
8 *Complut.* vinctum invenire.
9 *Legion. y Card.* Antiqua.
10 *Legion.* octavam diem vel noctem. *Complut.* octavam diem.
11 *Complut.* intra.
12 *Legion. Card. y Complut.* Antiqua.
13 *Complut.* postea commoratus fuerat.

novissime venit; aut repræsentet [1] qui fugit, aut paris meriti servum domino reddat. Et si servus postea fuerit inventus, illum quem pro eodem dederat recipiat, et ab omni calumnia securus [2] abscedat.

V. [3] *Si alienum mancipium quis persuadeat ut fugiat, vel humanitatem impendat.*

Si quis alienum mancipium persuaserit ut fugeret, aut ei, quum sciret fugitivum, humanitatem dederit, aut forte detonderit [4] fugientem, si fugitivum potuerit invenire, duos cum eodem paris meriti servos domino reformare cogatur. Si autem inventus non fuerit fugitivus, tres servos eiusdem meriti domino compellatur exsolvere. Eadem [5] quoque et de ancillis præcipimus custodori.

VI. [6] *Si ignotus homo susceptus multis diebus apud alium commoretur.*

Si apud quemcumque quinque [7] vel septem dies homo ignotus, aut latens moretur; ille qui eum hospitio suscepit, vel humanitatem dedit, ante diem testetur octavum iudici vel vicario proximæ civitatis, aut territorii, ut secundum legem de susceptione fugitivorum, quam nuper edidimus, idem ipse qui fugit, ut illius qui in loco maior est interrogatione discussus, quis sit aut propter quod venit, possit agnosci. Sicque omnis constitutio prædictæ legis, de susceptione scilicet fugitivorum, quæ noviter a nostra gloria condita esse dinoscitur, in omnibus impleatur. In limitibus præterea provinciarum maior sollicitudo præstetur, ita ut ipsa aut altera die eius publicetur adventus. Quod si infra octo dies non contestatus fuerit qui suscepit [8], et mancipium in domo sua moram [9] fecerit, alium talem cum eo domino restituat, quia noluit contestari. Si vero in fuga celatus evaserit, hospes requirat fugitivum: quem si non potuerit invenire, duo æqualis meriti mancipia domino cogatur exsolvere.

VII. [10] *Si servus fugitivum sciens ostenderit viam fugiendi.*

Si servus alterius fugitivum sciens viam ostenderit, si fuerit fugitivus inventus, sive etiam non potuerit inveniri; servus qui iter monstravit, tantummodo C. [11] flagellorum ictibus verberetur, et domino eius nulla calumnia moveatur.

VIII. [12] Flavius Ervigius Rex [13].

De susceptione fugitivorum, si dominus vel servus suscipiat alterius fugitivum [14].

Ad cuius domum transiens advenerit fugitivus, si accepta ex incognito eleemosyna confestim alibi transierit [15], calumnia illi qui quasi peregrinum ad horam hospitem suscepit [16], moveri omnino non poterit: quum se huiusmodi susceptor sacramentis purgaverit, quia incognitum habuerit eum, cui prætereunti eleemosynam dedit. Quod si duobus vel tribus diebus fugitivus apud alterum quolibet modo permanserit, statim ille qui eum suscepit, secundum quod superiori lege præcipitur, ante diem octavum prioribus loci illius, iudici, villico atque præposito coram idoneo teste [17], eum quem suscepit præsentare procuret. Sicque interrogetur, et strenue perquiratur a iudice, aut cuius sit servus, aut quando a dominis suis fugerit, vel quando aut ubi ille qui eum præsentat susceperit. Sicque tota in unum collecta atque conscripta, iudex vel alii qui adfuerint manu sua hoc quod perquisitum fuerit vel inventum subscribere debeant. Ita ut et fugitivum, et hoc ipsum quod scriptis de eodem adligatum est, ille qui eum præsentavit, in potestate sua recipiat, qualiter eum infra dies octo suis dominis reddat. Quod si dominus fugitivi longe fortasse sit positus, XX. per dies singulos millibus computatis, spatio ille qui fugitivum suscepit sibi concesso in præfinito die, ubi dominum fugitivi reperiat, fugitivum ipsum domino suo, aut per se, aut per quem voluerit, serviturum restituat, et commodum suum quantum lege altera constat, id est, per XXX. [18] millia [19] tremissem [20] unum a domino fugitivi accipiat. Quod si eidem qui fugitivum suscepit, gravosum fortasse exstiterit propter terrarum longinquitatem, fugitivum suo domino præsentare, saltim vel ubi vicinas possessiones domini fugitivi agnoverit, actori vel procuratori fugitivum coram legitimo teste [21] præsentet, et ac-

1 *Complut.* præsentet.
2 *Complut.* liber.
3 *Legion.* Antiqua.
4 *Complut.* totonderit.
5 *Toled. got.* Eadem lex, et de ancillis custodiatur.
6 *Legion. y Complut.* Antiqua.
7 *Lind.* quinque aut sex.
8 *Legion. Toled. got. Card. y Lind.* suscepit, et omnem constitutionem præmemoratæ legis implere neglexerit, et mancipium &c.
9 *Legion. y Lind.* amplius moram.
10 *Legion. Card. y Lind.* Antiqua.
11 *Complut.* CC.
12 *Esta ley VIII. es la XXI. en el Legion. S. J. R. y Complut.*
13 *Legion.* Antiqua. *Toled. got.* Fls. Vamba.
14 Complut. añade: *data et confirmata lex civitate Corduba.*
15 *Legion. Complut. y Lind.* pertransierit.
16 *Legion.* hospitio susceperat.
17 *Legion. y Complut.* idoneis testibus.
18 *Toled. got.* XX.
19 *Legion.* pro XXX. millibus.
20 *Complut.* solidum.
21 *Legion. y Complut.* legitimis testibus.

cepta superioris commodi summa, securus ipse qui fugitivum suscepit, abscedat. Iam vero si fugitivum iudici præsentaverit, et a iudice perquisitus ipse qui præsentatur, cuius servus sit nullo modo dixerit, apud iudicem ipse qui eum præsentaverat eundem fugitivum relinquat. Iudex vero sub ardua custodia eundem qui sibi est præsentatus, infra tempus et iuxta modum superius constitutum, regis obtutibus præsentare non differat: ut principali potestate manifeste quæsitus, ubi cunctorum constat adesse conventum, cognitio fugitivi per plurimos habeatur. His igitur omnibus necessaria sanctione præmissis, quicumque deinceps fugitivum cognitum vel incognitum, non sub isto qui præmissus est ordine, aut iudici præsentaverit, aut suo domino non reddiderit; domino fugitivi, et ipsum qui fugerat, et alium cum eo in satisfactione serviturum restituat. Quod si fugitivus perierit, duos similes servos a susceptore dominus fugitivi recipiat. Hoc quoque et iudex damno mulctabitur, si ordinem implere distulerit superius constitutum. Si vero servus sine voluntate domini sui fugitivum alterius susceperit, extensus coram iudice C. flagella suscipiat, et fugitivum petenti domino mox reformet. Quod si idem qui a servo susceptus est fugitivus minime repertus exstiterit, alium similem servum pro eo dominus servi susceptoris reddere compellendus est. Certe si dominus pro servo componere noluerit, servum ipsum tradere non recuset.

[1] IX. [2] *Vt ad cuius domum fugitivus venerit, vicinis et loci prioribus contestetur.*

Ad cuius domum fugerit fugitivus, prioribus loci illius villicis atque præpositis quibuscumque testetur. Et si eum in domo sua retinere voluerit, habeat potestatem. Quem quum dominus eius supervenerit, recipiat, et nullam calumniam qui suscepit, incurrat [3]. Quod si se fugitivus ad alia loca forte contulerit, sacramentum, præsentibus illis quibus testatus est, præbere debebit, se ut fugeret non suasisse vel præcepisse, et ubi lateat non scire, et post hæc nullam calumniam patiatur.

X. [4] *Vt bis venditus servus per fugam rediens in libertate permaneat.*

Si quis proprium servum extra provincias nostras ad alias regiones venditione transtulerit, ac postmodum reversus servus fuerit, et dominus eum iteratim vendiderit, cogatur a iudice ut eum ab emptore recipiat, et receptum deinceps servum nullo modo inquietet, sed liber permaneat. Ipse vero qui eum ex peregrinis locis ad patriam remeantem notanda iterum cupiditate distraxerat, alium servum paris meriti priori reddat emptori: nihilominus et illi qui postea comparavit pretium redditurus. Et tamen servum ex peregrinatione reversum, nec vendere prior dominus, nec servitio suo adplicare præsumat, sed perenniter idem servus in libertate persistat.

XI. Antiqua. [5] *Vt discutiatur mancipium fugitivum, ne propter lucrum fuerit ad dominum suscipientis immissum.*

Mancipium fugitivum discutiatur, ut nomen domini sui exprimat, et diligentius, præsente iudice, requiratur, ne forte propter lucrum capiendum ad domum fuerit suscipientis immissum. Et si ita esse constiterit, dominus tantæ fraudis inventus illi, quem in crimine occultati servi implicare conatus est, damnum quod occultatoribus impositum est, ipse persolvat. Æquum est enim, ut tam nocentium insidiarum reatus in suum recurrat auctorem.

XII. [6] Antiqua. *Si ingenuum se esse mentiens servus, sub mercedis conditione apud alium commoretur.*

Si servus fugiens ingenuum se esse dicat, et unde sit ignoretur, sicque apud quemlibet fuerit immoratus sub certa conditione mercedis, secundum superiorem legem iudici antea præsentetur et discutiatur. Et si mercenarium eum, non fugitivum investigatio iudicis perquirentis invenerit, in postmodum si inveniatur a domino, non potest tanquam reus teneri, qui nesciens fugitivum mercenarii loco susceperit. Dominus vero fugitivi mercedem, quæ placita fuerat, consequatur. Quod si servus a domino de fuga reductus iterum fugerit, et eum iteratim fugientem susceperit, qui mercenarium eum ante susceperat, continuo aut iudici tradat, aut domino remittere non moretur. Cæterum si hoc non fecerit, damnum occultatoris excipiat.

[7] XIII. [8] *Si fugitivus in domo cuiuscumque fuerit inventus.*

Si fugitivus in domo potentis vel cuiuslibet fuerit inventus, qui liberum se esse dicat, aut fortasse non dicat, repetenti sine dilatione reddatur. Ille vero qui recepit, se iudicio caveat adfuturum, nullis ante iudicium tormentis eum traditurum, donec aut iste suam vindicet liber-

1 *En los códices de Card. y Toled. got. falta esta ley IX. y en S. J. R. Legion. Complut. y Lind. es la VIII.*
2 *Legion.* Antiqua.
3 *Legion.* pertimescat.
4 *Legion. y Card.* Antiqua.
5 *Toled. got. S. J. R. Complut. y Lind. sin autor ni nota.*
6 *Toled. got.* Antiqua noviter emendata. *Complut. S. J. R. y Lind. sin autor ni nota.*
7 *No hay en el Legion. esta ley.*
8 *Toled. got.* Antiqua.

tatem, aut certe ille adprobet servum qui [1] repetit. Quod si petitor ista cavere noluerit, fugitivus ille sub illius apud quem inventus est fideiussione tamdiu consistat, quamdiu cognosci possit, quid de eodem rationabiliter iudex absque retardatione definiat.

XIV. Flavius Recesvintus Rex [2].

De mercede eius qui prehendiderit fugitivum.

Si quis fugitivum comprehenderit, per XXX. millia [3] vel infra tremissem accipiat; per centum vero millia unum solidum pro [4] beneficio consequatur; sicque dum creverit numerus millium, crescat et numerus solidorum: ita ut qui invenerit fugitivum, cum rebus omnibus, quas cum eo invenerit, præsentare suo domino non moretur. Quod si fugitivus ab eo, a quo fuerat captus, fugerit, dominus servi ab eodem sacramentum accipiat, quod non ipsius fraude vel studio fugitivus evaserit, et nullam postea calumniam pertimescat. Et si post datum sacramentum aliquid a fugitivo convincitur accepisse mercedis, aut eius fraude doceatur admissum, ut fugitivus ad longinquiora [5] pertenderit: si fugitivus fuerit inventus, paris meriti alium servum domino reformare cogatur: sin autem inventus non fuerit, duos eiusdem meriti servos domino eius exsolvere compellatur.

XV. [6] *Si servus fugiens se esse mentiatur ingenuum.*

Si servus in fuga positus ad ignotos advenerit, et sibi mulierem ingenuam in coniugio copulaverit, eo quod dicat se ingenuum esse, et hoc mulier vel eius parentes aut propinqui ita factum convicerint, aut certe iudex talem probationem a parte mulieris inspexerit; dum dominus servi [7] hanc veritatem agnoverit, nihil ipsi mulieri damni aut calumniæ moveatur, sed sit libera, et filii qui ex eis sunt procreati conditionem matris [8] sequantur. A servo vero, si voluerit, non separetur, si tamen hoc et dominus servi voluerit.

XVI. Flavius Cindasvintus Rex [9].

Si [10] servus fugiens dicat se esse ingenuum, et ob hoc mulieris ingenuæ connubia sortiatur.

Quia sæpe, dum servi dominos suos fugiunt, mentientes se esse ingenuos, mulieribus ingenuis contra legum decreta in coniugio copulantur; ideo huius legis valitura promulgatione decernimus, ut si quis servus in fuga positus, vel quibuscumque modis de iure domini sui evagans ad quemlibet pervenerit, utrum ingenuum se esse dicat, an fortasse non dicat, et sub hac occasione ingenuæ mulieris adpetierit copulam: quidquid de tam inhonesta coniunctione fuerit procreatum, conditionem patris proculdubio sequatur, ut dum dominus eius advenerit, non solum eundem fugitivum, sed et filios exinde progenitos omneque eorum peculium suo debeat vindicare dominio. Similis quoque et de ancillis ordo servandus est, quæ fugientes dominos suos, viris se ingenuis copulare præsumpserint.

XVII. Flavius Cindasvintus Rex [11].

De his, quæ servus fugiens adquisisse videatur.

Si servus in fuga positus aliquid, dum in ea fuga est, de artificio suo vel quocumque iusto labore adquisierit, dominus eius dum pervenerit, sibi vindicet omnia. Cæterum si cum rebus furatis [12] eum dominus suus repererit, nihil sibi exinde defendere poterit; sed ei qui perdidit, reddere non tardabit. Si vero damnum aut quodcumque crimen idem fugitivus admisisse convincitur, ille componat qui ei latebras præbuisse cognoscitur.

XVIII. Flavius Cintasvintus Rex [13].

De his qui perventos servos dominis reformare contemnunt.

Dum plerique controversiis vacare nituntur, legum quasdam sententias inique pervertunt: et pro eo quod antiqua lege decretum est, ut dum fugitivi dominus supervenerit, eum recipiat, differunt eius homini reddere fugitivum: ut sub hac fortasse occasione, dum dilatio prætenditur,

1 *Toled. got.* quem reperit.
2 *Legion. Card. y Toled. got.* Antiqua. *Complut. y Lind. sin autor ni nota.*
3 *Complut.* milliaria.
4 *Complut.* accipiat pro beneficio suo.
5 *Complut.* longinqua pertenderet.
6 *Legion. y Card.* Antiqua. *Complut. sin autor ni nota.*
7 *Complut.* servi advenerit, et hanc veritatem cognoverit.
8 *Toled. got. S. J. R. y Complut.* patris.

9 *Card.* Noviter emendata. Fls. gls. Ervigius Rex. *Legion.* Antiqua. *Toled. got. sin autor ni nota. S. J. R. y Complut.* Flavius gls. Ervigius Rex.
10 Complut. *De mancipiis fugitivis, qui se dicunt esse ingenuos, et mulierum ingenuarum connubia sortiuntur.*
11 *Toled. got. y Card.* Antiqua. *Legion.* Nova. *S. J. R. R. Lind.* Antiqua. Fls. Cind. Rex.
12 *Legion. y Complut.* furtivis.
13 *Legion.* Antiqua. *S. J. R. sin autor ni nota.*

sibi eum ex prolixitate temporis vindicent serviturum: præsertim quia sit omnino superfluum, et pro vilis interdum servi persona, dominum ducentis aut trecentis millibus vel amplius fatigari, et talis obiectio callide magis quam veraciter videatur opponi. Proinde constituentes decernimus, ut quicumque domino seu per se, sive per hominem suum requirenti fugitivum suum, et agnoscenti reddere distulerit, vel comprehensum excusserit, quatuor eiusdem meriti servos, et eundem fugitivum domino reddere compellatur: aut si idem fugitivus perierit, quinque proculdubio servos similes exsolvere [1] non moretur; unum ex his ille qui composuit, postmodum recepturus, si vel ab ipso vel a domino suo fugitivus inventus, in servitium proprii domini fuerit restitutus. Ita ut si talia nesciente domino servus admiserit, si voluerit dominus, duos eiusdem meriti servos pro eo servi domino det: si autem noluerit, servus tradatur fugitivi domino perenniter serviturus: et talis etiam de ancillis ordo servetur.

XIX. Antiqua. [2] *Si ingenuus vel servus latrones celandos susceperit.*

Si quis ingenuus vel servus sciens latrones celandos susceperit, præsentet quos celavit, et CC. ictus accipiat flagellorum. Quod si non præsentaverit absconsos, poenam quam illi merebantur, incurrat.

XX. [3] *Vt iudex cum omnibus rebus, cum quibus fugitivum invenerit, domino adveniente præsentet.*

Id quod iudex apud reum vel fugitivum invenerit, absente eo qui reum aut fugitivum persequitur, comiti civitatis ostendat, et sic apud se retineat, ei qui perdidit quum adfuerit redditurus.

XXI. [4] Egica Rex.

De mancipiis fugitivis, et de susceptione fugitivorum.

Priscarum quidem legum sanctionibus manifeste depromitur quibus modis, quibusque [5] perquisitionum titulis fugitivorum latebrosa vagatio reprimatur. Sed dum iudicum diversis occasionibus, vel susceptorum fraude eorum fuga occulitur, verum est quod et ipsarum legum ordo difficile adimpletur, et increscente vitio potior latitantibus aditus propagatur; ita ut non sit penitus civitas, castellum, vicus, aut villa, vel diversorium in quibus mancipia latere minime dignoscantur. Vnde reservata anterioris legis illius sanctione, quæ de fugitivis est promulgata, huius novellæ constitutionis decreto censemus, ut quicumque deinceps fugitivum alterius susceperit, quamquam se dicat esse ingenuum, statim eum procuret iudicialiter exquirendum, ut utrum ingenuus, an fortasse sit servus, iudicis instantia perquiratur, qualiter reperta veritate servus idem domino proprio reformetur. Quod si susceptum quisque fugitivum nec iudici præsentaverit, nec pervento [6] domino reddiderit; si servus fuerit, vel libertus instantia iudicis CL. publice verberibus vapulabit. Si autem ingenuus, et C. flagellis coerceri, et libram insuper auri persolvere se noverit domino servi. Quod si non habuerit unde componat hanc solidorum summam, CC. flagellorum ictus accipiat. Nam et cæteri habitatores loci illius, seu cuiuscumque gentis vel generis homines quorumlibet sint servi, tam ecclesiarum, quam etiam fisci nostri vel diversorum possessorum [7], simili erunt sententia feriendi, si fugitivum alterius nec prodiderint, nec de possessione sua, in qua latitaverit, foris expulerint. Sed hæc observanda vel tenenda sancimus, ut in quibuscumque locis mancipia advenerint fugitiva, statim omnes habitatores locorum ipsorum congregentur in unum, qualiter mancipia ipsa fugitiva vivida indagatione perquirentes, aut per quæstionum [8] tormenta, aut pro poenali examinatione, cuius sint servi vel ancillæ, aut quando dominis suis fugerint, vel de qualibus locis inibi advenerint, specialiter manifestent; ut secundum anterioris legis edictum, propriis dominis præsententur, aut dirigantur. Quod si hunc ordinem adimplere minime procuraverint, et mancipia illa fugitiva nec perquirere, nec etiam dominis suis reformare intenderint, nec iudiciali examinatione exquirenda curaverint, sed in eo loco in quo suscepta extiterint, postmodum fuerint reperta; omnes habitatores loci ipsius, tam viri quam feminæ, cuiuslibet sint gentis, generis, ordinis vel honoris CC. erunt flagellis publice a iudicibus coercendi. Quod si tiuphadi aut vicarii, atque universi qui iudiciali [9] functi extiterint potestate, sive numerarii actores, vel procuratores, vel ecclesiarum Dei sacerdotes, fisci vel proprietatis nostræ, atque quorumlibet hominum, in quorum commisso mancipia ipsa latebrosa vagatione se foverint, huius legis sententiam in subditis sibi populis vel iunioribus adimplere neglexerint, districti ab episcopis vel comitibus territorii, CC. [10] verberibus publice flagellentur. Nam si episcopi ad quorum cognitionem hæc causa pervenerit, amicitia inlecti, aut beneficio corrupti, vel quadam tepiditatis negligentia occupati, hu-

1 *Complut.* tradere.
2 *Toled. got. y S. J. R. sin autor ni nota.*
3 *Legion. y Card.* Antiqua. *S. J. R.* R.
4 *Esta ley XXI. se halla en los códices Legion. Toled. got. S. J. R. y Complut. de donde se ha tomado.*
5 *Legion.* quibus persecutionibus, quibus titulis.
6 *Legion.* præsente.
7 *Legion.* populorum.
8 *Legion.* quæstionis.
9 *Legion.* iudiciaria.
10 *Legion.* CCC.

ius legis sententiam impetrantibus [1] illis implere distulerint [2], divinæ attestationis a comite vel tiuphadis coram ipsis se astringant, ut per XXX. dierum excomunicationis emendatione plectantur, ut in ipsis XXX. diebus nullo modo poculum vini nec alios cibos sumere audeant, excepto vespertinis horis pro refectione corporis bucellam panis hordeacei, et calicem aquæ sumant, quatenus amaritudinis sententia perferant molestiam, pro eo quod institutionem legis huius distulerint adimplere. Iudicibus tamen ac comitibus hanc sententiam adimplere iubemus, ut si ipsi prædictas institutiones neglexerint adimplere, legis huius censura tres libras auri persolvant fisci iuribus possidendas. Quicumque tamen hominum infra fines Hispaniæ consistentium [3], a quibuslibet personis mancipia ab incognito accipere voluerint, non aliter ipsa emptio [4] fiat, nisi prius coram iudice vel bonis hominibus, qui in loco illo fuerint ubi mancipium venditur, perquiratur utrum proprium an alienum servum vendere videatur, specialiter dicat, et hoc quod dixerit ipsum iurando affirmet. Ac postmodum servus ille, quem venundare voluit, per examinationem pœnæ cogatur transire. Et si perventum fuerit, quod non sit illius qui vendidit servus, sed alienum constat esse mancipium, tunc proprio domino iudicis instantia reformetur. Illum tamen qui alienum mancipium vendere voluit tamdiu in custodiæ vinculo mancipatum retineat, quamdiu dominus servi illius ibidem occurrens pro iudiciali examinatione suum prosequatur negotium, et legaliter compositionis excipiat [5] summam. Data [6] et confirmata lex in Cordoba anno feliciter sextodecimo regni nostri.

II. TITVLVS DE HIS QVI AD BELLVM NON VADVNT, AVT DE BELLO REFVGIVNT.

I. [7] *Si hi qui exercitui præpositi sunt, commodis corrupti aliquem de expeditione ad domum redire permiserint, vel a domibus suis exire non coegerint.*

Si thiufadus [8] ab aliquo de thiufada [9] sua fuerit beneficio corruptus, ut eum ad domum suam redire permitteret, quod acceperat in novecuplum reddat comiti civitatis in cuius est territorio constitutus. Et si ab eo nullam mercedem acceperit, sed sic eum, dum sanus est, ad domum dimiserit, vel de domo in exercitum exire non compulerit, reddat solidos XXX. Quinquagenarius [10] vero XV. et centenarius X. Si certe, decanus fuerit, V. solidos reddere compellatur, et ipsi solidi dividantur in centena, ubi fuerint numerati.

II. [11] *Si compulsores exercitus aliquid, dum exercitum ad hostem compellunt, de domibus eorum auferre præsumpserint.*

Servi dominici, id est, compulsores exercitus, quando gotos in hostem exire compellunt, si eis aliquid tulerint, aut ipsis præsentibus vel absentibus, sine ipsorum voluntate, de rebus eorum auferre præsumpserint, et hoc ante iudicem potuerint adprobare, ei cui abstulerint in

1 *Legion.* imperantibus.
2 *Legion.* distulerint, XXX. dierum excommunicationis emendatione plectantur.
3 *Legion.* commanentium vel consistentium.
4 *Legion.* venditio.
5 *Legion.* accipiat.
6 *Esta última cláusula se ha tomado del códice Legion.*
7 *Toled. got. y Card.* Antiqua.
8 *Complut.* tyuphadus, *y así otras veces.*
9 *S. J. R. Legion. y Complut.* thiuphada. *Lind.* thyuphadia.
10 *Legion. Complut. y Lind.* Quingentenarius.
11 *Card. y S. J. R.* Antiqua. *Legion.* Antiqua noviter emendata.

undecuplum restituere non morentur. Ita tamen ut unusquisque eorum in conventu publice C. flagella suscipiat.

III. Antiqua. *Si præpositi exercitus relicto bello ad domum redeant, aut alios redire permittant.*

Si quis centenarius dimittens centenam suam in hoste, ad domum suam refugerit, capitali supplicio subiacebit. Quod si ad altaria sancta vel ad episcopum forte confugerit, CCC. solidos reddat comiti civitatis, in cuius territorio est constitutus, et pro [1] vita sua non pertimescat. Ipse tamen comes civitatis notum faciat regi, et sic cum nostra ordinatione partiantur solidi illi ad ipsam centenam, quæ ei fuerat adscripta. Ipse autem postmodum centenarius nullo modo præponatur, sed sit sicut unus ex decanis. Et si centenarius sine conscientia aut voluntate præpositi hostis, aut thiufadi [2] sui de centena sua ab aliquo per beneficium persuasus aut rogatus quemquam ad domum suam redire permiserit, vel in hoste [3] ut non ambularet relaxaverit, quantum ab eo acceperat in novecuplum comiti [4] civitatis, in cuius est territorio constitutus, satisfacere compellatur: et sicut superius diximus, comes civitatis nobis in notitiam refferre non differat, ut ex nostra præceptione dividatur inter eos in quorum centena fuerat adscriptus. Quod si centenarius ab eo nullam mercedem acceperit, et sic eum ad domum suam ambulaturum dimiserit, ille centenarius, sicut superius est comprehensum, det comiti civitatis solidos X.

IV. Antiqua. [5] *Si præpositi exercitus aut relicta expeditione ad domum suam redeant, aut alios exire minime compellant.*

Si decanus relinquens decaniam suam de hoste ad domum suam refugerit, aut de domo sua cum sanus est, exire, et ad expeditionem proficisci noluerit, det comiti civitatis solidos X. Quod si alicui forte mercedes dederit, reddat solidos V. comiti civitatis in cuius est territorio constitutus; et ipse comes civitatis notum nobis faciat, ut cum nostra iussione dividantur inter eos, in quorum centena fuerat adscriptus. Quod si aliquis qui in tiufada [6] sua fuerat numeratus, sine permisso tiufadi sui vel quingentarii [7] sui vel decani sui de hoste ad domum suam refugerit, aut de domo sua in hostem proficisci noluerit, in conventu certantium [8] publice centum flagella suscipiat, et reddat solidos X [9].

V. Antiqua. [10] *Si compulsores exercitus beneficio accepto aliquem sine ægritudine domi stare permiserint.*

Servi dominici qui in hostem [11] exire compellunt, si ab eis aliquis se forte redemerit, quantum ab eo acceperunt, in novecuplum comiti civitatis cogantur exsolvere, et eos quos rogaverit dum esset sanus, ut eum in expeditionem non compellerent, etiam si nullam mercedem ab eo acceperint, illi qui eum relaxaverint reddant pro eo comiti civitatis solidos V. Tiufadus vero quærat per centenarios suos, et centenarii per decanos suos, et si potuerint cognoscere quia per precem aut per redemptionem ad domum suam refugerint, aut de domo in hostem proficisci noluerint; tunc tiumfadus præposito [12] comiti notum faciat, et scribat comiti civitatis in cuius est territorio constitutus, ut [13] comes civitatis vindictam quæ in lege posita est de his qui pro se rogant [14], aut qui se redimunt, aut tiufadis, aut centenariis, aut decanis vel servis dominicis omnia ad integrum implere non differat. Quod si exegerit et celaverit, et in notitia non protulerit, omnia quæ exegit in novecuplum reddat [15]: et si corruptus ab aliquo, vel rogatus exigere distulerit, in duplum de propria sua facultate satisfaciat illis, qui inter se hanc solutionem fuerant divisuri. Quod si post exactam rem Regi notum non fecerit, ut ipse hoc iubeat in tiufada [16] cui debebatur dividere, aut comiti civitatis reddere fortasse dissimulet [17], undecupli compositionem eis satisfacere non moretur.

VI. Antiqua. [18] *De his qui annonas distribuendas accipiunt, et fraudare præsumunt.*

Hoc iustum elegimus, ut per singulas civitates vel castella quicumque erogator annonæ fuerit constitutus, comes civitatis, vel annonæ dispen-

1 *Complut.* de vita.
2 *Toled. got.* tiumphadi.
3 *Toled. got.* vel de hoste relaxaverit.
4 *Toled. got.* comiti civitatis satisfaciat, ut sicut superius diximus, comes notum Regi faciat, ut ex nostra præceptione dividantur inter ipsam centenam. Quod si centenarius nullam ab eo mercedem acceperit, et sic eum ad domum reliquerit ire, centenarius det comiti civitatis solidos X.
5 *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
6 *Lind.* thyuphadia.
7 *Card. Legion. y Lind.* quingentenarii aut centenarii.
8 *Card. Toled. got. S. J. R. Legion. y Complut.* mercantium. *Lind.* merentium.
9 *Toled. got.* XIV.
10 *Toled. got. S. J. R. Complut. y Lind. sin autor ni nota.*
11 *Card. Complut. y Lind.* in hostem.
12 *Complut.* præposito civitatis faciat notum, in cuius &c.
13 *Complut.* et.
14 *Legion. y Complut.* rogant, servis dominicis omnia &c.
15 *Card.* reddat comiti civitatis.
16 *Lind.* thyuphadia, *y así otras veces.*
17 *Complut.* distulerit.
18 *Legion. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*

sator, annonam quam eis est daturus, ex integro in civitate vel castello iubeat exhiberi; et ad integrum eis restituere non moretur. Quod si contigerit ut ipse comes civitatis aut annonarius, per negligentiam suam non habens, aut forsitan nolens, annonas eorum dare dissimulet, comiti exercitus sui querellam depromant [1], quod annonas eorum eis dispensatores tradere noluerint. Et tunc ille præpositus hostis hominem suum ad nos mittere non moretur; ita ut numerentur dies ex quo annonæ eorum iuxta consuetudinem eis impletæ non fuerint. Et tunc ipse comes civitatis vel annonarius quantum temporis eis annonas consuetas subtraxerat, in quadruplum eis invitus de sua propria facultate restituat. Similiter et de his qui in tiufada fuerint numerati, observari præcipimus.

VII. Antiqua. [2] *Quam mercedem accipiant qui mancipia vel quaslibet res de manu hostis excusserint.*

Quicumque de vitæ suæ statu desperans, inimicos fuerit adgressus, ita ut mancipia vel quodcumque genus pecuniæ vel aliarum rerum ab inimicis possit excutere [3], et certus rei dominus apud eum aliquid videatur agnoscere; de his ex toto duas partes pro intuitu misericordiæ domino certo restituat, tertiam vero partem pro laboris sui premio consequatur. Similiter et si quis qualecumque mancipium ab inimicis sollicitaverit, et ipsi mancipio patrocinium aut consilium præstiterit, et eum ad certum dominum perduxerit; quicumque fuerit agnitus hoc fecisse, de mancipio decimam partem mercedis pro tali casu [4] aut eventu omnino excipiat habiturus.

VIII. Flavius gloriosus Vbamba Rex [5].

Quid debeat observari, si scandalum infra fines Hispaniæ exsurrexerit [6].

Cogit nostram gloriam saluberrima intentio actionis, ut sicut in dirimendis negotiis populorum legum est auctoritas promulgata, ita in rebus bellicis mutuo suffulta præsidio ab illis [7] ad expugnandum maneat fraternitas, dilectione retenta. Prodesse enim omnibus tranquilitas nostra non ambigit, si cunctorum animos ad bonum propositum classica legis tuba evocando constringat: scilicet, ut quæ in præteritis non bene ordinata discurrunt, deinceps disposita, opitulante domino, in melius proficiscantur. Et ideo huius male usitatæ consuetudinis mores nostra clementia perhorrescit, et tædiose tolerat, quod per quorundam [8] incuriam frequentia [9] occurrant patriæ damna. Nam quotiescumque aliqua infestatio inimicorum in provincias regni nostri se ingerit, dum nostris hominibus, qui in confinio externis [10] gentibus adiunguntur, hostilis surgit bellandi necessitas; ita quidam facillima se occasione dispergunt, modo transductione loci, modo livore odii, modo etiam impossibilitatis dissimulatione subnixi, ut in eo præliandi certamine unus alteri fraterna solatia non impendat: et sub hac occasione, aut qui præstare debuit publicis utilitatibus fratrum destitutus adiutorio retrahatur, aut si aggredi pro gentis et patriæ utilitatibus audacter voluerit, casu imminentis periculi ab adversariis perimatur. Ideo præsenti sanctione decernimus, ut a die legis huius prænotato vel tempore, si quælibet inimicorum adversitas contra partem nostram commota extiterit, seu sit episcopus, sive etiam in quocumque ecclesiastico ordine constitutus, seu sit dux aut comes, tiufadus atque vicarius, gardingus vel quælibet persona, cui aut ex ipso sit commissum, ubi adversitas ipsa occurrerit, aut ex altero qui in vicinitate [11] adiungitur, vel quicumque in easdem provincias vel territoria superveniens [12] infra centum millia positus, statim ubi necessitas emerserit, mox a duce suo, seu comite, tiufado vel vicario, aut a quolibet fuerit admonitus, vel quocumque modo ad suam cognitionem pervenerit, et ad defensionem gentis vel patriæ nostræ præstus cum omni virtute sua qua valuerit non fuerit, et quibuslibet subtilitatibus vel requisitis occasionibus alibi se transferre vel excusare voluerit, ut in adiutorium fratrum suorum promptus atque alacer pro vindicatione patriæ non existat, et superveniens adversariorum hostilitas aliquid damni, vel captivitatis in populos vel provincias regni nostri quomodo intulerit; quisquis tardus seu formidolosus vel qualibet malitia, timore vel tepiditate subreptus extiterit, et ad præstitum vel vindicationem [13] gentis et patriæ exire vel intendere contra inimicos nostræ gentis tota virium intentione distulerit: si quisquam ex sacerdotibus vel clericis fuerit, et non habuerit unde damna rerum terræ nostræ ab inimicis inlata de propriis rebus satisfaciat, iuxta electionem principis districtiori mancipetur exsilio. Hæc sola sententia in episcopis, presbyteris, diaconibus observanda est. In clericis vero non habentibus honorem iuxta subteriorem de laicis ordinem constitutum, omnis sententia adimplenda est. Ex

1 *Complut. y Lind.* deponant.
2 *Emilian. y Card.* Antiqua. Fls. Rcsts. Rex. *Complut. y Lind. sin autor ni nota.*
3 *Complut.* evertere.
4 *Legion. y Complut.* causa.
5 *Legion. añade*: Nova lex.
6 Complut. y Lind. *surrexerit.*
7 *Lind.* habilis fraternitatis dilectione &c.
8 *Legion. y Complut.* eorumdem.
9 *Legion. y Complut.* frequenter.
10 *Legion. y Complut.* extraneis.
11 *Complut. y Lind.* in civitate.
12 *Complut.* supervenerit .... milliaria.
13 *Toled. got.* defensionem.

laicis vero sive sit nobilis, sive mediocris [1] viliorque persona qui talia gesserit, præsenti lege constituimus, ut amisso testimonio dignitatis, redigatur protinus in conditionem [2] ultimæ servitutis, ut de eius persona quidquid princeps iudicare voluerit potestas illi indubitata manebit. Nam iustum est, ut qui nobilitatem sui generis et statum patriæ, quod priscæ gentis adquisivit utilitas, constanti animo vindicare nequivit, legis huius sententia feriatur, qui notabiliter superioribus culpis adstrictus, degener atque inutilis reperitur. De bonis autem transgressorum, laicorum scilicet, atque etiam clericorum qui sine honore sunt, id decernimus servandum [3], ut qui deinceps hoc fortasse commiserint, inde cuncta damna terræ nostræ, vel his qui mala pertulerint, sarciantur; ut recte doleat, et dignitatem se amisisse nobilium, et prædia [4] facultatum, cuius maligna vel timida factio, nec lædentem repulit hostem, nec se ostendit in adversariorum congressionem virilem. Nam et si quilibet infra fines Hispaniæ, Galliæ, Galleciæ [5] vel in cunctis provinciis quæ ad ditionem nostri regiminis pertinent, scandalum in quacumque parte contra gentem vel patriam nostrumque regnum, vel etiam successorum nostrorum moverit, aut movere voluerit; dum hoc in vicinis loci ipsius partibus iuxta numerum milliorum suprascriptum nuntiatum extiterit, aut etiam specialiter quisquis ille a sacerdotibus, clericis, ducibus, comitibus, tiufadis, vicariis vel quibuslibet personis iuxta ordinem suprascriptum admonitus fuerit, vel ad suam cognitionem quocumque modo pervenerit, et statim ad vindicationem aut Regis, aut gentis et patriæ, vel fidelium præsentis Regis contra quem ipsum scandalum excitatum extiterit, non citata devotione cucurrerit, et præstitum se in eorum adiutorio ad destruendum exortum scandalum non exhibuerit; si episcopus vel quilibet fuerit ex clero, aut fortasse ex officio palatino, in quocumque ordine sit constitutus, vel cuiuslibet persona fuerit dignitatis, aut fortasse inferior huius infidelitatis implicatus scelere, non solum exsilio relegetur, sed de eorum facultatibus quidquid censura legalis [6] exinde facere vel iudicare voluerit, arbitrio illius et potestati per omnia subiacebit. Illos tantum [7] a superioribus capitulis lex ista indemnes efficiat, qui ita ab infirmitate fuerint prægravati, ut progredi aut proficisci in consortio fidelium secundum superiorem ordinem minime possint. Qui vero et si ipsi morbis quibuslibet fuerint præpediti, omnem tamen suam virtutem in adiutorio episcoporum vel clericorum atque fratrum suorum sinceriter pro utilitate regiæ potestatis et gentis et patriæ fideliter laborantium dirigent. Quod si hoc non fecerint, superiori sententia pariter cum transgressoribus feriantur. Persona autem illa tunc erit a suprascripta damnatione innoxia, dum per idoneum testem convicerit, ita se esse præ ægritudine impossibilem, ut nullum habuisse in tempore præstandi vel proficiscendi vigorem: ut vitium, quod ex præteritis temporibus male usque hactenus inoleverat, et severa legis huius censura redarguat, et concors atque unanimis adsensio quietem plebium et patriæ defensionem adquirat. Data et confirmata lex die kalendarum novembrium anno feliciter secundo regni nostri [8].

IX. [9] Flavius gloriosus Vbamba Rex [10].

De his qui in exercitu, constituto [11] die, loco vel tempore definito non successerint aut refugerint [12]; vel quæ pars servorum uniuscuiusque in eadem expeditione debeat proficisci.

Si amatores patriæ hi proculdubio adprobantur, qui se periculis ultronee pro eius liberatione obiiciunt, cur desertores potius [13] non dicantur qui vindicatores eius se esse desistunt? Nam quando hi tales voluntarie terram salvaturi credendi sunt, qui etiam admoniti [14] pro liberatione patriæ non insurgunt, dum aut de bellica profectione se differunt, aut quod peius est, vel remorari contra monita cupiunt, vel destituti contra ordinem proficiscuntur: quum quidam illorum laborandis agris studentes, servorum multitudines [15] tegunt [16], et procurandæ salutis suæ gratia nec vicesimam quidem partem suæ familiæ secum ducunt: quin potius auctiores volunt fieri fruge, quam corporis sospitate, dum sua tegunt, et se destituunt, maiorem diligentiam rei familiaris, quam experientiam habentes in armis, quasi laborata fruituri possideant, si victores esse desistant. Consulendum est ergo talibus per disciplinam, quos studia utilitatis propriæ non invitant. Vnde id cunctis populis regni nostri sub generali et omnimoda constitutione præcipimus, ut instituto [17] atque præfinito die vel tempore

1 *Legion.* mediocrior vilisque.
2 *Complut.* in ultionem.
3 *Legion. Complut. y Lind.* observandum.
4 *Legion. y Complut.* prædictam facultatem.
5 *Legion. Card. Complut. y Lind.* Galliciæ. *Toled. got.* Galliæ vel in cunctis, &c.
6 *Legion. Complut. y Lind.* regalis.
7 *Legion. y Complut.* tamen.
8 *Toled. got. al fin añade*: Toleto.
9 *En S. J. R. Legion. y Complut. esta ley se halla ántes de la VIII.*
10 *Card. Toled. got. y Lind.* Fls. gls. Ervigius Rex. *Card. añade*: Noviter emendata. *Legion.* Antiqua.
11 Complut. *constituti.*
12 Desde *vel quæ pars* falta en los códices Legion. y Complut.
13 *Complut.* protinus.
14 *Lind.* etiam animo acri.
15 *Legion. y Complut.* multitudinem.
16 *Lind.* celant.
17 *Lind.* in constituto.

quo aut princeps in exercitum ire decreverit, aut quemlibet de ducibus vel comitibus profecturum in publicam utilitatem præceperit, quisquis ille sive admonitionem cuiuslibet suscipiat, seu etiam nec admonitus qualibet tamen cognitione id sentiat, vel quocumque sibi indicio innotescat, quo in loco exercitus bellaturus accedat, domi ulterius residere non audeat, nec qualemcumque remorationem vel excusationem profecturus exhibeat: sed definitis locis atque temporibus, iuxta quod eos vel iussio principalis monuerit, vel admonitio ducis vel comitis, tiufadi, vicarii, seu cuiuslibet curam agentis tetigerit, præstum se unusquisque, ut dictum est, definito loco vel tempore exhibeat. Iam vero si quisquis ille admonitus, vel etiam nec admonitus, et tamen qualibet cognitione sibimet innotescente non nescius, aut progredi statim noluerit, aut in definitis locis atque temporibus præstus esse destiterit; si maioris loci persona fuerit, id est, dux, comes, seu etiam gardingus, a bonis propriis ex toto privatus, exsilii relegatione iussu regio mancipetur; ita ut quod principalis sublimitas de rebus eius iudicare elegerit, in suæ persistat potestatis arbitrio. Inferiores sane vilioresque personæ, tiufadi scilicet, omnisque exercitus compulsores, vel hi qui compelluntur, si aut in exercitum venire distulerint, aut in loco vel tempore constituto minime occurrerint, vel proficisci neglexerint, seu de expeditione publica quocumque fraudis commento effugiendo se subtraxerint, non solum ducentorum flagellorum ictibus verberati, sed et turpiter decalvatione fœdati, et insuper singulas libras auri cogantur exsolvere, quas principalis potestas cui largiri decreverit, suo maneat incunctanter arbitrii [1]. Quod si non habuerit unde hanc compositionem exsolvat, tunc regiæ potestati sit licitum huiusmodi transgressorem perpetuæ servituti subiicere: ut quod de eo suisque rebus ordinare decreverit, habeat sine dubio potestatem. Illos sane ab huius legis sententia decernimus [2] innocuos, quos aut principalis absolverit iussio, aut minoris adhuc retinuerit ætatis tempus, aut senectutis vetustas, aut etiam ægritudinis cuiusque gravida represserit moles. Si tamen is qui ægritudine fuerit prægravatus, per legitimum testem probare potuerit, quia præ ægritudinis languore in exercitum proficisci nequivit, omnem tamen virtutem rei suæ ipse qui ab ægritudine prægravatus fuerit, secundum legis huius institutionem, in publicis utilitatibus cum duce vel comite suo dirigere non moretur. Nunc vero quia de generali omnium progressione prædiximus, restat ut de progressorum virtute vel copiis instituta ponamus. Et ideo id decreto speciali decernimus, ut quisquis ille est, sive sit dux, sive comes atque gardingus [3], seu sit gotus sive romanus, necnon ingenuus quisque vel etiam manumissus, sive etiam quilibet ex servis fiscalibus, quisquis horum est in exercitum progressurus, decimam [4] partem servorum suorum secum in expeditionem bellicam ducturus accedat: ita ut hæc pars decima servorum non inermis existat, sed vario armorum genere instructa permaneat [5]: sic quoque ut unusquisque de his quos secum in exercitum duxerit, partem aliquam zavis vel loricis munitam, plerosque vero scutis, spathis, scramis, lanceis, sagittisque instructos quosdam

1 *Legion. Toled. got. S. J. R. y Complut.* arbitrii. Vnde res ipsa in principis potestatem iterum veniat, tunc id irrevocabili constitutione tenebitur, ut etiam si ipse eam habere non meruerit, qui eam prius accepit, in aliis fidelibus transfusa res ipsa proficiat. Tantum est ut in illius ultra potestatem non transeat, qui in profectione bellica tardus, et dignitate semel exstitit privatus, et rebus. Sane duces omnes, senioresque palatii ad huiusmodi sententiam obnoxii tenebuntur, quicumque fuerint superioris præcepti transgressores inventi. Necnon et illi huiuscemodi damnationis sententiam merebuntur, qui aut de bello refugiunt, aut in bellica profectione constituti, extra senioris sui permissum alibi properasse reperiuntur. Id tamen in hac eadem progressione, tam in maiorum quam in minorum personis est observandum, ut si quilibet sub gravi ægritudine consistens nullo modo proficiscendi habeat vires, statim loci illius vel territorii episcopum ad suæ ægritudinis inspiciendam molestiam veniendum exoptet, id est, ut illum ex episcopis inspectores suæ ægritudinis advocet, in cuius territorio vel provincia aut infirmasse ei contigerit, aut immorasse, vel ex aliorum territorio advenisse contigerit. Nam ei aliter non est credendum, nisi aut episcoporum testimonio, in quorum territoriis dinoscitur infirmasse, aut iurisiurandi fuerit attestatione firmatum, aut eorum iuramento quos iidem episcopi vice sua inspectores dixerint, fuerit comprobatum. Qui tamen episcopi hanc de talibus curam habeant, ut ægritudines eorum morbosque, aut per se, aut per subditos diligenter inspiciant, si aut proficisci nullo modo possunt, aut si post aliquos dies possint definite concurrere ad bellandum, id est, antequam exercitus in præfinitis locis ingrediatur ad prælium. Et secundum quod talium ægritudines viderint, ipsorum esse iudicio committendum, utrum domi sospitatis gratia reparandæ immorentur, an reparatis viribus illis expediat ambulandum. Qualiter sub eorum episcoporum testimonio, aut ægritudinibus eorum compatiamur, ut concedat, aut vitium, si sub ægritudine fingitur, resecetur ut placeat. Ita tamen, ut si se quisquis ita viderit infirmitate defessum, ut nullo modo proficisci valeat ad prælium, virtutem rei suæ secundum legis huius institutionem in publicis utilitatibus cum duce vel comite suo dirigere non moretur. Sin autem senserit se continuo meliorari, mox ut corporis reparaverit vires, statim per se cum omni virtute sua, secundum quod legis huius sanctione præcipitur, illic non moretur succedere, ubi novit se admonitum exstitisse, vel exercitum cognoverit postea properasse. Nunc quia de generali omnium progressione &c.

2 *Lind.* decrevimus permanere innocuos.

3 *Complut.* grandævus.

4 *Legion. y Complut.* medietatem servorum suorum de his qui inventi fuerint a vicessimo anno, et supra id usque ad quinquaginta, singulatim unusquisque secum in expeditionem bellicam ducturus accedat, ita ut hæc ipsa medietas servorum non inermis &c.

5 *Card. y Lind.* adpareat. *Legion. y Complut.* adpareat. Primam et vicessimam partem unusquisque de his quos secum in exercitum duxerit, zavis [1] vel loricis munitam principi, duci vel comiti præsentare studeat. Reliquam vero partem armatam ostendat, id est, aliquos cum scutis, spathis &c.

1 *Complut.* armis vel loricis.

etiam fundarum instrumentis vel cæteris armis, quæ noviter forsitan unusquisque a seniore vel domino suo iniuncta habuerit, principi, duci vel comiti suo præsentare studeat. Si quis autem extra hanc decimam [1] partem servorum suorum in exercitus progressionem accesserit, omnis ipsa decima [2] pars servorum eius studiose quæsita atque descripta [3], quidquid minus fuerit inventum de hac instituta decima [4] parte servorum in bellicam unumquemque secum expeditionem duxisse, in potestatem principis reducendum [5] est, ut cui hoc idem princeps prælargiri decreverit, in eius subiaceat potestate. Quicumque vero ex palatino officio ita in exercitus expeditionem profectus extiterit, ut nec in principali servitio frequens existat, nec in guardia [6] cum reliquis fratribus suis laborem sustineat, noverit se legis huius sententia feriendum; excepto si eum manifesta languoris ostensio comprobaverit morbidum. Nam si quisque exercitalium in eandem bellicam expeditionem proficiscens, minime ducem aut comitem, aut etiam patronum suum sequutus fuerit, sed per patrocinia diversorum se dilataverit, ita ut nec in guardia cum seniore suo persistat, nec aliquem publicæ utilitatis profectum exhibeat, nec ei talis profectio imputanda est, sed superiorum ordinem, quæ de vilioribus inferioribusque personis in hac lege decreta sunt, in semetipsum noverit sustinere. His igitur ordinatis atque compositis [7], restat ut frenum cupiditati eorum ponamus, quos ad peragenda negotia utilitatis nostræ impingimus. Et ideo nullus dux, comes, tiufadus seu quislibet commissos populos regens, accepto beneficio, vel qualibet occasione suæ pessimæ voluntatis, quemquam ex suis subditis de bellica profectione dimittat, aut admonitiones ipsas quæ fieri debent progressione exercitus, vel indictione armorum, sub ista quasi admonitionis occasione interserat, unde quemquam illorum militare præsumat. Nam quisquis talia agens pro his, ut dictum est, causis a quolibet aut oblatum quodcumque perceperit, aut ipse quidquam cuiuscumque exegerit; equidem si de primatibus palatii fuerit, et illi a quo tale aliquid accepit, in quadruplum satisfaciat, et principi pro eo solo quo se munificare præsumpsit, libram [8] auri soluturum se noverit. Minores vero personæ ab honore vel dignitate ingenuitatis privatæ, in potestatem sunt principis redigendæ, ut quod de eis vel de rebus eorum iudicare elegerit, suæ subiaceat modis omnibus potestati.

III. TITVLVS DE HIS QVI AD ECCLESIAM CONFVGIVNT.

I. [9] *Ne ad ecclesiam confugiens abstrahatur, nisi armis defensus.*

Nullus de ecclesia ausus sit aliquem violenter abstrahere, nisi ad ecclesiam confugiens armis se fortasse defendere voluerit.

II. [10] *Si ad ecclesiam confugiens, dum suis armis defenditur, occidatur.*

Qui ad ecclesiæ porticos confugerit, et non deposuerit arma quæ tenuit; si fuerit occissus, percusor in loco sancto nullam fecit iniuriam, nec ullam calumniam pertimescat.

III. [11] *De damno hominem ab ecclesia abstrahentis.*

Si quis de altaribus servum suum, aut debitorem non traditum sibi a sacerdote vel ab ecclesiæ custodibus, violenter abstraxerit; si honestioris loci persona [12] est, ut primum iudici de eo fuerit relatum [13] altario, cui iniuriosus fuit, cogatur exsolvere solidos C. Inferior [14] vero persona det solidos XXX: quod si non habue-

1 *Legion. y Complut.* medietatem.
2 *Legion. y Complut.* medietas.
3 *Complut.* discussa.
4 *Legion. y Complut.* medietate.
5 *Legion. y Complut.* est reducendum, qualiter id ipsum de hac medietate quod minus unusquisque secum in exercitum duxerit, cui hoc idem princeps prælargiri decreverit, sui maneat incunctanter arbitrii. His igitur ordinatis &c.
6 *Lind.* wardia, *y así despues.*
7 *Complut.* constitutis.
8 *Legion. y Complut.* triginta auri solidos soluturum se noverit. Minores vero personæ, et ea quæ acceperint in duplum illis a quibus sunt ablata vel exacta restituant, et ipsi L. flagella publice verberati suscipiant. Huius sane legis edictum ab anno secundo regni nostri ex die kalendarum novembrium decernimus valiturum.
9 *Card. y Legion.* Antiqua.
10 *Toled. got. Card. y Legion.* Antiqua.
11 *Legion. y Card.* Antiqua.
12 *Toled. got.* persona est, ante iudicem altario &c.
13 *Complut.* intimatum. *Legion.* revelatum.
14 *Legion. y Lind.* inferioris vero loci persona det.

rit unde componat [1], correptus a iudice in conventu publice C. flagella suscipiat. Dominus vero servum, sive creditor debitorem recipiat excusatum.

IV. [2] *Vt debitor seu reus de ecclesia non abstrahantur, sed quæ sunt debita reddant.*

Eos qui ad ecclesiam vel ad ecclesiæ porticos confugerint, nullus contingere præsumat, sed presbytero [3] vel diacono repetat [4] ut reformet, et seu debitor sive reus qui confugerat, si non meretur occidi, apud repetentem ecclesiæ custos [5] interveniat, ut ei veniam det, et exoratus indulgeat. Quod si debitor aliquis ad ecclesiam confugerit, eum ecclesia non vindicet [6], sed presbyter aut diaconus debitorem sine dilatione [7] restituat; ita ut ipse qui debitum repetit, nequaquam cædere eum, aut ligare præsumat, qui ad ecclesiæ auxilium decurrit; sed præsente presbytero vel diacono constituatur infra quod tempus ei debitum reformetur. Quia licet ecclesiæ interventus religionis contemplatione concedatur, aliena tamen retineri non poterunt. De homicidis autem, maleficis et veneficis in eorum titulis leges sunt requirendæ [8].

LIBER X.

De divisionibus, et annorum temporibus atque limitibus.

I. TITVLVS DE DIVISIONIBVS, ET TERRIS AD PLACITVM DATIS.

I. [11] *Vt valeat semel facta divisio.*

Valeat semel facta divisio iusta [12], et nulla postmodum immutandi admittatur occasio.

II. [13] *De non revocanda divisione inter fratres, etiam si sine scriptura sit facta, solum si id idoneo teste convincatur.*

Divisionem factam inter fratres, etiam si sine

1 *Toled. got.* persolvat, in conventu publice CC. flagella suscipiat.
2 *Card. y Legion.* Antiqua.
3 *Complut.* a presbytero vel diacono repetantur, et seu debitor sive servus vel reus &c.
4 *Legion.* repetantur, et seu debitor &c.
5 *Legion. y Lind.* cultor.
6 *Legion. Complut. Toled. got. S. J. R. y Lind.* defendat.
7 *Complut.* sine aliqua excusatione.
8 *En el códice Toled. got. despues de la ley dice*: Finit liber IX. Fls. Incipit liber X. Vamba Rex.
9 Legion. *non convenit aliquatenus immutari.*
10 Complut. *discernendis.*
11 *Legion.* Antiqua.
12 *Legion.* iusta et recta.
13 *Legion.* Antiqua.

scriptura inter eos convenerit, permanere iubemus, dummodo testibus idoneis comprobetur; et divisio ista plenam habeat firmitatem.

III. [1] *Vt quod a plurimis et melioribus in divisione est constitutum, a paucis et deterioribus non liceat immutari.*

Si plures fuerint in divisione consortes, quod a multis et [2] a melioribus iuste constitutum est, a paucis et [3] deterioribus non convenit aliquatenus immutari.

IV. Flavius Cindasvintus Rex [4].

Vt liceat uni hæredi respondere, si ab aliquo petatur: et petere, si causâ qualicumque compellitur.

Quum priscæ legis auctoritate fuerit constitutum, ut is qui ad dicendam causam compellitur, non nisi præsente eo, qui rei litigiosæ consors est, audiatur: satis ex hoc petitorum negotia superflue conspeximus dilatari, quum ad dicendam causam pro sua unusquisque persona sufficiat. Igitur ne callida oppositione causantis, dum excusatio prætenditur pro consorte, tricennalis obviet annositas petitori; providentissima deliberatione sancimus, ut remota excusatione consortium, tam pro eorum quam pro sua persona, is qui iudicialiter pro communibus rebus fuerit appellatus, respondeat. Nec ullum præiudicium consortis absentia, si cohæres eius iustissime, seu etiam per commentum aut per ignaviam fuerit superatus, incurrat: sed si reparare [5] negotium legaliter intenderit, permittatur. Abrogata denique supra factæ legis tam inconvenientis sententia, hoc salubre decretum per universos regni nostri populos omni decernimus reverentia valiturum. Ac similis etiam ordo servabitur, si unus forsitan ex consortibus quemquam crediderit lite pulsandum.

V. [6] *Si placitum quis divisionis inrumpat, divisam partem usurpans.*

Qui placitum divisionis inruperit, et quamlibet partem alienæ portionis invaserit; tantum de suo, quantum de alieno occupavit, amittat.

VI. [7] *Si vineam aut domum quis in consortis terra construxerit.*

Si quis [8], domino nesciente [9] vel [10] consentiente, vineam in consortis terra plantaverit, aut domum fecerit, vel certe si ipse qui vineam plantat, vel domum facit, ignoraverit quod portio sit consortis; dum hoc aut testibus aut iuramento firmaverit, aliud tantum terræ paris meriti domino illi, in cuius terra vineam plantavit, restituat, et qui posuit vineam securus obtineat [11]. Si vero domino contradicente plantaverit, iuste [12] eam perdat qui rem alienam domino contradicente [13] plantavit. Similis etiam et de ædificiis forma servetur. Hoc tamen adiicimus, ut si quicumque alteri terram vendiderit aut donaverit sive commutaverit [14], quæ tamen reperiatur quandoquidem non eius iuris fuisse qui dedit; si ille qui terram ipsam acceperit, in eadem terra domum ædificaverit, aut vineam plantaverit, sive oliveta, hortum vel pomaria fecerit, sive etiam si quid utilitatis ibi aut laboris adiecerit [15], et dominus terræ illius cui terra ipsa debita fortasse manebat, callidum se servans contestari noluerit, aut fortasse longe commanens id ipsum aut nescierit, aut contestari noluerit [16], ut in postmodum laboratum ibi auferre aliquid possit: dum hoc ipse cuius eamdem terram esse patuerit, coram iudice propulsaverit, ab auctore qui terram ipsam iniuste alteri dedit, alteram et similem terram in duplo recipiat [17]; et ille qui [18] in eadem terra labores suos exercuit [19], id quod laboravit nullo modo perdat.

VII. [20] *Si vineam in aliena terra quis plantet, in qua non habet sortem.*

Qui vineam in alieni fundi territorio, in quo ipse consors non est, sine permissione domini, sive per vim, aut forsitan domino nesciente vel absente plantaverit, etiam si ei contradictum non fuerit, vineam quam plantavit amittat: quia sufficere ei debet quod ad duplationem rei non addicitur, qui aliena prævaricare [21] dinoscitur.

VIII. [22] *De divisione terrarum facta inter gotum atque romanum.*

Divisio inter gotum et romanum facta de portione terrarum sive silvarum, nulla ratione tur-

1 *Legion.* Antiqua.
2 *Card.* vel.
3 *Card.* vel.
4 *Emilian.* Fls. Rcsts. Rex. *Legion.* Antiqua. *Toled. got. Card. y S. J. R. sin autor ni nota.*
5 *Lind.* separare.
6 *Legion. y Toled. got.* Antiqua.
7 *Legion. y Toled. got.* Antiqua. *Card.* Antiqua noviter emendata.
8 *Legion. y Complut.* Si quis nesciens vel sciens domum aut vineam in consortis &c.
9 *Lind.* sciente.
10 *Card.* vel absente.
11 *Legion.* possideat.
12 *Complut.* iuste quod plantavit, amittat.
13 *Legion. y Lind.* contraeunte.
14 *Vigil. Legion. y Complut.* commutatam acceperit.
15 *Legion. y Complut.* exercuerit.
16 *Legion. Toled. got. y Complut.* neglexerit.
17 *Legion. y Complut.* restituat.
18 *Legion. y Complut.* qui plantavit vineam, et in terra labores suos &c.
19 *Card.* exercuit, si interdictum non fuerit.
20 *Toled. got.* Antiqua.
21 *Legion. Toled. got. Complut. y Lind.* pervasisse.
22 *Legion.* Nova lex.

betur, si tamen probatur celebrata [1] divisio; nec de duabus partibus goti aliquid sibi romanus præsumat [2], aut vindicet, aut de tertia romani gotus sibi aliquid audeat usurpare aut vindicare, nisi quod a nostra forsitan ei fuerit largitate donatum; sed quod a parentibus vel vicinis divisum est, posteritas immutare non tentet.

IX. [3] *De silvis inter gotum et romanum indivisis relictis.*

De silvis quæ indivisæ forsitan restiterunt [4], sive [5] gotus sive romanus sibi eas adsumpserit [6], et fecerit fortasse culturas, statuimus ut si adhuc silva superest, unde paris meriti terra eius cui debetur portioni debeat compensari, silvam accipere non recuset. Si autem paris meriti quæ compensetur, silva non fuerit, quod ad culturam scisum est dividatur.

X. [7] *Quod ea quæ servus non iubente domino fecerit, excepto quod lex iubet, valere non poterit.*

Quidquid servus non iubente domino diviserit vel fecerit, excepto quod lex permittit, firmum non esse iubemus, si id dominus servi noluerit custodire.

XI. [8] *Vt qui terras ad canonem accepit, placitum servet.*

Terras quæ ad placitum canonis datæ sunt, quicumque suscepit, ipse possideat, et canonem domino singulis annis qui fuerit definitus exsolvat; quia placitum non oportet [9] inrumpi. Quod si canonem [10] constitutum singulis annis implere neglexerit, terras dominus pro iure suo defendat: quia sua culpa beneficium quod fuerat consequutus amittit, qui placitum non implesse convincitur.

XII. [11] *De terris quæ definito annorum numero per placitum dantur.*

Si per precariam epistolam certus annorum numerus fuerit comprehensus, ita ut ille qui susceperat terras post quodcumque tempus domino reformet [12]; iuxta conditionem placiti terram qui accepit, restituere non moretur.

XIII. [13] *Si ille qui ad placitum terras accepit, extendat culturas.*

Qui ad placitum terras suscepit, hoc tantum teneat quod eum terrarum dominus habere permiserit, et amplius non præsumat. Quod si [14] terras culturæ longius extendisse cognoscitur, et sibi alios ad excolendos agros forte conduxerit [15], aut plures filii vel nepotes in loci ipsius habitatione subcreverint [16], aut campos quos ei dominus terræ non præstiterat, occupaverit, aut silvam quæ ei data non fuerat propter excolendos agros, aut conclusos, aut facienda forsitan prata succiderit: quidquid amplius usurpavit quam ei præstitum probatur [17], amittat, et in domini consistat arbitrio, utrum canon addatur, an hoc quod non præstitit, dominus ipse possideat. Si tantummodo alicui ager sit datus, et data silva vel campus non fuerit, sine iussu domini nihil de silva vel de campo qui agrum suscepit, usurpet.

XIV. [18] *Si inter eum qui dat et accipit terram aut silvam, contentio oriatur.*

Si inter eum qui accipit terras aut silvas, et qui præstitit, de spatio unde præstiterit, orta contentio fuerit, tunc si superstis [19] est ipse qui præstitit, aut si certe mortuus fuerit, eius hæredes præbeant sacramentum quod non amplius auctor eorum dederit, quam ipsi designanter ostendunt. Et sic posteaquam iuraverint, præsentibus testibus quæ observentur signa constituant, ut pro ea re deinceps nulla accedat causatio. Si vero consortes eius aut non dignentur iurare, aut forte noluerint, aut aliquam dubietatem habuerint quantum vel ipsi dederint, vel antecessores eorum; ipsi ut animas suas non condemnent, nec sacramentum præstent, sed tota aratra quantum ipsi vel parentes eorum in sua sorte susceperant, per singula aratra [20] quinquagenos aripennes dare faciant; ea tamen conditione, ut quantum occupatum habuerint vel cultum, iuxta quinquaginta aripennes concludant, nec plus quam eisdem mensuratum fuerit aut ostensum, nisi terrarum dominus forte præstiterit, audeant usurpare. Quod vero amplius usurpaverint, in duplum reddant invasa.

1 *Toled. got.* celata.
2 *Legion.* præsumat usurpare aut vindicare.
3 *Toled. got. y Legion.* Antiqua.
4 *Vigil. Legion. y Complut.* residuæ erunt. *Lind.* resederunt.
5 *Complut.* si seu.
6 *Toled. got.* adruperit.
7 *Legion.* Antiqua.
8 *Legion.* Antiqua.
9 *Legion. y Complut.* potest.
10 *Legion. y Complut.* annonas constitutas.
11 *Legion.* Antiqua.
12 *Legion. y Complut.* reformaret.
13 *Card.* Noviter emendata. *Legion.* Antiqua.
14 *Legion. Card. Toled. got. Complut. y Lind.* Quod si culturas suas longius &c.
15 *Vigil. Emilian. Toled. got. y Lind.* coniunxerit.
16 *Card. Toled. got. y Lind.* succeserint.
17 *Complut.* fuerat.
18 *Card.* Fls. Rcs. Rex. *Legion.* Antiqua.
19 *Toled. got.* suprestis. *Complut. y Lind.* si superest.
20 *Complut.* pro singulis aratris.

XV. [1] *Vt qui ad excolendum terram accipit, sicut ille qui terram dedit, ita et iste censum exsolvat.*

Qui accolam [2] in terra sua susceperit, et postmodum contingat, ut ille qui susceperat, cuicumque tertiam [3] reddat; similiter sint [4] et illi qui suscepti sunt, sicut et patroni eorum qualiter unumquemque contigerit.

XVI. [5] *Vt si goti de romanorum tertia quippiam tulerint, iudice insistente, romanis cuncta reforment.*

Iudices singularum civitatum, villici [6] atque præpositi terras [7] romanorum ab illis qui occupatas tenent auferant, et romanis sua exsequutione [8] sine aliqua dilatione restituant, ut nihil fisco debeat deperire: si tamen eos quinquaginta annorum numerus aut tempus non excluserit.

XVII. Flavius Cindasvintus Rex [9].

De mancipiorum agnationibus dividendis, atque eorum peculiis partiendis et decernendis.

Providentissimi iustique iuris est, ut formam inveteratæ censuræ, quæ ab æquitatis ratione dissentit, novellis etiam sanctionibus [10] emendemus; nec immerito prius nascendi causas nos expedit arbitrari, et ita demum legem ponere nascituris. Si enim filius ab utroque parente gignitur et creatur, cur idem ad conditionem tantum pertineat genitricis, qui sine patre nullatenus potuit procreari? Hac rationabiliter naturæ lege compellimur agnationem ancillæ, quæ servo alieno coniuncta peperit, inter utrosque dominos æqualiter dividendam. Quod si unus tantum filius ab eisdem parentibus fuerit procreatus, quoniam ambobus dominis modo placito non poterit deservire, idem filius apud matrem usque ad ætatis annum duodecimum educetur, donec ætas eius in exercendis laboribus ferre servitium pubertatis incipiat. Post hæc autem dominus ancillæ domino servi cui hæc ancilla coniuncta est, pretium ex medietate persolvat, quantum idem filius a bonis hominibus valere fuerit æstimatus. Similis forma servetur et de cæteris filiis qui impari numero fuerint procreati. Peculium vero mobilis rei quod servus et ancilla profligaverint sub uno contubernio constituti, utrique domino decernimus pertinendum. Sane si in fundum alterius domini ad cuius iura idem servus vel ancilla non pertinent, præter ædificium agrumque, vel aliquid quod esse possit immobile a servis talibus in re mobili fuerit conquisitum, non aliter quam agnationem rem huiuscemodi æqualiter eorum domini sibi debeant vindicare. Quod si unus ex his dominis contubernia famulorum fuerit conatus inrumpere, statim eos separare non differat; ea tamen conditione servata, ut postquam ad dominorum cognitionem contubernia servorum pervenerint, si eos in hoc dominorum voluntas perseverare noluerit, infra anni spatium ipsum contubernium resolvere non morentur. Cæterum si hoc rationabile tempus, quod hac lege indultum est, negligentia dominorum excesserit, quidquid post expletum annum fuerit procreatum, utrique domini æqualiter inter se sexus, numeri, vel ætatis contropatione noverint dividendum. Quod si super annum tempus excesserit, et hoc unus dominus vel ambo nescierint, quodcumque nasci potuerit, similiter in divisionis æquali portione manebit.

XVIII. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [11].

Vt peculium et peculiare ad unam intelligentiam habeatur.

Sæpe contentionis apice [12] improbos vidimus sinceram intelligentiam desecare [13], quæ ut refelli possit, compendio brevitatis uti sic convenit. Omnis ergo res quæ mobilis immobilisque consistit, cuiuscumque fuerit generis sive formæ, aut peculii aut peculiaris nomen habuerit, unius intelligentiæ vim evidentiamque obtineat, ut ex hoc omnis de mobilibus immobilibusque rebus intentio [14] conquiescat.

XIX. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [15].

Si pro acceptis rebus promissio non solvatur.

Si quis terram, vineam aut aliquam rem aliam pro decimis, vel quibuslibet commodis præstationibusque reddendis per scripturam, aut quamcumque definitionem ita ab alio acceperit possidendam, ut ille qui dat, sic sub alicuius ex-

1 *Legion.* Antiqua.
2 *Complut.* agricolam.
3 *Complut.* terram.
4 *Toled. got. Legion. Card. y Complut.* sentiant.
5 *Legion.* Antiqua.
6 *Complut.* villarum præpositi.
7 *Legion. y Lind.* tertias.
8 *Legion. Card. Complut. y Lind.* exactione.
9 *Card.* Nova. *Legion.* Antiqua noviter emendata. *Toled. got. y Complut. sin autor ni nota.*
10 *Complut.* legibus.
11 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. y Complut. sin autor ni nota.*
12 *Legion. Toled. got. y Complut.* intentionis acie. *Card. y Lind.* contentionis acie.
13 *Lind.* deserere.
14 *Complut.* contentio.
15 *Card.* Fls. gls. Chs. *Legion.* Antiqua. *Toled. got. y Complut. sin autor ni nota.*

solutionis debito det, ne videatur ius rei suæ amittere voluisse, quidquid debet qui rem accipit, etiam sine sollicitudine domini ipse sollicitus reddat. Nam quamvis consuetudo vel promissio exsoluta non fuerit, de rebus suis pars domini excludi non poterit, quia non voluntate istius qui dedit, sed fraude illius qui rem accepit, videatur [1] commotio rei domino commoveri. Si vero ille qui rem accepit consuetudinem aut promissionem differat adimplere, quodcumque de promisso [2] vel consueto debet, rei domino in duplum exsolvat. Nam si ita reddere promissum aut consuetum dissimulet, ut dominum rei legum tempus excludat, usque ad L. annos rem cum augmento solius laboris quod illic fecit amittat.

II. TITVLVS DE QVINQVAGENARII ET TRICENNALIS TEMPORIS INTENTIONE.

I. [3] *Ne post L. annos sortes goticæ vel romanæ amplius repetantur.*

Sortes goticæ et tertiæ romanorum, quæ infra [4] quinquaginta annos non fuerint revocatæ, nullo modo repetantur.

II. [5] *Ne mancipia fugitiva post L. annos ad servitium revocentur* [6].

Mancipia fugitiva quæ infra quinquaginta annos inventa non fuerint, non liceat ad servitium revocare.

III. [7] *Vt omnes causæ tricennio concludantur.*

Omnes causæ, seu bonæ sive malæ, aut etiam criminales, quæ infra XXX. annos definitæ non fuerint, vel mancipia quæ in contentione posita fuerant aut sunt [8], ab alio tamen possessa, si definita atque exacta [9] non fuerint, nullo modo repetantur. Si quis autem post hunc triginta annorum numerum causam movere tentaverit, iste numerus ei resistat, et libram auri cui rex iusserit [10], coactus exsolvat.

IV. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [11].

Vt exceptis fiscalibus servis tricennale tempus valeat in omnibus causis.

Sæpe competentis indebita resolutio iuris evanescere facit statum [12] iustæ possessionis; et quod nulla nobilitas decoravit, indebita licentia libertati contrait. Tricennalis ergo transcursio temporum quum tam constanter inolevisse videatur in negotiis sanctionum [13], ut iam non quasi ex institutione humana, sed veluti ex ipsarum rerum videatur processisse natura: ideo valitura sanctionis huius æternitate decernitur, ut si per tricennii tempus, seu fiscus de quorumlibet iure quodcumque tenuerit, sive quilibet de fisci, extra mancipia fiscalia, aut cuiuspiam rebus aliquod fortasse possederit, perenni sibimet iure vindicet et retentet, et nec contra hunc numerum, in quo etiam veritas perfectæ completur ætatis, attentet commoveri vox cuiuscumque petitionis. Servi vero fisci, quorum de stirpe servili evidens origo patuerit, resoluti atque per diversa vagantes quamvis nihil in pensione tributi persolverint, quamvis fuga vel latebris seu patrocinio quorumcumque defensi latuerint, servitutis conditionem non erunt penitus evasuri: sed in originem pristinam absque temporum præiudicio redigendi: ab huius sententia legis illis tantum-

1 *Card.* videtur contentio rei &c.
2 *Legion. y Complut.* de promissione vel consuetudine.
3 *Toled. got. Legion. y Card.* Antiqua.
4 *Complut. y Lind.* intra.
5 *Legion.* Antiqua.
6 Toled. got. Legion. y S. J. R. *repetantur.*
7 *Legion. y Card.* Antiqua.
8 *Card.* aut non sunt.
9 *Card.* aut vendicata.
10 *Complut.* voluerit.
11 *En los códices Legion. Toled. got. S. J. R. y Complut. falta esta ley IV. y baxo este número está la que aquí es VII.*
12 *Card. y Lind.* statutum tempus.
13 *Lind.* actionum.

modo segregatis, qui percipere valuerint regia conlatione remedia libertatis.

V. Flavius Cindasvintus Rex [1].

De interruptione tricennii.

Sæpe proprium ius alterius longinqua possessio in ius transmittit alterius: nam quod quisque XXX. annis expletis absque interruptione temporis possidet, nequaquam ulterius per repetentis calumniam amittere potest. Vt ergo tam petenti quam possessori competenter possit esse consultum, id ab omnibus observandum est, ut quicumque rem quæ ab alio per XXV. annos, et supra, infra XXX. annos tamen, possessa est, sui iuris esse adstruxerit, et possessor fortasse sive a iudice seu a repetente commonitus, vel reddere distulerit, vel rationabiliter responsum parare contempserit, aut quamcumque dilationem videatur afferre, sive etiam eiusdem rei quæ petitur [2], absentem possessorem, hoc est, aut in alia provincia, aut in expeditione publica positum esse constiterit [3]; tunc iudex id quod reposcitur, id est, seu possessio sive quodcumque fuerit, pro interruptione temporis coram duobus aut tribus ingenuis petenti consignare procuret. Ita ut si iudex rem ipsam petenti per saionis instantiam præceperit consignare, per epistolam manu sua subscriptam eumdem saionem iuxta modum subterius [4] comprehensum informet: et si forte possessio est ubi repositio alicuius substantiæ sit, ne per rationales excusatio fiat, annulo iudicis vel saionis qui locum consignat, eadem ostia, ubi res est posita, per illos octo dies maneant obsignata, et ille qui accepit, octo tantum diebus possideat, et nihil exinde expendere, aut evertere, vel alienare præsumat, sed in eo tantum loco quod voluerit, aut potuerit laboris exerceat. Post octo autem dies rem intemeratam dimittat, ab eo quem possidentem invenerat indubitanter adprehendendam, et nullam ex hoc ille qui octo diebus possedit, calumniam pertimescat. Ita tamen ut sive ipse, seu pars eius aut posteritas infra XXX. annos a die interrupti temporis rem quam sibi consignari poposcerat, sui iuris esse convincat. Nam si convinci eadem actio taliter non potuerit, ille quidem qui suprestis est, qui dominium alienum inquietavit, rei domino velut iniustus satisfaciat petitor. Aut si aliquid expenderit exinde, vel everterit, in quadruplum reddere compellatur. Parti vero eius aut posteritati nulla ex hoc ulterius calumnia moveatur, illa vero evidentissime conditione taxata [5], ut si diversarum rerum, et in diversis locis hæc de qua agitur fuerit dispersa facultas, ex omnibus his quæ ad eamdem pertinent repetitionem, unum quodcumque fuerit secundum præsentis legis decretum a iussione [6] iudicis consignatum pro traditione teneatur omnium rerum. ¶ ITEM. [7] *Exemplar epistolæ informationis. Ille iudex illi saioni. Informamus te, ut locum illum quem ille repetit, et nunc in dominio illius esse videtur, iuxta legis ordinem coram duobus aut tribus ingenuis illi consignes, octo tantum diebus possidendum: ita ut si aliquid ibi repositionis habeatur, et annulo domini sui non est signatum, propter auferendam excusationem rationabilium per illos octo dies annulo tuo maneat obsignatum; a te vero nihil exinde aliquatenus auferatur.*

VI. Flavius Recesvintus Rex [8].

Ne tricennale tempus impediat relegatis.

Quantum pressuris conditio urgetur humana, tantum multis remediis clementiam principalem necessitati consulere decet humanæ. Quapropter quum quisque nobilis atque [9] inferior ingenuus sive etiam servus regio iussu in custodiam vel in exsilium extiterit deputatus [10], et contingat eum quandoque, aut liberationem [11] gratiamque invenire, aut ad sua bona reverti; si quamcumque rem in repetitione videatur habere, non illud tempus pro tricennali vel quinquagenario annorum numero in eius actione iungatur, quod ipse in custodia vel in exsilio fuisse dinoscitur: sed remoto omni illo tempore, quo evidenter eidem personæ in pressuris et in penuria constitutæ sibi debitum negotium sequi non licuit. De cætero iuxta legum decreta vel tempus in eius actionibus legalis ordo maneat constitutus.

VII. Flavius Egica Rex [12].

De præfixo annorum numero [13], quo fiscales servi possint [14] ad servitium repeti.

Abrogata legis illius sententia, qua de fiscalibus servis præcipitur, ut absque præiudicio temporum in servitutis pristinæ originem redigantur [15]; id novo sanctionis edicto decernimus, ut iidem

1 *Card.* Fls. Ervigius Rex. *En este códice es VI. esta ley. Legion.* Antiqua.
2 *Legion.* repetitur.
3 *Card.* constiterit, aut non constiterit.
4 *Legion.* legis subterius.
5 *Complut.* servata.
6 *Complut.* y *Legion.* per saionem iudicis.
7 Legion. *Antiqua lex, capitulare exemplar epistolæ informationis. Ille iudex &c.*
8 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
9 *Complut.* seu.
10 *Card.* deputatus aut ab hostibus deportatus.
11 *Legion. Card. y Complut.* liberationem invenire.
12 *Esta ley VII. en el códice de Card. es la V. Toled. got.* Fls. Vamba Rex.
13 Legion y Complut. *tempore.*
14 Legion. y Complut. *debeant.*
15 *Legion.* reducantur.

ipsi fiscales servi, quos per XXX. annos inter præsentes aut quisque possederit, aut ipsi coram positi prædictum numerum annorum nullo dominante transierint, vel ii etiam qui per diversa vagantes sine aliqua tributi vel servitii impensione quinquagenariam annorum [1] metam pervagando excesserint, nullo modo sint ad fisci servitutem ulterius repetendi. Sed quod eos fuisse tricennalis, vel quinquagenarius [2] legalis communisque ordo convicerit, hoc esse eos modis omnibus oportebit, ut in [3] perquisitione mancipiorum fiscalium, una eademque lex principis teneat, quæ et in populorum similibus vocibus dignoscitur constituta.

III. TITVLVS DE TERMINIS ET LIMITIBVS.

I. [4] *Vt termini et limites conserventur.*

Antiquos terminos et limites sic stare iubemus, sicut antiquitus videntur esse constructi, nec aliqua patimur commotione divelli.

II. [5] *De conlisis et evulsis limitibus.*

Qui studio pervadendi limites complanaverit, aut terminos fixos fuerit ausus evellere: si ingenuus est, per singula signa vel notas XX. [6] solidos, cui fraudem fecit, cogatur inferre [7]: et si servus est, per singula signa L. flagella suscipiat, et limitem et terminum restituat. Si quis autem dum arat [8], vel vineam plantat, terminum casu non voluntate convellerit; vicinis præsentibus restituat terminum, et postmodum ex hoc nullum damnum aut periculum vereatur.

III. [9] *Quid observetur si de terminis contentio oriatur.*

Quotiescumque de terminis fuerit orta contentio, signa quæ antiquitus constituta sunt, oportet inquiri, id est, aggeres terræ sive arcas, quas propter fines fundorum antiquitus apparuerint fuisse congestas atque constructas: lapides etiam, quos propter indicia terminorum notis evidentibus sculptos constiterit esse defixos. Si hæc signa defuerint, tunc in arboribus notas, quas decurias vocant, convenit observari, sed illas quæ antiquitus probantur incisæ.

IV. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [10].

Si alter intra terminos alienos possidere dicatur.

Si quis intra terminos alienos, per absentiam aut per ignorantiam domini, partem aliquam forte possederit, ita ut diuturna mansio etiam in multo tempore inolita, vel amplius quam L. annis hominum, partis eius habitatio publice et immobiliter consistere aut permanere nullatenus comprobetur; statim quum per antiqua signa evidentibus inspectoribus fines loci alterius cognoscuntur, amittat domino reformandam. Nec contra signa evidentia debitum dominium ullum longæ possessionis tempus excludat. Sed hoc si ex his contendentibus unius possessoris sive auctorum eius dominium reperiatur advenisse [11] postremum. Nam si tanta tempora excesserunt, ut nec ipsi nec auctores eorum noverint, cuius primum aut dominium aut possessio fuit: sed nec per testem, nec per scripturam potuerit postremus possessor ostendi, quia dubium [12] primæ possessionis constat indicium; unusquisque quod possidet, inrevocabiliter possidebit. Verum ubi unus possessor sine alterius domini mansoribus publice possidens per evidentia signa locum ex integro vindicare videtur; nulla ratio sinit, ut quamvis per longa tempora eius possessionis integritas decerpatur. Vnde si alter illic se per præsumptivam introduxerit novitatem, nihil nocere poterit possessori. Si vero idem aliena adpetens, aliquid ex hoc repetit non præsumptive, sed per iudicium; si meretur obtineat. Nam si incognite et improvise adtentet aliquatenus accedere velle, liceat hunc domino vere, ut vio-

1 *Legion. y Complut.* numeri.
2 *Complut.* quinquagenalis.
3 *Complut.* ita ut per inquisitionem.
4 *Toled. got.* Antiqua.
5 *Legion.* Antiqua.
6 *Legion. y Complut.* XXX.
7 *Legion.* exsolvere.
8 *Card.* dum arat pomaria.
9 *Toled. got. y Legion.* Antiqua.
10 *Legion.* Antiqua. *Toled. got. S. J. R. y Complut. sin autor ni nota.*
11 *Complut.* esse.
12 *Toled. got. y Lind.* nullum.

lentum accusare, et ut invasorem, per iudicium legibus abdicare.

V. [1] *Vt si aliqua pars de aliquo loco tempore romanorum remota est, ita persistat.*

Si quodcumque ante adventum gotorum de alicuius fundi iure remotum est, et ad aliquam possessionem, aut venditione, aut donatione, aut divisione, aut aliqua transactione translatum est; id in eius fundi, ad quem a romanis antiquitus probatur adiunctum, iure [2] consistat. Quum autem proprietas fundi nullis certissimis signis, aut limitibus probatur, quid debeat observari, eligat inspectio iudicantium, quos partium consensus elegerit: ita ut iudex quos certiores agnoverit vel seniores, faciat eos sacramenta præbere, quod terminos absque ulla fraude monstraverint, et tamen nullus novum terminum sine consortis præsentia, aut sine inspectore constituat. Quod si forsitan liber hoc fecerit, damnum pervasionis accipiat [3], quod legibus continetur. Si vero id servus admiserit domino nesciente, ducenta flagella publice extensus accipiat, et nullum ex hoc præiudicium domino computetur.

LIBER XI.

De ægrotis atque mortuis, et transmarinis negotiatoribus [4].

I. TITVLVS DE MEDICIS ET ÆGROTIS.

I. [6] *Ne absentibus propinquis mulierem medicus flebotomare præsumat.*

Nullus medicus [7] sine præsentia patris, matris, fratris [8], filii aut avunculi [9], vel cuiuscumque propinqui mulierem ingenuam flebotomare præsumat, excepto si necessitas emerserit ægritudinis; ubi etiam contingat supradictas personas minime adesse, tunc aut coram vicinis honestis, aut coram servis et ancillis idoneis, secundum qualitatem ægritudinis, quæ novit impendat. Quod si [10] hoc sine prædictis præsumpserit, X. [11] solidos propinquis aut marito coactus exsolvat, quia difficillimum nullatenus est, ut sub tali occasione ludibrium interdum adcrescat.

II. [12] *Ne medicus custodia retentos visitare præsumat.*

Nullus medicorum, ubi comites, tribuni, aut villici in custodiam retruduntur, introire præsumat sine custode carceris; ne illi per metum culpæ suæ mortem sibi ab eodem explorent. Nam si aliquid mortiferum his ab ipsis medicis datum vel indultum fuerit, multum rationibus publicis deperit. Si quis hoc medicorum præsumpserit, sententiam cum ultione percipiat.

III. [13] *Si medicus pro ægritudine ad placitum expectetur.*

Si quis medicum ad placitum pro infirmo visitando, aut vulnere curando poposcerit; quum viderit medicus vulnus, aut dolores agnoverit, statim sub certo placito cautione emissa infirmum suscipiat.

IV. [14] *Si ad placitum susceptus moriatur infirmus.*

Si quis medicus infirmum ad placitum susceperit, cautionis emisso vinculo, infirmum restituat sanitati; certe si periculum contigerit mortis, mercedem placiti penitus non requirat: nec ulla exinde utrique parti calumnia moveatur.

1 *Card. y Legion.* Antiqua.
2 *Legion.* ita persistat.
3 *Complut.* incurrat.
4 Legion. *De ægrotis et medicis, vel mortuorum sepulcris atque negotiatoribus.*
5 Legion. y Complut. *indiscretus*, y así en la ley.
6 *Legion.* Nova lex. *Card.* Antiqua.
7 *Legion. y Complut.* medicus indiscussus.
8 *Legion.* fratris, mariti, &c.
9 *Toled. got.* avi.
10 *Toled. got. Legion. Complut. y Lind.* Quod si aliter præsumpserit.
11 *Toled. got.* XX.
12 *Legion. Toled. got. y Card.* Antiqua.
13 *Legion. y Card.* Antiqua. *Toled. got.* Fls. Vamba.
14 *Legion. Toled. got. S. J. R. y Card.* Antiqua.

V. [1] *Si de oculis medicus hypochysma* [2] *tollat.*

Si quis medicus hypochysim [3] de oculis abstulerit, et ad pristinam sanitatem infirmum revocaverit, V. solidos pro suo beneficio consequatur.

VI. [4] *Si per flebotomum ingenuus vel servus mortem incurrat.*

Si quis medicus dum flebotomiam exercet, ingenuum debilitaverit, CL. solidos coactus exsolvat. Si vero mortuus fuerit, propinquis continuo tradendus est, ut quod de eo facere voluerint, habeant potestatem. Si vero servum debilitaverit aut occiderit, huiusmodi servum restituat.

VII. [5] *De mercede discipuli.*

Si quis medicus famulum in doctrina susceperit, pro beneficio suo XII. solidos consequatur.

VIII. [6] *Ne indiscusus medicus custodia deputetur.*

Nullus medicum inauditum, excepta homicidii causa, in custodiam tradat [7]. Pro debito tamen sub fideiussore debet consistere.

II. TITVLVS DE INQVIETVDINE SEPVLCROVM.

I. [8] *De violatoribus sepulcrorum.*

Si quis sepulcri violator extiterit, aut mortuum expoliaverit, et ei aut ornamenta vel vestimenta abstulerit; si liber hoc fecerit, libram auri coactus exsolvat hæredibus mortui, et quæ abstulit reddat. Quod si hæredes non fuerint, fisco nostro [9] cogatur inferre [10], et præterea C. flagella suscipiat. Servus vero si hoc crimen admiserit, CC. flagella suscipiat, insuper et flammis ardentibus exuratur, redditis nihilominus cunctis quæ visus est abstulisse.

II. [11] *Si sepulcrum mortui auferatur.*

Si quis mortui sarcophagum abstulerit, dum sibi vult habere remedium, XII. solidos iudice insistente hæredibus mortui cogatur exsolvere. Quod si, domino iubente, servus hoc admiserit, dominus pro servo componere [12] non moretur. Servus vero si ex sua voluntate hoc admiserit [13], centum flagella suscipiat, et quod tulerat, et loco et corpori proprio reformetur.

III. TITVLVS DE TRANSMARINIS NEGOTIATORIBVS.

I. [14] *Si transmarini negotiatores rem furtivam vendere detegantur.*

Si quis transmarinus negotiator aurum, argentum, vestimenta vel quælibet ornamenta [15] provincialibus nostris vendiderit, et competenti pretio fuerint venundata; si furtiva postmodum fuerint adprobata, nullam emptor calumniam pertimescat.

II. [16] *Vt transmarini negotiatores suis et telonariis, et legibus audiantur.*

Quum transmarini negotiatores inter se causam habent, nullus de sedibus nostris eos audire præsumat, nisi tantummodo suis legibus audiantur apud telonarios suos.

1 *Legion. y Card.* Antiqua.
2 Legion. Card. Complut. y Lind. *hypochysmata.*
3 *Complut.* hypochysmata. *Lind.* hypochysma.
4 *Legion. y Card.* Antiqua.
5 *Toled. got. Legion. y Card.* Antiqua.
6 *Legion. y Card.* Antiqua.
7 *Legion. Complut. y Lind.* retrudat.
8 *Toled. got. y Card.* Antiqua.
9 *Toled. got.* fisco nostro persolvat.
10 *Complut.* exsolvere.
11 *Legion.* Antiqua.
12 *Toled. got.* componat.
13 *Toled. got.* talia fecerit.
14 *Legion. y S. J. R.* Antiqua.
15 *Card.* ornamenta aut aliam rem.
16 *Legion. y Card.* Antiqua.

III. [1] *Si transmarinus negotiator mercenarium de locis nostris secum transtulerit.*

Nullus transmarinus negotiator de sedibus nostris mercenarium audeat in loca sua transferre. Qui contra hoc venire tentaverit, inferat fisco nostro auri libram unam, et præterea C. flagella suscipiat.

IV. [2] *Si transmarinus negotiator mercenarium pro commercio susceperit.*

Si quis transmarinus negotiator mercenarium [3] de sedibus nostris pro vegetando commercio susceperit, det pro beneficio eius solidos III. per annum unum, et nihilominus impleto placito servum domino reformare cogatur. [4]

LIBER XII.

De removendis pressuris, et omnium hæreticorum omnimodo sectis extinctis.

I. TITVLVS DE TEMPERANDO IVDICIO, ET REMOVENDA PRESSVRA.

I. Flavius gloriosus Cintasvintus Rex [5].

De commonitione principis, qua iubetur, ut iudicium temperent iudices.

Qui necessariam culpis hominum severitatem disponimus, convenit ut Deo placita remedia miseris impendamus. Obtestamur itaque iudices omnes cunctosque quibus iudicandi concessa potestas est, et teste virtutum omnipotente domino commonemus ad investigandam quidem rei veritatem in causis omnibus sollertes existere, et absque personarum acceptione negotiorum omnium contentiones examinare; circa victas tamen personas, ac presertim paupertate depressas severitatem legis [6] aliquantulum temperare. Nam si in totum iudicii proprietas adtendatur, misericordiæ proculdubio mansuetudo deseritur.

II. [7] *Vt nullus ex his, qui populorum accipiunt potestatem et curam, quoscumque de populis, aut in sumptibus, aut in indictionibus inquietare pertentet.*

Omnes quos regni nostri felicitate tuemur, nihil aliud eorum utilitatibus consulentes, momentis omnibus statuimus, nisi ut nullam dispendiorum suspicionem patiantur. Quid est enim iustitiæ tam proximum vel nobis familiare, quam piam fidelibus manum porrigere, et iuste eos quos regimus, in diversis negotiis adiuvare? Decernentes igitur et huius legis nostræ severitate constituentes iubemus, ut nullis indictionibus, exactionibus, operibus vel angariis comes, vicarius, villicus pro suis utilitatibus populos adgravare præsumant, nec de civitate vel de territorio annonam accipiant. Quia nostra recordatur clementia, quod dum iudices ordinamus, nostra largitate eis compendia ministramus. Simili auctoritate iubemus rectorem provinciæ, sive comitem patrimonii, aut actores fisci nostri, ut nullam in privatis hominibus habeant potestatem, nullaque eos molestia inquietent. Sed si privatus cum servis fisci nostri habuerit causationem,

1 *Legion. y Complut.* Antiqua.
2 *Legion. y Card.* Antiqua.
3 *Card.* mercenarium servum sponte domini sui de sedibus. *Legion.* mercenarium de locis pro vegetando in commercio.
5 *Toled. got.* Fls. Rcs. *Card.* Antiqua. *Legion. sin autor ni nota.*
6 *Complut.* legalem.
7 *S. J. R.* Recaredus Rex.

actor vel procurator commonitus in iudicio rectoris provinciæ, vel iudicis territorii, ubi causa fuerit intromissa, suum repræsentet [1] minorem, ut discusso negotio districtione legali uniuscuiusque emendetur excessus. Et quia dum regali cura actores nostrarum perquireremus [2] provinciarum, comperimus quod numerarii vel defensores annua vice mutentur: qua de causa detrimentum nostris non ambigimus populis evenire: ideoque iubemus, ut numerarius vel defensor [3], qui electus ab episcopis vel populis fuerit, commissum peragat officium. Ita tamen ut dum numerarius vel defensor ordinatur, nullum beneficium iudici dare debeat, nec iudex præsumat ab eis aliquid accipere vel exigere. Quod si quis iudicum hanc nostram transcenderit constitutionem, honore privatus decem libras auri fisco nostro coactus exsolvat. Sacerdotes vero quos divina obtestatione convenimus, si excessus iudicum aut actorum scierint, et ad nostram non retulerint agnitionem, noverint se concilii iudicio esse plectendos, et detrimenta, quæ pauperes eorum silentio pertulerint, ex eorum rebus illis esse restituenda.

II. TITVLVS DE OMNIUM HÆRETICORVM

ATQVE IVDÆORVM CVNCTIS ERRORIBVS AMPVTATIS.

I. Flavius gloriosus Recesvintus Rex [4].

Quod post datas fidelibus leges oportuit infidelibus constitutionem ponere legis.

Hactenus per arduas culparum semitas iudæorum cautos direximus gressus, et per humanæ adinventionis præcipites et immoderatos excessus ordinatæ gravitatis emisimus cursus. Egisse [5] namque nostram illis intentionem conspicuum est, et dissuadere quod male suasum irrite libet, et prohibere quod turpe est decet, et auferre quod male actum et a decore honestatis abhorret. Vt enim legalis ordo male consciarum sibi mentium abdita penetravit, ita legalis censura et morum prava correxit, et scelerum commissa truncavit. Verum hanc pudicitiam animorum non egimus alibi quam intra ecclesiam Dei vivi, qui diversitatem simul nationum et hominum unius tunicæ immortalitate vestivit, unius etiam sacræ religionis sibi vinculis religavit. Ibi etiam [6] licet excellentia nostri vigoris a virtutum Deo fuerit terrenæ gloriæ sublimata culminibus; interdum tamen motu compassionis, interdum acie iudicantis, et peccandi licentiam sollicite vitare curavit, et perventa delicta modo temperanter diminuendo subtraxit, modo vehementer extirpando conlisit; non solum sequens nobilium inlustriumque gentium mores, quæ rationabilibus et modestis legibus ordinare curaverunt inlicitos populorum excessus, sed sanctissimorum quoque patrum toto terrarum orbe felicium, et regulas imitans, et exempla præsumens, quo possit amplitudo nostræ mansuetudinis illorum præceptis velut in forma operis imitationem exprimere actionis; et ex hoc debere cognoscere proximis subiectisque plebi-

1 *Legion. y Complut.* præsentet. *Lind.* suam repræsentet personam et minorem.
2 *Complut.* perquirimus.
3 *Legion. y Complut.* defensor ordinatus nullum beneficium iudici dare debeat.
4 *Complut. sin autor ni nota.*
5 *Toled. got.* Exegisse.
6 *Legion. Complut. Toled. got. S. J. R. y Lind.* enim.

bus honestatis competentia indidisse decreta, ex quo aut culparum meritis sunt evidenter impressa, aut sanctorum patrum sententiis prorsus non inveniuntur externa, duo mihi dona uno divinitatis præmio provenire confidens, ut et cum proximis salutari temporum perfruar pace, et divinis iudiciis munere regiminis peracta mercede dispositis, dehinc populorum fidelium legibus, atque in domo sancta fidei veræ propriis membris confecto medicamine salutari, et ordinata charitatis decentissima pace, fidenter in virtute Dei adgrediar hostes eius, et insequar æmulos, persequar adversos, contendens viriliter, perseverans instanter, aut comminuere illos ut pulverem [1] excussum, aut delere ut lutum platearum sordentium. Certe aut de illis et fidei conquirere lucrum, et gloriæ [2] Dei dare triumphum [3], ut dum fideles populos in religionis sacræ pace possederim, atque infideles ad concordiam religiosæ pacis adduxerim, et mihi crescat gloriæ præmium [4], et dilatem atque augeam regnum. [5]

II. Flavius Recesvintus Rex [6].

De omnium hæresium [7] erroribus abdicatis.

Divinæ virtutis æternum consilium, et in ultimorum serie sæculorum pietatis eius revelatum arcanum, per retroacta [8] dierum tempora omnem, ut cernimus, a cunctis nostri regiminii [9] finibus, et perfidiam dissipavit errantium, et dogmatum abdicavit commenta pravorum. Verumtamen ne dum nostris consistimus in diebus, tempus illud ocurrat, de quo vas electionis olim protulit, dicens [10]: erit enim tempus, quum sanam doctrinam non sustinebunt, sed secundum sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus, et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur: convenit ea quæ in luce fidei manent, a tenebris contradictionum edicto legali defendere, et ea quæ exoriri obvia forsitan error impulerit, gestis legalibus propulsare. Nullus itaque cuiuslibet gentis aut generis homo proprius et advena, proselytus et indigena, externus et incola contra sacram et singulariter unam veritatis catholicæ fidem quascumque [11] noxias disputationes eamdem fidem impugnans palam pertinaciter atque constanter proferat, vel proferre silenter adtentet. Nullus evangelii [12] decreta convellat: nullus apostolica instituta decerpat: nullus antiquorum patrum defensionis [13] huius sacras definitiones inrumpat: nullus modernorum disserentium congruentes fidei tractatus spernat: nullus contra omne sanctum dictum aut factum veræ fidei sacramentum, aut cogitationes ruminet cordis, aut verba patuli proferat oris: non in contradictione controversiam perfidus excitet pervicacis: non in probitatis contemptionem litem statuat adversantis. Nam quæcumque persona ex his in cunctis istis vetitis extiterit deprehensa, si quidem ex quacumque religionis potestate vel ordine fuerit, amisso loci et dignitatis honore, perpetuo reatu erit obnoxius, rerum etiam cunctarum amissione mulctatus. Si vero ex laicis extiterit, et honore solutus et loco, et omni rerum possessione erit nudatus. Ita ut omnis trangressor sanctionis istius, aut æterno exsilio mancipatus intereat, aut divina miseratione respectus, a prævaricatione convertatur et vivat.

[14] III. [15] Flavius Recesvintus Rex.

De datis et confirmatis legibus supra iudæorum nequitiam promulgatis.

Vetitis et seclusis generaliter omnium hæreticorum præsumptionibus execrandis, nunc specialiter nobis est de præsentibus ordinandum: quoniam et in præsenti de his cognoscimus esse præsumptum. Nam quum virtus Dei totum universaliter acie verbi sui radicitus hæresium ex-

1 *Complut.* ut pulverem ante faciem venti excussum.
2 *Complut.* ecclesiæ dare.
3 *Toled. got. y Legion.* trophæum.
4 *Complut.* et virtutum domino.
5 *En el códice de Cardona al fin de esta ley hay una nota al márgen de la misma letra, que dice*: Correctum usque hic.
6 *Toled. got.* Antiqua. *Legion. sin autor ni nota.*
7 Legion. *hæreticorum.*
8 *Legion Toled. got. y Complut.* retroactorum. *Card.* retroactarum.
9 *Complut. y Lind.* regiminis.
10 *Card.* dicens Paulus Apostolus.
11 *Card.* quacumqne noxia disputatione.
12 *Legion.* Nullus evangelica sacramenta contemnat. *Card.* Evangelii sacra convellat.
13 *Card.* defensionibus aliquibus. *Lind.* impugnationibus suis.
14 *Legion. y Toled. got. sin autor ni nota. Lind.* Fls. gls. Chints. Rex.
15 *En los códices Legion. Card. y Lind. se halla la ley siguiente.*

III. Fls. Rcns. Rex.

Lex in confirmatione concilii.

Eximia synodalis auctoritas, et veneranda est pariter et tremenda: atque in tantum per donum Sancti Spiritus agitur, ut ex diversitate multorum animorum et cordium, unum corpus unamque animam fecisse monstretur: dum numerositas aggregata pontificum, non per sententiam discrepat, non per stylum diversa obiectat, nec per iudicium aliud unus, quam universitas affirmat. Ideo reverendum mihi conventum synodalis concilii, in cuius medio præsentia Sancti Spiritus se habitare promisit, devote venerans, instanterque honorans ea quæ illorum ore, nostræque gloriæ hortatu digesta sunt, in notitiam deducimus singulorum. Illa dicimus synodalis concilii gesta, quæ anno quarto regni nostri in toletana urbe noscuntur esse confecta: quorum institutionum evidentia, ut sine cunctatione omnibus innotescant, hic ea specialiter prælegimus renotanda.

Est igitur primus canon de reddito testimonio dignitatis eorum, quos profanatio infidelitatis, cum Paulo tra-

tirpaverit fomitem vel surculum, sola iudæorum nequitia ingemiscimus regiminis nostri arva esse polluta. Vnde per spiritum [1] Dei vindicare conabimur pacem nostram, quæ gentibus quidem stultitia est, eisdem vero iudæis scandalum, nobis autem credentibus idem Christus Dei virtus, et Dei sapientia, cuius miseratione præventi concutimur intentione fideli, tam vetustis erroribus ponere finem, quam futurorum exordiorum concidere novitatem. Quapropter æterna lege iubemus, et sacrarum scripturarum iussu decernimus, tam nostrarum legum edicta, quam prædecessorum nostrorum regum legali serie sententias promulgatas, quæ contra iudæorum perfidiam et personas data consistunt, et æterna consecratione inviolata persistere, et perenni custodia observata manere [2]. Quæ si quis eorum temerare detectus extiterit, et subter iacentium legum damnis obnoxius erit, et specialibus ultionum sententiis subiacebit.

IV. Flavius Recesvintus Rex [3].

De cunctis iudæorum erroribus generaliter extirpatis [4].

Nullus iudæorum sacræ religionis christianam fidem, quam sancti percepit [5] tinctione baptismatis, aut profanet aliquatenus, aut relinquat. Nullus hanc factis, nullus dictis impugnet. Nullus alibi absconse, nullus palam insultet. Nullus fugere ad hanc evadendam contendat: nullus ut hanc effugiat quibuscumque latibulis sese occultandum iniiciat. Nullus spem quandoque profanationis iterandæ contineat. Nullus confidentiam renovandi erroris adsumat. Nullus prorsus perfidiam et christianæ religioni obviam sectam corde retineat [6], verbis promat, factis ostendat. Nullus ex his quæ in eorum placitis sunt conscripta, eorumque publica subscriptione notata, temerare [7] studeat, vel revelare [8] præsumat.

xit in societatem tyrannidis; quos celsitudo nostra una cum filiis, per huius nostræ legis edictum, et testimonio nobilitatis pristinæ uti, et rebus, quas per auctoritatis nostræ vigorem perceperint, decernimus revestiri.

Item secundus est canon de accusatis sacerdotibus, seu etiam optimatibus palatii atque gardingis: sub qua eos iustitiæ cautela examinari conveniat, quos nostræ gloriæ mansuetudo, iuxta ipsius canonis instituta [1], nullis tormentorum generibus ante publicam discussionem subiici censuit. Vt et homines, qui deinceps fuerint accusati, iuxta sanctionem prædicti capituli erunt proculdubio iudicandi. Vnde id specialiter observandum fore censemus: ut quidquid contra hanc regulam sententiæ nostræ vel prædicti canonis institutionem, aut in personam cuiusquam fuerit actum, aut de rebus accusatæ personæ extiterit iudicatum, iuxta prædicti canonis institutionem nullo vigore subsistat: quod persona ipsa aliter quam decernimus iudicata, aut testimonii sui dignitatem amittat, aut quæstu rei propriæ careat.

Tertius quoque canon est de tributorum principali relaxatione in plebe. Vbi nostræ gloriæ auctoritate simul et exhortatione sancitum est: ut omne tributum præteritorum annorum, usque in annum primum regni nostri, quod in privatis vel in fiscalibus populis reiacet, absolutionis perpetuæ debeat sanctione laxari: ea tantum præcipientes publicis thesauris exhiberi, quæ exacta, non illata fuisse constiterint.

Quartus post hæc sequitur canon pro munitione prolis regiæ, quam promptæ voluntatis effectu omnis conventus sacerdotum atque etiam seniorum condere prælegerunt.

Quintus canon sequitur, ne defuncto principe, relictam eius coniugem quisquam sibi, aut in coniugio aut in adulterio audeat sociare.

Sextus deinde sequitur canon, ut, exceptis servis vel libertis fiscalibus, nullus de servitio quorumlibet aut libertis, deinceps ad palatinum transeat officium. Quod si fecerint, præsentis legis nostræ edicto ad propriæ servitutis iugum modis omnibus reducendi sunt; qualiter, aut dominis suis, si superstites sunt, aut eorum propinquis, quibus decedentium successio ex lege debetur, servituri tradantur.

Post hunc septimus est canon, de his qui pro accidentia iurgiorum altaria nudare præsumunt, vel luminaria ecclesiæ subtrahunt.

Octavus quoque sequitur canon, ne admonente metropolitano quisquam ex confinitimis ad locum, ubi invitatur, venire contemnat.

Nonus quoque canon subsequitur de confirmatione concilii toletani duodecimi, quod factum est anno primo gloriæ nostræ.

Decimus huic canon adiungitur, ubi speciali sententia definitur, utrum audeant ministrare hi, qui pœnitentiam in sacerdotio constituti accipiunt.

Vndecimus quoque canon habetur, ne quis alienum clericum vel monachum suscipiat fugientem.

Duodecimus post hæc canon scribitur, de non excommunicandis a proprio episcopo personis illis, quæ ad metropolitanum suum negotia sua dicendum [2] accesserint.

Vltimus et tertiusdecimus post hunc canon subsequitur, de relatione gratiarum, quæ post peractionem concilii Deo et principi persolvantur.

Quæ omnia præmissa synodalium institutionum decreta, a præsenti die vel tempore omni cura, omnique vigilantia per cunctas regni nostri provincias decernimus observanda: qualiter et perspicuum auctoritatis validæ fastigium subeant, et perpetuo vigoris ordine solidata persistant. Quamobrem sacræ huius legis oraculo omnibus generaliter religiosis atque etiam laicis, sub regni nostri ditione manentibus, interdicimus pariter et iubemus, ut prædicta synodalia gesta nullus contemnat, nullus etiam præterire aut convellere audeat. Nemo notus harum constitutionum iura resolvat: nemo incognitus nescientiæ se obiectibus excusare coniiciat. Nam a præmemorato superius die vel tempore et auctoritatis debitæ vigore pollebunt, et institutionum suarum legibus vel regulis cunctorum universalitas adstringetur. Si quis autem huius nostræ legis violator extiterit, ac non potius ea quæ præmissa sunt custodierit, et diutinam ecclesiasticæ disciplinæ excommunicationem excipiat, et decimam partem rei suæ fisci partibus sociandam amittat. Quod si nihil habuerit facultatis unde prædictam compositionem persolvere possit, absque aliquo infamio sui quinquaginta eum oportebit ictibus verberari. Huius igitur nostræ legis decretum, quod in confirmationem huius sacri concilii noscitur promulgatum, gloriosæ manus nostræ exaratione subscripsimus, et ad perennem memoriam, valorem ei perpetuum innodamus. Edita lex in confirmatione concilii toleto sub die idus nov. era DCCXXI, anno quoque feliciter IIII. regni gloriæ nostræ in Dei nomine toleto.

1 *Complut.* per scripturam Dei iudicare curabimus.
2 *Complut.* manere. Si quis temerator detectus extiterit.
3 *Legion. Toled. got. y Complut. sin autor ni nota.*
4 Card. *extirpandis.*
5 *Card. y Complut.* perceperunt.
6 *Legion.* teneat.
7 *Legion.* temerare præsumat.
8 *Card.* oberrare.

1 *Lind.* constituta.

2 *Lind.* suggesturi.

Nullus horum omnium vetitorum conscium, vel operatorem celare pertentet [1]. Nullus inventum latentem publicare retardet. Nullus auditam latebram denuntiare recuset. Cunctorum namque eorum quisquis transgressor inventus fuerit, constitutæ legis erit supplicio puniendus.

V. [2] *Ne iudæi more suo celebrent pascha.*

Nullus de iudæis XIIII. luna mensis [3] primi alicuius faciat pascha, neque dierum ipsorum, ut soliti sunt, sollemnia celebrabunt. Non dies festos omnis [4] sollemnitatis mediocres aut summos quisque eorum venerabitur, aut intendat [5] honore vel errore vetusto: non ferias custodiat, non sabbata et omnia festa ritu observantiæ suæ deinceps aut colat, aut contingere [6] quandoque præsumat. Nam præventus mox speciali damnationis suæ mulctabitur ultione.

VI. [7] *Ne iudæi more suo fœdus copulent nuptiale.*

Nemo ex iudæis propinquitatem sanguinis sui coniugio copulet, adulterio polluat, incestu commaculet. Nullus usque ad septimum [8] generis gradum coitu personam quamcumque contingat: nullus festa nuptialia aliter quam christianorum mos habet, appetat vel usurpet. Nam detectus damnationis datæ ultionibus punietur.

VII. [9] *Ne iudæi carnis faciant circumcissionem.*

Nullus iudæorum circumcissionem operetur carnis. Nullus hanc sibi fieri patietur indemnis. Non servus, non ingenuus aut libertus, incola, vel extraneus eiusdem detestandæ sectionis opprobrium quacumque occasione, aut [10] ferre, aut alteri inferre præsumat. Nam quicumque sponte talia fecisse vel sustinuisse probabitur, datæ legis severitate plectetur.

VIII. [11] *Ne iudæi more suo diiudicent escas.*

Quum beatus apostolus Paulus dicat: omnia munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum: merito iudæorum detestabilis vita, et discretionis horrendæ immunditia omni sordium errore [12] immundior, et repelli oportet, et abiici debet. Ne quis ergo ex his primevæ ritus traditionis et usuati consuetudine [13] mundas ab immundis diiudicet escas. Nemo sumenda inhoneste reiiciat, quæ valde bona esse sui conditio probat. Nemo ex his aliud privet, aliud usurpet, nisi tantum illa discretione servata, quæ ab omnibus christianis tenetur salutaris, et congrua. Alioquin in transgressione quisque detectus, constitutis erit suppliciis addicendus.

IX. [14] *Ne iudæi quæstione christianos inscribant.*

Speciali hoc decreto censetur nulli iudæo pro qualicumque negotio quandoque licere contra christianum, quamvis humilis servilisque personæ, testimonium dicere, neque pro qualibet actione aut [15] inscriptione christianum impetere, aut pro iudæorum causis quacumque factione hunc tormenta subire præsumat. Profanum etenim satis est infidelis fidem fidelibus anteponere, et membra Christi adversariorum eius molestiis subiugare. Sane si iidem inter se causarum negotia reperiantur habere, et testificandi adversum se, et in servis suis tantumdem coram christianis iudicibus quæstionem iniicere, sit illis liberum ex lege licere.

X. [16] *Ne iudæi contra christianos testificentur, et quando ex illis progenitis testificari sit licitum.*

Si coram hominibus repertum mendacium et infamem facit, et damnis affligit, quanto magis in divina falax fide præventus non erit penitus ad testimonium admittendus? Merito ergo testificari prohibiti sunt iudæi seu baptizati, sive non extiterint baptizati. De stirpe autem illorum progeniti, si morum probitate et fidei plenitudine habeantur idonei, permittitur illis inter christianos veridica quidem testificandi licentia, sed non aliter nisi a sacerdote, rege vel iudice mores illorum et fidem omnimodis comprobentur.

1 *Complut. y Lind.* adtentet.
2 *Card.* Fls. Rcs. Rex. *Toled. got.* Egica Rex. *Complut. y Lind.* Rescindus. Rex.
3 *Legion. y Complut.* mensis alicuius.
4 *Complut.* anni seu solemnitates mediocres.
5 *Legion.* intentet.
6 *Legion.* continere.
7 *Card.* Fls. gls. Rex. *S. J. R.* Reccds. Rex. *Complut.* Recinds. Rex.
8 *Legion. Card. Complut. y Lind.* sextum.
9 *Card.* Fls. gls. Rcs. Rex.
10 *Legion. Complut. y Lind.* aut perferat, aut.
11 *Card.* Fls. gls. Rcs. Rex. *Toled. got. y S. J. R.* Rcs. Rex.
12 *Legion. y Lind.* horrore.
13 *Toled. got.* consuetudine moris mundas.
14 *Card. y Lind.* Fls. gls. Rcs. Rex. *S. J. R.* Reccds. Rex. *Legion.* Fls. R.
15 *Legion. Complut. y Lind.* ad inscriptionem.
16 *Card. y Lind.* Fls. gls. Rcs. Rex. *Legion.* Resints. Rex. *S. J. R.* Reccds. Rex. *Toled. got.* Fls. Rcds. Rex. *Complut.* Rencildus Rex.

[1] XI. [2] *Ne iudæus christianum mancipium circumcidat.*

Nulli iudæo liceat christianum mancipium comparare, vel donatum accipere. Quod si comparaverit, vel donatum acceperit, et eum circumciderit; et pretium perdat, et quem acceperat liber permaneat. Ille autem, qui christianum mancipium circumciderit, omnem facultatem suam amittat, et fisco adgregetur. Servus vero vel ancilla qui contradixerint esse iudæi, ad libertatem perducantur.

XII. [3] *De pœna qua perimenda est transgresio iudæorum.*

Hæc de sinu fortissimarum legum sententia emanat ad puniendam [4] perfidiam iudæorum, ut quicumque aut superioribus vetita legibus, aut suis innexa placitis temerare voluerit, vel frustrare præsumpserit; mox iuxta sponsionem ipsorum gentis suæ manibus aut lapidibus perimatur, aut igne cremetur. Quod si denotatum crimine reum principalis pietas reservaverit [5], nimirum illi cui placuerit serviturus a rege donetur, et omnia bona eius aliis possidenda tradantur: sicque fiat ut nec rem amissam recipiat dominus, nec libertatem reparet servus.

XIII. [6] *De mancipiis christianis quæ a iudæis, aut vendita aut libertati tradita esse noscuntur.*

Sanctissimis ac beatissimis Agapio, Cecilio [7] item Agapio episcopis sive iudicibus ibidem institutis, similiter et reliquis sacerdotibus vel iudicibus [8] in territorio Varbi [9], Ausgi [10], Sturgi, Iliturgi, Viatulæ [11], Tutigiæ, Gabri et Epagri consistentibus. Dudum latæ constitutionis auctoritas a domino et præcessore nostro [12] Reccaredo rege sufficere poterat, ut mancipia christiana nullatenus in hebræorum iure manerent [13] obnoxia; si inpostmodum contra iustitiæ instituta eorum pravitas subripiendo principum animos, aliqua sibi iniusta non poposcisset beneficia. Proinde quia Deo adiuvante legem fieri decrevimus, et fraudibus eorum per diversa capitula obstitimus; ideo pro eo quod retro tempore fuerat vitiatum iuxta edictum ante dicti principis decernimus: ut si qua christiana mancipia eo tempore quo hæc auctoritas data est, in eorum iure fuisse probantur, seu sint libertati tradita, seu forte ad libertatem non fuissent perducta, ad civium romanorum privilegia iuxta nostræ legis huius edictum transire debeant. Nam etsi aliqua inlicito ausu de eisdem mancipiis, quæ per constitutionem regiam fuerant absoluta, in iure cuiuslibet per quamcumque scripturam transegisse visa sunt; rescissa tali conligatione ad statum ingenuitatis, recepto iuxta leges pretio a venditoribus revertantur: et prænotati in polipticis publicis, atque secundum eorum peculium iustissima adæratione censiti [14], vitam in propriis laboribus in ingenuitate transigere valeant. Si qua vero mancipia post metas dierum, in quibus auctoritas sæpe dicti principis promulgata est, ab illis quolibet titulo iustissime conquisita sunt, aut vendere aut libertare, prout maluerit, usque ad kalendas iulias licentiam illis tribuimus. Hi vero christiani qui ab hebræis quocumque tempore circumcisi sunt, vel in ritu eorum sunt, legali ordine [15] mulctentur. Nam et de his qui per legem absoluti esse cernuntur, qui ab ipsis hebræis servi addicti sunt, vel hucusque retenti, sicut de ingenuis legibus satisfacere non morentur. Iudæi igitur qui ad fidem sanctam confugium visi sunt fecisse, portionem sibi debitam ex successione parentum in mancipiis [16] accipiant. Venditiones vero quæ factæ fuerint quos in unum tempus venditionis invenerint, parentum vel filiorum nulla sit in distrahendo divisio, sed in unum ad comparantis transeant dominium. Nam et quisquis de iudæis sub nomine proprietatis [17] fraudulenta suggestione aliquid a præcessoribus [18] nostris visus est promeruisse, exacta eius auctoritate [19] fisco nostro faciat [20] sociari. Mancipia vero iudæorum, quæ ad baptismi gratiam fecerint [21] confugium, ubicumque reperta fuerint [22] exigantur, et libera dominis suis reddantur; ita ut qui habet suum peculium, in ea libertate illi conferatur: et qui non habuerit, a manumissore prout vires habuerit illi concedatur, et descripti sicut ceteri eorum liberti, census pro eo peculio illis imponatur.

1 *En los códices Legion. Toled. got. Card. y Complut.* esta ley XI. es la XII. y la XII. es la XI.
2 *Card.* Fls. Rcs. Rex.
3 *Card.* Fls. Chds. Rex. *S. J. R. y Lind.* Rccds. Rex.
4 *Legion.* ad perimendam.
5 *Legion.* servaverit.
6 *Card. S. J. R. y Lind.* Fls. gls. Sisebutus Rex.
7 *Card.* Cicilio. *Legion.* Cilicio.
8 *Legion.* ducibus.
9 *Legion.* Barbari. *Toled. got.* Barbia, Vrgi.
10 *Card. Legion. S. J. R. y Complut.* Aurgi.
11 *Card.* Beatiæ, Vitia, Tuia, Tatugia, Egabro et Ephagro consistentibus. *Legion.* Vivatia, Tuia, Tatugi, Egabro et Pagro consistentibus. *Complut.* Viatia, Tirga, Taugy, Agabro et Apagro consistentibus. *Toled. got.* Viata, Tiufai, Tuti... Egabro, Erepagro consistentibus. *S. J. R.* Iliturgi, Avatia, Tuga, Taugi, Agabro et Epagro consistentibus
12 *Card.* præcessore nostro divæ memoriæ.
13 *Complut.* permaneant.
14 *Card.* censiti cum propriis laboribus in ingenuitatem transire valeant.
15 *Legion. y Complut.* ordinatione.
16 *Card.* incunctanter.
17 *Card.* proprietatis vel præcepti.
18 *Complut.* prædecessoribus.
19 *Card.* auctoritate vel præcepto.
20 *Complut. y Lind.* faciatis.
21 *Legion. y Complut.* fecerunt.
22 *Card.* fuerint, non reddantur dominis iudæis, sed libera domino serventur. Ita ut ubicumque repertum fuerit suum peculium, in ea libertate illi conferatur, ut census in eo peculio non imponatur, sed libere eo fruatur.

XIV. [1] *Vt nullis modis iudæis mancipia adhæreant christiana, et ne in sectam eorum modo quocumque ducantur.*

Vniversis populis ad regni nostri provincias pertinentibus salutifera [2] remedia nobis gentique nostræ conquirimus, quum fidei nostræ coniunctos de infidorum [3] manibus clementer eripimus. In hoc enim ortodoxa gloriatur fidei regula, quum nullam in christianis habuerit potestatem hebræorum execranda perfidia. Abominanda sunt ergo in christianis funesta iudæorum imperia, et reducenda est sub amore catholico plebs Deo sacrata in gratiam. Ob hoc hac in perpetuum valitura lege sancimus, atque omni cum palatino officio futuris temporibus instituentes decernimus, ut nulli hebræorum ab anno regni nostri feliciter proximo [4] christianum liberum, vel servum mancipium in patrocinio vel servitio suo habere liceat. Nullum ex his mercenarium, nullumque sub quolibet titulo sibimet adhærentem hæc divalis sanctio fore permittit [5]. Vendere tamen infra fines regionum nostrarum in his locis, ubi commanere videntur, cum omni peculio christiano, cui fas fuerit, iustissimo pretio libera facultas subiaceat. Nec liceat venditoribus in alias eos regiones transferre, nisi ubi eorum mancipiorum sessio iudicatur et mansio. Quod si ita proveniat, ut hi qui transacti fuerint, nihil in suo cernantur habere peculio, tantum his mancipiis a venditoribus dari præcipimus, quantum illis sufficere ad excolendum vel gubernandum se invenerit comparantis electio; ne sub nomine emptionis non tam transactio, quam videatur esse exsilium. Liberare vero servum christianum iudæus si maluerit, ad civium romanorum dignitatem eumdem manumittere debebit: nulli scilicet hebræo nec cuilibet obsequio reservato, sed vitam suam ubi voluerit manumissus, procul ab hebræorum consortio transigendi habeat potestatem. Quod si calliditatis fraudulentia hebræus infestus venditionem atque libertatem tali sub dolo fecerit, ut quædam deceptionis argumentatio, venundato vel manumisso futuris temporibus invido dolo proveniat, quatenus [6] hunc captiositas ementis atque vendentis dolo malo decipiat; huius nefandi sceleris argumentum ingenuus si prodiderit, facultatem sibi profuturam in omnibus iudæi percipiat. Christianus revera quem similis præsumptio reum fecerit, nullis si fuerit facultatibus dilatatus, in servitium cui princeps voluerit reducatur. Si rerum certe [7] illi ambitio fuerit, medietate fisco coniuncta, perpetua ipse notetur infamia. Servus vero huius calliditatis detector liberum se gaudeat profuturum, et in eius consistat [8] adsiduus patrocinio, in cuius cernitur hactenus fuisse servitio. Vt autem eius firmissima libertas permaneat, vicarium a fisco servum dominus pro eodem accipiat, et insuper [9] libra auri ab ipsis, quorum revelavit scelera, illi exacta proficiat. Quod si hebræus circumciderit christianum, aut christianam in suam sectam ritumve transduxerit, cum augmento denuntiantis capitali subiaceat supplicio, eiusque sine dubio bona incunctanter sibi vindicet fiscus. Mancipia vero quæ ex christianorum et hebræorum connubiis nata vel genita esse noscuntur, id observari censuimus, ut christiana efficiantur. Si certe hi, qui in ritum hebræorum transducti sunt, in ea perfidia stare voluerint, ut minime ad sanctam fidem perveniant, in cœtu populi verberibus cæsi atque turpiter decalvati, christiano, cui a nobis iussum fuerit, perpetuo servitio [10] servituri subdantur. Quod si tam inlicita connubia fuerint præventa, id elegimus observandum, ut si voluntas subiacuerit, infidelis ad fidem sanctam perveniat. Si certe distulerit, noverit se a coniugali consortio divisum, atque divisum in exilio perenniter mansurum [11].

Inter cætera hoc adiicientes præcipimus, ut dum quispiam hebræorum certa devotione in catholicam confugium fecerit fidem, et purificationis unda lavacrum sanctum susceperit; quidquid eodem tempore in omnibus rebus comprobatur habere, remota cunctorum molestia, ut vere fidelis sibi perpetim [12] vindicet [13]. Hoc vero edictum infra diem kalendarum proxime succedentium iuliarum implere cunctos per nostras a Deo conlatas regiones modis omnibus præmonemus. Quibus evolutis kalendis apud quemlibet hebræorum christianum repertum fuerit mancipium, medietas facultatis hæbrei huius fisco subiaceat, et libero reddito, qui per suam proditionem fuerit apud eum repertus, nihil sibi he-

1 *Legion. S. J. R. Complut. y Lind.* Fls. Sisebutus R. *Card.* Flavius gloriosus Recessuindus Rex.

2 *Complut.* salutaria.

3 *Card.* de infideliorum manibus hebræorum mancipibus clementer. *Legion.* de iudæorum manibus.

4 *S. J. R. Legion. y Complut.* primo.

5 *Card.* permittit. De ipsis namque mancipiis, quæ hactenus per pretium emptionis habuerunt, quæ quasi libera facultas eis subiacuit; non eos deinceps audeant proprio iure retineri. Sed cuicumque christiano vili pretio vendere festinent cum omni illorum peculio, et tantum eis ex his mancipiis ab emptoribus pretium expetere præcipimus, quantum numero quantitatis sub nomine emptionis invenerit electio comparantis. Liberare vero &c.

6 *Card.* quatenus hanc deliberationem vel venundationem iuri suo iteratim usurpet, evacuata modis omnibus reputabitur huius temeritatis vel dolosa deceptio; et hanc nefandam sceleris argumentationem, ingenuus, si prodiderit, meritum sui laboris profuturum ex facultatibus iudæorum sumat et percipiat christianus, et huius argumentationis præsumptor, nullus si fuerit facultatibus dilatatus &c.

7 *Card.* Si certe rerum facundior fuerit, medietate fisco nostro coniuncta, perpetua &c. *S. J. R.* Si reus certe in illo iudicio fuerit, medietate fisco coniuncta.

8 *Card.* et in eius consistat arbitrio, utrum patrocinari cui elegerit, an in eius consistere patrocinio, in cuius.

9 *Card.* et proditor insuper libram auri ab ipso, cui revelavit scelera, illi exacta proficiat.

10 *Complut.* servitio subdantur.

11 *Legion. Vigil. Complut. y Lind.* permanere.

12 *Complut.* in perpetuum.

13 *Card.* vindicet, possessurus simul cum hæreditate suorum genitorum adfutura. Hoc vero &c.

bræus de persona eius vel peculio ultra defendat.

Hanc vero legem quam pietatis et religionis amore concepimus pro nostro populique nostri remedio, in perpetuum suffragante auctore domino valituram esse censemus. Successores quoque nostros legis huius instituta servantes, victrix Christi victores faciat dextera, et eius solium in veritate conroboret, cuius in hoc fidem inspexerit divina clementia. Et licet huius legis prolatam sententiam a nemine temerari posse credamus; audacia tamen transgressoris, et non venerabiliter conservantis, sit in hoc sæculo ignominiosior cunctis hominibus, et vita illius eodem in tempore concidat, quo sinistræ partis adsensum in tam nefaria voluntate perduxerit detestanda temeritas: tantumque obnoxius in æternum peccatorum mole detineatur, in quantum transgressus fuerit legis huius salubre decretum. Futuri etiam examinis terribile quum patuerit tempus, et metuendus Domini adventus fuerit reservatus [1], discretus a Christi grege perspicuo, ad lævam cum hebræis exuratur flammis atrocibus, comitante sibi diabolo, ut ultrix in transgressoribus æterna poena desæviat, et locuplex remuneratio christianis faventibus hic et in æternum copiosa proveniat.

XV. [2] *De interdicto [3] omnibus christianis ne quisque iudæum quacumque factione atque favore vindicare vel tueri pertentet.*

In conclusione omnium præteritarum legum, quas ad conterendam perfidiam iudæorum, tam nostra intentio quam præcessorum nostrorum studia decreverunt, oportuit hanc novissime [4] legem ad robur soliditatis adiicere, et competenti munimento præmissa ex ordine roborare. Postquam enim dedimus sacræ fidei profanis hostibus competens repudium, et cunctis adinventionibus perfidorum posuimus ex obvio terminum, debite compulsi sumus, et ea quæ concreta sunt solidare, et quæ consolidata sunt pulcritudine venustare; ut quanto artifex vivacius expresserit ingenium cogitationis in arte, tanto vigorem simul et decus adsumat qualitas formæ. Ne ergo quibuscumque adinventionibus calliditas iudæorum indesinenti persequenda conatu subrepat optatam [5] profano iure licentiam: hoc providenter legis huius decernitur sanctione, ut nullus de religiosis cuiuscumque ordinis vel honoris, seu de palatinis mediocribus atque primis, vel ex omnibus cuiuslibet qualitatis aut generis, ac principum vel quarumcumque potestatum, aut obtineat [6], aut subrepat animos iudæos, sive baptizatos sive non baptizatos, in suæ observationis detestanda fide et consuetudine permanere, sive eos qui baptizati sunt ad perfidiam ritumve pristinum quandoque redire. Nullus sub patrocinii nomine hos pro suæ pravitatis licentia conetur in quippiam defendere [7]. Nullus quocumque argumento aut factione illis hanc defensionem conetur impendere, per quam liceat eis obviam sanctæ fidei et christiano contraria cultui palam, aut occulte aliquatenus adtentare, nequiter proferre vel tangere. Quod si quispiam hæc præsumpserit temerare [8], si episcopus fuerit, aut etiam ex cæteris clericis atque religiosis, vel certe ex cunctis laicis quisquis deprehensus exstiterit, a conventu catholicorum seclusus, excommunicatione ecclesiastica [9] feriatur, et quartæ partis omnium bonorum suorum amissione mulctabitur, quæ fisco non dubie quantocius connectetur. Dignum etenim est eos aliquamdiu a fidelium Christi societate divelli, et rerum damno mulctari, qui adponunt Christi amorem, et veritatis speciem consensu inimicorum eius detestabiliter impugnare, et in legum transgressionibus [10] illa immobiliter sententia permanente, quam divæ memoriæ Sisebutus Rex visus est in huiusmodi actione superiori lege sanxisse.

XVI. *Placitum iudæorum in nomine principis factum.*

Clementissimo ac serenissimo domino nostro Recesvindo [11] Regi. Omnes nos [12] ex hebræis Toletanæ civitatis [13] qui infra subscripturi vel signa facturi sumus: bene quidem [14] hactenus nos meminimus compulsos fuisse, ut placitum in nomine divæ memoriæ Chintilani [15] Regis pro conservanda fide catholica conscribere deberemus, sicut et fecimus. Sed quia et perfidia nostræ observationis [16] et vetustas parentalis erroris nos ita detinuit, ut nec veraciter Iesum Christum Dominum crederemus, nec catholicam fidem sinceriter teneremus, idcirco nunc libenter ac placite spondemus gloriæ vestræ, tam pro nobis, quam pro uxoribus et filiis nostris per hoc placitum nostrum, ut deinceps in nullis observationibus, in nullis usibus iudaicis misceamur. Iudæis etiam non baptizatis nullo poenitus execrando consortio sociemur. Non more nostro propinquitati sanguinis usque ad sextum gradum incestiva coniunctione vel fornicatione iungamur.

1 *Lind.* reseratus.
2 *Card.* Rcs. Rex. *Legion. y Lind.* Fls. glosus. Rcnds. Rex.
3 Complut. *interdictione.*
4 *Complut.* novissimam.
5 *Complut.* optata profana iura licentiæ. *Lind.* aperiens profano iuri licentiam.
6 *Complut.* optione obtineat.
7 *Legion. Complut. y Lind.* defensare. *Card.* defensare vel patrocinare.
8 *Card.* temptare.
9 *Complut.* canonica.
10 *Complut.* transgressoribus.
11 *Legion.* Recesvinto.
12 *Legion. y Complut.* nos hebræi.
13 *Card. y Lind.* civitatis atque Hispaniæ gloriæ vestræ qui infra.
14 *Card. y Complut.* bene quidem ac iuste dudum nos.
15 *Complut.* Cintilani.
16 *Legion. Card. y Complut.* obstinationis.

Non coniugia ex genere nostro, aut nos aut filii nostri vel nostra posteritas nullatenus sortiamur, sed in utroque sexu deinceps christianis iugali copulatione nectamur. Non circumcisiones carnis operemur. Non pascha et sabbata cæterosque dies festos iuxta ritum iudaicæ observantiæ celebremus. Non escarum discretionem vel consuetudinem teneamus. Non ex omnibus quæ iudæorum usus et abominanda consuetudo vel conversatio agit, aliquatenus faciamus; sed sincera fide, grato animo, plena devotione in Christum Filium Dei vivi, secundum quod evangelica et apostolica traditio habet, credamus, atque hunc confiteamur et veneremur. Omnes etiam usus sanctæ christianæ religionis, tam in festis diebus, vel in coniugiis et escis, quam in observationibus universis veraciter teneamus, et simpliciter [1] amplectamur, nullo observato [2] apud nos aut oppositionis obiectu, aut fallaciæ argumento, per quod aut illa quæ facere denegamus, iterum faciamus, vel hæc quæ facere promittimus, minime vel non sinceriter compleamus. De suillis vero carnibus id observare promittimus, ut si eas pro consuetudine minime percipere potuerimus, ea tamen quæ cum ipsis decocta sunt, absque fastidio et horrore sumamus et comedamus. Quod si in omnibus quæ supra taxata sunt, in quocumque vel minimo transgressores inventi fuerimus, aut contraria christianæ fidei agere præsumpserimus, aut quæ congrua catholicæ religioni promissimus, verbis aut factis implere distulerimus, iuramus per eumdem Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, qui est [3] in Trinitate unus Deus, quia qui ex nobis horum omnium vel unius trangressor inventus fuerit, aut a nobis aut a filiis nostris ignibus vel lapidibus perimatur; aut si hunc ad vitam gloriæ vestræ reservaverit pietas, mox amissa libertate, tam eum, quam omnem rei ipsius facultatem cui elegeritis perenniter deserviendum [4] donetis, vel quidquid ex eo aut ex rebus eius facere volueritis [5], non solum ex regni vestri potentia, sed etiam ex huius placiti sponsione potestatem liberam habeatis. Factum [6] placitum sub die XII. kalendarum [7] martiarum, anno feliciter sexto regni gloriæ vestræ, in Dei nomine Toleto.

XVII. [8] *De iudaizantibus christianis.*

Sicut deflendum a christianis est eorum scelus, qui in Christo prævaricatores existunt, ita modis omnibus decernendum, ut nullus omnino veniam mereatur, qui a meliori proposito ad deterius declinasse convincitur. Quia ergo crudelis et stupenda præsumptio crudeliori debet exstirpari supplicio: ideo legis huius edicto decernimus, ut quicumque christianus ac præsertim a christianis parentibus ortus, sexus scilicet utriusque, circumcisiones vel quoscumque ritus iudaicos exercuisse repertus est, vel, quod Deus avertat, potuerit ulterius reperiri, conspiratione et zelo catholicorum, tam novis et atrocibus poenis aflictus morte turpissima perimatur, quam horrendum et execrabile malum est, quod ab eo constat nequissime perpetratum. Eorum vero bona sibi proculdubio fiscus adsumat, si hæredes [9] vel propinquos talium personarum facti huius error consentiendo commaculet.

XVIII. [10] Egica Rex.

De perfidia iudæorum.

Quum sacris edoceamur edictis, ut sive per occasionem seu per charitatem tantum Christus Dei Filius nuncietur; oportunum satis est, et ad fidem christianam conveniens, ut sicut fideles trahimus libertatis ad gratiam, ita infideles provocemus ad vitam, et quod fides Christi in nobis aucta finibus crescat, et iudæorum prævaricatrix actio evulsa funditus subruat. Proinde devotione mentis decreto censemus, ut quicumque deinceps ex perfida hebræorum plebe vir, seu femina ad catholicæ fidei rectitudinem per veram conversationem sive professionem [11] redierit; idemque [12] suorum rituum errorem vel cæremonias abnuens, christianorum more tramitem vitæ suæ duxerit; ab omni liber maneat onere functionis, quam pridem iudaismo consistens publicis utilitatibus usus fuerat persolvisse: ita videlicet, ut illis exsolutionibus eius functio crescat, quos adhuc detestandæ incredulitatis fuscat nequitia, et parentalis error manifestus retentat. Iniustum namque est illos censionis onere prægravari, vel iudaicis amplius indictionibus implicari, qui iugum Christi dulce eiusque onus leve per dignam conversationem noscuntur excipere. Quibus etiam veram fidem perfecte credentibus, erit omnimode licitum mercandi usu properare ad cataplum, et cum christianis agere christiano more commercium: ita ut si quilibet christianorum de illorum conversatione incognitus quodcumque de ipsis emere voluerit, non aliter ei licebit, nisi prius ex toto christianum se esse dixerit, eique coram testibus orationem dominicam vel simbolum recitaverit apostolorum, et christianorum cibos, ut veri christicolæ, sumpserit vel libenter acceperit. Quod si quispiam de eisdem sanctæ fidei conversis prævaricator exstiterit, cum omnibus rebus suis est fisco perpetim addicendus. De cætero vero iudæi qui in perfidia cordis sui per-

1 *Card. Legion. Complut. y Lind.* sinceriter.
2 *Card. Legion. y Lind.* reservato.
3 *Card.* qui est unus in Trinitate et verus Deus.
4 *Complut.* possidendam.
5 *Complut.* iusseritis. *Lind.* fieri iusseritis.
6 *Complut.* Facto placito.
7 *Legion. Complut. y Lind.* kalendas martias.

8 *Lind.* Fls. gls. Cind. Rex.
9 *Legion.* ne hæredes.
10 *Esta ley XVIII. se ha tomado de los códices Complut. y S. J. R.*
11 *Complut.* per confessionem.
12 *Complut.* omnemque suum ritum, errorem &c.

severantes, ad catholicam fidem converti neglexerint, hanc legis sententiam decrevimus promulgari: scilicet ut nec ad cataplum pro transmarinis commerciis faciendis ulterius audeant properare, nec cum christianis quodcumque negotium palam vel occulte peragere; sed tantum inter se ipsi habeant licentiam propria commercia definire, ac more solito sui census impensionem, vel eorum qui conversi fuerint, exsolutionem de rebus propriis debeant fisco persolvere: et tam mancipia, quam ædificia, terras, vineas, atque etiam oliveta, vel alias quascumque res immobiles quas a christianis venditionis causa vel quibuslibet aliis modis accepisse noscuntur, quamvis iam multa annorum curricula effluxissent, reddito tamen illis propterea de pretio, totum fisci erit viribus sociandum; ut cui hoc regia potestas donare elegerit, libero perfruatur arbitrio. Nam et quicumque de eisdem iudæis in infidelitate perdurantibus, ad cataplum ire præsumpserit, aut cum quolibet christiano aliquod commercium elegerit [1]; cum omni habitione rerum suarum obiurgatus perpetim fisco erit serviturus. Omnes vero christianos admonemus, et sub divini numinis [2] adiuratione testamur per eum, cuius redempti sanguine sumus, ut amodo nullus cum eisdem iudæis in perfidiæ duritia permanentibus, quodcumque commercium agere præsumat. Quod si quilibet fidelium talia egerit, si maior potentiorque persona fuerit, tres auri libras fisco persolvat. Si quis quoque amplius ab illis acceperit quam quod duas rei ipsius quantitates valere constiterit, quidquid superius emerit, triplum de sua facultate una cum pretio quod dederit, fisci iuribus profuturum amittat. De inferioribus vero personis si quis talia egerit, C. verberibus vapulabit, et iuxta quod suæ habitionis facultas exstiterit, ita et Principis electione specialis damni iacturam excipiat.

1 *Complut.* egerit.
2 *Complut.* nominis.
3 *Al fin de este título se halla en los códices de S. J. R. y Complut. sin numeracion la ley siguiente.*

Vamba Rex.

De homicidiis.

Superiori lege antiqua censuit institutio, ut quicumque volens homicidium perpetraverit, cum omnibus rebus suis in parentum vel propinquorum hæredum defuncti iure maneat serviturus. Nos tamen sancimus, ut quicumque deinceps occiderit hominem, si volens aut nolens homicidium perpetraverit, si vir filios habens, et absque voluntate filiorum vel uxoris hoc perpetraverit facinus, ipse in potestate parentum vel propinquorum defuncti tradatur, facultates tantum [1] eius filii vel hæredes scelus perpetrantis accipiant: quia iniuste ordinatum esse censemus, ut per parentum culpas filii vel nepotes ad mendicitatem deveniant, nec valeant Principum exercere iussa, quos cum parentum facultate opportebat peragere negotia publica: quum et dominus præcipiat dicens: Anima patris, anima matris, anima quæ sola peccaverit, sola puniatur.

En los códices Legion. y Esc. 2. se hallan el título y leyes siguientes, las quales traen tambien algunos códices castellanos.

I. TITVLVS DE CONVICIIS ET VERBIS ODIOSE DICTIS.

Si quis violentus homo contra hominem aliquis ad aliquem dixerit marcosum [2] capite vel cervice, et ille non habuerit cui dixerit criminator, extensus ante iudicem L. flagella suscipiat.

II. Si quis genebrosum vel gotrosum [3] dixerit, et ille non habuerit cui dixerit, dictor criminis extensus ante iudicem CL. flagella suscipiat.

III. Si quis vigosum [4] dixerit, id est taopasum [5], vel disturpatum, et ille non habuerit, dictor criminis extensus ante iudicem XXX. flagella suscipiat.

IV. Si quis circumcisum dixerit, vel disturpatum, et ille non habuerit, dictor criminis extensus publice CL. flagella suscipiat.

V. Qui ponderosum dixerit, et ille non habuerit, dictor criminis extensus publice CL. flagella suscipiat.

VI. Qui sarracinatorem et non probaverit, dictor criminis extensus ante iudicem CL. flagella suscipiat.

VI. *De his qui se in gladiis alienis impulerint.*

Si quis lanceam vel quodlibet gladium in manu sua tenens dum non sperans, et aliquis in eodem gladio inciderit sine voluntate eius qui gladium in manu sua tenuit, dum sacramento se expiaverit non inde [6] conscium fuisse, vulneratus suæ imputet culpæ; quid enim culpæ eius poterit æstimari, qui nesciens hoc factum gladium in manu sua tenuit.

VII. *De contumelio ingenuorum.*

Si quis aliquem hominem ingenuum pedibus traxerit sine culpa, aut subgitaverit, aut capillos capitis abstraxerit, si nullus livor apparuerit pro singulis obiectionibus, quæ superius continentur, coactus a iudice quinque solidos reddat, cui iniuriam fecerit. Et si non habuerit unde componat, districtus a iudice quinquaginta flagella suscipiat.

VIII. Fls. Egiga Rex. Antiqua.

Vt exceptis fiscalibus servis tricennale tempus non valeat in omnibus causis.

La qual está puesta en el lib. X. tit. II. l. IV.

A continuacion está en el cod. Esc. 2. la ley que se ha impreso lib. II. tit. V. pag. 29. tomada del cod. de Card. De superfluis scripturis confectis, y despues el Legion. y el mismo Esc. 2. ponen lo siguiente, lo qual mendoso como se halla se pone á la letra.

Qualiter examinatio debeat fieri, hic ordo servabitur. In lib. XII. titulo tertio, sententia octava decima de mensura et ordine examinationem kalde.

Tres uncias semis, atque pueritia innocens tota manu sana, et totum corpus absque macula lapides tres manu dextra in caldaria mittat, et [7] postea eiiciat. Et si formidolosus lapidem non eiecerit, et bis aut tertio pro uno negotio manum miserit, aut supra mensuram caluerit aqua, omnino examinatio invalida erit. Et qui [8] presserit mensuræ pondere taxatum negotium reparaverit valituram inter omnia ac censura plenum robur obtineat. Hæc est in quinquagesimo canone de coercitione principum et episcoporum auctorica regula. Mancipium dum quindecim annos habuerit mittat manum in calda: usque in XVII. annum ipsa [9] est pueritia.

II. *De pondere et mensura.*

Auri libra [10] I. LXX. II. solidos auri: uncia una VI. solidos: statera auri I. III. solidos: dragma I. XII. argenteos: tremisse [11] I. quinque argenteos: seliqua [12] I. argentium et tertia pars argencii [13]. Baldres faciunt argencontabili [14].

1 *Complut.* tamen.
2 *Esc.* 2. macrosum: forte achorosum.
3 *Esc.* 2. cotrosum.
4 *Esc.* 2. uvigosum.
5 *Esc.* 2. tauposum.
6 *Esc.* 2. non in se consoium.
7 *Esc.* 2. protinus.
8 *Esc.* 2. præsumpserit.
9 *Esc.* 2. ipse.
10 *Legion.* id est, *y así en todas las otras*
11 *Legion.* id sunt.
12 *Legion.* sceliqua.
13 *Legion.* de argenzo.
14 *Legion.* argenzotabli.

[1] III. TITVLVS DE NOVELLIS LEGIBVS IVDÆORVM,

QVO ET VETERA CONFIRMANTVR, ET NOVA ADIECTA SVNT.

I. *De commemoratione priscarum legum, quæ in iudæorum transgressionibus promulgatæ sunt; atque de novella confirmatione earum.*

Perfida [2] iudaici erroris sæpe calliditas eo vehementius durescit in crimine, quo institutis contra se legibus nititur frequentius contraire. Et ideo licet posituri simus [3] tot tantisque eorum erroribus novitatis ordine leges, libet tamen illas primum a dominis et prædecessoribus nostris dictas [4] promulgare, et in eorum transgressionem constitutiones intendere, ordinatimque [5] nos præcedentium edicta oportet retexere: ut ex hoc collata cum veteribus nova, in his quæ decenter sunt edita, confirmentur ut condecet; similiter et nova sic [6] ordinentur, ne præterita citra rationem videantur confundere, et [7] uniformis membri compago [8] utraque legibus ordi-

1 *Para la edicion de este título se han tenido presentes los códices de Card. S. J. R. Complut. Esc. 1. y 2., en donde se hallan solamente.*
2 *Esc. 1.* Perfidia iudaici erroris atque calliditas.
3 *Esc. 1.* pro tot.
4 *Card. y Esc. 1.* prædecessoribus nostris promulgatas in eorum &c.
5 *Card.* et ordinatum præcedentium edictum retexere.
6 *Esc. 1.* hic.
7 *Card. y Complut.* quo.
8 *Card. y Esc. 1.* ex utrisque.

nata, clara hic iustitiæ manifestatione eluceat. Sicque [1] quid in præteritis legibus confirmatione sit dignum, quidve novitatis edicto inconvulsibile censeatur, eo luce clarius pateat, quo complexa hic ex utrisque veritas exstiterit declarata. Et ideo in eisdem præcedentium legum statutis reperimus legem, quæ de omnium hæresum erroribus abdicatis promulgata confulsit [2]. In qua lege id adiiciendum emendandumque evidens ratio persuasit, ut si cuiuslibet hæresis permotus quisque insania contempserit ipsius legis in aliquo instituta, cuiuscumque sit generis [3] persona, si publica perversum dogma defensione vindicare voluerit, sub [4] ardua erit poena religandus, eiusque bona in principis potestate consistant: et [5] si ipse perversi erroris sectator se corrigere [6] usquequaque destiterit, ab [7] exsilio nullo modo revocetur. Nam et res eius, cui eas princeps conferre voluerit, inconvulse deserviant. Cæterum si quis ignorantiæ [8] cecitati deditus cuiuslibet erroris sectam ex [9] corde tenuerit, et verbis vindicare [10] voluerit, vel factis quibuslibet ostenderit; ad episcopum loci vel ad quemlibet sacerdotem se instruendum remittat [11], ac quæ sancta sunt, præbeat, qualiter ab eo una cum consensu metropolitani formulam rectæ institutionis accipiat. Iam vero si ab his hæreticus quisquis ille commonitus vel instructus se distulerit corrigendum [12], superioris sententiæ iacturam ordine superius adnotato sustineat, id est, quæ [13] illis est lata, qui [14] in publica defensione adversam nostræ fidei vindicaverint sectam. Denique abhinc specialiter [15] relaxatæ [16] sint leges, quæ in iudæorum sunt transgressionibus positæ: id est, de datis et confirmatis legibus supra iudæorum nequitiam promulgatis, sive de cunctis iudæorum erroribus [17] amputandis. Ita vero ne iudæi more suo celebrent pascha, neque more suo foedus nupciale copulare præsumant, et ut carnis circumcisionem non faciant, neque more suo diiudicent escas, nec [18] contra christianos inscribant, nec contra christianos testificari [19] præsumant; et ne iudæus christianum mancipium circumcidat. Mancipia [20] quoque christiana quæ a iudæis, aut vendita, aut libertati esse noscuntur tradita, statum libertatis absque dubio obtineant; et nullo modo iudæis mancipia christiana deserviant. De interdicto quo omnibus christianis inhibetur [21], ne quisquam iudæum quemcumque factione atque favore [22] vindicare studeat [23] vel tueri, atque iudaizantes christianos præsumat celare. Harum igitur fortissimarum legum sententias in prædictorum iudæorum perfidiam promulgatas, exceptis duobus subter adnexis [24] capitulis, cæterisque aliis quæ contraria inveniuntur, et iustitiæ regulis, et institutionibus nostris, omnia, ut dictum est, iugi temporum æternitate valitura censemus, et irrevocabili gloriosæ serenitatis nostræ oraculo confirmamus, atque in tantum [25] eis consultum valitudinis robore celebriori porrigimus, in quantum nil repugnantiæ habuerint cum his quæ novitatis nostræ nunc sententia diffinimus. Nam in quibusdam ipsis legibus, quod nobis inconveniens videtur atque contrarium, hæc duo interim inter cætera repugnantia rationi vel institutioni nostræ capitula continentur. Quodlibet [26] decretum hactenus, nullo modo tradatur, nullumque vigorem deinceps valitudinis retinebit. Illa quidem in his sententiis prima est, per quam iudæis datur execranda [27] licentia manumittendi christiana mancipia. Secundum namque [28] capitulum non solum [29] culpæ ad unius redigitur damnationem, sed vindictæ. Nam quædam leges, sicut culparum habent diversitates, non ita discretas [30] retinent ultiones, sed permixta scelera transgressorum ad unius remittuntur legis poenale iudicium: ne secundum modum culpæ [31] habeant poenam; quum maior minorque transgressio unius non debeat mulctationis prædamnari supplicio: præsertim quum dominus in lege præcipiat, pro mensura peccati erit et plagarum modus; unde lex ipsa [32] inscribitur de poena qua perimenda sit transgressio iudæorum, quia Deus [33] mortem non vult, nec lætatur in perditione vivorum, pro eo quod in se per [34]

1 *S. J. R. y Esc.* 2. Si quod in.
2 *Complut. Card. y Esc.* 1. *y* 2. consistit.
3 *Card.* ordinisve persona. *Esc.* 1. ordinisve prosapia.
4 *Card. y Esc.* 1. sub arduo erit pœnitentiæ exsilio religandus.
5 *Card. y Esc.* 1. qualiter si ipse.
6 *Card. y Esc.* 1. corrigi.
7 *Card. y Esc.* 1. et ille ab exsilii nullo modo revocetur ærumna, et res eius.
8 *Card.* ignorantiæ præcipitio. *Esc.* 1. ignorantiæ præcipitationi.
9 *Card. y Esc.* 1. aut.... aut verbis.
10 *S. J. R.* indicare.
11 *Card. y Lind.* se instruendum (*Esc.* 1. instituendum) remittat, qualiter.
12 *Card. y Esc.* 1. corrigi.
13 *Card. Esc.* 1. *y* 2. *y S. J. R.* in illis.
14 *Esc.* 1. qui publica defensione.
15 *Card. y Esc.* 1. speciales.
16 *Esc.* 1. latæ.
17 *Card. y Esc.* 1. generaliter exstirpandis. Et ne iudæi.
18 *Card. y Esc.* 1. ac ne quæstione christianos inscribant.
19 *Card. y Esc.* 1. testificentur.
20 *Card. y Esc.* 1. De mancipiis quoque christianis.
21 *Card. y Esc.* 1. prohibetur.
22 *S. J. R. Complut. y Esc.* 2. labore.
23 *Card. y Esc.* 1. pertentet.
24 *Complut.* adiunctis.
25 *Esc.* 1. esse eis.
26 *Card. y Esc.* 1. Quæ licet tempta (*Esc.* 1. tenta) usque hactenus nullo modo credantur, nullius tamen vigoris deinceps valitudinem retinebunt. Illa siquidem.
27 *S. J. R. Complut. y Esc.* 1. exercenda.
28 *Card. y Esc.* 1. secundum sane.
29 *Card. Esc.* 1. *y Lind.* non solum reprehensibile nobis videtur, sed impium, ubi totius universitas culpæ, ad unius redigitur damnationem vindictæ.
30 *Card. y Esc.* 1. in se retinent.
31 *Card. y Esc.* 1. modus est adhibitus pœnæ; quum.
32 *Card. y Esc.* 1. lex ipsa quæ inscribitur.
33 *Esc.* 2. *y Complut.* Dominus.
34 *Complut.* pro redemptione. *Lind.* peremptionem continet mortis. *Card.* interemptionis terminum continet morientium. *Esc.* 1. in se peremptiones continet morientium.

redemptionem continet mortuum, in nullo [1] verae valitudinis retinebit statum; proinde iam nunc ad conterendum [2] malitiae caput, ad necandum infidelitatis commentum [3], ad perimendum [4] profanationis elogium alacri intentione [5] procurrimus, nisu validae oppugnationis obsistimus, fortia in perfidiis praeceptionum tela obiicimus.

II. [6] *De blasphematoribus Sanctae Trinitatis.*

Si [7] in sacri evangelii praedicatione Dominus prolatum in fratrem contumelii verbum iudicio adsignat reum, quanto magis peccantem in Spiritum Sanctum divinae animadversionis sententia damnat, quod irremisibile et hic et in futuro Salvator ipse denuntiat? Et ideo si quis Christi Filii Dei blasphemaverit nomen, eiusque sacrum corpus et sanguinem contempserit sumendum percipere, aut perceptum visus fuerit reiecisse, vel quamlibet iniuriarum blasphemiam in Sanctam dixerit Trinitatem, id est, in Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, tunc instantia sacerdotis vel iudicis, in cuius civitate [8] vel territorio hoc malum exortum exstiterit, blasphemator [9] centenis flagellis [10] decalvatus subiaceat, et ardua in vinculis constitutus [11] exsilii conteratur aerumna. Res tamen eius in potestatem principis redactae manebunt, qualiter in iure eorum, cui eas potestas conferre elegerit regia, inconvulse existant [12].

III. Ervigius Rex [13].

Ne iudaei, aut se, aut filios suos, aut famulos a baptismi gratia subtrahant.

Quum veritas ipsa petere, quaerere, et pulsare nos edoceat, praemonens, quod regnum coelorum violenti diripiant [14]; in nullo est dubium, quod illae indultae gratiae munus [15] abhorreat, qui ad eam accedere ardenti animo non festinat. Proinde si quis iudaeorum de his scilicet, qui adhuc nondum sunt baptizati, aut se baptizari distulerint, aut filios vel famulos suos nullo modo ad sacerdotem baptizandos remiserint, vel servos [16], quos de baptismo reduxerint [17], et vel unius anni spatium [18] post legem hanc editam quispiam illorum sine gratia baptismi transegerit, horum omnium transgressor, quisquis ille repertus exstiterit, C. flagella suscipiat, et decalvatus debita mulctetur exsilii poena. Res tamen eius [19] in principis potestate permaneant, qualiter si incorrigibilem, durioremque eum [20], ostenderit vita, perpetua [21] in eius, cui eas princeps largiri voluerit, potestate persistant.

IV. Ervigius Rex.

Ne iudaei more suo celebrent pascha, vel carnis circumcisionem exerceant, ac ne christianum quemcumque a fide Christi commoveant.

Si obstinata iudaeorum perfidia non tam figuris, quam veritati observantiam legis impenderet, numquam dominum gloriae crucifixissent. Pascha enim nostrum immolatus est Christus, et si cordis nobiscum circumcisione gauderet, adumbratam illam corporis expoliationem nullo modo in carne exprimeret, propheta dicente: Circumcidimini domino, et auferte praeputia [22] cordium vestrorum. Vnde nos non iam figuris praetereuntibus inhaerentes, sed veritatis promissionibus certiores, id omnino [23] observandum praecipimus: ut si quis iudaeorum ritu suo pascha celebraverit, centenis is verberatus flagellis et turpiter decalvatus, exsilio diutino mancipetur, et res eius fisco adsociandae sunt. Illi vero, qui carnis circumcisiones iudaeis [24] vel christianis exercere praeceperint [25], quisquis [26] talia intulerit, aut fieri ab altero permiserit, veretri ex toto amputatione plectetur, et res eius fisci iuribus sociandae sunt. Mulieres tamen, quae aut circumcisiones exercere praesumpserint, aut circumcidendos quosque cuilibet circumcissori obtu-

1 *Card.* in nullo se cupit ulcisci vindictae, in quo respicit compunctio mentis futurae.
2 *Complut. y Esc.* 2. obterendum.
3 *Complut. y Esc.* 2. commercium.
4 *Card.* comprimendum.
5 *Card.* consurgere procuremus nisu, ut valde eorum oppugnationibus obsistendo fortialiter superemus, eorumque tela triumphaliter obiiciamus.
6 *Card. y Esc.* 1. Flavius Ervigius Rex.
7 *Complut.* Sicut sacri evangelii textu praedicat Dominus. *Card.* Sicut pia veritas sacri evangelii praedicat. *S. J. R.* Sicut in sacro evangelio praedicat dominus, et prolatum.
8 *Card. y Esc.* 1. in cuius civitate, castro, vel territorio. *Lind.* castro.
9 *Card. y Esc.* 1. blasphemator ipse.
10 *Card.* flagellis subiaceat, et decalvatus turpiter ardua in vinculis.
11 *Card. y Esc.* 1. perpetui exsilii. *Esc.* 2. in vinclis constitutus exsilio perpetuo.
12 *Card. y Esc.* 1. persistant.
13 *Card.* Fls. gls. Rcs.
14 *Esc.* 1. diripiunt.
15 *Card.* munus hoc.
16 *Card.* vel se suosque de baptismo.
17 *Card. y Esc.* 1. subtraxerint.
18 *Esc.* 2. spatio.
19 *Complut.* eius principalis potestas retineat. *Card. Esc.* 1. *y Lind.* eius ad principis potestatem pertineant.
20 *Complut.* eum dierum ostenderit longitudo, perpetua in eius, cui principalis potestas largiri voluerit, persistant potestate.
21 *Esc.* 1. vita dapnata.
22 *Card.* praeputium.
23 *Card. y Esc.* 1. omnimode.
24 *Card. y Esc.* 1. in iudaeis.
25 *Card. y Esc.* 2. praesumpserint.
26 *Card. y Esc.* 1. quisquis haec, aut intulerit alteri, aut fieri ab altero sibi permiserit.

lerint, naribus abscisis, et rebus suis omnibus in principis potestate redactis, lugeant facinus suæ præsumptionis. Simili quoque poena et illi plectendi sunt, qui christianum vel christianam a fide dimoverint Christi, vel ad ritum [1] iudaicæ prævaricationis adduxerint.

V. [2] *Ne iudæi sabbata, cæterasque festivitates suo ritu celebrare præsumant.*

Figuris prætereuntibus [3], quempiam operum indesinenter exhibitiones impendere, quid est aliud nisi [4] amatores veritatis non esse? Vnde reprobabile id dominus per prophetam insinuans ait: Neomenias [5], et sabbata, et solemnitates vestras odivit anima mea. Ob hoc nos, quibus ab apostolo [6] præceptum est, ut potius in novitate spiritus quam in vetustate litteræ ambulemus, id infidelibus fideli intentione præcipimus, ut si quis iudæorum neomenias [7], seu festivitates tabernaculorum, vel sabbata, ferias quoque, vel cæterarum festivitatum solemnitates ritus sui more peregerint, vel celebrare præsumpserint, centenis [8] flagellis subiaceant, et decalvati exsilii debilitentur ærumna; eorumque bona ad [9] principem redeant, qualiter ea aut perfecte illis conversis aliquando restituat, aut ea, in malis perdurantibus, aliis [10], ut fas fuerit, servitura concedat.

VI. [11] *Vt omnis iudæus diebus dominicis, et in prænotatis festivitatibus ab opere cesset.*

In nullo est dubium, illum manifeste fidei catholicæ adversari, qui reverentiam diebus dominicis non impendit. Vnde negatores vel destitutores [12] fidei nostræ iustissime insequentes, id religiosa sanctione iubemus, ut sive sit iudæus sive iudæa, quodlibet opus rurale [13] in natali domini, vel in omnibus sanctissimis solemnitatibus, seu dominicis diebus exercens, vel lanificia [14] faciens seu quascumque operationes [15] vel cætera talia agens, extra quam nobilium honesta christianorum consuetudo permittit; præsumptor talis [16] rei centenis verberibus subiaceat decalvatus. Quod si [17] servi eorum vel ancillæ in talibus diebus reperiantur supradictis laboribus occupati, tunc et ipsi simili sententia sunt feriendi. Domini tamen eorum, si servos suos permiserint talia agere, C. solidos auri fisco compellantur reddere. Dies tamen ipsi, qui ab eisdem iudæis sollicita devotione sunt observandi, hi sunt, id est, festum Virginis Sanctæ Mariæ, quo gloriosa [18] eiusdem genitricis domini conceptio celebratur: item natalis Christi et circumcisionis eius, sive etiam apparitionis: dies quoque [19] paschæ, vel dies sanctissimi octavarum: inventionis quoque crucis dominicæ festum, et ascensionis dominicæ dies, vel pentecostes, seu etiam concurrentes [20] per totum annum dominici et religiosa fide Christi venerabiles dies.

VII. [21] *Ne iudæi more suo diiudicent escas.*

Illud sane, quod iudæorum detestatur [22] conversatio iudaica superstitione pollutior, mundas ab immundis iudicans escas, aliud assumit, aliud reiicit. Quicumque [23] in huius observantiæ inventus fuerit errore, id est, ut aliter id faciat quam honesta christiani moris est consuetudo; tunc iudicis instantia, in cuius territorio actum exstiterit, C. verberibus feriatur, et turpiter decalvetur. Huius sane legis omnimode præceptionis integritas, sicut de escis, ita et de poculis observanda est, scilicet ut superioris iacturæ supplicium simili quoque ordine, et illi qui a christianorum [24] poculis se abstinere præsumpserint, patiantur. De escis tamen [25] porcinis tantum et carnibus, id discreta nec remissa pietate decernimus, ut quicumque ex illis carnibus vesci penitus abhorrescant [26], si natura forte id fastidiente fugiunt [27], et non more illo perversitatis hoc ipsum diiudicantes contemnunt, præsertim si in cæteris operibus christianis similes habeantur, et christianitatis ab eis non defuerit votum, atque [28] operationis studium; tunc hi tales, qui fideles in reliquis conversationibus approbantur, pro hac sola reiectione suillarum carnium ad iacturam legis superius comprehensam teneri non poterunt: quia contrarium æquitati videtur, ut quos manifesta operum Christi nobilitat fides, pro sola reiectione unius cibi ad poenam teneantur notabiles.

1 *S. J. R. y Esc.* 2. ad aditum.
2 *Card. y Esc.* 1. Flavius Ervigius Rex.
3 *S. J. R. Esc.* 1. 2. *y Complut.* præeuntibus.
4 *Card. y Esc.* 1. quam.
5 *Card. y Esc.* 2. Neomenia.
6 *Card. y Esc.* 1. ab apostolico præceptum est ore.
7 *Esc.* 2. neomenia.
8 *Card.* centenis decalvatus flagellis subiaceat, et exsilii debita mulctetur ærumna.
9 *Card.* ad principis redeant iura, qualiter.
10 *Card. Esc.* 1. *y* 2. aliis, quibus fas fuerit.
11 *Card. y Esc.* 1. Flavius Ervigius Rex.
12 *Card. Esc.* 1. *y Lind.* disturbatores.
13 *S. J. R. Complut. y Esc.* 2. quodlibet opus in natali domini.
14 *Esc.* 2. faciens seu quascumque operationes.
15 *Card. Esc.* 1. *y Lind.* operationes in domibus, agris vel cæteris talibus agens.
16 *Card. y Esc.* 1. huius.
17 *Card. y Esc.* 1. quod si forsitan servi.
18 *Card.* quo gloriosa concelebratio eiusdem genitricis domini celebratur.
19 *Esc.* 2. dies paschæ quoque sanctus, vel.
20 *Esc.* 1. percurrentes.
21 *Card. y Esc.* 1. Flav. Gloriosus Ervigius rex.
22 *Card. y Esc.* 1. detestabilis.
23 *Card. y Esc.* 1. In quocumque huius observantiæ inventus fuerit error.
24 *Card. y Esc.* 1. christianis.
25 *Card. y Esc.* 1. id est, de porcinis tantum carnibus.
26 *Card.* obhorrescunt.
27 *Card.* refugiant.
28 *Esc.* 1. atque omnimodæ operationis.

VIII. [1] *Ne iudæi ex propinquitate sui sanguinis connubia ducant, et sine benedictione sacerdotis nubere non audeant.*

Nulli iudæorum in utroque sexu permittimus ex propinquitate sui sanguinis, vel uxoris suæ, atque etiam virorum, iuxta legem quæ in christianis est lata, usque ad sextum [2] generis gradum connubia ducere, vel incesti maculam operari. Huius igitur fœdæ permixtionis pervasores tali mulctentur poena, ut separati ab invicem centena flagella suscipiant, et decalvati exsilioque religati sub poena [3] maneant; eorumque ad filios bona, quos de præcedenti [4] coniugio habuerint, redeant: si tamen et ipsos in nullis iudaicæ prævaricationis maculaverit noxa, et nulla incestivæ nationis sordidaverit macula. Quod si non habuerint filios, aut habitos, ut dictum est, iudaicus involverit error, vel incesti [5] foedaverit natio; tunc facultas prædictorum omnimode [6] in principis potestate consistat [7]. Illud tamen modis omnibus observandum præcipimus, ut si quis iudæus sive iudæa [8] noviter renati, nuptiale festum [9] celebrare voluerint, non aliter quam cum præmisso dotis titulo, quod in christianis salubri institutione præceptum est, vel sacerdotali benedictione intra sinum ecclesiæ sanctæ percepta coniugium cuipiam [10] ex his adire permittimus. Quod si certe sine benedictione sacerdotis quisquam hebræorum noviter coniugium duxerit, vel solemnitatem legis pro dotali titulo in quocumque transcenderit [11] post renovationem baptismatis, C. solidos principi coactus exsolvat, aut C. flagella publice suscipiat. Hæc scilicet damna vel verbera singillatim unusquisque percipiat videlicet tam ille qui nupsit, quam ea quæ nupta est, vel etiam parentes eorum unusquisque pro se iacturam legis suscipiat.

IX. *Ne iudæi religioni nostræ insultantes, sectam suam defendere [12] conantes alibi se transducant, ne quilibet refugientes suscipiat.*

Iam sane, si quis iudæorum [13] religioni christianæ insultare præsumpserit, vel [14] christianam fidem verbis subvertere, aut sectæ suæ [15] defendere vanitatem, nec non quisquis disciplinam fidei christianæ refugiens, aut in terram nostri regiminis se occultandum ingesserit [16], vel in aliis partibus se latitandum transduxerit; si quis etiam huiusmodi transgressoribus latibulum præbuerit, dum [17] de eius fuga conscius fuerit, omnium capitulorum quisquis ille fuerit transgressor inventus, C. [18] flagellis mulctabitur, et decalvatus, rebus eius in principis potestate redactis, [19] exsilii conteratur ærumnis.

X. [20] *Ne christianus a iudæo quodcumque munus contra fidem Christi accipiat.*

Quam sit extra [21] fidei christianæ regulam, qui se defensorem veritatis insimulat et veritatem ipsam per [22] munerum acceptionem commaculat, audiat dominum contra se per prophetam dicentem: Pro eo quod vendidistis argento iustum, et pauperem calceamentis: ecce ego stridebo super vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno, et peribit fuga a veloce, et fortis non obtinebit virtutem suam, et robustus non servabit animam suam, et tenens arcum non stabit, et velox pedibus suis non salvabitur, et ascensor [23] non salvabit animam suam, et robustus corde inter fortes nudus fugiet [24]. Quis enim hic venditus argento iustus accipitur, et pauper pro calceamentis, nisi unigenitus Filius Dei Patris, cuius innoxius sanguis XXX. olim a iudæis taxatus argenteis, quotidie venundatur ab illusoribus veritatis? Et ideo sunt quidam ex fidelium numero, qui quasi zelo fidei iudæorum culpas detegere, vel plectere valida se intentione promittunt, quos tamen depravat solita cupiditatis illecebra. Nam si talibus quodcumque forsitan fuerit a perfidis [25] in munerum collatione oblatum, illico reticent [26], et errores

1 *Card. y Esc. 1.* Flavius Glor. Ervigius rex.
2 *Card. y Esc. 1.* sexti.
3 *Card. y Esc. 1.* pœnitentia.
4 *S. J. R. Complut. y Esc. 2.* de præsenti.
5 *Esc. 1.* incestiva.
6 *Esc. 1.* omnium.
7 *Card. Esc. 1. y Lind.* consistat; qualiter principali discretione res ipsa, aut in christianis eorum hæredibus concessa (*Card.* conversis) permaneat, aut si hæredes huiusmodi dignitatis defuerint, fisco nostro sociata deserviat. Illud tamen &c.
8 *Card. y Esc. 1.* noviter nuptiale.
9 *Card.* fœdus.
10 *Card. y Esc. 1.* cuiquam.
11 *Card. y Esc. 1.* transcenderit C. solidos principi coactus exsolvat.
12 Card. y Esc. 1. *audeant, ac ne a fide refugientes alibi se transducant, et ne quilibet refugientes eos suscipiat.*
13 *Esc. 1.* palam vel occulte religioni christianæ.
14 *Esc. 1.* si quis etiam christianorum.
15 *Card.* aut sectæ suæ nisus fuerit. *Esc. 1.* visus fuerit.
16 *Card. y Esc. 1.* iniecerit.
17 *Card.* aut in eius fuga. *Esc. 1.* aut eius fugæ.
18 *Card. y Esc. 1.* et centenis decalvatus mulctabitur plagis et rebus eius.
19 *Card.* debitis exsilii. *Esc. 1.* debiti exsilii conteretur &c.
20 *Card. y Esc. 1.* Fls. Gls. Ervigius Rex.
21 *Card.* extraneus a fidei christianæ regula. *Esc. 1.* extraneus a christiana fidei regula.
22 *Card.* veritatem ipsam munerum acceptione commaculat, audiat contra se prophetam.
22 *Card. y Esc. 1.* ascensor equi.
24 *Card.* fugiet, in die illa dicit dominus.
25 *Card. y Esc. 1.* perfidis munerum conlatione.
26 *Card. y Esc. 1.* reticescunt.

talium, quos iudicare [1] et detegere ante promissum sibi beneficium nitebantur, percepto postmodum miserabili quæstu impunitos transire permittunt. Vnde [2] decernimus nulli christiano licere cuiuscumque generis sit, vel honoris, ordinis, sive personæ, sive ex religiosis, sive etiam ex laicis quodcumque beneficium contra fidem Christi a quolibet iudæo vel iudæa, sive etiam per eorum internuntios sibi illatum accipere, nec se pro talium vindicatione contra regulam fidei christianæ oblatis sibi præmiis implicare. Si quis autem qualibet beneficiorum exhibitione corruptus, aut agnitos errores iudæorum celaverit, aut [3], ne improbitas talium feriatur, quolibet modo obstiterit; antiquis [4] sine dubio patrum regulis erit obnoxius, et tantum in duplo fisci erit partibus illaturus, quantum a iudæo quisquis ille accepisse fuerit comprobatus.

XI. [5] Ervigius Rex.

Ne iudæi libros illos legere audeant, quos christiana fides repudiat.

Illis commodare lectionibus sensum, quibus fas non est præbere assensum, impietatis est potius quam pietatis [6] indicium. Et ideo, si quis iudæorum libros legerit illos, vel doctrinas attenderit, sive abditos [7] in domo sua celaverit, in quibus male contra fidem Christi sentitur, C. [8] flagellis publice verberetur aut decalvetur. Qui tamen [9] cautionis vinculo alligabitur, ne unquam talium librorum [10] doctrinas apud se habere præsumat, aut attendere audeat, vel in studiis meditandi assumat. Iam de cætero, si post emissum placitum quodcumque [11] tale repetere temptaverit, C. [12] flagellis subiaceat decalvatus, et [13] sub perpetua exsilii conteratur ærumna: ut [14] quia iam secundo visus est erroris sui iterasse vestigia [15], perenniter [16] eius rescula eis deserviat, quibus principali collatione fuerit [17] concessa. Hæc et his similia percipiant, qui quamlibet [18] infantiam edocere præsumpserint talia, et ut doctor ipse iniquitatis in prima transgressione [19] deprehensus C. flagellis subiaceat decalvatus. Placiti quoque sui polliceatur cautione [20] se talia ulterius neminem edocere. Quod si primæ [21] huius sponsionis suæ maculare [22] fidem præsumpserit [23], et ad ea quæ abiecerat repedare conaverit, omni eius facultate in principis potestate redacta, C. ipse verberibus addicetur, ac decalvatus perpetuo erit exsilio religandus. Infantes tamen ipsi, vel pueri a [24] tantis supradictis damnis [25] erunt alieni, si ipsam perfidiæ doctrinam infra [26] X. ætatis suæ annos positi meditasse fuerint visi. Cæterum si post X. annos quisquis talia attendit [27], vel meditari vetita præsumpserit, superioris institutionis [28] damna vel verbera adnotatus sustineat.

XII. [29] *Ne iudæis mancipia deserviant* [30] *vel adhæreant christiana.*

Importabile [31] sane satis christiano coetui videri debet flagitium ut gens iudaica contra dominum rebellis semper et impia, christiana mancipia suis habeant [32] servitiis religata: et versa vice, religionis nostræ honorabile Christi [33] membrum humilietur ante filios perfidorum [34]; sicque corpus Christi videatur obsequi Anti-Christi ministris: et cum præpostero ordine ipsi, qui nostram oppugnant [35] moribus fidem, obsequentes habeant [36] sub impietatis suæ errore famulos sacræ fidei nostræ. Proinde legem illam quæ a glorioso prædecessore nostro divæ memoriæ Sisebuto rege est edita, in huiusmodi causis tenendam esse sancimus, et [37] contextum legis ipsius, excepto ubi mortis ultio ponitur [38], glorioso serenitatis nostræ oraculo confirmamus: qualiter [39] prædictæ legis edic-

1 *Esc. 1.* vindicare. *Esc. 2.* indicare.
2 *Card.* unde nulli christiano licebit, cuiuscumque generis sit.
3 *Card. y Esc. 1.* aut ut ne pravitas.
4 *Card. y Esc. 1.* et antiquis patrum regulis.
5 *En el Complut. falta una hoja que comprehendia esta ley y las dos siguientes.*
6 *Esc. 1.* veritatis.
7 *Esc. 1. y Lind.* habitos.
8 *Card.* et centenorum flagellatione plectabitur. Qui tamen. *Esc. 1.* et publice decalvabitur, et centenorum flagellorum verberatione plectebitur. Qui tamen.
9 *Card.* tali cautionis.
10 *Card. y Esc. 1.* libros vel doctrinas.
11 *Card.* quodcumque iteratim.
12 *Card.* centenis flagellis subiaceat et amissis rebus sub perpetua exilii deputetur ærumna.
13 *Esc.* et amissis rebus. *Lind.* et amissis rebus sub perpetui exsilii conteretur ærumna.
14 *Esc. 1.* et quia.
15 *Esc. 1.* malitiam.
16 *Card. y Esc. 1.* perenniter illis res eorum deserviat.
17 *Card.* principali fuerit ordinatione disposita atque.
18 *Card. y Lind.* quemlibet infantium.
19 *Esc. 1.* in prima transgressionis fronte deprehensus, et centenis subiaceat decalvandus verberibus et placiti sui.
20 *Esc. 1.* cautiones.
21 *Card.* Quod si postmodum huius.
22 *Card.* maculans cautionem contingat illi ea quæ abiecerat iterum reiterare.
23 *Esc. 1.* contingat.
24 *Esc. 1.* tunc a supradictis.
25 *Card. y Esc. 1.* damnis atque verberibus.
26 *Esc. 1.* intra.
27 *Esc. 1.* adtendere. *Esc. 2.* adtenderet.
28 *Lind. Card. y Esc. 1.* constitutionis..... ordine superius adnotato sustineat.
29 *Card. y Esc. 1.* Fl. Ervigius rex.
30 Esc. 1. *deserviant christiana.*
31 *Esc. 1.* Importabile satis.
32 *Esc. 1.* in servitiis.
33 *Esc. 2. y S. J. R.* regnum.
34 *Card. Esc. 1. y Lind.* perditorum; et portio dicata Christo per lavacrum perfidorum obsequiis subiugetur; sicque corpus Christi.
35 *Esc. 2.* impugnant.
36 *Card. y Esc. 1.* habeant famulos fidei nostræ ad impietatem.
37 *Card. y Esc. 1.* et omnem textum.
38 *S. J. R. y Esc. 2.* panditur.
39 *Card. y Esc. 1.* iuxta prædictæ legis edictum ubi.... obstrinxit.

to transgressores legis ipsius prædecessores nostri regni sub perpetua maledictionis censura obstringunt. Nullus ex iudæis mancipium christianum habere præsumat, nec quidquam contra eiusdem legis monita agere audeat, excepto hoc uno [1], quod lex ipsa eis permittit, ut christianum mancipium iudæus audeat manumittere: quia valde indignum est, ut hi, quos cœnosa servitus perfidiæ maculat, libertatis titulum christianis imponant. Non enim est consequens, ut tenebræ lucem obnubilent, aut servitus [2] præroget libertati: præsertim quum hoc in primæva tantummodo editione legis ipsius, quum ad fidem primitus vocarentur, illis videatur fuisse concessum. Nunc vero [3] sancimus per huius legis seriem, ut nullus iudæorum christianum mancipium manumittat, quia contra legis ipsius edictum, ut vere utique transgressores, christiana mancipia habere comprobantur, quibus tamen sufficiat, si pro præteritis transgressionibus non damnentur. Nam modo sane illis hæc licentia pœnitus denegatur: quia contra legum et canonum edicta [4] agere præsumpserint. Hoc tantum illis sine dubio more concedimus pietatis, ut a primo anno regni nostri [5], id est, a kal. februarii usque ad sexagesimum diem habeat quisquis [6] licentiam venundare christiana mancipia, non tamen sine cognitione sacerdotum vel iudicum, ad quorum territoria pertinere noscuntur: ne [7] hi, qui venundati [8] sunt, damna mortis [9] perferant, et hi qui venditores exsistunt locum fraudis agendæ vel inferendæ reperiant ultionis. Iam vero [10] a prædictis kalendis transacto prædicto sexagesimo die, nulli iudæorum licebit christianum habere mancipium, non ingenuum, non etiam servum. Sed [11] post peractum huius temporis conlatum spatium, id est sexaginta dierum, apud quemcumque iudæum mancipia christiana reperiantur, cum collato sibi a domino peculio per huius legis edictum erunt liberi modis omnibus permansuri, si tamen violenter se a dominis suis celatos esse probaverint. Iudæi tamen ipsi, qui, expleto temporis supradicti spatio, tenere vel occultare [12] mancipia christiana præsumpserint, aut etiam quibuslibet aliis modis hanc sanctionem [13] implere distulerint, aut medietatem rerum suarum fisco sociandam amittant; aut si viliores personæ fuerint, et unde componant, non habuerint, centena flagella suscipiant decalvati.

XIII. Ervigius Rex.

Si se iudæus christianum esse testetur, et ob hoc non velit a se reiicere mancipium christianum.

Si quorumdam iudæorum subtilitas [14], timens quæstum rei suæ amittere, christiano more se intimet conversari [15], et ob hoc non se amittere debere dicat christiana mancipia, quia et ipse christianam videatur ducere vitam: his ordinibus comprobandum est, quo nec astuta fraus excusationem obtendat [16], nec sincera conversatio casum cum cæteris pereuntibus perferat. Ac per hoc id omnimode sanctione præcipimus, ut omnes iudæi per universas regiones constituti ab anno primo regni nostri a kalendis februariis usque in supervenientes præsentis anni kalendas aprilis, aut vendendi christiana mancipia iuxta præmissæ legis ordinem licentiam habeant, aut si ea apud se retinere voluerint, his ordinibus se christianos ostendant. Concedimus enim eis [17], de quibus evidens periurii suspicio non habetur, ut habeant LX. [18] dierum a kalendis præsentis anni aprilis spatium [19], in quo possint qui ex illis salvari [20] desiderant, et christianæ fidei aggregari exoptant, ad episcopos locorum concurrere, et manus suæ subscriptionibus vel signis roborata illis suæ professionis [21] publicare fœdera; in qua [22] scilicet professione id quisque studeat innectere, et profiteri, ut omnes iudaicos errores abneget, et in nullo sequatur sectam suæ prævaricationis antiquæ. Quisquis [23] igitur ex illis ex toto corde pristinos errores relinquens, ad fidem sacræ religionis conversus fuerit christianæ, cum symboli quoque interpositione, et quod ultra ad vomitus sui nullo modo revertatur errorem, vel cætera secundum scriptum professionis ipsius ordinem, quem post hanc legem curavimus adnotare [24], in nullo se profiteatur exinde aliquid immutare. Hanc sane professionem ne nudis tantummodo verborum promissionibus proferat, et

1 *Esc. 1.* quod eisdem iudæis penitus non licebit, secundum quod lex ipsa permitit, ut christianum.
2 *Card.* aut servitus aut servus. *Hasta aquí llega el Esc. 2.*
3 *Esc. 1.* Nunc vero christianum mancipium quemque manumittere omnino non poterit, quia contra legis ipsius edictum.
4 *Card.* interdicta. *Esc. 1.* dicta.
5 *S. J. R.* usque ad XL. diem, *y así despues.*
6 *Card.* quisquis ille iudæus. *Esc. 1.* quisquis ille iudæus iuxta tenorem legis huius.
7 *Card. y Esc. 1.* ne et hi.
8 *Card. y Esc. 1.* venundandi.
9 *Card. y Esc. 1.* vel salutis.
10 *S. J. R.* Iam vero transacto prædicto XL. die.
11 *S. J. R.* Sed apud quemcumque iudæum.
12 *Card. y Esc. 1.* sive libertare.
13 *Card.* severitatis nostræ. *Esc. 1.* serenitatis nostræ.
14 *Card. Esc. 1. y Lind.* fraudulenta subtilitas cavens quæstum.
15 *S. J. R.* se conversari profitetur intime.
16 *S. J. R.* obtineat.
17 *Esc. 1. y Lind.* eis, id est, his tantum, de quibus.
18 *S. J. R.* XL.
19 *Card. Esc. 1. y Lind.* salutare spatium.
20 *Card. Esc. 1. y Lind.* salvandi vel christianæ fidei aggregandi sunt, ad episcopos.
21 *Esc. 1.* promissionis.
22 *Esc. 1.* in quibus confessionibus quisquis id curabit innectere, quia et ritus omnes.
23 *Card. y Esc. 1.* Et quia ex toto.
24 *Card. y Esc. 1.* adnotare. Hanc sane professionem ne nudis tantummodo verborum propositionibus proferant et aliud corde retineant, et sic in eius promissis.

aliud verbo promat, aliud corde retineat, et sic in eius [1] promissis simulatio potius, quam veritas locum suum inveniat: cura sollicita episcoporum, iudicumque ministerio [2], illi ipsi, qui superiorem sententiam patefecerint, mox allatis conditionibus [3] iurare debebunt, quia quæ eorum professio continet, sincero non maculato corde profiteantur [4]. Sicque fiet ut hi tales, quos et professio cum operis effectu sacræ fidei dignos esse probaverit, et iurisiurandi pollicitatio devotos fore monstraverit, possint utpote [5] christiani, christianis mancipiis uti. Nam non aliter poterunt christiana mancipia illorum dominio subiugari, nisi et ipsi evidenter comprobentur [6] christiani, et frequenter christianorum [7] escis adhæserint, et coniugia inierint. Iam vero qui post datam confessionem, reddito iuramento, iuxta superiorem tenorem [8] christianum se [9] devoverit esse, et in quolibet ritu iudaicæ sectæ cultor fuit inventus, et huius promissionis suæ transgressor esse reperiatur, quia et nomen Domini ausus est profanare, et se iudaici erroris coeno polluere, amissis rebus omnibus et in potestatem principis redactis, C. flagella suscipiat, et decalvatus exsilii debita conteratur ærumna. Illi tamen, qui [10] obdurato corde, obstinatione malitiæ interclusi [11], si infra numerum dierum superius constitutum [12] professionem suam publicare destiterint, aut extra prædictum tempus christianum mancipium habere præsumpserint, ad damnationem præmissæ legis, quæ de christianis lata est mancipiis, ut non serviant iudæis, tenebuntur obnoxii; id est, ut aut medietatem rerum suarum fisco sociandam amittant, aut si viliores personæ fuerint, et unde componant non habuerint, C. flagella cum decalvatione suscipiant. Mancipia tamen christiana quæ retinere apud se contra legum vetita præsumpserint, vel quia ipsa se mancipia infra prædicti temporis spatium christiana fuisse non prodiderint, in eorum servitio, quibus a rege donata fuerint, perpetualiter manebunt servitura.

XIV. [13] Ervigius Rex.

Professio iudæorum: quomodo unusquisque eorum ad fidem veniens indiculum professionis suæ [14] in præsentia sacerdotis vel iudicis conscribere debeat.

Ego ille abrenuncio universis ritibus et observationibus sectæ iudaicæ, abominans in toto solemnitates, vel cerimonias sive observationes omnes, quas in præterito tempore usque nunc observavi et tenui: ita ut deinceps nihil de ritu vel celebritate earumdem observationum exerceam, nihil de usu præteriti erroris assumam, id est, ut nec affectu talia [15] quæram, nec opere quodcumque tale perficiam. Proinde abrenuntiatis his omnibus quæ christianitatis doctrina abominatur, et prohibet:

Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem coeli et terræ, visibilium omnium, et invisibilium conditorem: et in unum Dominum Iesum Christum Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia sæcula, Deum de Deo [16], lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum non factum, homousion Patri, hoc est, eiusdem cum Patre substantiæ, per quem omnia facta sunt, quæ in coelo et quæ in terra [17]. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelis [18], et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine homo factus. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus [19], mortuus, et sepultus, tertia die resurrexit [20], ascendit in coelos, sedet ad dexteram Patris [21]. Iterum venturus [22] est cum gloria iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis. Credo et in Spiritum Sanctum Dominum [23] vivificatorem, ex Patre et Filio procedentem, cum Patre et Filio adorandum et glorificandum. Qui loquutus est per Prophetas. In unam sanctam catholicam, atque apostolicam ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum; et exspecto resurrectionem mortuorum, et vitam futuri sæculi. Amen.

1 *Card. y Esc. 1.* eorum.
2 *Card. y Esc. 1.* sollicita.... instantia, illi qui superioris professionis suæ patefecerint votum, allatis.
3 *S. J. R.* cocidibus.
4 *Card. Esc. 1. y Lind.* protestantur, se donec advixerint conservare. Sicque fiet.
5 *Esc. 1.* utpote christiani christianorum mancipiorum servitiis uti.
6 *Card.* purissimi vel verissimi christiani. *Esc. 1.* verissimi christiani.
7 *Card. Esc. 1. y Lind.* christianorum societate coniungi. Iam vero.
8 *Card. y Lind.* ordinem.
9 *Card.* esse decreverit ac devoverit.
10 *Esc. 1.* quos obduratio cordis obstinatione malitiæ intercluserit, si infra.
11 *Card.* infra numerum.
12 *Esc. 1.* aut professiones suas publicare.
13 *Esc. 1. sin autor ni nota.*
14 Card. Esc. 1. Complut. y Lind. *professionis suæ conscribere debeat.*
15 *Complut.* affectu tali ea quæram.
16 *Complut. y Card.* Deum ex Deo.... ex Deo vero.
17 *Complut.* in terra consistunt.
18 *Esc. 1. y Lind.* de cœlo.
19 *Card. y Esc. 1.* crucifixus et sepultus descendit ad inferna: tertia die.
20 *Esc. 1.* resurexit vivus a mortuis.
21 *Complut.* Dei Patris. Vnde iterum. *Card.* Patris omnipotentis.
22 *Card.* venturus in gloria.
23 *Complut.* Deum. *Esc. 1.* et vivificatorem.

Hæc [1] quæ in huiusmodi subscripta serie dicta sunt, iam veraciter credens, et fideliter retinens [2], et cum toto mentis meæ affectu amplectens [3], ac subscribens promitto, ut nullo umquam tempore ad vomitum superstitionis iudaicæ redeam. Numquam observationes vel ceremonias, quas soliti sunt iudæi custodire, amodo aut opere impleam, aut corde [4] retineam, abnegans in toto iudaicam sectam, respuens in toto iudæorum perfidiam, abiiciens [5] quidquid christianam [6] fidem impugnat. Et ita me deinceps veraciter in Sanctam Trinitatem profiteor credere, ut christiano [7] more deinceps vivere debeam, et iudæorum [8] fugiens amodo consortia, et cum honestis [9] christianis me semper adiungam. Qualiter cum illis sive absque illis christianorum [10] semper cibos accipiam [11] et ad ecclesiam Dei [12] vere fidelissimus christianus devotissime et frequentissime concurrere debeam, et in festivitatibus dominicis, sive etiam in martyrum festis, quæ christianæ religionis pietas observanda decrevit, ita promitto, eas ipsas festivitates devote suscipere, et cum summo amore complecti, atque in ipsis diebus semper cum christianis honestissimis interesse, sicut honesta et pia christianorum consuetudo id suscipere consuevit vel facere. Facta fidei vel credulitatis meæ professio sub die vel [13].

XV. [14] *Conditiones iudæorum* [15] *ad quas iurare debeant, et hi qui ex eis* [16] *ad fidem venientes professiones suas dederint.*

Iuro primum per Deum Patrem omnipotentem, qui dixit: Per memetipsum iurabitis, et non periurabitis nomen Dei vestri, qui fecit coelum et terram, mare, et omnia, quæ in eis sunt, et mari posuit terminum dicens: usque hic [17] venies, et hic confringes tumentes fluctus tuos. Qui dixit: coelum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Qui primum angelum [18] de coelo proiecit superbum; ante cuius conspectum adstat omnis exercitus angelorum cum tremore, cuius aspectus arefacit abyssos, et indignatio tabescere montes facit. Qui primum hominem Adam in paradiso constituit [19], et ei præceptum dedit, ne de vetito ligni pomo comederet, quo [20] degustato de paradiso est proiectus, et [21] catenæ prævaricationis vinculo se una pariter cum genere humano adstrinxit. Qui Abel sacrificium libenter accepit, et Cain digne [22] iusteque reprobavit. Qui Enoch in huius vitæ corpore in paradiso conservans cum Elia, in extremo huius sæculi fine moriturum [23], et ad metam [24] reducturus est. Qui Noe cum uxore, et tribus filiis cum uxoribus, et animalibus, et volatilibus coeli, atque reptilibus in arca tempore diluvii conservare dignatus est, per quod unumquodque genus recuperaretur. Qui de Sem filio Noe Abraham, et de eo israeliticum populum propagare dignatus est. Qui patriarchas et prophetas elegit, et benedixit patriarchis Abrahæ, Isaac et Iacob. Iuro per eum qui Sancto Abrahæ repromisit, dicens: in semine tuo benedicentur omnes gentes, dans eis signum circumcisionis in foedere sempiterno. Iuro per Deum [25], qui Sodomam et Gomorram subvertit, et uxorem Loth aspicientem retrorsum in salis convertit statuam. Iuro per eum, qui luctatus est cum Iacob, et tangens nervum eius femoris, claudicare eum fecit, et dixit: non vocaberis Iacob, sed Israel. Iuro per Deum, qui Ioseph liberavit de manu fratrum suorum, et gratiosum eum fecit in oculis Pharaonis, ut per eum omnis Israel salvaretur [26] ab inopia famis. Iuro per Deum, qui Moysem de aquis liberavit, et ei in rubo ignis [27] apparuit, et [28] per manus ipsius [29] decem plagas Ægyptiis intulit, et populum suum israeliticum [30] de servitute Ægyptia liberavit, et per mare Rubrum [31] siccis pedibus eos transire fecit, ubi [32] contra naturam fluentis elementi tamquam murus aqua [33] ab eo solidata stetit. Iuro per Deum, qui Pharaonem, et eius exercitum in mari Rubro demersit, qui per diem in columna nubis populum israeliticum, et per noctem in columna

1 *Esc. 1.* Hæc quæ in huius symboli a me præmissa sunt fide veraciter credens.
2 *Complut.* retinens, eximioque toto mentis.
3 *Complut. y S. J. R.* explens.
4 *Card. y Esc. 1.* aut cordis affectu.
5 *Esc. 1.* vincens.
6 *Complut.* quidquid christiana fides impugnat.
7 *S. J. R. y Complut.* ut Christi amore deinceps.... et iudæorum deinceps fugiens veraciter consortia.
8 *Esc. 1.* amodo consortii fugiens.
9 *Complut.* omnibus.
10 *Complut. y Esc. 1.* christianos.
11 *Esc. 1.* adsumam.
12 *Esc. 1.* ut vere fidelissimus.
13 *Lind.* vel anno regis. *Card.* vel anno. *Esc. 1.* vel æra. *El Complut. concluye en esta ley XIV.*
14 *Esta ley se halla tambien en el cod. Legion. al fin del tit. anterior con solo este epígrafe*: Conditiones iudæorum.
15 Complut. *sacramentorum.*
16 Legion. y Esc. 1. *ex his.*
17 *Legion. y Lind.* huc.... huc.
18 *Legion. y Card.* archangelum superbientem proiecit, cui adstat.
19 *Esc. 1.* constituens ei.
20 *S. J. R. y Esc. 1.* quo gustato, et.
21 *S. J. R. y Esc. 1.* et catena prævaricationis et vinculo.
22 *Card.* indigne reprobavit.
23 *Legion. Card. Esc. 1. y Lind.* morituros.
24 *Card.* remedium. *Esc. 1.* medium.
25 *Legion. Card. y Esc. 1.* Iuro per eum... eum... eum.
26 *Esc. 1.* erueretur a fame.
27 *Card. y Esc. 1.* in igne.
28 *Legion. Card. y Esc. 1.* qui.
29 *Card.* ipsius Moysi.
30 *Esc. 1.* israel.
31 *Card. y Esc. 1.* per siccum eos.
32 *Esc. 1.* qui.
33 *Legion. y Lind.* se solidata exhibuit. *Card.* tanquam murum solidatum exhibuit. *Esc. 1.* aquæ soliditatem exhibuit.

ignis præcessit. Iuro per Deum, qui Moysi in monte Sinai legem digitis suis in tabulis lapideis scriptam dedit. Iuro per Deum, qui montem ipsum Sinai fumare [1] fecit, vidente populo israelitico. Iuro per Deum, qui Aaron sibi primum elegit sacerdotem, et eius filios in tabernaculo igne consumpsit, quia ignem alienum ausi fuissent offerre coram domino. Iuro per Deum, qui Dathan et Abiron suo iusto iudicio [2] hiatus terræ viventes absorbere iussit. Iuro [3] per Deum, qui amaras aquas admixtione [4] ligni in saporem dulcedinis commutavit. Iuro per eum, qui sitienti populo israelitico [5], percutiente Moyse virga in petra, immensas aquarum inundationes produxit [6]. Iuro per eum, qui per quadraginta annos populum israeliticum in eremo pavit, eorumque vestimenta, ne usu attererentur, integra [7] usquequaque servavit. Iuro per eum, qui irrevocabili iussu decrevit, ne quis de israelitico populo in terram promissionis [8] intraret, ob hoc scilicet, quia verbis Dei non credidissent, excepto Iesu Nave, et Caleph, quos illic intraturos promisit et prædixit. Iuro per eum, qui præcepit Moysi, ut erecta manu sua contra Malacitas [9] victor populus israeliticus existeret. Iuro per eum, qui patres nostros per manum Iesu Nave Iordanis fluvium transire iussit, et ut duodecim lapides de eodem fluvio in testimonium tollerentur, instituit [10]. Iuro per eum, qui omni Israeli, ut transito eodem Iordanis fluvio, lapideis cultris circumcideretur, præcepit. Iuro per eum, qui muros Ierico civitatis subvertit. Iuro per eum, qui David regni [11] gloria decoravit, et de manu Saul et filii sui Absalonis eum eripuit. Iuro per eum, qui ad orationem Salomonis nebula templum replevit, et suam ibidem [12] benedictionem fudit [13]. Iuro per eum, qui Eliam prophetam per turbinem in currum igneum e terra sublevans gloriæ [14] sedibus intulit, et per eum qui ad orationem Elisæi percusso pallio Eliæ aquas Iordanis divisit. Iuro per eum, qui tres pueros in camino ignis ardentis sub oculis regis infesti conservare dignatus est; qui tenet clavem David, et claudit, quod nemo aperit, et aperit, quod nemo claudit. Iuro per eum, qui omnia mirabilia, et virtutes, et signa in populo israelitico vel in aliis gentibus fecit. Iuro per eum, et per sacra decem legis præcepta. Iuro et per Iesum Christum Filium Dei Patris omnipotentis, sanctumque Spiritum Paraclitum, qui est in Trinitate unus, et verus Deus, et sanctam resurrectionem Domini nostri Iesu Christi, eiusque ad coelos ascensionem, et gloriosum atque terribilem eius adventum, in quo venturus est iudicare vivos et mortuos, mitis apparens iustis, terribilis autem impiis, atque eius venerandum Corpus et pretiosum Sanguinem; qui coecorum oculos aperuit, surdos audire fecit, paraliticos ad sua membra reduxit, qui linguas mutorum resolvit, dæmonio [15] vexatos sanavit, claudos currere fecit, et mortuos suscitavit; qui super aquas pedibus ambulavit, et Lazarum morte resolutum, quum iam in putredinem se caro solvisset, viventem [16] eum saluti restituit, et in gaudium mutavit lamentum; qui est factor sæculi, lucis principium, salutis auctor, qui mundum ortu suo illuminavit, passione sua redemit, qui solus inter mortuos liber fuit, et a morte teneri non potuit, qui tartarea claustra comminuit, et de inferno beatorum animas præsentiæ [17] suæ maiestate eripuit, qui devicta morte carnem, quam de terris assumpsit, in coelos post mundi victoriam deportavit [18], sedens ad dexteram Dei Patris omnipotentis, accipiens ab eo æternam regni potestatem. Iuro et per omnes coelestes virtutes, omniumque sanctorum [19], et apostolorum reliquias, sive et per sancta quatuor evangelia, quæ subterpositis [20] his conditionibus in sacrosancto altario sacri illius nominis [21] contineo manibus vel contingo.

Quia omnia, quæ in professione mea renotanda curavi, vel colligere potui, quam tibi, domino *illo illius* sedis episcopo manu mea subscriptam dedi, sinceritate tota [22] ibidem dixi, et sub nullo argumento vel fraude ea quæ in ipsa professione comprehensa sunt protuli; sed [23] omni sinceritate, sicut eadem professio continet [24], omnes ritus iudaicæ observationis abinceps abnego, et cum omni cordis mei intentione in Sanctam Trinitatem [25] credo, et credens perpetuum in ea permanere meipsum spondeo, et numquam consortio impietatis iudaicæ sociatus ero; sed in omnibus, et per omnia christiano deinceps more vivens, et [26] christianorum

1 *Legion. y Card.* fumigare.
2 *Legion. y Esc. 1.* ut eos viventes terra absorbere, iussit.
3 *Legion. Card. y Esc. 1.* Iuro per eum qui manna et coturnices in eremo populo israelitico in escam concessit.
4 *Card.* per admixtionem ligni.... convertit.
5 *Legion Card. y Esc. 1.* in Oreb.
6 *Card. y Esc. 1.* exhibuit.
7 *Esc. 1.* integra conservavit.
8 *Legion. Card. y Esc. 1.* repromissionis.
9 *Esc. 1.* Amalachitas. *Lind.* Amalechitas. *S. J. R.* maledictos.
10 *Legion. y Card.* constituit.
11 *S. J. R.* regem.
12 *Legion.* ibi.... infudit. *Card.* inibi.... infundit.
13 *Esc. 1.* infudit.
14 *Legion. y Card.* coelorum sedibus.
15 *Legion.* dæmone.
16 *Legion. Card. y Esc. 1.* solvisset, vitæ ac saluti restituit.
17 *Card. y Esc. 1.* potentiæ suæ.
18 *Esc. 1.* reportavit, sedet accipiens ab eo æternæ gloriæ maiestatem.
19 *Card.* sanctorum apostolorum, prophetarum, patriarcharum, et reliquias omnium sanctorum.
20 *Esc. 1.* subterposita.
21 *Esc. 1.* meis manibus contineo, vel contingo.
22 *Esc. 1.* sinceriter tota inibi dixi.
23 *Esc. 1.* protuli omni sinceritate.
24 *Esc. 1.* et omnes ritus et observationes abinceps iudaicas abnegavi, et omni cordis mei intentione.
25 *Card. y Esc. 1.* crediturus sum, et nunquam in nullo ad pristini erroris vomitum rediturus sum, aut consensu.... sociaturus.
26 *Esc. 1.* et christiana mancipia habiturus sum.

participium habiturus sum, et quidquid in eadem professione, quam de sanctæ fidei observatione conscripsi [1], omni fidei puritate custodiam: qualiter iuxta apostolicam traditionem, vel sacri symboli regulam deinceps vivere debeam [2]. Quod si in quocumque aborbitans, aut sanctam fidem maculavero, aut ritus iudaicæ [3] sectæ in quocumque observare intendero, seu vos in quocumque per huius iuramenti mei professionem inlusero, vel sub specie cuiuslibet iuramenti ea quæ promisi, non ea intentione perfecero, sicut a vobis me profitente credita [4] vel intellecta sunt: veniant super me omnes maledictiones legis, quæ in contemptores mandatorum Dei ore domini promulgatæ sunt. Veniant etiam super me, et super domum meam, et filios meos omnes plagæ Ægypti, et percussiones eius, et ad terrorem cæterorum ita [5] iudicium Datan et Abiron super me veniat, ut viventem me terra deglutiat. Sicque, postquam hac caruero vita, me [6] æternus ignis mancipandum cum diabolo, et suis angelis sociandum suscipiat, et cum habitatoribus Sodomæ et Gomorræ particeps in poenale supplicium comburendus tradar, et [7] dum ante tribunal metuendi iudicis et gloriosi principis [8], domini nostri Iesu Christi pervenero, in ea parte adnumerer [9], quibus terribilis et gloriosus iudex minando iudicaturus [10] est, dicens: Discedite a me maledicti, ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis eius. Datæ conditiones die vel æra.

[11] XVI. [12] *De christianis mancipiis iudæorum, quæ se non prodiderint esse christiana, sive de publicatoribus eorum.*

Hebræorum mancipia religionis sanctæ titulo consecrata, et dominorum suorum qualibet persuasione illecta, ab hoc tempore et deinceps si nullo modo se fuisse prodiderint christiana, qualiter sub eorum dominorum iugo persistant, tunc quia indultæ libertatis gratiam respuerint, cui a principe collata fuerint, perpetua servitutis religata catena modis omnibus tenebuntur. Hi tamen, per quos hoc [13] fuerit manifestissime detectum, si et [14] ipsi cuiuslibet iudæi servi sint, conversi ad fidem Christi in libertate persistant. Si autem quilibet christianus hoc prodiderit factum, V. solidos pro unoquoque mancipio christiano accipiet ab eo, qui ea apud se post datam [15] et decretam convictus fuerit tenuisse ordinationem.

XVII. [16] *Ne iudæi a quolibet potestate accepta extra regiam ordinationem christianum quemquam imperare, plectere vel distringere audeant.*

Nullus iudæorum [17] administrandi, et imperandi vel distringendi potestatem super christianos exerceat, excepto si princeps id fieri [18] publica permiserit causa. Siquis autem iudæorum, accepta a quolibet potestate, christianum quemcumque distringere, plectere, coercere [19], vel in eum desævire præsumpserit, aut quidquam ei contra legum vetita, aut excogitata quæ in lege non sunt inserta, inferre tentaverit, aut medietatem rerum suarum fisco sociandam amittat, aut si nullis fultus fuerit rebus, C. flagella suscipiat decalvatus. Illi tamen, qui hanc eis potestatem super christianos exercere præsumpserint, si nobilis [20] qui hoc fecerit persona exstiterit, X. libras auri principi coactus exsolvat; si tamen minimæ vilioresque personæ, V. libras auri principi [21] coacti exsolvant. Quod si non habuerint, unde componant, centenis [22] flagellis subiaceant, et decalvationem suscipiant.

XVIII. Ervigius Rex.

Vt iudæorum servi necdum adhuc conversi, si ad Dei gratiam convolaverint, libertati donentur.

Quum vas electionis Paulus apostolus prædicet, dicens sive per occasionem, sive per veritatem, dummodo Christus adnuntietur, salubre satis est votum, ut sicut [23] fideles libertatis provocamus ad gratiam, ita quoque infidelibus occasionem præbeamus veniendi ad vitam. Et ideo, si quis iudæorum servus [24] de

1 *Esc. 1.* conscripsi, comprehensum esse dinoscitur, omni fidei.
2 *Card.* modis omnibus adimpleam.
3 *Esc. 1.* in quocumque observare contendero. *S. J. R.* aut ritus iudaici sectam quamcumque.
4 *Card. y Esc. 1.* me profitente audita, vel intellecta.
5 *Legion.* ita ut.
6 *Card. y Esc. 1.* sim æternis ignibus mancipandus, sim diabolo..... sociandus..... sim habitatoribus..... comburendus, ut dum ante tribunal.
7 *Esc. 1.* ut.
8 *Esc. 1.* gloriosi domini.
9 *Esc. 1.* adglomerer quibus idem terribilis.
10 *Legion. y Esc. 1.* dicturus est: Discedite.
11 En Card. en lugar de esta ley está la siguiente, la qual se halla tambien en el Esc. 1. al fin, despues de concluido el códice, y de distinta letra, aunque muy antigua. Y está impresa lib. XII. tit. II. l. XVIII.
12 *Esc. 1.* Fls. Ervigius Rex.
13 *Esc. 1.* hoc fuerit detectum, si et ipse fuerit iudæus, et cuiuslibet iudæi servus exstiterit conversus.
14 *Esc. 1.* si et ipse iudæus fuerit, et cuiuslibet iudæi servus exstiterit, conversus ad Christi fidem in libertate persistat.
15 *Esc. 1.* post data hæc decreta convictus fuerit tenuisse.
16 *Esc. 1.* Fls. Ervigius Rex.
17 *Card. y Esc. 1.* a primo anno regni nostri, id est, a die quinto idus ianuarii administrandi, imperandi, distringendi curam vel potestatem.
18 *Card. y Esc. 1.* aliqua utilitatis publicæ.
19 *Card.* coercere, exercere, vel.
20 *Card. y Esc. 1.* si nobilis persona exstiterit.
21 *Card. y Esc. 1.* auri fisco persolvendas amittant.
22 *Card. y Esc. 1.* centum. (*Esc. 1.* centenis) decalvati flagellis subiaceant.
23 *S. J. R.* sicut enim fideles. *Esc. 1.* si sicut.
24 *Card. y Esc. 1.* et servituti eorum implicatus et moribus.

servitute eorum et moribus ad gratiam Christi convolare desiderat, nullus eum catena servitutis retineat, nullus huic tali resistat, nullum a quolibet fidei offendiculum habeat; sed mox, ut se et professione et iusiurandi attestatione christianum ostenderit, et domini sui prævaricationes manifeste prodiderit, vel respuerit, ab omni illico servitutis catena solutus cum omni [1] suo peculio a domino suo evulsus [2], libertatis erit effectibus contradendus [3]; sicque proveniet, ut [4] in omnibus omnino rebus ordo ille omnis in eum impleatur, qui de christianis est mancipiis constitutus.

XIX. [5] *Ne iudæi administratorio [6] usu sub ordine villicorum atque actorum christianam [7] familiam regere audeant, et de damnis eorum, qui talia his ordinanda iniunxerint.*

Si quis iudæorum a quolibet [8] ex laicis commissam curam, vel potestatem super christianos accepit [9], ut christianis familiis præsit, quidquid administrationis suæ cura visus fuerit imperare, totum fisco adplicare [10] debebit: ita ut ipsi, qui hanc administrandi susceperint curam, C. [11] flagella et decalvationem suscipiant, et medietatem rei suæ fisco sociandam amittant. Sane si episcopus, vel quilibet ex sacerdotibus, seu ministris, clericis quoque, vel monachis administrationem ecclesiasticæ [12] rei illis super christianos explendam iniunxerint, quantum id ipsum fuerit, quod imperandum eis præceperint, tantum de bonis proprietatis suæ fisco nostro applicandum amittant. Quod si rebus exspoliatus [13] exstiterit, exsilio subiacebit, quo [14] diutius detentus pro poenitentiæ discat damnis, quam sit impium, infidos [15] fidelibus præponere christianis.

XX. [16] *Vt iudæus ex aliis provinciis [17] ad regni nostri ditionem pertinentibus veniens, episcopo vel sacerdoti, seu iudici se præsentare non differat; vel quid huic in toto observare conveniat.*

Si quis iudæorum de alia civitate vel provincia nostræ gloriæ oriundi, quolibet [18] succeserint loco, episcopo vel sacerdoti sive iudici loci illius se illico repræsentent [19], tandiu inde non recessuri, quandiu sabbata ritusque cæteros atque festivitates, quæ illi e vicino possunt occurrere, incontaminati videantur sacerdotali testimonio transegisse, ne dum variis huc illucque per loca cursibus promoventur, erroris sui reperiant in quocumque latibulum. In ipsis tamen diebus, in quibus eos quolibet loco remorari contingerit, conversationem cum christianis probatissimis habituri sunt, qualiter cum illis et cibos sumere, et participationem communionis christianæ videantur habere. Concursus tamen in ipsis diebus, quibus ritus sui more uti soliti sunt, ad ecclesiam, episcopos [20], vel sacerdotes habeant, qualiter eorum [21] salutaribus monitis instruantur. Quod si forte placitorum innodatione [22] se esse asserant ligatos, vel cuiuslibet inevitabilis necessitudinis [23] causa constrictos, quod illis non liceat diutine immorari; tunc a sacerdote ipsius [24] loci, ad quem accesserant, relaxati placiti sui cautionem promittant, ut ubi occurrentes per viam festivitates vel sabbata ritus sui, sine testimonio sacerdotis non transeant. Ipse quoque sacerdos loci epistolam manu sua subscriptam eisdem sacerdotibus, per quos se iudæus quisquis ille transiturum dixerit, destinabit: ut evacuata omni fraudis suspicione, tam stantes, quam properantes eos districtio [25] religiosa coerceat. Si quem autem eorum aliter egisse contigerit, tunc episcopo loci ipsius, vel sacerdoti una cum iudice potestas [26] tribuitur, centenis verberare eos flagellis, nec aliter eos ad propria redire permittimus, nisi cum epistolis episcoporum, vel sacerdotum, in quorum territorium visi sunt accessisse. In quibus tamen epistolis sollicite dierum

1 *Card. y Esc. I.* cum omni etiam peculio suo.
2 *Card. y Esc. I.* dimissus.
3 *Esc. I.* tradendus.
4 *Card.* ut in omnibus ordo ille in eum impleatur, qui de christianis est mancipiis constitutus.
5 *Esc. I.* Fls. Ervigius Rex.
6 Esc. I. *ministratorio.*
7 Card. *christiana mancipia.*
8 *Card.* a quolibet commissam.
9 *Card. y Esc. I.* acceperit, id est, ut.
10 *Esc. I.* applicari.
11 *Card. y Esc. I.* et centum flagella decalvati suscipiant, et medietatem.
12 *Card.* rei illius.
13 *Card.* exspoliati exstiterint exsilio subiacebunt.
14 *Esc. I.* quo diutinis detritus pœnitentiæ damnis discat.
15 *Esc. I.* infidos iudæos.
16 *Esc. I.* Fls. Ervigius Rex.
17 Esc. I. *vel territoriis.*
18 *Card.* quolibet loco oriundus succeserit, episcopo. *Esc. I.* oriundus, per quemlibet locum episcopo vel sacerdoti.
19 *Card. y Esc. I.* præsentare debebit, nec a sacerdote illo est recessurus.
20 *Esc. I.* ad ecclesiam, vel sacerdotes habebunt.
21 *Card. y Esc. I.* semper salutaribus.
22 *Esc. I.* innodatione se se asserant ligatos. *Card.* esse asseruerint inligatos.
23 *S. J. R.* necessitatis.
24 *Esc. I.* illius.
25 *S. J. R. y Esc. I.* distinctio.
26 *Card.* potestatem tribuimus eos verberare flagellis, nec aliter. *Esc. I.* potestas tribuitur centenis eos verberare flagellis.

summa notabitur, id est ex quo die ad episcopum ipsius civitatis accesserint, et quot diebus apud ipsum remorari eos contigerit [1], vel quo die ab eo ad propria reversuri exierint.

XXI. [2] *Qualiter conventus [3] iudæorum in diebus institutis ad episcopum fieri debeat.*

Omnis iudæorum conventus, in quibuscumque locis vel territoriis habitare videantur, ad episcopum loci, vel sacerdotem diebus sabbatorum, vel cæterarum festivitatum, quas celebrare solent, concurrere, et convenire debebunt, nec in his [4] talibus diebus concessa sibi licentia pervagationis usuri sunt; sed quamdiu excursus dierum ipsorum pertranseat, de quorum celebritate suspicio vertitur, alibi citra sacerdotis sui conniventiam [5] nullo modo movebuntur. Diebus tamen sabbatorum concursus [6] eorum, et lavacro nitidus, et perceptione benedictionis devotus, ad episcopum vel sacerdotem semper est perventurus. Sane in locis illis ubi sacerdotalis præsentia defuerit, concursus eorum omnis, vel conversatio, aut cum iudicibus, aut cum christianis honestissimis erit: qualiter sic eorum societati inhæreant, ut audacter de eorum conversatione bonum [7] perquisiti testimonium dicant. Mulieres sane iudæorum, coniuges scilicet, atque etiam filiæ in præmemoratis omnibus festivis [8] diebus, quibus [9] errore proprio abutuntur, ne ullius erroris, vel pervagationis reperiant locum, id omnimode servabunt, ut viris earum præsentibus provida episcoporum, vel sacerdotum in eis ordinatio fiat; ut quemadmodum viri earum de præsentia sacerdotali [10] se non differunt, ita et ipsæ, facto concursu, omnibus diebus festivitatum suarum electione sacerdotum, atque pontificum, cum quibus, vel qualibus honestissimis fæminis christianis commorari debeant, ordinentur. Si quis autem huic præceptioni visus fuerit evenire contrarius, publice [11] centenorum flagellorum erit suppliciis feriendus, atque decalvandus. Id tantum præcipue observandum est, ne quorumdam sacerdotum carnalium corda, dum virus [12] libidinis execrabili contaminatione exagitat, occasiones quaslibet incurrant [13], per quas libidinis suæ votum efficiant. Vnde id arctiori sanctione decernimus [14], ut sic omnis sacerdos hæc instituta legum nostrarum in iam dictis fæminis hebræorum adimpleat, ut nullius peculiaritatis locum cum eisdem fæminis habeat, per quod se sordidare cum eis intendat. Quod [15] si quemlibet sacerdotum contigerit, ut zelum, quo pro christiano nomine uti debeat, frequenter ad libidinis suæ [16] occasionem usurpet: tunc sacerdos ipse ab honore depositus, exsilio erit [17] perpetuo mancipandus.

XXII. [18] Flavius Ervigius Rex.

Vt quicumque iudæum secum obsequentem habuerit, petente [19] sacerdote, eum apud se retinere non audeat.

Si quis laicorum quemlibet ex iudæis, virum scilicet vel fæminam, secum obsequentem habuerit, vel in patrocinio [20] retinuerit, et sublato ex eis pontificum vel sacerdotum privilegio, privata eos sua [21] potestate defenderit, neque eos ad episcopum vel sacerdotem debitis diebus instruendos vel iudicandos remiserit, excomunicationis ab eodem episcopo, cui [22] id fecit, sententia feriatur: et amissis illis, quos vindicare nititur [23], trium librarum auri mulctatione pro unoquoque damnabitur, quæ partibus principis profuturæ manebunt.

XXIII. [24] *Vt cura omnis distringendi iudæos solis sacerdotibus debeatur.*

Horum omnium præceptorum multiplicem [25] curam, et exercendam in perfidis disciplinam, illos nostra gloria, ut impleant [26], exhortatur, quibus id agendum divina auctoritate [27] committitur. Ait enim spiritus ille, cuius veritas orbem implet: stabunt sacerdotes in iudiciis meis, et iudicabunt leges meas, et præcepta mea:

1 *Esc. 1.* constiterit.
2 *Esc. 1.* Fls Ervigius Rex.
3 S. J. R. y Esc. 1. *concursus.*
4 *Esc. 1.* nec in his et talibus diebus.
5 *Card.* conniventiam vel licentiam nullo modo moveantur.
6 *Card.* excursis, lavacro nitidi.... sunt perventuri.
7 *Card.* bonum perquiri testimonium indicent.
8 *Card.* festis. *Esc. 1.* festivitatibus.
9 *Card.* quos.... obtinent. *Esc. 1.* quibus errori proprio inserviunt.
10 *Esc. 1.* sacerdotali non differunt et ipsæ per excursu omnium dierum ipsorum electione.
11 *Card. y Esc. 1.* publica decalvatione (*Esc. 1.* turpatione) fœdatus C. flagellorum erit supplicio feriendus.
12 *Esc. 2.* virtus libidinis execrabili contaminatione.
13 *Card.* inquirat, per quas libidinis suæ votum malignitatis efficiat.
14 *Card.* et sacerdotes omnes commonemus, ut citra instituta legum nostrarum, quæ in iam dictis fæminis hæbreorum taxata habemus, veniant, et nullum peculiaritatis locum cum eisdem mulieribus habeant, ut ne fortassis occasiones sibi libidinum usurpent, unde implere intendant nefandam contaminationis pollutionem, per quod zelum divinum amittant, et prævaricatores Christi nominis existant. Quod si vero quemlibet sacerdotum hoc nefas contigerit, vel commiserit ab honore depositus exsilio erit perpetuo modis omnibus mancipandus.
15 *Esc. 2.* Quoniam si.
16 *Esc. 1.* suæ sibimet occasiones.
17 *Esc. 2.* est.
18 *Card. sin autor ni nota.*
19 Card. y Esc. 1. *expetente.*
20 *Card.* in patrocinio salvationis causa retinuerit.
21 *Esc. 1.* sibi.
22 *Card.* cui vim fecit, sententia.
23 *Card.* voluit.
24 *Esc. 1.* Fls. Ervig. Rex.
25 *Card.* multi exercendam in perfidis disciplinam adipisci optaverunt, illos &c.
26 *Card.* adimpleant.
27 *Card.* sollicitudinis cura commitit.

proinde omnibus [1] sacerdotibus hæc, quæ [2] hic a nobis complexa sunt, implenda decernimus, ita ut nullum iudæorum pro ritu suo patiantur a quolibet defendi, nullumque tueri, sed exemptos ab eorum [3] patrociniis, quorum tueri favoribus videntur, in potestatem [4] suam redactos pro eorum salvatione, quid illis catholice agendum fore conveniat, diligenter instituant: atque in hoc illis erit sollicitior cura, ne in quibuslibet supradictis capitulis hæc institutio [5] nostra tepescat.

XXIV. [6] *De damnis sacerdotum vel iudicum qui in iudæos instituta legum implere neglexerint.*

Consulendum pie est sacerdotibus ecclesiæ divinæ, ne pro delictorum populi [7] impunitate teneantur obnoxii. Quid enim prodest, si non puniatur quisque suo, quum possit tamen alieno [8] puniri peccato? Et ideo ad eorum talium incuriam excitandam huius præceptionis sanctione decernimus, ut si quilibet pontificum, aut cupiditate inlectus, aut malignæ voluntatis incuria tepidus prædicta hæc, quæ iussa sunt in iudæos decreta, noluerit [9] adimplere, scilicet, ut detecta vel nuntiata sibimet errata perfidiæ nulla videatur æquitatis corrigere censura; et trium mensium excommunicationis sententiam perferat, et unam libram auri de suis rebus propriis fisco sociandam amittat: quod si non habuerit unde componat, sex mensibus sub excommunicationis censura persistat, et insuper ad tepiditatem illius incuriæ [10] corrigendam sit cuilibet episcopo licitum, in quo zelus Dei fuerit excitatus, vice illius episcopi, talium perfidorum errata corrigere, et hæc quæ ille neglexerat emendare [11]. Quod si aliena [12] simulatio, vel incuria episcoporum aliorum in alterius correctione, zelo hæsitante, distulerit emendare, diutinusque fuerit in eis hæsitatum, ut sibi commissa differant corrigere; tunc principis præceptione eorum episcoporum arguatur socordia, et perfidorum ulciscantur errata. Hic etiam ordo eodem modo, eodemque ordine, sicut superius de episcopis constitutum est, in cæteris quoque religiosis observandus est; id est, in presbyteris, diaconibus, vel etiam clericis, quibus horum infidelium ab episcopo suo cura regendi commissa est. Iudices tamen, qui eorumdem iudæorum crimina comperta, vel nuntiata sibi exstiterint, et legali continuo non damnaverint ultione, tunc sicut et de episcopis constitutum est, unam libram auri fisco [13] persolvant. Tunc tamen sacerdotes, vel iudices, vel [14] supradicti, omnes quibus regendi cura commissa est, ab his damnis erunt penitus alieni, cum impeditos se fuisse pro talium districtione a rege probaverint.

XXV. [15] Ervigius Rex.

Ne iudices quicumque de perfidorum excessibus extra sacerdotum conniventiam iudicare præsumant.

Iudices omnes nihil de perfidorum excessibus citra sacerdotis conniventiam iudicabunt, ne cupiditas ecclesiarum fidem sanctam maculet acceptione munerum: et tamen, si ut [16] adsolet, præsentia defuerit sacerdotis, sola potestate iudicum distringendi sunt. Sane si episcopum a sede sua contigerit, aut in vicino, aut [17] longe forsitan progredi, talem ex sacerdotibus pro sui vice relinquat, qui una cum iudice territorii hæc instituta sine muneris acceptione perficiat.

XXVI. [18] *Vt episcopi tunc immunes habeantur a damnis horum, cum presbyteri ea quæ ipsi non correxerint, ad eos non remiserint corrigenda.*

Presbyteri, diacones, seu cætera [19] religiositas universa, vel iudices universi per diversa loca vel territoria constituti, prout unusquisque conventus iudæorum ad se pertinere cognoverit, secundum totius institutionis nostræ decreta eos distringere, vel coercere non differant: ea vero, quæ ab ipsis nequiverint corrigi, ad cognitionem [20] principis, atque pontificum emendanda reducant; sicque fiet, ut constituta damna non perferant, si suis unusquisque hæc pontificibus innotescat. Episcopi quoque ipsi tunc [21] erunt immunes a damno, quando eis crimen talium non fuerit per subditos nuntiatum.

1 *Card.* omnia quæ hic complexa sunt, explicanda decernimus.
2 *Esc. 1.* quæ hic complexa sunt.
3 *Card.* hebræorum
4 *Esc. 1.* in potestatis suæ curam redactos.
5 *Card.* serenitatis nostræ tepescat.
6 *Esc. 1.* Fl. Ervig. Rex.
7 *Card.* ne pro delinquentis populi impunitate teneantur obnoxii.
8 *Card.* cohiberi extero peccato.
9 *Card. y Esc. 1.* contempserit.
10 *Esc. 1.* socordiæ.
11 *Card.* absque simulatione emendet.
12 *Esc. 1.* Quod si alternata simulatione alter alterius correctionem, zelo excitante, divinitus non fuerit excitatus, tunc principis præceptione, et eorum arguetur socrodia, et perfidorum ulciscentur errata.
13 *Card. y Esc. 1.* compellendi sunt solvere.
14 *Esc. 1.* et.
15 *Card. sin autor ni nota.*
16 *Card.* ut fieri adsolet.
17 *Esc. 1.* aut longe forsitan.
18 *Esc. 1.* Fls. Gls. Ervigius Rex.
19 *Card.* seu cætera iudiciaria universalis potestas per diversa.... constituta ad uniuscuiusque conventum iudæorum, secundum.
20 *Esc. 1.* agnitionem. *Card.* ad agnitionem nostram.
21 *Esc. 1.* tunc constitutum non percipient damnum.

XXVII. Ervigius Rex [1].

De servata principibus potestate miserendi in his, qui conversi ad fidem Christi veraciter fuerint.

Hac sane præceptorum multiplici diligentia, quam ordinatis lineis superius in toto [2] decrevit nostra serenitas, ubicumque superius offensorum culpas ita moderari decrevimus, ut exutos rebus sub exsilii ærumna religemus: hanc nobis vel successoribus nostris miserendi licentiam reservamus, ut [3] si quemcumque a laqueis diaboli ex eis resipisci contigerit, et probabiliter in Sanctam Trinitatem crediderint; hoc quod de illis sacerdotes vel iudices, in quorum territoriis degunt, testimonium [4] adnexerint, atque opera eorum cum veridico eorum testimonio adprobaverint [5] concordare, erit nobis, nostrisque successoribus in his et talibus, et miserendi votum, et efficiendi [6] propositum: id est, ut postquam eorum professio cum iuratione [7], aut testatione regiæ agnitioni claruerit, licitum habeat principalis potestas [8], et rebus eos iterum investire [9], et ab exsiliorum ergastulo revocare. Iam vero, si quis ex eis postquam se professus fuerit esse christianum, ad erroris sui [10] proprii redierit vomitum, et quodcumque in eo repertum fuerit prævaricationis indicium, ita in eos secundum modum culpæ, quem incurrerit, irrevocabilis dictabitur damnationis sententia, ut ad veniam ultionis nullatenus redeat; sed sive capitalis, sive minoris culpæ dignus sit poena, sine ulla retractatione irremisibilem [11] legem suscipiat.

1 *Card. sin autor.*
2 *Card.* in toto orbe.
3 *Esc. 1.* ut si quandoque a laqueis diabolicis eos resipisci contigerit.
4 *Esc. 1.* dixerint.
5 *Card. y Esc. 1.* concordaverint.
6 *Card.* subveniendi.
7 *Card. y Esc. 1.* iusiurandi attestatione.
8 *Card.* pietas.
9 *Card. y Esc. 1.* revestire.
10 *Card.* pristinum redierit vomitum.
11 *Esc. 1.* pœnam irremisibiliter suscipiet.
12 *Esc. 1.* Fls. Ervigius Rex.
13 Esc. 1. *venientibus.*
14 Esc. 1. *condant.*
15 *Esc. 1.* perfidia.
16 *Card.* clanculum.
17 *Card.* ut hoc quod nos ostendimus.
18 *Card.* quod nostræ novæ sanctionis.
19 *Card. y Esc. 1.* depellendam.
20 *Card.* ibi.
21 *Card. y Esc. 1.* adstruat.
22 *S. J. R.* iam modo.
23 *Card.* sollicita diligentia.
24 *Card. y Esc. 1.* eas ipsas professionum vel conditionum scripturas in archivis suæ ecclesiæ.
25 *Esc. 1.* persistant. Lectæ sunt leges suprascriptæ omnibus iudæis in ecclesia Sanctæ Mariæ Toleto sub die VI. kalendas februar. anno feliciter primo gloriosi domini nostri Ervigii regis Sñt.

En el códice de Card. sigue una ley, que dice:

XXVIII. [12] *Vt episcopi omnibus iudæis ad se pertinentibus* [13] *libellum hunc de suis erroribus editum tradant, et ut professiones eorum vel conditiones in scriniis ecclesiæ recondant* [14].

Solet interdum latebrosæ mentis perversitas [15] ignorantiæ opponere angulum [16] in eo, quod se simulat ignorare præceptum, ut [17] eo quodammodo excusabilem se a poena pronuntiet, quod [18] se novellæ sanctionis ordinem defendit penitus ignorasse: et ideo ad huius excusationis evellendam [19] malitiam ab episcopis omnibus, vel sacerdotibus tenendum fore præcipimus, ut unusquisque conventum ad se pertinentem iudæorum de institutionibus, quas in eorum perfidiam nuper edidimus, instruat, et libellum eis huius operis tradat, qui et manifeste illis in conventu relegatur ecclesiæ, atque semper secum pro testimonio instructionis reportent. Iam vero, postquam illis publice in ecclesia fuerit lectus liber iste, vel traditus, si quis eorum postea, aut se defuisse, quum legeretur, contendat; aut ignorasse, quæ inibi [20] præcepta sunt, asserat [21]: nulla se ulterius poterit excusatione defendere; sed in quocumque postea fuerit quisquis ille prævaricator inventus, in nullo erit harum legum sententiam evasurus. Nam et illud necessario huic legi adiicimus, ut omnium professionum, atque conditionum scripturas, quas quisque ille iudæus sacerdoti suo amodo [22] obtulerit, sollicite [23] unusquisque sacerdos [24] in actis suæ ecclesiæ condat, qualiter pro eorumdem perfidorum testimonio studiosius conservare persistat [25].

XXIX. *Lex in conclusione harum præteritarum legum edita et a præteritis principibus confirmata.*

Has vero leges, quas pietatis et religionis amore condidimus pro nostro populique remedio, in perpetuum suffragante auctore domino valituras esse censemus. Successores quoque nostros legum harum instituta servantes victrix Christi victores faciat dextera, et eius solium in veritate confirmet, cuius in hac fide inspexerit divina clementia. Et licet harum legum prolatam sententiam a nemine temerari posse credamus, audacia tamen transgressoris, et non venerabiliter conservantis sit in hoc sæculo ignominiosior cunctis omnibus, et vita illius eodem tempore concidat. Quod si partis assensu in tam nefariam eum voluntatem perduxerit detestanda temeritas, tantum obnoxius in æternum peccatorum mole detineatur, in quantum transgressus fuerit legis huius salubre decretum. Futuri etiam examinis terribile quum patuerit tempus, et metuendus adventus domini fuerit reseratus, discretus a christiano grege perspicuo ad lævam cum hæbreis exuratur flammis atrocibus, commitante sibi diabolo, ut ultrix in transgressoribus æterna pœna desæviat, et locuplex remuneratio christianis, Deo favente, hic et in æternum copiosa perveniat. Amen.

FUERO JUZGO

ó

LIBRO DE LOS JUECES.

ÍNDICE

DE LOS LIBROS Y TÍTULOS QUE CONTIENE EL FUERO JUZGO.

PRIMER TÍTULO.

De la eleccion de los príncipes et del insinnamiento como deben iudgar derecho et de la pena de aquellos que iudgan torto.

LIBRO I.

Del facedor de la ley et de las leyes.

LIBRO II.

De los juicios y causas.

LIBRO III.

De los casamientos é de las nascencias.

LIBRO IV.

Del linage natural.

LIBRO V.

De las avenencias é de las compras.

LIBRO VI.

De los malfechos é de las penas é de los tormentos.

LIBRO VII.

De los furtos é de los engannos.

LIBRO VIII.

De las fuerzas é de los damnos é de los quebrantamientos.

LIBRO IX.

De los siervos foidos é de los que se tornan.

LIBRO X.

De las particiones é de los tiempos é de los annos é de las lindes.

LIBRO XI.

De los fisicos é de los mercadores de ultramar é de los marineros.

LIBRO XII.

De devedar los tuertos é derraigar las sectas é sus dichos.

NOTA. En el título preliminar suelen citarse, al fin del texto, los concilios de donde se tomaron algunas leyes. Estos pasages se han copiado con la puntualidad acostumbrada en la presente edicion, segun y como se hallan en los códices antiguos; pero se han puesto en letra cursiva, para que así se distingan mejor del texto de la ley. Y se previene para inteligencia de los lectores, que todas las citas estan dislocadas por ignorancia de los copiantes, pues siempre pertenecen, no á la ley en que van incorporadas, sino á la que sigue, como se puede comprobar fácilmente haciendo el cotejo de la traduccion con los lugares correspondientes del original latino y con las actas de los mismos concilios.

[1] EL PRIMERO TITOLO [2]

YE DE LA ELECCION [3] DE LOS PRÍNCIPES, ET DEL INSINNAMIENTO [4] COMO DEVENT IVLGAR [5] DERECHO, ET DE LA PENA DE AQVELLOS QVE IVLGANT TORTO [6].

Esti libro fó [7] fecho de LX. VI. obispos enno [8] quarto concello [9] de Toledo, ante la presencia del Rey Don Sisnando, enno tercero anno que regnó. Era de DC et LXXXI. anno.

Con cuidado [10] del amor de Christo [11], et con gran [12] diligencia de Don Sisnando muy glorioso rey d'Espanna et [13] de Francia, todos [14] los obispos nos ayuntamos en [15] nomne de nuestro Sennor Dios en uno enna cibdat [16] de Toledo, que por el mandado [17] del rey, et por el so ensinnamiento feciemos todos comunalmientre un tratado de las cosas de sancta iglesa, et de sos [18] establecimentos [19]. Et primeramientre nos todos diemos [20] gracias al nuestro Salvador Dios, que pode facer todas las cosas, et depois [21] desto al devandicho rey, el que ye frucho [22] muy [23] poiante et muy glorioso príncipe que quiso seer [24] en nuestra companna, et entró con [25] sos [26] varones muy grandes, et mucho [27] onrados, et primeramientre [28] logo [29] dexose caer en tierra omildosamientre [30] ante todos nos obispos de Dios, et rogónos et pediónos [31] con lágrimas [32] muchas et con sospiros, que rogasemos á Dios por él: he depois amonestó todo el concello [33] con grant devocion, que se nembrasent de los degredos [34] de sos padres, et que diesent estudio et fimencia [35] de gardar los derechos de sancta iglesa [36], et que emendasent aquellas [37] cosas, que los omnes [38] aviant [39] mal usadas en otro tiempo por negligencia contra las costumnes [40] de sancta iglesa, et que tomárant ya por costumne, como si fosse [41] deman-

1 *Para la edicion de las leyes de este título I. ha servido de texto el códice del Exmo. Señor Conde de Campománes, que es muy antiguo y correcto, lo uno porque faltan la mayor parte de ellas en el códice de Murcia, que servirá de texto en lo demas de la obra, y lo otro porque siendo tan antiguo, y conviniendo en la mayor parte con los códices B. R. Esc. 6. E. R. y Bex. que tambien son apreciables, se verá así seguidamente el uso de los artículos, de las terminaciones de los verbos, y de las palabras mas usuales segun el estilo del tiempo en que se escribiéron, y el del reyno ó provincia para que se hiciéron.*

2 *En el Esc. 1. falta este título. Falta tambien en el índice ó tabla general que se pone al principio de todos los códices de sus libros y títulos. Esc. 3.* PRIMERO TITOLO *De la election de los principes como deven ser amonestados que iudguen derechamientre, et de la venganza de los iudgadores malamientre torticeros, et del conceio de Toledo en que fueron LXVI. obispos a facer este libro con el glorioso rey don Sisnando estando presente en lo tercio anno que regnó en era de LXXI. Sisnando rey. S. B.* EL PRIMER TITOLO. *Malp. 2. y Esc. 2.* EL PRIMER TITOL.

3 *Esc. 6.* ESLEYCION.

4 *Malp. 2. M. S. B. Esc. 2. y 4.* ENSENNAMIENTO.

5 *Malp. 2. M. y Esc. 2. 3. y 6.* IVDGAR.... IVDGANT. *S. B. y Esc. 4.* IVTGAR.... IVTGVENT.

6 *Malp. 2. M. S. B. Bex. y Esc. 2. y 4.* TVERTO.

7 Malp. 2. Bex. Esc. 2. 4. y 6. *fué.* E. R. *foy.*

8 Malp. 2. Esc. 2. y 4. Bex. y M. *en el.*

9 Malp. 2. M. E. R. y Esc. 2. 4. y 6. *conceyo.*

10 *Esc. 3.* coydado.

11 *Esc. 2.* Iesuchristo.

12 *Malp. 2. M. y Esc. 4.* grand. *Bex. y Esc. 2.* grant.

13 *Esc. 6.* ye de França.

14 *Esc. 2.* nos todos.

15 *B. R.* en o nomne. *Malp. 2. M. y Esc. 2. y 3.* en el nombre. *S. B. y Esc. 4.* en nombre.

16 *Esc. 6.* çidade. *Malp. 2.* cibdad. *Esc. 2.* cipdat.

17 *Esc. 2.* mandamiento.

18 *Esc. 2. 3. y 4. y Malp. 2.* sus.

19 *Esc. 2.* establicimientos. *M. y Esc. 3.* establescemientos. *S. B.* establecimientos.

20 *Esc. 6.* demos.

21 *Esc. 6. E. R. y Esc. 3.* depos. *Esc. 2. 4. y M.* depues esto. *Bex. y S. B.* despues desto.

22 *Esc. 2. y 4.* fruito. *Esc. 6.* frocho. *S. B. y M.* fructo.

23 *Toled. 1.* muy privant. *Esc. 2. 3. 4. y 6. Malp. 2. S. B. E. R. y M.* sobrepuiant. *Bex.* sobrepugant.

24 *Esc. 3.* seer presente en.

25 *Esc. 2.* con sus compannas, et con sus varones.

26 *Esc. 2. y 3. M. Malp. 2. y S. B.* sus.

27 *Esc. 6.* mocho.

28 *E. R.* primeramente.

29 *Esc. 2. 3. y 4. Bex. S. B. M. y Malp. 2.* luego. *B. R. y S. B.* lexose.

30 *B. R. S. B. Esc. 4. y Bex.* humillosamientre. *M. Malp. 2. y Esc. 4.* humildosamientre.

31 *Esc. 2. y Bex.* pidionos mercet. *M. y Esc. 6.* pedionos merced.

32 *Esc. 6.* lácrimas.

33 *Esc. 3.* pueblo.

34 *B. R. y S. B. Bex. E. R. y Esc. 4.* decretos. *M. Malp. 2. y Esc. 2. 3. y 6.* derechos.

35 *Esc. 6.* sintenza de gardar. *Esc. 2. 3. 4. y Malp. 2.* femencia. *Bex.* fimenza.

36 *Esc. 4. y 6.* iglesia. *Esc. 2. y 3. M. y Malp. 2.* eglesia, *y así despues.*

37 *Esc. 3.* algunas cosas.

38 *Esc. 2.* ombres, *y así otras veces.*

39 *Esc. 2. 3. 4. y 6. B. R. y S. B.* avian.

40 *Malp. 2. y S. B.* costumbres.... costumbre. *Esc. 6.* los custumbres.

41 *E. R. y Esc. 3.* como si fuese del mandado del príncipe.

dado del príncipe. Por ende [1] por estos tales sos amonestamientos nos todos confiando en nuestro Sennor et dándoli gracias á el que [2] ye en nos muy piadoso, entendemos cosa por muy necesaria, que segondo sua veluntat [3] del rey, et de la nuestra feciemos [4] las cosas, que eran convenibles á Dios, así ennos sagramientos [5] de sancta iglesa, que son fechos en muchas iglesas de Espanna en muchas maneras [6] et como non devent, commo en nas otras [7] malas costumpnes, que son fechas por contraria [8], et por decibimiento [9] de los príncipes, que llos podamos poner término, et que podamos poner freno de disciplina, como, ó en qual manera se garde cada uno de las cosas que non deve facer, et de los decibimientos, et [10] que tema cada uno á [11] nuestro Sennor Dios.

II. [12] *De la election* [13] *de los príncipes, et de lo que ganan* [14].

En esta lee diz [15], como deven ser esleidos los príncipes, et que las cosas que ellos ganan deven ficar al regno [16]. Ca los reys [17] son dichos reys, por que regnan [18], et el regno ye lamado regno por el rey [19]. Et así como los reys son dechos de regnar, así el regno ye decho de los reys. Et así como el sacerdote ye dicho de sacrificar, así el re ye dicho de regnar piadosamientre; mes aquel non regna piadosamientre, quien [20] non a [21] misericordia [22]. Doncas [23] faciendo derecho el rey, deve aver nomne de rey; et faciendo torto, pierde nomne de rey. Onde los antigos [24] dicen tal proverbio: Rey serás, si fecieres [25] derecho, et si non fecieres derecho, non serás rey. Onde el re deve aver duas [26] virtudes en sí, mayormientre iusticia et verdat [27]. Mes mais ye loado el rey por piedat [28], que por cada una destas: ca la iusticia a verdat consigo de so [29]. *Esta lee fo fecha enno octavo* [30] *concello de Toledo.*

[31] Así como nos cuidamos, asaz ye contradicho por el decimo concello [32], et por esta lee del muy glorioso príncipe, et por esti concello presente, á los malos fechos, que entendiemos, que ivan contra piedat, et pollos omnes [33], que non quieren viver mansamientre [34], et en paz. Ca el Sancti Spírito así aspiró ennos corazones de los fieles, que por estas paravlas fosse tollida [35], daqui adelantre [36] toda la mala cobdicia [37] de los corazones de los omnes. Ca así fo establecido en aquellos concellos, que polla piedat del nuestro [38] Sennor Dios, que omne non sabria osmar [39], nen [40] saber, se quiso ayuntar en una persona como omne mortal, por remiir [41] los pecadores. Otrosí, nos devemos desrraygar [42], et tallar [43] la cobdicia [44], que ye raiz de todo mal, et la avaricia [45], que ye servidumpne de los ídolos, et tollella [46] de los corazones de los omnes, que son miembros [47] de Christo, et el que ye sua

1 *Esc. 3. Malp. 2. y 3.* Onde por estos &c. *Esc. 2.* Mas.

2 *Esc. 2.* al que es piadoso mucho.

3 *Esc. 2. Bex. y S. B.* voluntat. *Malp. 2. Esc. 3. 4. y 6.* voluntad. *E. R.* voluntade.

4 *Esc. 4. y 6.* ficiemos. *Malp. 2. S. B. y Esc. 2.* ficiesemos. *E. R.* feciesemos.

5 *S. B.* sacramientos. *Malp. 2. y 3.* sagramentos. *Esc. 2. 3. 4. y 6.* sacramentos.

6 *Bex. y E. R.* en muchas maneras como non deven.

7 *Esc. 6.* los otros malos costumbres, que son fiechos.

8 *Esc. 2.* fechas contra. *Malp. 2. Bex. E. R. S. B. y Esc. 4.* que son fechas por contra.

9 *Esc. 3.* decebemiento.... decebemientos. *Esc. 2.* decebimiento.

10 *Tol.* en que temer. *M. y Esc. 2. y 4.* en que tema.

11 *Esc. 2.* el nuestro Sennor. *Bex. E. R. M. S. B. Esc. 3. 4. y 6.* al nuestro.

12 *Esc. 3.* PRIMERO TITVLO *De la eleccion de los príncipes é de las ganancias de ellos.*

13 Esc. 6. *esleccion.*

14 Tol. Malp. 2. y 3. *ganavan.*

15 *Esc. 2. y 4. Malp. 2. E. R. S. B. y M.* dice.

16 *Esc. 3.* reyno. *E. R.* reigno.

17 *Esc. 2. y 4. Malp. 2. M. S. B. y E. R.* reyes. *Esc. 6. y Bex.* rees.... *y así despues.*

18 *Esc. 3.* reynan, *y así despues.*

19 *Esc. 6. y Bex.* re, *y así despues.*

20 *Esc. 2.* qui. *Esc. 4.* que.

21 *B. R. E. R. y Esc. 6.* garda. *Malp. 2. Bex. S. B. M. y Esc. 2. 3. y 4.* guarda.

22 *Malp. 2. y 3.* quien non guarda numqua y el derecho.

23 *Esc. 2.* Mas. *Esc. 6.* Así facendo. *B. R.* Mais. *Malp. 2.* Onde.

24 *Esc. 3.* antigos decien. *S. B. y B. R.* antigos dicien. *M.* los antiguos dicen.

25 *Esc. 2.* faciendo. *Malp. 2. M. y Esc. 4. y 6.* si ficieres.

26 *Malp. 2. y 3.* aver vertudes en sí. *S. B. Esc. 2. y 4.* dos vertudes.

27 *E. R. S. B. y Esc. 6.* verdade. *Malp. 2. y M.* verdad.

28 *Esc. 6.* piedade. *Malp. 2. y M.* piadad.... piedad. *Bex.* piadat. *E. R.* piadade.

29 *M. Esc. 2. y 3.* de suyo.

30 S. B. *terci.* Esc 2. y 4. *tercio.*

31 *En los códices Esc. 2. y 4. en Malp. 2. y 3. y Murcia esta ley se halla incorporada con la antecedente sin rúbrica ni numeracion, ni division.*

En el Esc. 3. está dividida con este epígrafe: EL SEGVNDO TITVLO *De la eleccion de los príncipes et de la ganancia dellos.*

En el Esc. 6. con este: Del amonestamiento de los contra los príncipes como deben ser mansos et temprados contra sos sometidos.

32 *Esc. 4.* conceio de Toledo. *Bex.* concelo.

33 *Esc. 6.* et polos malos que.

34 *Esc. 3.* mansamient, *y con esta terminacion constantemente se escriben los adverbios en* mente, *como* piadosament, &c.

35 *B R. E. R. y S. B.* tolida.

36 *Esc. 3.* adelant, *y así otras veces.*

37 *Esc. 6.* cobdiza, *y así otras veces.*

38 *Esc. 2.* del nostro.

39 *Malp. 2. S. B. M. Esc. 2. 3. 4. y 6.* asmar.

40 *Esc. 2. S. B. y Malp. 2.* ni. *Bex. Esc. 3. y 4.* nin.

41 *Esc. 2. 3. y 4.* redemir. *E. R.* redimir.

42 *Esc. 2. Malp. 2. Bex. E. R. S. B. y M.* deraigar.

43 *Esc. 2. 6. y Malp. 2.* toller. *Bex.* talar. *Esc. 3. y 4.* taiar.

44 *Esc. 3.* cobdiscia.

45 *Esc. 6.* avariza.... servidumen.

46 *Esc. 3.* toller la pena.

47 *Esc. 3.* membrios. *Esc. 6.* membros.

cabeza delos. Por ende [1] establecemos que daquí adelantre los reys deven seer esleidos enna cibdat de Roma, ó en aquel logar hu morió [2] el otro rey, et deve ser esleido con concello de los obispos, ó de los ricos omnes de la corte, ó del poblo, et non deve ser esleido [3] de fora de la cibdat, nen de [4] consello de pocos, nen de villanos de poblo, et los príncipes deven seer de la fet christiana, et deven la fet defender del enganno de los iudíos, et del torto de los hereges. Convien [5] seer en el iuicio [6] muy mansos et muy piadosos, et deven seer de muy bona [7] vida, et deven seer de bon [8] seso, et deven seer mais [9] escasos que gastadores: nen deven tomar nenguna cosa por forcia [10] de sos sometidos, nen de sos poblos, nen [11] los facer, que fagan escripto, nen nengun [12] otorgamiento de suas [13] cosas. Ca si lo fecieren, aquellas cosas non deven [14] aver sos fillos, nen nas partir; mes deven ficar [15] enno regno. Et ennas cosas quellos foron dadas, ó que ganaren, non deven atender solamientre el so provecho; mas el derecho de so poblo, ó de sua tierra. Mais las cosas que ellos ganaren, no las deven aver nengun de sos fillos, si non como mandar el rey. Et las cosas que ficaron por ordenar, dévennas aver sos sucesores [16]. Et elas cosas que eran propias suas, et que ganaron ante que fosen reys, dévennas aver sos fillos é sos herederos. Et si algunas cosas los foron dadas de sos amigos, ó de sos parientes, si por aventuria [17] non fecieren manda daquellas cosas, dévennas aver sos fillos, ó sos herederos. Et en esta manera será [18] gardada la lee por siempre en todos sos fechos, et en todas suas costumpnes, et en todas suas cosas. He todo omne que deve seer rey, ante que reciba el regno, deve facer sagramento [19], que garde [20] esta lee en todas cosas, et que la cumpla, et pois [21] que lo prometier [22] ante los obispos [23] de Dios, en nenguna manera [24] non osme de quebrantar [25] el iuramento [26]. Ca deve temer la sentencia que diz Dios: "Non te periures [27] en el mio [28] »nomne; nen ensuciarás el nomne de to [29] »Dios." En otro logar diz: "Non tomarás el nomne de to Dios en vano, ca [30] »aquel que lo toma en vano, no lo tien [31] »Dios por sen culpa." En otro logar diz: "Maldito [32] ye todo omne que iura menti»ra en nomne del [33] Sennor Dios." He en esta lee, et en esti decreto mandamos [34] por agora, et por adelantre, que todo omne que daqui adelantre la quebrantar, ó que la non quiser [35] gardar [36], quier sea ordenado, quier lego [37], non sea tan solamientre por siempre escomungado [38] por sancta iglesa; mais mandamos [39], que pierda la dignidat que a. *Esta lee fó fecha enno quarto concello de Toledo.*

III. *Del amonestamiento de los obispos* [40] *contra los príncipes, como deven seer mansos* [41] *contra sos sometidos.*

Pois [42] que nos complimos [43] las cosas que pertenecian [44] á sancta iglesa, otrosí rogamos á vos, muy piadoso rey Don Sisnando, et mucho omildosamientre [45], como devemos, et por cuya veluntat, et por cuyo man-

1 *Malp. 2. y 3.* Onde. *B. R. S. B. Bex. E. R. y Esc. 3. y 4.* Doncas. *Esc. 6.* Así establecemos.
2 *Esc. 3.* ó morier. *Esc. 6.* du morir. *Malp. 2. E. R. Esc. 2. y 4.* ó murió. *S. B.* ó morió.
3 *Esc. 6.* escollido, *y así otras veces.*
4 *Esc. 2.* por. *Malp. 2.* nin de conceyo. *Bex.* nen de concelo. *E. R. S. B. Esc. 3. y 4.* nin de conselo.
5 *Esc. 2.* Deven.
6 *Esc. 2.* iudicios. *Esc. 4.* en el iudicio. *Esc. 6.* iudizo mucho mansos et mucho piadosos.
7 *Esc. 2.* buena.
8 *Esc. 4. y 5.* buen.
9 *S. B.* mas.
10 *Esc. 6.* furza, *y así otras veces.*
11 *Esc. 3. y 4.* nin de les facer.
12 *Esc. 2.* ninguno otro otorgamiento.
13 *Malp. 2. Bex. E. R. S. B. y Esc. 2. y 4.* sus cosas.
14 *S. B. B. R. Malp. 2. 3. Esc. 2. y 3.* non deven ser de los fijos. *Esc. 4.* de sus fijos.
15 *Malp. 2. E. R. Esc. 2. 3. 4. y 6.* fincar.
16 *Esc. 3.* subcesores.
17 *E. R. y Esc. 4.* por ventura. *Malp. 2. Bex. Esc. 2. 3. y 6.* por aventura.
18 *Malp. 2. y 3.* sea.
19 *S. B.* sagramiento. *Esc. 3. y 6.* sacramiento. *Bex.* sagramento. *Esc. 4.* sacramento.
20 *Esc. 2. 3. y 4. Malp. 2. Bex. y S. B.* guarde.
21 *Malp. 2. Bex. E. R. S. B. y Esc. 4.* é pues. *Esc. 2.* é pus. *Esc. 3. y 6.* é pos.
22 *Esc. 2. 3. 4. Malp. 2. Bex. y S. B.* prometiere. *E. R.* promitire.
23 *Esc. 6. y E. R.* bispos.
24 *Esc. 3.* guisa.
25 *Esc. 2.* crebantar.
26 *B. R. Malp. 2. Bex. Esc. 2. y 4.* iuramiento.
27 *B. R. y Esc. 6.* periurarás.
28 *Esc. 2.* mi.
29 *Esc. 2.* tu Dios.... tu.
30 *Esc. 2.* que.
31 *Malp. 2. Bex. E. R. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* tiene.
32 *Esc. 3.* Maldicto. *E. R.* Maladito.
33 *B. R. S. B. Bex. y Esc. 4.* de so Sennor. *Malp. 2. 3. Esc. 2. 3. y 6.* de su Sennor.
34 *B. R. Malp. 2. 3. Esc. 3. 4. y 6.* ennademos. *Esc. 2. Bex. y E. R.* annademos.
35 *Malp. 2. Bex. E. R. S. B. y Esc. 4.* quisiere.
36 *Malp. 2. y 3.* guardar, sea desordenado luego, é non sea tan solamientre &c.
37 *Esc. 6.* se yie ordenado, quier lego.
38 *Esc. 6.* escumungado. *Malp. 2. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* descomulgado. *E. R.* descomungado.
39 *Malp. 2. y Esc. 2.* ennademos. *Esc. 6.* ennademus.
40 Esc. 3. *sacerdotes, en qual manera los reys sean mansos et temprados á sos pruebros.*
41 B. R. S. B. Malp. 1. 2. y 3. y Esc. 2. y 4. *temprados contra sos sometidos.*
42 *Esc. 6.* Pos. *Malp. 2. Bex. E. R. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* Pues.
43 *Esc. 2.* cumpliemos. *Bex.* cumplimos.
44 *Esc. 2.* pertenecien. *Esc. 3.* pertenescen. *Esc. 4. y S. B.* pertenescien. *Malp. 2. Bex. E. R. y Esc. 6.* pertenecen.
45 *B. R. S. B. Malp. 1. 2. y 3.* é mucho homillosamientre. *Esc. 3.* homillosamient. *Esc. 4.* humillosamientre. *Bex.* humillosamiente.

dado nos feciemos estos establecimientos, et á todos los otros príncipes, que an de venir [1] depois [2] de vos, et lamamos [3] por esto á la Sancta Trinidat [4], que ye sen todo departimiento, que vos seades mansos et mesurados con iusticia et con piedat contra vuestros subyectos, et gobernédes el poblo, que vos ye dado de Dios con iusticia et con piedat, et que respondádes bien á Christo de la vez, que vos dió, et en que vos meteó [5], regnando con omildat [6] de corazon, et con bonos [7] fechos, et nengun de vos non iulgue sennero morte de omne nenguno [8], nen nengun iuicio [9] dé de otras cosas; mas delantre los sacerdotes de Dios, et con el concello del poblo, et de los príncipes de la tierra. Et avet misericordia por so mandado de los obispos, et dat [10] el iuicio paladinamientre, et gardat [11] mansidumne et piedat en las culpas de los omnes, que semelle [12], que avedes mais de mercet, que de crueldat. Así que, depois [13] que vos estas cosas gardárdes [14] por piedat et con mesura polla gracia de Dios, et los rees se alegrarán con sos poblos, et los poblos con sos rees, et nuestro Sennor Dios con todos. Ca estoncia [15] el príncipe será muy benaventurado contra sos enemigos, quando estevier [16] ben con los sos poblos. Ca los poblos que el rey tira de suas casas con mesura [17], et con atempramiento [18], mais fortes [19] serán en destruir [20] los enemigos. Ca esto ye probado por natural cosa, que aquella iusticia vience [21] los enemigos, la que defiende el príncipe. Et por esto destrue mais elos enemigos estrannos, por tener el so poblo en paz. Onde así como de la mesura de los príncipes nacen [22] las lees [23], así de la paz de los poblos nace el vencimiento [24] de los enemigos. Ca de la mesura de los príncipes nace el ordenamiento de las lees, et de las lees nacen las [25] bonas costumpnes, et de las bonas costumpnes nace ela paz et ela concordia entre los poblos, et de la concordia de los poblos nace el vencimiento de los enemigos. Et el bon príncipe que govierna ben las suas cosas, et gana las de sos enemigos, mientre que tien los sos [26] en paz, et quebranta los estrannos, avrá reposo et folgancia [27] por siempre depois de la vida desti mundo, et depois [28] del oro del lodo avrá el regno celestial. Et depois desta corona, et desta púrpura [29], avrá la corona del regno celestial. Mes aun demais non dexará de seer rey: ca dexando el regno terrenal, et ganando el celestial, non pierde so regno, mes acreciéntalo [30]. He esta lee feciemos [31] así pollos rees que son, como pollos que an [32] de venir, que si alguno [33] dellos por orgullo [34], ó por poderío venier [35] contra esta lee, ó for cruel contra sos poblos por braveza, ó por cobdicia, ó por avaricia, sea escomungado, et sea condampnado de la sentencia de Christo, et departido de Dios, et vea, porque osó mal facer, et que el regno [36] li sea tornado en pena. *Esta lee fó fecha enno octavo concello de Toledo.*

IV. *Del degredo [37] de los príncipes como deven governar el poblo con piedat [38].*

Acrecentamiento ye de mercet, et complimiento de ben fecho dar firmidumpne á lo que omne faz en facer levantar la cosa que era caida. Así los omnes mellores deven cuidar de toller la carga, et la cuita [39] de sobre los poblos, et de sobre sí; muy [40]

1 *Esc. 6.* vinier. *E. R.* vinir.
2 *S. B. B. R. Malp. 1. y 2. Bex. Esc. 2. 4. y 6.* depues. *Esc. 3.* despues. *E. R.* despois.
3 *Malp. 1.* clamamos.
4 *S. B.* Trinitat. *Malp. 2.* Trinidad. *Esc. 6.* Trininade.
5 *Malp. 2. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* metio. *E. R.* mitió.
6 *Esc. 3.* omillad. *Malp. 2.* humilidad. *S. B. Bex. y Esc. 2.* humildat. *Esc. 4.* humilidat. *Esc. 6.* humildad.
7 *Malp. 2. S. B. Esc. 2. 4. y 6.* buenos, *y así otras veces.*
8 *Esc. 3.* ninguno omne.
9 *Esc. 3.* joicio. *Esc. 6.* iuizo. *Bex. E. R. S. B. Esc. 2. y 4.* iudicio, *y así despues.*
10 *Malp. 2.* dad.
11 *Esc. 2. y 4.* guardat.
12 *Malp. 2. S. B. Esc. 2. y 4.* semeie. *Bex.* semele.
13 *Esc. 6.* depoes.
14 *E. R. Esc. 2. y 3.* guardárdes. *Malp. 2. y Bex.* guardáredes.
15 *B. R.* estuenza. *Esc. 2.* que estuence. *Malp. 2. Bex. E. R. S. B. Esc. 3. 4. y 6.* estonce.
16 *Esc. 3.* estodiere. *S. B. y Esc. 4.* estidiere. *Malp. 2.* estudier. *Bex.* estedier. *E. R. y Esc. 2.* estudiere.
17 *E. R.* misura.
18 *B. R. Esc. 3. y Malp. 1.* atemplancia. *Esc. 2. y Bex.* con temprancia. *E. R.* templancia. *Esc. 6.* templanza. *Malp. 2. y Esc. 4.* atempranza.
19 *Esc. 2. 3. 4. Malp. 2. Bex. y S. B.* fuertes.
20 *Malp. 2. y Esc. 3.* destroir.
21 *Malp. 2. Bex. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* vence. *E. R.* vince.
22 *Malp. 2. Bex. S. B. y Esc. 4.* nascen, *y así despues.*
23 *Esc. 3. y 6.* leys. *Malp. 2. S. B. y Esc. 4.* leyes, *y así despues.*
24 *Esc. 3.* vencemiento, *y así despues.*
25 *Esc. 6.* llos bonos custumbres, *y así otras veces.*
26 *Malp. 2. y Esc. 2.* los suyos. *Esc. 3.* los sus pueblos.
27 *Malp. 2. S. B. y Esc 2. 4. y 6.* folganza.
28 *B. R.* é depues salirá el oro del lodo, et averá &c. *Esc. 3.* avrá el oro del reyno celestial.
29 *Esc. 6.* porpora.
30 *Esc. 2. B. R. S. B. y Malp. 1.* acrecienta. *Esc. 4.* acrescienta. *Esc. 6.* acrescéntalo. *Malp. 2.* acrescenta.
31 *Esc. 4.* ficiemus. *E. R. y S. B.* ficemos.
32 *Esc. 2.* han por venir.
33 *Esc. 2. y S. B.* algun.
34 *S. B.* erguío. *Esc. 6.* urgullo. *Bex.* argulo. *E. R.* arguio. *Esc. 4.* orguio.
35 *Esc. 3.* veniere. *Malp. 2. E. R. S. B. y Esc. 4.* viniere.
36 *Esc. 3.* reynado. *Malp. 2. S. B. Bex. E. R. Esc. 4. y 6.* regnado.
37 Esc. 2. *derecho.*
38 Esc. 2. y 3. Malp. 1. y 2. *piadat.*
39 *Malp. 1.* cueta.
40 *Esc. 2.* ca muy mas. *Esc. 3. y 4.* muy grave.

mais [1] grave culpa será ennos prelados de la iglesia, que son mayores, si ellos non quieren [2] acorrer [3] á los poblos, que los son dados de Dios, en aquella manera que ellos poden. Onde acuitar se [4] deven de sacar los cuitados de las quebrantancías [5]: que daqui [6] adelantre non ayan poder los malos de empecer [7], et todo omne cuitado [8] aya entendimiento que aya remedio de sua cuita por esta nuestra lee. Onde como ennos tempos que son pasados los sennoríos [9] fossen mui graves, et los sennores non governasen elos poblos que los eran dados por derecho [10], mais por vindicta [11], entendiemos que el estado del poblo non se governa [12] pollos governadores como devia, mes por graveza [13], et por poderío. Ca en otros tempos las lees eran fechas como en duas cabezas, así que hu la lee era muy cruel contra los culpados, ó ena gran forcia que facia, dava [14] alguna piedat. Et por ende los mezquinos [15] non avian esperancia [16] de nengun galardon [17] recebir [18]; mais esperavan de sofrir traballo é morte [19]. Onde por emendar estas cosas, non nos costrinne [20] razon solamientre; mes demais [21] las cosas mismas [22], que nos amonestan que pongamos tal sentencia de nuestros corazones, porque los príncipes non pasen [23] á las cosas que non deven, et los poblos [24] podan viver salvamientre [25]. Ca [26] algunos vimos [27] ya, que pois [28] foron [29] fechos reys, que facian los poblos pobres, et ganavan pora sí las cosas de los [30] subiectos, et non los nembrava [31], que Dios los diera el poblo, que lo defendiesen, et que lo governasen ben [32]: et elos que devian defender el poblo de pérdida, el so defendimento [33] torna en destruimento del poblo; et aun facian [34] otra cosa mas grave, que aquello que ganavan, depois que eran fechos rees, non tenian que lo ganavan por el regno, mais por sí mismos, et por ende no lo querien [35] dexar [36] al regno; mais á sos fillos [37]. Mes por que [38] se osman ellos de meter aquellas cosas por suas propias [39], las quales ye sabida [40] cosa, que las non podian [41] ganar, si non por el poderío del regno, ó por que quieren ellos ellas cosas tirar [42] por suas propias, las quales [43] ellos ganáron por el ayudorio [44] de todos. Ca non podrian [45] ellos ganar, nen aver muchos poblos, nen gran aver, se non por que foron enxaltados [46] por reys; nen podrian seer muy ricos, si el poblo non los enxâltase enante. Ciertas [47] todo [48] el poblo, mientre que cata de facer el mandado del príncipe, et delli obedecer [49], entende de facer á las veces servicio de grado, á las veces de debda [50]. Et por esto el rey deve entender que vence todas las cosas, por que ye rey, et lo que gana, gánalo mais pora así, que pora otri [51]. Onde non deve cuidar [52], que [53] lo que gana que lo gana tan solamientre por sua persona, mais por so poder; ca pollos derechos ye [54] fecho el rey, et non por sua persona, nen él non está tan firme por sua persona como está polia ondra del regno, et por ende las cosas que venen della, de-

1 *Esc. 6.* maes, *y así otras veces.*
2 *Malp. 2. Esc. 2. 3. y 6.* quisieren.
3 *B. R.* acoyer.
4 *Malp. 1.* acuetarse. *Esc. 2.* se deven coitar. *E. R.* acoitarse.
5 *Esc. 4. y S. B.* quebrantanzas. *Malp. 1. y Esc. 2.* crebantancias.
6 *Esc. 2.* de aquí adelante.
7 *Esc. 3.* empeescer.
8 *Malp. 1. y 2. E. R. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* coitado.
9 *Camp. Malp. 2. Esc. 4. y 6.* sennores.
10 *S. B.* drecho. *Esc. 3.* iusticia et por derecho.
11 *Esc. 6.* vendecha. *Camp.* verdat. *Bex.* coita.
12 *Esc. 2. y 4.* governarie.
13 *Tol.* gravez. *Esc. 3.* braveza.
14 *Esc. 3.* dava aun piedat.
15 *Malp. 1. y 2. Bex. E. R. S. B. Esc. 2. 3. 4. y 6.* mesquinos.
16 *Malp. 2. Bex. S. B. Esc. 4. y 6.* esperanza.
17 *Malp. 1. y 2. S. B. Esc. 2. y 4.* gualardon.
18 *Esc. 3.* rescebir. *Bex.* recibir.
19 *Malp. 2. Bex. E. R. Esc. 2. y 3.* muerte. *Esc. 4. y S. B.* muert.
20 *Esc. 3.* costrenne. *Bex.* constringe. *E. R.* constrenge.
21 *Esc. 2.* demas todas las cosas.
22 *Esc. 3.* meismas, *y así otras veces.*
23 *Malp. 1.* non puedan pasar.
24 *Malp. 1. y 2. Bex. E. R. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* pueblos.
25 *Esc. 3.* salvamient. *Camp.* sanamientre.
26 *Esc. 6.* Ca dalgunos.
27 *Esc. 3. y Malp. 1.* viemos.
28 *Esc. 3. y 6.* pos. *Malp. 1. y 2. Bex. S. B. Esc. 2. y 4.* pues que.
29 *Malp. 1. y 2. Esc. 2. 3. y 4.* fueron.
30 *Esc. 3.* sus. *Esc. 6.* sos.
31 *Malp. 1. 2. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* membrava.
32 *Malp. 1. 2. Bex. E. R. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* bien.
33 *Malp. 1. E. R. Esc. 3. y 4.* defendemiento. *B. R. S. B. y Malp. 2. y 3.* el so defendimiento torna en destruimiento del pueblo.
34 *Bex. S. B. y Esc. 2. y 4.* facien.
35 *E. R. Esc. 3. y 6.* querian. *Camp. Malp. 1. y 2. S. B. Esc. 4.* quieren.
36 *Esc. 6.* dar. *Bex. y E. R.* lexa.
37 *Esc. 6.* fiyos. *Malp. 1. y 2. E. R. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* fijos.
38 *Esc. 3.* porque les asemelló de meter. *E. R. y S. B.* porque se asmaban.
39 *Malp. 2. Bex. y Esc. 6.* proprias.
40 *Esc. 6.* sabuda.
41 *Malp. 1. y 2. Esc. 2. y 4.* podrien. *S. B. Bex. y Esc. 6.* podrian. *E. R.* poderan.
42 *Malp. 2. y 3.* levar.
43 *Esc. 2.* que ellos.
44 *Esc. 2.* adyutorio. *Esc. 6.* ayudoiro.
45 *Malp. 1. y Esc. 3.* podieran. *Malp. 2. Esc. 2. y 4.* pudieran. *E. R.* poderian.
46 *B. R. S. B. Malp. 1. 2. y 3. y Esc. 2. 4. y 6.* exâltados.
47 *Esc. 3.* Cierto. *Malp. 1. y 2. Bex. E. R. S. B. Esc. 2. y 4.* Certas.
48 *Malp. 1. y 2. y Esc. 2. y 4.* tod.
49 *Esc. 3. y 4.* obedescer. *Esc. 6.* obedicer.
50 *Esc. 2.* debdo. *E. R.* dibda.
51 *Bex. y Esc. 3.* otre. *E. R.* otro.
52 *Malp. 1.* cuedar. *Esc. 3.* coidar.
53 *B. R. S. B. y Malp. 1. 2. y 3.* que lo gana tan solamientre.
54 *Esc. 2. 3. y 4. S. B. y E. R.* es fecho el rey.

ven apertenecer [1] á la onra, et las cosas que ellos ganan del regno, deven ficar [2] al regno, et por que el regno los da onra, ellos non deven apocar la onra del regno; mais [3] dévenla acrecentar [4]. Onde los reys daquí adelantre por esta nuestra lee mandamos que ayan los corazones mucho entendudos de ben regnar [5] con temor de Dios, et en facer bonas obras [6], et con mansidumpne [7], et en iulgando iuicio derecho, et que sean aparellados [8] por aver mercet, et que ayan bon cuidado de ganar con mesura, et que ayan los corazones limpios, et de bona vida, que quanto mais governaren el poblo con mansidumne et con derecho [9], tanto mas ganen onra [10] por al regno, que quando el sennor de los reys venier [11], que reciba [12] la corona de la gloria, que non ha de fallecer [13]. Ca la [14] onra de la riqueza semella que nace por facer omne de bona razon. Onde convien que el omne mostre [15] en sí bonas obras, que por aquello [16] entienda el nuestro Sennor, que somos sos bonos obreros, et que los bonos fechos se defiendan por sí mismos [17]. Ca nos [18] vimos ya muchos omnes de nuestra gente de los mayores et de los menores, que foron [19] decaidos en pobreza. Así quel so decaimiento [20] dellos non semellava se non que era por vendita [21] del nuestro Sennor, et vímoslos perder las casas et el poder, et las riquezas, et las tierras [22] todas en tal manera, que non avian provecho al regno, nen á los omnes de sua corte. Et pois que ellos eran defallecidos [23] de todas las partes, et tornados pobres [24], et nengun [25] otro omne grant non entraba en sua vez dellos, et aquesta cosa non dava castigo á los otros, mas dávallos mayor decaimiento, et aun facian mais contra sua veluntat et contra [26] sua salut, que todo aquello que ganavan de los iuicios [27], et dotras ganancias, todo lo querian pora sí retener elos príncipes en tal manera que enchien [28] ben sos vientres [29], et todos los poblos ficaban pobres, et por esto avenia [30], que los poblos non podian [31] aver ayuda, nen los mayores non podian aver nenguna onra. Ca depois quel sennor tomaba pora sí todas las mayores cosas, el poblo non pode defender las pequennas [32]. Et por estos osamientos [33] malos enmendar por Dios, nos todos obispos et sacerdotes, que somos estavlecidos por governar el poblo de Dios, et todos los otros clérigos conos ricos omnes, et cona gente de la corte, et con consello de los mayores et de los menores, estavlecemos acordadamientre, et rogamos, que todas las cosas vivas et non vivas, mobles [34], et non mobles, que ganó el rey don Sitasiundo, depois que fo re, et que acrecentó eno regno, todas sean en poder, et en iur [35] por [36] siempre del muy piadoso, et del mucho [37] onrado Rey Don Rescindo [38], non que las deva aver nenguno aquellas cosas por parentesco; mais que las aya aquel que venier depois enno regno [39]. Et de las otras cosas faga el príncipe lo que quiser [40]; et délas á quien quiser, foras ende aquellas cosas que avia el Rey Don Citasiundo [41], ó que ganó ante que fosse rey, ennas [42] quales deven apartir [43] sos fillos, et tener en paz con el Rey Don Rescisiundo. Et aquellas cosas, que ganó el Rey Don Citasiundo, ó que dió á sos fillos, ó á otri, que las ayan aquellos

1 *S. B. Esc. 2. 3. y 4.* pertenescer. *Esc. 6. E. R. y Bex.* pertenecer. *Malp. 2.* apertenescer.

2 *Malp. 1. y 2. E. R. S. B. Esc. 3. y 4.* fincar, *y así otras veces.*

3 *Esc. 6.* maes. *Malp. 1. 2. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* mas.

4 *Malp. 1. Esc. 3. y 4.* acrescentar.

5 *Esc. 2.* de bien reconoscer et temer á Dios.

6 *Esc. 4. S. B. y Malp. 1.* huebras.

7 *S. B.* mansuetumbre. *B. R. y Esc. 6.* mansedumne. *Malp. 1. 2. Esc. 2. 3. y 4.* mansedumbre. *E. R.* mansidumbre.

8 *Malp. 1. y 2. E. R. S. B. Esc. 2. y 4.* apareiados. *Bex.* aparelados.

9 *S. B.* drecho.

10 *S. B. Malp. 1. y Esc. 4.* orna por al regno.

11 *Esc. 6.* viner. *Malp. 1. y 2. S. B. y Esc. 4.* viniere. *E. R. y Esc. 2.* vinere. *Bex.* vinier.

12 *Esc. 3.* resciba.

13 *Esc. 2.* fallescer. *Bex. E. R. y Esc. 6.* falecer.

14 *Esc. 3.* Que la ondra. *S. B.* orna. *Esc. 4.* corona.

15 *B. R.* amuestre. *Malp. 1. y 2. Bex. E. R. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* muestre.

16 *Malp. 1. y Esc. 6.* aquelo.

17 *Esc. 3.* meismos, *y así otras veces.*

18 *Esc. 6.* Que nos vimos. *Malp. 1. y Esc. 2. y 3.* Viemos.

19 *Malp. 1. y 2. y Esc. 2. y 4.* fueron.

20 *Esc. 2. y 3.* decaemiento, *y así despues.*

21 *B. R. S. B. Malp. 1. 2. y 3. y Esc. 3. y 6.* vindicta. *Esc. 2.* vengancia. *Esc. 6.* vendecha.

22 *B. R. y Esc. 3.* las tierras de todo.

23 *Malp. 1. y Esc. 3.* defallescidos. *E. R. y Bex.* defalicidos. *Esc. 6.* defallicidos.

24 *S. B.* puebres. *Esc. 6.* puebles. *E. R.* pobles.

25 *Esc. 2.* ninguno. *Malp. 1. y Esc. 3.* ningun. *Bex.* nenguno.

26 *Malp. 1. y Esc. 2.* contra su voluntad y contra su salud. *Malp. 2. Bex. E. R. y S. B.* facien mas contra su salut.

27 *Esc. 3. y 6.* iuices. *Esc. 2. y 4.* iudicios.

28 *B. R. 1.* enxian. *Esc. 3.* henchian. *Esc. 6.* enxen. *Bex.* inchien.

29 *Esc. 6.* los ventres. *E. R.* sos ventres.

30 *E. R. y Bex.* aviene. *Esc. 4. y Malp. 1.* avinie.

31 *Esc. 2. y 4.* podien.

32 *Esc. 2.* las menores. *Esc. 3.* las mas pequennas.

33 *Malp. 2. y 3.* usamientos. *Esc. 6.* asmamientos.

34 *Esc. 6.* mubles. *Malp. 1. 2. E. R. Esc. 2. y 4.* muebles. *Bex.* moebles.

35 *Malp. 1. y Esc. 3.* en iuro. *Malp. 2. y 3.* en servicio. *Esc. 2.* en poder et en vertud.

36 *Esc. 3.* pora.

37 *Malp. 1. E. R. Esc. 2. y 6.* muy.

38 *S. B. y Esc. 3.* Resciundo. *B. R. y Esc. 4.* Recisiundo. *Malp. 1.* Rescisindo. *Malp. 2. y 3.* Rescisiundo.

39 *B. R.* en el regno, en tal manera que el rey reciba las cosas derechureras para sí, et de las otras &c.

40 *Bex. y Esc. 3. 6.* quisier. *S. B. Malp. 1. 2. E. R. Esc. 2. 3. y 4.* quisiere.

41 *B. R. y Esc. 3.* Cintasiundo.

42 *Malp. 1. 2. Bex. S. B. y E. R.* en las quales.

43 *Malp. 1. y 2. Esc. 2. y 4.* partir.

libremientre á qui las dió. He esto demais queremos gardar, que el rey Don Rescisiundo a esta veluntat por el espiramiento [1] de nuestro Sennor Dios, et polla verdat, que ama [2], que quier entregar á cada uno todas aquelas cosas que tomó so padre por forcia el Rey Don Citasiundo, et que nengun non se quexe [3] de la forcia, nen demande otros dannos, et esto faz porque aesma, que tomó so padre [4] algunas cosas, como non devia. *Esta lee fo fecha eno quinto concello de Toledo.*

V. [5] *De las personas que non deven [6] aver el regno.*

A las novas enfermedades [7], et non conocidas [8] conviénnos allar [9] nova melecina [10]. Et por esto algunos, que son muy presumptuosos [11], et los corazones non los poden caber en sí mismos, los quales non son onrados [12] por bon linage, nen por bonas costumpnes, cuidan [13] periurar [14] logo en el regno sen razon: et por esto nos todos enno nomne de nuestro Sennor Dios, et con el otorgamiento [15] del rey, et de todo el poblo mandamos [16] per tal sentencia, que todo omne que esto osmar de facer, si non for esleido de los omnes, ó los godos non li dieren la onra del regno, que sea departido de la companna de los christianos, et sentenciado [17] et descomungado de Dios. *Esta lee fo fecha enno quinto concello de Toledo.*

VI. [18] *De los que quieren ganar el regno, vivendo el rey.*

Porque esto ye contra razon, et que todos los omnes lo tienen por mala presumpcion, por cuidar [19] omne las cosas, que son de [20] venir, como non deve, et querer saber la morte de los príncipes, por ganar depois el regno pora sí: Que alamos [21] escripto del nuestro Sennor Dios, que dixo [22] á los apóstolos [23]: »Non vos pertenece á vos de saber el tiempo, nen los monimentos [24] que an »de venir, et lo que Dios Padre tien en so »poder." Por ende establecemos en esti degredo, que todo omne, que for allado, que demande tales [25] cosas, ó que faz á otri forcia [26] de aver el regno, vivendo [27] el príncipe, ó que allega los omnes á sí, por dicer que lo a de haber, sea escomungado et echado de la companna de los christianos. *Esta lee fo fecha enno V. concello de Toledo.*

VII. *De los que osman [28] ganar el regno pora [29] sí, ó pora [30] otri, vivendo el rey.*

Magar [31] que enno concello de susodecho que fo fecho enno primero anno, que regnó el muy glorioso príncipe, fo dada la sentencia sobre esta cosa misma; todavía plaznos [32] de defendello [33] de cabo, porque queremos que sea gardado: así que nengun omne, vivendo el re, por nengun fecho, nen por nengun consello, si quier [34] sea obispo, se quier sea clérigo, se quier lego, non se osme de facer rey contra la veluntat del vivo, nen por nengun placer, nen por nengun enganno por forcia [35] de seer rey, non traga otros consigo, nen él non se alegue [36] á otro sobre tal cosa; ca grant malvestat [37] semella, et cosa escomungada de catar omne las cosas como non deve enos [38] tiempos, que han de venir: et el que non ye cierto de sua vida, querer departir de la vida de los otros. Onde si alguno for allado [39] enno

1 *Esc. 3.* espiramento. *Esc. 6.* aspiramento. *B. R. S. B. Bex. Malp. 1. 2. y 3. y Esc. 2. y 4.* aspiramiento.
2 *Tol. B. R. y Malp. 1.* avia.
3 *Esc. 2. y 3.* querelle. *Esc. 6.* querele.
4 *B. R.* que tomó su padre por forcia.
5 *Esc. 3.* TITVLO *Del repoamiento de las personas en querer ganar el reyno, et del repoamiento de las personas que son vedadas de ganar.*
6 E. R. y Esc. 6. *poden.* Bex. *pueden.*
7 *Esc. 6.* enfermidades.
8 *Malp. 1. E. R. Esc. 3. y 4.* conoscidas. *Bex.* cognoscidas.
9 *Esc. 4.* afallar. *Malp. 1. Bex. y S. B.* falar. *Malp. 2. E. R. Esc. 2. y 3.* fallar.
10 *Esc. 6.* melicina.
11 *Esc. 3.* son presuntuosos mucho. *Esc. 6.* poracintineros.
12 *S. B. Esc. 2. 4. y 6.* ondrados. *Esc. 3.* ordenados. *Malp. 1.* ornados.
13 *Malp. 1. Esc. 3. 4. y 6.* cuedan.
14 *Malp. 2. Bex. E. R. B. R. y Esc. 6.* poiar. *Esc. 2.* entrar.
15 *S. B. Malp. 1. y Esc. 4.* atorgamiento.
16 *Esc. 6.* damnamos. *Bex. E. R. S. B. Malp. 1. 2. 3. Esc. 2. y 4.* comendamos por tal sentencia todo omne que esto asmara.
17 *Esc. 6.* sentenzado et escumungado.
18 Esc. 3. *De los que falagan et blandecen el regno veviendo el rey por esperancia que reinen.*
19 *Esc. 2.* cudar. *Esc. 3.* coidar. *Malp. 1.* cuedar.
20 *Esc. 6.* son pora.
21 *Esc. 6.* achamos. *Bex.* axamos. *Malp. 1. 2. E. R. S. B. Esc. 2. y 4.* fallamos.
22 *E. R. y Esc. 6.* disso.
23 *Malp. 1. S. B. y Esc. 4.* apóstoles.
24 *Esc. 6.* momientos. *Malp. 1. 2. Bex. y Esc. 4.* momentos.
25 *Esc. 6.* taes.
26 *B. R.* fiucia. *Esc. 2. y 6.* fiuza.
27 *Esc. 3.* en veviendo.
28 B. R. S. B. Malp. 1. 2. y 3. y Esc. 2. y 4. *asman.*
29 Esc. 2. *por sí ó por otri.*
30 Esc. 3. *ó pora otros por reynar en veviendo el rey et de las personas que son vedadas de reynar.*
31 *S. B. E. R. y Esc. 4.* Maguera. *Malp. 1. y 2. y Esc. 2.* Maguer.
32 *Malp. 1. y 2. Bex. E. R. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* plácenos.
33 *B. R. S. B. Malp. 1. Esc. 2. 3. 4. y 6.* defenderlo.
34 *S. B.* siquiere. *Esc. 3.* sequiera &c.
35 *B. R.* fiucia. *Esc. 6.* fiuza.
36 *S. B. Bex. Malp. 1. Esc. 2. y 4.* allegue. *B. R.* ayegue.
37 *S. B.* malvezdad. *Esc. 3. y 6.* malvestad. *Malp. 1. y 2.* malveztat.
38 *B. R. S. B. Malp. 1. 2. 3. Esc. 2. 3. y 4.* en los tiempos.
39 *B. R.* ayado.

consello de tales cosas, saba [1] ben por verdat, que los sacerdotes lo farán saber al rey man á mano. Et si por venturia non quiser descobrir [2] suas adevinaciones de sos engannos, sea escomungado por siempre.

VIII. *De* [3] *los que non deven ser reis.*

Quando el rey morre [4], nengun non deve [5] tomar el regno, nen facerse rey, nen nengun religioso, nen otro omne, nen servo, nen otro omne estrano, se non ye omne de linage de los godos, et fillo dalgo [6], et noble, et digno de costumpnes, et con el otorgamiento de los obispos, et de los godos mayores, et de todo el poblo. Así que, mientre que fórmos todos de un corazon, et de una veluntat, et de una fe, que sea entre nos paz, et iusticia enno regno, et que podamos ganar la companna de los ángeles [7] en el otro sieglo; et aquel que quebrantar esta nuestra lee, sea escomungado por siempre. *Esta lee fo fecha enno quarto* [8] *concello de Toledo.*

IX. [9] *Que el poblo non yerre* [10] *contra so sennor el rey.*

Pois que nos feciemos estavlecimiento de las cosas que pertenecent á sancta iglesa, depos desto nos [11] convien á nos sacerdotes de Dios, dar una sentencia por nuestros príncipes, et por el estado de la gente de los godos, et de la tierra et de los nuestros poblos, et queremos facer un degredo cona ayuda [12] de Dios. Ca así como ye decho, muchos omnes sont de tan grant porfia [13] en sos corazones, que aesmant de quebrantar el sagramento, que ant fecho al rey, et otorgant [14] el iuramento por [15] la boca, et enno corazon tienent otra porfia [16]: ca facent iuramento á so rey, et quebrantant la fe, que ant prometida, et non tiement [17] el iuicio de Dios, porque dió la maldicion, et toda la pena á los que iurant mentira enno nompne de Dios. Ca alla [18] omne escripto enna escriptura: "No tomes el nompne de »to Dios en vano." Et en otro logar diz: "Non te periures enno mio nompne, nen »ensuces el nompne de to [19] Dios, que ye »to Sennor." Et en otro logar diz: "Maldi»to ye todo omne que iura mentira enno »nompne [20] de Dios." Onde ¿qual esperancia pode aver el rey, ó el príncipe en [21] tales omnes, que lo ayudaránt contra sos enemigos? ¿Como pode omne creer, que estos vivant en paz conas otras gentes, ó que garden lealtat [22], quando ellos non gardant lo que prometiéront [23] et el sagramento [24] que ant fecho á so sennor? ¿Qual omne ye tan sandio [25], que talle sua cabeza con sua mano? Mais esto ye sabida cosa, que aquellos, que matant á sí mismos, non se nembrant [26] de sua salut. Et qui faz asannar [27] el rey contra sí, oblídaselli [28] el mandado de nuestro Sennor Dios, que diz, que non querades tanner los mios christos [29] Et David la profeta diz destos atales, que non tement de iurar, nen de periurar, nen de matar so rey. Et si la tregua se deve gardar entre los enemigos, mucho mais deve ser gardada entre los príncipes et los poblos. Ca sacrilegio ye de quebrantar la fe, que omne promete á so rey. Ca [30] estos atales non yerrant [31] tan solamientre contra so príncipe; mes contra Dios, en qual nomne fecieront la promision [32]. Onde vimos ya muchos regnos, que Dios destruyó [33] et tornava á nient polla maldat de los omnes, et facia quel uno destruys [34] al otro. Onde nos, que somos remeidos [35] polla sagne de Cristo,

1 *Malp. 1. y 2. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* sepa. *E. R.* sapa.
2 *Esc. 2.* descrobir. *Bex. E. R. S. B. y Esc. 6.* descubrir.
3 Esc. 3. *Que ninguno sino es del linage de los godos et digno de costumbres, et con el otorgamiento de los de todos los godos et con otorgamiento de todo el pueblo no sea alzado por rey.*
4 *B. R.* morire. *Bex. Esc. 3. y 4.* muerre. *Malp. 1. y 2. S. B. E. R. Esc. 2. y 4.* muere.
5 *Esc. 6.* non deve de.
6 *B. R.* fiiodalgo. *Malp. 1. y 2. Bex. E. R. S. B. y Esc. 2. 3. 4. y 6.* fidalgo.
7 *Esc. 2. 3. y 6.* ángelos.
8 Esc. 6. *quinto.*
9 *Esc. 3.* TITVLO *Del amonestamiento que el pueblo non desampare su sennor, et que los pueblos non traspasen la fee que an prometida á los reys et de la garda de los reys por la baraia destas cosas. De la comunicion del pueblo que non dexe sos príncipes, et del traspasamiento de la fee que promete el pueblo á los reys. En el conceio toledano quarto.*
10 Esc. 6. *erre contra sou rey.*
11 *Malp. 1. 2. y 3. B. R. y S. B.* nos conviene á nos los sacerdotes, &c.
12 *Malp. 1. 2. y Bex.* con el ayuda.
13 *Malp. 1. 2. S. B. y Esc. 4.* porfidia. *E. R.* porfida.
14 *B. R.* outorgan. *E. R.* autorgan. *S. B.* atorgan. *Malp. 1.* atorgant.
15 *Esc. 6.* pela.
16 *Malp. 1. y 2. S. B. y Esc. 4.* porfidia. *Esc. 6.* otra cosa. *E. R.* porfida.
17 *Malp. 1. Bex. y Esc. 3. y 4.* temen. *Esc. 6.* tiemen.
18 *Esc. 2.* Que falla ombre en escripto. *Esc. 6.* Que axa omne iscripto.
19 *Esc. 2. y 3.* de Dios. *Malp. 1. y 2.* de tu Dios.
20 *Esc. 6.* numbre, *y así otras veces.*
21 *Malp. 2. y 3.* con.
22 *S. B. y Esc. 4.* leetat. *Malp. 1.* leytat. *Esc. 2.* lealdat. *Esc. 6.* lealdad. *E. R.* lialdat.
23 *Esc. 2. y 3.* non guardan el sagramento.
24 *Esc. 3.* sagramiento.
25 *Esc. 6.* sandeo, que talle. *Malp. 1.* tan sendio que tage.
26 *Malp. 2. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* miémbran. *Esc. 6.* niembran. *Bex.* nembran.
27 *Malp. 2. y 3.* ansannar. *Bex. y Esc. 2.* ensannar.
28 *Esc. 3.* olvídasele. *Malp. 1. 2. Bex. S. B. E. R. Esc. 2. y 4.* oblídasele.
29 *Toled. Esc. 2. y 4. S. B. E. R. y Malp. 1.* christianos.
30 *Camp.* Et. *Esc. 6.* Que.
31 *Esc. 3. y 6.* serán.
32 *E. R. Malp. 2. y 3.* promisio.
33 *Esc. 2.* que estruxó Dios et tornó en nient.
34 *Malp. 2. y 3.* estruyese. *Malp. 1. y Esc. 6.* destruiese. *Bex. E. R. S. B. y Esc. 6.* destruise. *Esc. 3.* destroyese.
35 *Malp. 1. y 2. Bex. E. R. S. B. y Esc. 2. 3. y 4.* redemidos por la sangre. *Esc. 6.* remiidos pe la sangre.

mas nos devemos gardar [1] desti caso; que Dios non envie otra tal plaga sobre nos. Ca si Dios non parció [2] á los ángeles, que erráront contra él, et perdiéront [3] el regno celestial porque non quiseront seer obedientes: onde diz el nuestro Sennor por Isaya [4] la propheta: "La mia espada ye embebdada [5] "de sagne enno cielo." ¿quanto mas nos devemos temer [6] nuestra morte, que non perescamos por deslealdat [7] con aquella misma espada? Onde si nos queremos gardar de la ira [8] de nuestro Sennor Dios, et pedirli misericordia [9] et piedat, nos devemos onrrallo [10], et aver temor dél, et gardar [11] los sos comendamientos. Onde devemos gardar contra los príncipes la fet, et el prometimiento, que lli avemos fecho enno nomne de Dios et de Sancta Trinidat, la qual nos tiró del poder del diablo, et nos fezo sos fillos, et devemos gardalla en tal manera, que non seamos tales como son las gentes [12] non fieles [13], et sen piedat, nen tragamos enganno, nen porfia [14] ennos corazones, nen veluntat de nos periurar; mes ayamos en nos forte fet et caridat firme, porque podamos aver la gracia de [15] nuestro Sennor Dios, que nos salvó, así como diz el apóstolo [16]: "Dios es caridad, et todo omne, que está "en caridad, está en Dios, et Dios en él." El nuestro Sennor diz en el evangelio: "Por "esto conuceránt los omnes, que sodes mios "disciplos [17], si vos amárdes [18] entre vos." Onde nengun non ose tomar el regno pora sí por forcia. Nengun non pobe de engannar las gentes. Nenguno non osme [19] de la morte de los reys; mas pois que el rey morre [20] los mayores de la gente de los godos, connos obispos de Dios, que ant poder de [21] ligar [22] et de solver, et que beneicent [23] los príncipes, et los sagrant [24], todos de só uno [25] conna [26] ayuda de Dios estavlescant concordada mientre [27], quien venga eno regno: que mientre [28] que ellos son de una veluntat, et de una concordia, nengun damno non venga á la gente [29], nen á la tierra, por forcia, nen por poderío. He si esta sancta costitucion [30] non emendar los vuestros corazones, nen quisérdes esta [31] nuestra [32] salut, oit [33] la nuestra sentencia, que nos damos abierta mientre cona ayuda de Dios, et con bona creencia [34], et mandamos, que sea gardada daquí adelantre por todos los tiempos, que ant de venir: que todo omne de los godos, et del poblo de Espanna, que quebrantar la fe, et [35] el iuramento, que a fecho al rey polla gardar, et por gardar el regno, et la gente de los godos, et que se entremetier [36] de la morte del rey, ho tomar el regno por forcia, sea primeramientre enculpado contra Dios, et sea ietado [37] de la iglesa de [38] los christianos, porque la ensució por periurio, et de toda la companna de los christianos, et sea condampnado ante Dios [39] el Padre, et ante todos los ángeles con todos sos parcioneros [40]. Ca convenible cosa ye, que aquel sea penado, que ye compannero en facer el yerro, ó la nemiga. He aun lo dicemos la segonda [41] vegada, que todo omne de nuestra gente, ó de los [42] poblos de toda Espanna, que quebrantar el iuramento, que ye de sosodecho, ho probar de lo quebrantar en qual [43] manera quier, ó en qual parte que quier, de tomar el regno por forcia, sea echado fora de la companna de los xanos, et non sea recibido en sancta iglesa, porque la ensució, periurándose, et sea escomungado contra Dios, et ante sos apóstolos [44] et sea condepnado con todos sos parcioneros el dia del iuicio. Ca derecho ye, que aquellos que

1 *S. B. Bex. Malp.* 2. *y* 3. aguardar deste caso.
2 *Esc.* 2. perdonó.
3 *E. R. y Esc.* 6. perderon elo regno.
4 *Esc.* 2. 4. *y* 6. Isaía.
5 *S. B.* embeudada. *Malp.* 1. embivida. *Esc.* 2. embevida. *Bex. y Esc.* 3. embeodada. *Esc.* 6. embeldada. *E. R.* embeundada.
6 *Malp.* 2. *Bex. E. R. y Esc.* 2. devemos atemer.
7 *Malp.* 1. 2. 3. *y Esc.* 4. desleetad dond aquella &c. *Esc.* 5. desveltad.
8 *Esc.* 6. de la ira de Cristo, et pidirlle. *Camp.* yerra.
9 *Esc.* 2. mercet.
10 *Malp.* 1. 2. *Esc.* 2. 3. *y* 4. ondrarle. *Bex. y Esc.* 6. onrralo.
11 *Esc.* 3. aguardar, *y así otras veces.*
12 *Esc.* 2. ientes. *Bex.* gientes.
13 *Malp.* 1. 2. *y* 3. fideles.
14 *Malp.* 2. *y* 3. *Esc.* 4. *y S. B.* porfidia.
15 *Esc.* 4. de Dios nuestro Sennor. *Esc.* 6. de Christo.
16 *Malp.* 1. 2. *Bex. E. R. S. B. y Esc.* 4. apóstol.
17 *Esc.* 2. deciplos. *Malp.* 1. *y* 2. discípulos.
18 *Malp.* 1. 2. *y Bex.* amáredes.
19 *B. R. S. B. Malp.* 1. *y Esc.* 2. 3. *y* 4. asme de la muerte.
20 *S. B.* murire. *Esc.* 3. moriere.
21 *Esc.* 3. de iudgar et de legar, et de absolver.
22 *Esc.* 6. alegar. *Malp.* 1. 2. *y Bex.* legar.
23 *Malp.* 1. benedicent. *Bex.* benedicen.
24 *Esc.* 3. consagran.
25 *Esc.* 3. de suno.
26 *Esc.* 2. *y* 4. con el.
27 *Esc.* 4. *y* 6. *B. R. y Malp.* 1. acordada mientre. *Esc.* 3. concordadamient.
28 *Malp.* 1. 2. 3. *y Esc.* 4. mientra.
29 *Esc.* 2. *y* 6. giente. *Bex.* á la tierra.
30 *Esc.* 6. constituizon. *Malp.* 1. 2. *y Bex.* constitucion.
31 *Esc.* 6. entender en esta nuestra salut.
32 *Malp.* 1. 2. *y* 3. *B. R.* 1. *S. B. y Esc.* 6. vuestra.
33 *Esc.* 2. 3. *y* 4. oid.
34 *Esc.* 6. creenza.
35 *Esc.* 4. y el. *Esc.* 2. 6 el iuramiento.
36 *Esc.* 2. *y* 4. entremetiere. *Esc.* 6. entremitiere. *Bex.* entremete. *E. R.* entremitire.
37 *Malp.* 1. 2. *Bex. S. B. Esc.* 2. 3. 4. *y* 6. echado. *E. R.* deechado.
38 *Esc.* 6. de Dios.
39 *Esc.* 3. *y* 6. Dios Padre.
40 *Malp.* 1. 2. *E. R. S. B. y Esc.* 4. aparcioneros.
41 *Esc.* 2. *y* 3. secunda vez. *Malp.* 1. 2. *E. R. Esc.* 4. *y* 6. segunda vez. *Bex.* sengunda vez.
42 *Esc.* 6. et de las pueblas.
43 *Esc.* 2. *y* 4. en qual manera ó en qual arte quier. *Esc.* 6. en qual arte quier.
44 *Esc.* 4. apóstoles. *Esc.* 3. ángelos.

son parcioneros en tal yerro, que seant parcioneros enna [1] pena. Et esto mismo dicemos la tercera [2] vez, que todo omne de Espanna, ó de nuestra gente que quebrantar el sagramento, ó el prometimiento, que a fecho al rey, por tener la paz del poblo, he por la salut del príncipe, et de la gente de los godos, et todo omne, que quiser tomar el regno por forcia, departido sea de toda la companna de los x̃anos, et getado de sancta iglesa, porque se periuró, et despois sea escomungado ante el Espírito Sancto, et ante los mártires, et non aya companna conos iustos; mes [3] sea condapnado enna pena del inferno con el diablo [4], et con sos ángeles elli, et aquellos que lo quiserent aiudar. Por tal mandamos que ayan aquellos igual [5] pena; porque foront [6] companneros en una maldad [7]. Et por esto, si vos plaz á todos aquellos que aquí sodes [8] presentes, firmat [9] todos nuestra sentencia comunal mientre, que ye dicha tres veces. He estoncia todos aquellos clérigos, et todol poblo dixéron [10]: Todo omne, que venier [11] contra esta nuestra [12] sentencia, et contra esti nuestro estavlecimiento, que feciemos por salut [13] de las almas, et si por venturia alguno no la quiser gardar, sea condampnado eno avenimiento [14] de Ihesu-Cristo, que aya parte de [15] la pena con Iudas Escarioth él et todos sos companneros. Onde nos todos obispos de Dios, que avemos poder de solver [16], et de ligar, amonestamos todos los clérigos et [17] todol poblo, et rogamos pol nomne de la Trinidat, que non pode seer departida, que se esforcen [18] de gardar esta nuestra sentencia en esti sieglo, que ye dicha tantas veces, en tal manera, que nenguno non sea condampnado por ella del perduravle iuizio; mes gardent la fe, et el iuramento que an prometudo al muy glorioso [19] nuestro rey Don Sisnando, et á todos sos succesores, et servámoslo en tal manera, que nuestro Sennor aya piedat sobre [20] nos, et que ganemos la su gracia, et que gardemos el comendamiento del apóstolo [21] que diz: "Seet obe»dientes á todos aquellos, que an poder so»bre nos. Ca el poderío non vien si non »de Dios, et quien quier contrastar á so ma»yor [22], quier contrastar á lo que Dios man»dó." Ca los príncipes non deven menaszar á los que facent ben; si non á los que facent mal. Onde faz ben, avrás ende loancia [23]. Mes el que ye ministro de Dios diz venga el mal en aquellos que lo facent. *Esta ye la tricésima constitucion* [24] *del Rey Citasiundo; esta es una partida del primero cabildo* [25], *que fo fecho eno septimo concello de Toledo.*

X. [26] *De los clérigos et de los legos que esleent* [27] *el príncipe en vida del otro.*

Algunos clérigos erant de tan gran liviendat [28], et de tan gran locura, que non se nembravant de sua órdene, nen del sagramento que aviant fecho, et iulgando el príncipe á quien devient gardar fieldat [29], otorgávantse enna election de otro. He por ende esti osamiento nos convien de facerlo [30] desaraigar [31] dentre nuestras compannas. Onde estavlecemos, que si algun lego [32] osmar de tomar el regno, seendo estranno, et algun clérigo li dier ayudorio, ó otorgar [33] con él, de aquel dia, ó [34] de aquel tiempo adelantre, aquel que lo fecier, quier sea obispo, si quier otro clérigo ordenado, sea escomungado por siempre. Et si aquel a tan grant poder, que se quier facer rey ó príncipe, que los obispos ó los clérigos no lo osaren escomungar, si al que non, qui lo podier allar [35] á esti

1 *Bex. y Esc.* 2. en tal pena.
2 *Esc.* 2. tercia.
3 *Esc. 6.* Demaes. *Malp.* 1. 2. *E. R. S. B. Esc.* 2. 3. *y* 4. mas. *Bex.* mais.
4 *Esc.* 3. diabro.
5 *Esc.* 3. una. *Esc. 6.* igoal. *Malp.* 1. 2. *Bex. E. R. S. B. Esc.* 2. *y* 4. egual.
6 *Malp.* 1. 2. *y* 3. *S. B. Esc.* 2. 3. *y* 4. fueron.
7 *Esc. 6.* veluntade.
8 *Esc. 6.* sedes.
9 *Esc. 6.* firmade. *Malp.* 2. *y Esc.* 3. firmad.
10 *Esc.* 3. dexieron. *Malp.* 1. 2. *y Bex.* dixieron.
11 *Esc. 6.* for contra.
12 *Malp.* 1. 2. *y Esc.* 3. vuestra sentencia.... vuestro estavlecimiento. *S. B. Esc.* 2. *y* 4. nuestra sentencia.... vuestro estavlecimiento. *E. R.* nostra sentencia.
13 *B. R. S. B. Malp.* 2. *Bex. y E. R.* por salud. *Esc.* 4. por la salude. *Esc.* 3. por saludes.
14 *Esc. 6.* advenimiento. *Bex.* avinimiento.
15 *Malp.* 1. *Bex. E. R. y Esc.* 2. en la pena.
16 *Esc. 6.* assolver. *Malp.* 1. absolver.
17 *Malp.* 1. et tot al pueblo. *Malp.* 2. *y* 3. *B. R. S. B. Esc.* 2. *y* 4. et todel. *Esc.* 3. *y* 6. todo el.
18 *Esc. 6.* esfurcen. *Malp.* 1. 2. *E. R. S. B. Esc.* 2. 3. *y* 4. esfuercen. *Bex.* esforcien.
19 *Malp.* 2. *y* 3. gracioso. *Bex.* al muy glorioso nostro re.
20 *Malp.* 2. *y* 3. de nos.
21 *Malp.* 1. 2. *E. R. S. B. Esc.* 2. *y* 4. apostol.
22 *Camp.* maor.
23 *Esc.* 2. loor. *Malp.* 1. 2. *S. B. Esc.* 3. 4. *y* 6. loanza.
24 Malp. 1. *costitucion.* Esc. 6. *constituyzon.* E. R. *costitucio.*
25 Esc. 2. *capildo.* Malp. 1. Bex. E. R. Esc. 3. y 4. *cabillo.*
26 Esc. 3. *De los porfiosos clérigos et legos que consienten en eleccion de otro veviendo el rey. En el Concilio Toledano la séptima parte del cabillo primero.*
27 Malp. 1. S. B. Bex. Esc. 2. y 4. *eslien.* E. R. y Esc. 6. *esleen.*
28 *Esc.* 2. liviandat. *Bex. y Esc.* 4. liviandade. *Malp.* 2. *y E. R.* liviandad. *Esc. 6.* livialdade.
29 *Esc. 6.* fieldade. *Malp.* 1. *Bex. Esc.* 2. *y* 3. fialdat. *Malp.* 2. *y Esc.* 5. fialdad.
30 *Esc.* 3. defacer entre nras. compannas. *Esc.* 4. *y* 6. defacer et. *Bex.* desfar et. *Malp.* desfacer.
31 *Esc.* 2. destaiar.
32 *Esc.* 2. *y E. R.* leygo.
33 *Malp.* 2. *y* 3. atorgare.
34 *Esc.* 2. 3. 4. *y* 6. ó
35 *Esc. 6.* trobar.

depois de la morte del príncipe, mandamos que lo escomunguent. Et tod omne, que over parcionería [1] con él, foras ende ena cuita de la morte, et foras ende si se repentir, sea escomungado con él, porque fó parcionero enno pecado. Et aun nos move razon de estavlecer otra cosa en esta costitucion contra los legos: que todo omne lego, que en esta manera [2] quiser venir contra el rey, et contra sua gente [3], ó quillos dier ayuda á estos atales, ho otorgar con ellos, mandamos que perda todo quanto ha, et demais que sea por siempre escomungado, et nunqua [4] sea comungado, foras á sua morte, todavía si se repentir, ó si los obispos fecieren al príncipe que lli perdone. He si alguno for allado, que conselle [5] mal de so príncipe, ho denostó elo que Dios non mande, ó conselló su morte, ó dier á otro aiuda, ó consello sobre esto, el que lo fecier, iulgámoslo [6] por escomungado. Et todavía sea en poder del príncipe, si alguna piedat quiser aver dél. Ca á él pertenez de aver misericordia de los culpados. He amonestamos los nuestros príncipes, et coniuramos pella Sancta Trinidad, que ellos non parcant [7] á los clérigos, ó á los legos, que esto fecierent, ó que lo consentirent [8] facer sen derecho, et non tollant [9] la sentencia de la escommunon [10] sen [11] consello de los sacerdotes. Ca mayor provecho ye de los príncipes, et mellor consello, si esta sentencia gardarent, et la fecierent gardar á los poblos. Et si algun omne estos estavlecimientos quiser quebrantar, et no los quiser gardar, sea escomungado así como aquel, que vien contra la fe de los christianos. He todos los reys que esta sentencia quebrantaren daquí adelantre, ó dexaren quebrantar, sean condampnados por [12] siempre ante nuestro Sennor Dios. *El re don Egica. Esta le feciéront LX. obispos.*

XII. *De [13] los que quebrantan los iuramentos.*

Así como la laga [14] que ye gran eno corpo [15] del omne, non se pode sanar, si non por grandes melecinas, ó por fierro, ó por quemas; así la maldat [16] de aquellos, que son enduricidos, non pode seer tollida, si non foren penados por mais graves sentencias. Ca magar [17] nuestro Sennor dixo [18]: "El pa»dre non deve morrer [19] por el pecado del fi»llo, nen el fillo por el pecado del padre, »mais cada uno deve morrer por el so peca»do." En otro logar diz: "El fillo non por»ta el pecado del padre, nen el padre el »pecado del fillo." Et porque los omnes son mucho acostupnados [20] de quebrantar el iuramento, que facent, et de consellar morte [21] de sos príncipes, et de como los fagant perder el regno; porque esti mal non pode seer defendudo [22] sen muy grave sentencia, por ende estavlecemos en esta nuestra lee, que todo omne, qualquier que sea, ordenado, que aya dignidat, ho non que consellar morte del príncipe en qual manera [23] quier, ó que perda el regno, ó si [24] aesmar de facer algun mal en regno, ó delli toller [25] la tierra por algun enganno, ó sua gente, aquel que lo fecier él et todo so poder, todos perdan la dignidat [26] que ovieren, et sean siervos del rey por siempre. Mes toda vía el nuestro príncipe muy glorioso, et los otros reys, que venierent depois dél, ayan poder de aver piedat, et misericordia de aquellos, que foren [27] allados en esti mal, et son ya condapnados, et daquellos que lo osmaren de facer de aquí adelantre. Ca así como ye dicho en esta lee, todas suas cosas daquellos, que son fallados en este mal, deven seer en poder del príncipe. Et por quel príncipe dió alguna de aquellas cosas por sua alma, ó por Dios á pobres, ó á algunos omnes de so palacio, ó á otri por so servicio [28], mandamos,

1 *Malp. 2. 3. y S. B.* parcinoría. *B. R.* participio. *Esc. 2.* aparcionería. *Esc. 3.* todo aquel que parcionaba con él. *Esc. 6.* que avie pertenenza con él. *E. R.* paria.
2 *Esc. 6.* razon.
3 *Esc. 2.* iente.
4 *Esc. 6.* nunca.
5 *Esc. 5.* conseia. *Malp. 1. E. R. Esc. 2. 3. y 4.* conseie. *Malp. 2.* consege. *Bex.* consele. *S. B.* conceie.
6 *Malp. 1. 2. 3. B. R. S. B. Esc. 2. 3. y 6.* iuzgamosle nos por &c. *Esc. 2.* mandamos que sea descomulgado.
7 *Esc. 2.* perdonen.
8 *Esc. 2. 3. y 4.* ó que lo consienten.
9 *Esc. 3.* tuellan. *Esc. 6.* tullan. *Malp. 1. 2. Bex. E. R. S. B. Esc. 2. y 4.* tuelgan.
10 *Malp. 1. 2. y 3. S. B. y Esc. 4.* descomulgacion. *Esc. 3.* descomonion. *Esc. 2.* descomulgamiento. *Esc. 6.* escomuyon. *Bex.* descomungacion.
11 *Esc. 3.* sin derecho conseio.
12 *Malp. 2. y 3.* sean condempnados ante.
13 Esc. 3. *De los que son conoscidos que mentieren la jura que fecieren al rey. En el concejo toledano sexto.*
14 *Malp. 2.* llaga.
15 *Malp. 2. Bex. E. R. S. B. Esc. 2. 3. 4. y 6.* cuerpo.
16 *Esc. 4.* maldade.
17 *Esc. 4.* maguer, et. *Malp. 1. 2. S. B. y Esc. 2.* maguera.
18 *Esc. 6.* disso.... murir.
19 *Malp. 1. 2. Bex. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* morir. *E. R.* morer.
20 *Malp. 1. 2. E. R. S. B. Ese. 2. 3. y 4.* acostumbrados. *Esc. 6.* acustumbrados.
21 *Esc. 3.* la muerte.
22 *Malp. 1. y Esc. 4.* defendido.
23 *Esc. 3.* en qual manera quiera.
24 *Esc. 3.* ó si le asmare de facer algun dapno. *Esc. 6.* ó se lle asmar.
25 *Esc. 6.* tullir. *Bex.* tolerle la. *E. R.* tolere.
26 *Esc. 6.* dignidade. *Malp. 2. y E. R.* dignidad.
27 *Esc. 2.* han fallados. *Esc. 3.* son falados. *Esc. 6.* son trobados.
28 *Esc. 6.* pora su servizo.

et estavlecemos en esta lee, que sos fillos daquellos, que quebrantáron el sagramento de [1] sua generacion, en nengun tiempo non los fagan nenguna contraria [2] sobre aquellas cosas, nen aesmen dello las toller. He por ende facemos esta sentencia tan cruel, que aquel, que non teme sua morte, si al que non, tema la morte de sos fillos et de sua generacion. Et si por aventura algun rey, que a de venir, estos estavlecimientos desta nuestra costitucion, non quiser gardar, nen complír, toda la generacion dél [3] sea despreciada [4] por siempre, et demais perdat suas cosas, et sua onra en esti sieglo [5], et sea dapnado [6] et penado con sos companneros enno inferno. He por ende, si vos plaz á todos que sodes presentes, afirmat [7] et otorgat esta nuestra sentencia. Estoncia todos los obispos, et los mayores de nuestra [8] corte, et todos los clérigos, et todo el poblo dixéront así: Todo omne que quiser venir contra esta costitucion [9], et contra el rey, sea escomungado, et sea dapnado enno avenimiento de Ihesu Christo, et sea parcionero en la pena con Iudas Escarioth, él et todos sos companneros. *Esta lee fó fecha eno sexto concello de Toledo.*

XIII. [10] *De la garda de la vida de los príncipes.*

Enna costitucion que ye fecha delantre asaz damos [11] consello enna salut de los príncipes, mes todavía plaznos de dicer de cabo las cosas que son [12] ben estavlecidas, et confirmarlas [13], como ye derecho. He por ende defendemos à todos ante Dios, et ante los ángeles et ante las prophetas, et ante los apóstolos, et ante la companna de todos los mártires, et ante [14] sancta iglesa, et ante todos los christianos [15], que nengun omne de aquí adelante non meta mientes de matar el príncipe, nen delli toller so regno: nengun omne non asme delli tomar el regno por forcia: nengun non faga iurar otros omnes consigo por nenguna arte nen por nengun enganno por facer mal al príncipe. He si algun omne osmar de facer estas cosas de suso dechas, sea escomungado, et condampnado enno iuicio perduravle [16]. He si el príncipe allar [17] algun omne en esti pecado, si se quiser purgar [18] que non ye culpado, deve avengar [19] la morte de aquel que fó, así como [20] á so padre: et toda la gente de los godos lo devent ayudar de [21] facer esta iusticia, é si alguno non quiser vengar la morte del príncipe, sea getado entre todas las [22] gentes. *Esta lee fó fecha enno sexto concello de Toledo.*

XIV. [23] *De la mercet de los príncipes contra los culpados.*

En todos los estavlecimientos que de suso dixiemos, gardamos el poder al príncipe, que segondo sua piedat, et segondo sua bondat, hu allar algunos omnes que se quierant emendar, que aya mercet dellos. *Esta lee fo fecha enno quinto concello de Toledo.*

XV. [24]. *De gardar la salut del rey et de sos fillos.*

Nos devemos cuidar et vigilar [25] que los males, que son fechos mucho à menudi, que sean desrraigados [26]. Ca non fó escripto en vano, que el sandio será mais cordo polla pena. Et porque entendemos, que los malos [27] fechos son muchos, et que se facent mucho á menudi, de los que nos devemos gardar con grant estudio, et lo que prometemos [28] de tener, eso quebrantamos; por ende devemos refrenar elo que los omnes facen de mal mais á menudi, que los sucesores ayant envidia á los antecesores, de como teveron todas las cosas en paz. He por ende estavlecemos en esti concello, que todas las otras cosas, que foron mandadas ennos otros concellos, et escriptas polla sa-

1 *B. R. y Esc. 3. y 6.* ó su generacion. *Malp. 1. Bex. S. B. E. R. Esc. 2. y 4.* ó de su generacion.
2 *Malp. 1.* contralia.
3 *Esc. 6.* de sí, seya desperecida pora siempre.
4 *B. R.* desperecida. *Esc. 3.* desperescida.
5 *Esc. 6.* mundo.
6 *Esc. 3. 4. y 6.* dannado.
7 *Esc. 3.* firmad. *Malp. 2.* afirmad. *Bex. E. R. y S. B.* firmat. *Esc. 6.* con sos companneros firmada et otorgada esta nra. sintenza.
8 *Bex. y Esc. 6.* de la corte. *E. R.* de nras. cortes.
9 *Esc. 3.* sentencia.
10 Esc. 3. *De la guarda del derecho de los príncipes et del defendimiento de los reyes primeros como deve ser dado á los otros príncipes que vienen despues dellos. En el conceio toledano VI.*
11 *Esc. 3.* diemos. *Esc. 6.* diemus. *E. R.* demos.
12 *Camp. Bex. E. R. S. B. y Esc. 4.* que non son.
13 *Bex. Esc. 2. y 6.* confirmadas.
14 *Esc. 2. 3. 4. y 6.* ante la sancta eglesia.
15 *S. B.* ante todos los christianos, et ante la companna de los confesores, et ante el coro de las vírgenes que nengun.
16 *Malp. 2. y 3.* iuyzio por siempre.
17 *Esc. 6.* trobare.
18 *Esc. 2.* si se pudiere purgar. *Esc. 6.* si se quisiere sacar. *E. R.* si quisiere negar.
19 *Bex. E. R. Malp. 1. 2. S. B. Esc. 2. y 4.* vengar.
20 *Toled.* cuemo. *Esc. 2. 3. 4. y 6.* como su padre.
21 *Esc. 3. y 6.* á facer.
22 *Esc. 3.* las otras gentes.
23 Esc. 3. *Del poder del perdonar que es dado á los príncipes á los forfechosos. En el Conceio Toledano V.*
24 Esc. 3. *De la guarda et de la salud de los reys et del defendemiento del linage de los presentes príncipes, et de los que vernán despos dellos.*
25 *Esc. 3.* vigiliar. *Esc. 5.* velar. *Camp.* en iulgar. *Esc. 6.* et iulgar.
26 *Malp. 1. 2. Esc. 2. 4. y 5.* derraigados.
27 *S. B. Esc. 3. y 4.* malfechos.
28 *Malp. 1. 2. Bex. S. B. y Esc. 2.* prometiemos. *Esc. 4.* prometimos.

lut del príncipe, et por el provecho dél [1], et estas otras, que ennantamos [2], mandamos que sean gardadas en tal manera, que todos amen benigna mientre los fillos del príncipe, et de los otros que son [3] de venir, et que lo ayuden, como deven, que nengun non li poda forciar suas cosas, que el ganó con derecho, et que ganaron sos padres, et que tien por suas, et que lu defiendant, que nengun non li poda empecer, nen facer contraria [4] en suas cosas; mes todo elo que ganó con derecho, et li fo [5] dado, que lo tenga en paz. Ca [6] esti poder faz los príncipes sospechosos contra sos subiectos, et que los subiectos ayant [7] cobdicia del ben de los príncipes. He por ende que estas cosas de suso dechas non seant desfechas, et que la cobdicia que ye raiz [8] de todo mal, sea desfecha, estavlescemos, et defendemos á aquellos que son [9] presentes, et á aquellos que son de venir, ante [10] Dios, et ante sos ángeles, que si algun omne quebrantar estos nuestros estavlecimentos, ó los despreciar, ó por dalguna [11] arte quiser contrariar los fillos del rey, ó osmar dellos facer mal, ó dampno en alguna cosa, sea departido de la companna de los christianos, et sea dampnado ante Dios, é sea aborrecido [12] ante [13] los ángeles, que aministran [14] ante nuestro Sennor Dios, et sea desechado [15] en esti sieglo, et enno otro sea condampnado [16] todo omne que non quiser gardar esta nuestra costitucion. *Esta lee fo fecha enno sexto concello de Toledo.*

XVI. [17] *Como devemos amar los fillos del rey.*

Así como la maldat de los malos reys fo avorrecida siempre á los sometidos, otrosí ela maldat de los poblos faz la bona provision de los príncipes. Por ende ¿qual christiano deve sofrir que los fillos de los reys perdant suas cosas, nen so regno? Et porque esto non sofret de facer en nenguna manera, por ent damos esta nuestra sentencia de los fillos del príncipe que son [18] presentes, et de los otros que an de venir, que las cosas que foron [19] estavlecidas enno anno que ye pasado por sos fillos, que las gardent quantos son [20] de so regno en tal manera, que ament sos fillos benigna mientre, et firme mientre, et que los defendant con derecho, hu quier que lo ayant mester [21]; que nengun non los poda toller por enganno, nen por forcia las cosas, que an ganadas con derecho, ó que ganáron sos padres, ó quellos diéront, ó que ellos ganáron [22] por so traballo; et que nengun non les poda facer en ellas dampno. Ca derecho ye que aquel que nos tien seguros, et en paz, et defendiéndonos, que [23] servamos, et onremos á sos fillos. He todo aquel, que quebrantar esti nuestro mandado, aya la pena de suso. *El Rey don Eringo* [24]. *Esta lee fo fecha enno quarto concello de Toledo.*

XVII. *Del* [25] *guarnimiento* [26] *de los fillos del rey.*

La nuestra companna ye costrenida por derecho de facer tal cosa, que respondamos á bien facer del rey, et porque los sos fieles [27] ayant provecho adelantre, et esto mayor mientre nos conviene de estavlecer desti nuestro príncipe, que nos defende por so poder, et nos governa por so amor ennos galardones [28]. He pois que nos sentimos tanto ben facer que el faz contra la nuestra gente, razon ye, que nos ayudemos forte mientre á sos fillos. Onde defendemos á todos aquellos que aquí son presentes [29], et que an de venir, sacerdotes, ó príncipes, ó de qualquier dignidat que sean, defendémoslos [30] ante Dios, et ante sos ángeles, que nengun daquí adelantre non demande [31]

1 *S. B. Malp. 1. Bex. E. R. y Esc. 4.* del pueblo.
2 *Bex. E. R. y Esc. 2.* annademos. *Esc. 3. y 6.* emendamos. *Malp. 1. 2. S. B. y Esc. 4.* ennademos.
3 *Esc. 6.* an.
4 *Malp. 2. S. B. Esc. 2. y 4.* contralla. *Malp. 1. y Bex.* contralia. *E. R.* forzas. *Esc. 5.* contrario.
5 *Malp. 2. y 3. y Esc. 2. 3. 4. y 6.* fué.
6 *Malp. 2. y 3.* E con este poder facen.
7 *Esc. 6.* cubdizan del bien.
8 *Esc. 6.* razon. *E. R.* reiz.
9 *Esc. 6.* son de presente.
10 *Esc. 3.* ante de.... ante de.
11 *Esc. 6.* por alguna cosa quisier contrareare. *Malp. 1. 2. Bex. y S. B.* alguna arte.
12 *Esc. 6.* amorticido. *E. R.* obrricido. *Esc. 3.* aborrescido.
13 *Esc. 2.* entre.
14 *Bex. E. R. Esc. 3. y 6.* ministran.
15 *Esc. 2. y 5.* desperecido. *Esc. 3.* desperescido.... siglo *Malp. 1. Bex. S. B. Esc. 4. y 6.* despreciado.
16 *Esc. 3.* penado. *Malp. 1. y Esc. 2.* condempnado. *Malp. 2.* dannado. *Bex.* damnado. *Esc. 5.* dampnado.
17 Esc. 3. *Qual fee é qual amor deven aver los subgetos contra los reis, et contra sus fijos.*
18 *Malp. 2. Esc. 3. 5. y 6.* que es presente.
19 *Esc. 6.* son.
20 *Esc. 3.* son en el regno.
21 *Malp. 1. 2. Bex. S. B. Esc. 2. 4. y 5.* menester.
22 *Bex. y E. R.* que les diéron, ó que elos ganáron por so derecho.
23 *Malp. 1. 2. E. R. S. B. Esc. 3. y 6.* que sirvamos.
24 Toled. *Don Aringo.* Esc. 2. y 4. Malp. 1. y S. B. *Eurigio.* B. R. *Erigo.* Esc. 3. *Erigio.* Esc. 6. *Egica.*
25 Esc. 3. *Que los pueblos non conseien, nin consientan nin fagan ningun mal, nin viltat á los reys, nin á su linnage. Esto fué fecho en el tercio décimo concelo de Toledo.*
26 Malp. 1. y Esc. 2. *guarnecimiento.* Esc. 4. *guarnescimiento.* Esc. 6. *goviernamiento.*
27 *Malp. 3. y Esc. 2. y 6.* fijos.
28 *B. R. S. B. Malp. 1. 2. 3. Esc. 2. y 4.* en los galardones. *Esc. 6.* por amor de nos dar galardones.
29 *Toled. S. B. Malp. 1. Bex. Esc. 3. 4. y 6.* son presentes, et que no son presentes, et que an de venir.
30 *Esc. 2. 3. y 4.* et defendémosle.
31 *Esc. 2.* adelantre demande facer.

por facer mal [1] á los fillos del rey, nen á sua muller [2], nen á sua companna. Nengun non osme de llos facer mal á furto, nen á [3] paladino. Nengun non favle, nen consele de su muerte. Nenguno non consele por [4] ó perdant el regno, ó que sean ietados [5] del regno nen él, nen sus fillos. Nenguno non osme de ietarlos del regno, si non por derecha culpa, en tal manera que la generacion del rey nenguna desonra [6] non reciba en so corpo [7], nen nengun damno en suas cosas. Et si algun [8] rey, ó algun omne de ordene contra esta nuestra costitucion fecier algun dapno á los fillos del príncipe, ó á sua muller sen derecho, ó los ietaren del regno, ó [9] consentiren que sean ietados del regno, ó que perdant suas cosas, sea escomungado por siempre, et dampnado enno iuizo perduravle. *El Rey Egica. Esta lee feciéron LX. obispos enno VII.* [10] *X. concello de Toledo.*

XVIII. [11] *Del guarnicimiento* [12] *de la muller del rey, et de sos fillos.*

Así como el nuestro muy glorioso príncipe, por el amor de Dios consigue los enemigos de la fe, que quieren en muchas maneras trastornar la creencia de los [13] christianos; así los da logo pena, qual deven aver por vengar el torto de sancta cruz, et gardar el estado de sancta iglesa, et por defender la gente, et la tierra, así como era mester [14]: Onde nos, que devemos cobdiciar de render galardon por estas cosas al nuestro príncipe, estavlecemos en esta lee, et defendemos per la Sancta Trinidat á todos aquellos que aquí son presentes, et que son de venir, de qual quier ordene [15] que sean, ó de qualquier [16] gente, que si por ventura avener, que la nuestra reyna [17] muy gloriosa viver [18] despois el príncipe, é ficar vilva [19], et ovier dél fillos, nengun omne por enveia [20], nen por arte del diablo, non osme de venir contra ellos en nenguna cosa. Nengun non los faga arte nenguna, nen nengun enganno, nen conselle sua morte. Nengun non les dia órdene, nen á sus fillos, nen á suas fillas contra sua veluntat. Nengun no los iete del regno, nen facer por que perdant sua onra, nen suas cosas sen derecho, mes tengant todas suas cosas en paz, quantas overent por heredamiento, et quanto los dió so padre, et quanto ellos ganáron con derecho, et fagan delas lo que quiseren. Nengun non deve esto contrariar [21], que ellos non devan seer defendudos por las oraciones de los sacerdotes, et por las lees. Et si alguna vez non foren defendudos pellas suas lees, dévenlo seer por los sacerdotes. Si algun omne quebrantar esta nuestra sentencia, ó la non quiser gardar, sea escomulgado [22] por siempre, et sea raido [23] del escripto [24] celestial, et sea penado eno inferno con el diablo, et con sos companneros.

XIX. [25] *Del galardon que el rey faz* [26] *á sos fieles* [27].

Toller so galardon á los fieles non ye sola mientre contra razo, mes contra derecho. Et porque el rey celestial, et los terrenales an costumpne [28] de galardonar sos fieles, razon ye, que los sacerdotes de Dios fagan sobresto sua sentencia. He por ende fó estavlezudo del [29] anno primero que regnó el nuestro príncipe, que todos aquellos que

1 *Esc. 3.* facer mal á los príncipes, nen al rey, nen á su companna.
2 *Esc. 2. y 5.* muier. *Malp. 1. E. R. S.B. y Esc. 4.* mugier. *Malp. 2.* muger. *Bex.* mulier, *y así respectivamente otras veces.*
3 *Malp. 1. 2. S. B. Esc. 2. y 4.* en paladino.
4 *Toled. B. R. S. B. Malp. 1. 2. 3. Bex. E. R. Esc. 2. 3. 4. 5. y 6.* porque.
5 *Esc. 3.* desechados dél. Ninguno non les dé órden por fuerza, ninguno non meta en órden su mogier del rey, nin sos fijas. *Esc. 6.* Nenguno non les dé órdene por furza, nenguno non mieta en órden su muger del rey nen sos fillos. *Camp.* fillas.... ietallas.
6 *Malp. 1. 2. Esc. 2. 3. y 6.* desondra. *Bex. E. R. S. B. y Esc. 4.* discordia.
7 *Malp. 1. 2. Bex. S. B. Esc. 2. 3. 4. y 5.* cuerpo.
8 *Esc. 6.* algun omne rey, ó algun omne de órdene.
9 *Esc. 3.* ó los consentiere echar del regno. *E. R.* consentir.
10 S. B. Esc. 2. 4. y Malp. 2. *VI. X.* Esc. 3. Bex. y E. R. *VII.* Esc. 6. *X.*
11 Esc. 3. *Que ninguno non case, nin consege casar á otro con mogier del rey por regnar, nin faga mal, nin contraria á ella, nin á sos fijos.*
12 E. R. y Esc. 2. *guardamiento.* Esc. 6. *enganamiento.* Malp. 1. y 2. *guarnecimiento.* Bex. S. B. y Esc. 4. *guarnimiento.*
13 *Malp. 1.* de los príncipes é de los christianos.
14 *Malp. 1. 2. S. B. E. R. Esc. 4. y 5.* menester.
15 *Esc. 2. 3. y 6.* órden que.
16 *Esc. 2.* qualquiere. *Esc. 4.* qualquequiere.
17 *Esc. 4.* regina. *Esc. 6.* rina. *Bex.* rijna.
18 *Esc. 3.* veviere. *Malp. 1. 2. E. R. S. B. Esc. 2. y 4.* visquiere. *Bex.* visquier. *Esc. 3.* veviere. *Esc. 5.* viviere.
19 *Esc. 3.* biuda. *Malp. 1. 2. Bex. E. R. S.B. Esc. 2. 4. y 5.* bibda.
20 *Malp. 1. 2. Bex. S. B. Esc. 2. 3. y 4.* envidia. *E. R.* embida. *Esc. 5.* invidia. *Esc. 3. y 6.* Nen ninguno.
21 *Malp. 1. 2. S. B. Esc. 2. y 4.* contrallar. *Bex.* contraliar.
22 *Esc. 6.* escumungado. *Toled.* dampnado.
23 *Malp. 2. Bex. S. B. E. R. y Esc. 4.* traido.
24 *Esc. 6.* de la corte. *B. R. S. B. Bex. E. R. Malp. 1. y Esc. 4.* regno. *Esc. 5.* reyno.
25 Esc. 3. *Como aquellos que fielment sirven al príncipe, et que facen todos sos mandados, et que lo guarden á todo su poder, que non pierdan sos derechos nin so dignidat, nin sos cosas sin derecho.*
26 Esc. 6. *da á sus fijos.*
27 Esc. 2. y 4. *fijos.* Bex. y Esc. 5. *filos.* E. R. *fyos.*
28 *Esc. 6.* acostumbrado. *Bex.* costummado. *E. R. S. B. y Esc. 5.* costumbrado.
29 *B. R. Esc. 3. 5. y 6.* en el conceio del anno primero.

fiel mientre servirent [1] al principe, et que facen sos mandados, et que lo gardant á todo so poder, non deven perder sos derechos del regno, nen sua dignidat, nen suas cosas sen [2] derecho. He esto mismo estavlecemos agora, que el príncipe los ordene á los sos fieles, así como vir [3] que ye mester enna tierra, et fágalos tanto de bien, porque ayan [4] en que vevir los otros, que son de venir en so poder, et aquellas cosas que ellos ganáren con derecho, que las dexen en so poder dellos, que las dien á sos fillos, ó á quien quiseren. He si algunos ovier que non sean fieles contra el rey, ó que non fagan por él [5] las cosas que llos son a comendadas [6], seant en poder del rey de facer dellos aquello como quiser. Ca gran torto ye, non conucer aquel por sennor, que Dios meteó [7] por governador. He si depois de la morte del príncipe for allado de aquesta manera, perda quanto li diera el príncipe, et quanto él ganara [8], et torne [9] todo enno [10] regno [11], et esta nra. costitucion sea firme. ¶ Este nuestro degredo que nos todos feciemos por el nuestro príncipe, por gardar [12] fe, et piedat, et iusticia, comendamos á todos ante Dios, et ante todos sos ángeles, que lo gardent daquí adelantre, et que lo complant, et que lo defiendant, que nengun non lo quebrante. Et aquelos que lo despreciarent [13], la ira [14] de Dios venga sobr'ellos; et los que lo gardarent ayant la misericordia de Dios, et ayant paz perduravle, et [15] la gloria celestial. Amen.

1 *Esc. 3.* sirviesen. *Esc. 6.* servisen. *Malp. 1.* servieren. *Malp. 2. y S. B.* sirven. *Bex.* sierven.
2 *Malp. 2. y 3.* con derecho.
3 *Malp. 1. 2. E. R. S. B. Esc. 2. 3. 4. y 5.* viere.
4 *Malp. 1. 2. Bex. E. R. Esc. 2. 3. 4. 5. y 6.* aian los otros.
5 *Malp. 2. y 3.* por ende.
6 *Esc. 3. 5. y 6.* encomendadas.
7 *Malp. 1. 2. S. B. E. R. Esc. 2. 3. 4. y 5.* metió.
8 *S. B. y Esc. 4.* ganare. *Bex.* ganar.
9 *Esc. 6.* tórnelo.
10 *Malp. 1. 2. y 3.* al regno.
11 *Esc. 5.* et estable et buena.
12 *Esc. 6.* ganar fe et verdade et iustiza et piedade.
13 *Esc. 6.* desprezaren.
14 *Esc. 2.* la ira ayan de Dios.
15 *Malp. 1. S. B. y Esc. 2.* en la.

En los códices Esc. 1. Malp. 1. y 2. al principio de ellos hay lo siguiente. En Malp. 1. está escrito de letra posterior á la del mismo códice, y se conoce que fué hecho para reponer las hojas que estaban deterioradas. Está tambien en dos códices de la iglesia de Toledo, de los quales se han puesto algunas variantes de una copia que sacó el P. Burriel, y se conserva en la B. R.

Los iudicios son dos; el primero iudicio es el de los evangelios [1], en el qual iace la misericordia [2] encubierta, et escusar la iusticia [3] que es llamada talion. El segundo iuycio es el iuycio del regno que es manifiesto, con el qual se mantiene el provecho del pueblo, et el mantenemiento [4] de las cipdades, et non fué la entencion de los reyes godos en poner estos iuycios con tamanna [5] crueldat de sacar los oios, et meter los omnes en servidumbre, et llegar todos los averes de los malfechores, et descabezar [6] et quemar en fuego, et tormentar [7] con azotes tres dias, lo que es dicho quistion en la séptima [8] partida, por su dicho del acusador solo sin testimonio, si non porque ellos non pudiéron apremiar [9] las malfetrias de los malos, si non con tan amarga pena. Ca el mal era en su tierra, et en los de su tiempo manifiesto et espandido, et si ellos levasen á los malfechores por carrera de parcimiento, et de piadat et de vida non se les acabaría ningun poder, et moversian los omnes unos contra otros, et facersería la guerra, et afollarsia el regno, et defenecerie el buen mantenemiento [10], et andarien los omnes sueltos, et averiguarsien los pecados. Mas asacáron [11] de nuevo penas para los feos fechos porque se les acabase la paz, et oviesen la salut por sabrosa. Desí pusiéron otro iuycio encubierto que es el iuycio del evangelio, por penitencia [12] en los decretos, á los que se confiesan de sos pecados á Dios, et á los omnes, quiero decir, á los sacerdotes et á los que liegan et assuelven, et á todo aquel que tiene en curazon [13] de demandar el gualardon del otro sieglo. Mas de los otros [14] seglares christianos, et los que deven cassar, estas son sus reglas et sos frenos, con los quales sofrenamos [15], et quales les facen sofrir en pena, quiero decir, los que demuestran desí los feos fechos, et los adulterios, et los furtos, et los pesares, et las feridas, et las avolezas [16], et las guerras, et las sobeianías [17], et los tuertos, et forzar las mancebas vírgines, et las bipdas. Otrosí son hy los iuyzios de [18] las herencias, et de los parientes, et de los otros. Et todas las partidas que son [19] de los iuycios son doce partidas. Onde si algun caso acaeciere de que non ay en estos iuyzios quistion, nin [20] título, non pueda facer la forma del iuzgado, nin iuycio tenedero, si non rey católico de manifiesta [21] creencia, conoscida christiandat, non celador [22] de la fe, nin ypócrita, ó el papa de la cipdat de Roma. Et quando ellos ámos ovieren [23] fecho esto, aquello iudgado sea escripto en la suma destos iuyzios, et sea ligado [24] en este libro por siempre, segunt que es departido en lo que ya es pasado en este libro [25].

De quando comenzáron los reyes godos á regnar.

Atanaricus fué su primero rey de los godos, ca se movió su poder el primer anno de quatrocientos de la era de los romanos. Et despues deste fué el rey Alaricus [26], et morió en tierra de Italia en tierra de los ro-

1 *Malp. 2.* evangellos.
2 *Malp. 2.* piedad.
3 *Malp. 2.* iusticia. Et el segundo iudicio. *Tol.* et escuta la iusticia.
4 *Malp. 2.* governamiento.
5 *Malp. 2.* tan gran crueldad.
6 *Esc. 1. y Malp. 1.* desechar.
7 *Malp. 2.* penar.
8 *Malp. 2.* sexta.
9 *Malp. 2.* refrenar los malos fechos de los malos et de los malfechores si non con tan amarga pena cuemo aquesta. *Malp. 1.* las malfices.
10 *Malp. 2.* gobernamiento, et avrie por derecho cada uno a andar por su cabal.
11 *Malp. 2.* estavleciéron penas á los feos fechos por aver acabada paz, et sabrosa salud.
12 *Malp. 2.* por penitencia, et repentencia. *Tol.* repintencia.
13 *Malp 2.* en voluntad de aver el gualardon.
14 *Malp. 2.* otros omnes christianos del mundo, et los que pueden casar estas son sus leyes, et sus frenos, con los quales deven ser refrenados, et penados; entendiéron los que muestran los feos fechos, et los adulterios, et los furtos, et los pesares, et las llagas, et las atrevencias, et las iniusticias, et forzar las mancebas, et las biudas.
15 *Tol.* son refrenados.
16 *Tol.* ablezas.
17 *Tol.* desobeyanzas.
18 *Malp. 2.* de los herederos. *Tol.* de las herencias de los parientes.
19 *Malp. 2.* son dichas iudicios.
20 *Malp. 2.* nin salida.
21 *Malp. 2.* paladina.
22 *Malp. 2.* non celada nin escandalizada, ó el apostóligo de la cibdad de Roma.
23 *Malp. 2.* ovieren la ley fecha.
24 *Malp. 2.* en el libro durable ligamiento, segunt que es ya esplanado en este libro.
25 *Hasta aquí Malp. 2.*
26 *Malp. 1.* Alariado.

despues dél Edolfus [1], et regnan-
manos; et esleyéron los godos de Lombardía, et entráron do este, saliéron de alende Gallicia, et despues entráron en en Francia, Aurismundus regnó III. annos. Atanaricus [2] Sevilla. regnó XIII. annos, et fué el primero rey de los godos. Alaricus regnó XIII. annos en tierra de Italia en las partes de tierra de Roma [3]. Etdolfus [4] regnó VI. annos. Teudericus regnó VII. annos. Teudoricus regnó XXIII. annos. Teudoricus otro regnó VII. annos, I. mes. Aurigius [5] regnó XIX. annos. Alaricus otro regnó XXIII. annos. Gesalicus regnó IV. annos, et IV. meses. Teudericus regnó XLI. annos. Amalaricus regnó V. annos. Teudo regnó XIII. annos, et V. meses. Teudisclus regnó I. anno, et VI. meses, et algunos dias. Egila regnó V. annos, et III. meses. Atanalicus regnó XV. annos, et VII. meses. Liuba regnó I. anno. Reubegildus [6] regnó XVIII. annos, et fué descreudo et herege, el que mató su fijo Elmisildo [7] el católico en la cárcel; et despues que su regno fué finido, croviéron los godos en la Trinidat, et dixiéront: *Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus, unus Deus.* Et todos los otros reyes, que fuéron ante que Requeredo, fuéron hereges, et creyam que el Padre, et el Fijo, et el Spíritu Sancto, que eran tres Dios, el Padre criador, et el Fijo criador [8], et el Spíritu Sancto criador enviado. Dios sea enxâltado de su mal dicho, ca eran falsos et mintrosos. Requerendo, el fijo de Leubegildo, se fizo cathólico por manos de Sant Leandre el arzobispo de Sevilla; et él tornó los godos á la ley cathólica, et regnó XV. annos, et I. mes, et X. dias. Dios lo perdone. A este escripsso Sant Gerónimo [9] las epístolas. Liuba otro regnó I. anno, et VI. meses. Eringo regnó X. annos, et X. meses. Gundemarus regnó I. anno, et X. meses, et dias algunos. Sisibutus regnó VIII. annos, et VI. meses, et dias algunos. Retaredus regnó III. meses, et XIII. dias. Flavius Horius regnó X. annos. Sisnandus regnó IV. annos, et IX. meses, et algunos dias de mas. Cintilla regnó III. annos, et IX. meses, et IX. dias. Reulga regnó II. annos, et IV. meses. Dicundisundus regnó VI. annos, et VIII. meses, et XV. dias. Regefundus regnó XXIII. annos. Bamba regnó VIII. annos, et I. mese, et VI. dias. Orius regnó VIII. annos. Egica regnó XV. annos, et VIII. meses. Gieza [10] regnó XIV. annos. Rodericus regnó I. anno; et regnando él, entró Taric, fijo de Ziede, con la seca de Muze, el fijo de Nozeir, en Espannia. Estonce eran complidos de reyes godos XXXVI. reyes, et todos sus annos fuéron CCC. et LVIII. et al quantos dias demas. El tiempo que entró Taric, fijo de Zied, con la seca de Muze, fijo de Nozeir, en Espanna, et andava la era de DCC. et XL. et IX. annos.

Los antiguos savios solien abreviar las poniciones de sos libros, en comienzo de sos escripturas á tal abreviamiento, en que aiuntavan todo aquello de que querien fablar. Atanto que lo aiuntavan de guisa que non ende falescie nada dentro en un círculo redondo fecho por compaso, et departiéron el libro de los iuycios todo en partidas que son padrones. De sí partiéron las partidas en títulos, et en rúbricas, que son capítulos, et ensennáron cada una qüestion dellas con su rúbrica, et con su número sabudo, et su propia cuenta, así que non dexáron ende cosa, que non ordenasen en su órden, et que la non fincasen en su término por tal, que el que catare este libro, quando buscare alguna razon, et preguntar por alguna qüestion, que la busque primera mientre en comienzo del libro, et fallarla a sin dubda, et sin trabaio puesta en su lugar. Et quando fallares sobre alguna ley escripto *ley antigua*, sepas que es de los libros de los romanos, que fué puesto en honor de Césares fieles: et son por cuenta XXXV. libros de los iuycios, et de las leyes, que los godos dexáron en cambio por estos iuyzios, que nos sacamos en lenguaie arábigo. Et quando fallares escripta *correpta*, sepas que ay en ella algo del iuyzio de los romanos. Otrosí. Et quando fallares Rescindo, ó Requeredo, ó Sespoth, sepas que aquella ley va por aquella régula. Buscarás tu qüestion en la partida que sopieres que aquella qüestion es de esa natura: desí buscarás el título que sopieres que el capítulo es de esa natura: desí catarás las rúbricas de los títulos, las que sallen de la partida, cuyos son los capítulos que son rúbricas de las qüestiones que sallen del título, et fallarás lo que ende quisieres sin trabaio, et sin afan. Los círculos redondos son las partidas de los padrones, et los títulos son deferencias, et cada uno título á sus capítulos sabudos en estos iuyzios, que ficiéron los reyes godos por avenencia de grado. Et por estos iuyzios se contovo su regno, et mantoviéron su poder, et posiéron los por adelantados ante quien se parasen, et posiéron cossa en que se afiuzasen.

Aquí sigue la tabla general de los libros, títulos y capítulos de cada uno, como se pone al principio, y despues siguen.

El rey Don Flavius Horius.

De qual tiempo fuéron las leyes emendadas, et dadas por valederas.

Nos pusiemos señal sobre cada un iuyzio que aviemos emendado de los iuyzios antiguos, los quales fueran de los romanos, et decimos en el primero prólogo deste nuestro cánon, que la ley adobada ella adoba los trasgreymientos y los yerros de los omnes, así como la errada, et la dubdosa ella nuzie al comun, et engannaban los omnes, et follavan los pleytos de la iusticia, et las carreras del derecho; ca los iuyzios ordenados por gent fablar, quando por palavras estrannas fueren apuestos, et dichos escura mientre et dubdosa lo que ende se engendra, serán razones aviesas, et entenciones revueltas, et mal tractadas, et farán aver á los demandadores tristicia et acrecemiento de dubda, que non les dexarán llegar á la verdat. Mas la antigua ley romana los qui la pusiéron devieran ende toller la dubda, et la tractacion. Ellos mismos engendráron la adversidat, et la escatima, et echáron los omnes en turbacion, atanto que ámbas las partes no se podrien descarpir, nin las razones de los dos pleytos non se podrien avenir, nin la contienda non finaria, nin la pleytesía, nin las demandas non se detaiarien, mas amuchiguarsien en las achaques, et eforzarsie la porfía, et la discordia, et desacordarsien los ieueces por ende, et defenecerie la fuerza del iudgar, quando las demandas non finasen, et las cosas non se descarpirien quando á las pleytesías non fuese puesto término. Et quando nos paramos mientes que esto así era, non pudiemos abreviar aquellas qüestiones erradas, non toviemos por bien que valiesen seyendo de aquella guisa mas por derecho, segunt nuestro buen mantenemiento, et pusiemus en eguadez de nuestra cogitacion, de escoger dellas las que parescien, et eran manifiestas, et ponerlas en este libro. De sí señalar sobre ellas con su señal, et decir *ley antigua*, de sí señalar las que emendades, et en las que acreciemos, et decir *antigua emendada*, et así partiemos lo oscuro, et arrancamos lo dubdoso por aquellos que tuertos recibiéron, et ficiemos bien, et mercet á los mal caidos, et abriemos lo encerrado, et cumpliemos lo menguado, et metimos por ende alegría en la comunidat de nuestra gente, los quales iuntó en semble nuestra obediencia, et los apannó la salut de nuestro poder por los obligar, et facer por ellas. Et por tal que aquella ley emendada los constringa, et que ayan de facer por ella, et de usarla. Et por ende iudgamos que fagan por estas leyes que nos emendamos, et por las que pusiemos, et acreciemos en este libro en fin de la XII. parte desdel anno segundo de nuestro regno, XII. dias por pasar del mes de ianero, á todo omne, et á toda mugier de nuestro linage, et de nuestra gente, sea quiquier de los omnes nobles ó viles de nuestro regno, los que á nos obedecieren, et que vala contra ellos, et que los sufran todos, et que se obliguen á ellas, et las ondren, et las cream. Mas las leyes que posiemos contra los iudíos nos iudgamos que valan, et sean tenudas, et que se obliguen á ellos desdel tiempo que diximos, et metiemos en la era en este prólogo, et departiemos la sazon, et señalamos por escripto de nuestras manos.

1 *Malp. 1.* Deedolphus.
2 *Malp. 1.* Atanariais..... Alariais..... Teuderais, *y así respectivamente termina los nombres de los reyes siguientes.*
3 *Tol.* Romania.
4 *Tol.* Adolphus. Severicus. *Este se dice en el Tol. 6. que regnó XXIII. años, y omite el siguiente. En los dos falta el* Teudoricus otro. Aurimundus regnó III. annos.
5 *Tol.* Aurigius.
6 *Tol. 4.* Leuvergildus. *Tol. 6.* Leubegildus, *y omite á Atanagildo y á Liuba.*
7 *Tol. 4.* Armisildo. *Tol. 6.* Armigildo.
8 *Tol.* criado.... criado.... *Tol. 6.* criado, et cercado en medio.
9 *Tol. 4.* S. Gregorio.
10 *Tol. 4.* Virza. *Tol. 6.* Vica.

LIBRO I.

DEL FACEDOR DE LA LEY, ET DE LAS LEYES. [1]

I. TITVLO DEL FACEDOR DE LA LEY. [2]

I. *Qual deve seer el arte de fazer* [16] *las leyes.*

Nos [17] que devemos dar ayuda [18] de salud [19] por [20] el fazemiento [21] de las leyes, apareiamos nos [22] de fazer buena [23] huevra [24], cuemo fiziéron los antigos, é queremos ensennar [25] en qual manera se deve fazer la ley, y [26] en qual manera el qui la faze [27] deve aver ensennamiento ó arte de la fazer. Y esta nuestra arte de esto puede [28], seer muy meior [29] provada, si non fuere [30] fecha por semeianza [31] solamientre, mas [32] por verdad [33], é que non sea [34] fecha por sotileza [35] de silogismos, nin por desputacion [36], mas sea [37] fecha de buenos é de honestos comendamientos [38]. E que esta arte non sea fecha por desputacion puede seer provada

1 Esc. 1. y Malp. 1. EL PRIMERO LIBRO *De los estrumientos* (Malp. 1. *estrimentos*) *é de los aperos é las causas de la ley. Sus títulos son dos.* Esc. 3. LIBRO PRIMERO *De los ensennamientos de las leys.* Esc. 6. *Aquí se compieza el primero libro.* Y despues en el orbe de un círculo: *Aquí se compieza el primero título del libro primero del de Leon*, y así respectivamente en todos los principios de los libros siguientes. Malp. 2. y 3. *Del facedor de las leyes, é de sus cosas.*

2 *Esc. 6.* TITVLO DE LAS CARTAS LEGALES, ET DEL FACIMIENTO DE LAS LEES. *Esc. 4. Camp. Bex. y Malp. 1.* PRIMO TITOL DE LAS CARTAS LEGALES, ET DEL FACEDOR DE LA LEY. *Esc. 3.* ET DE LAS CARTAS LEIGALES. *E. R.* DE LAS CARTAS LEGVALES.

3 B. R. 1. 3. Esc. 1. 2. 3. y 6. *la arte*, y así en la ley.

4 B. R. 1. 2. Esc. 6. y E. R. *leys*, y así despues. Camp. y Bex. *lees*, y así constantemente.

5 Esc. 1. *Que deve usar el facedor de la ley*, y así en la ley.

6 Esc. 1. *De que guisa se deve conseiar el facedor de la ley*, y así en la ley.

7 B. R. 1. 2. 3. Esc. 1. 2. 3. 5. y 6. Camp. Bex. y Toled. *Como.* E. R. *Quomo*, y así otras veces.

8 Esc. 1. *Como deve ser razonado el facedor de la ley*, y así en la ley.

9 Esc. 3. *Qual deve ser en iudgar.*

10 S. B. Esc. 2. y 4. *iutgar.* B. R. 2. E. R. Esc. 6. Camp. y Bex. *iulgar.*

11 Esc. 1. *Qual deve seer el facedor de la loy á los de la corte del rey, et á los otros*, y así en la ley.

12 B. R. 1. 3. Camp. y E. R. *ennas.*

13 Esc. 5. *comonales, et.* Esc. 6. *cumunales.*

14 Esc. 1. *Que el facedor de la ley enderece las leyes, et que las mantenga derechamientre*, y así en la ley.

15 B. R. 1. 3. Esc. 3. 6. E. R. y Camp. *ensinnamiento.* Bex. *insinnamiento.*

16 Esc. 6. *facier.*

17 *Esc. 6. y E. R.* Pues que devemos.

18 *S. B. y E. R.* vida. *Esc. 1.* pregon de salut.

19 *B. R. 1. Bex. Malp. 1. Esc. 2. 3. y 6.* salut.

20 *B. R. 2. Esc. 6.* pora el facimiento.

21 *Bex. S. B. Malp. 1. 2. Esc. 2. 3. 4. 5. 6. y Camp.* facimiento. *E. R.* facedor.

22 *Esc. 3.* aparellamos nos. *Esc. 6.* aparellémonos. *Camp.* aparellamos de facer. *E. R.* apareiemos nos.

23 *B. R. 1. 3. Toled. E. R. Malp. 2. y 3.* nueva. *B. R. 2. S. B. Esc. 6. y Camp.* nova. *Bex.* nuova.

24 *Esc. 1. 3. 4. 5. 6. Bex. y Camp.* obra. *E. R.* ley.

25 *Toled.* mostrar. *B. R. 1. 3. Esc. 6. Camp. E. R. y Bex.* ensinnar.

26 *Esc. 2. y Bex.* et. *Esc. 5. y E. R.* é.

27 *Esc. 2. 5. 6. y Bex.* faz.

28 *Esc. 6. y Camp.* pode.

29 *Camp.* mellor. *Bex.* melor.

30 *Esc. 3. y 5.* fuer. *Bex. E. R. S. B. y Esc. 4.* fué.

31 *Esc. 3. y Camp.* semeliancia. *Bex.* semelancia. *B. R. 1. 2. 3. Esc. 2. y 5.* semeiancia. *Esc. 6.* fimientia.

32 *Camp.* mes. *E. R.* max. *B. R. 3.* mays.

33 *Esc. 1. 3. 4. Bex. E. R. S. B. y Malp. 1.* verdat. *B. R. 1. 2. y Esc. 6.* verdade.

34 *Toled.* non faga por.

35 *B. R. 2. y Esc. 6.* soteleza.

36 *B. R. 1. Toled. Esc. 1. 2. 3. 4. 5. E. R. S. B. Malp. 1. y Bex.* disputacion.

37 *Toled.* mas semeie fecha de buenos é de ondrados comendamientos. *Bex.* sea fecha de bonas et onestas costumines. *E. R.* de derechos é de.

38 *E. R.* encomendamientos. *Esc. 5. y Camp.* mandamientos.

por esta razon [1]. El maestro [2] pues [3] que tiene la forma de la huevra [4] ante sí, en vano demanda la razon porque fué fecha, por fazer aquella forma [5]. En [6] las cosas que non son conocidas [7], deve omne subtilizar [8] por las cognoscer [9], é por las saber [10]; mas en las cosas que omne tiene [11] ante si deve omne fazer segund quel [12] demuestra [13] la forma. Onde en la cosa, que es encubierta [14], porque se non demuestra la forma, deve omne subtilizar [15], cuemo fué fecho; mas en la cosa que omne tiene [16], é que a usada, non deve omne pesquerir otra razon, si non fazer la huevra [17], que [18] veye [19]. Onde nos que amamos [20] las buenas costumbres, he bien fazer, mas que gent fablar, non queremos semeiar [21] boceros, mas queremos semeiar á los que fazen derecho [22].

II. *El fazedor de las leyes cuemo las deve usar.*

El fazedor de las leyes non deve fazer el derecho por [23] desputacion, mas deve fazer [24] el derecho [25]; ni [26] deve fazer ley en [27] contienda, mas ponerla ondradamientre [28], ca non es [29] convenible cosa [30], que él entienda de fazer grand roydo [31], mas de [32] fazer la ley, que sea asalvamiento del pueblo [33].

III. [34] *Que deve aver en sí el fazedor de las leyes.*

Primeramientre el fazedor de la ley deve catar, si [35] aquello que el diz puede [36] seer, é depues [37] dévese [38] catar que lo non faga solamientre [39] por su provecho, mas comunalmientre por [40] el provecho del pueblo, que por [41] esto semeie, que él non faz la ley por [42] sí, mas comunalmientre por todos [43].

IV. [44] *De que [45] vida deve seer el fazedor de las leyes.*

El fazedor de las leyes, en [46] el fazer de las leyes deve catar á Dios, é á su alma. Deve seer muy percibido [47] en dar conseio [48]: deve seer compaciente [49] á [50] los menores, é deve seer comunal [51] á los mayores [52] he á los menores; que [53] él que deve catar la salud [54] de todos, los [55] puede meior governar, é

1 *Esc. 5.* racion.
2 *Esc. 2.* mayestro. *Esc. 6.* maestre. *Camp.* mestro. *Bex.* mestre.
3 *Esc. 1.* El maestro que tinie. *Esc. 6.* pos que la obra ante sí ten en vano. *Camp.* pois.
4 *Toled. Esc. 1. 3. y Camp.* obra. *Esc. 5.* yebra.
5 *Esc. 6.* fuerma, *y así despues.*
6 *Esc. 2.* Que. *Esc. 3. 5. y 6.* Ca en las cosas. *Esc. 1.* Et en las cosas.
7 *Esc. 1. 3. 4. y Malp. 1.* conoscidas. *Bex.* cognoscidas. *Esc. 5.* connoszudas.
8 *Esc. 3. y 5.* sotilezar. *Esc. 6.* sutelezar. *Camp.* sobtilizar.
9 *Malp. 1. Esc. 1. 3. 4. 5. y Bex.* connoscer. *Esc. 6. E. R. S. B. Malp. 2. y Esc. 2.* conocer. *Camp.* conucer.
10 *Esc. 5.* facer.
11 *B. R. 1. S. B. E. R. Esc. 2. 3. 6. y Bex.* vee. *Esc. 4. y 5.* veie. *Malp. 1.* viere.
12 *Malp. 2. 3. y Esc. 1.* segund le. *Esc. 6.* segundo aquela demuestra de la fuerma.
13 *Esc. 5.* muestra. *Camp.* mostra. *E. R.* demostra.
14 *E. R. y Esc. 3.* encobierta. *Camp.* encuberta.
15 *Toled. E. R. y Esc. 5.* sotilizar. *Esc. 3.* asutilezar. *Esc. 6.* sutelezar.
16 *Esc. 3. y 6.* vee. *Esc. 5.* veie. *Camp.* tien.
17 *Toled. Esc. 1. 3. 5. y 6.* obra. *B. R. 1. y Esc. 5.* facer la obra segun la obra que ve.
18 *Esc. 3. y 5.* segund la obra (*Esc. 5.* yebra) que ve.
19 *Esc. 1.* viere. *Bex. Esc. 2. 3. y 6.* vee.
20 *Esc. 6.* amamos maes bonos custumbres.... que gente fablar. *Esc. 5.* amamos mas buenas custumbres.... que gent fabra. *Camp. Bex. E. R. S. B. Malp. 1. Esc. 2. y 4.* bien facer, et gent fablar.
21 *Esc. 3. y Camp.* semellar.... semellar. *Bex.* semelar.
22 *Esc. 3. añade:* Et por ende non debemos guardar la persona del vocero, mas debemos guardar ordenamiento de derecho.
23 *Esc. 3.* en.
24 *Toled. B. R. 1. E. R. Bex. Camp. Esc. 1. 2. 4. 5. 6. S. B. Malp. 1. 2. y 3.* poner. *Esc. 3.* guardar.
25 *Esc. 3.* derecho; et non deve guardar decebimiento, nin deve facer ley.
26 *Camp. y Esc. 6.* nen, *y así otras veces.*
27 *Malp. 2. y 3.* con.
28 *Esc. 1. 3. y 6.* ordenadamientre. *Esc. 3.* ordenadamient. *Camp. y Bex.* onrada mientre.
29 *Camp. y Bex.* ye, *y así otras veces por* es.
30 *Esc. 1.* non es convenible en las leyes que él entienda de facer grant roydo, et gent fablar, así como facen en las escuelas de los philósophos, mas de facer ley que sea asalvamiento del pueblo.
31 *E. R. y Esc. 5.* ruido.
32 *Camp. y E. R.* deve.
33 *Esc. 5. y Malp. 2.* á salvamiento del pueblo. *Esc. 6.* asalvamiento del poblo. *Camp.* salvamiento del poblo. *Esc. 3. añade:* Por ende deven las razones seer oidas delant el juiz benignamient et sin roydo por salvacion del pueblo.
34 *Esta ley es IV. en el Toled. Esc. 2. y Malp. 1. 2.*
35 *Esc. 1.* que aquello que dice pueda seer, et deve catar. *Esc. 3.* si aquello que dicen puede seer verdat, et pos debe catar.
36 *Esc. 6.* poda. *Camp.* pode. *Esc. 5.* que él face puede seer.
37 *Camp.* depois.
38 *Toled. Esc. 3. 4. 5. Camp. y Bex.* deve catar.
39 *Esc. 3.* solamient.... comonalmient.
40 *Camp.* pora derecho del poblo. *Bex.* por so provecho del pueblo.
41 *Esc. 1.* que entónces semeie.
42 *Esc. 3. y 6.* pora sí.... pora todos. *Camp.* por sí.... pora todos.
43 *Esc. 3. añade:* Et por eso diz que el juyz es defendemiento de la ley.
44 *Esta ley es V. en el Toled. E. R. S. B. Bex. y Esc. 6. En Malp. 2. y Esc. 2. es la III.*
45 Camp. Bex. E. R. y Esc. 5. *qual.*
46 *Camp.* eno.
47 *Esc. 1.* percibudo en dar conseio, et deve conseiar con pocos omnes et buenos, et de seso. Deve seer copaciente á los menores. *Esc. 2. 5. y Bex.* percebudo. *Esc. 3. y 4.* percebido. *Malp. 2.* porpido.
48 *Camp.* consello. *Bex.* conselo.
49 *S. B. Esc. 4. y 6.* paciente. *Esc. 2.* muy pacient á los menores.... compaciente á los mayores; que el que deve. *Bex.* muy paciente. *E. R.* pasciente.
50 *Toled.* de.
51 *Esc. 6.* cumunal.
52 *Esc. 3.* meiores.
53 *Camp. Malp. 1. y Esc. 5.* que él deve catar la salud.
54 *Camp. Esc. 1. y 3.* salut. *Esc. 6.* laud. *S. B.* salude.
55 *Esc. 6.* que los pueda. *Camp.* como los poda meior. *Malp. 1.* cuemo los pueda.

iudgar [1], cuydando [2] de todos, que de pro de uno solamientre.

V. *Cuemo deve dar conseio el fazedor de las leyes.*

El fazedor de las leyes mas deve seer de buenas [3] costumbres [4], que de bella [5] fabla [6]; que los sos fechos se acuerden [7] mas con la verdad [8] de corazon que con la bella [9] palabra [10], é lo que dixiere [11] mas lo deve demostrar [12] con fechos que con dichos; é ante deve cuydar [13] lo que a de dezir [14], que dezir lo que a de fazer [15].

VI. [16] *Cuemo deve fablar el fazedor de las leyes.*

El fazedor de las leyes deve fablar poco [17], é bien; é non deve dar iuyzio [18] dubdoso, mas lano [19], é abierto [20], que todo lo que saliere [21] de la ley, que lo entiendan luego [22] todos los que lo oyeren [23], é que lo sepan [24] sin [25] toda dubda, é sin nenguna gravedumbre [26].

VII. [27] *Cuemo deve iudgar el fazedor de las leyes.*

El iuez [28] deve seer entendudo [27] en [30] iudgar derecho [31]: deve seer muy [32] anteviso [33]: non deve seer muy coytoso [34] por departir: deve seer muy mesurado en penar: deve á las veces parcir [35]: deve penar al qui faze mal, é deve aver tempranza [36] en dar la pena: é deve aver cuydado del omne estranno: deve ser mesurado en el [37] que es de la tierra, así [38] que la persona de cada uno non desprecie [39], nin escoia [40] de fazer mas derecho al uno, que al otro.

VIII. *Qual deve seer el fazedor de las leyes en las cosas comunales y en las cosas de cada uno.*

Todas [41] las cosas que son comunales dévelas [42] gobernar con amor de toda la tierra: las [43] que son de cada uno dévelas defender omildosamientre [44], que toda la universidad de la yente [45] lo [46] ayan por padre, é cada uno lo aya por sennor, é así lo amen los grandes, é lo teman los menores en tal manera, que ninguno non y aya dubda [47] del servir, é todos se metan [48] aventura de muerte por su amor.

IX. *Qual ensennamiento deve* [49] *dar el fazedor de las leyes.*

El fazedor de las leyes en esto abrá [50] ma-

1 *Esc. 1.* et iudgar con conseio de todos, que con el su poder sola mientre.

2 *Esc. 3.* coydando la prode de todos que de la prod de uno solo. *Esc. 2.* é cudando por todos como por uno solamientre. *Camp.* cuidando mais proe de todos, que por el uno solo.

3 *Esc. 3. 6. Bex. y Camp.* bonas.

4 *Esc. 6.* custumbles. *Camp.* costumnes. *E. R.* custumbres.

5 *Esc. 1.* buena. *Bex. y S. B.* bela.

6 *Esc. 5.* palabra.

7 *Camp.* acordent mais conna. *E. R.* acorden.

8 *E. R. Esc. 1. 3. 4. y 5.* verdat. *Esc. 6.* virtude del coration.

9 *Toled.* fremosa. *E. R.* bona.

10 *Esc. 6.* parabra. *Camp. E. R. y Bex.* paraula.

11 *Esc. 3.* dexier. *Esc. 6. y Camp.* dixer. *Bex.* dixier. *E. R.* dixere.

12 *Camp. Bex. Malp. 2. Esc. 4. y 6.* mostrar. *S. B.* demonstrar. *E. R.* mesurar. *M.* mas lo demostrar.

13 *B. R. 1. S. B. E. R. Camp. Bex. Malp. 1. 2. Esc. 2. 4. 5. y 6.* fazer. *Esc. 1.* guardar lo que manda, que mandarlo á otre guardar. *Esc. 3.* fazer lo que plomete, que prometer la cosa et non la comprir.

14 *Camp. E. R. y Bex.* dizer.

15 *Camp.* ben et leal mientre.

16 Esc. 3. *Como deve fabrar el fazedor de las leys et mesurar sus dichos que dexier.*

17 *Esc. 6.* pueco.

18 *Esc. 3.* joicio. *E. R. S. B. Malp. 1. Esc. 2. 4. y 5.* iudicio.

19 *Esc. 2. 4. E. R. Malp. 1. Camp. y Bex.* sano. *Malp. 2. y Esc. 1.* llano.

20 *Camp. y E. R.* aberto.

21 *Esc. 5.* fablar *Camp. Bex. y Esc. 6.* salir. *E. R.* salire.

22 *Esc. 5.* luogo. *Camp.* logo. *E. R.* lueguo.

23 *Esc. 3.* oyieren. *S. B.* odieren.

24 *B. R. 1. Esc. 6. Bex. y Camp.* saban. *E. R.* sapan.

25 *Esc. 6. y Camp.* sen.

26 *E. R. Esc. 2. y 5.* gravidumbre. *Esc. 6.* premia. *Bex.* graveza. *Camp.* gravidumne.

27 Esc. 3. *Qual deve ser el fazedor de las leys en judgar*, y así en la rúbrica.

28 *B. R. 1. Esc. 3. 5. Bex. y Camp.* iuiz. *S. B.* iudez. *E. R.* iudiz. *Malp. 2. y 3.* el alcalde. *Esc. 1.* el facedor de la ley.

29 *Malp. 1. y Esc. 3.* entendido.

30 *Esc. 1.* et.... et deve ser mucho ambisso.

31 *Toled.* judgar derecho, et deve aver mucho entendimiento, et non deve ser muy coitoso &c.

32 *Esc. 1. 2. 3. 4. Camp. Bex. Malp. 2. y 3.* mucho.

33 *Camp.* ancioso. *S. B. Malp. 2. y Esc. 4.* ant viso. *Bex.* ante viso.

34 *Esc. 1. 5. 6. y Camp.* cuitoso. *Malp. 1.* cuetoso.

35 *Esc. 5.* perdonar. *Esc. 4. y 6.* parcir, é á las veces penar.

36 *Esc. 3.* templancia. *Esc. 2. 5. Camp. y Bex.* temprancia. *E. R.* temperanza.

37 *Esc. 1.* en lo que. *Camp.* eno que ye.

38 *Esc. 4.* así que non desprecie la persona de cada uno.

39 *Esc. 1.* desprescie. *Esc. 6.* desprece.

40 *Toled.* descoia. *Camp.* escolla. *Bex.* escola. *E. R.* escoga.

41 *Esc. 1.* Todos los que son de la corte del rey, el rey dévelos guardar et governar [illegible] amor de toda la tierra, así como el padre á los fijo[illegible] las cosas. Et [illegible] cosas que son de cada uno.

42 *Malp. 2. y 3.* guardar é governar.

43 *Esc. 3.* las cosas. *S. B.* [illegible] *Esc. 4.* é las. *Malp. 1. E. R. Esc. 2. y 4.* é las co[illegible]

44 *Toled. Esc. 2. y Camp.* omildosamientre. *Esc. 3.* omillosamient. *Esc. 4.* umíllosamientre. *Bex.* humillosamiente. *Esc. 5.* omildosa miente. *Esc. 6.* umildosamientre. *Malp. 1.* omiliosa mientre.

45 *Esc. 1.* corte lo ayan por padre, et los pueblos lo ayan por sennor; et así lo amen. *Malp. 1. 2. E. R. Esc. 3. 4. 5. y Camp.* gente. *Bex. Esc. y 6.* giente.

46 *Esc. 1. 2. 3. y 4.* lo.... de lo. *Esc. 3.* lo ame.

47 *Camp.* dobda.

48 *Esc. 3. y Camp.* se metan en aventura.

49 Toled. *deve aver é dar.* Esc. 3. *deve aver.*

50 *Esc. 6. E. R. y Camp.* averá. *Esc. 5.* ha de aver.

yor gloria de todos, si ensennar[1] cuemo deven seer guardadas las leyes: que pues que la salud de tod el pueblo es en tener derecho, é lo guardar, ante deve él emendar[2] las leyes, que las[3] costumbres de los omnes. Ca son muchos los omnes que desprecian las leyes, é fázenlas por su voluntad, en tal manera que la ley, que devie[4] seer provecho de tod el pueblo, que la tornan[5] á su provecho dellos mismos. E así[6] que el que deve[7] fazer ley, faz el contrario de la ley, el[8] que deve[9] toller las cosas que son contrarias á[10] la ley por derecho de la ley.

II. TITOL DE LAS LEYES[11].

I. *Que deve guardar el fazedor de la ley, quando[12] la manda tener.*
II. *Que cosa es la ley.*
III. *Que faz la ley.*
IV. *Qual deve seer la ley.*
V. *Por que es fecha la ley.*
VI. *Que vence omne de los enemigos por la ley.*

I. *Que deve[13] guardar el fazedor de la ley, quando la manda tener.*

El que manda tener la ley dévela decir toda la ley complidamientre[14], que non semeie que por la una partida de la ley quiere ganar gracia, mas que semeie que todo su trabaio es complido. Ca las leyes non quieren seer formadas[15] por sofismo, nin por disputacion, mas por fuerza de derecho. Ca[17] la ley non deve seer fecha en contienda, mas deve seer fecha por razon, ca las malas costumbres non son de refrenar[18] solamientre por bella parabla[19], mas por vertudes.

II. *Que cosa es la ley[20].*

La ley es por demostrar las cosas de Dios[21], é que[22] demuestra bien bevir, y es[23] fuente de disciplina[24], é que muestra el derecho, é que faze[25], é que ordena las buenas costumbres[26], é govierna la cibdad[27], é ama iusticia, y es maestra[28] de vertudes[29], é vida de tod el pueblo.

III. *Que faz la ley[30].*

La ley govierna la cibdad, é govierna á omne en toda su[31] vida, é así es dada á los barones, cuemo á las mugieres[32], é á los grandes cuemo á los pequennos, é así á los sabios cuemo á los non sabios, é así á los fiiosdalgo cuemo á los villanos[33]: é que es dada sobre todas las otras cosas[34] por la salud del príncipe é del pueblo, é reluze[35] cuemo el sol en defendiendo[36] á todos.

1 *Esc. 1. 2. y 3.* ensennare. *B. R. 1. Esc. 6. Bex. y Camp.* ensinar, *y así otras veces.*
2 *Esc. 3.* guardar. *Camp.* comendar.
3 *Esc. 5.* los costumbres.
4 *B. R. 1. 2. 3. Bex. E. R. Malp. 1. Esc. 1. 2. 3. y 5.* deve. *Bex. y Camp.* devia.
5 *Esc. 3.* toman. *Esc. 2.* tornan en.
6 *B. R. 3. Esc. 1. 2. 3. 4. y 6.* así el que.
7 *Esc. 4. y 5.* devie. *B. R. 2. Esc. 6. y Camp.* devia.
8 *Esc. 3.* lo que.
9 *B. R. 1. 3. S. B. y Esc. 4.* devie. *B. R. 2. Esc. 3. 6. Bex. y Camp.* devia.
10 *Esc. 2.* de la ley.
11 *B. R. 1. 2. Esc. 1. y Malp. 2.* DE LA LEY. *Esc. 6.* SECVNDO TITVLO DE LO FACEDOR DE LLAS LEYS. *Esc. 3.* TITVLO SEGVNDO DE LA LEY, EN QVANTAS GLOSAS ET EN QVANTAS MANERAS PVEDE SEER. *Camp. y Bex.* DE LAS LEES.
12 Esc. 5. *quanto*, y así despues.
13 Bex. y Esc. 5. *Que deve facer guardar.*
14 *Esc. 1.* et non aya cura de ordenar las leyes con bella palavra, mas que semeie quanto pudiere que su trabaio es complido. Ca las leyes.... fuerza de derecho, et por mantener el regno, et las cosas de la corte, et governar los pueblos. Ca la ley non deve ser fecha. *Camp.* dévela dizer toda complida mentre.
15 *Esc. 6.* furadadas nen dadas pora sofismo nen por furza de derecho.
16 *Esc. 3.* por forma et por fuerza de derecho. *Camp. y Bex.* forcia. *E. R.* forza. *Esc. 6.* furza.
17 *Esc. 2.* Que la ley. *M.* Ca ley.
18 *Camp.* tan sola mientre polla bella paravla.
19 *Toled. Esc. 5. y 6.* palavra. *Malp. 1. 2. Esc. 2. y 3.* palabra. *E. R.* parabra. *Esc. 1.* por bella palavra nin por sofismos, mas por vertudes et por tempranza.
20 Esc. 3. *Que cosa puede ser la ley*, y así en la rúbrica. Malp. 1. S. B. y Esc. 2. *Que cosa es ley.*
21 *Esc. 1.* de Dios con zelo.
22 *Camp.* et qui demostra ben viver. Ye fonte.
23 *Esc. 6.* et e fonte de melizina et que.
24 *Malp.* disciplina et castigamiento; et que muestra.
25 *Malp. 1. S. B. Esc. 2. y 4.* que face bien. *Bex.* et faz bien. *Camp.* que faz ben. *E. R.* é face bien. *B. R. 1.* faz ordenar las costumnes.
26 *S. B. y Esc. 4.* obras. *Bex.* oabras. *E. R.* obroas.
27 *Esc. 1. y 2.* cipdat. *Esc. 3. 4. Bex. Camp. y Malp. 1.* cibdat. *Esc. 6.* cidade. *S. B.* cibdade.
28 *Esc. 1.* es maestra de vertud, et es alma et vida. *Camp. y Bex.* mestra. *Esc. 6.* muestra.
29 *Malp. 1. 2. Esc. 2. 4. y 5.* vertud. *Camp.* vertut. *S. B. y Esc. 6.* vertude. *Esc. 3.* virtude. *Bex.* verdat. *E. R.* verdade.
30 Esc. 3. *Quantas et que cosas face la ley.*
31 *B. R. 1. 2. 3. Camp. E. R. y Bex.* sua.
32 *Toled. E. R. Malp. 1. y Esc. 6.* mugeres. *Esc. 3.* mogieres. *Esc. 2.* muieres. *Camp.* mullieres. *Bex.* mulieres. *B. R. 2.* moyeres.
33 *B. R. 2. Malp. 1. E. R. Esc. 3. y Bex.* vilanos.
34 *S. B. E. R. y Esc. 4.* otras cosas del mundo, y es guarda (*E. R.* garda) del príncipe. (*S. B.* é del pueblo). *Malp. 1.* sobre todas las cosas de mundo por salut del príncipe. *Bex.* sobre todas las otras cosas del mundo, et hye guardada del príncipe et del pueblo.
35 *Camp.* reluz. *Esc. 1.* relluce. *B. R. 1.* relusce.
36 *Toled. y Bex.* en defendimiento. *Esc. 6.* en defendemiento.

IV. *Qual deve ser la ley.*

La ley deve seer manifiesta [1], é non deve ninguno [2] seer engannado por ella. Et deve seer guardada segund [3] la costumbre [4] de la cibdad, é deve seer convenible al logar [5], é al tiempo, é deve tener derecho, y egualdad [6], é deve seer honesta, é digna é provechosa, é nescesaria [7]. E deve omne ante [8] catar, si [9] aquello que ella demuestra nasce mas [10] por pro [11] adelantre, que por damno. Que entienda omne, si [12] terná mas pro que nuzimiento [13], é si [14] manda tener honestad [15], ó si se pued tener sin periglo [16].

V. *Porque es fecha la ley.*

Esta fué la razon por que fué fecha la ley, que la maldad [17] de los [18] omnes fuese refrenada [19], por miedo della [20], é que los buenos [21] visquiesen [22] seguramientre entre los malos; é que los malos fuesen penados por la ley, é dexasen de fazer mal por [23] el miedo de la pena.

VI. [24] *Que venze omne de los enemigos por la ley.*

Pues que las cosas todas fueren complidas en paz, é toda contienda fuere [25] echada de entre [26] los príncipes, é de entre los cipdadanos [27], é de entre los pueblos, y de entre [28] su familia, pueden ir contra los enemigos, é contrastallos [29] esforzadamientre [30], é seguramientre [31], é avrán esperanza [32] mas de venzer, quando [33] non ovieren ninguna cosa entre sí que teman. Ca por la paz, é por las leyes el pueblo [34] que es en [35] estado de salud [36] non podrá [37] seer venzido [38] por los enemigos, pues que non sintieren [39] ningun mal entre si, é fuere aiudado de las leyes, é los omnes se ternán por meior [40] armados por derecho que por armas, y el príncipe ante deve guardar la iusticia contra su [41] enemigo, que lidie con él, y estonze [42] puede seer muy bien aventurado en la batalla [43] el príncipe lidiando, quando [44] levare derecho ante sí, é [45] los suyos serán mas fuertes en [46] crebantar los enemigos, quando los [47] tovieren á derecho, y ovieren paz entre sí. Ca cosa es provada por natura, que la iusticia por que se defiende [48] el cibdadano [49], crebanta el enemigo. Et por ende tollerá [50] la contencion [51] de los estrannos de sobre sí, si los suyos toviere [52] bien [53] en paz. Onde cuemo la mesura del príncipe es tempramiento [54] de la ley, así la concordia de los cibdadanos [55] venze los enemigos. Et de la masedumbre [56] del príncipe

1 *B. R. 1. Bex. Malp. 2. Esc. 1. 2. 3. 4. y 5.* manifiesta.
2 *Camp.* nengun. *B. R. 1. 2. 3. Bex. Esc. 4. y 6.* nenguno. *Malp. 1. y Esc. 2.* non deven nengunos ser engannados.
3 *B. R. 1. Camp. S. B. Esc. 4. 6. y Bex.* segundo. *E. R. Malp. 1. y Esc. 1.* segunt.
4 *Esc. 5. y 6.* custumbre. *Camp.* custumne. *Bex.* costumne.
5 *B. R. 1. 2. 3. Esc. 1. 2. 5. y 6.* lugar.
6 *Malp. 2. Esc. 4. y Bex.* y egualdade. *Esc. 1. 2. 3. y 6.* egualdat. *Esc. 5.* gualdad. *Esc. 6.* é verdade. *B. R. 1. 2. 3. y E. R.* ygualdade.
7 *B. R. 1. 2. 3. Malp. 2. E. R. Bex. S. B. y Camp.* necesaria.
8 *Esc. 3.* enante acatar. *Esc. 2.* ante sí.
9 *Esc. 5.* si aquella razon que ella demuestra.
10 *Esc. 4.* mas pro delante que damno. *Esc. 5.* nace maior por adelante que damno. *B. R. 1.* mayor prol que.
11 *Camp.* proe, *y así despues. Esc. 3.* prod. *B. R. 3.* meyor prod.
12 *Esc. 6.* se trae mas prod. *B. R. 1.* se torna mas prol.
13 *S. B. Esc. 1. 4. 5. y Bex.* nozimiento. *Esc. 3.* nózemiento. *B. R. 1. y Esc. 6.* nuscimiento. *B. R. 2.* nuimento.
14 *Camp. y Bex.* ó si.
15 *Malp. 1. Esc. 2. 4. y Camp.* honestat. *Bex. y S. B.* onestat. *Esc. 3. y 6.* onestad. *E. R. y Malp. 2.* onesta.
16 *Camp.* peligro. *E. R. Malp. 1. y Esc. 3.* perigro. *S. B.* periclo.
17 *Malp. 1. Esc. 1. 2. 3. Camp. y Bex.* maldat. *B. R. 1. 2. S. B. y Esc. 4.* maldade.
18 *Bex.* de los malos. *Camp.* de los malos omnes.
19 *Esc. 2.* restrennida.
20 *Malp. 1. E. R. Esc. 4. S. B. Camp. y Bex.* de las penas. *Esc. 3.* de las penas de la ley. *B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. y 6.* por miedo de ellas. *B. R. 2.* por medo delas.
21 *Esc. 5. Camp. y Bex.* bonos.
22 *Toled. Esc. 1. 2. y 5.* viviesen. *Malp. 2. y Esc. 3.* vevieren. *E. R. Esc. 4. 6. y Bex.* vivissen. *Camp.* vivessent.
23 *Esc. 1. y 2.* por miedo. *E. R.* por medo de sus pena.
24 Esc. 3. *Que la ley deve ser vencedor de sus enemigos*, y así en la rúbrica.
25 *Camp.* fore getada. *Bex.* for echada.
26 *B. R. 2. 3. Toled. E. R. Malp. 2. S. B. Esc. 1. 4. 6. y Camp.* dentre. *Malp. 1. y Esc. 2.* entre.
27 *E. R. y Bex.* culpados.
28 *Toled. Esc. 4. y Camp.* dentre. *E. R. Malp. 1. y Esc. 2.* entre.
29 *Toled.* contrastarles. *Malp. 1. 2. Esc. 1. y Bex.* contrastarlos. *B. R. 1. 2. 3. y Esc. 6.* contrastalos.
30 *Esc. 6.* esforzidamientre. *Bex.* esforciada miente. *B. R. 2. y Camp.* esforziada mientre. *E. R.* esforzida mentre.
31 *Camp.* seguradamiente. *Esc. 3.* seguramient. *E. R.* seguramentre.
32 *B. R. 2. 3. Malp. 1. Esc. 2. Bex. y Camp.* esperancia.
33 *E. R. S. B. Esc. 1. 2. 3. 4. y 6.* quanto mas non. *Camp.* quando mas non overen. *Bex.* quanto mais.
34 *Esc. 1.* el puebro. *Camp.* poblo.
35 *E. R. Malp. 1. S. B. y Esc. 2. 4.* honestado de. *Bex.* honesto de.
36 *B. R. 1. 2. S. B. y Esc. 4.* salude. *Bex. E. R. Malp. 1. y Esc. 1. 3.* salut, non podrá &c.
37 *Camp.* poderá. *E. R.* podria. *Esc. 1.* en estado de salut, espandiéndosse la iustizia en él assí como el olio en los cuerpos, et como el vino en las unturas non podrá.
38 *Esc. 2.* venzudo.
39 *B. R. 1. Bex. E. R. y Camp.* sentiren. *Esc. 6.* sintire. *Esc. 3.* sentieren. *B. R. 2.* sentir. *B. R. 3.* sentiere.
40 *Camp. y Esc. 6.* mellor. *Bex.* melor.
41 *E. R. Bex. Camp. y Esc. 4.* so... é los sos... si los sos.
42 *B. R. 3. y Esc. 1.* estuenze. *Camp.* estoncia.
43 *E. R. S. B. Malp. 1. Esc. 4. y 6.* bataya. *Bex.* batala.
44 *Esc. 1.* quando lo levar por derecho. *B. R. 3.* quanto.
45 *Camp.* ellos serán mas fortes.
46 *Esc. 6.* et quebrantará. *B. R. 1.* é quebrantará. *M.* por crebantar.
47 *Camp.* quando los tever. *Bex.* quando los sos teuier.
48 *B. R. 1. E. R. Esc. 6. y Camp.* defende.
49 *Camp. S. B. Esc. 1. y 4.* cipdadano. *Esc. 6.* zidadano.
50 *Toled. S. B. y Esc. 4.* toldrá. *Esc. 6.* tueyar.
51 *Esc. 6. y Camp.* entencion.
52 *Camp.* tever. *Bex.* tener. *Esc. 3.* tovier.
53 *Esc. 2.* bien á derecho.
54 *Esc. 3.* contemplamiento. *B. R. 2.* enterpretamiento.
55 *Camp. S. B. Esc. 1. y 4.* cipdadanos, *y así despues.*
56 *B. R. 1. Esc. 6. y Bex.* mansedumne. *Camp.* mansidupne. *E. R.* mansidumbre.

nasce la ley, é de la ley nascen las buenas costumbres, é de las buenas costumbres nasce la concordia del pueblo. E por la concordia de los cibdadanos nasce el vencimiento [1] de los enemigos. E así [2] el buen príncipe govierna bien [3] las sus cosas, é gana las agenas [4], é mientre que tiene [5] los suyos en paz, crebanta los enemigos, é los estrannos, y es defendedor de los suyos, é vencedor [6] de los enemigos. E [7] avrá despues [8] destas cosas temporales folganza [9] por siempre. E depues deste oro de lodo [10] avrá el regno [11] celestial, é depues [12] de la corona é de la púrpura deste mundo avrá la corona de la gloria celestial. Et demas [13] non lexará [14] de seer rey [15], ca por lexar este regno terrenal, é ganar el celestial, non pierde el regno, mas [16] acreciéntalo [17].

LIBRO II.[18]

I. TITOL [19] DE LOS IVEZES E DE LO QVE IVDGAN.[20]

I. *En [21] quanto tiempo deven valer las leyes que son emendadas.*

II. *Que el rey é los pueblos deven seer sometidos de las leyes.*

III. *Que tod omne deve saber las leyes.*

IV. *Que las cosas del príncipe deven seer ante ordenadas, é las del pueblo depues.*

V. *De toller la cobdicia de los príncipes, é cuemo deven seer fechos los escriptos en su nombre de los príncipes.*

VI. *De los que son rebelles, ó mal obedientes contral príncipe, ó contral pueblo, ó contra la tierra.*

VII. *Que ningun omne non deve [22] blasphemar el príncipe, nil maldezir.*

VIII. *De toller las leyes de los omnes estrannos.*

IX. *Que ningun omne non aya otro libro si non este que es fecho d'nuevo.*

X. *De los dias, é [23] de las fiestas que non deven tener pleytos.*

XI. *Que los iuezes non oyan ningun pleyto, si no aquel que contenudo es en las leyes.*

XII. *Que los pleytos pues que una vez [24] fueren acabados, que non sean depues reboltos.*

XIII. *Que ningun omne non deve seer iuez si no al qui lo mandare el príncipe, ó aquel que fuere de consentimiento de las partes, ó demandado de los otros iuezes.*

XIV. *Quales pleytos deven iudgar, é á quales personas los deven dar á iudgar.*

XV. *Que los iuezes deven iudgar los pleytos criminales, é los otros.*

XVI. *De la pena que deven aver aquellos que iudgan, é non an poder de iudgar.*

XVII. *De los que son lamados por letras del iuez, ó por seyello, é non quisieren venir.*

XVIII. *Del iuez que non quier oyr á aquel quel demanda quel faga derecho, ó quel iudga tuerto por enganno, ó por non saber.*

XIX. *Del iuez que iudga tuerto por ruego, ó por ignorancia.*

XX. *Del iuez que faz perder alguna cosa por*

1 *B. R. 2. 3. Esc. 3. E. R. y Malp. 1.* vencemiento. *Esc. 6.* vincimiento.

2 *Toled.* E así es buen príncipe el que &c. *Bex. y Camp.* El bon príncipe.

3 *E. R. Esc. 6. y Camp.* ben.

4 *Esc. 4.* aienas é mientra. *B. R. 2. 3. E. R. y Esc. 2.* aienas. *Esc. 6. y Camp.* allenas. *Bex.* alenas.

5 *Esc. 6. y Camp.* ten. *B. R. 2. 3.* tien.

6 *E. R. S. B. y Esc. 4.* cometedor.

7 *E. R. S. B. y Bex.* E mientre que estas cosas fueren (*Bex.* foren. *E. R.* furen.) tempradas, avrá folganza (*Bex.* folgancia).

8 *B. R. 2. y Esc. 1.* pues. *Camp.* despois.

9 *Esc. 1. y 2.* folgura. *B. R. 3. Bex. y Esc. 3.* folgancia.

10 *Esc. 2.* luedo.

11 *B. R. 3. y Esc. 3.* reyno.

12 *Esc. 3.* et despues de la corona deste mundo et de la púrpura. *Esc. 4.* depues. *Camp.* depois.

13 *Camp. y Bex.* demais. *E. R.* é de mas.

14 *Toled. Camp. E. R. Esc. 1. 2. 3. 4. y 6.* dexará.... dexar.

15 *Bex.* ree.

16 *Esc. 6.* mas ben siguramientre.

17 *Esc. 1. y Bex.* acresciéntalo. *Esc. 3. y 4.* acrescéntalo. *B. R. 3. y Esc. 6.* acrezéntalo.

18 Malp. 2. *En las cosas é en los mandamientos de los pleytos. Sus titolos son cinco.* Esc. 1. EL LIBRO II. *De las cosas de las pleytesías et sus causas.* Esc. 3. LIBRO III. *Como deven ser ordenadas las leys, et de lo que puede nascer de ellas.* B. R. 3. *De los preytos de la ley.*

19 *En Malp. 1. este tít. es el III. del lib. I., y aunque en el sumario de los títulos y epígrafes hay distincion de títulos; pero en el cuerpo todas las leyes van seguidas sin esta division, y por esto hay tal diferencia en la enumeracion.*

20 *Esc. 1. y 2.* DE LOS IVICIOS ET DE LAS COSAS IVDGADAS. *Esc. 3.* COMO DEVEN SER ORDENADAS LAS LEYS, ET LAS RAZONES QVE PVEDEN NACER DE LOS IVICES ET DE LOS IVDGADOS. *Esc. 6.* TITVLO DE LLOS IVICES. *Camp. y Bex.* DE LOS IVICES ET DE LOS QVE IVLGAN.

21 Esc. 1. *De qual tiempo*, y así en la ley.

22 Esc. 2. y 4. *non ose.*

23 Esc. 4. *y de.*

24 Esc. 3. *vegada.*

ante, ó por enganno á alguna de las partes.

XXI. *Del iuez que bien quiere entender*[1] *el pleyto, que deve primeramientre afazer.*

XXII. *Del iuez*[2] *que a sospechosa alguna de las partes.*

XXIII. *Del iuez cuemo deve iudgar.*

XXIV. *Del pro, ó del danno que deve aver el sayon.*

XXV. *Que tod omne á quien*[3] *es dado poder de iudgar aya nombre iuez.*

XXVI. *Que*[4] *tod atamiento que fuere fecho por fuerza del alcalde depues iuyzio non derecho, non vala.*

XXVII. *Que el iuyzio, que es dado por mandado del rey, ó por miedo, si es torticero, non vala.*

XXVIII. *Del poder que an los obispos sobre los iuezes, que iudgan tuerto.*

XXIX. *Que el iuez deve dar razon de quantol demandaren.*

XXX. *De la pena que deve aver el iuez, que toma las cosas aienas, ó las manda tomar.*

XXXI. *De los que non quieren venir por mandado del rey.*

I.[5] El Rey Don Flavio Recisvindo[6].

En quanto tiempo deven valer las leyes que son emendadas.

Nos[7] que queremos emendar las leyes, dezimos esto luego por sentencia primeramientre, que así cuemo las leyes paladinas son provechosas por atoller[8] los pecados de los omnes, así las obscuras leyes destorvan que las non puede[9] omne ordenar. Ca algunas[10] cosas fuertes[11] son ordenadas por obscuras[12] palabras, é dallí nasce contienda, porque los pleytos non pueden seer departidos claramientre por ellas, ca o[13] devien poner término á calonnas[14], allí ponen[15] lazos á los omnes entre sí. E dallí nascen muchas diversidades[16] de pleytos, é dallí nascen muchas contiendas entre las partes. Dallí nascen dubdas[17] entre los iuezes[18], así que non pueden poner[19] término á los pleytos, ni refrenar las calonnas. Onde todas las cosas que vienen en contienda, non[20] pueden seer demostradas[21] por pocas palabras, si al que non los pleytos, que fueren tractados ante nos, et las leyes, que ende fueron fechas, queremos emendar en este libro, é ordenar, y esplanar las cosas que son dubdosas[22], é las que son nozibles[23] fazer provechosas, é las cosas que son mortales[24] fazer piadosas, é abrir las que son encerradas[25], é complir las que son comenzadas[26], en tal manera que todos los pueblos de nuestro regno entiendan que son bien emendadas, é ordenadas. E por ende estas leyes, que nos emendamos, é las que fazemos nuevamientre, é ordenamos, é ponemos en este libro cada uno[27] sus títulos mandamos que sean guardadas de las kalendas[28] de noviembre deste segund anno que nos regnamos, é que valan por siempre, é que las tengan[29] todos los que son de nuestro[30] regno, así cuemo las oyeron[31], é las otorgaron todos los obispos de Dios, é los sabios de nuestra[32] corte, é los mayores. E las leyes que fiziemos contra los iudios, mandamos que valan daquel tiempo adelantre, que fueron confirmadas por nos.

1 Esc. 4. *oir.*

2 Esc. 1. *Del alcalde ó dotro de qual dignidat quiere que es sospechado de alguna de las partes, et si iudgará* (en la ley *iudgar*) *contra la ley*, y así en la ley.

3 Esc. 6. *á quem es dado por dar de iulgar a numbre iuiz*, y así en la ley.

4 Esc. 1. *Que tod omne que con tuerto fuere ligado, que sea desfecho, et ámas las partes se puedan demandar despues.*

5 *Esta ley es parte de la V. de este título en los códices Toled. Camp. E. R. M. B. R. 1. 2. 3. S. B. Malp. 1. 2. Esc. 2. 3. 4. 5. y 6. En el de Bex. se halla tambien á continuacion de la misma ley, pero separada y con esta rúbrica:* De declarar las leys, et de qual tiempo deven valer. *En el Esc. 1. se halla la rúbrica, y falta la ley. Y se ha puesto en este lugar por conformarse con el texto latino.*

6 *Toled. sin autor.*

7 *S. B. y Esc. 4.* Los que.

8 *E. R. y Bex.* toler. *B. R. 3.* toyer. *Esc. 6.* toger. *Los demas* toller.

9 *S. B. Malp. 1. 2. Esc. 3. y 5.* pueda. *Camp.* poda.

10 *B. R. 3. y Esc. 6.* Ca dalgunas. *Camp.* Et algunas cosas.

11 *Camp. y Esc. 5.* fortes.

12 *S. B. Malp. 1. 2. Esc. 3. 4. 5. y 6. E. R. Bex. B. R. 1. 2. 3. y Camp.* escuras.

13 *Esc. 3.* et ó devien. *Bex.* ca hu. *Camp.* ú. *B. R. 1.* é hu. *B. R. 3.* ye ú. *En Malp. 2. falta el* ca.

14 *Esc. 3.* calompnias. *Esc. 6.* calumnas. *B. R. 3.* colomias.

15 *Esc. 6.* puenen.

16 *M.* adversidades.

17 *Camp.* dobdas.

18 *Toled. y Malp. 2.* alcaldes. *Esc. 2.* los príncipes et los iueces. *Camp. E. R. Bex. Esc. 5. y 6.* iuices.

19 *Esc. 6.* puner.

20 *B. R. 2. 3. E. R. y Bex.* si non.

21 *Esc. 6.* demustradas. *B. R. 3.* partidas.

22 *Camp.* dobdosas. *Esc. 6.* dubidosas.

23 *Esc. 6.* nuscibles. *B. R. 1.* nozivres.

24 *Esc. 6.* murtales.

25 *Esc. 6.* encierradas. *B. R. 3.* cerradas.

26 *B. R. 1. Malp. 1. 2. Esc. 4. y Camp.* compezadas. *Esc. 6.* compiezadas. *B. R. 2. E. R. y Bex.* empezadas.

27 *Esc. 3.* cada una. *S. B. y Esc. 4.* cada uno sos titoles. *Esc. 6.* cada uno de sos. *B. R. 1.* cada una so títulos. *B. R. 2.* cada una en sos.

28 *Esc. 3. y Esc. 6.* desde kalendas novembrias. *Camp.* desde kalendas novembres. *Bex.* kaliendas de novembro. *E. R.* desde kalendas de novembre.

29 *E. R.* tingan. *B. R. 3.* tiengan.

30 *Esc. 2.* de nuestra corte et de nuestro regno.

31 *Esc. 6.* odiron. *B. R. 1. y 3.* oyron.

32 *Esc. 6.* de este nuestro regno et de esta nuestra corte.

II. El Rey Don Flavio [2] Rescindo.

Que el rey é los pueblos deven seer sometidos de las leyes.

Nuestro [3] Sennor que es poderoso [4] rey de todas las cosas, é fazedor, él solo cata el provecho, é la salud de los omnes, é manda guardar iusticia en la su santa ley á todos los que son sobre [5] tierra: y el que es Dios de iusticia é muy grand [6] lo manda. Conviene á tod omne, maguer [7] que sea muy poderoso, someterse á sus mandados [8], é á el á quien obedeze la caballería celestial. Onde si alguno quiere obedezer á Dios, deve amar iusticia, é si la amar, deve fazerla todavía [9], y estonze ama omne la iusticia mas verdadera mientre, é mas firmemientre [10], quando tiene un derecho con su próximo. Et por ende nos que queremos guardar los comendamientos de Dios, damos leyes en semble [11] pora nos, é pora nuestros sometidos [12] á [13] que obedezcamos nos, é todos los reyes que vinieren [14] depues [15] de nos, é tod el pueblo que es de nuestro regno generalmientre. E que ninguna persona, por poder que aya, ni por dignidat, ni por órden [16], non se escuse de guardar [17] las leyes en sí, que nos damos á nuestro pueblo. En tal manera que el príncipe por fuerza [18], é por voluntad constringa el pueblo de guardar las leyes.

III. [19] El Rey Don Flavio Recisvindo [20].

Que tod omne deve saber las leyes.

Toda sciencia por derecho desama ignorancia [21], ca escripto es: El omne non quiso entender por fazer bien. Onde desto se segue [22], que aquel que [23] quiere entender, a sabor de bien fazer. E por ende ninguno no asme [24] de fazer mal, por dezir que non sabe las leyes, ni [25] el derecho. Ca el que [26] mal fiziere, non deve seer sin pena, maguer que diga, que non sabie [27] las leyes ni el derecho.

IV. *Que las cosas del príncipe deven seer ante ordenadas [28], é las del pueblo depues.*

Dios qui fizo [29] todas las cosas, ordenó con

1 *Esta ley es la I. en el códice B. R. 1. Esc. 1. 2. 3. 6., y en Malp. 1. la XVI.*

En los códices S. B. B. R. 2. 3. E. R. y Esc. 4. baxo el núm. I., en B. R. 1. Esc. 1. 2. 3. 6. y Camp. baxo el núm. IV., y en Malp. 1. baxo el núm. XIX. se halla la ley siguiente, que tambien se encuentra en algunos códices latinos, y está impresa entre las notas del Fuero latino lib. II. tít. I. l. 2.

En quanto [1] tiempo deven valer las leyes que son emendadas.

Por que la antigüedad [2] de los pecados fsce [3] facer nuevas leyes, é renovar [4] las leyes que eran antiguas: por ende establescemos, é mandamos que valan las leyes que son escriptas en este libro del [5] segund [6] anno que regnó nuestro padre el rey Don Citasuindo, é mandámoslas guardar á todas las personas de nuestros regnos, é á toda nuestra yente. E tollemos todas las leyes otras que non fuéron fechas por derecho, mas por fuerza. E todos los iuicios, é los escriptos que fuéron fechos por ellas, non valan. E aquellas leyes mandamos que valan, las quales entendemos que fuéron fechas antiguamientre por derecho, ó porque iudgó el nuestro padre mismo, ó que fizo por penar los malfechores, hy emendamos [7] con estas las otras leyes, que nos ficiemos con los obispos de Dios, é con todos los mayores [8] de nuestra corte, é con el otorgamiento del pueblo, é por el ensennamiento [9] de Dios. Así que, aquellas leyes que havemos fechas, é las que ficiermos [10] por otros nuevos pleytos, mandamos que valan [11], é que sean firmes siempre [12]. *Esta ley fué fecha en el octavo concello de Toledo.*

2 *Toled. Esc. 1. y 3. sin autor. Esc. 2.* Recisiundo. *Esc. 4. y 6.* Recisindo.

3 *B. R. 1. 3. y Camp.* nostro.

4 *B. R. 1. 2. Esc. 1. 3. 4. 6. Bex. y Camp.* que es rey é poderoso de todas las cosas.

5 *Esc. 6.* sobre la tierra. *Malp. 2. y Toled.* de sobre tierra. *Esc. 6.* subre. *Camp.* de sobre la tierra.

6 *B. R. 2. E. R. Esc. 4. Camp. y Bex.* glorioso.

7 *Camp. y Bex.* á tod omne magar que sea.

8 *Camp.* á los mandados, á el quien obedece. *Esc. 2.* mandados de aquel. *Esc. 4.* á sos mandados del áquien.

9 *Esc. 1. 2. 3. 4. y Malp. 2. 3.* á toda via.

10 *Bex.* firmimientre. *B. R. 2.* firme mient.

11 *Esc. 6.* ensiembla. *B. R. 3. y Bex.* ensembla. *B. R. 1.* ensenbra.

12 *Esc. 6.* sometudos.

13 *Bex.* á los quales. *B. R. 2.* á las quales.

14 *B. R. 1. Bex. y Camp.* venieren.

15 *Esc. 3.* despues nos. *Camp.* depois.

16 *Esc. 6. y Camp.* ordene.

17 *E. R. Esc. 5. y Camp.* gardar.

18 *Camp. y Bex.* forcia. *E. R.* forza. *Esc. 6.* furza.

19 *En B. R. 1. Camp. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 6. es la II. y en Malp. 1. la XVII.*

20 *Toled. Esc. 1. y 6. sin autor. Esc. 2.* Recisiundo. *Esc. 3.* Rescindo.

21 *Toled. Esc. 1. y 6.* ignoranza. *Esc. 3.* innoranzia.

22 *Esc. 1. 2. 3. 4. 5. 6. y Bex.* sigue. *Camp.* siege.

23 *Esc. 1.* aquel que non quiere entender, no a sabor de bien fazer. *Esc. 5.* que quisiere.

24 *Bex. y Camp.* osme.

25 *B. R. 3. Esc. 5. y Camp.* é. *E. R. y Bex.* y.

26 *Malp. 1. y Camp.* el quien. *Esc. 2.* Ca qui el mal. *Esc. 5.* Ca quien mal.

27 *B. R. 1. 2. 3. Bex. Camp. Esc. 1. 2. 3. 4. 5. 6. y E. R.* sabe.

28 E. R. *ordinadas.*

29 *Camp. y Bex.* fezo. *Esc. 1.* Fizo Dios todas las cosas, et ordenó.

1 Esc. 1. *De qual tiempo.*

2 *Esc. 1. 2. 3. y 4.* antigüedat. *Esc. 6.* antigüedade. *Camp.* antiguadat.

3 *Esc. 5. Camp. y Bex.* faz.

4 *Esc. 1.* remover. *Esc. 5. Camp. y Bex.* renovar las que eran.

5 *S. B. B. R. 1. Malp. 1. Esc. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Camp. y Bex.* desde el.

6 *Esc. 5.* secundo. *Camp.* secondo.

7 *S. B. B. R. 1. Malp. 1. Esc. 4. 6. y Bex.* ennademos. *Esc. 3.* ennadimos. *E. R. y Esc. 5.* aunademos. *Camp.* ennantamos.

8 *Esc. 5.* mayorales.... otorgamiento.

9 *Bex.* insinnamiento.

10 *S. B. B. R. 1. Malp. 1. Esc.* [illegible] *3. 4. 5. 6. Camp. y Bex.* faremos.

11 *Esc. 6.* vallan, *y así otras veces.*

12 *Esc. 1. 2. 4. 5. Camp. y Bex.* por siempre. *Esc. 3.* para siempre. *E. R.* por sempre.

derecho la cabeza [1] en [2] el cuerpo del omne [3] de suso, é fizo naszer [4] de la cabesza todas las otras partidas de los miembros [5] del cuerpo del omne. Onde por eso es dicha cabeza, porque los otros miembros comieszan [6] á naszer de ella. E formó en la cabeza lumbre [7] de los oios [8], porque pudiese [9] omne veer las cosas, quel pueden [10] empeezer [11], é metió [12] en ella la memoria [13] de entender, porque pudiese [14] ordenar, é govierñar [15] los otros miembros quel son sometidos [16]. E por esto los meges [17] que son sabidos [18], ante an [19] cura del mal de la cabeza que de todos los otros miembros del cuerpo. E [20] por ende la melezina faze él allí ante, porque entiende el mege, que ay mayor periglo. Ca si la cabeza es sana, avrá razon en sí, porque podrá [21] sanar todos los otros miembros; mas si la cabeza fuere enferma, non podrá dar salud á los otros miembros, ca [22] no la a en sí. Por ende devemos primera mentre [23] ordenar los fechos [24] de los príncipes, porque son nuestras cabezas [25], é defender su vida, é su salud, é depues desto ordenar las cosas del pueblo, que mientre que el rey es con salud, que pueda mas firme mientre defender sus pueblos.

V. [26] *De toller la cobdicia de los príncipes [27], é cuemo [28] deven seer fechos los escriptos en [29] su nombre [30] de los príncipes.*

El príncipe [31] de la tierra, ó el [32] sennor estonze semeia [33] que ama la salud é las cosas celestiales, quando [34] a piadad de sus próximos [35], é déveles catar [36] provecho. Onde suele venir [37] que mayor [38] pro gana de la salud de los otros que de la suya. Cá quanto los omnes son mas, tanto mayor ganancia [39] suele avenir [40] dellos. E quanto [41] él espera [42] de aver pro [43] de sí mismo solamientre, nol semeia mucho de ganar bien fazer de sí mismo, que es un omne solo. E por esto deve [44] mas aguardar [45] la salud de tod el pueblo, que de un omne solamientre. Onde que el príncipe non semeie que ama la salud del pueblo solamientre [46] por la palabra, é non por el fecho [47], mas deve [48] catar lo quel ruega tod el pueblo, que [49] estonze aya [50] el provecho del pueblo, quando entendieren que los oye, de lo quel demandan, é que ge lo otorga [51]. Onde cuemo los príncipes ayan estado muy cobdiciosos [52] de robar [53] el pueblo en los tiempos que son pasados, é de acrecentar [54] el su tesoro, é nos catemos [55] agora la mesquindad [56] de los sometidos [57] por la gracia de Sancti Spiritu [58], pues

1 *Esc. 1. y Camp.* cabesza.
2 *Camp.* enno corpo, *y así despues.*
3 *Esc. 2.* del omne suso. *B. R. 3.* omne en el cuerpo de suso.
4 *Esc. 2. 4. 5. 6. Camp. Bex. y E. R.* nacer.
5 *Bex. y Camp.* nembros. *Esc. 3.* membrios. *B. R. 1. y 3.* menbros.
6 *Toled. y Esc. 1.* comienzan. *Bex. Camp. Esc. 2. 3. 4. B. R. 1. 2. 3. S. B. Malp. 1. 2. y E. R.* conpiezan. *Esc. 6.* compezan.
7 *Esc. 6.* los oyos con el lumen. *B. R. 1.* la lumne.
8 *Camp.* ollos. *Bex.* olos. *E. R.* oyos. *B. R. 1.* uueyos.
9 *Esc. 3. 6. y Camp.* podiese, *y así despues. Esc. 5.* puediese.
10 *Esc. 3.* puden. *Camp.* poden.
11 *Esc. 6.* empiicer. *B. R. 2. y Esc. 3.* empeescer.
12 *Esc. 1.* metí. *S. B. Esc. 4. Bex. y E. R.* formó. *Esc. 6. y Camp.* meteó.
13 *Esc. 1.* la meioria de dentro. *Esc. 6.* la memoria porque podesse omne entender et ordenar. *Bex.* minoria.
14 *Esc. 5.* puediesse. *B. R. 1.* podiesse.
15 *S. B. Camp. E. R. Bex. B. R. 1. 2. 3. Malp. 1. 2. Esc. 1. 2. 3. 4. y 6.* governar.
16 *Toled. S. B. Malp. 2. y Esc. 4.* sometudos. *Esc. 5.* somitidos.
17 *S. B. Esc. 2. 4. E. R. Malp. 1. y Bex.* meies. *Esc. 6.* mieges. *Esc. 3. y 5.* maestros, *y así despues.*
18 *B. R. 1. 2. 3. Malp. 1. S. B. Esc. 1. 2. 3. 4. 5. 6. E. R. Bex. y Camp.* sabios.
19 *Esc. 1.* ante curan. *Camp.* ant cura.
20 *Esc. 1. 2. 3. 4. 6. Malp. 2. Camp. y E. R.* E por ende la melecina él ante porque. *Bex.* E por ende la melecina él antepon porque. *B. R. 2.* la melezina él ante pon en la cabeza.
21 *Esc. 3. 5. y 6.* pueda. *E. R.* podria.
22 *S. B. Malp. 2. Esc. 1. 4. E. R. y Bex.* que. *Malp. 1. y Esc. 3.* porque non.
23 *Esc. 1. 2. y 4.* primeramientre.
24 *Bex.* provechos. *E. R. y B. R. 2.* pechos. *Esc. 6.* fiechos.
25 *Esc. 6.* cabiezas.
26 *Esta ley es la XX. en Malp. 1..*
27 E. R. y Esc. 5. *príncepes.... príncepe.*
28 Toled. Esc. 1. 2. 3. 5. 6. E. R. Camp. y Bex. *como.*
29 Toled. *en el su nombre.*
30 E. R. *numbre.* Bex. *nome.* Camp. *nopne.* Esc. 6. *numble.*
31 *Esc. 1.* El prinzep.
32 *Esc. 5.* le sennor.
33 *Esc. 3. y Camp.* semella. *Bex.* semela. *Esc. 6.* semeya.
34 *E. R.* quando ama prod de sos próximos.
35 *Esc. 5.* de sos christianos.
36 *Toled. E. R. Bex. Camp. Malp. 1. 2. S. B. B. R. 1. 2. 3. Esc. 1. 2. y 6.* tener. *Esc. 3.* quiere tener. *Esc. 4.* déveles tener derecho. *Esc. 5.* dévelos tener á provecho.
37 *Malp. 1. Esc. 2. y 3.* avenir.
38 *Esc. 3.* piedat et pro.
39 *Esc. 6.* gananza. *E. R.* ganaza.
40 *Esc. 2. 5. 6. y Camp.* venir.
41 *Malp. 2. Esc. 1. 5. 6. y Camp.* quando. *E. R.* quano.
42 *Esc. 3. y 6.* aspera.
43 *Esc. 6. y Camp.* proe. *E. R.* prod. *S. B.* prode.
44 *Esc. 3. 4. 5. 6. E. R. Camp. y Bex.* devemos.
45 *Malp. 1. Esc. 1. y 2.* guardar. *Esc. 6.* agardar. *Camp. y E. R.* ganar.
46 *Camp.* tan solamientre.
47 *Esc. 2.* por fuerza. *Esc. 1. 2. 4. Malp. 1. y 2.* por fecho. *Esc. 6.* el fiecho.
48 *Esc. 6.* deve acatar lo que le ruegan los del pueblo.
49 *Esc. 1.* et estonce.
50 *B. R. 2. E. R. y Bex.* avrá.
51 *Esc. 5.* otroga. *B. R. 3. Malp. 1. E. R. Camp. y Bex.* otorgan. *Esc. 3.* otorguen.
52 *Esc. 1. y 3.* copdiciosos. *Esc. 6.* cubdiciosos.
53 *Esc. 6.* rubar.
54 *Bex.* crescentar. *B. R. 1. 2. 3. y Malp. 2.* acrescentar.
55 *E. R. Esc. 1. y 5.* catamos.
56 *Esc. 6.* mizquindade de los sos sometidos. *S. B. Camp. y Esc. 3.* mesquindat. *Esc. 5.* mesquindade. *B. R. 1. y Malp. 1.* mezquindat.
57 *Toled. y Malp. 2.* sometudos. *Esc. 5. y E. R.* somitidos.
58 *Esc. 4.* del Sancto Spirito. *Malp. 1.* Sanctis Spiritus.

que dimos [1] las leyes á los sometidos, que toviesen, queremos poner freno [2] á la cobdicia de los príncipes. E por ende establescemos, así por nos, cuemo por todos nuestros successores, que ningun rey non costringa [3] por fuerza [4] ningun omne, quel faga escripto de la debda [5] que deve á otri, ni mande que ie lo fagan fazer por fuerza, nin porque ninguno pierda [6] con tuerto ni contra su voluntad las cosas quel otri [7] deve. E si algun omne quisiere dar algunas cosas al príncipe por su voluntad, ó el príncipe ganare dél alguna cosa por algun algo quel fizo, sea puesto en el escripto, que ge lo da por su voluntad, é cuemo ge lo da, é porque ge lo da, é por aquesto pueda omne entender si ge [8] lo da por fuerza, ó por enganno del príncipe. E si por aventura [9] pudiere [10] omne entender [11], que ge lo da contra su voluntad, ó ge lo dexa [12] el príncipe, desfaga lo que fizo mal, ó [13] despues [14] de su muerte, tórnenle [15] las cosas á aquel que ge las diera, ó á sus erederos. E aquellas cosas que fueron dadas al príncipe sin ninguna premia, así cuemo es derecho, sean en poder del príncipe, é faga dellas lo que quisiere. E que atal cosa sea mas firme, é deva valer, si algun escripto fuere fecho de la donacion [16] del príncipe, las testimonias [17], que fueren en aquel escripto sean pesquiridas [18], de quien [19] mandare el príncipe, si ovo y alguna fuerza del príncipe, ó algun enganno [20] daquel que fizo el escripto, é así vala el escripto. E si non fuere desta manera non vala. E otro sí mandamos guardar de las tierras et de las vinnas, é de los siervos, si [21] alguna donacion fuere fecha sin escripto, é ante testimonias. E de todas las cosas que ganaron los príncipes en el regno desdel tiempo que regnó el rey Don Sintisiand [22] fasta [23] en esaquí, ó que ganaren los príncipes daquí adelantre quantas cosas fincaron [24] por ordenar, porque las ganaron en el regno, deben pertenecer al regno. Así [25] quel príncipe que viniere [26] en el regno faga dellas lo que quisiere. E las cosas que ganó el príncipe de sus padres é de sus parientes por heredamiento, áyalas el príncipe ó sus fiios: é si fiios non oviere [27], áyanlo [28] sus herederos legítimos, é fagan ende [29] su voluntad, así cuemo de las otras [30] cosas que an por heredamiento. E si alguna cosa [31] ovieren de sus padres, ó de sus parientes, ó si ge lo dieron, ó si [32] ge lo compraron, ó lo ganaron por otra manera qualquier [33], é non fizieren ninguna manda daquellas cosas, non deven pertenecer [34] al regno, mas á sus fiios ó á sus herederos. E otrosí, daquellas cosas que ganó ante que fuese rey, ó que eran suyas [35] propias, puede [36] dellas fazer lo que quisiere, ó las deven aver sus fiios, é si non oviere fiios, dévenlas aver sus herederos, si non fiziere delas manda. Esta ley mandamos guardar en las cosas del príncipe solamientre, é mandámosla tener en tal manera, que ante que ninguno aya el regno, ante prometa por su sacramiento [37] de guardar esta ley. E tod omne que quisiere aver el regno por grand roydo [38] de pueblo, ó por algun enganno, mantiniente [39] aquel que quisiere aver el regno por esta manera, sea descomulgado con todos aquellos que tienen [40] con él, é sea echado [41] de la companna de los cristianos, é aya tan grand [42] pena, cuemo los diablos en infierno. E tod cristiano que con él oviere companna, con ellos aya otra tal pena [43]. E si algun omne esta ley quisiere crebantar, ó desfazer en ascuso [44] ó en pa-

1 *S. B. Malp. 1. 2. Camp. B. R. 1. 2. 3. Bex. Esc. 1. 2. 3. y 5.* diemos. *Esc. 6.* diemus.
2 *B. R. 1. 2. 3. Toled. Malp. 1. 2. Esc. 1. 2. 3. 4. 5. 6. y Bex.* freno é término. *E. R.* freno é anello.
3 *Esc. 6.* costrenga.
4 *B. R. 2. S. B. y Esc. 2.* á ningun.
5 *E. R.* dibda. *Camp.* delda. *B. R. 1.* deveda.
6 *Esc. 3.* pierda lo suyo.
7 *Toled.* otro. *Malp. 1. 2. Esc. 1. 2. 3. y 4.* que el otro. *E. R.* que otro. *Bex.* que otrol.
8 *Camp.* li lo da. *Bex.* le lo da.
9 *Esc. 4. 6. S. B. Toled. y Malp. 2.* ventura.
10 *Esc. 1. y 3.* podiere. *Camp.* podier.
11 *Esc. 6.* entiender.
12 *Esc. 1. 2. 4. 5. Camp. y Bex.* dexe.
13 *Esc. 2.* é. *Camp.* et.
14 *Camp.* depues sua morte. *E. R.* depues su muerte.
15 *Esc. 1. 3. 4. y 6.* tornen las.
16 *E. R.* donazon. *Malp. 1. Esc. 6. y Bex.* donation.
17 *Camp.* testemunas.
18 *Esc. 1. y 4.* perqueridas. *Esc. 2.* pesqueridas. *Camp.* esquiridas. *Bex.* esqueridas. *M.* pesquiradas.
19 *Esc. 2.* de qui.
20 *Esc. 5.* danno.
21 *Esc. 2.* é si. *Esc. 6. y Malp. 1.* et.
22 *Toled.* Citasiundo. *Esc. 1.* Sinziando. *Esc. 3.* Cindasundo. *Esc. 6.* Sintillan. *Esc. 2.* Sisnando.
23 *Esc. 6.* ata. *Esc. 3.* fasta aquí. *Esc. 2. y 5.* fata. *Bex.* ata en ese dia. *Camp.* ata aquí.
24 *Toled. Camp. E. R. y Bex.* ficáron. *Malp. 1. y Esc. 6.* fincaren.
25 *Esc. 2.* E así. *Malp. 1.* Ca así que.
26 *E. R.* veniere al regno. *B. R. 1.* venir enno regno.
27 *Esc. 6.* over. *Camp. y Bex.* ovier.
28 *B. R. 2. 3. Esc. 3. 6. E. R. y Bex.* áyanlas.
29 *Malp. 2. y Bex.* dend. *Esc. 1. y 4.* dende. *Esc. 3. y Camp.* yende á su voluntad. *Esc. 2.* dellas su voluntad. *Malp. 1. y Esc. 5.* fagan dello. *S. B.* dent.
30 *B. R. 1. y Esc. 6.* outras.
31 *Esc. 3.* ganáron, é oviéron de sus padres.
32 *Camp. E. R. Esc. 5. y Bex.* si lo compráron, ó lo ganáron en otra.
33 *Esc. 2.* qualquiere é non fiziéron.
34 *Camp.* apertenecer. *Malp. 1. Esc. 1. 2. 3. y 4.* pertenescer.
35 *Esc. 6. Camp. Bex. y E. R.* suas.
36 *Esc. 3.* pude. *Esc. 6.* pode.
37 *Malp. 1. Esc. 1. y 4.* sagramento. *Esc. 5.* sacramento.
38 *Esc. 6. y Camp.* ruido. *Bex. E. R. S. B. y Esc. 4.* aver el regno por otra manera seya descomulgado.
39 *Malp. 1. Esc. 1. 2. y 6.* manteniente. *B. R. 3. y Esc. 5.* mantenente. *B. R. 1. y Camp.* mantinente.
40 *Malp. 2. Esc. 1. 2. 3. 4. y 5.* tovieren. *E. R.* toveren. *Bex. y Camp.* tevieren.
41 *Esc. 3.* desechado.
42 *B. R. 2. Esc. 3. y 4.* otra tal pena. *M.* aya grand pena
43 *Malp. 1. 2. S. B. Camp. Bex. E. R. y Esc. 5.* como él.
44 *Malp. 2. y Esc. 5.* escuso.

ladino, pues que fuere descubierto [1], sea echado de la [2] corte, é pierda toda la meetad [3] de todas sus cosas, é sea metido [4] en algun fuerte logar por siempre, é pierda la dignidad [5] que oviere. E tod omne ordenado que esto osare fazer, otro sí pierda la meetad [6] de sus cosas, así cuemo es de suso dicho [7].

VI. El Rey Don Flavio Recisvindo.

De los que son rebelles [8], ó mal obedientes contral príncipe, ó contral pueblo, ó contra la tierra.

Quantas pestilencias [9] son avidas [10] en la tierra de los godos, é quantos aguiionamientos [11] por la maldad, é por la sobervia daquellos que son rebelles, é fuyen [12] á los enemigos, desto lo puede omne mas entender, porque vee [13] la muy grand mingua [14] de la tierra, é demas los omnes de nuestro regno lidian mas por esto [15], que non fazen contra los estrannos. Onde por toller esta crueldad, y esta locura de la tierra, é que estos atales non sean sin pena, establescemos por esta ley que tod omne desdel tiempo del rey Don Cintillando fastal segund anno, que nos regnamos, que se fuxó [16] pora los enemigos, ó que fuxier [17] daquí adelantre, por venir contra las yentes de los godos, ó contra nuestra tierra, ó por les fazer mal, pues que fuere [18] preso, ó descubierto [19], ó si alguno [20] de nuestra yente moviere [21] alguna contraria, ó algun scándalo [22], ó movió [23] desdel primero [24] anno que nos regnamos entre la yente de nuestro [25] regno, ó lo provó de lo fazer, é lo que es mas cruel [26] cosa de dizir [27]: si alguno provare de matar el príncipe, ó del toller el regno, quienquier [28] que prueve [29] estas cosas, ó alguna dellas, pues que fuere fallado [30], reciba muerte, é non sea lexado [31] á bevir. E si por aventura el príncipe por piadad lo quisiere [32] lexar bevir, non le dexe [33] que nol saque los oios [34] por tal [35] que non vea [36] el mal que cobdició fazer, é que [37] aya siempre amargosa vida, é penada. E sus cosas daquel, que prendiere [38] muerte por tal cosa [39], sean en poder del rey. E aquel á qui las diere el rey [40], las aya quitamientre. E que ninguno de los otros reyes non vengan contra esta donacion, ni ge [41] las tuelga. Mas porque son muchos omnes, que depues que entienden que son culpados deste pecado, dan sus cosas por enganno á las eglesias, ó á sus muieres, ó á sus fiios, ó á otras personas: en tal manera que las puedan despues demandar, quando quisieren, é dánlas por enganno, así cuemo enprestadas [42], é non pierden ellos nada daquellas cosas, si non [43] que fazen falsos escriptos. Por ende nos queremos toller este enganno, hy establescemos por esta ley, que aquellos escriptos, é aquel enganno sea desfecho, é non vala [44] nada, é todas las cosas que aquel avia [45], despues que fuere fallado en este pecado, to-

1 *B. R. 1. 3. y Esc. 3.* descobierto. *Camp.* descuberto.
2 *B. R. 1. 3. y Esc. 6.* de (toda) la companna de la corte.
3 *Esc. 6.* meatade. *B. R. 2.* meytad.
4 *Esc. 4. y Camp.* metudo. *E. R.* mitudo. *Esc. 5.* mitido.
5 *E. R. Camp. Bex. Malp. 1. Esc. 1. 2. 3. y 4.* dignidat. *Esc. 6.* dignidade. *S. B.* dignitat.
6 *Camp. Bex. Malp. 1. y Esc. 2.* meatat. *E. R.* meedade. *S. B.* meetat. *Esc. 5.* meatat. *Esc. 6.* meatade.
7 *Aquí sigue* Nos que queremos enmendar *en Murc. Toled. Malp. 1. 2. S. B. B. R. 1. 2. 3. Malp. 1. 2. Esc. 2. 3. 4. 5. y 6.*
8 Esc. 1. *rebeldes.* Camp. *rebeles.*
9 *Esc. 6.* pestillenzias.
10 *S. B. Malp. 1. Esc. 1. 4. y Bex.* avenidas. *Esc. 2.* venidas. *Esc. 3.* vistas. *Esc. 6.* avudas. *E. R.* avinidas.
11 *Toled. y Camp.* agraviamientos. *Malp. 2.* aguijamientos. *Esc. 6.* aguillonamientos. *Esc. 5.* aguiyonamientos. *Bex.* aguilonamientos. *B. R. 1.* desavinimientos.
12 *B. R. 1. 3. y Esc. 6.* fuen. *Camp.* fugent.
13 *Toled. Esc. 4. y 5.* veie. *B. R. 3.* por veer.
14 *Malp. 1. 2. Esc. 1. 2. y 4.* mengua. *Esc. 3. y 6.* nemiga.
15 *Esc. 1.* por estos. *Esc. 2.* con estos que con los estrannos. *Malp. 1.* con estos que non.
16 *Toled. Malp. 1. 2. Esc. 1. 3. y 4.* fuyo. *Esc. 2.* se fuere pora los. *Esc. 6.* fugio. *Camp.* fogio. *Bex.* quien fué.
17 *Malp. 2. y Esc. 3.* fuyer. *Esc. 1.* ó quier foir. *Esc. 2.* fuere. *Esc. 4.* fuyere. *Esc. 6.* fugir. *Camp.* fogir. *Bex.* fuir.
18 *Esc. 6.* for prieso. *B. R.* fure.
19 *Camp.* descuberto. *Bex. E. R. y Esc. 5.* descobierto.
20 *Bex. Camp. y E. R.* algun. *M.* alguna.
21 *Esc. 3.* movir. *Esc. 6.* mover dalguna. *Camp.* movier.
22 *Esc. 5.* escándalu. *Camp. Malp. 1. 2. Esc. 1. 2. 3. 4. y 6.* escándalo.
23 *Esc. 6. Camp. y Bex.* moveó.
24 *Bex.* del primer. *B. R. 2. y Esc. 5.* primer. *E. R. y Esc. 6.* del primero.
25 *B. R. 2. Esc. 4. y Bex.* de nuestros pueblos. *E. R.* de los nuestros pueblos.
26 *Esc. 6.* convenible cosa de dizer.
27 *Esc. 1. 2. 3. y 4.* decir. *Esc. 5. y Camp.* de lo dizer. *E. R. y Bex.* dizer.
28 *Esc. 2. y 4.* á qualquequier. *Bex.* ó qualquequiera. *E. R.* qualquequiere. *Camp. Malp. 2. y Esc. 6.* quiquier. *Esc. 5.* qui quisier. *Malp. 1.* aquel que quiere. *S. B.* á qualquequiere. *B. R. 2.* á qual quier. *B. R. 1. y 3.* quienquiere.
29 *Esc. 2.* que sean provadas estas cosas. *B. R. 3.* provare.
30 *Esc. 6.* trobado. *B. R. 1. 3. y Bex.* axado. *Camp.* allado.
31 *Malp. 2.* dexado á vida. *Esc. 3.* lexado bevir. *Esc. 6.* dexado pora viver. *Esc. 1.* lexado bevir él con quantos fuéron con él en el conseio. Et todas sus cosas daquel que &c.
32 *Esc. 5.* non lo lexar.
33 *Esc. 6.* diexe. *B. R. 1.* no lo lexe.
34 *B. R. 1.* uueyos. *Camp.* ollos. *Esc. 6.* oyos.
35 *Esc. 2.* Por tal cosa que.
36 *Bex. S. B. y Camp.* veya.
37 *Esc. 6.* fazer que aya.
38 *Esc. 6.* prindier. *Bex. y Camp.* prendier. *Esc. 5.* prendere.
39 *B. R. 1. 2. y Esc. 3.* por tal cosa, ó que es ciego por tal cosa.
40 *Esc. 1.* el rey, todas ó dellas que las aya.
41 *Esc. 6.* nen lle la tula.
42 *Esc. 1.* emprestadas por cartas falsas.
43 *Bex.* si non por que fazen.
44 *Esc. 3.* valga. *Esc. 6.* valla. *Malp. 1.* nol vala nada.
45 *M.* avie.

das sean metidas [1] en poder del rey enteramientre [2], que faga dellas lo que quisiere, así cuemo de suso es dicho. E todas las otras cosas, que son establecidas en otras [3] leyes sobre este enganno, mandamos que valan. Mas aquellas personas son sacadas [4] desta ley á quien perdonáron los reyes, que fuéron ante [5] nos. E si alguna cosa quisiere dar el rey á los que son culpados deste pecado [6] nol deve dar daquellas cosas mismas daquel culpado, mas de otras cosas quales quisier el príncipe. E puedel dar tanto [7] quanto val [8] la vicésima parte de lo que fué suyo [9].

VII. El Rey Don Flavio Recisvindo.

Que ningun omne non deve blasphemar [10] el príncipe, nil maldezir [11].

Así cuemo nos defendemos [12] que ninguno [13] non prueve ninguna traycion [14], ni ningun mal, ni muerte contra la persona del príncipe: otrosí non queremos sofrir que ninguno nol ponga ninguna culpa falsa mientre, ni lo maldiga. Ca la sancta [15] escriptura manda que ningun omne non diga mal contra su próximo. Hy en otro logar dize, que qui mal [16] fiziere, ó dixiere al príncipe, deve seer culpado de tod el pueblo. E por esto establescemos [17], que tod omne que apusiere [18] algun mal al príncipe falsa mientre, ó que lo non amonestó [19] ante en bondad [20] de su vida, mas quiérese levantar contra él soberviosa mientre, é con sanna: é tod omne que dize cosas villanas, ó palabras torpes, ó tortizeras [21], si es omne de grand guisa, ó ordenado [22], ó lego, pues que fuere descubierto, pierda la meetad de todas sus cosas, y el príncipe faga dellas lo que quisiere. E si fuere persona vil [23], que non aya nenguna dignidad, faga [24] el príncipe dél lo que quisiere, é de sus cosas. Hy esto mismo mandamos guardar de los que dizen [25] mal del rey depues de su muerte. Ca aquel que es vivo, en vano dize mal del muerto, ca el muerto non puede ya entender el castigo, ni se puede emendar: é porque semeia loco aquel que dize mal del muerto que non siente, por ende aquel que lo dize deve recebir L. azotes, é callarse a de [26] su locura. Mas este poder damos á cada un omne, que mientre que el príncipe vive, ó depues que es muerto, que pueda razonar por sus pleytos, é por sus cosas, é así cuemo pertenesce al pleyto, é así cuemo es derecho. Ca en tal manera queremos nos [27] guardar la ondra [28] del príncipe, que non tolgamos [29] su derecho á cada uno.

VIII. [30] El Rey Don Flavio Recisiundo.

De toller las leyes de los omnes estrannos.

Bien sofrimos [31], et bien queremos que cada un omne sepa [32] las leyes de los estrannos por su pro [33]; mas quanto es de los pleytos iudgar, defendémoslo, é contradezimos que las no usen, que maguer [34] que y aya buenas palabras, todavía ay muchas gravedumbres [35], porque [36] abonda por fazer iusticia, las razones, é las palabras, é las leyes que son contenudas [37] en este libro. Nin queremos que daquí adelantre sean usadas las leyes romanas, ni las estrannas.

1 *Malp. 1. Esc. 2. 5. 6. y Bex.* metudas.
2 *Malp. 1. y Esc. 6.* entanamientre. *B. R. 1. 3. Camp. y Esc. 5.* entregamientre.
3 *M.* estas. . . . á quien ordenáron.
4 *Malp. 1. S. B. y Camp.* sacadas de la pena. *Esc. 4.* sacamos desta pena. *Bex.* sacamos de la pena de esta lee.
5 *Esc. 3.* ante de nos.
6 *Esc. 5.* desta culpa.
7 *Esc. 3.* tanto de quanto.
8 *Camp.* valia. *B. R. 1. 3. y Esc. 5.* vale. *S. B. y Esc. 2.* vala. *Malp. 1.* quantol vala.
9 *Esc. 1.* é que lo aya por siempre.
10 B. R. 1. 2. 3. Camp. Esc. 1. 2. 4. 5. 6. S. B. Malp. 1. 2. y E. R. *blasmar.* Esc. 3. *aplasmar.*
11 Camp. Bex. y Esc. 6. *maldizer*, y así en la rúbrica.
12 *S. B. y Esc. 4.* defendiemos. *Esc. 6.* defiendemos. *Esc. 3.* defendemos á todos.
13 *B. R. 2. Esc. 4. S. B. E. R. y Bex.* ninguno non pruebe en ninguna guisa traicion.
14 *Esc. 6. y E. R.* traizon.
15 *Camp. y Bex.* la sacra escriptura non manda que diga mal. *Esc. 5.* non manda.... que diga mal.
16 *B. R. 2. S. B. Malp. 1. Esc. 1. 2. y 4.* qui maldize. *Esc. 3.* maldixere. *Esc. 6.* maldizer del príncipe. *Bex.* maldiz el príncipe. *B. R. 1.* mal dexier. *B. R. 3.* mal dixiere.
17 *Esc. 6.* avemos. *B. R. 3.* estabelecemos.
18 *B. R. 1. Esc. 3. Camp. y Bex.* aposier. *Malp. 2. y Esc. 6.* apusier. *B. R. 3.* enposier dalgun mal.
19 *S. B. y Esc. 4.* amostró. *Bex.* mostró. *E. R.* monstró.
20 *Esc. 3. y 5.* poridat. *Esc. 6.* poridade. *Camp. E. R. B. R. 2. Bex. S. B. Malp. 1. Esc. 1. 2. y 4.* bondat.
21 *B. R. 1. 2. S. B. Malp. 1. Esc. 4. y Bex.* torticieras. *E. R.* torticiales.
22 *Toled.* coronado. *Esc. 1.* ordenado, ó religioso, ó lego. *E. R. y Malp. 2.* ondrado. *S. B. y Esc. 4* ornado.
23 *Toled.* tal.
24 *B. R. 2. Bex. y Esc. 4.* de el príncipe á él é á suas cosas á quien quisier. *E. R.* die el príncepe á él é á sus cosas á quien quisiere.
25 *Malp. 1. S. B. Esc. 2. 4. 5. 6. y Bex.* dixieren. *Camp.* dixeren. *E. R.* disieren. *B. R. 1.* dexieren.
26 *Camp. y Bex.* de sua locura. *M.* de la locura. *S. B. y Esc. 4.* de so locura. *E. R.* de su loucora.
27 *Esc. 3.* ordenar et guardar.
28 *Esc. 6. Bex. y Camp.* onra.
29 *Esc. 3. y Camp.* tollamos. *B. R. 3. y Esc. 6.* toyamos.
30 *Esta ley es la XXIII. en Malp. 1. En Esc. 1. no se pone regularmente nombre de autor ni nota.*
31 *B. R. 3. E. R. Esc. 6. y Camp.* sofremos.
32 *B. R. 1. 3. Camp. y Bex.* saba. *E. R.* sapa.
33 *Esc. 6.* prod. *Bex.* prot. *Camp.* proe. *B. R. 1.* prol.
34 *M.* Que maguer que ay buenas palabras.
35 *Toled.* agraviadumbres. *Esc. 6. y Bex.* gravedumnes. *Camp.* gravedumpnes. *E. R.* gravidumbres.
36 *Esc. 2.* han dubda de fazer iusticia.
37 *M.* continuadas. *B. R. 2.* contenidas.

IX. El Rey Don Flavio Rescindó.

Que nengun omne non aya otro libro sino es este, que es fecho de nuevo.

Nengun omne de todo nuestro regno defendemos que non presente [1] al iuez pora iudgar en nengun pleyto otro libro de leyes si non este nuestro[2], ó otro translatado [3] segund este: é si lo fiziere alguno, peche XXX. libras doro al rey. E si el iuez, pues que tomare el otro libro defendudo [4], si lo non rompiere [5], ó lo non despedazare [6], reciba aquella misma pena [7]. Mas aquellos non [8] queremos que ayan la pena desta ley los que quisieren allegar [9] las otras leyes que fuéron ante fechas, non por destruir estas nuestras, mas por afirmar los pleytos que son [10] pasados por ellas.

X. [11] El Rey Don Flavio Rescindo.

De los dias [12], é de las fiestas que [13] non deven tener pleytos.

El [14] dia de domingo ningun omne non deve seer lamado en [15] pleyto, ca todos los pleytos deven seer pasados [16] por la reverencia del dia. Ningun omne non lame [17] á otro en aquel dia á iuyzio por ningun pleyto, ni por ninguna debda pagar. Hy en los dias de pasqua otrosí defendemos que ningun pleyto non sea tenido fasta XV. dias, VII. dias ante de la fiesta [18], é VII. [19] depues de la fiesta. Otrosí mandamos guardar [20] el dia de Nabidad de nuestro Sennor, y el dia de Circuncision [21], y el dia de Aparicion [22], y el dia de Ascension, y el dia de Cinquaesma [23], cada uno en su dia. E otrosí en el tiempo mientre que cogen [24] las miesses, XV. dias por andar dagosto [25], é XV. [26] andados de setiembre [27], y en la provincia [28] de Cartago, porque deguastan [29] las lagostas el pan mucho, mandamos guardar las ferias XV. dias por andar de [30] iulio, é XV. andados dagosto. Otrosí mandamos guardar [31] del tiempo de las vendimias [32] XV. dias por andar de setiembre, fasta XV. dias andados de octubre [33]. Esta constitucion [34] mandamos guardar á todos, que ninguno non sea lamado [35] en ningun pleyto, nin sea constrennido [36] en estos dias, fuera si era el pleyto ante comenzado [37]. Ca si el pleyto era ante comenzado, deve seer constrennido de responder en aquellos [38] dias, é non se puede mampa-rar [39] por las ferias. E si es tal persona, que deva seer creyda [40], déxenlo ir sobre su omenage [41]. E si es tal persona, que non deva seer creyda ligeramientre, dé fiador, que pasados aquellos dias [42], que venga al pleyto o [43] mandare el iuez; fueras ende aquellos que fazen tales cosas porque deven morir [44]. Ca estos atales dévenlos prender en estos dias, é meterlos en cárcel [45], fasta que sea pasado el domingo, é las otras ferias de suso dichas, y estonze reciba la pena qual deve recebir [46]. En los dias de coger [47] el pan y el vino, los omnes que fazen tal cosa, porque

1 *Bex.* presienten. *Malp. 2. y Esc. 6.* presenten.
2 *Esc. 6.* nosso.
3 *B. R. 1. 2. 3. S. B. Malp. 1. Esc. 1. 2. 3. 4. 6. Camp. y Bex.* traslado. *Esc. 5,* trasladado. *Malp. 2.* traslatado. *E. R.* translado.
4 *B. R. 2. 3. Esc. 1. 2. 3. 4. y Bex.* defendido.
5 *Esc. 6.* rumpiere. *Bex.* rompe. *E. R.* rompere.
6 *Esc. 1. y 2.* despezare. *Esc. 3.* espedazar. *Bex.* despiezar. *Malp. 2. y Esc. 5.* despezar. *Esc. 6.* desfiziere.
7 *E. R. S. B. Esc. 4. 6. y Bex.* desta ley (*Bex.* lee).
8 *B. R. 2. S. B. Esc. 4. y Bex.* aquellos sacamos de la pena de esta ley.
9 *S. B. Esc. 3. y 6.* alegar.
10 *Esc. 5.* pasáron por ellas.
11 *En Malp. 1. es la XXV.*
12 B. R. 1. *De los dias domingos.* Esc. 6. *Título de los dias &c.* E. R. *De los dias é de las festas &c.*
13 Esc. 6. *en que.*
14 *Esc. 3.* En el dia de lo dumiengo. *Bex.* El dia del diomingo. *E. R.* dominguo. *B. R. 1. y 3.* El dia domingo.
15 *Esc. 2. y 6.* á pleyto.
16 *B. R. 1. 2. 3. y Esc. 3.* posados. *Esc. 1.* cesados.
17 *E. R. y Bex.* xame. *Malp. 2. Esc. 1. y 5.* llame.
18 *S. B. Camp. y E. R.* festa.... fiesta.
19 *Esc. 5.* VIII.
20 *B. R. 1. 2. 3. Malp. 1. 2. S. B. E. R. Esc. 1. 2. 4. 5. 6. y Camp.* que sea guardado.
21 *B. R. 1. 2. 3. Camp. S. B. Bex. Esc. 5. y 6.* Circuncisio.... Aparicio.
22 *S. B. y Malp. 1. añaden* é el dia de Resurreccion.
23 *B. R. 1. 3. Esc. 1. 3. 5. y Camp.* de Cinquesma. *E. R.* Cinquesmas. *Esc. 6.* Cinquaesmas. *Esc. 2. y 4.* de la Cinquesma.
24 *Esc. 6.* cogeren. *Bex.* cuelen. *Camp.* cuellen los panes. *Esc. 5.* coien. *B. R. 1.* cueyen.
25 *Esc. 1.* de iullio fasta XV. andados de agosto.
26 *Toled.* XII.
27 *Esc. 2. y 3.* setembre. *Bex. y Camp.* septembri.
28 *Esc. 6.* provinza.
29 *Esc. 1. 3. 4. B. R. 1. 2. 3. S. B. Bex. y Malp. 1. 2.* desgastan. *Esc. 2. 5. y 6.* degastan. *Camp.* degollaban.
30 *Esc. 1.* de junio fastal comienzo dagosto.
31 *B. R. 3. Bex. y Camp.* el tiempo.
32 *B. R. 1. y Esc. 4.* vindimias. *Esc. 6.* vindemias. *Malp. 1.* de las vendimias que sean las ferias desde mediado setembre fata mediado octubre. Esta constitucion &c. *B. R. 1. Malp. 2. Esc. 3. y 6.* de las vendimias desde XV. dias por andar octubre ata XV. dias andados de noviembre.
33 *Bex.* ochubro. *B. R. 1. y Camp.* ochubre. *B. R. 3.* ochubrio.
34 *Esc. 6.* constituizon.
35 *Esc. 2.* lamado á pleyto. *Bex.* yamado. *B. R. 2.* llamado á.
36 *B. R. 1. S. B. Bex. Malp. 1. y Esc. 3. 5. 5.* encarcerado. *Malp. 2. Camp. y Esc. 2. 4.* encerrado.
37 *Esc. 4. 5. 6. y Bex.* compezado, *y así despues.*
38 *Esc. 6.* aquestes.
39 *Toled. y Malp. 1.* emparar. *Bex. y B. R. 2.* amparar.
40 *Esc. 6. y Camp.* creuda, *y así despues.*
41 *Camp.* omanage. *Bex.* omanague.
42 *Esc. 2.* plazos.
43 *Esc. 3. y 5.* do. *B. R. 1. Camp. y Bex.* hu.
44 *Esc. 6.* murir.
45 *Esc. 1. y Bex.* carcer. *Camp.* carcere. *B. R. 1.* cárcele.
46 *Esc. 3.* rescebir.
47 *Esc. 5. y 6.* coyer. *B. R. 1. y Camp.* coller. *Bex.* coler.

deven prender muerte, deven recebir la pena. Ni aquel non puede seer escusado por esta ley, que sabie quel querien llamar [1] á pleyto, y en los otros dias se ascondia [2] que nol podien fallar [3], y aparecie en estos dias, maguer [4] que non fuese ante comenzado el pleyto. Hy estos atales mandamos que sean costrennidos [5] por su verdad, ó si por aventura es omne sospechoso [6], que dé fiador; é si lo non pudiere dar, fágalo guardar el iuez. E depues que aquellos dias fueren pasados, que venga al pleyto. E si algun omne quisiere venir contra esta nuestra ley, pues que lo sopiere [7] el iuez, fagal dar L. [8] azotes.

XI. El Rey Don Flavio Rescindo.

Que los iuezes non oyan [9] nengun pleyto, si non aquel que es contenudo [10] en las leyes.

Ningun iuez non oya [11] pleytos, sino los que son contenidos en las leyes. Mas el sennor de la cipdad, ó el iuez por sí mismo, ó por su mandadero [12] faga presentar ámas las partes antel rey, quel pleyto sea tractado antel, é sea acabado mas [13] aina, é que fagan ende ley.

XII. El Rey Don Flavio Rescindo.

Que los pleytos, pues que una vez [14] fueren acabados, que non sean depues rebueltos [15].

Los príncipes an poder de ennader [16] leyes en este libro todavia, é los pleytos que son ya comenzados, é non son aun acabados, mandamos que seyan terminados segund [17] estas leyes. E los pleytos que eran ya acabados, ante que estas leyes fuesen emendadas, segund las leyes que eran fechas [18] ante del primero anno, que nos regnassemos, non [19] mandamos que en ninguna manera sean de cabo demandados. Y el príncipe puede ennader [20] leyes, segund cuemo los pleytos avinieren de nuevo [21], é deven valer así cuemo las otras.

XIII. [22] El Rey Don Flavio Rescindo.

Que ningun omne non deve seer iuez, si non [23] al qui lo mandare el príncipe, ó aquel que fuere de consentimiento [24] de las partes, ó de mandado de los iuezes otros.

Ninguno non deve iudgar el pleyto, si non á quien es mandado del príncipe, ó quien es cogido [25] por iuez de voluntad de las partes con testimonias [26] de dos omnes buenos, ó [27] con tres. E si aquel á quien es dado el poder [28] de iudgar de mandado [29] del rey, ó de mandado del sennor de la cibdad, ó de otros iuezes, dieren sus vezes á otros, que entiendan el pleyto, puédenlo fazer, é aquel mismo poder, que avien los mayores, é los otros iuezes de [30] terminar el pleyto, aquel mismo poder ayan [31] los otros de [32] terminar el pleyto.

1 *B. R. 1. Esc. 1. 2. y 6.* lamar. *B. R. 2. Esc. 4. y Bex.* levar.

2 *B. R. 2. Esc. 1. 3. y 4.* ascondie. *Esc. 2.* escondia.

3 *Esc. 2.* falar. *Esc. 6.* allar. *B. R. 1.* alar. *B. R. 3.* axar.

4 *Esc. 3. Bex. y Camp.* magar.

5 *Esc. 6.* costrenudos. *B. R. 3.* costrinidos.

6 *Esc. 1.* sospechadó.

7 *Esc. 6.* sobiese. *B. R. 1. Bex. y Camp.* sobier.

8 *B. R. 2. Esc. 2. 4. Bex. S. B. y Malp. 1.* LX.

9 S. B. Malp. 1. E. R. Esc. 2. y 4. *ozgan.* B. R. 3. Camp. Malp. 2. Bex. y Esc. 6. *ozcan.* B. R. 1. y Esc. 1. *ayan.*

10 E. R. *continudo.* Esc. 5. *continido.* Esc. 3. *contenido.* Esc. 6. *conteudo.*

11 *S. B. Malp. 1. y Esc. 4.* ozga. *Esc. 6. y Camp.* ozca. *Bex. y E. R.* oza. *Malp. 2.* osca. *Esc. 1.* aya. *B. R. 3.* esté á los pleytos.

12 *Esc. 6.* mandado. *Bex.* mandadeiro.

13 *Esc. 6.* maes agina. *E. R.* mas ayena.

14 Toled. *vegada.*

15 Toled. *deviadados.* S. B. Malp. 1. 2. Esc. 2. 4. 5. Camp. Bex. y E. R. *demandados.* Esc. 6. *revoltos.* Esc. 1. *rebueltos, é que el rey pueda acrescentar en estas leyes, si caso acaeziere de nuevo.* Esc. 2. *demandados, é los príncipes pueden annader leyes en este libro.* Esc. 4. *demandados, é los iuezes pueden ennader leyes en este libro.* B. R. 2. Bex. y E. R. *é los príncipes ayan poder de ennader* (E. R. *anader*) *lees* (E. R. *leys*) *en este libro.*

16 *B. R. 1.* emendar.

17 *B. R. 1. Esc. 5. 6. E. R. y Bex.* segundo. *Camp.* segondo. *B. R. 2. y Esc. 1.* segunt.

18 *Malp. 2. y Esc. 1.* en ante. *E. R.* ant. *Esc. 3.* ántes.

19 *Toled.* Nos. *Esc. 1.* Non mandemos.

20 *B. R. 1. Esc. 1. y 3.* emendar. *B. R. 2. y Esc. 5.* annader. *Camp.* ennantar.

21 *B. R. 1. Esc. 5. 6. y Camp.* de novo.

22 *En Malp. 1. es la XXVIII. Esc. 1. y 4. sin autor ni nota.*

23 E. R. *si non á quien mandare el rey, ó aquel.*

24 Esc. 1. *consintimiento.* Esc. 2. *consentido de las partes.* Esc. 6. *conseyamiento.* E. R. *de consentimento.* M. *del consentimiento.* B. R. 1. *consentemiento.*

25 *B. R. 2. Esc. 1. 2. 3. y 4.* escogido. *Esc. 6.* escolleyto. *Camp.* collido. *Bex.* escolido. *E. R.* escugido. *Esc. 5.* escoiecho. *B. R. 1.* ó quien ye escolecho. *B. R. 3.* ó quien es coyeio.

26 *Esc. 6.* testemuna. *Bex.* testimonios. *Camp.* testomumnas.

27 *Esc. 2.* ó con iura de aquel á qui es dado el poder de iudgar de mandado del rey. . . . ó dotros iuezes si dieren.

28 *Esc. 6.* puder.

29 *Esc. 1.* de mano.

30 *Esc. 6.* deven de terminar.

31 *Esc. 5.* ayan estos otros.

32 *Bex. y Camp.* de determinar.

XIV. [1] El Rey Don Flavio Rescindo.

Quales [2] pleytos deven iudgar [3]: é á quales personas los deven dar á iudgar.

Porque algunos iuezes pueden iudgar de los pleytos [4], et de las mal fetrias, non deven iudgar de cabo los pleytos, que ya son iudgados [5]; mas dévenlos fazer complir. E si non fueren en la tierra, deven otros meter [6] en su [7] logar, que connoscan [8] daquel pleyto, é que lo determinen, segund [9] el derecho.

XV. El Rey Don Flavio Rescindo.

Que los iuezes [10] deven iudgar los pleytos criminales [11] é los otros.

Los iuezes deven seer establecidos [12] en tal manera que ayan poder de terminar los pleytos, así de los malos [13] fechos, cuemo de las otras [14] cosas. Mas aquellos que son mandadéros [15] de paz, non deven iudgar nengun pleyto si non quantol mandare el rey. Y el mandadero de paz es aquel á quien envia el rey solamientre por meter paz entre las [16] partes.

XVI. El Rey Don Flavio Rescindo [17].

De la pena que deven aver aquellos que iudgan, é non an poder de iudgar.

Nengun iuez de ninguna [18] tierra, ni nenguno que non sea iuez, non iudgue en otra tierra aiena [19]; ni mande ni constringa [20] por sí, ni por [21] sayon, fueras [22] si fuere iuez de mandado del rey, ó de [23] voluntad de las partes, ó del mandado del iuez de la cibdad, ó de otros iuezes, así cuemo es dicho en la ley de suso. E aquel que lo fuere, sino así cuemo es dicho, é fiziere alguna de las cosas, que los [24] defendiemos de suso, pues que el sennor de la tierra lo sopiere, piénselo [25] de emendar [26] por sí, ó por su [27] omne; si non fiziere al, si non porque asmó [28] del fazer tuerto, peche una libra doro á aquel á quien quiere [29] fazer el tuerto. E si alguna cosa le tomare por fuerza, ol mandó tomar, entreguel [30] aquella cosa, é otro tanto [31] con ella. E si aquel que se fazie [32] iuez, tomó [33] su siervo ó siervo [34] ageno que [35] lo fiziesse, quanto fizo aquel siervo contra derecho, ó quanto tomó, todo lo entregue el iuez [36], assí cuemo es de suso dicho. Hy el sayon, que obedició [37] á tal iuez, é prendió [38] algun omne por su mandado, ó desiudgó, ó tomó alguna cosa por su mandado, reciba C. azotes.

1 *En Malp. 1. es la XXIX. En el Esc. 1. en lugar de esta ley hay la siguiente:*

Quales pleytos deven iudgar los manposteros, et quales personas deven dexar en sus vezes.

Porque los alcaldes manposteros del alcalde ó del sennor de la villa an poder de iudgar los pleytos, et las mal fetrias, et non deven escusar á ningun culpado de levar la pena que es establezida en las leyes, por ende estos manposteros deven escoger otros omnes buenos que sean en su lugar por tal que quando ellos non fueren en la tierra que aquellos cumplan los pleytos, et determinen los iuyzios segunt iusticia et derecho.

2 B. R. 1. *Quelos pleytos deven iulgar los senescales del rey, é á quales &c.*

3 Esc. 5. *oir los iuizes.* Bex. *iulgar los iuizes.*

4 *S. B. Esc. 4. y Bex.* pleytos criminales. *E. R.* de los criminales é de los manifestos non deven. *B. R. 1. y Esc. 6.* de iulgar dos (*B. R. 1.* de los) pleitos de las malfetrias.

5 *Camp.* pasados.

6 *Esc. 6.* mieter.

7 *E. R.* seu. *B. R. 1. 3. S. B. Camp. Bex. Esc. 4. y 6.* so.

8 *Camp. Bex. y Esc. 6.* connuscan. *M.* conoszan aquel.

9 *Camp.* segondo el pleito con derecho.

10 B. R. 3. Esc. 3. y 5. *Quales iuyzes.*

11 Camp. *communales*, y así en la rúbrica.

12 *Esc. 5.* estabilizidos. *E. R.* stablicidos. *Esc. 3. y B. R. 1.* estableszidos.

13 *Esc. 1.* así de los males, como de las otras cosas. *Esc. 6. y Bex.* así de los males, como de las buenas (*Bex.* bonas) cosas.

14 *S. B. Esc. 4. y 6.* buenas. *Malp. 1. y Esc. 2.* cuemo (*Esc. 2.* como) de los otros é (*Esc. 2.* ó) de las otras cosas. *B. R. 2.* así de malas como de las buenas cosas.

15 *B. R. 1. Esc. 6. y Malp. 1.* mandadores. *Bex.* mandadeiros.

16 *Esc. 2.* entre los otros.

17 *E. R. Esc. 1. 2. y 4. sin autor ni nota.*

18 *B. R. 1. 3. Esc. 5. y 6.* de una.

19 *Malp. 2. Esc. 1. 3. y 6.* agena. *Camp. y B. R. 1.* allena. *Bex.* alena.

20 *E. R.* constrengua. *Esc. 5.* costringa. *B. R. 1.* costrenga.

21 *S. B. Esc. 5. E. R. y Bex.* por so sayon. *B. R. 2. Esc. 2. y 4.* por su.

22 *Camp.* foras hu for iuiz. *B. R. 1.* fuera se fur.

23 *M.* ó de su voluntad de las partes.

24 *S. B. B. R. 1. 3. Malp. 1. 2. E. R. Esc. 1. y 4.* les. *Esc. 6.* lles. *B. R. 2.* le.

25 *Camp. y E. R.* pénselo. *S. B.* piense de emendar. *B. R. 1. 3. Esc. 3. 5. y 6.* piense de lo.

26 *Esc. 1.* de devedar. *Esc. 6.* emiendar.

27 *Esc. 2.* los otros. *Esc. 6.* umbre.

28 *Bex. y E. R.* osmó. *Camp.* aesmó. *Esc. 2.* por asmamiento.

29 *B. R. 1. 3. Camp. Esc. 5. y 6.* queria. *Esc. 5.* asmó de fazer. *E. R.* quisiera. *B. R. 2. y Esc. 4.* querie. *Esc. 1.* á aquel á quien fiziere el tuerto.

30 *Esc. 2.* entreguel daquella cosa.

31 *Esc. 3.* atanto.

32 *Esc. 1.* fiziere. *Esc. 2. 3. y E. R.* faze. *B. R. 1. y Esc. 6.* faz. *Camp.* fazia.

33 *B. R. 2. Malp. 1. Esc. 2. 4. 6. Camp. y Bex.* mandó. *Esc. 1.* manda. *E. R.* mandando.

34 *M.* su sierva agena.

35 *Esc. 1.* que iudgare.

36 *Esc. 1.* el alcalde que lo mandó iudgar.

37 *Esc. 6.* cubdizó. *Camp.* obedecia. *E. R.* obedizere. *B. R. 2. y Esc. 3.* obedeszió. *B. R. 1. y Malp. 2.* obedezió.

38 *Esc. 2.* prisó. *Esc. 1. 5. 6. Camp. y Bex.* prendeó.

XVII. El Rey Don Flavio Rescindo.

De los que son lamados [1] por letras del iuez, ó por seyelos [2], é non quieren venir.

Si algun omne se querella [3] al iuez de otro, el iuez deve lamar [4] aquel por su carta, ó por su seello, quel venga responder, en tal manera que aquel mandadero que levar [5] la carta, ó el seello [6], que ge [7] la dé ante buenos omnes, é depues que fuere lamado en tal manera [8], si quisiere alongar [9] el pleyto, ó non venir quisiere al pleyto, por que se asconde [10] solamiente, peche cinco [11] sueldos [12] doro á [13] aquel [14] que se querella. E por non querer venir, peche otros cinco sueldos doro al iuez [15]. E si non oviere onde los pague, reciba L. azotes antel iuez, en tal manera que por aquestos azotes que non sea difamado [16]. E si solamientre non quisiere venir, é non oviere onde pague [17] los cinco sueldos, reciba XXX. azotes sin otra pena. E si aquel que es lamado al pleyto dixiere que non se ascondió, ó [18] que non recibió el mandado del iuez, ó que lo non despreció, é non le pudiere seer provado por ninguna testimonia [19], si se quisiere salvar por su iuramiento [20], que lo non fizo por ninguna calomnia, ni por ningun despreciamento, non deve recebir la pena de suso dicha, ni los azotes. E si algun obispo [21] non quisiere venir por mandado del iuez [22], é [23] si non quisiere dar personero que responda por él, el iuez de la [24] tierra, ó el sennor de la provincia le costringa [25] que peche L. sueldos, é daquellos L. sueldos aya los XX. el iuez por el despreciamento, é aya los XXX. el que se querellava dél. E si algun sacerdot, ó algun diachono [26], ó subdiachono, ó otro clérigo, ó reglar [27] non quisiere venir por el mandado del iuez, é despreciare la su carta, ó el su seello, é non quisiere enviar [28] quien responda por él [29], ó si se asconde por non recebir el mandado, dellos [30] cada uno aya la pena que es de suso dicha de los legos [31]. E si non ovieren onde la paguen, dévenlo dezir á su obispo que faga emienda por ellos si quisiere. E si non quisiere, deve iurar el obispo [32] que los costringa que [33] ayunen [34] por XXX. dias, é que non ayan [35] mas cada [36] dia de [37] un poco de pan, é una poca [38] de agua cerca [39] el ora de [40] biespera, porque sean penados, porque fuéron rebelles [41]. Mas esto deve guardar el iuez, que si alguno fuere muy flaquo, ó [42] muy doliente, que non pueda sofrir esta pena, si es [43] clérigo, ó lego, el iuez nol deve penar tan fuertemientre [44]; mas dévelo castigar [45] segund la flaqueza [46], ó segund el [47] dolor, que non aya [48] por ende grand enfermedad, ó muerte. E todo omne que non quier venir por mandado del iuez, ó se asconde [49] que lo non pueden fallar [50], si non viniere

1 E. R. y Bex. *xamados.* Malp. 2. Esc. 1. 4. y 5. *llamados.*
2 B. R. 1. Esc. 3. 6. y Camp. *seello.* S. B. Malp. 1. Esc. 2. y 4. *siello*, y así despues. Esc. 1. *seyello.* E. R. *siillo.*
3 *Esc. 6.* quexa. *Esc. 5.* querellar. *E. R. y Bex.* querela.
4 *Malp. 1. Esc. 1. 5. y 6.* llamar. *Bex. y E. R.* xamar.
5 *Esc. 6.* lieva. *E. R. Esc. 2. y 4.* levare.
6 *Toled. Malp. 2. y Esc. 2.* seyello.
7 *Esc. 2. y 4.* ye.
8 *Esc. 1.* en tal manera quisiere alongar el pleyto porque se asconde.
9 *Malp. 2. y Esc. 2.* allongar. *Esc. 6.* alungar. *E. R.* alunguar.
10 *Camp. Bex. y E. R.* ascondeó, *y así despues. Malp. 2. Esc. 4. y 5.* ascondió.
11 *Esc. 3.* diez sueldos de oro á aquel que se querella la meetad, et la otra meetad al iuyz, porque non quiso venir.
12 *Bex. B. R. 1. y 3.* soldos.
13 *Esc. 1.* á su contendor. E por.
14 *B. R. 1.* al iudiz. *B. R. 3.* al iuyz. E si.
15 *Esc. 6.* ree.
16 *Toled. y Esc. 5.* desfamado. *Esc. 4. Bex. y Camp.* disfamado. *E. R. y Malp. 2.* defamado.
17 *S. B. Malp. 1. Toled. Esc. 1. 2. 3. 4. y 6.* peche.
18 *Esc. 3. y 6.* por que.
19 *S. B. Esc. 1. Bex. y E. R.* manera.
20 *Esc. 2.* iura.
21 *E. R. S. B. Esc. 4. Bex. y Malp. 1.* omne. *Esc. 2. y 6.* bispo.
22 *Esc. 1.* fiando por la nobleza de su dignidad, é non quisiere dar.
23 *Esc. 5. y Bex. 6.*
24 *Esc. 2.* de la otra parte.
25 *Esc. 6.* costrenga.
26 *Esc. 1. 3. 4. y 6.* diácono ó subdiácono. *Camp.* diágano. *B. R. 3.* diácono, ó otro.
27 *Esc. 1.* ó seglar. *Esc. 5. y E. R.* regular. *Malp. 1. Camp. S. B. Esc. 2. y 4.* clérigo reglar. *Esc. 6.* clérigo seglar.
28 *Camp.* inviar.
29 *S. B. Malp. 1. Esc. 5. E. R. y Bex.* por sí.
30 *B. R. 2.* cada uno dellos.
31 *Esc. 3.* leygos. *Esc. 6.* liegos. *E. R.* leguos. *Camp.* dellos.
32 *B. R. 1.* é que.
33 *Esc. 1.* que vengan ante el alcalde, é que ayunen.
34 *Esc. 3.* geyunen. *Esc. 5. 6. y Bex.* iaiunen. *Camp.* ieiunen.
35 *B. R. 2. Bex. y E. R.* coman.
36 *Esc. 1.* cada uno de un poco de pan.
37 *B. R. 2. Esc. 2. 3. y 4.* si non un poco de pan. *Esc. 6.* que uno poco de pan, et de la agoa cerca de la ora de la béspera.
38 *Bex.* un poco.
39 *Esc. 3.* cerca de la ora de la viespra. *Esc. 4.* cerca del ora de viespra. *B. R. 1. 3. Camp. y Bex.* cerca la ora.
40 *Esc. 1.* de las viespras. *Esc. 2.* de la viespra. *B. R. 1.* de viespra. *B. R. 3.* de véspera.
41 *Esc. 1. y 3.* rebeldes. *Esc. 6.* rebielles.
42 *Esc. 1.* ó si non fuere de edat que pueda sofrir esta pena.
43 *B. R. 1.* se ya. *Esc. 2.* quier sea clérigo, quier lego.
44 *B. R. 3. Esc. 3. y 5.* tan duramientre. *Esc. 6.* duramiente. *E. R.* fortementre.
45 *E. R. y Esc. 5.* castiguar.
46 *B. R. 3.* fraqueza.
47 *B. R. 2. 3. S. B. E. R. Malp. 1. 2. Esc. 1. 2. 3. 4. 5. y 6.* la dolor.
48 *E. R. B. R. 2. S. B. Esc. 2. 4. Bex. y Malp. 1.* prenda.
49 *E. R.* ascondere.
50 *Camp. y Esc. 6.* allar. *B. R. 3. y Bex.* axar. *B. R. 2.* fallar el iuez.

fasta quarto dia, daquel dia que fué puesto el plazo, é vinier al quinto dia, non deve recebir [1] ninguna pena desta ley. E si alguno fuere alongado [2] por C. millas [3], si viniere fasta XII. [4] dias daquel dia del plazo [5], non aya [6] ninguna pena desta ley. E otrosí, aquel que es porlongado por CC. millas, si se presentar [7] antel iuez [8] fasta XXI. dias del plazo, otrosí non aya ninguna pena desta ley. E otrosí deve omne guardar [9] quanto [10] mas fuere porlongado [11], é aquellos que fueren lamados por el iuez cuemo deve, si se ascondieren, é non vinieren al plazo, el iuez deve meter á aquel en la cosa que demanda, salvo el derecho del que non aparesció [12]; é pues que viniere aquel que se ascondiera, si fueren pasados los XXI. dias, peche XX. sueldos doro. E aquel que es alongado por C. millas, si pasaren XI. dias depues del plazo ante quel viniese [13], peche X. sueldos doro, é desta pena deve aver la meetad el iuez, é la meetad [14] aquel que se querella. Hy esto se entiende, si non puede venir por enfermedad [15], ó por llena [16] de rios, que non pudo pasar, ó por nieves, ó por otra coyta [17] que sea apariciente [18], é que lo pueda provar por testimonias [19], ó por su sacramiento [20].

XVIII. [21] El Rey Don Flavio Rescindo.

Del iuez que non quiere oir á aquel quel demanda quel faga [22] derecho, ó quel [23] iudga tuerto por enganno, ó por non saber.

Si algun omne se querella al iuez dotri [24], y el iuez nol quiere oyr [25], ó nol quiere dar su seello, ó [26] porluenga el pleyto por alguna escusacion, ó por algun enganno, ó por amor que quiera [27] fazer al otra parte, ó por otra cosa: si aquel querelloso pudiere [28] esto mostrar por testiguos [29], devel dar [30] el iuez, porque lo fizo trabaiar, quantol devie pechar su adversario segund la ley, é su pleyto le finque [31] salvo, que pueda demandar, quando [32] quisiere, segund cuemo manda el derecho. E si el querelloso esto non pudier provar por testimonias, quel iuez lo fizo por enganno, el iuez mismo deve iurar que lo non fizo por amor, ni por desamor [33], ni por enganno, é sea quito, fueras [34] tanto, que el iuez puede dos dias en la sedmana [35], ó cada dia, á ora de medio dia [36], si quisiere, folgar en su casa, é non aver pleyto [37]. Hy en todo el otro tiempo deve oyr los pleytos, é delibrarlos [38] sin toda porlonganza [39].

1 *Esc. 1.* la pena.
2 *Esc. 6.* alungado. *E. R.* alunguado. *Malp. 2.* allongado.
3 *Esc. 1. 3. B. R. 2. y Bex.* milias.
4 *Esc. 1.* XI.
5 *Esc. 6.* prazo. *B. R. 3.* plazio, *y así despues.*
6 *B. R. 1. 2. Esc. 1. y Bex.* avrá. *B. R. 3. y Esc. 5.* averá.
7 *Esc. 6.* presientar. *Esc. 1.* presentare. *B. R. 2.* presentare al.
8 *Esc. 2.* por XXI. dia.
9 *S. B. B. R. 2. 3. Esc. 4. 5. Bex. y E. R.* catar. *Esc. 2.* iudgar. *Camp.* gardar.
10 *Esc. 1.* quanto fueren mas prolongados aquellos..... como deven.
11 *Camp.* alongado. *Esc. 5.* prelongado. *E. R.* porlonguado.
12 *Esc. 6. Camp. y Bex.* apareceó. *Esc. 5.* aparició. *Malp. 1. 2. y Esc. 1.* apareció.
13 *S. B. y Esc. 6.* venise. *Malp. 1. Bex. Camp. B. R. 1. y Esc. 3.* veniesse.
14 *Esc. 5. Camp. y Bex.* meatad. *E. R.* meadad..... meadade.
15 *Esc. 6.* enfermidade, *y así despues. E. R.* enfirmidade. *Camp. Bex. Malp. 1. Esc. 2. 3. y 4.* enfermedat.
16 *S. B. B. R. 1. Esc. 3. 4. 6. y Camp.* lena. *Esc. 2.* agua de rios. *B. R. 3. E. R. y Bex.* xena.
17 *Esc. 6. y Camp.* cuita. *Esc. 2.* cueta. *Toled.* cueita. *Esc. 3.* otra cosa.
18 *Malp. 1. Toled. Esc. 1. 3. y Bex.* aparesciente. *B. R. 1. 3. Esc. 2. y 5.* apareciente. *S. B.* apparezente. *E. R.* parecente. *Esc. 4. y B. R. 2.* paresciente.
19 *Esc. 1.* testimonios. *B. R. 1.* testimonio.
20 *Toled. y Esc. 4.* sagramento. *Esc. 1.* sagramiento non aya la pena de esta ley.

21 *En Malp. 1. es la XXXIII. B. R. 1. S. B. Malp. 1. Esc. 2. 3. 4. 6. Camp. y Bex.* Ley antigua. El Rey, &c. *Esc. 6. sin autor.*
22 E. R. *fagua.... enguanno.*
23 Esc. 2. *y ó quel quiere porlongar so pleyto por enganno, ó por no saber.*
24 *Esc. 3. 6. y E. R.* otro. *Esc. 1.* al alcalde dos veces, et el alcalde non quisiere oir.
25 *Esc. 6.* odir. *Esc. 5.* oyer.
26 *Toled. y Esc. 4.* le porluenga. *Esc. 1. y 3.* le prolonga. *Esc. 6.* lle perlunga. *B. R. 2. Esc. 2. y 5.* aluenga.
27 *Esc. 5.* quiria. *Malp. 1.* queria. *S. B.* quiere.
28 *Toled.* lo pudier provar con testimonias.
29 *Esc. 3. Bex. y E. R.* con testimonios. *Esc. 2. y 4.* con testimonias. *Esc. 1.* con testigos. *Esc. 5.* por testimonias. *Camp.* en testimunnas.
30 *Esc. 3.* dar tanto de lo suyo el iuyz. *B. R. 1.* devel tanto de lo so dar.
31 *M.* su pleyto finque. *Esc. 6.* le fique en paz. *Esc. 2.* finque en salvo. *Camp.* que sea salvo. *Bex.* é so pleyto le fique salvo.
32 *Camp. Malp. 2. Esc. 1. y 5.* quanto.
33 *E. R.* disamor.
34 *B. R. 1. 3. Esc. 3. y 6.* salvo tanto.
35 *Malp. 1. B. R. 1. 3. Esc. 3. Bex. y Camp.* selmana. *S. B. y Esc. 4.* setmana. *Esc. 6.* salmana. *B. R. 2.* semana.
36 *Esc. 1.* é todas las pusiestas.
37 *Esc. 2.* puédelo facer.
38 *Toled. y Esc. 1.* librar. *B. R. 1. 3. Malp. 1. 2. Camp. y Bex.* delibrar. *E. R.* iulgar.
39 *Malp. 2.* prolonganza. *Esc. 6.* perlunganza. *Esc. 2.* alongamiento. *B. R. 1. 3. y Bex.* perlonganzia. *B. R. 2.* sin ningun alongamiento.

XIX. [1] El Rey Don Flavio Rescindo.

Del iuez que iudga tuerto por ruego [2], ó por ignorancia.

El iuez si iudga tuerto por algun ruego, ó mandar toller alguna cosa á algun omne con tuerto, aquel que levó la cosa por mandado del iuez, entréguela: é el iuez por que [3] iudgó contra [4] verdad, peche otro tanto de lo suyo sin entrega [5] daquela cosa que levó, que deve entregar, é si non oviere otro tanto, cuemo mandó levar, que non pueda fazer emienda, si al que non peche todo [6] quanto oviere por emienda. E sí ninguna cosa non oviere onde pueda fazer emienda, reciba L. azotes paladinamientre [7]. E si el iuez iudgó tuerto por ignorancia [8] que lo non entendie, si se podier salvar [9] por su iuramiento, que non iudgó tuerto por amor, ni por cobdicia, ni por ruego, si non por ignorancia, lo que iudgó non deve valer, y el iuez non deve aver ninguna pena.

XX. El Rey Don Flavio Rescindo.

Del iuez que faz perder [10] alguna cosa por arte, ó por enganno á alguna de las partes.

El nuestro cuedado es de amonestar [11] todos los iuezes que non porluenguen [12] mucho los pleytos, que [13] las partes non seyan mucho agraviadas [14]. E si el iuez porlongar [15] el pleyto por maldad, ó por enganno, ó por fazer mal á alguna de las partes, ó á ámbas [16], quanto danno recibiéron las partes de VIII. [17] dias adelantre [18] daquel dia que se comenzó el pleyto, é que lo muestren [19] por su sacramento, el iudez lo deve todo entregar de lo so: é si por ventura el iudez oviere enfermedat, ó a de tractar otro pleyto mayor de [20] rey, ó de conceio [21], non faga detardar las partes ante sí; mas enbíelos luego, et dígales [22] en qual tiempo [23] vengan al pleyto.

XXI. El Rey Don Flavio Rescindo.

Del iudez que quiere bien [24] entender el pleyto que deve primeramientre fazer.

El iudez que bien quisiere oyr [25] el pleyto, deve primeramientre saber la verdat de los testimonios, si los oviere en el pleyto, ó del escripto si lo y oviere, é non deve venir al sagramiento de las partes, nin las deve coniurar livianamientre [26]. Ca esto semeia mayor derecho, que el escripto venga primeramientre por saber la verdat, é depues venga [27] el iuramiento si fuere menester. Et mandamos que en los pleytos sea dado el sagramiento de las partes quando non pudier seer provado [28] por testigos [29], ni por escripto [30].

XXII. [31] El Rey Don Flavio Rescindo.

Del [32] iudez que a [33] sospecha alguna de las partes.

Si algun ome diz que a sospechoso [34] el iudez ó el sennor de la cibdat, ó su vicario [35], ó otro iudez, é diz [36] que quiere responder antel so iudez, ó por ventura diz que el so iu-

1 *En Malp. 1. es la XXXIV.*
2 Esc. 3. *ruogo.* Esc. 6. *pora rogo et pora enganno.* Camp. *rogo.* Esc. 4.
3 *M.* porque lo iudgó.
4 *Esc. 6.* contra derecho et contra verdade.
5 *Esc. 3.* sin la entrega. *Esc. 4.* sin el entrega. *Esc. 6. y Bex.* senna entrega. *Camp.* si el entregar. *E. R.* sen la entergua. *B. R. 3.* sin la enterga.... entergar.
6 *M.* tanto quanto.
7 *Toled. y Esc. 1.* paladinamente. Et fallamos en otro iuyzio, que si non oviere que peche (*Esc. 1.* pechar) que él é toda su buena sea metido por siervo en poder daquel que iudgó tuerto. E si el &c.
8 *Esc. 6.* ignoranza, *y así despues.*
9 *Esc. 2.* purgar.
10 Esc. 6. *prender*, y así en la rúbrica.
11 *B. R. 1.* amostrar.
12 *Camp.* delonguen. *Esc. 2. B. R. 1. 3. y Bex.* perlonguen. *Esc. 5.* prolungen.
13 *Esc. 3.* porque. *Esc. 5.* et que.
14 *E. R. Esc. 2. 4. Malp. 2. y Camp.* agravadas. *Esc. 6.* agraveadas.
15 *S. B. Toled. Malp. 2. Esc. 3. y 4.* porluenga. *B. R. 2. y Esc. 6.* perlunga. *Camp.* delonga. *Bex.* perlonga mucho. *Esc. 5.* prolunga. *Malp. 1.* aluenga.
16 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* á ámas.
17 *M.* VII. *B. R. 1.* IX.
18 *Esc. 6.* endeante. *B. R. 3.* endelantre.
19 *En el códice de Murcia falta una hoja, que comprehende desde la palabra* muestren *hasta la palabra* aduxiera *de la ley XXIII., y se ha tomado por texto el cód. de S. B.*
20 *Camp.* del rey. *Bex. y Esc. 6.* del.
21 *Bex.* concelo. *Camp.* concello.
22 *Camp.* digallos. *Bex.* dígalos. *E. R.* diguales.
23 *S. B.* en qual manera.
24 Toled. *bien* falta. Camp. *ben.*
25 *Esc. 6.* odir, *y así otras veces.*
26 *B. R. 1.* leviana mientre.
27 *B. R. 1.* al iuramiento.
28 *Esc. 1.* pudieren seer provados.
29 *Camp.* testiguas.
30 *Esc. 6.* iscripto.
31 *En Malp. 1. es la XXXVII.*
32 Esc. 3. *Del iuyz que an sospechoso alguna de las partes.*
33 Malp. 1. *aia sospecha.* Bex. *que á sospecha á alguna.* E. R. *que sospechoso dalguna.* B. R. 3. *a suspecho.*
34 *Esc. 6.* que e sospechoso. *Esc. 1.* a sospecha sobre el. *Esc. 2.* ha sospecha en el. *B. R. 3.* suspecha el.
35 *Esc. 6.* notario. *B. R. 1. Camp. y Bex.* vigario.
36 *Camp.* diz que non quiere.

dez mismo a sospechoso non deve seer el pleyto mucho porlongado [1] por tal escusacion, é mayormientre si aquel que se querella es pobre [2]. Mas aquellos iudezes quel dize que a sospechosos [3], deven iudgar el pleyto, é oyr [4] con el obispo de la cibdade, é lo que iutgaren, métanlo en escripto. Et todo ome que dize, que [5] a el iudez por sospechoso, sis quisiere dél querellar [6] mas adelantre, pues quel pleyto fuere acabado, é complido [7], puede apellar antel príncipe aquel [8] iudez. Et si el [9] iudez fuere provado, ó el obispo que iutgó tuerto, lo que mandáron tomar á aquel á quien lo iutgáron, sea [10] todo entregado, y el iudez le entregue otro tanto de lo so [11], porque iutgó tuerto, et [12] el iudicio demas sea desfecho. Et si algund ome se querella con tuerto del iudez, que [13] dize que iutgó tuerto, é depues fuere provado quel iudez lo [14] iutgó derecho, la pena que devia recebir el iudez, si tuerto iutgase, dévela recebir el otro, porque se querelló con tuerto. E si non oviere onde los pague, reciba ciento azotes antel iudez. Mas si algun ome dice que sabe alguna cosa, que es provecho [15] del rey, nol sea defendudo [16] que non entre [17] al rey, é que ye [18] lo diga.

XXIII. El Rey Don Flavio Rescindo.

Del iudez cuemo deve iutgar [19].

Si el pleyto es grande, ó de grandes cosas, el iudez deve fazer dos escriptos del pleyto, que sean semeiables [20], é las testimonias que sovieren [21] en el uno que sean en el otro, é délos á cada una de las partes. E si el pleyto fuere de pequenna cosa, lo que dixeren [22] las testimonias, pues [23] que fueren iuradas, deve seer [24] escripto sola mientre, é dévelo tener el [25] que venció, y el vencido deve aver el traslado daquel escripto. E si aquel que es lamado que responda, manifestare [26] antel iudez lo que [27] demandan, non [28] es menester que dé otra prueba el que demanda, aunque sea la [29] demanda grand [30] ó pequenna, y el iudez dévela [31] fazer escrivir é robrar [32] con so mano, que ninguna dubda venga depues sobre aquella [33] cosa. E si alguna de las partes dió testimonias [34] de [35] mandado del iudez, é quando deven seer recibidas, el otra parte se asconde sin mandado del iudez, el iudez deve recebir las testimonias, é lo que dixieren, délo escripto é seellado á aquel que las dió, é aquel que se ascondió que non fuese al iudicio, non puede [36] dar mas ninguna testimonia en aquel pleyto [37]. Mas esto puede bien fazer, que ante que aquellas testimonias que fuéron recebidas, sean muertas, si algun denuesto [38] quisiere dezir contra ellas, que sea [39] de razon, dévelo oyr el iudez. E si pudiere provar lo que dize contra las testimonias, lo que dixo la testimonia non vala nada, é si los pudiere todos desdezir [40], fasta que non finquen duas testimonias buenas, el que aduxiera las testimonias buenas pora sí, fasta tres meses puede dar otras testimonias [41], porque pueda provar so pleyto [42]. E si otras testimonias non pudiese aver, la cosa que [43] era demandada deve ficar con aquel que la tenie ante. Hy el iuez deve aver [44] el tras-

1 *Camp.* delongado.
2 *E. R. B. R. 3. y Esc. 3.* poble. *Esc. 6.* puebre. *Bex.* ye probre.
3 *S. B.* á los iuvezes que a sospezosos.
4 *Esc. 1.* oirle. *Esc. 2.* é ir al obispo.
5 *Camp. y Bex.* que diz que ha sospecha (*Bex.* sospechoso).
6 *Camp.* apellar.
7 *Esc. 1.* complido con el obispo, puede.
8 *B. R. 1. S. B. y Esc. 3.* daquel. *Esc. 1.* ante el príncipe. E si. *Camp.* de aquel iuicio. *Esc. 6.* dante el príncipe.
9 *Malp. 2.* al.... al.
10 *Esc. 2.* sea de todo.
11 *Malp. 1. y Esc. 2.* de lo suyo, ó el obispo.
12 et el iudicio &c. *falta en Malp. 2. S. B. Esc. 3. 4. 6. Camp. y Bex.*
13 *Camp.* que li iudgó torto, é si depois.
14 *Esc. 1. y Bex.* le. *Camp.* li.
15 *Camp.* provechosa.
16 *Esc. 1.* non le sea defendido.
17 *B. R. 1.* antel rey.
18 *Esc. 2.* et que ge lo diga. *Camp.* li lo.
19 B. R. 3. *aiulgar.*
20 *Esc. 3. y Camp.* semellables. *Esc. 6.* semellaves. *Bex.* semelables. *E. R.* semelabres.
21 *Camp. y Bex.* quo se vieren enno uno escripto que sean enno otro. *E. R. y Esc. 2.* que fueren.
22 *B. R. 1. y Esc. 3.* dexieren. *Camp. Bex. E. R. B. R. 2. Malp. 1. 2. Esc. 1. 2. 4. y 6.* dixieren.
23 *Esc. 2.* pues que iuraren.
24 *Camp.* deve ser un escripto.
25 *Camp.* el qui lo venceó. *Malp. 1.* el que lo venció.
26 *Esc. 6.* manefestare.
27 *B. R. 3.* lo quel.
28 *Esc. 2.* non ha mester. *Bex. y Camp.* non ye mester.
29 *Esc. 2.* demandancia.
30 *E. R. B. R. 1. 3. Esc. 1. 3. 5. 6. y Bex.* grande. *Camp. y Malp. 1.* gran. *Esc. 4.* grant.
31 *Esc. 1.* debe fazerlo escribir. *Malp. 1. 2. Esc. 3. 4. 6. E. R. B. R. 1. 2. Camp. y Bex.* débelo fazer escribir. (*B. R. 1. y 2.* escrevir.)
32 *Malp. 1.* robralo. *Esc. 3.* robrarlo. *Esc. 4.* roborarlo. *Esc. 2.* robrarla. *Camp.* obrallo.
33 *B. R. 3.* demanda.
34 *Esc. 6.* testemuna, *y así despues.*
35 *Esc. 6.* por aplazamiento. *Bex. y B. R. 2.* del mandado. *B. R. 1.* de mano.
36 *Esc. 3.* demandar. *Camp.* non pode dar nengunas testimunas eno pleyto aquel.
37 *Esc. 1.* por desfazer la testimonia que fué contra él. Mas esto.
38 *E. R. Malp. 2. Esc. 2. y Camp.* denosto.
39 *Esc. 1.* con razon. *E. R.* sea derecho é de razon.
40 *Esc. 2.* deechar. *Esc. 6. Camp. y Bex.* desdizer. *E. R.* desdezer.
41 *Esc. 1.* testimonias buenas.
42 *Toled.* su pleyto el alcallde ge lo aya. Et si otras testimonias &c. *B. R. 1.* sos pleytos.
43 *Esc. 4.* que él demanda.
44 *Camp.* deve dar.

lado [1] de todos los pleytos que iudgar, que non aya mas adelantre contienda [2] sobre aquello.

XXIV. El Rey Don Flavio Rescindo, rey de Dios.

Del pro [3] ó del dampno que deve aver el [4] sayon.

Por que viemos [5] ya muchos [6] iuezes é muchos merinos [7], é muchos sayones que por cobdicia pasavan el mandado [8] de la [9] ley, é tomavan la tercia parte de la demanda [10] del pleyto: por ende establescemos [11] en esta presente ley, por toller [12] esta cobdicia de los iuezes, que ningun iuez de pleyto que sea iudgado, ó tractado [13] antel, non ose tomar de XX. [14] sueldos mas de uno por su trabaio, assí cuemo [15] es dicho en la ley de suso, é si alguno [16] tomar mas desto que nos avemos dicho, pierda todo [17] lo que devia [18] aver segund la ley, é quanto tomó mas [19] contra derecho, que non mandava la ley, pechelo en duplo á aquel á quien lo tomó. Otrosí porque [20] entendemos que los sayones, que andan en los pleytos, tomavan mas que non devien [21] por su trabaio: por ende establescemos en esta ley que non tomen mas de la décima [22] parte de la demanda: é si mas tomaren, pierdan lo que deven aver segund la ley, é [23] demas lo que tomó péchelo en duplo á aquel á quien lo tomó. Hy esta summa deve aver el iuez y el sayon dé la cosa que fuere vencida ó entregada. Mas esto ennademos [24] nuevamientre en esta ley, que si la cosa es tal, que el iuez ni el sayon non pueda aver su paga [25] della [26], dévese entregar daquel á quien fuera enprestada la cosa, é non la entregó [27] al dia que la ovo [28] á entregar, ó al quien tiene [29] la cosa agena con tuerto, ó el que era debdor [30] é nol quiere pagar. E si el pleyto fuere entre los herederos de la particion, porque cada una de las partes demanda su derecho é [31] la partida [32] que deve aver, ámas las partes deven pagar al [33] iuez é al sayon. E otrosí dezimos, que si el pleyto fuere tal, que aquel á quien demandavan, non semeye que avie culpa ninguna, nin fazie culpa ninguna, nin fazie ningun tuerto, ni [34] alguna presumpcion non era contra él, é assí ámbas las partes paguen de souno el iuez y el sayon. E si el pleyto fuere entre herederos que quieren partir, é algun dellos non quisiere al pleyto venir, ó fuere rebelle: pues que esto fuere mostrado al iuez, el iuez y el sayon deven levar esta summa daquel que non quiso venir al pleyto. E si el sayon non quisiere fazer lo quel manda el iuez, é si la demanda vale una onza de oro ó poco ménos, el sayon deve pechar un sueldo [35] doro á aquel á quien era iudgada la cosa. E si el pleyto de la demanda valie [36] mas que una onza doro, por cada una onza doro peche el sayon un sueldo de oro; y el sayon [37] que anda por el pleyto, si [38] es omne de menor guisa [39], dévenle [40] dar dos cavalgaduras emprestadas por [41] la carrera. E si es [42] omne de mayor guisa, non deve demandar mas de VI [43] cavalgaduras [44].

1 *Esc. 2.* translado. *E. R.* lo translado.
2 *Esc. 1.* entenzion. *E. R.* contenda.
3 B. R. 1. *prod.* Camp. *proc.* Bex. B. R. 3. y E. R. *prol.*
4 Esc. 1. *el alcalde é el sayon.* B. R. 1. y Esc. 3. *el iuyz ho el sayon.*
5 *B. R. 1. 3. Esc. 1. 6.* cy *Bex.* vimos. *Camp.* porque vimos ya muchas vezes mu^e^hos merinos.
6 *B. R. 2.* muchos de iu^e^zes.
7 *Toled. Esc. 1. Malp. 2.* alguaciles. *En B. R. 1. falta* merinos.
8 *Esc. 1. y 2.* mandamiento. *Esc. 6.* lo mandado.
9 *Esc. 6. y Camp.* del rey. *B. R. 1.* de la lee.
10 *M.* manda.
11 *Toled. y Esc. 1.* establescemos desde hoy.
12 *B. R. 3. y Esc. 6.* toyer. *E. R. y Bex.* toler.
13 *B. R. 1. Esc. 3. y 6.* otorgado.
14 *M.* mas de XXX. *Toled. y Esc. 1.* mas de la veintena parte. *B. R. 1.* de XX. soldos mas que aya por so trabayo. *B. R. 3.* mas de XX. ss. uno por so trabayo.
15 *Toled. y Esc. 1.* así como es determinado en la ley antigua romana.
16 *Toled.* si algun alcalle. *Esc. 1.* algun alcalde.
17 *B. R. 1.* toda la ley que.
18 *M.* avie á. *Esc. 5.* devie. *E. R.* divia.
19 *M.* tomó contra derecho.... peche en. *Esc. 6.* tomar mas. *Camp. y Bex.* tomó mais. *B. R. 2.* tomó demas.
20 *M. Malp. 1. y Esc. 1.* Otrosí entendemos.
21 *B. R. 1. 2. 3. Esc. 2. 4. 6. y Camp.* devian.
22 *M.* tercia. *Malp. 1. Esc. 3. y 4.* diezma. *S. B.* dezma.
23 *B. R. 2.* et lo que tomó demas péchelo.
24 *B. R. 1.* mandamos. *B. R. 3.* Mas esto entre esta ley.
25 *B. R. 1.* so pago.
26 *Toled. y Esc. 1.* su paga della que fagan escripto (*Esc. 1.* escriptos) sobre aquel á quien fué la cosa entregada de quanto deve pagar al alcalle y al sayon á plazo sabudo, que pague lo que les deve. Et si el pleyto &c.
27 *Camp. y Bex.* ata el dia. *S. B. Malp. 1. 2. Esc. 2. y 4.* tro al dia. *B. R. 2.* fastal dia.
28 *S. B. Esc. 4. 5. y Camp.* la ovo de entregar. *Bex. y Esc. 6.* ovo entregar.
29 *B. R. 1. y Esc. 6.* tenia la cosa allena. *B. R. 2. y Esc. 5.* tenie.
30 *Camp.* devedor. *B. R. 1.* deodor.
31 *M.* de la partida.
32 *Esc. 1.* parte. *B. R. 1. y Esc. 3.* et la particion.
33 *B. R. 1. Camp. y Bex.* el iuiz.
34 *Esc. 1.* ni ninguna presumpcion non face contra él.
35 *E. R. B. R. 1. 3. Esc. 6. y Bex.* soldo.
36 *Esc. 2. y 6.* valier. *B. R. 1.* val.
37 *Esc. 1.* el sayon que no complió mandado del alcalde, é el sayon que anda.
38 *Toled. y Esc. 1.* si es ligero, é de ome de menor guisa.
39 *Esc. 1.* que no sea rico.
40 *Esc. 6.* débelle dar. *Camp.* develli. *Esc. 5.* devele. *B. R. 3.* dévenle adar.
41 *Toled.* en. *Malp. 1. y Esc. 1.* para.
42 *Toled.* Et si es ome de menor guisa. *Esc. 1.* é el pleyto es granado, non deve &c.
43 *Esc. 1. y 5.* seyes. *Esc. 3.* ses.
44 *Esc. 6.* encabalgaduras. *S. B.* cavalcaduras. *Esc. 1. añade:* ca le cumplen para la carrera.

XXV. El Rey Don Flavio Rescindo.

Que tod omne á quien es dado el poder de iudgar, ha[1] nombre iuez.

Porque los remedios [2] de los pleytos pueden seer de muchas maneras [3], establescemos que el duc [4] y el conde, y el vicario [5] é todos los otros iuezes que iudgan por mandado del rey, ó [6] de voluntad de las partes [7], de qualquier órden [8] que sea el iuez, pues que le es dado de iudgar, é recibió ende el poder [9], deve aver nombre iuez: assí cuemo a poder de iudgar, assí sea dicho iuez, é aya el pro [10] y danno que deve aver iuez, segund cuemo manda la ley.

XXVI. [11] El Rey Don Flavio Rescindo.

Que tod atamiento, que fuere fecho por fuerza [12] del alcalde [13] depués iuyzio non dado derecho, non vala.

Nos viemos ya muchas [14] vezes, que la iusticia era torvada [15], é perdie su virtud [16] por los malos iuezes [17], y el tuerto era puesto en logar de iusticia. Ca algunos iuezes, pues que an iudgado [18] tuerto, constrinnen á alguna de las partes, ó ámbas, que fagan pleytos ó abenencias entre sí, por tal que el pleyto que es iudgado [19] con tuerto, que non sea desfecho por derecho. E por ende establescemos que todo pleyto que fuere fecho en tal manera, non por derecho, ni cuemo deve, mas por toller su cosa á aquel que pudiere [20] aver su cosa por derecho, é por le fazer callar [21], cuemo [22] que quier que sea firmado tal pleyto, mandamos que non vala ni aya nenguna firmedumbre [23].

XXVII. [24] El Rey Don Flavio Rescesvinto [25].

Que iuyzio que es dado por mandado del rey ó por miedo, si es tortizero, que non vala [26].

A las vezes [27] los sennores con su poder suelen [28] destorvar la iusticia, é pues que ellos son siempre poderosos, siempre semeia que la pueden destorvar. Ca pues que ellos an voluntad de la destorvar, siempre semeia que numqua [29] por ellos tornará la iusticia en su derecho. E porque los iuezes suelen muchas veces iudgar tuerto, é contra las leyes por mandado de los príncipes ó por su miedo: por ende con una melecina querémos sanar dos lagas [30], y establescemos que todo pleyto, ó todo otorgamiento, ó todo iuyzio que fuere fallado [31] desta manera, que non seya [32] dado con derecho, ni segund la ley; mas si es dado con tuerto, ó por miedo, ó por mandado del príncipe, mandamos que sea desfecho, é non vala nada. E los iuezes que lo iudgáron por miedo, non sean ende [33] disfamados, ny ayan ninguna pena. Todavía si quisieren iurar que non iudgáron tuerto por su grado, mas por miedo del rey.

1 E R. S. B. Esc. 2. y 4. *aya.* Esc. 1. *a por nombre.*
2 *M.* removimientos.
3 *Esc. 1.* de muchas maneras de ofiziales mandamos que sea llamado alcalde todo aquel que iudgare segunt la ley, é establezemos.
4 *Toled.* que el conde. *B. R. 1. Esc. 1. y 3.* duch.
5 *Esc. 1.* el vicario, é el avenidor, ó el ricoomne, ó el defensor, ó el mayordomo, é todos los otros alcaldes que iudgan.
6 *Camp. y Bex.* é de.
7 *Esc. 2.* partidas.
8 *B. R. 1. Esc. 6. y Camp.* órdene. *E. R.* ordin.
9 *Camp. y Esc. 3.* poderío.
10 *B. R. 1. y Camp.* proe.
11 *Esta ley con el epígrafe de la siguiente es la XLI. en Malp. 1.: en S. B. y B. R. 2. la XXVII.: en Malp. 2. y Esc. 1. se pone el epígrafe siguiente: Que todo pleyto que con tuerto fuere ligado que sea desfecho, é que ámas las partes se puedan demandar despues. En el Esc. 5. Que la iustizia pierde derecho muchas vezes por malos iuyzes. En B. R. 1. Que el iuyz que ye dado de pleyteses, non con derecho, nen como deve, que non vala.*
12 B. R. 3. *fuercia.*
13 E. R. y Bex. *alcayde.*
14 *Toled.* muchas de veces.
15 *Esc. 1. 3. 5. y Malp. 1.* tornada. *Esc. 6.* torbada.
16 *B. R. 1. 3. S. B. Malp. 2. Esc. 1. y 5.* vertud. *Camp. y Malp. 1.* virtut. *Bex.* vertut. *Esc. 6.* virtude.
17 *B. R. 1.* iuyzios.... iuyzios.
18 *Toled.* iusticiado.
19 *Toled.* iusticiado.
20 *Toled.* podrie. *Esc. 1. y 2.* pudiera. *Esc. 6.* puede. *Camp.* podiera. *B. R. 1.* podia.
21 *Esc. 6.* toyer. *Esc. 3.* le fazer así toler. *B. R. 1.* por le fazer toller assí su cosa, como quier que. *E. R. y Esc. 2.* calar.
22 *Camp.* mas como quier que sea firmado.
23 *Toled.* fermidumbre. *Camp.* firmidune. *Bex.* firmedumme. *E. R.* firmidumbre. *B. R. 1.* firmedumne.
24 *En S. B. Esc. 2. 4. y 6. es la XXVI., y tiene el epígrafe de la antecedente. En Malp. 2. Que todo pleyto que fuere legado, é dado por valedero en tuerto, que sea desfecho, que despues ámbas las partes se puedan demandar.* El Rey Don Flavio Resdo. *En Camp. y Malp. 1. está á continuacion sin ningun epígrafe.*
25 *M.* El Rey Don Fladioresto. *Toled.* El Rey Don Flavio Oresto. *Malp. 2.* El Rey Don Flandi Oresto.
26 Esc. 6. *valga.*
27 *E. R.* A las vizes.
28 *Esc. 6.* proevan. *E. R. y Camp.* solen.
29 *Toled. E. R. S. B. y Esc. 6.* nunca.
30 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* llagas. *Camp.* plagas. *Bex.* xagas. *E. R.* xaguas.
31 *Esc. 6. y Camp.* hallado. *Bex.* ayado.
32 *Toled. Esc. 1. 2. 4. y 6.* sea.
33 *Esc. 1. 2. 4. 6. y Camp.* por ende.

XXVIII. [1] El Rey Don Flavio Rescindo.

Del poder que an los obispos sobre los iuezes que iudgan tuerto[2].

Nos amonestamos [3] á los obispos de Dios, que deven aver [4] guarda sobre los pobres, é sobre los coytados por mandado de Dios, que ellos amonesten los iuezes que iudgan tuerto contra los pueblos [5], que meioren [6], é que fagan buena vía, é que desfagan lo que iudgáron mal. E si ellos non lo [7] quisieren fazer por su amonestamiento, é quisieren iudgar tuerto, el obispo en cuya tierra es, deve lamar [8] al iuez que dizien que iudgó tuerto, é otros obispos, é otros omnes buenos, y emendar [9] el pleyto el obispo cum el iuez, segund cuemo es derecho. E si el iuez es tan porfiado [10], que non quiere emendar el iuyzio con [11] él, estonze el obispo lo puede [12] iudgar por sí, y el iuyzio que fuere emendado, faga ende un escripto de cuemo lo emendó, y envie el escripto con aquel que era [13] agraviado antel rey, que el rey confirme lo quel semeiare que es [14] derecho. E si el iuez tollier al obispo aquel omne que ante era agraviado por el iuez con tuerto, que non venga antel obispo, peche [15] el iuez dos libras doro al rey.

XXIX. [16] El Rey Don Flavió Rescindo.

Que el iuez deve dar razon de quantol demandaren.

El iuez, si alguno le [17] demanda razon de lo que iudgó antel sennor de la cibdad, ó ante otro iuez [18] ante qui mandare el rey, dévele responder. E si el pleyto viniere antel rey, los iuezes qui [19] mandare el rey, deven terminar el pleyto sin el obispo, é sin los otros iuezes [20]. E si el pleyto es comenzado [21], ó acabado antel obispo, ó ante [22] qualquier iuez, é alguna de las partes troxiere á otro mandado del rey, el que iudgó el pleyto, dével responder ante aquel iuez, que establesciera el rey; que si iudgó tuerto, que sea penado segund [23] la ley; é si el otro se querelló con tuerto, quel faga emienda segund la ley.

XXX. El Rey Don Flavio Rescindo [24].

De la pena que deve aver el iuez que toma las cosas aienas, ó las manda tomar.

Los iuèzes son puestos [25] por desfazer los tuertos, é algunos dellos fazen el contrario, é fazen tuerto muchas [26] vezes, lo que ellos devien defender á otri por derecho que lo non fiziesen [27]. Ca muchos ay, que pues que

1 *Entre esta ley y la siguiente hay otra en el códice B. R. 1., que es la misma que se puso en el Fuero latino, lib. II. tít. I. lin. 27 tomada del códice Legionense, y dice así:*

De los obispos que an poder sobre los iuyzes que iulgan tuerto, é de la pena que deven aver quando los iuyzes iulgan tuerto.

Diz esta lee que se algun pobre algun pleyto ovier, et el conde ó el iuyz de la tierra non le lo quisier livrar por desprecio, que aquel pobre vaya al obispo de la tierra, et quérelese, et el obispo con conseyo de omnes buenos delíbrele so pleyto: assí que se el obispo fallar en verdat que el conde ó el iuyz por despreciamiento daquel pobre non le quisiéron so pleyto delibrar, aya poder de costrennir al conde é al iuyz que delibren aquel pleyto; et se despreciar el conde ó el iuyz el mandamiento del obispo, tanto peche al obispo, quanto for la quinta parte de la demanda ó del pleyto del pobre: et se el obispo quisier perlongar el pleyto, teniendo con conde ó con iuyz, otro atanto peche al querelloso quanto el conde ó el iuiz deve á él pechar. Et por todo esso el pobre non pierda so pleyto. El conde ó el iuyz que non quiere oyr, ayan la pena que ye dicha. *El glorioso Rey.*

2 Esc. 6. y Camp. *torto.*

3 *M. Malp.* 2. *y Toled.* Los amonestamientos de los obispos de Dios que deven aver.

4 *Esc.* 1. 2. 4. *y Bex.* en guarda los pobres é los coitados.

5 *B. R.* 3. pobres.

6 *Esc.* 6. *y Camp.* melloren.

7 *M. y Esc.* 2. non quisieren.

8 *Toled. y Esc.* 1. llamar. *Bex. y E. R.* xamar.

9 *Esc.* 6. emiendar. *Camp.* enmendar. *Esc.* 2. emienden.

10 *S. B. Malp.* 1. *y Esc.* 4. porfidiado. *Bex.* perfiado.

11 *Camp.* con el obispo.

12 *Esc.* 2. emendar é iudgar.

13 *Camp. Malp.* 1. *y Esc.* 1. ante agraviado. *Bex. E. R. Esc.* 4. 5. *B. R.* 1. 2. *y* 3. ántes agraviado.

14 *M.* semeiare derecho. *B. R.* 3. cuemol semeyar que es derecho.

15 *Camp.* peche al obispo duas libras de oro.

16 *En B. R. 1. y Esc. 6. es la XXX.*

17 *M. y Bex.* alguno demanda.

18 *Bex. y E. R.* ó ante qui.

19 *Toled. y Esc.* 5. que.

20 *Toled.* é sin los otros alcaldes despuestos.

21 *Toled. Esc.* 2. *y Camp.* compezado. *Esc.* 4. *y Bex.* empezado. *Esc.* 6. pasado.

22 *Toled. y Esc.* 1. ante qualquiere alcalde, el duenno de la razon deve retraer de cabo su pleyto antel obispo é antel alcalde que el rey puso de nuevo, et el alcalde despuesto diga cuemo iudgó, é si fallaren que iudgó tuerto, que sea penado segunt la ley.

23 *En M. falta desde aquí hasta acabar.*

24 *S. B. y Esc.* 4. El Rey Flavio Redo. *Malp.* 2. Don Flavioresdo. *Camp. Esc.* 4. 5. *y E. R.* El Rey d. Flavio Rescindo. *Esc.* 6. Resziundo. *B. R.* 1. Recessiundo. *B. R.* 3. Rescizundo.

25 *Camp. y E. R.* postos.

26 *E. R.* mochas.

27 *Toled.* lo non ficiesen, seyendose contra su dignidat. *Esc.* 1. fiziesen, fiando en su dignidat. *Camp.* por derecho, et no lo fazen.

son fechos iuezes, quieren iudgar de las cosas aienas, en que non an poder, é non temen de fazer á otri tuerto. E por ende establescemos, que todo iuez que tomar, ó mandar tomar, ó fazer algun danno en las cosas [1] que non pertenescen á él segund derecho, ni segund la ley, faga emienda [2] por el danno é por el tuerto que fizo, cuemo él devie constrennir [3] á otri que fiziese tal cosa.

XXXI. [4] *De los que non quieren venir por mandado del rey* [5].

Todo omne [6] que non quiere venir [7] por mandado del rey [8], ó que diz por enganno que non lo oyó [9], é que non vió [10] su mandado, pues quel fuere provado este enganno; si es omne de mayor guisa, peche tres libras doro al rey. E si non oviere onde las pague [11], reciba C. azotes, é non pierda su ondra. Mas si por aventura lexó [12] de venir por grand enfermedad, ó por grand tempestad, ó por [13] llenas daguas, ó por grand nieve, ó por algun empiezo, que non pudo escusar [14], si esto fuere demostrado [15], non deve seer culpado, nin deve aver ningun danno, ca lo fizo con grand coyta [16].

II. [17] TITOL DE LOS COMPEZAMIENTOS [18] DE LOS PLEYTOS. [19]

---

1 *Camp.* allenas que non. *B. R. 3.* en las cosas que non pertenecieren.

2 *Toled. y Esc. 1.* emienda dotro tanto. *E. R.* fagua emendar.

3 *Camp. y Esc. 5.* costrinnir. *E. R.* constrinir. *B. R. 3.* constringir.

4 *En el códice de Murcia no tiene epígrafe esta ley. En Malp. 1. es la XLVI., y en B. R. 1. es la XXXII.*

5 B. R. 1. *iuyz.*

6 *Esc. 1.* Todo ome libre.

7 *E. R.* vinir.

8 *B. R. 1.* iuyz.

9 *Esc. 6.* odió.

10 *Malp. 1. S. B. Esc. 4. y 5.* vido.

11 *Toled.* peche. *Esc. 1.* pechar. *E. R.* unde las pague. *Esc. 5.* donde las pague.

12 *Esc. 1. 2. 4. 5. 6. Camp. E. R. y Bex.* dexó.

13 *Esc. 1.* por llena de aguas. *Esc. 2.* por luvias de aguas. *Esc. 4. Camp. y Bex.* por lenas de aguas. *Esc. 6.* lenas dagoas. *E. R.* xena. *B. R. 3.* xenas. *M.* por grandes llenas.

14 *Esc. 6.* podo venir.

15 *Toled. B. R. 1. 3. Esc. 2. y 6.* mostrado. *Esc. 1.* provado é mostrado. *Esc. 5.* muestrado. *Esc. 3.* si esto podiere mostrar.

16 *Malp. 1. y Esc. 2.* cueta. *Camp.* torto. *Esc. 6.* por gran cuyta. *Esc. 5. y B. R. 3.* por gran. *Esc. 1.* contra coyta.

17 *En Malp. 1. empieza el lib. II. por el tít. II., que es el I. en él. Las leyes están sin division ni enumeracion, aunque en el sumario hay division de títulos.*

18 *B. R. 1. en la márgen* COMEZAMIENTOS. *E. R.* COMPEZAMENTOS. *Esc. 1.* COMENZAMIENTOS. *Malp. 1.* DEL COMIENZO. *B. R. 1. y Esc. 3.* DE LAS COSAS NESCESARIAS EN TODOS LOS PLEYTOS QVE NASCEN.

19 *Malp. 2.* DE LAS RAZONES. CAPITOLO I.

20 B. R. 1. y S. B. *Ningun ome non se puede.* Esc. 3. *Que ningun omne non se puede escusar, que non responda al quereloso por dezir que non quiso demandar nada á aquel de quien él tenia la cosa*, y así en la ley. Esc. 6. *Que nenguno omne non se puode escusar, que non responda á aquel que se querela dél.*

21 M. *por dezir qui fué su otor.* B. R. 1. *que non quiso demandar nada á aquel de quien tiene la cosa.* Esc. 1. *que no es otor.* E. R. *por dezer que so octor.* B. R. 3. *outor.*

22 B. R. 3. Malp. 2. y Esc. 1. *estorvados.* Esc. 3. *escusados.*

23 Camp. *voltas.* Bex. *voaltas.* E. R. *livores*, y en la ley *voltas.*

24 B. R. 3. Bex. E. R. y S. B. *querelan.*

25 S. B. y Esc. 6. *escoier.* B. R. 1. y Camp. *escoller.* Bex. *escoler.*

26 Esc. 1. *entre sí.* Esc. 3. *entre sí que traygan el pleyto por de todos.*

27 B. R. 1. Camp. y Bex. *tragan.* E. R. *traguan.*

28 Esc. 1. y 6. *costrinir.*

29 S. B. Esc. 4. y B. R. 1. *recaudo.* B. R. 3. *recaldo.* Camp. *por recabdar.*

30 B. R. 1. *fezier fazier traballo á otre con tuerto de longa carrera.* Esc. 2. *faze tardar.* Toled. 1. *á otro compannero de luenga tierra.*

31 B. R. 1. *quier yamar.* S. B. Esc. 2. 4. y 6. *lamar.*

32 B. R. 1. *servo alleno.* E. R. *servo aieno.*

I.[1] El Rey Don Flavio Rescindo.

Que nengun omne non se pueda escusar que non responda por dezir que su[2] otor daquel quel demanda, que non le demandó nunqua nada.

Nengun[3] omne non se puede defender, que non responda al[4] que se querella dél, por dezir que non quiso demandar nada á aquel de quien él tinie[5] la cosa: fueras[6] ende si se[7] pudiere defender por aquel tiempo[8] que mandaban las leyes.

II.[9] *Que los pleytos non deven seer destorvados por voces[10] ni por boltas[11].*

Los pleytos non deven seer destorvados por voces ni por bueltas. Mas el iuez[12] deve mandar seer á una parte aquellos, que non an pleyto, é aquellos cuyo es el pleyto deven seer antel solamientre, y el iuez, si quisiere tomar consigo algunos que oyan el pleyto con él, ó con[13] quien se conseie, puédelo fazer si quisiere. E si non quisiere, non lexe[14] ninguno[15] trabaiarse en el pleyto por ayudar á la[16] una de las partes, é destorvar el[17] otra. E si alguno no lo quisiere dexar de fazer por el iuez, ó si[18] non se quisiere guiar[19] por su mandado, ó non quisiere lexar de ayudar á alguna de las partes, pues que ge lo defendiere el iuez, peche X. sueldos doro al iuez mismo, é aquel sea echado fuera del iuizio aviltadamientre[20].

III. *Que si los que se querellan fueren muchos, deven escoger[21] uno ó dos de[22] sí, que trayan[23] el pleyto.*

Si[24] alguna de las partes son muchos querellosos, é de la otra pocos, el iuez deve mandar[25], que escoian[26] entre sí quales trayan[27] el pleyto, ca non[28] lo deven todos razonar de so uno; mas aquellos solamientre que fueren puestos dámbas las partes, que ninguna de las partes non sea destorvada[29] por grandes voces, ni por grandes bueltas[30].

IV.[31] El Rey Don Flavio Egica.

Que el iuez ó el sayon deven constrennir ámbas las partes por recabdo, que vengan al pleyto el dia del plazo[32].

Muchas[33] vezes aviene que por negligencia de los iuezes[34] é de los sayones[35], porque non toman recabdo[36] dámbas las partes, la una[37] de las partes es engraviada[38] mas que non devie[39]. Ca[40] quando la[41] una de las partes viene al[42] pleyto, y el[43] otra non quiere venir, non[44] es pequenna pérdida. On-

1 *B. R. 1.* El Rey Flavio Recesivindo. *Esc. 2.* El Rey Don Flavio. *Esc. 1. 4. y S. B. sin autor.*

2 B. R. 1. y Esc. 3. *al querelloso, por dezir que non quiso demandar nada daquel de quien tiene* (Esc. 3. *tenia*) *la cosa.* E. R. *su actor.* Toled. *que su tutor daquel quel demanda, nol demando nunca nada.*

3 *Malp. 1. Esc. 4. 5. y S. B.* Ningun. *Esc. 6.* Nenguno. *E. R.* Ninguno.

4 *Toled. Esc. 1. 2. y Malp. 2.* al que se querella (*Esc. 1.* querellar) dél, maguer non sea el pleyto suyo, ó non haya fablado con el duenno (*Malp. 2. y Esc. 2.* duen de razon fueras) de la razon por dezir &c. *M.* á aquel que se querella dél &c.

5 *Esc. 1.* á aquel que tenie la cosa. *B. R. 1.* á aquel quien le tien. *Esc. 5.* tien. *S. B. y Bex.* tiene. *E. R.* tiene a cosa. *Camp.* á aquel de quien tomó la cosa.

6 *B. R. 1.* fueras si se podier defender del tiempo que mandan las lees. *Esc. 3.* salvo ende.

7 *Toled.* si non pudiese defender.

8 *Camp.* tempo.

9 *Esc. 3. y B. R. 1.* Flavio Cindasiundo rey.

10 M. *voceros.*

11 B. R. 1. 3. S. B. Malp. 1. 2. Esc. 1. 2. 3. 4. y 5. *vueltas.* Bex. *voeltas.*

12 *Camp.* el iuiz deve seer á una parte sen aquellos.

13 *B. R. 1.* ó con quien se consellar. *Malp. 2.* ó con quien se consege. *M.* con él, con quien.

14 *Esc. 1. 2. 3. 4. 5. 6. y S. B.* dexe. *Malp. 2. B. R. 1. y Bex.* dexe nenguno.

15 *Esc. 6.* ninguno entrar nen seer en el pleyto, pora ayudar. *B. R. 3.* trabayar en el.

16 *E. R. Malp. 1. 2. S. B. Esc. 2. y 4.* el una. *B. R. 1. y Camp.* ayudar la una.

17 *Esc. 1. y 3.* á la otra. *Camp.* la otra. *B. R. 1.* la otra parte.

18 *S. B.* ni non se quisiere guidar por so mandado, ó non quisiere dexar de aiudar. *Malp. 2.* ó si non se quisier guiar por su mandado, ó non quisier dexar. *B. R. 1.* ne non se quisier callar por so mandado, ó non quisier dexar de.

19 *B. R. 1. y Esc. 3.* callar. *S. B.* quidar. *Malp. 1.* quitar. *Bex.* guardar. *B. R. 3.* calar. *Esc. 5.* castigar.

20 *Camp. S. B. B. R. 1. y E. R.* viltadamientre.

21 B. R. 1. y Camp. *escoller.* Esc. 6. *escoier.* Bex. *escoler.*

22 Esc. 5. *dellos.*

23 Toled. *que razonen.* E. R. *traguan.* B. R. 1. *tragan.*

24 *B. R. 1.* Se alguna de las partes son muchos, et de lotra parte pocos. *Esc. 3.* Si de alguna. *Esc. 6. y B. R. 3.* Se dalguna parte.

25 *Esc. 3. B. R. 1. y 3.* amandar.

26 *Esc. 5.* escogan. *B. R. 1. Esc. 6. y Camp.* escollan.

27 *Camp.* tragan.

28 *B. R. 1. y Esc. 6.* ca non deven.

29 *Esc. 6.* torvada.

30 *S. B.* bueltes.

31 *B. R. 1. y Esc. 3.* El bienaventurado Cindasiondo. *Esc. 6.* Rescindo. *Esc. 2.* El Rey d. Flavio.

32 Esc. 6. *de lo prazo.*

33 *S. B.* Muechas. *E. R. y Esc. 2.* Mochas.

34 *S. B.* iuuezes, *y así otras veces.*

35 *B. R. 1. omite* los saiones.

36 *S. B.* recaudo dámas. *Malp. 2.* de ámbas.

37 *B. R. 1.* la una ye agravada mas que non deve.

38 *Toled.* engannada. *B. R. 1. 2. Malp. 1. Esc. 1. 2. 3. 5. S. B. Camp. y Bex.* agraviada. *Malp. 2.* engravada. *Esc. 4. y E. R.* agravada. *Esc. 6.* agraveada.

39 *Camp. E. R. y Bex.* deve.

40 *Esc. 2. y 6.* Que quando.

41 *B. R. 1.* quando una de las partes tien mal pleyto.

42 *Malp. 2.* á pleyto.

43 *B. R. 1.* é la otra non quier.

44 *S. B. Malp. 1. B. R. 2. E. R. y Esc. 5.* non les pequenna. *B. R. 1.* nol ye pequenna pérdida al que non vien. *Esc. 3.* non le es pequenna pérdida al que non viene. *Esc. 2.* pérdida á la otra partida.

de establescemos é amonestamos [1] en esta ley á todos los iuezes, que quando el pleyto se deve traer por plazos, é pusieren [2] en qual logar el pleyto seya tractado [3], ó en qual [4] logar seya pagada la debda, que constringan ámbas las partes por buen [5] recabdo, que al dia del plazo vengan [6] por sí, ó por su [7] mandado al pleyto, que el pleyto pueda seer mas aina [8] acabado. E [9] aquel que [10] non quisiere venir el dia del plazo, ó si [11] le viniere enfermedad [12], ó otro destorvo, é non lo fiziere saber al iuez, ó á su adversario, é non viniere fata aquel tiempo que es establescido en otra ley, que pague la pena que prometió [13] al otro que vino [14] al plazo, é que la [15] demanda finque salva. E si el iuez con el sayon esto non quisieren [16] fazer, é tomar recabdo de la [17] una de las partes, é dexare de tomar del otra [18] parte, la pena que fizo prometer á aquel que vino al pleyto [19], pechel al [20] tanto de lo suyo. E si el iuez el recabdo [21] que tomó de la una parte [22], entregare [23] al otra, ó quitare por danno fazer al otra parte, la pena que era prometida en el recabdo péchela [24] el iuez de lo suyo á aquel á quien quiso fazer el danno, é finque la demanda salva. Hy el recabdo que tomó el iuez de las partes [25] por su nombre [26], si lo [27] pierde alguna de las partes, non lo deve ganar [28] todo el iuez, ni [29] el sayon, mas deve [30] aver la meetad el iuez y el sayon, y el otra meetad deve aver el que lo vencierе [31].

V. El Rey Don Flavio Resdo [32].

Que despues quel pleyto es antel iuez, las partes non deven fazer composicion entre sí sin mandado del iuez.

Si los iuezes no determinan [33] los pleytos, que son comenzados por derecho, non aviene [34] tan solamientre que non puedan seer departidos sin grand gravedumbre; mas aviene muchas vezes que la iusticia desperece [35]. Ca muchos omnes son, que depues [36] que se querellan al rey, que les faga aver derecho, por esquivar [37] la pena de la ley [38] el pleyto que [39] trayen antel [40] rey, métenlo por abenencia [41]. E porque nenguno non pueda fuir [42] de la pena de la ley por este enganno, por ende establescemos en esta ley, que tod omne, pues que [43] mostrar su querella al rey, hy el pleyto tractare antel, por ninguna guisa non se faga ende [44] á fuera, ni [45] faga ninguna abenencia con el otra parte, mas entienda siempre en razonar el pleyto fasta [46] que el rey dé su iuyzio [47]. E si algun omne, pues que comenzare el pleyto antel rey [48], ó ante su mandado, non quisiere traer el pleyto, é fiziere alguna abe-

1 *B. R. 1.* establescemos en esta lee, et amonestámoslos. *B. R. 2. y Malp. 2.* en esta ley, é amonestamos.
2 *B. R. 1.* oposiéron.
3 *B. R. 1. y Malp. 1.* traido. *S. B. y Malp. 2.* sea tractado el pleyto. *Camp.* trahudo.
4 *B. R. 1. y Malp. 2.* en que.
5 *B. R. 1.* bon recaudo. *Esc. 1.* recabdo bueno.
6 *M.* venga.
7 *B. R. 1. y S. B.* por so. *E. R.* por sí ó por personero al pleyto.
8 *Esc. 6.* agina.
9 *Malp. 2.* E que aquel.
10 *B. R. 1.* E que aquel non quesier venir el dia del plazo, ó si nol venier enfermedat.
11 *S. B.* ó sil veniere enfermedat. *Malp. 2. y Esc. 1.* sil aviniere. *Esc. 3.* ó si nol venier enfermedat.
12 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* enfermedad, ó llenas de agua ó otro destorbo, &c.
13 *Esc. 1. 6. Bex. y Camp.* prometeó. *E. R.* promitió.
14 *S. B. Camp. y Bex.* que veno. *B. R. 3. Esc. 3. 6. y E. R.* vieno.
15 *M.* é aquella demanda que finque salva.
16 *M.* fazer en tomar.
17 *S. B. y Malp. 2.* del una.
18 *S. B.* de la otra, la pena. *Malp. 2.* del otra, la pena.
19 *Bex. B. R. 1. 2. y E. R.* plazo.
20 *Bex. y S. B.* pechel tanto de lo so. *B. R. 2. 3. y Esc. 4.* pechel tanto de lo suyo. *E. R. y Esc. 6.* pechel otro tanto de lo so.
21 *S. B. Esc. 4. y B. R. 1.* recaudo.
22 *Toled.* parte negar, ó mandare ó entregare, &c. *Malp. 2.* negar ó mudar, ó entregare. *Esc. 1.* negare. *Esc. 6.* de la una parte pora entregar á la otra, ó la quitare.
23 *B. R. 1.* entregue á la otra parte, ó la quitar por fazer danpno á la otra parte. *S. B.* entregare al otra parte, ol quitare.
24 *M.* por danno aquel á quien fiziere al otra. *B. R. 3.* peche el iuiz de lo so á aquel á quien quiso fazer danpno, et fica la demanda por salva.
25 *Esc. 2.* partidas.
26 *Esc. 6.* numbre. *B. R. 1. Camp. y Bex.* so nomne.
27 *Esc. 6.* se lo non pierde. *Esc. 1. E. R. y Malp. 1.* si lo perdiere.
28 *Esc. 2.* aver. *B. R. 3. y Esc. 6.* aganar. *E. R.* guanar.
29 *B. R. 1. 3. y Camp.* nen. *E. R.* nil sayon. *Bex.* nel sayon.
30 *M.* deven.
31 *Esc. 3. y 6.* venzier. *Camp.* venceó. *Bex.* vencyó. *E. R.* vincere. *B. R. 1.* vencir.
32 *Esta ley faita en el Esc. 1. En Malp. 1. E. R. y Esc. 3.* Rescindo. *B. R. 1.* Recesvindo.
33 *Malp. 2. y Toled.* desterminan. *Esc. 5.* demandan.
34 *B. R. 1. 3. y Esc. 5.* avian. *Malp. 2. y Camp.* avien. *Esc. 6.* aven.
35 *B. R. 1.* desperecia. *B. R. 2.* se perece. *Esc. 5.* iusticia perece.
36 *S. B. B. R. 1. y Malp. 2.* pues.
37 *B. R. 1.* desquitar.
38 *S. B.* é pues quel pleyto trayen antel rey.
39 *B. R. 1.* el pleyto trae antel rey, é enziéndelo por aventura.
40 *M.* antel iuez. *Esc. 6.* ante que lo ayan ante el rey.
41 *Esc. 6.* avenenza. *E. R.* avinienza.
42 *S. B. Malp. 2. Esc. 3. 4. y E. R.* foir. *Esc. 6.* fugir. *Camp.* fogir.
43 *S. B. y Malp. 2.* pues que su querella mostrare antel rey. *B. R. 1.* pues que sua querella ha mostrar antel iuiz.
44 *S. B. Esc. 2. y 4.* dende. *Malp. 2.* dend. *Bex.* dent.
45 *S. B. y Malp. 2.* nin.
46 *B. R. 1. y Esc. 6.* ata. *Esc. 5. y B. R. 3.* fata.
47 *S. B. Malp. 2. Esc. 2. y 4.* iudicio. *Esc. 3.* ioicio. *Esc. 6.* iudizo.
48 *M.* si enviar su mandado.

nencia con el otra parte, así el que demanda, cuemo[1] aquel á quien él demandava, deve pechar cada uno al rey tanto[2] quanto era la demanda[3]; assí que el rey pueda daquello fazer lo que quisiere. E otra tal pena deven aver aquellos que traen[4] el pleyto ante los otros iuezes, é depues fazen abenencia, ó composicion con el otra parte. Assi que el iuez y el sayon deven aver esta[5] pena, é partirla[6] entre sí. E si alguna de las partes non oviere de que la pague[7], reciba C.[8] azotes, y el iuez non finque por ende[9] que no acabe el pleyto. Mas aquellos sacamos[10] de la pena desta ley, á quien manda el rey, ó el iuez que se abengan[11].

VI. El Rey Don Flavio Resdo[12].

Que ámbas las partes deven dar pruevas en el pleyto.

En los pleytos que el iuez oye[13], cada una de las partes deve dar sus pesquisas é sus pruevas, y el iuez deve catar qual[14] prueva meior. E si por las pruevas[15] non pudiere saber la verdad, estonze deve mandar[16] el iuez á aquel de quien se querellavan, que se salve por su sacramiento, que aquella cosa quel[17] demandan, non la ovo, nin la a, ni save ende[18] nada, ni lo cree[19], ni que non fizo aquello quel dizen[20]. E pues que iurar[21] aquel quel demandó[22] tuerto, peche V. sueldos[23].

VII.[24] El Rey Don Flavio Resdo.

Si alguno faze trabaiar á otro con tuerto de luenga[25] carrera[26].

Nos devemos toller[27] el tuerto de los que fazen mal á los buenos, é por ende establescemos que todo omne que se querella[28] de otro, é lo fiziere[29] venir antel príncipe, ó antel iuez con tuerto[30], pues que el tuerto fuere sabido, si lo fizo venir mas de L.[31] millas[32], ó poco ménos con tuerto, peche V. sueldos por el tuerto quel demandava. E si lo fizo venir LX. millas, pechel VI. sueldos; é si[33] adelantre mas, cuemo crecieren las millas, por cada X. millas le peche[34] un sueldo. E por C. millas peche X. sueldos. E por L. millas peche V. sueldos. E así quanto cresciere el número[35] de las millas, tanto[36] mas crezca el número[37] de la pena, segund cuemo es dicho.

VIII. Ley antigua.[38] *Si algun omne que es en tierra de un iuez quiere llamar á otro, que es en tierra dotro iuez, por se querellar dél.*

Si algun omne libre ó siervo se quiere querellar dotro omne en tierra de otro iuez, que non es el su iuez daquel que se querella, el su iuez de la su tierra deve enviar sus letras al otro iuez seelladas con su seyllo, é[39] quel ruegue, que ozca[40] la querella daquel su omne, é quel faga aver derecho. E si della[41] primera vez que ge[42] lo ruega no lo quisiere fazer[43], estonze[44] aquel

1 *Esc. 6.* como el demandado.
2 *B. R. 1.* fasta tanto.
3 *Esc. 2.* demandancia.
4 *E. R. Esc. 6. y S. B.* trayen.
5 *M. y Malp. 2.* esa. *B. R. 1.* aquesta.
6 *Esc. 6. y Camp.* partilla.
7 *M.* de que lo pague. *Malp. 2.* de que pague. *Esc. 2. y 5.* de que los pague.
8 *S. B.* ciento.
9 *Esc. 2.* por ende de acabar el pleyto.
10 *B. R. 1.* aquellos non son.
11 *Esc. 5.* aviengan. *E. R.* avenguan.
12 *B. R. 1.* Recesvindo.
13 *Esc. 6.* ode. *Camp.* oe.
14 *Esc. 1.* qual prueva es meior. *Bex.* qual prueva ye melor. *E. R. y B. R. 3.* prova meyor.
15 *Esc. 6. Camp. y Bex.* provas.
16 *Camp. y Esc. 5.* deve demandar.
17 *S. B. y Bex.* que él le demandava. *Esc. 4. y B. R. 1.* que él le demanda. *M. y Malp. 2.* quel demanda.
18 *S. B. Esc. 1. 2. 4. y Malp. 2.* dende. *Malp. 1. y B. R. 3.* dela nada.
19 *Toled. Malp. 1. 2. S. B. y Esc. 4.* creie.
20 *Toled. y Malp. 2.* quel dizen contra la otra parte. *Esc. 1.* dizen contra la otra parte, quel demanda. *B. R. 1.* diz. *E. R.* él dize.
21 *Malp. 1. E. R. y S. B.* iurare.
22 *M.* demandava. *Malp. 2. y Esc. 1.* demanda.
23 *Toled. Esc. 1. y Malp. 2.* V. sueldos doro non queriendo.
24 *Malp. 1. E. R. y B. R. 3.* Rescindo. *B. R. 1.* Recesvindo.
25 Esc. 6. Camp. y Bex. *longa.* E. R. *longua.*
26 Esc. 1. y 3. *tierra.*
27 *B. R. 1. y Esc. 3.* atoller. *Esc. 6.* atoyer.
28 *Esc. 5.* querellar.
29 *S. B. Bex. y Malp. 2.* é lo face. *B. R. 1.* faz.
30 *B. R. 1.* é pues que el tuerto for sabido.
31 *S. B.* cinquanta. *Esc. 4.* cinquaenta.
32 *Esc. 1. y Bex.* milias.
33 *Toled. y Esc. 1.* é así cabadelante (*Esc. 1.* adelantre) como mas acrescieren las millas. *S. B. Esc. 2. 3. 4. 5. 6. y Bex.* é así adelantre cuemo mas crecieren. *B. R. 1. y 3.* é así adelantre quanto mas. *Esc. 2.* é si mas adelantrare quanto mas crecieren. *Malp. 1.* et si adelante quanto mas.
34 *M.* millas peche.
35 *B. R. 1.* la cuenta. *Esc. 3.* crescieren las millas.
36 *Esc. 5.* así cresca.
37 *B. R. 1. y Esc. 3.* cuenta.
38 *Esta nota falta en el Toled. y Esc. 1.*
39 *Esc. 6.* en quel roga. *Esc. 5.* en que. *B. R. 3.* en quel ruega.
40 *Toled. B. R. 1. 2. y Esc. 5.* oya. *S. B. y Esc. 4.* ozga. *E. R.* oza.
41 *S. B. E. R. y Malp. 2.* de la.
42 *S. B. Malp. 2. y Esc. 4.* ye. *Bex. y B. R. 1.* le lo. *Esc. 5.* quel ruegó.
43 *Toled.* fazer, é ayudar á su vecino, estonze. *Malp. 2. y Esc. 1.* fazer, é ayudar á su vecino.
44 *B. R. 1. y Camp.* estoncia. *E. R.* entonce.

iuez que envió sus letras deve [1] tomar cerca [2] sí tanto de sus cosas daquel iuez á quien envió sus letras, si las pudiere fallar, quanto [3] era la demanda, é délas [4] á aquel que se querella que las tenga, é que las guarde, en tal manera que non aya ende si non los fructos [5] é las despensas [6]. E quando el iuez á quien fuéron enviadas las letras quisiere depues [7] oir [8] el que se querella [9], é tenerle á derecho, manamano [10] que el iuez que envió [11] las letras le deve entregar todas las cosas quel tomara, é los fructos que el querelloso despendió [12] con razon non sea tenudo de los entregar. E si depues apareciere [13], que [14] el iuez á quien se querellaba, fué prendado [15] por [16] tuerto que [17] demandava, el [18] querelloso deve entregar la cosa que tinie [19] daquel iuez, é otro [20] tanto de lo suyo. E si el iuez que recibió [21] las letras non [22] quiso fazer derecho, é non [23] a nada cabel [24] otro iuez [25], quel [26] pueda [27] prendar, estonz el otro iuez que envió las letras, deve prendar qual cosa [28] quier que falle cabe [29] sí en la tierra daquel otro iuez, é dé [30] sus letras, é su mandado á aquel que se querella, que ge [31] lo dé por su prenda, é que [32] la pueda tomar [33]. E si aquel cuya es la cosa prendada [34], se querellar al rey ó al sennor de la tierra, por quel prendáron [35], el iuez que non quiso fazer la iusticia [36], le deve pagar de lo suyo en quatro [37] duplo tod el danno [38] que ende recibió aquel que fué prendado por el iuez que nol quiso fazer [39] su derecho. E si por [40] aventura la prenda [41] fuere de las cosas del debdor de quien se querellava aquel otro, non deve el iuez fazer mayor emienda. E si el iuez á quien ruegan [42] que faga iusticia [43], quisiere depues oyr [44] el pleyto, é fallare por verdad que aquel que se querelló primeramientre, que se querelló con tuerto, faga ende un escripto, y envie el traslado de aquel escripto seellado al iuez, que lo rogara [45] primeramientre que fiziese iusticia. Hy el querellador porque prendó con tuerto, si es omne libre, peche el duplo [46], assí que entregue [47] lo que prendó [48], é peche [49] al tanto [50] por emienda. E si es siervo el que prendó, entregue lo que prendó, é reciba C. azotes, é sea sennalado [51] laydamientre [52]. E los quel ayudáron [53] á prendar, si son siervos, é viniéron por su grado, cada uno dellos reciba C. azotes. E si son omnes libres cada uno dellos entregue otro tanto [54] cuemo aquello que prendó al sennor de la cosa, sin la emienda que ha de fazer el que fizo prendar con tuerto.

1 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* deve buscar por todo su término las cosas daquel alcalde á quien envió sus letras, si las pudiere fallar. (*Esc. 1.* é quanto la demanda es, tómelo, é délas) quanto era la demanda, é délas á aquel que se querellava que las tenga, é que las guarde en tal manera &c.

2 *Esc. 6.* acerca se. *E. R.* circa sí.

3 *M.* quanto podie valer la demanda.

4 *Esc. 6.* dialas. *B. R. 1. 3. y Camp.* dielas. *M.* délo.... lo.

5 *B. R. 1. 3. Esc. 6. Camp. y Bex.* fruchos. *E. R.* frochos. *Esc. 5.* fructus.

6 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* espensas. *B. R. 1. Camp. y Bex.* despiensas. *B. R. 3. y Esc. 3.* despesas.

7 *B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. y 6.* despues.

8 *Esc. 5.* oyer. *Esc. 6.* odir. *E. R. Bex. Esc. 1. 2. y 3.* oir al que.

9 *Esc. 2. y 6.* querellaba. *Camp.* el querelloso.

10 *Esc. 2.* mano á mano el. *Esc. 6.* man et man é lo iuiz.

11 *B. R. 1.* enviara.

12 *Esc. 6. Camp. y Bex.* despendeó. *Esc. 5.* vendió. *B. R. 2.* espendió.

13 *B. R. 1. y Malp. 2.* aparecier. *S. B. y Esc. 4.* aparesciere.

14 *Esc. 1.* que el alcalde de quien se querellaba.

15 *S. B. Malp. 2. y Esc. 1.* pendrado. *B. R. 1. y Camp.* pennorado con (*Camp.* con torto) tuerto.

16 *Toled.* á tuerto que non demandaba.

17 *S. B. y Esc. 2.* quel.

18 *S. B. y E. R.* estonce el querelloso. *B. R. 1. y Esc. 5.* demandaba este querelloso. Estonza (*Esc. 5.* Estonce) el querelloso deve.

19 *S. B. Malp. 2. Bex. y Camp.* tiene. *B. R. 1.* tenia.

20 *B. R. 1.* otro atanto de lo so. *S. B. Esc. 4. 6. Camp. y Bex.* de lo so.

21 *S. B. y B. R. 1. 3.* recebió. *E. R.* recebeó. *Esc. 3.* rescebió.

22 *S. B. B. R. 1. Malp. 2. Esc. 2. y 4.* é non quiso.

23 *S. B. Esc. 1. 2. y 4.* dro. non a nada. *Esc. 6.* ó non ha nada.

24 *S. B. Esc. 2. 4. y Camp.* cabo el. *Esc. 1.* de cabo el otro alcalde. *Toled.* contral otro alcalde.

25 *Esc. 1.* el otro iuez que envió las letras deve prendar.

26 *Toled. Camp. y Bex.* quel pueda peindrar.... peindrar.

27 *B. R. 1.* quien pueda pennorar. Estonza el iuiz.... pennorar.

28 *S. B.* qualque cosa. *B. R. 1.* qualquier cosa.

29 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* ante sí. *B. R. 1. Esc. 2. 4. y S. B.* cabo sí.

30 *M.* dél sus letras. *Esc. 6.* envie sus letras.

31 *S. B. Esc. 2. y 4.* se lo da por pendra. *B. R. 1.* llelo da por pennora.

32 *Malp. 2.* que ge la. *Esc. 1.* que gi la pueda.

33 *M. Malp. 2. y Esc. 1.* tornar.

34 *Esc. 1.* peindrada. *Bex.* prindada.

35 *Esc. 1.* peindráron. *Esc. 6. y Bex.* prindáron.

36 *Esc. 2.* sentencia.

37 *S. B. Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. y Bex.* en quatro duplos. *B. R. 1. y E. R.* en quatro dublo. *Camp. y Esc. 6.* en quatro dublos. *B. R. 3.* en quatro doblos.

38 *B. R. 1. y Esc. 6.* dampno.

39 *Esc. 3.* fazer el derecho. *M.* fazer su derecho.

40 *S. B. Malp. 2. Esc. 2. y 4.* ventura.

41 *Esc. 1.* peyndra. *Esc. 6.* prinda.

42 *Esc. 6.* ruegan pora iustiza. *M. y Esc. 5.* ruega.

43 *E. R.* derecho.

44 *B. R. 1.* iusticia pesquerir despues el pleyto. *Esc. 6.* iusticia pesquisier despues el pleyto. *Esc. 6.* odir.

45 *B. R. 1.* que lo ruega.... faga iusticia. *S. B.* quel rogava.... quel fiziese iusticia. *Esc. 4. y 6.* que le rogara. *M. y Malp. 2.* lo iudgara.

46 *B. R. 1.* debdo. *Esc. 6.* en dublo. *B. R. 3.* el doblo.

47 *S. B. Esc. 2. y 4.* entergue lo que tomó.

48 *Camp. y Bex.* tomó.

49 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* peche de lo suyo al tanto &c.

50 *B. R. 1. y Esc. 5.* otro tanto.

51 *Esc. 1.* sennelado. *Esc. 6. y Camp.* sinnalado.

52 *Malp. 2. y Esc. 1. añaden:* é entregue todo lo que tomó.

53 *Bex.* andáron.

54 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* otro tanto de lo suyo.

IX. El Rey Don Citasuindo [1].

De los que defienden pleytos agenos.

Tod omne que a pleyto, é da el pleyto á algun omne poderoso [2] que por su ayuda daquel poderoso pueda [3] vencer su adversario, deve perder la cosa y el pleyto, maguer que lo [4] demande con derecho [5]. E el iuez si aquel poderoso quisiere razonar [6] en el pleyto, puedégelo defender que lo non faga. E si aquel poderoso no lo quisiere lexar [7] por el iuez [8], nin se quisiere salir del pleyto, el iuez deve levar dél dos [9] libras doro, la una pora sí, y el otra pora [10] la otra parte [11], y echar el poderoso fuera del yuizio por fuerza [12]. Hy [13] las personas de menor guisa, si quiere [14] sean siervos ó libres, que non quisieren lexar el pleyto por defendimiento [15] del iuez, cada uno dellos reciba L. [16] azotes.

X. *Que tod omne deve responder [17] al siervo ageno que se querella dél.*

Por ende [18] castiga la ley los malfechores [19] que cada uno se lexe [20] de fazer mal mas ayna [21]. Ca [22] viemos muchas vezes muchos omnes libres, que fazen [23] feridas [24] á siervos agenos, é non les quieren responder [25] por ende a los siervos ni [26] les fazer derecho, porque dizen que maguer que [27] los venciesen á los siervos, los siervos non avien de que les fiziesen emienda. Onde que [28] porque esta escusacion el siervo non sea ferido, nin el sennor non reciba dampno, si por ventura [29] el sennor fuere porlongado. L. [30] millas, ó por mas, establescemos que nengun [31] omne non se pueda escusar, que non responda al siervo. Onde si el siervo diz, que quier fazer demanda por sí, ó por sus sennores, aquel contra quien la quiere fazer, deve seer costrennido por el iuez, quel responda por derecho, é quel faga emienda segund la ley, si el siervo lo pudiere venzer. E si el siervo no lo pudiere vencer, él se deve salvar por su sacramento, que aquello quel demandavan [32] non lo sabe [33], nin [34] lo mandó fazer. E despues que fuere salvo por su sagramiento, el siervo le faga tal emienda cuemo le farie un omne libre, é su sennor del siervo non la pueda desfazer [35] la emienda. Todavía si la demanda fuere

1 *B. R. 1.* Cindasuindo. *Esc. 6.* Resciundo.
2 *Esc. 1.* porque con su ayuda.
3 *B. R. 1.* poda.
4 *Esc. 6.* la.
5 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* con derecho, et quando quier que el alcalde viere algun omne poderoso que quier razonar por otro menor, non ge lo oya, é mándelo ende salir.
6 *Esc. 6.* razonar el pleyto, pódelo defiender.
7 *S. B. B. R. Malp. 2. Esc. 1. 4. y 6.* dexar. *Esc. 2.* leixar.
8 *Toled. y Malp. 2.* iuez, é lo menospreciare, nin se quisiere, &c. *Esc. 1.* iuez, é lo menazar y echar el poderoso.
9 *B. R. 1. y Bex.* duas. *Esc. 6.* due. *Malp. 2. y Esc. 1.* una libra doro, y echar.
10 *S. B.* por al otra.
11 *Esc. 5.* partida.
12 *B. R. 1.* por forcia. *Esc. 6.* por furza.
13 *Malp. 2. y Esc. 1.* E alas otras personas. *M.* Hy alas. *Esc. 2. 4. 6. Bex. y Camp.* Y las otras personas. *Esc. 1.* Y á las otras personas.
14 *B. R. 1.* quier sean.
15 *Esc. 6.* defiendemento.
16 *Toled. y B. R. 1.* cient. *S. B.* cinqueanta. *Esc. 4.* cinquaenta.
17 Camp. *responder á siervo alleno.*
18 *Malp. 2.* Por eso non cesa la ley de castigar los malfechores por tal que sean vedadas las malfetrías é los tuertos. Ca nos viemos muchos omnes libres que de ligero fieren é maltraen siervos agenos, é non se quieren con ellos parar antel iuez. E fazen tal escusacion, que ellos non les conviene de se parar antel iuez si non con qui les faga emienda de lo que les non podiere provar. E por ende nos semeia derecho, que quando entre el siervo é su sennor oviere mas de L. millas, y el siervo mantoviere la voz de su sennor en lo que fuere á danno de su aver, é lo quisiere él guardar, ó por feridas que reciba el siervo en su cuerpo, nenguno non sea desdenado de se parar con él antel iuez por sí ó por su advocado de lo quel demandare el siervo por sí ó por aver de su sennor. E si el siervo podiere provar al omne libre su querella, el iuez le faga aver derecho de quanto le provare; é si ge non lo podiere provar, el omne libre se salve por su sagramento, que él non fizo ninguna cosa de quanto el siervo dél querellava, nin lo sabe, nin lo mandó fazer. E pues quel oviere yurado, el siervo le faga tamanna emienda quamanna establecimos en las yuras de los omnes libres en tal manera, que el sennor no pueda razonar por su siervo en esto; é si la querella que el siervo faze contra el omne libre es valía de X. sueldos ó ménos, el omne libre, que yura faga emienda al siervo de la meatad, que farie el omne libre que son II. sueldos é medio doro. E si el sennor del siervo fuere aquende de L. millas, el siervo non pueda traer al omne libre antel iuez, fueras end si el sennor estudiere de guisa que non pueda hy venir por sí. E si assí fuere, el sennor faga escripto por su mano al iuez de su escusation é de cuemo adelantra á su siervo en su voz. E si el siervo por enganno ó á sabiendas non mantoviere la voz del sennor cuemo deve, damos al sennor poder de renovar su voz de cabo por sí ó por su messagero de qui fué fasta alcance derecho.
19 *Esc. 1.* malos fechos. *Esc. 6.* malfeytores. *Malp. 1.* malos fechores.
20 *Toled.* dexa. *S. B.* dexe.
21 *Esc. 6.* agina. *M.* ayana.
22 *S. B. B. R. 1. Esc. 4. y 6.* Ca muchos omes libres vimos.
23 *Bex.* fazien.
24 *E. R. y Esc. 6.* firidas.
25 *S. B. Esc. 1. 2. 4. y 6.* por ende responder. *B. R. 1.* por ende aresponder.
26 *S. B.* nen.
27 *S. B. B. R. 1. Esc. 2. y 6.* ellos.
28 *M.* Onde porque. *S. B. y B. R. 3.* Onde que por esta.
29 *B. R. 1.* si por aventura el sennor for porlongado por. *Camp. y Bex.* si por aventuria.... for alongado.
30 *Esc. 4.* cinquaenta.
31 *B. R. 1.* nenguno non.
32 *Camp. Bex. y Esc. 5.* demanda. *S. B. y Esc. 2.* demanda. *B. R. 1.* demandara. *Esc. 1. 4. y 6.* demandan.
33 *Esc. 5. 6. Camp. y Bex.* non sabe delo, nen lo vió, nen lo fizo, nen lo mandó fazer.
34 *Toled. 1. Esc. 1. 2. y 4.* nin lo vía, nin lo fizo, nin lo mandó fazer. *B. R. 1.* ne lo vió, ne lo fizo, ne lo mandó fazer. *S. B.* nin lo fizo, ni lo mandó fazer.
35 *Esc. 1.* fazer. *Camp.* si non podier fazer.

ménos [1] que X. sueldos, peche el siervo por emienda II. sueldos é medio, é non mas. E si el sennor del siervo es porlongado ménos de L. millas, el siervo non se puede querellar del omne libre, nil puede demandar nada, fueras [2] ende si el sennor non puede venir al pleyto por sí mismo, é si enviare sus letras al iuez por el siervo, quel manda [3] que razone el pleyto por sí. E si el siervo que faze demanda por su sennor, dannar el pleyto de su sennor, ó lo perdiere por su enganno, ó por su pereza, el sennor puede demandar el pleyto de cabo, é renovarlo [4] por sí, ó por su personero [5].

III. TITOL [6] DE LOS MANDADORES [7],

E DE LAS COSAS QVE MANDAN. [8]

I. *Que los príncipes é los obispos non pueden traher el pleyto por sí, mas por sus omnes* [9].
II. *Del iuez que deve mandar* [10] *al que se querella, si el pleyto es suyo ó ageno.*
III. *Del que se non sabe razonar por sí* [11], *que lo dé escripto al vocero* [12].
IV. *Que los iuezes non deven fazer tormentar las personas poderosas por otrí, si non por sí, é cuemo el omne libre* [13], *ó el siervo deven seer tormentados.*
V. *Del que metió su personero* [14], *que si el pleyto es mucho porlongado por aquel personero, que lo pueda mudar.*
VI. *Que las muieres non deven seer personeras* [15] *dotri, mas bien pueden razonar su* [16] *pleyto.*
VII. *Que el provecho* [17] *y el danno del pleyto deve tornar á aquel que mete el personero* [18].
VIII. *Del que es* [19] *personero, si muriere, sus erederos deven aver lo quel fuera prometido* [20].
IX. *Quales personeros deven aver los omnes que son poderosos, é los que son pobres* [21].
X. *Que los mayordomos de las cosas del rey pueden meter por personeros á quien quisieren.*

I. [22] *Que los príncipes é los obispos non pueden traher el pleyto por sí, mas por sus omnes.*

Los sennores quanto mas deven iudgar [23] los pleytos, tanto mas [24] deven guardar de los destorbar [25]. Onde si el obispo ó el príncipe an pleyto con algun omne, ellos deven dar otros personeros, que trayan [26] el pleyto por ellos. Ca desondra [27] semeiarie [28] á tan grandes omnes, si algun omne rafez [29] les contradixiesse lo que dixiessen en el pleyto. Hy el rey si quisiere traer el pleyto por sí, ¿quien le osará contradezir [30]? Onde que por el miedo del poderío [31] non desfalezca [32] la verdad, mandamos que non tracten ellos el pleyto por sí, mas por sus mandaderos [33].

1 *Esc. 4.* ménos de diez. *Bex.* V.
2 *Esc. 6.* salvo si.
3 *B. R. 1. y Esc. 1.* demanda.
4 *Esc. 1.* razonarlo por sí.
5 *Camp. y Bex.* pesonero.
6 *Malp. 1.* TITOLO. *B. R. 1.* TITVLO. *En el Toled. el epígrafe de este título dice: Que los poderosos no tengan sus pleytos por sí.*
7 *S. B.* MANDADEROS. *Esc. 2.* DEMANDADORES. *Malp. 2.* DE LOS QVE ADELATRAN EN SVS PLEYTOS, E SVS DEFENDEDORES. *Esc. 1.* DE LOS QVE SE ADELATRAN EN LOS PLEYTOS, E LOS DEFIENDEN. *Esc. 6.* DE LLOS BISPOS E DE LOS PRINCIPES.
8 *Esc. 2. y Bex.* DEMANDAN.
9 Esc. 6. *ombres.* B. R. 3. *personeros*, y así en la ley.
10 S. B. B. R. 1. 2. 3. Malp. 1. Esc. 1. 2. 4. y 6. *demandar.*
11 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *por sí, que faga carta de adelantanza* (Malp. 2. y Esc. 1. *adelantranza*) *á su vocero.*
12 Esc. 2. *personero.* Camp. *pessonero.*
13 Esc. 1. *libre vil.* B. R. 3. *el omne libre deve ser*, y así en la ley.
14 Malp. 2. *vocero*, y así despues.
15 Malp. 2. *voceras*, y así en la ley.
16 Malp. 2. B. R. 1. y 3. *por so.* B. R. 2. Esc. 1. y 2. *por su.*
17 S. B. *porvecho.*
18 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *personero, é el vocero que non pierda su soldada.*
19 Esc. 2. *Del que mete el personero.*
20 S. B. *prometudo.*
21 Esc. 6. y E. R. *puebles.*
22 *Toled. al principio de esta ley dice*: Ley antigua. *S. B. y Malp. 2. añaden*: El Rey Don Flavio Resdo. *B. R. 1.* El Rey Don Flavio Recesuindo.
23 *B. R. 1.* aiulgar. *Esc. 6.* agardar.
24 *B. R. 1. 2. Bex. y Esc. 5.* se deven.
25 *Esc. 6. Malp. 2. y B. R. 3.* estorvar.
26 *B. R. 1. 3. y Camp.* tragan.
27 *Esc. 1. Bex. y Camp.* desonrra.
28 *S. B. Esc. 4. 5. 6. B. R. 1. y Malp.* 2. semeiaria. *B. R. 3.* seria.
29 *Esc. 2. y 4.* refez. *Esc. 6.* rafieze. *E. R.* rafeze.
30 *Esc. 6.* contrariar. *Camp. y Bex.* contradizer. *B. R. 3.* contradizir.
31 *Esc. 5.* podirío. *Camp.* poderoso.
32 *B. R. 2. S. B. y Malp.* 2. desfallezca. *Esc. 1.* falezca. *Esc. 6.* defalesca.
33 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* mandaderos. E otrosí los de las nobles órdenes é los príncipes de nuestra comunidat. *Bex.* mandadeiros.

II. *Del iuez que deve mandar al que se querella, si el pleyto es suyo ó ageno.*

El iuez deve primeramientre demandar á aquel [1] que se querella, si es el pleyto suyo ó ageno. E si dixiere que es ageno, muestre cuemol mandó que se querellase aquel cuyo era el pleyto: é pues que lo mostrare, el iuez faga escrevir en [2] la carta, quien es aquel que se querella, ó por [3] cuyo mandado se querella. E tome el traslado, é guardelo con los otros escriptos del iuyzio; é aquel de quien se querella, puede demandar quel muestre [4] el mandado, que pueda saber porque razon, ó por qual cosa se querella [5] dél, et cuemo [6] mandáron al personero que se querellase.

III. El Rey Don Citasuindo [7].

Del [8] que se non sabe razonar por sí, que lo dé [9] escripto al vocero.

Si algun omne non sabe, ó non quiere dezir [10] su querella por sí, déla en escripto á su personero, en [11] que aya testimonias, ó seyellos. E si aquel personero se lexar [12] venzer [13] por pleyto ó por enganno, quanto perdió por él [14] el sennor del pleyto, todo ge lo deve entregar el personero de lo suyo, é quanto pudiera ganar [15], é non lo quiso ganar, otrosí todo lo deve pechar [16] de lo suyo: y dizemos que el siervo non deve [17] seer personero de nenguno en pleyto, si non de su sennor, ó de su sennora, ó por alguna eglesia, ó por algun [18] pobre, ó del rey.

IV. [19] Ley antigua. *Que los iuezes non deven fazer tormentar las personas poderosas por otri, si non por sí, et cuemo el omne libre, ó el siervo deve seer tormentado.*

Non [20] mandamos que nengun iuez mande á nengun omne, que faga penar algun omne de grand guisa; mas si es omne de pequenna [21] guisa, ó pobre [22], é sea [32] otra veze fallado en pecado, non [24] mandamos que tal [25] persona sea metida [26] en [27] tormentos, por se querellar alguno del personero: fueras ende si aquel que mete el personero, mete omne que sea libre é non siervo. E que el mandado que el da sea firmado por tres testigos [28], ó por [29] él mismo antel iuez. E si por ventura fizo tormentar aquel que non era culpado, el que metió el personero deve recebir la pena que es contenuda en la ley del sexto libro, en el primero título de la era segunda, o [30] departe la ley por quien ó por quales cosas el omne libre deve seer tormentado. E los [31] otros pleytos, que son de [32] algunos malos [33] fechos, bien mandamos que se puedan traer [34] por personeros, assí que dén [35] por personero omne libre contra omne libre, y el siervo que es acusado, puede seer metudo en tormentos [36]: maguer que algun omne libre ó siervo se querella [37] dél por personero, en tal manera que si el siervo saliere [38] sin culpa, el iuez le faga fazer emienda segund la ley á aquel que se querellava por personero. E todávia non deve seer quito el personero fasta que venga él que lo metió por personero [39]. E si quisiere fazer tormentar algun omne ante que lo pueda fazer, ante deve dar buen recabdo [40], cuemo mandare el iuez.

1 *B. R. 3.* al que se querela.
2 *B. R. 1. y Esc. 6.* ena acta. *Esc. 5.* en la acta.
3 *B. R. 3.* ó per qual mandado.
4 *S. B. B. R. 1. Bex. y Malp.* 2. muestren. *Camp.* mostren. *B. R. 3.* que ye muestren.
5 *S. B. B. R. 1. 2. 3. Camp. Malp.* 2. *Esc.* 2. 4. *y 5.* se querellan. *Esc. 1.* por qual cosa querellan dél.
6 *Esc. 1.* et como mandó que se querellase al personero.
7 *Toled. sin autor. Malp. 1. y B. R.* 2. Rescindo. *B. R. 3.* Cisiundo.
8 Esc. 5. *Que el que.* B. R. 1. y 2. *Del qui non sabe.*
9 Toled. *que faga carta á su vocero.* Malp. 2. y Esc. 1. como en la rúbrica. Camp. *dia escripto al pesonero.* B. R. 3. *dia en escripto.* Esc. 6. *dia en iscripto.*
10 *B. R. 3.* sua razon per sí ó sua querela.
11 *S. B.* é que aia testimonias ó siellos. *B. R. 2. y 3.* et qui aya. *E. R.* é que aia testimonias ó siilos.
12 *S. B. y Malp.* 2. dexar. *Esc. 1. y 6.* se dexa.
13 *Esc. 6.* venzier el pleyto. *Esc. 1. 5. y B. R. 1.* venzer del pleyto. *B. R.* 2. venzer por pleytesía.
14 *M.* por el sennor. *B. R. 1.* perdió el sennor.
15 *Esc. 5.* guanar.
16 *S. B. Esc. 2. 4. Bex. y Camp.* pagar.
17 *Esc. 5. y 6.* puede. *Camp.* pode.
18 *B. R. 3.* dalgun pueblo. *Esc. 6.* puebre.
19 *En el Toled. falta* Ley antigua.
20 *Camp.* Nos.... iuiz non mande. *B. R. 3.* Mandamos. *B. R. 3.* Mandamos que.
21 *B. R. 1.* menor guisa é pobre.
22 *S. B. Esc. 2. 4. 5. Bex. B. R. 2. y 3.* é pobre, (*B. R. 3.* poble) é fué ya otra vez.
23 *B. R. 1.* et fuí ya otra vez.
24 *Malp. 1. M. y E. R.* Mas non. *Camp.* Nos mandamos. *B. R. 3.* Maes mandamos.
25 *Malp. 1. y B. R.* 2. alta persona. *B. R. 3.* otra. *E. R.* atal.
26 *S. B. Camp. Esc. 2. 4. y 6.* metuda.
27 *S. B. Esc. 1. y Bex.* tormientos.
28 *B. R. 1. y 3.* testimonias.
29 *Esc.* 2. é ante el iudez. *Esc. 4.* 6 por antel iuez.
30 *Bex. y B. R. 3.* hu.
31 *B. R. 1.* ennos otros.
32 *B. R. 3. y Esc. 6.* son dalgunos.
33 *Toled.* malfechores. *B. R. 1. y 3.* malfechos.
34 *B. R.* 2. defender.
35 *B. R. 3. y Camp.* dien.
36 *B. R. 3.* tormientos.
37 *Esc.* 2. del personero.
38 *B. R. 1. 3. Camp. y Bex.* salir.
39 *B. R. 1. y S. B.* personero ante el iuiz, é faga la emienda como manda ela ley, é si algun personero quisiere.
40 *Esc. 6. y B. R. 3.* recado. *B. R. 1.* recaudo.

V. [1] Ley antigua. [2] *Que el que metió su personero, que si el pleyto es mucho porlongado por aquel personero, que lo pueda mudar.*

Quien [3] trae el pleyto por mandado dotri, devel [4] acabar el pleyto quanto mas [5] pudiere. E si por ventura porlongare [6] el pleyto por enganno, que él podrie [7] mas ayna acabar si quisiesse, el que lo metió por personero venga [8] antel iuez. E si [9] pudiere provar que el su personero por enganno ó por pereza porlongó el [10] pleyto sobre diez dias sin voluntad del iuez, é que podie [11] aver el iuez é su adversario, estonz el que lo metió por personero puede traer el pleyto por sí, ó por otri quien [12] quisiere.

VI. *Que las muieres [13] non deven seer personeras dotri, mas bien pueden razonar por [14] su pleyto [15].*

Las muieres non deven traer [16] el pleyto dotri nenguno, mas bien pueden razonar su pleyto si [17] se quisieren. Ni el marido non puede traer [18] el pleyto de la muier sin su mandado della, si non diere buen [19] recabdo que la mugier aya por firme lo que él fiziere. E si la mugier lo quisiere despues desfazer, el marido deve perder [20] la pena que prometió [21] con el recabdo. E si el marido que trae [22] el pleyto de la mugier sin su mandado, lo perdiere [23] por ventura, esto non deve empeecer [24] á la mugier, que ella non [25] lo pueda demandar de cabo por sí, ó por otri si quisiere. E si por ventura el marido fué venzido [26] con derecho, é la mugier [27] se querella de cabo, si ella ó su personero fuere venzudo [28] otra vez, porque semeia que su marido [29] fué venzudo con tuerto, ella deve fazer emienda al iuez que iudgó primeramientre el pleyto é á su adversario, por quel fizo trabaiar [30] con tuerto assí cuemo manda la ley.

VII. Ley antigua. [31] *Que el provecho é el danno del pleyto deve tornar á aquel que mete el personero [32].*

El danno y el provecho del pleyto deven pertenezer [33] á aquel que metió el personero. E si el personero trae el pleyto fielmientre cuemo devie [34], el qui lo metió por personero nol puede dend toller [35] é meter otro, ca tuerto serie [36] que aquel que fielmientre trabaiava, perdiesse el precio [37] de su trabaio, é todavía el personero ante que entre en el pleyto, deve poner con el sennor del pleyto quantol dé. E si lo que venció [38] el personero non entregar al sennor del pleyto fasta tres meses, deve perder el personero quantol prometió el sennor del pleyto, y entregar aquella cosa á su sennor [39] por mandado del iuez [40].

VIII. El Rey Don Citasuindo [41].

Del [42] que es personero, si muriere [43], sus herederos deven aver lo quel fuera prometido [44].

El que tiene [45] personero en el pleyto, si se

1 *En el Toled. y Camp. falta* Ley antigua.
2 *Este epígrafe en el códice de Murcia dice: Que el provecho y el danno del pleyto deve tornar á aquel que mete el personero.*
3 *Esc. 2.* Qui entra é trahe. *Camp.* Quien tien. *Esc. 5. Malp. 1. 2. y S. B.* traye.
4 *B. R. 1. 2. y 3.* deve.
5 *B. R. 2.* quanto mas ayna.
6 *Esc. 5.* perluenga.
7 *Esc. 1.* podria.
8 *B. R. 1.* vienga. *E. R.* vingua.
9 *Esc. 1.* sil. *Bex.* E si por venturia.
10 *B. R. 3.* perlongó.
11 *Esc. 6.* podera.
12 *B. R. 3.* per otre se quisier. *Malp. 1.* por otri si quisiere.
13 S. B. B. R. 3. Malp. 2. Esc. 1. y 4. *mugieres*, y así despues.
14 Esc. 5. *por sí su pleyto.*
15 Esc. 1. *si quisieren.*
16 *B. R 1. y 3.* traher pleyto.
17 *B. R. 2. 3. Esc. 1. 2. 5. y Bex.* si quisieren. *S. B. omite* si se quisieren.
18 *S. B. Esc. 2. 4. B. R. 2. y 3.* razonar.
19 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* buen recabdo escripto antel iuez, et afirmado (*Esc. 1.* firmado por testimonias) por testigos que la muger aya por firme lo que él fiziere, é que se non repienta de como lo adelanta (*Malp. 2.* adelantró. *Esc. 1.* adelantó) en su voz. E si la muger lo quisiere &c.
20 *Esc. 5.* pechar.
21 *Esc. 6. y Camp.* prometeó.
22 *S. B. Esc. 4. y Malp. 2.* traye.
23 *B. R. 1.* perdir.
24 *Esc. 6.* empeyzer. *Esc. 3.* empeescer.
25 *B. R. 1.* no lo pueda. *S. B.* non pueda.
26 *S. B.* vencudo. *Esc. 2. 4. y Bex.* venzudo. *E. R.* vinzudo.
27 *Esc. 6.* muger.
28 *B. R. 2.* vencida.
29 *B. R. 1.* non fu. *S. B. Esc. 5. y 6.* non fué.
30 *S. B.* traer. *B. R. 3.* é á su aversario así cuemo manda la ley.
31 *En el Toled. Esc. 1. y 6. falta* Ley antigua.
32 Toled. Esc. 1. y Malp. 2. añaden: *é el vocero que non pierda su soldada.*
33 *Esc. 1. Bex. y B. R. 2.* pertenescer.
34 *S. B. Camp. Bex. Esc. 5. B. R. 1. y 2.* deve.
35 *Esc. 4.* sacar.
36 *S. B. Esc. 1. 6. B. R. 1. y Malp. 2.* seria. *Camp.* semellaria.
37 *Esc. 6.* prezo. *Esc. 3.* preszio.
38 *Bex. y Camp.* venceó.
39 *M.* á su sennor del pleyto por mandado del iuez.
40 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden*: et sea en voluntad del sennor del pleyto de meter otro personero. (*Malp. 2.* bozero.)
41 *B. R. 1. y Malp. 2.* Citasiundo. *S. B. E. R. Esc. 2. y 4. sin autor.*
42 Esc. 6. *Del provecho que deve aver el que es personero.*
43 Bex. *si murir.* Camp. *se morir.* B. R. 1. *morier.*
44 S. B. y Camp. *prometudo.* Esc. 5. *promitido.*
45 *S. B. y Esc. 3.* tenie. *B. R. 1. Esc. 5. y 6.* mete. *Camp.* tenia.

muriere [1], ante que el pleyto sea acabado [2], el mandado que fizo al personero non vala nada. E si el personero muere [3] por aventura ante que el pleyto sea acabado [4], el mandado otrosí [5] non vala nada. E si el pleyto era acabado ante que él muriese [6], é por algun [7] empiezo por ventura el sennor del pleyto non avie aun [8] recibida [9] la cosa quel era iuzgada, si la cosa avinier [10] á aquel plazo [11] que el personero fiziera que fuesse pagada, sus herederos del personero deven aver el precio quel fuera prometido daquel que lo metió [12] por personero, ó de sus parientes, ó de sus herederos [13].

IX. El Rey Don Flavio Citasuindo [14].

Quales personeros deven aver los omnes que son poderosos, é los que son pobres [15].

Nengun omne non deve meter por personero de su pleyto omne mas poderoso [16] de sí por [17] querer apremiar [18] su adversario por poder daquel. E si algun omne poderoso á pleyto con algun [19] omne pobre, é non quiere traer el pleyto por sí mismo, non puede meter por personero si non omne que sea egual [20] del pobre, ó [21] que sea ménos poderoso del que lo mete. E si el pobre quisiere meter personero, puede meter por personero tal omne, que sea poderoso tanto cuemo su adversario [22].

X. *Que los mayordomos [23] de las cosas del rey pueden meter por personeros á quien quisieren.*

Nengun omne non deve tener forzadas [24] las cosas del rey. E si por ventura aviniere que el que guarda las cosas del rey, fiziere demanda alguna contra alguno, este [25] puede traer el pleyto por sí si quisiere. E si por ventura non pudiere seer en el pleyto, é [26] oviere de yr en otras partes, é non [27] lo quisier traer por sí, puede meter por sí por personero á quien quisiere. Hy esto mandamos por provecho de [28] todos, é de tod el pueblo.

IV. [29] TITOL DE LAS TESTIMONIAS, É DE LO QVE TESTIMONIAN.

I. *De las personas que non pueden seer testimonias.*

II. *Que las testimonias non deven seer creydas, si non iuraren; é si ámbas las partes dieren testimonias, quales deven seer mas creydas* [30]*; é si la testimonia non quisiere dezir verdad* [31].

III. *De la testimonia, que dize una cosa, y el escripto* [32] *dize otra* [33].

IV. *Del testigo* [34] *del siervo que non deve seer creydo, é quales siervos del rey deven seer creydos.*

V. *Que el testigo non puede testimoniar* [35] *por letras* [36]*; mas por sí mismo.*

VI. *De los que dizen falso testimonio* [37].

VII. *De* [38] *los pecados que son dichos contra la testimonia, que pueden seer provados fasta XXX. annos.*

1 *B. R. 1. 3. Esc. 1. y 6.* muerre. *E. R.* morere.
2 *Toled. y Malp.* 2. comenzado. *Esc. 1.* ante que el pleyto sea comenzado, la personería sea desfecha. Et si el personero.
3 *S. B. y Esc. 5.* muriere. *B. R. 1. Esc. 1. y Bex.* muerre. *Esc. 3. y Camp.* morre.
4 *Toled. Esc. 1. y Malp.* 2. comenzado non lieve nada de lo quel fué prometido. E si era acabado ante que él muriese, &c.
5 *B. R. 1.* outrosí.
6 *S. B. B. R. 1. y Esc. 5.* el personero.
7 *Bex.* por algun enganno ó por algun epiezo. *Esc. 5. y E. R.* enpezo. *B. R. 1.* embargo.
8 *B. R. 1. y 3.* aon.
9 *Bex.* recabdada. *E. R.* recibuda.
10 *Esc. 1.* obiere. *Malp.* 2. ovier á aquel.
11 *B. R. 3.* plazio.
12 *B. R. 1.* metira.
13 *Toled. Esc. 1. y Malp. 2. añaden*: ante que el alcalde les faga escripto del iuzgado. (*Malp.* 2. de lo iudgado.)
14 *S. B. Malp. 2. y B. R. 1.* Citasiundo.
15 E. R. *puebles.* B. R. 1. *pobles.*
16 *Esc. 6.* que sy.
17 *Camp.* porque poda.
18 *Esc. 5. y E. R.* apremar.
19 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 4.* algun pobre.
20 *B. R. 1. Esc. 1. Malp. 2. Camp. y Bex.* igual. *Esc. 6.* igoal.
21 *M.* ó aunque sea.
22 *Camp. y Bex.* avesario. *S. B. Esc. 6. y B. R. 1. añaden*: et non mas.
23 Camp. *maordomos.* Esc. 2. *mayor domos.*
24 *B. R. 1. y 3.* forciadas.
25 *Esc. 5.* el.
26 *Esc. 5.* ó oviere.
27 *S. B. B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. 5. y 6.* ó no.
28 *Esc. 2.* príncipe é de tot el pueblo.
29 En el Toled. dice el epígrafe de este título: *De las testimonias, quales deven ser recebidas.* Malp. 2. *De las firmas é de los firmamentos:* sus capítolos son catorce. B. R. 1. *De las pesquisas de los testigos é de las testimonias.* Esc. 1. *De las testimonias et de los testimonios.* Esc. 6. *De las testemunas.*
30 Esc. 6. *creuda, et si la testemunna.* B. R. 3. *criida.*
31 Malp. 2. y Esc. 1. *verdad, ó firmare falso.*
32 Esc. 6. *iscripto.*
33 En Murcia este epígrafe continúa como en la ley diciendo: *Esta ley manda que valan dos testimonias que sean de buena vida.*
34 Esc. 6. *testimonio.*
35 Esc. 6. *testemunar.*
36 B. R. 3. *carta.*
37 Esc. 6. *testemunio.*
38 Malp. 2. y Esc. 1. *Del concilio V. de Africa Cartagena. Que los clérigos non sean recebidos en testimonia.*

VIII. *De los que dizen falso testimonio; é que el testigo puede seer desdicho fasta VI. annos* [1]*; é que nengun omne non puede testimoniar por* [2] *el muerto.*

IX. *De los que aduzen* [3] *otros omnes, que digan falso testimonio.*

X. *En quales pleytos los siervos pueden seer testigos.*

XI. *De los que fazen pleyto ó escripto á otri, que non digan* [4] *la verdad del pleyto.*

XII. *Hasta* [5] *quanto tiempo puede seer el omne testimonio.*

XIII. *Que el pariente ó el propinquo non deve seer testimonia contra el omne estranno* [6].

I. Ley antigua. [7] *De las personas que non pueden seer testimonias.*

Los omizeros [8], é los sorteros [9], é los siervos, é los ladrones, é los pecadores [10], é los que dan yervas [11], é los que fuerzan las mugieres, é los que dixióron falso testimonio, é los que van [12] por pedir conseio á las sorteras [13]: estos non deven [14] recebir por testimonio en [15] nenguna manera.

II. El Rey Don Citasuindo.

Que las testimonias non deven seer creydas [16]*, si non iuraren; é si ámbas las partes dieren testimonias, quales deven seer mas creydas; é si la testimonia non quisiere dezir verdat* [17].

El iuez, pues [18] que el pleyto fuere acabado, é las testimonias fueren recabdadas [19] ó iuradas, assí cuemo es derecho [20], deve dar el iuyzio entre las partes. Ca nengun omne non puede seer testimonia [21], si non iurare. E si la una de las partes diere otras tantas testimonias [22] cuemo el otra parte, el iuez deve primeramientre catar quales deven seer mas creydas [23]. E si algun omne por mandado del iuez non quisiere dezir la verdad, ó dixiere que la non sabe, y esto non quisiere yurar, ó por [24] gracia, ó por amor, ó por ruego [25] non quisiere dezir la verdad, si es omne de grand guisa, numqua mas puede seer testimonia en nengun pleyto. E si es omne de menor guisa, y es omne libre, non puede mas seer testimonia [26], é demas reciba [27] C. azotes, é sea difamado [28]. Ca non es menor pecado de negar [29] la verdad, de [30] lo que es de dezir la mentira [31].

III. Ley antigua. [32] El Rey Don Citasuindo.

De la testimonia que dize una cosa, y el escripto dize otra. Esta ley manda que valan dos testimonias de buena vida.

Quando la testimonia dize una cosa, y [33] otra cosa es escripto [34], en lo que él dixo, maguer que lo quiera desdezir [35], mas deve valer [36] el escripto. E si la testimonia dize que aquel escripto non lo fizo, el que demuestra el escripto deve provar que la tes-

1 S.B. B.R. 1. 2. 3. Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. y 6. *meses.*
2 Esc. 2. *contra.*
3 Esc. 1. *dicen á otros.*
4 S.B. *diga.*
5 S.B. *Hasta quantos annos.* B.R. 1. y 2. *Ata quantos annos.* Malp. 2. y Esc. 1. *A quantos annos.* Esc. 2. y 4. *Fasta quantos annos.* Esc. 6. *Fata quantos annos.*
6 S.B. Esc. 2. y 4. añaden: XIV. *De los que matan sus almas por periurio.* Malp. 2. y Esc. 1. XIV. *De los que testiguan, é iuran, é se periuran.* El Rey Don Citasiundo.
7 *En el Toled. falta* Ley antigua.
8 *Toled.* omiciados. *S.B. B.R. 1. 2. 3. Esc. 2. 4. 6. Camp. y Bex.* omicieros.
9 *Esc. 6.* sortoreros, *y así despues.*
10 *M.* forzadores.
11 *Esc. 6. y Camp.* ervas, é los que furzan. *Camp.* los que forcian.
12 *Camp. Esc. 5. y Bex.* los que van por conseio.
13 *B.R. 3.* sorteyras. *Toled. Malp. 2. Esc. 1. y 2.* á las sorteras, y el que fuer muy pobre que non es connoszudo, cuya bondat no es sabuda, y el que fuer monge ó sacerdot, y dexare la órden, y el franqueado contra el quel franqueó, y los fijos del franqueado contra los fijos del qui los franqueó: estos non deven &c.
14 *Camp.* non deven seer recibidos en testimonio.
15 *B.R. 3.* en ningun preyto.
16 Esc. 6. *creudas*, y así despues.
17 Malp. 2. y Esc. 1. *verdad, ó firmare falso.*
18 *Esc. 6.* pos que.
19 *Toled. Camp. Esc. 5. E.R. y Bex.* recebidas ó iuradas. *B.R. 1. Esc. 1. 2. 4. y S.B.* recebidas é iuradas. *Esc. 3.* rescebidas é iuradas. *Esc. 6.* recibidas é iuramentadas.
20 *M. Malp. 1. y 2.* dicho.
21 *Esc. 6.* testigoo.
22 *Esc. 2.* testes.
23 *Toled.* creidas, é iudgue á las meiores. Et si algun omne fuere anunciado por mandado del alcalde, &c. *Esc. 1.* creidas, é iudgar á las meiores. E si algun omne fuere anunciado, é por mandado &c.
24 *Esc. 6.* et por grande amor, ó por rogo. *Camp. y Bex.* iurar por gracia.
25 *Camp.* rogo.
26 *Esc. 2. 4. y 6.* pueda. *Esc. 1.* non puede seer testimonio mientre viva.
27 *E.R.* receba.
28 *Esc. 1. y E.R.* defamado. *Esc. 2.* disfamado. *Esc. 3. y 5.* desfamado.
29 *Toled.* callar.
30 *B.R. 1.* que ye de dezir. *Camp. y Bex.* de lo que ye dizer. *B.R. 2.* de lo que es dizer.
31 *Esc. 6. y E.R.* mintira. *Esc. 1.* de dezir mentira, et testimoniar falso.
32 *En el Toled. falta* Ley antigua.
33 *Esc. 1.* é el escripto en que yace lo que dixo, otra. *Camp.* y diz otra cosa el escripto. *Bex. y E.R.* y otra cosa el escripto.
34 *Esc. 6.* iscripta. *B.R. 1. 2. y 3.* escripta.
35 *Camp. Bex. y E.R.* desdizer.
36 *Toled. y Malp. 2.* deve valer, é ser creido el escripto.

timonia otorgó [1] aquel escripto. E si por ventura en nenguna manera non lo pudiere provar, el iuez deve pesquerir [2] la verdad assi que faga fazer otro escripto á la testimonia ante sí, é que pueda veer si aquella [3] letra semeia al otra. E deve pesquerir [4] el iuez el escripto de las otras cartas, que aquella testimonia testimonió é confirmó. E por saber mas la verdad, faga [5] venir las otras cartas que él fizo, ó que él confirmó, por veer si semeia [6] la una letra con [7] el otra. E si desto [8] non pudiere aver nada, faga [9] iurar á la testimonia que nunqua aquel escripto él confirmó. E si depues de tod esto, pudiere seer provado en alguna manera que negó la verdad, sea tenudo por falso, é difamado por malo. E si es omne de grand guisa, peche el duplo [10] de quanto perdió por él aquel por quien non quiso dezir la verdad. E si es omne de menor guisa, é non oviere de que pague el duplo, nunqua puede [11] seer testimonia [12], é demas reciba C. azotes; é o [13] la ley manda, que vala testimonia de dos omnes buenos, el iuez non deve catar solamientre si son las testimonias de buen linage [14], mas deve [15] catar si son omnes de buena vida, é de buena fama, é de buenas costumbres, é ricos [16] omnes. Ca mucho deve guardar el iuez que la testimonia que es pobre, por la coyta que a, por ventura non venga á dezir mentira.

IV. El Rey Don Flavio Citasuindo.

Del testigo del siervo que non deve seer creydo; é quales siervos del rey deven seer creydos [17].

La testimonia [18] del siervo non deve seer creyda, si algun pecado quisiere provar contra algun omne, ó contra su sennor, maguer que seya tormentado por dezir la verdad; fueras ende los siervos que son del servicio del rey, assí cuemo son los que mandan los rapaces que guardan [19] las bestias [20], é los que son sobre los que fazen la moneda, é los que son sobre los [21] cozineros, é los otros que tienen algun servicio [22] sobre otros omnes [23]. Hy estos mandamos que sean creydos en tal manera, si el rey los a conuzudos [24] por buenos é sin pecado, y estonze deven seer creydos cuemo otros omnes libres. E todos los otros siervos de nuestra corte non deven seer creydos en testimonia [25], fuera si lo mandare el rey [26].

V. El Rey Don Flavio Citasuindo.

Que el testigo non puede testimoniar por letras, mas por sí mismo.

Nengun omne non deve seer recibido en testimonia [27] por carta, mas deve seer presente [28], é dezir la verdad que sopiere [29], é non diga al, si non lo que vió [30]. E si las testimonias [31], ó los parientes, ó los amigos son viejos [32], que non pueden venir, ó enfermos [33], ó porque son muy luenne [34], é ovieren de dezir su testimonia á alguno, que la diga por ellos, dévense ayuntar todos en la tierra del uno daquel que es meior [35], é dezir la verdad ante quien mandare el iuez de la tierra, ó antel iuez, é demuéstrenla á algunos buenos omnes, assí cuemo la saben toda por órden é por iuramento, assí que aquellos que devan dezir la verdad por ellos, puedan iurar [36] seguramientre [37] si meester

1 *Toled. S. B. Malp.* 2. *y Esc.* 4. atorgó. *Esc.* 1. puso su nombre en aquel escripto. *Esc.* 5. otrogó.
2 *B. R.* 3. pesquirir. *Esc.* 3. *y* 6. deve ende pesquirir. *Camp.* exquirir.
3 *Esc.* 5. si aquel escripto.... al otro. *E. R.* aquella litera.
4 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. deve pesquerir el alcalde el escripto é las sennales de las cartas que aquella testimonia testimonió é que firmó. *Esc.* 5. E aun deve. *E. R.* pesquerar.
5 *E. R.* fagua iurar las otras cartas.
6 *Esc.* 2. *y* 6. si se semeia.
7 *Esc.* 3. *y Bex.* á la otra.
8 *Esc.* 3. E si por esto non pudiere averiguar nada.
9 *Esc.* 2. 4. *Bex. y E. R.* faga venir á la testimonia, é fagal iurar. *Esc.* 6. faga venir á la testemuna, et iure que nunca.
10 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. peche el duplo, é faga emienda al que quiere fazer perder de otro tanto quanto perdió &c. *Bex. y E. R.* peche en dublo quanto perdió. *Esc.* 3. *y* 5. en doblo. *Esc.* 6. en duplo.
11 *Esc.* 2. *y Bex.* pueda. *Camp.* poda.
12 *Esc.* 6. seer mas testimuno.
13 *Esc.* 2. é pues por ley mandamos que vala. *Esc.* 6. et du la ley. *Esc.* 3. et do. *Camp.* hi hu.
14 *Esc.* 5. lenaien.
15 *Esc.* 5. *y* 6. mas deve mas catar si son omes buenos é de buena vida. *Esc.* 6. mas deve acatar.
16 *Camp. Bex. E. R. y Esc.* 5. é ricos. Ca.
17 Esc. 3. *en pesquisa.*
18 *Toled.* La testimonia del siervo nin su acusacion non deve seer creida en ninguna manera contra su sennor, maguer &c. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. siervo ni su acusacion non deve seer creida en ninguna manera, si algun &c.
19 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. que guardan las bestias, é que son en vez (*Esc.* 1. en voz) de escancianos, é los que son &c.
20 *Esc.* 6. bestas.
21 *Esc.* 3. los que fazen la cocina.
22 *Esc.* 3. oficio. *Esc.* 6. servizo.
23 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. sobre otros omes de meior oficio, cuyos derechos (*Malp.* 2. *y Esc.* 1. fechos) son á vista del rey cada dia. Hy estos &c.
24 *Esc.* 1. conoszudos.
25 *B. R.* 2. 3. *y Bex.* testimonio.
26 *Esc.* 1. é los diere por buenos.
27 *Esc.* 1. *y Bex.* testimonio. *Esc.* 6. testigoo.
28 *Esc.* 6. *y Bex.* presiente.
29 *B. R.* 1. sobiere. *Camp. y Bex.* sobier.
30 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. oyó. *Esc.* 2. 4. *y S. B.* vido.
31 *Esc.* 1. é si las testimonias son ninnos, ó qui non pueden venir, porque son enfermos, ó porque son muy vieios, é ovieren de dezir.
32 *Camp.* viellos. *E. R. y Bex.* vielos. *B. R.* 2. veyos.
33 *Esc.* 2. *y* 3. enfermos que non pueden venir.
34 *Bex. E. R. y Esc.* 5. muy longe. *Camp.* muy lonni. *B. R.* 2. muy luynne.
35 *Esc.* 6. mayor.
36 *Esc.* 1. venir.
37 *Camp.* seguradamientre.

fuere, que ellos mismos los oyéron [1] iurar á aquellos mismos que devien seer testimonias. E la testimonia que fuere recibida en otra manera, non vala.

VI. *De los que dizen falso testimonio.*

Si algun omne dize falsa [2] testimonia contra otro, é depues es fallado en [3] mentira, ó él mismo si lo manifiesta, si es omne de grand guisa, peche á aquel contra quien dixo la falsa testimonia, quantol fizo perder por su falsedad [4], é dallí adelantre nunqua pueda [5] seer testimonia. E si es omne de menor guisa, é non a de que faga la emienda, sea metudo en poder daquel por su siervo, contra quien dixo el falso testimonio, ca el pleyto en que él testimonió, por que él diz que dixo falso, non deve seer desfecho, fueras ende si la verdad pudiere seer provada en otra manera, assí cuemo por buenas testimonias, ó por buen escripto. E tod omne que corrompe [6] á otri por ruego ó por enganno, é le faz dezir falso testimonio, pues que esto fuere provado, el que lo corrompió, é la testimonia que dixo falsiedad por mala cobdicia, sean ámbos [7] iusticiados [8] cuemo falsos.

VII. [9] *De los pecados que son dichos contra las testimonias que pueden seer provados fasta XXX. annos.*

El [10] príncipe conviene demostrar iusticia á su pueblo, é iudgar derecho segund la ley, y emendar los derechos segund cuemo es razon. E porque antigua mientre fué establescido en la ley, que si algun omne quisiese desdezir la testimonia, é despues dixiere antel iuez que aun non sabie nada, que dixiese luego contra ella, que oviese VI. [11] meses de plazo por [12] saberla, é por demostrar [13] su pleyto por otros testigos. E si en aquellos VI. meses non pudiesse nada provar, dallí adelantre non puede dar nenguna testimonia, é lo que dixieran [14] los primeros testigos, vala [15]; y esto tenemos nos por grand tuerto, que la iusticia que viene de Dios que desperezca [16] en poco tiempo, la que nunqua deve fallezer [17]. Por ende establescemos en esta ley por todos los omnes de nuestro regno, que todos los pleytos que fuéron comezados depues que aquella ley fué fecha, é fuéron iudgados por ella, ni los que an de seer daquí adelantre, non ayan firmedumbre por aquella ley. Mas aquel tiempo de los VI. meses sea tollido, é tod omne daquí adelantre pueda provar su pleyto por buenas testimonias segund la ley del rey don Citasuindo, que fué fecha ante, é dar otras testimonias, porque pueda combrar [18] su pleyto fasta XXX. annos.

VIII. El Rey Don Flavio Citasuindo.

De [19] los que dizen falso testimonio; é que el testigo puede seer desdicho fasta VI. meses; é que ningun omne [20] non puede testimoniar por el muerto.

La maldad de las falsas testimonias non saben [21] prender [22] mesura en dezir falsedad, mas ennader un periurio [23] á otro. E por ende estos atales son condempnados de muerte segund la ley de Dios, porque son provados que dizen falsa testimonia [24] contra su próximo. E nos querémos [25] daquí adelantre toller que non puedan seer testimonias, ca non deven seer muertos tan solamiente por la ley de Dios, mas demas por

1 *Camp. Bex. y Esc. 6.* oyron.
2 *Esc. 3. 4. y 5.* falso testimonio.
3 *Esc. 1. 2. 4. 5. 6. y E. R.* en la mentira.
4 *B. R. 1. S. B. Esc. 3. 6. Camp. y Bex.* falsidat, *y así otras veces. E. R.* falsidade.
5 *Esc. 6.* puoda.
6 *Esc. 6.* corrumpe.... corrumpeó.
7 *S. B.* ámos á dos. *E. R. y Bex.* ámbos é dos.
8 *Esc. 6.* iustizados.
9 *Esta ley falta en Bex. S. B. Malp. 2. y en el Esc. 1., aunque en este está puesta al márgen de letra posterior.*
10 *B. R. 2. 3. y Camp.* Al príncipe.
11 *Esc. 3.* sex.... ses. *Esc. 5.* seies.
12 *Esc. 5.* pora sabello. *B. R. 2.* pora sabelo.
13 *Esc. 3. 5. y Camp.* mostrar. *Esc. 6.* amostrar sou pleito.
14 *Esc. 3.* dexieran.
15 *Esc. 3. y 4.* valia. *B. R. 3.* balga.
16 *Esc. 6.* peresca en pueco tiempo. *Camp.* esperesca.
17 *S. B. Esc. 2. 4. B. R. 1. y Camp.* afallecer. *Esc. 3.* afallescer. *Esc. 6.* afalecer.
18 *S. B. Esc. 3. 5. y Camp.* cobrar. *Esc. 4.* comprar.

19 *Entre esta ley y la siguiente hay en los códices Esc. 1. y Malp. 2. la siguiento.*

Del concilio quinto de Africa Cartagiena. Que los clérigos non sean rezebidos en testimonio.

La primera cosa que devemos iudgar, que todo obispo que [1] fuere puesto por governar las cosas de la eglesia segunt la costumbre é la ley de los apóstoles, é quisieren librar [2] algun pleyto ó alguna demanda, ó acaesciere por aventura que ámas las partes quieran provecharse de la testimonia de los clérigos, mandamos é damos por iuyzio que ningun clérigo [3] pueda venir en testimonio ante los alcaldes del rey maguer que sepa la cosa, é [4] se acaesciere en ella, por tal que á ninguno ordenado non pueda seer demandada testimonia en ninguna cosa por razon de la mala enemiztad é la envidia, é porque el testigo puede seer tachado [5], é pueden dezir en él.

20 Esc. 2. *ningun ome puede testimoniar contra el muerto.*
21 *Camp.* poden.
22 *Toled.* tomar.
23 *Esc. 6. y Bex.* periuro.
24 *Camp.* falsa testimonia e contra so próximo.
25 *Esc. 5.* querémosles.

1 *Malp. 2.* que las cosas é los iuyzios de la eglesia aya de ver segund.
2 *Malp. 2.* determinar alguna pleytesía.
3 *Malp. 2.* non venga por testiguar en lo iudgado ante.
4 *Malp. 2.* é sea hy presente por tal que nenguno de las órdenes de las eglesias non sea apremiado por testiguar ninguna cosa, ni la dezir por la invidia é la gran inimizdad.
5 *Malp. 2.* llagado por dicho del otro.

la ley de los omnes. E por ende [1] establescemos que tod omne que dize testimonia antel iuez en algun pleyto, si el pleyto es iudgado por su testimonia, é aquel que dixo la testimonia dize depues, ó por amor, ó por temor, ó por ruego, que dixo falso testimonio, é por lo que diz depues quiere crebantar estonze lo que testimonió [2] primeramientre, salva la ley de suso, establescemos en esta nueva ley que esto que él dize depues que non vala, nil sea creydo, ni el pleyto en que él testimonió primeramientre non sea desfecho, porque dixo él que dixo falso testimonio en él [3], fueras ende si pudiere seer provado por verdad por otras testimonias, ó por otros buenos escriptos, ca estoncel podie seer el pleyto de cabo comenzado. E si algun omne por acabar su pleyto aduze testimonias antel iuez, é su adversario contra quien las aduze estidiere [4] delantre, é dize el adversario que quiere desdezir las testimonias, mas non sabe [5] quales diga luego, el pleyto que es comenzado dévelo terminar [6] el iuez segund lo que dixieren aquellas testimonias; é aquel que las quisiere desdezir, aya VI. meses de plazo, porque [7] pueda saber lo que les quiere dezir [8]. E si en aquellos VI. meses non pudiere provar nada contra las testimonias [9], depues de aquellos VI. meses non puede mas contradezir las testimonias, nin dar otras testimonias [10] por el pleyto. E si por ventura aquel que quiere contradezir las testimonias en aquellos VI. meses, puede aver prueva por las desdezir, deve seer recibida la prueva contra [11] aquellas testimonias que son bivas; mas contra aquellas que son muertas, non deven recebir nengunas testimonias [12] por las desdezir en nengun pleyto: fueras ende si pudiera seer provada la verdad contral [13] muerto por buen escripto, en que él manifestase que dixiera falsedad, ó que él era enculpado [14] de algun pecado. Hy esto que mandamos de los que dizen falso testimonio, abaste [15] fasta en esaquí. Mas si algun omne quiere demandar debda [16] del muerto, ó algun tuerto quel fiziese, puédelo [17] provar antel iuez por buenas testimonias, ó por buen escripto.

IX. El Rey Don Flavio Resdo.

[18] *De los que aduzen [19] otros omnes que digan falso testimonio.*

Si algun omne faz [20] á otro, que diga falso testimonio contra otro omne [21], el que lo faz peche otro [22] tanto á aquel contra quien fizo dezir [23] falso testimonio, quanto él pudiera dél ganar sil oviesse vencido [24]. E si algun omne rogó á otro simple mientre que fuesse su testimonio, é aquel rogado dixo falsa testimonia contra otro omne libre ó franqueado por le fazer tornar en servidumbre [25]; si aquel que lo dió por testimonio non sabe nada daquella falsedad, la [26] testimonia que dixo [27] falsedad deve fazer la emienda, que es de suso dicha, assí cuemo aquel que ruega á alguno que diga falso testimonio contra otri; é si non oviere onde faga [28] emienda, sea [29] siervo por siempre daquel contra quien dixo la falsa [30] testimonia. Hy este [31] mismo derecho dezimos daquellos que dizen falsa testimonia por los siervos aienos fazer libres; ó que fazen á otros dezir falsa testimonia por los libres fazer siervos.

X. El Rey Don Flavio Citasuindo.

[32] *En quales pleytos los siervos pueden seer testigos.*

Lo que es provecho de muchos omnes, non es derecho que lo lexemos que non fagamos ende ley, que los omnes non ayan mas poder de fazer mal por dezir que non temen [33] la pena de la ley. E porque muchas vezes nasce entre los omnes [34] libres contienda mor-

1 *Esc. 5.* E por ende diz que todo omne.
2 *Esc. 6.* testimunnó.
3 *Malp. 2. y Esc. 1.* en el pleyto.
4 *Esc. 3.* estodiere. *Esc. 6.* estevier.
5 *Esc. 2.* que non sabe luego que diga en ellas.
6 *Camp.* determinar. *Esc. 5.* iuzgar.
7 *Esc. 1.* porque sepa qualesquiere dezir.
8 *S. B. y B. R. 1.* dezir por recobrar su pleyto.
9 *Esc. 1.* nin dar otras testimonias por desfazer el iuicio, el iuicio vala, é sea firme.
10 *Bex.* en aquel pleyto.
11 *Camp.* á aquellas.
12 *Esc. 3. y 6.* pruebas.
13 *Bex.* il muerto.
14 *B. R. 1. 3. y Esc. 2.* culpado.
15 *Esc. 6. y B. R. 2.* atanes aquí. *Esc. 3.* fasta aquí. *Camp. y B. R. 3.* ata aquí.
16 *Camp. Bex. y Esc. 5.* al.
17 *Esc. 1.* débelo. *Camp. y B. R. 3.* pódelo.
18 En el Toled. esta ley tiene por epígrafe la segunda parte del de la antecedente desde las palabras: *que ningun omne &c.*: y este epígrafe le pone en la siguiente.
19 B. R. 2. y Esc. 5. *aducen á otros.* Camp. *traen otros.*
20 *Bex.* diz á otro.
21 *Esc. 1.* contra ome libre ó franqueado.
22 *Malp. 2. S. B. Esc. 1. 2. 5. 6. Bex. y Camp.* peche tanto. *B. R. 1.* peche atanto.
23 *Esc. 5. B. R. 1. y 2.* el falso.
24 *B. R. 1. Esc. 2. 4. y Bex.* venzudo. *S. B.* vendudo.
25 *Esc. 1.* servedumbre. *Esc. 6.* servidumen. *Camp.* servidumne. *B. R. 2.* sirvidumbre.
26 *Esc. 1.* aquel que testimonió debe fazer la emienda.
27 *M.* fizo la falsedad. *B. R. 2.* dixer.
28 *Esc. 5. B. R. 2. 3. y E. R.* faga la emienda.
29 *Esc. 1.* sea dado por siervo.
30 *Esc. 6.* falsidat.
31 *B. R. 2. 3. y Esc. 5.* E esto mismo dezimos.
32 *En el Toled. este epígrafe está en la ley siguiente.*
33 *Esc. 6.* non temen la ley nen la sua penna. *Bex.* tiemen. *B. R. 3.* tenian.
34 *Esc. 1.* entre los omnes contienda.

tal, é non es ningun omne libre, que diga la verdad por desfazer aquella muerte; mester es, que si non fuere [1] omne libre que diga la verdad, que los siervos sean creydos, é por [2] sus testimonios sea sabida la verdad que la iusticia non desperezca [3]. Si por ventura los omnes libres fueren luenne de la tierra, ó si non sopieren la verdad, estonz deven seer creydos los siervos [4], quando non a y omne libre por testimonio, é tales siervos que sean de la tierra, é que ayan conoscida la cosa; mas non deven ser creydos [5] de otros pleytos [6] ni de grandes cosas, si non de pequennas, ó de pocas tierras, ó de pocas vinnas, ó de pocas casas; por estas cosas menudas, porque suele avenir á menudo [7] contienda entre los hermanos y entre los vezinos [8]. E otrosí la testimonia del siervo deve seer creyda sobre pleyto del siervo, que algun omne tomó por fuerza, ó tiene por fuerza, ó que fugiéron [9] á sus sennores. Onde por la verdad que los siervos dixieren, pueden [10] seer los siervos entregados á sus sennores, y el pleyto terminado [11] desso é de otras cosas. Mas el siervo non deve [12] seer creydo en testimonia, si non fuere de buena vida é de buenas costumbres, é que non seya muy coytado [13] de pobreza [14]; nin deve seer recibido por testimonia en otros pleytos, si non quando se levanta contienda [15] mortal entre omnes libres, assí cuemo es de suso dicho.

XI. El Rey Don Flavio Recindo.

De los que fazen pleyto ó [16] escripto á otri [17] que non diga la verdad del pleyto.

Muchos omnes viemos ya que prometien firme mientre [18], que por su pleyto é de sus amigos darien testimonias quando quiere que fuesse mester, é contra ellos que non darien [19] nada. Mas porque esto semeia contra derecho é contra verdad, damos poder á todos los iuezes de nuestro regno que pesquiran [20] en todas maneras estos pleytos, é que [21] los desfagan. E aquellos que sopieren que lo [22] fazen, que les fagan dar á cada uno C. [23] azotes. Mas por estos azotes non sean difamados, ni pierdan su ondra, que puedan dezir testimonia de la verdad que sopieren.

XII. *Fasta [24] quanto tiempo puede el omne seer testimonio.*

El ninno ó la ninna pues que ovieren complidos XIIII. annos, mandamos que puedan [25] seer testimonias en todo pleyto.

XIII. *Que [26] el pariente ó el propinquo non deve seer testimonia contral estranno [27].*

Los mios [28] hermanos, ó las mis [29] hermanas de padre, ó de madre: los tios, ó las tias de parte del padre, ó de parte de la madre [30]: hy el sobrino, ó la sobrina de parte del tio, ó de la parte de la tia, non pueden seer testimonias por mi contra los estrannos, fueras [31] ende si el pleyto fuesse entre parientes dun linaie [32] mismo, ó si [33] otro omne libre non pudiesse aver en el pleyto que fuese testimonio. [34]

1 *Esc. 2. 4. Bex. y S. B.* fuere y.
2 *Esc. 5.* é porque por. *B. R.* 2. et que por.
3 *Camp.* peresca. *Esc. 5.* despereza. *B. R. 3.* defalezca.
4 *Esc. 6.* siervos pora testemunno quando no hay omes libres que lo sepan. E tales siervos.
5 *Esc. 5.* en otros.
6 *M.* otros pleytos de grandes cosas.
7 *Camp.* á menudi. *B. R.* 2. á menude. *E. R.* á minude.
8 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* vezinos, porque ellos son sabidores en qual manera aquellos averes pasáron á poder dotri, é en qual manera fueran forzados los sennores daquellos averes á tuerto, por tal que los averes sean entregados á cuyos son por testimonia de los siervos, é que la contienda fenezca. Mas el siervo.
9 *Toled.* fueron de. *M.* fuxioron. *S. B.* fuyeron. *Camp.* fogiron. *En B. R. 1. falta:* ó que fugieron á sus sennores.
10 *S. B. Esc. 1. 2. 4. 6. Camp. y Bex.* deven.
11 *Esc. 6. y Camp.* determinado.
12 *Esc. 1.* non debe ser testimonia.
13 *Esc. 6.* muè cochado.
14 *B. R. 3.* pobrecia. *E. R. y Esc. 3.* pobleza.
15 *Esc. 1. y 6.* contienda entre.
16 S. B. *con escripto á otri que non digan.* Esc. 5. *escriptos á otri.*
17 Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. y 6. *á otri que non digan.* B. R. 1. *á otre que.*
18 *Esc. 2.* á otros que por su pleyto, é de sus amigos serien testimonias.
19 *Esc. 2.* dirien. *Esc. 3. 4. y Camp.* dirian. *B. R. 1. y 3.* darian.
20 *Esc. 5.* pesquieran.
21 *M.* é que los fagan vedar.
22 *Camp.* que esto fazen.
23 *Esc. 2. y 4.* ciento. *Esc. 6.* cento.
24 Toled. *A quantos annos puede seer el omne testigo.* Esc. 1. y Malp. 2. *A quantos annos puede ser el omne testimonio.*
25 *Toled.* puedan testimoniar é seer testimonias.
26 Esc. 1. 2. y 4. *Que el pariente propinquo non deve.* Esc. 3. *Que los parientes.*
27 S. B. B. R. 2. y 3. *estranio.*
28 *Esc. 3.* Los hermanos.... é las hermanas. *Bex.* hirmanos.
29 *B. R. 1. 2. 3. y S. B.* las mias.
30 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* madre, é sus fiios, é sus nietos, hy el sobrino.
31 *Esc. 3.* salvo ende.
32 *Esc. 5.* lenaie. *B. R 3.* linagem.
33 *M.* otro si omne libre &c.
34 *Despues de esta ley hay otra, que se ha tomado del cod. de Bex., y se halla tambien en S. B. E. R.*

V. TITOL [1] DE LOS ESCRIPTOS QVE DEVEN VALER Ó NON, ET DE LAS MANDAS [2] DE LOS MVERTOS.

I. El Rey Don Flavio Egica [18].

Quales escriptos deven valer, ó quales non.

Los escriptos en quien son puestos el dia y el anno [19], que son fechos segund [20] la ley, é a y su sennal [21] daquel [22] qui lo fizo, é de las testimonias, deven seer firmes [23] y estables por toda vía. E otrosí deven valer los escriptos, si por ventura aquel que los devie fazer, non podie escrivir por enfermedad, mas rogó testigos que ge lo confirma-

Esc. 2. y 4., y se ha puesto en el fuero juzgo latino en el lib. II. tit. IV. l. VII. pag. 25.

De los que matan suas àlmas por periuro [1].

Si alguno por cuyta [2] negar verdat, ó se periurar, el iuiz pues que lo sobier [3], mándelo prender, et darle [4] C. azotes, et seal retraydo por siempre, et non pueda seer testimonio [5] contra nenguno; et el iuiz mande dar la quarta parte de sua bona á aquel que engannó por periuro assí como diximos [6] de los falsos en lla lee de suso.

Malp. 2. pone la misma ley en estos términos.

De los que testiguan, é iuran, é se periuran.

Tod omne que su alma matare, ó perdiere por periurio, é se viere requessado, ó acoytado, é negare la verdad que sabe, y el alcalde lo sopiere por cierto, fagal recebir C. azotes, é non sea mas recebido en testimonio; é aquellos azotes le sean aleve por que non testigue iamas, é faga emienda al qui querie fazer mal por su periuro de la qnarta parte de su aver, assí cuemo avemos dicho en la pena de los que testimonian falso en la ley de suso.

1 *Malp.* 2. DE LAS CARTAS PASADERAS, ET DE LAS QVE NON SON PASADERAS, E EN LAS MANDAS DE LOS MVERTOS. *Esc. 1.* DE LAS CARTAS LEGALES QVE DEVEN VALER E LAS QVE NON DEVEN VALER ET DE LOS TESTAMIEMTOS DE LOS MVERTOS.

2 *Esc. 2. Bex. y E. R.* ET DE LAS MANDAS DE LOS MVERTOS COMO SE DEVEN ESCREBIR. *Toled. falta* ET DE LAS MANDAS, &c.

3 Esc. 1. *pleyto*, y así en la ley.

4 Toled. y Esc. 1. *manda.*

5 Toled. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. y 6. *quebranta.*

6 Bex. E. R. Esc. 2. y 4. *penar.*

7 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *ninnos é los locos.*

8 Esc. 6. *murtos.* Camp. E. R. y B. R. 1. *mortos.*

9 Esc. 1. *confirmadas.*

10 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *ó en hueste, é los alcanza la muerte.*

11 B. R. 1. y 2. *bispo.*

12 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *testimonias, é complida hasta seis meses.*

13 Toled. Malp. 2. Esc. 1. y 2. *concertados con otros escriptos.* M. *como deven seer provados por esa misma mano.*

14 Toled. *De los escriptos que se semeian, é son las mandas que se escriben los omes con sus manos.* Malp. 2. y Esc. 1. *De los escriptos ó grafios* (Esc. 1. *ó grasios*), *é son las mandas que se escriven los omes cuyas son por sus manos.*

15 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *Como se deven concertar los escriptos en que non a testimonia.*

16 Malp. 2. y Esc. 1. *De las arras é las mandas de los varones, é de las mugieres.* Luego ponen las dos leyes siguientes baxo los números XIX. y XX.

17 B. R. 1. y Esc. 6. añaden otro título: *De los que compiezan traer los pleytos por juicio.*

18 *S. B. Malp. 2. B. R. 1. Esc. 2. y 4.* El Rey D. Flavio Citasuindo.

19 *Esc. 5.* é que son fechos segund la ley.

20 *S. B. B. R. 1. y Malp. 2.* fechos, é son fechos segund la ley.

21 *Camp. E. R. Bex. B. R. 1. 2. y 3.* sinnal.

22 *Toled.* daquel cuyas son, que lo fezo.

23 *Bex.* firmadas.

1 S. B. E. R. Esc. 2. y 4. *periurio.*

2 *Esc. 2. y 4.* coyta.

3 *E. R.* sopiere por verdado, mándelo.

4 *S. B.* dar ciento azotes.

5 *S. B. y E. R.* testimoniar.

6 *S. B. y E. R.* dixemos.

sen, é los testigos que fuéron rogados si lo sennaláron el escripto [1] antel iuez en tal manera, que si aquel que lo mandó fazer el escripto recombrar [2] de la enfermedad, é quisiere que aquel escripto sea firmado [3], escrívalo con su mano que lo tenga por firme, é así vala el escripto. E si por ventura muriere [4] daquella enfermedad, los testigos que él rogó [5] que lo confirmasen el escripto, lo deven confirmar fasta [6] VI. meses segund cuemo manda la [7] ley.

II. Ley antigua [8]. *Que la testimonia non confirme [9] el escripto [10] que non sabe.*

Si algun omne es rogado que sea testimonia de algun [11] escripto, non meta y su sennal por nenguna manera, si non leyere ante la carta por sí, ó que la faga leer. E si non [12] lo fiziere, su testimonio daquel escripto non deve valer, porque fizo testimonio é sennaló lo que non sabie, ni aquel escripto non deve valer, pues [13] que nenguna testimonia y non a que vala.

III. [14] Ley antigua. *De los pleytos et de las composiciones [15] que deven seer guardadas.*

Los pleytos é las abenencias que son fechas por escripto segund cuemo manda la ley, si fuere puesto el dia [16] ó el anno que fuéron fechos, deven siempre seer firmes.

IV. El Rey Don Citasuindo.

Que los fiios nin los herederos non vengan [17] contra lo [18] que mandó su padre.

Los fiios, ni los herederos non deven venir contra lo que mandó su [19] padre. Ca derecho es que sea defendido [20] al [21] que quiere crebantar el fecho [22] de sus mayores.

V. El Rey Don Flavio Resdo.

De la pena que deve aver el que crebranta [23] el pleyto que a prometido.

Tod omne que quiere venir contral pleyto é contra la convenencia [24] que a fecha cuemo deve, si la non fizo por [25] miedo ó por fuerza [26], ante quel iuyzio sea dado peche la pena que [27] es contenida en el escripto de la convenencia [28]. E la convenencia y el escripto vala. Y el pleyto [29] é la convenencia [30] que es fecha [31] por escripto [32], maguer que non aya [33] en él nenguna pena puesta, deve seer tenido é deve seer guardado é firme todavía, si es [34] fecho de alguna [35] debda [36].

VI. El Rey Don Flavio Citasvindo.

De los pleytos de los siervos que non deven valer.

Iusticia é honestidad [37] manda que lo que fazen los siervos sin mandado de sus sennores, ó lo que prometen [38] por escripto ó por testimonios, que non deve valer.

VII. El Rey Don Flavio Citasvindo.

De los pleytos que non son derechos, que non valan.

El pleyto que es fecho entre algunos omnes de cosas que son contra derecho, ó de furto, ó de omizilio [39], ó de otras tales co-

1 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. el escripto en tal manera.
2 *Esc.* 5. *y* 6. recobrar en la enfermedat. *E. R.* recombrare de la enfirmidade.
3 *B. R.* 1. 2. *y Esc.* 5. firme.
4 *Esc.* 1. murire. *Esc.* 6. *y Camp.* morir. *Bex.* murir.
5 *Esc.* 5. ruegó. *E. R.* rogaó.
6 *Esc.* 6. fata ses.
7 *Esc.* 7. la otra ley. *B. R.* 1. *y* 2. manda otra ley.
8 *En Toled. y Esc.* 6. *falta* Ley antigua.
9 Esc. 5. *firme.*
10 Toled. y Esc. 1. *pleyto.*
11 *Esc.* 6. de algun pleyto ó escripto, non meta y sinnal.
12 *Esc.* 3. *B. R.* 2. *y* 3. E si lo fiziere.
13 *Esc.* 6. porque. *Camp.* por que. *B. R.* 3. poys nenguua.
14 *Falta en Tol.* 1.
15 S. B. *avinencias.* Esc. 2. y 4. *avenencias.*
16 *S. B. Esc.* 1. 2. 4. 5. *y* 6. y el anno.
17 Esc. 5. *vayan.*
18 Esc. 2. y 4. *el mandado de su padre.*
19 *E. R.* seu.
20 *Toled.* desheredado el. *Esc.* 5. *B. R.* 3. *y E. R.* defindido.
21 *Esc.* 1. porque. *Malp.* 2. el que quiere.
22 *Esc.* 6. fiecho. *B. R.* 3. a prometida et fecha.
23 Esc. 5. *quebrantó. . . . promitido.*
24 *Esc.* 6. convenenza, *y así otras veces.*
25 *E. R.* por medo.
26 *Esc.* 1. forza.
27 *Bex.* qui.
28 *E. R.* conveniencia.
29 *Bex. y Esc.* 5. el escripto. *B. R.* 3. preyto.
30 *Esc.* 5. convenencion.
31 *Esc.* 1. entre los herederos y parientes por escripto.
32 *B. R.* 1. por escripto vala, maguer &c.
33 *Esc.* 6. en ella nengnna pena posta deve ser tenuda é gardada.
34 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. si es fecho el escripto é la convenencia de cosa que a en su poder, é segunt la ley manda de alguna debda. *El Rey Don Flavio.*
35 *S. B. B. R.* 1. *Esc.* 5. *y* 6. si es fecho con derecho de alguna debda.
36 *E. R.* dibda.
37 *B. R.* 1. *S. B. Esc.* 1. 2. 4. *Bex. y Camp.* onestat. *Malp.* 2. *y Esc.* 5. onestad. *Esc.* 6. onestade. *E. R.* onestidade.
38 *E. R.* prometeren.
39 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 5. omecillo. *S. B. Esc.* 1. *y* 2. omezilio. *B. R.* 1. *Camp. y Bex.* omecio. *Esc.* 6. omizio. *E. R.* omicidio.

sas defendidas, ni mandado [1], ni convenencia de tales cosas non queremos que valan en nengun tiempo.

VIII. Ley antigua [2]. *Que por un pleyto ni por una cosa nengun omne non deve empennar su persona, ni toda su buena.*

Nos devemos acontrastar por nuestra iusticia á la maldad de los malos. E porque son muchos los omnes que por pleyto de una cosa fazen á otro empennar [3] sus personas é toda su buena; este enganno non queremos que vala [4], ni que se faga en nenguna manera. Mas si [5] algunos omnes ovieren pleyto de alguna cosa, non aya [6] y mayor [7] pena, si non que peche en [8] duplo la cosa el que la non entregare [9], é si el pleyto fuere de dineros, la pena sea fasta tres duplos [10]. Mas non mandamos que en nenguna manera nengun omne empenne su persona, ni toda su buena por el pleyto de una cosa. Ca non tenemos por derecho [11] que nengun omne pierda su persona, ni toda su buena por [12] una debda. E todo escripto é todo pleyto que fué fecho contra esta [13] ley non vala.

IX. El Rey Don Flavio Resdo.

Que el escripto [14] que es fecho por fuerza ó por miedo non vala.

El [15] pleyto que es fecho por fuerza ó por miedo, y [16] el escripto, assí cuemo quando tinièn á omne en cárcel [17], ó lo tienen en cueta [18] de muerte por le matar, ó que teme de perder su fama, ó si alguna otra [19] fuerza le quieren fazer, mandamos que tal pleyto nin tal escripto non vala.

X. [20] El Rey Don Flavio Recisiundo [21].

De los escriptos que fazen los ninnos [22], quales deven valer.

Los ninnos [23] que son menores [24] de XIIII. annos, si quisieren fazer manda de sus cosas ó otro promitimiento [25], ó por escripto, ó por testimonias, non le puedan fazer, fueras ende si fuere por enfermedad ó por miedo de muerte. E si por ventura esta coyta ovieren de X. annos adelantre, puede cada uno de ellos mandar de sus cosas lo que quisiere. E si depues combrar [26] de la enfermedad, quanto mandáron non deve valer, fueras ende si por ventura tornaren en enfermedat [27], é lo otorgaren de cabo, ó si ovieren depues complidos XIIII. annos. E los ninnos ó los vieios que son fechos locos, é que non àn nenguna sanidad en nenguna ora, nin [28] pueden seer testimonias, ni maguer [29] fagan manda, non deve valer. Mas si en alguna ora ovieren sanidad, lo que fizieren en aquel tiempo de sus [30] cosas deve seer establescido [31].

XI. Ley antigua [32]. *De las mandas de los muertos, cuemo deven seer escriptas é firmadas.*

Si algun omne faze manda de sus [33] co-

1 *Esc. 5.* pleyto nin la convenienzia.
2 *Toled.* Ley antigua. F.
3 *E. R. y Bex.* penar.
4 *B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. 5. 6. Bex. Camp. y E. R.* non queremos que se faga.
5 *Esc. 1. 2. 4. 5. 6. Bex. Camp. y E. R.* quando.
6 *E. R. y Esc. 5.* ayan.
7 *Esc. 2.* nenguna pena.
8 *Esc. 2. 4. 5. 6. y Bex.* el duplo de la cosa.
9 *E. R.* enterguare.
10 *B. R. 1.* dublos, *y así otras veces. Esc. 5.* á tres duplos.
11 *Esc. 1.* por bien.
12 *Esc. 6.* por pleyto duna cosa nin por una debda.
13 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* contra esta ley, si por mandado del rey non fuere, non vala, é el rey solo puede poner toda pena que quisiese é toviere por bien en cada convenencia, é que faga su voluntad.
14 Esc. 1. y 5. *pleyto.*
15 *E. R.* Lo pleyto.
16 *Esc. 6.* et es escripto. *Bex. B. R. 1. Esc. 5. y E. R. 6* el escripto.
17 *Camp.* cárcele. *E. R. y Esc. 5.* cárcer.
18 *S. B. B. R. 1. Malp. 2. Esc. 2. 4. 5. y E. R.* coyta. *Esc. 6.* cuita.
19 *Esc. 1.* alguna otra cosa ó fuerza. *E. R.* ó si alguna otra cosa por forza.
20 *Entre esta ley y la antecedente hay en el Esc. 3. la siguiente, que tambien está en el fuero juzgo latino, y se imprimió lib. II. tit. V. l. X. pág. 29.*

X. Flavio Rey Godemaro.

De los escriptos et de los pleitos que faz omne demas que manda la ley.

La órden de discrecion deve dar conoscemiento á las cosas ciertas, et dar siguranza de verdat, et entendimiento á las cosas dubdosas: porque muchas vezes nasce escatima, et dubda en los pleitos, que non los quieren muchos omnes entender, nin levar á verdat como deven. Por ende dezimos, que si algunos testamientos, ó donos, ó arras, ó qualesquier escripturas que sean fechas de mas de lo que manda la ley, non lo pierda por esso todo aquelo que tiene escripto demás, et resciba lo que manda la ley.

21 *Toled.* Citasuindo. *Esc. 2.* Rescindo.
22 Toled. Malp. 2. y Esc. 2. *los ninos ó los locos.* Esc. 6. *meninos.*
23 *Esc. 6.* meninos.
24 *E. R.* minores. *Esc. 5.* menores deez é quatro.
25 *Esc. 1. 2. 4. y Bex.* prometimiento. *Esc. 6.* prometemiento.
26 *Toled. y Esc. 5.* cobrar. *S. B. Esc. 2. 4. y Bex.* combraren. *Esc. 6.* depos cobrar. *E. R.* cobraren.
27 *Esc. 6.* en la enfermedat.
28 *Esc. 1. y 2.* non.
29 *S. B. Esc. 1. 2. y 4.* maguera. *B. R. 1.* magar.
30 *S. B. Esc. 2. y 4.* en aquel tiempo deve seer.
31 *S. B. B. R. 1. 2. 3. Malp. 1. 2. Esc. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Bex. y E. R.* estable.
32 *Toled. y Malp. 2.* Ley antigua. F.
33 *M.* de sus bienes.

sas por escripto, é si [1] el escripto fuere confirmado de la mano del qui lo fizo é de las testimonias; ó del uno [2] destos, ó de las testimonias, ó de aquel que la faze; ó si aquel que faze la manda non sabe escrevir [3] por su mano, é diere [4] otro omne que escriva por él, ó que lo sennale [5] el escripto; ó si algun omne faze su manda ante testigos sin escripto; cada una de estas quatro maneras de fazer manda deve valer. Mas esto devemos catar, que la manda que es fecha segund la primera manera, é segund la segunda manera, quando aquel cuya es la manda la confirma por [6] su mano, ó los testigos, ó cada uno destos por sí, fasta VI. meses que sea la manda demostrada al obispo segund cuemo dize otra ley. E si por ventura abinier, que el que faze la manda, la sennaló de su sennal, los que son metidos por testimonios en aquel escripto deven iurar que aquel cuya era la manda, fizo aquella sennal [7]. E la manda que es fecha en la tercera manera de suso dicha, quando aquel que faze la manda ruegа á otri que escriva por él, ó que la [8] sennale, esta manda estonze deve seer firme, si fuere mostrada antel obispo fasta VI. meses, é si aquellos que son metidos por testimonios en la manda, é aquel que fué rogado [9] que la escriviese, iuraren antel obispo que en aquella manda non a nengun enganno, si non que es assí toda escripta, cuemo mandó aquel cuya [10] es, é depues que iuraren que aquel cuya era la manda les rogó que fuesen sus testimonias, é que la confirmasen [11]. E la manda que es fecha en la quarta manera, que es de suso dicha, por testimonias sin escripto, estonze deve valer, pues que las testimonias iuraren que fuéron rogadas que fuesen testimonias, é que iuren [12] antel iuez [13] fasta VI. meses aquello que es contenido en la manda. E que aquel iuramiento sea confirmado [14] por su mano dellos mismos é de otras testimonias. E pues [15] que esto ovieren complido aquellos testigos, deven aver la vicésima [16] parte de los dineros del muerto, é non de las otras cosas, por su trabaio, fueras ende las cartas de las debdas é los libros que deven aver sus herederos del muerto. E [17] los testigos dévenlo fazer [18] saber á aquellos que son herederos en la manda fasta VI. meses; é si lo non fizieren saber fasta VI. meses, ó non complieren [19] lo que es dicho en esta ley fasta aquel tiempo, sepan [20] verdadera mientre que serán tenidos por falsos, fueras [21] si lo non lexaren [22] por enganno de otro omne, ó por mandado [23] del rey, que lo non pudioron fazer saber fasta aquel dia, ó por otra coyta.

XII. *De las mandas daquellos que van en romería* [24]*, cuemo deven seer firmadas.*

Aquel que muere en romería, ó en hueste [25], si oviere omnes libres consigo, escriva su manda con su mano ante ellos. E si non sopiere escrivir, ó non pudiere por enfermedad, faga su manda ante sus siervos, que sepa el obispo que son de buena fe, é que non fuesen ante fallados en pecado. E lo que dixieren estos siervos por su iuramiento [26], fágalo el obispo ó el iuez escrivir depues, é sea confirmado por ellos é [27] por el rey.

XIII. *Que la manda del muerto deve seer mostrada antel obispo é ante las testimonias* [28] *fasta VI. meses.*

La manda del muerto que es fecha por escripto, fasta VI. [29] meses deve seer manifestada [30] antel obispo. E si algun omne la ascondiere por enganno, é la non quisiere mostrar, peche otro tanto de lo suyo á aquellos que avien [31] á aver aquella manda, quanto les lexara [32] el muerto en ella.

1 *Esc. 1.* é fuere firmado de la mano de aquel que lo fizo.
2 *Toled.* ó del uno destas testimonias ó daquel que la faze, &c.
3 *Esc. 1.* ó non puede et diere.
4 *Esc. 6.* é dize. *B. R. 3.* dexiera. *B. R. 2.* dere. *Bex. y Camp.* dier.
5 *Esc. 6. Camp. y E. R.* sinnale.
6 *Esc. 1. y 6.* con su mano.
7 *Esc. 1.* por su mano. *Bex. y E. R.* aquel sennal.
8 *E. R.* ó que lo sinnale el escripto.
9 *Esc. 5.* ruegado.
10 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* cuya es, é que el escribano non metió mas ni ménos de lo quel mandó, é depues que &c.
11 *Toled.* firmasen.
12 *Esc. 1.* digan.
13 *Camp. y B. R. 3.* antel iuez ó antel obispo.
14 *Esc. 1.* firmado.
15 *Esc. 1.* Et depues.
16 *Esc. 1.* trecésima. *Malp. 2.* tricésima.
17 *Esc. 1. 5. 6. y Camp.* aquellos. *M. y Malp. 2.* é quelos.
18 *Camp.* facer sabido. *Esc. 5.* á saber.
19 *Esc. 1. 6. E. R. Bex. y Camp.* compliren.
20 *B. R. 1. Esc. 6. Camp. E. R. y Bex.* saban, *y así otras veces.*
21 *S. B. B. R. 1. Malp. 2. y Esc. 1.* fueras ende si lo dexaren &c. *Esc. 5.* salvo.
22 *Esc. 2.* dixieren. *Esc. 3. Camp. y Bex.* si lo dexaren.
23 *Bex.* por enganno del rey.
24 Toled. y Esc. 1. *en hueste ó en romería, é los alcanza la muerte.* Malp. 2. *en romería ó en hueste, é los alcanza allá la muerte.* Esc. 5. 6. y E. R. *romaría,* y así otras veces.
25 *B. R. 1. 2. Esc. 6. y Camp.* hoste.
26 *Esc. 1.* ante el alcalde, fágalo.
27 *B. R. 1. y S. B.* ó por el rey.
28 Malp. 2. *é ante las testimonias, é complida fasta VI. meses.*
29 *Esc. 5.* seies.
30 *Toled.* manifiesta. *Esc. 6.* monstrada.
31 *Esc. 1.* devien. *Esc. 6.* avian.
32 *Esc. 1.* diera. *Esc. 5. y 6.* dexara. *E. R.* dixiera.

XIV. *De los escriptos que son dubdosos* [1], *cuemo deven seer provados* [2] *por otros escriptos dessa misma* [3] *mano.*

Todos [4] los escriptos é los pleytos que son fechos, é [5] aquel que lo fizo fazer, é las testimonias son muertas, si [6] parece su senal dellos [7] en el escripto, deve omne [8] acatar [9] las [10] otras sennales, é los otros escriptos que ellos fizioron, é confirmar [11] aquel escripto con los otros escriptos. E deven abondar [12] tres escriptos, ó quatro que sean semeiables daquel [13], por provar á aquel; fueras ende si los tiempos en que fuéron fechas las leyes, dizen que aquellos escriptos non deven valer.

XV. [14] *De los escriptos dubdosos.*

Porque los omnes an coyta á las vezes, é non pueden complir las leyes: por ende en los logares u omne non puede fallar tantos testigos cuemo manda la ley, cada uno omne deve escrevir [15] su manda con su mano, é diga special mientre que manda fazer de sus cosas, ó á quien las manda, é notar [16] y el dia y el anno en que faze la manda, é depues que tod esto oviere escripto, escriva en fondon [17] de la carta que lo confirma con su mano. E depues que los herederos [18] é sus fiios ovieren esta manda, fasta XXX. annos muéstrenla al obispo de la tierra, ó al iuez fasta VI. meses, y el obispo ó el iuez tomen otros tales [19] tres escriptos, que fuesen fechos por su mano daquel que fizo la manda: é por aquellos [20] escriptos, si [21] semeiare la letra de la manda, sea confirmada la manda. E pues que tod esto fuere connoscido, el obispo, ó el iuez, ó otras testimonias confirmen el escripto de la manda otra vez, y en esta manera vala la manda.

XVI. El Rey Don Flavio Egica.

De [22] *los escriptos que se semeian.*

Nos non tollemos [23] nuestro adiudorio [24] á los mesquinos [25] o [26] les es menester. E otrosí quanta [27] contienda [28] nasce entrellos queremos toller la contienda por derecho. E por ende establescemos que los escriptos que fiziéron los padres con [29] derecho de debdas, ó de otras cosas, si contienda nasciere entre los fiios por el escripto, si aquel contra quien es demostrado el escripto dize que non sabe si es verdad, ó non, aquel [30] que demuestra el escripto [31], deve estonze iurar que nengun enganno [32], ne nengun danno non fizo en aquel escripto, ni sabe que otrí lo fiziese. E que assí cuemo yaze en el escripto, assí lo mandó [33] su padre. E depues aquel contra quien es demostrado el escripto, deve iurar que non sabe que aquel escripto es verdadero, ni lo puede entender, ni sabe que su padre lo fiziese fazer, ni connosce en él la sennal de su padre, ni la letra. E depues de tod esto ámbas las partes deven buscar en sus casas otros escriptos y otras cartas que fiziéron los padres; y el obispo y el iuez deven catar las [34] sennales, é la letra de las unas é de las otras, si se semeian, ó si non se semeian: assí que puedan connoscer si deven valer ó non [35]. E si non pudiesen fallar en sus casas otros escriptos que fizie-

1 Camp. *dobdosos.* E. R. *duldosos.*
2 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *concertados con otros escriptos.*
3 M. *dessamano.* S. B. *de la misma manera.*
4 *Esc. 6.* los otros sinnales.
5 *Bex. y E. R.* si aquel.
6 *Esc. 1.* si parescier. *Esc. 5.* si aparece. *B. R. 2.* paresce.
7 *Esc. 1. y Malp. 2.* dellos, é del muerto en el escripto. *B. R. 1.* en escripto.
8 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* deve el alcalde.
9 *S. B. B. R. 1. Esc. 1. 2. 4. 5. Camp. E. R. y Bex.* catar.
10 *Esc. 2.* Quando aviniere que el que mandó facer el escripto, et el que lo fizo, é las testimonias del escripto fuesen muertas, el escripto non se pudiese averiguar por otros omnes quel conosciesen.
11 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* concertar.
12 *S. B.* abundar. *Esc. 2.* adobar.
13 *S. B. B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 4.* á aquel.
14 En el Toled. el epígrafe de esta ley dice: *De los escriptos que se semeian, é son las mandas que se escriben los omes por sus manos.* En Malp. 2. y Esc. 1. *De los escriptos ó grafios* (Esc. 1. *otrasios.*), *é son las mandas que se escriben los omnes cuyas son por sus manos.*
15 *Camp. Bex. E. R. y Esc. 5.* escribir.
16 *Toled.* nombrar. *S. B. B. R. 1. Esc. 2. 4. 5. 3. Bex. y E. R.* meta y. *Esc. 1.* que manda fazer de sus cosas, ó á quien manda ordenar sus cosas, ó á quien las manda.
17 *Camp. Bex. y Esc. 5.* fondo. *E. R.* in fundo.
18 *Esc. 5.* hermanos.
19 *Esc. 5.* otros tales escriptos.
20 *Esc. 1.* por aquellos tres escriptos.
21 *Esc. 1. 2. y 5.* si se semeiare. *Bex.* si se semelare la una letra á la otra la letra.
22 Toled. y Esc. 1. *Como se deven concertar los escriptos en que no a testimonia.*
23 *Esc. 6.* toyemos.
24 *Toled. y Esc. 1.* aiutorio. *Malp. 2. Esc. 2. y 4.* aiudorio. *Esc. 6.* ayudoyro. *E. R.* aiudoro. *Esc. 5.* aiuda.
25 *Esc. 5. 6. y Camp.* mezquinos.
26 *E. R. Camp. y Bex.* u.
27 *B. R. 1. y Esc. 3.* quando.
28 *Esc. 5.* contenda.
29 *Esc. 2. 4. Bex. y E. R.* por.
30 *M.* aquello que demuestre.
31 *Esc. 1.* la carta ó el escrito.
32 *Esc. 3. y E. R.* enguanno.
33 *B. R. 1. Esc. 5. y 6.* mandó fazer su padre.
34 *Esc. 2. y Camp.* los sennales. *Esc. 6.* los sinnales.
35 *B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. 6. Camp. y Bex.* ó si non deven valer.

sen [1] los padres, porque pudiesen confirmar este, estonz aquel que demuestra el escripto, piense de buscar otros escriptos que fiziesse con su mano aquel que fizo aquel escripto, que por semeianza daquellos otros puedan [2] provar el su escripto. E si por todas estas maneras non pudiesse seer sabida la verdad, el que mostró [3] el escripto, las despensas [4] que [5] fizo por lo querer provar, ó las testimonias que aduxo de luenne, sean [6] de sobre sí mismo, y el que desdixo [7] el escripto non pague [8] y nada. E si aquel que desdize el escripto no lo faz por al si non por [9] trabaiar á aquel otro, é por le fazer que faga despesas, estonz aquel que demostró el escripto, si pudiere provar el escripto por buenos testigos que es bueno é non corrompido [10], el que desdixo el escripto peche la pena que era contenida en el escripto. E si por [11] ventura non oviere de que la pague, ó non la quisiere pagar, toda la buena que ovo de su padre, que fizo el escripto, déla [12] al otro por emienda, porque lo fizo trabaiar con tuerto. Esta ley mandamos que vala solamientre en los escriptos que fizioron los padres, porque viemos [13] ya muchas vezes los fiios é los nietos contender sobre tales cosas entre sí [14], salvo esto, que si por alguna otra razon [15] quiere [16], ó puede desdezir el escripto, puédelo fazer.

XVII. Flavio [17] Egica Rey.

Si la testimonia dize una cosa, y el escripto dize otra. Sexta décima ley.

Lo que omne demuestra por palabra ó por escripto deve seer con verdad é sin enganno. Mas muchas vezes [18] aviene, que quando algun omne demuestra [19] que quiere dar sus cosas á otri, faze por enganno que en el escripto que faze, muestra quel da, ó quel otorga aquellas cosas paladinamientre: y en ascuso delantre [20] testigos dize otra cosa, que non dixiera en el escripto. E tal enganno de dos [21] maneras non semeia otra cosa si non que a dos voluntades, quando una cosa muestra paladinamientre, é otra muestra en ascuso. Onde establescemos que tod omne que daquí adelantre fiziere escripto, que da [22] sus cosas, ó vende [23] á otri [24], si fuere sabido que otra cosa dixo por enganno ante las testimonias, é otra en el escripto, deve pechar la pena [25], que [26] es en el escripto, á aquel á quien quiso engannar, é seer [27] difamado, é demas lo que otorgó [28], é dió, no lo puede nunqua mas demandar otra vez [29], ni en ninguna manera la testimonia non deve seer recibida que diga otra cosa, si non lo que iaze en el escripto. Y esto mandamos [30] por tal que aquella cosa que es fecha por escripto paladinamientre cuemo deve, non sea desfecha por nenguna testimonia [31], ni corrompida. Hy esta ley sea guardada entre aquellos omnes que son de una dignidad é dun poder. E si por ventura ámbas las partes son de un poder, é aquel por quien fué [32] fecho el escripto lo ovo [33] por fuerza, ó semeia quel escripto fué fecho mas por coyta que por grado, quanto demanda aquel que tiene el escripto, todo lo deve perder, é deve tornar [34] al que ge lo dió, y el escripto non vala nada.

1 *Esc.* 2. obiese fecho so padre.
2 *Esc.* 5. *E.R. y Bex.* pueda.
3 *Esc.* 5. muestró.
4 *B. R.* 1. 2. 3. *Esc.* 2. 4. 5. *y Malp.* 2. despesas, *y así despues. Esc.* 1. *y Bex.* despiensas.
5 *Esc.* 6. que el mismo fizo.
6 *M.* sobre él mismo. *Camp. Esc.* 5. *y E. R.* sean sobre sí mismo.
7 *E. R.* disdixo.
8 *B. R.* 1. *Esc.* 5. *y* 6. non pague ende nada.
9 *Esc.* 5. *y* 6. pora fazer trabaio á aquel otro.
10 *Malp.* 2. é non es corrompido. *S. B. y Esc.* 6. corrumpido.
11 *Camp.* por venturia.
12 *Camp.* diala. *B. R.* 3. diela. *M.* dégelo.
13 *Esc.* 4. 6. *Camp. y Bex.* vimos. *E. R.* veyemos y.
14 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. entre sí. E si el padre mandó alguna cosa, é confirmó mas que la ley non manda, aquella manda sea desfecha. *Esc.* 1. *añade:* et non mandamos que vala esta pena entre otros. *El Rey &c.*
15 *Esc.* 5. por alguna razon ó derecho quiere ó puede.
16 *En B. R.* 1. 2. *Esc.* 3. 5. *y* 6. *falta* quiere. *M.* ó pudiere.
17 *M. y Malp.* 2. *sin autor ni nota.*
18 *E. R.* vices. *B. R.* 2. mochas vezes.
19 *Esc.* 5. amostra. *Camp.* demostra. *B. R.* 2. mostra.
20 *M.* delantre los testigos. *B. R.* 3. ante testigos.
21 *E. R.* dus. *B. R.* 2. duas.
22 *Esc.* 6. de. *Esc.* 5. *B. R.* 1. *y* 3. fizier escripto de sus cosas que las da, o.
23 *Camp. y Bex.* viende.
24 *Toled.* á otri, ó las camia. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. ó faze camio, é si &c.
25 *Esc.* 5. *y Camp.* la pena toda que.
26 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. que es contenida.
27 *B. R.* 3. sea.
28 *S. B. Malp.* 2. *Esc.* 1. 2. *y* 4. dió é otorgó otra vez. *B. R.* 1. *y Esc.* 6. dió et otorgó una vez.
29 *E. R.* viz.
30 *E. R.* mandamos por que. *Camp.* Mandamos.
31 *B. R.* 1. *y Esc.* 5. testimonia corrompida. *Esc.* 6. non sea desfecha por nenguna manera, nen corrumpida.
32 *M.* por quien fué escripto.
33 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. lo ovo fecho.
34 *Esc.* 5. deve tornar en poder del que ye lo dió.

XVIII. [1] Ley nueva [2]. *Que nengun omne non se ose [3] iuramentar contral [4] rey nin contra otri.*

A las vezes el enemigo [5] malo suele [6] corromper los corazones de los omnes, é meter en ellos venino [7] mortal, é quanto mas deven [8] ondrar el rey, é quanto mas le devien servir, tanto mas piensan de lo engannar é del fazer mal. Ca algunos son que mientre [9] que se miembran [10] daquella ley, que fué dada en el conceio de Toledo, la qual dize quel príncipe non deve atoller á nenguno omne de su casa su ondra ni su servicio, si non por manifiesto malfecho é por derecho iuyzio; ni lo deve fazer ligar [11], ni meter en tormentos, fasta que non sea provado del [12] pecado paladinamientre: é por ende se iuran [13] unos con otros en la muerte del príncipe [14] cuemo lo echen del regno, é que nengun dellos non lexara [15] al otro daquel conseio. Hy esto avemos nos provado en nuestro tiempo por algunos, que nos lo an manifestado, que nos cuedáron [16] matar, ó dar yerbas [17]. E por ende á este mal conviene que nos contrastemos [18] por nuestra ley, que el príncipe non pierda su ondra, é los cuerpos [19] de los falsos sean penados cuemo merescen [20]. E por ende establescemos en esta ley, que nengun omne daquí adelantre non sea osado de fazer iuramiento contral rey, ni contra sus cosas, ni otro prometimiento non faga de tal enganno contral rey, nin contra otro. E si alguno lo osar fazer daquí adelantre, sepa que él deve recebir la pena que es establecida contra los falsos, é contra aquellos que vienen contra la ley.

XX. El Rey Don Egica [21].

De los que non quieren fazer iuramiento al rey nuevo.

Pues que el príncipe toma el poder de regnar por el mandamiento [22] de Dios, non es poco enculpado aquel que non quiere fazer iuramiento [23] del tener fialdad, quando es primeramientre [24] fecho rey. E otrosí aquel que es de su palacio, que non quiere venir [25] antel por su mandado. Onde [26] establesce-

1 *Esta ley es la misma que en el texto latino queda puesta en el libro II. tit. I. ley VIII. En el Esc. 1. está al márgen; y falta en el Esc. 3. En Malp. 2. baxo el núm. XVIII. se halla la ley siguiente.*

De las arras é las mandas de los varones é de las mugieres.

La cosa en que por mayor derecho devemos estudiar é punnar en la manifestar es de esplanar lo escuro, é taiar la dubda con la certedumbre; ca entre muchos omnes cae diversidad en fazienda de los escriptos é de las convenencias, é por ende establecemos tal establecimiento por que fagan, é dezimos que tod omne é toda mugier que escriviere carta de testamento ó de donacion ó arras, é pusiere hy mas que la ley non manda é lo metiere en posesion de aquel varon, ó de qual mugier quier que sea, que aquellas donaciones non sean desfechas de todo, porque los que la fiziéron metiéron hy mas que la ley non manda; mas vale dellas lo que la ley manda, é demas sea desfecho. E mandamos firme mientre á los iuezes de los pleytos que quando quier que tales escriptos les representaren, que los non desfagan todos, fueras ende quanto passa lo que la ley manda. E aquellos á quien fuéron fechas aquellas donaciones sean entregados de tanto quanto la ley les da, é todo lo al sea entregado al que lo deve aver por derecho, al donador si fuere vivo, ó á sus mas propinquos herederos si fuere muerto.

En el Esc. 1. baxo el mismo número se pone la ley que sigue, que en substancia es la misma que la de Malp. 2.

De las arras et de las mandas de los barones et de las muyeres.

La cosa en que mas devemos estudiar et punnar en la demostrar si es esplanar lo escuro, et toller la dubda con la zertedumbre; ca nos viemos muchos omnes que desacordaban en el pleyto de las cartas et de las convenencias, é por ende les establezemos ley que tengan, et dezimos que todo omne et toda muyer que fiziere manda ó donadío, ó arras, et passar lo que la ley manda, et lo diere á otro qual quiere, á varon, quier á muyer, aquellas convenencias no sean desfechas del todo por rrazon que los que las fiziéron passáron lo que la ley establezeó, mas tanto quanto la ley manda sea desfecho. Et mandamos et conjuramos á los alcaldes de los pleytos, que quando quiere que tales cosas como estas fueren antellos presentadas que no sean todas desfechas; mas tanto quanto passó el establecimiento de la ley sea desfecho, et aquellos á quien fuéron dados aquellos donadíos, ayan aquello que les da la ley, et lo al lo ayan los que lo deven aver de derecho, quier el que los fizo, si es bivo, quier sos mas propinquos herederos. *Aquí se fineze el segundo libro, et comienza el tercero.*

2 *E. R. y Camp.* nova.

3 M. *non ose.* B. R. 1. *Que nenguno non sea osado de se atar de iura con otros contra la iura é la fe que es prometida al rey para tollerle suo derecho, ó para fazer enganno ó decibimiento con el rey.* Esc. 5. *non se deve.*

4 E. R. *contra la ley.*

5 *Esc. 5.* enimigo. *E. R.* enguanno.

6 *Esc. 6. y Camp.* sole. *B. R. 3.* suel.

7 *B. R. 2. Esc. 6. y E. R.* vinino.

8 *Bex.* quanto mais deven andar en servir al re, tanto mais piensan.

9 *S. B. y Malp. 2.* mientra.

10 *Esc. 6. Camp. y Bex.* nembran. *E. R.* membran.

11 *B. R. 1. 2. 3. Malp. 2. Esc. 5. Camp. y Bex.* legar. *E. R.* liguar.

12 *B. R. 1. y 3.* el pecado.

13 *B. R. 1.* iuramientan. *Esc. 6.* se se iuraren. *Malp. 1.* por ende iuran.

14 *Esc. 6.* ó como.

15 *S. B. Esc. 2. 4. 5. 6. B. R. 1. 3. Bex. y Camp.* non descubra. *Malp. 2.* non dexará. *E. R. y B. R. 2.* non descobra.

16 *S. B. Esc. 4. 5. B. R. 1. Malp. 2. Bex. y Camp.* nos cuidáron. *E. R. y Esc. 6.* coidáron.

17 *B. R. 3. y Esc. 6.* erbas.

18 *Esc. 2. 4. y Bex.* á ellos.

19 *E. R. Esc. 6. y Camp.* corpos.

20 *E. R. Esc. 5. y Bex.* merecen.

21 *Esc. 6.* Zintasiundo. *Toled. Malp. 1. y 2. sin autor ni nota. En B. R. 2. y Esc. 3. no se halla esta ley.*

22 *Camp. Bex. E. R. y Esc. 5.* mandado.

23 *Esc. 2.* iuramiento al rey. *Esc. 5.* iuramiento en tener. *Camp.* iuramiento de li fazer.

24 *E. R.* primerameentre. *Esc. 6.* primero.

25 *Esc. 5. y E. R.* iurar.

26 *E. R.* Vnde.

mos, que tod omne libre, pues que sopiere que el príncipe [1] es esleydo, pues que recibiere el mandado dél, que faga iuramiento de fialdat [2]; si lo non quisiere fazer por algun enganno [3], ó si fiziere otro iuramiento que sea contral rey, ó [4] si es omne de su casa é non quiere venir por su mandado antél, el rey faga iusticia dél, é dé sus cosas á quien [5] se quisiere. E si por ventura lexó de venir por enfermedad, ó por otro empiezo [6], mándelo luego [7] por su omne al rey dezir que non puede venir, por tal quel rey lo aya por escusado, é que non aya la pena desta ley.

LIBRO III.

De [8] los casamientos é de las nascencias.

I. [9] TITVLO DEL ORDENAMIENTO DE LAS BODAS.

I. *Que la mugier romana [19] puede casar con el omne godo, é que la mugier goda pueda casar con el omne romano.*

El cuedado de los príncipes es estonz complido quando ellos piensan del provecho del pueblo, y ellos non se deven poco alegrar quando la sentencia de la ley antigua es crebantada, la qual quiere departir el casamiento de las personas que son eguales [20] por dignidad é por linage. E por esto tollemos nos la ley antigua, é ponemos otra meior; hy establescemos por esta ley, que a de valer por siempre, que la mugier romana puede casar con omne godo, é la mugier goda puede casar con omne romano. E toda vía que se demanden ante [21] cuemo deven. E que el omne libre puede casar con la muier libre qual que quier, que sea [22] conveni-

1 *B. R. 3. y Bex.* el rei. *E. R.* que el rey es electo.

2 *Esc. 2. y 4.* fieldat. *E. R.* fieldade.

3 *Esc. 6.* por enganno dalguno.

4 *Esc. 2. y 4. falta* ó.

5 *Malp. 2. B. R. 1. Esc. 4. 5. y Bex.* á quien quisiere. *S. B.* qual quisiere.

6 *E. R.* empezo. *Esc. 5.* empecimiento.

7 *Malp. 2.* mande luego á su omne que vaya al rey. *S. B. Esc. 2. 4. E. R. y Bex.* mandel por so omne del rey. *Esc. 6.* demande logo pora su omne al rey.

8 En M. no hay epígrafe del libro III. ni del título I. de él. En Toled. y Esc. 1. EL LIBRO III. *De la regla del casamiento é de su ordenamiento, é de los forzadores de las mugeres.* Sus títulos son seis. Camp. y Bex. *De la nacencia de los casamientos.* Malp. 2. y Esc. 3. *Del ligamiento de los casamientos.* Sus títolos son seis. B. R. 1. aquí compieza el libro III. *Del compiezo de casamientos.* B. R. 3. *De los ordenamientos.*

9 *Toled.* DE LOS CASAMIENTOS É DE LAS NACENCIAS. *Esc. 1.* DE LA CONIVNCION DEL CASAMIENTO É QVAL ES LEGÍTIMO. *B. R. 1.* EN QVAL MANERA DEVEN FACER BODAS DE AYVNTAMIENTOS. *Malp. 2.* TITOL I. DEL IVNTAMIENTO DEL CASAMIENTO, É LO QVE CONVIENE DELLO. *Sus capítolos son diex.*

10 Malp. 1. *muger.* B. R. 1. Bex. y Camp. *muller.* Malp. 2. E. R. y S. B. *mugier.* B. R. 2. *moyer.* B. R. 3. *moger.* Esc. 4. y 6. *muyer.*

11 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *á quien la otorgó el padre,* y así en la ley. Esc. 6. *é non con quien se esposa.*

12 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *Que el casamiento non pueda seer desfecho pues que fueren cambiados los aniellos,* y así en la ley.

13 Malp. 2. y Esc. 1. añaden aquí esta ley: *Del esposo é de la esposa, é quanto pueden dar de sus cosas* (Esc. 1. *buenas*) *uno á otro.*

14 B. R. 1. 2. y 3. *acasar.*

15 Esc. 6. *idade.*

16 Este título falta en Malp. 2. y Esc. 1.

17 Esc. 6. *Se el padre es.*

18 Malp. 2. y Esc. 1. *Que el casamiento non sea siu dote, é lo que fuere contenido en el dote que vala é sea estable.*

19 Esc. 5. *se puede acasar.* B. R. 1. *pueda.*

20 *S. B.* yeguales. *Malp. 2. Camp. B. R. 1. 2. y 3.* iguales.

21 *Malp. 2. Esc. 1. y 6.* demanden cuemo. *B. R. 1. y Esc. 6.* assí.

22 *M.* que sea libre é. *E. R.* convenibre.

ble por conseio, [1] é por otorgamiento de sus parientes [2].

II. El Rey Don Flavio Rescindo.

Si la [3] ninna casa [4] contra la voluntad del padre con otri [5], é non con aquel con quien es desposada.

Si alguno [6] desposar la manceba de voluntad de su padre, é la manceba contra voluntad de su padre quisiere casar con otro, é non con aquel á quien la prometió [7] su padre, aquesto non lo sofrimos por nenguna manera que ella lo pueda fazer. Onde [8] si la manceba contra la voluntad del padre quisiere casar con otro, que ella cobdicia [9] por ventura, y él la osar tomar por mugier, ámbos sean metidos [10] en poder daquel [11] con que la desposaran de la voluntad de su padre. E si los hermanos, ó la madre, ó los otros parientes della consintieren [12] que ella sea dada á aquel que ella cobdiciaba contra voluntad de su padre, y esto cumplieren [13], aquellos que lo fizieren pechen una libra doro á quien [14] el rey mandare. E todavía la voluntad daquellos non sea firme, é ámbos sean dados, assí cuemo es dicho de suso, con [15] todas sus cosas en poder de aquel que la avie ante desposada [16]. Y esta ley mandamos guardar [17] otrosí, si el padre de la manceba fiziere el casamiento, é pleyteare [18] las arras, é depues se passare [19] el padre ante quel [20] fiziesse las bodas, la manceba sea rendida [21] á aquel que la prometira el padre ó la madre [22].

III. *De las arras pues que son dadas, que las non puedan demandar.*

Quando nos acordamos de los [23] fechos que son pasados, damos término [24] et conseio á los que an de venir. Doncas [25] porque son algunos, que non se miembran del prometimiento, que an fecho, é non quieren allegar [26] el casamiento [27] que prometioron, conviene nos atoller esto, assí que nenguno non pueda porlongar [28] el casamiento al otro [29] quanto [30] se quisiere. E por ende deste dia [31] adelantre establescemos que depues que andar el pleyteamiento [32] de las bodas ante testimonias entre aquellos que se quieren desposar [33], ó entre sus padres, ó entre sus propinquos [34], é la sortiia [35] fuere dada é recibida por nombre de arras, maguer que otro escripto non sea ende fecho, por nenguna [36] manera el prometimiento non sea crebantado, ni nenguna de las partes non pueda mudar [37] el pleyto, si el otra parte non quisiere; mas las bodas sean fechas, é las arras sean complidas segund cuemo es pleyteado.

IV. [38] *Que las mugieres de grand edad non [39] casen con los omnes de pequenna [40] edad.*

El derecho de natura á fuerza [41] de buena crianza estonce quando el casamiento es fecho ordenadamientre cuemo deve; mas quando el casamiento es fecho entre tales personas, que non son de una edad, ¿qual co-

1 *Camp. y Malp. 1.* ó por. *B. R. 1.* et con.
2 *Toled.* padres. *B. R. 2.* parentes.
3 S. B. Esc. 2. 4. 5. Camp. Malp. 1. B. R. 2. 3. y Bex. *manceba.* B. R. 1. *mulier ninna.*
4 Esc. 5. B. R. 2. y Bex. *casar.* B. R. 1. y 3. *se casa.*
5 Camp. y Esc. 5. *si non.*
6 *Esc. 1.* se desposare con la. *Camp. y Bex.* esposar.
7 *Esc. 2.* prometiera. *Camp. y Bex.* prometeo.
8 *M.* Onde establescemos si la manceba.
9 *B. R. 1.* cobicia. *Esc. 2. 4. y Bex.* cobdiciaba. *Esc. 6.* cubdizaba. *B. R. 2.* cobizaba. *E. R.* cubdiciaba.
10 *Bex.* puestos. *Esc. 3.* mitidos. *Toled. y Esc. 1.* metidos por siervos. *Malp. 2.* metudos por siervos.
11 *B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. y 5.* daquel que la desposara.
12 *Malp. 2.* consentieren. *B. R. 1. y Esc. 5.* consentiren. *Esc. 1. y 6.* consintiren.
13 *B. R. 1. S. B. Esc. 1. 6. Bex. y Camp.* compliren. *Esc. 4.* fizieren é complieren. *Esc. 2.* esto non complieren. *Esc. 5.* cumpliere.
14 *Esc. 5.* toviere por bien. *B. R. 3.* doro al rey ó á quien él mandar.
15 *Esc. 2. 4. y 6.* E todas sus cosas sean en poder.
16 *S. B.* desponsada. *Malp. 2.* desposada de voluntad del padre della. *Esc. 6.* esponsada.
17 *Aquí hay punto en varios códices.*
18 *B. R. 1. y Malp. 2.* pletear. *Esc. 2. y 4.* pleteare.
19 *Toled.* muriere. *Malp. 2.* moriere.
20 *Esc. 5.* ante que fiziesen las bodas.
21 *Malp. 2. B. R. 3. y Camp.* dada. *B. R. 2.* renduda.
22 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden:* é non á otro.
23 *Malp. 2.* de los que son muertos. *Bex.* de los que son pasados.
24 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* tamaño conseio.
25 *Malp. 2. y Camp.* Onde. *Esc. 2.* Donde. *Esc. 5.* Pues por que.
26 *Bex. y B. R. 3.* axegar. *B. R. 2.* ayegar al. *E. R.* alegar al. *Esc. 5.* é non se quieren allegar al casamiento.
27 *Esc. 2.* al prometimiento que an prometido.
28 *Camp.* allongar.
29 *Esc. 6.* al otra parte.
30 *Esc. 5.* quando quisiere.
31 *B. R. 1. 3. y Esc. 6.* endelantre.
32 *Esc. 2. y 4.* pleteamiento.
33 *B. R. 1. Esc. 6. y Bex.* esposar. *Camp.* que se ovieren á esposar.
34 *S. B. Esc. 4. 5. 6. y Bex.* propincos. *Esc. 2.* entre sus parientes ó entre sus propinquos.
35 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* é el aniello fuere dado, é el otro recebido &c. *B. R. 1.* sortiya. *Esc. 6.* sorteya. *Camp. y B. R. 2.* sortilla. *Bex.* sortila.
36 *Esc. 2.* ninguno el.
37 *Esc. 5.* demudar.
38 *En Malp. 2. y Esc. 1. esta ley es la V., y la V. está baxo este número.*
39 Bex. *non se casen.*
40 Malp. 2. *menor.*
41 *S. B.* a fiyuza. *B. R. 1. 2. 3. Esc. 1. 2. 3. 4. 5. 6. y Bex.* a fiuza. *Camp.* a fiucia. *Malp. 1.* a fefeuza.

sa esperamos [1] de la crianza [2] fueras [3] que aquellos que an a nascer [4], ó non semeiarán al padre ni á la madre, ó serán de dos formas? Ca aquella cosa non puede nascer en paz, la qual es fecha por discordia [5]. Ca nos viemos ya algunos que eran engannados por grand cobdicia que casaban sus fiios tan desordenadamientre [6] que en el casamiento non [7] se acordaban las personas en edad, ni en costumbres. Ca los omnes an nombre barones, porque deven aver poder sobre las mugieres. Hy ellos quieren anteponer las mugieres á los barones, que es contra natura, quando casan las mugieres de grand edad con los ninnos pequennos, é assí anteponen [8] la edad que devien postponer [9], é constrinnen la edad á venir á lo que non deve [10], quando [11] la edad grand de las mugieres é cobdiciosa non quiere esperar los barones que son tardineros [12]. Doncas [13] que la crianza [14] de la generacion, que es [15] mal ordenada, sea tornada á su derecho, nos establescemos por esta ley, que siempre las mugieres de menor edad se casen con los barones [16] de mayor edad, hy el casamiento fecho de otra guisa non deve estar [17] por nenguna manera, si alguna de las partes quisiere [18] contradezir. E desde el dia de las esposaias fastal dia de las bodas non deve esperar el uno al otro mas [19] de dos annos, si non de voluntad de los padres é de los parientes, ó de los esposados, si fueren de edad complida. Mas si en estos dos annos ámbas las partes quisieren mudar los pleytos por alongar las bodas, ó si por alguna [20] coyta [21] alguna de las partes non fueren en la tierra, non pueden alongar [22] mas de dos annos. E si se abinieren de cabo, ó muchas vezes que el uno esperar al otro fasta dos años solamientre, el pleyto sea firme. Mas en otra guisa ni arras [23] ni escriptura del casamiento non deve valer. Si [24] alguno por ventura este tiempo [25] de suso nombrado [26] quisier passar de su voluntad sin otra coyta, é mudare su voluntad del prometimiento [27] que a fecho, peche la pena que fué puesta [28] en el pleyto, é nenguna cosa non pueda ende del pleyto mudar. Mas la mugier que ovo otro marido, puede casar libremientre con qual baron quisiere, que sea de edad [29] complida, é sea convenible [30].

V. El Rey Don Flavio Rescindo.

De [31] las arras que son dadas.

Si algun esposo muriere [32] por ventura fechas las esposaias, y el beso [33] dado, é las arras dadas, estonze [34] la esposa que finca deve aver la meetad de todas las cosas quel diera el esposo, y el otra meetad deven aver los herederos del esposo quales que quiere que devan [35] aver su buena. E si el beso non era dado, y el esposo muriere, la manceba [36] non deve aver [37] nada daquellas cosas. E si el esposo recibe alguna cosa quel dé la esposa, é muriere [38] la esposa, si quier sea dado el beso, si quier non, tod aquello deve seer tornado á los herederos de la esposa.

VI. Ley antigua. *Titol quanto deve dar [39] el marido á la mugier por arras de sus cosas.*

Por que muchas vezes nacie [40] contienda

1 *B. R. 1. Esc. 5. y Bex.* asperamos.
2 *Camp. y Bex.* criancia, *y así otras veces.*
3 *B. R. 1. S. B. Esc. 2. 5. Malp. 2. Camp. y Bex.* fuera que aquello que a de nascer.... semeiara.
4 *Esc. 6.* nacer.
5 *Esc. 5.* descordia.
6 *S. B. y Esc. 5.* desonradamientre. *Esc. 4.* desornadamientre. *Esc. 2. y B. R. 3.* desondradamientre.
7 *Esc. 1. y Malp. 2.* quando el..... non se acordaba nin las personas. *M. B. R. 1. 2. Malp. 1. Esc. 2. 4. 6. S. B. y E. R.* que su casamiento non se acordaban las personas. *Camp.* que su casamiento non se acordaba en edat.
8 *B. R. 3.* antepuenen.
9 *Esc. 5.* desponer. *Camp.* pusponer.
10 *Esc. 1.* debien. *Esc. 2. 4. 5. 6. Camp. y Bex.* deben.
11 *Toled.* Quando la edad grande es cobdiciosa de las mugieres, &c. *Malp. 2.* Quando la edad grand é cobdiciosa, &c. *M. Malp. 1. 2. E. R. Camp. Bex. S. B. Esc. 2. y 4.* quando non quieren.
12 *Esc. 6.* tardaderos.
13 *Toled.* Por ende la crianza. *Malp. 2. y Esc. 5.* Pues que la. *Esc. 2.* Donde. *Camp.* Onde.
14 *Esc. 5.* que la ordenacion de la generacion.
15 *Esc. 6.* desordenada.
16 *Esc. 1. 2. 4. 5. 6. Bex. y Camp.* omnes.
17 *Malp. 2. Esc. 5. y 6.* valer. *B. R. 3.* deve seer estavle.
18 *Malp. 2. Esc. 1. y 6.* lo quisier.
19 *Esc. 2.* sino.
20 *Malp. 2. Toled. y Esc. 1.* por alguna cosa (*Malp. 2.* coyta) de las partes, ó por non seer de edat, ó non fuesen en la tierra, &c.
21 *Esc. 6.* ventura.
22 *Esc. 6.* alungar.
23 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* ni arras, nin aniellos, nin escriptura.
24 *Esc. 1. 2. 4. y 6.* Et si.
25 *Esc. 6.* que e de suso nominado.
26 *Esc. 5.* nembrado. *Camp.* numinado.
27 *Esc. 5.* prometiemiento.
28 *Esc. 6. y Camp.* posta.
29 *Esc. 5.* eidad.
30 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* convenible, é que non ovo mugier, ó con varon que ovo muchas mugieres, é son muertas en vida dél.
31 Esc. 1. *Del esposo et de la esposa, et quanto puede dar de sus buenas el uno al otro.*
32 *Esc. 6. y Bex.* muerto. *Esc. 5. y Camp.* morir.
33 *Esc. 5.* beiso.
34 *B. R. 1.* estuence.
35 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* qualesquier que devan heredar.
36 *Malp. 2.* esposa.
37 *Toled. Esc. 1. y Malp. 2.* non deven aver nada de las arras, nin daquellas cosas quel diera. Et si la esposa diere algo al esposo, é muriere &c.
38 *B. R. 1. y Bex.* muerra.
39 B. R. 1. *adar.*
40 *Toled. Camp. Bex. Esc. 5. y Malp. 2.* nace. *S. B. Esc. 2. y 4.* nascie. *Esc. 1.* nasce.

entre los que quieren casar sobre [1] las arras, provecho é conseio será de muchos, si por esta nuestra constitucion non fincar nenguna dubda [2]. Onde Nos establescemos por esta ley, que qual que quiere [3] de los príncipes de nuestra corte, ó de los maiores [4] de la gente goda que demande la fiia del otro por mugier pora su fiio, aunque ella oviesse estada [5] mugier dotro, si quier sea vírgen, sequier viuda [6], non le pueda dar mas por arras [7] de la décima [8] parte de todas sus cosas. E si por ventura el padre quisiere dar arras por su fiio á su nuera [9], otrosí puédel [10] dar la décima [11] parte daquello que eredare el fiio depues de la muerte de su padre, é aquella décima deve aver la esposa, é demas X. mancebos, é diez mancebas, é XX. cavallos, y en donas tanto quanto deva seer asmado [12], que vala mil sueldos, assí que de todas estas cosas la mugier puede fazer lo que quisiere si fiios non oviere. Mas si la mugier murier sin fabla [13], esto deve tornar al marido [14], ó á los parientes mas propinquos del marido; nin los padres de la manceba, nin la manceba non pueden demandar mas por arras ni al esposo, ni á los padres del esposo si non quanto diz en esta ley, ó por ventura [15] assí como es contenudo en las leyes romanas o dize quanto [16] deve dar la mugier al marido, é [17] quanto da el marido á la [18] mugier de sus cosas. Mas si por ventura el esposo prometier por escripto ó por iuramiento dar mas que non dize en esta ley, aquello que es demas puédeielo toller, é tornallo en su [19] poder. Mas si por aventura por miedo de iuramiento ó por negligencia no lo quisiere [20] demandar aquello que es demas, ó non pudier, non conviene que por miedo de uno muchos ayan gran danno, mas pues que sus padres ó sus parientes lo sopieren, pueden demandar todas aquellas cosas que fuéron demas dadas. Doncas [21] si el marido depues que un anno oviere que es casado, por amor ó por [22] grado quisier dar alguna cosa á la muier, puédelo fazer libremientre. Mas ante que el anno sea passado, ni el marido á la mugier, ni la mugier al marido non puede dar mas de las arras, assí cuemo es de suso dicho; fueras ende si lo fiziese por [23] grand enfermedad, ó grand pavor de muerte [24]. Mas de los otros huembres que non son de nostra corte, que an voluntad de casar, assí ponemos que aquellos que an valía de X. mil sueldos [25] por todas cosas en su buena, den mil sueldos á la esposa en arras. Et aquel que a buena de mil sueldos, dé C. por arras, y en tal manera [26] las arras de la cosa pequenna fasta en la grand podrán seer dadas sin contienda. Esta ley fué dada é confirmada otro dia de idus [27] ennero [28] en el tercero anno que regnó el rey Don Rescesindo en [29] la era de DC LXXX [30] é IX. annos.

VII. *Que el padre deve demandar las arras de la fiia, é guardallas.*

El padre aya poder de demandar las arras de la fiia, é de las guardar [31]. E si el padre ó la madre non fueren presentes [32], los hermanos [33] y los parientes mas propinquos reciban las arras, é las entreguen á su hermana.

VIII. *Titol que el padre muerto, el casamiento de los fiios é de las fiias finque en poder de la madre.*

Si el padre es muerto, la madre puede casar los fiios é las fiias. E si la madre es muerta, ó [34] se casar con otro marido, los hermanos deven casar la hermana [35], si son de edad complida, é si non son de tal edad, el tio los deve casar. Mas si el hermano es

1 *Esc. 5.* subre.
2 *Esc. 5.* dulda. *Camp.* dobda.
3 *Toled. y S. B.* qualquiere. *B. R. 1. y Malp. 2.* qualquier.
4 *Esc. 1.* mayorales. *B. R. 3.* meiores.
5 *B. R. 1. Esc. 1. y 5.* estado.
6 *B. R. 2.* vioda. *S. B. Esc. 1. 2. 4. y Bex.* bibda. *Camp.* vilva.
7 *Esc. 2.* arras su esposo.
8 *S. B.* deezma. *Esc. 2. y 4.* diezma.
9 *Esc. 1.* á su muger. *Camp.* nora.
10 *Malp. 2. y Esc. 1.* devel. *Esc. 5.* podel.
11 *S. B.* dizma. *Esc. 2. y 4.* diezma.
12 *Esc. 5. y Bex.* osmado. *Camp.* aesmado.
13 *B. R. 1. y Esc. 5.* morir sin fala.
14 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* al marido, si fuere vivo, ó á los parientes mas propinquos del marido, si fuere muerto; nin.
15 *Esc. 5.* segundo como es contenido.
16 *Toled. Esc. 1. y Malp. 2.* que tanto. *B. R. 3.* hu dize quanto.
17 *En Malp. 2. y otros falta* é.
18 *S. B. B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. 4. y 6.* á ella.
19 *Toled. Malp. 2. Esc. 1. 4. 6. Bex. y Camp.* en su parte. *S. B. y Esc. 2.* en su part. *B. R. 1. y Esc. 5.* en suo iuro.
20 *Esc. 1.* no lo quiere fazer ni demandar.
21 *Esc. 2.* Donde. *Camp.* Onde. *B. R. 2. y Esc. 5.* Certas.
22 *M.* por ruego,... puédelo fazer libremientre si quisiere.
23 *S. B. Esc. 1. 2. 4. 6. y Malp. 2.* con grand enfermedad ó con pavor de muerte.
24 *B. R. 2. 3. y Esc. 6.* morte.
25 *Malp. 2. y Esc. 1.* sueldos en su buena.
26 *Malp. 2.* manera, dando las arras. *S. B. B. R. 1. Bex. y Esc. 5.* manera las arras de pequenna cosa ata en la grande. *M.* en tal manera que las arras.
27 *S. B. Malp. 1. 2. B. R. 1. 2. 3. Esc. 2. 4. 5. 6. Camp. y Bex.* idos.
28 *Esc. 6.* ianero. *Camp.* jenero. *E. R.* ianeyro.
29 *Esc. 5.* enna era.
30 *Esc. 6.* DCXC. *Toled.* docientos é LXXX. é IX. *Malp. 1.* CC LXXX. é XV. *Malp. 2. y Esc. 4.* en era de CC. é LXXX. é VIIII. annos, é es antigua.
31 *S. B. Esc. 1. 2. 4. 6. y Bex.* é develas guardar.
32 *Bex.* presientes.
33 *S. B. Esc. 2. 4. y B. R. 1.* ó los. *Esc. 1.* con los.
34 *S. B. Esc. 2. y 4.* ó se casare. *B. R. 2. y Esc. 3.* ó si casar.
35 *Malp. 2. y Esc. 6.* las sus hermanas, si los hermanos son.

de edad complida, é non se quisier casar por conseio de sus parientes, puédese casar por sí[1]. Mas la hermana[2], si algun omne convenible[3] la demanda, el tio ó los hermanos fablen[4] con sus parientes mas propinquos[5], assí que comunalmientre lo reciban[6] ó lo dexen.

IX. El Rey Don Flavio Rescindo.

Si los hermanos tardan[7] *el casamiento de la hermana, ó si*[8] *ella se casa por sí sin conseio de los hermanos.*

Si los hermanos tardan[9] el casamiento de la hermana por tal que ella case[10] por sí, é por[11] tal que non aya parte en la buena[12] de su padre con sus hermanos, é si ellos refusaren[13] aquel[14] que la demandare dos vezes ó tres, é la hermana pues que entiende el enganno de los hermanos, buscare casamiento con razon, aya su derecho entregamientre[15] de la buena del[16] padre con sus hermanos[17]. E si los hermanos non lo fizieren por algun enganno de la hermana, mas tardan[18] por tal que la puedan meior casar, y ella non catando su ondra, tomare marido de menor guisa que non deve, pierda todo el derecho que deve aver de la buena de[19] sus padres, siquier sea partida la heredad, siquier non. Mas en la heredad de los hermanos é de las hermanas é de los otros parientes aya su derecho.

X.[20] *Que las arras que son dadas*[21] *en qual cosa que quier que son dadas*[22], *deven seer estables.*

Quando alguno quier casar á sí mismo, ó á su fiio ó á su propinquo, puede dar arras de sus propias cosas, ó de las cosas que ganó del sennor, ó de qual[23] cosa que quier que gane lealmientre[24], é qual cosa quier que dé por arras, deven seer firmes en todas maneras.

II. TITOL DE LAS VODAS QVE NON SON FECHAS LEALMIENTRE[25].

I. *Si la muier casa*[26] *depues de la muerte de su marido ante que compla*[27] *el anno.*
II. *Si la mugier casa*[28] *con su siervo, ó con el que fué su siervo y es franqueado.*
III. *Si la mugier libre casa con el siervo aieno, ó el omne libre casa con sierva aiena.*
IV. *Si la muier que fué*[29] *sierva*[30] *y es libre casa con siervo aieno, ó si el omne que fué siervo y es libre casa con la sierva aiena.*
V. *Si alguno casa su sierva con siervo aieno, ó su siervo con sierva aiena.*
VI. *Si la mugier casa con otro marido quando el suyo non es en la tierra.*
VII. *Si el sennor casa sus siervos, los que dize que eran libres con muieres libres.*
VIII. *Si la muier libre casa sin voluntad del padre*[31].

---

1 *Toled. Esc. 1. y Malp. 2.* por sí con su igual.
2 *Toled. Esc. 1. y Malp. 2.* la hermana huérfana. *B. R. 3.* hyrmana.
3 *Esc. 5.* convenibre. *B. R. 3.* convinible.
4 *E. R. y Esc. 5.* falen.
5 *Malp. 2.* propinquos della.
6 *M.* lo reciban cuemo deven.
7 Toled. *trahen.* E. R. *detardan.*
8 B. R. 1. Malp. 2. Esc. 5. y 6. *la manceba.*
9 *Toled.* trahen.
10 *B. R. 1. Esc. 2. 4. 6. Malp. 2. Bex. y Camp.* se case.
11 *Esc. 2.* por amor que.
12 *Camp. y Bex.* bona.
13 *Camp.* refugaren. *B. R. 3.* refuiren.
14 *Esc. 2. y 6.* aquella demanda dos veces.
15 *S. B. Malp. 2. Esc. 2. y 4.* enteramientre.
16 *Malp. 2.* de su padre.
17 *Toled. y Malp. 2.* hermanos, é sáquelo de poder de sus hermanos.
18 *Malp. 2.* tárdanlo. *Esc. 6. y Bex.* tardan el casamiento.
19 *Esc. 6.* de su padre.
20 *En el Toled. Esc. 1. y Malp. 2. dice así esta ley.*

Que el casamiento non sea sin dote, et lo que fuere contenido en el dote, que vala et sea estable.

La bondat et la apostura del casamiento estonce es sabuda, quando las arras son dadas é confirmadas; mas todo casamiento que es fecho sin dote et sin arras ¿como será colocado et tenudo por bueno si manifiesta mientre non es testiguado nin es fecho ende público escripto? Et por ende establezemos et mandamos que ninguno non se case nin á sí, nin á su fiio nin á su pariente fasta que dé á aquella con que se casa dote de su buena, et de lo que ganó, et de lo que ovo del rey, segunt quanto la ley manda, et faga ende escripto á su mugier, et quanto en el escripto fué contenido segunt la ley, vala en todas guisas.

21 B. R. 1. *dadas por escripto.*
22 Esc. 5. *dadas por escripto.*
23 *Esc. 2. y 4.* de qualesquequiere cosas.
24 *Esc. 6.* fielmientre. *Bex.* fielmente.
25 *Toled.* DEL ORDENAMIENTO DE LAS BODAS É DE LOS CASAMIENTOS QVE NON DEVEN SEER. *B. R. 1.* DE LOS CASAMIENTOS VEDADOS. *Malp. 2.* DEL CASAMIENTO VEDADO. *Sus capítolos son ocho. Esc. 1.* DEL CASAMIENTO DEVEDADO. *Esc. 6. y Bex.* DE LAS BODAS QVE NO SON BIEN FECHAS LEALMIENTRE.
26 Esc. 2. y 3. *se casa.*
27 S. B. B. R. 1. Malp. 2. Esc. 2. 4. y 6. *cumpla.*
28 Esc. 2. 4. y 6. *se casa.*
29 S. B. *fo.*
30 Esc. 6. *serva. . . . servo*, y así otras veces.
31 M. *del padre ó de sos parientes.* Malp. 2. y Esc. 1. *del padre con omne libre.*

I. *Si la muier casa depues de la muerte de su marido ante que compla el anno.*

Si la mugier depues de [1] muerte de su marido se casa con otro [2] ante que cumpla el anno, ó fiziere adulterio, la meetad de todas sus cosas reciban los fiios della é del primero marido. E si non a [3] fiios, los parientes mas propinquos del marido muerto ayan la meytad [4]. E por esto queremos que aya la mugier esta pena, que [5] aquella á quien el marido dexa prennada, quando se coyta mucho de casar, ó de fazer adulterio, que non mate el parto [6] ante que sea nazido. Todavía mandamos [7] que aquellas muieres sean sin pena desta ley, las quales se casan ante del anno complido por mandado del princep [8].

II. *Si la mugier [9] casase con su siervo, ó con el que fué su siervo y es franqueado [10].*

Si la mugier libre faz adulterio con su siervo, ó con el que fué su siervo y es libre, ó se casa [11] con él, y esto es [12] provado, deve morir assí que él é la mugier deven seer fostigados [13] antel iuez é quemados en el fuego [14]. E depues que el iuez entendier que la sennora casa con el siervo, ó con el que fué siervo y es libre, dévelos luego departir, assí que los fiios del otro marido deven aver la buena desta su madre, ó si non oviere fiios, dévenlo aver los parientes [15] mas propinquos [16] della. E si non oviere erederos fastal tercero grado, estonze el sennor [17] lo deve aver todo, ca los fiios que son fechos de tal casamiento non deven heredar. E si la mugier es bibda ó es vírgen [18] que esto fizier, sufra [19] la pena que es de suso dicha [20]. E si fuyere á la eglesia por ventura [21], sea sierva de quien el rey mandare.

III. El Rey Don Rescindo [22].

Si la mugier libre casa con el siervo aieno, ó el omne libre casa con sierva aiena.

Si la mugier libre casa con el siervo aieno, aunque sea el siervo del rey, ó fizier con [23] él adulterio, pues que lo sopier el iuez, luego [24] los deve partir, é darles pena qual merescen, que cada uno dellos reciba C. azotes. E si depues de cabo se ayuntaren [25], mándelos el iuez prender é presentar ante sí, é mándeles [26] dar de cabo á cada uno dellos C. azotes [27]. E si la tercera vez [28] non se quisieren partir, otrosí mándeles dar CC. [29] azotes, é meta la mugier en poder de sus parientes. E si los parientes la lexáren tornar otra vez al siervo, de cabo sea fecha sierva del sennor daquel siervo [30]. E los fiios qualesquier [31] é quantos quier que sean nados [32] daquella ayuntanza [33], sean siervos [34] cuemo su padre, é la buena de la mugier ayan sus parientes los mas propinquos. E si los fiios mostraren por buenos testigos que por XXX. annos estidiéron [35] libres, sean quitos de servidumbre; todavía si en aquellos XXX. annos sus padres de los fiios non déron nada á sus sennores por connoscencia [36] de servidumbre [37]. Y esta ley misma mandamos guardar de los varones libres que casan con las siervas del rey ó dotri quiquier [38].

1 *Esc. 1. 2. 4. y 6.* de la muerte. *Camp.* depus morte.
2 *Esc. 2. 4. Toled. Bex. y S. B.* otri. *Camp.* otre.
3 *Camp.* an fillos.
4 *Toled.* meatad. *B. R. 1.* meatat. *S. B. Malp. 2. Esc. 2. y 4.* meetad.
5 *Esc. 2.* porque.
6 *Camp.* el fillo. *B. R. 2.* partu.
7 *Esc. 5. y B. R. 2.* emendamos.
8 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* del rey.
9 Camp. Bex. y Esc. 5. *mugier libre.*
10 Camp. Bex. y Esc. 5. *libre.*
11 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* ó se casa con qualquier dellos, &c.
12 *Esc. 6.* y esto li es probado.
13 *Esc. 6. y B. R. 2.* fustigados. *Camp.* afostigados.
14 *Camp.* fogo. *B. R. 2.* fugo.
15 *Esc. 2. y 4.* los herederos mas. *Esc. 6.* haber los mas propinquos de ella.
16 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* los propinquos del marido della.
17 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* el rey.
18 *B. R. 1. 2. Esc. 1. 2. 3. 4. 5. 6. S. B. Malp. 1. 2. Toled. E. R. Bex. y Camp.* virgo.
19 *Esc. 5. y 6.* sofra.
20 *Camp.* decha.
21 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* por ventura é se mamparar, sea.
22 *S. B.* Resciendo.
23 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* con qualquier dellos adulterio.
24 *Esc. 6. y Camp.* logo los.
25 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* se aiuntaren de cabo, é les fuere provado, mándelos.
26 *Camp. Bex. y Esc. 5.* mandellos.
27 *Toled.* C. azotes, é departillos otra vez. *Malp. 2.* C. azotes, é depártalos otra vez. *Esc. 1.* et pártalos otra vez.
28 *Esc. 2.* E si la tercera vez se ayuntaren é nos quieren partir.
29 *S. B. Esc. 2. 4. 5. Bex. y Camp.* á cada uno ciento azotes.
30 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* daquel siervo con quien fizo el adulterio.
31 *Toled.* quales que quier. *S. B. y Esc. 1.* qualesquequiere.
32 *M.* nacidos.
33 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* aiuntamiento. *B. R. 1.* iutancia. *Camp. E. R. Esc. 6. y Bex.* ayuntancia.
34 *Toled.* sean todos siervos como su padre.
35 *B. R. 1. y Esc. 5.* estodieron. *Malp. 2. Esc. 1. y 2.* estudieron. *Bex.* estedieron. *Camp.* estevieron.
36 *Esc. 6.* connucenza. *Camp.* convenencia. *Bex. Malp. 2. B. R. 2. y 3.* connocencia.
37 *Camp.* servidumpne. *Esc. 5.* servedumbre.
38 *Esc. 5.* qualquier. *Esc. 1.* qui quiere.

IV. Ley antigua [1]. *Si la mugier que que fué sierva y es libre casa con siervo aieno, ó si el omne que fué siervo y es libre casa con la sierva aiena.*

Si la mugier que fué sierva y es libre se ayuntare con siervo aieno, ó se casar, el sennor del siervo muéstrelo tres vezes ante tres testimonios, ques parta dend, é depues [2], si se non quisiere partir, sea sierva del sennor del siervo. E si non ielo afrontare ante que ayan fiios, la mugier finque libre, é los fiios sean siervos del sennor [3], ca los fiios non deven seer libres, que [4] nacen de tal ayuntanza [5]. Otrosí dezimos [6] de los que fuéron siervos é son libres, que casan con las siervas aienas contra la voluntad del sennor [7]. Mas si con voluntad del sennor la mugier que fué sierva y es libre se casa con el siervo, ó si con el sennor dél fiziere algun pleyto, mandamos que vala.

V. *Si alguno casa su sierva con siervo aieno, ó su siervo con sierva aiena.*

Qui [8] casa su sierva con siervo aieno sin voluntad de su sennor, y esto fuere mostrado [9] por buenas pruevas [10], el sennor del siervo deve aver la muier por sierva con sus [11] fiios. Otrosí mandamos daquel que [12] casa su siervo con sierva aiena [13].

VI. *Si la muier casa con otro marido quando el suyo non es en la tierra.*

Nenguna muier non se case con otro marido, quando el suyo non es en la tierra, fasta que sepa cierta [14] cosa del suyo si es muerto. Otrosí lo deve saber aquel que quiere casar con ella. E si esto non fizieren, é se ayuntaren, é depues viniere el primero marido, ámos sean metidos en poder del primer marido, que los pueda vender, ó fazer dellos lo que quisiere.

VII. *Si el sennor casa sus siervos, los que dize que eran libres, con muieres libres.*

Contrastar [15] devemos á los [16] malos que non puedan [17] mas mal fazer: ca algunos que eran engannados por cubdicia, suelen muchas vegadas [18] engannar á las mugieres libres, é á las manzebas, é dexan [19] andar sus siervos cuemo libres, é amonestan las muieres que los prendan [20] por maridos, por tal que los fiios que ende nascieren [21], que los pueda el sennor fazer sus siervos. Doncas por toller [22] este enganno establescemos en esta ley, que tales engannadores [23] pues que fueren descubiertos, que sean disfamados por malos, é aquellos siervos que ellos casáron de tal manera por libres con tales muieres, sean [24] libres con sus fiios, assí cuemo sus sennores, los que los fazien ante [25] libres, é la mugier puede aver todas las cosas quel fuéron dadas é prometidas en las vodas, si pudiere provar que aquel marido le fué dado por libre. Mas si la mugier ó sus parientes non lo pudieren provar, el sennor abrá [26] estos por siervos, é sus fiios é todas sus cosas. E otrosí esto mismo mandamos guardar en aquellos que casan sus siervas por tal enganno con omnes libres. E otrosí deve seer guardada esta ley en aquellos que fuéron siervos é son libres, los quales casáron con las siervas aienas ó con los siervos aienos.

VIII. *Si [27] la mugier libre casa sin voluntad del [28] padre.*

Si la muier libre quiere casar con omne libre, el marido della deve fablar [29] prime-

1 Ley antigua *falta en el Toled. y Esc. 6. Malp. 2. lo pospone al epígrafe siguiente.*
2 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* é depues que fuere afrontada (*Esc. 1.* afrontado) con las testimonias, si se non quisiere, &c.
3 *S. B. Esc. 1. 2. 4. 6. y Malp. 2.* del sennor dél.
4 *Esc. 2. 4. y 6.* los quales.
5 *Camp.* yuntancia.
6 *Camp. y Bex.* dicemos.
7 *Malp. 2.* del sennor dellas.
8 *Esc. 5. y Bex.* Quien.
9 *Camp. y Esc. 5.* provado.
10 *Esc. 6. y B. R. 2.* testimonias. *Esc. 5.* probas.
11 *Esc. 1. 2. 5. Camp. y Bex.* con todos sus.
12 *Esc. 5.* que se casa con sierva aiena.
13 *Malp. 2. y Esc. 1.* agena, que el siervo sea dado al sennor de la sierva si non fuer de su grado.
14 *S. B. y Esc. 2.* sepa cierta del so. *Malp. 1. y Esc. 1.* sepa de cierto. *Camp.* ata que saba la verdat del so si ye morto. *Bex.* ata que saba del so cierto si ye muerto. *Esc. 5.* fata que sea cierta del suyo se es muerto. *B. R. 2.* ata que sea certa del so si es morto.
15 *S. B. Camp. Bex. y Esc. 1.* Acontrastar. *B. R. 1.* Contrestar.
16 *Toled.* á los ritos de los malos, é non les debemos soltar la rienda por tal que non puedan mas mal fazer. *Malp. 2. y Esc. 1.* á las artes de los malos; *y lo demas como en Toled.*
17 *M. y Malp. 1.* non puedan mal fazer. *Camp.* non podan mais mal facer.
18 *Esc. 2. 4. y 6.* veces.
19 *Esc. 6.* dexan sos fiyos como libres.
20 *Toled. y B. R. 1.* tomen. *Camp.* tomen por maridos.
21 *Esc. 5.* naciren. *Camp.* ovieren.
22 *Esc. 5.* desfacer.
23 *M. Malp. 2. y B. R. 1.* engannos.
24 *Camp.* sean fechos libres.
25 *Esc. 5.* enante.
26 *B. R. 1.* avera. *Esc. 5.* aya.
27 Toled. *La mugier libre con omne libre non casa sin voluntad de su padre.* Malp. 2. y Esc. 1. *Si la mugier libre se casa sin la voluntad del padre con omne libre.*
28 M. y B. R. 2. *de sus parientes.* B. R. 3. *de sus padres.*
29 *Esc. 5. B. R. 1. y 2.* falar.

ramientre con su padre [1]: é si la pudiere aver por mugier, dé las [2] arras al padre assí cuemo es derecho. E si la non pudiere aver, finque la mugier en poder del padre. E si ella casar sin voluntad del padre ó de la madre, y ellos non la quisieren recebir de gracia [3], ella nin sus fiios non deven heredar en la buena de los padres, porque se casó sin voluntad dellos. Mas sil quisieren dar los padres alguna cosa [4], bien lo pueden fazer, é daquello puede ella fazer su voluntad.

III. TITOL [5] DE LAS MVIERES LIBRES QVE LIEVAN POR FVERZA.

I. *Si el omne libre lieva por fuerza la muier libre, maguer pierda la virginidad, el forzador [10] non deve casar con ella.*

Si algun omne libre lieva por fuerza muier vírgen [11] ó bibda, y ella por ventura es tornada ante que pierda la virginidad ó la castidad, aquel que la levó por fuerza deve perder la meetad de lo que ha, é dévelo aver esta muier [12]. Mas si la muier perdió la virginidad ó castidad, aquel que la levó non deve casar con ella por nenguna manera, y [13] este forzador [14] sea metido con quanto que oviere en poder daquellos á quien fizo la fuerza, é reciba CC. azotes delante [15] tod el pueblo, é sea dado por siervo al padre de la muier que levó por fuerza, ó á la muier vírgen [16] ó bibda que levó por fuerza. Mas en tal manera sea esto fecho, que nunqua pueda casar con la muier que levó por fuerza. E si por ventura tornare en [17] ella, ella deve perder quanto deve aver de sus cosas daquel que la forzara [18], é dévenlo aver los parientes [19] que este pleyto siguieren [20]. E si algun omne que oviere fiios legítimos de otra muier levar por fuerza muier alguna, él solo sea siervo daquella muier que levó por fuerza, é los fiios legítimos deste [21] ayan la buena de su padre.

1 *Esc. 5.* parientes.
2 *Esc. 6.* de las arras, assí cuemo es derecho.
3 *M.* de su grado ó de su gracia. *Malp. 2.* en gracia.
4 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* alguna cosa depues.
5 *Toled.* DE LA FVERZA DE LAS MVGIERES VIRGINES É DE LAS BIBDAS. *Malp. 2.* DE FORZAR LAS MVGIERES VIRGENES E LAS BIBDAS. *B. R. 2. E. R. S. B. Esc. 2. y 4.* DE LAS MVGIERES QVE LEVAN POR FVERZA. *Esc. 6.* DE LOS QVE FORZAN LAS MVGERES. *B. R. 1. y Esc. 3.* DEL RECEBIMIENTO DE LAS MVYIERES VIRGINES E DE LAS BIBDAS.
6 Toled. Esc. 1. y Malp. 2. *consienten á aquel.* S. B. B. R. 1. y Esc. 6. *concordan con.*
7 Malp. 2. *por fuerza, é si los parientes della se acuerdan á casarla con él.*
8 Esc. 6. *vilvas*, y así otras vezes.
9 Esc. 3. añade: *ó las vírgenes.* Malp. 2. y Esc. 1. añaden: *bibdas, é de los que se atreven á casar las mancebas é las bibdas con alguno por fuerza sin mandado del rey*, y así en la ley.
10 B. R. 1. 2. Esc. 6. Bex. y Camp. *forciador.* Esc. 5. *furzador.*
11 *Esc. 6. y Camp.* vírgine.
12 *Toled. y Malp. 2.* muier forzada.
13 *Esc. 2. 4. y 6.* mas. *Bex.* mais.
14 *Esc. 6. Bex. y Camp.* forciador.
15 *Esc. 6. Bex. y Camp.* ante todo el poblo.
16 *Esc. 4.* virgin. *Esc. 6.* vírgine.
17 *B. R. 3.* cum ella.
18 *Camp.* forciaria. *B. R. 1. 3. Bex. y Esc. 5.* forciara. *Toled. y Malp. 2.* forzara, é el forzador con todas sus cosas deve seer metido en poder de los parientes que este pleyto siguieran. Et si aquel ome oviere fiios legítimos dotra mugier alguna en el tiempo que forzó la mugier, él solo sea siervo daquela mugier que levó por fuerza. E los fiios legítimos deste forzador ayan la buena de su padre.
19 *B. R. 1. E. R. S. B. Esc. 2. 4. 6. y Bex.* herederos.
20 *S. B. Esc. 2. 4. 6. y B. R. 1.* consiguieren. *Camp. Bex. y Esc. 1.* consiguiren.
21 *Esc. 6. y Bex.* desta. *Malp. 2.* deste forzador.

II. El Rey Don Flavio Rescindo.

Si los padres pueden sacar la manceba de poder daquel que la levó por fuerza.

Si los padres sacan la muier de poder daquel que la levó por fuerza, aquel forzador sea metudo en poder de los padres desta muier ó della misma, y ella non se pueda casar con [1] él; é si lo fiziere, ámos [2] deven morir. E si fuyeren [3] al obispo ó á la eglesia, sean departidos, é déxenlos vevir, é sean siervos de los padres de la muier que fué levada por fuerza.

III. *Si los padres se concuerdan [4] con aquel que levó la manceba que era desposada con otro.*

Si los padres se concuerdan [5] con aquel que levó la fiia [6] por fuerza, que era desposada con otro, pechen al esposo en quatro duplos quantol prometiéron con la esposa, é aquel que la levó por fuerza sea siervo del esposo [7].

IV. *Si los hermanos concuerdan con aquel que levó su hermana por fuerza en vida del padre ó depues de su muerte.*

Si los hermanos consienten levar su hermana por fuerza, el padre vivo [8], ó si lo saben, toda la pena é tod el dampno que deve aver el forzador [9], todo lo [10] an á aver los hermanos fueras muerte. Mas si el padre muerto, los hermanos dan su hermana á alguno que la lieve por fuerza, ó la consienten que la lieven, por quanto [11] la casáron con vil omne contra voluntad de la manceba, ellos que la devien ondrar, deven perder la meetad de quanto [12] an, é dévelo aver la manceba. E aquellos que esto fizieren reciban L. [13] azotes cada uno delantre [14] los otros hermanos, que los otros hermanos teman esta pena; é todos los ayudadores que fueren en esta fuerza [15], ayan tal pena cuemo es puesta en la otra ley postremera [16] del título, y el forzador sea siervo con todas sus cosas assí cuemo es de suso dicho.

V. Ley antigua. *Qui lieva por fuerza [17] la esposa aiena.*

Si algun omne lieva por fuerza esposa aiena, el esposo hy la esposa deven aver por medio [18] lo [19] que ha el forzador [20], é partirllo por medio, é si non ha nada ó muy poco, sea dado por siervo á estos, é quel puedan vender, é que partan por medio aquel precio. E si este forzador ovo paria [21] con ella, deve seer tormentado.

VI. [22] *Si matan á alguno daquellos que lievan la mugier por fuerza.*

Si algun omne matar á aquel que lieva la mugier por fuerza, non deve pechar omizillo [23], ca lo fizo por defender castidad.

VII. El Rey Don Flavio.

Fasta quanto tiempo pueden seer acusados aquellos que lievan las muieres por fuerza [24].

Los que fuerzan [25] las muieres pueden seer acusados fasta XXX. annos. E si por aventura se avinieren con los padres de la manceba [26] ó con la manceba de casar con ella, puédenlo fazer si quisieren, é depues de XXX. annos non lo puede nenguno acusar.

VIII. Ley antigua [27]. *Si el siervo lieva la mugier libre por fuerza.*

Convenible cosa es de fazer ley á los que son de venir sobre aquellas cosas que dub-

1 *Toled. y Malp.* 2. con él nunca mas.
2 *Camp. Bex. y Esc. 6.* ámbos.
3 *Malp. 1. y B. R. 3.* fuyeren. *Malp. 2.* fugieren. *B. R. 1.* fuiren. *Camp.* fogiren.
4 Toled. y Malp. 2. *consienten á aquel.* Camp. y Esc. 5. *concordan.*
5 *S. B. B. R. 1. 2. 3. y Esc. 6.* se acordan. *Malp. 2.* consienten á. *Esc. 2. 4. y Bex.* se acuerdan. *Esc. 5.* se atorgan.
6 *Esc. 6.* la fija aiena por furza.
7 *Malp. 2. Esc. 1. y Toled.* del esposo él é toda su buena.
8 *M.* el padre vivo seiendo. *Camp.* El padre vivo, ó non.
9 *Esc. 5.* fuerzador.
10 *Esc. 2. 4. y 6.* lo deben haber.
11 *Esc. 6. y Bex.* porque. *Esc. 5.* quando.
12 *M.* de quanto que an.
13 *Esc. 2. y 4.* cincuaenta.
14 *Esc. 5.* delante el iuiz é delantre los otros.
15 *Esc. 6.* ayuda. *Esc. 5.* forcia. *B. R. 3.* fuerzia. *E. R. y B. R. 2.* forza.
16 *Bex.* pustremera. *Malp. 2.* postrimera.
17 B. R. 1. *fuercia.*
18 *Esc. 6.* meo.... meo.
19 *Camp. Bex. y Esc. 5.* quanto a.
20 *Malp. 2.* el forzador, é si non á nada.
21 *B. R. 1.* partiya con ella. *Toled. y Malp. 2.* E si este forzador yogó con ella, deve recebir muerte.
22 *Esta ley VI. falta en el Toled.*
23 *S. B. y Esc. 2.* omecilio. *Malp. 2.* omecillo. *B. R. 1. Esc. 6. y Bex.* homicio. *Esc. 4.* omicilio. *Camp. y Esc. 5.* omecio.
24 Malp. 2. *por fuerza, é si los parientes della se acuerdan á casarla con él.*
25 *Bex.* fuercian. *E. R. y B. R. 2.* forzan.
26 *M. Malp. 2. S. B. y Esc. 2.* de la manceba de casar con ella.
27 Ley antigua *falta en Malp. 2.*

dan[1] los que son presentes. Doncas si los siervos levaren muier libre por fuerza, sabiéndotelo el sennor ó mandándolo, su sennor es tenudo de fazer toda la emienda por ellos assí cuemo la ley manda. Mas si lo fizieren sin voluntad del sennor, dévelos prender el iuez, é dévelos sennalar en la fruente[2], é reciban demas CCC. azotes cada uno. Hy el siervo que se ayunta con la mugier que levó por fuerza, deve seer descabezado[3].

IX. *Si el siervo lieva por fuerza la muier que fué[4] sierva y es libre.*

Si el siervo lieva por fuerza la muier que fué sierva hy es libre, porque non son ámos de un estado, si fueren ámos convenibles[5], si[6] quisiere el sennor del siervo, peche por él C. sueldos; é si non quisiere, dé el siervo á la muier que fué sierva, é assí que non se puedan casar[7]. E si por aventura se ayuntaren[8] é fizieren fiios, el sennor del siervo deve aver el siervo é sus fiios por siervos. E si el siervo fuere muy laydo[9], ó muy vil, é la muier otra tal, el sennor del siervo deve dar tanto á aquella muier libre, quanto valiere el siervo; hy el siervo deve seer batudo[10] de C. azotes, é desfollarle[11] muy layda mientre toda la fruente, é[12] finque por siempre en poder de su[13] sennor por siervo.

X. El Rey Don Flavio Rescindo[41].

Si el siervo lieva por fuerza la sierva aiena.

Si el siervo lieva por fuerza la sierva aiena, reciba CC. azotes, é desfollale[15] la fruente muy laydamientre, é sea partido[16] de la sierva, si quisiere[17] el sennor de la sierva.

XI. El Rey Don Flavio Rescindo.

De los que engannan las fiias ó las mugieres aienas é las bibdas.

Toda cosa, porque val ménos nuestra vida, deve seer defendida[18] por ley. E por ende los que engannan las muieres ó las fiias aienas, ó las bibdas, ó las esposas[19], ó por omne libre ó por muier libre, ó por siervo ó por sierva, ó por otro omne qual que quiere, manteniente[20] que fueren provados[21] en este malfecho, el iuez los deve prender á ellos é á los que los enviáron, é metellos en poder daquel cuya es la fiia, ó cuya es la esposa, ó cuya es la muier que engannáron, que faga dellos lo que quisiere. E aquellos que[22] casáron alguna muier libre por fuerza sin mandado del rey, pechen V. libras doro á la muier que fiziéron[23] fuerza, hy el casamiento sea desfecho, si la muier non quisiere consentillo.

XII. *De los omnes libres é de los siervos que ayudáron á levar la mugier por fuerza.*

Tod omne que ayudare levar la muier por fuerza, si es omne libre, peche VI. onzas doro, y demas reciba L. azotes. E si fuere siervo, é lo fiziere con[24] voluntad de su sennor[25], el sennor peche por él quanto deve pechar el omne libre, assí cuemo es de suso dicho[26].

1 *Esc. 5.* duldan. *Camp.* dobdan.
2 *B. R. 2. Esc. 6. y Camp.* fronte.
3 *Toled. y Malp. 2.* descabezado, quier sea uno ó muchos. *S. B.* escabeszado. *Camp. Esc. 2. y 4.* escabezado.
4 M. *fuera.* Camp. E. R. y S. B. *fó.* B. R. 3. *fu.*
5 *Esc. 1.* convenibres.
6 *Esc. 2.* é si.
7 *Malp. 2. y Esc 1.* non puedan casar en uno.
8 *Esc. 2. y 5.* ó ficieren.
9 *Esc. 5.* lado.
10 *Esc. 5. y 6.* batido.
11 *Esc. 5.* desfolarlle.
12 *Esc. 2.* é por siempre sea.
13 *Toled. y Esc. 1.* de su sennor primero.
14 *Esc. 2. sin autor ni nota.*
15 *Esc. 1. y 2.* desfuéllenle. *Esc. 4.* desfollarle. *Bex.* desfuélenle. *Camp.* enfollenli. *B. R. 2.* desfolenle. *E. R.* defuellenle.
16 *Camp.* departido.
17 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* si el sennor de la sierva non quisiere casalla con él.
18 *Esc. 6.* defesa.
19 *Esc. 1. 2. y Bex.* esposadas. *M.* esposas de sus esposos.
20 *Camp.* mantinenti que foren. *M.* mantenienti luego que sean provados en este mal.
21 *Esc. 1. 2. 4. y 6.* de este malfecho.
22 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* que se casáron con alguna manceba, ó con casada, ó con mugier libre &c.
23 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* á quien fiziéron, ó fuéron fazer fuerza.
24 *B. R. 1.* sen. *S. B. Esc. 2. 5. y Bex.* sin.
25 *B. R. 1. Esc. 2. y S. B.* sennor, reciba ciento azotes, é si lo fizo con voluntad del sennor.
26 *Toled. y Esc. 1. añaden:* E si lo fizier sin voluntad de su sennor, reciba C. azotes.

IV. TITOL DE LOS ADVLTERIOS[1] É DE LOS FORNICIOS.

I. *Si la muier faze*[8] *adulterio con otro, seyendo*[9] *con el marido.*

Si algun omne fiziere adulterio con la muier aiena por fuerza[10], é aquel que lo faze, si a fiios legítimos[11] en otra muier, este solo sea metido en poder[12] daquesta muier forzada, é sus cosas finquen á los fiios legítimos. E si non oviere fiios[13] legítimos que devan aver sus cosas, este[14] sea metido en poder del marido daquella muier con todas sus cosas, é vénguese en él cuemo él se quisiere. Mas si el adulterio fuere fecho de voluntad de la muier, la muier é el adulterador sean metidos en mano[15] del marido[16], é faga dellos lo que se quisiere.

II. *Si la manceba*[17] *desposada faze adulterio.*

Si el pleyto del casamiento fuere fecho, que a de seer entrel esposo é la esposa, ó entre los padres, dadas las arras assí cuemo es[18] costumbre, y el pleyto[19] fecho ante testimonias, é depues la esposa[20] fiziere adulterio, ó se desposare[21] ó casare con otro marido; ella y el adulterador, ó el otro marido, ó el otro esposo sean metidos en poder del primero esposo por siervos con todas sus cosas. E todavía en tal manera[22] si el adulterador, ó aquel esposo, ó aquel marido, ó la muier non ovieren fiios legítimos; ca si los ovieren, todas sus cosas deven seer de los fiios legítimos. Mas todavía el adulterador, ó el marido, ó el esposo, é la esposa serán siervos daquel con quien fué primeramientre esposada[23].

1 *Toled.* DE LOS ADVLTERIOS. *En M. falta todo el epígrafe. En Malp.* 2. DE LOS FORNAGADORES CON LAS MVGIERES FORNAGADERAS. *Esc. 1.* DE LOS ADVLTERIOS E DE LOS ADVLTERADORES. *E. R. Camp. Bex. S. B. B. R. 2. 3. Esc. 2. 4. 5. y 6.* DE LOSQVE FAZEN ADVLTERIO.

2 M. *seyendo su marido bivo*, y así en la ley.

3 B. R. 1. 2. Malp. 2. y Esc. 1. *faze adulterio.*

4 Malp. 2. y Esc. 1. *sus*, y así en la ley.

5 Malp. 2. *omne.... fiziere adulterio.*

6 M. *faze adulterio*, y así en la ley.

7 Malp. 2. y Esc. 1. *de los sacerdotes é de los diáconos é de los clérigos*, y así en la ley.

8 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *Si la mugier faze adulterio con casado ó con soltero, seyendo* (Malp. 2. *seyendo su marido*) *con su marido en la tierra ó fuera de la tierra.*

9 Esc. 3. *seyendo casada con su marido.* B. R. 3. *Si algun omne fezera adulterio cum moger ayena per forzia.*

10 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* por fuerza, quier sea su marido en la tierra ó non, é aquel quien lo face á fijos legítimos &c.

11 *Esc. 5.* de otra mugier.

12 *Malp. 2. y Esc. 1.* en poder del marido desta muier.

13 *M.* fiios que.

14 *Camp.* este forciador.

15 *Malp. 2. y Esc. 1.* en poder. *S. B. B. R. 2. y Esc. 5.* en manos.

16 *Toled. y Malp. 2.* del marido por siervos, é faga.

17 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *la manceba ó la bibda*, y así en la rúbrica.

18 *Esc. 1.* es costumbrado. *B. R. 2.* como es costombre.

19 *M. Malp. 1. 2. E. R. S. B. Camp. Bex. B. R. 1. Esc. 1. 2. 4. y 6.* el pleyto sea fecho.

20 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* la esposa, quier sea manceba, quier bibda. *Esc. 5.* la esposada fezer.

21 *M.* ó se desposare otra vez con otro, ó casare con otro marido.

22 *M. y Esc. 5.* en tal manera que si el.

23 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* desposada, é sea entregada de sus arras é de quantol diera al esposa.

III. *De la muier casada que faze adulterio.*

Si la muier casada faze adulterio, é non la prisieren [1] con el adulterio [2], el marido la puede acusar antel iuez por sennales é por presumpciones é por cosas que sean convenibles. E si pudiere seer mostrado [3] el adulterio connozuda mientre [4], la muier é el adulterador sean metidos en poder del marido [5], assí cuemo es dicho en la ley de suso, é faga dellos lo que quisiere.

IV. *Si algunos matan los que fazen adulterio.*

Si el marido ó el esposo mata la muier hy el adulterador, non peche nada por el omecilio [6].

V. *Si el padre ó los parientes matan la fiia que faze adulterio en su casa dellos.*

Si el padre [7] mata la fiia que faze adulterio en su casa del padre, non aya nenguna calonna [8] ni ninguna pena. Mas si la non quisiere matar, faga della lo que quisiere é del adulterador, é sean en su poder. E si los hermanos ó los tios [9] la fallaren en adulterio depues de la muerte de su padre, áyanla en poder á ella y al adulterador, é fagan dellos lo que quisieren.

VI. *Que los siervos non deven matar los que fallan faziendo adulterio* [10].

Assí cuemo nos otorgamos [11] á los padres [12] que puedan matar á los que fazen adulterio en su casa, otrosí [13] defendemos á los siervos que los [14] fallaren en adulterio [15] que non los maten; mas mandamos que los tengan en guarda fata que los presenten [16] al sennor de la casa ó al iuez [17] que los pene segund la ley.

VII. Ley antigua. *Si la muier* [18] *fuere á casa dotri por fazer adulterio, é si el adulterador la quier tener por muier.*

Si la muier viene á casa aiena por fazer adulterio, é el adulterador la quiere aver por muier, é los padres [19] lo otorgan [20], aqueste dé por arras á los padres de la manceba [21] quanto ellos quisieren, ó quanto él se aviniere con la manceba, é la manceba non herede [22] en la buena [23] de su padre con sus hermanos, si los padres non quisieren.

VIII. Ley antigua. *Si la muier libre faze adulterio por su grado con quien* [24] *se quisiere.*

Si la muier libre faze adulterio con algun omne de su grado, el adulterador áyala por muier sis quisiere; é si non quisiere, tórnese ella á su culpa, que fué fazer adulterio de [25] su grado.

IX. Ley antigua [26]. *Si la muier libre faze adulterio con el marido aieno.*

Si la muier [27] puede seer provada que faze adulterio con marido aieno, sea metida en poder de la muier daquel marido con quien fizo el adulterio, que se vengue [28] della cuemo [29] se quisiere.

1 *Esc. 6.* prisieron. *B. R. 2.* priseren. *Esc. 3. y 5.* en el. *B. R. 1. y 2.* enno adulterio.
2 *Esc. 1. Malp. 2. Bex. y Camp.* adulterador. *Esc. 6.* adultador, *y así otras veces.*
3 *M. y Malp. 2.* demostrado. *Bex. B. R. 3. y Esc. 6.* probado.
4 *Toled. S. B. B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 4.* connoscidamientre. *Esc. 6.* cunucidamientre. *Camp. y Bex.* conocidamientre.
5 *B. R. 1. Malp. 2. y Esc. 1.* marido della.
6 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden:* nin muerte non reciba por ello.
7 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* Si el padre sabe de cierto que la fija faze adulterio en su casa del padre, é la mata, non aya &c.
8 *Esc. 6* calumna. *Malp. 1. 2. Camp. y Esc. 5.* non aya ninguna pena ni ninguna calomna.
9 *B. R. 1.* tiyos. *S. B. Esc. 1. 2. 4. Malp. 1. 2. B. R. 2. y Bex.* fijos. *Camp.* fillos.
10 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *adulterio con sus sennoras, y* así en la rúbrica.
11 *S. B. Malp. 2. y Esc. 4.* atorgamos. *B. R. 1. y E. R.* autorgamos. *Esc. 6. y Bex.* acordamos.
12 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* á los padres et á los parientes.
13 *Esc. 1.* así defendemos.
14 *Esc. 2. y 5.* que los que fallaren.
15 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en adulterio en las casas de sus sennores.
16 *Bex.* presienten.
17 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* al iuez, et pues que el pecado les fuere provado, que los pene segund la ley.
18 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *Si la manceba ó la bibda,* y así en la rúbrica.
19 *Esc. 5.* los parientes.
20 *Esc. 6. y Bex.* otorgaren.
21 *M.* lo que ellos.
22 *B. R. 1. Esc. 4. y Malp. 2.* heriede.
23 *Esc. 4. y 6.* en la buena de sus hermanos. *Malp. 1.* en lo del padre buena ninguna con los hermanos. *Malp. 2.* heriede con sus ermanos si *Esc. 2.* de sus padres. *B. R. 3.* en la buena con sos hyrmanos.
24 Toled. Malp. 2. B. R. 1. y S. B. *con quien quiere.* Esc. 1. 2. 4. 5. y 6. *con quien quisiere.* Bex. *con algun omne.*
25 *Camp. Bex. y Esc. 5.* por.
26 *Esc. 5. y 6. sin autor ni nota.*
27 *S. B. y Esc. 2.* la mugier libre.
28 *Bex.* viengue. *E. R.* quis vingue.
29 *Esc. 3. y Camp.* cuemo quisiere.

X. Antigua [1]. *Que los siervos é las siervas deven seer tormentados por el adulterio de los sennores.*

Por el adulterio [2] del sennor é de la sennora deven seer tormentados los siervos é las siervas fasta que sea sabida la verdad.

XI. El Rey Don Flavio Rescindo [3].

Si el siervo [4] es fecho libre por encrubir el adulterio.

Si alguno fizier su siervo ó su sierva libre por tal que encruba [5] el adulterio [6], atal libertad [7] non vala, que non sea tormentado que [8] diga la verdad del adulterio.

XII. *De las cosas de los [9] que fazen adulterio.*

En la ley de suso avemos establescido que la muier que faze adulterio, ella hy el adulterador deven seer metidos en poder del marido della. Mas porque los [10] iuezes dubdan [11] muchas vezes que deven fazer de sus cosas dellos, por ende establescemos assí que si el marido della pudiere mostrar el adulterio connocidamientre [12], é la muier que faze el adulterio y el adulterador si non ovieren fiios legítimos dotro casamiento, toda la heredad dellos é sus personas sean metidos en poder del marido daquella muier que fizo el adulterio. E si el adulterador a [13] fiios legítimos dotro casamiento, los fiios deven aver la heredad [14] dél, é la persona dél solamientre sea metida en poder del marido [15]. E si la muier a fiios legítimos dotro casamiento dante [16] ó depues, los fiios del primero casamiento deven aver el quinnon de la heredad departidamientre en su poder, hy el quinnon de los otros fiios, que ovo depues que fizo el adulterio, sea en poder del marido [17], é délo á los fiios depues de la muerte della. E todavía en tal manera que pues que la muier que fizo el adulterio fuere [18] en poder del marido, por nenguna manera [19] non se ayunte carnalmentre uno [20] con otro, ca si lo fizieren, el marido non deve aver de las cosas della nenguna cosa; mas dévenlo aver los fiios legítimos; é si non oviere fiios, dévenlo aver los herederos mas propinquos [21]. E otrosí mandamos guardar esta ley en aquellos que son desposados.

XIII. Ley antigua nuevamientre [22] enmendada. *De las personas que pueden acusar el adulterio.*

Si la ley no tormentar [23] el mal que es fecho, los malos é los sandios [24] non dexaran de fazer mal. E porque las muieres que se despagan de sus maridos, muchas vezes fazen adulterio, é fazen á sus maridos seer sandios por algunas yerbas que les dan, é por algun malfecho, assí que maguer que ellos saben el adulterio de la muier, non [25] lo puedan acusar, nin se pueden quitar de su amor della: hy esto devemos aquí guardar [26], que si aquella muier y el marido an fiios legítimos, aquellos pueden el adulterio de su madre acusar [27], assí cuemo el marido lo podríe acusar. E si non [28] ovieren fiios, ó non son de tal edad que esto puedan complir, los parientes mas propinquos del marido la [29] pueden acusar: que por ventura la muier non mate el marido, ó la buena non [30] se pueda á los fiios perder, ó á los propinquos, mientre [31] el adulterio non es vengado. Todavía en tal manera, que si el adulterio de la muier pudier seer provado [32]

1 *Camp. Bex. y Esc. 5. sin autor ni nota.*
2 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* por la sospecha del adulterio.
3 *B. R. 2. y Esc. 3. añaden:* Ley antigua.
4 Malp. 2. y Esc. 1. *el siervo ó la sierva.*
5 *Esc. 5.* encuebra. *Malp. 1. 2. Camp. Bex. y B. R. 1.* encubra. *B. R. 2.* encobra.
6 *Malp. 2.* el adulterio de sus sennoras.
7 *Toled. Malp. 2. y Esc. 4.* libredad. *Camp.* libredat. *B. R. 2.* liberdat. *B. R. 3.* liberdad.
8 *M.* troaque diga la verdad del adulterio. *B. R 1. y 2.* que diga toda la verdad. *Esc. 2.* fasta que. *E. R. y Esc. 5.* que non diga.
9 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *de los casados.*
10 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* algunos alcaldes.
11 *Esc. 5.* dultan. *Esc. 1.* dubdaban.
12 *S. B. Esc. 1. 2. y 4.* conoscidamientre.
13 *Esc. 6.* obere. *B. R. 3.* adulteriador a.
14 *Esc. 6. y Bex.* sua bona. *Esc. 5. y Camp.* sua heredat.
15 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* del marido daquella mugier que fizo adulterio.
16 *Esc. 5.* dántes. *Bex. y Esc. 6.* ante. *Malp. 1. y Esc. 3.* de ante.
17 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* del marido por tal pleyto que lo non hereden depues de la muerte dél, si non aquellos sus fiios que ovo della. E todavía en tal manera.
18 *M.* se fuere. *B. R. 1.* si fuere. *Esc. 6. Bex. y Camp.* for.
19 *Esc. 2.* guisa. *Esc. 4.* cosa.
20 *B. R. 1. 2. 3. Esc. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Malp. 2. Camp. E. R. Bex. y S. B.* con ella.
21 *Malp. 2. y Esc. 1.* propinquos della.
22 *Esc. 4.* novamientra.
23 *B. R. 1. 2. Malp. 2. Esc. 4. 5. y Camp.* tormenta. *Malp. 1. S. B. Esc. 1. 2. y Bex.* tormienta. *B. R. 3.* atormienta.
24 *Malp. 1.* sendios. *B. R. 2.* sandeos.
25 *M. y Malp. 2.* non la.
26 *Esc. 5.* aguardar. *B. R. 2.* gardar.
27 *Esc. 2.* demandar.
28 *Esc. 5.* é si non quesieren los fiios, ó non fueren de tal eidad que esto puedan comprir.
29 *Malp. 2. Bex. y Esc. 6.* lo.
30 *Esc. 1. 2. 4. 5. 6. y Bex.* non se pierda á los fiios ó á los. *Camp.* non se perda.
31 *Malp. 2.* mietra. *Esc. 1. 2. y 4.* mientra. *B. R. 2. y Esc. 6.* mentre.
32 *Esc. 5.* mostrado.

por ellos, los fiios que ella fizo [1] depues que fizo el adulterio ó los propinquos, si los fiios non oviere, ayan su buena depues de su muerte. Mas si los fiios non son de tal edat [2], que puedan acusar el adulterio de la madre, los mas propinquos [3] del marido que mostraren el adulterio de la muier, deven aver la quinta parte de la buena de la muier por su trabayo, é las otras quatro partes ayan los fiios. E si los parientes [4] mas propinquos del marido ó los fiios non quisieren acusar el adulterio por el amor de la madre, ó por don, ó por negligencia, pues que lo el rey sopiere, él deve estableszer quien faga [5] este negocio, é deve aver el quinto de las cosas de la muier aqueste que fiziere aqueste negocio por su trabaio. Mas porque el adulterio de la mugier gravemientre puede seer provado por personas libres, porque este pecado suele seer fecho mucho [6] en escuso, por ende mandamos que quando se non pudiere mostrar por personas libres el adulterio, aquellas personas de suso dichas que acusan el adulterio, fagan demandar la verdad por los siervos é por las siervas del marido [7], é digan [8] la verdad antel iuez.

XIV. *Si el omne [9] libre ó siervo fiziere fornizio [10] ó adulterio por fuerza con la muier libre.*

Si algun omne [11] fiziere por fuerza fornicio ó adulterio con la [12] muier libre, si el omne es libre reciba C. azotes, é sea dado por siervo á la muier que fizo [13] fuerza; é si es siervo, sea quemado en fuego. Hy el omne libre que por [14] malfecho fuere metido en poder de la muier, en ningun tiempo non [15] pueda casar con ella. E si por aventura ella se casar con él en alguna manera, pues quel recibiere por siervo, por pena deste fecho sea sierva con todas sus cosas de los [16] herederos mas propinquos [17].

XV. *Si el omne libre ó siervo, no lo sabiendo el sennor, faze adulterio con la sierva aiena.*

Si alguno faze adulterio por fuerza con sierva aiena, si lo fiziere en casa de su sennor ó fuera de casa [18], si es siervo, reciba CC. azotes, é si es libre reciba L. [19] azotes, é demas peche XX. [20] sueldos á el sennor de la sierva. Mas si el sennor lo mandó al siervo que fiziese adulterio con la sierva aiena, peche tanto por él, é [21] sufra aquella pena qual [22] es de suso dicha por el omne libre.

XVI. *De la sierva que faze adulterio [23].*

Si la sierva fiziere por su grado adulterio fuera de casa del sennor, el sennor a poder [24] de vengarse en su sierva solamientre. Mas si el omne libre ó siervo faze adulterio con la sierva por su grado de la sierva en la casa del sennor [25], el omne libre reciba C. azotes, si la sierva fuere buena; é si la sierva fuere vil, deve aver [26] L. azotes, é nenguno non ge lo deve retraer [27].

XVII. [28] El Rey Don Flavio Rescindo.

De las muieres del sieglo [29] siervas ó libres.

Si alguna muier libre es puta en la cibdad públicamientre, si fuere provada [30] por mu-

1 *Toled.* B. R. 2. S. B. *Malp.* 2. *Esc.* 1. 3. 4. 5. y *Camp.* ganó. *E. R. B. R.* 3. *Esc.* 2. 6. y *Bex.* obo.
2 *B. R.* 1. eidat. *Esc.* 6. idade.
3 *M.* propinquos parientes.
4 *B. R.* 1. *S. B. Esc.* 1. 2. 4. y 6. los propincos ó los fiios non.
5 *Malp.* 1. y 2. quien siga.... siguiere.
6 *Toled. Malp.* 2. y *Esc.* 1. muchas veces á escuso. *S. B.* mucho a escuso. *Esc.* 6. y *Bex.* mucho ascuso. *B. R.* 1. *Esc.* 2. mucho en ascuso.
7 *Toled. Malp.* 2. y *Esc.* 1. del marido, é sean metidos a qüestion antel alcalde fasta que sea sabida la verdat.
8 *Esc.* 2. y 4. é de el mandado del. *Malp.* 1. y *E. R.* ante. *Bex. B. R.* 1. y 2. del marido ante el.
9 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *Si el ome libre ó el siervo ficiere adulterio por fuerza con la manceba ó con la bibda*, y así en la rúbrica.
10 S. B. Esc. 1. 2. 4. 5. Bex. Camp. E. R. Malp. 1. 2. B. R. 1. 2. y 3. *ficiere adulterio.*
11 *M.* Si algun omne libre ó siervo.
12 *Toled.* y *Esc.* 1. manceba ó con la bibda ó con.
13 *Esc.* 6. levó por furza. *Camp.* que fezo por forcia el fornicio.
14 *S. B.* y *B. R.* 1. este. *Malp.* 2. por tal mal fecho.
15 *Esc.* 5. non sea poderoso de casar con ella.
16 *Esc.* 5. de sus parientes.
17 *Malp.* 1. *Camp. Bex. S. B. Esc.* 1. 2. y 6. *añaden*: dél. *Malp.* 2. y *Esc.* 1. della.
18 *Toled. Malp.* 2. y *Esc.* 1. é lo prisieren con ella.
19 *S. B.* cinquoanta. *Esc.* 4. cincuaenta.
20 *Esc.* 5. vinte.
21 *M.* ó sufra.
22 *S.B.* y *Malp.* 2. que es.
23 Toled. *por fuerza.* Esc. 1. y Malp. 2. *por fuerza ó de grado.*
24 *Esc.* 5. puedier. *B. R.* 3. podier.
25 *Toled. Malp.* 2. y *Esc.* 1. é lo prisieren con ella, y es. *S. B.* y *Esc.* 5. del sennor y es libre, reciba. *Esc.* 2. si es siervo reciba CC. azotes, é si es libre.
26 *Esc.* 1. recebir. *Camp.* recibir.
27 *B. R.* 1. aretraer. *Malp.* 2. retraer, é si fuere siervo reciba CL. azotes.
28 Esta ley es XVI. en el M. Toled. dice: *De las putas ó siervas, é si el alcall por negligencia no las requiriere.* En Esc. 1. y Malp. 2. *De las putas libres ó siervas, é si el alcalde por negligencia non las pesquiriere*, y así en la rúbrica.
29 Esc. 5. *seglo.*
30 *Camp.* y *Bex.* provada muchas veces.

muchas vezes, é recibe y muchos omnes sin vergüenza [1], esa tal muier dévela prender el sennor de la cibdad, é mandel [2] dar CCC. [3] azotes delante el pueblo, é depues dexenla [4] por tal pleyto, que nunqua mas la fallen en tales cosas. E si depues la connoscieren que hy torna, dénle CCC. azotes de cabo, é dénla por sierva á algun mesquino [5], é nunqua mas entre en aquella cibdad. E si esta muier faze aquella cosa [6] de voluntad del padre ó de la madre, que pudiessen bevir daquello que ella ganara [7], hy esto pudiese ser provado contra ellos, cada uno dellos reciba C. azotes. E si fuere sierva, é biviere en la cibdad assí cuemo es dicho de suso, préndala el iuez, é mandel dar CCC. azotes ante [8] todo el pueblo, é desfuéllenle [9] la fruente, é dénla á su sennor por tal pleyto, que la envie morar luenne [10] de la cibdad, ó que la venda en tal logar que mas non torne [11] á la cibdad. E si por aventura non la quisiere vender ni enviar fuera de la villa, y ella tornare fazer esto de cabo, el sennor reciba L. azotes, é la muger sea dada por sierva á algun mesquino á quien mandare el rey, ó el conde [12], ó el duc, assí que depues [13] nunqua entre en la cibdad [14]. E si por ventura de voluntad del sennor fiziere adulterio por le fazer ganancia, y esto fuere provado, el sennor reciba tantos [15] azotes cuemo es de suso dicho de la sierva. Otrosí mandamos guardar daquellas que fazen fornicio publicana mientre [16] por las villas, ó por los burgos [17]; mas si por ventura el iuez por negligencia ó por aver non quisiere pesquirir esta cosa, ó vengarla [18], fagal dar el sennor [19] ciento azotes, é peche demas XXX. sueldos á quien mandare el rey.

XVIII. *Del fornicio de los clérigos* [20].

Quanto mas [21] el príncipe manda guardar castidat, tanto mas la manda guardar á sus [22] ministros. E nos devemos nos esforzar de poner término á los que quieren fazer mal, quanto mas queremos fazer placer á nuestro sennor. E por esto mandamos nos que el sacerdote [23], ó el diácano [24], ó el subdiácano que se aiuntare con la bibda, ó con la vírgene [25], ó [26] con otra mulier qualquiere, ó por casamiento, ó por adulterio, manteniente quel obispo ó el iuez lo sopiere, luego los faga partir, é pues [27] que este fuere metido [28] en poder de su obispo [29], metal en un logar de penitencia, é fáganle [30] cuemo manda el decreto [31]. E si esto non fiziere el obispo, peche dos libras de oro al rey, é demas que faga meiorar [32], é si no lo pudiere meiorar el obispo, llame al conceio [33], ó lo diga al rey. E las mugieres que este mal ficieren, reciba cada una ciento [34] azotes, é iamas non se mescan [35] con ellos. Y el obispo guarde la sentencia de los decretos assí en los omnes, como en las mugieres por tal pecado. Mas en [36] vengar tales pecados, ó en acusar, non [37] damos ende poder á todo omne, fueras si fuere el pecado muy manifiesto [38], ó si fuere acusado ó provado, porque no entiendant ningunos que nos querémos ir contra los mandados [39] dellos santos padres.

1 *B. R. 1. Esc. 5. 6. Camp. y Bex.* sin vergonza así. *S. B. Malp. 2. Esc. 1. y 4.* vergüienza así.
2 *Malp. 2. B. R. 1. 2. 3. Bex. S. B. Esc. 2. 4. y 6.* é sea ferida de. *Esc. 5.* sea firida.
3 *Malp. 2. Toled. Esc. 1. y 5.* C. azotes.
4 *M.* destérrela.
5 *Esc. 6.* mezquino.
6 *Esc. 2.* nemiga.
7 *M.* ganarie.
8 ante todo el pueblo *falta en M. B. R. 1. y Camp. S. B. Esc. 2. 5. y 6.* CC. azotes.
9 *Esc. 6.* desfuengella. *Camp.* esfollenli. *Bex.* desfuelenle. *Esc. 5.* desfuellengela.
10 *S. B. y Esc. 4.* fuera luen. *Esc. 1.* fuera luene. *Esc. 6.* luenne morar della villa. *B. R. 2.* longe. *B. R. 3.* luenge.
11 *Esc. 6.* tuerne maes á lla cidade.
12 *Esc. 1.* cuende.
13 *Esc. 2.* depues non non sea fallada mas en la cibdat.
14 *Desde aquí adelante falta una hoja en el M. que comprehende hasta la palabra* parentesco *de la ley II. del tít. siguiente, y en lo que falta se ha tomado el texto de Malp. 1.*
15 *Malp. 2.* CCC. azotes. *B. R. 3.* el sennor tantos receba da azotes.
16 *Esc. 5.* encobiertamente. *S. B. Malp. 2. B. R. 1. 3. Esc. 3. y 4.* públicamientre. *Esc. 6.* públicamentre.
17 *Malp. 2. y Esc. 1.* por los burgos é por las aldeas; mas si. *Esc. 5.* buergos. *Camp.* oteros.
18 *Bex.* verigar.
19 *Malp. 2. y Esc. 1.* el conde de la cibdad.
20 Malp. 2. y Esc. 1. *de los sacerdotes, é de los diáconos, é de los clérigos.*
21 *Esc. 1.* la ley de Dios manda. *Esc. 6.* Quanto maes el príncipe deve gardar castidat, tanto mas.
22 *Malp. 2.* los ministros *Esc. 5.* á sus ministradores.
23 *Toled. Esc. 1. 2. y 4.* sacerdot.
24 *Camp.* diágano ó el subdiágano.
25 *Esc. 5.* virgo.
26 *Toled.* monga. *En B. R. 1. Esc. 2. 4. 5. 6. Camp. y Bex.* con monja ó con penitencial. *Malp. 2.* ó con monia ó con penitencial.
27 *Malp. 2.* é pues que este fuere en poder de su obispo metudo.
28 *Toled. y S. B.* metudo.
29 *E. R. y Esc. 6.* bispo.
30 *Esc. 5.* fáganla. *B. R. 3.* é fagan cuemo.
31 *Esc. 6.* los derechos.
32 *Malp. 2.* meiorar luego esto. *S. B. y B. R. 1.* meiorar esto. *Esc. 1. 2. 4. y 6.* é si non pudiere el obispo meiorarlo, lame el conseio.
33 *Malp. 2.* llame al conceio de su logar, é digagelo ó lo diga al rey.
34 *S. B. Esc. 2. 4. 6. y Bex.* docientos.
35 *Malp. 2.* mesclen. *Esc. 2.* mesquan. *Esc. 6.* volvan. *Esc. 5. y Camp.* mezcan.
36 *Esc. 5.* por vengar.
37 *Esc. 2. y 6.* non mandamos ende aver poder á tot omne.
38 *Camp.* manifesto. *B. R. 2.* manefestado.
39 *Esc. 1. y B. R. 3.* mandamientos.

V. TITOL DE [1] LOS ADVLTERIOS CONTRA NATVRA, E DE LOS RELIGIOSOS, E DE LOS SODOMITAS.

I. El Rey Flavio Rescindo.

De los casamientos que son fechos en adulterio ó en parentesco.

Nengun omne non ose [4] casar ni ensuciar por adulterio con la esposa [5] de su padre [6], ó con alguna que fué su mugier [7] de sus parientes, ó con alguna que es del linnage de su padre ó de su madre, ó de su avuelo [8] ó de su avuela, ó con parienta [9] de su mulier fasta VI. grado [10], fueras ende [11] aquellas personas que eran ya [12] ayuntadas por mandado del príncipe ántes que esta ley fuese [13] fecha, que non deven aver [14] estos pena por esta ley. E otrosí mandamos esto guardar á las mugieres. Et todo aquel que veniere contra esta constitucion [15], el iuez los departa luego, é los meta en algunos monesterios [16] o [17] fagan siempre penitencia, é lo que a de seer fecho de sus cosas, dícelo la ley de suso.

II. El Rey Don Flavio Rescindo.

De los casamientos que son fechos en adulterio ó en parentesco, ó con las sagradas vírgines, ó con las bibdas, ó con penetenciales [18].

En [19] todo nuestro regno los malos [20] fechos que son pasados nos fazen poner ley de iusticia á los que son de venir, ca muchos omnes se casan con vírgines sagradas, ó con bibdas profesas [21], ó con sus parientas, ó por fuerza, ó por voluntat, y ensucian cuemo non deven la castidat que era dada [22] á Dios y el parentesco. E por ende defendemos por Dios é por la nuestra [23] fe que daquí adelantre nenguno non se case con vírgen [24] sagrada, nin con bibda dórden [25], nin con su parienta, nin [26] con otra muier, onde sea fecho de mala [27] nombrada [28], nin por fuerza, nin por su voluntad, que atal casamiento non puede seer verdadero [29], que el bien se torne en mal, é su falso casamiento sea tornado en fornizio. E si este pecado daquí adelantre algun omne de nuestro regno á [30] alguna muier lo osar

1 *Toled.* DE LOS QVE YAZEN CON LOS OMNES. *Malp.* 2. DE LO QVE NON CONVIEN DEL CASAMIENTO E DE LOS QVE FAZEN ADVLTERIO CON LOS VARONES. *Camp. S. B. B. R.* 1. 2. *Bex. Esc.* 2. *y* 4. DE LOS QVE CASAN CON LAS PARIENTAS, E DE LOS QVE DEXAN EL HÁBITO DE RELIGION, E DE LOS SODOMITICOS. *Esc.* 1. DEL CASAMIENTO DEVEDADO E DE LOS SODOMITICOS. *Esc.* 5. DE LOS CASAMIENTOS DE LAS PARIENTAS, *y en lo demas como S. B. E. R.* DE LOS BARONES E DE LAS MVGIERES QVE DEXAN SOS PANNOS E LA CIRCINADVRA DE LA ORDEN.

2 B. R. 1. Esc. 4. 6. y Malp. 2. *penedenciales.* S. B. *penitenciales.*

3 Esc. 1. *sus.*

4 *Bex.* non se ose. *B. R.* 3. non ose.... nen ensuciarse.

5 *Esc.* 1. muyer de su padre, ó la que fué de sus parientes.

6 *Esc.* 5. de su pariente.

7 *Esc.* 2. *y* 6. ó. *Bex. y Esc.* 5. fus muier.

8 *Esc.* 5. *y* 6. abolo.... abola, parientas.

9 *Malp.* 2. ó con su parienta.

10 *Esc.* 1. fastal VI. grado. *Camp.* VII. *Esc.* 5. seto.

11 *Malp.* 1. fueras en aquellas personas.

12 *Esc.* 6. contenidas é ayuntadas. *B. R.* 2. eran hy.

13 *Malp.* 2. *Bex. y Esc.* 2. fué. *B. R.* 2. fusse.

14 *Esc.* 6. ser estos penados.

15 *S. B.* institucion. *Esc.* 1. contra esta ley *y* contra esta. *Esc.* 6. *y B. R.* 2. constituizon.

16 *Esc.* 6. monesteyros. *Esc.* 5. menesterios. *Bex.* monasterios.

17 *B. R.* 1. *Bex. y Esc.* 5. hu. *Camp.* et.

18 Esc. 5. *penenciales.* Camp. Malp. 2. B. R. 2. y 3. *penedenciales.* Bex. y Esc. 1. *penitenciales.*

19 *Esc.* 1. El Rey Don Requeredo á todas las provincias de nuestro regno. Los malos fechos.

20 *S. B. y B. R.* 1. malfechos.

21 *Esc.* 1. confiesas. *Esc.* 5. porfesas.

22 *Camp.* era dada de Dios.

23 *Esc.* 5. fey.

24 *S. B. Esc.* 4. *y Malp.* 2. virgin.

25 *M.* dorden, nin con penitencial, nin con su parienta.

26 *S. B. y Esc.* 6. nin con penetencial, nin. *B. R.* 1. *y Esc.* 4. nin con penedencial, nin.

27 *M.* de la mala nombrada.

28 *B. R.* 1. 3. *Esc.* 6. *Camp. y Bex.* nompnada. *Esc.* 3. nombradía.

29 *Bex.* verdadeiro.

30 *S. B. B. R.* 1. *Esc.* 1. 2. 6. *Bex. y Camp.* ó alguna.

fazer [1], el sacerdote [2] ó el iuez los departa luego, maguer nenguno non lo acusare, y envienlos fuera de la tierra, é por ellos bevir luengo [3] tiempo de so uno, non sean escusados [4], é su buena áyanla los fiios que avien dotro casamiento, é si non los avien, áyanlo los fiios deste casamiento, que maguer [5] que sean nazidos [6] de peccado fuéron purgados por el baptismo [7]. Et si estos non ovieren fiios deste casamiento, áyanlo los parientes mas propincos. E assi esto mandamos guardar de los que son de órden, que non mandan casar los decretos, fueras que tiramos desta ley las muieres que casáron por fuerza, si non otorgáron ante nin depues. E los sacerdotes é los iuezes si non quisieren esta cosa vengar, pues que lo sopieren, cada uno peche I. [8] libra doro al rey; é si por ventura non lo pudieren vengar, díganlo al rey, que aquello que ellos non lo pueden vengar [9], el rey lo vengue.

III. El Rey Don Flavio Egica.

De los varones é de las muieres que lexan los pannos é la cercenadura [10] de la órden.

Por tanto nos devemos nos esforzar de toller el mal daquellos que dexan el ábito de la órden, porque creemos que Dios nos avrá merced [11]. Ca si nos creemos que él nos avrá piadad, si nos emendamos los pecados que son menores, mucho mas nos avrá merced si nos tollemos el pecado que es fecho contra Dios. E por ende nos establescemos en esta ley que qualquequier [12] omne que reciba el ábito de la órden [13], ó sea lego [14], ó sea clérigo, ó si lo dieren los [15] padres al monesterio [16], é depues tornar al mundo, é visquiere seglar mientre, sean tornados á la órden, assi cuemo mandan los decretos [17], é sean diffamados [18], é fagan mas fuerte penitencia [19] por siempre en los monesterios [20]. Mas estos tiramos ende, los que saliéron [21] ende por enganno dotri, ó los que tornaren á la órden por su voluntad; todavía si el marido non tomó otra muier, ni la muier otro marido. E demas estos tiramos ende que tomáron la órden por dolor ó por grand enfermedad, atal que non sabien estonce [22] si la recibien [23], ni se miembraban [24] si la pidian [25]. Mas la buena de los que dexan la órden, deve pertenescer [26] á sus fiios ó á sus parientes [27] en tal manera, que si el marido [28] que dexó la órden avie muier é fiios della, é la [29] muier le diera alguna cosa ante que tomase la órden, áyalo la muier todo en su vida quantol diera, é depues de su muerte áyanlo sos fiios [30]. Mas si la muier fuere muerta, ó non ovieren fiios, áyanlo los herederos del marido la buéna del marido. Mas lo quel diera la muier, deven aver los herederos de la muier. Hy esto mismo mandamos guardar de las muieres que si la muier penitencial [31], ó la virgen [32], ó la bibda lexare el ábito de la órden, é tornare al sieglo [33], ó se casar; otro tal sea de su buena, cuemo diximos de la buena de los omnes, é otra tal pena deve aver; assi que la buena de la muyer ayan sus fiios ó sus herederos, é lo que les diera el marido áyanlo los herederos del marido. E porque las muieres suelen esto fazer mucho á menudo [34], por ende establescemos por esta ley que quanto que quier quel marido dier [35] á la muier por arras, ó á la esposa ante de las bodas ó depues, no lo ayan los herederos de la muier; mas el marido [36] ó sus herederos. E tales personas cuemo estas que lexan la órden, mandamos que non puedan accusar [37] á otri, ni seer testimonias, ni traer pleyto aieno, ca non puede seer fiel en pleyto ayeno quien quebranta la órden de la sancta religion.

1 *Esc. 5.* facier, parta.
2 *Malp. 2. y Camp.* sacerdot.
3 *Camp.* longo. *Esc. 5.* lungo.
4 *M. Malp. 2. Bex. Esc. 4. y 6.* ensuziados.
5 *M.* maguey. *B. R. 2.* maguier. *B. R. 3.* mayer.
6 *Esc. 1. 2. 4. y 6.* nascidos. *Camp.* nados.
7 *B. R. 2. Camp. y Bex.* babtismo. *B. R. 3.* bautismo.
8 *Esc. 5.* cincoenta.
9 *Esc. 5.* vedar.... viede.
10 Bex. *sarcenadura.* E. R. *circinadura.*
11 *Toled. Malp. 2. B. R. 1. S. B. Esc. 1. 2. 4. 5. y 6.* mas merced. *Camp.* mais merced.
12 *Toled. y Malp. 2.* qualquier.
13 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* de la órden é la santa cercenadura. *B. R. 3.* habitu de la órden.
14 *Esc. 5. B. R. 2. y 3.* leygo.
15 *Esc. 2. 4. y 6.* sus padres. *Bex. y E. R.* sos padres.
16 *Esc. 5.* á la órden.
17 *Esc. 6.* derechos.
18 *Malp. 2 B. R. 1. y Esc. 1.* desfamados. *E. R. y B. R. 2.* defamados.
19 *Esc. 6. y Camp.* penedencia. *B. R. 2.* penedencia.
20 *Esc. 1. 2. 4. 5. 6. Bex. Camp. y E. R.* monesterios.
21 *E. R. Bex. Camp. y Esc. 5.* saliron.
22 *Esc. 1.* estonces. *Esc. 6.* non sepan entonce.
23 *B. R. 1.* recibien, si non. *Camp.* se la tomaban.
24 *Esc. 1. Camp. y Bex.* nembraban. *Esc. 2. y 4.* membraban. *E. R.* nimbraban.
25 *Esc. 1.* pidien. *Esc. 6.* si la podien tomar. *B. R. 3.* si la sofrerian.
26 *Malp. 2.* apertenecer.
27 *B. R. 1.* parientes mas propincos.
28 *Esc. 5.* el omne que.
29 *Esc. 5.* é á la muier.
30 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* los fiios que a daquel marido. *Esc. 6.* háyanlo sus fiios.
31 *Toled. B. R. 1. 2. 3. Malp. 2. Esc. 2. 4. Camp. y E. R.* penedencial. *S. B.* penetencial.
32 *Toled. Malp. 2. B. R. 1. Esc. 1. 2. 4. 5. 6. y Bex.* virgo.
33 *Esc. 5.* siegro.
34 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* á menudo mas que los varones. *Esc. 6. y Camp.* á menudi.
35 *S. B. Malp. 1. 2. Esc. 1. 2. 4. 5. y Bex.* diese. *E. R.* mande por arras.
36 *Malp. 2.* el marido lo aya, ó sus herederos si él fuere muerto.
37 *E. R.* acosar.

IV. El Rey Don Flavio Citasuindo.

Del enganno que fazen las bibdas con el ábito.

Algunas bibdas suelen mezclar [1] el ábito por enganno del sieglo con el de la órden, é muestran que [2] algun tiempo que traen pannos [3] de órden, é pues quando quieren fazer el enganno, cosen otros pannos de dentro en la [4] saya muy sotilmientre, é assí engannan á los que las catan, que non veen otra cosa dellas si non lo que traen de [5] fuera. E por ende [6] que todo enganno sea desfecho daquí adelantre, establescemos por esta nuestra ley que si alguna bibda daquí adelantre fiziere este enganno, que vista [7] ábito seglar [8] de dentro [9], é muestre otro de fuera aquello que ella demuestra de fuera por enganno haya por órden, ca aquellos pannos de dentro non [10] son verdaderas sennales de la órden, mas aquellas que los omnes veen [11] de fuera. E la bibda que se quisiere daquí adelantre defender por esta escusacion, non sufra [12] tan solamientre la pena que es de suso dicha [13], mas sufra la pena que es establescida en los decretos y en [14] las leyes.

V. El Rey Don Flavio Egica.

De [15] los omnes que iazen con los otros omnes.

Non [16] devemos dexar el mal [17] que es descomulgado é maldito [18]. Onde los que yazen con los barones, ó los que lo sufren [19], deven seer penados por esta ley en tal manera, que depues que el iuez este mal supiere [20], que los castre [21] luego á ámbos, é los dé al obispo de la tierra en cuya tierra fizieren el [22] mal. E que los meta departidamientre en cárceles o [23] fagan penitencia [24] contra su voluntad [25] en lo que pecáron por su voluntad. Mas esta pena non deve aver aquel qui lo non faze por su grado, mas por fuerza si el mismo descrube este fecho. E aquellos que son casados, que fizieren esta nemiga [26], sus fiios legítimos [27] deven aver toda su buena, é las muieres deben aver sus arras é sus cosas quitas [28], é casarse con quien quisieren.

VI. El Rey Don Flavio Rescindo.

De los sodomíticos [29].

Por la fe cristiana [30] guardar, la [31] ley deve poner buenas [32] costumbres, é deve refrenar á aquellos que fazen nemiga de sus cuerpos; ca estonze damos nos buen conseio á la gent é á la tierra quando nos tollemos los males de la tierra, é ponemos término á los que son fechos. Onde agora entendemos en [33] desfazer aquel pecado descomulgado [34], que fazen los barones que yazen unos con otros, é de [35] tanto deven seer mas tormentados los que se ensuzian en tal manera, quanto ellos pecan mas contra Dios é contra castidad. E maguer este pecado sea defendido por sancta escriptura é por las leyes terrenales, todavía mester es que sea defendudo por la nueva ley, que si el pecado [36] non fuere vengado, que non cayan en peor yerro [37]. E por ende establescemos en esta ley que qual que quier omne lego, ó de órden, ó de linaie [38] grande, ó de pequenno que fuer provado que fiziere este pecado,

1 *Bex. Esc. 4. y E. R.* mesclar.
2 *B. R. 2. 3. Esc. 3. 4. y 5.* que en algun. *Esc. 6.* que.... trayan. *Esc. 5.* trahien.
3 *Esc. 5.* hábito de órden.... con ellos.
4 *Malp. 2. Bex. Camp. S. B. Esc. 1. 2. y 4.* con las sayas. *B. R. 1. y 2.* con las saas.
5 *B. R. 1. 2. 3. y Esc. 5.* de suso ó de fuera.
6 *Toled.* E porque.
7 *Toled. Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. Bex. y E. R.* sea. *S. B. B. R. 1. Esc. 5. y 6.* haya.
8 *Esc. 5.* segrar.
9 *S. B. B. R. 1. 2. y 3.* de fora.
10 *Esc. 2.* por non seer verdaderos sennales de la órden, mas aquellos.
11 *S. B. y Esc. 4.* veyen.
12 *Esc. 6. y Bex.* sofra.
13 *Toled.* suso dicha, mas pierda su buena por enganno. *Malp. 2. y Esc. 1.* suso dicha, mas pierda su buena por su enganno.
14 *Esc. 1.* é en la ley para lo que dexan la órden.
15 Esc. 1. *De los que yazen con los otros omes que son sodomíticos.*
16 *Camp.* Nos devemos deechar.
17 *B. R. 2.* del que es.
18 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* maldito, nin ningun pecado sin término, porque sean penados los que lo fazen. Onde &c.
19 *B. R. 2. 3. y Esc. 5.* sofren. *Bex.* ó los consienten.
20 *Camp.* sober. *Esc. 5.* sobiere.
21 *B. R. 1.* castigue, é los dé al bispo. *Esc. 6.* que los constrenga.
22 *Esc. 1. 2. 4. Bex. y E. R.* este mal.
23 *B. R. 1. y Esc. 6.* du fagan. *Camp. y Bex.* hú. *Esc. 5.* dó.
24 *Esc. 4. y 6.* penedencia.
25 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* su voluntad en toda su vida dámbos, é lo que pecáron por su voluntad, que fagan ende penitencia mal su grado. Mas.
26 *E. R. B. R. 2. 3. y Esc. 5.* nimiga.
27 *Esc. 2.* legitimados.
28 *M.* quietas.
29 *En Esc. 1. falta esta ley.*
30 *M.* Por la cristiandad guardar. *B. R. 2.* Por la ley cristiana.
31 *Esc. 6.* devemos poner.
32 *Esc. 5.* bonos costumbres.
33 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* de.
34 *B. R. 1. y 3.* descomungado. *Esc. 6.* descumungado.
35 *Esc. 5.* é como.
36 *E. R.* pecador.
37 *B. R. 2. Esc. 6. y Camp.* erro.
38 *Esc. 5.* lennage.

mantiniente [1], el príncipe [2], ó el iuez los mande castrar [3] luego, et aun sobre esto aya aquella pena, la qual diéron los sacerdotes en so decreto [4] el tercero anno [5] de nuestro regno por tal pecado.

VII. Flavio Gondemaro [6] Rey.

De [7] los que iazen con las mugieres de los padres é de los hermanos.

En la ley de suso avemos dicho qual pena deven aver los que casan con las parientas; mas todavía porque non deven aver menor pena [8] aquellos que yazen con las mulieres de los padres ó de los ermanos [9], ennademos [10] en esta ley que ningun omne non ose yazer con la barragana de su padre ó de su hermano, ó con la mugier que sopier que yogó so padre ó so hermano [11], si quier sea libre, si quier sierva; ni el padre non yaga con la mugier que yogó el fiio. E si alguno fiziere tal cosa sabiéndolo, su buena ayan toda los fiios legítimos si los ovier, é si non los ovier [12], áyanlo sus herederos mas propincos, y él sea echado [13] de la tierra por pena por siempre [14].

VI. TITOL DE LOS DEPARTIMIENTOS [15] DE LOS CASADOS ET DE LOS DESPOSADOS.

I. *Si la mulier [16] se parte del marido con derecho ó con tuerto [17].*
II. *Que los casados non se pueden partir.*
III. *Que los esposados non se partan.*

I. *Si la mulier se parte del marido con derecho ó con tuerto.*

La mugier que fuere [18] dexada del marido, ninguno non se case con ella, si non sopiere que la lexó certamientre por escripto ó por testimonio, é si lo fiziere, el sennor de la cibdad, ó el vicario [19], ó el iuez, depues que lo sopiere, si fueren personas que non puedan constrennir que se departan [20], fágalo saber al rey; é si fueren personas de menor guisa, fágalos partir luego; assí que la mulier que se casó contra su voluntad del primero marido en adulterio, é aquel que la tomó por mugier, seyan metidos en poder del primero marido, é faga dellos lo que quisiere, todavía en tal manera si non eran partidos por iudizio, ó si el marido primero non se casó con otra. E si el marido la lexa la mulier con tuerto, deve la mugier aver las arras quel diera, y él non deve aver nada de las cosas [21] de la mugier; é si alguna cosa le avie tomado ó aienado [22], todo lo entregue á la mulier. E si la mulier, seyendo en poder del marido, por enganno [23] ó por arte le diere la quarta parte dun dinero al marido [24] que la lexó, non le vala aunquel ge lo dé por escripto; mas quanto diera la mulier por aquel escripto, todo deve tornar á ella [25].

II. El Rey Don Flavio Rescindo.

Que los casados non se pueden partir.

Si pecado es yazer con la mulier aiena, mayormientre es pecado en lexar la suya con que se casó por su grado. E porque son algunos que por cobdicia ó por luxuria lexan [26] las sus mulieres, é van casar con las aienas, fazemos esta costitucion, que nin-

1 *Esc.* 2. 4. *y Bex.* manteniente el iudez. *Esc.* 5. 6. *y E. R.* mantenente.
2 *Esc.* 6. el bispo.
3 *Toled.* castigar. *E. R.* acastrar.
4 *E. R.* derecho.
5 *M.* el tercero anno que regnó el nuestro sennor don Sisnando por tal pecado.
6 *Falta en Toled. Malp.* 2. *S. B. y B. R.* 1.
7 S. B. Esc. 4. 5. Bex. y Camp. *Del corrompimiento de las mugieres de los padres, ó de las mugieres de los hermanos.*
8 *Desde la palabra* pena *falta en el M. una hoja que comprehende esta ley, la siguiente, y parte de la segunda del tít. inmediato hasta la palabra* á la muier, *y se ha tomado el texto de Malp.* 1.
9 *B. R.* 3. *y Esc.* 6. hirmanos.
10 *Toled. S. B. Malp.* 2. *Camp. Esc.* 1. 2. 4. *y Bex.* mandamos. *E. R.* emendamos.
11 *Toled. y Malp.* 2. so hermano alguna vez.
12 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. ovieren.
13 *Esc.* 6. echado en pena por siempre. *E. R.* eichado.
14 *Toled. y Esc.* 1. *añaden:* y esté en podar dalgun ome quel faga sofrir pena, é téngalo por su vida. *Malp.* 2. *como en Toledo, á excepcion del fin dónde dice:* sofrir penedencia en su vida.
15 *Esc.* 1. DE LA SEPARACION. *Esc.* 3. DE LOS PARTIMIENTOS.
16 B. R. 1. *De la muyer que se.*
17 B. R. 2. y Esc. 6. *torto.*
18 *Toled. Esc.* 1. 4. *y* 6. fué.
19 *Camp. B. R.* 1. *Esc.* 6. *y Malp.* 2. vigario.
20 *B. R.* 3. *Esc.* 2. *y* 4. se partan.
21 *Esc.* 2. *y* 4. de las cosas quel diere la muger.
22 *Toled.* enaienado. *Malp.* 2. agenado. *Esc.* 1. enagenado. *B. R.* 2. alevado.
23 *Esc.* 1. por miedo grant que él avia le diere de su buena alguna cosa al marido.
24 *Esc.* 2. ó mas.
25 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. ó al que la oviere en poder.
26 *S. B. Malp.* 2. *Esc.* 1. 2. *y* 4. dexan sus.

guno omne non lexe su mugier si non por adulterio, nin se parta della por escriptura [1], ni por testimonias, nin por otra manera; mas si el marido pudiere provar el adulterio á la mulier, el iuez la deve [2] meter en su poder, que faga della lo que quisiere; é [3] si quisier tomar órden, el sacerdote sepa [4] la voluntad dámos; é si ámos quisieren, ninguno dellos non se pueda casar de aquí adelante con otri, é si alguno se partiere de otra manera de su mulier, y ende fiziere escripto [5], non vala este escripto, é la mulier aya las arras quel diera el marido, é toda su buena quita. E si demas oviere de las arras, ayan los sus fiios legítimos; é si non oviere fiios daquella mulier, ó de otro casamiento, la mugier aya la buena de su marido. E si la mulier muriese ante que la demandase, los fiios la pueden demandar. E si la mugier y el marido non an fiios deste casamiento, los fiios que oviere la mugier de otro casamiento deven aver la buena si pudiere mostrar el fecho. E si nenguno [6] delos non oviere fiios deste casamiento nin de otro, los propincos [7] della lo deven aver, segun cuemo es de suso dicho, si acusaren al marido deste mal fecho. Y el marido que fiziere fazer á la mugier escripto de tal partimiento, ó que la dexar sin escripto é se casare con otra, deve recebir CC. azotes, é seer sennalado laydamientre, y echado de la tierra por siempre; é si el príncipe lo quisiere dar á alguno por siervo, délo á quien se quisiere; é la muier que se casare con él, sabiéndolo que a otra muier, aquesta deve seer metida en poder de la primera muier, que faga della lo que quisiere, fueras [8] muerte. E si los fiios provaren este pecado al padre depues de la muerte de la madre, ó los mas propinquos parientes si fiios non han, esta muier pecador sea metuda en poder dellos, que fagan della lo que quisieren, si non muerte. E porque las muieres suelen dexar los maridos mas á menudo con amor de los reyes ó de los grandes omnes, por ende mandamos que si alguna muier por ayuda del [9] príncipe, ó de algun omne, ó por algun enganno se quisiere partir de su marido, é casar con otri, sea tornada en poder del primero marido [10], é aya aquella pena la qual diximos de suso del marido, é otrosí de sus cosas, cuemo es de suso dicho, é assi sea guardado esto del omne que casare con esposa aiena, ó con muier aiena cuemo es de suso dicho. Todavía [11] si el marido es tal que yaze con los barones, ó si quisier que faga su muier adulterio con otri, non querendo ella, ó si lo permetió; porque los cristianos non deven sufrir tal pecado, mandamos que la muier pueda casar con otro si se quisiere. Mas si por aventura el marido seyendo con la muier fuere dado por siervo á alguno [12], si la muier se quisiere partir dél, deve la muier guardar castidad, é non se casar con nenguno fasta que aquel marido sea muerto.

III. *Que los esposados non se departan.*

Otrosí mandamos seer pennados aquellos que egualmientre son ayuntados. Onde aquello que es dicho en la ley de suso de los barones, é de las muieres casadas, é de las sus cosas mandamos guardar entre los esposados que se [13] parten pues que las arras son dadas y el prometimiento fecho cuemo manda la ley, é se casan con otros. E si por enfermedad ó por voluntad dámbos quisieren entrar en órden, deven fazer cuemo es dicho en la ley de suso.

1 *Esc. 1. y 6.* escripto.
2 *E. R. S. B. Esc. 2. y 4.* la debe prender é meter.
3 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* é si quisiere tornar en ella por la mal traer segund dotra ley, et si quisier.
4 *B. R. 1.* saba ela voluntat. *Esc. 6.* debe saber la vodat dámbos.
5 *Toled. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 4.* escripto ó testimonias.
6 *Esc. 6.* Et si alguno dellos.
7 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* los mas propincos. *Esc. 6.* los príncipes de la tierra.
8 *B. R. 3.* sem muerte.
9 *B. R. 1. Malp. 2. y Esc. 4.* de príncipe.
10 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* marido con toda su buena.
11 *S. B. B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. y 6.* E todavía.
12 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* á alguno por algun pecado.
13 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* que parten segunt la ley IV. del libro III. del título I. pues que.

LIBRO IV.

Del[1] *linage natural.*

I. TITOL DE LOS GRADOS[2] DEL PARENTESCO.

I.[3] *Del primero grado.*

En el primero grado de[4] suso es[5] contenudo el padre é la madre. De yuso el fiio é la fiia; é á estos son ayuntados[6] otras mil personas[7].

II. Ley antigua[8]. *Del segundo grado.*

En la linea[9] de suso del segundo grado es contenudo el avuelo[10] y el avuela. En la linna de yuso el nieto y la nieta. De travieso[11] el ermano é la ermana, las quales personas son dobladas. El avuelo é la avuela de parte del padre é de parte de la madre: el nieto é la nieta de parte del fiio é de la fiia: el hermano y la hermana assí de parte del padre cuemo de la madre. Hy estas personas son dobladas. E otrosí en los otros grados siguientes[12] estas personas del segundo grado son dichas dobladas[13], porque son dos avuelos[14] de la parte del padre, é dos de parte de la madre, é dos nietos de parte del fiio é dos de la fiia. E de travieso viene el hermano y la hermana del padre, y el hermano y la hermana de la madre, que son lamados tios: hy ellos otrosí son doblados.

III. *Del tercero grado.*

En el tercero grado viene de suso el bisavuelo[15] é la bisavuela: de yuso el bisnieto é la bisnieta: de travieso el fiio é la fiia del hermano é de la hermana[16], y el fiio é la fiia del tio é de la tia; y el hermano é la hermana del avuelo é de la avuela assí de parte del padre cuemo de la madre. Aquí non podemos nos mas espaladinar de cuemo es dicho.

IV. *Del quarto grado.*

En el quarto grado viene de suso el trasavuelo[17] é la trasavuela: é de yuso el trasnieto[18] é la trasnieta. De travieso el nieto é la nieta del hermano é de la hermana, é el fiio é la fiia del tio[19] é de la tia, é el hermano é la hermana del avuelo é de la avuela[20], assí de parte del padre cuemo de la madre. Aquí non podemos nos mas esplanar[21] de cuemo es dicho.

V. *Del quinto grado.*

En el quinto grado vienen de suso el quarto avuelo é la quarta avuela: é de yuso viene el quadrinieto[22] é la quadrinieta. De travieso el bisnieto é la bisnieta del tio é de la tia

1 *Toled.* EL LIBRO QVARTO. *De las herencias é del linage. Et del parentesco. Et de los acomendamientos.* Sus títulos son cinco. *En M. y S. B. no hay epígrafe ninguno. Malp. 2.* y *Esc. 1.* EL QVARTO LIBRO. *Del linage, é de las herencias, é de los mandamientos.* (Esc. 1. *acomendamientos.*) Sus capítolos son cinco.

2 *Toled.* DE LA NASCENCIA NATVRAL. *Malp. 2.* DE LOS GRADOS, E DEL PARENTESCO, E DEL LINAGE, E DE LOS CERCANOS. *Sus capítolos son siete. Capítolo primero. Esc. 1.* DE LOS GRADOS, E DEL PARENTESCO PROPINQVO DEL LINAGE, E DE LOS ABVELOS, E DE LOS PROPINCOS. *Esc. 4. y 6.* DE LOS GRADOS.

3 B. R. 1. y 2. *Título de los hordenamientos del primero grado.*

4 *Esc. 1.* de la linea de suso.

5 *Esc. 4.* ye contenido é contado.

6 *Esc. 2. y 6.* ayuntadas. *Esc. 5.* yuntados.

7 *Esc. 1.* mas non en este grado.

8 Ley antigua *falta en Toled. Malp. 2. y Esc. 1.*

9 *S. B. Camp. Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. y 6.* linna, *y así despues. B. R. 1.* Eno linaje, *y así despues. Esc. 5.* En el libro. *B. R. 2.* Ena linaye. *B. R. 5.* En la linagem.

10 *Esc. 6.* abolo y el abola.

11 *B. R. 2. y Esc. 6.* De traveso.

12 *Camp. y Esc. 5.* seguientes.

13 *Esc. 5.* dupladas. *B. R. 2.* dubladas.

14 *Esc. 5.* abolas.

15 *Esc. 6.* bisabolo é bisabola.... bisneto é bisneta.

16 *S. B. Esc. 1. 2. 4. 6. Malp. 2. y Camp.* y el hermano y el hermana del padre, y el hermano y el hermana de la madre. *Y aquí acaba la ley. B. R. 1. y Camp.* é el hermano, é ela hermana de la madre. *Y tambien acaba aquí la ley.*

17 *S. B. Esc. 1. y 4.* tresavuelo é la tresavuela.

18 *Esc. 1. 4. y Camp.* tresnieto é la tresnieta.

19 *B. R. 1.* tiyo.... tiya.

20 *Camp.* abola.

21 *Esc. 2. y 4.* desplanar.

22 *Esc. 6.* quarto nieto é la quarta nieta. *B. R. 2.* quadranieto.

de parte del padre é de parte de la madre: el hermano é la hermana del bisavuelo é de la bisavuela de parte del padre é de parte de la madre. Aquí non podemos nos ni [1] por escripto ni por voces mas declarar.

VI. *Del sexto grado.*

En el sexto grado viene de suso el quinto avuelo é la quinta avuela: de yuso el quinto nieto é la quinta nieta: de travieso el trisnieto [2] é la trisnieta, y el hermano é la hermana del trasavuelo [3] é de la trasavuela, assí de parte del padre cuemo [4] de la madre. Desto [5] non puedemos mas esplanar [6] de cuemo avemos dicho.

VII. *Del séptimo grado.*

En el séptimo grado viene de suso el sexâvuelo [7] é la sexâvuela de parte del padre é de parte de la madre: é de yuso el sextonieto [8] é la sextanieta. De travieso el quadrinieto [9] é la quadrinieta del tio é de la tia de parte del padre é [10] de la madre, hy el [11] hermano é la hermana del quadravuelo [12] é de la quadravuela de parte del padre é de parte de la madre. E por ende fuéron fallados VII. grados, é non mas, porque daquí adelantre non puede omne fallar nombres [13], ni los omnes non son de tan luenga vida que puedan aver mas nietos nin mas linage en sua vida.

II. TITOL DE LOS HEREDEROS [14].

I. *Que las ermanas deven venir egualmientre con los ermanos en [15] la buena del padre.*

II. *Que los fiios deven heredar primeramientre en la [16] buena del padre.*

III. *Que si non fuere alguno del linaie [17] de los que vienen de suso, ó de los que vienen de yuso, los que vienen de travieso deven aver la heredad.*

IV. *Quien deve aver la buena daquellos [18] que non fazen testamiento, ni por escripto [19], ni por testimonios.*

V. *De los herederos de los hermanos é de las hermanas; é daquellos que [20] non son dun padre, é duna [21] madre, é non an otros [22] herederos, fueras los ermanos é las ermanas.*

VI. *Si aquel que muere dexa [23] avuelo ó avuela.*

VII. *Si aquel que muere a tio ó tia del [24] padre ó de la madre.*

VIII. *Si aquel que muere avie [25] sobrinos de su ermano ó de su ermana.*

IX. *Que la muier puede aver [26] parte en toda heredad.*

X. *Que la muier puede heredar, é aquel que es en grado mas propinquo deve aver la heredad.*

XI. *Del eredamiento [27] del marido é de la muier.*

XII. *De la eredad de los clérigos é de los monges.*

XIII. *Que los fiios deven fincar en poder del padre depues de la muerte de la madre.*

XIV. *Que los fiios deven fincar en poder del padre depues de la muerte de la madre [28], maguer que ayan madrastra, é que deve fazer el padre de las cosas de los fiios.*

XV. *Si la madre fincare bibda, deve venir egualmientre con los fiios á la buena del padre.*

XVI. *Que la muier non deve aver nada de lo que gana el marido con los siervos della.*

1 *B. R. 1.* nen por escripto, nen.
2 *Esc. 1.* tresnieto. *Esc. 2. y 6.* trasnieto é trasnieta.
3 *Esc. 6.* trasabolo, trasabola. *Camp.* tresabuelo, tresabuela.
4 *B. R. 1.* cuemo de parte de la madre.
5 *S. B. y Malp. 2.* Esto non.
6 *S. B. Esc. 2. 4. y B. R. 1.* desplanar.
7 *Esc. 6.* sexâbolo.... sexâbola. *Esc. 5.* el sexto y la sexta abuela.
8 *B. R. 1. Esc. 1. 2. 4. Camp. y Malp. 2.* el sexnieto é la sexnieta.
9 *Esc. 5.* quadranieto é la quadranieta.
10 *S. B. Camp. y Esc. 5.* é de parte de la madre.
11 *Toda esta cláusula* Hy el *hasta* madre *falta en S. B.*
12 *Camp.* quadriabuelo é de la quadriabuela.
13 *B. R. 1.* nomnes.
14 *Toled.* DE LOS HEREDAMIENTOS DE LOS HVÉRFANOS, E DE LOS QVE LOS DEFIENDAN. *B. R. 1. y Esc. 3.* DE LOS HEREDEROS COMO DEVEN HEREDAR LOS HEREDAMIENTOS. *Malp. 2. y Esc. 1.* DE LAS HERENCIAS. *Esc. 2.* DE LOS HVÉRFANOS, E DE LOS QVE LOS DEFIENDAN.
15 S. B. B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 4. *á la buena.*
16 Esc. 2. *heredat.*
17 Malp. 2. *del linage.* Esc. 1. 2. y 4. *linagen.*
18 B. R. 1. *de los que.*
19 Desde *ni por escripto &c.* falta en Camp. S. B. B. R. 1. 2. Malp. 2. y Esc. 1.
20 Malp. 2. *que son.... é non an herederos fueras los hermanos.*
21 B. R. 1. y S. B. *ó de una madre.*
22 B. R. 1. y S. B. *non han herederos.* Esc. 1. *fijos herederos.* Esc. 2. *é non heredan fueras.*
23 S. B. y Malp. 2. *dexó.*
24 S. B. Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. y 6. *de parte del padre.* B. R. 1. *ha tiyo del padre.*
25 Malp. 2. *a.* B. R. 1. *avia.*
26 Malp. 2. y Esc. 1. *Que la mugier deve heredar con aquel que es con ella en un grado egualmientre.* S. B. *Que la mugier puede haver part en la heredat.* Toled. *Que la muger deve heredar con aquel que es con ella en ménos grado é egualmientre.*
27 Toled. Esc. 2. y Malp. 2. *Que las mugieren hereden todo heredamiento que los varones heredan, é que al varon non hereden si non los mas propincos varones ó mugieres.* En B. R. 1. y S. B. está baxo este número la ley IX.
28 Toled. Esc. 1. 2. 4. y 6. *de la madre, é que deve.*

I. *Que las ermanas deven*[3] *venir egualmientre con los ermanos á la buena del padre.*

Si el padre ó la madre mueren sin fabla[4], las ermanas deven aver egualmientre la buena del padre con los hermanos.

II. *Que los fiios deven eredar primeramientre en la buena del padre.*

En la heredad del padre[5] vienen los fiios primeramientre. E si non oviere fiios, dévenlo aver los nietos; é si non oviere nietos, dévenlo aver los bisnietos. E si non oviere fiios, ni nietos[6], ni padre, ni madre, dévenlo aver los avuelos.

III. El Rey Don Flavio Rescindo.

Que si non fuere alguno del linaie[7] *de los que vienen de suso, ó*[8] *de los que vienen de yuso, los que vienen de travieso deven heredar*[9].

Quando non[10] es nenguna persona del linaie que venga derechamientre de suso, ó de yuso[11], dévenlo aver los que vienen de travieso mas propinquos. E si muriere[12] sin lengua[13], los que son mas de luenne non deven aver nada.

IV. *Quien deve aver la buena daquellos*[14] *que non fazen testamiento, ni por*[15] *escripto, ni por testimonios.*

La buena daquellos que mueren que non fazen testamiento, ni ante testimonios, ni por escripto, los que fueren mas propinquos deven aver la buena.

V. *De los herederos de los ermanos é de las ermanas, é*[16] *daquellos que non*[17] *son dun padre ó de una madre, é non*[18] *an otros erederos, fueras ende los hermanos ó las ermanas*[19].

Aquel que non a otro heredero, si non ermanos y ermanas, estos deven aver egualmientre su buena, si fueren dun padre[20] é duna madre. Mas si fueren dotro padre ó dotra madre, los que son dun padre ó[21] duna madre vengan á la buena de[22] su ermano. E los ermanos[23] que son dotro padre, é son duna madre, deven venir egualmientre á la buena de la madre. E los que son dun padre, é non duna madre, deven aver egualmientre la buena del padre[24].

VI. *Si aquel que muere dexa*[25] *avuelo ó avuela.*

Quando el omne muere, si dexa avuelos de parte del padre ó de parte[26] de la madre, ámos deven aver egualmientre la buena del nieto. E si dexa avuelo de parte del padre, ó avuela de parte de la madre, ámos vengan egualmientre á su buena. E otrosí, si dexa avuela de parte del padre, ó[27] de parte de la madre, vengan á la buena egualmientre. Esto es de entender de las cosas que ganó el muerto. Mas de las que él ovo de parte de sus padres ó de sus avuelos, deven tornar á sus[28] padres ó á sus avuelos cuemo ge las diéron[29].

---

1 Esc. 2. y 6. *casados en uno.*
2 Esc. 1. y Malp. 2. *puede heredar á su padre é á su madre.* Esc. 2. y 4. *la heredad del padre.*
3 Esc. 6. *deben heredar igualmientre con los hermanos la buena del padre.*
4 *M.* flabla. *E. R. Esc. 5. y B. R. 3.* fala.
5 *Toled.* del padre, si murier sin testamento, vienen. *Malp. 2. y Esc. 1.* del padre, si muere sin testamento, vienen.
6 *M.* nietos, ni bisnietos, ni padre.
7 Esc. 6. *linnagen.* Esc. 5. *lenage.*
8 Malp. 1. y M. *é de.*
9 Malp. 2. Esc. 2. y Camp. *aver la heredad.* Esc. 1. *haber la buena.* Esc. 6. *haber la heredade.*
10 *Esc. 6.* non ha hy nenguna.
11 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* de yuso, é non ficiera testamento. *Camp.* nen de yuso.
12 *S. B.* é si muere sin fabla. *B. R. 1. y Camp.* é si morre sen faula.
13 *Esc. 1.* lingua. *B. R. 2. 3. Esc. 2. 4. 5. y 6.* fabla.
14 B. R. 1. *de los que non.*
15 *ni por escripto, &c.* falta en Malp. 2. B. R. 1. y Esc. 1.
16 Malp. 1. y M. *ó daquellos.*
17 Malp. 2. *que son.*
18 B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 4. 6. y Camp. *non an herederos fueras los.*
19 En Malp. 2. y Esc. 1. falta *é las ermanas.*
20 *Malp. 2. S. B. Esc. 1. 4. y 6.* ó duna.
21 *B. R. 1.* et duna madre.
22 *Camp.* de su padre.
23 *B. R. 1. Malp. 2. S. B. y Esc. 6.* hermanos dotro padre.
24 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden:* é cada uno dellos heredará á su madre propiamente.
25 B. R. 1. *dexó.* Esc. 1. 6. y Camp. *lexó.*
26 *Malp. 2. y Esc. 1.* ó de la madre. *S. B. B. R. 2. Esc. 3. 4. y 5.* é de parte de la madre.
27 *Malp. 2.* é de.
28 *S. B. y B. R. 1.* á los padres ó á los.
29 *Malp. 2. Esc. 1. 2. 4. 5. y 6.* dieran. *B. R. 1.* ye las diéron. *S. B.* ie las dieran.

VII. *Si aquel que muere a tio ó tia de parte del padre ó de la madre.*

Si aquel que muere dexa [1] tio ó tia de parte del padre ó de parte de la madre [2], estos deven aver egualmientre su buena.

VIII. El Rey Don Flavio Rescindo.

Si aquel que muere avie [3] sobrinos de su ermano ó de su ermana.

Si aquel que muere non ha hermanos ni hermanas, mas a dun hermano un sobrino, é dotros ermanos é dotras ermanas a muchos sobrinos; todos los sobrinos deven partir egualmientre su buena por cabezas.

IX. *Que la muier [4] puede aver parte en toda heredad.*

La muier deve [5] venir egualmientre con sus ermanos á la buena del padre, é [6] de la madre, é de los avuelos, é de las avuelas de parte del padre é de parte de la madre; é otrosí á la buena de los hermanos é de las ermanas [7]. E otrosí deve venir á la buena de los tios, é de las tias, é de sus fiios. Ca derecho es que aquellos que natura fizo egualmientre parientes, egualmientre vengan á la buena.

X. *Que la mugier [8] puede heredar, é aquel que fuere en grado mas propinquo deve aver la heredad.*

Las heredades [9] de parte [10] de la madre, é de [11] los tios, é de las tias, é de sus fiios, las muieres deven partir egualmientre con aquellos que son tan propinquos cuemo ellas. Ca [12] toda heredad deven aver aquellos que son [13] en mas propinquo grado [14].

XI. *Del eredamiento del marido é de la muier.*

El marido deve aver la buena de la muier, é la muier deve aver la buena del marido quando non ay otro pariente fasta séptimo grado.

XII. *De la eredad de los clérigos é de los monges [15].*

Los clérigos, é los monges, é las monias [16] que non an heredero fasta séptimo grado, é non mandan nada de sus cosas, la eglesia á quien siervien [17] lo deve aver todo.

XIII. *Que los fiios deven fincar en poder [18] del padre depues de la muerte de la madre [19].*

La madre muerta, los fiios deven fincar [20] en poder del padre [21], si son daquel casamiento, é deve tener [22] su buena de los fiios, si se non casar con otra. Mas non puede nada vender ende, nin enagenar [23], mas todel [24] fructo [25] deve aver, é despender comunalmientre con sus fiios. E si el padre se casa con otra muier, porque non es derecho que los fiios sean en poder dotri si non de su padre; el padre tenga las sus cosas, é los fiios en guarda [26], assí cuemo es de suso dicho. Todavía que meta en escripto todas las cosas [27] antel iuez, ó ante los parientes de la madre, é deve dar tal recabdo [28] á aquellos parientes de la madre, que deven [29] aver los fiios en guarda, si el padre fuesse muerto, por [30] que non pare mal ninguna daquellas [31] cosas. E si el padre, pues [32] que casar con otra, non quisiere

1 *B. R. 1.* lexa. *Malp. 2.* ha. *En S. B. B. R. 1. Esc. 1. 2. y 4. falta* tia.
2 *Malp. 2. y Esc. 1.* madre, é non faze testamento, estos.
3 Malp. 2. *ha.* B. R. 1. *avia.*
4 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *Que la muger deve heredar con aquel que es con ella en un grado egualmientre.*
5 *Malp. 1. y M.* puede.
6 *B. R. 1. y Esc. 6.* ó de la madre.
7 *Esc. 1.* de parte del padre é de parte de la madre. *Esc. 6.* de partes del padre ó de la madre.
8 Toled. Esc. 1. y Malp. 2. *Que las mugieres hereden* (Malp. 2. *herieden.... heriedan*) *todo heredamiento que los varones heredan. Que al varon non hereden si non los mas propincos varones ó mugieres.*
9 *Camp.* Los herederos. *Esc. 5. B. R. 1. 2. y 3.* Las heredades que vienen..
10 *S. B. Esc. 2. y 4.* de parte del padre é de la madre.
11 *Malp. 2. S. B. B. R. 1. Esc. 4. y 6.* ó de los tios, ó de las tias, ó.
12 *S. B.* E toda.
13 *Toled. y Esc. 1.* que son mas propincos. *S. B. Esc. 2. y 4.* que son mas propincos en el grado.
14 *Toled. Esc. 1. y Malp. 2. añaden*: é los de mas alongado grado non hereden nunqua con los propincos.
15 M. *monies.*
16 *B. R. 1. y E. R.* monchas. *Camp. y Esc. 6.* mongias. *Bex. B. R. 2. y 3.* mongas. *Esc. 5.* monichas.
17 *Esc. 1.* sirven. *Esc. 2. 4. y Camp.* servian. *Malp. 1.* siervan. *Bex.* sierven.
18 Esc. 6. *podier*, y así otras veces.
19 Toled. Esc. 1. y Malp. 2. añaden: *Que deve fazer el padre de las cosas de los fijos.*
20 *B. R. 1. y Camp.* ficar.
21 *Esc. 1.* del padre con toda su buena.
22 *Esc. 6.* teniere.... vendier.... despiender.
23 *Esc. 2.* empennar. *Esc. 3. 6. y B. R. 3.* aienar. *Camp.* allenar.
24 *Esc. 4. y Malp. 1.* tot. *Bex.* todo el.
25 *Esc. 1.* fructu. *B. R. 2. Esc. 5. 6. y Camp.* frucho. *B. R. 3.* fruch.
26 *B. R. 1. Esc. 6. y Camp.* en garda.
27 *Esc. 1.* las cosas suyas.
28 *Camp.* recaldo. *B. R. 1.* recaudo.
29 *B. R. 1. Esc. 4. y 6.* devien. *Esc. 2.* tenien.
30 *Esc. 6.* por tal que.
31 *B. R. 1. y Camp.* de suas.
32 *Esc. 1.* despues. *Camp. y B. R. 2.* pois que.

aver en guarda los fiios, estonze el iuez deve escoier [1] á alguno de los parientes de la madre que los guarde. E quando el fiio ó la fiia del padre se [2] quisiere casar, el padre luegol [3] dé su parte de la buena de su madre, é retenga pora sí la tercia parte daquello quel diere [4] por la lazera [5] que tomó [6] con elo, y el padre deve dar al fiio ó á la fiia, pues que oviere XX. annos complidos, maguer que se non case, la meetad de quanto pertenesze á cada uno de la buena de la madre, y el otra meetad tenga el padre en su vida, é depues de su muerte finque [7] á aquellos [8] fiios. Y el padre que se casar deve mostrar [9] todas las cosas de los fiios de parte de su madre, que por ventura quando los fiios entraren en la casa de la madrastra [10], que les non fagan tuerto. E otrosí mandamos de los nietos. E si el padre enaienar alguna cosa destas cosas, ó si las quisiere tener demas del tiempo que non deve, todo ie lo deve dar, y entregar [11] de sus cosas á los fiios á quien pertenescen [12] aquellas cosas [13] de su madre.

XIV. [14] Ley antigua. *Que los fiios deven fincar en poder del padre depues de la muerte de la madre, maguer que ayan madrastra; é que deve fazer el padre de las cosas de los fiios.*

En la ley de suso es dicho que si el padre non casa depues de la muerte de la muier, que los fiios finquen en su poder con todas sus cosas fasta [15] que casen, é que el padre deve aver los fructos [16], é despender [17] con sus fiios comunalmientre, é que depues que los fiios casaren, ó compliren XX. annos, que el padre les deve dar la meetad [18] de [19] la buena de la madre, é que él aya la otra meitad [20] de la buena [21] en toda su vida, é que la non pueda vender nin dar. E que los fiios de la muier lo deven aver depues de la muerte del padre; é si el padre se casare, los fiios tomen la buena de la madre, é que sean en poder dotri con toda su buena, é non en poder del padre. Y esto nos semeia á nos muy desguisada [22] cosa, que non les miembra de lo que dice Salamon: *El mio fiio, ¿por que eres engannado, que quieres mas seer en otra guarda que en la mia?* Hy en otro logar dice Salamon: *El fiio que tuelle* [23] *alguna cosa al padre ó á la madre, é diz que non es pecado, atal es cuemo aquel que mata* [24] *el omne.* E diz en otro logar: *Quien* [25] *escarnesce su padre, é qui escarnesce su madre, sáquenle los oios cuervos* [26], *é cómanle las águilas* [27]. E diz en otro logar: *Meior es que te rueguen tus fiios, que tú tengas* [28] *oio á las manos dellos.* [29]. E por ende esto tenemos nos por cosa muy sin razon que aquellos ayan ganancia de la buena de los fiios que non leváron pena [30] por los criar. Doncas segund esta ley podemos nos retraer á Dios lo que fallamos en la sancta escriptura del [31] ygno: *Assí cuemo el padre a piadad* [32] *del fiio, assi el nuestro sennor a piadad daquellos que lo temen.* E Salamon dize: *El fiio que es sabio* [33], *es el ensennamiento del padre.* E diz en otro logar: *Mio fiio, entiende tu la* [34] *veyez de tu padre, é no lo fagas ensannar* [35] *en su vida. E sil desfalisciere* [36] *el seso, perdónaio, é no lo desprecies mientre*

1 *S. B.* escogir. *B. R. 1. Esc. 4. y 6.* escoyer. *Camp.* escoller. *B. R. 2.* escoler.
2 *M.* se quiere.
3 *S. B. B. R. 1. y Malp. 2.* luego le dé.
4 *Esc. 1.* quel diere, que la esquilme, é que la non enagene por la laceria.
5 *B. R. 1. Camp. Esc. 1. 2. 4. 5. S. B. Malp. 2. y Toled.* laceria.
6 *B. R. 1. y Esc. 5.* levó con ello. *S. B. y Malp. 2.* tomó con ello. *B. R. 2.* que ovo con ellos.
7 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* finque á los fiios; é esto deve seer guardado otrosí en los nietos; hy el padre que se casar deve entregar á sus fiios de todas sus partes de la buena de la madre, é non les retener dello nada, que por ventura &c.
8 *S. B. B. R. 1. Esc. 1. 2. 3. 4. 6. y Camp.* á los fijos.
9 *Malp. 1. E. R. B. R. 3. S. B. Esc. 2. 4. y 6.* mostrar é destremar todas las cosas. *B. R. 2.* estremar.
10 *Esc. 5. y Camp.* madrasta.
11 *Esc. 4.* entergar.
12 *Malp. 2.* á los hijos que pertenescen. *S. B.* que pertenescien. *B. R. 1.* que pertenecian.
13 *B. R. 1. Camp. S. B. y Malp. 2.* de parte.
14 *Esta ley se halla en el texto latino en el lib. IV. tit. II. pág. 52 en las notas. Falta en el Esc. 1., y está puesta al márgen de distinta letra.*
15 *Camp.* hata que el padre casa. *Esc. 5.* fata que se case. *B. R. 2. y 3.* que se casen.
16 *B. R. 1. Bex. Esc. 1. y Camp.* fruchos. *E. R.* las fructas.
17 *Camp.* despensar.
18 *Toled.* meatad por meetad siempre.
19 *B. R. 1. Malp. 2. y S. B.* de la buena, é que él haya la otra meetad de la buena de quanto les pertenecia de la buena de la madre.
20 *Esc. 1. y 5.* el padre les debe dar la meatad del buena de quanto lles pertenecia de la buena de la madre.
21 *B. R. 1. Esc. 5. S. B. y Malp. 2.* de la buena en su vida.
22 *Malp. 1. 2. E. R. B. R. 1. S. B. Esc. 1. 3. y Toled.* desaguisada.
23 S. B. y Bex. *tuele.* E. R. y B. R. 2. *tole.*
24 Esc. 2. 3. y Bex. *mata omne.*
25 B. R. 1. *Qui.... é qui.* Bex. y Malp. 2. *Que.... é que.* Esc. 5. *El fijo que.*
26 E. R. *corvos.*
27 M. *cómanle butres.*
28 B. R. 1. *tengas mano delos.* Malp. 1. 2. Camp. E. R. y Bex. *tenga manos dellos.* S. B. *tengas oios á manos dellos.* B. R. 3. *tengas ollo.*
29 *B. R. 1. y Camp.* En esta ley manda que se la muyer morir, et el marido casar con otra, que tenga toda la buena en so poder. Et por ende &c. *S. B.* E por esto tenemos nos muy sin razon. *Malp. 2.* E por ende esto tenemos nos mui por sin razon.
30 *Esc. 2.* trabaio.
31 *Malp. 2. y Camp.* ymno.
32 S. B. *piadat.* B. R. 1. *piedat.*
33 Toled. y Malp. 2. *sabido.*
34 Toled. *la vegez.* B. R. 1. *veyes.* Camp. *entendi tu la vellez.* Bex. *velez.* B. R. 2. *veyeze.*
35 B. R. 1. Camp. y Bex. *asannar.*
36 Malp. 2. *si le desfalleciere.* S. B. y Camp. *desfallecier.* B. R. 1. y Esc. 5. *se ye desfalecir.* Esc. 3. *desfalescier.*

fueres mancebo. E diz Salamon en otro logar: *Quien ama á su fiio, fiérelo á menudo: quien amostra* [1] *su fiio, será loado* [2] *por ello en medio* [3] *de sus enimigos, é dirán* [4] *assí: Muerto es el* [5] *su padre daquel, é semeia que non es muerto, ca dexó depues* [6] *de sí su fiio, que lo semeia: viólo en su vida, é alegros con él: y en la muerte non fué contristado con miedo de sus enimigos, ca dexó depues* [7] *de sí tal fiio, que defiende la casa de sus enemigos, é ayuda á sus amigos.* E por ende mientre nos acordamos destas cosas, é dotras que fuéron dichas por las [8] prophetas del nuestro sennor, queremos ennader [9] á esta ley, é toller las cosas que non son bien puestas [10], é poner otras que el nuestro sennor ordenó bien. Onde mandamos á todos los omnes que son de nuestro [11] regno que daquí adelantre, assí cuemo es derecho é manda la sancta escriptura, que sea gardada esta ley en tal manera, que el marido que se casar depues de la muerte de la muier, si oviere fiios della, sean en poder del padre con todas sus cosas depues de la muerte de la madre con las cosas que les pertenescen de parte de la madre, assí cuemo es dicho en la ley de suso. E mandamos que faga escripto por su mano de las cosas de los fiios antel iuez, ó ante los parientes de la madre, é dé recabdo en mano [12] de los herederos que avien [13] á aver el fiio en guarda, si el padre fuesse muerto, que nenguna cosa non pare mal. E si el padre que se casa non quisiere aver los fiios en guarda, el iuez los deve dar al mas propinquo del linaie de la madre [14]. E si alguno de los fiios se casare, dénle su parte de la buena [15] de su madre, assí que el padre retenga [16] pora sí la tercia parte por uso [17] del fructo. E si el fiio ó la fiia oviere XX. annos complidos, maguer que se non case, aya la meetad [18] de quantol pertenesce de la buena de la madre, y el otra meetad tenga el padre en su [19] vida; é depues de su muerte deve fincar á los fiios entregamientre [20]. Otrosí mandamos guardar de los nietos. E si el padre para mal alguna cosa á los fiios, é [21] no les quiere [22] dar lo suyo fasta en aquel tiempo que es de suso dicho, déveselo entregar el iuez de las cosas del padre á los fiios. [23] Esta [24] ley manda qui si la muier muriere, é el marido casare con otra, que tenga toda la buena de los fiios en su poder.

XV. Ley antigua [25]. *Si la madre fincare bibda, deve venir egualmientre á la* [26] *buena con los fiios del padre.*

La madre si se non casare depues de la muerte del marido, deve partir egualmientre en todos los fructos de la buena de su marido con sus fiios mientre visquiere [27]; mas ni lo puede vender, ni dar á ninguno de sus fiios [28]. E si los fiios entendieren que la madre lo quiere ennagenar, ó por malquerencia, ó por otra cosa, díganlo al sennor de la cibdad, ó al iuez que ielo [29] defienda [30], que aquellas cosas non pare mal. Mas el fructo [31] que ella deve aver, puédelo [32] dar [33] á quien quisiere de los fiios ó de las fiias: é aquello que ella ganare del fructo, puede dar á quien quisiere. E si daquella parte de la madre alguna cosa fuere enaienada [34], todo deve seer entregado [35] depues de la muerte de la madre [36] á los fiios, é depues de la muerte de la madre el quinnon de la madre dévenlo aver los fiios egualmientre. E si la madre se casar depues de la muerte del marido, desdaquel dia [37] ade-

1 B. R. 1. Esc. 1. 2. 3. Bex. S. B. y Malp. 2. *amuestra.*
2 B. R. 1. 2. 3. S. B. Malp. 1. 2. Camp. Bex. Esc. 1. 2. 3. 4. S. B. y E. R. *laudado.*
3 B. R. 1. *entre los.*
4 S. B. Malp. 2. y Esc. 2. *dizran.*
5 S. B. B. R. 1. y Malp. 2. *es su.*
6 Malp. 2. *despues sí.* B. R. 2. *depos se.*
7 Toled. y Malp. 2. *dexó pues sí.* B. R. 1. *depos sí.* S. B. *pues de sí.*
8 *Camp.* pellas profecías.
9 *B. R. 1. Esc. 3. y Camp.* emendar esta ley.
10 *Camp. y B. R. 2.* postas.
11 *Esc. 5.* de nuestros regnos. *Esc. 3.* de nuestro reno.
12 *Malp. 2.* dé recabdo cuemo de los.
13 *B. R. 1.* ovieren aver. *S. B.* avien aver los fiios.
14 *S. B.* del padre ó de la madre. *Esc. 3. y 5.* del linage del.
15 *B. R. 1.* bona de la madre. *S. B. y Malp. 2.* buena de la madre.
16 *Esc. 3.* tenga. *E. R.* retinga.
17 *Esc. 3.* husu fructu. *B. R. 2. y 3.* uso fructo.
18 *S. B.* meetad de la buena.
19 *B. R. 1. y Esc. 5.* por en sua vida.
20 *S. B.* entegramientre. *Malp. 2.* enteramientre.
21 *Bex. y Esc. 2.* ó non.
22 *B. R. 1.* quesier. *Malp. 2. y Esc. 2.* quisiere.

23 *S. B.* Antigua ley. Esta ley &c.
24 *Malp. 2.* En esta. *Y es el epígrafe de la ley XV. la qual comienza:* Querémos ennader, &c. *y sigue como aquí hasta* fiios.
25 *Faita en el Toled. Malp. 2. y Esc. 1.*
26 S. B. B. R. 1. Esc. 1. 2. 3. Malp. 1. y Bex. *con los fiios á la buena del padre.* Camp. *con los fillos.*
27 *B. R. 1.* vevir. *Esc. 5.* vevier. *Camp.* vivier. *Bex. y Esc. 1.* visquieren. *B. R. 3.* vivir.
28 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* de sus fiios, nin á otri por ninguna manera. E si &c.
29 *B. R. 1. 2. 3.* defendan. *S. B.* defiendan.
30 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* defiendan, é que ge lo fagan combrar, é le fagan fazer escripto que lo non enagene, ni aquellas cosas &c.
31 *Esc. 5.* fructu.
32 *Toled. y Malp. 2.* puédelo dar á quien quisiere. E si &c.
33 *B. R. 1. y S. B.* puede dar.
34 *S. B. Camp. B. R. 1. y Bex.* aienada. *Malp. 2. y Esc. 3.* agenada.
35 *S. B.* entegrado.
36 *S. B. Camp. y Malp. 2.* madre de la buena (*Camp.* de la bona) de la madre á los fiios. *B. R. 1.* de la muerte de so padre et de la buena de la madre á sos fiios.
37 *Malp. 2.* en adelantre.

lantre deven aver sus fiios la parte que ella devia aver de la buena del marido se se non casare [1].

XVI. El Rey Don Flavio Rescindo.

Que la muier non deve aver nada de lo que gana el marido con los siervos della.

Si el marido gana alguna cosa con los siervos de la muier [2] en hueste, la muier non puede demandar daquello nada, ni en vida del marido, ni depues de su muerte. Ca el marido que a la muier en su poder segund [3] la sancta escriptura, otrosí deve aver los siervos della en su poder, é otrosí todas las cosas que con ellos ganare, seyendo en hueste [4] por tal razon. Ca si los siervos mientra son en hueste con su sennor fazen algun danno, aquel sennor deve [5] responder por ellos. Onde derecho es que assí cuemo a el danno, assí [6] aya la ganancia.

XVII. *De lo que gana el marido é la muier, seyendo casados en [7] uno.*

Quantoquequier [8] que el marido sea noble, si se casa con la muier [9] cuemo deve, é viviendo de so uno [10] ganan alguna cosa, ó acrecen, si alguno dellos fuere [11] mas rico que el otro, de su buena [12] é de [13] todas las cosas que acreceren [14] é ganaren en uno, tanto deve aver demas en aquello que ganáron en uno, quanto avie demas del otro en su buena: assí que [15] si las buenas dámbos semeian [16] eguales, por poca cosa non tomen entencion [17]. Ca de duro [18] puede seer que sean asmadas [19] tan egualmientre, que non semeie que la una es meior [20] de la otra en alguna cosa. Mas si la una es mayor [21] de la otra connoçudamientre [22], quanto fuere mayor, tanto deve aver mayor partida en la ganancia [23], assí cuemo es dicho de suso, cada uno depues de la muerte del otro, é puédelo dexar á sus [24] fiios, ó á sus propinquos [25], ó á otri si quisieren [26]. E assí lo dezimos de los barones cuemo de las muieres. E de las cosas que ganáron [27], de que fiziéron ámos escripto, aya cada uno tal partida [28] cuemo dixiere [29] el escripto. E si el marido ganare alguna cosa de [30] algun omne estranno [31] ó en hueste, ó quel [32] dé el rey ó su sennor, ó sus amigos, dévenlo aver sus fiios ó sus herederos depues de su muerte, ó puede fazer dello lo que quisiere [33]. E otrosí dezimos de las muieres.

XVIII. *Del ninno cuemo puede aver [34] la heredad del padre.*

La cosa que es dubdosa, si non fuere departida por razon, muchas vezes cae en yerro. Ca muchos omnes suelen contender, si el ninno [35] que es nacido [36] é muere [37] ayna, si puede aver la buena del padre. E á esta entencion [38] queremos nos poner tal término. La razon de natura atal es, que aquel que nasce non puede [39] prender ninguna cosa en el mundo ante que sí mismo, que es fecho de teniebras [40]. Doncas ¿en qual manera puede prender heredad sobre tierra qui non puede prender el empezamiento [41] de la luz [42] deste mundo? E qui non puede usar de los ele-

1 *S. B. Camp. Malp.* 2. *y Esc.* 5. casase.
2 *M. Malp.* 2. *B. R.* 1. 2. *y* 3. de la muyer, ó en hueste.
3 *Bex.* segundo diz.
4 *B. R.* 1. hueste, *y así despues. Camp. E. R. B. R.* 2. 3. *y Esc.* 5. hoste.
5 *Camp.* debe por ellos fazer emienda. *B. R.* 2. *y* 3. aresponder.
6 *S. B. Bex. y Esc.* 1. que haya.
7 *En uno* falta en B. R. 1. y en Malp. 2. Esc. 1. 3. y 5. *seyendo en uno.*
8 *S. B. y Malp.* 2. Quandoquequier. *B. R.* 3. *y Esc.* 3. Quantoquier. *Esc.* 5. Quantoquer.
9 *Toled.* muler noble. *Esc.* 1. *y Malp.* 2. mugier cuemo él.
10 *B. R.* 1. de consuno. *Camp.* de con so uno. *B. R.* 3. *y Esc.* 5. desuno.
11 *Malp.* 2. era. *Camp.* sea.
12 *Toled. y Malp.* 2. buena ante que casasen. *Esc* 1. ante que casen.
13 *En B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. *falta* é.
14 *B. R.* 3. *Camp. Esc.* 2. *y* 5. acrecíron é ganáron. *S. B.* acrescéron é ganáron. *Bex.* acrecentáron é ganáron.
15 *S. B. B. R.* 1. *y Malp.* 2. é assí que.
16 *S. B. y Malp.* 2. se semeian. *Camp.* semellaren.
17 *Esc.* 5. contencion.
18 *Camp. B. R.* 1. *y* 3. Ca de dur. *Esc.* 1. Ca muy de duro.
19 *M. Malp.* 1. *y Esc.* 5. asmodas. *Esc.* 2. osmados. *B. R.* 2. eguadas. *B. R.* 3. ensinnadas.
20 *B. R.* 1. *Camp. y Malp.* 2. que la. *Esc.* 1. 2. *y* 3. maior.
21 *Toled. Malp.* 2. *y Bex.* meior. *B. R.* 2. *y E. R.* maor.
22 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. conocidamientre ante del casamiento, quanto &c.
23 *Esc.* 1. *y B. R.* 2. gananza.
24 *Toled. y Esc.* 1. á sus fiios ó á sus fiias.
25 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. propinquos si non oviere fiios, ó á otri quien quisiere.
26 *S. B.* quin quisiere. *Camp.* quien quisieren.
27 *S. B. Bex. B. R.* 2. *Camp. Esc.* 5. *y Malp.* 2. ganaren.... fizieren. *Esc.* 3. ganan.
28 *Esc.* 2. *y* 3. parte.
29 *Malp.* 2. *y S. B.* lo dixiere. *B. R.* 1. como ye dexier. *Camp.* como li lexar el escripto.
30 *M.* con algun.
31 *Esc.* 5. *y B. R.* 2. estranio.
32 *B. R.* 1. *y Camp.* ó que ye dé.
33 *Toled. Esc.* 1. *y Malp.* 2. lo que quisiere mientre fuere vivo. E otrosí &c.
34 Malp. 2. *heredar á su padre.* Esc. 1. *heredar á su padre é á su madre.*
35 *Toled.* si el mozo.
36 *M. y Esc.* 1. nascido.
37 *Malp.* 2. nacido muere. *Bex. y Esc.* 1. é muerre.
38 *Esc.* 1. contencion. *Esc.* 6. entenzon.
39 *S. B. y B. R.* 2. podo.
40 *Malp.* 1. 2. *y Esc.* 1. tiniebras. *B. R.* 2. 3. *y Esc.* 6. tenebras.
41 *B. R.* 1. *y Esc.* 3. comezamiento. *S. B. y Esc.* 2. comenzamiento. *B. R.* 3. *y E. R.* compezamiento.
42 *Bex.* lux.

mentos [1] de los quales [2] era fecho, ¿cuemo podrá aver las cosas que nol dexáron veer? E cuemo avrá [4] partida de las cosas deste mundo en su muerte, qui lo deviera [5] aver si visquies, é [6] cuemo será contado en os bivos al qual fué mas allegada [7] la muerte que la vida? E assi en medio de la luz [8] es luego muerto, y es entrado [9] en las teniebras [10]. E porque los padres puedan aver la buena de tal fiio, é que la vida del ninno sea tal que cuemo puede aver la vida celestial, assí aya la vida terrenal; establescemos que aquel que nasce [11] non deve aver la buena de los padres, fueras [12] si depues que fuere nascido recibiere [13] baptismo, é visquiere X. dias, que tod omne que cubdicia [14] ganar la buena del padre ó de la madre por este ninno, se esfuerce este de ganarle ante la vida celestial por el baptismo; é así aquel que finca depues [15] dél, aya la buena. E quando el ninno a la tierra por heredad, é las cosas celestiales que son apareiadas, sus herederos ayan las terrenales, y este gane [16] las cosas que defallen [17]. E que [18] si el muerto non puede [19] usar las cosas terrenales, derecho es que si al que non, que pueda ganar las cosas celestiales.

XIX. El Rey Don Flavio Rescindo.

Cuemo deven los padres [20] ganar la eredad de los ninnos.

El padre muerto, si el fiio ó la fiia visquieren [21] X. dias, ó mas ó ménos, é fuere [22] baptizado, quanto quel pertenicie [23] de la buena del padre, todo lo deve aver la madre. E si la madre muriere, otrosí el padre non puede aver [24] la buena que avie [25] á aver del fiio ó de la fiia de parte de la madre, fueras si mostrare quel fiio ó la fiia viscó [26] X. dias, ó mas ó ménos, é fué baptizado [27]. E si el padre ó la madre que an de aver la buena de los fiios, si non ovieren otros fiios, toda la heredad ayan los nietos. E ni el padre ni la madre ayan poder de meiorar en esta heredad al un nieto demas que al otro, si non de la tercia parte. E si quisieren dar alguna cosa á la eglesia, puédenlo fazer de la quinta parte daquellas cosas solamientre segund que es en otra ley que es de suso [28]. E si non an fiios, ni nietos, ni bisnietos, pueden fazer desta heredad lo que quisieren. E si non fizieren ninguna manda, dévenla aver los parientes mas propinquos del padre ó de la madre; assí que [29] si el fiio muere, si el padre que avie á aver su buena, si non fiziere manda, dévenla aver los herederos mas propinquos del padre. E otrosí dezimos de los herederos de la madre en tal manera, que si el fiio ó la fiia muere, seyendo el padre ó la madre bivos, los nietos [30] daquel fiio ó daquella fiia, que son muertos, si dexan fiios, deven aver enteramientre [31] su partida en la buena del avuelo é [32] de la avuela, quanto devie [33] aver su padre ó su madre si visquies. E si el fiio era casado, é murió vivendo el padre ante quel diese el padre toda su partida quel pertinicie [34]; é si mueren [35] los fiios vivendo el avuelo, la muier del fiio deve aver aquello quel padre avie dado al fiio ante que muriese [36], y ella non puede mas demandar daquello. E si el fiio, vivendo con el padre, non recibiera nada del padre, estonze su muier del fiio non puede nada demandar daquellas cosas si non quantol diera su marido en arras. E si el fiio que quier [37] seer obediente al padre, dexa tener [38] al padre la buena de su madre, hy el fiio la diere depues [39] de su muerte á su muier ó á otri, atal donacion puede valer si fiios non oviere en aquella muier; é si fiios oviere, los fiios lo deven aver.

1 *S. B. y Bex.* de los elementos de que.
2 *Esc. 2.* qui. *Esc. 1. y 3.* quien.
3 *Esc. 5.* venir. *Malp. 2. y B. R. 2.* vevir. *B. R. 3.* viver.
4 *B. R. 1.* podrá aver. *Esc. 1.* é como.
5 *S. B.* devia.
6 *Bex. Esc. 2.* et al qual. *B. R. 2.* é al que. *Esc. 3. 4. y 5.* é aquel fué.
7 *S. B. Esc. 2. 3. y Bex.* legada. *B. R. 2.* axegada.
8 *Camp.* li legó muerte.
9 *Esc. 3.* encerrado.
10 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* tiniebras de la fuessa.
11 *Camp.* naceó. *Esc. 5.* nacer. *Esc. 3.* que así nasce.
12 *Esc. 3.* salvo si.
13 *S. B.* recibe. *Malp. 2.* recibier.
14 *S. B. B. R. 1. y Malp. 2.* cobdicia.
15 *B. R. 1. Esc. 2. y Malp. 2.* pues. *Camp.* pus él. *Esc. 3.* pos él.
16 *Esc. 3.* y éste gane las cosas que son de vida, et éste otro gane las cosas.
17 *S. B.* desfallen. *B. R. 2. y 3.* desfalecen.
18 *S. B. y Malp. 2.* E si el muerto non pudo.
19 *Esc. 1. 2. y 3.* pudo.
20 Camp. *los padres poden.*
21 *B. R. 1. y Bex.* viviren. *Camp.* vivieren.
22 *Esc. 3.* fueren baptizados.
23 *Esc. 1. y 3.* pertenesce. *Bex.* pertenece.
24 *Esc. 3.* non debe haber nada de la buena.
25 *Camp. y Esc. 1.* devia aver.
26 *B. R. 1. Esc. 2. 3. y Camp.* vevió. *Bex.* viviron. *B. R. 2. y 3.* vivo.
27 *Toled.* baptuado en la collacion do muriere. Et si muriere el padre ó la madre que an de aver. *Esc. 1. y Malp. 2.* baptizado en collacion. E si moriere. *Esc. 5.* bautizado.
28 *B. R. 1. Esc. 2. S. B. y Malp 2.* de yusso.
29 *S. B. y Esc. 2.* así que si el fiio ó la fiia muere. *Esc. 5.* así que el fiio muerto. *Malp. 1.* si el fiio muere sin el padre, que.
30 *Esc. 2.* los nietos fijos daquel fijo.
31 *B. R. 1. Camp. y Esc. 5.* entegramientre su partiya.
32 *S. B. B. R. 1. Esc. 1. 2. Malp. 2. y Bex.* ó de la.
33 *Camp. Esc. 2. 3. y Bex.* debia.
34 *B. R. 1. y Camp.* pertenecia. *S. B. y Esc. 1.* pertenescie. *Esc. 3.* pertenescia.
35 *S. B. y B. R. 1.* sos fiios. *Malp. 2.* sus fijos.
36 *Toled. y Malp. 2.* que muriese, é non al, y ella &c.
37 *M. S. B. Esc. 2. B. R. 1. y Camp.* non quisiere. *Bex.* non quier. *Esc. 1.* E si el fiio quisier fazer avenencia con el padre, que dexe. *La leccion del texto está tomada de B. R. 2. y Esc. 5., pues en los demas no se entiende, y está errada.*
38 *Camp.* traher.
39 *Esc. 3.* despues á su muier.

XX. El Rey Don Flavio Rescindo.

De los que nascen[1] depues de la muerte del padre.

Nos fazemos servicio á Dios quando conseiamos [2] aquellos que an de nascer. E por ende establescemos que si el marido muriere, é dexa la muier prennada, el fiio que nasciere depues sea heredado [3] egualmientre en la buena del padre con los otros fiios. E si non dexare nengun fiio é diere su buena á quien quisiere, mandamos que pueda dar la quarta parte, é las tres partes deve aver aquel que [4] nasció depues de la muerte del padre. E si el marido ó la muier seyendo casados, ante que ayan fiios, el marido á la muier, ó la muier al marido, el uno al otro, diéron de su buena é depues ovieren fiios, aquella donacion non vala; mas los fiios ayan toda la buena [5] de su padre, fueras ende la quinta parte que puede [6] dar por su alma á quien quisiere. Mas si el uno dellos, ó el marido, ó la muier ante que fuessen en uno diere [7] el uno al otro alguna cosa de su buena, aquello deve valer; é atal donacion non deve seer desfecha por los fiios que nascen depues.

XXI. *Que el omne que non a fiios, puede fazer de su heredad lo que quisiere.*

Todo omne libre é toda muier [8] libre que non an fiios, ni nietos [9], ni bisnietos fagan de sus cosas lo que quisieren; nin [10] otro omne de su linaie [11] que venga de suso, nin de travieso pueda [12] desfazer este ordenamiento [13]. Ca aquel que viene en [14] el linaie del parentesco de suso derechamientre, non es nado [15] en tal manera, que por natura deva [16] aver heredad. Mas si muriere sin fabla, los que son mas propinquos deven aver su buena cuemo manda la ley.

III. TITOL DE LOS HVÉRFANOS, É DE [17] LOS QVE LOS DEFIENDEN.

I. *Que aquel es dicho huérfano [18], que non a padre ni madre.*

II. *Desde quando deve [19] seer contado el tiempo é los negocios de los huérfanos.*

III. *Cuemo omne deve recibir la guarda de los huérfanos, é quanto deve aver de sus cosas.*

IV. *Que los que defienden [20] los huérfanos non les fagan fazer nengun [21] escripto.*

I. El Rey Don Flavio Rescindo.

Que aquel es dicho huérfano que non a padre ni madre.

Grand piadad es dar omne conseio á los menores que [22] non pierdan sus cosas. E por ende maguer que fasta [23] aquí los fiios pequennos, que non an padre [24], eran dichos huérfanos, é non otros; porque la madre non a menor [25] cuidado del fiio que el padre, por [26] ende mandamos que los fiios [27] que son sin padre, é sin madre fasta XV. annos, sean lamados huérfanos.

1 B. R. 1. y Esc. 3. *yacen en el vientre de la madre despues de muerte del padre.*
2 *Esc. 1.* á aquellos.
3 *Toled. Esc. 3. y 5.* heredero.
4 *S. B. y Esc. 6.* nasceó. *Camp.* naceó.
5 *S. B.* su buena de su padre.
6 *Esc. 3.* pueda. *Bex.* deba.
7 *Malp.* 2. dieren. *B. R. 1. y Camp.* dier.
8 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* toda muier quier sea noble, quier de menor guisa que no a fiios. *S. B. Malp. 1. Bex. E. R. B. R. 2. 3. Esc. 2. y 4.* toda mugier que non a fiios &c.
9 *Esc. 3.* ni nietos, fagan.
10 *Esc. 5.* mas otro.
11 *S. B. B. R. 1. Esc. 5. y Malp.* 2. linage, *y así otras veces.*, *Camp.* que venga de su linnage.
12 *Malp. 2. B. R. 1. S. B. y M.* non pueda.
13 *Esc. 5.* otrogamiento. *B. R. 3.* esta ordenacion.
14 *Esc. 3. y B. R. 3.* en la lina. *B. R. 2.* ena nómina.
15 *S. B. E. R. Esc. 2. y Bex.* fecho.
16 *M. y E. R.* deve. *Esc.* 2. pueda. *Bex.* deba heredar.
17 *M.* E DE LOS QVE DEFIENDEN. *B. R. 1. y Esc. 3.* E SVS DEFENDEDORES. *Malp. 2.* E SVS ADELANTRADOS. *Esc. 1.* E DE LOS DEFENSORES.
18 S. B. E. R. Camp. B. R. 1. 2. y 3. *órphano*, y así despues.
19 S. B. y Esc. 2. *es contado*, y así en la ley. Camp. *cunctado.* B. R. 1. y 2. *cuntado.* Malp. 2. y Esc. 5.... *en los.*
20 S. B. y B. R. 2. *defenden.*
21 S. B. *ningun.*
22 *Esc. 3. y 5.* porque.
23 *Esc. 1.* fasta enesaquí.
24 *Toled. y Esc. 1.* é an la madre viva, eran dichos. *M. Malp. 1. 2. Camp. E. R. Bex. Esc. 2. 4. 5. y 6.* non an padre, ni madre, eran dichos &c.
25 *Bex. Esc. 6. B. R. 1. y Camp.* ménos cuidado. *E. R.* minor coidado.
26 *M. Camp. y B. R. 3.* é por ende.
27 *Toled. Esc. 1. y Malp.* 2. que los fiios que pierden el padre é la madre, é los dexan de ménos edat que (*Malp.* 2. fasta) quince annos, sean lamados huérfanos.

II. [1] *Desde quando deve seer contado el tiempo é los negocios de los huérfanos.*

Si nos queremos saber en quanto tiempo los ninnos pueden perder sus cosas, devemos contar los annos del ninno; é demas quantos annos a que los padres perdiéron las cosas, é fazer una summa fasta L. [2] annos, é desde [3] allí adelantre non la puedan [4] demandar la cosa los ninnos. Mas si por ventura el padre ó la madre en su vida estudiéron XXX. annos que perdiéron la cosa, los ninnos dalli adelantre non la puedan demandar.

III. *Cuemo deve omne recebir la guarda de los huérfanos, é quanto deve aver de sus cosas.*

Si el padre fuere muerto, la madre deve aver los fiios de menor edad en su guarda, si ella quisiere é si se non casare, assí que de las cosas de los fiios faga un escripto. E si la madre [5] se quisiere casar, é alguno [6] de los fiios fuere de edad de XX. annos fasta XXX., este deve aver los otros hermanos é las sus cosas en guarda, é non las [7] dexar ennaienar ni perder [8] á ellos ni á otri. E si por ventura alguna cosa ende diere, ó vendiere, ó gastare, ó perdiere por su [9] negligencia, todo lo deve [10] entregar de su partida. E mandamos que tome todo el diezmo [11] del fructo en que viva, porque non faga grandes despensas en lo al. E si algunas despensas fiziere por los negocios de los hermanos de lo suyo, muéstrelo al iuez, é cóbrelo de lo de sus hermanos comunalmientre. E si los hermanos [12] non fueren de tal edad, ó de tal discrecion [13] que devan aver los otros en guarda; estonze el tio [14] ó el fiio del tio deve aver la guarda dellos en tal manera, cuemo dixiemos del hermano. E si el tio ó el fiio del tio non es tal, que lo deva aver, estonze el iuez lo dé [15] á alguno de los otros parientes. E si la madre oviere la guarda [16] de los fiios, ó quienquier otri, faga escripto de todas las cosas que dexó su padre á los huérfanos ante tres testimonios, ó cinco, presentes [17] sus parientes, é delantre aquellos testimonios que son en el escripto, sea dado el escripto al obispo, ó á algun sacerdot á quien mandaren los parientes, que lo den á los ninnos depues que fueren de edad complida. E si algunas demandas [18] fueren fechas contra los ninnos, aquel que fuere su defendedor deve responder por [19] ellos. E si non lo quisiere fazer, aquel que demanda deve seer entregado [20] daquello que demanda por el iuez, salvo el derecho de los ninnos que lo demanden quando fueren de edad complida. E aquel que lo demanda, si por iudizio lo pudieren [21] vencer los ninnos, deve entregar aquello que recibió con todos sus fructos [22], é con todos sus derechos á los ninnos ó á sus erederos, ó á quien lo ellos dieren [23]. E porque demandó la cosa que non pudo vencer, peche X. sueldos demas. Mas si el defendedor quisiere defender los ninnos, puédelo fazer. E si las cosas de los ninnos fueren perdidas por negligencia del defendedor [24], dévelo entregar de lo suyo.

IV. *Que los que defienden los huérfanos non les fagan fazer nengun escripto.*

Porque los huérfanos mientra que son pequennos non pueden defender sus cosas ni á sí mismos, derecho es que sean [25] en guarda dotri fasta tiempo establescido. Mas porque algunos defendedores los engannan por falagamiento [26], ó por miedo, é fazenles

1 *Esta ley está repetida sin número al fin del tit. III. del lib. XII. En B. R. 2. Esc. 3. y 5. dice así.*

Flavio Cindo.

Desde quando es contado el tiempo enos negocios de los órfanos.

Quando los órfanos pierden alguna cosa por enganno de algun omne, aquelos annos mandamos que sean contados en sos negocios desque el padre ó la madre perdiéron aquela cosa, é que aquel tiempo de los XV. anos deve ser contado desde que sos padres perdieran la cosa del que diz que es enganado. E si los padres del órfano mientre viviron avien XXX. annos que perdiéron la cosa del órfano, el órfano non la pode demandar dent adelatre.

2 *S. B.* cincoanta annos.

3 *S. B.* allí adelantre. *Malp.* 2. allí en adelantre. *M.* desdalí.

4 *Esc.* 6. puedan mas demandar.

5 *Esc.* 3. se casare.

6 *M.* algunos.... fueren.

7 *Esc.* 3. non los.

8 *B. R.* 1. *Esc.* 5. *y Camp.* perecer. *Malp.* 2. *y B. R.* 2. percer. *B. R.* 3. peszer.

9 *Malp.* 2. negligencia suya. *Esc.* 6. sua neglisencia.

10 *Camp.* todo lo debe dar de sua partida, y entregar.

11 *Camp.* el décimo. *Esc.* 5. *y B. R.* 2. la décima parte. *Esc.* 3. la diezma parte. *E. R.* el dezmo. *B. R.* 3. la dezma parte.

12 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. E si el hermano non fuere de tal edat ó de tal descrecion.

13 *B. R.* 1. 3. *y E. R.* descrecion. *Esc.* 5. discricion.

14 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. el tio hermano del padre.

15 *Camp.* los dia. *B. R.* 2. *y* 3. dey.

16 *B. R.* 1. garda.

17 *Bex.* presientes.

18 *M.* mandas.

19 *Toled.* por ellos si quisieren. *Malp.* 2. si quisiere.

20 *Camp. y B. R.* 3. entrego.

21 *M. y E. R.* pudiere.

22 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. con todos sus fructos, é si fueren siervos, entrénguenles el precio del servicio, é los siervos con todos.

23 *M.* dieron.

24 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. del defendedor, é ge lo pudieren probar los huérfanos, ellos lo pueden demandar quando fueren de edad complida, é dévelo.

25 *Camp.* que sean defendudos ata tiempo.

26 *Toled. S. B. B. R.* 1. *Malp.* 1. *Camp. Bex. y Esc.* 2. afalagamiento. *Esc.* 3. *y* 5. falagamientos.

dar recabdo, que les non demanden razon de sus cosas, ó los fazen ende fazer algun escripto que nunqua les fagan nenguna demanda, por [1] ende mandamos esto guardar en todas maneras, que si los huérfanos fueren en menor edad [2], aunque ayan mas [3] de XIV. annos complidos, si los defendedores los an [4] en poder á ellos ó á [5] sus cosas, qualquequier [6] escripto que fagan fazer de demanda, ó [7] de quitamiento [8], ó de abenencia que faga fazer el defendedor por él ó por otri, non vala esto nada, ni aya nenguna fuerza; é quando viniere el huérfano que aquel [9] a en guarda, quando [10] fuer en tal edad que deve [11] aver sus cosas en poder, estonz el defendedor antel obispo ó antel iuez dé razon de todas sus cosas al huérfano, é reciba dél escripto que non ge lo demande mas. E assí sin toda cueyta demande el huérfano lo quel [12] deven, é faga de sus cosas lo que quisiere libremientre. E mientre [13] que es en guarda, si por ventura viniere [14] que aya enfermedad ó miedo de muerte, pues que oviere X. annos complidos, puede fazer de sus cosas lo que quisiere, assí cuemo es dicho en otra ley. Hy el defendedor si alguna cosa mandare de sus cosas á sus fiios ó á otri en vida, ó [15] en muerte, si non avie dado recabdo á los huérfanos de sus cosas segun el escripto, que [16] era fecho quando los [17] recibiera en guarda, ó si alguna cosa connoscidamientre daquello avia el defendedor, todo lo deve entregar. Onde por esta ley avemos dado conseio á todos los huérfanos, fueras ende aquellos que son de tal edad, que pues [18] que an XV. annos passados non manda la ley que puedan demandar lo que perdieran ántes.

IV. TITOL DE LOS NINNOS ECHADOS [19].

I. *Que el omne libre ó la muier que echa el ninno deve [20] seer siervo ó sierva por él.*
II. *Si el siervo ó la sierva echa el ninno sabiéndolo el sennor ó non.*
III. *Aquel que cria el ninno, quanto deve aver por su soldada.*

I. *Que el omne libre ó la muier que echa el ninno deve seer siervo ó sierva por él* [21].

Si algun omne tomar el ninno ó la ninna echada, é lo [22] criar, é [23] los padres le connocieren depues [24]: si los padres son omnes libres, den un siervo por el fiio ó el precio [25]. E si lo non quisieren fazer, el iuez de la tierra los deve fazer redemir [26] el fiio [27] que echáron; é los padres deven seer echados por siempre de la tierra. E si non ovieren de que lo puedan redemir, aquel que lo echó sea siervo por él [28]. Y este pecado o [29] quier que sea fecho en toda la tierra [30], el iuez lo deve acusar é penar.

II. Ley antigua [31]. *Si el siervo ó la sierva echa el ninno [32] sabiéndolo el sennor ó non.*

Si el siervo ó la sierva [33] echan su [34] fiio non lo sabiendo el sennor, pues quel ninno fuere criado, aquel que lo crió deve aver la tercia parte de lo que val [35]; hy el sennor deve provar ó iurar que non sopo [36] quando lo

1 *S. B.* por esto.
2 *S. B. y B. R. 1.* menor edat. *Malp. 2.* de menor edad. *Esc. 5.* menor ydat.
3 *B. R. 1.* ménos. *Camp.* minos.
4 *Esc. 3.* los an aun en poder.
5 *M.* é á sus cosas.
6 *S. B.* qualquiere cosa ó escripto que fagan. *Camp.* que llos fagan.
7 *M.* é. *En este códice se escribe siempre* huérfano *con* ph.
8 *Camp.* quitacion.
9 *S. B. y Malp. 1.* aquel enguarda.
10 *S. B.* que fuere de edad, que deve. *Malp. 2.* quando fuere en tal manera.
11 *B. R. 1.* deva.
12 *S. B. Esc. 2. y Bex.* lo que deve aver. *B. R. 1. Esc. 1. 3. Malp. 2. y Camp.* lo que le deven, é faga.
13 *S. B. y Malp. 1.* é si el órfano que es en guarda.
14 *Esc. 1.* aviniere.
15 *Esc. 2.* é á la hora de su muerte.
16 *Esc. 3.* que feciera.
17 *S. B.* [y] *B. R. 1.* lo.
18 *B. R. 1.* despues. *S. B. Bex. y Malp. 2.* depues. *Esc. 5.* depues de XV. annos.
19 *Este título es el V. en M. B. R. 1. 2. 3. Esc. 3. 5. Malp. 1. y Camp.*
20 Malp. 2. y Esc. 1. *deben dar un siervo*, y así en la ley. Esc. 3. *debe ser su siervo*, y así en la ley.
21 B. R. 2. *por elle.*
22 *M.* é los criar.
23 *Esc. 3.* si los.
24 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* depues por fijo.
25 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* el precio al que lo crió. *Esc. 3.* ó prescio que lo vala. *Bex.* ó el pretio.
26 *B. R. 1. y Esc. 6.* remir.
27 *Esc. 3.* redemir el fijo, é los padres que lo echáron. *B. R. 1.* el fiio que enecháron.
28 *Toled.* por él, y el ninno sea libre, y este pecado&c. *Esc. 1.* sierva por él, y el ninno sea libre, et estepecado du quier.
29 *Esc. 3. y 5.* do quier. *B. R. 1. y 2.* u quier.
30 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en toda la tierra, todo ome puede mantener la voz del echado antel alcalde por facerle al fechor castigar é penar.
31 Ley antigua *falta en el Toled. Esc. 1. y 3.*
32 Esc. 2. *echa el ninno á sabiendas.* Esc. 6. y E. R. *sabéndolo.*
33 *B. R. 1.* enecha.
34 *Esc. 3.* el ninno ó la ninna.
35 *Malp. 2. y Esc. 1.* de lo que vale el criado.
36 *B. R. 1. 2. y Bex.* sobo. *B. R. 3.* sabe.

echáron; é si el sennor lo sopo, el criado sea siervo del quel crió.

III. *Aquel que cria el ninno, quanto deve aver por [1] soldada.*

Si alguno diere su [2] fiio á criar á algun omne, dél cada anno un [3] sueldo fasta [4] X. annos; é desende [5] que oviere X. annos complidos, nol [6] dé nada por soldada; ca el servicio del ninno vale bien la soldada. E si tanto non quisiere dar, finque este ninno por siervo daquel quel crió.

V. TITOL DE [7] LOS BIENES QVE PERTENESCEN [8] POR NATVRA.

I. *Que los fiios ni los nietos non deven seer desheredados.*

Quando nos entendemos [12] algunas cosas malfechas, devemos [13] poner término á las que son de venir. E porque algunos [14] son que biven sandiamientre, é despienden [15] mal sus cosas, é dánlas á las personas estrannas, é tuéllenlas á los fiios é á los nietos sin razon [16], que estos non puedan [17] aprovechar en el pueblo los que solien seer escusados de su [18] trabaio por sus padres. Mas [19] que el pueblo non pierda lo que non deve, ni los padres sean [20] sin piadad á los fiios ó á los nietos cuemo non deven; por ende tollemos la ley antigua que demandaba al padre y á la madre, y al avuelo y al avuela [21] dar su buena á los estrannos si quisies, y á la muier que fizies de sus arras lo que quisiese; é mandamos por esta ley, que se deve guardar daquí adelantre, que ni los padres ni los avuelos non puedan fazer de sus cosas lo que quisieren, ni los fiios ni los nietos non sean deseredados de [22] la buena de los padres y de los avuelos. Onde mandamos que si el padre ó la madre, el avuelo ó el avuela quisier meiorar á alguno de los fiios ó de los nietos de su buena, non les pueden dar mas de la tercia parte de sus cosas de meioría [23]; ni pueda dar á omne estranno [24] de su buena, fuera si non oviere fiios ó nietos, en tal manera que si el padre ó la madre, ó el avuelo ó el avuela daquella tercia parte de sus cosas diere alguna cosa á los fiios ó á los nietos specialmientre, aquello será estable cuemo le fuere mandado; ni el fio, ni la fiia, ni el nieto lo que oviere daquella tercia [25] non puede ende fazer nenguna cosa, si non lo que mandó [26] el padre ó el avuelo. E si aquel que a fiios ó nietos, si [27] quisiere dar á la eglesia [28] ó

1 Toled. *por su trabaio.* Malp. 2. y Esc. 1. *por su soldada.* B. R. 2. *por sua.*
2 *M. B. R. 1. 2. 3. Esc. 2. 5. 6. Bex. y E. R.* su fiio siervo.
3 *Bex.* quatro soldos ata que oviere X. annos.
4 *Esc.* 2. fasta IX. annos complidos.
5 *Toled.* depues que oviere el ninno X. annos *Esc. 1. Camp. y Bex.* E desde que. *E. R. y B. R.* 2. des que. *Malp.* 2. desend que.
6 *Esc. 3.* non le debe dar nada.
7 *Malp.* 2. DE LOS AVERES ANTIGOS QVE PERTENECEN DE PARTES DEL PADRE. *Esc. 1.* DE LAS BVENAS ANTIGVAS DE PARTE DE LOS PADRES. *Esc.* 2. DE LAS BVENAS DE LOS PADRES.
8 *Bex. Esc. 3. y 6.* AL OMNE POR NATVRA.
9 Malp. 2. y Esc. 1. *bodas á sus fijos*, y así en la ley.
10 Malp. 2. Esc. 1. y Toled. *padre, cuemo deven heredar*, y así en la ley.
11 Malp. 2. y Esc. 1. *que son franqueados, non se casen con mugieres libres, ni los que el decreto franqueó por pleyto de servir la eglesia.* Esc. 2. *ni se casen con mugeres aienas.*
12 *Esc. 5.* algunos mal fechos, debemos poner término á los que.
13 *E. R. Bex. y Esc.* 2. queremos.
14 *Bex.* vimos que.
15 *B. R. 1. y S. B.* despenden.
16 *Toled.* á los nietos, que. *S. B. y Esc.* 2. sin razon, é que estos.
17 *Esc. 5.* pueden provechar en el puebro.
18 *S. B.* por su trabaio de sus padres. *Esc.* 2. por su trabaio de sus cosas.
19 *Esc. 1.* Mas porque el pueblo no pierda lo que non debe perder.
20 *S. B. B. R. 1. Esc. 1. 2. 3. 5. y Malp.* 2. non sean.
21 *S. B.* avuola.
22 *Esc. 3.* de toda la buena.
23 *Camp.* melloría.
24 *Esc. 3. y 5.* toda su buena.
25 *Bex. Esc. 1. y 3.* tercia parte.
26 *S. B. y Esc. 1.* mandare.
27 *Esc. 1. y 2.* ó nietos, quisiere.
28 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* á la eglesia ó á sus siervos, ó á otro qualquiere algun cosa salva la III. parte antedicha, que es por meioría al fiio ó al nieto, puede

á [1] otros logares, de su buena puede dar la quinta parte de lo que ovier sin aquella tercia. Mas aquel que manda partir la tercia parte por dar meiorancia, ó la quinta por dar á las eglesias ó á otros logares, aquesta tercia y esta quinta deven seer departidas de las otras sus cosas que ganó de su sennor, é non deven seer mezcladas con ellas; ca daquello que él ganó del rey ó de su sennor puede fazer lo que quisiere. El padre non puede desheredar los fiios ni los nietos por lieve culpa; mas puédelos ferir é castigar mientre que son en su poder. Mas si el fiio ó la fiia, ó el nieto ó la nieta fiziere grand tuerto ó grand desondra al padre ó á la madre, ó al avuelo ó á al avuela quel dé con palma [2], ó con punno [3], ó con coz [4], ó con piedra [5], ó con palo, ó con correa [6], ol tira [7] por el pie, ó por la mano, ó por los cabellos desondrada mientre; ó si lo denostó [8] en conceio [9], estos tales deven recebir cada uno L. azotes delantre el iuez; y el padre ó la madre, y el avuelo ó el avuela los pueden deseredar si quisieren. Mas si estos, que así erráron, pidieren [10] merced á sus padres, é los padres los recibieren en amor, é los heredaren [11], non deven perder la heredad por ende, ni les deven retraer aquellos azotes.

II. *Quanto puede la muier mandar de sus arras.*

Porque á las muieres era mandado que fiziesen de sus arras lo que quisiesen, algunas dexaban sus fiios é sus nietos [12], é dábanlas á otros estrannos. Por ende menester es que aquellos [13] ende ayan algun provecho por la crianza [14] de los quales fué fecho el casamiento. Onde nos establescemos que la muier que a fiios ó nietos, non pueda dar mas de la quarta parte de sus arras ni á la eglesia, ni á otra parte; é las tres partes deven fincar á sus fiios ó á sus nietos, si fuere uno sennero [15], ó muchos. Mas quando la muier non a fiio [16] ó nieto vivo, estonze puede fazer de sus arras lo que quisiere. E la muier que ovo dos maridos, ó mas, é ovo fiios dellos, las arras que ovo del un marido non puede [17] dexar á los fiios del otro; mas cada un fiio ó fiia, ó nieto ó nieta deve aver las arras quel [18] dió su padre ó su avuelo á su madre depues de la muerte de su padre [19].

III. *De las cosas que dan los padres en las bodas.*

Quanto [20] que los padres fazen [21] desaguisado [22] contra los fiios, menester es que por nuestra ley se meiore. E por ende porque los padres quieren demandar á los fiios lo que les dan á sus bodas, tollemos [23] que lo non fagan, é ponemos por esta ley, que si alguna cosa recibieren los esposados de los padres en tiempo de sus bodas en siervos, ó en vinnas, ó en tierras, ó en casas, ó en vestidos, ó en otros ornamientos, ó en bodas ó depues de sus bodas, ó por escripto, ó por testimonio [24], que todo esto sea en voluntad de los fiios lo que quisieren ende tomar, fueras lo que [25] reciben dalgunos [26] estrannos por ondra de las bodas, ó en ornamientos, ó en vestidos, ó en otras cosas, que [27] lo deven dar á aquellos que ge lo emprestáron [28]. E así que depues de la muerte del padre, si los fiios vinieren á su buena, vengan todos los hermanos egualmientre á la buena del padre, fueras si el padre diera alguna cosa al fiio estremadamientre [29], assí cuemo manda la ley. Et aquello quel [30] diera

dar la quinta parte de su aver, é esta III. parte que posiemos á meioría de los fiios, é esta quinta parte que pusiemos á la eglesia é á los siervos, ó á quien quier, deven seer sacadas de los averes solamientre; mas las otras sus cosas que ganó de su sennor, non deven seer mezcladas con ellas, ca daquello que él ganó del rey ó de su sennor, puede fazer lo que quisiere. El padre &c.

1 *En Esc. 2. 4. 6. M. Camp. Bex. Malp. 1. B. R. 1. y E. R. falta desde el primer* logares *hasta el segundo.*

2 *Esc. 1.* con palmada.

3 *Esc. 5.* ponno.

4 *E. R. B. R. 2. y 3.* coze.

5 *B. R. 3. y E. R.* pedra.

6 *S. B.* correya.

7 *S. B. y Bex.* ol tiene. *B. R. 1.* ó lo tien pe la mano, ó pe lo pia, ó pe los cabelos.

8 *S. B. Bex. Esc. 1. 2. 3. y Malp. 2.* denuesta. *Camp.* denostar en concello ó la desonra.

9 *Toled. Esc. 1. 2. y 3.* en conceio, ó lo desondra, estos atales. *E. R. B. R. 1. y Malp. 2.* en conceio, ó los desondra, estos tales.

10 *Camp. y B. R. 2.* pidiren. *Bex. y E. R.* pediren. *Esc. 3.* pediéron perdon et mercet.

11 *Toled.* é los heredan. *M.* é los perdonaren. *Esc. 3.* é los heredáron.

12 *Esc. 1.* desheredados dellas.

13 *S. B.* aquellos ayan.

14 *Camp. y Bex.* criancia.

15 *E. R.* sinlero. *Esc. 6.* senllero. *B. R. 1. y Esc. 5.* sinero. *Esc. 2.* uno solo ó muchos.

16 *Malp. 2. y Esc. 1.* fijo legítimo ni nieto vivo.

17 *S. B.* pueda. *Esc. 1.* non puede delexar.

18 *B. R. 1.* que dió so padre, ó so avuelo, ó sua madre, despues de la muerte de sua madre. *Bex.* que dió so padre á sua madre, depues de la muerte de sua madre.

19 *Esc. 1. 2. y 3.* de su madre.

20 *Toled. B. R. 1. Esc. 1. 2. y 5.* Quando los padres.

21 *S. B.* facien. *E. R.* fizieren.

22 *Camp. B. R. 2. y 3.* desguisado. *Bex.* desanguisado.

23 *Toled. Esc. 1. B. R. 1. y Malp. 2.* tollemos eso, é ponemos por esta ley que si alguna cosa. *Esc. 3. y 5.* por ende tollemos eso.

24 *Malp. 2.* testimonios. *B. R. 1. y S. B.* testimonias.

25 *S. B.* lo que les emprestaren por ondra de las bodas. *Bex.* fueras lo que los dieren por onra de las bodas. *Esc. 2.* fueras lo que les prestaren por orna.

26 *Malp. 2.* dalgunos omes de sus parientes ó de estrannos emprestado por ondra de las bodas ó en ornamiento.

27 *Malp. 2. y B. R. 1.* aquello deven.

28 *S. B.* emprestaren. *Esc. 1.* prestáron. *Esc. 3.* emprestaran.

29 *S. B.* estrimadamientre.

30 *M. Esc. 2. Camp. Malp. 1. y 2.* que diera el padre, é depues de su muerte.

el padre al fiio ó á la fiia en tiempo de sus bodas, puede fazer dello lo que quisiere en la vida del padre é depues de su muerte, todavia en tal manera, que lo quel dió el padre en tiempo de las bodas que sea asmado [1], é que los hermanos tomen al tanto por ello, é lo que fuere demas de la buena del padre pártanlo egual mientre.

IV. *De los fiios que non son dun padre.*

Si algun omne oviere muchas muieres, é [2] de todas oviere fiios, é alguno de los fiios por ventura muriere sin [3] fabla, aquellos hermanos que fueren dun padre, é de una madre, deven aver su buena si [4] non oviere fiios ó nietos: é si son dun padre é non duna madre, la buena del padre deven aver los fiios que son dun padre. E otrosí los fiios que son duna madre é non dun padre, deven aver la buena de la madre. E si la muier ovo fiios de muchos maridos, los hermanos que son dun padre é duna madre deven aver la buena de los hermanos que mueren sin fabla, si non an fiios ó nietos, assí en la heredad que es de parte del padre, cuemo en lo que es de parte de la madre; en tal manera que los fiios de los hermanos ó [5] de las hermanas que son muertos, vengan con sus tios egualmientre á la buena de los [6] avuelos é de las avuelas, assí cuemo es dicho en la ley de suso. E que los padres ó los avuelos puedan meiorar los fiios ó los nietos, ó dar á quien quisieren de su buena, assí cuemo es dicho en la ley de suso.

V. Don Flavio el glorioso Rey Bamba.

De lo que ganan los fiios vivendo el padre ó la madre.

El fiio que gana alguna cosa, vivendo el padre ó la madre, del rey ó de su sennor, é lo quisier dar ó vender, puédelo bien fazer, assí cuemo es de suso dicho en otra nuestra ley; ni el padre ni la madre non pueden [7] ende nada demandar en la vida del fiio. E si alguna cosa ganar el fiio en hueste ó por su trabaio, si bive con el padre de so uno, la tercia parte deve aver el padre, é las dos partes deve aver el fiio por su trabaio.

VI. [8] *De los obispos que quieren toller á las eglesias lo que dizen que tovieren XXX. annos.*

Dios que es derecho iuez &c.

VII. *Que los siervos de las eglesias non sean franqueados, nin se casen con muieres libres.*

Grand confusion es &c.

LIBRO V.

De las avenencias [9] é de las compras.

I. TITOL DE LAS COSAS DE SANCTA EGLESIA [10].

1 *Bex.* osmado. *Camp.* aesmado.
2 *Camp.* et en todas.
3 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. sin fabla, é no dexar fiio nin nieto, aquellos.
4 *S. B. B. R.* 2. *y Malp.* 2. si él non.
5 *Esc.* 2. *y S. B.* é de.
6 *Esc.* 5. de los hermanos é de las hermanas.
7 *S. B. y Esc.* 2. non puedan. *B. R.* 2. non poden en, *y así otras veces.*
8 *Estas dos leyes VI. y VII. son V. y VI. del tit. I. del lib. V. siguiente, adonde verdaderamente pertenecen, y no aquí, como están en todos los códices castellanos.*
9 En el M. falta el epígrafe del libro. Esc. 1. *De las tenencias é de las compras.* Esc. 3. *De las cosas dadas ó pasadas cada una como deven valer.*
10 *Esc.* 1. DE LOS AVERES DE LAS IGLESIAS Y DE LAS DONACIONES QVE LE SON FECHAS. *Esc.* 5. DE LAS COSAS QVE SON DADAS Á LA EGLESIA.

I. *De las cosas que son dadas á la eglesia.*

Si nos somos tenudos de gualardonar [1] á los que nos sierven, ¿quanto mas [2] devemos dar [3] las cosas terrenales por redemiento [4] de nuestras almas, é guardar las que son dadas? E por ende establescemos que todas las cosas que fueren dadas á las eglesias, ó por los príncipes, ó por los otros fieles de Dios, que sean siempre firmadas en su [5] iuro de la eglesia.

II. *De la guarda de las cosas [6] de la eglesia.*

Nos creemos que muy buen conseio será de nuestro regno, si nos mandamos por [7] nuestra ley que las cosas de sancta eglesia sean guardadas. E por ende establescemos en esta ley, que mantiniente [8] que el obispo fuere ordenado [9], que faga escripto de las cosas de la eglesia presentes [10] V. omnes buenos; é aquellos ante quien fuere fecho, robren este escripto con sus maños. E depues de [11] la muerte daquel obispo, el otro obispo que fuere en su lugar, segund aquel escripto demande las cosas de la eglesia. E si alguna cosa fallar minguada [12], los herederos del primero obispo, ó aquellos á quien pertenesce [13] su buena, lo deven entregar de la buena del obispo [14]: é si alguna cosa vendió, el otro obispo que viene [15] depues él entregue el precio al comprador [16], é reciba la cosa con todo su fructo, é con [17] sus pertenencias [18] sin toda calonna. E otrosí mandamos esto guardar de los otros sacerdotes [19], é de los diáchonos, é de los otros clérigos.

III. *De la vendicion [20] é de la donacion de las cosas de la eglesia.*

Si algun obispo ó algun clérigo vendiere [21] ó diere sin conseio de los otros clérigos alguna cosa de la eglesia, mandamos que non [22] vala, si non fuere fecho cuemo mandan los decretos de los padres [23] santos.

IV. *De las cosas de la eglesia que tienen aquellos que fazen servicio á la eglesia.*

Los herederos del obispo ó de los otros clérigos que meten sus fiios en servicio de la eglesia, que tenen algunas heredades, ó algun préstamo de la eglesia, si depues se tornan legos [24], ó se quitan del servicio de la eglesia de la que tinien [25] la posesion, luego mantiniente pierdan lo que tienen. E non [26] dizemos esto [27] tan solamientre de los que se tornan legos, mas de todos los otros clérigos que tienen alguna cosa de la eglesia [28]; é maguer [29] que la tengan [30] luengo tiempo, non la pierda por ende la eglesia, ca assí lo mandan los decretos. E las muieres de los sacerdotes é de los otros clérigos [31], que dan sus fiios á las eglesias por [32] servicio fazer á Dios depues de la muerte del padre solamientre por merced, bien pueden tener los fiios los préstamos que toviéron [33] sus padres de la eglesia [34].

V. El Rey Bamba.

De los obispos que quieren toller á las eglesias lo que dizen que tovieron [35] XXX. annos.

Dios, que es derecho [36] iuez, é ama iusticia

1 *Esc. 1.* guardar. *Bex. B. R. 1. 2. y 3.* galardonar.
2 *S. B: Esc. 1. y Malp. 2.* quanto demas.
3 *Esc. 1.* guardar.
4 *B. R. 1. y S. B.* redimiento. *Malp. 2.* remedimiento. *Esc. 2. 3. y Bex.* remimiento. *Esc. 1.* rendimento. *Camp.* rendimiento.
5 *S. B.* en so iur. *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en su poder de la iglesia por siempre. *Camp. Bex. y Esc. 2.* iur. *B. R. 1.* firmadas en servicio de la iglesia.
6 Esc. 1. *De las cosas y de los averes de.*
7 *Camp. y Esc. 1.* en nuestra ley.
8 *S. B. Malp. 2. Bex. y Esc. 2.* manteniente. *B. R. 1.* mantinente, *y así otras veces. Camp.* mantinenti. *Esc. 1. B. R. 2. y 3.* mantenente. *Esc. 3.* luego que.
9 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* ordenado en su ley.
10 *Bex.* presientes. *Camp.* con V. omnes bonos presentes.
11 *M.* de su muerte.
12 *Malp. 2.* menguada ó perdida. *Esc. 1. y 3.* menguada.
13 *Esc. 1.* pertenesciere.
14 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* del obispo muerto.
15 *Esc. 3.* vieno. *Camp. y B. R. 2.* ven.
16 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* al comprador de la buena del muerto.
17 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* con toda su pertenencia (*Malp. 2. y Esc. 1.* pertenencias), é tórnelo á la yglesia, é que nenguna pena non aya el comprador, ni nenguna calonna. E otrosí.
18 *S. B.* pertinencias. *Esc. 6.* pertinenzas.
19 *Bex. y Esc. 1.* sacerdotes é de los otros clérigos.
20 B. R. 1. *vendecion.*
21 *B. R. 1. Esc. 1. 3. y Bex.* vendir, ó dier.
22 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* que non vala aquella compra nin aquella donacion, si non.
23 *B. R. 1. Esc. 1. Bex. S. B. y Malp. 2.* santos padres.
24 *Esc. 1. Malp. 1. B. R. 2. y 3.* leygos.
25 *S. B. B. R. 1. Bex. Malp. 2. Esc. 1. 3. y Camp.* tienen.
26 *S. B. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 3.* decimos. *B. R. 1.* decimus.
27 *En Esc. 1. 2. 4. 5. M. y B. R. 1. falta* esto.
28 *Esc. 1.* si dexan la órden.
29 *S. B. y Esc. 2.* maguera. *B. R. 1. y Camp.* magar.
30 *S. B.* tiengan. *Camp.* tienen.
31 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* clérigos que fincan bibdas que dan.
32 *S. B. B. R. 1. Bex. Malp. 2. Camp. Esc. 1. 2. y 3.* por fazer servicio depues.
33 *Malp. 2.* tovièron sos padres. *S. B.* tovieren sos padres. *M.* los padres.
34 *Esc. 1.* del conceio.
35 Esc. 2. *tovièron por.*
36 *S. B. Esc. 2. y 3.* derechero.

en [1] todo tiempo, non quiere [2] que la iusticia peresca [3] en nengun tiempo; ca Dios es iusticia; é porque Dios es iusticia, lo que los fieles de Dios dan á las eglesias [4], á Dios es dado. Doncas [5] quien tuelle alguna cosa de iusticia [6], enganno faze á Dios. E pues que Dios es iusticia, assí cuemo es [7] dicho, ¿cuemo osará [8] nenguno toller de la mano de Dios lo que diz que él tovo [9] XXX. annos [10]? Ca nos vimos [11] á muchos obispos que por gran cubdicia [12] tollen [13] á las eglesias que son fundadas en su obispado [14] las cosas que les dieran los fieles de Dios, é dábanlo á las [15] eglesias cathedrales, ó á otri á quien quisieren [16]: é assí quebrantaban las asmolnas [17] aienas, é fazien sacrilegio, porque engannavan las eglesias de Dios: ca sacrilegio es engannar la eglesia. Onde cuemo ellos entendien [18] por razon que lo devien entreguar [19], queriessen [20] defender que dizien [21] que lo tovieran [22] XXX. annos, ó dizien [23] que lo non forzaran ellos. E maguer saben lo que [24] fiziéron sus antecessores, ellos non lo quieren [25] emendar, hy el pecado que ellos devien emendar en un momento [26], quieren defender por muchos años. Doncas [27] mucho es aquel sin piadad que se trabaia desto fazer, é [28] non connoscen que por XXX. annos fiziéron [29] tuerto á Dios, é demas depues de XXX. annos non lo quieren meiorar, é fasta enesaqui se quisiéron defender por torticera [30] justicia. Mas non ordenamos nos las cosas que son passadas de los otros reyes, mas queremos poner término á las que [31] son de venir en el nuestro tiempo. Onde defendemos que daquí adelantre nengun obispo non tome nenguna cosa de las eglesias de su obispado, ó lo que tomare, que non lo pueda defender por calomnia [32] de XXX. annos [33]. E non dizemos de XXX. annos tan solamientre; mas quando que quiere quel pueda seer mostrada la cosa, que la entregue. Ca á las vezes el duro sennor [34] faze que non le osa omne demandar [35] nada, porque tiene los clérigos mucho apremiados; é por ende que la eglesia, que es despoiada, non pierda [36] por atales prelados, tod omne en todo tiempo puede acusar [37] atal fuerza, é demandalla por iudizio [38] en tal manera que si los padrones [39] que fundáron las eglesias son [40] presentes, ellos lo deven demandar; é si non fueren presentes, ó no lo quisieren demandar, estonz los príncipes, ó sus vicarios [41], ó qualquier omne que [42] lo sepa, puédelo acusar é demandar. Doncas [43] todos los obispos que fasta este tiempo toviéron [44] alguna cosa forzada de las eglesias, é cumplieren [45] XXX. annos, dexamos lo [46] nos ante iudgar á Dios, que nos lo iudguemos [47]. Mas lo que [48] non toviéron aquellos [49] que forzaran á las eglesias XXX. annos fasta en tiempo desta

1 *Camp.* en toda manera. *B. R. 3.* en todo tempo.
2 *E. R. y Bex.* non manda.
3 *Esc. 3. y B. R. 2.* perezca.
4 *S. B.* yglesias. *E. R.* iglisias. *B. R. 2.* eyglesias.
5 *Toled. B. R. 1. y Esc. 3.* ca la iusticia es Dios, et Dios es iusticia. Por ende. *Malp. 2.* Onde.
6 *Esc. 2.* así como es dicho á Dios le tuelle, ¿pues como osa ninguno toller de la mano de Dios lo que él tovo XXX. annos ó mas.
7 *Esc. 3.* de suso.
8 *S. B. B. R. 1. y Camp.* como osa nengun toller.
9 *Esc. 6. Camp. y Bex.* tevo.
10 *M. Esc. 2. y 6.* treinta annos, ó mas.
11 *Esc. 3.* vimos ya.
12 *Toled. S. B. B. R. 1. Esc. 1. 2. y 3.* cobdicia.
13 *S. B. Camp. Bex. y Esc. 3.* tollian. *Malp. 2. y Esc. 1.* tuellen. *Esc. 2.* tollien.
14 *Malp. 2.* obispazgo, *y así otras veces. Bex. y Esc 1.* obispadgo. *B. R. 2. y 3.* bispadgo. *E. R.* bispado.
15 *Esc. 3.* á sus. *B. R. 2.* á suas.
16 *Malp. 2. Bex. y Esc. 2.* quieren. *S. B.* querieren. *B. R. 1. Camp. Esc. 1. y 3.* querian.
17 *Toled. S. B. Malp. 2. Esc. 1. y 2.* elimosinas. *B. R. 1. 2. y 3.* alimosnas. *Camp.* alimosinas. *Bex.* elimmosnas. *Esc. 3.* elmosnas.
18 *M. S. B. y B. R. 1.* entienden.
19 *S. B. B. R. 1. Bex. Camp. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 3.* entregar.
20 *S. B. Camp. Bex. Esc. 1. y 2.* quiérense. *B. R. 1. y Malp. 2.* queriense *Esc. 3.* queríanse.
21 *M.* dizen. *Esc. 3.* decian.
22 *S. B. Esc. 1. y 2.* toviéron.... forzáron. *Camp. y Bex.* teviéron. *Esc. 2.* ó dicen que lo non forzáron ellos, mas sus antecesores. E maguer saber que lo forzáron sus antecesores, ellos no lo quieren emendar.
23 *B. R. 1.* decian que lo forciaran.
24 *S. B.* que lo forzáron sus. *Malp. 2.* lo que forzáron. *B. R. 1.* é maguer lo que forciáron sos antecesores. *Camp. y Bex.* lo que lo forciáron.
25 *M.* quisieren.
26 *S. B.* momiento. *Camp.* mummiento. *Bex.* monimiento.
27 *Toled. y B. R. 1.* Por ende. *Malp. 2.* Onde.
28 *S. B. Esc. 1. 2. y 3.* é conosce. *Malp. 2. y B. R. 1.* é conocen. *Camp.* conucen.
29 *M.* fizo. *Camp.* fecéron. *Bex.* feciéron.
30 *S. B. Bex. y Esc. 2.* torticiera razon.
31 *S. B. y Esc. 2.* á las cosas que son de venir en el nuestro regno (*Esc. 2.* reigno). *Malp. 2. Camp. y Bex.* á las que son de venir.
32 *S. B. Malp. 2. Esc. 1. y 2.* calonna. *B. R. 3.* calumpnia. *Esc. 6.* calumpna.
33 *S. B. Camp. y Esc. 2.* annos solamientre, mas quando que. *Malp. 2.* annos solament, mas quando que.
34 *E. R. Esc. 3. y 5.* sennorío.
35 *Esc. 3.* demostrar.
36 *M.* non pierda lo suyo.
37 *Esc. 3.* acusàr tal cosa et tal fuerza.
38 *B. R. 1. y Malp. 2.* iuicio.
39 *S. B. Esc. 2. y Bex.* padres.
40 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* son vivos ó presentes.
41 *Camp. y Bex.* vigarios.
42 *S. B. y Esc. 2.* ome que que sea. *B. R. 1.* ome que lo saba. *y Malp. 2.* ome lo sepa.
43 *Toled.* Por ende. *Malp. 2.* Onde. *B. R. 1.* E por ende.
44 *Camp.* tevieren. *Esc. 3.* tovieren.
45 *B. R. 1.* compliren trinta annos. *S. B.* é compliéron. *Esc. 1.* compliron.
46 *B. R. 3. y Esc. 1.* los nos.... los.
47 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* iudguemos quanto forzaren á las yglesias que non a aun XXX. annos fasta el tiempo.
48 *Camp. y B. R. 1.* lo que teviéron é forciáron. *B. R. 3.* Mas los que non tovieren lo que forciaran. *Malp. 1.* Mas lo que non toviéron aquellos que forzáron.
49 *M.* aquellos, lo que.

ley, mandamos que lo entreguen á la eglesia sin otra emienda [1]. Mas si del tiempo que fué fecha esta ley adelante, si [2] algun omne forzar [3], ó forzó á la eglesia alguna cosa de lo que diéron los fieles de Dios, si lo toviere en [4] su iuria, ó lo diera á otri, non le vala en nengun tiempo, assí cuemo es de suso dicho; mas quando [5] quiere quel pueda seer mostrado, deve entregar á la eglesia lo que [6] forzó, é fazer emienda de sus cosas. E si non oviere [7] dequel faga emienda, entregue lo que [8] fuerzó; hy él por [9] la fuerza que fizo deve aver la pena descomunion [10] que fué puesta en el XI. [11] conceio [12] que fué fecho en Toledo en tal manera, que si la cosa que fuerzó [13] valier [14] X. sueldos, deve fazer penitencia [15] XX. [16] dias. E si valiere la cosa mas ó ménos, todavía deve aver la pena doblada assí cuemo es de suso dicho; é otra tal pena deve aver quien [17] quiere tener la cosa por fuerza [18], que fuerzó su [19] antecesor. Hy el iuez que non quisiere complir esta ley, ó non lo dixiere al rey, que la [20] iudgue, peche de lo suyo á aquella eglesia quanto devie pechar el obispo. Hy esta ley non es tan solamientre puesta por las cosas que son dadas á las eglesias menores [21] ó á las principales, mas por todas las otras eglesias; é assí por los monesterios [22] de los monges [23], é de las monias [24], é de los frayres. Hy esto queremos ennader en esta ley, que todos los obispos que ordenaren los prelados en las eglesias de su obispado, que les fagan saber todos los derechos de las eglesias; assí que si el obispo oviere ende algun escripto ó alguna sapiencia [25] del derecho daquella eglesia, luego lo demuestre [26] al prelado [27] el auténtico [28] del escripto. E los prelados que tomen ende el esemplario [29] roborado [30] por mano del obispo, porque sepan tractar los negocios de la eglesia, é demandar las derechuras. Esta ley fué dada é confirmada el décimo [31] dia de las [32] kalendas de ianero [33], en Toledo IV. annos andados depues que regnamos en nuestro regno.

VI. [34] *Que los siervos de las eglesias non sean franqueados, nin se casen con muieres libres.*

Grand confusion es del linaie quando el fiio non semeia al padre; que aquello que viene [35] de la raiz deve [36] seer en la cima. Doncas [37] ¿cuemo puede seer quitamientre libre quien á su [38] padre aun tiene [39] enlazado? Hy esto dixiemos, porque muchos siervos de las eglesias son franqueados, é pero non son en todo libres, porque deven aun [40] servir en la eglesia que los franqueó, é cásanse con muieres libres contra natura, é quieren aver fiios libres, lo que ellos non son; é lo que devia á [41] seer libre, nace depues enlazado; ca mientre [42] que ellos casan desta manera, el fiio sigue al [43] padre, que es de menor guisa que la madre, y es siervo de la eglesia con todas sus cosas. E por ende que non se faga tal cosa daquí adelantre, mandamos que todo siervo de la eglesia que fuere franqueado, en la qual eglesia deve fazer [44] servicio, que non se pueda casar con muier libre. Mas aquellos que fueren franqueados, é quitos de todo servicio de la eglesia, pueden [45] casar con muieres libres,

1 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. é sin otra escusacion.
2 si *falta en Malp.* 2.
3 *B. R.* 1. *y Malp.* 2. forzare á la.
4 *B. R.* 1. toviera en so poder. *S. B. y Esc.* 2. ó si lo toviere en so iurio. *Malp.* 2. si lo toviere en su periurio. *Bex.* si lo tevier en so iur. *Camp.* si lo teviera en so poder. *Esc.* 1. *y* 3. en su iuro. *Toled.* en su poderío.
5 *Malp.* 2. quando que quier.
6 *Malp.* 1. *y* 2. quel.
7 *S. B.* non a de que faga. *Malp.* 2. ovier.
8 *Malp.* 2. quel.
9 *Esc.* 3. por lo que forzó.
10 *S. B. y Esc.* 2. la pena que es descomulgada. *Bex.* que y es descomungada. *Malp.* 1. la pena de descomungado. *B. R.* 2. la pena de descomonion.
11 *S. B. Bex. y Esc.* 2. décimo.
12 *S. B. Malp.* 2. *Esc.* 2. *y* 3. conceio de Toledo.
13 *S. B. Esc.* 1. 2. *y Malp.* 2. forzo. *B. R.* 1. *Bex. Camp. y Esc.* 3. forcio.
14 *S. B.* valiere.
15 *Malp.* 2. *B. R.* 1. *Camp. y Esc.* 1. penedencia.
16 *M.* XV. *B. R.* 1. XXX.
17 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. aquel que. *Esc.* 3. aquellos que la cosa tienen.
18 *B. R.* 1. *y Camp.* por forcia que fizo (*Camp.* fezo.)
19 *M. Malp.* 1. 2. *Camp. Bex. y B. R.* 2. á su.
20 *Bex. y Esc.* 6. lo.
21 *S. B. Bex. Esc.* 2. 4. 6. *y E. R.* maiores.
22 *Esc.* 2. *y S. B.* monasterios.
23 *B. R.* 1. monches.... monchas. *B. R.* 2. monyes.
24 *S. B. Bex. y Esc.* 2. mongas. *Camp.* mongias y de los frades.
25 *Bex. y Esc.* 5. sabencia. *E. R.* sabenza. *Esc.* 6. sabiencia.
26 *S. B.* demostre.
27 *S. B. y Malp.* 2. perlado, *y así otras veces.*
28 *Esc.* 1. autenticado.
29 *B. R.* 1. enxiemplo que sea roblado. *Esc.* 5. exemprario. *E. R.* enxemplo. *S. B.* exemplario. *Esc.* 1. enxemplario.
30 *S. B. Malp.* 2. *Esc.* 2. *y* 3. que sea roblado. *Bex. y Esc.* 1. robrado. *Camp.* robulado.
31 *Toled.* doceno. *Malp.* 2. *Esc.* 1. *y* 3. deceno.
32 *S. B. B. R.* 1. *y Malp.* 2. de kalendas. *Bex.* kaliendas.
33 *B. R.* 1. chenero. *Malp.* 2. *y S. B.* enero. *Camp.* ienero. *Bex.* genero.
34 En el Toled. Malp. 2. y Esc. 1. el epígrafe de esta ley dice: *Que los siervos de las yglesias que son franqueados, non se casen con mugeres libres, nin los que el decreto franqueó por pleyto de servir la eglesia.*
35 *Toled. Malp.* 2. *Esc.* 1. *y* 3. es. *B. R.* 1. *y Camp.* ie.
36 *S. B. Malp.* 2. *Esc.* 1. *y* 3. deba.
37 *Toled. y B. R.* 1. Por ende. *Malp.* 2. Onde.
38 *S. B. y Malp.* 2. ha su padre aun enlazado?
39 *M.* ten. *Esc.* 1. ha.
40 *Esc.* 3. á servir.
41 *S. B. B. R.* 1. *Malp.* 2. *y Esc.* 2. debia seer.
42 *Malp.* 2. mientra.
43 *Malp.* 2. el.
44 *Malp.* 2. *B. R.* 1. *y Esc.* 1. en el qual.... aver sennorio. *S. B. y Esc.* 2. aver servicio.
45 *B. R.* 1. *S. B. y Esc.* 2. puédense casar. *Esc.* 3. puédanse.

é sus fiios sean libres. E si aquellos que son franqueados, é deven [1] aun [2] servicio á la eglesia, si casaren con muieres libres, deven seer [3] tres veces azotados, assí cuemo es dicho en la ley de suso, y el iuez los deve partir; é si se non quisieren partir, cada uno dellos finque cuemo [4] estaba, é los fiios sean siervos del rey. E lo que les diere alguno, é lo que ellos pueden ganar con aquello que les [5] dieren, todo deve pertenescer á aquel que ie lo dió, ó á sus herederos; é si herederos [6] non oviere, dévelo aver el sennor [8]. Esta ley se deve entender del omne que es franqueado de la eglesia [9] é de la muier. Mas esto es de guardar que los fiios que nascieren de tales padres ante XXX. annos fasta el tiempo que fué fecha esta ley, non sigan el padre, que non es de todo libre, mas sean libres con todas sus cosas que ganaren [10] del padre é de la madre. Esta ley fué dada é confirmada en Toledo X. dias de las kalendas [11] de ianero en el quarto anno que [12] regnamos en nuestro regno.

II. TITOL DE LAS DONACIONES [13].

I. *Que la donacion que es fecha por fuerza non vala.*

La donacion que es fecha por fuerza, ó por miedo non aya firmedumbre [17].

II. *De la donacion del rey.*

Las donaciones [18] que el rey faze á algunas personas, ó que [19] a fechas, deven seer en poder daquel á quien las fizo en tal manera, que aquel que las recibir faga dellas lo que quisiere; é que pague los tributos [20] que deven seer fechos en la heredad. E si aquel que recibió la donacion muriere sin fabla, sus herederos lo deven aver, é [21] non deve seer desfecha si non fuere por culpa daquel que la recibió.

III. *De las cosas que da el rey al marido ó á la muier.*

Nos establescemos especialmientre que de la donacion que el rey fiziere al marido, que la muier non pueda ende aver nada, fueras lo quel diere por amor [22]. E otrosí lo que el rey diere á la muier, el marido non pueda ende [23] aver nada, ni demandar depues de la muerte de la muier, si non lo que [24] ella le diere.

IV. *De lo que da el marido á la muier sin las arras.*

Si la muier recibir alguna donacion de su marido sin las arras [25], si fiios oviere deste marido, la muier lo deve aver fasta su muerte, segund cuemo mandare [26] el marido, é

1 *B. R. 1. y Esc. 5.* aon.
2 *Esc. 2.* aver servicio. *Esc. 3.* á servir. *Esc. 5.* servir á la. *Camp.* deven aun fazer servicio.
3 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* deben recebir **XXX.** azotes.
4 *Esc. 3.* como ante se estaba.
5 *Camp.* que llos dieran.
6 *S. B.* heredieros.
8 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* el rey.
9 *Malp. 2. y Esc. 1.* franqueado de la mugier ó del varon. *Bex. y E. R.* ó de.
10 *S. B. B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 3.* ganáron.
11 *B. R 1.* kalendas generas. *B. R. 2.* calendas janeras.
12 *Esc. 1.* que nuestro sennor el rey regnó. *El Rey Bamba fizo esta ley.*
13 *M.* DE LAS DONACIONES DE LA EGLESIA. *Malp. 2.* DE LAS DONACIONES GENERALES É DE LOS DONADÍOS IVNTADOS. *B. R. 1. y Esc. 3.* DE LA DONACION GENERAL. *Esc. 1.* DE LOS DONADÍOS VNIVERSALES QVE SON FECHOS POR GRACIA.
14 Malp. 2. y Esc. 1. *Del rey que faze al varon é á su* (Esc. 1. *la*) *mugier*, y así en la ley.
15 Camp. y Esc. 3. *en arras*, y así en la ley.
16 Malp. 2. y Esc. 1. *á la mugier, é depues la falla en adulterio.*
17 *Esc. 1. E. R. y B. R. 2.* firmidumbre. *Bex.* firmidumme. *Camp.* firmedumne. *Esc. 6.* non vala.
18 *M.* La donacion.
19 *Esc. 3.* que son.
20 *Camp.* trebutos. *Esc. 5. y B. R. 2.* tribudos. *Esc. 1. y Malp. 2.* lo que quisiere. E si aquel.
21 *Esc. 3. y 5.* é la donacion non deve.
22 *Toled. Camp. Esc. 1. 3. 5. B. R. 1. 2. 3. y Malp. 2.* por arras.
23 *B. R. 1. Malp. 2. Camp. Esc. 1. y 3.* ende nada demandar.
24 *S. B. Bex. Esc. 1. y 3.* lo que ella diere. *Malp. 2.* lo quel ella diere. *B. R. 1.* se non, elo que ye dier ella. *M.* si non lo quel quier ella dar.
25 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* arras, faciendo vida de so una (*Esc. 1.* de so uno) si fiios.
26 *Toled.* face. *Malp. 2. y Esc. 1.* farie. *B. R. 2. 3. y Esc. 5.* cuemo le mandar. *Esc. 3.* como lo mandar.

avrá los fructos, é despendrá [1] segund cuemo él mandare. E de la quinta parte daquello quel dió el marido puede fazer lo que quisiere, é depues de su muerte todo [2] lo al finque á sus fiios. E daquella cosa non puede [3] ennaienar [4] la muier nada si non cuemo es de suso dicho. E si non oviere fiio [5] daquel marido, puede fazer lo que quisiere daquello quel dió el marido [6]. E si la muier murir [7] sin fabla [8], hy el marido fincare [9] bivo, aquella donacion deve tornar al marido. E si el marido es muerto [10], torne en los herederos del marido [11]. Otrosí mandamos guardar de lo que dieren las muieres á sus maridos [12].

V. *De lo que da el marido á la muier.*

Si el marido da alguna cosa á la muier, é la muier depues de la muerte del marido non fiziere adulterio, mas estudiere en castidad [13], ó se casare cuemo deve, de lo quel dió el primero marido puede fazer lo que quisiere, si fiios non oviere dél. E si muere sin fabla é non a [14] fiios, si el primero marido es vivo, deve tornar la donacion al primero marido ó á sus herederos [15]; é si faze adulterio, ó se casa [16] cuemo non deve, deve perder quantol diera el marido, é deve tornar al primero marido ó á sus [17] herederos.

VI. *De las cosas que son dadas por escripto.*

Las cosas que son dadas luego [18] de mano, en ninguna manera non las deve demandar aquel que las dió. E si avinier por aventura que la cosa que es dada sea luenne [19], si es dada por escripto, nón deve por ende ménos valer [20], que estonz semeia la donacion perfecta [21], pues que a ende el escripto daquel que ie la [22] da [23]. Mas si aquel que ie la dió diz que nunqua ie la dió, ni fizo ende [24] escripto; mas quel fué furtado el escripto, estonze aquel que dize que le es dada la cosa, dévelo provar por [25] testimonios, que aquella cosa le fué dada, é assí le será firme. E si lo non pudiere provar, estonz aquel que la dió, iure que non fizo aquel escripto, ni lo mandó fazer, ni por su voluntad nunqual [26] fué dado [27], é así la donacion non vala. E demas ennademos, que si alguno fiziere escripto de sus cosas en persona dotri que las dé á otri, maguer que non diere el escripto aquel en su vida, todavía lo avrá [28] depues de su muerte aquellas cosas aquel en cuyo [29] nombre fué escripto; ca derecho es que aquel escripto sea firme, el qual non quiso desfazer [30] el donador en su [31] vida. Mas si aquel que fizo el escripto non dió la cosa, ni el escripto en su vida á aquel á quien fiziera la donacion; mas tovioselo [32] consigo, é depues mudósele [33] la voluntad, el escripto que fizo [34] depues será firme. E si por ventura muriere aquel á quien fué fecha la donacion ante que la cosa aya recibida, la cosa deve fincar en aquel que la dió, ó en sus herederos [35]. E si alguno diere alguna cosa so tal condicion, que se la tenga consigo en su vida, é depues de su muerte que la aya aquel á quien la da, porque esta donacion semeia testamiento, aquel que la dió la puede toller quando quisier ante de su muerte [36]. E si alguno era engannado por falsa donacion, é fezo despensas en aquel que ie la pro-

1 *B. R. 1. Bex. Camp. y Esc. 3.* despenderá.
2 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* toda la raiz finque á sus fiios que ovo daquel marido.
3 *S. B.* non pueda aienar ende la mugier nada. *Malp. 2.* non puede ende.
4 *Esc. 1. y 3.* enagenar. *Camp.* enallenar.
5 *Malp. 2. y Esc. 1.* fijos.
6 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* el marido segunt que el marido mandó (*Esc. 1.* por escripto) et escribso. E si la muier.
7 *Camp. y B. R. 2.* morir. *Malp. 1.* muere.
8 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* sin fabla, é non lo enagenó en toda su vida, hy el marido.
9 *B. R. 1.* fincar. *Camp. y Bex.* ficar.
10 *Malp. 2. y Esc. 1.* muerto ante que ella, torne. *E. R. y B. R. 2.* morto.
11 *Esc. 3.* muerto. *B. R 3.* marito.
12 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* maridos en qual tiempo quier (*Esc. 1.* quiere) faciendo ámbos vida de só uno.
13 *S. B.* en su castidat. *Camp. Esc. 1. y 2.* en castidat.
14 *Esc. 3.* non an. *Camp.* a fillos del primero marido i ye vivo.
15 *Esc. 1. y Malp. 2.* si fuere muerto.
16 *Camp. Bex. Esc. 1. 2. y B. R. 1.* ó se casar.
17 *Malp. 2. y Esc. 1.* al primer marido, ó á sus fijos della que ovo del casamiento legítimo; é si non oviere fijos, torne en sus herederos del marido que fizo la donacion.
18 *Malp. 1. 2. Toled. y S. B.* dadas de mano.
19 *B. R. 3.* lonne. *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* luenne del lugar o fuere dada por escripto, non deve por ende.
20 *B. R. 2. Camp. y Esc. 3.* avaler.
21 *B. R. 1. 2. 3. Bex. y Camp.* perfecha. *Esc. 1.* semeia que la donacion es perfecta.
22 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* que ge la da; mas que diga o son sus términos (*Esc. 1.* linderos) et con que se tienen. Mas si aquel.
23 *S. B.* dió.
24 *S. B.* en.
25 *Esc. 2.* por buenos testimonios.
26 *B. R. 1.* nunca. *Bex.* nunqua fué fecho ni dado. *Malp. 2. y Esc. 1.* nunqual fué dado, ni enviado, ni en escuso, ni en paladinas: quand esto oviere iurado assí, la donacion.
27 *Malp. 2. B. R. 1. y S. B.* fué dado, é así la donacion non vala. E demas ennademos &c.
28 *B. R. 1.* averá. *Camp.* lo avrá adar.
29 *B. R. 1. y Camp.* en qual nomne fué el escripto. *S. B. y Esc. 2.* en cuyo nombre fué fecho el escripto.
30 *S. B. Bex. y Esc. 2.* desfer.
31 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en su vida, et lo tovo fasta su muerte. Mas.
32 *B. R. 1. S. B. y Esc. 2.* tovóselo. *Bex.* tevosolo. *Camp.* tevolo. *Esc. 3.* tivosselo. *B. R. 1.* mas tovo so conseyo, é depois mudósele. *M.* tovo el siello consigo.
33 *S. B. y Esc. 2.* múdasele.
34 *Esc. 3.* feziere. *E. R. y Camp.* fezo.
35 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* herederos, é no en otri. E si alguno.
36 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* maguer que aquel á quien fué dada nol fizo alguna cosa (*Malp. 2. y Esc. 1.* culpa). Et si alguno.

metiera, mandamos que ie lo entregue el donador [1] ó sus herederos [2], que aquel que cuidaba aver ganancia de vana promision, non reciba damno. E si algun omne recibiera [3] ya la cosa quel era dada ó por escripto, ó por otro recabdo, si ploguiere depues á este que la recibió, que este que ie la dió que la tenga de su mano, é depues muere aqueste á quien fué fecha la donacion ante que aquel que ie la diera, aqueste que muere la puede dar á quien quisiere. E si muere sin fabla, áyanla los herederos deste muerto, é non daquel que se la diera.

VII. *De lo que da el marido á la muier ó la muier al marido.*

Si el marido diere alguna cosa á la muier, faga escripto por su mano daquello quel diere ante dos testimonios ó ante tres. E si la muier diere alguna cosa al marido, faga otro tal [4]; é todavia que ie lo non faga fazer el marido por fuerza. E sea fecha en tal manera, que segund la donacion, la buena de cada uno sea asmada assí cuemo manda la ley.

III. TITOL DE LO QVE DAN LOS OMNES Á LOS QVE LOS AYVDAN [5].

I. *Si aquel, que ayuda á otri en la lid [10], ó sus fiios desemparan [11] al sennor [12] en la lid, ó sus fiios.*

Si algun omne diere armas á aquel quel ayuda en la lid, ó otra cosa, dévelo aver aquel á quien es dado, é si depues quisiere tomar otro sennor, puédelo fazer [13] si quisier; ca esto non puede omne defender á omne libre que es en su poder. Mas quanto tomó del primero sennor, todo ie lo deve entregar [14]. E otrosí dizemos [15] de los fiios del sennor, é de los fiios daquel que le ayuda: que mientra que siervieren el padron [16], que aya aquello que dió el padron á su padre dellos. E si desempararen el padron, ó sus fiios, ó sus nietos contra su voluntad, entreguen todo quanto diera el sennor á su padre dellos. E si aquel que ayuda á su sennor en hueste ó en lid, ganare alguna cosa, el sennor deve aver la meetad, ó sus fiios del sennor [17], hy el otra meetad deve aver aquel que la ganó. E si el vasallo muriere, é oviere fiia, é non oviere fiio, la fiia mandamos que finque en poder del sennor, é que la dé pora casamiento á omne convenible, é quanto diera el sennor al padre ó á la madre, todo lo aya la fiia. E si ella se casa con omne rafez [18] contra voluntad del sennor, quanto el sennor diera á sus padres todo deve seer entregado al sennor ó á los herederos del sennor.

II. *De las armas que son dadas á los sayones que ayudan á omne en la lid, é de lo que ganan.*

Las armas que dan los sennores á los sayones con que los siervan [19], non las [20] deve demandar el sennor. Mas lo que ganar

1 *Esc. 1.* si es vivo. *Camp.* mandamos que li la entreguen la donacion él é sos herederos.

2 *Toled. Esc. 1. y Malp. 2.* sus herederos si fuese (*Esc. 1.* es) muerto, que aquel que cuedaba.

3 *S. B.* recibera. *B. R. 1.* recebira. *Bex.* recibira. *Esc. 3.* avia recibido.

4 *B. R. 1.* atal. *Esc. 3.* atal todavía.

5 *Toled.* DE LAS DONACIONES QVE SON FECHAS. *Esc. 1. y Malp. 2.* DE LOS DONADÍOS DE LOS SENNORES Á SVS CRIADOS. *S. B. B. R. 1. y Camp.* DE LO QVE DAN LOS OMES Á LOS QVE LES AYVDAN. *Esc. 3.* DE LAS DONACIONES DE LOS SENNORES Ó DE LOS PADRONES. *Esc. 5.* DE LAS COSAS QVE SON GANADAS EN LA LID, Ó DE LO QVE DA EL SENNOR. *M.* AYVDAN EN LA HVESTE.

6 M. *á otri en la hueste, ó en la lid.*

7 Camp. y Bex. *lide.* Esc. 2. B. R. 1. y S. B. *lit.*

8 Esc. 1. *desamparan.* E. R. *desampararan.*

9 B. R. 1. Camp. y Malp. 2. *padron.*

10 Esc. 2. *hueste.*

11 S. B. *desparan.* Esc. 1. *desamparan.*

12 Toled. B. R. 1. Malp. 2. S. B. Camp. Esc. 1. y 2. *padron.*

13 *Malp. 1. 2. Esc. 1. y Camp.* facer. Ca esto.

14 *S. B.* entreguar. *Esc. 2.* entergar.

15 *S. B. B. R. 1. Esc. 1. 2. y Malp. 2.* decimos.

16 *Malp. 1.* el sennor. *B. R. 2.* al padron. *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* padron é á sus fiios que ayan.

17 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* del sennor, si fuere muerto, hy el otra.

18 *Esc. 2.* rahaz. *Esc. 5. y B. R. 3.* rafece.

19 *Esc. 1.* sirvan. *B. R. 2.* servan.

20 *M.* non las deve aver el sennor.

el sayon con el sennor sea en poder del sennor.

III. *De las cosas que son ganadas en la lid*[1], *é de lo que da el sennor.*

Así cuemo es dicho en la ley de suso si algun omne en defendimiento[2] de su sennor gana alguna cosa con él, si non le quisiere seer fiel, ó lo quisiere desamparar, el sennor deve aver la meetad de quanto ganó con él, é demas todo quantol diera, hy el otra meetad deve aver aquel que lo ganó[3].

IV. *De las cosas que son dadas en la lid, é*[4] *ganadas.*

Qui[5] desempara su sennor, ó se torna[6] á otre, aquel á quien se torna le deve dar tierra[7]: ca el sennor que dexó deve aver su tierra, é quantol diera.

IV. TITOL DE[8] LAS CAMBIAS É DE LAS VENDICIONES.

I. *Cuemo valen las vendiciones, que así valan las cambias*[24].

El camio que non es fecho por fuerza ó por miedo, vala así cuemo la compra.

II. *Que si el vendedor non es convenible, que dé*[25] *fiador.*

Si el vendedor non es convenible, deve dar fiador[26] al comprador, é dé omne libre, é la vendicion sea firme.

1 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *en la lid con los que les ayudan, é de lo que les da el padron.*
2 *E. R. Esc. 3. y 5.* defendemiento.
3 *Toled. Esc. 1. y Malp. 2.* que lo ganó, é dexallo. (*Malp. 2.* dexelo. *Esc. 1.* dexarlo.)
4 Camp. *6.*
5 *S. B. B. R. 1. Bex. y Esc. 1.* Quien.
6 *B. R. 1. Esc. 1. 2. y S. B.* tornas.
7 *E. R.* terra. *Esc. 1.* hi quantol diera el padron todo gi lo entregue.
8 *Malp. 2.* DE LOS CAMYOS É DE LAS VENDIDAS. *Sus capítolos son XXIII. S. B. Bex. E. R. Esc. 2. y 6.* DE LAS COMPRAS É DE LAS VENDICIONES *Esc. 3.* DE LAS COSAS VENDIDAS É COMBRADAS. *Esc. 1.* DE LOS CAMBIOS ET DE LAS COMPRAS.
9 Bex. y Esc. 6. *vendidas.* Esc. 3. *venciones.* E. R. *vindidas.*
10 B. R. 1. 2. 3. y Malp. 2. *las cambias.* Bex. *camyos.* Esc. 6. *cambeos.*
11 B. R. 1. *vendecion*, y así otras veces.
12 S. B. y Esc. 2. *de lo que non valia.* B. R. 1. y Camp. *de lo que valia.*
13 Camp. y Bex. *vienden.*
14 B. R. 1. *donan.*
15 Bex. Camp. Esc. 2. y 3. *omes libres.*
16 Esc. 2. *poner en poder.*
17 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *vende.*
18 Bex. y B. R. 1. *reme.* Camp. *remie.*
19 Camp. y B. R. 2. *pegular.*
20 Malp. 2. y Esc. 1. *Si el siervo es vendido por culpa que fizo, ó es dado en poder dotri por miedo de lo perder.* Esc. 3. y B. R. 2. *Que el siervo.... sea dado.*
21 Malp. 2. y Esc. 1. *Que nengun ome non venda la cosa ante que la haya en poder, é la venzca* (Esc. 1. *venza*) *por iuicio.*
22 Malp. 2. y Esc. 1. *los enemigos, é los venden.* Camp. *De los que prienden.*
23 Esc. 3. 4. 5. 6. Camp. B. R. 1. 2. y S. B. *el omne libre.* E. R. *el libro.*
24 Toled. *compras.* S. B. *los camios.*
25 Camp. y Esc. 6. *dia.* B. R. 2. y 3. *dey.*
26 *Malp. 2.* buen fiador al comprador, é que sea el fiador libre, é atal vendicion sea firme.

III. Ley antigua[1]. *Que la vendicion que es fecha por fuerza que non vala.*

La vendicion que es fecha por escripto, essea firme, é maguer non sea fecho[2] escripto depues que el precio que es dado ante testimonias, la vendicion sea firme. E la vendicion[3] que es fecha por fuerza ó por miedo, non vala.

IV. Ley antigua[4]. *Si el precio non fuere pagado pues que la sennal es dada.*

Quien[5] toma sennal[6] por alguna cosa, deve cumplir lo que prometió. E si el comprador[7] por enfermedad[8] ó por otra coyta grand non pudiere pagar al plazo[9], envie otro qualquiere que cumpla por él. E si non fuere, ó non quier enviar, reciba su sennal que dió, é non vala la vendicion.

V. Ley antigua[10]. *Si alguna parte del precio[11] fincar por pagar.*

Si la[12] una partida del precio es pagada, y el otra partida finca por pagar, non se deve por ende desfazer[13] la vendicion. E si el comprador non pagare el otra partida del precio al plazo, pague las usuras daquella partida que deve, fueras si fuere parado[14], que la vendicion fuesse desfecha si non pagas el precio al plazo.

VI. [15] *Si algun enganno fuere fecho en la vendicion.*

Si tod el precio non fuer pagado, é por enganno el comprador diz que[16] pagó mas que non pagara; deve doblar[17] quanto fincara[18] por pagar al vendedor[19].

VII. [20] *Si alguno dize que vende[21] su cosa por ménos precio que[22] non valíe.*

Si alguno[23] omne vende algunas casas, ó tierras, ó vinnas, ó siervos, ó siervas, ó animalias, ó otras cosas, non se deve por ende desfazer[24] la vendicion[25], porque[26] diz que lo vendió por poco.

VIII. Ley antigua[27]. *Si algun omne[28] libre toma cosa que diz que es ayena.*

Si algun omne libre toma cosa ayena, ó la compra, ol es dada, é la toma, sabiéndolo que es aiena; si el sennor de la cosa lo pudiere mostrar á aquel que la tomara[29], péchela en tres[30] duplos al sennor. E si fuere omne franqueado, péchela en duplo; é si fuere siervo, é la tomare sin voluntad del sennor, peche la cosa, é reciba C. azotes.

IX. *De los que venden ó dan las cosas aienas.*

Si alguno vende ó da las cosas aienas[31], el comprador non deve aver nenguna pérdida[32]; mas aquel que la viende ó la da, páguela en duplo al sennor de la cosa, é demas pague el precio á aquel que la compra.

1 *En el Toled. Esc. 1. y 3. falta* Ley antigua. *En Esc. 3. dice así esta ley.*

Non valga la donacion que es fecha por fuerza.

La vencion por escriptura fecha aya firmedumbre, é si por aventura la escriptura non fuer fecha por fuerza, é el prescio sea pagado delante bonos testimonios, atal compla aya firmedumbre; é si la vencion fuer fecha por miedo ó por fuerza, non vala.

2 *Esc.* 2. ende escripto. *M. Esc. 5. y. 6.* el escripto.
3 *Esc.* 2. vendida.
4 *Falta en el Toled. y Malp.* 2.
5 *Toled.* Si ome toma sennal &c.
6 *Camp. Bex. y B. R. 1.* sinnal. *E. R. B. R. 2. y Esc. 6.* sena.
7 *Esc. 3. y B. R. 2.* complador.
8 *Esc. 1.* por pleyto.
9 *Esc. 1.* al plazo que pusieren.
10 *Falta en el Toled. Malp. 2. y Esc. 1.*
11 Bex. *del precio for por pagar.*
12 *S. B. y Malp.* 2. el una. *Esc. 1. 2. y Camp.* Si alguna parte.
13 *Camp.* a desfacer. *B. R. 1.* adesfacer.
14 *B. R. 1.* preyteado. *S. B.* fué parado. *B. R. 3.* pecheado. *Esc. 5.* pleyteado. *Esc. 6.* partido.
15 *En el Esc. 1. dice así esta ley.*

Si algun enganno fuere fecho en el precio de la vendicion.

Si alguno da á la ora de la mierca ménos que el precio de la cosa, diciendo que lo que da es mas que non devia en manera de enganno et contra voluntad del que vende, quanto es lo que menguó del precio derecho, dos tantos peche el comprador al duenno de la cosa.

16 *S. B. Bex. y Esc.* 2. que pagar mas que non pagó. *Malp.* 2. que paga mas que non pagara. *Camp.* que pagó mais que non pagara.
17 *S. B. y Esc.* 2. pagar en duplo. *Camp. B. R. 2. y Esc. 6.* dublar. *E. R.* dublare.
18 *B. R. 1.* ficó. *B. R. 2.* jura por.
19 *Toled. y Malp.* 2. al vendedor del precio.
20 *En el Toled. S. B. y B. R. 1. esta ley VII. es VIII., y la VIII. es VII.*
21 Malp. 2. *vendió.* Bex. *vendeó.*
22 S. B. *de que non vale.* Camp. *de lo que non vale.* B. R. 1. *por menor precio de lo que val.*
23 *Malp. 2. y Esc. 1.* Esto deve seer guardado, que si algun home vende algunas cosas &c.
24 *B. R. 1. 2. Esc. 2. y 3.* adesfacer, *y así otras veces.*
25 *Malp. 2. y Esc. 1.* vendida (*Esc. 1.* vendicion), porque diga que lo vendió por poco precio.
26 *S. B. y Esc. 3.* por decir. *Camp.* dicer.
27 *Falta en el Toled. B. R. 1. S. B. y Malp.* 2.
28 Malp. 2. *ome vende la cosa agena, ó la da.* S. B. y B. R. 1. *omne toma la cosa que es aiena.*
29 *Malp.* 2. tomó.
30 *B. R. 1. y 2.* tres dublo. *Esc. 3. y E. R.* tres doblo. *Camp. y Bex.* tres dublos.
31 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* cosa aiena sobre la qual cosa es movida pleytesía, el comprador.
32 *B. R. 1. Camp. Esc. 5. y Bex.* pena. *B. R. 2.* pierdida. *B. R. 3.* pierda.

pró [1], é tod el provecho que y fiziera ásmelo [2] el iuez, é faga que lo entregue á aquel que la diera, ó [3] aquel que la vendiera [4]. Otrosí dezimos si vendiere siervos, ó otras cosas.

X. Ley nuevamientre emiendada. *Que nenguno non venda nin dé la cosa que es demandada.*

La cosa que es metida en contienda, quando alguno la comienza [5] á demandar, ó si la pudiere demandar con razon, non la deve dar nenguno, nin vender, ni mudar dun lugar á otro.

XI. Ley antigua. *Si el omne libre sufre quel vendan.*

Si [6] el omne libre sufre que lo vendan [7], et partir el precio con aquel quel vende, si quisiere depues seer libre, non deve seer; mas deve fincar por siervo; ca [8] non es derecho que aquel sea libre, que quiso seer siervo. Mas si aquel que se vendió, ó se dexó vender, pudier pagar el precio por redemirse [9], ó sus padres lo pagaren por él á aquel que lo compró, el comprador deve recebir el precio, é aquel otro [10] deve seer libre.

XII. [11] *De los que vienden los omnes é las muieres libres.*

Si el omne libre viendiere [12] ó diere otro omne libre, el iuez le deve prender man á mano, é fagal pechar [13] C. sueldos doro, é aquel que fué vendido sea tornado en [14] su estado. E si non oviere onde [15] pague los C. sueldos, reciba C. azotes, é seal dado por siervo á aquel que fué vendido. E si el siervo vendiere omne libre ó muier libre, reciba CC. azotes, é sea sennalado en la fruente [16], é sea siervo daquel que fué vendido. Hy esto mandamos de las muieres libres.

XIII. El Rey Don Rescindo [17].

Que los padres non puedan vender los fiios, ni meter en poder dotri.

Los padres non puedan vender los fiios, ni dar, ni empennar; ni aquel que los recibiere non deve aver nengun poder sobrellos. Mas el que comprar los fiios del padre pierda el precio; é si fueren empennados, pierda lo que dió [18] sobrellos [19].

XIV. Ley antigua [20]. *De [21] las vendiciones de los siervos.*

Las cosas [22] que son [23] aienas non las puede nenguno vender sin voluntad de su sennor; é por ende la ley antigua que mandava desfazer las vendiciones de los siervos aienos non era sin danno de sus sennores. E por ende aquella ley antigua queremos tornar á derecho, ca meior es demendarla [24] que de errar con [25] aquellos que la fizioron. E por ende establescemos que si algun omne sabiéndolo del siervo ó de la sierva aiena recibiere dellos casa, ó vinna, ó siervo, ó posession, ó alguna [26] vendicion, ó en pennos [27], ó en alguna manera, tal fecho non vala, ni aquel que tomó el precio non sea tenudo de lo dar [28], é aquel que lo vendió sea dado por siervo al sennor del siervo ó de la sierva, hy el que lo compró, pierda el siervo é el precio; ca derecho es que pierda aquello que dió, porque cuidó ganar lo ageno por cubdicia. Si el siervo ó la sierva vendiere alguna animalia, ó algunos ornamien-

1 *Esc. 3.* compló.
2 *S. B.* asinelo. *Bex.* osmelo. *Camp.* aesmelo.
3 *Esc. 2.* á aquel que la vendiera. *Esc. 1.* á aquel á quien.... á quien.
4 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* vendiera por tal que no pierda sus despensas ó su trabaio. Otrosí decimos, si vendiere siervos, ó otras cosas, ó animalias.
5 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* compieza de demandas, ó si la puede aver con razon. *B. R. 1. y 2.* comieza de demandar, *S. B. Esc. 2. y 3.* compieza de.
6 *Malp. 2. y Esc. 1.* Tod omne (*Esc. 1.* Si el) libre que denna seer vendido, é lo manda á otri que lo venda por partir el precio.
7 *Camp.* hi viendan.
8 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* que non es.
9 *S. B. y Malp. 2.* redimirse. *Camp. y Bex.* reemirse.
10 *M.* é aquel otro deve dar el precio. *Toled. Esc. 1. y Malp. 2.* é aquel otro deve tornar en su libertad (*Malp. 2. y Esc. 1.* liberdad.)
11 Toled. y Malp. 2. *De los siervos ó de los libres que venden.*
12 *Malp. 2. y S. B.* vendiere. *B. R. 1.* vendir.
13 *M.* dar.
14 *Malp. 2. y Esc. 1.* á su.
15 *Esc. 2.* dende. *Esc. 5.* donde.
16 *B. R. 1.* en la fruente laidamientre. *Camp.* fronte laidamientre. *B. R. 2.* ena frunté.
17 *En el Toled. Malp. 2. y Esc. 1. falta.*
18 *S. B.* lo que dé. *Esc. 3.* diere.
19 *Toled. y Esc. 1. añaden:* é sean los fiios libres. *Malp. 2.* é sean libres.
20 Ley antigua *falta en el Toled. y Malp. 2.*
21 Esc. 3. *De la vendicion que fazen los siervos.*
22 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* Non pueda nenguno comprar ningunas cosas de quien non las a en poder, nin a en poder (*Esc. 1.* en poder en sí mismo) á sí mismo sin voluntad, nin sin conseio de su sennor. E por ende la ley antigua que mandaba desfacer las (*Malp. 2.* las vendidas que fazien) vendiciones que facian los siervos por mandado de sus sennores. E por ende aquella ley.
23 *Esc. 3.* que son dadas é son aienas.
24 *B. R. 2.* de emendarla por nos.
25 *Esc. 3.* así como aquellos.
26 *Malp. 2.* vendida. *Esc. 3. y B. R. 3.* en vendicion. *B. R. 2.* emiendacion.
27 *B. R. 1.* empennos en alguna manera.
28 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* de lo dar, é quanto el siervo ó la sierva vendiéron, todo torne al sennor del siervo ó de la sierva, é el comprador pierda tod el precio é las despensas que fizo en las cosas, ca derecho es.

tos, ó otras cosas que eran de [1] peguiar, ó ie las diera su sennor, ó otro omne pora vender, esta vendicion deve valer, assíque si el sennor del siervo ó de la sierva quisiere desfazer la vendicion, é dixier que la cosa es suya propria, é non era de peguiar del siervo, non se deve desfazer la vendicion, á ménos de provar el sennor, ó por buenos testimonios, ó por su iuramiento que aquelo no era peguiar del siervo, é que lo vendió sin voluntad del sennor [2]. Hy esto devemos [3] entender de las cosas viles é pequennas, ca las grandes cosas non se pueden vender sin voluntad del sennor.

XV. *Que el siervo depues que es vendido non puede acusar el primero sennor.*

Si algun omne vendiere su siervo, é aquel siervo quisiere acusar á aquel quel vendió de [4] algun pecado [5], reciba su siervo, é dé el precio por él á aquel que lo compró, que se pueda vengar dél cuemo se quisiere. E otrosí mandamos de las siervas. E [6] el siervo ó la sierva que es vendido, ó dado, ó camiado, non deven seer tormentados contra los primeros sennores, nin deven seer creidos, si algun peccado dixieren contra los primeros sennores.

XIV. *Que el sennor que vende el siervo demande [7] sus cosas.*

Si algun omne vende siervo [8], é non sabe [9] el sennor lo que avie [10], el sennor puede demandar el siervo fasta que pueda fallar aquellas cosas.

XVII. *Si el siervo se redime de su peguiar.*

Si algun siervo se redime de su peguiar, hy el sennor non sabie nada de su peguiar, non deve salir de poder del sennor, ca non dió precio por sí, mas dió la cosa que era del sennor [11].

XVIII. *Que nenguno non vienda su siervo contra su voluntad.*

Muchas vezes nascen las leyes de los pleytos, quando los omnes fazen algun enganno, é por toller aquel enganno es fecha nueva ley. Ca nos viemos ya que muchos siervos et muchas siervas por enganno dotros fuyen [12] á las eglesias, é queréllanse alí [13] del mal que les faze su sennor, por tal que los clérigos constringan al sennor que los venda, é aun si [14] deviene á las vezes que algun clérigo ó otro omne compra el siervo pora otro omne, é por tal enganno lo viende el sennor muchas vezes á su enemigo, é lo tiene por siervo aquel que lo non compró paladinamientre. Por ende establescemos por esta ley que nenguno [15] non sea costrenido por vender su siervo, si non quisiere. Mas el clérigo, ó el que guarda la eglesia ge lo entregue man á mano sin nenguna escusacion: que asaz semeia desconvenible cosa que allí sea recibido el siervo rebelle [16] o mandan que el sennor castigue el siervo, y el siervo obedezca á su sennor. E si alguno compra el siervo desta manera, assí cuemo de suso es dicho, aquel que compró el siervo pora otri, pierda [17] el precio, é délo al sennor. E aun si el sennor sabie el enganno quando vendió el siervo, ó si lo sopiere [18] depues, entreguel [19] de su siervo [20], é aquel que se metió por comprador peche otro tal siervo al sennor, hy este enganno le sea haz ferido [21] por siempre.

XIX. El Rey Don Flavio [22].

Si el siervo [23] por culpa que fizo sea [24] dado en poder dotri.

Non devemos dexar de fazer ley de aquello que aviene [25] muchas vezes contrariedad [26]. E por ende establescemos que si algun siervo

1 *Malp.* 2. *Esc.* 1. *y* 3. de su peguiar.
2 *Esc.* 1. de su sennor, y así combre la cosa.
3 *M.* esto dezimos de.
4 *S. B. y B. R.* 1. quel vendió, reciba.
5 *Toled. Esc.* 2. 3. *y Camp.* pecado, aquel quel vendió, reciba.
6 *Malp.* 1. Mas el.
7 Malp. 2. y Esc. 1. *deve demandar.*
8 *Esc.* 1. *y* 3. su siervo. *Camp.* servo.
9 *B. R.* 1. *Esc.* 3. *y Camp.* sabia. *Malp.* 2. sabie.
10 *Esc.* 3. *y* 5. avia.
11 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. *añaden:* é non lo sabiendo el sennor.
12 *M.* dotros que fuyen.
13 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. allí á los sacerdotes del mal.
14 *S. B. Esc.* 1. 3. *Bex. y Malp.* 2. se. *B. R.* 1. se avien. *Camp.* aun avien.
15 *Camp. Esc.* 1. *y* 3. nengun ome.
16 *S. B. Esc.* 3. *y Camp.* rebel.
17 *M. y Bex.* prenda. *Camp.* perda.
18 *S. B. y Malp.* 2. sopo. *Bex. y B. R.* 2. sobo.
19 *M. Malp.* 1. *y* 2. entergues de so siervo. *Esc.* 3. et entreguel de su siervo.
20 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. de su siervo por mandado del alcalle, é aquel.
21 *Toled.* fascetido. *S. B.* fazerido. *Malp.* 2. *B. R.* 1. *y Esc.* 1. fazferido. *E. R. y B. R.* 2. fazfirido.
22 *B. R.* 1. *y Esc.* 3. Sindo. *S. B. y E. R.* Cindo. *B. R.* 2. Sitasindo.
23 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *Si el siervo es vendido por culpa que fizo, ó es dado en poder dotri por miedo de lo perder.*
24 S. B. *es.*
25 *S. B.* viene. *Esc* 3. *y Camp.* avien. *Esc.* 5. daquellos que avian muchas vezes mucha contrariadad.
26 *B. R.* 1. *y Bex.* contraridad. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. contienda. *Esc.* 3. mucha contrariedat. *Camp.* contaridad.

por alguna culpa que fizo fuere camiado[1], ó dado, ó vendido á otro sennor, el primer sennor se puede avenir con aquel á quiem fizo la culpa[2], ó si non, dél el siervo por la culpa. Ca si aquel que compró el[3] siervo non quisiere responder por él, ó emendar el mal que fizo, reciba su precio, é sea entregado el siervo al primero sennor; é aquel faga por él emienda, de cuyo[4] sennor era quando fizo el mal.

XX. *De las cosas de los privados[5] é de los de la corte que non sean enaienadas.*

Si nos[6] devemos aver cuydado de aguardar las cosas propias, mucho mas devemos guardar é acrecentar las cosas que son de comun. Onde mandamos de[7] los privados de la corte que son tenudos de dar cavallos ó otras cosas al rey[8] ó à la corte[9], que aquestos que non puedan dar nin vender, ni camiar, ni enaienar sus cosas de su buena[10]. E si por ventura lo vendiere, ó camiare[11], ó enaienare por alguna coyta[12], este que lo recibiere[13] deve[14] pagar este aver, é deve fazer otro tal escripto cuemo el otro fiziera[15]. E si alguno comprare la meytad de tal buena, ó otra partida[16] en tierras ó en vinnas, ó en casas, ó en siervos, segund lo que tomare, pague aquella debda[17]. E si alguno recibiere buena de tales omnes é no oviere ende escripto[18], ó estidiere por un anno que non pague esta renda[19], mantiniente que lo sopiere el rey, ó el cuende, ó el iuez, deve perder[20] el precio, é quanto quel dió é[21] la heredad que recibió[22], assí que el rey la pueda dar á aquel que la vendió, ó á otri[23] á quien quisiere. E los que son privados de la corte pueden vender, ó dar, ó camiar[24] con los que son de la corte, assí[25] que el que recibiere la buena, que pague la debda[26]. Mas el omne que es solariego[27] non la puede[28] vender la heredad por nenguna manera; é si alguno la comprare, deve perder el precio, é quanto ende recibiere.

XXI. El Rey Don Flavio[29].

Si alguno[30] vende la cosa que quiere venzer por iudizio.

Si alguno omne vende ó da la cosa ante que la venza[31] por iudizio, ó[32] la manda tomar sin mandado del[33] iuez, el iuez la deve entregar manteniente á aquel que la tomáron, é desí[34] adelantre non la pueda demandar, maguer aya[35] razon en[36] ella. E aquel que la vendió, ó la dió, ó la mandó tomar[37], peche otra tal cosa, ó el precio á aquel que la tomó, porque la tomó ante que la venziese[38].

XXII. El Rey Don Flavio[39].

De los siervos que prenden[40] los enemigos[41].

Los siervos que son de nuestro regno, é

1 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* cambiado.
2 *Malp. 2. y Esc. 1.* culpa, é facer emienda por él, ó si non, dél el siervo. *Toled.* culpa, é fazer emienda, ó si non.
3 *Esc. 3. 5. y B. R. 2.* tal siervo.
4 *Esc. 3. 5. y B. R. 2.* en cuyo sennorío era. *M. Camp. y B. R. 1.* á cuyo sennor era.
5 Esc. 3. *de los privados de la corte.*
6 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* Si nos devemos aver cuidado de guardar las cosas del comun, mucho mas devemos guardar é acrecentar las cosas que son del rey. Onde mandamos.
7 *Esc. 3. B. R. 2. y 3.* que los.
8 *Esc. 3.* ó á la corte del rey.
9 *M. Camp. B. R. 1. y E. R.* corte, aquestos.
10 *B. R. 1.* de sua dona. *Camp.* de sua donacion. *Malp. 1.* de sus buenas.
11 *M.* ó lo camiare, ó lo enviare, ó enaienare.
12 *Toled. y Esc. 1.* coyta, ó de su grado toda buena, este.
13 *S. B.* recibe. *B. R. 1.* recebia. *E. R.* recebe.
14 *Toled Malp. 2. y Esc. 1.* deve pagar la osura (*Esc. 1. y Malp. 2.* usura) daquel aver, é deve.
15 *Toled.* fiziera de la summa de la osura. *Malp. 2. y Esc. 1.* ficiera de la suma de la usura.
16 *Esc. 1.* partida ó en tierras.
17 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* pague aquella usura al rey.
18 *Toled. y Esc. 1.* escripto de quanto deve pechar por ella, ó estudiere.
19 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* osura. *Bex.* rienda. *Camp.* deveda.
20 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* deven sacar della al que la tiene, é él deve perder el precio, é quanto que dió por la heredad que recibió, é quanto y emendó ante; así que. *M. y Malp. 1.* prender.
21 *S. B. Esc. 1. y Malp. 2.* por la heredat. *Esc. 3.* et la heredad.
22 *Malp. 2.* recibió, é quanto hy emendó, assí. *Esc. 1.* é quanto hy emendó ante.
23 *S. B. y B. R. 1.* á otri quien quisiere.
24 *S. B. Bex. y Camp.* tomar.
25 *S. B. B. R. 1. y Malp. 2.* Assí que el que.
26 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* la osura del rey. *S. B.* el debdo. *B. R. 1. y Camp.* al debedor. *Bex.* deudo. *Esc. 3. y 5.* el doblo.
27 *E. R. y B. R. 2.* solarego.
28 *S. B. y B. R. 1.* pueda.
29 *En el Toled. y Malp. 2. falta.*
30 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *Que ningun ome non venda la cosa ante que la aya en poder, é la venza* (Malp. 2. *venzca*) *por juicio.*
31 *S. B. B. R. 1. y Malp. 2.* venzca. *Bex. y Camp.* vienza. *Esc. 3.* la cosa que quiere vencer.
32 *S. B. B. R. 1. 2. Bex. E. R. y Esc. 6.* ó ye la. *Malp. 1. M. Esc. 3. y 5.* ó ge la.
33 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* sin mandado del alcalle por sacar de poder del que la tiene, el alcalle la deve entregar luego manteniente.
34 *Toled. y Malp. 2.* è desdí. *Esc. 1.* é desde aquel dia adelantre non. *Bex. B. R. 2. y 3.* é dallí. *Esc. 5.* de allí.
35 *S. B.* ayan.
36 *Malp. 2.* con ella.
37 *Esc. 1.* tomar, que non podia vencer por derecho.
38 *B. R. 1.* vencise. *Bex. y Esc. 6.* vencise por iuizo. *E. R.* vinzese por iudicio. *B. R. 3.* vencesse.
39 *M. S. B. Toled. y Malp. 2. sin autor.*
40 Bex. *prienden.*
41 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden: *é los venden.*

los prenden los enemigos, si algun omne de nuestro regno los [1] pudiere combrar, aya la tercia parte del precio de quanto val el siervo, hy entregue el siervo al sennor. E si por ventura algun omne lo compra [2] de los enemigos, iure por quanto precio lo compró, hy entréguelo el [3] sennor del siervo á aquel quel compró, é quanto el siervo es meiorado, é dé el siervo al sennor sin nenguna escusacion.

XXIII. [4] *Por quanto precio deve seer comprado este [5] libro.*

Que la malicia del vendedor, hy el danno del comprador sean atemplados [6], establescemos en esta ley que aquel que comprare [7] este libro, el vendedor non deve tomar mas de XII. sueldos [8], ni el comprador nol deve dar mas. E si alguno dellos tomasse [9] ó diesse mas, deve recebir C. azotes.

V. TITOL [10] DE LAS COSAS ENCOMENDADAS [11], HY ENPRESTADAS.

I. *De las cosas que son dadas por precio á guardar.*

Si algun omne [16] tomar en comienda, ó enprestado cavallo, ó buey [17], ó otra animalia, é aquella animalia [18] muriere, peche otra tal este que la recibió al [19] sennor desta animalia, sil dieran alguna cosa por la guardar; é si non deve [20] aver nada por la guardar, é provar que la animalia [21] es muerta, este que la guardava non demande nada por la guardar [22], é yure todavía que aquella [23] animalia non fué muerta por su culpa, ni por su negligencia, é assí non sea tenudo de pechar el animalia. E otrosí dezimos de las cosas emprestadas [24].

II. *De las animalias que son emprestadas pora lavor.*

Si alguno empresta ó aluga [25] su cavallo ó su yegua, ó su mula, ó otra animalia, é por alguna enfermedad murier en poder daquel que la recibiera, deve yurar que ni por su culpa ni por su negligencia non fué muerta, é non sea [26] tenudo por [27] la pechar. Mas si muriere por muchas feridas, ó por grand carga, ó por grant trabaio, peche otra tal animalia al sennor della. E si el animalia emprestada fiziere danno á algun omne, péchelo aquel que la tinie emprestada [28].

1 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. los sagude de (*Malp.* 2. los sagude de los enemigos. *Esc.* 1. sacude) la nemiga, dévenlos dar á sus sennores, é ayan la III. parte del precio.
2 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. comprare.
3 *Camp.* y entréguelo al sennor del siervo, 6 al maordomo. *M.* entreguélelo.
4 *En Bex. y Esc. 6. falta esta ley.*
5 Malp. 1. Camp. B. R. 1. 2. 3. S. B. Esc. 2. 4. y 5. *el omne libre.* Esc. 3. *el omne livie.* E. R. *el libro.*
6 *Toled. S. B. Malp.* 2. *Esc.* 1. 5. *y Camp.* atemprados. *B. R.* 1. atentados. *Malp.* 1. *y B. R.* 2. atempradas. *B. R.* 3. atempladas.
7 *Malp.* 1. *Esc.* 2. 3. 4. 5. *S. B. y M.* comprare omne libre, él estando delante, el vendedor non deve.
8 *Toled.* sueldos doro. *Esc.* 1. doce mr. de oro.
9 *S. B. y Malp.* 2. tomare.... diere.
10 *Toled. sin epígrafe.*
11 *Malp.*2. ACOMENDADAS. *Esc.*1. DE LAS ENCOMIENDAS ET DE LOS EMPRÉSTAMOS, ET DE LAS COSAS EMPRESTADAS. *Esc.* 3. QVEMADAS.
12 Malp. 2. y Esc. 1. *acomendadas, que se pierden.*
13 Malp. 2. y Esc. 1. *con mentira prestas* (Esc. 1. *emprestadas*) *por nombre de su sennor.*
14 S. B. B. R. 1. 2. Camp. y Malp. 2. *rendudas.*
15 M. *pan, á quien deven seer dadas.* Esc. 5. *osuras.*
16 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. Si algun omne a en guarda caballo ó buey. *B. R.* 3. en comienda ó en préstamo cavalo.
17 *Camp. y Esc.* 6. boe. *B. R.* 2. 3. *y E. R.* boy. *Bex.* bue.
18 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. é aquella animalia fuere furtada ó perdida, peche.
19 *S. B. y Bex.* á so sennor de.
20 *B. R.* 2. devie. *Esc.* 3. devia.
21 *S. B. B. R.* 1. 2. *Esc.* 3. 5. 6. *y Bex.* cosa. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. bestia.
22 *S. B. Esc.* 3. *y Bex.* la guarda, é. *B. R.* 1. pola garda. *Esc.* 1. por la guardar, ni la peche.
23 *S. B.* aquel.
24 *Toled.* emprestadas para lugar. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. emprestadas, ó por alluguer.
25 *Toled. y Malp.* 2. alluga. *S. B. y Malp.* 1. luega. *Camp.* emprestar ó alluguer. *M.* alquila. *Esc.* 5. aloga.
26 *Camp. Esc.* 3. *S. B. y Malp.* 2. ende tenudo.
27 *E. R. Bex. y Toled.* de la.
28 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. emprestada, ó aluguer. (*Malp.* 2. allugar.) E si la bestia siendo en poder daquel que la allugó fuere ferida ó liziada, él deve facer emienda así cuemo deve.

III. Ley antigua [1]. *De las cosas emprestadas [2] que se pierden por fuego [3] ó por furto.*

Si algun omne diere en guarda á otro oro ó plata, ó ornamientos [4], ó otras cosas, ó ge lo diera que lo vendiesse, si se perdió aquella cosa, ó se quemó con otras cosas en casa daquel que la recibiera [5], este qui la recibió [6] venga á su sennor con testimonios [7], é dél un escripto de quanto perdió, é yure que nenguna cosa non [8] ende a, ni metió en su provecho [9]; é assí non sea tenudo de pagar ende nada, fueras ende el oro ó la plata que non puede arder. E si algun omne mientra la casa ardió [10] levó [11] dend alguna cosa, y el sennor de la cosa [12] lo sopo [13], si lo pudiere fallar, péchelo en quatro duplos, é si fallar alguna cosa daquellas quel eran comendadas [14], entréguela á su sennor de las cosas. E si la cosa que era acomendada [15] ó en guarda se pierde por furto [16], dén espacio á aquel que la recibió en comenda [17] cuemo fuere razon, por demandar el ladron que la furtó; é si lo pudiere fallar, entregue [18] sus cosas al sennor de las cosas, é lo que pudiere ganar del ladron todo sea [19] suyo daquel que buscó el ladron; é si [20] non pudiere fallar el ladron fastal plazo, peche la meitat de las cosas al sennor, hy el sennor pierda el otra meetad. E si por aventura el sennor fallar depues aquellas cosas en casa daquel que las recibiera [21] ascondidas, que dize [22] que las perdiera, ó que ge las furtaran [23], este pague tanto por ellas cuemo [24] el ladron pagarie [25].

IV. *De la pecunia perdida é de la ganancia della.*

Si alguno toma aver emprestado dotri, hy el que lo recibe le promete dar usuras [26], si la pecunia se pierde por ventura é non por culpa ni por negligencia del debdor, aquel que la emprestó deve aver su pecunia, mas non deve demandar usuras. E si se perdió por culpa del qui la recibió [27], deve pechar la pecunia é las usuras. E si él fiziere alguna ganancia con ella, é depues la perdiere, si la ganancia es tanto [28] cuemo la pecunia, peche la pecunia é las usuras.

V. *De las cosas enprestadas [29], que se pierden por agua.*

Qui recibe alguna cosa emprestada, ó en guarda, é salvar [30] todas sus cosas de quema ó de agua, ó de enemigos, ó de otra tal guisa, é [31] perdiere la aiena, peche lo que recibió [32] en guarda sin nenguna escusacion. E si salvare [33] alguna partida de sus cosas, é la aiena perdiere [34], segund [35] el asmamiento de lo que salvó peche quanto mandare el iuez. E si perdió todas sus cosas, é salvar las aienas, deve aver parte de lo que salvó segund [36] mandare el iuez. Ca derecho es que aquel non aya danno [37] solamientre, que se metió [38] en grand periglo, é mientra que se esforzó [39] de salvar las cosas ayenas, perdió las suyas propias.

VI. *De las cosas que dan al siervo en comienda no lo sabiendo el sennor.*

La cosa que es comendada al siervo no lo sabiendo el sennor, ni el sennor ni el siervo non sean tenudos por pagar ende nada [40]; mas dévese tornar á sí mismo [41] aquel que comendó la cosa al siervo no lo sabiendo el sennor. E si fuere alguna animalia, é se perdiere por enganno de los siervos [42], el sennor sea tenudo de lo [43] pagar. Otrosí man-

1 *Falta en el Toled. Malp. 2. y Esc. 1.*
2 Esc. 3. *encomendadas.*
3 Camp. *por fogo ó per agua.* B. R. 2. *fugo.*
4 *Bex.* onramientos.
5 *S. B.* rescibiera. *Bex. B. R. 2. y Camp.* recibira. *E. R.* recebera. *B. R. 3.* recibera.
6 *Esc. 3.* perdió. *E. R.* recebeo. *B. R. 2.* recebio.
7 *Toled. y Esc. 1.* testimonias.
8 *Toled. B. R. 1. Malp. 2. y Esc. 1.* ende non a.
9 *S. B.* en su poder, ni en so provecho.
10 *Camp. y Esc. 1.* ardeó. *Esc. 3.* ardia.
11 *Malp. 2. y Esc. 1.* mostrando quel ayudaba, levó.
12 *S. B. B. R. 1. Esc. 3. Camp. y Malp. 2.* casa.
13 *B. R. 1. y Malp. 2.* sabe. *B. R. 2.* sabie. *M.* é se lo.
14 *B. R. 1. 2. y Esc. 5.* encomendadas.
15 *S. B. y B. R. 1.* encomendada. *Esc. 1.* encomienda. *Esc. 3.* encomendada en guarda.
16 *S. B.* en fuerto.
17 *S. B. y B. R. 3.* en comanda. *Esc. 3.* en encomienda. *Esc. 5.* en comienda.
18 *Esc. 3.* entregue lo suyo al sennor.
19 *Bex.* sea daquel. *B. R. 1.* sea so daquel. *E. R.* suo.
20 *Esc. 3.* é si el sennor.
21 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* recibiera en comienda ascondidas.
22 *Malp. 2. y B. R. 2.* que dicie.
23 *E. R.* fortaran.
24 *Bex. Esc. 6. y S. B.* quanto.
25 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden:* segunt manda la ley.
26 *Malp. 1.* osuras.
27 *Malp. 2. y Esc. 1.* ó por negligencia ó por enganno.
28 *Bex. E. R. B. R. 1. 2. 3. Camp. y Esc. 3.* tanta.
29 Malp. 2. y Esc. 1. *acomendadas que se pierden.*
30 *S. B. Esc. 1. y 2.* salvare.
31 *Esc. 3.* et pierdier la cosa agena.
32 *Camp.* perdeó.
33 *Esc. 2.* faliare.
34 *Esc. 2.* pereciere. *Esc. 5.* peresciere.
35 *S. B.* segundo el. *B. R. 1.* segundo el finamiento. *Camp.* segondo el firmamiento. *Esc. 3.* segund es el escusamiento.
36 *S. B.* segundo cuemo. *B. R. 1.* segundo como.
37 *Esc. 1.* non aya toda la pérdida.
38 *Esc. 3.* se metió á tan gran.
39 *Camp. y Esc. 3.* esforció. *Esc. 1.* esforzaba. *M.* esfuerza.
40 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* nada sis perdiere aquella cosa.
41 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* á sí mismo, porque la (*Esc. 1.* lo) acomendó. *Esc. 3.* á sí meismo.
42 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* pastores.
43 *Esc. 1.* de la pagar.

damos guardar de las cosas emprestadas, si se pierden por enganno ó por maldade [1].

VII. Ley antigua [2]. *Si el siervo demanda [3] las cosas con mentira [4], que su sennor comendó á otri.*

Si el sennor mandó al siervo que fuesse demandar alguna cosa enprestada, hy el siervo fuxiere con aquellas cosas, el sennor las deve pechar. Mas si el siervo demandaba las cosas sin mandado del sennor, é perdier aquellas cosas, ó fuxiere con ellas, el sennor del siervo yure que lo non envió pedirlas, é que lo non sopo quando las pedió [5], é non peche ende nada. Hy el sennor, hy aquel que lo emprestara, deven buscar el siervo. Otrosí dezimos de las cosas encomendadas [6].

VIII. *De las usuras [7] que deven seer rendidas.*

Si algun omne da su aver por usuras, non tome mas por [8] usuras en el anno [9], del sueldo mas de las tres partes [10] dun dinero, é de VIII. sueldos dé un sueldo, é assí tome su aver con esta ganancia. E si el que tomó los dineros á usura prometiere mas de quanto es de suso dicho por alguna necesidad, tal prometimiento non vala [11]. E si el usurero le fiziere mas prometer, tome sus dineros, é pierda las usuras todas quantas le prometiera [12].

IX. *De las usuras del pan [13].*

Qui enpresta pan ó vino, ó olio [14], ó otra cosa de tal manera, non deve aver mas por usura de la tercia parte, assí que si tomare dos moyos [15] dé III. á cabo del anno [16]. Hy esto mandamos solamientre de las usuras de los panes [17]. Hy de las usuras de la pecunia mandamos cuemo es dicho en la ley de suso.

X. *A quien deven seer dados los testamientos é las escripturas [18].*

El testamiento pues que fuere demostrado por aquel omne que lo tinie [19] ante testimonias, dévelo entregar á aquel heredero que deve aver la mayor partida de la buena. E si lo diere á otri si non á aquel heredero, peche el duplo [20] á aquel á quien fizo el enganno [21]. E las escripturas que son comunales entre las partes, si alguno las toviere en comienda, assí cuemo testimonias [22], é yuyzios, é pleytos, é donaciones, é otras tales; si aquel que las toviere en comienda las diere á la una de las partes sin el otra, dévelas demandar é darlas á ámbas [23] de so uno.

VI. TITOL DE LOS PENNOS É DE LAS DEBDAS [24].

---

1 *Toled. B. R. 1. Esc. 1. 3. y S. B.* maldat. *Malp. 2.* maldad.

2 Ley antigua *falta en el Toled. Camp. Bex. Esc. 1. y Malp. 2.*

3 S. B. *demandare.* B. R. 1. *demandar.*

4 Toled. Malp. 1. y Esc. 1. *con mentira prestadas* (Esc. 1. *emprestada*) *por nombre de* (Esc. 1. *del*) *de su sennor.*

5 *Esc. 2.* pidió.

6 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden:* ó emprestadas, si fuesen perdidas ó furtadas por algun enganno.

7 Toled. *osuras*, y así siempre.

8 *Esc. 3.* por su usura en anno.

9 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en el anno dun sueldo un dinero de plata, é de ocho sueldos.

10 *S. B.* miaias, *y está borrado lo que se sigue. En el códice de Murcia hay al márgen de letra antigua la nota siguiente*: Parece que las tres quartas partes de un dinero era la una octava parte de un sueldo, de manera que á esta cuenta un sueldo serian seis dineros.

11 *Toled. y Esc. 1.* non vala, porque es contra la ley. Et si el osurero.

12 *Esc. 3.* le feciera prometer. *B. R. 2.* prometira. *B. R. 3.* prometera.

13 M. *De las usuras del pan á quien deven seer dadas.*

14 *Esc. 2. y 5.* lino.

15 *B. R. 1.* mueos. *Esc. 5.* mueyos.

16 *Malp. 2. y Esc. 1.* anno. E por dos almudes dél tres, é por dos cántaros dél tres, é así de los pesos. Hy esto mandamos solamientre de las legumbres é del vino (*Esc. 1.* olio). Mas de las usuras de la pecunia.

17 *M. Camp. y Bex.* solamientre de las usuras. Y de las.

18 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden: *en comienda.*

19 *S. B. Esc. 2. y Malp. 2.* tiene. *Camp. y Esc. 3.* tien.

20 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* el duplo de toda la manda.

21 *Esc. 3.* dapno.

22 *Malp. 2.* testamentos.

23 *S. B. B. R. 1. y Esc. 2.* ámbas las partes.

24 *B. R. 1.* DEODAS, *y así otras veces. Malp. 2. y Esc. 3.* DE LOS DEBDOS. *Camp.* DELDAS.

25 E. R. *De non prender por sí.*

26 Malp. 2. y Esc. 1. *furtado del que lo empennó.*

27 S. B. y Esc. 2. *que es rendudo.*

I. Ley antigua.[1]. *De non prendar.*

Defendemos á tod omne que non prende [2] por sí. E si el omne que es [3] libre prenda por sí mismo por fuerza á otri, pague el duplo del penno. E si el que prenda es siervo, peche el penno, é demas reciba C. azotes.

II. *Del penno que es furtado.*

Si algun omne dió á otri pennos por debda, é aquel penno quel dió fuere furtado, es tenudo por ladron.

III. El Rey Don Flavio Rescindo[4], rey de Dios.

Del penno que es dado por debda.

El penno que es dado por debda, si ende fué fecho escripto de la debda, hy el debdor [5] prometió en aquel escripto que pagarie [6] la debda al plazo [7], depues del [8] plazo pasado fasta [9] X. dias, el que lo acrovó [10], deve guardar los pennos. E si el sennor del penno [11] fuere á rayz, devel afrontar que pague su debda, é tome [12] su penno. E si no la quisiere pagare, ó non viniere por negligencia al dia del plazo, dalli adelantre deve dar usuras. E si el debdor [13] non viniere é non pagare la debda en aquellos X. dias assí cuemo es de suso dicho, estonz el acreedor [14] ensenne [15] el penno al sennor, é quanto asmaren él hy tres omnes buenos, por tanto lo venda: hy el acreedor tome del penno quantol deve [16] dar el sennor por penno, hy lo demas réndalo [17] al sennor del penno.

IV. *Si el penno non es rendido pues*[18] *que la debda quieren pagar*[19], *ó el precio.*

Si aquel que dió el penno por debdo al plazo quisiere pagar la debda, hy el tenedor [20] del penno non quisiere dar su penno, ó sil vendiere su penno ante del tiempo que es de suso dicho, ó sil metiere en su [21] pro, ó si no lo quisiere mostrar [22], quien lo tiene entregue el penno al sennor, é demas peche la meytad de quanto valie el penno á su sennor.

V. El Rey Don Rescindo[23].

Si algun omne es tenudo de muchas debdas ó de muchas culpas.

Si algun omne es culpado de muchas debdas ó de muchas culpas, aquel omne que [24] primeramientre ge lo demandare, ó mostrare ó por iuyzio, ó por prueva, ó por su confesion, á aquel deve primeramientre fazer paga. E si vinieren [25] muchos demandadores de so uno, deve fazer paga á cada uno segund quel [26] deve; é si non, sea siervo de todos, hy el iuez deve saber [27] á quien devie mas, ó á quien ménos; é segund aquelo faga pagar á cada [28] uno, é daquello que fincar faga pagar á los otros cuemo viere. E si non oviere onde pague á los otros debdores, deve seer [29] siervo daquellos por la debda.

1 Ley antigua *falta en el Toled. Malp. 2. y Esc. 1.*
2 *Malp. 2. Camp. Esc. 1. y 3.* prinde. *E. R. Esc. 2. y 5.* pendre.
3 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* E si el ome que es libre non tomare pennos por lo que empresta, é prendar (*Malp. 2.* é prenda) por sí mismo por fuerza las cosas de su debdor sin su mandado, pague el duplo.
4 *En el Toled. y Malp. 2. falta.*
5 *Camp.* devedor.
6 *Camp.* paguaría. *E. R.* pagaria.
7 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* al plazo nombrado.
8 *S. B. E. R. B. R. 2. y Malp. 2.* el.
9 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* fasta X. dias lo deve atender el que lo acrovó, et deve guardar los pennos, é tornallos pennos á cuyos son en salvo. E si el sennor.
10 *B. R. 1.* acrió. *Camp.* acreeó. *Esc. 3. 5. B. R. 2. y 5.* acreyó. *E. R. Bex. y Esc. 6.* acrevó.
11 *B. R. 3.* el sennor de los pennos. *M.* penno non fuere araiz.
12 *B. R. 2. Esc. 3. y 5.* prenda.
13 *Camp.* deldor. *E. R.* devedor.
14 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* el (*Malp. 2. y Esc. 1.* creedor) heredero ensenne el penno al sennor de la debda (*Malp. 2. y Esc. 1.* de la cibdad ó al alcalde) é al alcalde, é quanto asmaren ellos y tres omes buenos, por tanto lo venda, et el acreedor sea poderoso de vender el penno por quanto le deve el sennor del penno, é lo demas.
15 *B. R. 1. 2. Esc. 5. y 6.* ensinne.
16 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* deve el sennor del penno.
17 *S. B. y Esc. 2.* riéndalo. *B. R. 1.* denno. *Camp.* dianno. *Esc. 6.* dailo. *B. R. 2.* renda al.
18 B. R. 1. y Esc. 3. *porque.* Camp. *pois que la delda ye pagada.*
19 *ó el precio* falta en S. B. y B. R. 2.
20 *Esc. 1.* sennor. *E. R.* tomador.
21 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en su pro, ó lo emprestare, ó lo negare, ó lo tuviere empennado, ó si non lo quisiere mostrar quien lo tiene, entregue este penno mismo al sennor así como lo recibió, é demas peche la meatad de quanto valíe el penno á su sennor, y estuence tome su aver. *Esc. 5.* en su provecho.
22 *Esc. 3. 5. B. R. 2. y 3.* demostrar.
23 *S. B.* Don Cindo.
24 *Malp. 2. y Esc. 1.* á quien primeramientre devie, lo mostrare per juicio.
25 *Esc. 3. 5. y B. R. 2.* venieren. *M.* vinien.
26 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* segunt lo quel deve, si en su buena a entrega pora pagallos, ó por facer emienda de sus culpas si es fechor, et si non sea siervo de todos, hy el alcalde deve saber bien de cierto á quien debia mas, ó á quien ménos, é á quien ficiera mayor tuerto, et segunt aquello ficier, faga pagar de la buena á cada uno.
27 *M.* catar.
28 *M.* pagar cada uno.
29 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* deve seer siervo (*Malp. 2. y Esc. 1.* siervo él, é quanto a poco) é la contía poco ó mucho que lo partan aquellos por la debda que les deve, ó por las culpas que les fizo.

VI. *Cuemo deve omne demandar la debda que deve el muerto, ó la fuerza que fizo.*

Si algun omne es culpado, hy en su vida non el fuere demostrado, non es tuerto que lo demuestre omne depues de su muerte [1]. Et que esto non faga nengun omne por enganno daquel que a su buena del muerto, mandamos en esta ley que si alguno [2] acusar á su debdor, ó á omne quien le fiziese fuerza, ó otro tuerto, depues de la muerte del debdor, non le sea esto creido, si lo non demostrar por escripto ó por buenas testimonias [3]. E si lo pudiere mostrar, hy el muerto non dexó fiios, mas dexó su buena á sus franqueados ó á otras personas, cada uno segun lo que tinie [4] de la buena pague á cada uno, é faga emienda de la [5] debda. E si fiios oviere, hy ellos ovieren su buena, ellos lo deven emendar por su padre. E si aquel debdor murier sin [6] fabla, aquellos sus propinquos que ovieren la buena, deven fazer emienda por él. E los fiios [7] ó los propinquos que non ovieren la buena, non deven seer tenudos [8] por pagar nada. E si el muerto dexó alguna cosa á alguno, é aquello que demandan es mas que lo que dexó, é sus fiios ó sus propinquos [9] non quieren fazer emienda por él, deven dar la buena que tiniem [10] del muerto á aquel que demanda, é seer quitos [11].

VII. TITOL [12] DE LAS FRANQVEZAS É [13] DE LOS FRANQVEADOS.

1 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. depues de su muerte, nin á sus fiios, nin á sus herederos non deve ninguno demandar, nin metier en pena de sus buenas, mas mandamos en esta ley.

2 *E. R. y Bex.* se querela de so debdor quel. *M. y otros* ha su.

3 *Toled. B. R.* 1. *y Esc.* 1. testimonias, é lo pudier mostrar, hy el muerto. *Malp.* 2. testimonias, é si lo pudier mostrar, hy el muerto. *S. B.* buenos testimonios, é lo pudiere probar, é si el muerto.

4 *S. B. B. R.* 1. *y Malp.* 2. tiene.

5 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. de la debda ó de la culpa del muerto. E si fiios.

6 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. sin fabla, é non dexar fiios, aquellos sus propincos ó sus fiios de los propincos que ovieren.

7 *M.* Elos.

8 *Camp. y Esc.* 3. tenudos de pagar.

9 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. propincos que tienen su buena non quieren.

10 *S. B. B. R.* 1. *y Malp.* 2. tienen.

11 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. *añaden*: maguer que non y a (*Malp.* 2. haya) complimiento.

12 *Esc.* 1. DE LOS FRANQVEADOS, DE LAS FRANQVEADAS, E DE LAS ACVSACIONES.

13 *Esc.* 3. FRANQVEAMIENTOS. *Malp.* 2. E DE LAS FRANQVEADAS. *Esc.* 5. E DE LOS AFORRAMIENTOS. *Bex. y E. R.* E LOS OMNES FRANQVEADOS.

14 B. R. 1. 2. Malp. 2. S. B. Esc. 2. 3. y 5. *que anda libre*, y así en la ley.

15 S. B. B. R. 1. Esc. 2. y 5. *que es demandado*. Malp. 2. *que demandó*. Esc. 1. *demanda*.

16 Camp. y Esc. 2. *al que*.

17 En Malp. 2. y Esc. 1. se sigue la ley XII. con este epígrafe: *Que los franqueados &c.* En los demas códices estan unidas las dos leyes.

18 Malp. 2. y Esc. 1. *non oviere legítimos*, y así en la ley.

19 Malp. 2. y Esc. 2. *ni nenguno de su linage*, y así en la ley.

20 Malp. 2. y Esc. 1. *sennor, nin de sus herederos*, y así en la ley.

21 Malp. 2. *sennores que los franquearon, é sirvan á otros.*

22 *Esta ley falta en Malp.* 2. *y la repiten los códices castellanos el lib. VI. tit. V. l. XXI., adonde se pondrá solamente como en el texto latino.*

23 Esc. 3. y 6. *periuro*.

I. *Si algun siervo es franqueado por testiguo ó por escripto.*

Si algun omne franquear [1] su siervo por escripto ó por testimonio [2], tal franqueza deve seer firme si oviere tres testimonias, ó V. que devan seer creydos. E si aquel que les franquea diere alguna cosa á estos que franquea, dévenlo aver si [3] ovieren escripto [4] ó testimonias.

II. *Si el siervo aieno ó el [5] de comun es franqueado.*

Si alguno franquea siervo aieno, ó que avie de [6] mancomun con otri, tal franqueamiento non vala. E aquel que lo franqueó dé otro [7] siervo con [8] aquel al sennor [9]. E si el sennor quisiere que sea franqueado, deve aver dos siervos [10] por él, é aquel sea franqueado. Otrosí mandamos de las siervas. E si alguno quisiere franquear el siervo que a [11] con otri, mandamos que si algun [12] sacerdoth ó algun diachono [13] estidieren [14] delantre, que non ge lo dexen fazer; ca tal franqueamiento non deve valer. Onde si alguno quisiere franquear el siervo que a con otro [15], primeramientre ge lo deve [16] quitar con sus companneros ó por ruego ó por precio; hy en tal manera puédelo franquear antel sacerdoth ó antel diachono; é tal franqueza puede [17] seer firme. E si alguno [18] franquear el siervo comunal antel sacerdoth ó antel diachono sin voluntad de su compannero, pierda la partida que avie en el siervo, é áyala su compannero: ca [19] la su partida, si la quisiere dexar, bien lo puede fazer.

III. *De los que dizen que son libres.*

Si el siervo dixiere que es libre, luego el iuez le deve defender, é darle espacio que pueda [20] buscar sus [21] testigos é sus muestras [22]. E todavía en tal manera, que el sennor non pierda su servicio [23] entanamientre [24] del siervo, ni el siervo non pierda su bienfazer [25] del sennor.

IV. *Si aquel que es libre es demandado por siervo, y es libre.*

Si [26] aquel que es libre es demandado por siervo, aquel que lo demanda por siervo non lo deve tener en su [27] guarda; mas el iuez deve catar quel dé recabdo á aquel que lo demandó [28], que nol faga nengun tuerto.

V. *Si algun omne tuelle alguna cosa á aquel que es demandado [29] por siervo.*

Si algun omne tuelle alguna cosa á omne que es libre ó franqueado, é depues le quiere demandar por siervo, devel entregar primeramientre lo que [30] tomó, é depues demandarle [31].

VI. *Si algun omne quisiere demandar por siervo al que [32] otorgó antel iuez que era libre.*

Si algun omne lamó [33] su siervo libre antel iuez, é depues le quiere demandar por siervo, aquel [34] finque por libre, hy este dé otro [35] siervo á aquel que lamó siervo.

1 *Esc. 1. y 3.* franquea. *E. R.* franqueare.
2 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* testimonias en ora de muerte, tal franqueza sea firme, si oviere y tres testimonias, ó V. que devan seer creidas; é si les es testiguado ante que pasen VI. meses. E si aquel que lo franquea diere alguna cosa á estos que franquea, dévenlo aver, si lo ovieren nombrado en el escripto de su franqueamiento, ó por tres testimonios que conozcan aquella donacion misma: desí así ayan la donacion los franqueados.
3 *Camp.* se hi ovier.
4 *En M. falta* testimonias. *E. R.* escripto ó tres testimonias.
5 B. R. 1. Esc. 1. 3. Malp. 2. y Toled. *el comunal*, y así en la rúbrica.
6 *Malp. 2.* de comun. *E. R. B. R. 2. y Esc. 3.* mancumun.
7 *Malp. 2. y Esc. 1.* otro tal siervo como aquel al sennor.
8 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* como aquel al sennor del siervo.
9 *Camp. Esc. 2. y 3.* al sennor del siervo.
10 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* los siervos tales (*Toled.* talles) por él.
11 *Bex. y Esc. 6.* que es dotri.
12 *Esc. 3.* algun clérigo ó algun sacerdote.
13 *Camp.* diágono.
14 *Toled. y Malp. 2.* estudieren. *B. R. 1.* estodieren. *M.* estidiere. *Esc. 1.* estudiere.
15 *Esc. 3.* que haya con otro.
16 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* lo deve partir. *S. B. E. R. Bex. y Esc. 6.* quitar de sos.
17 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* deve.
18 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* E si alguno franqueare el comunal (*Malp. 2.* el comun) siervo ante buenas testimonias sin voluntad.
19 *S. B.* é si la su partida le quisiere. *Bex.* et si la sua partida le.
20 *M.* deva.
21 *S. B. y E. R.* sos testimonios. *Bex.* testimonias.
22 *Camp. y B. R. 2.* mostras.
23 *Esc. 2.* fuero.
24 *S. B. y Malp. 2.* entanamientra. *Bex.* non pierda so servicio ni el siervo. *Esc. 3.* entala mientre. *Esc. 5.* entanamiente.
25 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* la libertad (*Malp. 2.* libredad) á que se aclama.
26 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* Si aquel que es libre es demandado por siervo, aquel que lo demanda por siervo métalo en prision, é el alcalle deve catar quel dé recabdo que demuestre su franqueza: desí suéltelo que faga su labor, é aquel que lo demanda quel non faga nengun tuerto.
27 *E. R. Bex. S. B. y Esc. 2.* so poder. *Camp.* en sua casa.
28 *B. R. 1. y Malp. 2.* demanda.
29 Malp. 2. *demandó.* Esc. 1. *demanda.* Camp. *demandan.*
30 *S. B. y Malp. 2.* lo quel.
31 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* demandarle lo que quisiere.
32 Toled. Malp. 2. y Esc. 1. *el que dixo ante el alcalde que era libre.* E. R. y Esc. 3. *el que dixo.*
33 *B. R. 1. y 2.* xamó. *Esc. 1.* llamó. *E. R.* chamó.
34 *Camp.* al que fezo por liure, este. *Esc. 1.* aquel que fincó libre sea libre, hy.
35 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* dé otro siervo al alcalle.

VII. *Si algun omne libre dize por*[1] *miedo que es siervo.*

Si[2] algun omne libre dize por miedo que es siervo, nol deve empeezer; mas deve seer presentado[3] antel iuez, é prueve que es libre; é si no lo pudiere provar, finque por siervo.

VIII. Ley antigua[4]. *Si aquel que es libre es demandado por siervo, ó si aquel que es*[5] *demandado por siervo dize que es libre.*

Qui demanda omne libre por siervo, deve mostrar[6] por que es su siervo. E[7] si aquel que es siervo dize que es libre, otrosí deve mostrar que es libre. Hy el iuez deve tomar por testimonias los que fueren meiores, é mas. E si por ventura el iuez fuere corrompido[8] por precio, é condempnare[9] aquel que non devie, el que lo[10] corrompió hy el iuez deven seer penados[11] segund la ley cuemo falsos.

IX. *Por qual cosa el omne*[12] *franqueado deve seer tornado en servidumbre.*

El que franqueó su siervo ó su sierva por escripto antel sacerdoth, ó ante dos testimonios, ó ante tres, é mandar que del tiempo[13] daquel escripto adelantre[14] fuesse franqueado, é nenguna cosa, ni nengun poderío non retovo[15] en él; atal franqueza[16] non puede[17] seer desfecha, fueras si aquel que es franqueado desondrar[18], ó denostar, ó acusar su sennor[19] que lo franqueó: ca por tales cosas puede seer tornado en servidumbre[20]. E si el sennor dize que retovo algun poderío en[21] él, é si por el escripto non puede mostrar aquello[22], las testimonias que fuéron[23] al franqueamiento digan verdad antel iuez, é lo que fué puesto[24] vala.

X. *Si el franqueado faze tuerto al sennor que lo franqueó.*

Si el franqueado desondrar ó fizier tuerto á su sennor quel franqueó, ó si lo firiere con punno ó con otra cosa, ó[25] sil acusar falsamientre de tal cosa que semeie[26], que devia[27] seer descabeszado, puédelo tornar por su siervo si el sennor lo puede[28] provar[29].

XI. *Que*[30] *los franqueados pueden seer testimonias, é non contral sennor que los franqueó*[31], *ni contra sus fiios*[32].

El fiio ó el heredero del sennor non puede tornar el franqueado en servidumbre por siervo, mas deve[33] guardar lo que fizo su padre en todas maneras. Mas aquel que es franqueado, nin sus fiios, nin sus nietos non deven seer pesquisas contra los fiios de su sennor, nin contra su linage; é si lo fiziere, non sea creido, é sea tornado por siervo. Mas en otras cosas pueden demandar su derecho á sus fiios ó sus[34] nietos de su sennor.

XII.[35] *Que los franqueados non puedan testimoniar.*

El omne franqueado ó la muier franqueada non pueden seer[36] contra nengun omne testimonio, fueras[37] ende en el pleyto que non

1 Camp. y B. R. 2. *con.*
2 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. Si algun ome libre se otorga (*Toled.* se otorgare é dice por miedo) por miedo que es siervo, non vaya por libre, si non pues que lo probare antel alcalde; é si non pudiere probar su libertad, sea siervo daquel á quien se otorgó por siervo.
3 *Camp.* mostrado.
4 Ley antigua *falta en Toled. Malp.* 2. *y Camp.*
5 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *si aquel que es siervo.*
6 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. mostrar antel alcalle.
7 *B. R.* 1. *y Malp.* 2. ó si.
8 *S. B.* corrompudo. *Malp.* 2. *Esc.* 2. *y Camp.* corrumpudo. *B. R.* 2. corrumpido.
9 *Camp.* condampnar.
10 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. el que demanda (*Toled.* demande) y el alcalle. *B. R.* 2. corrumpió.
11 *S. B. y Esc.* 2. tormentados. *Esc.* 5. condempnados.
12 B. R. 1. Malp. 2. y Esc. 1. *siervo franqueado.*
13 *Malp.* 2. del tiempo escripto adelantre. *Esc.* 1. desde el tiempo del escripto adelantre.
14 *Esc.* 3. de aquel tiempo andelantre.
15 *Camp. y E. R.* retevo. *Esc.* 1. non retovo en él y le diere carta de su franqueamiento, atal franqueza. *Esc.* 3. non retuvo sobre él.
16 *B. R.* 1. franquencia.
17 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. non pueda.
18 *S. B.* desornare. *B. R.* 1. desonrar. *Esc.* 5. desondra.
19 *Esc.* 1. su sennor, sea tornado en servidumbre: ca por tales cosas.
20 *Toled. Malp.* 1. *y Esc.* 1. en servidumbre del quel franqueó.
21 *S. B.* encuantra él. *Bex. E. R. y Esc.* 6. escontra él. *Camp.* poderío dél. *M.* poderío, é si.
22 *Esc.* 1. mostrar, aquellas testimonias que fuéron.
23 *B. R.* 2. furon. *Camp.* foron.
24 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. é lo que fué puesto, é lo que testimoniaren, vala. *M. E. R. Camp. y Esc.* 2. lo que fo (*M.* fué. *E. R.* fuere) puesto, *y falta* vala.
25 *Camp. Esc.* 1. 2. *y* 3. ó si lo.
26 *M.* semeiaba. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. semeia. *Camp. y Esc.* 3. semelle.
27 *Esc.* 2. deba. *Camp. M.* deve.
28 *Esc.* 1. *y* 2. pudiere.
29 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. probar antel alcalle.
30 M. *De cuemo los.*
31 M. *crió.*
32 Esc. 3. *sus siervos.*
33 *Esc.* 1. deven guardar los fijos lo que.
34 *Esc.* 3. los.
35 De Malp. 2. y Esc. 1. se ha tomado este epígrafe, y la numeracion de las leyes para conformarse con los códices latinos. En los demas castellanos, á excepcion del Esc. 3., está incorporada esta ley con la antecedente sin division ni separacion alguna. Esc. 3. *Que los franqueados non fagan pesquisa.*
36 *Esc.* 3. *y B. R.* 2. seer pesquisas contra. *Esc.* 1. non pueden ser testimonias en nenguna manera.
37 *Malp.* 2. fueras en el pleyto que mandamos los siervos testimoniar en logar que non puede aver ome libre por testimonio. Ca no nos. *B. R.* 1. fueras se eno pleyto non puede.

puede [1] aver omne libre por testimonio, é [2] otrosí dezimos de los siervos; ca non nos semeia derecho que el libre deva seer condemnado [3] por el testigo del que es franqueado. Mas elos [4] que nascieren del franqueado [5] ó de la franqueada, pueden seer testigos contra tod [6] omne.

XIII. El Rey Don Flavio Rescindo [7].

De la buena daquel que es franqueado si fiios non oviere.

Si el omne franqueado non oviere fiios legítimos, é murier, hy el sennor le diera alguna cosa, é se [8] partió de él, é se fué pora otro logar, todo lo que a deve tornar á su sennor [9]. E si el franqueado, seyendo [10] en la tierra, ganare alguna cosa de su trabaio, la meatad deve aver el sennor, é el otra meetad deve aver el franqueado, é faga dello lo que quisiere. E si otro sennor buscar é ganar alguna cosa [11] con él, la meetad deve aver el sennor que lo franqueó, y el otra meetad deven aver los fiios del franqueado [12], si quier sean libres ó servos, ó el franqueado la [13] puede dar á quien quisiere, é aquello quel dió el sennor deve tornar en poder del sennor [14]. E otrosí mandamos guardar de las muieres franqueadas, é queremos ennader en esta ley que ningun omne franqueado, ni nenguna muier franqueada non desempare su sennor mientre que visquiere; é si lo fiziere, deve perder quantol sennor le diera, é seer tornado en [15] su poder del sennor.

XIV. *De las condiciones que pone el sennor quando franquea su siervo.*

Todo omne que franquea su siervo por escripto, hy en el franqueamiento le manda [16] que non aya poder de fazer nada de su peguiar, si el franqueado ó la franqueada lo viendiere depues ó lo diere, non deve valer [17]; mas el sennor ó sus fiios lo deven demandar [18]. E si el sennor quando lo franqueó no lo [19] defendió que non pudies vender nin fazer lo que quisiere de su peguiar, depues que fuer franqueado puede dello fazer lo que quisiere. Mas si muriere sin fabla, é fiios non oviere [20], todo lo deve aver el sennor ó [21] sus fiios.

XV. *De los siervos del rey [22] franqueados é de los de la corte.*

Si alguna cosa dubdosa non oviese [23], non seríe menester á nos de fazer ley en nuestro tiempo [24]. E porque las cosas de la corte son apocadas muchas vezes por los siervos de la corte que se fazen libres, é non lo son: non [25] lo diziemos por aquellos que lo merecen que sean libres; mas por aquellos que lo fazen por enganno: é daquí [26] adelantre establescemos que los siervos de la corte non sean libres, si el rey non [27] fiziere escripto por su mano.

XVI. *De los siervos de la corte franqueados é de sus cosas.*

Los siervos de nuestra corte non mandamos que puedan franquear los otros sus siervos [28]; é si lo fizieren, el franqueamiento non vala, si non fuere por nuestro otorgamiento. E otrosí dezimos, que los siervos de nuestra corte non puedan vender sus sier-

1 *Esc.* 2. pudiere.
2 *Esc.* 1. por testimonio, que mandamos que los siervos puedan testimoniar en lugar o libres non a. Ca.
3 *M. Malp.* 1. *Bex. E. R. Camp. y S. B.* acomendado. *Esc.* 6. condanado.
4 *S. B.* Mas si el fijo ó la fija del franqueado. *Camp. Esc.* 1. *y* 3. Hi los.
5 *Malp.* 2. é de la. *Esc.* 1. y de la.
6 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. tod ome, mas non contra sus sennores nin contra sus fijos.
7 *Falta en S. B. y Malp.* 2.
8 *B. R.* 1. *Malp.* 2. *Esc.* 1. 3. *y Camp.* ó se partió.
9 *Toled.* sennor é á los fijos del sennor. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. al sennor ó á los fijos del sennor, ó á sus herederos. *Bex. B. R.* 2. *S. B. Esc.* 2. *y Camp.* á so sennor ó á los fijos del sennor (*Camp.* fillos).
10 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. labrando en la tierra (*Esc.* 1. del sennor) de su sennor, gana.
11 *Esc.* 3. alguna cosa so él. *E. R.* cum él. *B. R.* 2. su elle.
12 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. franqueado si es muerto. E si fuere vivo, aya ende la meetad, é los erederos del sennor la otra meetad si fuere muerto. E si el sennor fuere vivo, aya la meetad, é la otra ayan los herederos del franqueado, si quier sean siervos ó libres, é el.
13 *M. y Esc.* 5. lo puede.
14 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. é aquello quel dió el sennor, deve tornar á él. E otrosí. *M.* á quien quisiere aquello quel dió el sennor.
15 *Camp.* en servidumne.
16 *M.* demanda. *Camp.* mandar. *E. R.* le mete.
17 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. valer: ca todo es del sennor ó de sus herederos. E si el sennor.
18 *S. B. Bex. E. R. y Esc.* 6. aver.
19 *Esc.* 3. le dió poder que. *Esc.* 5. non le.
20 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. oviere legítimos.
21 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. ó sus fijos ó sus herederos.
22 Malp. 2. y Esc. 1. *rey ó de la corte, franqueados.* B. R. 1. *rey é de los franqueados de la corte.* S. B. *rey ó de los franqueados de la corte.*
23 *Esc.* 1. 3. 5. *y B. R.* 2. aveniese.
24 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. tiempo por lo que es de venir. *M.* de la corte que estien libres.
25 *E. R. Malp.* 1. *S. B. y Esc.* 2. é non lo decimos nos. *Malp.* 2. *y B. R.* 1. no lo decimos nos.
26 *Esc.* 1. E por ende daquí.
27 *M.* non lo ficiere. *Camp.* non los fecier escripto. *Esc.* 1. non les ficiere.
28 *Malp.* 2. *y Esc* 1. siervos sin nuestro mandado, ó nuestro conseio, é nuestra licencia.

vos [1], nin heredade á [2] nengunos omnes libres, fueras á los otros nuestros siervos; é si dieren tierras [3], ó siervos á églesias ó á pobres, non vala [4]; ca de las otras cosas que fincan les mandamos dar por su [5] alma. E si non ovieren otra cosa fueras tierras ó siervos, estonz mandamos [6] que puedan vender de las tierras ó de los siervos á los otros nuestros siervos assí cuemo es de suso dicho; mas mandamos que nengun omne libre non lo compre [7], hy el precio que ende [8] ovieren mandamos que lo den á pobres é á las eglesias por su [9] alma.

XVII. *Que los franqueados ni los siervos non se casen con linaie [10] de su sennor.*

Muchas vezes viemos el poder de los siervos exáltado [11] mas que non devie, é los sennores abaxados; ca algunos siervos depues que son franqueados de los sennores, ó ellos ó su linaie asman [12] de casar con linaie de su sennor que los franqueó, é de fazerles mucha contraria [13]; é assí la parte aviesa [14] es fecha noble por dono [15] de franqueza, é la parte noble es fecha vil por el suzio casamiento. Onde la claridad [16] del noble linaie es fecha vil dalí onde los siervos ganan la [17] franqueza. Doncas [18] por tal que la natura del noble linaie non pierda su ondra, é aquellos que fuéron siervos se miembren de su servidumbre, é non demanden las cosas que les non son dadas, mandamos por derecho que si el omne franqueado, ó alguno de su linaie se osare [19] casar cum [20] algum del linaie de sus sennores, ó les fizieren alguna contraria [21] ó algun danno [22], luego manamano sean tornados en servidumbre daquellos á quiem fiziéron el danno ó la contraria. Ca muy desconvenible cosa es que el siervo, porque [23] es franqueado, empeesca á la dignidad del sennor quel franqueó, hy el siervo por tal razon sea levantado, hy el sennor sea abaxado [24], é non es menester que el fiio del sennor aya danno, porque cuidó [25] el siervo fazer tal nozimiento [26].

XVIII. *De los franqueados que entran en órden, que non sean tornados en servicio [27] de su sennor.*

Si algun omne dió á la eglesia por su alma, ó á santidad [28] ó á religion, su siervo franqueado, non deve mas tornar en servicio [29] de sus fiios por ninguna guisa [30]; ca la cosa que es ya dada á Dios, non deve mas tornar en poder de los omnes.

XIX. El Rey [31] Don Flavio Egica.

De los franqueados del rey é de sus fiios cuemo deven guardar [32] el rey en la hueste [33], é con quien deven andar.

Nos guardamos bien nuestra tierra [34] é nostro regno por las leyes que fazemos [35] estonz quando nos podemos defender de nostros enemigos, é avemos quien nos defen-

1 *Malp. 2. y Esc. 1.* siervos nin sus tierras. *M. Bex. Camp. B. R. 1. y Malp. 1.* siervos, nin dar á herederos ni á nengunos omnes.
2 *Malp. 2. y Esc. 1.* nin á omes libres. E si les fuere menester de vender de sus buenas ó de sus siervos, no lo puedan vender, fueras.
3 *M.* tierras, ó vinnas, ó siervos.
4 *B. R. 1. y Camp.* non vala nada. *Malp. 2. y Esc. 1.* non vala su donacion nin su testamento.
5 *M. Camp. B. R. 1. 2. y Esc. 5.* otras cosas las mandamos dar por su alma que fincan.
6 *Esc. 3. y 5.* les mandamos.
7 *Malp. 2. y Esc. 1.* non ge lo compre.
8 *B. R. 1. Esc. 1. 2. S. B. y Malp. 2.* dende.
9 *Malp. 2.* por sus almas. *Esc. 3.* por su ánima.
10 Esc. 2. *muger.* Esc. 5. *lenage.* Camp. *con el linnage.*
11 *B. R. 2.* enxâltado mas que non devie. *M.* sobrepoiar.
12 *Toled.* aman. *Bex. y Esc. 6.* osman.
13 *Esc. 1.* muchas contrarias. *Esc. 3.* muchas contrallas.
14 *Malp. 2. y Esc. 1.* vil. *E. R.* adversa.
15 *B. R. 2. y M.* danno. *Malp. 2. y Esc. 1.* estado.
16 *S. B.* caritat. *Camp.* caridat. *Esc. 5.* claridade. *Malp. 2. y E. R.* caridad. *Esc. 1.* cibdat.
17 *Esc. 5.* aquella.
18 *Esc. 3. y Camp.* Et por ende por tal. *Esc. 5.* Pues por tal.
19 *Toled.* se atrevier de casar con alguna del lenage de sus sennores. *Esc. 1. y Malp. 2.* demandare casamiento á alguna persona del linnage de sus sennores, y aquel fue pariente de luenne, y fue osado de se casar con ella, ó les ficieren.
20 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* con alguno.
21 *S. B. y Esc. 2.* contralla.
22 *Malp. 2. y Esc. 1.* danno, ó algun pesar, ó algun tuerto, ó alguna desondra, fueras end en demandándol su derecho si ovier con él pleytesía (*Esc. 1.* pleyto) buenamientre. E si el franqueado ficiere algun tuerto al linage de su sennor, é toviere razon dotri contra el sennor por le facer danno á él ó (*Esc. 1.* ó al linage de so sennor) á su sennor, ó por le facer perder algo de lo so, luego man á mano sean tornados en servidumbre daquellos á quien fizo el danno ó la contralla por casar con la sennora ó con los fijos de sus sennores. Ca muy.
23 *B. R. 1.* pues que. *Camp.* pois que.
24 *M. y B. R. 2.* abayxado.
25 *Esc. 3. 5. y B. R. 2.* porque dió poder al siervo de facer. *M.* al siervo. *Malp. 2.* el siervo al sennor fazer.
26 *S. B. y B. R. 2.* nocemiento. *Camp. y Bex.* nucimiento.
27 B. R. 1. S. B. y Esc. 2. *servidumbre.* Esc. 5. *servedumbre.* Camp. *servedumne.*
28 *Toled.* cidat. *Esc. 2.* santidade. *Camp.* á la yglesa por sua sanctidat. *E. R.* por sua buena.
29 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 3.* servidumbre. *Esc. 5. y B. R. 2.* servedumbre. *Camp.* servedumne.
30 *Camp. B. R. 2. y Esc. 6.* por nenguna cosa.
31 *S. B. y B. R. 1.* El Rey Egica. *En Malp. 2. falta la firma. Esc. 2. 5. B. R. 2. y 3.* El Rey Egica y Vutiza.
32 B. R. 1. Esc. 1. y 3. *guardar al rey.*
33 Camp. y Esc. 5. *hoste.* Desde aqui falta lo demas en B. R. 1. 2. 3. E. R. Camp. Bex. S. B. Esc. 2. y 5.
34 *Esc. 1.* nuestra corte. *E. R.* nuestras cosas.
35 *S. B.* ficiemos.

da. E maguer que nos avemos en nostra[1] tierra gentes muchas que lidien por nos, é que nos defiendan, no nos empeesca nada, si[2] nostra companna es acrecentada por los franqueados del rey [3] é de su corte. Onde porque es derecho é razon que dalí [4] ayan el servicio onde oviéron [5] el bien fazer de franqueza; por ende mandamos en esta ley que aquellos que son franqueados, é todos los otros que vinieren dellos, todos aguarden [6] el rey en la hueste; hy el rey les mande cuemo devan andar, é cuemo devan fazer, é aquel que fincare en casa en[7] el tiempo quel rey fiziere hueste, é non quisiere seguir el rey, assí cuemo es dicho, sea tornado en servidumbre daquel sennor quel franqueó[8]. Mas aquellos non sean tenudos por esta ley los que fincaren en la tierra por algun negocio de mandado del sennor [9], ó del rey, ó del conde, ó por otra cosa tal, que por [10] nenguna manera non pueden [11] ir.

XX. [12] *Que los franqueados non desemparen sus sennores.*

Muchas vezes viemos que muchos franqueados desempararon sus sennores que los franqueavan. E porque la voluntad delectosa dellos vee el freno de la servidumbre alargado, quieren seer eguales con sus sennores [13]. E por ende nos establescemos en esta ley que todo omne franqueado [14] ó sus fiios que dexan sus sennores[15], ó de su linage por arte ó por algun enganno, luego manamano sean tornados en servidumbre. Mas los fiios daquellos que son franqueados, que dexan su sennor [16], deven aver tal pena qual es dicha en la ley de suso.

LIBRO VI.[17]

De los malfechos, et de las penas, et de los tormentos.

I. TITOL DE LOS QVE ACVSAN LOS MALFECHORES [18].

I. *Que el sennor[19] del lugar[20] deve demandar el siervo que es acusado.*
II. *Por quales cosas ó en qual manera los omnes libres deven seer tormentados.*
III. *De los[21] omnes libres que fazen mal á los que se querellan.*
IV. *Por quales cosas ó en qual manera los siervos [22] seyan tormentados contra los sennores.*
V. *Por quales cosas ó en qual manera el [23] omne franqueado seya tormentado.*
VI. *En qual manera la acusacion deve seer fecha ante el rey[24].*
VII. *De la piedat de los principes.*
VIII. *Que aquel solo deve aver la pena [25] que fiziere la culpa.[26]*

1 *B. R. 1.* en nuestra gente quien lide por nos, é quien nos defenda, no nos empeesce nada. *Camp. y B. R. 2.* que liden. *B. R. 2. y 3.* en nuestra gente muchos. *E. R.* giente.

2 *Toled. B. R. 2. 3. Malp. 2. Esc. 5. y Camp.* si nuestra hueste (*B. R. 2.* hoste) é nostra companna. *S. B. y E. R.* si nuestra tierra é nuestra companna.

3 *S. B. B. R. 1. Esc. 2. 3. y Camp.* ó de.

4 *S. B. y Malp.* 2. dallí. *Esc. 3.* de allí ayan servicio.

5 *B. R. 1. Esc. 2. S. B. y Malp. 2.* ovieren.

6 *Toled. B. R. 1. y Malp. 2.* aguarden el rey é la hueste.

7 *Esc. 5.* el tiempo. *Esc. 3. y B. R. 2.* en tiempo. *Esc. 2.* en el tiempo quando.

8 *Esc. 3. 5. y 6.* que lo franqueara.

9 *M.* algun negocio del sennor.

10 *B. R. 1. y Malp. 2.* en nenguna. *Esc. 2.* en nenguna guisa. *S. B.* en ninguna.

11 *S. B.* podien. *B. R. 1.* pueda. *Esc. 2. y 5.* podien. *Camp.* podan.

12 Esc. 3. *Que los franqueados non deven ser sennores.*

13 *Toled. y Malp. 2.* sus sennores é de sus herederos.

14 *Malp. 2.* franqueado ó franqueada.

15 *Toled.* sus sennores é (*Malp. 2.* sus nietos) sus fijos, é sus nietos, é sus visnietos, é los de su linage. *Esc. 3. y 5.* ó los fijos de sus sennores.

16 *Toled. y Malp. 2.* su sennor, é pasan este término, sean tornados á servidumbre con sus padres mientre que fuesen vivos.

17 En el M. S. B. B. R. 1. y Esc. 1. no tiene epígrafe este libro. En el Toléd. y Esc. 1. dice: *De los laidos fechos et de las tormentas.* Sus títulos son V. En Malp. 2. *De los malfechores et de sus tormentos.* Esc. 3. *De los forfechos et de las penas et de los tormentos.*

18 *Esc. 3.* DE LOS ACVSADORES E DE LOS FORFECHOSOS. *Esc. 1.* DE LOS QVE SE QVERELLAN DE LOS MALOS FECHOS ET DE LAS ACVSACIONES. *Malp. 2.* DE LOS QVE ACCVSAN LAS COSAS FEAS, E FIRMAN A ELLOS LAS ATREVENCIAS.

19 Malp. 2. y Esc. 1. *Que el siervo acusado deve seer demandado á su sennor, ó al mayor del logar*, y así en la ley.

20 Esc. 5. *loguar.* E. R. *luguar.*

21 En Malp. 2. y Esc. 1. falta este epígrafe.

22 Malp. 2. *siervos ó las siervas.... por sus sennores*, y así en la ley.

23 Malp. 2. *los siervos é los franqueados sean tormentados*, y así en la ley.

24 Esc. 3. *iuiz.*

25 Esc. 5. *iusticia.*

26 *Esc. 1. dice á continuacion de la rúbrica, y ántes de la ley I.*: Del conceio de Cartagena de Marruécos VII. de XVIII. obispos enna era de CCCC. annos. Capítulo primo. Mandamos que aquel no sea rezebido por acusador de clérigos nin de legos que fuere descomulgado.

I. El Rey Don Flavio Rescindo [1].

Que el sennor del lugar deve demandar el siervo que es acusado.

Si algun siervo es acusado de algun malfecho, el iuez mande al sennor del siervo [2] que lo presente [3] delante sí; é si el sennor [4] no lo quisiere presentar, el conde, ó el sennor de la cibdad lo constringa fasta que lo presentare [5]. E si non pueden [6] fallar al sennor [7], el iuez deve prender el siervo, é guardarle [8].

1 *En M. y Esc. 1. falta el autor.*
2 *Malp. 2. y Esc. 1.* del siervo, ó á su amo, ó al mayor del logar que lo presente ante sí.
3 *S. B. Esc. 3. y 5.* delante sí. *B. R. 1. y Camp.* ante sí. *B. R. 2. y 3.* delantre sí. *E. R.* devante sí.
4 *Esc. 1. y Malp. 2.* el sennor, ó el amo, ó el mayordomo (*Malp. 2.* mayor) del lugar.
5 *B. R. 1. Esc. 1. 3. 5. S. B. y Malp. 2.* presente.
6 *S. B.* pudiere. *B. R. 1.* podier ajar.
7 *Malp 2. y Esc. 1.* al sennor en aquel logar, ó lo non sopiere, é non oviere quien ge lo recabde, el alcalde deve prender al siervo, é guardarle, é fazer iusticia dél.
8 *Esc. 3.* é guárdelo. *A continuacion de esta ley se hallan en el Esc. 1. las siguientes.*

Del concejo VI. de Toledo fecho en el tiempo del rey don Cintillan en el anno II. que él regnó fecho con V. obispos en la era DC. é LXVI. annos. Título XI.

Digna cosa es que la vida de los omes que non son culpados non sea ensuziada por la maldat de los acusadores. Et por ende si alguno acusa á otro, el acusado non sea ante metido á tormienta hata que el acusador venga presente, et las sentencias de las leyes et de los cánones sean requeridas. Et si la persona que acusa non es digna de fama et de costumbre, nin de buena vida, el acusado non sea iudgado nin tormentado por su acusacion, salvo se el fecho fuere de cosa que vaya contra rey ó contra su sennorío.

Del concejo IIII. de Marrocos fecho de CC. et XIIII. obispos en la era de C. et LXVI.

Siempre el alcalde deve demandar en iuyzio que vida faz aquel et de qual creencia es, que accusa al otro, et aquel que es acusado; et segun fallare, assí deve rezebir la accusacion.

La segunda razon del conzeio de Toledo XIII. en el quarto anno del rey don Ervigio fecho de quarenta et VIII. obispos por mandado del rey sobredicho en la era de DCC. et XXI. annos.

Vna cosa mucho spantada et mucho de llorar llegó al nuestro conzeio, que en tanto deve ser destruida et derraygada por el iuyzio del nuestro conzeio en quanto trae grant astragamiento, et grant quebrantamiento á los nuestros pueblos. Ca en los tiempos que hatagora passáron viemos del palazio del rey muchos, et llorámoslos de como cayan, los quales ó llos desposó de su ondra la muy cruel confession, et el iuyzio muy cruel de los reyes los mandó matar, ó los sumetió á desondra perdurable. Et este tan grant mal et tan grant pecado, et tan spantalbe, entendiendo el muy glorioso rey don Ervigio de como lo derraygaria, encoméndolo generalmientre á todos los obispos que lo tractasen entre sí, et que lo defiendiessen que lo non usassen daquí adelantre. Onde nos esguardando la su sentencia muy convenible establecemos aquesta cosa comunalmientre, que daquí adelantre non sea ninguno del palacio del rey, nin del convento de la sancta religion echado de su ondra, nin del servicio de la casa del rey por arte de sutileza del rey, ó por fuerza del poderío descomulgado, nen por assacamiento nen por malicia de voluntad mala de nengun ome, salvo si la culpa fuere manifiesta et fuere publicada por verdadera delantre todos; nen sea metido ante nenguno en cadena, nen sea metido á tormento, nen sea azotado, nen lle fagan mal ninguno, nen lle tomen nada de lo que ha, nen lo metan en cárcer, nen só guarda ninguna, nen lle ponguan miedo de una parte nen de otra por quel fagan confesar ascondida mientre muy cruel confession por miedo quel metan, ó enganno quel fagan Mas aquel que es accusado estando en su ondra et en su estado, et non lle faziendo ninguna cosa de lo que de suso es dicho, nen ninguna desondra, sea adozido delantre todos los saceedotes, et los ricos omnes et los infanzones pública mientre, et sea demandado con derecho, et exâminado en plaza, et se fuere dado por fechor sea lle dada la pena que mandan las leyes, ó se non fuere culpado, sea dado por salvo por iuyzio de todos. Pero aquellos que son atales de que ovieren sospecha que fuyran, ó que estan en tal lugar que se fuxieren, vendrá ende grant danno en la tierra, ó que devan seer guardados porque la tierra sea mas segura, estos atales sean metidos su buena guarda, et non les echen cadena ninguna, nin les fagan mal ninguno. Et en tal manera los guarden, que non los pongan espanto nin miedo, et que en el tiempo quando ovieren de seer iudgados sea luego presentes en non les fagan entre tanto ningun enganno, porque ellos departidos de sus mugeres, ó de sus parientes, ó aienados de sus cosas, fagan confesion contra su voluntad. Et si tal confesion fuere dada, mandamos que non vala en ninguna manera, mas segunt es dicho aquella confesion sea rezebida por verdadera, que fuere dada de la sua boca, et fuere por iuyzio de todos. Otrossí mandamos guardar esta riegla en todos los otros cristianos lindos que non son del palacio del rey. Et si el rey mandar azotar á tales commo estos por algunas culpas ligeras que fagan assí commo suele seer; pero no lexen por esto de testiguar, nin pierdan por ende sus cosas; mas si fueren acusados de alguna falsedat ó dotro pecado grant, non sean iudgados si non en la manera que de suso es dicha. Et este degredo, que fué fecho por el mandado de Dios segunt nos confiamos, si alguno de los reyes que an de regnar depues de nos non lo quisier guardar, ó lo non quisier leer, porque las personas de suso dichas sean dannadas en otra manera, ó sean muertas por grant malizia, ó perdieren su ondra et sus bienes, sea maldito de maldicion perdurable con todos los que con él otorgaren delantre la magestat del padre, et del fijo, et del spiritu sancto, et sea quemado en la candela enternal por siempre; et demas quantas cosas fueren fechas contra esta riegla desta nuestra sentenzia en qual quier persona que sea, ó qui quier qual sea tomado mandamos que non vala, nen sea iudgada en otra manera si non commo es dicho, nin pierda su ondra, nin sea metida á tormento. Et por ordenar nos estas cosas et otras talles non tollemos por ende el poder á los reyes de castigar los que mal fizieren lo que an de fazer; ca aquellos legos que non son culpados de falsedat, ó non fazen bien el servicio que deven fazer, ó son perezosos para comprir las cosas que lles son comendadas, que fagan estos atales, bien los puede el rey tirar daquel officio sen desondra dellos, et poner otros en so logar quales él toviere por bien.

II. El Rey Don Flavio Egica [9].

Por quales cosas ó en qual manera los omnes libres deven seer [10] tormentados.

Si las [11] cosas criminales non fueren meioradas por algun recabdo, la maldade de

9 *En Malp. 2. falta.*
10 Camp. y M. *tornados siervos*, y así en la rúbrica.
11 *B. R. 1.* Si ennas cosas. *S. B. y Malp. 2.* Si en las cosas.

los pecadores non será refrenada. E por ende si algun quisiere acusar algun omne de nuestra corte, que fiziera [1] alguna nemiga [2] contral [3] rey, ó contra pueblo, ó contra la tierra; ó omezillio, ó adulterio, primeramientre sepa si lo podrá provar, é depues lo puede acusar; é si non [4] lo podier provar, faga un escripto con tres testimonias, que meta su cuerpo [5] á atal pena cuemo deve recibir [6] aquel á quien él acusa, si lo pudier provar; é assí deve seer tormentado aquel quien es acusado; ca si depues salier sin culpa, aquel quel [7] acusó deve seer su siervo assí que nol dé muerte, é faga dél lo que quisiere. E si se quisiere avenir [8] con él aquel que lo acusó, peche tanto á aquel á quien acusó, quanto él asmare [9] la pena que recibió. Mas el iuez deve esto guardar que ante que faga tormentar el acusado, aquel que lo acusa escriba primeramientre todo el fecho cuemo [10] andudo, é délo al alcalde en [11] ascuso; é si es tormentado [12] é manifiesta [13] que fizo aquel pecado, deve seer penado por ello; é si lo non manifiesta, el que lo [14] acusa deve aver la pena que es dicha en esta ley. E si el acusador, ó por sí mismo, ó por otre demostrar el fecho todo cuemo andudo á aquel á quien acusa ántes que dé el escripto al iuez assí cuemo es de suso dicho, el iuez no lo deve mas tormentar, pues que descubierto [15] es por aquel que lo acusó. Otrosí mandamos esto guardar de las otras personas libres que non son de nuestra corte. E si el pecado non es tal, porque [16] aquel quien es acusado deva seer descabezado [17], assí cuemo es furto, ó otro tal pecado, los fiiosdalgo é los de nuestra corte poderosos [18] non mandamos que seyan tormentados por tal pecado. Mas si el que lo acusó non lo pudiere provar, el acusado se deve purgar [19] por [20] su iuramento. E los que son de menor guisa, si fueren acusados de fuerto, ó de omezillio, ó de otros pecados, non deven seer tormentados si el fuerto ó la [21] cosa non fuere de maior precio de quinientos sueldos. E si la demanda valiere ménos de quinientos sueldos, faga composicion segund mandan otras leyes. E si nol pudiere seer provado [22], púrguese por su sagramiento, é peche quanto mandaren las leyes pechar al quien faze [23] tortizera demanda. Especialmientre establecemos que la persona de menor guisa, si quisier acusar [24] el omne de maior [25] guisa, meta [26] su cuerpo á atal pena, qual deve recibir [27] el otro si [28] este lo podier provar. Mas si lo non pudiere provar aquello que dize [29], aquel omne que es de maior [30] guisa iure que lo non fizo, ni tiene aquela cosa quel demandan; é depues que fiziere el iuramento, aquel quien fizo tuerta [31] demanda peche tanto quanto [32] manda la ley de suso. Mas la persona que fuere tormentada antel iuez, si quier sea noble, si quier sea de menor guisa, así deve seer tormentado antel iuez, ó ante los omnes buenos, que non prenda muerte, nin pierda ninguno de sus miembros [33], é deve seer tormentado por tres dias. E si por ventura [34] muere, ó por malquerenza [35] del iuez, ó por algun enganno, ó porque tomara [36] aver del otra parte, é non quiso defender que nol fiziesen tan malos tormientos onde muriesse, [37] por ende el iuez mismo seya dado en poder de los parientes del muerto quel dén otra tal pena [38]. E si el iuez se pudier purgar por su sagramiento, é los testigos que fueren presentes iuraren que por ningun mal ni por ningun enganno, nin por ningun aver no lo tormentó porque muriesse [39], si non porque el alcalde era de poco siso [40] que non defendió que nol [41] fiziessen tan grandes tormientos, estonz deve pechar el iuez CCC. [42]

1 *B. R. 1. y Camp.* feciera. *S. B.* ficiere.
2 *Esc. 5. E. R. y B. R. 3.* nimiga.
3 *Esc. 3.* contra rey.
4 *S. B.* é si lo non probare.
5 *Camp. y Esc. 5.* corpo.
6 *B. R. 1. y S. B.* recebir. *Malp. 2. y Esc. 1.* aver.
7 *B. R. 1. y S. B.* que lo.
8 *Camp.* avenir aquel.
9 *Esc. 1.* que es la pena.
10 *B. R. 1. 2. Esc. 3. y 5.* como andido. *S. B.* cuemo andido. *Camp. y Bex.* como andó.
11 *Malp. 2. y Esc. 5.* en escuso. *B. R. 2. y Bex.* en acuso.
12 *Camp.* el acusado. *M.* el tormentado, é manifiesta.
13 *Esc. 3.* manifestamientre dice. *E. R. y B. R. 2.* manifesta.
14 *S. B. Malp. 2. Esc. 2. y 5.* acusó.
15 *Esc. 3. y 5.* descobierto. *Camp.* descuberto.
16 *Camp. y Bex.* tal que aquel que es. *B. R. 1.* atal que.
17 *B. R. 1. y Camp.* escabezado. *S. B.* escabeszado.
18 *Camp.* poderosos que lo ficieren.
19 *Esc. 5.* purguar.
20 *B. R. 1.* per.
21 *B. R. 1.* la demanda.
22 *Malp. 2. y Esc. 1.* mostrado.
23 *B. R. 1.* al que faz. *B. R. 2. S. B. y Esc. 3.* face torticionna. *B. R. 3.* torticionera demanda.
24 *B. R. 1. y Malp. 2.* al omne.
25 *Esc. 3.* gran. *Esc. 5.* grand.
26 *B. R. 2.* non meta.
27 *B. R. 1.* arecebir. *Esc. 5.* recibier.
28 *B. R. 2.* si esto lo. *S. B.* si este pudiere. *Esc. 2.* si este que acusa.
29 *Esc. 5.* dece.
30 *M. B. R. 1. y Camp.* menor.
31 *S. B.* torticionna. *Esc. 2.* torticion peche. *Camp. E. R. y Esc. 6.* torta.
32 *B. R. 1. y Camp.* como. *Esc. 2.* tanta quanto manda pechar. *M.* manda en la ley.
33 *B. R. 1. 3. y Camp.* nenbros. *Esc. 5. y B. R. 2.* membros. *Esc. 3.* membrios.
34 *Toled.* E si por ventura por el tormento muere.
35 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. y Esc. 3.* malquerencia. *Esc. 1.* malicia. *E. R.* por mal que facia el iudiz.
36 *Esc. 2.* tomara de la otra parte alguna cosa, é non.
37 *M.* é por ende.
38 *Malp. 2. y Esc. 1.* pena ó otra tal muerte.
39 *Malp. 2.* muriese, nin porque perdies ningun miembro, sino....
40 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Camp. Esc. 1. 2. 3. y 5.* seso.
41 *Esc. 5. S. B. y B. R. 2.* quel ficiesen.
42 *Malp. 2. y Esc. 1.* quinientos. *Esc. 5.* trecentos.

sueldos á los parientes del muerto; é si non oviere onde los pague, sea siervo de los parientes del muerto. Hy el acusador del muerto [1] sea metido en poder de los parientes del muerto quel den otra tal pena cuemo al muerto.

III. [2] *De los omnes libres que fazen mal á los que se querelan.*

Si alguna demanda es que vala CCC. sueldos, establecemos assí que maguer que la demanda es pequenna, aquel que es acusado que sea trahido [3] antel iuez, é sea constrinido cuemo manda la ley caldaria [4]. E si el fecho fuere manifiesto, el iuez lo mande tormentar; é si lo confessar, faga emienda cuemo manda la ley de suso; é si se purgar segund cuemo manda la ley [5] caldaria, el que lo acusó non deve aver nenguna pena. E otrosí mandamos guardar de las personas que son aduchas [6] en testimonio, que son suspechosas [7].

IV. El Rey Don Flavio [8] Cindasuindo.

Por quales cosas ó en qual manera los siervos deven seer tormentados contra los sennores.

El siervo ó la sierva non deve seer tormentados contra [9] sus senores si non por adulterio, ó si fizieren alguna nimiga contral rey, ó contra pueblo, ó contra la tierra, ó si fizieren falsa moneda, ó omezillio, ó si dieren yerbas por matar á alguno. E si el siervo ó la sierva que [10] fueren [11] tormentados por tales cosas de sus senores fueren [12] sabidores ó encubridores [13] deste fecho de sus senores [14], deven morir con sus sennores; é si lo descubrieren por su grado ante que sean tormentados, abastar [15] deve aquello que los quisiéron tormentar, é non deven morir por ende. Hy el siervo é la sierva depues que son metudos en [16] tormento [17], si manifestaren el pecado de sus sennores atal [18], porque devan morir, los siervos que lo malfestáron [19] deven morir con sus sennores.

V. *Por quales cosas ó en qual manera el omne franqueado seia tormentado.*

Si algun siervo fuere acusado de algun pecado [20], non deve seer tormentado fasta que aquel que lo acusa dé recabdo que si el siervo non fuere culpado de aquel pecado, que peche otro tal siervo al sennor [21]. E si el siervo muriere en aquel tormentamiento [22], ó perdiere miembro [23], el qui lo acusa peche otros tales dos siervos al sennor, et aquel que perdió el miembro finque por libre en poder de su sennor; y el iuez que non sopo darle tormenta [24] temprada, et fizo [25] mas que non manda la ley, peche [26] otro tal siervo al sennor del siervo que tormentó [27] si el siervo muriere. Et que toda dubdanza [28] de los siervos sea desfecha, non se pueda ninguno escusar que diga que non falla siervo de tal menester, ó de otra tal edat, ó de otro tal provecho; assíque aquel que fué tormentado, si sabie [29] algun menester, é aquel quel fizo tormentar non puede aver siervo de otro tal menester, peche otro siervo dotro menester assí cuemo es de suso ordenado. Et si non pudiere aver siervo [30] deste menes-

1 *Malp. 2. y Esc. 1.* muerto, por cuya razon fué muerto, dénle otra tal. *M. Malp. 1. Bex. E. R. y Camp.* Hi el acusador del muerto quel den.
2 *En Malp. 2. falta esta ley. En el texto latino es la XXXII. del lib. II. tít. I.*
3 *Camp.* trahudo.
4 *Camp.* caldal.
5 *Toled.* la ley de suso caldaria. *Camp.* caldal.
6 *Camp.* trahudas.
7 *B. R. 1.* sospechosos.
8 *S. B.* El Don Flavio. *En Malp. 2. falta la firma.*
9 *Malp. 2. y Esc. 1.* por sus sennores en nenguna cosa, si non si los sennores fueren sospechados de adulterio, ó de moneda, ó de omecillo, ó de fechizos, ó si dieren yervas.
10 *En Malp. 1. 2. M. Camp. Bex. Esc. 1. 2. 4. S. B. y B. R. 1. falta* que.
11 *Esc. 5.* quieren tormentar.
12 *Malp. 2. y Esc. 1.* é fueren. *Esc. 5.* sabiedores. *B. R. 3. y E. R.* sabedores.
13 *Camp. E. R. y B. R. 3.* encobertores. *Esc. 1.* encobridores.
14 *Malp. 2. y Esc. 1.* sennores, el rey faga dellos lo que quisiere. E si los siervos se antuviaren (*Esc. 1.* antuvieren) á decir la verdad, abastarles debe aquella pena que sufrieren por saber dellos verdad, é non deven morir por ende.
15 *B. R. 1. y S. B.* abastarles.
16 *En M. falta una hoja, que comprehende desde las palabras* en tormento *hasta la palabra* descabezado *de la ley VI. de este título, y se ha tomado el texto de Malp. 1.*
17 *S. B.* tormientos, *y así otras veces. Malp. 2. y Esc. 1.* en tormento por decir la verdad dessy si non fueren preguntados por sus sennores, si manifestaren algun pecado dessy de sus sennores, atal porque los sennores deban morir, é fuere sabido por algunas sennales ciertas, los siervos que lo manifestáron.
18 *B. R. 1.* atal que los sennores deban morir. *S. B.* atal porque los sennores deben morir.
19 *B. R. 1.* manenfestáron, *y así otras veces. E. R.* manefestáron. *B. R. 2.* manifestaren.
20 *Malp. 2. y Esc. 1.* pecado, é mereciere alguna pena por razon daquella querella, el juez nol debe tormentar.
21 *Malp. 2. y Esc. 1.* al sennor del siervo.
22 *Malp. 2. y Esc. 1.* tormiento, seyendo sin culpa, ó perdiere. *B. R. 3.* tormientamiento. *E. R.* tormento. *Bex.* tormiento.
23 *Esc. 3.* nembrio. *Bex. y Camp.* nembro. *E. R.* menbro.
24 *S. B. y Malp. 2.* tormienta. *B. R. 2. Esc. 3. y 5.* dar templa en lo tormentar. *B. R. 3.* dar tiempla en lo atormentar.
25 *Esc. 1.* afincó mas.
26 *Malp. 2.* peche por pena. *Esc. 1.* peche en pena.
27 *Malp. 2. y Esc. 1.* tormentó, si el siervo muriere. E porque toda dubdancia é toda escusacion por los siervos sea desfecha, oviemos los de apreciar de que edad son quando los quieren meter á tormento. Assí que aquel.
28 *Esc. 3. y 6.* dubdancia.
29 *B. R. 1. y Camp.* sabia.
30 *Malp. 2. y Esc. 1.* siervo menestral. *S. B.* siervo dotro menester.

ter, y el sennor se quisiere avenir, que tome [1] otra cosa fueras siervos, peche tanto quanto fuere asmado [2] que valie el su siervo. Mas esto deve guardar el iuez, que ningun omne libre, nin siervo non faga tormentar fasta que aquel que lo acusa iure antel iuez [3] y el sennor del siervo presente, é iure que por ninguna malquerencia nin por ningun enganno non lo faze tormentar. E si aquel que fuere tormentado fuere muerto, é aquel que lo fizo tormentar non oviere onde lo peche, él deve seer siervo en logar del muerto, el qual [4] lo fizo tormentar con tuerto. E si algun omne fiziere tormentar el siervo ageno con tuerto, y el sennor del siervo puede demostrar que non es culpado daquel pecado, aquel que lo acusó deve pechar otro tal siervo al sennor, y entréguelo de todo el danno que ovo en la prueva fazer, assí como diziere el iuez. E si el siervo fuere culpado de poca cosa, el sennor deve [5] pletear [6] por el siervo si quisiere, assíque segund el fecho sea azotado por la culpa que fizo. E si fuere culpado por grand cosa, y el sennor non se quisiere componer, dé el siervo por ende. E si el omne libre quiere fazer tormentar el omne [7] que fuer franqueado y de buena guisa [8], no lo puede fazer tormentar, si la demanda non valiere CC. é L. sueldos, ca [9] el omne libre que es de menor guisa puede seer tormentado, si la demanda val C. sueldos. E si el omne libre que es tormentado pierde algun miembro en el tormento, el iuez que lo fizo tormentar sin mesura deve pechar dozientos sueldos [10], é aquel que lo fizo tormentar [11] deve pechar CCC. sueldos; é si muriere en el tormento, el iuez y el que lo acusaba deven pechar la suma de suso dicha á sus parientes del muerto. E si el omne franqueado, que es de menor guisa, muriere ó perdiere miembro en el tormento, deve [12] pechar la meiatat del emienda que es de suso dicha del franqueado de buena manera, é dévenlo pechar á él, si visquiere; é si muriere á sus parientes [13].

VI. El Rey Don Cindo [14].

En qual manera la acusacion deve seer fecha antel rey.

Si algun omne acusa á otri falsa mientre con [15] el rey, assí que dize que fizo alguna [16] mala fecha contral [17] rey, ó contra la tierra [18], ó que fizo alguna falsedat [19] en los mandados del rey ó de los iuezes, ó que fizo algun falso escripto, ó quel usó [20], ó que fizo falsa moneda, ó que dió yerbas, ó que fizo adulterio con muger agena; estos pecados ó otros tales semeiables á [21] estos tales, porque omne deve seer descabezado [22], ó que [23] pierda lo que oviere: si aquel que lo acusa puede mostrar por verdad lo que dize, non deve aver ninguna pena; é si lo dixiere con falsedad ó por enbidia [24] por fazer al otro descabezar ó perder el cuerpo ó sus cosas, sea dado por siervo á aquel á quien acusó, é reciba aquela pena en si mismo [25] y en sus cosas, qual querie fazer, que recibiesse aquel quien [26] él acusaba. Onde todo omne que dize que sabe alguna cosa que es contral rey ó contral príncip, que ie lo quisier fazer saber, si por ventura el príncip fuere y [27] o él es, fágalo saber manamano [28] por sí ó por otro omne fiel; é si el rey fuere luenne [29] dalí o él es, é lo quisiere enbiar dizer por algun omne fiel tal cosa que pertenesce [30] acusar á otro omne, fagan un escripto ante aquel que [31] lo quiere enviar dizer [32] é ante tres testimonios fieles, que se escrivan [33] en la carta que son testimonios de aquel acusamiento, y en la carta vaya ordenado todo el fecho.

1 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. tome otro siervo, ó otra cosa fueras siervo.
2 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. asmado por el alcalde é por buenos omes que valie el siervo.
3 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. antel alcalde ó ante el sayon y el sennor.
4 *Malp.* 2. que él fizo. *B. R.* 1. *y S. B.* que fizo.
5 *Esc.* 3. *y* 5. puede.
6 *B. R.* 2. pretear. *Esc.* 2. pletiar. *Esc.* 5. *y Camp.* pleytear.
7 *B. R.* 2. *Esc.* 3. *y* 5. o el ome franqueado, que fuere idoneo de bona guisa.
8 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. guisa por algun grand pecado.
9 *Esc.* 1. y el.
10 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. sueldos al tormentado.
11 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. tormentar sin culpa, peche al tormentado CCC. sueldos.
12 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. debel pechar el que lo fizo tormentar sin culpa la meetad.
13 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. parientes. E si algun siervo dixiere dalgun ome algun pecado; quier sea de los nuestros siervos, quier de los siervos de las iglesias, é fuere fiador de lo probar, non mandamos al iuez que lo crea, fueras si lo dixiere quando fuere metido al tormento.
14 *Falta la firma en Malp.* 2.
15 *S. B.* contral rey, *Esc.* 1. antel rey. *Camp.* ante el re.
16 *B. R.* 1. *Malp.* 2. *Esc.* 1. *y Camp.* algun mal fecho. *S. B.* alguna malfecha. *Esc.* 3. alguna malfetria. *B. R.* 2. malfeytria.
17 *B. R.* 1. *Esc.* 1. 3. 5. *y Malp.* 2. contra el rey ó contra el pueblo. *Camp. Esc.* 6. *y B. R.* 3. contra el poblo.
18 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. tierra, ó que lo quiso facer ó que fizo.
19 *B. R.* 1. *y* 3. falsidade.
20 *B. R.* 1. *S. B. Camp. Esc.* 3. *y* 4. uso, ó que fizo falsa moneda, ó dió yerbas, ó que fizo adulterio. *Malp.* 1. *y Esc.* 1. uso ó que fizo falsa moneda ó fechizos ó que falsó seyello.
21 *Malp.* 2. á estas cosas. *Esc.* 5. á aquestos tales.
22 *B. R.* 1. *Camp. y S. B.* escabezado.
23 *Malp.* 2. é que.
24 *Camp.* enveia. *Esc.* 5. invidia.
25 *Esc.* 2. en so cuerpo ó en.
26 *Malp.* 2. quien él acusaba siendo salvo. *Esc.* 1. quien él acusaba seiendo salvo. *Esc.* 5. á qui.
27 *B. R.* 3. *Esc.* 3. *y* 5. allí.
28 *Esc.* 5. *y B. R* 2. mantenente. *Esc.* 3. mantinente. *B. R.* 3. manteniente.
29 *Camp.* lonni. *B. R.* 3. lune. *E. R.* longe.
30 *Esc.* 5. pertenesca. *Camp.* pertenecia.
31 *Esc.* 1. *y* 5. con quien. *Esc.* 2. aquel que lo embiar á decir.
32 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. decir, é ante aquel fiel, é ante.
33 *B. R.* 1. que escrivan.

VII. *De la piedad de los príncipes.*

Quando á nos ruegan por algun omne que es culpado de algun pecado contra nos [1], é bien queremos oyr á los que nos ruegan, é guardamos por nuestro poder de aver les mercet. Mas si algun omne fizo algun malfecho contra muerte [2] de rey ó [3] contra la tierra, non queremos que ninguno nos ruegue por ellos. Mas si el princip los quiere aver mercet por su voluntad ó por Dios [4], fágalo con conseio de los sacerdotes é [5] de los maiores de su corte.

VIII. *Que aquel solo deve aver la pena que fiziere la culpa.*

Todos los pecados deven seguir á aquelos que los fazen. Assí que el padre non sea penado por el [6] fiio, ni el fiio por el padre, ni la muier por el marido, ni el marido por la muier, ni el ermano por el ermano, ni el vizino por el vizino, ni el pariente por el pariente non sea penado; mas aquel solo sea penado que fizier el pecado [7], y el pecado muera con él; é sus fiios, ni sus erederos non sean tenudos por [8] ende.

II. TITOL DE [9] LOS MALFECHORES, É DE LOS QVE LOS CONSEIAN, É DE LOS QVE DAN YERBAS.

I. [18] *Si el omne libre toma conseio con los adevinos, ó con los sorteros de la vida ó de la muerte de algun omne.*

Quien toma conseio de muerte ó de vida del rey ó de otro omne con los adevinos [19], ó con los encantadores, ó con los provizeros, é los qui les responden [20], si fueren libres, con [21] todas sus cosas sean siervos de la corte, ó de quien mandare el rey. E si los fiios usaren deste mester, ayan otra tal pena. E si lo non fizieren lo que fazen [22] sus padres, deven aver toda la buena del padre, é demas la dignidad que perdió el padre. E los siervos que esto fizieren sean tormentados por muchas maneras, é sean vendidos, que los lieven [23] en ultra mar, que estos non sean escusados daver pena; que por su grado fazen estos adevinamientos [24].

1 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. nos é contra nuestras cosas, bien.

2 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. muerte de nuestro linage (*Esc.* 1. 6 de nuestro regno) ó de nuestra tierra, defendemos que nenguno de nuestro regno non nos ruegue por ellos.

3 *Esc.* 6. *Bex. Camp. y M.* ó de la tierra.

4 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. á estos tales, fágalo.

5 *M.* ó.

6 *Camp. Esc.* 6. *Bex. y E. R.* por el pecado del fiio.

7 *Malp.* 2. el pecado, quier sea muerte, quier castigo, y el. *Esc.* 1. quier sea de muerte, quiere otro pecado.

8 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. por ende en sus cuerpos ni en sus buenas. *Esc.* 5. de perder por ende lo que ellos an. *B. R.* 2. por ende de perder lo que an.

1 *Malp.* 2. DE LOS FECHICEROS É DE LOS QVE PREGVNTAN Á LOS ESTRELLEROS, É A LOS QVE FACEN LA VEGAMBRE. *B. R.* 1. *y Esc.* 3. DE LOS ADEVINOS É DE LOS FECHICEROS, POZONADORES, É DE LOS QVE TOMAN SV CONSEIO. *Esc.* 1. DE LOS MAGOS ET DE LOS QVE PIDEN CONSEIO Á LOS ASTRÓLOGOS E DE LOS QVE TIEMPRAN LAS MEGAMBRES.

10 Malp. 2. y Esc. 1. *Si algun ome pregunta á los adevinos é á los sorteros por la vida ó por la muerte del rey ó dotro ome*, y así en la ley.

11 Camp. y Esc. 6. *sortoreros.*

12 B. R. 2. 3. Esc. 3. y 5. *muerte de algun ome.* Camp. y E. R. *muerte del rey.*

13 E. R. *yervas.*

14 B. R. 2. *adevinadores.* Esc. 3. *devinadores.* E. R. *adivinos.*

15 M. *las sorteras.*

16 S. B. Esc. 1. 2. y 3. *provizieros*, y así otras veces. B. R. 2. *provincos.*

17 Malp. 2. y Esc. 1. *cosas con sus encantamientos ó con sus fechizos*, y así en la ley.

18 Esc. 5. *De los que toman conseio contra muerte de rey ó de otro omne con adevinos ó con encantadores ó proviceros.*

19 *S. B. Esc.* 2. 3. *y* 5. sorteros. *Camp.* sortoreros.

20 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. responden, é con los estrelleros, é con los que catan en el espalda (*Esc.* 1. en la espada) ó con los agoreros, el que lo demanda, é á quien es el conseio demandado, si ámbos fueren libres con todas sus cosas sean siervos de la corte ó daquel á quien los mandare el rey dar, que los aya mientre vivieren depues que fueren azotados. E si los fijos.

21 *M. Malp.* 1. *Camp. Bex. E. R. y B. R.* 1. en todas.

22 *Esc.* 3. *y* 5. facian. *Malp.* 1. facien.

23 *Esc.* 5. oltra-mar.

24 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. adevinamientos (*Esc.* 1. adivinaciones, y tal) por tal que ellos sean escarmiento á otros.

II. El Rey Flavio Ervigio [1].

De los que dan yerbas.

Los que fazen pecados de muchas maneras deven ser penados de muchas maneras. E primeramientre aquellos que dan yerbas [2] deven aver tal pena, que si aquel á quien dieran las yerbas murier, manamano [3] deven seer penados [4] los que ie las diéron, é morir mala mientre [5]. E si por ventura escapar de muerte aquel que las bevier, el que ie las dió deve ser metudo en su poder, que faga dél lo que quisiere.

III. [6] *De los alcaldes [7] é de los otros omnes que toman conseio con los adevinadores [8].*

Assí cuemo la verdad non es prindida por la mintira [9], assí se sigue que la [10] mintira non viene de la verdad; ca toda verdat vien de Dios, é la mintira viene del diablo, ca el diablo fué siempre menterero [11]. Et porque cada una de estas a su príncipe, ¿cuemo deve omne pesquirir [12] la verdad por la mintira? Ca algunos iuezes que non son de Dios, é son llenos [13] de error, quando non pueden fallar [14] por pesquisa los fechos de los malfechores, van tomar conseio con los adevinos é con los agoradores [15], é non cuidan fallar verdad se non toman conseio con estos; mas por end non pueden fallar verdad, porque la quieren demandar [16] por la mentira, é quieren provar los malos fechos por las adevinaciones, é los malfechores por los adevinadores; é dan á sí mismos en lugar del diablo con los adevinadores. E por ende mandamos que si algun iuez quisiere pesquirir, ó provar alguna cosa por adivinos ó por agoradores [17], ó si algun omne toma conseio con estos tales de muerte ó de vida dotre, ó demandar que les respondan en alguna cosa, faga la emienda que dize en este sexto libro en la ley que es en el segundo titol [18] en la era primera en la ley que dice: *De los que toman conseio con los adevinadores de muerte ó de vida dotre.* Mas los iuezes non sean tenudos de la pena dessa [19] ley, los quales demandan los adevinadores, non por provar por ellos nada, mas por demostrar que son atales ante muchos [20], é por fazer venga [21] en ellos. E porque estos atales agoradores [22] son aborridos [23] de Dios, por ende establezemos en esta ley especial mientre, que todo ombre que es agorador [24], ó que se [25] guia por agoros [26] ó por adevinancias [27], reciba C. azotes. E si depues tornare en ello, pierda toda buena testimonia, é reciba otros C. azotes.

IV. *De los encantadores, provizeros [28], é de los que los conseian.*

Los proviceros, ó los que [29] fazen caer la piedra en las vinas ó en las mieses [30], é los que fablan con los diablos [31], é les fazen torvar las voluntades á los omnes é á las mulieres, é aquellos que fazen circos [32] de noche, é fazen sacrificio á los diablos, estos atales o [33] que quier que el iuez ó so merino les podiere fallar ó provar, fáganles dar á cada uno CC. azotes, é sennalelos na fronte [34] layda mientre, é fágalos andar por diez villas [35] en derredor [36] de la cibdat, que los

1 *B. R. 1.* Rescindo. *S. B. y Camp.* Euvigio. *Malp. 2.* Emigio. *Esc. 5.* Eregio. *B. R. 2.* Erigio.

2 *Malp. 2. y Esc. 1.* yerbas, quier sean libres ó (*Esc. 1.* quier) siervos.

3 *Esc. 3.* mantinente. *Esc. 5. B. R. 2. y 3.* mantenente.

4 *Esc. 3. y 5.* tormentados los que ge las diéron.

5 *Bex. B. R. 2. 3. Malp. 2. Esc. 2. 3. y 5.* mala muerte. *E. R.* mala mentre.

6 *Esta ley se hallará en el texto latino en el lib. VI. tit. II. pag. 81 en las notas, y falta en el Esc. 2., aunque posteriormente se puso al márgen.*

7 S. B. *iuieces*, y así otras veces. B. R. 1. *iuices.*

8 B. R. 1. y E. R. *adivinos.* S. B. y Malp. 2. *adevinos.* Esc. 5. *adivinadores.*

9 *B. R. 1. Esc 1. 3. 5. S. B. y Malp. 2.* mentira, *y así otras veces.*

10 *Toled.* que la verdad non sigue por la mentira, que toda verdad. *Malp. 2.* que la verdad non se sigue por la mentira; ca verdad viene de Dios, é la. *Esc. 3.* la verdat non debe pesquerir sobre la mentira. *Esc. 5.* la verdad non se debe pesquerir por la mentira.

11 *Toled.* mintroso. *Malp. 2.* siempre es mentiroso. *B. R. 1. y Camp.* mentirero. *Esc. 2.* mentideroso. *Esc. 5.* mentiroso. *Esc. 3.* mentidero. *Esc. 1.* mentira. *E. R. y B. R. 2.* mintirero.

12 *S. B. y Malp. 2.* pesquerir. *B. R. 1.* apesquerir.

13 *M. Esc. 5. 6. y Camp.* lenos. *Bex. B. R. 2. y 3.* xenos.

14 *Esc. 3.* fallar pesquisas de los fechos.

15 *Camp.* agoriadores. *Esc. 5.* aguaradores. *Esc. 2.* agüerados. *E. R.* aguradores. *B. R. 2.* gruadores.

16 *Esc. 3.* saber.

17 *B. R. 1.* agoiradores, *y así otras veces. Esc. 2.* agüeradores. *Camp.* agoriadores.

18 *Malp. 2.* en el segundo títolo primera á la. *B. R. 3. E. R. y Bex.* titol en la primera ley.

19 *Esc. 3.* de la ley.

20 *Malp. 2.* muchos omes.

21 *E. R.* vingua. *Esc. 1.* venganza.

22 *S. B.* aguoradores.

23 *Esc. 3. y S. B.* aboridos. *Esc. 2.* alborridos.

24 *S. B. y Esc. 2.* agüerador. *Esc. 3.* agorero.

25 *Esc. 5.* ó si segue por.

26 *S. B.* agüeros, ó por adevinanzas. *Camp.* agorios. *Esc. 6.* agoyros. *B. R 2.* agüeyros. *B. R. 3.* aguiros.

27 *Esc. 2.* adivinanzas. *B. R. 2.* devinanzas. *Esc. 6.* adevinancias.

28 Toled. *provicieros....* provicieros.

29 *Malp. 2. y Esc. 1.* los que echan la piedra.

30 *M. B. R. 3. y S. B.* meses.

31 *B. R. 1.* provizos.

32 *S. B. y Malp. 2.* cercos. *B. R. 1.* ciercos. *Esc. 3.* cerco. *Bex.* cerchos. *B. R. 2.* circo.

33 *B. R. 1.* hu quier. *Esc. 1.* du quier.

34 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 3.* en la fruente.

35 *Esc. 5.* milias. *Malp. 1. y B. R. 2.* islas. *Esc. 6. y Bex.* por X. veces.

36 *Toled. E. R. Bex. y B. R. 1.* aderredor.

otros [1] que los vieren sean espantados por la pena destos. E porque non ayan poder de fazer tal cosa dali adelantre, el iuez los meta en algun logar o [2] bivan, é que non pueden empezer á los otros omnes, ó los endbie al rey que faga dellos lo que quisiere. E los que tomaren conseio con ellos reciban CC. [3] azotes cada uno dellos; ca non deven seer sin pena los que por semeiable culpa [4] son culpados.

V. *De los omnes que fazen mal á los omnes, ó á las animalias, ó á otras cosas.*

Por la ley presente mandamos que todo omne libre ó siervo que por encantamiento [5] ó por ligamiento faze mal á los omnes, ó á las animalias, ó á otras cosas en vinnas, ó en miesses [6], ó en campos, ó fiziere cosa porque fagan morir algun omne, ó seer mudo, ó quel fagan otro mal [7]; mandamos que todo el danno reciban en sus cuerpos, y en todas sus cosas que fizieren á otre [8].

III. TITOL DE LOS QVE TOLLEN [9] Á LAS MVIERES QVE NON AYAN PARTO.

I. *De los que fazen abortar las muieres por yervas.*

Si algun omne diere yerbas á la muier [11], porque la faga abortar, ó quel mate el fiio, el que lo faze deve prender [12] muerte, é la muier que toma yerbas por abortar; si es sierva, reciba CC. azotes; si es libre, pierda su dignidad, é sea dada por sierva á quien mandar el rey.

II. *Si el omne libre faze abortar la muier libre por forza.*

Quien fiere muier [13] prennada en alguna manera, ó por alguna ocasion le faze abortar, si la muier muriere, aquel prenda muerte por el omecillio que fizo. E si la muier abortare, é non oviere [14] otro mal, si ámbos eran libres el omne é la muier, é si el ninno era formado [15] dentro, peche C. é L. sueldos; é si el ninno non era formado, peche C. [16] sueldos.

III. Ley antigua. *Si la muier libre fiziere abortar otra muier libre.*

Si alguna muier libre fiziere á alguna muier libre [17] por fuerza, ó por alguna ocasion, que pierda el parto, ol fiziere perder algun miembro, deve sofrir tal pena cuemo el omne libre assí cuemo dice en la ley de suso.

IV. Ley antigua. [18] *Si el omne libre faze abortar la sierva.*

El omne libre que faze abortar la sierva aiena, peche XX. [19] sueldos al sennor de la sierva.

V. Ley antigua. *Si el siervo faze abortar la muier libre.*

Si el siervo faze la muier libre abortar, reciba CC. azotes, é sea dado por siervo á aquela muier [20].

1 *Camp.* que los que los oyren sean.
2 *B. R. 1.* hu vivan.
3 *Toled.* CCC.
4 *Esc. 5.* colpa.
5 *E. R.* encantamento ó por ligamento.
6 *Esc. 3. y 5.* meses.
7 *Malp. 2. y Esc. 1.* mal en su cuerpo ó en lo suyo.
8 *Toled.* otri. *Esc. 1.* como es dicho de suso.
9 *S. B.* TVELLEN. *Malp. 2.* DE LOS QVE FACEN ABORTAR Á LAS MVGIERES. *Esc. 1.* DE LOS QVE FACEN LAS MVYERES PREGNADAS ABORTAR. *Esc. 3.* DE LOS QVE FACEN ABORTAR Á LAS MOGIERES.
10 S. B. *los.*
11 *Malp. 2. y Esc. 1.* mugier prennada.
12 *B. R. 1.* aprender. *Malp. 2.* face, prenda muerte.
13 *Malp. 2. y Esc. 1.* mugier libre.
14 *Malp. 2. y Esc. 1.* é non muriere nin oviere otro mal, si el que la firió era libre, é el ninno.
15 *Esc. 3.* enformado.
16 *M. L.*
17 *B. R. 1.* libre abortar por forcia. *Esc. 1.* abortar por fuerza.
18 Ley antigua *falta en Malp. 2. y Esc. 1.*
19 *Toled. Camp. y S. B.* noventa. *Malp. 1. Esc. 1. y 5.* XXX. *M.* C.
20 *Malp. 2. y Esc. 1.* mugier por siempre.

VI. El Rey Flavio Scindo.

Si el siervo faze abortar la sierva.

El siervo que faze abortar la sierva aiena, el [1] sennor del siervo peche X. sueldos al sennor de la sierva, y el siervo reciba demas [2] CC. azotes.

VII. *De los que matan sus fios en el vientre, ó depues que son nados.*

Ninguna cosa non es peor [3] de los padres que non an piadat, é matan sus fios. E por que el pecado destos atales es [4] spendudo tanto por nuestro regno, que muchos varones é muchas muieres son culpados [5] de tal fecho, por ende defendemus que lo non fagan, y establezemos que si alguna muier libre ó sierva matar su fio, pues que es nado, ó ante que sea nado prender [6] yerbas por abortar, ó en alguna manera lo afogare [7], el iuez de la tierra [8] luego que lo sopiere [9] condémpnela por muerte [10]. E si la non quisier matar, ciéguela [11]: é si el marido ie lo mandar fazer, é la [12] sofrier, otra tal pena deve aver [13].

IV. TITOL DE [14] LOS QVE FAZEN TVERTO Á LAS MVIERES, É DE LAS LAGAS DE LOS OMNES.

I. *De muerte [15] de omne libre y del siervo.*
II. *De los soberbiosos [16] y de sus [17] fechos.*
III. *Que los que fieren ó lagan los omnes deven metir [18] su cuerpo á otra tal pena, ó de se [19] avenir con ellos.*
IV. *Si algun omne libre retiene por fuerza ó por tuerto aquel que [20] va por camino.*
V. *Que aquel que faze [21] tuerto á otro contra ley que reciba otro tal cuemo fizo.*
VI. *Que aquel no sea culpado quien fiere el omne que lo quiere ante ferir.*
VII. *Si el siervo faze tuerto [22] al omne libre.*
VIII. *Si el omne libre fiere otro omne libre.*
IX. *Si el omne libre fiere siervo aieno.*
X. *Si el siervo fiere omne libre.*
XI. *Si el siervo fiere siervo aieno [23].*

I. Ley antigua. *De muerte de omne libre y del siervo.*

Si el omne libre fiere á otro omne libre en qual manera quier en la cabeza [24], sil non sale sangre [25] si es [26] enchado [27], peche V. sueldos: sil ruempe [28] el cuero [29], peche X. sueldos: por [30] colpe que entre fata [31] el huesso [32] XX. sueldos: si [33] quebrantar huesso, peche C. sueldos. E si el omne libre esto fizier al siervo, peche la meatad de quanto es dicho [34] de suso. E si el siervo lo fizier al siervo, peche la tercia parte de quanto es dicho de suso, é demas reciba [35] C. é L. azotes. E si el siervo lagar [36] omne libre, peche tanto quanto deve pechar el omne li-

1 *Esc. 3.* el siervo y el sennor del siervo.
2 *M. Esc. 2. 5. y S. B.* C.
3 *Malp. 2. y Esc. 1.* peor ni mas laida que los.
4 *Toled.* despendido tanto y espandido. *S. B.* defendudo tanto y espandudo por. *Malp. 2.* despendudo tanto. *B. R. 1.* despendido é tanto esparguido por. *Camp.* ye defendudo é tanto desparzudo.
5 *B. R. 1. Esc. 2. y 5.* enculpadas. *S. B. Camp. y Malp. 2.* enculpados.
6 *S. B.* ó que diere yerbas. *B. R. 1.* tomar. *Esc. 1. y 5.* ó prendiere.
7 *B. R. 1. y Malp. 2.* lo afogar. *M.* la afogáre.
8 *Malp. 2. y Esc. 1.* tierra ó fuer este pecado fecho.
9 *B. R. 1. y Camp.* sobier, condánela para muerte.
10 *Malp. 2. y Esc. 1.* por muerte públicamientre. *Esc. 3.* de muerte.
11 *Malp. 2. y Esc. 1.* ciéguela dámbos los oios. E si el alcalde sopiere por cierto que el marido ge lo mandar fazer, ó lo sufrier.
12 *B. R. 1.* ó lo sofrir. *S. B. y Esc. 2.* ó lo sufriere. *Esc. 5.* o lo sopier.
13 *Malp. 2. y Esc. 1.* aver, qual la muier oviere de prender, muerte, ó perder los oios.
14 *Malp. 2. y Esc. 1.* DE LAS LLAGAS (*Esc. 1.* Y DE LAS FERIDAS), É DE FERIR LOS OMNES, É DE LAS LIVORES. *Esc. 3.* DE LOS DENVESTOS, ET DE LOS AMORTIGVAMIENTOS, ET DE LOS LIVORES, ET DE LAS PLAGAS.
15 Malp. 2. y Esc. 1. *De las feridas del omne.*
16 S. B. *superbiosos.* Esc. 5. *sobrebosos*, y así en la ley.
17 Malp. 2. y Esc. 1. *sus malos fechos*, y así en la ley.
18 Esc. 5. *su corpo á otro tal.*
19 S. B. *ó dévense.*
20 Esc. 3. *qué se va su camino.*
21 Malp. 2. *faze á otro lo que en la ley non es puesto que reciba*, y así en la ley.
22 Malp. 2. y Esc. 1. *tuerto, ó desóndra* (Esc. 1. *desonra*) *al omne libre, ó lo denosta.*
23 *B. R. 1.* El Rey Flavio Cindo. *S. B. Esc. 2. 5. y Camp.* El Rey Flavio Scindo.
24 *S. B.* cabesza, si non salle sangre y es inchado.
25 *Camp.* sagne.
26 *Toled.* y es inchado.
27 *B. R. 1.* inchado. *Malp. 2. y Esc. 1.* inchado, pechel por aquella inchazon (*Esc. 1.* inchacion) V. sueldos. *Esc. 3.* et es sinnalado, peche.
28 *Toled. S. B. Esc. 1. 2. 3. 5. y Camp.* si rompe. *Malp. 2.* é sil rompe. *B. R. 1.* se le rompe el cueyro.
29 *Camp.* corio. *Esc. 3. y 5.* cueiro.
30 *Malp. 2.* é por golpe que entre fasta al huesso, pechel XX. sueldos. *B. R. 1.* por golpe.
31 *S. B.* fasta en el.
32 *Camp.* osso.
33 *Malp. 2.* é si quebranta.
34 *Malp. 2. y Esc. 1.* es establecido de suso al libre.
35 *Malp. 2. Esc. 1. 2. y Camp.* ciento.
36 *Esc. 5.* laguar. *Esc. 1.* llagar.

bre, que laga siervo aieno [1]. E si el sennor no lo quisiere pechar [2], dé el siervo por los livores.

II. *De los sobervos* [3] *é de los sus fechos.*

El omne que entra en casa aiena por fuerza, el cuchelo [4] sacado, ó con otra arma qual quiere, é quiere matar el [5] sennor de la casa; si este que entra por fuerza prende muerte, su muerte non deve seer demandada. E si aquel que entra por fuerza matar [6] omne dentro, mantiniente el mismo deve morir. E si non fiziere ninguna culpa [7] de muerte, sane el damno que fuere fecho en la casa segundo cuemo mandaren las leyes. E si aquel que entra en la casa por fuerza, robar alguna cosa, peche lo que robó en X. duplos [8]: é si non oviere onde lo pagar [9], sea dado por siervo al sennor de la cosa. E si non fizier danno en la casa, nin levar nada, por quanto entró por fuerza peche X. sueldos et reciba C. azotes [10]. E si non oviere onde los peche [11], reciba CC. azotes. E si algun omne libre entró con él en la casa, non por su mandado, nin por ayudarle, mas que era su amigo, é le plazie, cada uno de estos que entráron con él ayan otra tal pena, é peche el danno assí cuemo él. E si non ovieren onde lo paguen, cada uno dellos reciba ÇL. azotes [12]. E si vinieren en su aiudorio [13], ó lo fizieren por su mandado, ó con él de so uno, el sennor [14] es tenudo de emendar [15] el danno é la pena por todos, é [16] los otros non deven seer culpados, que lo fiziéron por mandado del sennor. E si el siervo entrár en casa aiena por fuerza, non lo sabiendo el sennor, reciba CC. azotes, y entregue lo que tomó [17]. E si lo sopo el sennor, peche por él quanto deve pechar omne libre, assi cuemo es dicho de suso.

III. Ley antigua. *Que los que fieren ó lagan los ombres deven meter su cuerpo á otro* [18] *tal, ó de se avenir con ellos.*

La muy grand sandez [19] de muchos omnes es de vengar por mayor pena: que mientra que cada uno teme [20] seer penado por lo que fizier, se guarde [21] mas de mal fazer. Onde establecemos que cada un omne libre que tirar [22] á otro por cabellos, ó sennalar en el rostro ó en el cuerpo con correa [23] ó con palo [24], firiéndolo ó traéndolo [25] villanamientre [26] por fuerza, ó ensuciándolo [27] en lodo, ó lo tajare [28] en algun lugar, ó le legar [29] por fuerza, ó lo metiere en la cárcel [30], ó en alguna guarda, ó lo mandare á otro prender ó legar [31]; aqueste que esto fizo deve recebir otra tal pena en su cuerpo, cuemo él fizo, ó mandó fazer, é dévelo castigar ademas el iuez assí que aquel quien [32] fó ferido, é recibe [33] el tuerto, si quisiere recibir emienda daquel que ie lo fizo, reciba tanto por emienda daquel que ie lo fizo quanto él asmare el lo mal que recibió. Mas por [34] palmada, ó por pugnada [35], ó por coz, ó por ferida de cabeza, non mandamos que este aya otra tal pena como aquel que lo fizier: que por ventura si lo fiziese, avirie [36] maior danno é maior periglo. E si algun omne fizier algunas destas cosas [37] sin otra laga, por la palmada reciba X. palos [38]: por punada ó por coz reciba [39] por emienda XX. palos: he por ferida de cabeza, si non oviere [40] sangre, reciba por emienda XXX. palos [41]. E si

1 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. aieno, é reciba el siervo LXX. azotes.
2 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. pechar, nin facer emienda por su siervo, dé el siervo al ferido por las livores.
3 Toled. y Esc. 1. *sobervios.* S. B. B. R. 1. Esc. 3. y Camp. *soberbiosos.*
4 *B. R.* 1. cochiello. *S. B. y Esc.* 5. cuychielo. *Malp.* 2. *Esc.* 1. *y* 2. cuchiello.
5 *Esc.* 1. *y* 3. al sennor.
6 *Esc.* 1. matar el sennor de cosa dentro.
7 *Malp.* 2. culpa porque merezca muerte.
8 *Malp.* 2. en III. duplos, é la casa que robó entrega; é si non. *Esc.* 1. en XI. duplos, é la cosa entreguela.
9 *B. R.* 1. *S. B. Esc.* 1. 3. 5. *y Malp.* 2. lo pague.
10 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. azotes antel pueblo.
11 *Camp. Esc.* 1. 3. *y* 5. lo pague.
12 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. azotes, é non pierdan testimonio por end. *Esc.* 2. CCL.
13 *S. B.* aiutorio.
14 *Malp.* 2. sennor solo.
15 *M.* demandar.
16 *Malp.* 2. ca los.
17 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. tomó todo complidamientre.
18 Malp. 2. *á otra tal pena.*
19 *Toled.* sandiez.
20 *S. B. Malp.* 2. *y Esc.* 2. teme de seer. *Esc.* 1. temier de ser.
21 *Esc.* 1. *y* 3. se agaurde.
22 *Esc.* 2. qui feriere á otro en la cabeza, ó sennalare.
23 *S. B.* correya.
24 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. palo, ó con vara, firiéndolo.
25 *B. R.* 1. *S. B. Esc.* 1. 2. *Malp.* 2. *y Toled.* tirándolo.
26 *Esc.* 3. malamient.
27 *B. R.* 1. esugándolo. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. por fuerza, ó le cortare alguna cosa de (*Esc.* 1. de sos miembros) su cuerpo, ó lo ensuciare en lodo, ó lo ligare por fuerza, ó lo metiere.
28 *Esc.* 3. rayar.
29 *Toled. y S. B.* ligare.
30 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. cárcer, ó en cormas, ó en alguna guarda. *Camp.* cárcere.
31 *Toled. y S. B.* ligar. *Malp.* 2. é ligar.
32 *Toled. y Malp.* 2. que fué. *B. R.* 1. fu.
33 *B. R.* 1. *y S. B.* recebió. *Malp.* 2. *Camp. y Esc.* 1. recibió.
34 *Esc.* 3. por la palmada.
35 *S. B. y Malp.* 2. punnada.
36 *Toled. S. B. B. R.* 1. *Esc.* 3. *y* 5. avrie y. *Malp.* 2. avrie hi. *Esc.* 1. avernie y.
37 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. cosas á otro ome, non enlaydandol nengun miembro de sus miembros, por la palmada peche X. morvedis (*Esc.* 1. sueldos).
38 *Camp.* pertegadas, *y así despues. Esc.* 1. sueldos, *y así despues en lugar de* palos.
39 *Malp.* 2. peche por emienda XX. sueldos.
40 *S. B.* salliere.
41 *Malp.* 2. azotes.

aquel quien fizo la desondra, provar que non vino primeramientre por fazer muerte, nin laga [1]; mas por contienda, que nasció despues entre ellos, fué fecho aquel mal sin su grado: por oio [2] sacado peche C. sueldos; é si por ventura viere [3] algun poco [4] aquel que es firido en el oio, el que lo firió [5] peche una libra doro al firido. E si el que es ferido en las narizes, si pierde las narizes, el que lo firió deve pechar C. sueldos. é si las narizes son cortadas [6] en alguna parte laydamientre, el iuez le faga fazer emienda segund que es el laydamiento [7]. E otrosí mandamos guardar del que es firido en los labros ó en las oreias [8]. E á quien fieren en las renes [9] quel fazen corcobado [10] péchenl C. sueldos por emienda. E quien taia [11] mano, ó por ferida faze que non pueda della fazer provecho, péchele C. sueldos por emienda. A quien taiaren el pulgar deve aver L. sueldos por emienda: por el otro seguiente dedo [12] deve pechar XL. sueldos por emienda: por el tercero deve pechar XXX. sueldos: por el quarto XX. sueldos: por el quinto X. ss. Otro tanto deve [13] pechar por los dedos de los piedes [14]. Por cada un [15] diente quebrantado [16] deve pechar XII. [17] sueldos A quien crebantaren pierna [18], ol fazen dela seer coxo, reciba una libra doro por emienda. E estas cosas dichas de suso deven seer guardadas entre los omnes libres Mas si el siervo faze alguna cosa al omne libre de estas que son de suso dichas, ó si lo deslaydare [19], deve seer metudo en poder del omne libre, que faga dél lo que quisiere. Mas si el omne libre deslayda [20] siervo ayeno, ó lo fizier deslaydar, si el siervo era [21] de vil guisa, peche X. sueldos al sennor del siervo; é si el siervo era bueno, peche X. sueldos al sennor, é demas reciba ciento azotes. E si el omne libre taia al siervo algunos de los miembros, ó ie lo manda taiar, peche otro tal siervo [22] al sennor del siervo, é demas reciba CC. azotes. E si el omne [23] franqueado faze alguna cosa dellas, que son de suso dichas al omne libre [24], por que non es egual con él, deve recebir otro [25] tal en su cuerpo, cuemo él fizo, é demas recebir C. azotes [26]. E si el omne libre lo fiziere al franqueado, peche la tercia parte de quanto es de suso dicho, que deve pechare el omne libre [27]. Si el siervo deslayda otro siervo, ol taiar miembro no lo sabiendo su sennor, reciba en su cuerpo otral tal qual fizo, é demas ciento azotes. Si el siervo prende [28] omne libre, ó lo ligar [29] no lo sabiendo su sennor, reciba CC. azotes; é si lo fiziere de voluntad de su sennor, el sennor peche por [30] él otra [31] tal pena, é los damnos [32] que son contenudos en esta ley que deve pechar omne libre que fiere otro omne libre [33]. El omne libre que prendiere ó ligare siervo aieno sin culpa, peche III. sueldos al sennor del siervo. E si el siervo ligare [34] otro siervo sin voluntat del sennor, reciba ciento azotes; é si lo fiziere de mandado de su sennor, el sennor peche III. sueldos al sennor del otro siervo. E si el omne libre prende siervo aieno, ó lo tiene ligado [35] por un dia, ó por una noche [36], ó lo mandare tener á otro, por un dia peche III. sueldos, é [37] por la noche peche otros tres sueldos al sennor del siervo. E si lo tovo preso por muchos dias sin culpa, por cada un dia peche III. sueldos al sennor del siervo, é por cada una noche otros tres. Y el omne libre que fiere siervo aieno con palo ó con correa, ó en otra manera por sanna, assi quel salga [38] sangre, ó quel faga sennal, por cada una ferida peche al sennor del siervo un sueldo; é si la ferida fuere grande, assi

1 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. llaga. *B. R.* 1. jaga.

2 *B. R.* 1. uueyo, *y así otras veces.* ***E. R.*** por oyo sacado; é si por vintura vire.

3 *Camp.* vir.

4 *Esc.* 5. pouco.

5 *B. R.* 1. *S. B. Esc.* 3. *y Malp.* 2. ferió.

6 *B. R.* 1. *Esc.* 5. *y Malp.* 2. cortas.

7 *S. B.* deslaydamiento.

8 *Camp.* orellas.

9 *B. R.* 1. renas. *Camp.* rienes.

10 *S. B.* corcabado. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. potroso.

11 *Camp.* talla. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. quien taia mano á ome libre.

12 *Camp.* dido.

13 *Malp.* 2. le deve.

14 *S. B. Esc.* 1. *Malp.* 2. *y Toled.* pies. *B. R.* 1. *y Esc.* 3. pias.

15 *Desde aquí falta en el Murciano hasta las palabras* por el homecillo *de la ley VIII. del tít. siguiente, y se ha tomado el texto de Malp.* 1.

16 *Esc.* 3. quebrado.

17 *Esc.* 3. X.

18 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. A quien quebrantaren el carriello, é enflaquesce (*Esc.* 1. enflasqueciere) dello, reciba.

19 *B. R.* 3. *y S. B.* deslaydar, *y así otras veces. Malp.* 2. deslaydar la cabeza, ó ge la rayere.

20 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. deslayda ó estema siervo ageno, ol fiziere deslaydar, peche á su sennor (*Esc.* 1. X. maravís) C. maravedís, ó reciba C. azotes. *Esc.* 5. delayadar. *Esc.* 3. delaydar.

21 *S. B. y Esc.* 2. era vil, peche.

22 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. siervo en edad, é en cuerpo, é en precio, demas del siervo al sennor.

23 *Esc.* 3. *y Camp.* omne libre franqueado.

24 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. libre, ó lo deslayda en alguna cosa de su cuerpo, porque non es egual con él.

25 *Toled. y Esc.* 5. otra tal pena. *Camp.* otra tal.

26 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. azotes, porque fué osado de facer tuerto á meior que él.

27 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. libre al libre por ferida ó por laydamiento. E si el siervo fiere ó deslayda, ó llaga otro siervo, ol taiare miembro, ó lo ligare no lo sabiendo el sennor, reciba CC. (*Esc.* 1. C.) azotes antel pueblo. E si lo ficier.

28 *Esc.* 1. prisiere.

29 *Toled.* ó lo atare. *Esc.* 5. liguar.

30 *Malp.* 2. por él, ó reciba.

31 *Camp.* toda la pena.

32 *B. R.* 1. *y Camp.* é lo demas que ie contenido en esta ley que deve pechar ome libre.

33 *Malp.* 2. libre, é el siervo estuerca de la pena.

34 *Toled.* lagare.

35 *Malp.* 2. ligado por fuerza un dia é una noche.

36 *B. R.* 1. nueche, *y así otras veces.*

37 *Esc.* 3. é por una noche.

38 *S. B.* salla. *Malp.* 2. *Esc.* 1. 3. *y Camp.* sala.

que el siervo muera ende, ó que [1] sea feble por ende, el iuez deve asmar quanto deve pechar al sennor por tal damno. E si el siervo fiere á otro siervo, assi cuemo es de suso dicho, el iuez asme [2] segund [3] la laga et segund el mal quanto deve pechar al siervo ó á su sennor por él: assí quel faga [4] pechar la meyatat de quanto deve pechar omne libre [5], é demas reciba L. azotes. E todo lo que diziemos [6] en esta ley [7] mandamos guardar assí en los omnes cuemo en las mulieres [8]. E todo lo que mandamos catar [9] al iuez dezimos que lo faga luego; é si lo lexare de fazer por amor ó por ruego [10], é no lo quisier vengar luego, pierda su dignidat [11], y el obispo de la tierra y el sennor le constringa que faga fazer emienda de su buena al qui non quisiere fazer emienda ni derecho; ca razon es que aquel aya danno de sus cosas quien no quiso fazer derecho por su grado á aquel que recibiera [12] tuerto.

IV. Flavio Rescindo Rey.

Si algun omne retiene por fuerza ó por tuerto al que va su camino.

Si algun omne detoviere por fuerza á aquel que va su camino, é nol devia nada, por el tuerto que [13] fizo peche V. [14] sueldos; é si non oviere onde los pague, reciba L. azotes; é si fuere su debdor, é non qusiere pagar de su [15] debda, presentel al iuez de la tierra sin ningun tuerto quel faga, y el iuez faga lo que fuere derecho: é si el siervo lo fizier sin voluntad de su sennor, reciba C. azotes, é si lo fiziere con voluntad de su sennor, el sennor peche por él quanto es de suso dicho que deve pechar omne libre.

V. El Rey Flavio Rescindo.

Que aquel que faze algun tuerto á otro contra ley que reciba otro tal cuemo fizo.

Non es menor culpa de non saber omne los establecimientos de la ley de lo que es sabiéndolos, é fazer contra ellos. E por ende establezemos que tod omne que fiziere mal á otro, ó fizo daquí adelante, é dize que non sabia las leyes [16], ó dize que aquel [17] mal que fizo non es tenudo en derecho de las leyes, é por ende dize que non deve aver ninguna pena; aquel questo faze ó manda fazer, todo el peligro, é toda la desondra, é tod el tormento, é todo el damno [18] que fizo á otro, reciba en su cuerpo, é demas reciba C. azotes, é sea sennalado laydamientre por desondra desí por todos tiempos.

VI. Ley antigua [19]. *Que aquel non sea culpado quien fiere el omne que lo quiere ante ferir.*

Non deve seer culpado [20] el omne que contrasta á aquel quel quiere ferir por fuerza. Onde nos mandamos que tod omne que fiere ó quiere ferir á otri sin razon, ó con palo, ó con arma, ó en otra manera, si aquel á quien él quiere ferir [21] lo firiere ante, ó lo matare, non peche por ende omicilio, ni aya ninguna pena; ca meior [22] es al omne que mientra que vive que se defienda, que lexar que lo venguen depues de su muerte. Y el omne que tira arma contra otri por sanna, maguer que non lo fiera, solamientre por aquello que osó fazer, peche X. sueldos [23] á aquel quien quiso ferir.

VII. *Si el siervo faze tuerto al omne libre.*

Ningun siervo, maguer que sea bueno, non deve denostar, ni entenciar [24], ni contender

1 *Esc.* 2. ó enflaqueza.
2 *Malp.* 2. *Esc.* 1. y 3. deve asmar. *Camp.* aesme.
3 *S. B.* segundo la laga é segundo la sennal. *Malp.* 2. segund la llaga ó segund la sennal. *B. R.* 1. segundo la llaga é segundo la sinnal.
4 *Esc.* 1. faga dar por emienda al sennor del siervo la meatad.
5 *Malp.* 2. libre á libre.
6 *Malp.* 2. establesciemos. *S. B.* dixiemos. *B. R.* 1. dexiemos. *Esc.* 1. establescemos. *Camp.* mandamos.
7 *Malp.* 2. y *Esc.* 1. ley, é en las otras á vista del alcalde mandamos.
8 *Malp.* 2. y *Esc.* 1. mugieres. E mandamos que lo faga luego manteniente sin alongamiento. E si lo dexare.
9 *S. B.* guardar. *B. R.* 1. dezir. *Camp.* dizer.
10 *Malp.* 2. ruego, ó por present, é non. *Esc.* 1. ruego, ó por pereza, é non.
11 *Malp.* 2. dignidad del alcaldía. *Esc.* 1. dignidad de la alcaldía.
12 *S. B.* recibió. *B. R.* 1. recebió. *Malp.* 2. recibió el tuerto.
13 *B. R.* 1. que ie fizo. *S. B.* y *Malp.* 2. quel.
14 *Camp.* X.
15 *B. R.* 1. sua deoda. *Esc.* 6. pagar sua debda.
16 *Malp.* 2. y *Esc.* 1. leyes, é fuere osado de facer danno ó muerte á alguno, ó fuere osado de guisar ó de facer lo que en las leyes non es contenido.
17 *Esc.* 6. aquelo que fizo.
18 *Malp.* 2. y *Esc.* 1. danno, é tod el pecho, é tod el enflaquimiento, en qual manera quier que lo fizo á otri ó mandó facer, reciba.
19 Ley antigua *falta en B. R.* 1.
20 *Malp.* 2. y *Esc.* 1. culpado, nin recibir mal el omne.
21 *Esc.* 6. firir.
22 *Camp.* mellor yes al omne que mientre que vevier se defienda, que dexarse matar que lo venguen de pos sua morte.
23 *E. R.* X. sls. al qui quiso firir.
24 *Esc.* 3. contenciar.

sin razon con omne libre; é si lo fiziere, reciba X.[1] azotes. E si el siervo fuere vil, reciba L. azotes. E si el omne[2] libre, ó noble ó de grand linage fizo al siervo, ol buscó tal cosa por que lo denostase, él se deve[3] tornar á sí mismo que[4] non se membró de su ondra, é por ende recibió lo que demandava.

VIII. Ley antigua. *Si el omne libre fiere otro omne libre.*

Si algun omne libre laga á otro omne libre, y aquel que es lagado muere luego, el que lo mató sea penado por el omicilio. E si aquel ques ferido non muere luego, aquel que lo firió sea guardado[5], ó dé[6] buen fiador que esté á derecho; é si escapare el ferido, el qui lo firió peche XX. sueldos por la locura que fizo; é si non oviere onde los peche, reciba C. azotes, é demas peche por la ferida al ferido quanto asiente[7] el iuez.

IX. *Si el omne libre fiere siervo aieno.*

El omne libre que laga siervo aieno por su grado, assí[8] quel faze[9] flaco[10], peche por el otro tal siervo á su sennor[11], é tenga el ferido en su guarda[12], é por su despensa fasta que sea sano[13]. E si non[14] pudiere sanar cedo, peche por la ferida al sennor quanto asmare el iuez[15]; é si depues pudiere guarir el siervo, el sennor reciba su siervo; é aquel que lo firió peche demas X.[16] sueldos por la locura[17] que fizo.

X. Ley antigua[18]. *Si el siervo fiere omne libre.*

Si el siervo fiere omne libre sin voluntat de su sennor, y el omne muere luego, el siervo sea penado[19] por el omicilio; é si el ferido non muere luego, el siervo sea guardado[20], é si escapare el ferido[21], el siervo reciba CC. azotes; é si quisier el sennor, faga emienda por su siervo quanto mandare el iuez, é si non quisiere fazer emienda, dé[22] el siervo á aquel á quien firiera[23] por emienda.

XI. *Si el siervo fiere siervo ageno.*

El siervo que fiere[24] otro siervo, é por la ferida el ferido enflaquece[25], sin la emienda que deve fazer por la ferida reciba C. azotes; é el iuez deve asmar quanto vale ménos el siervo por aquella ferida. E si el sennor del siervo ferido non quisiere recebir otra emienda por él, el sennor del siervo que lo firió dé otro tal siervo como el suyo[26], ó quanto valía; y el siervo que era ferido seya[27] so. E otrosi mandamos guardar de las siervas.

V. TITOL DE LAS[28] MUERTES DE LOS HOMINES.

I. *Si algun omne mata á otro omne sin so grado.*
II. *Si alguno mata el omne, no lo viendo*[29].
III. *Si el omne mató otro omne por empuxo, ó por alguna ventura.*
IV. *Si el que quiere*[30] *ferir un omne*[31], *mata otro.*
V. *Si algun omne muere en descarpir*[32].
VI. *Si algun omne mata otro por pequenna ferida.*
VII. *Si algun*[33] *omne mata otro en iuego*[34].

1 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. XL. *Esc.* 6. C.
2 *Malp.* 2. ome noble libre.
3 *Esc.* 6. débese tornar á sua culpa que non.
4 *B. R.* 1. ca él non.
5 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. guardado en la cárcel.
6 *Esc.* 6. dia. . . . estia.
7 *Esc.* 2. asignare.
8 *B. R.* 1. ó se lo faz fraco.
9 *Esc.* 2. *y* 6. faga.
10 *Esc.* 6. flaquezer.
11 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. sennor en edad é en precio.
12 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. guarda, é á su costa é por su despensa. *Camp.* en sua casa é per sua despensa.
13 *Esc.* 5. sanado.
14 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. é si bien sanare de sus feridas, peche. *B. R.* 1. *S. B. Esc.* 6. *y Camp.* é si non podier sanar cedo, peche.
15 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. el alcalde, é desí torne lo sano á su sennor, é el sennor reciba.
16 *B. R.* 1. peche V.
17 *Esc.* 5. ferida.
18 Ley antigua *falta en el Toled. y Esc.* 1.
19 *Esc.* 1. muerto.
20 *B. R.* 1. aguardado. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. guardado en la cárcel.
21 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. ferido de muerte.
22 *Esc.* 6. *y Camp.* dia.
23 *B. R.* 1. *Esc.* 1. *y* 6. á quien ferira por. *Camp.* á quien firió por.
24 *B. R.* 1. siervo aieno.
25 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. enflaquesce. *B. R.* 1. flaquece.
26 *B. R.* 1. *y Camp.* el so. *Esc.* 5. como el siervo suyo.
27 *Toled. y Malp.* 2. sea suyo.
28 *Toled. y Esc.* 4. DE LAS LLAGAS E DE LAS MVERTES DE LOS OMNES. *Camp. S. B. y B. R.* 1. DE LAS LAGAS. *Malp.* 2. TITOLO QVINTO DE MATAR LOS OMES E DE SVS MVERTES.
29 B. R. 1. Esc. 1. S. B. y Malp. 2. *veyendo.* Camp. y Esc. 6. *non lo veendo*, y así en la ley.
30 Esc. 3. *queria.*
31 Malp. 2. y Esc. 1. *ome, é lo yerra, é mata otro*, y así en la ley.
32 B. R. 1. y Camp. *departir.* Malp. 2. *desparar.* Esc. 1. y 3. *despartir.*
33 B. R. 1. Malp. 2. Camp. Esc. 1. 3. y S. B. baxo este núm. VI. ponen el siguiente título: *Si algun ome mata otro de pequenna ferida.*
34 B. R. 1. y Camp. *yogo.* Malp. 2. y Esc. 1. *yuego ó sin su grado.*

I. [6] El Rey Flavio Rescindo.

Si algun omne mata á otro sin su grado.

Quien mata otro omne sin su grado, nol conosciendo [7], é ninguna malquerencia non avie contra él, non deve prender [8] muerte [9] seguntdo que dice nuestro sennor; que non es derecho que aquel sea penado [10] por el omicilio [11], que non lo fizo por su grado.

II. Flavio Rescindo Rey.

Si algun omne mata á otro no lo viendo.

Si algun omne mata á otro, no lo viendo [12], ni lo sabiendo, si ante non avia ninguna enemiztat [13] con él, é no [14] lo mata de su grado, y esto pudiere mostrar antel iuez, deve ser quito [15].

III. *Si algun omne mata á otro por empuxo, ó por alguna ventura* [16].

Quien mata otro omne por ocasion ó por empuxamiento dotro, ó por caer sobre él por ocasion, non deve aver damno, nin pena por el omicilio. E si algun omne empuxa á otro, é por el empuxo [17] daquel, aquel es empuxado, mata á otro, el primero quel empuxó, si lo fizo sin [18] mala voluntade peche una libra doro [19], por que non se sopo [20] guardar de fazer mal.

IV. *Si el que quiere ferir á un omne mata á otro.*

El omne que baraia [21] con otro alguno, é mientra que cueda [22] ferir á aquel con que [23] baraia, fiere otro, é lo mata sin su grado, deve el iuez saber qual empezó [24] la baraia [25], et si fallar que aqueste comenzó á quien este otro querie ferir, maguer [26] que él escapó de la ferida, todavía por que él fizo que se feziese omizilio, peche C. soldos doro y el que lo firió L. ss. [27] á los propincos del muerto, é por ende deven ámos aver danno, porque el uno fuera [28] razon de muerte por su grado, y el otro mató sin su grado.

V. Ley antigua. *Si algun omne muere en descarpir* [29].

Si algun omne libre [30], que queria meter

1 Malp. 2. y Esc. 1. *ó lo quiere castigar.*
2 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *Si el ome libre mata el siervo por alguna ventura.* En estos tres códices la ley que aquí es VIII. es IX., y la que aquí es IX. es XI. En los demas números hasta el fin tienen estos códices de consiguiente notable variedad.
3 Esc. 1. y Malp. 1. *Que el sennor non mate su siervo sin mandado del alcalde, ó si el libre mata al otro libre tal como él*, y así en la ley.
4 Esc. 4. *fuge.* Esc. 1 y 2. *fuie.*
5 Malp. 2. *mata á otro siervo por ocasion.*
6 *B. R. 1.* El Rey Flavio Don Cindo. *S. B.* El Rey Flavio Cindo. *Malp.* 2. El Rey Don Flavio Scindo.
7 *Esc. 6.* conuciendo. *S. B.* cognoscendo. *Esc. 1.* cognosciendo. *Camp.* connuzendo.
8 *B. R. 1.* aprender.
9 *Esc. 6. B. R. 1. y Camp.* morte.
10 *Malp. 1.* dannado.
11 *B. R. 1. y Camp.* por el omecio quien non fizo. *S. B.* por el omecilio que non fizo. *Malp. 2. y Esc. 1.* por el omecillo quien non tenie mala voluntad, nin lo fizo por su grado.
12 *Malp. 2. y Esc. 1.* veyendo, estando en pie, ó veniendo, ó yéndose, no (*Esc. 1.* ó no) lo sabiendo.
13 *Toled. y S. B.* enemizdat. *B. R. 1. y Esc. 3.* enemizat. *Malp. 2. y Esc. 1.* enemiztad. *B. R. 3.* enemistade con él.
14 *Esc. 6. y Camp.* é non lo mató.
15 *Malp. 2. y Esc. 1.* quito del omecillo.
16 Malp. 2. y Esc. 1. *aventura.* Camp. *manera.*
17 *Toled.* por empuxada.
18 *B. R. 1. Camp. S. B. y Toled.* sin mala voluntad. *Malp. 2. y Esc. 1.* si lo non fizo con mala voluntad quel avie, nin á sabiendas, peche.
19 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* una libra doro á los parientes del muerto.
20 *Camp. y Esc. 6.* por se non sobo.
21 *Toled.* pelea. *Camp.* batalla.
22 *Toled.* cueida. *Esc. 3.* coida.
23 *Toled.* con quien a la pelea. *S. B. Esc. 1. y 3.* con quien baraia. *Camp.* batalla. *Malp. 2.* con quien baraia, é lo yerra, é fiere.
24 *B. R. 1. Camp. y Esc. 6.* conpezó. *Esc. 3.* comienzó.
25 *Toled.* qual comenzó la pelea, é de quien se movió, é si aquel á quien este otro quisiera ferir, é lo erró, maguer que él escapó.
26 *Camp.* magar. *Esc. 6.* maguyar.
27 *Camp.* II. *Esc. 3.* soldos é el que.
28 *Camp.* fo en razon.
29 Toled. B. R. 1. Camp. y Esc. 6. *departir.* Esc. 3. *deparar.* Esc. 4. *despartir.*
30 *Malp. 2. y Esc. 1.* libre acaeciendo pelea, entrare entre algunos, queriéndolos departir é meter paz, é en este comedio prende hy feridas de muerte, aquel que lo mató se debe purgar por iuramento (*Esc. 1.* sacramiento).

paz entre algunos omnes que lidiaban [1], é prende y muerte, é aquel que lo mató pudiere [2] provar por so iuramiento, ó por buenos testigos [3], é muchos, que lo non quiso ferir ni matar por su grado, peche [4] una libra doro á sos parientes del muerto [5], por que lo non quiso ferir, ni matar [6]; é otrosí sil fizieren laga [7] alguna en esta manera [8], peche la tercia parte [9] que es dicho: ca la muerte daquel non deve seer sin venganza, el qual vino por dar [10] paz.

VI. *Si algun omne mata á otro por [11] pequenna ferida.*

Quien fiere omne con coz, ó con punno, ó en otra tal manera, por le fazer desondra [12], sil mata [13] deve seer penado por el omizilio.

VII. *Si algun omne mata á otro en [14] iuego.*

Si algun omne por poco seso [15], ó trebeiando [16], alanzó [17] piedra, ó alguna cosa o [18] estevan muchos omnes aiuntados, é feriere algun omne ó lo matare [19]; si se pudiere purgar por su sacramiento, ó por testigos [20], que non avia voluntad de lo ferir, nin de le fazer mal, non sea tenudo del omizilio dar, nin deve morir ni perder por ende su buena fama, ca non lo mató por su grado; mas porque lo firió loca mientre, é non se guardó de ocasion, peche una libra doro á los parientes del muerto, é reciba L. azotes [21].

VIII. *Si algun omne mata aquel que tiene en guarda [22], ó [23] quel quiere castigar.*

Si el maestro [24] que [25] castiga su diciplo [26] locamientre [27], si por ventura muere daquellas feridas; ó el padron mata á aquel que aiuda por ocasion, ó el sennor mata el mancebo [28] que lo sirve [29]; si el maestro ó el padron, ó el sennor no lo fizo por ninguna malquerencia, ni por ningun odio, non deve seer penado [30] ni desfamado por el omezilio: ca assi cuemo dize la sancta escriptura: Mal aventurado es [31] qui non quiere [32] disciplina.

IX. *Si algun omne [33] mata el siervo por alguna ventura.*

Si el omne libre non por su grado [34] mas por ocasion mata siervo aieno, deve pechar al sennor del siervo la meatad de quanto es de suso dicho, que deve pechar por omne [35] libre, que mata [36] por ocasion.

X. Ley antigua. *Si el siervo mata á omne libre por ocasion.*

El siervo que mata omne libre non por su grado mas por ocasion, peche [37] la meatad de quanto es de suso dicho de los que matan los omnes libres por ocasion: é si el sennor non quisiere fazer emienda [38] por el siervo, del el siervo por el omezillio [39].

XI. [40] El Rey Flavio Rescindo.

Si algun omne mata á otro por su grado.

Todo omne que mata á otro por su grado, é non por ocasion, deve seer penado por el omezillio.

1 *S. B. y Esc.* 4. lidian. *B. R.* 1. lediaban.
2 *Camp. Esc.* 3. *y B. R.* 2. podier.
3 *Bex.* por bonos testigos, é muchos. *Camp.* testiguas.
4 *Esc.* 1. *y Malp.* 2. esto fecho, peche.
5 *Camp.* morto.
6 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. matar, é sea quito del omecillo.
7 *Malp.* 2. llaga. *B. R.* 2. xaga. *Camp.* ferida. *Esc.* 4. llaga en alguna manera.
8 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. manera, é non moriere, peche.
9 *Malp.* 2. del emienda que es dicha en los que fieren de su grado. *B. R.* 3. *y Esc.* 4. la tercia parte desto que es. *B. R.* 2. *Esc.* 3. *y* 6. desto que es de suso dicho.
10 *Camp.* meter paz.
11 Esc. 6. B. R. 2. y Camp. *de pequenna.*
12 *Malp.* 2. desondra ó mal. *Esc.* 1. desonrra ó mal.
13 *Esc.* 4. sil matare.
14 Toled. *en juego.* B. R. 2. Camp. y Esc. 6. *en iogo.* Malp. 2. *en iuego ó sin su grado.*
15 *Esc.* 1. *y Malp.* 2. seso, non se guardando, trebeiando con algun otro.
16 *Camp.* trebellando. *Esc.* 3. ó iogando ó trobellando.
17 *B. R.* 1. *y Camp.* alanza. *Esc.* 1. *y* 3. alanzando.
18 *B. R.* 1. *y Camp.* hu estaban.
19 *Malp.* 2. matare á su ora. *Esc.* 1. matar á so hora.
20 *Esc.* 1. *y Malp.* 2. testigos buenos. *Camp.* testiguas.
21 *Malp.* 2. azotes por castigo.
22 Esc. 3. *ó en comienda.*
23 Malp. 2. y Camp. *é lo quier.* S. B. y Esc. 4. *ol quier.* B. R. 1. *ó lo quier.*
24 *Camp.* mestro. *B. R.* 2. maestre.
25 que *falta en el Esc.* 1.
26 *Malp.* 2. su desciplo. *B. R.* 1. sos discipulos. *Camp.* sos discipolos. *Esc.* 3. su discipulo.
27 *Esc.* 2. non locamientre.
28 *Esc.* 1. mancebo, ó á su siervo que.
29 *B. R.* 1. *Camp. Esc.* 3. *y S. B.* sierve. *Malp.* 2. quel sirve, ó á su siervo; si el.
30 *Toled.* non debe seer penado por el omecillo. *S. B.* penado ni difamado. *Malp.* 2. penado nin defamado. *Esc.* 4. enfamado.
31 *S. B. Esc.* 2. *y* 4. es aquel que. *B. R.* 1. ye quien. *Esc.* 3. es quien non. *B. R.* 2. el omne que. *M.* que non.
32 *Camp.* quiere aver. *Esc.* 6. quien non quier disciplinas.
33 Esc. 6. *omne libre.*
34 *Malp.* 2. grado nin por su voluntad. *Esc.* 1. nin por voluntad.
35 *Esc.* 1. 2. *y* 4. por el omne. *Malp.* 1. pechar el que mata omne libre por ocasion.
36 *B. R.* 2. *y Camp.* matan.
37 *Esc.* 1. peche so sennor.
38 *B. R.* 2. *Camp. y Esc.* 6. enmenda.
39 *Malp.* 2. omecillo á los parientes del muerto.
40 *B. R.* 1. Ley antigua.

XII. El Rey Egica.

Que el sennor non mate su siervo sin razon.

Si el omne que faze algun pecado [1], ó lo conseió [2], non deve seer sin pena; mucho mas aquel non deve seer [3] sin pena qui faz el omezillio por su crueldad [4]. E porque los sennores matan los siervos muchas veces por crueldad en ante que los siervos sean condempnados [5] de algun pecado; por end les queremos toller esta licencia [6] á los sennores que lo non fagan, hy establecemos por esta ley que ningun [7] sennor, nin ninguna sennora [8] non mate su siervo, nin su sierva si non por mandado del iuez, por pecado que fiziesse el siervo publicamientre. Mas si el siervo ó la sierva fizier tal pecado porque deva prender muerte [9], mantiniente su sennor de él, ó aquel que lo quisier acusar, digalo al iuez de aquella tierra, ó á [10] aquel sennor: é pues [11] que lo dixiere, si el pecado fuere mostrado, el siervo prenda muerte por el iuez ó por su sennor en tal manera, que si el iuez lo quisier iusticiar de muerte, meta en [12] su escripto aquelo por quel [13] condempna. E si el sennor lo quisiere fer [14] matar, ó lo quisier guardar de muerte, sea en su poder. E si el siervo ó la sierva por muy mal osamiento, contrastando [15] á so sennor, si lo firiere con arma, ó con piedra, ó con otra cosa, ó asmar [16] de lo ferir, y el sennor se quier defender, ó se en aquela sanna luego matar el siervo ó la sierva, non deve ser tenudo del omezilio, se aquelo puede seer provado por testimonios de los siervos é de las siervas que estavan delante, é por el sacramiento del sennor quel mató. Mas se el sennor ó la sennora matare so siervo ó so sierva por crueldad, si non fueren condempnados por [17] el iuez, el que lo matar, por la locura que fezo deve seer echado fuera de la tierra por siempre, é deven aver la su buena los mas propincos de su linage. E quien mata siervo aieno ó sierva aiena por su grado, ó manda que lo maten, peche otros dos tales siervos ó dos [18] siervas al sennor del siervo ó de la sierva muerta [19]; y el que lo mató sea echado de la tierra, assi cuemo es dicho de suso. Mas si algun omne fiere [20] su siervo [21], ó otro aieno, porquel dize algun denuesto [22], ol faze algun despecho [23], ó porque lo querie castigar; si lo mata, si se pudiere salvar [24], por testigos, ó por so sacramiento, que lo non quiso matar, non deve sofrir la pena desta ley. E si el siervo ó la sierva [25] dize que mató algun omne por mandado [26] é por conseio de su sennor, é pudier mostrar que so sennor lo fizo fazer aquello por que lo tormentaba; el siervo ó la sierva que esto fizeren, deven recibir C. azotes, é ser sennalados. E si el sennor iurar que lo non mandó fazer, non haya la pena desta ley, y el siervo que mató á so companero [27] sea en poder del sennor, que faga dél lo que quisiere. E si el siervo mata siervo aieno, el sennor lo deve dar por el omezilio [28] á aquel cuyo siervo ó cuya sierva mató. E si algun [29] ladron ó robador [30] matar otro en casa ó en camino [31], luego deve seer penado por el omezilio. E por que [32] el que manda,

1 *Malp. 2. y Esc. 1.* pecado, ó es aparcero en el mal conseio, non debe seer.
2 *Esc. 3.* conseia.
3 *Malp. 2. y Esc. 1.* estorcer.
4 *Malp. 2. y Esc. 1.* crueldad. Mas pues que entendimos que muchos sennores é muchas sennoras peccadrices se antuvian á matar su siervos ante que sean condempnados dalgun pecado; por ende. *S. B. Esc. 3. y B. R. 1.* crueldat. *M. y Malp. 2.* qui faz el omezillio por su crueldad en ante que los siervos.
5 *Esc. 3.* penados.
6 *Malp. 2. y Esc. 2.* atrevencia. *Esc. 4.* esta licencia á los sennores hy establecemos.
7 *Toled.* que nengun sennor non mate.
8 *Malp. 2. y Esc. 1.* sennora, sea qui quiere.
9 *Malp. 2.* muerte, é matare el sennor ó la sennora al siervo ó á la sierva, ó lo mandaren matar por grand pecado que aya fecho, é lo sopiere el alcalde, el alcalde apremie al sennor ó á la sennora que vengan al iuycio por firmar por testimonio de siervos é de siervas, ó por sus yuras que ellos fizieran tan grand pecado por que merecieron muerte. E tod aquel que se treviese (*Esc. 1.* atreviese) á matar su siervo ó su sierva con su mala voluntad, él por sí, ó lo mandare á otro facer sin pecado, peche por su atrevencia al tesoro del rey una libra doro: é desi aquel fecho que fizo le sea infamia (*Esc. 1.* enfama) é verguenza durable que nunqua mas pueda testimoniar en nenguna cosa por toda su vida. E quien mata siervo.
10 *B. R. 3.* ó al sennor.
11 *S. B.* depues. *Esc. 2. y 3.* et despues.
12 *Esc. 3.* meta en escripto. *B. R. 3.* meta en scripto.
13 *B. R. 3.* porquel iustician.
14 *Toled. y Esc. 3.* facer. *B. R. 1. y Camp.* si el sennor lo quisiere matar.
15 *Camp.* contrastar á so sennor, ó si lo ferir.
16 *Esc. 4.* asmare ferir.
17 *Toled.* antel iuez.
18 *B. R. 1. y Camp.* duas.
19 *Malp. 2. y Esc. 1.* sierva muerta. Mas si.
20 *Esc. 3.* feriere. *B. R. 3.* ferire. *Esc. 6.* fere.
21 *Malp. 2. y Esc. 1.* siervo ó su sierva, queriéndolos castigar, ó otro siervo ageno.
22 *Camp. Esc. 6. y B. R. 2.* denosto.
23 *Esc. 3.* enoio. *Malp. 2. y Esc. 1.* despecho, é muere daquellas feridas, si se pudier salvar.
24 *M.* salvar que lo non quiso matar.
25 *Malp. 2. y Esc. 1.* sierva obedeciendo á sus sennores, ficieren muerte en algun siervo de sus companneros ó en otro omne qualquier, é seyendo metidos á tormentos dixiere que mató algun omne por mandado.
26 *B. R. 2. y Camp.* 6 por.
27 *Malp. 2. y Esc. 1.* compannero ó á otro qualquier.
28 *B. R. 1.* por el muerto.
29 *Malp. 2. y Esc. 1.* Si algun omne libre robador.
30 *B. R. 1.* arrobador.
31 *Camp.* camio. *Malp. 2.* en camino por le robar lo suyo, luego.
32 *Malp. 2.* Mas porque es mas enculpado aquel que lo manda fazer, é lo guisa, que aquel que lo obedesce, é lo face de fecho, establescemos. *Esc. 1.* Mas porque es mas culpado aquel que lo mandó del fecho que aquel que fizo su mandado.

ó conseia fazer omezilio es mas enculpado [1] que aquel que lo faze de fecho, por ende establecemos specialmientre, que sin aquello que es de suso dicho de los siervos [2], si el siervo dize que so sennor le mandó matar omne libre ó muier libre, ó siervo aieno ó sierva aiena, y esto manifestare el siervo antel iuez; si lo non pudiere mostrar por otros testimonios, el siervo non deve seer creydo [3] contra sus sennores. Mas los sennores se deven luego salvar antel iuez por su sacramiento [4] de tal fecho; é los siervos que fizieren [5] el omezillio, [6] deven ser penados por ello, é [7] ser dados en poder de los parientes del muerto, que fagan dellos lo que quisieren. E si los sennores non se pudieren [8] salvar por su sacramiento, el siervo, que fizo el omezillio [9], deve recibir CC. azotes, é seer sennalado layda mientre [10]: é los sennores que lo mandáron fazer deven seer descabezados [11]. Y el omne libre que conseia [12] con otro de fazer omezillio, aquellos quel diéron alguna ferida, ol matáron, deven recibir muerte, é aquellos que lo conseiáron, maguera [13] non fuéron [14] con él, reciba cada uno CC. azotes por el conseio [15] que diéron, é sean sennalados [16], é den cada uno dellos L. sueldos á los parientes del muerto; é si non ovieren onde los paguen, sean siervos de los parientes del muerto [17].

XIII. [18] *Que el sennor non taie miembro [19] al siervo ó [20] á la sierva.*

Nos [21] que amamos los bienes, que fiziéron los nuestros antecessores, fallamos [22], que esta ley fué fecha con derecho, é es desfecha con gran tuerto. E por ende que los frenos non sean alargados á los malos [23] fechos, en el nombre del nuestro sennor Yo rey [24] Don Flavio Egica quiero [25] poner esta ley de cabo por aquellas mismas palabras [26], é por esa misma sentencia [27], que la fiziera ante el príncipe nuestro antecesor, é la ley compieza assí: En la ley de suso tollemos la crueldad de los sennores contra los siervos, é que non desfagan la forma [28] que Dios fizo, quando se asannaban [29] contra ellos, é que non les tuelan [30] los cuerpos. Por ende establecemos que ningun sennor, nin ninguna sennora sin iuicio [31], ó sin [32] yerro manifesto non taie á su siervo, nin á su sierva mano, nin nariz, nin labros [33], nin lengua [34], nin oreia [35], nin pie [36], nin le saque oio [37], nin le taie nenguno de sus miembros, nin ge lo mande taiar [38]: é si lo fiziere, sea desterrado de la tierra por tres annos por el obispo en cuya [39] tierra es, ó en cuya [40] tierra fazel [41] tuerto, é toda su buena ayan sos fiios, que non fuéron parcioneros [42] de aquel tuerto, el [43] guarden al padre fasta quél torne en la tierra. E si fiios non oviere legítimos, el iuez mande á los otros parientes, que la guarden, é quel respondan della quando tornare en la tierra; é si aquel que es desterrado non oviere nengun [44] pariente, el iuez mismo le deve guardar su buena, é responderle della quando venier [45] en la tierra.

1 *Esc.* 2. *B. R.* 2. *y Camp.* culpado.
2 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. siervos, que si el sennor ó la sennora mandare á su siervo ó á su sierva matar á algun omne libre, é el siervo depues que la cosa fuese pesquerida, dice que su sennor.
3 *B. R.* 1. crido. *Camp.* creudo.
4 *B. R.* 1. *y S. B.* sagramiento. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. sagramentos que son salvos de tal fecho.
5 *Malp.* 2. connocieren.
6 *Malp.* 2. ó deben. . . . ó seer dados.
7 *Esc.* 1. *y* 3. ó.
8 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. quisieren. *B. R.* 3. los sennores se pudieren salvar.
9 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. omecillo, ó lo consentió al sennor, debe.
10 *Toled.* layadamientre.
11 *Camp.* encabezados. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. descabezados, porque enrizaron sus siervos á matar sus eguales. E los omnes libres que conseian de fazer omecillo (*Esc.* 1. omecilios, é los cumplen) en otro, todos aquellos quel dieren alguna ferida ol mataren.
12 *Esc.* 3. que se conseia.
13 *Bex.* magar non foron.
14 *Malp.* 2. non fueren con él al ferir nin al matar, reciba. *Esc.* 3. ferieron. *B. R.* 3. feriron. *B. R.* 2. en él.
15 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. conseio malo.
16 *B. R.* 1. asinalados. *Malp.* 2. sennalados laydamientre, é pierdan testimonio, é de cada uno.
17 *Malp.* 2. muerto mientre vivan.
18 *Esta ley XIII. falta en Malp. 2.; y baxo este número está la que aquí es XIV., y siguen las demas baxo de este órden.*
19 B. R. 1. *membro.* Esc. 3. *nebrio.* Esc. 6. *niembro.* Camp. *nembro.*
20 Esc. 3. *ni.* Camp. *nen.*
21 *B. R.* 1. *Esc.* 4. *y S. B.* Los que.
22 *B. R.* 1. axamos. *Esc.* 6. oscamos. *Camp.* allamos. *B. R.* 2. falamos.
23 *S. B.* á los malfechos.
24 *M. Esc.* 1. 2. *Toled. B. R.* 1. *y S. B.* yo el Rey Don Flavio é Don Egica queremos.
25 *Esc.* 6. queremos.
26 *S. B. y Esc.* 6. parabras. *Camp.* paravlas.
27 *Esc.* 6. sentenza.
28 *B. R.* 3. la ley.
29 *Esc* 1. *y* 3. se asannan. *Esc.* 6. quando asannan con ellos.
30 *Toled. B. R.* 1. *y S. B.* tuelgan. *Esc.* 1. 2. *y* 6. toyan. *Camp.* tollan. *B. R.* 2. tolgan.
31 *S. B. y Malp.* 1. sin iudicio. *Camp.* sen vicio. *Esc.* 2. sin iuicio ó sin otro mal manifiesto.
32 *Esc.* 2. sin otro mal manifiesto.
33 *Bex.* mano, ni nariz, nen bezos, nen lingua, ni oreya. *Camp. y Esc.* 6. beizos.
34 *B. R.* 1. nen lingua, nen pia.... nen le saque uueio.
35 *Camp.* orella. *B. R.* 1. orea.
36 *B. R.* 1. *y Esc.* 3. pia.
37 *Camp.* ollo.
38 *Esc.* 3. tiràr.
39 *B. R.* 1. en qual tierra ia, ó en qual fazel tuerto.
40 *Toled. y Esc.* 1. en cuyo logar. *M.* en cuya fazel.
41 *Esc.* 3. fizier.
42 *B. R.* 1. furon partidos. *Esc.* 6. parcineros.
43 *Esc.* 3. é la guarden.
44 *Esc.* 3. algun.
45 *Camp.* tornar.

XIV. El Rey Don Rescindo.

Que todo omne puede acusar al que faz omezillio.

Si nengun [1] omne non quiere [2] acusar al que faz omecillio, el iuez mismo, depues [3] que lo sopiere, lo deve prender, é penar cuemo merece; ca non deve dexar [4] á vengallo por no ser [5] alguno quel acuse [6], ó por algun enganno por ventura que feziéron entre sí. Mas la mugier puede acusar [7] el que mató su marido, ó quel fizo otro mal. E otrosí el marido puede acusar al que mató su mugier [8], y el iuez deve penar aquel á quien fuere provado el omezillio segundo cuemo manda la ley [9]. Assi que, si el marido, ó la mugier murieren [10] ante que el pleyto sea provado [11], sos fiios é sos parientes, que deven aver su buena, pueden acusar al que fizo el omezillio [12], assi cuemo los padres. E non es derecho que los fiios, ni los parientes [13] ayan la buena si non acusaren el omezillio. E si el iuez, pues que ge lo mostraren, non quisier vengar el omezillio, ó lo porlongar [14], pues que el rey lo sopiere [15], sepa [16] bien por verdad, que [17] el rey fará pechar la meatad del omezillio que es CL. sueldos á aquel que lo demanda, por que non quiso vengar el omezillio del muerto, é la bona [18] daquel, quien fizo el omezillio, non mandamos que nenguno la tome fasta que sea iudgado [19], si lo fizo.

XV. *Que los parientes é los estrannos pueden acusar al que faze omezillio.*

Pues que los omnes, que fazen los otros pecados, deven seer penados por las leyes, assi cuemo merecen, tuerto [20] seria [21] que dexasemos de penar los que fazen el omezillio [22], los quales manda [23] el príncipe que sean [24] mas penados. Doncas [25] por tal que aquel, que faze omezillio, non pueda escapar sin pena, é que ningun omne no lo deva [26] escusar, ni encobrir, primera mientre mandamos á los parientes mas propincos del muerto que puedan acusar aqnel, quien fizo el omezillio; é si por ventura aquellos no lo quisieren acusar, ó tardaren por lo fazer, dalli adelantre todos los otros parientes lo pueden acusar, é los otros estrannos; é aquel quien quisiere escusar [27] por algun enganno, ó defender al quien fizo el omezillio [28], todo aquello que el deve aver por lo defender, péchelo en duplo á aquel que lo acusava, ca el omezilliero [29] nunca puede seer bien seguro quando sopiere que todo omne lo puede acusar [30].

XVI. *Si el omne que faze omezillio fue [31] á la iglesia.*

Non [32] nos remembramos [33], que fasta [34] en esaquí pusiesemos [35] penas de muchas maneras [36] daquellos [37] que fazen los omezillios [38], segundo [39] cuemo el fecho de cada uno merecia [40]. Mas porque [41] aquellos que fazen este pecado, quanto mayor voluntad an de lo fazer, tanto mas fallan razones por que puedan escapar, é fuyen [42] á las iglesias de Dios, que los defendan, y ellos non dubdaron de fazer el pecado contral mandado de Dios, [43] porque tal pecado non deve seer sin pena, ca mata las almas, é faze á los omnes muchas veces [44] fazer peor [45]: por

1 *B. R. 3.* Si algun omne.
2 *B. R. 2. y Esc. 6.* quisier.
3 *Toled. y Esc. 6.* pues.
4 *Malp. 2.* de tardar de vengarlo. *Esc. 1.* de tardar de lo vengar.
5 *B. R. 3.* seer ninguno que.
6 *S. B. Esc. 2. 4. y 6.* acuse por. *Malp. 2. y Esc. 1.* acuse. Mas la mugier.
7 *Malp. 2.* acusar é demandar al. *B. R. 2. Esc. 6. y Camp.* al que.
8 *Malp. 2. y Esc. 1.* mugier, ol fizo algun mal.
9 *Malp. 2. y Esc. 1.* la ley. E mandamos que ella por él é él por ella acusen al omicero, é reciban venganza segund que fuere el pecado así cuemo la ley manda. Asíque.
10 *Esc. 6.* moriren. *Camp.* morren.
11 *Malp. 2. y Esc. 1.* probado é acabado.
12 *S. B.* face omecilio.
13 *Esc. 6.* parentes.
14 *S. B.* porlongare. *B. R. 1.* pelongar. *Malp. 2. y Esc. 1.* perlongare, sabiéndolo por verdad, pues que.
15 *Esc. 6.* soper.
16 *B. R. 1. y Camp.* saba. *Esc. 6.* sabea.
17 *Malp. 2.* que pechara la meetad. *B. R. 2. y 3.* le fará pechar. *Esc. 2.* que deve dar el omecilio.
18 *B. R. 1. Camp. S. B. y Esc. 6.* la pena.
19 *Toled.* fasta que sea acusado el que lo fizo. *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 2. y 4.* fasta que sea vengado si lo fizo. *Esc. 6.* provado.
20 *Camp.* ca torto sería si dexásemos.
21 *Malp. 2. y S. B.* serie.
22 *Toled.* omecello, *y así otras veces.*
23 *B. R. 1.* mandamos al príncipe. *Camp.* mandamos que sean. *Malp. 2.* manda el príncipe. *B. R. 2.* mandamos los príncipes.
24 *S. B.* sean penados.
25 *Toled. B. R. 1. y Camp.* Por ende. *Malp. 2.* Onde. *Camp.* Por ente.
26 *S. B. Esc. 2. y 4.* pueda. *Esc. 6.* poda. *Esc. 3.* non la.
27 *B. R. 1. Camp. Esc. 2. 3. 4. y 6.* acusar.
28 *Malp. 2. y Esc. 1.* el omecillo, ó mostrare que lo quiere amparar (*Esc. 1.* mamparar) por algun don, todo.
29 *Toled. Malp. 2. y Esc. 3.* omicero. *S. B.* omeciero. *Esc. 1. y 2.* omiciero.
30 *Malp. 2. y Esc. 1.* acusar, é que non se puede amparar de quienquier quel acuse. *Esc. 2.* bien acusar.
31 Esc. 6. *fuge.* B. R. 2. Esc. 1. y 2. *fuye.*
32 *B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. y 6.* Nos nos.
33 *Esc. 3.* olvidamos. *B. R. 3.* desmembramos. *Bex.* remembramos.
34 *Esc. 6.* atanes aquí.
35 *B. R. 1. y Esc. 6.* posiemos. *Bex.* pusiemos.
36 *B. R. 1.* guisas.
37 *Malp. 2.* á aquellos.
38 *Malp. 2. y Esc. 1.* omecillios é los fechizos.
39 *S. B.* segundo el fecho.
40 *Malp. 2.* merecie. *S. B.* merezca. *Esc. 6.* meresca.
41 *M. Malp. 1. y Bex.* Mas por aquellos que.
42 *B. R. 1. y Bex.* fuen. *Camp.* fuyen.
43 *Esc. 1.* et porque.
44 *Esc. 3.* que fagan peor.
45 *S. B.* peior.

ende fazemos esta ley que vala por siempre, que pues la ley manda que á aquel que faze el omezillio, ó el mal [1] fecho de su voluntad, nenguna escusacion, nin nengun poder [2] non [3] vala. Mas si fuyer [4] al altar, el omne quel quiere prender, no lo deve ende a tirar [5] sin mandado de los sacerdotes. Mas depues que fuere dicho al sacerdote, é jurar [6] que aquel, que fuyó á la iglesia, es condempnado de muerte por el pecado que fizo, el sacerdote tirel del altar, y echelo [7] fuera de la iglesia: y estonze aquel, que andaba [8] en pos él, lo prenda, é non le deve dar muerte, pues que lo echaron de la iglesia; mas dévelo meter en poder de los parientes mas propincos del muerto, que fagan dél lo que quisieren, fueras [9] muerte. Y esto establescemos por tal que la maldade de los malos sea refrenada, pues que veyen que non pueden escapar, que non sean penados, dexen [10] si al que non de fazer mal con miedo de pena lo que farian muchas vezes por su grado o [11] pudiesen.

XVII. [12] Ley antigua. [13] *De los que matan sus padres*, *y* [14] *de sus cosas.*

Por que nengun omezillio, que omne faz por su voluntad, non deve seer sen pena [15], aquel que mata so pariente, mas deve prender muerte que otro omne. E por ende establecemos en esta ley, que todo omne que mata su padre, ó su madre, ó so ermano, ó so ermana, ó otro so propinco, si lo faz por so grado, el iuez lo prenda manamano, é lo faga morir tal muerte qual el dió al otro. E si el que fizo el omezillio es baron ó mugier, si non oviere fiios, toda su buena ayan sus parientes mas propincos [16]. E si avian [17] fiios dotro casamiento, la meatad de su buena ayan sus fiios; é la otra meatad ayan sus fiios daquel á quien mató; todavía si los fiios non fueron parcioneros [18] en el pecado del padre, ca se lo sopieron [19], ó ge lo consentiéron [20], non deven aver nada de la buena del padre, mas dévenla aver los fiios daquel á quien el mató. E si aquel quien mató, nin aquel que es muerto non an fiios, los parientes del muerto mas propincos, que acusaren aquel que lo mató, deven aver toda la buena daquel que lo mató.

XVIII. *De los que matan sus parientes.*

Si el fiio mata el padre, ó el padre mata el fiio, ó el marido á la mugier, ó la mugier el marido: ó la madre mata la fiia, ó la fiia la madre: ó el ermano al ermano, ó el ermana á la ermana [21]: ó el yerno [22] mata el suegro [23], ó el suegro el yerno: ó la nuera [24] mata la suegra [25], ó la suegra la nuera: ó otros [26] omnes qualesquier de so linage, ó que son allegados á so linage [27]:

1 *Esc. 6.* ó el malo fecho.
2 *Esc. 6.* poderío.
3 *S. B. y Malp. 2.* nol vala.
4 *Esc. 6.* se for. *B. R. 2. y Camp.* si fugir. *Bex.* fuir.
5 *S. B. Esc. 2. 3. 6. y Malp. 2.* ende tirar.
6 *M.* catar.
7 *Camp.* iételo fora.
8 *Toled. y Malp. 2.* que andaba pues él, préndalo. *B. R. 1. y Esc. 1.* que andaba de pos él. *S. B.* que andaba despues él, que lo prenda. *Esc. 4.* que andaba depues él. *B. R. 2.* que andaba por él. *Esc. 6.* que andaba pus elle.
9 *Esc. 3.* salvo muerte.
10 *Esc. 3.* dexen de fazer.
11 *Esc. 1.* por du pudiesen.
12 *En el códice Esc. 1. hay una ley despues de esta que dice así: Esta es otra ley que fué fecha en el deceno conceio de Toledo.*

Esta es otra ley que fue fecha en el dezeno conceio de Toledo de treynta y cinco obispos, mandándolo é otrorgándolo el muy noble rey d. Ervigio el primero anno que él regnó en la era de DCC e XVIII annos. Ninguno non sea osado de tirar de la iglesia aquellos que á ella fuyen por miedo que an de muerte ó por espanto que lles ponen ni delles fazer mal ni de lles tomar nada de lo suyo mientre estudieren en el logar sancto. Mas aquellos que estan en la iglesia é que fuyen á ella puedan andar á XXX pasos fuera de la puerta de la eglesia. En aquellos XXX passos deve cada una yglesia seer amparada é defendida á derredor. Pero en tal manera que aquellos que fuyen á la eglesia non sean encelados por ninguna guisa en las casas estrannas ó que son alongadas de la eglesia: mas ayan poder de se solazar en quanto montaren aquellos XXX passos, fueras ende las casas estrannas en que non entren. Et este término deven aver para complir las cosas que la natura non puede escusar, et por aquellos que demandan ayuda de la eglesia sancta non les sèa tollido para cumplir los usos de la natura en los logares que deven. Et si alguno contra esta ley quisiere passar ó la quisiere quebrantar sea descomulgado de la yglesia sancta et sea penado muy cruel mientre por la sentencia real. Pero si aquellos que fuyen á la iglesia non los quisiere ende poner fuera el sacerdote daquel logar, dando aquellos que los demandan el iuramento que mandan los cánones é la riegla de los padres sanctos, é se fuyeren ende, deven ser demandados al sacerdote que los non quiso poner fuera et deve seer condempnado por sentencia qual el rey toviere por bien. Mas si aquellos que los demandan non quisieren dar iuramiento que los non matarán, nin los lisarán, nin los tormentarán, é los culpados con miedo de muerte fuyeren, non sean demandados á los clérigos de la iglesia. Otrosí despues que el iuramiento fuere dado de muerte é de lision, é les fuere probado que lo quebrantaron, sean periurados é non tan solamientre sean descomulgados de la eglesia é de todos los clérigos; mas ninguno de los christianos non coma nin beva con ellos, nin lles faga compaña, ni faga vida con ellos.

13 *En Esc. 1. falta la nota.*
14 Esc. 6. *ó suas madres.*
15 *Malp. 2.* sin pena en esta nuestra ley, aquel.
16 *Malp. 2. y Esc. 1.* mas propinquos del muerto.
17 *S. B. y Malp. 2.* avie. *B. R. 1.* avia.
18 *S. B.* particioneros.
19 *Esc. 6.* oiren.
20 *Bex.* consentiron.
21 *B. R. 3. y Esc. 2. añaden*: ó el ermano la ermana, ó la ermana el ermano.
22 *Camp. Esc. 6. y B. R. 2.* genro.
23 *Camp. Esc. 6. y B. R. 2.* sogro.
24 *Esc. 6.* nora.
25 *Esc. 6. y B. R. 2.* sogra.
26 *Toled.* ó otros qualesquequiere que sean.
27 *Esc. 6.* linagem.

el que mata, luego deve morir. E si por ventura el quel mata fuyere [1] á la iglesia, y el rey ol sennor lo quisieren librar [2] de muerte por piedad, embienlo por siempre fuera de la tierra, é toda su buena daquel quel mató ayan los erederos [3] del muerto, assi cuemo es departido en la otra ley de suso. E si el muerto non oviere nengun gun pariente, aya la buena daquel desterrado [4] el rey. Ca aquel que fizo el peccado, maguer que non prenda muerte non le deve fincar la buena.

XIX. *De los que matan sus parientes por occasion.*

Si el padre mata el fiio, ó el fiio mata el padre, ó la madre la fiia, ó la fiia la madre, ó el ermano el ermana [5], ó alguno de sus parientes mata por tuerto [6] quel fazie el otro, ó por que se queria amparar dél el que lo mató, si lo pudiere esto provar antel iuez por buenos testigos, que devan seer creydos, que defendiendo [7] so cuerpo, mató al pariente, sea quito de todo [8] el omezillio, é non reciba por ende pena, ni tormento [9], nin danno de sus cosas [10], guardándosse, cuemo [11] se deve guardar, de non fazer el omezillio.

XX. El Rey Don Flavio Egica.

Si el siervo mata otro siervo por occasion.

El siervo que mata otro siervo [12] en alguna manera por occasion, la meatad de quanto deve dar aquel que mata omne [13] por occasion, peche el sennor del siervo al sennor del siervo muerto: é si lo non quisiere pagar, dé [14] el siervo por emienda.

XXI. [15] El Rey Don Flavio Scindo.

De los que se periuran por sus parientes.

Si algun omne por cuyta [16] que a niega verdad, sabiéndola, ó se periura, el iuez luego [17] que lo sopier, prendal, é fagal dar C. azotes, é non sea mas recibido en testimonio, é sea defamado [18] por malo, assi cuemo es dicho [19] en otra ley de suso de los falsos. E la quarta parte de su buena aya aquel á quien quiso engannar por su periurio [20].

1 *Esc. 1. y Malp. 2.* fuxiere á la eglesia sea metido en poder de los padres del muerto ó de sus parientes mas propincos por pleyto que lo non maten, mas que fagan dél lo que quisieren, é toda su buena ayan los herederos.
2 *M.* salvar.
3 *B. R. 3.* los parentes del.
4 *Malp. 2. y Esc. 1.* omicero el rey. E aquel que fizo el pecado, non aya de su buena nada, maguer que fuese depues franqueado, pues que estorció de la amargor de la muerte.
5 *B. R. 2. S. B. Malp. 2. y Esc. 6.* el hermano. *Esc. 1.* el hermano la hermana, ó la hermana el hermano.
6 *Esc. 6.* por rogo. *Bex.* por ruego.
7 *Esc. 1.* defendendo. *Esc. 6.* defiendendo.
8 *B. R. 1.* sea quito todo el omecio. *Malp. 2.* sea quito del.
9 *B. R. 1. y S. B.* tormiento. *Esc. 1.* tormienta.
10 *Malp. 2. y Esc. 1.* cosas, é toda la pena é el pecho que mandamos en el que face la muerte de su voluntad de todo sea quito, guardándose de.
11 *Esc. 4. 6. y B. R. 2.* cuemo devia.
12 *Esc. 1.* siervo ageno. *B. B. 2.* por alguna manera.
13 *Malp. 2.* ome libre.
14 *Camp. y Esc. 6.* dia. *B. R. 2.* die.
15 *Falta esta ley en el texto latino impreso y en los códices latinos, excepto en el de San Juan de los Reyes y en el Legionense, en los quales la hay, y es la misma que se pone en los códices castellanos por última del título último del libro V. con otro epígrafe. En Malp. 2. no se halla en este lugar ni al fin del libro V. En el Esc. 4. está en el lib. II. tít. IV. despues de la ley XIII.*
16 *Toled. S. B. y Esc. 2.* coyta.
17 *Esc. 6.* manteniente que lo soper. *Esc. 3.* mantinente que lo sopier. *B. R. 3.* mantenente que.
18 *B. R. 1.* desfamado, *y así otras veces. S. B.* diffamado.
19 *Esc. 6.* dito.
20 *Toled. y B. R. 1.* perjuro.

LIBRO VII.

De [1] los furtos é de los engannos.

I. TITOL DE [2] LOS DESCVBRIMIENTOS DE LOS FVRTOS.

I. Ley antigua. *De los que manifiestan los ladrones.*

El iuez non deve tormentar [7] aquel que es acusado de furto fasta que aqueste que lo acusa presentare antel iuez el que ge lo manifestó [8], é que por delante [9] III. testimonias: é ante el iuez meta su cuerpo en [10] otra tal pena, qual deve recebir aquel á quien acusa, si el acusado saliere sin culpa daquel pecado. E todavía depues quel acusado saliere [11] sin culpa, el iuez constringa [12] el acusador, fata quel presente aquel, quien le fiziera entender el furto [13], é si lo non pudiere presentar, si al que non, diga el nombre [14] antel iuez, y el iuez lo constringa por saber la verdad: é si el iuez non lo pudiere aver, por que [15] ge lo defiende algun omne poderoso, ó por medo, digalo luego al rey [16]; é si el rey es [17] luenne de la tierra, dígalo al obispo [18] ó al sennor de la tierra, que ellos que han mayor poder, que lo constringan [19]. Et si esto non fizier el iuez, todo quanto ha [20] perdido aquel, que se querella, el sennor ó el rey ge lo entregue de la buena del iuez; et si el que ge lo demostró el furto, non pudiere provar lo que dixo, sea tenudo de emendar de su buena todo el furto. E si el furto pudiere seer provado, y el que fizo el furto es libre, peche en nueve duplos lo que furtó, é sea deffamado por ladron. E si fuere siervo, péchelo en seis duplos, é demas reciba C. azotes. E si el omne libre, que manifestó el furto, non oviere onde lo pagar, sea dado por siervo á aquel á quien [21] defamó por ladron [22], é aquel otro á quien mintió. E si el siervo non pudier fazer emiende por sí, ó el sennor non quiere fazer emienda por él, dél el siervo por emienda [23].

II. Ley antigua. *Que la testimonia del siervo non deve seer creida, si el sennor no lo [24] otorgar.*

Si el siervo descubrier [25] el furto sin voluntad del sennor, non sea creido, se el sennor non dixiere por su testimonio [26] que deva seer creido, é si non dixiere quel siervo era bueno é leal, non sea creydo.

III. Ley antigua. [27] *Del iuez que sabe el furto.*

Si aquel, que descubre el furto, lo sopo quando se facia, si de su voluntad lo discubrió, non deve aver ninguna pena, nin

1 Esc. 1. *De los furtos, de las falsedades, é de los engannos.* Toled. *De los que furtan los siervos, é los venden en tierra estranna, é de los otros furtos, é de los engannos.*
2 *Toled.* DEL IVICIO DEL FVRTO. *E. R. B. R. 1. Camp. Esc. 1. 2. y S. B.* DE LOS QVE DEMVESTRAN (*Camp.* DEMOSTRAN) EL FVRTO. *Malp. 2.* DE LOS QVE AMVESTRAN EL FVRTO.
3 Malp. 2. y Esc. 1. *descubren*, y así en la ley.
4 Esc. 2. *creydo.*
5 Malp. 2. y Esc. 1. *Si el que mestura* (Esc. 1. *demuestra*, y en la ley *muestra*) *el furto es aparcero en ello.*
6 B. R. 1. *galardon*, y así otras veces.
7 *Esc. 3.* atormentar.
8 *Malp. 2. y Esc. 1.* manifestó, é si no lo quisiere presentar delantre IIII. testimonios faga tal carta é tal recabdo sobre sí antel alcalde que meta su cuerpo.
9 *Toled.* delantre. *Camp.* é que por delantre tres. *Esc. 1.* quatro.
10 *S. B.* á otra tal. *B. R. 1.* á otra atal.
11 *Camp.* salir sen culpa, el iuez lo constringa.
12 *B. R. 1.* constrenga al. *Malp. 2.* costringa al. *Esc. 6.* constrega.
13 *S. B.* fuerto. *Malp. 2. y Esc. 1.* furto por saber en él la verdad. E si.
14 *B. R. 1.* nomne al iuiz. *Camp.* omne.
15 *Malp. 1. y Esc. 1.* porque es noble, ó porque lo.
16 *Malp. 2. y Esc. 1.* al rey si fuere cerca del logar.
17 *Malp. 2.* fuere luen. *B. R. 1.* ie luene. *S. B.* es lunne. *Camp.* lonni. *Esc. 1.* fué luen.
18 *Esc. 6.* bispo.
19 *Malp. 2. y Esc. 1.* constringan por lo aducir al alcalde.
20 *Esc. 6.* perdeó. *Camp.* a perduto.
21 *B. R. 1. y Esc. 1.* que desfamó. *Esc. 2.* disfamó.
22 *Malp. 2. y Esc. 1.* por ladron, é aquel otro á quien mintió é engannó.
23 *Malp. 2. y Esc. 1.* por emienda á aquel á quien diffamó. (*Esc. 1.* desfamó)
24 Malp. 2. y Camp. *otorga.* Esc. 1. *otorgó.* E. R. *otorguare.*
25 *B. R. 1. y 2.* descobrir.
26 *Esc. 1.* testimoniomiento. *E. R.* testimonia.
27 Esc. 1. *Si el que muestra el furto es aparcero en ello.*

deve demandar otro gualardon, por que lo demuestra; que [1] abondarle deve que salga sin pena. E si por ventura aquel que lo desmuestra, partió con el ladron el furto, la parte que ovo de la cosa [2], entréguela á su sennor.

IV. Ley antigua. *Del gualardon del iuez.*

El que descubre el ladron [3], si non fuere sabidor del furto, non deve aver mas [4] por lo descobrir, si non quanto val la cosa que fué furtada; todavía se el sennor de la cosa avia ante su emienda [5] complidamientre. E si el omne que fizo el furto, es tal omne, que deve prender muerte por el furto, é non a nada de su buena; ó si fuere siervo por aventura, é so sennor tomó q anto quel avia [6], aquel que lo demuestra [7] deve aver la tercera parte de quanto val la cosa que fué furtada, por que lo demostró, é non mas.

V. [8] *Si el que non es culpado es acusado.*

Si algun omne es acusado de furto [9], ó que dió yerbas [10], ó venino á beber [11], ó dotras cosas tales, el quel acusa vaya antel sennor, ó antel iuez de la tierra, que lo pesquira, é sepa [12] el fecho; é pues que lo sopier [13], mándelo prender. E si la cosa es tal, que non deve prender muerte, fagal fazer emienda á aquel cuya era la cosa que furtó, ó á quien fizo el mal. E si non oviere onde faga emienda, sea su siervo daquel á qui lo fizo. E si se pudiere purgar daquello que fué acusado, sea quito, é aquel que lo acusó sufra la pena y el danno [14], y el pecho queste devie recebir, si el fecho [15] le fuese provado por verdat. Mas el iuez non deve nengun omne tormentar en ascuso, si non delantre otros omnes muchos [16]. Mas todavía nol deve penar ante que el fecho sea probado por algunas pruebas, ó ante que aquel que lo acusa meta su cuerpo á otra tal pena cuemo aquel que es acusado debe recebir, sil pudiere seer provado, ě así deve ser tormentado [17].

II. TITVLO DE [18] LOS LADRONES É DE LOS FVRTOS.

1 *Esc. 1. 2. y E. R.* ca abundarle. *Camp.* abondarli. *Bex.* ca avondarle.
2 *Malp. 2. y Esc. 1.* cosa no mas, entréguegelo á su sennor de la cosa furtada.
3 *Malp. 2. y Esc. 1.* el ladron é el furto, si non fuere aparcero (*Esc. 1.* parcionero) ó sabidor.
4 *Malp. 2. y Esc. 1.* mas en gualardon.
5 *Malp. 2. y Esc. 1.* emienda del ladron complida mientre en nueve duplos.
6 *Malp. 2. y Esc. 1.* avie, é aquel á quien fué furtada la cosa non oviere de que recebir su derecho, aquel qne lo demostró (*Esc. 1.* amostró) debe.
7 *B. R. 1. Camp. y S. B.* amostró. *B. R. 2.* demostró. *E. R.* mostró.
8 Camp. *Del ome que ye acusado de furto.*
9 *B. R. 1. y S. B.* de furto, ó que dió yerbas. *Esc. 1.* ó disfamado que.
10 *Camp.* herbas, é vino á beber.
11 *B. R. 1.* á beber, ó de otras tales cosas. *Malp. 2.* á beber, ó de fechizos, ó dotras tales cosas vedadas.
12 *Esc. 3.* et saba todo el fecho. *Esc. 1.* el fecho segunt es uso en la ley.
13 *Esc. 1.* sopier de cierto que aquel acusado fizo aquel pecado, mándelo.
14 *B. R. 1. y S. B.* danno que este.
15 *Esc. 6. B. R. 2. y Camp.* el pecado.
16 *Esc. 1. y Malp. 2.* muchos por tal que non meta ningun omne en yerro, nin ande en la pesquisa á ciegas (*Malp. 2.* á ciegadas), porque haya de facer sofrir pena al que serie por ventura salvo á la ora del verdadero iuicio.
17 *Malp. 2. y Ecs. 1.* tormentado é exâminado, seyendo el conde (*Esc. 1.* cuende) é el alcalde delantre presentes.
18 *Toled.* DE LOS QVE DEMVESTRAN EL FVRTO. *Esc. 3.* DE LOS QVE FVRTAN ET DE LAS COSAS FVRTADAS.
19 Toled. Esc. 1. y Malp. 2. *qual es el furto.* Esc. 3. *qual es la cosa que busca.*
20 Toled. Esc. 1. y Malp. 2. *Si el siervo que es vendido á otro sennor hace furto ó algun tuerto al que lo vendió,* y así en la ley.
21 Esc. 3. *de otro sennor faciendo furto.*
22 Malp. 2. *siervo ageno.*
23 Toled. y Malp. 2. *sabidores ó aparceros.* Esc. 1. *ó parcioneros.*
24 Malp. 2. *de furto del ladron,* y así en la ley.
25 Malp. 2. y Esc. 1. *los cencerros,* y así en la ley.
26 B. R. 1. *arrecebir.*
27 Malp. 2. y Esc. 1. *el ladron, é que deve dar en duplo el libre ó el siervo,* y así en la ley.

I. *Que aquel que busca la cosa de furto, diga qual es la cosa [10].*

Aquel que demanda la cosa de furto, diga [11] qual es la cosa al iuez, ó que tal cosa es, é dígagelo en escuso lo que demanda, é que lo demuestre por sennales [12] lo que perdió, que sepa omne la verdat, si la cosa a tales sennales, cuemo él dize, ó si es aquello lo que perdió [13].

II. *Si el siervo faze furto seiendo siervo, ó depues que es libre.*

Si algun siervo faze furto [14], é so sennor lo franquea depues, el sennor, que lo franqueó, non deve recebir danno por aquel furto [15], mas [16] el siervo mismo [17] que lo fezo, deve recebir la pena, hy el danno [18]. E si feziere furto pues [19] que es franqueado, deve recebir tal pena, é [20] tal emienda, cuemo si fuese siervo. E si el furto [21] non fué tal porque deve seer tornado en servidumbre, finque por libre, é todavia faga la emienda.

III. *Si el siervo, que se tornó dotro sennor, faze furto.*

El siervo [22], que se torna á otro sennor, é furta alguna cosa al sennor primero, ol faz algun danno [23], el iuez lo deve pesquirir, si lo fizo: é si lo fallare [24] por verdad, el sennor postremero [25] faga la emienda por el siervo, si quisiere; é si non quisier, sea tormentado el siervo segundo cuemo el fecho fué.

IV. Ley antigua. *Si el ombre libre faze furto con el siervo [26].*

Si el ombre [27] faz furto con el siervo ageno, ó roba alguna cosa, pague cada uno la meatad de la emienda que deve fazer por el furto, segundo cuemo es dicho en la ley de suso, é ámbos sean azotados paladinamientre [28]. E si el sennor non quisier fazer emienda por el siervo, dé el siervo por emienda. E si ámbos fizieren tal cosa, porque devan ser descabezados, ámbos prendan muerte desuno [29].

1 *Esta rúbrica XV. está separada de la XIV. en el códice de M. aunque despues en la ley no hay separacion ni diverso epígrafe.*
2 Malp. 2. *siervo, que ámbos fagan un emienda*, y así en la ley.
3 B. R. 1. *de nueche.*
4 Malp. 2. *enguera*, y así en la ley.
5 Camp. *torto.*
6 Malp. 2. y Esc. 1. *siervo comel.*
7 S. B. y E. R. *quanto.*
8 Malp. 2. *el ladron deve ser preso é presentado al alcalde*, y así en la ley.
9 B. R. 1. Esc. 1. y 3. *en ascuso.* Malp. 2. *en escuso por manera de furto.*
10 Toled. *la cosa perdida.* Malp. 2. y Esc. 1. *qual es el furto.*
11 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* deve decir al alcalde en escuso lo que demanda, é que demuestre por sennales lo que perdió, que sepa el alcalle la verdat quando la cosa le aduxiere de atales sennales cuemo él dice, ó si es aquello lo que perdió, é así lo creerá de lo quel dixo. *B. R. 1. 2. Camp. y S. B.* deve decir (*Camp.* deve dizer en ascuso) al iudez en ascuso lo que demanda, é que demuestre.
12 *Camp.* sinnales. *Esc. 6. y B. R. 2.* sinales.
13 *Camp. y Esc. 6.* perdeó.
14 *Malp. 2. y Esc. 1.* furto á su sennor seyendo siervo, é lo franquea.
15 *Toled.* por aquel furto que ficiera; ante el siervo franqueado mismo que lo fizo, debe. *Malp. 1. y Esc. 1.* por aquel furto que ficiera ante. Mas el siervo franqueado mismo que lo fizo, debe.
16 *S. B.* mas si el.... fizo.
17 *B. R. 1.* mismo debe.
18 *Esc. 1.* que fué puesto en la ley.
19 *B. R. 1. Esc. 1. 4. y Malp. 2.* depues.
20 *Esc. 1. y 3.* é fazer tal emienda.
21 *Esc. 3.* E si el siervo.... deba.
22 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* El siervo que torna á otro sennor por vendida é furta. *M.* Si el siervo que toma otro.
23 *Malp. 2.* danno á él ó á otro. *B. R. 3.* danno, el rey.
24 *B. R. 1.* hajar.
25 *Malp. 2.* postrimero.
26 Malp. 2. y Esc. 1. *siervo ageno.*
27 *B. R. 3. Esc. 3. y 4.* el omne libre. *En el Toled. y Malp. 2. esta ley dice así*: Si el ome libre furta con algun siervo aieno, ó roba, ó faze fuerza, ó las cosas (*Esc. 1.* ó faze alguna cosa de las cosas) vedadas, si les fuere probado alguna cosa, pague cada uno la meatad de la emienda que deve facer por el furto el ome libre segund como es dicho en la ley de suso, é ámos sean azotados paladinamientre. E si el sennor non quisiere facer emienda por su siervo, dé el siervo por emienda á aquel á quien fizo el danno. Et si ámos ficieren el daño ó tal cosa, porque deven ser descabezados, ámos prendan muerte de so uno. *Antigua ley.*
28 *B. R. 1.* planamientre.
29 *Esc. 6. y B. R. 1.* de su uno. *S. B. Esc. 2. y Camp.* de so uno. *B. R. 2.* de se uno.

V. [1] Ley antigua. *Si el sennor faze furto con [2] el siervo.*

El sennor [3] que faze furto con el siervo, el sennor deve fazer toda la emienda del furto, ca non el siervo: y el sennor reciba C. azotes, é por ende el siervo non deve aver nenguna pena, porque lo fizo por mandado del sennor.

VI. *Si el siervo ageno es amonestado dalguno que faga furto [4].*

Si algun omne conseia [5] á siervo ageno que faga furto, ó que faga á el mismo, que ge lo conseió [6] algun mal, porque lo pierda so sennor, [7] porque lo pueda ganar del sennor mas aina por este enganno; pues que lo sopiere el iuez, el sennor del siervo non deve perder el siervo, nin deve aver ninguna pena; mas aquel, que conseió el siervo fazer tal cosa, porque lo perdiesse so sennor, é lo [8] pudiesse él ganar, péchelo al sennor del siervo en siete [9] duplos, tanto quanto el siervo le furtara [10], ó quanto danno le feziera; hy el siervo reciba C. azotes por que [11] creyó [12] á aquel, quel conseiaba que fiziesse atal cosa, porquel perdiesse so sennor, é [13] demas finque en poder de so sennor.

VII. El Rey Don Flavio Rescindo.

De los que son sabidores [14] del furto.

Non deven seer [15] dichos ladrones tan solamientre los que fazen el furto; mas los que lo saben, é lo [16] consienten, é los que reciben la cosa de furto, sabiéndolo. E por ende mandamos que estos reciban otra tal pena cuemo los ladrones.

VIII. Ley antigua. [17] *Si algun omne compra la cosa de furto, no lo sabiendo.*

Mandamos que ningun omne non compre ninguna cosa de omne que non conosce [18], si non tomare buen fiador, que [19] non pueda depues dizer, que non sabe de quien lo compró; é si lo fiziere, préndalo el iuez, é fagal quel presente aquel que ge lo vendió fasta un plazo [20] quel ponga. E si non pudier aver aquel que ge lo vendió, sálvesse por su sacramiento, ó por testigos, que [21] non sabia que era ladron aquel que ge lo vendió, é reciba la meatad del prezo que diera, hy entregue la cosa al sennor, cuya era, é ámbos prometan por su sacramiento, que lo busquen fiel mientre el ladron; é si non lo pudieren fallar, todavía sea entregada [22] la cosa al sennor cuya era. E si [23] el sennor, cuya era la cosa, sabe del ladron, é non lo quiere manifestar [24], deve perder toda la cosa, é dévela aver el que la compró [25]. E otrosí dizemos de [26] los siervos.

IX. Ley antigua. *Si algun omne compra la cosa del furto, sabiéndolo.*

Si algun omne compra la cosa de furto [27], sabiéndolo, el iuez lo deve prender, é costrennir [28], quel presente aquel [29] que ie lo vendió. E depues [30] este que la compró faga emienda cuemo ladron. E si non pudiere fallar aquel que ge lo vendió, peche dos tanto por emienda que el ladron. Ca bien semeia ladron todo omne que compra la cosa de furto, sabiéndolo. E si fuere siervo aquel que la compró, peche la meatad por emienda de quanto pecha el ombre libre.

1 *Esta ley V. es VI. en el Toled. Malp. 2. y Esc. 1. y es como se sigue*: El sennor que va á facer furto con el su siervo, si les fuere probado, el sennor (*Esc. 1.* el sennor solo) deve facer toda la emienda del furto, ca non el siervo; y el siervo non sea tenudo de nada, é el sennor reciba cien azotes antel pueblo, é por ende el siervo non deve aver nenguna pena, porque lo fizo por mandado de su sennor.

2 Esc. 1. *con su siervo.*

3 *M. B. R. 1. Camp. Esc. 2. y S. B.* el siervo.

4 B. R. 1. *tuerto.*

5 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* conseia ó amonesta.

6 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* que ge lo conseia algun mal, ó que mate su sennor por arte dél ó por enganno, porque lo pierda su sennor.

7 *Esc. 1.* ó porque. *E. R.* por tal que lo.

8 *S. B. y B. R. 1.* é que ie lo. *Malp. 2.* é que ge lo.

9 *B. R. 1.* sex. *Camp.* VI. dublos. *B. R. 2.* septe dublo.

10 *Malp. 2. y Esc. 1.* furtara por su conseio.

11 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* porque menospreció á su sennor, porque creyó aquel su enemigo quel conseiaba, que ficiese tal cosa, porque lo perdiese su sennor, porque él se otorgaba con otro por matar su (*Esc. 1.* á su) sennor é demas.

12 *Camp.* crevó.

13 *Esc. 6.* é desí finque.

14 Malp. 2. y Esc. 1. *sabidores ó aparceros.*

15 *Malp. 2. y Esc. 1.* seer penados los ladrones tan solamientre, mas los que lo saben.

16 *E. R.* lo encobren.

17 *En Esc. 1. y 2. falta la nota.*

18 *Camp.* conuce. *E. R.* conusce.

19 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* que si la cosa fuere testiguada, é dixiere alguno que ge lo furtaron, non pueda decir depues que non sabe.

20 *B. R. 1.* prazo.

21 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* que non es ome sospechado, nin sabe (*Esc. 1.* sabie) que era ladron.

22 *Toled.* sea entregado la meatad del precio de la cosa al sennor cuya era. *Malp. 2.* sea entregada la otra meetad del precio al sennor cuya era.

23 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* E si sabe del ladron, é non lo quisiere manifestar, sabiéndolo el alcalde en verdat, deve perder.

24 *B. R. 1.* manenfestar.

25 *Malp. 2. y Esc. 1.* la compró del ladron.

26 *B. R. 1. y Camp.* de las siervas.

27 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* de furto del ladron.

28 *Camp.* costriñer. *Esc. 1.* costrinnir. *B. R. 2.* costrener. *Esc. 6.* constrenir.

29 *Malp. 2.* aquel ladron que ge lo.

30 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* E depues que este que lo compró, lo presentare, faga emienda.

E si non quisiere el sennor fazer emienda por él, dé el siervo por emienda [1].

X. [2] Ley antigua *De los que furtan las cosas que son del rey.*

Quien furta tesoro del rey, ó otra cosa, ol faze danno [3], entréguelo en nueve duplos [4] quanto tomare.

XI. *De los que furtan las cencerras de los ganados.*

Si algun ombre furta [5] la cencerra de la yegua, ó del buey [6], peche un sueldo al sennor: por la cencerra de la vaca peche [7] las dos partes de un sueldo: por la de la oveia [8], ó el carnero, ó dotro ganado, peche [9] la tercera parte de un sueldo.

XII. El Rey Don Flavio [10].

De los que furtan los fierros, ó las otras cosas del molino.

Si algun ombre furta fierros [11] de molino [12], ó otro engeno [13], entregue lo que tomó [14], é demas peche por el furto quanto deve pechar quien furta otras cosas [15], é demas reciba C. azotes.

XIII. Ley antigua. *Del danno que deve recibir el ladron.*

El ombre libre que furta alguna cosa, qualquiere que sea la cosa, é de quanto que quier precio, deve pechar en nueve duplos quanto valia la cosa que furtó; é si fuere siervo, dévelo pechar en seis [16] duplos, é cada uno dellos reciba C. [17] azotes. E si el omne libre non oviere de que faga emienda, ó el sennor del siervo non quisier emendar por el siervo, el que fizo el furto deve seer siervo del sennor de la cosa [18].

XIV. *Que el ladron, pues que es preso, sea presentado antel iuez, é si el omne libre face furto con el siervo.*

Quien prende ladron, dévelo presentar antel iuez; é si el ladron fuere omne libre, peche lo que furtó en nueve duplos, é demas reciba C. azotes. E si non oviere onde los pague, sea siervo daquel á quien furtó el furto. E si fuere siervo aquel que fizo el furto, peche en seis [19] duplos la cosa que furtó, é demas reciba C azotes [20], hy el iuez lo deve tener en [21] guarda fasta que sepa de su sennor si quiere fazer emienda por él. E si el sennor tardare de fazer la emienda, delo el iuez por siervo á aquel cuya era la cosa [22]. Hy esto mandamos guardar en esta ley, que si el omne libre, hy [23] el siervo, ó muchos ombres libres é siervos furtan alguna cosa de so uno, todos fagan emienda. Assí que el omne libre peche la meatad de [24] nueve duplos, hy el siervo peche la meatad de seis duplos, é cada uno reciba C. azotes: ca una misma razon es del furto, que faz el omne libre, hy el siervo, é del furto que fazen muchos omnes libres, é muchos siervos. E ámbos sean azotados antel iuez, assí cuemo es de suso [25] dicho.

XV. *Si algun omne mata el ladron que se mampara con arma.*

El ladron que es prendido [26] de dia, é se quiere defender con arma, si alguno lo matare, non deve seer tenudo [27] del omezillio, assí cuemo del que furta de noche [28].

XVI. Ley antigua. *Si algun omne mata el ladron que anda de noche.*

El ladron que furta de noche [29], y es prendido con el furto, si alguno lo matare, non deve seer tenudo [30] de pechar del omecillio.

1 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. por emienda á aquel cuya era la la cosa furtada.
2 *En E. R. falta esta ley.*
3 *Esc.* 3. ó le faze danno en otra cosa.
4 *B. R.* 2. en nove dublo.
5 *Teled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. furta ó tuelle. *S. B.* toma.
6 *Camp. y Esc.* 3. bue. *B. R.* 2. de la egua ó del boy.
7 *B. R.* 1. peche VIII. dineros.
8 *Camp.* ovella. *E. R.* oveia, peche. *Bex.* oveya.
9 *B. R.* 1. peche IIII. dineros. *B. R.* 2. peche la tercia parte.
10 *Esc.* 3. Rodericus Rex.
11 *B. R.* 2. ferros.
12 *Camp.* molion.
13 *Toled. y Malp.* 2. apero. *B. R.* 1. 2. *y S. B.* engenio.
14 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. furtó.
15 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 2. otras cosas segund manda esta ley (*Esc.* 1. estas leyes) de los ladrones é demas.
16 *Esc.* 4. *y S. B.* en sex duplos. *B. R.* 1. en seis dublos. *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. en seis duplos. Et esto deve aver el duenno de la cosa furtada, et cada uno dellos.
17 *Camp. y Esc.* 2. ciento.
18 *Toled. M. y Malp.* 2. de la cosa en toda su vida.
19 *Toled. y S. B.* en VII. duplos.
20 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. reciba C. azotes delantre el alcallde.
21 *Esc.* 1. en la cárcel.
22 *Toled. y Malp.* 2. la cosa furtada. *Camp.* que furtó.
23 *Camp.* ó.
24 *M.* en.
25 *M. al márgen, aunque de la misma letra*: de suso dicho del furto que facen muchos omes libres, ó muchos siervos.
26 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. preso, *y así otras veces. Camp. y Esc.* 2. prendudo.
27 *Toled. y Esc.* 1. tenudo del omecillo que fuera. *Malp.* 2. del omecillo, *y concluye la ley.*
28 *Camp.* de nueche.
29 *Bex. Esc.* 2. *y Camp.* nueche.
30 *B. R.* 1. *Camp. S. B. Malp.* 2. *Esc.* 2. *y* 3. tenudo del.

XVII. *De las cosas aienas que omne manea mal, que peche otro tanto por ello.*

Si algun omne manea [1] malamientre vestidos [2] agenos, ó otras cosas agenas, ó tirar mal á aquel que va por el camino [3], ol furta alguna cosa, non deve fazer emienda en nueve duplos de quanto trae aquel; mas solamientre de lo que furtó, ó de lo que maneó malamientre.

XVIII. *De las cosas que omne toma en periglo de agua ó de fuego* [4].

Lo que [5] el omne roba de fuego, ó dagua, ó dotras ocasiones, si otri lo toma daquel que lo toma [6], é lo encubre [7], sabiéndolo aquel que lo recibe ó lo encubre, péchelo en quatro duplos.

XIX. *De la buena* [8] *é de los herederos del ladron.*

Si algun omne a [9] la buena del ladron, que ge la mandó él, [10] por que es su pariente mas propinquo, por que el pecado fué muerto con el ladron, este que la buena a, non deve recibir [11] ninguna pena en su cuerpo, mas faga tal emienda qual debe fer el ladron, si [12] visquies. E si la buena non es tanta dond pueda fazer emienda [13], dexe la buena por la [14] emienda, é sea quito.

XX. *Si algun omne dexa el ladron ó el malfechor que prendió.*

Quien prende [15] ladron ó malfechor, si otri ge [16] lo tuelle por fuerza, si es omne de grant guisa, reciba C. azotes, é presente al omne que tollió antel iuez. E si otro omne prende el ladron, que non avie nenguna demanda contra él, deve aver el que lo prendió la quarta parte de la emienda [17] del ladron por su trabaio. E si el ladron [18] non pudiere ser fallado, el que lo tollió por fuerza sufra la pena quél devie [19] sofrir, é peche tanto cuemo el ladron furtara [20]. E si fuere omne de menor guisa aquel [21] que lo tollió por fuerza, é presentare al ladron, por la locura que fizo reciba C. azotes. E si non pudiere fallar el ladron, reciba la pena, hy el danno que el ladron deve recibir. E si algun omne tollier por fuerza aquel que fiziera otro mal fecho sin furto, otrosí reciba C. azotes. E si lo non pudiere fallar, nin presentar al iuez, reciba otra tal pena qual devia recibir aquel que fiziera el mal [22]. E si fuere siervo aquel que lo faze dexar por fuerza sin voluntad de so sennor, reciba CC. [23] azotes por la locura que fizo, é presente al iuez el malfechor. E si lo non pudiere presentar, el sennor del siervo faga emienda por su siervo de quanto devie fazer el ladron, si quisiere, é si non [24] lo quisiere fazer, dé el siervo por [25] el danno, é que lo iusticie [26], assí cuemo es [27] derecho.

XXI. *Del siervo que faze furto á so sennor, ó á otro siervo* [28] *del sennor.*

Si el siervo furta alguna cosa á su sennor, ó á otro su compannero siervo de su sennor, el sennor faga dél lo que quisiere; hy el iuez non a y de veer nenguna cosa, si el sennor non quisiere.

XXII. *Fasta qual* [29] *tiempo el que prende el ladron lo deve presentar al iuez.*

Quien prende ladron, ó otro malfechor, luego lo deve levar [30] antel iuez, é nol deve tener en su casa mas de un dia [31], ó una

1 *Esc. 1.* enguerar.
2 *Malp. 2. y Esc. 1.* panno ageno, ó cosa agena, ó yendo en camino, toppare en algunas cosas, é furtare dellas; non deve facer emienda por aquellaa cosas fueras end quanto enhueró é maltrugo, é de lo que furtó, faga emienda segund manda la ley.
3 *Camp.* camion.
4 Camp. y Esc. 6. *fogo.*
5 *Toled.* Lo que el ome roba de la cosa do avie fuego, et otras ocasiones de nave que perece, si otro lo toma daquel ladron que lo toma ó lo encubre, sabiéndolo, si fuere sabudo, aquel que lo recibe. *Malp. 2. y Esc. 1.* Lo que el ome roba de la casa o (*Esc. 1.* do cae) avie fuego, ó ruina, ó otras ocasiones, ó de nave, *y lo demas como en el Toled.*
6 *Esc. 6.* furtó.
7 *Esc. 3.* encuebre.
8 B. R. 1. Malp. 2. Camp. y Esc. 1. *buena de los.*
9 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* ereda la buena del ladron (*Esc. 1.* muerto) que murió, porque ge la mandó él, ó porque. *Malp. 2.* erieda la buena del ladron que morió.
10 *B. R. 1. Esc. 3. y S. B.* ó porque.
11 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* non debe recebir la pena del ladron muerto; mas faga por él tal emienda qual debie fer (*Esc. 1.* fazer) el ladron si visquiese.
12 *B. R. 1.* se vevis. *Camp.* se veviess.
13 *Toled.* facer emienda á sus debdores.
14 *Malp. 2. y Esc. 1.* por emienda á sus debdores.
15 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* Qui fuere osado de escapar ladron ó mal fechor por fuerza, si es ome de grant guisa, reciba C. azotes antel (*Malp. 2.* tendido ante) alcalde, é presente al ome que tollió delantre el alcallde.
16 *Esc. 3.* otre ge lo prende.
17 *Esc. 2.* que debia fer el ladron.
18 *Camp.* el ladron non podier allar el que lo tolleó.
19 *Esc. 1.* é faga la emienda que él devia fazer. E si.
20 *Toled.* forzara.
21 *Esc. 1.* aquel que fizo escapar el ladron, presente el ladron, é por la locura.
22 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* el mal segunt la ley.
23 *B. R. 3.* C.
24 *Esc. 2.* facer emienda.
25 *Toled. y Malp. 2.* por qua manno fuere el danno.
26 *B. R. 1. 2. y Esc. 6.* iusticen.
27 *Toled. Malp. 2 y Esc. 1.* cuemo es derecho, ó que peche.
28 Malp. 2. *siervo comel.* Esc. 1. *siervo tal como él.*
29 Camp. Esc. 2. y E. R. *quanto.*
30 *B. R. 1. y Camp.* presentar al iuez.
31 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* un dia é una noche.

noche. E si [1] lo ficiere, peche al iuez V. sueldos [2] por que lo tovo mas. E si fuere siervo, é lo toviere mas de un dia [3], ó una noche sin voluntad de so sennor, reciba C. azotes; é si lo ficiere de voluntad de so sennor, el sennor faga emienda por él. Assí que [4] si el siervo es de buena guisa, el sennor peche por él X. sueldos [5]: é V. sueldos sean del iuez, é los otros sean daquel á quien fizo el danno.

XXIII. *Si alguno mata ganado ageno en escuso* [6].

Todo omne que mata [7] caballo, ó buey [8], ó otra animalia de noche [9] en ascuso, pues quel fuere provado, péchelo [10] en nueve duplos, é si non pudiere ser provado, sálvesse por su sacramento. E si el siervo lo faze de voluntad de su sennor, sil pudiere ser provado, su sennor peche en nueve duplos la cosa, cuemo ladron. E si nol pudiere ser provado, el siervo sea tormentado, é pues que lo manifestare, peche la cosa en [11] VI. duplos, ó [12] sea siervo daquel á quien fizo el danno. E si fallaren quel siervo es sin culpa, aquel que lo fizo tormentar faga emienda al sennor del siervo, cuemo manda en las [13] otras leyes de suso.

III. TITOL DE LOS [14] QVE PRENDEN LOS OMNES POR FVERZA, É QVE LOS VENDEN EN OTRA PARTE.

I. *Si* [15] *alguno prende por fuerza siervo aieno* [16].
II. *Si el omne libre vende el siervo ó la sierva aiena en otra tierra.*
III. *De los fiios de los omnes libres que son vendidos en otra tierra.*
IV. *Si el siervo vende siervo aieno en otra tierra, non* [17] *lo sabiendo el sennor.*
V. *Si el siervo vende omne libre por mandado del sennor.*
VI. *Si el siervo vende omne libre sin* [18] *mandado de su sennor.*

I. Rey [19] Don Flavio de Dios.

Si algun omne prende por fuerza siervo aieno.

Todo omne libre, que roba siervo aieno, peche otro tal siervo á so sennor del siervo [20]. E si es siervo aquel robador, deve entregar [21] al sennor el siervo que le robó, é demas reciba C. azotes. E si non pudiere aver el siervo que forzó, el sennor del siervo robador [22] peche otro tal siervo cuemo el suyo al sennor [23] que perdió el siervo, fasta quel entregue el siervo que perdera [24]; é pues que ie lo entregar reciba el suyo, é ante non.

II. Ley antigua. [25] *Si el omne libre vende siervo ó sierva aiena en otra tierra.*

El omne libre, que vende siervo ageno ó sierva agena en otra tierra, peche quatro siervos ó quatro siervas al sennor del siervo, é reciba demas C. azotes. E si non oviere onde los dé los siervos, el mismo sea siervo del sennor cuyo siervo vendió.

1 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. Si al ficiere..
2 *Toled. y Malp.* 2. V. sueldos en oro. *Esc.* 1. doro.
3 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. mas de un dia é una noche.
4 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. Así que si fuere de los nobles del logar (*Esc.* 1. lugar) peche X. sueldos, é los V. sean del alcalde.
5 *E. R.* V. ss. é los III. sean.
6 S. B. B. R. 1. y Camp. *en ascuso*, y así otras veces. Malp. 2. *en escuso por manera de furto.* Esc. 1. *en casa por manera de furto.*
7 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. que mata caballo aieno, ó rocin, ó buey, ó otra animalia qualquier, de noche, ó en escuso.
8 *Camp. y Esc.* 6. bue.
9 *Camp. y Esc.* 6. de nueche.
10 *Malp.* 2. péchelo al sennor.
11 *Toled.* en VII. duplos.
12 *M.* é sea.
13 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. en las otras leyes o (*Esc.* 1. do) fabla de los tormentos.
14 *Malp.* 2. DE LOS QVE FVRTAN LOS SIERVOS, E LOS QVE LOS FACEN FVIR, E LOS QVE VENDEN LOS LÍBEROS. *Esc.* 1. DE LOS QVE FAZEN FVIR LOS SIERVOS LOS OMES LIBRES. *Esc.* 2. DE LOS QVE FVRTAN. *Esc.* 5. DE LOS TRAEDORES, ET DE LOS SOSACADORES, ET DE LOS ENGANNADORES.
15 Camp: *Si el omne libre.*
16 Toled. y Esc. 1. *siervo aieno, ó lo vende.* Malp. 2. *siervo aieno, é lo vende*, y así en la ley.
17 S. B. Esc. 1. 3. Camp. y Malp. 2. *no lo sabiendo su sennor*, y así en la ley.
18 E. R. S. B. *sin mandado del sennor*, y así en la ley.
19 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. Rey Flavio Rey de Dios. *E. R.* Rescindo.
20 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. del siervo en precio, despues que tomare aquel mismo siervo que enagenó (*Esc.* 1. engannó) é si es siervo.
21 *Esc.* 1. entergar.
22 *Esc.* 1. forzador.
23 *Esc.* 6. al sennor del siervo que perdeó.
24 *B. R.* 1. perdirá.
25 Ley antigua *falta en Toled. y Malp.* 2.

III. *De los fiios de los omnes libres que son vendidos en otra tierra.*

Quien vendiere fiio ó fiia de omne libre, ó de muier libre en otra tierra, ó lo saca de su casa por enganno, é lo [1] lieva en otra tierra, sea fecho siervo del padre, ó de la madre, ó de los hermanos daquel ninno [2], quel puedan justiciar ó vender, si quisieren; ó si quisieren tomen dél la emienda [3] del omecillio, que son CCC. sueldos [4]: ca atal cosa cuemo aquesta los padres é [5] los parientes no lo tienen por ménos que si lo matasen. E si los [6] padres pudieren cobrar [7] el fiio, el que lo vendió peche á los padres la meatad del omecillio, que son CL. sueldos [8], é si non oviere de que los pague, sea siervo de los padres.

IV. [9] Antigua. [10] *Si el siervo vende siervo aieno en otra tierra, non lo sabiendo el sennor.*

Si algun siervo vende siervo aieno en otra tierra, non lo sabiendo el sennor, el siervo que lo vende reciba CL. azotes [11] antel alcalde, é desí [12] entregue el siervo que vendió á so sennor. Et si aquel, cuyo es el siervo que fué vendudo, lo pudier fallar ó prender, [13] non demande nengun gualardon, nin ninguna cosa al sennor del otro siervo por la prision. E si non lo pudiere fallar, aquel que perdió el siervo, non [14] se tarde el iuiz [15], é constringa al sennor del qui lo vendió, que dé otro tal siervo al sennor, cuyo siervo fué vendido [16]: é si otro non oviere, dé aquel siervo por el que lo vendió [17], ó por sierva furtada; é que sea en so poder fasta quel sea el su siervo entregado [18]. E despues quel fuere entregado, entreguel el otro siervo á so sennor.

V. *Si el siervo vende omne libre por mandado del sennor.*

Si el [19] siervo vende omne libre por mandado de su sennor, pague el sennor por él la emienda que devie [20] pagar el omne libre que lo vendiese: é demas reciba C. azotes: é el siervo non aya nenguna pena, por que fizo mandado de su sennor.

VI. *Si el siervo vende omne libre sin mandado de su sennor.*

Si el siervo vende omne libre sin mandado de su [21] sennor, mantiniente sea metido en poder de los padres daquel [22] cuyo era el omne libre que vendió, que fagan dél lo que quisieren. E si aquel quien [23] es vendido se tornar por aventura, ó fuyere [24], el sennor del siervo, si quisiere fazer emienda por [25] él, dé una libra doro á aquel que lo vendió [26].

IV. TITOL [27] DE LA GVARDA [28] Y EL IVICIO DE LOS IVSTICIADOS [29].

I. *Si algun omne acusa el ladron antel iuez, é depues se faze ende afuera* [30].

II. *Que el sennor de la tierra deve aiudar el iuez por prender los malfechores.*

1 *Toled. Esc. 1. y Malp. 2.* é lo lieva pora otra yente *Esc. 1.* gente) dotra tierra. *S. B.* é lo leva por otra tierra. (*Esc. 2. 3. 4. y B. R. 3.* para otra tierra. *E. R. y Esc. 6.* á otra. *Camp.* pora otra tierra.

2 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* daquel ninno, ó de sus (*Esc. 1.* de sus parientes mas propinquos) propincos, si padre ó madre non oviere, quel puedan.

3 *B. R. 3.* la enmienda: ca atal cosa.

4 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* sueldos doro.

5 *Esc. 2.* é las madres.

6 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* E si el que lo robó lo pudiere tornar á su logar á los padres, peche la meatad del omecillo, que son C. et L. sueldos en oro, é si non oviere onde los pague.

7 *S. B. y B. R. 1.* combrar. *Esc. 3.* aver ó combrar.

8 *Esc. 1.* en oro.

9 *Esta ley y la siguiente faltan en el códice Murciano.*

10 Antigua *falta en el Toled. B. R. 1. S. B. Malp. 2. Camp. y Esc. 1.*

11 *B. R. 2. y S. B.* azotes, y entregue.

12 *Malp. 2. y Esc. 1.* é desí assí.

13 *B. R. 1. y Malp. 2.* que non.

14 *B. R. 1.* se vien tarde. *S. B. Esc. 2. y Malp. 2.* si non tarde. *Camp. y Bex.* si non tardar.

15 *Esc. 1.* que constringa.

16 *B. R. 1. y S. B.* vendido, ó le dé aquel siervo por el quel vendió, é que sea.

17 *B. R. 2. Camp. Esc. 2. 6. y E. R.* lo vendió, é que sea.

18 *Esc. 3.* entrego.

19 *B. R. 1. 3. E. R. Esc. 1. 2. 4. y Malp. 2.* El siervo que vende.

20 *B. R. 1.* devira. . . . vendise. *S. B.* devrie. *Esc. 2.* devria.

21 *Toled.* de su sennor é sin su sabiduría. *Malp. 2.* sin mandado é sin sabedoría de su sennor. *Esc. 1.* sin mandado de su sennor et sin sabidoría.

22 *S. B. B. R. 1. Esc. 1. y Malp. 2.* daquel que vendió. *Camp.* daquel que vendiéron.

23 *B. R. 1. 2. y S. B.* que.

24 *Camp.* fogir.

25 *Malp. 2.* por el siervo. . . . . á aquel que fué vendido porque lo sometió. *B. R. 2. y 3.* por él, peche una.

26 *Toled. y Esc. 1.* quien vendió, porque lo sometió.

27 *Malp. 2.* DE LOS CARCEREROS E LA PENA DE LOS PENADOS LOS CVLPADOS. *Esc. 1.* DE LOS CARCELEROS E DE LA PENA DE LOS MALFECHORES.

28 *B. R 1.* GARDA. *Camp.* DE LA GARDA DEL IVIZ E DE LOS IVSTICIADOS.

29 *Esc. 3.* MALFECHORES.

30 B. R. 1. y Esc. 1. *afuera, é se adoba con él*, y así en la ley. E. R. *afora.*

I. El Rey Don Flavio Rescindo.

Si algun omne acusa el ladron antel iuez, é depues se faz ende afuera.

Si algun omne acusa á otro de furto antel iuez, é depues recibe alguna cosa del ladron por avenencia [7], no lo sabiendo el iuez, peche cinco sueldos al iuez. E si fuere siervo, é lo fiziere sin voluntad del sennor, el siervo reciba C. [8] azotes, hy el sennor non aya nenguna calomna. Mas si el siervo lo faze de voluntad del sennor, el sennor pague [9] por él quanto deve pagar omne libre.

II. Ley antigua. [10] *Que el sennor de la tierra deve aiudar á los iueces por prender los malfechores.*

Quando el omne godo, ó otro omne es acusado de furto, ó dotro mal fecho, el iuez lo deve luego prender, é castigarlo [11]. E si el iuez no lo puede luego prender [12] por sí solo, demande al sennor [13] de la tierra quel ayude, hy el sennor de la tierra le deve mantinente ayudar, que los malfechores non puedan durar mucho.

III. *De los que crebantan la cárcel, ó engannan el guardador.*

Si algun [14] omne crebanta cárcel, ó enganna el guardador, ó el guardador mismo suelta los presos por algun enganno sin mandado del iuez, cada uno destos deve recibir tal pena é tal damno qual deven recibir los presos.

IV. *De lo que deven tomar los guardadores de los omnes que guardan.*

El iuez que tiene [15] algunos omnes presos, aquellos á que los da que los guarden, si los presos salieren sin culpa, non demanden á estos presos nada por la guarda, nin por los soltar [16]. E si fueren culpados los presos, por cada uno dellos deven aver los guardadores las dos partes de un sueldo [17]. E si fuere el preso atal que lo dexen sobre su omenaie [18], é que pueda fazer emienda, el iuez deve fazer entregar aquella emienda á los que la deven aver [19], é daquella emienda puede retener la diezma [20] parte por su trabajo. E si algun omne toma mas desto, que es dicho de suso, quanto tomó mas, péchelo en duplo.

V. *Del iuez que quita* [21] *los malfechores.*

El iuez que iusticia [22] el omne de muerte, que non era enculpado [23], deve morir tal muerte qual él dió al otro que non era culpado [24]; é si quitó con tuerto á aquel que devia ser iusticiado, ó por algun ruego, ó por algun aver; quanto tomó por lo soltar, péchelo en siete duplos á aquel á quien fiziera el danno el preso, é non pueda ser iuez dallí adelantre, é sea desfamado; hy el otro iuez que viniere [25] en so logar lo constringa, que [26] presente al malfechor que [27] soltó.

1 Camp. *la carcere.*
2 S. B. *al guardador.* Esc. 1. y Malp. 2. *al guardador ó al portero.* Camp. *gardador.*
3 Esc. 1. *de los presos.*
4 Malp. 2. y Esc. 1. *los malfechores por algun enganno,* y así en la ley.
5 Malp. 2. y Esc. 1. *Que deve pechar el alcalde quando quita algun malfecho á tuerto.*
6 Esc. 2. y E. R. *ante todos.*
7 *E. R. y Esc. 6.* aveniencia. *M.* avenienza.
8 *Esc. 6.* cento. . . . calupna.
9 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* pague por él los cinco sueldos que deve pagar el ome libre.
10 Ley antigua *falta en el Toled. Malp. 2. Camp. Esc. 1. y Bex.*
11 *S. B. y Malp.* 2. castigarle. *B. R. 1.* costrengilo.
12 *Toled. y Malp.* 2. prender nin constrennir.
13 *B. R. 3.* al iuiz.
14 *Toled. y Esc. 1.* Si algun ome es osado de quebrantar la cárcel. *Malp.* 2. Si algun ome es osado de crebantar cárcel, ó engannar.
15 *Esc. 3.* que tiene guardar.
16 *M.* sueltar.
17 *Malp. 2. y Esc. 1.* las dos partes dun sueldo. E si acaeciere que el alcalde quite alguno que es preso por emienda que deve fazer ante que la cumpla toda, si (*Esc. 1.* é tal) tal que fuere el preso quel dexen sobre su omenage. *Toled.* las dos partes de un sueldo. E si acaesciere que el alcalde quite alguna cosa que es preso por emienda que deve facer alguno ante que la culpa dada tal fuere el preso quel dexen sobre su omenage. *Bex.* lo dexen ir sobre su omanage.
18 *Camp. y Esc. 1.* omanage. *E. R.* omenage.
19 *Toled. y Esc. 1.* deven aver. E si el preso face la emienda complida al qui deve con aiuda del alcalde daquella emienda, puede retener la (*Malp. 2.* dícima) décima parte.
20 *S. B.* dezma. *Camp. y B. R. 3.* décima.
21 Esc. 3. *guarda.*
22 *B. R. 1. S. B. y Malp.* 2. iusticia ome.... que non era ende culpado. *Esc. 3.* que iusticia ome que non. *Esc. 1.* de muerte por algun presente ó por algun enganno.
23 *Toled. y Malp.* 2. culpado por algun presente ó por otro enganno, deve morir.
24 *B. R. 1.* ende culpado. *S. B.* enculpado. *B. R. 3.* que non era en culpa.
25 *Esc. 3.* en su guarda et en so logar.
26 *B. R. 1. y Esc. 3.* que le. *S. B. Malp. 2. y Bex.* quel. *B. R. 3.* que lle die.
27 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* que soltó por tal que faga levar la pena que meresce.

VI. *Que [1] el iuez non deve parcir [2] á los malfechores.*

El iuez non deve parcir al malfechor por nengun miedo, ni por nengun amor. Ca si él sofriere los malfechores, é los soltar los que devien seer iusticiados de muerte [3], el iuez non deve por ende prender muerte, nin perder miembro de su cuerpo, mas deve fazer emienda por el omecillio, é por todo el danno que fiziera [4] aquel quien era preso.

VII. *Que el malfechor non deve seer iudgado en ascuso, mas paladinamientre.*

Todo iuez, que [5] deve iusticiar algun omne, ó algun malfechor, non lo deve iusticiar [6] en ascuso [7], mas paladinamientre ante todos.

V. TITOL DE LOS QVE [8] FALSAN LOS ESCRIPTOS.

I. *De los que falsan los escriptos del rey.*

Quien mudar alguna cosa de mandado del rey, ó desfiziere, ó ennadiere [13], ó en tiempo, ó en dia, ó en otras cosas; hy el que falsar el siello del rey, ó otras sennales, si es omne de grand guisa, peche al rey la meatad de toda su buena; é si fuere omne vil, pierda la mano con que fizo aquel pecado; é si por ventura viniere [14], que aquellos iuezes murieren á quien [15] es enviado aquel mandado del rey, el obispo del logar, ó otro [16] obispo deven dar aquel mandado á los otros iuezes vezinos de la tierra, que lo iudguen, é acaben el pleyto cuemo los otros [17].

II. *De los que fazen falsos [18] escriptos.*

Si algun omne faze falso escripto [19], ó lo usar en iuizio, ó [20] otra cosa, sabiéndolo, hy el que desfaze la verdad del escripto, ó que lo rompe [21]; ó quien faze siello, ó sennal falsa, ó [22] que la usa; estos que fazen tales cosas, é los que los conseian, pues que fueren provados, si fueren omnes de grand guisa, pierdan la quarta parte de su buena. E si algun omne furta [23] escripto aieno, ó lo corrompe [24], é pues [25] lo manifiesta

1 Esc. 3. *Del danno que deven sofrir el iuyz al malfechor.*
2 B. R. 3. *perdonar.*
3 *Toled. y Malp.* 2. de muerte sin venganza. *Esc.* 1. sin vergüenza.
4 *Esc.* 6. que fizier á aquel preso.
5 *B. R.* 1. *S. B. Malp.* 2. *y Bex.* que deve iusticiar algun malfechor. *Toled.* que a de justiciar algun malfechor.
6 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. non lo deve fazer en escuso nin en logar celado, mas paladinamientre (*Esc.* 1. paladinamientre por tal) ante todos, por tal que se escarmienten otros.
7 *Camp. Esc.* 1. 6. *y Bex.* fazer. *B. R.* 2. fazer en ascusado.
8 *Malp.* 2. FACEN LOS ESCRIPTOS FALSOS E LIGADOS. *B. R.* 1. *y Esc.* 3. DE LOS FALSARIOS E CORROMPEDORES QVE FALSAN LAS ESCRIPTVRAS. *Esc.* 1. DE LOS QVE FAZEN LOS ESCRIPTOS E LAS CARTAS FALSAS.
9 Esc. 3. *escripturas.*
10 Malp. 2. y Esc. 1. *escriptos ó los que quieren facer,* y así en la ley.
11 *En S. B. Esc.* 1. *B. R.* 1. *Malp.* 2. *y Bex. están trocadas esta ley y la V.*
12 B. R. 1. *en ántes.*
13 *Esc.* 2. annadiere. *E. R.* ennadere. *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. ennadiere, ó mudare el tiempo ó el dia, ó otras cosas, y que falsar el seello (*Malp.* 2. *y Esc.* 1. seyello) del rey, ó ficiere seello de nuevo, et seellare con él otras sennales, si es ome de grand guisa, peche al rey toda su buena, é si fuere.
14 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. aviniere. *B. R.* 1. venier. *Camp.* avenier. *Esc.* 3. avinier.
15 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. á quien es dado de oir los pleytos, ó (*Esc.* 1. *y Malp.* 2. ó los han de librar ante) son que an de librar estas cosas dante que lo acaben, el obispo del logar.
16 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. é otro.
17 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. cuemo los otros, et que fáganlo en tal atrevencia quanto la ley manda de iusticia. *Esc.* 6. *Bex. y E. R.* acaben el pleyto como deven.
18 Toled. y Esc. 1. *falsos escriptos, é los quieren fazer.*
19 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. face falso escripto, ó lo notar, ó lo usar.
20 *Esc.* 1. 3. *y Bex.* ó en otra.
21 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. lo rompe ó lo rahe.
22 *B. R.* 1. *S. B. Malp.* 2. *y Bex.* ó qui lo usa.
23 *Toled.* furta, ó muda, ó roba. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. furta, ó muda escripto. *Esc.* 5. fuerza.
24 *Camp.* rompe.
25 *Toled.* é desí los testigos que hí pusieran sus nombres, testiguan (*Esc.* 1. testiguen) antel alcalde, que es perdido ó furtado ó corrompido, et escriban sus dichos (*Esc.* 1. é) pongan los testigos (*Esc.* 1. y) et sus sennales (*Esc.* 1. de cada uno de como éste) de cuemo el escripto es perdido ó mudado, é lo que y avie, et pues lo manifiesta antel alcalde et ante testimonias. *Malp.* 2.

antel iuez é ante testimonias que furtó [1] aquel escripto, ó que lo desfezo [2], ó que lo corrompió [3]; el manifiesto que fizo ante las testimonias vala tanto cuemo el escripto valia, que él perdió, ó que corrompió. E si non se pudier acordar [4] de lo que dezia [5] el escripto, estonze aquel, cuyo era el escripto, deve provar por su sacramiento, ó [6] por una testimonia, lo que era contenudo en la carta [7]; é aquela muestra [8] vala tanto cuemo el escripto. E si non oviere tanto en su buena, aquel que furtó el escripto [9], ó que lo corrompió, quanto fizo danno á aquel cuyo era el escripto, aquel que lo furtó, ó que lo corrompió el escripto, sea sîervo con toda su buena daquel cuyo era el escripto, é de la quarta parte de su buena, que mandamos de suso que deve perder el que furtó el escripto, deve aver las tres [10] partes aquel cuyo era el escripto, y el otra quarta parte deve aver el rey, é faga dello lo que quisiere. E si fuere omne de vil [11] guisa el que furtó el escripto, ó el que lo corrompió, depues que lo manifestare antel iuez, deve ser siervo daquel cuyo era el escripto. Hy el omne de grand guisa, ó de vil guisa, si lo fiziere, cada uno dellos deve recibir C. azotes. E si fuere siervo aieno el que furta [12] el escripto, ó el que lo corrompe, ó que lo asconde, sea siervo daquel cuyo era el escripto; é si lo fiziere por mandado de su sennor, el sennor peche todo el danno [13] por él. E otrosí mandamos guardar de los que furtan, ó corrompen, ó asconden mandas [14] aienas, ó otros escriptos por fazer alguna ganancia, ó por fazer ende danno á aquellos cuyos eran: que estos atales sean dichos falsos [15]. E otra tal pena reciban, é otro tal damno, segund cuemo es dicho de suso, segund la persona de cada uno, si fuere [16] vil, ó de grand [17] guisa. E si algun omne, que non furta escripto ni corrompe, nin falsa, nin encubre, nin faze ninguna cosa de lo que es de suso dicho; mas aquel cuyo era el escripto, si lo perdió por su negligencia, ó por su mala guarda, é diz que ie lo furtáron, si las testimonias, que eran en la carta, son aun [18] vivas, por aquelas testimonias puede provar todel escripto antel iuez. E si las testimonias de la carta todas son muertas, é pudiere fallar otras testimonias que digan [19] que viéron aquella [20] carta, é que sabien todo lo que era contenido en aquella carta, por aquellas testimonias puede provar so escripto, é cobrar [21] todo lo que perdiera del escripto.

III. *De los que falso mandado lievan ó falsas letras de [22] su nombre del rey, ó de iuez.*

Quien muestra [23] falso escripto, ó falso mandado del rey [24], no lo sabiendo, non deve seer tenudo por falsario [25], é si pudiere provar aquel [26] que ie lo dió, aquel deve recibir la pena que es de suso dicha, que deven aver los que fazen falsos escriptos [27]. E si ámbos lo sopieren [28], ámbos sean penados cuemo falsarios [29].

IV. [30] *De los que falsan la manda del vivo contra su voluntad.*

Quien falsa la manda del omne vivo, ó fiziere escripto de ordinamiento [31] de sus cosas del vivo, ó manifestare [32] la manda del vivo [33] contra su voluntad, sea iudgado como falso.

V. *De los que encubren la manda del [34] muerto, ó que la falsan.*

Todo omne que encubre la manda del

ó lo corrompe, los testigos. . . . *y lo demas como en Toledo, á excepcion de las palabras siguientes*: testiguen. . . . é si depues. . . . testimonios (*Esc. 1.* testes).

1 *Esc. 5.* forzó, *y así despues.*

2 *B. R. 1. y S. B.* desfizo. *E. R.* disfezo.

3 *B. R. 1.* rompió. *Camp.* rompeó. *Esc. 6. y Bex.* corrompeó.

4 *Toled.* acordar el testigo. *Malp. 2.* non se pudieren acordar los testigos.

5 *Malp. 2.* dizie. *Camp.* dizia.

6 *B. R. 1. 3. y Esc. 4.* é por.

7 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en la carta, é fáganla de nuevo, é metan hi el derecho que el falso mudara, é aquel escripto nuevo vala tanto cuemo el escripto perdido.

8 *E. R.* monstra.

9 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* el escripto, quanto.

10 *Esc. 1.* tres quartas.

11 *B. R. 3.* de menor guisa.

12 *Esc. 2.* furtó. . . . corrompió. . . . ascondió.

13 *Malp. 2.* el danno que es sobre dicho por él.

14 *Esc. 2. 4. E. R. y Bex.* materias.

15 *Esc. 3. 5. y B. R. 3.* falsarios.

16 *B. R. 1.* si fur de vil.

17 *S. B. y Esc. 4.* ó de gran linaie ó de grand guisa.

18 *B. R. 1.* aon.

19 *Esc. 5.* deguan.

20 *Toled. y Malp. 2.* aquella carta, é entendiéron el tenor, por aquellas testimonias puedan probar.

21 *S. B. E. R. Bex. Esc. 2. y 4.* recobrar. *Malp. 2.* combrar.

22 B. R. 1. Esc. 1. S. B. y Malp. 2. *so nombre.* E. R. *sub.*

23 *Toled. y Malp. 2.* Quien lieva ó muestra. *Esc. 5. 6. Camp. y B. R. 2.* mostra. *Esc. 1.* Quien lieva falso.

24 *Toled. y Malp. 2.* del rey ó del alcalde.

25 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* por falsario, mas deve seer preso é apremiado fasta que muestre quil dió la carta, é si non lo quisiere nombrar nin mostrar (*Malp. 2.* mostrar qui gelo dió) aquel deve.

26 *Esc. 4.* que otri ge lo dió.

27 *Toled.* falsos escriptos, segunt la persona: é si ámos. *Malp. 2.* segund la persona de cada uno.

28 *Esc. 4.* lo ficieren.

29 *Esc. 1. y Bex.* falsos.

30 Falta esta ley IV. en el Toled. Esc. 6. *De los que encubren la manda del morto, ó que la falsan.* Esta ley está en este códice M. baxo el núm. V., y tambien en Esc. 4. Bex. y B. R. 3.

31 *Camp. Esc. 1. 2. y 5.* ordenamiento.

32 *Malp. 2. y Esc. 1.* encubriere. *Esc. 5.* ó manifestando.

33 *Malp. 2.* del vivo, ó la mudara.

34 B. R. 2. y Esc. 6. *del morto.*

muerto, ó faz alguna falsedat [1] en [2] ela, tomada la ganancia que deve aver daquel escripto, piérdala, é gánenla aquellos á quien fizieran [3] el enganno, é sea desfamado por falsario. E [4] si nenguna cosa non deve ende ganar, ó muy poco [5], sea penado cuemo falsario [6].

VI. *Si algun omne se pone falso nombre ó falso linaie ó falsos parientes.*

Quien se pone falso nombre ó falso linaie, ó falsos parientes, ó alguna apostura [7] falsa, sea penado [8] cuemo falso [9].

VII. Rey Don Flavio de Dios.

De [10] los escriptos que son fechos, que dizen que eran fechos ante que lo fuessen.

El enganno de algunos nos constrinne muchas vezes que fagamos nueva ley, porque entendemos [11] la maldad de muchos omnes, que fazen por engannar á otros. E por que son muchos omnes, que por grand voluntad de ganar de los otros omnes por una debda quel deven, fazen [12] escripto, que [13] ellos deven otras muchas debdas. E por ende establescemos en esta ley, que todo omne que deve á otro alguna cosa, é aquel que [14] la deve, faze escripto por enganno, que es tenudo dotras muchas debdas [15]; é si por ventura aviniere que non faga ende escripto, mas por otras palabras enganosas muestra que él es tenudo dotras muchas debdas; estos tales, que fazen este enganno, sean desfamados, é pechen la pena á aquellos que enganáron, qual manda la ley de los falsos. E otra tal pena deven aver aquellos que fazen escripto por enganno, que sus cosas empenaran ante á otri, por fazer perder aquellas [16] que tiene [17] en pennos de su debda. Onde el debdor [18] que faze tal escripto, é aquel por cuyo nombre lo faze, si es sabidor del enganno, ámbos deven recibir la pena y el danno que es de suso dicho, hy el escripto [19] deve seer firme. Y el otro, que fué fecho por enganno, non vala nada.

VIII. *De los escriptos que son fechos, que dizen que eran fechos despues, é eran fechos ante.*

Non es tuerto que aquel que a la buena del muerto, que pague la debda [20]. E porque el omne que faze el enganno non deve aver nenguna escusacion: por ende establecemos por esta ley que todo omne que da á otri alguna cosa por escripto, é aquela [21] cosa nunqua fué en so poder, ó tal cosa que avie ante empennada [22] á otri, é por algun enganno dióla [23] é éste lo que empennara ante á otri, ó lo que non era so [24], pues que esto pudiere ser provado, si aquel que fizo este enganno es vivo, deve pagar la pena, é quanto prometiera en el escripto [25]. E si despues de su muerte pudiere seer provado el enganno, sos erederos lo deven todo pagar [26]. E si aquello que prometió es mas que toda su buena, los que tienen lo buena dexen la buena por

1 *B. R. 1. y Esc. 5.* falsidat. *Camp.* alguna cosa de falsidat. *Esc. 6.* falsidad.
2 *S. B. y Malp. 2.* en ella.
3 *B. R. 1.* feciera. *Malp. 2.* ficiera.
4 *Camp.* E si alguna cosa ende ganar.
5 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* muy poco daquella manda.
6 *B. R. 1. Esc. 2. 4. 6. S. B. Bex. y Malp. 2.* falso.
7 *Toled.* apostisa. *S. B. Esc. 3. y 4.* apostiia. *B. R. 1.* apostiya. *Esc. 1. y 5.* apostija. *Camp.* apostilla. *Malp. 2.* apostiza. *Bex.* apostila mala ó falsa.
8 *E. R.* sea iudgado.
9 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden*: et non sea ya mas recebido por testimonio.
10 *En Malp. 2. en lugar de esta ley se halla la siguiente*:

De los escriptos que son fechos que dicen que eran fechos ante que lo fuesen. VII. Ley.

El enganno dalgunos engannadores nos faz poner nuevo establecimiento por vedar el grand danno que ellos quieren facer, é nos sopiemos dunos homes que engannaban á otros, é les vendien algunas cosas, é facíenles ende carta; desy vendienlo á otro, é facíenle ende carta, é testiguábanla, é facien duna cosa dos escriptos. E por end establescemos esta ley, é la confirmamos, é mandamos que si algun ome ficiere dos escriptos duna cosa, é quisiere engannar á alguno así que con ámbos mierque, desy que escriba despues algun escripto en que faga perder al comprador su demanda por sacarle de lo quel vendió, ó por ventura que escriba algun escripto, é que diga por la lengua contra de lo que dice la carta; todo aquel que engannare á alguno en tal manera de enganno é de falsedad, pierda testimonio, é sea metido en poder daquel á qui engannó, é sufra la pena qne nos establescimos á los que falsan los escriptos: é esta misma pena hayan los que quando quieren desfacer su primer escripto, é facen otro, é dicen que es primero, é menguan la era por dar aquelles cosas á otros, non á los que las compráron, é celan la verdad; onde quando quier que fuer sabudo que alguno face tal enganno é tal falsedad, el que ficiere la carta, é aquel á qui fuere fecha, así el vendedor, cuemo el comprador quel consentió, sufran en sus cuerpos y en sus haberes lo que de suso establecimos; é la carta falsa que dicen que era primera, sea desfecha, é la que querien desfacer, vala.
11 *Esc. 1.* tolgamos.
12 *Esc. 1.* fázenles fazer escripto que les.
13 *S. B. y Bex.* que les deben.
14 *B. R. 1. y Esc. 1.* á qui.
15 *B. R. 1.* deodas, *y así otras veces.*
16 *S. B. y Esc. 1.* al que las tenie. *Camp.* aquellos que tenian empennos. *Esc. 5.* al que los tiene empennados.
17 *B. R. 1.* tenía. *Esc. 6.* tenie empennos.
18 *B. R. 1.* deodor.
19 *S. B. y Esc. 3.* el escripto postremero. *B. R. 2. y 3.* el escripto postremo deve.
20 *Camp. Bex. y Esc. 4.* debda del.
21 *S. B. y Malp. 2.* é que la cosa. *E. R.* la cosa nonca.
22 *Malp. 2. y Esc. 1.* empennada ó dada ante á otri.
23 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* diólo.
24 *Toled. y Malp. 2.* suyo. *E. R.* seu.
25 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en el escripto, porque (*Esc. 1.* pues que) lo quiso desfacer. E si despues.
26 *Esc. 5.* paguar, *y así despues.*

emienda, si non quisieren pagar aquello [1]: hy esto mismo mandamos guardar, que si aquel á quien fuera la cosa empennada [2] primeramientre sopiera el enganno, el qui lo fizo el enganno, y el que lo sopo, paguen egualmientre la pena [3], é quanto fuera prometido, é reciban en sus cuerpos, hy en sus cosas el danno que dize la ley de suso de los falsos.

IX. *De los que escriben las leyes del rey falsamientre, ó las dan á otri que las escriban* [4].

Los males de algunos omnes nos fazen poner ley pora los que son de venir, é que aquellos que non se quieren castigar por [5] palavra, si al que non, que se castiguen por la pena de la ley. E por que vimos ya algunos que escribian leyes de rey falsamientre, é que las alegaban [6] falsamientre, ó que las fazian escriver á los notarios por las confirmar, onde metien muchas cosas en nuestras leyes, hy escribien que non eran ordenadas, nin [7] pora nos, nin eran convenibles á nuestro pueblo [8], nin provechosas, é que fazien grande danno á nuestros [9] pueblos: por ende defendemos en esta nueva ley que ningun omne daquí adelantre, si non fuere escrivano comunal [10] de pueblo, ó del rey, ó tal omne, á quien mande el rey, que non ose allegar falsas constituciones [11], nin falsos escriptos del rey, nin escrivir, nin dar á ningun escrivano [12] que escriva falsamientre. Mas los escrivanos del pueblo, ó los nuestros [13], ó á quien [14] nos mandaremos, las escrivan, é las lean las nuestras constituciones, é non otri. E si algun omne [15] fuere contra este defendimiento, si quier sea libre ó siervo, el iuez le faga dar CC. azotes, é sea sennalado laydamientre; é fágale demas cortar el polgar [16] de la mano diestra, por que vino contra nuestro mandado, é contra nuestro defendimiento.

VI. TITOL DE LOS [17] QVE FALSAN LOS METALES.

I. *Que los siervos deven seer tormentados [24] contra sos sennores que corrompen la moneda.*

Non [25] defendemos que los siervos non sean tormentados, que digan la verdad contra [26] sos sennores que falsáron la moneda, por tal que quando ellos fueren tormentados, que por ellos podamos saber la verdad. E si aquel que lo manifiesta es siervo aieno, é pudiere seer provado por verdad lo que dize, si so sennor quisiere, deve seer franqueado, é dele el rey el precio; é si non quisiere so sennor, den al siervo tres onzas doro [27]. E si fuere omne libre el que lo descubre, dénle seis onzas doro. [28]

1 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* pagar aquello, et si el muerto non toviere erederos, todo lo que él prometiera, den á aquel mismo á quien diere el muerto la cosa, así como agora mandamos: hy esto mismo.

2 *Toled. y Malp. 2.* empennada ó dada por escripto primeramientre.

3 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* la pena que yacie (*Esc. 1.* yace) en el primer escripto, é quanto.

4 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *escriba.*

5 *E. R.* de palabra.

6 *S. B. Camp. Esc. 1. 2. 5. y Malp. 2.* allegaban.

7 nin *falta en B. R. 1. S. B. Malp. 2. y Bex.*

8 *B. R. 1. y Bex.* regno. *Esc. 5.* provecho.

9 *S. B. Malp. 2. y Bex.* á nuestro pueblo. *Esc. 6.* en nro. poblo.

10 *Esc. 5.* comonal.

11 *Esc. 6.* costetuiciones. . . . costituiciones.

12 *Esc. 5. y Camp.* escriban. . . . escribanes.

13 *Esc. 5.* ó los otros, ó á quien. . . . leyan.

14 *B. R. 1. Bex. S. B. y Malp. 2.* ó quien.

15 *S. B. Esc. 1. Bex. y E. R.* Si algun ome viniere contra esta nuestra constitucion, si quier.

16 *B. R. 1. y Malp. 2.* pulgar. *Esc. 5.* polegar.

17 *Malp. 2. y Esc. 1.* DE LOS QVE FALSAN EL ORO E LA PLATA E FACEN LA MONEDA (*Esc. 1.* E BATEN MONEDA) ESTRANNA. *Esc. 3.* DE LOS FALSARIOS O DE LOS CORROMPEDORES DE METALES O DE MONEDAS.

18 Malp. 2. y Esc. 1. *por,* y así en la ley.

19 Esc. 5. Bex. y Camp. *moravidis.* E. R. *maravedis.*

20 B. R. 1. Bex. y Camp. *oriz,* y así en la ley.

21 S. B. y Bex. *del oro quel dan.* Malp. 2. y Esc. 1. *del oro quel dan, ó lo mengua,* y así en la ley.

22 Camp. *refugue.*

23 Malp. 2. y Esc. 1. *derecha, é el moravedi de peso,* y así en la ley.

24 Esc. 6. *con sos sennores.*

25 *Toled.* Nos non defendemos.

26 *Malp. 2.* por.

27 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* tres onzas doro del tesoro del rey.

28 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden*: porque descubrió la verdad.

II. *De los que falsan la moneda é los moravedís* [1].

Quien faze moravedís [2] falsos, ó los raye [3], ó los cercena [4], pues que el iuez lo sopiere [5], préndalo luego: é si fuere siervo, fágale cortar la mano diestra: é si depues fuere fallado en tal fecho, sea presentado antel [6] iuez, que lo iusticie cuemo quisier. E si el iuez no lo quisier fazer lo que es de suso [7] dicho, pierda la quarta parte de su buena. E dévelo aver el rey. E si el que falsa [8] moravedís es omne libre, el rey deve [9] tomar la meatad de lo que a; é si es omne [10] de vil guisa, deve seer siervo de quien el rey mandare. Hy el omne [11] que falsa moneda, ó la bate [12], deve recibir otra tal pena cuemo es de suso dicha.

III. *De los que falsan el oro.*

Quien toma oro por lavrar, ó [13] lo falsa, é lo ennade [14] otro metal qualquiere, sea iusticiado cuemo [15] ladron.

IV. *Si el orebze furta alguna cosa del oro quel dan.*

Los orebzes [16] que labran el oro, ó la plata, ó otro metal [17], si alguna cosa dende furtaren [18] sean tenudos por ladrones.

V. *Que ningun omne non refuse* [19] *la moneda derecha.*

Nengun omne non refuse, nin ose refusar [20] moravedí [21] entero [22] de qual manera que quier que sea, si non fuere falso, nin demande nada por ende, fuera [23] si pesar ménos. Hy el que lo refusare, é non quisiere tomar el moravedí entero, ó si demanda alguna cosa demas sobrel moravedí, que [24] es derecho, fagal pagar [25] el iuez á aquel que lo refusó [26], tres moravedis [27] al otro que lo refusara. E otrosí mandamos guardar de la meaia de oro. [28]

LIBRO VIII.

De [29] *las fuerzas, et de los dannos* [30], *et de los quebrantamientos.*

I. TITOL DE [31] LOS COMETEDORES É DE LOS FORZADORES.

I. *Que el padron ó el sennor deven seer culpados, si el mancebo ó el siervo fazen algun tuerto por su mandado dellos.*
II. *Si algun omne es echado por fuerza de lo suyo.*
III. *Si muchos omnes se ayuntan por fazer mal* [32] *de so uno.*
IV. *Si algun omne* [33] *es encerrado en su casa tras su puerta por fuerza* [34].

1 Camp. *moravidis de oro, ó los raen.*
2 *Toled. y Esc. 1.* Quien face moravedis, ó los taya. *Esc. 6.* Qui faz moravidis.
3 *B. R. 1. Bex. y Camp.* rae. *Malp. 2.* taya. *Esc. 6.* trahe.
4 *Esc. 5.* siercena. *Camp. y Esc. 3.* sarcena.
5 *Toled.* lo sepa por verdad. *Malp. 2. y Esc. 1.* lo sopiere por verdad.
6 *Toled. Malp. 2. Esc. 1. y 5.* antel rey.
7 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* de suso dicho, ó lo tardare.
8 *S. B.* falsa la moneda.
9 *Malp. 2.* le deve.
10 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* é si es ome libre de vil guisa, deve perder su libertad (*Malp. 2.* libredad), é deve seer.
11 *B. R. 1.* ome libre que face falsa moneda. *Malp. 2. Bex. y S. B.* el ome que face falsa moneda.
12 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* ó la bate, sea qui quiere, deve.
13 *Esc. 1. 5. y Bex.* é.
14 *B. R 1. y Bex.* ó lo. *Malp. 2.* ol annade. *Esc. 6.* para labrar, é lo falsa ó llena de otro metal, ó lle annade.
15 *Esc. 2. y E. R.* cuemo falso ladron.
16 *B. R. 3.* orivices.
17 *E. R.* metallo.
18 *Camp.* enfurtaren.
19 B. R. 1. y Camp. *refugue.*
20 *B. R. 1. y Camp.* refugar. *Esc. 5.* recusar.
21 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* moravedí entero de peso de qual moneda que quiere que sea.
22 *B. R. 1.* entrego, *y así otras veces.*
23 *S. B.* si fuere menor, ó pesare ménos.
24 *Esc. 1.* que es de peso.
25 *Toled.* pechar el allcalle.
26 *B. R. 1. y Esc. 1.* refugó.
27 *Malp. 2.* moravedis tales.
28 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden*: que es llamada tremises.
29 Toled. *De los cometedores é de los forzadores.* Malp. 2. *De las fuerzas é de los damnos que facen los omes.* Sus títolos son seis. Esc. 1. *De los tuertos, et de las fuerzas, et de la pena de sus fechores.*
30 Esc. 3. falta *é de los dannos.*
31 *B. R. 1.* DE LOS ENAGENAMIENTOS E DE LOS ENCERRAMIENTOS. *Malp. 2.* TITOL PRIMERO: DE LAS FVERZAS E LAS GVERRAS. *Esc. 1.* DE LOS ROBOS E DE LAS PRENDAS.
32 B. R. 1. *mal de su uno,* y lo mismo en la ley. Malp. 2. *mal ó muerte de se uno.*
33 Malp. 2. y Esc. 1. *ome ó alguna mugier,* y así en la ley.
34 S. B. *por forza,* y así otras veces.

I. [7] El Rey Don Flavio Scindo.

Que el padron ó el sennor deven seer culpados, si el mancebo ó el siervo fazen algun tuerto [8] *por su mandado dellos.*

Esto establescemos principalmientre en esta ley, que ningun [9] mancebo libre ó franqueado, ó siervo, si fiziere algun tuerto de mandado de su padron, ó del sennor [10], el padron ó el [11] sennor sean tenudos de la emienda, é los que lo fizieron por mandado dellos non deven aver nenguna culpa: ca non lo fizieron por su voluntad, mas por mandado de los sennores.

II. *Si algun omne es echado por fuerza de lo suyo.*

Quien echa á otro omne por fuerza [12] de lo suio, ante que el iudicio [13] sea dado [14], pierda [15] toda la demanda, maguer que aya buena [16] razon [17]. E aquel que fué forzado, reciba [18] su posesion, et todo lo suyo que tenia entréguelo en paz á qui toma por fuerza la cosa que non puede venzer por iudizio, pierda lo que demanda [19], y entregue al tanto á aquel que fué forzado.

III. El Rey Flavio.

Si muchos omnes se aiuntan por fazer mal de so uno [20].

Si algun [21] omne aiunta omnes por fazer muerte ó ferida [22], ó quien faze aiuntar pora otro omne ferir, ó manda á algunos omnes que lo fieran pues quel iuez lo sopiere [23], mándelo prender, é fágalo sennalar, é reciba LX. [24] azotes, é fágale nombrar á todos aquellos que fueron con él que lo fizieron. E si fueren omnes libres, que non sean en su poder [25], cada uno dellos reciba L. [26] azotes. E si fueren siervos dotri, é non daquel con quien fueron, mándelos el iuez tener [27] ante sí, é mande dar á cada uno dozientos azotes [28].

IV. Rey Don Flavio.

Si algun omne [2] *es encerrado en su casa detras su puerta por fuerza.*

Todo omne que encierra por fuerza al sennor, ó [30] la duenna en su casa, ó en su corral, ó mandare á otros omnes que los non dexen salir, peche XXX. moravedis doro al sennor ó á la duenna por la locura que fi-

1 B. R. 1. *convida,* y así en la ley.
2 B. R. 1. *guerear,* y así en la ley.
3 B. R. 1. *nomne*, y así en la ley.
4 S. B. *demostran.* Malp. 2. y Esc. 1. *De los que dicen que robaran algunas cosas por menaza*, y así en la ley.
5 Malp. 2. y Esc. 1. *en su labor, ó lo maltrae*, y así en la ley..
6 Malp. 2. *lo matan hi*, y así en la ley.
7 *En el códice de Murcia falta una hoja, y con ella las quatro leyes primeras, y la mitad de la V. Esc. 3.* El rey Flavio Rescindo.
8 Camp. *torto.*
9 *B. R. 1. 3. Esc. 4. S. B. y Bex.* todo.
10 *Malp. 2. y Esc. 1.* del sennor, non lazre por end mas el padron y el sennor, &c.
11 *S. B.* y el.
12 *Camp. y Bex.* forcia.
13 *B. R. 1. y Malp.* 2. iuicio.
14 *Malp. 2. y Esc. 1.* sea dado, el alcalde ge lo entregue todo, é el que lo forzó nol oyan ninguna razon, é pierda, &c.
15 *S. B. y Bex.* pierda la emienda é toda la demanda, maguer que y aya buena. E aquel que fué forzado recobre so posesion, é todo lo so que tenia, é téngalo en paz. E qui toma &c. *Esc. 2. 4. y E. R.* pierda la emienda é toda la demanda.
16 *B. R. 1.* aya buena aquel que fuy forciado, recobre sua possession et todo lo que so tenia, et téngalo en paz. Et quien toma &c.
17 *Malp.* 2. derechera.
18 *Camp. Esc. 2. y E. R.* recobre.
19 *B. R. 1. y 2.* demanda, et entregue otro tanto á aquel que forció. *S. B.* demanda y entregue al tanto á aquel que forzó. *Malp. 2. y Esc. 1.* demanda, é entregue el alcalde al tanto á aquel que fué forzado de la buena del forzador.
20 Malp. 2. *de se uno.*
21 *S. B. y B. R. 1.* Si algunos omes se ayuntan. *Esc. 2. 4. B. R. 3. Bex. y E. R.* Si muchos homes se ayuntan.
22 *Esc. 1.* ó desonra.
23 *Esc. 1.* que él movió la pelea, é fué cabdiello daquel fecho.
24 *S. B. y Esc. 4.* LXX. *Esc. 1.* C. azotes, é sea defamado.
25 *Malp. 2.* mas él enviara por ellos, cada uno &c.
26 *Esc. 1.* CC. azotes.
27 *Esc. 3. y Camp.* traer.
28 *Esc. 1.* que sea escarmiento et castigo (*Malp. 2.* testigo) á otros.
29 Esc. 1. *ó alguna muger.*
30 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* ó á la.

zo, é demas reciba C. azotes, é aquellos que ge lo conseiáron, ó quel aiudáron, si non eran omnes que anduviesen [1] por su mandado, y eran libres, cada uno peche XV. moravedis á aquel que fiziéron el tuerto, é reciba demas cada uno C. azotes. E si eran siervos, é lo fiziéron [2] á algun omne libre sin mandado de su sennor, reciba cada uno CC. azotes. E si algun omne sacare [3] por fuerza al sennor ó á la duenna fuera de su casa, assí que non puede [4] ir á su casa, el encerrador pécheles [5] la pena por la fuerza que fizo, é demas reciba C. azotes, é los quel aiudáron, si son libres, é non son en su poder, cada uno reciba C. azotes, é cada uno dellos peche XXX. [6] moravedis á aquel á quien fiziéron el tuerto. E si fuere siervo, é lo fiziere sin voluntad de su sennor, sufra [7] la pena de suso dicha: y el sennor non aya ningund damno. Y esta misma pena deven sofrir aquellos que prenden cosa aiena sin mandado [8] del rey, ó de iuez, é que escriven lo que fallan en ella.

V. Ley antigua. *Que nengun omne non tome lo que otri tiene por fuerza.*

Nengun cuende [9], ni nengun vicario [10], ni nengun mayordomo [11], ni omne libre, ni siervo non tome por fuerza lo que el otro tiene en poder, pues que aquel que [12] lo tiene se alama [13] el rey, ó dice [14] que es suio, ó dice cuio es; é si lo tomare sin mandado del iuez [15], ó lo entrare por fuerza lo que otri toviere, todo lo que tomó, é lo que entró por fuerza [16] entréguelo, assí en siervos como en otras cosas, todo en duplo [17] al que lo fizo, é todo quanto iurare [18] el que [19] levó por su sacramiento que ovo ende cada uno, entréguelo [20]. E si fuere siervo, é lo ficiere sin voluntad de su sennor, reciba demas CC. azotes. E si el sennor non quisiere fazer emienda por el duplo, dé el siervo por emienda, y entriegue [21] la cosa [22]. Mas esto deve guardar en todas guisas [23] el iuez, que si aquel siervo non fiziesse por enganno de voluntad de cuyo era la cosa por amor de ganar el siervo, é si lo fallare assí por verdat el iuez, que el sennor de la cosa lo fizo fazer [24], todo quanto el siervo levara, el sennor de la cosa peche [25] en VII. duplos al sennor del siervo, segundo la otra ley, hy el sennor del siervo aya el siervo quito.

VI. *Si algun omne convida á otros ombres [26] por fazer alguna roba.*

Si algun omne convida á otros ombres que fagan [27] alguna roba de ganado, ó de otras cosas, todo lo que robaren peche el que los embidó [28] en [29] XI. duplos al que [30] lo forzáron, é los que fueron con [31] él, si fueren ombres libres, peche cada uno V. [32] sueldos [33]: é si non oviere onde los pague, reciba cada uno L. azotes. E si el siervo lo faz sin voluntad del sennor, reciba cada uno C. é L. azotes, hy entregue quanto tomó.

VII. *Que si el sennor non es en la casa, ó si es en la hueste, nengun omne non le deve guerrear la casa.*

Nengun omne non guerree [34] casa aiena mientra [35] el sennor es en la hueste [36]; é si algun omne entrar por fuerza la casa [37], que pudier venzer por iuizio, non seyendo el sennor de la casa en [38] la tierra, entregue la cosa que forzó en duplo. E si forzar tal cosa en que non a [39] nenguna demanda, péchela en tres duplos. E si algun omne es lamado [40]

1 *B. R. 1.* andodiesen. *Malp. 2.* andudiesen. *S. B.* andidisen.
2 *S. B. y B. R. 1.* ficieron sin mandado.
3 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 2. 3. 4. E. R. y Bex.* encierra.
4 *E. R. y Bex.* podiere.
5 *Malp. 2.* le peche.
6 *B. R. 1. 3. Bex. S. B. Esc. 2. 3. 4. y E. R.* X.
7 *B. R. 1. y S. B.* el siervo sufra.
8 *Esc. 3.* joicio.
9 *Esc. 2. 3. 4. 6. E. R. B. R. 2. 3. y Bex.* conde.
10 *B. R. 1. 2. y Camp.* vigario.
11 *Malp. 2. y Esc. 1.* nin adelantado, nin coxedor, nin procurador.
12 *S. B.* que tiene, a allanza al rey.
13 *B. R. 1.* se ama al rey. *Malp. 2.* se aclama. *Esc. 2.* allama. *Esc. 1.* aclamó. *B. R. 2.* se ajama. *Bex.* se jama.
14 *B. R. 1.* ó diz que ie so. *S. B.* ó dice que es so.
15 *Malp. 2. y Esc. 1.* et non quisiere atender el juicio.
16 *B. R. 1.* entró por forcia.
17 *Esc. 3.* doblo. *Bex.* dublo.
18 *Esc. 4.* aquel á quien fue levada la cosa que oviera de cada uno.
19 *B. R. 1. S. B. y Bex.* que lo levó. *Malp. 2.* el forzado que lo levó.
20 *B. R. 1.* entregue. *Malp. 2.* entréguegelo.
21 *B. R. 1. y S. B.* entregue.
22 *Malp. 2. y Esc. 3.* con su fructo.
23 *Esc. 1.* que si por aventura algun omne conseiare al siervo ageno quel furte alguna cosa de su casa por tal quel falle guisa ó manera de sacar aquel siervo de su sennor, si lo fallare así el alcalde que el señor de la cosa lo fizo. *Malp. 2. dice lo mismo, sino que en vez de* furte *escribe* fuerze.
24 *Malp.* 2. que ge lo ficies. *B. R. 1.* que lo fecies. *Bex.* ó ie lo conseió que ie lo ficiese.
25 *Bex.* péchelo.
26 B. R. 1. *omnes.*
27 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* fagan roba.
28 *B. R. 1.* envió. *Malp. 2.* convidó.
29 *B. R. 3.* en el doblo.
30 *Toled.* aquello que levaron.
31 *Esc, 1. Toled. y Malp. 2.* con él en el conseio.
32 *M. Bex. Esc. 4. B. R. 1. y S. B.* C. sueldos.
33 *Malp. 2.* sueldos doro.
34 *S. B.* guerreye. *B. R. 1.* gereye. *Esc. 2.* guarreye.
35 *B. R. 2.* mentre.
36 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en la hueste, queriendo tomar ende algo; é si &c.
37 *Toled.* la cosa que pudies vencer iudicio entregue la cosa que tomó por fuerza en duplo. *Malp. y Bex.* la cosa. *Esc. 1.* la casa, é tomare ende la cosa.
38 *Esc. 3.* en ella.
39 *B. R. 1. y S. B.* aya.
40 *Toled.* cuitado. *B. R. 1. y Malp. 2.* coitado. *S. B. Esc. 1. 2. 4. B. R. 3. y Bex.* citado.

por el iuez, que venga al pleyto [1] ante que se vayan [2] en la hueste, mandamos que responda por sí, ó envie escripto por otra persona que responda por él antel iuez. E si él non quisiere responder, nin quisiere [3] dar otro que responda por él, é assí [4] se fuere, pues que es quito [5] del iuez, el iuez entregue á aquel que demanda [6] la cosa, assi que el otro la pueda demandar pues que fuere tornado.

VIII. *Si los siervos fazen algun mal mientra [7] el sennor es en la hueste.*

El omne que es en hueste, si los sus siervos fueren fallados en algun malfecho, el iuez los deve castigar, segund cuemo manda la ley, é segund la nemiga [8] que fiziéron. E si tal cosa fuere que deva el sennor fazer emienda, ó dar el siervo por emienda, el iuez deve tener los siervos en guarda fasta que torne el sennor de la hueste, é [9] faga emienda del tuerto [10], ó dé el siervo por emienda. E si algun omne matar el siervo con tuerto [11], ó si el iuez lo fiziere tormentar, ó matar con tuerto, el sennor quando tornare ge lo puede demandar.

IX. *De los que van en la hueste, que roban alguna cosa.*

Todo omne que va [12] en hueste, si roba, ó fuerza [13] alguna cosa [14], lo que roba ó fuerza entréguelo en quatro duplos [15]. E si no oviere de que [16] lo pague el [17] quatro duplo, entregue lo que tomó, é reciba [18] C. et L. azotes. E si lo fiziere el siervo sin voluntad de so sennor, entregue lo que forzó [19], é reciba CC. azotes, y esta cosa fagan entregar los sennores, é los iueces, é los mayordomos de la tierra. Ca non queremos que nuestra tierra sea degastada [20] por robadores.

X. *Que aquel que tiene alguna partida de la roba, diga [21] los otros que fuéron con él en la roba.*

Si el omne que a alguna [22] partida de la cosa que fué forzada [23], si ge la pueden fallar, deve nombrar [24] los que fuéron con él en la roba, é si los non quisiere nombrar, sea tenudo de la emienda. E si es omne libre [25] faga la emienda de la fuerza que fizo, y entregue lo que tomó en X. [26] duplos, é demas reciba C. [27] azotes. E si es siervo aquel que a la una partida de la roba, reciba C. [28] azotes, é nombre [29] aquellos que fuéron con él en [30] la roba.

XI. Ley antigua. *De los que muestran alguna cosa á los robadores que roben.*

El omne libre ó el siervo que muestra [31] alguna cosa á otri que la robe, ó ganado, ó otras cosas, si [32] pudiere ser provado [33] á qui lo mostró [34], reciba C. [35] azotes.

XII. *Quien fuerza alguna cosa al que va por carrera, ó está en so [36] labor.*

Quien fuerza [37] alguna cosa á algun omne que va su carrera [38], ó le faz algun tuerto, pues que el iuez lo sopiere, fágalo entregar al qui lo fizo en quatro duplos. E si fiziere otro damno, ó feridas, ó otras cosas, emién-

1 *B. R. 1. y Malp. 2.* á pleyto.
2 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* vaya.
3 *Esc. 3.* embiar quien responda por sí.
4 *Toled.* ó si se fuere con desden, pues que el alcalde ie lo face saber, el alcalde entregue á aquel que demanda toda la cosa, &c. *Malp. 2.* é assí se fuere, *y lo demas como el Toled.*
5 *S. B. Esc. 1. 2. 3. 4. B. R. 3. y Bex.* citado.
6 *Esc. 3.* toda la cosa.
7 B. R. 1. y Malp. 2. *mientre.*
8 *S. B. y Esc. 2.* enemiga.
9 *Malp. 2.* que faga.
10 *Esc. 1.* del tuerto que ficieron, si quisiere, ó dé.
11 *B. R. 1.* tuorto.
12 *B. R. 1.* vaye.
13 *Toled.* furta alguna cosa de los de otro regno, lo que roba entréguelo en quatro duplos á cuyo es.
14 *Malp. 2.* cosa de los de nuestro regno, lo que fuerza &c.
15 *Malp. 2.* duplos á cuyo es.
16 *B. R. 1. y Malp. 2.* de que pague.
17 *S. B.* en quatro duplos. *B. R. 1.* el quarto dublo. *Esc. 2.* en quarto duplo. *Esc. 1.* en quatro duplos.
18 *B. R. 3.* C. azotes.
19 *B. R. 3.* furtó. *Bex.* tomó.
20 *B. R. 1. Esc 1. 2. 4. Bex. y Malp. 2.* desgastada. *Esc. 3.* astragada.
21 S. B. *nombre.* Malp. 2. *nombre los otros sus companneros que fueron con él.* Esc. 1. *diga los otros sus companneros que fueron con él.*
22 *B. R. 1.* la una. *S. B. y Malp. 2.* el una.
23 *S. B. y B. R. 3.* robada. *Esc. 1.* forzada ó robada. *Toled. y Malp. 2.* forzada ó robada, si ie la pueden fallar, deve seer constrennido por nombrar los que fueron en la roba con el, é si los non quisiere nombrar, sea preso por facer dél venganza. E si es ome libre de grant guisa, faga él emienda &c.
24 *Esc. 1.* sea preso por facer dél venganza, é sea.
25 *Esc. 1.* libre de grant guisa.
26 *B. R. 1.* VI.
27 *Esc. 1.* reciba C. azotes antel pueblo, é constríngannle que mostre é nombre. *Toled.* reciba C. azotes, é constríngale que nombre á aquellos que fueron con él en la roba. *Malp. 2.* reciba C. azotes antel pueblo, é si es siervo &c. *Esc. 4.* cinquenta azotes.
28 *Esc. 3. B. R. 2. y 3.* CC. azotes.
29 *Malp. 2.* é constrínganle que nombre.
30 *Esc. 3.* en el robo.
31 *Malp. 2.* que dice que robara ó forzara alguna cosa á otri, así cuemo ganado. *Esc. 2. E. R. y Bex.* demuestra.
32 *B. R. 2.* sil pudiere.
33 *S. B.* provado qui. *Esc. 2. 3. 4. y E. R.* probado el que. *Esc. 1.* probado aquello que dixo, reciba C. azotes, porque dixo manifiestamientre que faria mal.
34 *Toled.* á qui lo dixo, reciba C. azotes, porque dixo manifiestamientre que facie mal. *Malp. 2. como Toled. ménos* farie *por* facie.
35 *B. R. 3.* CC. azotes.
36 Esc. 1. *ó lo maltrae.*
37 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* fuerza ó roba.
38 *S. B. Esc. 2. 4. y Bex.* va por so camino. *E. R.* va su camino.

delo [1] segund la ley. E si el siervo lo fiziere sin voluntad del sennor, reciba C. azotes el siervo, é faga el sennor emienda por él si quisiere, é si non quisiere, dé el siervo por emienda.

XIII. *Si aquel que faze fuerza, si lo matan.*

Quien fuerza cosa [2] aiena, si en la fuerza fuere ferido ó muerto, el que lo ferió, ó que [3] lo mató, non aya nenguna calonna.

II. TITOL DE [4] LAS QVEMAS Y DE LOS QVEMADORES.

I. El Rey Don Flavio Rescindo.

De los que queman casas en cibdat ó fuera.

Todo omne que enciende [7] casa aiena en cibdat, ó fuera, préndalo el iuez, é fágalo quemar, é fágal fazer emienda de la casa que quemó, é del danno que y ovo de la buena daquel que la quemó. E aquel cuya era la casa yure, ó diga [8] por su sacramiento [9], quanto avia en la casa delante [10] omnes buenos quantos mandara el iuez, é non diga mas de lo que [11] avia, é non deve preciar mas la cosa [12] de lo que valia. E si depues [13] que yuró, le pudiere seer provado que dice [14] que perdiera mas de lo que non avia por algun enganno, quanto dixo demás péchelo en duplo al que facie [15] la emienda E si por ventura el fuego quema [16] otras casas, segund el danno que recebiéron los sennores de las casas [17], é segund la valía de las casas, partan entre sí la buena daquel [18]. E si alguna cosa fincare, pues [19] quel sennor de la primera casa que fué encendida [20], ovier su emienda, é que diga otrosí cada uno dellos por su sacramiento lo que perdió. E si depues pudieren seer provados, que se periuraron, lo que leváron de mas péchenlo en duplo á aquel de quien lo leváron. E quien enciende [21] la casa fuera de cibdat, entregue todo quanto se perdió en la [22] casa y el precio de la casa al sennor de la casa, y el sennor de la casa diga [23] ante testimonias lo que perdió. E si depues pudiere ser provado, que demandó mas, que non perdiera [24], péchelo en duplo á aquel quel devia [25] fazer la emienda. E si el fuego quemó las otras casas [26] derredor [27], si alguna cosa fincar [28] de su buena daquel que las quemó, dévense entregar daquello que fincó: é iuren [29] lo que perdiéron delantre [30] omnes buenos [31]. E si se periuraren, ó iuraren mas [32], péchenlo en duplo, y el que encendió la casa [33] reciba C. azotes por castigamiento. E si non oviere onde faga la emienda de suso dicha, sea dado por siervo daquel [34] cuia era la casa. E si el siervo encendiere casa en cibdat, ó fuera de cibdat [35], sea dado por siervo á aquel cuya era la casa. E si el sennor lo quisiere librar, faga [36] la emienda, y el siervo reciba demas CC. azotes, hy el sennor cuya era la casa iure lo [37] que per-

1 *B. R. 1.* emiéndelas. *S. B. y Bex.* emiéndeielo. *Malp. 2.* emiéndegelo. *E. R.* eméndegelo.
2 *B. R. 1.* casa.
3 *S. B. y Malp. 2.* el que.
4 *Esc. 3.* DE LOS ENCENDEMIENTOS DE FVEGO, E DE LOS ENCENDEDORES.
5 B. R. 1. *ciudade*, y lo mismo en la ley. S. B. *cibdade*, y así en la ley.
6 B. R. 1. y S. B. *van carrera.*
7 *B. R. 1.* quema.
8 *B. R. 1.* é diga.
9 *Toled.* juramento.
10 *B. R. 1. Malp. 2. Esc. 1. y E. R.* delantre.
11 *Esc. 1. 2. E. R. y Bex.* que hi habia.
12 *Malp. 2.* la casa.
13 *Malp. 2.* despues.
14 *Esc. 1. 2. E. R. y Bex.* dixo.
15 *Esc. 1. 2.* face.
16 *Esc. 1.* quema mas.
17 *B. R. 1.* cosas.
18 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* daquel que encendió el fuego todavia si toviere complimiento en su buena. Así que si alguna cosa &c.
19 *Malp. 2.* depues.
20 *Esc. 3.* encenduda.
21 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* enciende casa.
22 *Malp. 2.* en ella.
23 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* yure ante testimonias que non tomó mas de lo que perdió. E si despues &c. *Esc. 3. y B. R. 3.* iure.
24 *B. R. 1.* perdira, *y así otras veces.*
25 *Malp. 2.* deve.
26 *Esc. 6.* quemó casas aderredor.
27 *Toled.* enderredor. *B. R. 1.* aderedor. *S. B.* deredor.
28 *B. R. 1.* ficar, *y así otras veces.*
29 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* é que iuren.
30 *B. R. 1.* ante.
31 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* delantre omes buenos que non demanden mas de lo que perdieron.
32 *S. B.* demas.
33 *Esc. 1. 2. E. R. y Bex.* las casas.
34 *B. R. 1. Malp. 2. y Bex.* á aquel.
35 *Toled. y Malp. 2.* ó fuera de cibdat, si el sennor lo quisiere librar, faga emienda del daño que fizo, y el siervo &c. *S. B. y B. R. 1.* cibdat, si el sennor lo quisiere librar, faga por él emienda, y el siervo demas reciba &c.
36 *Bex.* faga por él emienda. *Esc. 1.* faga la emienda del daño que fizo.
37 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* jure que non tomó mas de quanto perdió. *S. B.* iure quanto perdió.

dió. E si el sennor non quisiere fazer emienda por el siervo, dé el siervo [1] que lo descabecen.

II. *De los omnes que queman monte.*

Si algun omne enciende monte aieno, ó árbores [2] de qual manera quier, préndalo el iuez, é fagal dar C. azotes, é faga emienda de lo que quemó, cuemo asmaren omnes buenos. E si el siervo lo fizo sin voluntad de so sennor, reciba C. é L. azotes, hy el sennor faga emienda por él, si quisiere; é si non quisiere, hy el danno fuere dos tanto, ó tres tanto que el siervo non vale, dé el siervo por el danno, é sea quito.

III. *De los que van [3] carrera, é fazen fuego.*

Quien anda por camino [4], si [5] quiere fazer fuego en algun campo por cozer [6] de comer, ó por se calentar, ó por otra cosa, guárdese que el fuego non vaya mas adelantre que faga nemiga [7]. E si se prendiere en restrojo [8] ó en paia seca, mátelo [9], que non cresca [10] mas. E si por ventura el fuego cresciere [11] mas, é quemare mies [12], ó era, ó vinna, ó casa, ó vergel, ó otra cosa, aquel que lo encendió, porque se non guardó, peche tanto quanto valia [13] la cosa que quemó.

III. TITOL [14] DE [15] LOS DANNOS DE LOS ÁRBOLES [16], É DE LOS HVERTOS, É DE LAS MIESES, É DE LAS OTRAS COSAS.

---

1 *Camp.* por enmenda.
2 *S. B. y Malp.* 2. árboles.
3 S. B. *andan por carrera.* Malp. 2. *van en carrera.*
4 *Esc.* 2. *y* 4. carrera.
5 *B. R.* 2. é face fuego.
6 *Toled.* por cocer alguna cosa para comer. *B. R. 1.* por facer de comer, é por. *E. R.* adubar de comer.
7 *Toled.* danno.
8 *B. R. 1. S. B. y Malp.* 2. restroio ó en paia seca, amátelo.
9 *Esc. 1. 2. E. R. B. R.* 2. *y Bex.* amátale.
10 *B. R. 1. y Malp.* 2. crezca.
11 *B. R. 1.* crescir. *Malp.* 2. creciere.
12 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 1. y Bex.* miesse. *B. R.* 2. mese. *Esc.* 6. mese.
13 *B. R. 1.* val. *S. B.* vale. *Malp.* 2. valie.
14 *Esc. 1.* DE LOS QVE CORTAN LOS ÁRBOLES, E LAS VINNAS, E LAS HVERTAS, E LOS FRVTALES.
15 *Malp.* 2. DEL DANNO.
16 *B. R. 1. y S. B.* ARBORES. *Malp.* 2. ARBOLES, E DE LAS VINNAS, E DE LOS HVERTOS, E DE LOS PANES.
17 S. B. *de los árboles taiados.* Malp. 2. y Esc. 1. *de los árboles cortos*, y así en la ley.
18 S. B. *algun.*
19 Malp. 2. *llaga*, y así en la ley.
20 Malp. 2. *Si el arbol que es taiado, ó quemado, ó movido de la una parte face danno, é mata á alguno*, y así en la ley.
21 Malp. 2. *arrancada ó quemada, é de los fructos robados, ó de los panes*, y así en la ley.
22 Malp. 2. *quemados ó arrancados*, y así en la ley. S. B. *ó quemados, é de los panes*, y así en la ley.
23 B. R. 1. *Si los lugares de los fucheros ó de los pascos son mas estrechos que non deven*, y así en la ley. S. B. *Si los logares de los fructos ó de los pastos son mas estreytos que non deven*, y así en la ley. Malp. 2. *Si los logares de los fruteros ó de los pastos son mas fondos que non deven*, y así en la ley.
24 Malp. 2. *ó en vinnas á sabiendas*, y así en la ley.
25 Malp. 2. *mal en las mieses ó en los frutos*, y así en la ley.
26 Malp. 2. *pace en prado*, y así en la ley. B. R. 1. *pace el prado que ie defendido.*
27 B. R. 1. *frucheros.* Malp. 2. *fruteros.*
28 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *las mieses*, y así en la ley.
29 B. R. 1. *se sal*, y así en la ley. S. B. *se salle*, y así en la ley.
30 Malp. 2. *llaga.*

I. *De la emienda de las árboles taiadas.*

Si algun omne [1] taia arbol [2] sin mandado de so sennor, si es manzanar [3] peche tres sueldos: si es olivar, peche cinco [4] sueldos: si es de lande mayor, peche dos sueldos [5]: si es menor [6], peche un sueldo; é si fuere arbol dotra manera, é fuere grande, peche dos sueldos [7], que maguer non lieve fructo [8], todavía son buenas [9] pora muchas cosas. Mas si [10] la taiar por fuerza, ó por sobervia, deve dar otras [11] tales árboles, ó pechar la pena de suso dicha en duplo.

II. [12] Ley antigua. *Si algun omne destrúe* [13] *huerto aieno.*

Quien destruye huerto aieno man á mano el iuez [14] le faga derecho hy emienda al sennor del huerto, segund cuemo fuere [15] el danno; é si fuere siervo reciba [16] demas [17] C. é L. azotes sobre [18] la emienda.

III. *Si aquel que taia arbol, mata omne, ó laga.*

Si algun omne taya arbol, hy el arbol [19] quando caye mata algun omne, el que lo taia deve pagar el omecillio. Ca si omnes estudieren [20] derredor del árbol, dévelos [21] dizer, que se guarden ante que caya. E si depues que ge lo dixiere, alguno fuere ferido del arbol, ó muerto, el que lo taia [22] non deve pechar [23] nenguna calomna: mas si matar [24] omne vieio [25], ó feble [26], ó omne que duerma [27], ó otro omne que se non pueda [28] guardar, ó alguna bestia [29], ó algun ganado [30], por la bestia que matar [31] dé otra tal bestia aquel que lo taiaba, é por el omne muerto peche el omecillio. E si le ferió en tal logar [32], por que perdió miembro [33], faga emienda por él, cuemo manda la ley. E si alguno taia arbol aieno por fuerza, faga emienda [34] al sennor del arbol por la fuerza [35]. E si el sennor del arbol dixiere al que lo taia que se guarde, que non taie [36] el arbol, é depues el que lo taió prende hy muerte, el sennor non sea tenudo del omecillio.

IV. Ley antigua. *Si el arbol que es taiado de la una parte faze danno.*

Si el arbol que es taiado de la una parte, ó quemado, é aquel que lo taia ó lo manda taiar, non seyendo presente, si el arbol caye [37] é mata alguno, non sea tenudo del danno que faze el arbol.

V. *De vinna taiada, ó arrancada, ó* [38] *de los panes.*

Quien taia vinna aiena, ó derrayga [39], ó destruye, peche otras tales dos vinnas al sennor de la vinna por ela [40], é la vinna destruida finque del [41] sennor cuya [42] era. E si algun omne toma el fructo de la vinna por fuerza, entriegue [43] quanto tomó, é demas peche [44] dos tanto: assique, aquellos que lo coiéron [45] yuren quanto era. E si el siervo lo fiziere sin mandado [46] de so sennor, entregue todo el danno, é por cada vid [47] reciba diez azotes. E si el sennor quisiere fa-

1 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. siervo.
2 *Toled. y Esc.* 3. arbol aieno. *Malp.* 2. arbol ageno. *B. R.* 3. aiena. *Esc.* 6. la arbol. *Camp.* talla árboles.
3 *B. R.* 1. 2. *y Esc.* 6. manzanal. *S. B.* manzenar. *Camp.* si ye pumal. *Esc.* 1. frutal.
4 *B. R.* 3. VI. sueldos.
5 *Esc.* 3. III. sueldos.
6 *B. R.* 1. *y S. B.* de menor.
7 *Toled.* dos sueldos por cada una, que maguera &c. *Malp.* 2. dos sueldos por cada uno &c.
8 *B. R.* 1. frucho.
9 *S. B. Bex. Esc.* 1. *y* 2. buenos.
10 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. Si alguno fuere acusado de las taiar.
11 *B. R.* 1. *Malp.* 2. *Esc.* 1. 2. *y Bex.* otros.
12 *En los códices Camp. y B. R.* 2. *esta ley está despues de la III.*
13 S. B. y Malp. 2. *destruye.* B. R. 1. *destrui orto aieno.*
14 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. el alcalle lo prenda, é le faga facer derechos &c. *Bex. Esc.* 2. *y E. R.* le faga facer derecho.
15 *Esc.* 1. fué.
16 *Camp. y B. R.* 2. reciba L. azotes.
17 *Toled. B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. reciba demas sobre la emienda L. azotes. *Esc.* 4. *y Bex.* reciba demas sobre toda la emienda L. azotes.
18 *E. R.* sobre toda la emienda.
19 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. y el arbol caye yrado, é mata algun ome, é qui lo taya &c.
20 *S. B.* estidieren deredor. *B. R.* 1. *y Bex.* estodieren á deredor. *E. R.* estovieren.
21 *S. B. y Malp.* 2. déveles decir.
22 *B. R.* 1. *Esc.* 3. *S. B. Bex. y Malp.* 2. taiava.
23 *B. R.* 1. *S. B. Malp.* 2. *Esc.* 1. *y Bex.* aver. . . . calonna.
24 *Esc.* 1. si matare aquella arbol en cayendo algun omne.
25 *Toled.* ciego.
26 *Esc.* 1. flaco, ó que iacia dormiendo.
27 *S. B.* durmia. *Esc.* 6. durma.
28 *B. R.* 1. pudia. *S. B.* pudie. *Malp.* 2. podie.
29 *Esc.* 1. alguna animalia, por la animalia peche luego á su sennor otra tal, et por el omne muerto sea penado por el omecilio: por lo enflaquecimiento faga emienda segun mandan las leyes. *Y aquí acaba la ley.*
30 *Esc.* 3. el que la taiaba peche la bestia al sennor de la bestia.
31 *S. B. Malp.* 2. *Esc.* 2. *E. R. y Bex.* mató.
32 *Esc.* 3. en tal maña que.
33 *B. R.* 1. membro.
34 *Esc.* 3. emienda por él como manda la ley.
35 *E. R. y Bex.* que fizo.
36 *Malp.* 2. tage.
37 *S. B. E. R. y Bex.* cayere.
38 Esc. 1. *é de los frutos robados.*
39 *B. R.* 1. arranca. *Esc.* 6. desarranca. *B. R.* 2. desrayga.
40 *S. B. B. R.* 1. *y Malp.* 2. ella.
41 *B. R.* 1. *y S. B.* al.
42 *Toled. y Malp.* 2. cuya se era.
43 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. entregue.
44 *S. B. y Malp.* 2. pechel.
45 *B. R.* 1. cuiron. *S. B. y Esc.* 4. cogieron. *Toled. y Esc.* 1. que lo cogieron al tiempo, iuren quanto era el danno, é faga emienda de dos tanto. E si el siervo &c. *Malp.* 2. *como Toled. sino que dice* dos tantos.
46 *S. B. Esc.* 2. 4. *Bex. y E. R.* voluntad.
47 *B. R.* 1. *S. B. y Bex.* vide. *Esc.* 1. sarmiento.

zer emienda por él, por seis vides peche un sueldo. E si el danno fuere grande, y el sennor del siervo no lo quisier emendar, dé el siervo por el danno [1].

VI. *De los setos [2] taiados, ó quemados [3].*

Si algun omne taia [4] seto aieno en algun lugar [5], si es omne de grand guisa refaga el seto [6], é faga la emienda por la locura [7]; é si algun danno fuere fecho en la miesse, por el seto quebrantado peche el danno, assí cuemo mandare [8] el iuez [9], al sennor de la miesse, é diez sueldos demas. E si fuere logar de fructeros, ó prado cerrado, peche cinco sueldos: é si fuere logar en que non a senon [10] el campo, non peche otra [11] cosa senon que refaga el seto. E si fuere persona de menor guisa peche el danno quanto fuere asmado, é refaga el seto, é demas reciba L. azotes: é si el siervo lo faz sin voluntad de so sennor, peche el danno, é refaga el seto, é reciba [12] C. é L. azotes. Hy esto dizimos [13] de los que los fazen por su grado; mas si alguno lo faze por ocasion, refaga el seto, é non sea tenudo de mas: ca non semeia tuerto lo que omne non faze por su grado.

VII. *Si algun omne taia los palos de los setos.*

Quien taia [14] palos de seto aieno, si non avie [15] fructo en el tiempo [16], entregue los palos al sennor en quatro [17] duplos: é si avie hy fructos [18] encerrados [19], por cada palo peche una meaia [20]; é si algun danno oviere en los fructeros [21], dévelo entregar. E otrosí dezimos de los huertos que son cerrados de seto.

VIII. [22] *Si algun omne taia monte aieno [23].*

Si algun omne prende á otro, quel taiaba so monte, ó que salia con so carro del monte, ó levaba arcos de cubas, ó otra lenna sin voluntad de so sennor del monte, el sennor del carro pierda los bues [24] y el carro, é quanto le fallare el sennor del monte todo lo deve aver.

IX. *Si los logares de los fruteros, ó de los pastos son mas estrechos [25] que non deven.*

Si algun omne ha vinna ó prado en logar en que a fructo [26] ó pasto [27], é por ventura feziere [28] cerca á derredor, tamanna [29] que non pueda omne passar sinon por la vinna, ó por la miesse, el que passa, si [30] fizier algun danno, no es [31] tenudo de ge lo meiorar. E los campos que yacen desemparados [32], en que non a fructo, si alguno feziere y valladares [33], nenguno non dexe de entrar dentro por aquellos valladares, nin por otras defesas [34] que les fagan [35].

X. *De los que meten ganados en mieses aienas, ó en vinnas [36].*

Quien mete yeguas, ó oveias [37], ó vacas, ó otro ganado en miesse aiena ó en vinna, peche todel danno, quanto fuere asmado. E si fuere omne de gran guisa, por buey, ó por [38] caballo [39], peche senos sueldos. E por ganado menudo peche por cada cabeza una meaia [40]. E si es omne de menor guisa peche todel danno é la meatad [41] que es de suso dicha, é demas reciba sesenta [42] azotes E si el siervo lo fiziere de [43] voluntad de so

1 *Toled. Malp.* 2. *y Esc* 1. por el danno al sennor de la vinna.
2 B. R. 2. 3. y Esc. 1. *sotos,* y así siempre.
3 Esc. 1. *ó arrancados.*
4 *Malp.* 2. quema ó taia.
5 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. logar.
6 *Esc.* 3. refaga el danno del seto, é faga emienda por el danno que fizo.
7 *Toled. Esc.* 1. 2. 4. *E. R. Bex. S. B. y Malp.* 2. por la locura que fizo.
8 *Toled.* así como manda el alcalde é los apreciadores, al sennor de la miessa &c.
9 *Malp.* 2. *y Esc.* 1. el iuez é los apreciadores.
10 *S. B. y Malp.* 2. sinon. *Esc.* 3. en que non habia al salvo en campo. *Bex.* non aya si non campo.
11 *Toled. B. R.* 1. *Bex. S. B. y Malp.* 2. non peche al.
12 *Toled. Esc.* 1. 2. 4. *E. R. Bex. B. R.* 1. 3. *S. B. y Malp.* 2. reciba C. azotes.
13 *S. B. B. R.* 1. *y Malp.* 2. decimos, *y así otras veces.*
14 *Malp.* 2. taia ó quema.
15 *Esc.* 2. oviere. *Bex.* oviere fructo el campo.
16 *B. R.* 1. *S. B. Esc.* 3. *y* 4. campo.
17 *B. R.* 1. en quatrodoblo.
18 *B. R.* 1. *y Bex.* frucheros.
19 *Esc.* 1. encargados.
20 *Esc.* 3. de oro.
21 *S. B. Esc.* 1. 2. 3. 4. *y E. R.* fructos.
22 *En el Esc.* 3. *falta esta ley.*
23 Esc. 1. *ó es y fallado con carreta.*
24 *B. R.* 1. buys. *S. B. y Malp.* 2. bueyes. *Esc.* 4. *y B. R.* 2. boys.
25 Esc. 1. *fondos.*
26 *Malp.* 2. fruto. *B. R.* 1. frucho.
27 *B. R.* 1. pasco.
28 *S. B. y Malp.* 2. ficiere, *y así otras veces.*
29 *S. B.* tanmanna.
30 *S. B. Malp.* 2. *Esc.* 2. *y Bex.* sil. *B. R.* 1. se le.
31 *S. B. y Bex.* non sea tenudo de lo.
32 *B. R.* 1. *S. B. Bex. Malp.* 2. *Esc.* 1. *y E. R.* desamparados.
33 *B. R.* 1. valadares, *y así otras veces.*
34 *S. B.* otros defensamientos quel fagan. *Esc.* 4. defendimientos.
35 *Toled.* que les fagan, no aviendo fruteros. *Malp.* 2. quel fagan, no hi aviendo fruteros. *Esc.* 1. non hy habiendo fructos.
36 Esc. 1. *á sabiendas,* y así en la ley.
37 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. oveias. *Esc.* 3. *B. R.* 2. *y* 3. ó bues.
38 *Esc.* 4. vaca.
39 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. ó por caballo, por cada cabeza mayor peche sendos sueldos.
40 *B. R.* 3. meaia de oro.
41 *Malp.* 2. meetad de mas. *Esc.* 3. la meatada de la emienda. *Esc.* 4. la meatad de la emienda. *B. R.* 3. la meatada de toda la emienda.
42 *Toled.* L. azotes. *Malp.* 2. XL. azotes.
43 *Malp.* 2. *B. R.* 1. *y S. B.* sin voluntad.

sennor, el sennor peche todel danno [1], é demas el siervo reciba sesenta azotes.

XI. *Del ganado que faze danno en las miesses.*

Si el ganado de algun omne pasce miesse aiena ó vinna, el sennor cuyo [2] es el ganado, dé otra tanta de miesse, ó de vinna, ó otro tanto logar con los fructos al sennor de la miesse ó de la vinna, quanto fuere asmado aquel danno. E aquel cuyo era el ganado, é los fructos cogechos [3], reciba su heredat [4], é si aquel cuyo era el ganado non oviere otra tal mies, ó otra tal vinna, entregue otro tanto de fructo, cuemo era asmado el danno que fizo el ganado en otro tal loguar [5].

XII. *Si el ganado pasce el prado que es defesado [6].*

Quien mete ganado en prado [7] defesado [8] en tal tiempo que la yerba non pueda crescer pora segar [9], si es siervo reciba quarenta [10] azotes, y entregue el feno al sennor del feno [11], quanto fuere asmado: é si es omne libre, hy es de menor guisa, por dos cabezas de ganado peche una meaia, é demas el danno del feno quanto fuere asmado: é si es omne de mayor guisa peche el danno, é por dos cabezas de ganado peche un sueldo [12].

XIII. *Si el ganado faze danno en los logares de los fructeros.*

Si algun omne falla ganado aieno en su mies, ó en su vinna, ó en su huerto, ó en su prado, nol mandamos que lo eche ende sannudamientre, que por ventura non se danne el ganado [13]; mas liévelo buenamientre [14] á [15] su casa; é téngalo encerrado, é fágalo saber á so sennor [16] del ganado, que delantre dél [17], é de los vecinos [18] sea asmado el danno [19] que fiziera el ganado: é ámbas las partes vengan al logar, é miedan [20] lo que es dannado de la vinna, ó del campo, ó de la mies, ó del prado, que es dannado: hy esperen [21] fasta que sea el pan cogido [22] daquel logar, ó [23] dél otro tanto [24] en otro logar de terreno que non sea dannado, cuemo es aquel que era dannado, é coia el pan delantre testimonios [25] daquel logar, que es dannado, é daquel que non es dannado: é quanto fallaren que es menos daquel logar que es dannado, entrégueielo todo al [26] sennor del ganado: é depues que el logar fuere medido, entreguen [27] el ganado á so sennor, assí cuemo es derecho [28]. E si el ganado que es echado con sanna se danna, aquel que lo echó entregue lo que valia el ganado [29] solamientre, é retenga pora sí el ganado que ferió [30], ó que mató: todavía que pague ante lo que valia. E si el ganado se danna ó muere por occasion, quando lo echó [31] sin culpa daquel que lo echa, ó [32] si cae en palos ó en valladares, pague el medio [33] del danno el sennor del ganado, segund cuemo es dicho en la ley de suso, assí sea firme.

XIV. *Si alguno faze fuerza al que echa el ganado de las mieses.*

Si alguno tuelle el ganado [34] á aquel que lo saca de su mies, si es omne de grand guisa el que lo tuelle, peche al sennor de la mies cinco sueldos, é peche el danno en duplo: é si fuere omne [35] vil peche en duplo el danno, é demas reciba cinqüenta azotes: é si es siervo, peche cinco sueldos; é si non oviere onde los pague, reciba C. azotes antel iuez, é so sennor non aya nen-

1 *Malp.* 2. el danno por él.
2 *B. R.* 1. cuyu es, *y así otras veces.*
3 *S. B.* coiechos. *B. R.* 1. coiecos.
4 *Toled.* su heredat todavía que aquel que ficiere la emienda lieve el relieve del fructo damnado; é si aquel &c. *Malp.* 2. *como Toled. sino que en vez de* relieve *dice* remaniente.
5 *B. R.* 1. lugar. *S. B. y Malp.* 2. logar.
6 E. R. *defeso.*
7 *Esc.* 2. *y* 4. aieno.
8 *Esc.* 3. 6. *y Bex.* defeso.
9 *B. R.* 1. 2. *S. B. Malp.* 2. *Esc.* 1. 2. 6. *y Bex.* segarla.
10 *Esc.* 2. L. *Esc.* 3. LX.
11 *B. R.* 3. prado.
12 *Toled. y Esc.* 1. peche un sueldo, é peche el feno quanto asmaren que dannaron sus bestias. *En Malp.* 2. *como en Toled. sino que añade*: ó su ganado.
13 *Esc.* 1. ó faga maior damno en saliendo yrado.
14 *Toled.* mansamientre. *B. R.* 1. belamientre. *S. B.* bielamientre. *Malp.* 2. *Esc.* 1. 2. 4. 6. *B. R.* 3. *E. R. y Bex.* bellamientre.
15 *B. R.* 1. pora su casa.
16 *B. R.* 3. domno.
17 *S. B. y Bex.* delantre él é dos vecinos. *Esc.* 2. *y* 4. é dos omnes buenos vecinos.
18 *B. R.* 1. vescinos.
19 *Esc.* 3. el damno de la vinna ó el huerto.
20 *S. B. y Malp.* 2. midan. *E. R.* veian.
21 *B. R.* 1. se asperan.
22 *Toled. S. B. y Bex.* coyecho. *Malp.* 2. cogecho. *B. R.* 1. coido. *E. R.* coleydo.
23 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. é del.
24 *Esc.* 2. de término.
25 *Esc.* 1. que midieran el lugar dannado: quanto fallaren &c.
26 *Esc.* 3. *y Bex.* el.
27 *S. B. y Malp.* 2. entregue.
28 *Esc.* 4. suso dicho.
29 *Malp.* 2. ganado ferido.
30 *S. B. y Malp.* 2. firió.
31 *S. B. B. R.* 1. *y Malp.* 2. lo echa, é sin culpa.
32 *Malp.* 2. é si.
33 *Toled. y Esc.* 1. pague el medio del danno enflaquecido ó muerto el sennor del ganado, &c. *Malp.* 2. pague el medio del danno del ganado enflaquido ó muerto al sennor del ganado.
34 *S. B. Esc.* 1. 2. 3. *B. R.* 3. *y E. R.* el ganado por fuerza. *B. R.* 1. el ganado por forçia.
35 *Esc.* 2. *y* 4. de vil guisa.

guna calonna por él. E si algun omne fuerza [1] el ganado que tiene omne en corte, por danno que fizo, ó ge lo toma [2] por fuerza de su casa, peche ocho [3] sueldos al que fizo [4] el tuerto, é peche demas el danno en duplo. E si es siervo el que lo fizo, reciba demas C. azotes, hy el sennor non aya nengun danno.

XV. *De los que fallan el ganado en las vinnas, ó en las mieses.*

Todo omne que fallar en su vinna, ó en su miese, ó en su prado, ó en su huerto algunas bestias aienas, ó ganado, luego [5] ese dia, ó otro dia lo faga saber al sennor del ganado: é si el sennor del ganado non quisiere venir, ni enviar, los vecinos deven asmar el danno que es fecho, y el iuez deve constrinnir [6] á aquel cuyo era el ganado, que emiende el danno [7] que recebió por el ganado, ó lo iure. E si el sennor del ganado non quisier venir por recebir so ganado, ó [8] por emendar el danno, el que lo prendió [9] dél á beber solamientre al ganado, é téngalo tercer dia encerrado: é por aquellos tres dias non deven [10] aver nenguna calonna [11]: é depues de tres dias dexe el ganado. E si depues so sennor del ganado non quisiere recudir [12] sobrel ganado, nin fazer emienda, solamientre por el desprezamiento peche el danno en duplo: é si aquel, cuyo era el ganado, vinier al que lo tiene [13] encerrado, él [14] rogar que vayan [15] con él asmar el danno, é que dexe el ganado, y el otro non lo quisier fazer, mas quisiere matar el ganado; si esto le fuere provado, por cada cabeza de ganado mayor peche sennos [16] sueldos al sennor del ganado: por cada cabeza de ganado menor peche sennas [17] meaias. E otro tal derecho es daquellos que tienen el ganado encerrado enante [18] tres dias, é [19] non lo quieren dizir [20] al sennor. E si es siervo aquel que lo faz [21] sin voluntad de so sennor, reciba C. azotes, y el sennor non aya nengun danno.

XVI. *Si el ganado se sale de la mies ante que lo echen fuera.*

Si el ganado [22] se sale [23] de la mies ante que sea echado fuera, no [24] deve el sennor prendar; ca non sabe el omne si fizo [25] y danno: mas si aquel, cuyo es el ganado, ó otro omne lo echa fuera, el sennor del ganado sea tenudo de pechar el danno [26].

XVII. *Si algun omne fiere ó laga el ganado que falla en su mies.*

Si algun omne que falla ganado en su mies, sil [27] taia labros [28], ó oreias, ó [29] sil faze otra cosa á aquel ganado que deslaydó, sea suyo, é peche al sennor del ganado otro tal [30] sano.

IV. TITOL DEL [31] DANNO QVE FAZE EL GANADO, Ó DE LAS OTRAS ANIMALIAS.

I. *Si algun omne tuelle [32] caballo, ó otra animalia de so pesebre sin voluntad de so sennor.*

II. *Si algun omne la bestia que es emprestada trae [33], ó usa contra [34] su voluntade del sennor.*

1 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* furta ó fuerza. *B. R. 1. 2. S. B. y Camp.* furta el ganado. *E. R.* forza.
2 *Malp. 2.* tomó.
3 *Esc. 3.* siete.
4 *B. R. 3.* la fuerza.
5 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* luego lo encierre en su casa ese dia, et otro dia lo faga saber al sennor del ganado; é si el sennor del ganado, pues que ie lo ficiere saber, non quisiere venir ni embiar, quanto los vecinos asmaren del danno que es fecho, tanto deve pechar el duenno del ganado. E si el sennor &c.
6 *B. R. 1.* costrennir. *S. B.* constrennir.
7 *B. R. 2.* así que aquel que recebió el danno probe el danno que &c.
8 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* é por.
9 *Malp. 2.* prendró. *B. R. 1.* prendó.
10 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* deve.
11 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* nenguna calonna, porque su duenno non quiso venir. E despues de tres dias dexe el ganado. E si depues &c.
12 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* recodir.
13 *S. B. y Malp. 2.* tenie.
14 *Esc. 1. 2. y E. R.* é lo rogar.
15 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* vaya.
16 *Toled. y Esc. 1.* sendos. *B. R. 2.* senlos.
17 *Toled. y Esc. 1.* sendas. *S. B.* una meaia. *B. R. 2.* senlas.
18 *Esc. 4.* y ante de tres dias.
19 *Esc. 1.* que.
20 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* decir.
21 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* faz, si lo ficier sin voluntad &c. *Esc. 3.* si lo facier. *B. R. 3.* lo faz, é lo faz sin &c.
22 *Malp. 2.* si ganado sale.
23 *S. B.* se salle.
24 *S. B. Esc. 2. E. R. y Bex.* non lo deve el sennor prender. *Esc. 1.* pendrar.
25 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* si fizo y danno á aquel ganado ó otro.
26 *Toled. y Malp. 2.* el danno quanto apreciaren.
27 *B. R. 3.* é le taia dalguna cosa, porque sea deslaydado, peche al sennor del ganado otro tan sano ganado como era entónces el so.
28 *Esc. 6.* beycos. *Bex.* becos.
29 *Esc. 2.* ol faze.
30 *Esc. 3.* tal como el suyo sano.
31 *Malp. 2.* QVIEN FICIER DANNO Á LAS ANIMALIAS EN LAS HEREDADES Ó EN AL.
32 B. R. 1. *tuey.* Malp. 2. *tuelle ó desata*, y así en la ley.
33 S. B. *traye.*
34 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *contra voluntad de so sennor*, y así en la ley.

III. *Si algun omne danna la cola, ó la coma del*[1] *caballo.*

IV. *Si algun omne castra alguna animalia aiena.*

V. *Si algun omne faze abortar*[2] *el*[3] *animalia aiena.*

VI. *Si algun omne faze abortar yegua aiena.*

VII. *De las animalias que se fieren unas con otras.*

VIII. *Si algun omne mata ganado aieno, sil faze danno, ó nol faze danno.*

IX. *Si algun omne labra con ganado aieno sin voluntad de su sennor.*

X. [4] *Si algun omne encierra ganado aieno que nol faze danno.*

XI. *Si algun omne trilla pan en era con ganado aieno.*

XII. *Si algun*[5] *omne mata ganado aieno por alguna ferida.*

XIII. [6] *Si el animalia se mete*[7] *con otra grey*[8] *aiena.*

XIV. *Si el omne faz algun espanto á la animalia por que se pierda, ó por que muera.*

XV. [9] *Si el animalia que es brava mata algun omne.*

XVI. *Si el omne no quiere quitar de sí el animalia que es brava.*

XVII. *Si algun omne faz algun guiñamiento*[10] *con mano, ó con otra cosa á la animalia, é la mata.*

XVIII. *Si el can que es enrizado mata, ó muerde algun omne.*

XIX. *Del danno*[11] *que omne face en panes aienos.*

XX. *Si algun omne va por facer mal, é cae*[12] *en las armadijas*[13] *de las bestias.*

XXI. *Que el que faz armadijas á las bestias, dévenle*[14] *mostrar el logar, é dicirlo á los omnes, é á los vecinos.*

XXII. *De los que encierran*[15] *el camino.*

XXIII. *Quanto de terreno deve omne dejar cerca del camino.*

XXIV. *Si el omne tuelle*[16] *á aquel que va su camino, que nol pasca el ganado.*

XXV. *Que los pastos*[17] *que non son cerrados*[18] *non sean defendudos á los que pasan por el camino.*

XXVI. *Que aquel que face alguna labor cerca vado de rio, deve cercallo á derredor*[19] *de seto.*

XXVII. *Quanto deve cercar*[20] *del rio el que a lavor cerca del rio.*

XXVIII. *De los que crebantan molinos, ó pesqueras.*

XXIX. *De los que furtan las aguas.*

I. Rey Rescindo[21].

Si algun omne tuelle cavallo, ó animalia de su pesebre sin voluntad de so sennor.

Si algun omne saca[22] caballo aieno ó otra animalia destablia[23], ó de pasto[24], ó de alguna prision sin voluntad de so sennor, peche un sueldo al sennor del animalia: é si el animalia murier[25] por aquel soltamiento, peche otro[26] tal caballo, ó otra tal animalia al sennor. E si fuere en ela á algun logar, ó labró con ela sin voluntad de so sennor, dél otra tal animalia cuemo[27] aquella suya al sennor del animalia, si el sennor del animalia pudiere aver su animalia fasta[28] tercer dia: mas si la non pudiere aver nin fallar fasta tercer dia, dallí adelantre el qui la tomó sea tenudo por ladron.

II. *Si algun omne la bestia que es emprestada trae ó usa contra voluntad de so sennor.*

Si algun omne que lieva[29] bestia emprestada la da á otri que la corra, é que faga en ella carrera sin voluntad de so sennor de la bestia, por diez leguas peche un sueldo al sennor de la bestia; é si lo[30] emprestare ménos de diez[31] millas, fagal emienda segund el trabajo[32], é segund la carrera: é

1 S. B. *al*, y así en la ley.
2 S. B. *abortar vaca aiena*, y así en la ley.
3 Malp. 2. *al animalia agena*, y así en la ley.
4 *En Malp. 2. están trocadas esta ley y la siguiente.*
5 Malp. 2. *Si alguna bestia face mal á algun ome.* Y siguen las demas leyes con este aumento.
6 *En S. B. esta ley está pospuesta á la siguiente.*
7 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *amece.*
8 B. R. 1. *gree.*
9 *Esta ley y la XVI. estan pospuestas en S. B. á la XVII.*
10 S. B. *guinamiento.*
11 En S. B. B. R. 1. y Malp. 2. esta ley es la **XXI.** Antes de ella está la **XX.** en S. B., que es: *Del can que mata ganado*; y en Malp. 2. *Del can dannoso.*
12 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *caye.*
13 B. R. 1. *armadias.* S. B. *armaduras.*
14 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *deve mostrar.*
15 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *cierran.*
16 Malp. 2. *tuelle al que passa carrera que non passa el ganado.* S. B. *tuelle ganado al que va por so camino que non pasca*, y lo mismo en la ley.
17 B. R. 1. *pascos*, y así otras veces.
18 B. R. 1. y S. B. *encerrados.*
19 B. R. 1. *enrredor del rio de valladar ó de xeto.*
20 Malp. 2. *Quanto deven cerrar del rio con las presas.*
21 *B. R. 1.* Cindo. *S. B.* Resciendo.
22 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* saca ó desata. *E. R.* coie ó saca.
23 *B. R. 1. 2. y Esc. 3.* de trava. *S. B. Esc. 4. E. R. y Bex.* destrava.
24 *M. y B. R. 1.* pasco.
25 *Esc. 1.* murier, ó se perdier.
26 *Toled.* peche otra tal animalia.
27 *Toled. S. B. Malp. 2. y Esc. 5.* con.
28 *Malp. 2.* tro á tercer dia.
29 *S. B. Esc. 6. y E. R.* leva la bestia.
30 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* la.
31 *S. B.* dos.
32 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* trabaio.

si la bestia se afollare [1], ó muriere, el que la tomó emprestada aya aquella afollada [2], ó muerta, é dé otra tal sana al sennor de la bestia.

III. Ley antigua. *Si algun omne danna la coma ó la cola al caballo.*

Si algun omne danna [3] la coma ó la cola [4] al caballo aieno, dé otro caballo sano al sennor del caballo, cuemo el so [5]. E si fuere otra animalia, por cada cabeza de animalia que deslaydar [6], peche [7] la terza parte de un moravedi [8].

IV. Ley antigua. *Si algun omne castra animalia aiena.*

Quien castra caballo aieno, ó otra animalia, que por ventura so sennor tiene [9] en guarda [10], ó puerco, ó otra animalia que non devia seer castrada, peche el duplo del animalia al sennor del animalia, á quien fizo el danno, por emienda.

V. *Si algun omne faz abortar baca aiena.*

Si algun omne faz baca aiena prennada abortar, dél otra tal baca con so becerro al sennor de la baca; y él tome la baca que fizo abortar. E otrosí mandamos de las otras animalias.

VI. *Si algun omne face abortar yegua aiena.*

Si algun omne faz abortar yegua prennada aiena, peche al sennor de la yegua un potro dun anno.

VII. *De las animalias que se fieren unas con otras.*

Si algunas animalias, ó algun ganado se fiere [11], ó se lagan de so uno, el sennor de la animalia, que firió el [12] otra, peche otra tal animalia sana, cuemo [13] la suya lagada ó muerta [14].

VIII. *Si algun omne mata ganado aieno, sil face danno, ó nol face danno.*

Si algun omne laga ó mata animalia aiena sin danno quel ficiese, peche otra tal animalia al sennor de la animalia. E si es siervo, reciba demas diez [15] azotes: é si es libre, peche cinco sueldos demas: é si la mata ó laga por danno quel ficiese, peche el precio del animalia al sennor, é sea quito.

IX. *Si algun omne labra con ganado aieno sin voluntad de so sennor.*

Quien yunne [16] buey [17] aieno para facer alguna labor, ó por acarrear alguna cosa sin voluntad de so sennor, peche [18] otro tal buey al sennor del buey, cuemo aquel que yunnó [19].

X. *Si algun omne encierra ganado aieno que nol face danno.*

Si algun omne encierra ganado aieno sin danno nenguno quel ficiese, si es siervo reciba diez [20] azotes, si lo ficiere sin voluntad del sennor: é si es omne libre, peche al sennor del ganado por dos cabezas las dos [21] partes dun moravedi. E si alguna de las animalias fuere muerta ó enflaquecida [22], faga emienda segund la [23] ley de suso.

XI. *Si algun omne trilla pan en era con ganado aieno.*

Todo omne que mete caballo aieno, ó yegua, ó otra animalia por trillar sin voluntad de so sennor, por cada cabeza de animalia peche [24] un sueldo al sennor de la animalia. E si el animalia muere por alguna [25] ocasion, peche un sueldo, é demas otra tal animalia al sennor.

1 *B. R 1.* se matare ó moriere. *Esc. 6. y Bex.* afogare ó moriere.
2 *Bex.* afogada.
3 *Toled. Esc. 1. 3. B. R. 1. y Malp. 2.* taia.
4 *Esc. 6. E. R. B. R. 2. y Bex.* coa.
5 *Toled.* suyo sin otro negamiento. *Malp. 2. y Esc. 1.* con el suyo sin otro alongamiento.
6 *B. R. 1. y Esc. 3.* confondiere. *S. B. Esc. 1. y Bex.* deslaydó.
7 *Toled.* peche IIII. mrs. *Malp. 2. y Esc. 1.* peche un moravedi.
8 *S. B.* moravedin.
9 *B. R. 1. y Malp. 2.* tenie.
10 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en guarda para tener yeguas. *B. R. 1. 2. y Esc. 3.* en guarda, ó toro, ó puerco. *S. B.* en guarda, ó toro, ó porco.
11 *Esc. 1.* fieren.
12 *Malp. 2.* al.
13 *Toled.* é tome la suya &c. *B. R. 2.* como la suya, é él tome la xagada ó morta. *Esc. 3.* et él tome la lagada ó muerta para sí.
14 *S. B.* morta. *Esc. 1.* é tome la muerta ó la lagada para sí.
15 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* L. azotes.
16 *Esc. 6. y E. R.* yunge. *Bex.* yunze.
17 *Toled.* yunne buey en carreta. *B. R. 1.* yunne bue, *y así otras veces.*
18 *Toled.* peche otro tal buey con aquel que yunnó. *S. B.* peche otro tal buey con aquel que iunneó. *Malp. 2.* peche otro tal buey con aquel que iunnió. *B. R. 1.* peche otro tal buey como aquel que iunnió.
19 *Esc. 6. y E. R.* yungió. *Bex.* yuncó.
20 *Malp. 2.* L. *B. R. 2.* C.
21 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* una tercia dun maravedí.
22 *B. R. 1.* flaquecida.
23 *Toled.* segund la ley.
24 *B. R. 1. y 2.* pague un soldo.
25 *Esc. 1.* este achaque.

XII. *Si bestia, ó animalia dañosa de quien quier face danno.*

Si alguna animalia ficier algun danno en[1] poder de so sennor de la animalia, deve dar el animalia por el danno, ó facer la emienda como mandare el iuez[2].

XIII. *Si algun omne mata ganado aieno por alguna ferida.*

Si algun ferier yegua aiena, ó ganado aieno, assí que la enflaquezca, ó que la mate de la ferida, peche otra tal animalia al sennor, é aquella que enflaqueció ó mató sea suya. E si non oviere otra tal animalia, pague el precio que valia. E otrosi dicimos[3] del buey, ó del caballo, ó de las otras animalias.

XIV. *Si algun ganado se mezcla[4] con alguna grey aiena.*

Si algun ganado se mezcla[5] con otro ganado aieno, é aquel cuya era la grey[6] lo sopiere, si depues se saliere de la grey no lo sabiendo el sennor de la grey, deve iurar al sennor del ganado, que non se salió por su culpa, nin por so enganno, é que él no lo ha, ni lo dió á otri, é sea quito. E si lo adujiere[7] á su casa con su ganado, é fasta ocho dias no lo dixiere en concejo paladinamientre[8], péchelo en duplo[9].

XV. *Si algun omne faz guiñamiento á alguna bestia por que se espante.*

Si algun omne liega[10] cabeza de ganado muerto, ó huesos, ó otra cosa á la cola del caballo, ó de otra animalia por tal que se espante, si el animalia por aquel espanto fuere muerta ó enflaquecida, el que lo fizo[11] dé otra tal animalia sana al sennor. E si la bestia non oviere ningun mal, el qui lo fizo, si es omne libre, reciba cinquenta azotes, é si es siervo, reciba C.[12] azotes.

XVI. *Si el animalia que es brava mata algun omne.*

Si algun omne ha buey bravo, ó toro, ó baca, ó otra animalia, mátelo luego ante que faga mal: é si lo sabe por los vecinos quel dixieren que es tal, é depues lo toviere ó lo governare, é no lo quisier luego matar, é depues matar algun omne, ó firiere, faga ende emienda al[13] sennor, cuemo manda la ley del omecillio de los omnes, é de las mugeres, de los ninnos[14], é de los siervos, é de las siervas.[15] Assí que si aquela[16] animalia matar omne ondrado, peche el sennor por el omecillio D. sueldos: por omne libre de menor[17] guisa, que aya XX.[18] annos, peche CCC.[19] sueldos, é por omne franqueado peche la meatad desta emienda. E esta emienda misma mandamos facer por omne que mata fasta L. annos[20]. E si el animalia mata omne de L. annos adelantre fasta LXV.[21], el sennor peche por el omecillio CC. sueldos. E por omne de LX.[22] é V. annos adelantre peche CL.[23] sueldos. E si la animalia matar omne de XV. annos, peche el sennor por el omecillio C. é L. sueldos: é por omne de XIII. annos peche C. é XXX. sueldos: por omne de XII. annos peche C.[24] é XX. sueldos: por omne de XI. annos peche C.[25] é X. sueldos, é por omne de X. annos peche C. sueldos, é por omne que aya IX. annos, ó VIII., ó VII. peche XC.[26] sueldos: por omne que aya VI. annos, ó V., ó IIII. peche LXXX. sueldos: é por omne que aya III. ó II. annos peche LXX.[27] sueldos: é por omne de un anno peche LX. sueldos. E si matar mugier el animalia de algun omne, si es la mugier de XV. annos fasta XL. peche el sennor del animalia por el omecillio C. é L. sueldos. E si matar mugier que aya XL. annos fasta LX. peche el sennor del animalia CC. sueldos por el omecillio: é por mugier que a de LX. annos arriba peche C. sueldos. E si matar mugier de XV. annos[28] en ayuso peche la meatad de la emienda que es dicha de suso de los ninnos de XV. annos en ayuso, segund la edad de cada uno. E si la animalia matare siervo aie-

1 *M. Toled. B. R.* 2. *Esc.* 4. 6. *E. R. S. B. y Malp.* 2. sea en poder de so sennor del animalia de darle el animalia &c.
2 *Esc.* 1. alcalle.
3 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. decimos.
4 Toled. *se aviere.*
5 *Toled.* se aviere. *Esc.* 5. 4. 6. *E. R. Bex. S. B. y Malp.* 2. se amece. *B. R.* 1. se mecier. *Esc.* 1. se mece.
6 *Esc.* 6. gree.
7 *B. R.* 1. adoxier.
8 *Esc.* 4. 6. *E. R. y Bex.* paladinamientre, sea tenudo por ladron.
9 *S. B.* en duplo, é sea tenudo por ladron.
10 *S. B. Esc.* 4. *E. R. y Malp.* 2. liga.
11 *Esc.* 1. ligó.
12 *B. R.* 1. ciento azotes.
13 *B. R.* 1. *y Malp.* 2. el sennor.
14 *B. R.* 1. merinos.
15 *Aquí acaba la ley en Bex.*
16 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. aquella.
17 *Toled.* de menor guisa, ó franqueado, peche la meatad del omecillo del ombre libre; et si fuere el muerto siervo, peche el sennor de la bestia dos siervos tales cuemo el siervo muerto que a XX. annos, peche CCC. sueldos por ome franqueado &c. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. *como Toled. sino que acaba la ley en* siervo muerto.
18 *Esc.* 4. X.
19 *B. R.* 1. CC.
20 *Toled.* L. annos adelantre.
21 *S. B.* sesaenta é cinco. *B. R.* 1. fasta LV.
22 *S. B.* sexanta é cinco. *B. R.* 1. LX.
23 *Toled. B. R.* 1. *Esc.* 4. *y* 6. C. sueldos. *S. B.* ciento sueldos.
24 *B. R.* 1. CX.
25 *Toled.* C. é IX.
26 *S. B.* novaenta.
27 *S. B.* setaenta.
28 *B. R.* 1. annos ayuso, *y así despues.*

no, el sennor del animalia peche otros tales dos siervos al sennor del siervo.

XVII. *Si algun omne non quiere quitar de sí el animalia que es brava.*

Si algun omne ha buey bravo, ó otra animalia, mátelo luego, ó quítelo de sí, é fágalo saber á los vecinos, que lo quitó de sí: é si lo non quisiere matar, ni lo quitar de sí, mas [1] si lo quisier tener, quanto danno ficiere depues péchelo [2] en duplo.

XVIII. *Si algun omne faz algun espanto [3] con mano ó con otra cosa á la animalia, é lo mata.*

Si algun omne enriza buey [4], ó can, ó otra animalia contra sí, quanto danno le ficiere el animalia, tórnese á su culpa.

XIX. Ley antigua. *Si el can que es enrizado mata algun omne, ó muerde.*

Si [5] algun can muerde algun omne, é de la mordedura muere el omne, ó enflaquece, el sennor del can non deve aver nenguna calonna [6], si [7] el sennor non enrizó el can que lo mordiese. E si el sennor del can enriza el can que prenda ladron ó otro malfechor, é de la mordedura muere ó enflaquece el ladron ó el malfechor, el sennor del can non deve aver nenguna [8] calonna. Mas si lo enrizar que muerda omne que non es malfechor, quanto danno ficiere el can todo lo deve pechar el sennor, segund la ley, cuemo si lo él mismo ficiese.

XX. El Rey Don Flavio Rescindo [9].

Del can [10] que mata ganado.

Todo omne que ha can que mata ovejas [11], ó otro ganado, el sennor del can deve dar el can al que fizo el danno, é [12] lo mate luego: é si lo non quisier dar á aquel á qui fizo el danno [13] primeramientre, quanto mas danno ficiere depues el can, todo lo deve pechar [14] en duplo.

XXI. *Del [15] danno que omne faz en pannos aienos.*

Si algun omne taia vestidos aienos, ó los rompe, ó los ensucia en tal manera que la ensucidura [16] non se pueda toller sin laydura [17] del panno, peche otro tal vestido entero [18] al sennor del vestido. E si non pudiere aver otro tal vestido, dé el precio quanto valia el vestido ante que fuese taiado [19], ó roto, ó ensucido [20], é tome el vestido roto pora sí. E si el siervo ficiere tal cosa sin voluntade de so sennor, y el sennor non quisiere facer emienda por él, dé el siervo por emienda, segund qual fuere el fecho.

XXII. Ley antigua. *Si algun omne que va por facer mal, cae [21] en las armadijas [22] de las bestias.*

Si algun omne pone armadijas [23] en su viña, ó en su campo por matar ciervo [24], ó otra animalia de monte, é algun omne que quiera facer furto, ó alguna nemiga cayer en las armadijas, dévese tornar á su culpa, porque queria tomar lo aieno con tuerto.

XXIII. *Que el omne que faz armadijas á las bestias, dévelo mostrar el logar [25] á los vecinos.*

Si algun omne face fuyos [26] por prender alguna animalia de monte, ó tendiere arcos, ó otros lazos, ó ballestas en logar ascondido, o non [27] suele ser carrera [28], si el animalia de algun omne cayere en aquellas armadijas por ocasion, y enflaquece, ó muere, aquel cazador peche el animalia al sennor. Ca la [29] animalia non se sopo [30] guardar; y el cazador dévelo [31] dicir ante á los vecinos que

1 *B. R. 1.* mas quiérselo tener. *S. B.* mas quiéreselo tener. *Malp. 2.* é lo quisier tener.
2 *Toled. y Malp. 2.* peche el omecillo.
3 B. R. 1. 2. Esc. 4. 6. E. R. y Bex. *guinamiento.* Esc. 3. *enrizamiento.*
4 *Esc. 1.* buey, ó baca, ó can.
5 *Esc. 1. 3. 4. y E. R.* Si el can de algun ome.
6 *B. R. 1.* calomia.
7 *Esc. 6. E. R. y Bex.* se él non enrizó.
8 *S. B. y Esc. 4.* ninguna pena.
9 *S. B. E. R. Esc. 4. B. R. 2. y Malp. 2.* Scindo. *B. R. 1.* Cindo. *M.* El Rey Don Flavio.
10 Esc. 1. *Del can dannoso.*
11 *B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. Esc. 4. 6. y E. R.* oveias.
12 *B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 3. 4. 6. E. R. y Bex.* ó lo.
13 *S. B.* el tuerto.
14 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* pechar el sennor.
15 B. R. 1. *De los que confonden ó dannan pannos aienos.*
16 *Toled. y Malp. 2.* suciedad. *Esc. 4. y S. B.* sucia. *B. R. 2.* sucidumbre. *Esc. 3. 6. y Bex.* sucio. *E. R.* suciez. *Esc. 1.* sucidat.
17 *Esc. 1. y Bex.* laydadura.
18 *B. R. 1.* entrego.
19 *Malp. 2.* traido.
20 *Toled. B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 4. 6. E. R. y Bex.* ensuciado.
21 Toled. S. B. y Esc. 6. *caye en las armaduras.*
22 B. R. 1. *armadillas*, y así despues. Esc. 1. y Bex. *armaduras.*
23 *Toled. S. B. Esc. 4. y 6.* armaduras, *y así despues.*
24 *Esc. 1.* ciervo ó otro venado.
25 Malp. 2. *el logar, é decillo á los omes é á los vecinos.*
26 *B. R. 1.* fuos. *S. B. Esc. 4. 6. y E. R.* foyos. *Toled. y Malp. 2.* foyos en las vinnas et en los campos pora prender, &c.
27 *M. S. B. Esc. 4. y 6.* o suele ser carrera. *B. R. 1.* do suele ser carrera.
28 *Malp. 2.* carrera, ni andan ganados.
29 *S. B. y Malp. 2.* el.
30 *Esc. 6.* sabe.
31 *B. R. 1. y S. B.* deviéralo. *Malp. 2.* devíelo decir. *Esc. 6. B. R. 2. y E. R.* deverálo.

se guardasen daquellos lazos. E si algun omne y cayere por ocasion depues que ge lo dixiere el cazador, non deve aver nenguna calonna: ca aquel se busca el mal pora sí, que [1] non quiso creer. E si algun omne viene de otra parte que non lo sepa, é cayere en ellos, si muriere ó enflaqueciere, el cazador peche la tercia [2] parte de la emienda que es dicha en la ley de suso de los omnes muertos ó enflaquecidos: porque non devien meter tal periglo [3] en la carrera o [4] los omnes suelen pasar.

XXIV. *De los que cierran el camino.*

Si algun omne cierra la carrera pública de seto ó de valladar, el que crebantar [5] el seto ó el valladar non sea tenudo de la emienda, y el que cercó la carrera, si es siervo, préndalo el iuez, é fágalo aducir [6] al seto, é fagal dar C. azotes [7]: é constréngalo [8] que abra la carrera cuemo solia ser, maguera que tenga y mies [9]. E si es omne poderoso el que lo faz, peche XX. sueldos: é los omnes de menor guisa que lo ficieren, peche cada uno X. sueldos. E toda esta pena dévela aver el rey.

XXV. *Quanto de terreno deve omne dexar cerca del camino.*

La carrera por que los omnes suelen ir [10] á las cibdades ó á las villas nengun omne no la cierre, mas [11] dexen [12] la meatad descubierta [13] sin [14] él al que prende de cada una parte, que aquellos que van carrera, que puedan aver espacio de folgar. E si algun omne viniere contra esta nuestra ley, si es omne poderoso, peche XV. sueldos, é si fuere omne de menor guisa, peche VIII. sueldos, é dévelos aver el rey. E quien a alguna mies, ó vinna, ó prado cerca de la carrera, cérquelo de seto, é si lo non puede facer por pobreza, faga y valladar.

XXVI. *Si algun omne tuelle ganado al que va por su camino que non pasca.*

Si algun omne encierra [15] ganado del que va por camino, porque lo falló el ganado en campo abierto, ó en pasto desamparado [16], por dos [17] cabezas de ganado peche las dos partes dun sueldo. E si lo echa fuera el ganado que non pasca, por quatro cabezas dé tanto cuemo es de suso dicho á su sennor del ganado. E si el siervo faz tal enganno [18] sin mandado de so sennor, el sennor de la tierra ó el iuez le faga dar C. azotes, y el sennor non aya nenguna calonna.

XXVII. *Que los pastos que non son cerrados non sean defendidos [19] á los que pasan [20] por camino.*

Los omnes que van por camino, en los campos, ó en los logares de pascer [21], que non son cerrados, puédense deportar [22] en ellos, ó dar á pascer á sos ganados é á sus bestias, assíque non deven estar en nengun [23] logar mas de dos dias, se ge [24] lo non consentiere el sennor del campo cuyo es, nin deve taiar los árboles por [25] la raiz, nin quemar sin voluntad de so sennor: mas bien puede pascer [26] el ganado [27] los campos é los ramos de los árboles.

XXVIII. *Quien face alguna labor cerca [28] del vado [29] del rio, dévelo cercar [30] aderredor de seto.*

Quien face alguna labor allí o [31] es el vado del rio [32], ó por [33] o pasan el ganado, si ficiere y valladar, devel facer seto. E si lo non ficiere, é recibiere ende algund danno por su negligencia [34], non deve ende [35] aver nenguna emienda. Ca non es derecho que por su negligencia otri aya danno.

1 *Toled. B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. Esc. 4. 6. y E. R.* quando.
2 *Malp. 2.* tercera.
3 *Toled. B. R. 1. y Malp. 2.* peligro.
4 *Esc. 6.* por u los.
5 *S. B.* quebrantare. *Malp. 2.* quebrantar.
6 *S. B.* adocir.
7 *Esc. 6.* cabo el sieto.
8 *B. R. 1. y Malp. 2.* costríngalo. *S. B.* constríngalo.
9 *B. R. 1. Esc. 4. E. R. S. B. y Malp. 2.* miese, *y así otras veces.*
10 *Esc. 4.* venir. *B. R. 2.* pasar ó ir.
11 mas dexe de cada una parte VII. colido &c. *Así dice el Toled. y Esc. 1.: acaso quiso decir* VII. cobdos, *como está en Malp. 2. En este códice se sigue luego*: que aquellos que van carrera &c.
12 *S. B.* lexe la meetad descubierta sin el pende de cada una parte.
13 *B. R. 1.* descobierta sin el apiende de cada una parte.
14 *Bex.* sin el alpende.
15 *Malp. 2.* echa.
16 *S. B.* desemparado. *Malp. 2.* desamparado, é desendcierrado.
17 *Toled. y Malp. 2.* por quatro cabezas de ganado peche la III. parte dua sueldo al sennor del ganado. E si el siervo &c. *Esc. 1.* por cada dos cabezas de ganado peche una meaya.
18 *Esc 1. 3. y Camp.* cosa.
19 S. B. y Malp. 2. *defendudos.*
20 B. R. 1. *pasan camino.*
21 *B. R. 1.* pacer, *y así otras veces.*
22 *Camp.* folgar.
23 *S. B.* degun. *Esc. 6. y E. R.* en un.
24 *Toled.* si ie lo non consintiere. *S. B. Esc. 1. 3. Camp. y Bex.* é si ge lo non consintiere aquel cuyo es el campo.
25 *Malp. 2.* de raiz.
26 *B. R. 1.* pueden pacer los ramos de los otros árboles.
27 *S. B. Malp. 2. B. R. 2. Esc. 4. 6. y E. R.* el ganado los ramos de los árboles.
28 B. R. 1. y Malp. 2. *cerca vado de rio.* S. B. *cerca del vado.*
29 Esc. 6. *vao*, y así despues.
30 B. R. 1. *cercar de valladar de sietos.*
31 *B. R. 1.* hu es el.... ó por hu pase.
32 *S. B.* rivo.
33 *S. B. y Malp. 2.* ó por ond.
34 *B. R. 1.* neglesencia.... por su neglisencia.
35 *Bex.* haber ende nenguna demanda ni nenguna.

XXIX. *Quanto* [1] *deve cerrar del rio el que a labor cerca del rio.*

Los grandes rios, por que [2] vienen los salmones, ó otro pescado de mar, ó en [3] que echan los omnes las redes, ó [4] por que vienen las barcas con algunas mercadurias [5], nengun omne non deve encerrar el rio por toller la [6] pro á todos los otros, é facerla [7] suya; mas puede facer seto fasta medio [8] del rio, allí o [9] es el agua [10] mas fuerte, é que la otra meatad finque libre pora la pro de los omnes. E si alguno ficiere demas [11] contra esto que nos decimos, el sennor de la tierra ó el iuez lo crebante [12] luego el seto; é si fuere omne de mayor guisa peche diez sueldos á aquel á quien facie el embargo con el seto. E si es omne de menor guisa peche cinco sueldos, é demas reciba L. azotes. E si dambas las partes del rio oviere dos sennores, non deven cercar [13] todo el rio fascas que diga cada uno que cerró la su meatad; mas el uno deve cerrar la su meatad de suso, y el otro la de yuso, é dexe [14] por medio pasar [15] el rio. E si non oviere mas de un logar, que puedan ambos cerrar, de guisa lo cierren ambos que puedan pasar las barcas é las redes. E si el sennor ó el iuez crebantare [16] el seto que fué fecho, assí cuemo nos decimos [17] de suso, peche diez sueldos á so sennor del seto, é si otro omne libre lo crebantare peche cinco sueldos al sennor del seto, é reciba L. azotes. E si algun siervo lo crebantar, reciba C. azotes.

XXX. *De los que crebantan molinos ó pesqueras.*

Si algun omne crebantar molinos [18] ó [19] las pesqueras, todo quanto crebantó refágalo fasta treinta dias, é demas peche veinte sueldos. E si fasta treinta dias no lo ficiere [20], peche otros veinte sueldos, é demas reciba C. azotes. E otrosí decimos de los que crebantan los estancos [21] del agua: si es siervo refaga lo que desfizo [22], é demas reciba C. azotes.

XXXI. *De los que furtan las aguas* [23].

Muchos [24] de logares en que an mengua [25] de agua de pluvia [26], son tales, que si el agua de los rios y desfallece [27], los omnes de la tierra se desesperan [28] de aver mieses: é por ende en las tierras o corren los rios establecemos, que si algun omne furtar el agua, ó la [29] face correr por enganno por otro logar que non suele, por cada quatro horas del dia que la ficiere correr á iúbre [30], peche un sueldo [31]. E [32] si el agua es pequenna, por quatro horas del dia peche la tercia [33] parte de un sueldo, é por quanto tiempo corrió el agua por otros logares, por otro tanto tiempo sea entregada á aquel que la devia aver. E si el siervo lo face por su grado, si el agua es grande, reciba C. azotes, é si el agua es pequenna reciba L. azotes.

1 Malp. 2. y Esc. 1. *Quanto deven cerrar del rio con las presas.* B. R. 1. *Como deven facer pesqueras é pasos en las grandes aguas.*
2 *Esc. 4.* por o. *Esc. 6.* por u.
3 *B. R. 1.* do echan.
4 *B. R. 1.* o por do. *Esc. 4.* ó por ont. *Esc. 6.* ó por u.
5 *B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 3. 4. Camp. y Bex.* merchandías.
6 *Toled. y Malp. 2.* el pro. *B. R. 1. 2. y E. R.* la prol, *y así despues.*
7 *Malp. 2.* el suyo.
8 *Toled. y Esc. 1.* fasta la meatad del rio. *Malp. 2.* fasta la meetad del rio. *Esc. 3.* fasta allí do es el rio medio, allí do corriere la agua mas alta, é que la otra meatad.
9 *B. R. 1.* u lo corre mas forte.
10 *S. B.* lagua mas fuerte.
11 *Malp. 2.* mas.
12 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* le quebrante.
13 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* cerrar.
14 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 4. 6. y E. R.* dexen.
15 *B. R. 1. 2.* passage. E si non.
16 *B. R. 1. y Malp. 2.* quebrantaren. *S. B.* quebrantare.
17 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* dixiemos.
18 *Toled. y Malp. 2.* molinos por fuerza.
19 *Esc. 4. 6. B. R. 2. y E. R.* ó pesqueras.
20 *B. R. 2.* refez.
21 *B. R. 1.* estannos.
22 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 4. y 6.* fizo. *E. R.* fezo.
23 B. R. 1. *las aguas, é lievan por lugares non husados.*
24 *B. R. 1.* Muchos lugares.
25 *S. B.* mengua de pluvia. *B. R. 2. Esc. 4. 6. y E. R.* mingua.
26 *Toled. y Malp. 2.* lluvia. *B. R. 1.* luvia.
27 *S. B.* defalesce. *Malp. 2.* desfallesce.
28 *S. B. y B. R. 2.* se desperan.
29 *Malp. 2.* é la.
30 *Toled.* aimbre. *B. R. 2.* alumbre. *Esc. 6.* allum. *Bex.* aliur. *E. R.* alubre. *Camp.* allure.
31 *Toled. y Esc. 6.* IIII. sueldos.
32 *Esc. 1.* Et do son las aguas pocas.
33 *Malp. 2.* tercera.

V. TITOL DE [1] LOS PVERCOS [2] QVE PASCEN, É DE LAS ANIMALIAS [3] QVE ANDAN ERRADAS.

I. *De los puercos que comen la lande* [4].
II. *De los puercos* [5] *que pascen la lande que es de muchos.*
III. *Si los puercos comen la lande por pleyto, que* [6] *dén diezmo de los puercos.*
IV. *De los puercos que andan por el monte errados.*
V. *Si la grey de algun omne entra en algunas mieses.*
VI. *De las animalias que andan erradas* [7].
VII. *Que aquel que falla errada el animalia, que la deve guardar.*
VIII. *Que aquel que falla el animalia errada non la deve sennalar* [8] *nin tresquilar.*

I. *De los puercos que comen la lande.*

Quien falla puercos aienos en su monte en tiempo de la lande, primeramientre tome pennos al pastor, é fágalo saber al sennor de los puercos [9]. E si se avinier con él, que dexe andar los puercos en el monte fata el tiempo que los puercos devan seer decimados [10], é que el sennor del monte tome ende el diezmo [11], entregue los pennos al pastor. E si el sennor de los puercos non se quisier avenir con él de darle el diezmo, y el sennor del monte [12] si los fallare otra vez en el monte, maguer [13] que sean pocos, puede matar [14] el uno dellos; é si fueren muchos puede matar los dos, é [15] levarlos sin calonna nenguna por ellos: é afruentel [16] la tercera vez al sennor de los puercos, que si quisiere meta los puercos en el monte, é quel dé ende el diezmo segun la costumbre. E si non se quisiere [17] avenir con él, deve dar el diezmo, é depues si el sennor del monte los fallare la tercera vez en el monte, tome el diezmo de todos los puercos por so derecho. E si algun omne mete los [18] puercos en monte aieno sobre pleyto de dar el diezmo [19], é los toviere depues en otro monte fasta el yvierno [20] de las eladas [21], pague el diezmo al primero con quien primeramientre lo prometiera. E si depues de las eladas quisier meter los puercos en el monte, primero [22] peche de [23] XX. cabezas la una assí cuemo es costumbre de la tierra.

II. *De los puercos que pascen la lande que es de dos* [24] *companneros.*

Si dos companneros han contienda sobre la lande del monte, porque dice el uno quel otro ha mas puercos que él, ó que mete en el monte mas puercos, estonce puede cada uno en la su [25] partida de tierra meter los puercos, assí que el uno meta tantos cuemo el otro, é depues partan el diezmo assí cuemo partiron [26] la tierra.

III. *Si los puercos comen la lande* [27] *por pleyto, que dén diezmo de los puercos.*

Si algun omne mete sos puercos en monte aieno, por [28] tal que dé el diezmo, é levare [29] los puercos ante que dé el diezmo, sea tenudo por ladron, é peche el diezmo, é demas faga la emienda que deve facer ladron [30]. E si el siervo faz tal cosa sin voluntad de so sennor, el siervo reciba C. [31] azotes, y

1 *B. R. 1.* DE LOS PASCOS DE LOS PVERCOS, E DE TODAS BESTIAS ERRADAS E QVE FACEN DANNO.
2 *Esc. 1.* DE LOS PVERCOS PASCIENTES. *Esc. 6. E. R. y B. R. 2.* PORCOS, *y así despues.*
3 *Malp. 2.* ANIMALIAS ERRADAS.
4 B. R. 1. *glande*, y así siempre. Malp. 2. *la lande por fuerza ó de grado del sennor de la lande.*
5 Malp. 2. *puercos que son entre muchos, é pacen la lande que es de dos*, y así en la ley.
6 S. B. *que el sennor dé.* Malp. 2. *que dén diezmo, é si los puercos son ante furtados*, y así en la ley.
7 Malp. 2. *erradas cuemo sean guardadas*, y así en la ley.
8 B. R. 1. *sinnalar.*
9 *S. B.* porcos.
10 *B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 3. 6. E. R. Bex. Camp. y Toled.* dezmados.
11 *Esc. 1. Camp. y Bex.* dezmo, *y así siempre.*
12 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* del monte los.
13 *S. B.* maguera.
14 *B. R. 2.* tomar, *y así siempre.*
15 *Toled. B. R. 1. S. B. Malp. 2. Camp. y Bex.* é non deve aver calonna nenguna por ellos.
16 *S. B. y Camp.* afronte.
17 *Toled. B. R. 1. Malp. 2. y S. B.* E senon quisiere avenir con él de dar el diezmo, é depues el sennor del monte &c.
18 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* sus.
19 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* de dar el diezmo, é pacieren en aquel monte fatal tiempo del parir, el sennor del monte aya el diezmo, é si el sennor de los puercos los toviere depues en otro monte &c.
20 *S. B. y B. R. 1.* invierno.
21 *Esc. 6. y E. R.* geladas.
22 *S. B. y Malp. 2.* primerol.
23 *Esc. 3.* de nueve.
24 Esc. 1. 3. 4. 6. E. R. y Bex. *muchos*, y falta *compañeros.*
25 *Malp. 2.* en la partida de la tierra. *S. B. Esc. 4. 6. y E. R.* en la su parte de la tierra.
26 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 4. y 6.* partieron.
27 S. B. *glande.*
28 *Toled. B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 3. Bex. y Camp.* por pleyto.
29 *Toled. y Malp. 2.* é ante que dé el diezmo levare los puercos ende por enganno, sea tenudo &c. *B. R. 1. 2. S. B. Esc. 4. 6. y E. R.* é ante que dé el diezmo levare lós puercos ende, sea tenudo por ladron.
30 *B. R. 1. y Malp. 2.* el ladron.
31 *Esc. 3.* L. azotes.

el sennor non aya ende nenguna calonna, sinon que dé el diezmo que deve dar. E si lo ficiere de mandado de so sennor [1] que lo mandó facer, faga [2] emienda cuemo ladron.

IV. *De los puercos [3] que andan por el monte errados.*

Quien falla puercos aienos [4] en su monte, ó lo deve mostrar á sus vecinos, ó los deve tener encerrados. E si su sennor de los puercos non viniere facer [5] emienda, la primera vez [6] puede tomar un puerco, é fágalo saber al iuez de la tierra que él tiene los puercos errados [7] é encerrados. E si depues el sennor de los puercos non viniere, guárdelos el sennor del monte cuemo los sos, é tome ende el diezmo por [8] el danno que ficieron, é quando vinier el sennor [9] dél el gualardon [10] por la guarda segund [11] cuemo asmare el iuez.

V. *Si alguna grey de algun omne entra en [12] las mieses.*

Si algun omne falla grey aiena de oveias ó de vacas en su pasto [13] abierto, lo que mandamos de suso guardar de los puercos, esso mismo mandamos guardar de la grey: mas el que es el parcionero en el pasto, é los que van por el camino, non deven aver nenguna calonna. Ca estos atales pueden pascer [14] en el campo [15], que non es cerrado, y el vecino, y el compannero, que tienen [16] su partida del pasto encerrado, y entra en otra partida con so ganado en el pasto de so vecino ó de su compannero, no lo deve facer sin voluntad de so sennor ó daquel que guarda el pasto.

VI. *De las animalias que andan erradas.*

Quien falla caballo ó otra animalia errada puédela tomar, é dévelo luego facer saber al sacerdote, ó al sennor [17] de la villa, ó al iuez, é [18] decirlo paladinamientre en conceio ante los vecinos. E si lo non ficiere, deve ser tenudo por ladron. E otrosí decimos de las otras cosas.

VII. *Que aquel que falla animalia [19], que la deve guardar.*

Quien falla animalia aiena errada, é sin nenguna [20] guarda, préndala de guisa, cuemo la non danne; mas [21] guárdela de guisa cuemo la su cosa. E si el sennor del caballo ó del animalia errada non la fallar dannada [22], por cada cabeza de ganado mayor dé al que la guardó la quarta parte dun sueldo, é quanto iurar el que la guardó, que despendió [23] en el caballo ó en el animalia, todo lo peche el sennor. E si aquel que la tiene [24] la fizo perdediza [25], peche dos tales animalias á so sennor.

VIII. *Que aquel que falla la animalia errada non la deve sennalar [26] nin tusar [27].*

Nengun omne que caballo errado tome ó otra animalia, non la tuse [28], nin la tresquile, nin la venda, nil faga nenguna sennal [29]. E si algun omne [30] vende caballo errado ó animalia, ó la da [31], sea tenudo por ladron; é si la tusa ó la tresquila, peche tres sueldos, é otro sí si la sennalar.

VI. TITOL DE LAS ABEIAS, [32] Y DEL DANNO QVE FACEN.

1 *B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. Esc. 4. 6. y E. R.* so sennor, el sennor que lo mandó.
2 *B. R. 2. Esc. 4. 6. y E. R.* faga toda la emienda.
3 Toled. *De los puercos que andan radíos por el monte.*
4 *B. R. 1.* aienos errados.
5 *B. R. 1.* facer derecho.
6 *Malp. 2.* la primera vez fágalo saber.
7 *Toled.* radíos encerrados. *E. R. Esc. 6. B. R. 1. 2. y S. B.* errados encerrados.
8 *Esc. 1.* por la lande que comieron, é quando viniere.
9 *S. B.* el sennor de los puercos dé.
10 *B. R. 1.* galardon.
11 *B. R. 1. y Malp. 2.* segund asmare. *S. B.* segundo asmare.
12 Esc. 1. *en los pastos agenos.*
13 *E. R. y Esc. 6.* pasco, *y así siempre.*
14 *B. R. 1. y S. B.* pascer con el ganado en el campo.
15 *M.* en el campo cerrado.
16 *S. B. y Malp. 2.* tiene su partida del pasto encerrada. *B. R. 1.* tien su partida del pasco cercada.
17 *S. B. Esc. 4. 6. y E. R.* al sennor de la tierra ó al iudez de la villa.
18 *B. R. 1.* ó decirlo.
19 B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. Esc. 4. 6. y E. R. *animalia errada.*
20 *S. B.* deguna.
21 *Toled.* mas guárdela como si fuese suya.
22 *B. R. 1.* derramada.
23 *Toled. S. B. y Malp. 2.* espendió en el animalia.
24 *Malp. 2.* tenie.
25 *Toled. y Esc. 1.* perdediza ó la enflaqueció. *B. R. 1.* perdidiza.
26 B. R. 1. *sinnalar.*
27 Toled. Malp. 2. B. R. 1. 2. Esc. 1. 3. 4. 6. y Bex. *tresquilar.* S. B. *ne tresquilar.*
28 *B. R. 1.* sinnale.
29 *B. R. 1.* sinnal.
30 *Malp. 2.* ombre.
31 *Esc. 6.* ó la deslaida. *Bex.* ó la eslaida.
32 *Camp.* ABELLA, *y así siempre.*

I. *Si algun omne falla abeias aienas en su monte.*

Si algun omne falla abeias aienas en su monte, ó en piedras, ó en su arbol, faga tres corchos [1], que por el un corcho [2] non puedan facer enganno [3]; é si alguno ficiere contra esto que nos decimos, é crebantare [4] sennal aiena, péchelo en duplo al que fizo el enganno, é demas reciba X. [5] azotes.

II. *Del danno que facen las abeias.*

Si algun omne face abeiero [6] de abeias en villa ó en cibdat, é faz á otros sus vecinos danno, luego [7] las deven mudar dallí, é métalas [8] en logar que non fagan danno á los omnes ni á las animalias; é si las non quisiere mudar depues [9] que lo dixieren, si las abeias mataren alguna animalia, el sennor de las abeias peche dos tales por ella. E si la animalia fuere enflaquecida, tome el sennor de las abeias aquella flaca, é peche otra tal sana al sennor de la animalia: é por que non quiso facer el mandado del alcalde, peche V. sueldos [10].

III. *Si algun omne furta abeias.*

Si algun omne libre entra en el logar de las abeias por las furtar, si non furtare ende nada, solamientre por que lo fallaron hy peche III. [11] sueldos, é reciba [12] L. azotes. E si ende alguna cosa tomare, péchelo [13] en IX. [14] duplos, é demas reciba [15] los azotes de suso dichos. E si fuere siervo, é non levare ende nada del abeiero [16], reciba C. azotes. E si algo ende levare [17], reciba C. azotes, é péchelo en VI. duplos. E si el sennor non quisiere facer emienda por él, dé el siervo por emienda.

LIBRO IX.

[18] *De los siervos foidos, é de los que se tornan.*

I. TITOL [19] DE LOS FVIDORES É DE LOS ASCONDEDORES, É DE LOS QVE MVESTRAN É DAN CARRERA PARA FOIR.

1 *Toled. y Malp.* 2. sennales. *Esc.* 1. caractaras.
2 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. por él una señal.
3 *S. B. Esc.* 4. 6. *E. R. Bex. y Camp.* enganno, é dé los dos al sennor, é retenga pora sí el uno; é si algun ficiere &c.
4 *Toled. y Malp.* 2. quebrantare.
5 *Toled. y Esc.* 1. XX. *Malp.* 2. CC.
6 *B. R.* 2. abeyera. *Camp.* abellero.
7 *Toled. y Malp.* 2. luego el sennor del logar le deve anunciar que las mude dallí, é métalas &c.
8 *B. R.* 1. *Esc.* 4. 6. *y E. R.* meterlas.
9 *S. B.* que ie lo. *E. R. Esc.* 4. *y* 6. que ge lo.
10 *B. R.* 1. 5 soldos.
11 *Esc.* 6. *y Bex.* VIII. sueldos.
12 *B. R.* 1. denle.
13 *S. B. y Esc.* 6. peche en once duplos.
14 *Bex.* XI.
15 *Malp.* 2. reciba L. azotes.
16 *B. R.* 2. abeiera.
17 *B. R.* 1. 2. *S. B. Malp.* 2. *Esc.* 3. 4. 6. *E. R. Camp. y Bex.* levare, péchelo.
18 En el códice Murciano el epígrafe de este libro dice: *De los omes libres que encubren los siervos que fuyen.* En Malp. 2. El libro nono: *De los siervos foidos é de los que los encubren.* Sus títolos son tres.
19 *B. R.* 1. *y E. R.* TITOLO I. DE LOS SIERVOS E DE LOS QVE LOS ASCONDEN. *S. B.* PRIMERO TITOL. DE LOS SIERVOS FOIDOS E DE LOS QVE SE TORNAN. *Malp.* 2. TITOLO PRIMERO. DE LOS SIERVOS FOIDOS E DE LOS QVE LOS ENCVBREN, E DE LOS QVE LOS FACEN FVIR. *Esc.* 4. TITOLO I. DE LOS SIERVOS FOIDOS, ET DE LOS QVE LOS ASCONDEN, ET DE LOS QVE LOS FACEN FOIR.
20 Malp. 2. *Del ome libre ó del siervo que asconde el siervo foido*, y así en la ley.
21 S. B. *suelta*, y así en la ley. Malp. 2. *desata*, y así en la ley. Esc. 6. y E. R. *solta.*
22 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *fuye*, y así en la ley. Esc. 6. *fuge.*
23 B. R. 1. 2. S. B. Esc. 4. 6. y E. R. *fuido*, y así en la ley. Malp. 2. *foido*, y así en la ley.
24 Esc. 4. y 6. *la carrera.*
25 Malp. 2. *De los omes libres ó siervos que reciben el siervo que fuye*, y así en la ley.
26 S. B. y Malp. 2. *dos veces en otra tierra.*
27 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *pesquerir.*

I. *De los omnes libres que encubren los siervos que fuyen.*

Si algun omne libre encubre siervo[6] fuido[7] peche otro tal siervo cuemo[8] aquel al sennor del siervo; é si el siervo face tal cosa sin voluntad de su sennor, cada uno de los siervos reciba C. azotes, y el sennor del siervo que lo fizo non aya nenguna calomna[9].

II. *Si alguno suelta*[10] *el siervo que suele fuir*[11].

Quien suelta el siervo aieno fuido[12] de fierros ó dotra legadura, peche X. sueldos al sennor del siervo por la locura que fizo, si[13] es omne libre, é si non oviere onde los pague, reciba C. azotes, é constríngalo el iuez que demande aquel siervo, é que lo entregue á su sennor: é si lo non pudiere fallar, fagal el iuez pechar otro tal siervo: é si lo non pudier aver, sea él su siervo. E si algun siervo faz tal cosa sin voluntad de so sennor, reciba C. azotes. E si non pudiere fallar el siervo que soltó, sea él siervo del sennor del siervo que soltó. E quando que quier[14] que lo fallare, entréguelo á su sennor, y el otro siervo torne á su sennor[15]. E si lo ficiere con voluntad de so sennor, el sennor faga la emienda, que es de suso dicha, que deve facer el omne libre.

III. *Fasta qual*[16] *tiempo aquel que falla el siervo que fuye, lo deve presentar al iuez.*

Si el siervo que fuye viniere á alguno que lo encubra, aquel lo deve presentar luego al iuez: é si lo toviere[17] fasta VIII. dias, ó lo dexare fuir[18] á otro logar, peche otros tales dos siervos al sennor del siervo. E otrosí[19] si fallaren el siervo en casa de aquel que lo encubre[20], dé otros[21] tales dos siervos con él al sennor del siervo, porque non lo quiso presentar al iuez fasta aquel tiempo que devie[22].

IV. *Si algun omne recibe el siervo fuido no lo sabiendo.*

Si algun omne recibe siervo aieno fuido non lo sabiendo[23], ó lo encubre[24], si non fuere en su casa mas de un[25] dia ó una noche, yure al sennor del siervo que non sabie que era fuido; é[26] si lo pudiere probar que lo non encubrió, sea quito. E si estudo[27] el siervo en otra casa dos dias, ó tres, ó quatro por alguna cosa, deve[28] muestrar al sennor del siervo o estudo[29], ó que lo gobernó, é dévelo muestrar[30] fasta seis meses, ó presentar aquellos que lo tovieron: é si los non pudiere fallar, dévese purgar por su sacramiento, é aquel que lo tovo[31] depues, deve presentar el siervo, ó dar otro tal siervo á su sennor por él: é si el siervo pudiere ser

1 S. B. *aver el que falla siervo aieno foido.*
2 Esc. 4. 6. y E. R. *siervo aieno fuido.*
3. Malp. 2. *libre, é se casa con la mugier libre o nol connoscen.*
4 *En Malp. 2. esta ley y la XVI. están trocadas.*
5 B. R. 1. *con quanto lo falláre.* S. B. *con quantol falláre.*
6 *Esc. 6. y Bex.* siervo aieno fuido.
7 *Toled. y S. B.* foido, *y así otras veces.*
8 *S. B. y Malp. 2.* con aquel.
9 *B. R 1.* calomia.
10 Esc. 1. *desliga.* Esc. 6. *desliega.*
11 Toled. *foir.*
12 *Toled.* foido. *Esc. 6.* fogido.
13 *B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. y Esc. 6.* é si.
14 *Toled. y Malp. 2.* quienquier que. *B. R. 1.* quandoquier que lo pueda fallar. *S. B.* quandoquiere.
15 *Toled. y Malp. 2.* á su sennor el primero.
16 E. R. Esc. 4. 6. y Bex. *quanto.*
17 *Toled. B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. E. R. Esc. 4. y 6.* retoviere.
18 *Toled.* foir.
19 *B. R. 1. 2.* Mas si.
20 *B. R. 1. 2. y S. B.* encubria. *Malp. 2.* encubrie. *E. R.* encobria.
21 *B. R. 1. 2. y Malp. 2.* otro tal siervo.
22 *S. B.* devia. *B. R. 1.* tenie.
23 *Esc. 1.* et le da algo, si non fue en su casa mas de dos dias et una noche.
24 *E. R. Esc. 6. y Bex.* si lo encobre en su casa un dia ó una noche.
25 *Toled.* mas de dos dias. *Malp. 2.* mas de dos dias é.
26 *B. R. 1. y S. B.* ó sí.
27 *S. B. y Esc. 4.* estido el siervo en su casa. *B. R. 1. 2. y E. R.* estudo y el siervo en su casa.
28 *B. R. 1. y S. B.* deve mostrar. *Malp. 2. y Esc. 1.* deve seer constrennido el que lo recibió de mostrar.
29 *B. R. 1. 2. S. B. y Esc. 4.* estido.
30 *Malp. 2.* mostrar ó presentar.
31 *B. R. 1.* tuvo.

fallado depues, entréguelo á so sennor, é reciba su siervo, é sea quito.

V. [1] *Si algun omne conseia siervo aieno que fuya.*

Si algun omne conseia á siervo aieno que fuya [2], ó lo encubre pues que sabe que es fuydo, si aquel que le conseió fuir pudiere fallar el siervo, peche otros tales dos siervos com [3] aquel á so sennor del siervo: é si lo non pudiere fallar, peche otros tales tres siervos. E otrosí decimos de las siervas.

VI. *Si el siervo que es fuido mora mucho en casa dalgun omne.*

Si el siervo [5] fuido está ascondido en alguna casa cinco dias ó seis [6], que lo non conocen, aquel que lo recibió en su casa, ó que lo gobernaba ante de los [7] ocho dias, lo diga al iuez ó al vicario [8] de la tierra, segund cuemo diximos [9] en la ley de suso de los siervos fuidos, assí que aquel que es fuido dévelo el iuez ó el sennor preguntar quien es, ó por que vino [10]. Y en tal manera la nuestra constitucion que ficiemos de los siervos que son fuidos, será bien guardada, los omnes de las nuestras tierras avrán mayor [11] voluntad de lo guardar [12], assí que en es dia mismo ó en otro lo farán saber al iuez: é si aquel que lo recibió non lo ficiere saber fasta ocho dias, y el siervo morar mas que ocho dias con él, peche otro tal siervo al sennor de el siervo con él, porque lo non quiso decir. E si el [13] siervo fuyere daquella casa, é aquel que lo recibió no lo pudiere fallar, peche otro [14] tal siervo al sennor por él.

VII. *Si el siervo muestra la carrera al que fuye sabiéndolo.*

Si algun siervo muestra [15] la carrera á otro siervo fuido sabiéndolo, si pudier fallar aquel que fuyó ó non, el siervo quel demostró la carrera reciba CC. [16] azotes, é su sennor non aya calonna nenguna.

VIII. [17] *Que aquel á cuya casa viniere el siervo fuido, luego lo deve decir á los vecinos.*

A cuya casa viniere el siervo fuido, el sennor de la casa luego lo faga saber á los merinos [18], ó á los iueces, ó al sennor de la tierra: é si lo quisiere tener en su casa bien lo puede facer, en quanto [19] viniere el sennor del siervo reciba su siervo, é aquel que lo tenie non aya nenguna calonna. E si por ventura fuyere el siervo, aquel que lo te-

1 *En el códice Esc. 1. se pone ántes de esta ley lo siguiente:*

Del concèio de Gangria de quince obispos, capítulo III.

Se alguno en manera de religion et de cristiandat conseiar al siervo que desprecie su señor, ó quel desampare el servicio, et fuya, ó que nol sirva lealmientre, sea maldito et confondido por siempre.

2 *Toled. y Malp.* 2. que fuya, ó le da que coma en la carrera, ó lo cercena, ó lo encubre pues que sabie que es foido &c.
3 *S. B. y Malp.* 2. con aquel.
4 *El Murciano dice* dos, *pero es yerro conocido.*
5 *Toled. y Malp.* 2. Si el siervo está ascondido &c.
6 *Toled. y B. R.* 2. ó VIII. *Camp. B. R.* 1. *S. B. E. R. Esc.* 1. 3. *y Malp.* 2. ó VII.
7 *Toled. y Malp.* 2. ante de los V. dias.
8 *Esc.* 6. *y B. R.* 2. vigario.
9 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. dixiemos.
10 *B. R.* 1. vieno. *S. B. y Malp.* 2. vino hy.
11 *Toled.* meior.
12 *B. R.* 2. *y E. R.* gardar.
13 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. E si el siervo fugiere daquella casa depues que fuere testiguado, el que lo recibió lo busque; é si aquel que lo recibió no lo pudiere fallar, peche otros dos tales siervos al sennor por él.
14 *B. R.* 1. otros tales dos siervos al sennor.
15 *B. R.* 1. enseña.
16 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. C.
17 *Ley VIII. del título I. del libro IX. segun se halla en B. R.* 1. *Esc.* 3., *y en el códice Toledano.*

VIII. *Que aquel á cuya casa viene el siervo fuido dévelo luego decir á sus vecinos.*

Si algun siervo fuidizo, passando por la carrera, vinier á casa de alguno, é recibier almosna, é se fuyer luego, ninguna calompnia non aya: solamientre que aquel que le dió el almosna iure que non le conoscie. Mas si dos dias, ó III. assí como es dicho de suso, con él ó con otro remaneciere (*B. R.* 1. remanesciere), ante de VIII. dias fágalo saber al iuiz, ó al maioral del logar, é con buenos testigos preséntelelo, é el iuiz demande mucho aguciosamente cuyo siervo es, ó quanto ha que es foido, ó quando (*B. R.* 1. é quando), ó en qual lugar lo tomó aquel que lo presentó (*B. R.* 1. presenta). E quando esto todo fuere sabido, el iuiz escrívalo todo delante los que estodieren y: é délo con aquel que foyó á aquel que lo presentó, é mándele que ante de ocho dias lo dé á sus sennores. E si el sennor del siervo fuer alongado por IX. iornadas del lugar, aquel que lieva el fuidizo cunte los mijares (*B. R.* 1. cuente los miiares), é reciba del sennor del siervo, pues ie lo ovier dado por sí ó por otro, por X. millas IIII. d' (acaso *dineros* ó *denarios*) segund diz en la otra ley adelantre. E si por ventura fuere grave cosa de presentar aquel siervo á su sennor, porque sea mucho alongado, si mas non, allí do mas acerca sopiere casa ó possession del sennor del siervo liévelo allá, é delantre buenos testigos preséntelo al procurador del lugar, é reciba su derecho por el trabaio que ovo, é vaya seguro. Mas si quandol presentar al iuiz demandar á quien le presenta cuyo siervo es, et él non ie lo dixier, á aquel que presenta el fuidizo dél al iuiz, é el iuiz guárdelo muy bien, é ante del tiempo que diximos de suso preséntelo al rey, et sea en poder del rey fasta que sepan cuyo es. Et quien otramientre lo ficiere, fueras como en esta ley es ordenado, dé aquel fuidizo con otro tal á su sennor del fuidizo, et si non le pudier aver, dél dos tales por él. Esse mismo danno deve haver el iuiz, si assí como es dicho no lo quisier complir. Si el siervo lo fecier sin voluntad de su sennor, reciba delante el iuiz C. azotes, é dé el fuidizo á su duenno, é si non lo pudier aver, dé el sennor del siervo otro tal por él; et si el sennor non quisier componer por el siervo, dé el siervo por él.

18 *S. B. Esc.* 4. 6. *E. R. Bex. y Camp.* vecinos ó al sennor de la tierra.
19 *S. B. Esc.* 4. 6. *E. R. Bex. y Camp.* et quando.

nie, iure delantre aquellos á quien él lo manifestara, que non conseió al siervo que fuyese, nin ge lo comendó, nin sabe do [1] es: é assí non deve aver nenguna calonna.

IX. [2] *De los omnes libres ó siervos que reciben el siervo que fuyó.*

A cuya casa viniere el siervo fuido, sil dieren alimosna [3] cuemo á romero, é si [4] fuere luego pora otro logar, el que lo recibió en su casa una hora en [5] el dia cuemo [6] á romero, non deve aver nenguna calonna, si yurare que non lo conoscia [7] aquel á quien diera el alimosna [8]. E si en casa daquel o fuyó [9], morar dos dias ó tres por aventura, el sennor de la casa luego lo deve facer saber al iuez ante de ocho [10] dias, assí cuemo es dicho en la ley de suso, é presentar el siervo antel merino, ó ante [11] tres testimonias, y el iuez deve demandar al siervo, é pesquirir cuyo es, é quando [12] fuyó á su sennor, é por que, ó en qual logar le prendió aquel que lo presenta. E de todas estas cosas faga el iuez un escripto con su mano, é [13] los otros que fueren delantre: é si el siervo lo manifestare, finque en poder daquel que lo presentare al iuez, é [14] fasta ocho dias lo entregue á su sennor. E si el sennor fuere muy luenne [15], por cada [16] treinta millas paguen assí cuemo manda la ley, é que segund el plazo quel dieren, que entregue el siervo á su sennor o lo fallare por si ó por otri: y el pro que deve recibir del sennor deve seer por cada treinta millas [17] un moravedí. E si fuere muy grave de presentar el siervo al sennor, porque es muy luenne [18], preséntelo al procurador [19] del logar, ó al sennor, ó á su omne lo mas acerca que [20] lo fallare, é delantre tres [21] testimonios, é reciba el pro que es de suso dicho, é tórnese quito. E si depues que fuere presentado el siervo al iuez, é sil demandaren cuyo siervo es, é no lo quisiere decir, deve fincar [22] en poder del iuez; y el iuez lo deve guardar, é segundo cuemo es de suso dicho dévelo presentar al príncipe en çonceio. Y estas cosas, pues que son así establecidas, si algun omne daquí adelantre recibe ó coge [23] siervo aieno fuido, que lo conozca [24] ó que lo non conozca, si lo non presentare al iuez ó á su sennor, segund cuemo es dicho, peche otro tal siervo al sennor com [25] aquel. E si se le fuere [26] aquel siervo, el que lo recibió peche otros dos tales siervos á su sennor del siervo: y esta misma pena deve aver [27] el iuez si non compliere aquesto segund cuemo es de suso dicho. E si algun omne [28] recibe siervo aieno sin voluntad de su sennor, reciba C. azotes, y entregue el siervo fuido á su sennor. E si lo non pudiere fallar su sennor, entregue otro tal siervo al sennor del siervo fuido. E si lo non quisiere entregar, dé el siervo suyo [29] por emienda.

X. [30] *Que el siervo que vende su sennor dos veces en otra tierra, si se torna deve ser libre.*

Si algun omne vende su siervo fuera de nuestro regno, y el siervo se torna depues, y el sennor lo vende otra vez fuera del regno, el iuez deve constrinnir [31] el sennor que lo redima daquel que lo compró: é de-

1 *B. R.* 2. hu. *E. R.* u.
2 *Esta ley en algunos códices latinos es la VIII., y en otros es la IX., y por este motivo se ha puesto aquí, aunque en los códices castellanos Murciano, Bex. Camp. B. R. 1. 2. S. B. Esc. 4. 6. E. R. y Toled. es la XXI. de este título, y en Malp. 2. y Esc. 1. es la VIII.*
3 *B. R. 1. y S. B.* almosna, *y así despues. Malp.* 2. olemosna, *y así despues.*
4 *Bex. E. R. Esc. 4. 6. y Camp.* se.
5 *B. R.* 2. et un dia.
6 *B. R. 1. S. B. y Malp.* 2. cuemo romero.
7 *S. B.* conescia.
8 *Malp.* 2. el elemosna.
9 *Malp.* 2. o fué.
10 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* cinco.
11 *B. R. 1. E. R. Esc. 1. 4. 6. Camp. y Bex.* ó ante testimonias. *S. B. B. R. 2. y Malp.* 2. é ante testimonios.
12 *S. B. Esc. 4. 6. y E. R.* é cuemo fuyó de su sennor, ó por que. *B. R. 1. y Malp.* 2. ó quando.... ó por que.
13 *B. R. 1. 2. Esc. 4. y S. B.* ó los otros. *Bex.* ante los otros.
14 *S. B. Malp. 2. E. R. Esc. 4. y 6.* é que.
15 *Toled. y Esc. 1.* E si el sennor fuere luenne mas que XX. milias, el qui lo recibió el siervo foido deve aver espacio fasta un dia de plazo que lieve el siervo á su sennor por sí ó por otri, y el pro que deve rescebir del sennor deve seer por XXX. milias una tercia de morabedí. *Malp. 2. como Toled., sino que dice* millas *por* milias.
16 *B. R. 1. 2. S. B. E. R. Esc. 4. 6. Bex. y Camp.* por cada dia deve aver aquel que recibió el siervo treinta millas, é que segundo el plazo &c.
17 *B. R. 1.* milas, *y así arriba.*
18 *B. R. 2. Esc. 6. y E. R.* longe.
19 *B. R. 1. 2. S. B. E. R. Esc. 4. y 6.* al procurador del sennor.
20 *E. R. Esc. 4. y 6.* que fallare.
21 *Toled. Malp. 2. B. R. 2. E. R. Esc. 4. y 6.* delantre testimonios en el logar do el sennor oviere alguna heredat, é reciba el pro &c. *B. R. 1. y S. B.* delantre testimonios, é reciba el pro. *Bex. y Camp.* delantre testimonias.
22 *B. R. 1.* ficar.
23 *B. R. 1.* tueye. *E. R.* acoge.
24 *S. B. y Malp.* 2. connosca.
25 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. y Bex.* con aquel.
26 *S. B.* fuyere.
27 *S. B. Malp. 2. E. R. Esc. 4. 6. y B. R.* 2. recebir.
28 *Esc. 1. y Bex.* siervo.
29 *M. y B. R.* 2. fuido.
30 *La ley X. está en el códice 5. Toledano, B. R. 1. y Esc. 3. del modo siguiente:*
Si algun omne vendier su siervo á omnes dotras tierras, é despues escapar, é se tornar para aquel lugar á sus sennores, é depues lo vendier otra vegada, sea constrinnido del iuyz quel reciba daquel quel compró, et tornel su precio, et ia mas el siervo sea en libertad, é dé el sennor otro tal por él á aquel quel vendió primero, et este otro nol pueda vender (*B. R. 1.* nil pueda vender), nin meter en servidumbre.
31 *S. B. Malp. 2. Esc. 4. y 6.* constrennir.

pues que lo oviere [1] el sennor, nol faga nenguna contralla, y el siervo sea libre, y el sennor que lo vendió [2] fuera de nuestro regno, depues quél se tornara, peche otro tal siervo á aquel quien [3] lo vendió primero [4], é al otro quel [5] vendió depues entreguel el precio: y el siervo que se tornó sea libre, y el sennor [6] primero non lo pueda vender nin tener mas en su servicio.

XI. *Que el iuez deve pesquirir si el sennor face fuir el siervo á casa de algun omne por ganar algo de él.*

El siervo que fuye [7] deve seer constrinnido [8] que diga el nombre de su sennor, é diga si su sennor lo fizo fuir á casa daquel que lo recibió por ganar [9] algo dél. E si esto pudiere seer probado, el sennor del siervo que fizo tal enganno peche [10] quanto deve pechar el omne que encubre siervo aieno [11], ó á aquel á quien quisieren engannar. Ca derecho es que tal peccado torne sobre aquel que lo quiso [12] facer.

XII. *Si el siervo dice que es libre, y está con algun omne por soldada.*

Si el siervo que fuye dice que es libre, é non es connozudo [13], si morar en casa de algun omne por soldada, sea constrinnido [14] é presentado antel iuez, segund la ley de suso, é si lo fallare el iuez por pesquisa que anda por omne libre é non por siervo [15], é si el sennor lo fallare depues en casa daquel non lo puede [16] enculpar [17]: ca non sabie, que era siervo fuido [18]: mas su sennor deve aver la soldada quel era prometida [19]. E si depues quel sennor lo levare, il [20] fuir otra vez á casa daquel, y él lo recibiere en su casa, luego mantiniente [21] lo presente al iuez [22], é lo entregue á su sennor: é si lo non ficiere, reciba la pena que deve recibir quien encubre siervo aieno.

XIII. *Si el sennor falla su siervo fuido en casa de algun omne.*

Si el sennor falla su siervo fuido, que dice que era libre en casa de algun omne rico, ó poderoso, man á mano deve ser entregado al sennor, é aquel que lo recibiera [23] en casa tome recabdo del sennor, que nol faga nengund [24] tormiento [25] fasta que sea sabido [26]: é si éste pudiere probar que es libre, ó el sennor mostrar que es siervo, é si el sennor non quisiere dar este recabdo, finque el siervo en casa daquel que lo tenie, fasta que mande el iuez que fagan dél.

XIV. *Del gualardon que deve aver el que falla siervo aieno fuido.*

Si algun omne falla siervo aieno foido, ol [27] prende fuyendo fasta XXX. millas [28] daquel logar donde fuyó, aquel que lo prendió deve aver la tercia parte dun moravedí, é por C. millas deve aver quatro [29] moravedis. E segund esto quanto mas fueren las millas, tanto mas dineros deve aver. E aquel que prendió el siervo, dévelo luego entregar á su sennor con todas las cosas que falló con él. E si el siervo fuir de mano daquel que lo tomó, yure al sennor del siervo que por su enganno nin por su conseio non fuyó, é sea quito. E si depues quel yurare le pudiere ser probado que tomó alguna cosa del siervo por lo soltar [30], ó por su enganno fuyó [31], si el siervo puede ser depues fallado, dé otro tal siervo con [32] él al sennor; é si non pudiere ser fallado el siervo, peche otros tales dos siervos.

XV. [33] *Si el siervo fuido dice que es libre* [34].

Si el siervo fuido dice que es libre, é se

1 *S. B.* *Esc.* 4. *y* *E. R.* toviere.
2 *S. B.* vendiera.
3 *S. B.* á quien lo vendió primeramientre, é aquel otro quel vendió. *Esc.* 4. á quien lo vendió primero. *Esc.* 6. que lo vendió primeramente.
4 *Toled.* *y* *Malp.* 2. primero, porque lo sosacó con la mala cobdicia de las tierras do lo vendiera, et al otro &c.
5 *B. R.* 2. á quien lo vendió.
6 *Esc.* 4. 6. *B. R.* 2. *y* *E. R.* y el sennor non lo.
7 *B. R.* 1. fuí.
8 *Toled.* constrinnido antel alcalde. *Malp.* 2. *y* *Esc.* 1. constrennido antel alcalde.
9 *Esc.* 4. 6. *B. R.* 2. *y* *E. R.* ganar dél alguna cosa.
10 *Esc.* 6. peche tanto quanto.
11 *Esc.* 4. 6. *B. R.* 2. *y* *E. R.* aieno á aquel.
12 *Toled.* *y* *Malp.* 2. fizo facer.
13 *Toled.* conosido. *Malp.* 2. connoscido. *B. R.* 1. *y* *S. B.* conoscido.
14 *S. B.* *y* *Malp.* 2. constrennido, *y así otras veces.*
15 *E. R.* *B. R.* 2. *Esc.* 4. *y* 6. siervo, si el sennor.
16 *S. B.* *Esc.* 4. 6. *y* *E. R.* deve. *Esc.* 5. non lo puede ende culpar.
17 *B. R.* 1. *y* *E. R.* culpar.
18 *B. R.* 1. fuido en casa de algun ome. *Y aquí acaba la ley.*
19 *S. B.* prometuda.
20 *Toled.* et le fuyere. *Malp.* 2. *Esc.* 4. *y* *Bex.* él fuyere. *S. B.* él fuere. *B. R.* 2. si él fuir. *Esc.* 6. él fugir. *E. R.* él fore. *Esc.* 1. le fuyare.
21 *S. B.* *y* *Malp.* 2. manteniente.
22 *B. R.* 2. iuez, ó lo entregue.
23 *Esc.* 4. 6. *y* *E. R.* recibió, tome recabdo.
24 *S. B.* nengun. *B. R.* 1. ningun.
25 *Toled.* *E. R.* *y* *Esc.* 6. tormento.
26 *B. R.* 1. 2. *S. B.* *Malp.* 2. *Esc.* 4. 6. *y* *E. R.* sabido si este.
27 *Malp.* 2. é lo prende fasta. *S. B.* *Esc.* 4. 6. *y* *E. R.* ó lo prende fasta.
28 *Toled.* XXX. millas ó ménos. *Malp.* 2. XXX. millas ó ménos desdaquel logar.
29 *B. R.* 1. *Malp.* 2. *y* *Esc.* 6. un moravedí.
30 *B. R.* 1. saber.
31 *Toled.* *Malp.* 2. *y* *Esc.* 1. fuyó, ó lo mostró los lugares do fuese, si el siervo &c.
32 *Toled.* como.
33 *Malp.* 2. *añade*: El Rey Don Flavio glorioso Eugio.
34 Malp. 2. *libre, é se casa con la mugier libre o nol conoscen.*

casa con mujier libre en otra tierra [1], si la mujier ó los parientes lo pueden probar que que se facie libre [2], ó el iuez lo sopiere por verdad, pues quel sennor del siervo lo viniere demandar, la mujier non deve aver ninguna calomna: mas los fijos deven ser [3] siervos cuemo su padre [4], é non se deven quitar de su padre si el sennor non quisiere.

XVI. *De los siervos que fuyen, é dicen que son libres, é se casan con muieres libres.*

Porque muchas veces los siervos fuyen de sus sennores, é dicen que son libres, é casan con muieres [5] libres; por ende establescemos en esta ley, que si algun siervo que fuye de su sennor en alguna manera, si quier diga que es libre, si quier diga que non, si se casar con muier libre, todos los fijos [6] que nacieren [7] de tal ayuntamiento [8] sean siervos cuemo su padre, assí que pues [9] que viniere el sennor, puede demandar el padre con los fijos é con todo su peguiar. Otrosí decimos de las siervas que fuyen de sus sennores, é casan con omnes libres.

XVII. [10] El Rey Don Flavio Erigio.

De lo que gana el siervo que fuye.

Si el siervo mientre [11] que es fuido, si gana alguna cosa por su mester [12], con derecho, ó por su trabajo [13], su sennor del siervo lo deve todo aver. Mas si el sennor lo [14] falla algun furto quando viniere, non [15] deve ende aver nada; mas dévelo entregar á aquel á quien lo furtara. E si el siervo fizo algun danno ó algun [16] mal fecho, el que lo fizo fuir, ó el que lo encubre [17], deve emendar aquel danno.

XVIII. *De los que fallan los siervos fuidos, é non los quieren dar á sus sennores.*

Porque muchos omnes an sabor muchas veces de contender; por [18] ende camian [19] muchas veces el entendemiento de las leyes, é maguera que fallan que es escrito en la ley antigua, que el sennor deve recibir luego su siervo que fuye [20], non ie lo quieren luego entreguar [21], é por ventura quieren ge lo porlongar por ganar el siervo, ó por [22] aver dél [23] el siervo por algun tiempo. E porque semeia cosa muy sin razon, que por siervo [24] vil el sennor sea trabaiado á las vegadas por CC. millas, ó por CCC. ó por mas, é porque semeia que estos tales, que lo facen mas por enganno que por otra cosa: por ende establecemos en esta ley, que pues que el sennor demandó su siervo por sí ó por su omne, é lo conoce [25], el que ge lo non quisiere dar, ó que lo ficiere fuir, peche al sennor del siervo otros tales quatro siervos, é aquel fuido. E si el fuido se perdiere, pechel otros tales V. siervos: é si pudiere ser fallado el siervo que fuyó [26], áyalo el [27] sennor, é dé uno de los V. al otro quel avie dentreguar por el fuido. E si el siervo ficiere tal cosa sin voluntad de su sennor, si quisiere su sennor peche dos tales siervos por el que fuyó á su sennor: é si non quisiere, dél el siervo por emienda. E otro [28] tal decimos de las siervas.

XIX. *De los omnes libres ó siervos que encubren los ladrones.*

Si algun omne libre [29] ó siervo encubre ladrones sabiéndolo, el iuez lo deve constrennir quel presente aquellos que encubrió, é demas reciba [30] CC. azotes. E si los non pudiere presentar el que los encubrió, reciba él mismo la pena que ellos devian recibir.

XX. El Rey [31] Don Egica.

Que el iuez deve entregar al sennor su siervo con quantol fallare.

El iuez que fallare siervo [32] aieno fuido, si el

1 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en otra tierra do no lo conoscen.
2 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* libre, et que es siervo.
3 *Toled.* seer libres como su madre, et non se deve quitar de su marido, si el sennor quisiere et ella. *Malp. 2. como Toled. sino que dice*: non se deven.
4 *Esc. 1.* et ella non se deve quitar de su marido, si el sennor quisiere et ella.
5 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* mugieres, *y así siempre.*
6 *S. B.* fiios, *y así siempre.*
7 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* nascieren.
8 *Esc. 6.* ayuntanza.
9 *Malp. 2.* depues.
10 *Esta ley es la XV. en los códices M. Toled. B. R. 1. 2. S. B. Esc. 4. 6. y E. R. Toled.* D. Flavio glorioso Eurigio. *Falta esta firma en B. R. 1. y Malp. 2.*
11 *S. B. y Malp. 2.* mientra.
12 *Toled. S. B. y Malp. 2.* menester.
13 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* trabaio.
14 *B. R. 1. 2. S.B. Malp. 2. Esc. 4. y 6.* le falla. *E. R.* le falla algun furto quando morre, el sennor.
15 *S. B. y B. R. 1.* el sennor non.
16 *B. R. 1.* dalgun.
17 *B. R. 1. 2. y Esc. 4.* encobria. *Malp. 2.* encubrie. *S. B. E. R. y Esc. 6.* encubrió.
18 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* por ende muchas veces quieren desfacer las leyes antiguas, que mandan que quando el sennor viniere deve recebir &c.
19 *B. R. 1. y S. B.* cambian.
20 *Malp. 2.* que fuye, é lo que ha, é non ge lo quieren &c.
21 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* entregar, *y así otras veces.*
22 *S. B.* é por.
23 *S. B. Malp. 2. Esc. 1. y 4.* del servicio.
24 *Esc. 4.* servicio vil.
25 *S. B. y Malp. 2.* conosce.
26 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* que fuyó del sennor ó del que lo pechó, áyalo &c.
27 *E. R. Esc. 4. y 6.* so.
28 *Toled. y Malp. 2.* Et otrosí.
29 *B. R. 1.* libre encubre los ladrones.
30 *B. R. 1.* fagal dar.
31 *La firma y la ley siguiente faltan en Malp. 2.*
32 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* siervo fuido.

sennor non es presente[1], muestre el siervo al sennor de la tierra, é depues téngalo en guarda, que quando viniere su sennor que ge lo dé.

XXI. *De los siervos que fuyen.*

Por leyes antiguas avemos mostrado en quales maneras los siervos fuidos deven seer pesquiridos[2] que se non puedan asconder. Mas por que los engannos son muchos de los que fuyen, é de los que los encubren; por ende el mandado de la ley non puede seer complido, é la maldad que les cresce los face mas encubrir[3]: assí que non es cibdat[4], nin castiello, nin burgo[5], nin villa o[6] los siervos non sean ascondidos. Onde mandamos guardar la ley de suso de los siervos que fuyen, y establecemos demas[7] por esta nueva ley, que todo omne que recibiere daquí adelantre siervo aieno fuido, maguer quel diga que es libre, luego lo presente antel iuez, y el iuez pesquira si es libre ó siervo: é si fuere siervo, entréguelo á su sennor. E si algun omne recibe siervo aieno fuido, é non lo presenta luego al iuez, é[8] non lo entregua á su sennor, si es[9] siervo ó omne franqueado aquel quel recibe, reciba C é L. azotes paladinamientre. E si es omne libre, reciba C. azotes, é demas peche una libra doro al sennor del siervo. E si non oviere onde los pague, reciba CC. azotes: é los otros vecinos daquel logar, si quier sean siervos, si quier sean libres, ó fueren de nuestra gient[10], ó dotros omnes, ó de las eglesias[11], otra tal pena mandamos que reciban, cuemo es de suso dicha, si non mostraren el siervo que es fuido, é[12] si non lo echaren del logar, o[13] se asconde. Y esto mandamos guardar y tener, por tal que en todos los logares o fueren los siervos fuidos, todos los omnes que fueren en aquel logar se ayunten, é pesquiran, é que los tormienten[14], é los fagan otra cosa, ó otra pena fasta que sepan si son siervos aienos ó siervas aienas; ó por que fueron[15] de sos sennores, ó donde vinieron en aquel logar: que[16] depues que lo sopieren[17], que los entreguen á sus sennores, ó que ie los envien, assí cuemo es de suso dicho. E si esto non quisieren guardar, é non quisieren pesquirir los siervos fuidos, ó presentar antel iuez, ó entregar á sus sennores, si depues los siervos fueren fallados en aquel logar, todos los omnes daquel logar, assí los varones cuemo las mugieres, de qualquier gient[18] que sean, ó de qualquier linaie, ó de qualquier dignidade[19], reciba cada uno CC. azotes. E si los merinos, ó los iueces, ó los que deven tener iusticia[20] en la tierra, ó los perlados de las eglesias, ó los nuestros sacerdotes non quisieren facer esta iusticia de suso dicha, é los omnes que non quisieren pesquirir los siervos fuidos, ó que los encubren, los obispos[21], ó los sennores de la tierra les fagan recibir á cada uno CCC. azotes. E si los obispos, ó los sennores, ó por amor, ó por aver, ó por miedo non quisieren facer iusticia[22] con aquellos omnes, fáganles facer[23] por treinta dias penitencia[24] cuemo descumulgados[25], assí que en aquellos treinta dias non coman condocho[26], nen beban vino, fueras que á ora[27] de vésperas[28] coman un poco de pan dordio por sustinemiento[29] del cuerpo, é beban un vaso dagua[30], é sufran la pena damargura, por que non quisieron facer iusticia. E mandamos á los sennores de la tierra que esta pena den á los iueces que non quisieren façer[31] iusticia. E si los sennores non lo quisieren facer, pechen[32] tres libras doro al rey. E todos los omnes que son de Espanna, que quisieren comprar siervos de algunos omnes que non conoscen, mandamos que non los compren fasta que los siervos sean presentados[33] antel iuez é ante buenos omnes de la tierra, é que sea sabido si es siervo daquel que lo vende, ó dotri, é que lo diga el que lo vende, é yure lo que dixiere: é depues el siervo sea penado. E si pudiere seer sabido que el siervo es aieno, é non es daquel que lo vende, el siervo sea entreguado al sennor cuyo era: y el

1 *Toled.* presente á el qui lo encubrió, muestre &c. *Malp. 2. y Esc. 1.* presente o el que lo encubrió, muestre &c.
2 *B. R. 1. y S. B.* pesqueridos.
3 *Toled. B. R. 1. 2. Esc. 4. 6. y E. R.* encobrir. *S. B.* encubrir.
4 *B. R. 1.* ciudad. *S. B.* cibdade.
5 *B. R. 1.* lugar.
6 *Toled.* do. *B. R. 1.* hu. *S. B.* onde. *B. R. 2.* u.
7 *B. R. 1.* demays.
8 *B. R. 2. y Esc. 4. 6.*
9 *S. B.* si es ome libre, ó franqueado, ó siervo aquel &c.
10 *Toled. y B. R. 1.* gente. *S. B. Esc. 6. E. R. y Bex.* corte ó de nuestra gente.
11 *B. R. 1. y S. B.* yglesias.
12 *Esc. 4. 6. B. R. 2. y E. R. 6.*
13 *B. R. 2.* ó se lo asconde.
14 *S. B.* tormenten.
15 *Toled.* fuyeron.
16 *S. B.* é depues.
17 *B. R. 1.* sobieren.
18 *Toled. B. R. 1. y S. B.* gente.
19 *Toled. B. R. 1. 2. S. B. Esc. 4. y 6.* dignidat.
20 *B. R. 1. y S. B.* iusticia, *y así otras veces.*
21 *B. R. 1. Esc. 6. y E. R.* bispos.
22 *B. R. 1. y S. B.* esta iusticia en.
23 *B. R. 1. y S. B.* fer.
24 *B. R. 2.* penedencia.
25 *B. R. 1. 2. y E. R.* descomungados. *Toled. y S. B.* descomulgados.
26 *Toled. B. R. 1. S. B. Esc. 4. y 6.* conducho.
27 *S. B.* ad ora de véspera. *B. R. 1.* fueras que coman ora de viespra.
28 *Toled.* viésperas. *E. R. Esc. 6. y B. R. 2.* vespra.
29 *B. R. 1.* sostimiento. *S. B.* sostenimiento. *B. R. 2.* sustentamiento.
30 *E. R.* agua fria.
31 *Esc. 3.* complir esta justicia.
32 *E. R. Esc. 4. y 6.* peche cada uno.
33 *B. R. 1. y 2.* apresentados.

iuez tengua en guarda á aquel que lo vende fasta [1] que venga el sennor del siervo, é aya su emienda qual mandare el derecho.

Dada é confirmada esta ley en la cibdat de Córdova [2] el tiempo de XIII. annos que nos regnamos.

II. TITOL [3] DE LOS QVE NON VAN EN LA HVESTE, É DE LOS QVE FVYEN [4] DELA.

I. Ley antigua. [16] *Si aquelos que son sinescales de la hueste dexan tornar algun omne dela por precio, ó fincar en su casa [17].*

Si el que ha en guarda mil caballeros en la hueste, toma [18] precio de algun [19] omne de su companna, que lo dexa tornar pora su casa, quanto tomare péchelo én nueve duplos al sennor de la hueste. E si non recibió dél nada; mas dejólo tornar á su casa, y era sano, é non lo quiso constrennir que saliese [20] de su casa, que fuesse en la hueste [21], el que lo fizo peche veinte moravedis. Y el que oviere quinientos omnes de guardar en la hueste, é ficiere esto, peche XV. [22] moravedis. Y el que ha de guardar cient omnes, peche diez moravedis. Y el que ha de guardar diez, peche cinco moravedis. Y estos dineros deven ser partidos entre la companna que él avie de mandar.

II. Ley antigua. [23] *Si aquellos que mandan la hueste toman algunas cosas de las casas daquellos que mandan ir á la hueste.*

Los mandaderos [24] del sennor que constrinnen [25] los omnes que vayan en la hueste, si los [26] toman algunas cosas de las casas, é los fuerzan [27] sin su grado [28], si les pudiere ser probado, quanto tomaron péchenlo en IX. [29] duplos, é demas reciba cada uno L. azotes [30].

1 *B. R. 1.* ata. *S. B.* fata.

2 *S. B. Esc. 4. 6. y E. R.* Córduba XIII. annos andados en el tiempo que regnamos.

3 *Toled.* DE LOS OMNES QVE NON VAN EN LA BATALLA, ET SE TORNAN EN LA BATALLA.

4 *B. R. 1.* FVEN.

5 S. B. y Malp. 2. *aquellos.*

6 B. R. 1. *siniscales.*

7 Malp. 2. *casa, é si los non apremian que salgan*, y así en la ley.

8 S. B. *algunas cosas daquellos*, y así en la ley.

9 Malp. 2. *que envian á la.*

10 S. B y Malp. 2. *senescales*, y así otras veces, aunque no siempre.

11 S. B. *levan.*

12 S. B. *ó por la vida.*

13 B. R. 1. y Malp. 2. *galardon deve aver el que recombra.*

14 Malp. 2. *establescido, é quantos siervos deven consigo levar que van contra los enemigos*, y así en la ley.

15 B. R. 1. *Quien.*

16 Ley antigua *falta en Toled. Malp. 2. B. R. 2. Esc. 4. y 6.*

17 Toled. y Malp. 2. *en su casa, et si non los apremian que salgan.*

18 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* é toma.

19 *E. R.* de alguno de sus compañeros que lo dexe.

20 *B. R. 1.* salise. . . . que fuse.

21 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en la hueste, nin ge lo fizo saber, el qui lo fizo &c.

22 *M. y B. R. 2.* XX. *S. B. B. R. 1. Esc. 4. 6. y Bex.* XII. *E. R.* XVII.

23 Ley antigua *falta en el Toled.*

24 *B. R. 1.* mandados. *S. B. Esc. 4. y 6.* mandadores.

25 *E. R. y B. R. 2.* constringen.

26 *E. R. y B. R. 2.* les.

27 *B. R. 2.* forcian.

28 *Toled. y Malp. 2.* sin grado, seyendo y, ó no seyendo y si les pudiere ser &c.

29 *B. R. 1. E. R. Esc. 1. 3. 4. y 6.* C. *Bex. y M.* XI.

30 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* L. azotes antel pueblo.

III. *Si los sinescales* [1] *que deven ordenar la hueste, dexan la hueste, é se tornan pora sus casas* [2]*; ó si dexan algun, que non constringan que vaya en la hueste.*

Si el que ha de mandar cient omnes en la hueste dexa su companna en la batalla [3], é se torna pora su casa, deve ser descabezado [4]. E si fuere [5] al obispo ó á la eglesia, peche trescientos sueldos al sennor de cuya [6] tierra es, é non [7] aya nengund pavor de su muerte: y el sennor de la tierra lo faga saber al rey; é [8] aquellos dineros sean partidos [9] entre la companna que el deve guardar [10]. E dalli [11] adelantre non deve ser sennor de C. omnes, mas bien puede ser sennor de diez. E si aquel que ha de mandar cient [12] omnes, sin voluntad del sennor de la hueste dexar algun omne por ruego ó por precio de su companna tornar á su casa, ó si lo dexar fincar en su casa, que non vaya en la hueste, quanto ende recibiere [13] todo lo peche en nueve [14] duplos al sennor de [15] la tierra: y el sennor de la tierra lo faga [16] saber al rey cuemo es de suso dicho, que por mandado del rey se parta aquello entre aquella companna que el dexó. E si el que tinie cien omnes en guarda, non toma nengun precio por lo dexar tornar á su casa de la hueste, é por lo dexar en su casa que non vaya en la hueste, el que lo fizo peche diez moravedis al sennor [17] de qual tierra fuere, assí cuemo es de suso dicho.

IV. *Si los que deven ordenar la hueste se tornan* [18] *pora sus casas, ó si dexan á otros tornar.*

Si el que ha de mandar [19] diez omnes en la hueste, finca en su casa, y es sano, é non quiere ir en la hueste, ó se torna de la hueste pora su casa, peche al sennor de la tierra dond [20] es diez moravedis. E si fizo algun ruego que lo dexasen, peche cinco moravedis, y el sennor lo [21] faga saber al rey, é aquellos dineros que sean partidos por mandado [22] del rey entre aquella companna que dexó. E si algun omne, depues que es contado [23] en la hueste entre mill [24], ó entre quinientos, ó entre cien [25], ó entre diez, sin mandado daquel que ha de mandar aquellas compannas, finca en su casa, é non quiere ir en la hueste, ó se torna de la hueste pora su casa, reciba C. azotes en el mercado ante todos, é peche diez moravedis.

V. *Si los que ordenan la hueste reciben algun precio por dexar algun omne fincar en su casa que non es enfermo.*

Los siervos [26] del rey que [27] constrinnen los omnes que vayan en la hueste, si alguna cosa tomaren de algun omne, que es sano, por le quitar que non vaya en la hueste, quanto tomaren péchenlo en nueve duplos al sennor de la tierra ond es. E por aquel que dexó que era sano, si non tomó dél nada, peche por él cinco moravedis. E aquel que ha de mandar mill [28] omnes, pesquira por aquel que ha de mandar cien. E aquel que ha de mandar cien, pesquira por aquel que ha de mandar diez. E si pudieren saber que algun omne se tornó pora su casa por algun ruego, ó por [29] dado, ó non quiso ir en la hueste, aquel que es mayor en la hueste lo faga saber al sennor de la tierra ond es aquel [30] que fuyó [31]: y el sennor tome ende la vindita [32], qual manda la ley: é quanto ende ovieren entréguenlo todo á los servientes del rey [33] de la hueste. E si negaren que non ovieron ende nada, ó lo non quisieren manifestar [34], todo quanto ende tomaron entréguenlo todo en nueve duplos. E si el sennor non quisiere esto demandar por algun ruego que ficieron [35], todavía la emienda que ellos de-

1 Toled. *senescales.* Esc. 6. *seniscales.* B. R. 2. *siniscales.*
2 Toled. *posadas.*
3 *B. R. 1 2. y S. B.* bataia.
4 *B. R. 1.* escabezado.
5 *B. R. 1.* fuyr. *S. B. Esc. 1. 4. Camp. y Bex.* fuyere. *Malp. 2.* fuer. *Esc. 6.* fugir.
6 *B. R. 1.* de qual.
7 *Malp. 2.* non aya pavor de muerte.
8 *Malp. 2.* que aquellos.
9 *Toled. y Malp. 2.* partidos como él mandare &c.
10 *B. R. 2.* mandar.
11 *Toled.* desde allí.
12 *Toled. y Malp. 2.* cient, fuere engannado sin voluntad del sennor de la hueste, et sin conseio del sennor de los mil, et dexar algun ome por ruego &c.
13 *Malp. 2.* recebier. *B. R. 1.* recebir.
14 *Esc. 6.* X. duplos.
15 *B. R. 2.* de qual tierra era.
16 *B. R. 1. 2. S. B. Camp. Bex. Malp. 2. Esc. 1. 4. 6. y E. R.* lo faga luego saber.
17 *B. R. 1.* al sennor de la tierra, se fur así como ie de suso dicho.
18 Toled. *se tornan de la batalla.*
19 *E. R.* gardar.
20 *S. B.* onde es.
21 *Toled. B. R. 1. 2. S. B. Camp. Bex. Malp. 2. E. R. Esc. 1. 3. 4. y 6.* lo faga luego saber al rey.
22 *B. R. 2.* mano.
23 *B. R. 1.* cuntado, *y así otras veces.*
24 *Esc. 6.* mill caballeros.
25 *S. B.* ciento.
26 *Toled. S. B. Malp. 2. Bex. Camp. y Esc. 3.* Los sirvientes del sennor. *B. R. 1. y Esc. 4.* servientes del sennor. *Esc. 6.* serventes.
27 *B. R. 1.* non constrinnen. *S. B.* que non constrinnen.
28 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* mil, *y así otras veces.*
29 *Esc. 1. y 3.* por algun dado.
30 *Malp. 2.* aquel fuido.
31 *B. R. 1.* fuyú.
32 *Toled. y Esc. 1.* venganza. *Malp. 2.* vengancia. *B. R. 1.* vendeyta. *S. B.* vindicta. *Esc. 6.* vendecha.
33 *Toled. B. R. 1. S. B. E. R. Esc. 4. y 6.* del sennor. *Malp. 2. B. R. 1. y Camp.* sirvientes del sennor.
34 *B. R. 2.* manefestar.
35 *S. B.* ficieron, ó por alguna cosa quel dieron. *B. R. 2.* ó por alguna dádiva.

ven [1] á facer, toda la pechen [2] en duplo de su buena á los que deven partir aquella emienda entre sí. E si depues que el sennor recibiere aquella emienda, non lo ficiere saber al rey ó al sennor de la hueste, que la parta entre aquellos que la devien aver, é [3] ge la non quisieron [4] dar, péchela en diez [5] duplos de su buena.

VI. *De los [6] que toman por enganno el pan ó la cebada, ó la vida [7] en la hueste.*

Esto tenemos nos por derecho, que en cada una cibdat, ó en cada un castiello [8], el [9] que deve dar la cebada, ó el sennor de la cibdad lo [10] mande dar, enteramientre [11] sea dada en su cibdad ó en su castiello. E si por ventura avinier quel sennor de la cibdad, ó su [12] cebadero, ó por que [13] la non an, ó [14] por su negligencia non quisieren dar la cebada, todos aquellos á que [15] la non dan lo [16] deven demandar [17] de so uno al sennor de la hueste. E si el despensero [18] non la quisiere dar á ellos, estonce [19] el que ha de mandar la hueste lo faga saber al rey por su omne: assi que sean cuntados [20] los dias que non les dieran la cebada, cuemo devien, é de quantos dias non ge la dieron, entréguelo [21] el sennor de la cibdad ó el cebadero en quatro duplos de [22] lo suyo. E otrosí decimos de quantos andan en la quenta [23] de mill, ó de ciento [24].

VII. *Qual gualardon deve aver el que recobra siervo aieno ó otras cosas de los enemigos.*

Todo omne que se despera [25] de su vida, é se mete entre [26] sus enemigos, é recobra [27] dellos algun siervo ó algun aver, si depues viniere el segnor [28] del aver ó del siervo, é lo conosciere, el que lo tomó deve dar al sennor las dos partes por merced, y él deve aver la tercia [29] parte por su trabaio. E otrosí decimos, si algun omne conseiar ó mostrar alguna cosa á siervo, por que fuya de los enemigos, é se tornare [30] pora su sennor, aquel que lo ficiere aya la décima [31] parte del siervo por su trabaio.

VIII. El Rey [32] Bamba.

De los que non son en la hueste en el dia ó en el tiempo [33] establecido [34].

Si aquellos aman la tierra, que se ponen á muerte por la defender, ¿por que non dirémos nos que aquellos que la non quieren vengar que [35] la non aman, é que la desemparan [36]? ¿E como nos podemos creer que aquellos quieren salvar la tierra, los quales quando los [37] amonestan [38] que vayan en la hueste [39], é non quieren ir [40], nin [41] quieren estar [42] en la hueste? E de lo que facen peor [43], quiérense fincar en sus casas, ó quando van en la hueste van assí como delegados. Et [44] hay algunos que quieren entender en sus labores mas, é dexan todos sus omnes en su casa, é por guardar su salud non quieren levar [45] omnes si non de veinte omnes uno, é quieren mas guardar sus labores que sus cuerpos, é amparan sus casas, é desamparan á sí mismos, é an mayor cuidado [46] de lo que dexan en casa que de se defender por armas, assí como si oviese á ser suyo pues que fuere vencido. Doncas [47] tales omnes devemos nos á

1 *Malp.* 2. deven facer.
2 *E. R. y Esc.* 4. peche.
3 *B. R.* 1. *y S. B.* ó ie la.
4 *S. B.* quisieren. *Malp.* 2. quisiere dar, péchela.
5 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. XI. *Camp.* VIIII.
6 Toled. *De los que toman ó cebada, ó la vida en la hueste.* Esc. 1. *De los despenseros que toman pan ó cebada por enganno, ó la vida que han de partir en la hueste.*
7 Esc. 3. *vianda.*
8 *S. B.* castello.
9 *Esc.* 1. sea el cevadero qui deve dar la cevada do.
10 *B. R.* 1. 2. *S. B. Malp.* 2. *Esc.* 4. 6. *y E. R.* la mande.
11 *B. R.* 1. 2. entregamientre en su cibdad. *Malp.* 2. enteramientre en su.
12 *Esc.* 6. ó el.
13 *S. B. Esc.* 4. 6. *E. R. y B. R.* 2. porque non la an por su.
14 *Malp.* 2. é por.
15 *Esc.* 6. á quien.
16 *Esc.* 6. *y E. R.* la deven dar.
17 *S. B. Esc.* 3. *y* 4. decir. *Malp.* 2. *y Esc.* 1. querellar. *B. R.* 1. dar de su uno.
18 *S. B.* dispensero.
19 *B. R.* 1. estuenza.
20 *S. B. y Malp.* 2. contados.
21 *Esc.* 6. entréguele logo.
22 *Esc.* 4. 6. *y E. R.* de lo so.
23 *S. B.* cunta.
24 *Esc.* 6. ciento caballeros.
25 *Toled. S. B. Malp.* 2. *Esc.* 4. *y* 6. desespera. *E. R. y B. R.* 1. desaspera.
26 *Toled.* con.
27 *B. R.* 1. combra. *S. B. y Malp.* 2. recombra.
28 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. sennor, *y así siempre.*
29 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. tercera.
30 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. torne.
31 *S. B.* dezma. *Malp.* 2. diezma.
32 *B. R.* 2. *y Esc.* 6. El Rey Don Bamba.
33 *E. R. tiempo catado ó establicido.*
34 Toled. y Esc. 1. añaden: *et quantos siervos deve levar consigo qui va contra los enemigos.*
35 *Malp.* 2. é que.
36 *Toled. y Malp.* 2. desemparan, que son enemigos y robadores? *Esc.* 6. *E. R. y B. R.* 2. desamparan?
37 *Toled.* los an menester, é los amonestan que vayan en la hueste, non quieren ir, ni se quieren ampareiar por la emparar. E de lo que facen &c.
38 *B. R.* 1. amonestamos.
39 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. hueste, non.
40 *Malp.* 2. irse.
41 *S. B.* ni entrar en la hueste.
42 *Malp.* 2. apareiarse por la amparar. E de lo que &c.
43 *S. B.* peior.
44 *S. B. Esc.* 4. 6. *E. R. y B. R.* 2. Ca hay.
45 *Esc.* 4. *y E. R.* levar sinon de XX. omes uno. *Esc.* 6. levar fueras de XXX. omes uno.
46 *Malp.* 2. cuedado. *B. R.* 1. duelo.
47 *Toled. B. R.* 1. *y Esc.* 3. Por ende. *Malp.* 2. Onde.

mandar por castigo que se non quieren ammparar por facer su [1] pro. Onde nos mandamos á todos los pueblos que son de nuestro regno, por esta constitucion [2], que en el dia establecido, ó en el tiempo, ó en logar que el rey mandar ir en la hueste, ó algun de sus ricos omnes, tod omne que recibe su mandado, ó que lo sabe por qual manera quier, ó en que logar deve seer la hueste [3], manteniente se [4] vaya pora la hueste, é non ose fincar en su casa dallí adelante; mas váyase luego sin toda escusacion, é sin toda demoranza [5]. E todo omne, depues que recibiere el mandado, é maguera que non reciba mandado mas que lo sabe en qualquequier manera o se face la hueste, é non quisier luego ir manteniente [6] pora ella, é non fuere presto en el logar, ó en qual [7] tiempo; si es omne de grant guisa, como rico ome pierda todo quanto que ha [8], é sea echado de tierra [9]; y el rey faga de sus cosas lo que quisiere. E los omnes que son de menor guisa, é los cabdelladores [10] que mandan la hueste, é los que las [11] sacan, si non fueren prestos en la hueste aquel dia, ó en aquel tiempo que les fuere mandado, ó si fuyeren de la hueste furtadamiente [12], reciba cada uno CC. azotes, é sea sennalado laydamientre, é peche cada uno demas una libra doro al rey: y el rey la dé á quien quisiere. E si aquel á quien las cosas diere el rey, las pierde por algun malfecho [13], así que tornen otra vez en poder del rey, el rey las deve dar á otri, é non á aquel cuyas fueran primeramientre, que fuyó de la hueste, é non quiso ir en la hueste [14]. E pues que las perdió non deven mas ser suyas. E los duques [15] é los ricos omes del rey deven aver esta pena, si non ficieren el mandado del rey: y esta misma pena deven aver aquellos que fuyen de la batalla, ó ques van della sien [16] mandado de su sennor. Y esto mandamos guardar, assí de los grandes como de los menores [17], que aquel que oviere grand enfermedad que non puede ir en la hueste, faga venir al obispo de la tierra, que vea [18] su enfermedad ó buenos omes. Ca non ge [19] lo crean á aquel, si non fuere por [20] testimonio de los obispos, ó de los que [21] mandare el obispo catar [22], é los obispos deven [23] catar la enfermedad destos atales, ó por sí, ó por otros, si pueden ir [24] por alguna manera, ó pueden lidiar; é segund como vieren las enfermedades, así lo deven iudgar, ó si los mandarán fincar en casa, ó si los mandarán ir: assí que aquel que fuere enfermo, si por nenguna manera non puede ir en la hueste, segund el poder que ha envie de sus cosas en la hueste con el rey, ó con el rico ome [25] que ha de ir, é que [26] el rato que se sintiere [27] que es mejorado, manteniente por sí mismo con todo su poder vaya en la hueste, assí como es mandado en la ley de suso: é vaya en aquel logar ol mandaron [28], ó do supiere que se mudó la hueste. E pues que diximos agora [29] generalmientre que todos aquellos que deven ir en la hueste, digamos specialmientre de lo que deven levar. E por ende establecemos specialmientre, que todo omne que sea duc, ó conde, ó rico ome, ó godo, ó romano, ó libre, ó franqueado [30], ó siervo [31], qualquier que sea que deve ir en la hueste, lieve la meytad de sus siervos consigo, que ovieren de veinte años fasta cinqüenta: é non los lieve sien [32] armas, mas bien armados, é demuéstrelos [33] bien guarnidos delante el príncipe, é del conde, de lorigas, é de perpuntes [34] en la primera [35], é en la postremera [36], é los otros sean armados de lanzas, é de escudos, ó de espadas, ó de saetas [37], ó de fondas, ó de otras armas assí como es costumbre de cada una. E si al-

1 *B. R. 1.* sua proe.
2 *E. R. Esc. 6. y B. R. 2.* constituicion.
3 *Esc. 1.* la hueste ó la batalla....
4 *Esc. 6.* se deve logo ir.
5 *B. R. 1. y Malp. 2.* demorancia.
6 *B. R. 1.* mantinente.
7 *Malp. 2.* el. *B. R. 1. S. B. E. R. Esc. 4. y 6.* aquel.
8 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* é sea siervo siempre daquia que el rey quisiere, y el rey faga de sus cosas lo que quisiere, en tal manera que aquel desobediente non sea franqueado, maguer que sea perdonado, nin cobre ninguna de sus cosas. E los omnes &c.
9 *B. R. 1. y S. B.* de la tierra.
10 *B. R. 1.* caudeladores. *Esc. 3.* cabdiellos.
11 *Malp. 2.* la.
12 *Malp. 2.* furtadamientre. *B. R. 1.* defurtadamientre.
13 *Toled. y Esc. 1.* mal fecho, porque merezca seer siervo, é perder su libertad, así que tornen &c. *Malp. 2. como Toled. sino que dice* libredad *por* libertad, *y* torne *por* tornen.
14 *Esc. 4. y B. R 2.* ó non quiso ir en la hueste.
15 *B. R. 1.* ducs.
16 *Toled. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 3. 4. y Bex.* sin. *B. R. 1. 2. E. R. y Esc. 6.* sen, *y así siempre.*
17 *Esc. 1.* pequeños.
18 *S. B.* veya.
19 *S. B.* ie lo creerán. *B. R. 1.* ge lo creerian.
20 *E. R.* por bonas testimonias.
21 *S. B. y Malp. 2.* que lo.
22 *Malp. 2. y Esc. 1.* catar, é que aquellos obispos que lo vean, ó que envien por sí qui los vea, é cate su enfermedad, é los obispos deven catar &c.
23 *B. R. 1. 2. S. B. E. R. Esc. 4. 6. y Bex.* deven.
24 *B. R. 1. y Malp. 2.* hi ir.
25 *B. R. 2.* rico ome con que.
26 *S. B. Malp. 2. E. R. Esc. 4. y 6.* é qual rato se. *B. R. 1.* é tanto que se sentir. *B. R. 2. y Esc. 5.* é qual ora.
27 *S. B.* sentiere.
28 *B. R. 1.* u ie mandaron ir, ó u sobier.
29 *B. R. 1.* ora.
30 *S. B.* franco.
31 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* siervo de los siervos del rey.
32 *Toled. B. R. 2. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 3. 4. y Bex.* sin.
33 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* muéstrelos.
34 *B. R. 1. Esc. 1. y Bex.* perpuntos. *S. B.* perpuntados.
35 *S. B.* primera parte. *B. R. 2.* con la primera parte, é en la postremera los otros.
36 *Malp. 2.* postrimera.
37 ó de saetas *falta en el Toled. B. R. 1.* de seytas ó de fundas.

gun omne levare ménos de la mitad de sus siervos consigo en la hueste, sea [1] toda pesquerida la meitad de sus siervos, é quantol fallaren que levó ménos de la meitad, todos sean en poder del rey, é faga dellos lo que quisiere. E pues toda esta cosa así es ordenada de suso, agora devemos poner freno á la cobdicia [2] daquellos que mandamos que fagan ir los omnes en la hueste: é por ende establecemos, que nengun omne, nin nengun conde, nin duc, nin rico ome, nin nengun omne del pueblo que ha de mandar omnes, que non dexe [3] que vayan en la hueste por nengun ruego, nin los dexe partir de la hueste por nenguna escusacion: é si lo ficiere, ó tomare alguna cosa dellos por ende, ó gela dieren ellos, si es omne de los maiorales [4] de la corte lo que tomó entréguelo á quien lo tomó en quatro [5] duplos, é peche al rey treinta sueldos doro solamientre, por que lo osó tomar. E si es omne de menor guisa, lo que tomó entréguelo en duplo, é demas reciba L. [6] azotes. Y esta ley mandamos que vala desde las kalendas [7] de noviembre [8] adelantre, que fué fecha dos annos andados que regnamos [9].

IX. *Que deve ser guardado si guerras a [10] en Espanna.*

La entencion que nos avemos [11] por salud del pueblo, nos constrenne [12] que assí como facemos ley por departir los pleytos dellos, assí fagamos ley quel uno ayude al otro pora lidiar [13], é pora se defender. Ca nos creemos que sea provecho de cada [14] un omne, que sea constrennido por facer bien: é las cosas que non fueren [15] tan bien ordenadas fasta en esaqui, que sean meioradas daquí adelantre por el ayuda de Dios. E por ende queremos toller las malas costumbres de los omnes, porque vienen muchos dannos en la tierra, que quando los enemigos vienen en nuestro regno, ó quieren entrar, é los nuestros omnes [16] comarcan con ellos, que quieren lidiar con ellos, algunos dellos se desperecen [17] á las veces por odio malo, á las [18] de veces por pereza, á las veces por coyta [19] de la tierra, é non quieren ayudar los unos á los otros á lidiar: é así los que quieren amparar [20] el pueblo, porque non an nenguna ayuda, facense á fuera con miedo: que si quisieren seer ardidos, que los maten los enemigos [21]. E por ende establecemos en esta ley, que deste dia adelantre, quando [22] que quier que los enemigos se levantaren contra nuestro regno, tod omne de nuestro regno, si quier sea obispo [23], si quier clérigo, si quier conde, si quier duc, si quier ricombre, si quier infanzon [24], ó qualquequier [25] omne que sea en la comarca de los enemigos, ó si fuere legado [26] de la frontera acerca dellos, ó si llegar [27] allí á ellos por aventura [28] dotra tierra, todo [29] que sea cerca de la frontera fasta C. millas daquel logar o se faz la lid [30], depues que ge lo dixiere el rey ó su omne, ó pues que lo él sabe por sí en qual manera [31] se quier, si man á mano non fuere presto con todo su poder pora defender el regno, é si se quisiere escusar en alguna manera, é non quisiere ayudar á los otros mano á mano por amparar [32] la tierra, si los enemigos ficieren algun danno, ó cativaren algun omne de nuestro pueblo, ó de nuestro regno, aquel que non quiso salir contra los enemigos por algun miedo, ó por escusacion, ó por enganno, é non quiso seer presto por amparar [33] la tierra, si es obispo ó clérigo, é non oviere onde faga emienda del danno que ficieren los enemigos en la tierra, sea echado fora [34] de la tierra, como mandare el príncipe. Y esta pena mandamos que ayan los obispos, é los sacerdotes, é los diáconos, é los otros clérigos que non an dignidad, que sean penados segund como dice [35] en la ley de suso. E de los otros le-

1 *E. R. y Esc. 6.* sea pesquerida toda la verdad de los siervos.
2 *S. B.* cubdicia.
3 *Malp. 2.* non deje de ir en la hueste. *S. B. B. R. 1. 2. E. R. Esc. 4. y 6.* non dejen que non vayan en la hueste.
4 *Toled.* mayores.
5 *Esc. 1.* tres.
6 *Toled. B. R. 1. y Malp. 2.* C.
7 *B. R. 1.* kalendas novembrias.
8 *S. B.* novembre.
9 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1. añaden*: en la cibdat do Toledo.
10 B. R. 2. *an ena tierra.*
11 *S. B. y Malp. 2.* avemos de la salud. *B. R. 1.* avemos del pueblo. *B. R. 2. E. R. y Esc. 4.* avemos de la salude.
12 *S. B. Esc. 4. 6. y B. R. 2.* constrinne. *Malp. 2.* costrinne. *E. R.* costringe.
13 *B. R. 1.* lediar.
14 *Toled. B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. E. R. Esc. 1. 3. 4. 6. y Bex.* provecho de todos, si cada un omne es costrennido por facer &c.
15 *Esc. 4. y 6.* fueron.
16 *Esc. 4. y 6.* que comarcan.
17 *Toled.* desparten. *Malp. 2.* desparecen. *B. R. 2.* departen. *Esc. 3.* desapartan. *Esc. 1.* desvaratan.
18 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* á las veces.
19 *B. R. 1. Esc. 4. 6. y E. R.* con coyta. *Malp. 2.* por contra.
20 *Toled. B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* mamparar.
21 *E. R.* enemigos á presencia de sos pueblos. E por ende
22 *B. R. 1.* quando quier que. *S. B.* quando quiere que. *Malp. 2.* quando los.
23 *B. R. 1.* bispo.
24 *B. R. 1. y Malp. 2.* infanzon.
25 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* qualquier.
26 *B. R. 1.* xegado. *S. B.* alegado. *Malp. 2.* llegado.
27 *B. R. 1.* xegar. *S. B.* legare.
28 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* por ventura.
29 *B. R. 1.* todo ome que.
30 *B. R. 1.* lide.
31 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* en qual manera quier.
32 *Toled. y S. B.* emparar.
33 *Toled. B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* mamparar.
34 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* fuera.
35 *Malp. 2.* dice de los legos en.

gos establecemos, que si fuere omne de grand guisa, ó de vil, pierda la dignidad que avie, é sea siempre siervo del rey, que faga dél todo lo que quisiere. Ca derecho es que aquel que non quiso defender su gente [1], nin su tierra, nin la ondra quel dexaron sus antecessores non quiso defender, derecho es que aya la pena desta ley. Ca semeia que non viene daquel linaie [2], y es omne de sin pro [3]. E de la buena daquellos que esto facen, é non an nenguna dignidad, ó si son clérigos, ó legos [4], esto mandamos guardar, que tod el danno que ficieron los enemigos en la tierra, que aquellos que recibieron el danno que se entreguen en su buena daquellos que los non quisieron ayudar, é que estos atales, que non se quisieron mostrar por [5] buenos barragánes en defender la tierra de los enemigos [6], deven [7] perder su dignidad é su ondra. E si alguno [8] escándalo avinier en la tierra de Spanna, ó de Galicia [9], ó de Francia, ó en alguna nuestra tierra que sea de nuestro regno en qual part que quier que sea, pues que lo sopieren aquellos que son de cerca [10], segund la cuenta que es dicha de las millas de suso, si ge lo mandare el rey, ó el rico ome, ó sus omnes en qual manera que quier que lo sepa, si mantiniente non fuer presto [11] por desfacer [12] el escándalo, é por amparar la tierra del rey, é la gente de mal, si es obispo, ó qual se quier sacerdote que lo non quisiere facer, deve seer echado fuera de toda la tierra, y el rey puede facer de su buena lo que quisiere. Mas mandamos, que aquellos sean quitos de la pena desta ley, los que non pueden ir por enfermedad. E si algunos hay tales, que son enfermos que non pueden ir departir el escándalo, mandamos que envien todo su poder á los obispos, ó á los clérigos en ayudorio por departir el escándalo, é por provecho de la tierra é del [13] pueblo del rey. E si esto non quisieren facer, reciban la pena de la ley que es de suso dicha. Y estos enfermos se pueden entonce mostrar que son sin culpa, quando pudieren mostrar por buenos testigos que eran de tal manera enfermos, que non pueden ir nin prestar. Y esto establescemos, que la maldade [14] de los omnes que fué fasta estos tiempos, que sean penados por esta ley, é todos sean acordados [15] por tener la tierra en paz, é por defenderla. Esta ley fué dada é confirmada en el dia de kalendas [16] de novembre en el segundo anno que nos regnamos.

III. TITOL DE LOS QVE FVYEN Á LA EGLESIA.

I. *Que el que fuye á la eglesia, que nol saque nenguno della, si se non defendier por armas.*

Nengun omne non ose sacar por fuerza al que fuye á la eglesia, fueras ende si se defendier con armas.

II. *Si el que fuye á la eglesia, si se defiende por armas, sil [19] matan.*

El que fuye á la eglesia, si non dexar las armas que toviere, sil mataren, el que lo matare non face tuerto nenguno á la eglesia, nin deve aver pena por la eglesia.

III. *De la pena que deven aver los que sacan los omnes de la eglesia por fuerza.*

Si algun omne saca su siervo, ó su debdor de la eglesia, ó del altar por fuerza, que ge lo non dé el sacerdote, ó el que guarda

1 *Malp.* 2. yente, *y así otras veces.*
2 *B. R.* 1. linache. . . . proe.
3 *Esc.* 6. piedat. *Esc.* 4. part.
4 *B. R.* 1. leigos.
5 *B. R.* 1. 2. *Malp.* 2. *Esc.* 1. *y* 3. por barraganes.
6 *Esc.* 3. enemigos, se duelen por perder.
7 *B. R.* 1. 2. *y Malp.* 2. por perder.
8 *B. R.* 1. 2. *S. B. Malp.* 2. *E. R. Esc.* 4. *y* 6. algun.
9 *S. B. y Malp.* 2. Gallicia.
10 *B. R.* 1. de acerca, segunt la cunta.
11 *S. B.* presente.
12 *Toled.* por defender el escándalo, é por amparar &c.
13 *Malp.* 2. é del rey é del pueblo.
14 *B. R.* 1. 2. *Esc.* 4. *y* 6. maldat. *S. B. y Malp.* 2. maldad.
15 *S. B. Esc.* 4. 6. *E. R. y Bex.* ordenados.
16 *Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 1. de kalendes jenero &c. *B. R.* 1. 2. de kalendas novembras. *S. B.* de kalendas de noviembre. *E. R.* kalendas setembras.
17 B. R. 1. *que no lo.* S. B. y Malp. 2. *que nol.*
18 B. R. 1. *deodor*, y así otras veces.
19 Esc. 4. *el matan.*

el iglesia [1], el que lo saca, si es omne de grand guisa, pues que lo sopiere el iuez fagal pechar C. sueldos [2] á la eglesia por la desondra. E si fuere omne de menor guisa, peche treinta sueldos; é si non oviere onde los pague, reciba C. azotes, y el sennor aya su siervo quitamientre, y el otro aya su debdor [3].

IV. *Que el malfechor, ó el debdor que fuye á la eglesia, non deve seer sacado de la eglesia; mas deve pagar lo que deve.*

Los que fuyen á la eglesia, ó al portal de la eglesia, nul [4] omne non los tire ende por fuerza; mas demándelos al sacerdote, ó al diáchono [5] que ge los dé. E si es tal omne que non deve prender muerte, el sacerdote deve rogar por él á aquel que lo quiere prender, que le perdone. E si algun debdor fuye á la eglesia, la eglesia nol deve defender; mas devel entregar man á mano á su debdor, en tal manera que non lo fiera, ni lo tenga ligado [6]; mas ponga delante el sacerdote un plazo fasta quandol dé su debda, que maguer que les otorgado que fuya [7] á la eglesia, non deve tener lo ageno. E de los omizeros [8], é de los otros malfechores que fuyen á la eglesia, fallaredes de cada uno en sus leyes y en sus títulos [9].

LIBRO X.

De [10] las particiones, é de los tiempos, é de los annos, é de las lindes.

I. TITOL DE LAS PARTICIONES, É DE LAS TIERRAS ARRENDADAS.

I. *Que el departimiento que fué fecho de las heredades una vez, que vala por siempre.*
II. *Que la particion que es fecha entre los hermanos que se non defaga [11], maguer [12] non aya ningun escripto, si podiere seer mostrado por testigos.*
III. *Que la particion [13] que ficieron los mayores é los menores [14], que la deven tener los menores.*
IV. *Que el uno de los herederos puede responder por los otros, é demandar.*
V. *Si algun omne crebanta la particion que es fecha, ó toma de la particion [15] del otro.*
VI. *Si algun omne face vinna ó casa en heredad aiena [16] de so compannero.*
VII. *Si algun omne pone vinna en heredad aiena en que non a nenguna suerte.*
VIII. *De los departimientos [17] de las tierras entre los godos é los romanos.*
IX. *De los montes que son de partir entre los godos é los romanos.*
X. *Que aquello que faz el siervo sin mandado de su sennor, non deve valer, sinon quanto manda la ley.*
XI. *Que aquel que toma heredad á plazo, deve guardar el plazo.*
XII. *De las heredades que son dadas á plazo fasta cierto tiempo.*
XIII. *Si aquel que toma la heredad á plazo estiende so labor mas que non deve.*
XIV. *Si alguna contienda se levanta entre aquel que da tierra á plazo, é aquel que la toma.*
XV. *Que aquel que toma la tierra á plazo, é aquel que la da, que cada uno dellos deve pagar el tributo.*
XVI. *Si los godos toman alguna cosa de la tercia [18] parte de los romanos.*
XVII. *De los siervos [19], cuemo deven ser partidos [20] de sus peguiares.*
XVIII. *Que el peguio é peguiar todo es una cosa.*
XIX. *Si aquel que toma la tierra á plazo, non paga la renda.*

---

1 *Malp.* 2. la eglesia. *S. B.* la iglesia.
2 *Esc.* 1. al altar que desondró.
3 *Esc.* 1. ó su fiador.
4 *Toled.* ningun ome. *B. R.* 1. nengun ome.
5 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. diácono.
6 *Toled.* atado. *B. R.* 1. legado.
7 *Malp.* 2. fuyan. . . . deven.
8 *B. R.* 1. *y S. B.* omicieros.
9 *S. B. E. R. y Esc.* 4. actores.
10 En el códice M. B. R. 1. y S. B. no tiene epígrafe el libro X. En el Toled. y Malp. 2. dice: *De las particiones é de los fitos.*
11 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *desfaga.*
12 S. B. *maguer que non ayan.* Malp. 2. *maguera que non ayan.*
13 B. R. 1. *partecion*, y así otras veces.
14 S. B. y Malp. 2. *meiores.*
15 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *partida.*
16 Malp. 2. *aiena en que non a parte.*
17 B. R. 1. *departemientos*, y así otras veces. S. B. *partimientos.*
18 Malp. 2. *de parte.*
19 Malp. 2. *De los fiios de los siervos. . . partidos, é de sus peguiares.*
20 B. R. 1. Malp. 2. y S. B. *é de.*

I. Antigua. [1] *Que el departimiento que fuere fecho de las heredades una vez, que vala por siempre.*

El departimiento que es fecho una vez, non deve seer desfecho dallí adelantre por nenguna manera.

II. *Que la particion que es fecha entre los hermanos, que se non desfaga, maguer que non ayan nengun escripto, si puede seer mostrado [2] por testigos.*

La particion que es fecha entre los hermanos, maguer que non aya hy escripto, mandamos que sea firme si se pudiere probar por testigos.

III. *Que la particion que ficieren los mayores é los meiores que la deven tener los menores.*

Si muchos companneros fueren en la particion, lo que ploguiere á los mas, é á los meyores, eso deven guardar los que son [3] ménos.

IV. *Que el uno de los herederos puede responder por los otros, é demandar.*

En la ley [4] de suso fué establecido que un compannero non pueda demandar nada por el otro compannero, si el otro non fuere presente, ó [5] lo non otorgare. Mas por que entendiemos [6] que los pleytos se porlongaban mucho por esta razon, é por que cada un omne deve responder por sí, que el pleyto non sea porlongado fasta treinta annos, é por que aquel non pierda su demanda, establescemos por esta ley, que [7] cada uno de los companneros responda por sí ó [8] por el otro, quando fuere llamado, en las cosas [9] comunales. Mas si por ventura el compannero se dexare vencer por enganno ó por su culpa, esto non faga ningund [10] danno al otro que non es presente, si su cosa quisiere demandar [11] de cabo. E [12] tollemos la ley antigua que fabla de esto, é mandamos que esta sea guardada por todo nuestro regno. E otrosí mandamos guardar si el uno de los companneros quisiere demandar la cosa comunal [13] por sí et por el otro compannero.

V. *Si algun omne crebanta la particion que es fecha, ó toma la parte [14] del otro.*

Quien quebranta particion de heredat [15], ó toma [16] de lo aieno alguna partida, quanto toma [17] de lo aieno otro tanto peche de lo suyo.

VI. *Si algun omne faz alguna [18] cosa en heredat aiena, en que non ha parte.*

Si alguno de los companneros face vinna ó casa en heredat de so compannero, non lo sabiendo so compannero, ó non lo sabiendo aquel que lo faz que es heredat de so compannero, ó sabiéndolo, si pudier [19] mostrar por su iuramento [20] ó por testigos, dé otro tanto de otra tal tierra á su compannero, é finque á él aquello [21] que tomó. E si ficier la casa ó la vinna contra [22] defendimiento de su compannero, deve perder quanto hy ficiere, ó quanto hy plantare [23]. Mas esto ennademos [24] en esta ley, que si algun omne dá [25] tierra aiena ó la vendiere, ó la diere en camio, tal que nunca fué en su poder [26] daquel que la dió; si aquel que la tomó ficiere en aquella tierra casa, ó vinna, ó huerta [27], ó olivedos, ó pumares [28], ó ficiere hy alguna labor, et aquel cuya es la tierra, por enganno non la quiere de-

1 Antigua *falta en el Murciano, Toled. B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 1. y Bex.*
2 Esc. 4. 6. y E. R. *probado.*
3 *Toled. B. R. 1. 2. S. B. E. R. Esc. 1. 4. 6. Malp. 1. y Bex.* menores. *Malp. 2.* los menos.
4 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* En la ley antigua &c.
5 *Esc. 4. Malp. 1. y E. R.* non ge lo. *Esc. 6. y B. R. 2.* non lle lo.
6 *B. R. 1. y S. B.* entendemos.
7 *Desde aquí falta en el Murciano hasta las palabras* quebrantar el plazo *de la ley XI. de este título.*
8 *B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. E. R. Esc. 4. y 6.* é por.
9 *B. R. 2. Malp. 1. Esc. 4. y 6.* en las cosas que son comunales.
10 *S. B.* ningun. *B. R. 1. y Malp. 2.* nengun.
11 *B. R. 1. y Esc. 6.* demandar. Por ende tenemos. *S. B. E. R. y B. R. 2.* demandar. Doncas tollemos.
12 *Esc. 3.* E por ende. *Bex. y Malp. 1.* Doncas.
13 *B. R. 1. y Malp. 1.* comunalmientre.
14 B. R. 1. *partía.* B. R. 1. Esc. 4. y 6. *partida.*
15 *E. R.* heredero.
16 *B. R. 1. y S. B.* é toma.
17 *B. R. 2. Esc. 4. 6. y E. R.* tomó.
18 B. R. 1. 2. *vinna ó casa en heredat aiena de so vecino.* S. B. Esc. 6. y E. R. *face vinna ó casa en eredat aiena de so compannero.*
19 *B. R. 1.* se lo pudiere. *Malp. 2.* si lo pudiere.
20 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* iuramento.
21 *B. R. 1. 2.* aquela. *S. B. Malp. 2. E. R. y Esc. 4.* aquella.
22 *Esc. 6. y E. R.* con.
23 *Toled. y Malp. 2.* llantare.
24 *B. R. 1.* enadimos.
25 *Malp. 2.* diere tierra agena, ó vendiere, ó ge la &c. *S. B. Esc. 4. 6. y E. R.* da tierra agena á otri, ó vendiere, ó ie la diere en cabio tal que nunca fo en so iur daquel &c.
26 *B. R. 1.* so iur.
27 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 4. y E. R.* huerto.
28 *Toled.* pomares. *B. R. 1.* pinnares.

mandar, por que gane despues ende [1] el labor que hy ficiere el otro, ó [2] es luenne de la tierra, ó [3] non lo sabe: pues que aqueste á quien fué dada la tierra pudier esto mostrar antel alcall, aquel que ge la dió peche [4] otras dos tales tierras: é non deve perder su labor que ficiere en aquella tierra.

VII. *Si algun omne pone una vinna en heredat aiena en que non ha ninguna suerte.*

Quien faz vinna en tierra aiena [5], en que non ha ninguna suerte, sin mandado de cuya era la tierra, si lo ficier por fuerza, ó non seyendo el sennor en la tierra, maguer [6] que ge lo non defendiese, pierda todo quanto hy plantó [7]: ca abastarle deve que non peche el duplo, por que tomó tierra aiena por fuerza.

VIII. *De los departimientos de las tierras entre los godos y romanos.*

El departimiento que es fecho de las tierras et de los montes entre los godos et los romanos, en ninguna manera non deve seer quebrantado, pues que pudiere seer probado; nin los romanos non deven tomar, nin deven demandar nada de las dos partes de los godos; nin los godos de la tercia parte de los romanos, sinon quando [8] los nos diéremos [9]. E los departimientos que [10] les ficieren los padres, sus fiios nin su linage [11] non [12] lo quebrante [13].

IX. *De los montes que son departidos [14] entre los godos é los romanos.*

Los montes que son entre los godos y los romanos por partir, si el godo ó el romano toma ende [15] alguna partida, é por ventura ficiere hy alguna labor, mandamos que si finca [16] otra tanta tierra [17], en que se pueda entregar el otro, dévese entregar en ello: é si non fincare en que se entregue, partan aquella tierra labrada.

X. *Que aquello que faz el siervo sin mandado de su sennor, non deve valer [18] sinon quanto manda la ley.*

Lo que parte el siervo, é faz [19] sin mandado de so sennor [20] contra [21] ley, non deve seer estable, si el sennor non quisiere, sinon quanto manda la ley.

XI. *Que aquel que toma heredat á plazo, deve guardar el plazo.*

Las tierras que son dadas por ciertas [22] rendas, el que las toma pague la renda al sennor cada anno comol conviene. Ca non deve quebrantar el plazo. E si la renda non pagare cada anno, el sennor puede tomar su tierra quitamientre [23]. Ca aquel la pierde por su culpa, que non quiere pagar lo que prometió.

XII. *De las heredades que son dadas á plazo fata cierto tiempo.*

Si algun omne da su tierra á plazo cierto [24], assí que desde aquel tiempo adelantre que tome la tierra quando quisiere; pasado el plazo le deve entregar su tierra, assí cuemo ge lo promitió [25].

XIII. *Si aquel que toma la heredad á plazo, estiende su labor mas que non deve.*

Quien toma tierra [26] á plazo, non deve mas tomar sinon quantol diere el sennor. E si mas tomare, ó labrare, ó buscar otros omnes, quien ge lo labre [27], ó sus fiios, ó sus nietos labraren las tierras que les non diere el sennor, ó taiaren del monte pora facer seto, ó otro encerramiento [28], quanto tomar

1 *Malp.* 2. en la lavor. *Esc.* 1. 3. *y Bex.* despues la lavor.
2 *E. R.* si es. *Esc.* 4. ó si es.
3 *B. R.* 2. *S. B. y Malp.* 2. é non.
4 *S. B. y Malp.* 2. pechel.
5 *B. R.* 1. 2. *S. B. E. R. Esc.* 4. 6. *y Malp.* 2. agena sin mandado.
6 *B. R.* 1. et non le lo defendiendo. *S. B.* ó non ie lo defendendo.
7 *Malp.* 2. llantó.
8 *B. R.* 1. *S. B. Malp.* 1. *y* 2. quanto les nos.
9 *B. R.* 1. 2. *y Esc.* 6. diermos. *S. B. Esc.* 4. *y E. R.* diemos.
10 *S. B. Malp.* 1. *y* 2. que ficieron.
11 *B. R.* 1. linache.
12 *Esc.* 1. 4. 6. *B. R.* 2. *E. R. y Bex.* non lo deven quebrantar.
13 *Esc.* 3. *añade*: Antigua ley nuevamientre emendada.
14 B. R. 1. S. B. Malp. 1. y 2. *de partir.*
15 *B. R.* 1. *y Esc.* 4. dende. *S. B.* dend. *B. R.* 2. dent.
16 *B. R.* 1. *y Malp.* 2. fica. *S. B.* fincare. *Esc.* 1. non ha.
17 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. de tierra.
18 B. R. 1. *avaler.*
19 *B. R.* 1. 2. *S. B. Malp.* 2. *E. R. Esc.* 1. 3. 4. 6. *y Bex.* ó lo que face.
20 *B. R.* 2. *Esc.* 3. 4. 6. *E. R. y Bex.* sennor, non deve.
21 *Malp.* 2. ó contra.
22 *B. R.* 1. *Esc.* 4. 6. *y Malp.* 1. por cierta rienda.
23 *B. R.* 1. quita.
24 *Toled.* á plazo cierto por escrito. *Esc.* 1. *y Malp.* 2. á plazo cierto por escripto. *Esc.* 3. á plazo cierto de años por carta.
25 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. prometió.
26 *Esc.* 1. tierra agena.
27 *Malp.* 2. labren. *E. R. y B. R.* 2. que ge lo labren.
28 *B. R.* 2. encercamiento.

demas que le non foy dado, piérdalo todo, é seya en poder del sennor dacrecentar [1] la renda [2], ó de tomar aquello quel tomaron demas. E si algun omne da alguna tierra á plazo solamientre, é non da con ella monte nin campo, el qui la tomó non deve tomar del monte nin del campo sin mandado del sennor.

XIV. Antigua ley nuevamente emendada. *Si alguna contienda se levanta entre aquel que da la tierra á plazo, é aquel que la toma.*

Si nace [3] contienda entre aquel que recibe la tierra á plazo, é aquel que ge la da por saber quantol dió, el que ge la dió si es vivo, ó si non es vivo sus herederos iuren que sus antecesores que no [4] los dieron mas de quanto ellos muestran: é depues que ge lo iuraren delante [5] testigos, pongan sennal, que non aya hy depues contienda; é si non lo quisieren [6] iurar, ó dubdaren quantol dieron sus antecesores, ellos non deven iurar, mas den [7] á cada uno todavía por tal manera, que quanto ellos labraron [8], ó tomaron que sea todo contado en aquellos [9] cincuenta arpendes [10], nin deven tomar mas de quanto el sennor les diere, ó les mostrare, é quanto tomaren demas dévenlo pechar en duplo.

XV. *Que aquel que toma la tierra á plazo, é aquel que la da, que cada uno deve pagar el tributo* [11].

Quien mete labrador [12] en su tierra, si por ventura aquel que toma su tierra diere la tercia parte de la tierra á otri que [13] labre, pague cada uno dellos la renda de la tierra, segund la partida que tiene de la tierra.

XVI. *Si* [14] *los godos toman alguna cosa de la tercia parte de los romanos.*

Si los godos toman alguna cosa de la tercia parte de los romanos, los iueces de la tierra lo deven entregar luego á los romanos, que el rey non pierda nada de su derecho: todavia en tal manera que aquellos que la tienen non se pueden mamparar [15], que [16] la tovieron cinqüenta annos.

XVII. *De los* [17] *fiios de los siervos cuemo deven seer partidos, y de sus peguiares* [18].

Razon es é derecho, que aquello que fué establescido antiguamiente sin razon, que sea emendado por esta nueva ley. E primeramientre devemos catar [19] la razon onde nasció, é depues facer la ley á las otras cosas que han de venir. Ca si el fiio es fecho del padre é de la madre, ¿por que deve mas el estado de la madre seguir que del padre, pues que non pudo seer engendrado sin el padre? E por esta razon de natura somos constrinnidos [20] de facer la [21] ley. E que si la sierva se casa con siervo aieno, el fiio [22] que dende nasciere, seya comunal entrel sennor del siervo é de la sierva. E si non ovieren mas dun fiio [23], ó de una fiia, por que aquel solo non puede servir á ambos los sennores, devè estar con la madre fata [24] doce annos, que aya poder de facer servicio: é dallí adelante [25] el sennor de la sierva pague la meitad del precio del ninno al sennor del siervo, quanto preciaren omnes buenos que vale [26]. E otrosí mandamos si fueren muchos, ó [27] non pares, é toda cosa de mueble, que el siervo é la sierva ganen [28], seyendo de so uno, los sennores lo partan igualmientre [29] entre sí. E si ficieren alguna labor en heredad aiena, ó alguna cosa que non seya [30] mueble, dévenlo partir otrosí [31] por medio, cuemo partieron [32] el fiio. E si

1 *S. B. y Malp.* 2. dacrescentar.
2 *Malp.* 2. renta, *y así otras veces.*
3 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. nasce.
4 *Esc.* 4. 6. *E. R. y B. R.* 2. non les dió.
5 *Esc.* 3. bonos testigos.
6 *Toled.* et si lo non quisieren iurar, ó dubdaren, acreçéntenles mas de quantol dieron sus antecesores ó ellos, et non deven iurar, mas den á cada uno cinco arpendes todavía por tal manera &c. *Malp.* 2. *como Toled. sino que dice*: den á cada uno y uno cinco arpendes. *Esc.* 1. *como Toled., sino que dice*: dé cada uno sobre lo que hy hobo cinqüenta arpendes &c.
7 *S. B.* mas deven dar el tribudo: todavía &c. *E. R. y Bex.* mas deven dar el trebuto: todavía &c. *Esc.* 4. mas den cada uno el tributo: todavía.
8 *B. R.* 2. laboraron.
9 *Bex.* en aquellos arpendes.
10 *B. R.* 1. arpiendes.
11 S. B. *tribudo.*
12 *E. R.* labor.
13 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. que la labre.
14 B. R. 2. *De los godos que toman.*
15 *B. R.* 1. *y S. B.* amparar. *Esc.* 4. emparar por decir que la.
16 *Esc.* 1. porque.
17 S. B. Esc. 4. 6. E. R. y B. R. 2. *De los siervos.*
18 E. R. *pigulares.*
19 *B. R.* 1. cuntar.
20 *S. B. y Malp.* 2. constrennidos. *B. R.* 1. constrenidos.
21 *Esc.* 4. la ley, que si. *E. R. y Bex* la ley; por ende establecemos que si la.
22 *B. R.* 1. *S. B. E. R. Esc.* 4. 6. *y Malp.* 1. el siervo.
23 *B. R.* 1. fiio. . . . fiia, *y así otras veces.*
24 *S. B. y Malp.* 2. fasta.
25 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. adelantre, *y así otras veces.*
26 *Toled. y Esc.* 1. que vale, é tornenlo á su madre.
27 *B. R.* 1. *y Malp.* 2. é non.
28 *S. B. y Malp.* 2. ganen de so uno.
29 *S. B. y Malp.* 2. egualmientre, *y así otras veces.*
30 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. sea, *y así otras veces.*
31 *B. R.* 1. *S. B. Esc.* 4. *y E. R.* entre sí.
32 *B. R.* 1. partiron.

algunos [1] de los sennores non quisieren que sean en uno, puédenlos partir todavía fata un anno. E si los dexar estar en uno mas de un anno por su negligencia, desdel anno adelantre quanto criaren ó ganaren, todo lo deven partir los sennores igualmientre. E otrosí decimos si estudieren en uno desde un anno adelantre, no lo sabiendo los sennores [2].

XVIII. Flavio Reccesuindo [3] Rey.

Que peguio é peguiar todo es una cosa.

Muchas veces vimos [4] algunos, que por que son agudos de mal, mudan el derecho entendimiento de las leyes: é por toller [5] el enganno de estos atales, conviniemos [6] de abreviar las cosas. E por ende establecemos, que toda cosa que [7] seya mueble, ó non seya mueble, pues que fuere de peguiar, deve aver un entendimiento, é un derecho, que daquí adelantre toda contienda seya tollida [8] entre cosa de mueble, é non [9] mueble de peguiar.

XIX. *Si aquel que toma la tierra á plazo, non paga la renda.*

Si algun omne tiene de otro [10] tierra ó vinna arrendada [11], así que aquel que la dió finque por sennor, [12] é aquel otro le deve pagar la renda [13] al plazo, páguele la renda al plazo en todas guisas; maguera non ge lo demande el sennor: que maguer ge la non pague, non deve perder el sennor su cosa. Ca non semeia que finca por voluntad del sennor, mas por enganno daquel que la devie dar [14]. E si lo tardare de pagar en algun tiempo, aquello que prometió peche [15] en [16] duplo. E si por enganno no lo quisiere pagar fasta cinco annos, por toller la cosa al sennor fasta cinqüenta annos, pierda la cosa, é quanto hy metió [17].

II. TITOL [18] DE LAS COSAS QVE OMNE TIENE CINQVENTA ANNOS Ó TREINTA [19].

I. *Que de cinqüenta annos adelante nin demanden los godos á los romanos, nin los romanos á los godos.*

Las tierras de los godos é las tierras [22] de los romanos, si fasta cinqüenta annos non fueren demandadas, dalí [23] adelantre non pueden seer demandadas.

II. *Que los siervos que fuyen de cinqüenta annos adelantre non seyan demandados.*

Los siervos que fuyen, si fasta cinqüenta annos non son fallados, dalí adelantre non pueden seer demandados por siervos.

1 *Toled. y Esc. 1.* E si alguno de los sennores non quisiere dar despensa á amos los siervos, cada uno puédalo partir, todavía que si cada uno de los sennores diere despensa á su siervo, é si alguno de los sennores non quisiere complirla á alguno dellos, los sennores deven tornar aquela despensa fasta un anno. E si los dexar estar &c. *Malp. 2. como Toled. ménos donde dice*: puédelos partir. . . . al uno dellos.

2 *Malp. 2.* el sennor.

3 *En el Murciano y Toled. falta la subscripcion.*

4 *Toled. y S. B.* viemos.

5 *B. R. 1. y S. B.* toler, *y así otras veces.*

6 *B. R. 1. y E. R.* convienos. *Malp. 2. y Esc. 4.* convienenos.

7 *S. B.* que sea mueble ó non moble.

8 *B. R. 1.* tuyda.

9 *Malp. 2.* non de mueble.

10 *B. R. 1.* otre. *Malp. 2.* otri.

11 *Toled. y Malp. 2.* arrendada al diezmo.

12 *Esc. 1.* é ficiere desto escripto.

13 *Malp. 2.* renta.

14 *Esc. 4.* pagar.

15 *S. B. Malp. 1. 2. E. R. y B. R. 2.* péchelo.

16 *Esc. 4.* en quatro duplos.

17 *B. R. 1.* enadió.

18 *Toled.* DE LOS L. ET DE LOS XXX. ANNOS EN QVE FENECEN LAS DEMANDAS. *Malp. 2.* DE LOS QVE TIENEN ALGVNA COSA L. ANNOS Ó XXX.

19 *B. R. 1.* TRINTA. *S. B.* TREYENTA.

20 Malp. 2. *Que en todos los pleytos valen los treinta annos fueras end en los siervos del rey*, y así en la ley.

21 Malp. 2. *tierra, ó presos.*

22 *Malp. 2.* tercias.

23 *Malp. 2. y Esc. 4.* dallí.

III. Antigua. [1] Cindasuindo Rey.

Que todas las cosas que non son demandadas fasta treinta annos, dalí adelantre non seyan demandadas.

Todos los pleytos buenos é malos [2], si fueren dalgun [3] pecado, si non fueren demandados ó terminados [4] fasta treinta annos, ó [5] los pleytos de los siervos que son demandados de sus sennores, si non fueren acabados fata treinta annos, dallí adelantre non sean demandados. E si algun omne depues de treinta annos quisiere demandar alguna cosa, este tiempo le tuelle, que non pueda demandar, é demas peche una libra doro á quien el rey mandare [6].

IV. [7] *Que en todos los pleytos valen los XXX. annos fueras ende siervos del rey.*

Muchas veces la negligencia, et non guardar las cosas que omne deve aver de derecho, desface las cosas que omne ha ciertas. Et assí la negligencia desface lo que pertenece por derecho de herencia, é la negligencia otrosí face tornar al que non es apuesto por libertat [8] de linage, et [9] á estado de libertat, et á merecimiento de honor, et quando los XXX. annos son passados, que assí deven seer todos los pleytos finados [10], é acabados bien, así como [11] si fuesse puesto por mandado de los reyes, mas pónelo [12] por necesario que deve seer por natura Et por ende establescemos por esta nueva ley, que todo omne que toviere algunas cosas ó algunas tierras del rey, quier sea libre, quier non, ó de los siervos del fisco, fueras ende los siervos del rey, por XXX. annos áyanlas [13] en paz sabiéndolo el rey, assíque cerrados [14] los XXX. annos ninguno non las pueda demandar mas. Et si los siervos de los [15] fiscos mismos fueren en la tierra XXX. annos que ninguno [16] non los demandaban por siervos [17], et se ascondieron, et se legaron á otros sennores que los amparaban, non mandamos que estuerzan de servidumbre en ninguna guisa por los XXX. annos, fueras ende aquellos que el rey quiere franquear, é facer libres.

V. [18] Antigua. [19] *Del tiempo fata quando los siervos del rey deven seer demandados.*

Nos tollemos aquela ley, la qual mandaba que los siervos del rey en todo tiempo pudiessen seer demandados, ó tornados en servidumbre [20], y establescemos por esta nueva ley, que tod omne que toviere siervos del rey por treinta annos en paz, sabiéndolo el rey, é [21] si los siervos mismos fueren en la tierra treinta annos, que nenguno no los demandaba por sus siervos, é si andaban fuera de la tierra por libres fasta treinta [22] annos, non seyendo siervos de nenguno, en nenguna manera desdallí adelantre el rey no los pueda demandar; mas por quales estudieron [23], ó andudieron en aquellos cinqüenta annos, ó en los treinta, por tales deven fincar dallí adelantre. Ca ese mismo derecho, y esa misma ley deve tener el rey en sus siervos lo que manda guardar á sus pueblos.

VI. *De las cosas que son demandadas ante de treinta annos complidos.*

Muchas veces la cosa que es de un omne

1 *En el Murciano, Toled. B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. Esc. 4. y E. R. falta la subscripcion.*
2 *S. B. Esc. 4. y E. R.* malos si non fueren determinados fasta.
3 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* dalgun grant pecado.
4 *B. R. 1.* determinados. *Malp. 2.* desterminados.
5 *Malp. 2.* é los.
6 *Esc. 1.* porque vino contra nuestra constitucion.
7 *Esta ley IV. falta en el códice Murc. B. R. 1. 2. S. B. Esc. 3. 4. Malp. 1. E. R. y Bex. La misma ley IV. en el códice Toledano dice así:*

IV. *Que en todos los pleytos valen los XXX. annos, fueras ende los siervos del rey.*

Muchas veces la negligencia en no guardar las cosas que omne deve aver de derecho, desface las cosas que omne ha ciertas, et assí la negligencia desface lo que pertenece por derecho de herencia, et la negligencia face otrosí tornar al que non es apuesto por libertad de linage á estado de libertad, et á merecimiento de honor. Et quando los XXX. annos son pasados, que assí deven seer todos los pleytos asmados, é acabados, bien assí como si esto nunca fuera puesto por mandado de los reyes, mas pónenlo por necessario, que deve seer por natura. Et por ende establescemos por esta nueva ley, que todo omne que oviere algunas cosas, ó algunas tierras del rey por XXX. annos, áyalas en paz, sabiéndolo el rey; assí que cerrados los XXX. annos, ningun omne non las pueda demandar mas. Et si los siervos del fisco mismo fueren en la tierra XXX. annos, que ninguno non los demandaba por sus siervos, nin pechaban ningun pecho, por que se fuyeron, é escondieron, é se llegaron á otros sennores que los amparaban, mandamos que estuerçan de servidumbre en ninguna guisa por los XXX. annos, fueras ende aquellos que el rey quisiere franquear, é facer libres.

8 *Malp. 2.* libredad, *y así despues.*
9 *Esc. 1. falta* et.
10 *Malp. 2.* afinados.
11 *Malp. 2.* cuemo si esto nunqua fuese puesto.
12 *Malp. 2.* pónenlo.
13 *Malp. 2.* áyalas.
14 *Malp. 2.* encerrados.
15 *Malp. 2. y Esc. 1.* del fisco mismo.
16 *Malp. 2.* nenguno los.
17 *Malp. 2. y Esc. 1.* por sus siervos, nin pechavan nengun pecho, porque fuyeron, é se ascondieron, é se llegaron.
18 *Esta ley es IV. en el Murc. B. R. 1. 2. S. B. E. R. y Esc. 4., y no la hay en el Toled. ni Malp. 2.*
19 Antigua *falta en B. R. 1. 2. S. B. Esc. 4. E. R. y Murc.*
20 *B. R. 1.* servidumne.
21 *Esc. 4. E. R. y B. R. 2.* ó si.
22 *B. R. 1. 2. S. B. Esc. 1. 3. 4. E. R. y Bex.* L.
23 *B. R. 1. 2. y E. R.* estodieron en. *S. B. y Esc. 4.* estidieron, ó andaron.

gánala otro por la tener longo [1] tiempo. Ca la cosa que omne tiene treinta annos en paz sin calonna [2], non la deve perder dallí adelantre por la demandar alguno. E porque queremos dar conseio, assí á aquel que la tinió [3], cuemo á aquel que la demanda; por ende establescemos en esta ley, que si algun omne quiere demandar la cosa que otro tovo desde treinta [4] annos, é la demanda otre ante que sean complidos treinta annos antel iuez, é non le [5] quisieren dela [6] responder á derecho [7], ol quisiere [8] porlongar, ó si aquel que tiene la cosa es en otra tierra, ó es en hueste del rey; estonce [9] el iuez la cosa que es demandada [10], ó sea [11] posesion, ó otra cosa qualquiere, dévela dar á guardar á aquel que la demanda ante dos testimonios, ó ante tres, por quebrantar los treinta annos: assíque el iuez deve mandar al sayon ó al mayordomo por unas letras fechas de su mano, segundo cuemo es contenudo en fondo [12] desta ley, que la faga guardar por sí: é si por aventura la cosa es de so uno con otras cosas, que non aya hy nengund enganno, el iuez ó el sayon deve cerrar la puerta, é sellala [13] con su seyelo fasta ocho dias. E aquel que la demanda, téngala assí ocho [14] dias: é non despienda [15] ende nada, nin gaste, mas faga ÿ el bien que pudiere. E depues de ocho [16] dias dexe la cosa en salvo al que la tinie [17] primero: é por aquel tenemiento [18] de aquellos ocho [19] dias nenguna calonna [20] non aya, si daquel dia que la demanda fasta treinta annos pudiere mostrar por sí ó por otro que la cosa [21] deve seer suya. E si lo non pudiere mostrar, si es vivo aquel que la demandó, fagal emienda qual deve facer aquel quel [22] demandaba la cosa á otro con tuerto. E si alguna cosa ende despendió [23], ó paró mal, péchelo en quatro duplos. E dallí adelantre non puede [24] facer nenguna demanda sobre aquella cosa nin él, nin omne de su parte. Y esto mandamos guardar en esta ley, que si fueren muchas las cosas que fueren demandadas, y en muchos logares, é un omne face demanda de todas [25], la posesion, quel diere el iuez del una, le vala tanto cuemo si lo metiese en todas. E la carta que deve enviar el iuez al sayon deve ser desta forma: "Tal iuez á tal sayon salud [26]. Mandamos [27] »vos, que tal cosa que fulan demanda á fu»lan, que tiene agora en su poder, que ge la »metades en [28] poder sennaladamientre ante »dos testimonios, ó ante tres, que la tenga »fasta ocho [29] dias, é si alguna cosa es den»tro, que non sea sennalada [30] de su sennor, »que la sennaledes de vostra sennal: por que »non aya [31] nengun enganno. E vos don [32] »sayon non tomedes ende nada."

VII. *Que los que son echados de tierra* [33], *si algun omne tiene su cosa treinta annos non* [34] *le deve empeescer* [35].

Quanto los omnes de nuestro reyno son mas coitados, tanto mas [36] conviene mas de dar conseio para las coitas. E por ende establescemos por esta ley, que todo omne, si es de grand guisa, ó de menor guisa [37], ó si es siervo, si es preso en cárcel, ó si es echado fuera de la tierra, si por aventura fuere librado, é depues tornar en la tierra, é quisiere demandar alguna cosa de su buena, aquel tiempo que fuere echado de la tierra, ó fuere en presion, que nol [38] sea contado en aquel tiempo de los treinta annos, ó de los cinqüenta [39], mostrando el tiempo que fuere echado de la tierra, ó en prision, que non pudo demandar su cosa, desde allí adelantre el tiempo que es establecido en la ley, sea establecido en sus cosas.

1 *S. B. B. R. 1. 2. Malp. 2. Esc. 4. y Toled.* luengo.
2 *S. B. Esc. 4. E. R. y Bex.* sin culpa.
3 *S. B. B. R. 1. 2. Malp. 2. Esc. 4. 6. y Toled.* tiene.
4 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* desde **XXV.** annos arriba.
5 *E. R.* la quisiere dar, ó responder.
6 *Malp. 2. B. R. 2. y Esc. 6.* della.
7 *S. B.* á drecho.
8 *B. R. 1. y Esc. 6.* quesieren mucho pelongar. *S. B. Esc. 1. 3. 4. B. R. 2. E. R. Bex. y Malp. 2.* quisiere mucho porlongar.
9 *B. R. 1.* estuencia.
10 *Toled. Esc. 1. y Malp. 2.* demandada, quier sean tierras, ó casas, ó otra cosa qualquier, dévela dar &c.
11 *S. B. E. R. y Esc. 4.* ó si á posesion en otra cosa qualquiere. *B. R. 2.* ó si es posesion.
12 *Toled.* en fondon.
13 *Toled. y Esc. 4.* seellarla. . . . seello. *Malp. 2.* seellalla. . . . seello. *B. R. 1.* seellala. . . . seello. *S. B.* seellarla. . . . siello fasta IX. dias.
14 *B. R. 1. E. R. Malp. 1. Esc. 6. Bex. y S. B.* IX.
15 *B. R. 1. y S. B.* despenda.
16 *B. R. 1. E. R. Malp. 1. S. B. Esc. 4. 6. y Bex.* IX.
17 *B. R. 1.* tenia. *Malp. 2.* tenie.
18 *B. R. 1.* tenemiento. *S. B. y Malp. 2.* tenimiento.
19 *S. B. Esc. 6. y E. R.* IX.
20 *S. B.* callona. *B. R. 1.* calomia, *y así otras veces.*
21 *Esc. 4.* cosa que demanda deve seer suya.
22 *Esc. 4. E. R. y B. R. 2.* que demanda. *Esc. 6.* que demandaban.
23 *S. B. Esc. 4. y E. R.* espendió.
24 *S. B. Esc. 4. y E. R.* pueda.
25 *B. R. 1.* de toda la posesion quel diere el iuiz déle una letra tanto como se lo metise en todas.
26 *B. R. 2.* salve.
27 *B. R. 1. Malp. 1. 2. Esc. 1. 4. y Bex.* Mando vos.
28 *Malp. 1.* en su poder.
29 *S. B.* **IX.**
30 *S. B. y Malp. 2.* sennalada de su sennor.
31 *Malp. 1. 2. y B. R. 2.* aya hi. *S. B. Esc. 4. 6. y B. R. 1.* aya y.
32 *Toled.* don fulan.
33 Malp. 2. *de la tierra, ó presos.*
34 Murc. *non lo deve perder.*
35 S. B. y Malp. 2. *empeecer.*
36 *S. B. y Esc. 6.* tanto de mas nos conviene de dar. *B. R. 1. 2. Malp. 2. Esc. 1. 3. y E. R.* tanto nos conviene mas.
37 *Esc. 1.* sea siervo ó libre, et el rey lo echare en cárcel.
38 *B. R. 1.* non sea tomado.
39 *Esc. 3.* mais tirado ende todo aquel tiempo.

III. TITOL DE LOS TÉRMINOS ET DE LOS FITOS.

I. *Que los términos é los fitos sean guardados.*

Los términos é los fitos [4] mandamos estar assí cuemo estudieron antiguamientre, é non mandamos que sean mudados por nenguna manera.

II. *De los fitos arrancados ó quebrantados.*

Quien allana [5] los fitos por enganno, ó los arranca, que non parezcan, por cada [6] un fito peche treinta [7] sueldos, si fuere omne libre, á aquel á quien ficiere el enganno. E si es siervo, por cada un fito reciba L. azotes, é torne el fito en [8] su logar. E si algun omne, mientra [9] que ara, ó pone vinna si arranca el fito sin su grado delantre los vecinos, torne el fito en so logar, é non aya nenguna calonna.

III. *Si se levanta contienda sobre los términos ó sobre los fitos.*

Quando se levanta entencion [10] de los fitos entre dalgunos omnes, deven pesquerir las sennales que fueron puestas antiguamientre, ó los montes [11] de la tierra, ó las eras [12], ó las carreras que fueron fechas por departimiento de las tierras, ó las piedras [13] que fueron fincadas por sennales. E si nenguna destas cosas non fallaren, deven catar los árboles que fueron nados [14] antiguamientre por departir las tierras.

IV. *Si algun omne toma alguna cosa sobrel fito.*

Si algun [15] omne toma [16] heredad de su vecino allende de los fitos, non seyendo el vecino en la tierra, ó no lo sabiendo, assíque la tenga [17] por mucho tiempo por L. annos, ó mas; mantinientre [18] que los vecinos cataren los fitos, é los fallaren, deve perder luego lo que tomó demas, é non le deve prestar aquello que tovo luengo [19] tiempo, alende de los fitos. Mas esto deve ser entendudo, si aquello [20] puede ser sabido, si aquella tierra era suya, ó de sus antecessores. Mas si tantos tiempos fueren pasados, que non pueda seer sabido qual tovo [21] primero, ó cuya era, ne lo dicen testigos, nin escripto, por que es cosa dubdosa, quien lo [22] tovo á primas, cada uno tenga por todavía lo que tinie. Mas [23] si lo puede el otro mostrar que lo tovo á primas por fitos, ó por otra cosa, non semeia [24] de razon, que por que la tovo estotro luengo tiempo, que la deve el otro perder. Onde aquel que la tomó por fuerza, ó por enganno, non deve nada empecer al otro. Mas

1 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *é*, y así en la ley.
2 Malp. 2. *algun fito fué mudado de su logar por los romanos.... demandado*, y así en la ley.
3 S. B. *trasmudada*, y así en la ley.
4 *Toled.* fitos antiguos. *Malp.* 2. antigos.
5 *Malp. 1.* alana.
6 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* por cada un fito, é por cada una sennal peche &c.
7 *Malp.* 2. XX.
8 *Malp.* 2. á su.
9 *B. R. 1.* mientre ara. *Malp.* 2. mientra ara,
10 *Esc. 1.* contienda sobre. *Toled. y Bex.* contienda. *Malp.* 2. contienda por.
11 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* montones.
12 *B. R. 1.* ereras.
13 *E. R. y Esc. 6.* pedras.
14 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* los árboles nacidos. *S. B. E. R. Esc. 3. 4. B. R. 2. y Bex.* taiados.
15 *Toled.* Si algun [1] omne oviere heredat en tierra de su vecino alende de los fitos, et non lo sopiese, non seyendo el vecino en la tierra, ó non lo sabiendo, asíque la tenga desque fué sennalada [2], et ninguna de amas las partes non pudiere probar que la labraba [3], et la esquilmaba, et que era suya manifiesta, et parecieren los fitos et las sennales antiguas á aquellos que las pesquiriesen, et conoscieren que eran sennales, é que eran dotri [4] por mucho tiempo por L. annos, ó mas, manteniente que los vecinos cataren los fitos, é los fallaren, deve perder luego lo que tomó [5], et nol deve prestar aquello que tomó luengo tiempo alende de los fitos. Mas esto &c.
16 *S. B. B. R. 1. 2. Esc. 4. 6. E. R. Bex. y Camp.* toma ó tiene eredat.
17 *S. B. y B. R. 1.* tiengan, *y así otras veces.*
18 *B. R. 1.* mantinente. *S. B.* manteniente.
19 *S. B.* longo.
20 *B. R. 1. S. B. Bex. Camp. Malp. 2. y Esc. 3.* aquello puede.
21 *Malp. 1. 2. Esc. 3. 4. E. R. Bex. y Camp.* la tovo.
22 *Esc. 3. Camp. y Bex.* la.
23 *Toled.* Mas si el que tiene es uno, et sus particiones non an parte en aquella heredat, et lo puede el otro mostrar &c. *Malp.* 2. Mas si el que lo tiene es uno, é sus porcionarios non an; *y lo demas como Toled.*
24 *S. B. y Malp.* 2. non semeia razon.

1 *Malp. 2. y Esc. 1. están conformes en esta variante con Toled., á excepcion de las variantes que se siguen.*
2 sennalada por mucho tiempo por L. annos, é mas, é nenguna dambas &c.
3 labraba, é la poblaba, é la esquilmaba.
4 dotri, manteniente.
5 tomó demas.

si alguno dellos lo [1] que quisiere aver no lo deve tomar por fuerza, mas demandarlo [2] por iudicio. E si lo tomare por fuerza, el otro lo deve [3] acusar por la fuerza, é vencerlo por forzador [4].

V. Antigua. [5] *Que si [6] algun fito fué mudado por los romanos en su tiempo, non deve depues seer demandado.*

Si [7] alguna partida de heredad, ante que los godos viniesen en la tierra, dieron á algun omne los romanos, ó vendieron, ó cambiaron [8], aquello deve seer estable en todas maneras [9]. Et quando non puede parescer por sennales, ó por fitos cuya deve seer la heredat, aquellos que ambas las partes escogeron [10] por avenidores, deven mandar cuemo sea aquela [11] cosa é aquela heredad partida entre elos: assíque el iuez deve facer iurar á los omnes antiguos [12] de la tierra que entienda [13] que lo saben, que muestren los fitos sin todo enganno. E nenguno non deve poner fito nuevo sin su compannero, ó sin su vecino. E si alguno [14] lo ficiere, si es omne libre, deve seer penado cuemo forzador. E si es siervo, é lo face sin voluntad de su sennor, reciba CC. azotes, y el sennor non aya nenguna calonna.

LIBRO XI.

De [15] los físicos, é de los mercadores de ultra mar, é de los marineros.

I. TITOL DE LOS FÍSICOS É DE LOS ENFERMOS [16].

I. Ley antigua. [24] *Que el físico [25] ó el sangrador non deven sangrar, ni melecinar la mugier, si los parientes non [26] estudieren delantre.*

Ningun físico non deve sangrar ni melecinar [27] muger libre, si non estudiere [28] hy su padre, ó su madre delantre, ó sus fiios, ó sus hermanos, ó sus tios [29], ó otros sus parientes, fueras [30] ende si la dolor le acoitare mucho, asíque non puedan atender á aquello sus parientes, y estonce [31] deven [32] estar los vecinos que son omnes buenos, ó

1 *Malp. 2. Esc. 4. 6. y Camp.* lo quisiere. *B. R. 2.* lo quiere.
2 *Malp. 2.* demándelo por iuicio.
3 *Esc. 1. 2. 3. 4. 5. 6. E. R. Camp. y Bex.* puede.
4 *B. R. 1.* forciador.
5 Antigua *falta en el Murc. Toled. B. R. 1. S. B. y Malp. 2.*
6 Murc. Bex. y Camp. *Que si alguna tierra fué mandada por los romanos en su tiempo, non deve despues seer demandada.* S. B. y B. R. 2. *Que si alguna tierra fué mudada por los romanos, non deve depues seer trasmudada.* B. R. 1. como S. B., sino que por *mudada* dice *mandada.* Esc. 3. 4. con Murc., sino que por *demandada* dice *trasmudada.*
7 *Esc. 1.* Si algun fito fué arrancado de su lugar ó alguna partida.
8 *Malp. 2.* camiaron. *Esc. 1.* ó camiaron ó partieron.
9 *Esc. 1.* á aquellos que los romanos testiguaren que lo deven haber. Et si non puede.
10 *Toled. S. B. y Malp. 2.* escogieron. *B. R. 1.* escuiron.
11 *S. B. y Malp. 2.* aquella, *y así despues.*
12 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* antigos.
13 *S. B. y Malp. 2.* entiende. *B. R. 1. y Esc. 1.* que lo entienden, é que lo saben.
14 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* E si fuere probado que alguno lo fizo en tiempo de los romanos, ó de los godos, si es ome libre deve seer penado cuemo mudador de fitos, é si es siervo &c.
15 Toled. EL XI. LIBRO *De los enfermos, et de los físicos, et de los mercadores.* Malp. 2. como Toled. sino que en vez de *mercadores* dice *mercaderos.* En S. B. y en B. R. 1. falta este epígrafe.
16 *E. R.* ET DE LOS SEPVLCROS.
17 B. R. 1. *estodieren*, y así en la ley. Malp. 2. *estudieren*, y así en la ley.
18 B. R. 1. *pletear*, y así en la ley y otras veces.
19 Malp. 2. *nub*, y así en la ley.
20 B. R. 1. S. B. y Malp. 2. *oios.*
21 B. R. 1. *enfraquece.*
22 B. R. 1. *disciplo.* S. B. *diciplo.* Malp. 2. *desciplo.*
23 B. R. 1. *metido.*
24 Ley antigua *falta en el Toled. y Malp. 2.*
25 S. B. y Malp. 2. *físico non deve.*
26 Toled. y S. B. *s'ovieren.*
27 *B. R. 2. y Esc. 6.* melicinar, *y así siempre.*
28 *S. B.* estidiere. *Malp. 1.* estidieren.
29 *S. B.* tios, ó sus nietos, ó otros.
30 *Esc. 3.* salvo ende.
31 *B. R. 1.* estuencia deven estar delantre los vecinos.
32 Malp. 2. deven hi estar.

sus siervos, ó sus siervas dela. E si dotra manera la melecinare, peche diez moravedis á sus parientes della, ó á su marido. Ca mucho aina podrie avenir que so tal corazon [1] podrie avenir algun enganno de maldade [2].

II. Ley antigua. [3] *Que los físicos non deven visitar los que son presos en cárcel, sin aquellos que los guardan.*

Ningun físico non deve visitar aquellos que son en cárcel sin aquellos que los guardan: porque [4] nol demanden quel les dé alguna cosa de [5] beber con que mueran con miedo de la pena. Ca si ge lo diesen, perecerie mucho la iusticia [6] por ende. E si algun físico lo ficiese [7], emiéndelo, é sea por ello penado.

III. Antigua. [8] *Que el físico deve pleytear con el enfermo.*

Si algun físico pleytea con el enfermo, por le visitar, é por le sanar de las plagas [9], deve veer la plaga, é la dolor: é pues [10] que la conosciere, pleyteye [11] con él, é que tome recabdo [12] por su aver.

IV. Antigua. [13] *Si el enfermo muere pues que ha pleyteado con el físico.*

Si [14] algun omne, é algun físico pleytea con el enfermo de le sanar sobre recabdo [15], sánelo quanto meior pudiere. E si por ventura murier el enfermo, nol dé [16] nada al físico de quanto con él pleytear, nin nenguna de las partes non deven mover [17] contra la otra [18].

V. Antigua. [19] *Si algun físico tuelle la nube de los ojos.*

Si algun físico tolliere la nube de los ojos, deve aver cinco [20] sueldos por su trabaio.

VI. Antigua. [21] *Si el omne libre ó el siervo muere, ó enflaquece por la sangría.*

Si algun físico sangrar algun omne libre, si enflaqueciere [22] por sangría, el físico deve pechar C. é L. sueldos. E si muriere metan el físico en poder [23] de los parientes que fagan dél lo que quisieren. E si el siervo enflaqueciere, ó muriere por [24] sangría, entregue otro tal siervo á su sennor.

VII. Antigua. [25] *Quanto deve dar el discípulo [26] al físico quel demuestra.*

Si algun físico toma algun omne por [27] mostrar [28], deve aver doce sueldos por su trabaio.

VIII. *Si el mal físico deve seer metido [29] en la cárcel.*

Nengun omne non meta físico en cárcel, maguer que non seya conocido, fueras ende por omecillo. E si deviere alguna cosa, dé buen fiador.

II. TITOL DE [30] LOS QVE QVEBRANTAN LOS MONVMENTOS.

I. *De los [31] que facen danno en los monumentos de los muertos.*

II. *Si algun omne furta monumento de muerto.*

---

1 *Toled.* condicion. *B. R.* 2. su tal razon.
2 *Esc.* 6. *y Toled.* maldat.
3 Ley antigua *falta en el Toled. Malp.* 2. *y Esc.* 6.
4 *Toled.* porque nol manden alguna cosa que les den de beber con que mueran &c. *Esc.* 3. porque non demanden que llos dé alguna cosa á beber con que mueran con miedo &c.
5 *S. B.* pora beber.
6 *S. B. y Malp.* 2. la iusticia. *B. R.* 1. de la iusticia.
7 *Esc.* 1. lieve la pena que es contenida en los judicios que son puestos ante el comun; et qualquier físico que fué osado de lo facer reciba muerte. *Y acaba la ley.*
8 Antigua *falta en el Murc. Toled. S. B. Malp.* 2. *B. B.* 2. *E. R. Esc.* 4. *y* 6.
9 *Toled. y Malp.* 2. llagas... llaga.
10 *Malp.* 2. *y S. B.* depues.
11 *Malp.* 2. pleytee.
12 *S. B.* recaudo.
13 Antigua *falta en el Murc. Toled. B. R.* 1. 2. *S. B. Malp.* 2. *E. R. Esc.* 4. *y* 6.
14 *Esc.* 4. *Malp.* 1. *y B. R.* 2. Si algun físico pleytea.
15 *B. R.* 1. *y S. B.* recaudo.
16 *Esc.* 4. *Bex. y Camp.* den.
17 *B. R.* 2. *y Esc.* 3. mover caloña contra el otro.
18 *B. R.* 1. *y Malp.* 2. contra el otro.
19 Antigua *falta en el Murc. Toled. B. R.* 1. 2. *S. B. Malp.* 2. *Bex. E. R. Esc.* 4. *y* 6.
20 *M.* X. sueldos. *Esc.* 4. C. sueldos.
21 Antigua *falta en el Murc. Toled. B. R.* 1. 2. *S. B. Malp.* 2. *E. R. Esc.* 4. *y* 6.
22 *B. R.* 1. enflaquecir.
23 *Toled. y Malp.* 2. entre los parientes.
24 *S. B. y Malp.* 2. por la sangría.
25 Antigua *falta en el Murc. Toled. B. R.* 1. 2. *S. B. Malp.* 2. *E. R. Esc.* 4. *y* 6.
26 B. R. 1. *descípulo.* S. B. *disciplo.* Malp. 2. *deciplo.* M. *desciplo.*
27 *B. R.* 1. para amostrar.
28 *B. R.* 2. *Esc.* 1. *y* 4. demostrar.
29 S. B. y Malp. 2. *metudo en carcel.*
30 *Esc.* 1. DE LOS QVE DESPOYAN LOS MVERTOS, ET LOS SACAN.
31 Malp. 2. *De los que facen danno en los sepulcros de los muertos.*

I. *De los que facen danno en los monimentos de los muertos.*

Si algun omne quebranta monumento de muerto, ó despoja [1] al muerto de los vestidos, ó de los ornamientos que tiene, si es omne libre el que lo faz, peche una libra de oro á sus herederos [2] del muerto, y entregue quantol tomó. E si el muerto non oviere herederos, peche la libra [3] del oro al rey, é todo lo quel tomó, é demas reciba CC. [4] azotes. E si es siervo reciba CC. azotes, é sea cremado [5] en fuego ardiente [6], y entregue lo que tomó.

II. Antigua. [7] *Si algun omne furta monumento de muerto.*

Si algun omne furta monumento [8] de muerto, si por ventura lo quiere pora sí, peche doce [9] sueldos á los parientes del muerto. E si lo ficiere el siervo de [10] mandado de su sennor, el sennor faga emienda por el siervo. E si lo ficiere sin mandado del sennor, reciba C. azotes, y entregue lo que levó en su logar á su cuerpo del muerto.

III. TITOL DE LOS MERCADORES [11] QVE VIENEN DE VLTRA [12] PORTOS.

I. [15] Antigua. [16] *Si el mercadero que viene dultra [17] portos vende cosa de furto.*

Si el mercadero dultra portos vende oro, ó argento [18] á omne de nuestro regno, ó pannos, ó vestidos, ó otras cosas, si las cosas fueren compradas en razon convenibliemientre, maguer que seyan de furto, el qui las compró, maguer le seyan probadas de furto, non deve aver nenguna calonna.

II. Ley antigua. [19] *Que los mercadores dultra portos [20] deven seer iudgados por sus iueces, é por sus leyes [21].*

Si los mercaderos dultra portos an algun pleyto entre sí, ningun iuez de nuestra [22] tierra non le [23] deve iudgar; mas responder deven segund sus leyes [24], é ante sus iueces.

III. Antigua. [25] *Si el mercadero dultra portos lieva consigo siervo de nuestro regno.*

Ningun mercadero defendemos que non lieve consigo siervo [26] de nuestro regno. E si alguno lo ficiere, peche al rey una libra doro, é demas reciba C. azotes.

IV. *Si el mercadero dultra mar da alguna cosa á algun siervo de nostro regno, que le lieve su mercadería.*

Si algun [27] omne mercadero dultra portos tomare algun siervo de nuestro regno que le lieve sus mercaderías [28], por cada anno dél tres moravedís por su trabaio, é á cabo del plazo entregue el siervo á so sennor.

1 *B. R. 1.* despueia. *Malp. 2.* despoia.
2 *B. R. 1.* parientes.... parientes.
3 *Malp. 2. B. R. 2. Esc. 6. y E. R.* libra doro.
4 *B. R. 2. Esc. 3. y 4.* C. azotes.
5 *Toled. B. R. 1. y Malp. 2.* quemado.
6 *S. B.* ardente.
7 Antigua *falta en el Murc. Toled. B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. E. R. Esc. 4. y 6.*
8 *S. B.* monumiento.
9 *Malp. 2.* II. *B. R. 1.* VII.
10 *Esc. 6.* por.
11 *S. B. Esc. 4. 6. B. R. 2. y Malp. 2.* MERCADEROS DVLTRA PORTOS.
12 *S. B.* DVLTRA PVERTOS, *y así en la rúbrica de la ley I.*
13 S. B. *vecinos.*
14 Malp. 2. *que lieve su merchandía.* S. B. *que le lieve.*
15 Antigua *falta en el Murc. Toled. S. B. B. R. 1. 2. Malp. 2. E. R. Esc. 4. y 6.*
16 *S. B. antes de este epígrafe dice:* Ley antigua.
17 B. R. 2. *dultra mar.*
18 *B. R. 1. y Malp. 2.* argente.
19 Ley antigua *falta en el Toled. Malp. 2. y E. R.*
20 Malp. 2. Esc. 1. y 3. *d'ultra mar.*
21 B. R. 1. *lees*, y así otras veces.
22 *Esc. 6.* nuestro regno.
23 *S. B. Malp. 2. B. R. 2. E. R. Esc. 4. y 6.* les.
24 *B. R. 1.* leys, *y así otras veces.*
25 Antigua *falta en el Murc. Toled. B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. E. R. Esc. 4. y 6.*
26 *Malp. 2. y Esc. 1.* mancebo, *y así despues.*
27 *Malp. 2.* Si algun mercader.
28 *B. R. 1. 2. Malp. 2. Esc. 4. y 6.* merchandías.

LIBRO XII.[1]

De devedar los tuertos, é derraygar las sectas é sus dichos.

I. TITOL DEL ATEMPLAMIENTO [2] DE LAS LEYES DE TODOS LOS HEREJES [3], É DE TODOS LOS IVYCIOS DESFECHOS.

I. El Rey Don Reccaredo [8].

Cuemo el rey manda á sus ieuces que sean mesurados en dar el iuicio.

Nos, que ponemos pena á la maldad de los omnes, qual devemos, conviénenos que ayamos merced de los mezquinos [9], cuemo plega [10] á Dios. E por esto defendemos [11] á todos los iueces que son en nuestro regno, que an poder de iudgar [12], é los [13] mandamos por la virtud de Dios, que es poderoso sobre todas las cosas [14], que en todos los pleytos, y en todas las cosas se trabajen [15], y ayan cuidado de saber la verdade, é que terminen [16] todos los pleytos, assí del rico, cuemo del pobre: que non caten á la persona de ninguno. Mas todavía esto les mandamos, que contra los omnes viles, que son pobres, que atiemplen [17] la pena de las leyes en alguna cosa [18] á los pobres Ca si lo quisieren todo afincar [19], cuemo manda el derecho, en ningun tiempo non farien nenguna merced.

II. *Que ningun omne que a en su poder, ó en su guarda el pueblo, que lo non agrave de despensas, nin de cojechas, nin de* [20] *otras cosas.*

Todos los omnes de nuestro regno que nos queremos defender, non establecemos nos nuestras leyes, sinon por que non ayan ninguna sospecha de recebir danno. Ca ¿qual [21] omne ama mas iusticia, ó á nos que aquel que ha piedad del pueblo? ¿ó quien [22] ha voluntad de los gobernar [23] con derecho? E por ende establescemos nos por estas [24] nuestras leyes, é mandamos que ningun conde, nin ningun rico omne [25], ni otro omne poderoso non agrave [26] nuestro pueblo de coytas [27], nin de costas, nin de despensas, nin de labores por facer su provecho, nin tome cebada de cibdade [28], nin de la tierra. Ca esto bien sabiemos [29] nos, de [30] quando ordenamos algunos iueces, ó algunos poderosos, luego les damos abastadamientre por [31] que vivan. E otrosí man-

1 En el códice Murciano, ni en B. R. 1. 2. S. B. E. R. Esc. 4. y 6. no hay epígrafe del libro. El Toled. dice: LIBRO XII. *De toller las malas sectas de los herejes.* Malp. 1. *De los herejes, é de los judíos, é de las sectas.* Malp. 2. LIBRO XII. *De toller las sectas é las companneras de los ereges.*

2 *B. R. 1.* DEL ATEMPTAMIENTO DE LAS LEES. *S. B.* DEL ATEMPRAMIENTO DE LAS LEYES. *Malp. 2.* DE ENDREZAR LOS IVICIOS DE LAS LEYES.

3 *M.* É DE TODOS LOS JVDÍOS DEFFECHAS.

4 S. B. *iudicio.*

5 Malp. 2. y B. R. 1. *agravie*, y así en la ley.

6 B. R. 1. y Malp. 2. *despesas*, y así en la ley y otras veces.

7 S. B. y Malp. 2. *coiechas*, y así en la ley. B. R. 1. *coytas*, y así en la ley.

8 *En el Toled. y Malp. 2. falta la suscripcion.*

9 *Malp. 1. B. R. 1. y S. B.* mesquinos.

10 *B. R. 1. S. B. Camp. y Esc. 3.* plaga.

11 *Malp. 2.* coniuramos.

12 *B. R. 1.* iudgar los mandados de Dios.

13 *S. B. y Malp. 2.* les. . . vertud.

14 *S. B.* las cosas del mundo.

15 *S. B.* se trebaien. *B. R. 1.* se trabayen.

16 *B. R. 1.* determinen.

17 *B. R. 1.* templen. *S. B. y Malp. 2.* atiempren.

18 *Malp. 2.* cosa quanto mas á los pobres.

19 *B. R. 1.* aficar.

20 Toled. *ni de otras labores de las nuevas leyes.* S. B. Camp. B. R. 2. Esc. 1. 4. Malp. 1. y 2. *nin de otras labores.* B. R. 1. *nin de otros labores.*

21 *E. R. y B. R. 2.* aquel.

22 *B. R. 2.* é que ha.

23 *Malp. 2.* gobernar derecho.

24 *S. B. y Malp. 1.* por esta nueva ley. *Malp. 2. E. R. B. R. 2. Esc. 1. 3. y 4.* por esta nuestra ley.

25 *Esc. 3. y B. R. 2.* nin nengun merino, nin otro ome poderoso.

26 *B. R. 1. y Malp. 2.* agravie.

27 *Toled.* cueitas. *B. R. 2.* coiechas.

28 *Malp. 2.* de la cibdad. *B. R. 1.* de ciudat.

29 *B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. E. R. Esc. 1. 4. 6. y Camp.* sabemos nos que quando.

30 *Esc. 1. 3. Malp. 1. y Camp.* que.

31 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* en que vivan.

damos, que aquellos que defienden nuestro patrimonio, ó nuestras cosas, que non ayan nengun poderío sobre los omnes de la tierra, nin les fagan ningund [1] tuerto. Mas si algund omne de la tierra oviere algun pleyto dalguna demanda contra nuestro siervo, aquel que es defendedor de nuestro patrimonio, ó de nuestras cosas, pues que lo sopiere, fágalo ir antel iuez de la tierra, ó de la provincia, que sepa el pleyto, é faga emiendar [2] el tuerto á cada uno. E mientra que nos avemos cuidado de los que tienen nuestra tierra en guarda, entendemos que los merinos, é los mayordomos nuestros son mudados cada anno: é desto nasce [3] grand danno á nuestros pueblos. E por esto [4] establecemos que ningund merino, nin ningund mayordomo, pues que fuere ordenado pora defender la tierra, que lo [5] seya por todavía, é que non seya mudado, assí cuemo es establescido que non dé ningund ruego [6] al iuez que lo ordena: ni él non tome nada de él. E si algun iuez esta nuestra constitucion [7] non quisiere guardar [8], pierda su dignidade, é demas peche al rey diez libras de oro. E los [9] sacerdotes aquello mandamos en poder [10] Dios, pues que sopieren que los iueces non quieren guardar esta nuestra ley, si lo non ficieren á nos luego saber, sepan [11] que ellos habrán la pena que fué establecida en el conceio, é de mas entrénguenle [12] de suyo quanto perdieren los pobres, porque lo non quisieron decir.

III. [13] *Del poder que an los obispos de mandar, é de amonestar á los alcaldes quando iudgan algun tuerto.*

Los obispos que puso Dios por pastores, é les dió poder de aver piedat de los mezquinos, é de los malcaidos, coniurámoslos por Dios el padre sancto que ellos amonesten á los alcaldes, é los anuncien que non fagan tuerto, nin demas á ningun omne del pueblo con sus iuicios torticeros: é que los castiguen, é los conseien que desfagan los iuicios que iudgaren con tuerto, é que los tornen al derecho, é á la verdat [14]. Et si algun alcalde, ó algun defensor, ó otro de qual dignidat quier, que aya poder de iudgar, diere algun iuicio tuerto en alguna cosa, estonce el obispo daquella provincia deve llamar al alcalde de la tierra, do acaesció aquel tuerto, é que es acusado daquel tuerto, con los sacerdotes, é con los buenos omnes legos, é iudgar antel alcalde torticero, é ante los otros todos aquella demanda segunt el derecho. Et si el alcalde se defendiere por alguna razon torticera, é non quisiere desfacer el iuicio que iudgó, amonestándolo el obispo de se convertir dello, é non lo quisiere meiorar segunt el derecho, é porfiare, é fuere rebelle que su iuicio vala; estonce el obispo puede iudgar el pleyto daquel que recibió el tuerto, como toviere por derecho: é faga ende un escripto, en que trate [15], en qué iudgó el alcalde tuerto, é qué emendó el obispo, é qué fizo, é envie al rey el escripto, ó el traslado del iuicio que iudgó, con el que recibiera el tuerto que emendó. E el rey depues que lo entendiere, que mande que sea firme el iuicio, é estable, é que entienda á qual dambas las partes iudgó derecho. Et si el alcalde torticero defendiere al que recibiera el tuerto, que non vayan [16] al rey, é lo porlongare, porque lo non sepa el rey, é fuere probado el tuerto contral alcalde, peche al rey una libra doro.

II. TITOL [17] DE LOS HEREGES [18], É DE LOS JVDÍOS, É DE LAS SECTAS.

I. *Que depues [19] que las leyes fueron dadas á los fieles de Dios, conviénenos á [20] facer ley á los non fieles.*

II. *De toller los yerros de todos los hereges.*

III. *De las leyes que fueron dadas por la maldade [21] de los judíos.*

1 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* nengun.... algun, *y así otras veces.*
2 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* emendar.
3 *Malp. 2.* nace.
4 *Esc. 1. y 3.* ende.
5 *B. R. 1. y S. B.* que lo sea, *y así otras veces. Malp. 2.* que lo sea todavía.
6 *Malp. 2.* ruego al alcalde, nin él non tome nenguna cosa dél.
7 *B. R. 1.* costitucion.
8 *Malp. 2.* aguardar.
9 *Malp. 2.* E á los.
10 *B. R. 1. 2. S. B. Malp. 1. 2. E. R. Esc. 1. 4. 6. y Camp.* en poder de Dios.
11 *B. R. 1. y Camp.* saban.
12 *Malp. 2.* entréguenlo de lo suyo quanto perdieron. *B. R. 2.* entreguen de lo so.
13 *Falta esta ley en el códice Murc. B. R. 1. 2. S. B. Malp. 1. Esc. 3. 4. 6. E. R. y Camp.*
14 *Malp. 2.* verdad.
15 *Malp. 2.* trade.
16 *Malp. 2.* vaya.
17 *Toled.* EL TÍTVLO II. DE DESRAIGAR LA CREENCIA DE LAS SECTAS DE LOS HEREJES, ET DE LOS JVDÍOS QVE SE FACEN CHRISTIANOS, ET LOS APÓSTATAS QVE STORNAN EN ERROR. *Sus capítulos son X. et VII.*
18 *B. R. 1.* HERECHES.
19 B. R. 1. *Que desque.* S. B. *Que pues que*, y así en la ley.
20 Malp. 2. *de facer*, y así en la ley.
21 B. R. 1. y S. B. *maldat.* Malp. 2. *maldad.*

El Rey Don Flavio [10] Rey de Dios.

I. El Rey Don Rescindo Rey de Dios.

Que depues [11] *que las leyes fueron dadas á los fieles de Dios, conviénenos á facer ley á los non fieles.*

Fasta [12] enesaquí nos guardamos de las culpas de los judíos, que son muchas, é ordenamos cuemo fuesen emendadas las sus maldades, que son muchas, é sin mensura. Ca la nuestra entencion fué fasta [13] enesaquí, é nuestro trabajo, por defender la cosa que non conviene [14], é defacer [15] las cosas que eran mal fechas: que pues que la ley entendió la mala [16] voluntad de los omnes, luego ordenó cuemo emendasen las malas costumbres, é tolliesen los malos [17] fechos. Mas todo esto non ficiemos nos por al, si non [18] por la eglesia [19] de Dios vivo que tiene omnes cubiertos [20] de muchas naciones sub [21] sí, é tiénelos ayuntados su [22] una fée. Ca en [23] la ley, é en la virtud de Dios avemos nos nuestra fuerza, é somos exâltados en la tierra, é por [24] la virtud de Dios tollemos á los omnes [25], que non pequen á las [26] veces por miedo de pena, á las veces por miedo de iusticia. Ca apocamos los malos fechos todavía á las veces tempradamientre [27] poco á poco, á las veces derraygando [28] todo. E non seguimos solamientre las buenas costumbres [29], é las razones de los omnes poderosos, é de los ricos [30], en faciendo leyes sobre las culpas de los omnes de nuestro pueblo; mas demas, tomando las reglas, é los exiemplos [31] de los sanctos padres que fueron por todo el mundo. Asíque la nuestra obra [32] fuese fecha á semeianza [33] de la dellos: é que por esto entendiese el pueblo de nuestro regno, que las nuestras leyes eran honestas, é convenibles: porque defienden las culpas, é las maldades de los omnes manifiestamientre, é porque semeian á los mandados, é á las costumbres [34], que ficieron los sanctos padres. E desto nos fiamos, que avrémos dos gualardones [35] de Dios: el uno que tenemos nuestro pueblo, é nuestro regno en paz: lo al que depues que saliremos [36] deste mundo avrémos buen gualardon de Dios. E depues que esta melecina fuere puesta en los cristianos de sancta [37] fée, assí cuemo en los

1 Malp. 2. *el yerro.*
2 B. R. 1. y S. B. *circunciden.*
3 Malp. 2. *los judíos que tornan de cabo á su ley*, y así en la ley.
4 B. R. 1. *contra la ley*, y así en la ley.
5 B. R. 1. y S. B. *circunciden*, y así en la ley.
6 B. R. 1. *apeguen.* S. B. y Malp. 2. *alleguen*, y así en la ley.
7 Malp. 2. *el iudío.*
8 B. R. 1. *costitucion*, y así en la ley.
9 *En el Murc. se hallan estos dos epígrafes, y no las leyes; de las quales la primera la trae el Esc. 3.*
10 *En el Toled. falta la suscripcion.* Flavio Rescindo.
11 B. R. 1. *Que pues que.*
12 *B. R. 1.* Ata aquí nos guardemos. *B. R. 2.* Ata enesaquí.
13 *B. R. 1.* ata aquí. *E. R. Esc. 4. y 6.* fasta aquí.
14 *B. R. 1.* que non tornen, é desfacer.
15 *S. B. B. R. 2. Malp. 1. Esc. 4. y 6.* é desfacer. *Malp. 2.* é de desfacer.
16 *S. B.* la maldad.
17 *S. B.* los malfechos.
18 *Toled. y Malp. 2.* sinon porque la eglesia de Dios vió que teniemos omes cubiertos de muchas naciones, é teníenlos ayuntados so una fe. Ca en ella et en la virtud de Dios &c.
19 *Murc. dice*: Dios vio.
20 *B. R. 1.* cobiertos. *S. B. Esc. 4. y E. R.* encubiertos.
21 *S. B. y E. R.* so sí. *B. R. 1 2. y Esc. 6.* su sí.
22 *B. R 1. S. B. Esc. 4. y E. R.* so una fe.
23 *B. R. 1. Malp. 1. y S. B.* en ella, é en la vertude.
24 *S. B. Esc. 4. E. R. y Malp. 2.* é por ella, é por la.
25 *Esc. 1.* malos. *Esc. 3.* malos homes.
26 *Esc. 1. y 3.* á las veces por miedo de iusticia.
27 *B. R. 1.* templadamientre.
28 *B. R. 1. 2. S. B. Malp. 1. 2. y Esc. 4.* derraygándolo.
29 *B. R. 1.* costumnes.
30 *Malp. 2.* clérigos.
31 *B. R. 1.* enxiemplos. *S. B.* exemplos.
32 *Toled. y Malp. 2.* huebra. *S. B. y Esc. 4.* la nuestra ley é la nuestra obra.
33 *B. R. 1. y Malp. 2.* semeianza.
34 *B. R. 1.* costituciones. *S. B. Malp. 1. 2. Camp. Esc. 1. y 3.* constituciones.
35 *B. R. 1. y Malp. 2.* galardones, *y así otras veces.*
36 *Toled. Malp. 1. y S. B.* saliéremos. *Malp. 2.* saliermos.
37 *B. R. 1. 2. Malp. 1. 2. Esc. 4. 6. E. R. y Camp.* de la santa fe.

nuestros miembros, é la paz fuer ordenada, assí cuemo deve, en nuestro regno, y en nuestra gente, é segundo [1] caridade por la virtud de Dios, cometremos [2] nuestros enemigos de la sancta fée, é segudarémos los [3] envidiosos de la fée, é vencirémos [4] nuestros adversarios [5], é perseverarémos bien contra ellos: assíque con la virtud de Dios los desmenuzarémos [6], assí cuemo el viento faz al polvo [7] ante sí, é los defarémos [8], cuemo el lodo es defecho [9] en el campo; é ganarémos [10] dellos por la eglesia de Dios, é pora [11] la fée de los cristianos. E pues que los fieles de Dios toviérmos en paz, é los non fieles tornaremos á concordia, que crezca la nuestra loor, y el nuestro precio, é con la virtud de Dios [12], que crecentemos [13] nuestro regno.

II. *De toller los yerros de todos los errados* [14].

La virtud [15] de Dios, y el su conseio, é la su piadad [16], que se nos demostró [17] en nuestro tiempo, assí cuemo nos entendemos [18] por los tiempos que son pasados, tollió, é derraygó [19] la maldade [20] de los malos, é de los errados de nuestro regno fasta enesaquí: mas por tal que en los nuestros dias non avenga el tiempo de [21] qual dixo el apóstol san [22] Paulo: "Tiempo será que los »omnes non quieran [23] buena doctrina; mas »querrán vivir segun sus voluntades, é bus»carán maestros que les fagan rascar las »orejas [24], é non querrán oir la verdad, ni »el derecho, é oirán [25] las fablas, é las va»nidades." Por endè nos conviene que las cosas que son de la fée verdadera, que las defendamos por nuestra ley de las tiniebras [26] de los que las quieren contradecir. E si por ventura algund yerro se levanta contra ela, que sea desfecho por nuestra ley. E por ende defendemos, que ningund omne de ninguna [27] gente, si quier [28] de nuestro regno, ó estranno [29], ni de otra tierra, non ose disputar [30] paladinamientre, nin á furto, que lo faga por mala entencion contra la sancta fée de los cristianos, la fée que es una sola verdadera: nin seya osado de la contrallar [31], nin nengund omne non ose despreciar los evangelios, nin los sacramentos [32] de sancta eglesia [33]: nin nengund omne non desprecie los establecimientos [34] del apóstol: [35] ningun omne non seya osado de quebrantar los mandamientos que ficieron los sanctos padres antiguamientre: ningun omne non sea osado de despreciar los establecimientos de la fée, que facen aquellos que agora son: nengun omne non ose murmurar contra ningun santo, nin contra los sacramentos de la sancta fée: nin [36] cuídelo en su corazon, ni lo diga por la boca; ni lo contradiga; nin lo contienda; nin lo dispute contra ninguno. E qualquequier persona que venga contra esto, nin contra nenguno destos defendimientos [37], pues que fuere sabido [38], si quier seya [39] poderoso, si quier de menor guisa, pierda la dignidad, é la ondra que oviere por siempre, é toda su buena, é todo lo que oviere. E si fuere omne lego, pierda su ondra toda, é seya despojado [40] de todas sus cosas, é seya echado de la tierra por siempre, si se non quisiere repentir, é vevir segund el mandamiento de Dios.

III. [41] El Rey [42] Don Rescindo.

De las leyes que fueran [43] *dadas por la maldade de los judíos.*

Defendudas [44], é tollidas todas las maldades

1 *Malp.* 2. segund caridad. *S. B.* segundo caritat.
2 *B. R.* 2. converterémos.
3 *Toled.* enemigos de la santa fe. *Malp.* 2. enemigos de la fe.
4 *B. R.* 1. *S. B.* y *Malp.* 2. vencerémos.
5 *B. R.* 1. aversarios.
6 *Camp.* menuzarémos.
7 *Malp.* 2. puelvo. . . . desfazremos.
8 *Toled.* desfacerémos.
9 *Malp.* 1. 2. *Toled. S. B.* y *B. R.* 1. desfecho.
10 *Esc.* 3. é ganarémos vitoria dellos.
11 *S. B.* por.
12 *Malp.* 1. 2. de Dios acrecentarémos.
13 *S. B. B. R.* 2. *Esc.* 1. 3. y 6. acrescentemos. *E. R.* acrecentarémos. *Esc.* 4.. acrescerémos.
14 Toled. Esc. 1. 4. 6. E. R. S. B. B. R. 2. Malp. 1. 2. y Camp. *hereges.*
15 *Malp.* 2. vertud, *y así otras veces.*
16 *B. R.* 1. *S. B.* y *Malp.* 2. piedad.
17 *Esc.* 3. mostró.
18 *Toled.* y *Malp.* 2. entendiemos.
19 *B. R.* 2. dimigó.
20 *Toled.* maldat.
21 *Esc.* 3. del.
22 *B. R.* 1. *S. B.* y *Esc.* 3. Santiago.
23 *S. B. E. R. Esc.* 4. y 6. querrán vevir per buena doctrina; mas querrán.
24 *B. R.* 1. *S. B.* y *Malp.* 1. 2. oreias.
25 *Malp.* 2. oir, *B. R.* 1. oir las faulas. *S. B.* é querrán oir las fablas é las vanidades.
26 *S. B.* tiniebras.
27 *Malp.* 2. de nuestra yente.
28 *S. B.* si quisiese.
29 *B. R.* 1. estranio.
30 *B. R.* 1. y *Malp.* 2. desputar, *y así otras veces.*
31 *B. R.* 1. contrariar.
32 *S. B.* y *E. R.* sagramientos, *y así otras veces.* Malp. 1. *sagramentos.*
33 *B. R.* 1. *Esc.* 1. y *S. B.* iglesia.
34 *B. R.* 1. establescimientos, *y así otras veces.*
35 *Esc.* 1. nin.
36 *Malp.* 2. ni lo cuede.
37 *B. R.* 1. y *Malp.* 2. defendemientos.
38 *Toled. Malp.* 2. *Esc.* 1. y 3. sabudo.
39 *Toled. B. R.* 1. 2. *Malp.* 1. 2. *Esc.* 4. 6. y *E. R.* si quier sea poderoso, siquier dórden, pierda la dignidat &c. *S. B.* si quier sea poderoso, si quier ordenado, pierda la dignidat &c.
40 *B. R.* 1. y *Malp.* 1. 2. despoiado. *S. B.* despoderado.
41 *En el Esc.* 3. *falta esta ley.*
42 *En el Toled. Malp.* 1. 2. y *Esc.* 1. *falta la suscripcion. S. B.* El Rey D. Reciendo.
43 B. R. 1. S. B. Malp. 1. 2. y Toled. *fueron.*
44 *Malp.* 2. Defendidas. *B. R.* 1. Defendidas y toydas.

de los ereges descomulgados [1], agora entendemos que avemos dordenar specialmientre de las maldades que facen algunos en nuestros días. Ca pues que por la virtud de Dios, é por sus palabras son deraygados [2] todos los ereges, por la maldade [3] de los judíos [4] solamientre entendemos que el nuestro regno es ensuciado: onde la [5] queremos vengar, é penar por la merced de Dios, é mantener nuestra fée [6] en paz, la qual semeia á los gentiles follia [7], é á los judíos escándalo. Mas nos que creemos en la [8] fée por la virtud de Cristo, que es sapiencia del padre, por la su merced queremos poner término á los yerros antiguos [9], é destaiar á los que han de venir. E por ende establescemos, é mandamos en esta ley, validera [10] por siempre, que las nuestras leyes que nos ficiemos, é las que ficieron los otros reyes nuestros antecesores, é que demostraron contral enganno, é contra las personas de los judíos, que valan todavía, é [11] sin todo corrompimiento [12] seyan guardadas. E si algun judío fuere probado que las quebranta, deve auer la pena, y el danno, é la justicia [13] que yace specialmientre en las leyes de fondo [14].

IV. El Rey Don [15] Reccesuindo.

De toller los yerros de los judíos.

Nengun judío non [16] blasme, ni en ninguna manera dexe la santa fée de los cristianos, la qual recibieron los santos [17] por el lavamiento [18] del batismo [19]: nin nenguno non la contralle [20], nin de fecho, ni de dicho. Ninguno non sea osado de venir contra ella nin en ascuso [21], nin en manifiesto. Ninguno non se entremeta [22] de foyr [23], ni de se asconder por la non recebir. Ningun judío non cuide [24], nin aya fuerza [25] de tornar de cabo á la su erranza [26], nin á la su descomulgada ley. Ninguno non [27] tenga en su corazon, nin lo diga [28] de la boca, ni lo amuestre [29] del fecho la engannosa ley de los judíos, que es contrallosa [30] á la de los cristianos. Ninguno non asme, nin cuide quebrantar, nin murmurar contra los establecimientos de los cristianos, que son fechos públicamientre. Ninguno non encubra aquel que es sabidor de las cosas que son defendudas, ó que las face. Ninguno non detarde [31] de descubrir [32] á aquel que los encubre, é que diga el logar o se lo [33] encubre. Ca todos aquellos que traspasen aquello que nos estableciemos de suso, abrán [34] la pena que es establecida en la ley.

V. El Rey Don [35] Recindo.

Que los judíos non fagan su pascua segund su ley.

Ningun [36] judío non faga su pascua [37] en la quarta décima luna de ningun mes, nin faga fiesta en aquellos dias qne an costumbrados [38]: nin guarden ningun [39] dellos las fiestas mayores, ó menores, segund su yerro antiguo. Ningund dellos non guarde las ferias, nin los sábados [40], nin las otras fiestas daquí adelantre: nin seya osado de las ordenar [41], nin de las tener daquí adelantre. Ca si alguno dellos fuere fallado en esto, reciba [42] la pena, é la vindicta que es establecida especialmientre.

VI. *Que los judíos non se casen segund su ley.*

Ningun [43] judío non seya osado de se ca-

1 *B. R. 1.* descomungados, *y así otras veces.*
2 *B. R. 1.* dereygados. *Camp.* desaraygados. *Esc. 1.* desraygados.
3 *Toled.* maldat.
4 *Esc. 1.* dellos.
5 *Malp. 1. 2.* lo.
6 *Toled.* nuestra ley.
7 *B. R. 1.* folía.
8 *E. R. Esc. 1. 4. 6. B. R. 2. y Camp.* ella por.
9 *B. R. 1. S. B. y Malp. 1. 2.* antigos, *y así otras veces.*
10 *Toled. y Malp. 2.* que vala. *B. R. 1. Malp. 1. y S. B.* valedera.
11 *Camp.* é que.
12 *B. R. 1.* corrompemiento. *S. B.* corrumpimiento.
13 *Toled. Camp. Esc. 1. 4. 6. E. R. Malp. 1. 2. y B. R. 2.* vindicta. *B. R. 1.* vendeyta, *y así otras veces.*
14 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* fondon. *B. R. 2.* sudo. *Camp.* fondos.
15 *En el Toled. falta la suscripcion. B. R. 1.* El Rey D. Rescindo.
16 *Toled.* non blasme nin fable mal en ninguna manera de la santa fe &c.
17 *Camp.* santos padres.
18 *Toled. y Malp. 2.* avenimiento del baptismo. *B. R. 1.* elevamiento del baptismo.
19 *S. B.* babtismo. *Esc. 3.* santo baptismo.
20 *B. R. 1.* contrarie.
21 *Toled. y Malp. 2.* escuso. *B. R. 2.* asconso.
22 *B. R. 1.* entrometa de fuyr.
23 *Malp. 2.* fuir.
24 *Malp. 2.* cuede, *y así otras veces.*
25 *B. R. 1.* fiucia.
26 *Toled.* erranza mala. *B. R. 1. y Malp. 2.* errancia. *Esc. 1.* creencia.
27 *Malp. 2.* no la tenga.... ni la diga.... ni la amuestre.
28 *Esc. 1. y 3.* por la.
29 *S. B.* demuestre de fecho.
30 *Toled. B. R. 1. y Malp. 2.* contrariosa.
31 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* tarde.
32 *B. R. 1. y Malp. 2.* descobrir.... que las.
33 *B. R. 1.* u se encubren. *S. B. y Esc. 3.* o se encubre.
34 *B. R. 1.* averán, *y así otras veces.*
35 *En el Toled. y Malp. 2. falta la suscripcion.*
36 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* Ningun judío que es fecho christiano non faga &c.
37 *S. B.* pasca.
38 *B. R. 1.* costumnados.
39 *Malp. 2.* nengunos.
40 *S. B.* sábatos.
41 *Esc. 3.* ondrar.
42 *Esc. 3. y Camp.* rescibirá.
43 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* Ningun judío que es fecho christiano &c.

sar [1] con su parenta [2], nin faga con ella adulterio, nin casamiento [3] fasta sexto grado. Ninguno non faga bodas, si non segund la costumbre de los cristianos. Ca si lo ficiere [4], seya penado, é reciba danno que puso sobre sí en su escripto.

VII. El Rey Don Reciendo [5].

Que los judíos non se circunciden.

Ningun judío [6] non faga circuncision de su carne, nin sofra [7] que otre [8] gela faga, nin ningun omne libre, nin siervo, nin franqueado, que sea de la tierra, ó estranno, non faga á sí, nin á otro tal denuesto [9] de su carne. Ca aquel que lo ficiere, ó que lo sofriere que gelo fagan, habrá la pena que es continuda [10] en la ley.

VIII. El Rey Don Rescindo [11].

Que los judíos non coman las vidas [12] segund su ley.

El apóstol san Paulo dice, que á [13] los omnes, que son limpios [14] de fée, todas las cosas les son limpias: é aquellos que son ensucizdos [15] de los que non son fieles, ninguna cosa non es limpia. Por ende es derecho, que la sucidumbre [16], que es mas sucia que todas las otras sucidumbres [17], é demas yerro, deve seer desfecha [18], y echada de entre los cristianos. Por ende establecemos, que ningun judío non departa unos [19] comeres de los otros, segund su costumbre, segund [20] es uso que solien aver [21]. Ninguno non dexe de comer, cuemo [22] non deve, las cosas que segund su natura aparecen buenas. Nenguno non tome un comer, é dexe otro, si non cuemo manda la costumbre de los cristianos. E si á alguno le fuere probado que pasa el mandado desta ley, avrá la pena que es establecida en la ley.

IX. Recesvindo [23] Rey.

Que los judíos non deven facer tormentar los cristianos.

Establescemos especialmientre en este decreto [24] que ningund judío en ningund [25] pleyto non pueda seer testimonio contra cristiano; maguer que seya siervo el cristiano [26]: nin en ningun pleyto non pueda facer tormentar el cristiano, nin acusar. Ca desguisada cosa semeia, que la fée daquellos que non son fieles, vala mas que la fé de los fieles, é los miembros de Cristo someter á aquellos que son sus adversarios. Mas si los judíos ovieren entre sí algun pleyto, pueden seer testimonios el uno contra el otro, é contra sus siervos, segun la ley, é delantre iueces cristianos pueden demandar, ó acusar.

X. El Rey Don Recesvindo [27].

Que los judíos non deven seer testimonios contra los cristianos.

Si el que miente delante los omnes es difamado [28], é ha de seer penado, ¿quanto lo deve mas seer aquel que es probado que face enganno contra la fé de Dios? E tales non deven seer recibidos en testimonios contra los cristianos. E por ende defendemos, que los judios, quier seyan babtizados, quier non, non puedan seer testimonios contra los cristianos. Mas los que nacieren [29] destos atales, si fueren de buenas costumbres, é de buena fé, pueden decir el [30] testimonio con verdad entre los cristianos, en tal manera que el sacerdot, ó el rey, ó el iuez ayan probadas [31] las costumbres [32], é la fé dellos.

1 *Esc. 1.* de se casar segund su ley.
2 *B. R. 1. S. B. Malp. 1. 2. Esc. 1. 3. y Camp.* parienta.
3 *S. B. B. R. 2. Malp. 1. Esc. 3. 4. 6. y E. R.* encesto.
4 *B. R. 2.* feciere, recibirá danno, et será penado. *Esc. 6. y E. R.* feciere, será penado, et reciba el danno. *Camp.* será penado, et reciberá. *Las palabras*: que puso sobre sí en su escripto *faltan en el Murc. y Malp. 1.*
5 *En el Malp. 2. falta la suscripcion. S. B.* El Rey Don Rescindo.
6 *Toled. y Malp. 2.* Ningun judío que es fecho christiano &c.
7 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* sufra.
8 *Toled. S. B. y Malp. 2.* otri.
9 *Malp. 2.* denosto.
10 *Toled. B. R. 1. Esc. 1. y 3.* contenida. *Malp. 2.* contenuda.
11 *En el Toled. y Malp. 2. falta la suscripcion.*
12 Esc. 1. y 3. *viandas.*
13 *Esc. 3.* q'aquellos.
14 *Malp. 2. Esc. 1. y 3.* limpios, toda cosa les es limpia.
15 *B. R. 1.* ensugados.
16 *Toled. y Malp. 2.* suciadumbre, *y así despues. B. R. 1.* sucidumne, *y así despues. S. B.* suciumbre. *Esc. 1.* suciedumbre.
17 *Toled.* suciedades. *S. B.* suciedumbres.
18 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* desfecha.
19 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* los unos.
20 *S. B. y Esc. 3.* segundo el uso. *Malp. 2. y Esc. 1.* é segund su uso.
21 *Esc. 1.* usar.
22 *Camp.* como deve las cosas que segondo sua natura son apparelladas bien.
23 *En el Murc. Esc. 4. 6. E. R. B. R. 1. 2. Toled. S. B. y Malp. 2. falta la suscripcion.*
24 *B. R. 1. 2. Esc. 3. 6. y Camp.* degredo.
25 *Toled. y Malp. 2.* en ningund tiempo, ni en ningun pleyto &c.
26 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* christiano, ó de menor guisa.
27 *En el Toled. y Malp. 1. 2. falta la suscripcion.*
28 *B. R. 1.* defamado.
29 *B. R. 1.* nasciren. *S. B.* nascieren.
30 *B. R. 1. y Malp. 2.* en. *Esc. 1. 3. y Camp.* decir testimonio.
31 *B. R. 1. y S. B.* provado. *Malp. 2.* provadas.
32 *Camp.* testemunas.

XI. El Rey Don Recesvindo [1].

Cuemo deven seer penados los judíos que facen [2] contra la ley.

Esta ley es fecha de la sentencia de las otras leyes muy fuertes pora penar la perfidia [3] de los judíos. Por ende establecemos, que todo judío que quebrantar los establecimientos [4], é los defendimientos que son dichos en las leyes de suso, ó lo asmare [5] de lo facer, manteniente, segund cuemo ellos han prometido, ellos le deven matar con sus manos, ó apedrear [6], ol quemar [7] en fuego. E si el qui es probado de [8] tal pecado, el príncipe si quier [9] aver dél piadad [10], ó quisiere guardar su vida, délo por siervo á quien quisiere: é toda su buena seya dada á los otros judíos, é seya fecho en tal manera, que la buena nunqua [11] torne en su poder, ni él nunqua sala [12] de servidumbre.

XII. El Rey Don Sisebundor [13].

Que los judíos non circunciden el siervo cristiano.

Mandamos que ningun judío non compre siervo cristiano, nin lo reciba donado [14]; é si lo comprar, ó lo recibier donado, é lo circuncidar, pierda el precio que dió por él: y el siervo cristiano seya fecho libre, y el judío que circuncidar siervo cristiano, pierda todo quanto que ha, é seya todo del rey; y el siervo, ó la sierva que non quisieren ser judíos, deven ser libres.

XIII. Sisebundo [15] Rey.

De los judíos que venden los siervos cristianos, ó que los franquean.

A los muy sanctos, é á los muy bienaventurados don Agapio [16], é don Cecilio [17], obispos, é á los iueces daquel logar, et otrosí á los otros sacerdotes de aquella tierra de Brabi [18], é Desturgi [19], y de Iliturgi, é Turgi [20], é de Macia [21], é de Tugia [22], é de Tatugi, é de Egabro [23], é de Epegro [24], que son en estas tierras, salud. La ley que fué dada del nuestro antecesor el Rey Don Recaredo grant tiempo ha, que los siervos cristianos non fuesen en poder de los judíos asaz podie abastar, si los judíos non engannasen depues los corazones de los príncipes, pidiéndolos [25] algun bienfacer contra derecho. E por que con la ayuda de Dios ficiemos [26] ley contra elos, et contrastamos [27] á los sus engannos de muchas maneras, por aquello que ellos quebrantaron en el tiempo que es pasado, el establecimiento que fizo aquel príncipe nuestro antecesor; por ende establecemos en esta nuestra ley, que si algunos siervos cristianos eran en poder de los judíos, en aquel tiempo que la ley fué dada, ó seyan fechos libres, ó non, mandamos, que ayan el privilegio que han los cibdadanos [28] de Roma, é que seyan libres cuemo ellos son segund nuestra ley. E si por ventura algunos daquellos siervos, que deven seer franqueados por aquella constitucion del rey, fueron vendidos, ó metidos en poder dotre por algun escripto, ó por alguna manera; tal obligacion [29], ó tal vendicion [30] sea defecha [31], y el siervo seya libre, y el vendedor deve aver su precio, segund cuemo manda la ley: é vivan por su trabajo [32] en franquedumbre [33] con los otros pueblos, é segund cuemo ovieren peguiar, seyan tenudos de dar alguna cosa á su sennor. E si algunos siervos [34] ganaron depues daquel tiempo que fó [35] esta ley fecha daquel príncipe, mandámosles que los vendan, ó que los franqueen fasta kalendas julias [36]. E los siervos cristianos que fueren circuncidados [37] de los judíos, ó que guardan sus

1 *En el Toled. y Malp. 2. falta la suscripcion.*
2 Toled. *que tornan de cabo á su ley.* Malp. 2. *que se tornan de cabo á su ley.* Esc. 1. *que se tornan de cabo á su ley.*
3 *Malp. 2. y S. B.* porfidia.
4 *Malp. 2.* establecemientos é los defendemientos. *B. R. 1.* establescemientos é los defendemientos.
5 *Malp. 2.* asmare luego de lo.
6 *S. B.* pedrear.
7 *B. R. 1.* ó quemar. E se el que &c.
8 *B. R. 1.* en tal.
9 *Esc. 1. 3. 4. 6. Malp. 1. E. R. B. R. 2. y Camp.* quisier.
10 *B. R. 1. y S. B.* piedat. *Malp. 2.* piedad.
11 *B. R. 1.* nunca, *y así despues.*
12 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* salga.
13 *S. B.* Sisebuntor. *Esc. 3.* Sisebundo rey glorioso.
14 *Malp. 2.* dado. *Esc. 1.* en dado. *Malp. 1.* por dado.
15 *En el Toled. S. B. B. R. 1. Malp. 2. y Murc. falta la suscripcion.*
16 *En el Murc. se lee* Agapito.
17 *M.* Recilio.
18 *S. B. B. R. 1. Esc. 3. 4. 6. y Camp.* Barvi. *Toled. Esc. 1. y Malp. 2.* Bravia. *B. R. 2.* Barbai.
19 *B. R. 1.* Desturge, é de Iliturge, é de Mana.
20 *En el Esc. 4. 6. E. R. y B. R. 2. falta* é Turci.
21 *Esc. 6.* Mana. *Camp.* Magna, é de Curta.
22 *B. R. 1. S. B. Toled. Malp. 2. Esc. 1. 3. 4. y 6.* Tiga. *B. R. 2.* Tugi. *E. R.* Turga.
23 *Toled. y Malp. 2.* Agábaro. *B. R. 1. 2. Esc. 1. 2. 3. 4. 6. E. R. Camp. y S. B.* Agabro.
24 *B. R. 1. E. R. S. B. Esc. 4. 6. y Camp.* Apegro. *Malp. 2.* Pegro.
25 *S. B.* pudiéndoles.
26 *Malp. 2. y Esc. 1.* fagamos.
27 *Esc. 1.* contrastemos.
28 *B. R. 1.* ciudadanos.
29 *B. R. 2.* obligacion non vala, ó tal. *Esc. 3.* tal obligacion, ó tal donacion, ó tal vendicion.
30 *B. R. 1.* donacion.
31 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* desfecha.
32 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* trabaio.
33 *B. R. 1.* franquedumne.
34 *S. B.* algunos ganaron siervos.
35 *Toled. S. B. y Malp. 2.* fue.
36 *Malp. 2.* julii.
37 *S. B.* circundados.

costumbres[1], seyan penados cuemo manda la ley. Mas aquellos que deven seer fechos libres por nuestra ley, é fueren tornados en servidumbre[2] de los judíos, ó los detovieren en servidumbre fasta enesaquí, fáganles emienda por ende, assí cuemo á omnes libres segund la ley. E los judíos que se tornaren á la santa fée de[3] los cristianos hayan su partida[4] en las[5] herencias de los padres. E las vendiciones[6] de los siervos que eran ya fechas, los padres, nin los fiios non deven a partir aquellos siervos; mas enteramientre deven seer daquel[7] que los compra. E los judíos que alguna cosa ganaron de nuestros antecesores por enganno, seya desfecha aquella ganancia, ó torne[8] en poder del rey. E los siervos de los judíos, que se ficieren babtizar, o que quier[9] que sean[10] falados[11], entréguenlos á sus sennores, é los sennores los franqueen man á mano: y el peguiar que ellos avien, dévengelo dar luego en aquella franquedumbre[12]. E si non avien peguiar, el qui lo franquea déxelo segund su poder, é seya assí cuemo los otros franqueados[13], é fágale[14] servicio por aquel peguiar.

XIV. El Rey Don[15] Segebudo.

Que los siervos cristianos non se allieguen[16] en ninguna manera á los judíos, ni entren en[17] su secta.

Estonce ganamos nos salud á todos los pueblos de nuestro regno, é á nos, é á nuestra gente[18] quando guardamos[19] los fieles de Dios de las manos daquellos que non son fieles. Ca en esto es mucho[20] enxâltada[21] la fé de los cristianos, quando el enganno de los judíos non a ningun poder sobre los cristianos. Doncas[22] la maldade de los judíos atoller[23] se deve de entre los cristianos, que el pueblo de Dios[24] pueda andar en amor[25] de Cristo. E por esto establecemos en esta ley, que vala por siempre daquí adelantre, con todos los varones de nuestra corte, que ningund judío desdel primer anno que nos regnamos adelantre ningun cristiano[26] libre, nin siervo, nin mancebo non aya en so poder, nin en su servicio, nin aya ningun cristiano por mercendero[27], nin[28] gelo consentamos[29], que los alleguen á sí en ninguna manera. Mas bien les sofrimos, que el judío venda so siervo al cristiano con todo su peguiar en nuestro regno. E mandamos, que ninguno non aya poder de vender so siervo en otro regno, sinon alí[30] o ellos suelen estar[31]. E si por ventura el siervo que es vendido[32] non ha nada en su peguiar, mandamos que aquel que lo vende, quel dé tanto quanto dixiere el comprador quel puede abastar pora vestir, é pora gobernar. Y esto mandamos por tal que non semeie, que lo vende por lo echar fuera de la tierra. E si algun judío quisier franquear so siervo que se tornó[33] cristiano, dévelo facer[34] segund[35] los cibdadanos de Roma, en tal manera, que non seya tenido de facer servicio á ningund judío; mas viva o quisier luenne[36] de su companna dellos. E si alguno de los judíos vendiere, ó franqueare su siervo por enganno, que por atal vendicion[37], ó por atal franquamiento[38] aya[39] algun danno[40], aya su siervo aquel á quien vendie adelantre. E si algun omne libre descubrier aqueste enganno aya la buena del judío; y el cristiano

1 *B. R. 1.* costumnes.
2 *B. R. 1.* servedumne.
3 *B. R. 1. Esc. 4. y S. B.* de Dios é de los christianos.
4 *B. R. 1.* su partiya. *Malp. 2.* sus partidas.
5 *B. R. 1. 2. S. B. y M.* en los siervos de los padres.
6 *B. R. 1.* vendeciones.
7 *Esc. 1.* daquellos que los compran.
8 *Malp. 2. y Esc. 1.* é sea en poder.
9 *B. R. 1.* u quier que.
10 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* sean fallados, piérdanlos sus sennores, é sean libres, é los sennores &c.
11 *B. R. 1.* axádos. *S. B.* fallados.
12 *B. R. 1.* franqueadumne.
13 *Esc. 1.* franqueados, et dé las usuras por. *Toled.* franqueados, dé las usuras por &c. *Malp. 2.* franqueados, dé las osuras por &c.
14 *S. B.* fáganles.
15 *En el Toled. Malp. 2. B. R. 2. y E. R. falta la suscripcion. S. B. y Esc. 6.* El Rey Segdo. *B. R. 1.* El Rey Segrado. *Esc. 3.* Sisebundo rey. *Camp.* Resdo.
16 B. R. 1. S. B. Malp. 2. y Esc. 4. *alleguen.*
17 E. R. y Esc. 4. *en sus casas.*
18 *Malp. 2.* yente. *B. R. 1.* giente.
19 *Esc. 1.* ganamos.
20 *Toled. y Malp. 2.* es muy exâltada.
21 *B. R. 1. Malp. 1. E. R. S. B. Esc. 4. y 6.* exâltada.
22 *Toled. B. R. 1. Esc. 3. y Camp.* Por ende la maldad. *Malp. 2.* Onde la maldad. *Esc. 6.* Por ende los malditos de los judíos atoller se deven.
23 *Toled. y Malp. 2.* toller. *B. R. 1.* atoyer.
24 *E. R. y Esc. 4.* por siempre pueda andar.
25 *Toled. y Malp. 2.* enamorado.
26 *Malp. 2.* christiano nin siervo.
27 *M. y Camp.* mancebo.
28 *B. R. 1.* nen ie sofrirémos que lo axêgue. *S. B. y Esc. 4.* nin le sofrimos que allegue. *E. R. B. R. 2. Esc. 3. y 6.* nil soframos.
29 *Malp. 2.* consintamos.
30 *B. R. 1. Esc. 4. S. B. y Malp. 2.* allí.
31 *Toled. Malp. y Esc. 1.* estar do an casas ó heredades. Et si por aventura &c.
32 *Esc. 3.* vendido en nuestro regno.
33 *B. R. 1. y Malp. 2.* se torne.
34 *Malp. 2.* facer libre.
35 *B. R. 2.* la costumbre de los cibdadanos. *Esc. 3.* costumbre de los cibdadanos.
36 *S. B.* lunne.
37 *B. R. 1.* vendecion.
38 *B. R. 1. S. B. Malp. 2. Esc. 1. 3. y Camp.* franqueamiento.
39 *Esc. 1.* ayan en algun tiempo su siervo daquel á quien vendia el siervo adelantre. *Malp. 2.* aya en algun tiempo su siervo aquel quien vendia el siervo adelantre.
40 *B. R. 1.* danno aquel que vendie adelantre. *S. B.* danno aquel á quien lo vendió adelantre. *Malp. 1.* aya algun danno aquel á quien lo vendió, é delantre sí ó delantre algun omne libre descubriere este enganno, si aquel á quien él manifestó este enganno lo descubriere, aya la buena &c.

que ficier este enganno, si non oviere alguna buena, seya dado por siervo á quien mandare el rey. Ó [1] si oviere grant algo, pierda la meitad de lo que oviere, é seya defamado [2] por siempre; y el siervo que lo descubre [3] seya fecho libre, ó [4] seya franqueado daquel cuyo siervo fó [5]: é que [6] la franqueza que le es [7] dada, que vala por todavía, y el rey dé un siervo por él al sennor del franqueado: é demas deve ganar una libra doro daquellos que ficieron el enganno. E si algun judío circuncidar cristiano, ó metiere alguna cristiana en su ley, deve seer descabezado. E aquel que lo descubre [8] deve aver su gualardon, y el rey deve aver su buena del judío. E los siervos que nascen del ayuntamiento [9] de los cristianos, é de los judíos, mandamos que seyan cristianos; é si se non quisieren tornar cristianos, deven seer azotados paladinamientre [10], é sennalados [11] laydamientre, é dados por siervos por siempre á algun cristiano, á quien mandare el rey. E si tales ayuntamientos fueren fallados en nuestro regno, esto mandamos guardar, que si el judío se quisier tornar cristiano, que se torne; é si non quisiere, seya el yuntamiento partido, é seya echado fuera de la tierra por siempre. E con estas otras cosas enademos esto, que si algun judío se quisiere tornar á la fé cristiana, é recibiere santo babtismo, todas las cosas que avie en aquel tiempo, mandamos que todas gelas den sin ninguna [12] contrasta. Y esta ley mandamos que seya complida lo que mandamos en [13] esta ley fata kalendas julias [14] en todas maneras. E si destas kalendas julias [15] acabadas fasta las otras fuere fallado algund judío, que tenga [16] siervo cristiano, el rey deve aver la meitad de toda su buena del judío: y aquel siervo cristiano seya libre, y el judío non pueda nada demandar de su persona daquel, nin de su peguiar dalí [17] adelantre. Y esta ley que ficiemos por amor de piedad, é de religion por guarda de nuestro [18] pueblo, mandamos que vala por siempre por el [19] ayuda de Dios. E todos nuestros reyes successores, que estos establecimientos de la ley guardaren, Jesucristo, que vence, los faga vencedores, é confirme su regno daquellos que sopiere que han voluntad de la guardar, é maguer que nos non queramos que la sentencia desta ley seya corrumpuda [20] en nengund [21] tiempo, todavía aquel que la pasare, é non la guardare [22], seya en este sieglo mas difamado de todos los otros omnes en [23] su vida: desparezca en aquel tiempo, que el asmare [24] de venir contra esta ley: é aya tan [25] grant carga [26] de pecados, en quanto [27] el passar el mandado desta ley, y en aquel tiempo espantoso, que ha de venir el juicio, é nuestro sennor ha de venir temeroso, seya departido de la grey de los fieles de Cristo, é seya puesto á la siniestra parte con los judíos: é seya quemado en las lamas [28] del fuego, é aya el diablo por compannero. Y esto mandamos, porque la pena seya venganza [29] á aquellos que pasan los mandamientos de la ley: é aquellos que la guardaren, que ayan buen gualardon por siempre.

XV. *Que ningun cristiano non deve mamparar los judíos, nin defender.*

En el facimiento [30] de las leyes de suso dichas, que nos é nuestros antecesores ficiemos por quebrantar la perfidia [31] de los judíos, conviénenos ennader [32] en esta ley postremeramientre [33] por confirmar, é por ordenar las otras que son de suso [34] antepuestas. Ca depues que nos diemos refusanza [35] á los enemigos de la fé, é pusiemos término en contra [36] á todos los engannos de los non fieles [37], convenible cosa es

1 *E. R. y B. R.* 2. E si.
2 *S. B.* difamado. *Malp.* 2. diffamado.
3 *Esc.* 1. descubriere.
4 *S. B.* é sea.
5 *Toled.* fué.
6 *Malp.* 2. é aquella.
7 *B. R.* 1. *y Malp.* 2. que le es dada. *S. B.* que es dada.
8 *Esc.* 1. 3. *y Camp.* descubriere.
9 *B. R.* 1. de la ayuntancia. *Esc.* 6. ayuntanza.
10 *Toled. y Malp.* 2. azotados paladinamientre, é dados por siervos.
11 *B. R.* 1. sinnalados.
12 *Malp.* 2. sin toda contrasta. *B. R.* 1. que todas las cosas de sin ninguna contrasta.
13 *Esc.* 4. 6. *B. R.* 2. *Malp.* 1. *y E. R.* en ella fata.
14 *Malp.* 2. julii, *y así despues.*
15 *B. R.* 1. julias á las otras. *S. B.* julias fasta las otras.
16 *B. R.* 1. tienga.
17 *B. R.* 1. *S. B. y Malp.* 2. dallí adelantre.
18 *S. B. Esc.* 4. *Malp.* 1. *y E. R.* de nuestro regno, é de nuestro pueblo.
19 *Malp.* 2. la.
20 *Toled. B. R.* 1. *Esc.* 4. *Malp.* 2. *y E. R.* corrompida. *B. R.* 2. *y S. B.* corrumpida.
21 *B. R.* 1. nenguno, todavía. *S. B.* ningun tiempo. *Malp.* 2. nengun tiempo.
22 *Malp.* 2. aguardare.
23 *B. R.* 1. é sua vida desperesca. *S. B. y Esc.* 3. é su vida deperesca. *Malp.* 2. *Esc.* 1. *y Camp.* é su vida desperezca.
24 *Esc.* 1. pasare el mandamiento desta ley.
25 *Malp.* 2. tanta de carga de pecados.
26 *B. R.* 1. garga. *Esc.* 3. coita.
27 *Malp.* 2. en quanto en aquel tiempo que el pasare el mandado de esta ley.
28 *B. R.* 1. 2. *y Esc.* 6. xâmas. *Malp.* 2. llamas.
29 *B. R.* 1. vengancia d'aquellos. *S. B. Esc.* 4. 6. *y B. R.* 2. venganza d'aquellos. *Malp.* 1. *y* 2. vengada d'aquellos.
30 *Toled. y B. R.* 1. facemiento.
31 *Toled. S. B. Malp.* 1. *y* 2. porfidia.
32 *B. R.* 1. *S. B. Malp.* 1. *y* 2. ennader esta ley. *Esc.* 1. de ennadir. *Esc.* 3. emendar.
33 *Toled.* postrimeramientre.
34 *S. B. E. R. y Esc.* 4. de suso dichos ante estas.
35 *Toled. Malp.* 2. *y B. R.* 2. refusancia. *B. R.* 1. *y Camp.* refolgancia.
36 *Toled.* contra todos los engannos. *Malp.* 2. contra á todos. *B. R.* 1. contra todos los enemigos los non fieles. *S. B.* en contra todos los enemigos non fieles, doncas convenible.
37 *E. R. y Esc.* 4. doncas convenible.

que confirmemos las cosas que son fechas, é que ordenemos las que son confirmadas: que quanto mas el maestro muestra su engenno en la arte, tanto mas la huebra [1] seerá [2] mas firme, é mas ondrada [3]. Doncás [4] quel enganno de los judíos, que avemos siempre de conseguir [5] que non aya poder de crecer en ninguna manera, nin de facer los sos establecimientos descomulgados. Por ende establecemos en esta ley, que ningun omne de ninguna religion, nin de ningun [6] órden, nin de ninguna dignidad, nin de nuestra corte, nin de pequennos, nin de grandes, nin ningund omne de ninguna gente, nin de ningun linage, nin de príncipes, nin de poderosos, non se esforcen [7], nin asmen en so corazon de mamparar los judíos, que se non quisieron babtizar, [8] de estar en su fé, nin en sus costumbres, nin á los que son babtizados, de tornar en su perfidia [9], nin en sus malas costumbres. Ninguno no los ose defender por su poderío en ninguna cosa, por estar en su maldad. Ninguno non se trabaie por les dar ayuda, nin por razon, nin por fecho, por que vengan contra la santa fé de los cristianos, ni probar, ni decir, ni tanner [10] en nenguna cosa contra ela, ni en ascuso [11], ni en manifiesto. E si alguno asmar de lo facer, si es obispo, ó clérigo, ó dórden, ó lego, que fuere desto probado, seya departido de la companna de los cristianos, é seya descomulgado por la eglesia, é pierda la quarta parte de toda su buena, é áyala el rey. Ca derecho es, que aquellos seyan departidos de la companna de los fieles de Cristo, é que pierdan sus cosas los [12] quales se trabaian de contrallar lamor de Cristo, é la verdad por los [13] enimigos [14]. Y en aquellos que pasaren este mandado [15] seya dada demas la sentencia que dió el Rey Don Sisebuto [16] en [17] la quarta décima ley.

1 *B. R. 1. 2. S.B. Esc. 3. 6. Malp. 1. E.R. y Camp.* obra.
2 *Toled. y Malp. 2.* se ata.
3 *Toled.* mas ordenada. Por ende que el enganno &c. *Malp. 2.* mas ordenada. Onde que el enganno &c. *Esc. 1.* ordenada.
4 *B. R. 1. Esc. 3. y Camp.* Por ende que el enganno.
5 *Toled.* conseguir, poniéndoles que non ayan poder, &c. *Malp. 2. y Esc. 1.* conseguir, poniéndoles leyes que non ayan poder de crescer en nenguna manera.
6 *B. R. 1. y Malp. 2.* nenguna. *S. B. Esc. 1. y Camp.* ninguna.
7 *Toled. Malp. 1. y 2.* esfuercen. *S. B.* esfuerce ni asme de so corazon. *Esc. 3.* non se enfiuze nin asme.
8 *S. B. Esc. 1. Malp. 1. y E. R.* mas de estar.
9 *B. R. 1.* perfia, *y así otras veces. Malp. 1. 2. y S. B.* porfidia, *y así otras veces.*
10 *B. R. 1. y Camp.* tener.
11 *Toled. y Malp. 2.* en escuso.
12 *Malp. 2.* las quales se trabaiaban.
13 *B. R. 2. y Esc. 3.* los sus enemigos.
14 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* enemigos.
15 *Toled. y Malp. 2.* mandamiento.
16 *Toled. y Malp. 2.* Sisibuto. *S. B.* Sisebuntor. *B. R. 1.* Sesebinto. *Esc. 3.* Sisebundo.
17 *Murc. falta* en la quarta décima ley.

XVI. *De la constitucion que enviaron los judíos al rey.*

El nuestro sennor múy piadoso [18], é mucho [19] ondrado el Rey Resicindo [20]. Nos todos los judíos de la cibdade de Toledo, que avemos de so escribir [21], ó de facer sennales de iuso [22] en esta ley, saludes. Nos nos membramos [23], que [24] con bien, é con derecho en otro tiempo nos constrinnestes [25], que ficiésemos pleyto et escripto por mandado del Rey Cintilla [26], que es passado, que deviéssemos [27] todos guardar, é tener la fée de los cristianos. E así nos todos lo ficiemos; mas porque la porfia [28] de la nuestra dureza, é la veiez [29] del yerro de nuestros padres nos destorva que non creamos en el nuestro sennor Jesucristo verdaderamientre, nin que tengamos la fée de los cristianos firmemientre; por ende agora de nuestro grado, é de nuestro placer respondemos á la vuestra alteza, assí por nos, cuemo por nuestras mujieres, cuemo por nuestros fiios por este nuestro escripto, que daquí adelantre non fagamos nenguna costumbre de los judíos. E á los judíos que se non quisieren babtizar, non avremos nenguna companna con ellos en ninguna manera: non [30] casarémos con nenguna de nuestro linage fasta sexto grado: non farémos encesto con nenguna muger de nuestro linage, ni nos, ni nostros [31] fiios, ni nostra generacion; mas así los varones, cuemo las mugeres daquí adelantre nos casarémos cuemo los cristianos: non farémos circuncision de nuestra carne: non guardarémos la pascua [32], nin los sábados, segund cuemo solien guardar los otros judíos, nin las otras fiestas: non departirémos [33] los manjares [34], segund la su costumbre: non farémos ninguna cosa de lo que han los judíos usado, nin costumbrado [35], ni cuemo [36] elos viven; mas todos creye-

18 *S. B.* muy piadoso el Rey Don Rescindo.
19 *Toled. y Malp. 2.* muy.
20 *B. R. 1. y Malp. 1.* Resisindo. *Malp. 2.* Resisiundo.
21 *S. B.* so escrebir. *Malp. 2.* su escribir.
22 *Malp. 2.* iusos.
23 *S. B.* nos remembramos. *B. R. 1.* nos nembramos.
24 *Malp. 2.* que con derecho.
25 *Toled. y S. B.* constriniestes. *B. R. 1.* costrennistes. *Malp. 2.* costrinniestes.
26 *B. R. 1. y Esc. 3.* Titillan. *S. B. Camp. Malp. 1. y Esc. 1.* Cintillan.
27 *Malp. 2.* deviniesemos. *B. R. 1.* devisimos.
28 *Toled. y Esc. 1.* perfidia.
29 *Esc. 6.* avoleza.
30 *B. R. 1. y Camp.* ne nos casarémos. *S. B. y Malp. 1.* nos non casarémos. *Malp. 2. Esc. 1. y 3.* non nos casarémos.
31 *S. B.* nuestros.
32 *Malp. 2. y Esc. 1.* las pascuas.
33 *S. B.* non partremos los maniares.
34 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* comeres, *y así despues. B. R. 1.* maniares, *y así despues.*
35 *B. R. 1.* costumnado, *y así despues.*
36 *S. B. y Malp. 2.* ni de cuemo ellos viven. *B. R. 1.* nen de como elos viven.

mos [1] con limpia [2] fé, é con agradable [3] voluntad, é con grant devocion en Cristo fijo de Dios vivo, segund cuemo los evangelios é los apóstolos [4] mandan: é aquel confesamos é adoramos [5]. E todos tenemos [6] en esta santa ley de los cristianos verdaderamientre, así en los dias de las fiestas, cuemo en los casamientos, cuemo en sus manjares, cuemo en todas las otras costumbres, nin [7] nengund enganno, nin nenguna razon non tenemos contra ella de nuestra parte, porque non complamos, é non fagamos todas las cosas que prometiemos [8]. E de las carnes del puerco prometemos guardar, que si las non podemos comer, porque non las avemos costumbrado [9], todavía todas las cosas que fueren con ellas cochas [10] comerlas emos sin todo enoio [11], é sin todo asco. E si alguno de nos fuere fallado que pase contra estas cosas que son de suso dichas, ó en la menor dellas, ó que ose facer alguna cosa contra la fée cristiana, ó si tardáremos de facer estas cosas que prometiemos [12] de palabra é de [13] fecho, iuramos por aquel mismo Padre, é Fijo, é Spíritu Santo, que es un Dios é Trinidat [14], que á qualquequier [15] de todos que fuere falado [16] que pasa estas cosas, ó alguna dellas, que nos le quememos ol apedremos [17]. E si por aventura la vuestra piadad le quisier guardar [18] la vida, mantiniente [19] sea fecho siervo: é que dedes á él, é toda su buena á quien quisierdes por siempre, ó que [20] fagades dél é de sus cosas lo que quisierdes, non tan solamientre por que avedes poder de rey, mas por nos, que vos lo otorgamos por este nuestro escripto. E este pleyto é este escripto fué fecho doce dias andados de kalendas marzas [21] en el sexto anno que vos regnastes en [22] la cibdad de Toledo.

XVII. Egica Rey [23].

De los cristianos que se tornan judíos.

Assí cuemo los cristianos se deven queyssar [24] del mal daquellos que vienen contra la fé de Cristo, assí lo [25] deven tener en todas maneras, que nengund omne non puede [26] aver perdon quien dexa el mejor proponimiento [27], é se torna al peor. E porque [28] el osamiento [29], que es el mas crudel [30] é mas maraviloso, tanto deve aver mas cruel pena é mayor tormento: é por ende establecemos en esta ley, que todo cristiano, é mayormientre aquellos que son nascidos de cristianos, quier seya varon, quier muger, que fuer falado [31] que se circumcide, ó que tiene las costumbres de los judíos, ó que seya [32] falado daquí adelantre, lo que Dios non mande, prenda muerte de los cristianos, é de nos, é seya penado de muy crueles penas, que entenda [33] quanto es aborrecido é descomulgado el mal que fizo: é toda su buena áyala [34] el rey, por tal que los herederos nin los propinquos de tales personas non consientan tales yerros. [35]

XVIII. [36] *De la perfidia de los judíos.*

Diz esta ley que si algun judío derelinquier la su ley, é fielmientre tornare á la fé de Cristo, aya licencia de mercar con cristianos todas sus cosas. Et si despues por pecados se tornase en su perfidia, con todas sus cosas sea dado á la bolsa del rey. De todos los otros judíos que en su perfidia quisieren permanecer, et despresciaren de tornar á la fé católica, esta sentencia damos, que nin en mercados, nin en ultraportos, nin alende la mar non osen andar con los cristianos; mays entre sí fagan sus

1 *B. R. 1. S. B. Malp. 1. 2. y Toled.* creemos. *B. R. 2.* creerémos.
2 *S. B.* simpla fe, é con agradable voluntad.
3 *B. R. 1.* grandable.
4 *S. B. y Esc. 1.* apóstoles.
5 *Esc. 1. 3. 4. B. R. 1. 2. S. B. Malp. 1. 2. E. R. y Toled.* ondramos. *Camp.* onrarémos.
6 *B. R. 2.* ternemos esta.
7 *B. R. 2. y Esc. 3.* nin ningun contrato, nin ningun enganno.
8 *B. R. 1.* prometemos.
9 *Malp. 2.* acostumbrado. *Esc. 1.* usadas nin acostumbradas.
10 *B. R. 1.* cuechas.
11 *B. R. 1.* enocho.
12 *B. R. 1. y S. B.* prometemos.
13 *B. R. 1. S. B. Malp. 1. y 2.* ó de.
14 *B. R. 2. Esc. 3. y Camp.* en.
15 *S. B.* qualquiere. *Malp. 2.* qualquier de todos nos.
16 *S. B. y Malp. 2.* fallado.
17 *B. R. 1. S. B. y Malp. 2.* apedreemos.
18 *B. R. 1.* gardar.
19 *S. B. y Malp. 2.* manteniente. *B. R. 1.* mantinente.
20 *Malp. 2.* é que.
21 *B. R. 1.* marcias. *Malp. 2.* marcii.
22 en la cibdad de Toledo *falta en el Murc. S. B. B. R. 1. Esc. 4. 6. y E. R.*

23 *En el Murc. B. R. 1. 2. S. B. Malp. 2. Esc. 4. 6. E. R. y Toled. falta la subscripcion.*
24 *Toled. Malp. 1. S. B. B. R. 1. y Esc. 1.* quexar. *Malp 2.* quessar. *E. R.* queyxar.
25 *B. R. 1. 2. S. B. Esc. 4. 6. Malp. 1. y E. R.* se deve.
26 *B. R. 1. S. B. Malp. 1. y 2.* pueda.
27 *Toled. y Malp. 2.* prometimiento. *B. R. 1.* proponemiento.
28 *Malp. 1.* E porque aquel que face el osamiento, que es mas cruel.
29 *B. R. 1.* osmamiento.
30 *Toled. y Malp. 2.* cruel é mas maravilloso, tanto a d'aver mayor tormiento et mas cruel pena. *S. B.* cruel é mas maravelloso. *B. R. 1.* cruel é mas maravila, deve aver. *Esc. 1.* cruel cosa é mas maravillosa, tanto a de aver mayor tormento é mas cruel pena.
31 *S. B.* fallado, *y así despues.*
32 *Toled. y Malp. 2.* ó que se faga judío daquí adelantre, &c.
33 *S. B. Malp. 1. y 2.* entienda. *B. R. 1.* entiendan.
34 *Toled. Malp. 2. y Esc. 1.* áyala el rey todavía, si sus herederos ó sus propincos le consintieren facer tan grant yerro.
35 *En B. R. 1. al fin de esta ley se lee:* Explicit liber iudicum.
36 *Esta ley se halla solo en el Esc. 3., de donde se ha tomado.*

mercaderías, et den su encienso á la bolsa del rey: et siervos, et casas, et tierras, et vinnas, et olivares, et toda cosa, et heredat que ayan comprada de los cristianos, maguer aya muy gran tiempo que lo tengan, todo sea de la bolsa del rey, et délo el rey á quien quisiere: et si algun iudío contra esta ley alguna mercadería fezesse, con quanto que ha, sea siervo del rey por siempre jamas. Otrosí amonestamos á los cristianos, que por amor de Dios non mierquen nada con ellos; et quien lo fezier, si mayor persona fuer, peche tres libras de oro á la bolsa del rey, et demays si mayor fuer la mierca de dos libras de quiquier que demas compre, délo de lo suyo con tres doblas á la bolsa del rey: si alguna de las menores personas tal cosa fezier, dénle cient azotes, et todo lo que ovier sea en eleccion del rey que tome quanto él quisiere.

III. TITOL [1] DE LOS DENVESTOS Y DE LAS PALABRAS YDIOSAS [2].

I. *De los que dicen á otros podridos por sanna.*

Si algun omne por sanna dice á otro podrido de la cabesza [10], ó de la serviz [11], é aquel á quien lo dice no lo fuere, el qui lo denosta reciba L. azotes antel iuez.

II. *De los omnes que dicen á otro tinnoso por sanna.*

Si algun omne dice á otro tinnoso ó gotroso, é aquel á quien lo dice non lo es, reciba L. [12] azotes antel iuez aquel [13] qui lo denostó.

III. *De los que dicen á otros vizcos [14].*

Si algun omne dice á otro vizco [15], ó toposo, ó deslapreado [16], é aquel á quien lo dice non lo fore, el qui lo denostó reciba treinta azotes antel iuez.

IV. *De los que dicen á otro circuncido [17], é non lo fuere.*

Si algun omne dice á otro circuncido, ó sennalado, é non lo fuere, el qui lo denostó reciba C. é L. azotes antel iuez.

V. *De los que laman á otro corcobado.*

Quien lama á otro corcobado, é non lo es, el qui lo denostó reciba C. é L. azotes antel iuez.

VI. *Del que lama á otro [18] sarracin, é non lo es.*

Quien lama á otro sarracin, é non lo es, el qui lo dice é no lo probare, reciba C. é L. azotes antel iuez.

VII. *De los [19] que tienen arma en la mano, é se fiere alguno en ella.*

Si algun omne tiene lanza ó otra arma en su mano, mientre que este que tiene el arma non lo veye, ó [20] otro omne caye [21] sobrella sin voluntad daquel que la tenie, si se pudier salvar [22] por so sacramento que

1 *En el Toled. Malp. 2. E. R. Esc. 1. y 3. falta todo este título.*
2 *En B. R. 1. falta* YDIOSAS.
3 S. B. *lama.*
4 B. R. 1. *lisco.* Camp. *lisgo.*
5 En B. R. 1. y S. B. falta *deslapreado.*
6 B. R. 1. *xama*, y así otras veces.
7 S. B. *ome muere por su culpa*, y así en la ley.
8 *en su mano* falta en B. R. 1.
9 En B. R. 1. se añade otra ley con este epigrafe: IX. *En quanto tiempo pueden los ninnos perder suas cosas.*
10 *Camp.* cabeza.
11 *B. R. 1.* zerviz. *S. B.* cerviz.
12 *S. B. Esc. 4. 6. B. R. 1. y 2.* C. é L.
13 *S. B.* el que.
14 Murc. *viscos.*
15 *B. R. 2.* visgo. *Camp.* lisgo, *y así siempre.*
16 *S. B. Malp. 1. B. R. 2. y Camp.* deslaydado. *Esc. 6.* deslaydrado.
17 B. R. 1. *circunciso*, y así en la ley.
18 Murc. *otre.*
19 Malp. 1. *De los omnes que mueren por su ventura.*
20 *B. R. 1. y S. B.* é otro. *Camp.* el otro.
21 *B. R. 1.* cae.
22 *B. R. 2. Malp. 1. y S. B.* purgar por su sagramento.

no fo por su grado, el ferido se torne á su culpa.

VIII. *Del tuerto que facen á omne libre.*

Si algun omne tira por [1] el pie á otro omne libre sin derecho, ó por los cabellos, si non paresce nenguna sennal de laga, por cada uno destos tuertos de suso dichos el qui lo fizo peche L. sueldos al qui lo recibió el tuerto. E si non oviere onde los pague, reciba L. azotes antel iuez. [2]

[3] *De los ninnos en quanto tiempo poden perder sus cosas.*

Si queremos nos saber en quanto tiempo los ninnos pueden saber perder sus cosas, debemos contar [4] los annos del ninno, é demas quantos annos ha que los padres perdieron [5] las cosas, é facer una summa fasta cinqüenta annos, é desalí [6] adelantre no la puedan demandar la cosa los ninnos. Mas si por ventura su padre ó la madre en su vida estidieron treinta annos que perdieron la cosa, los ninnos non la pueden dalí adelantre demandar. [7]

[8] III. TITOL DE LAS LEYES NVEVAS DE LOS JVDÍOS [9].

1 *B. R. 1.* pelo pie.

2 *Hasta aquí llegan los códices Esc. 4. 6. B. R. 2. y S. B. en el qual al fin se leen las siguientes palabras*: Finito libro sit laus et gloria Christo.

3 *Esta ley con alguna corta variacion es la misma que se halla por II. en el tít. III. lib. IV.*

4 *B. R. 1.* catar.

5 *B. R. 1.* perdiron, *y así despues.*

6 *B. R. 1.* desde alí.

7 *En B. R. 1. al fin de esta ley se añade*: Hic liber est scriptus, qui scripsit sit benedictus. Amen. *El códice Camp. despues de dicha ley pone la siguiente*:

Que nengun omne non presente otro libro al iuiz sinon este.

Nengun omne de todo nostro regno defendemos que non presente al iuiz pora iulgar en nengun pleyto otro libro de lees si non esti nuestro, ó otro traslado segundo isti; et si lo fecier alguno, peche XXX. libras doro al rey. Et el iuiz pois que tomar el otro libro defendudo, si lo non rompier, ó lo non espedazar, reciba aquella misma pena. Mas aquellos non queremos que ayan la pena de esta lee los que quisieren las otras lees que foron ante fechas, allegar, non por destruir estas nuestras, mes por afirmar los pleytos que son pasados por ellas. El Rey Don Flavio Rescindo.

Aquel que procuracion de alguien recebir, ande por el pleyto adelante lo mas que podier, é se proluenga el tiempo, é el pleyto se podiere mais ayna delibrar, é perluengase por razones no convenibles ó por perlongamiento engañoso, aquel que fizo el procurador venga antel iuez, é se el procurador por codicia ó por negligencia é por malicia, estando so adversario delante, por podier de aver el iuiz, perlonga el pleyto mais.... dias al que fizo el personero, podrá tomar el pleyto por sí mismo ó facer otro procurador qual se quisier.

8 *En el Murc. y los demas códices, excepto el Toled. Esc. 1. Malp. 1. y 2., falta todo este título, y ha servido de texto el códice Malp. 2.; y en todos se numera título III.*

9 *Esc. 1. Toled. y Malp. 1. añaden*: QVE AFIRMAN Á LAS ANTIGVAS, É FVERON ESTAS NVEVAS ENNADIDAS EN ELLAS.

10 Toled. *á.*

11 Esc. 3. *non osen guardar.*

12 Esc. 3. *otras fiestas segun su costumbre.*

13 Esc. 3. *sos comeres segund su huso.*

14 Esc. 1. y Malp. 2. *nin lo matar, nin lo &c.*

I. [3] *De las leyes antiguas que fueron puestas* [4] *contra la descreencia de los judíos, é contra su convertemiento, et cuemo las nuevas las afirman, é concuerdan con ellas.*

La gran porfidia de los judíos, et la oscureza de su error á las veces asotilezase [5] mucho, et acrece [6] en facer artes é enganno, é husar dello segund que veen que les ponen premias en las leyes contra ellos E nos maguer queramos poner las leyes nuevas contra su grant error, devemos catar las leyes que ficieron nuestros antecesores los reyes contra su error é su convertemiento, é nos ayuntarlas [7] emos con las nuevas que facemos [8] nuevamientre, é llegarlas emos con las antiguas, é assí se esforzarán las nuevas con las antiguas, é esclararémos las antiguas con las nuevas assí cuemo pertenece [9]; por tal ques ordenen las nuevas de guisa que non sean contrarias al ordenamiento antigo [10]; mas ques lleguen las unas con las otras de cada parte fasta ques fagan un cuerpo, é que nasca dellas todas columpna [11] de luz, é rayo, é resplendor [12] abierta, é lo que oviere de seer firme, é de valer en las leyes antiguas, que vala: é lo que oviermos meester [13] de facer de nuevo de la ley nueva, todo será mas esclarado [14] é meior provado, quando ambas [15] las leyes se ayuntaren, é ambos los iuicios se ayuntaren en repetir la verdad, é esplanar el derecho entre ellos [16]: ca nos fallamos en el establecimiento [17] de las leyes antiguas un establecimiento assumado, que dicien [18] que era de derreygar [19] todo el error de las sectas [20]. E la prueba del buen entendemiento fizonos acrecer [21] en él, é emendar [22] lo que non era hy puesto, é dice en él, que todo omne que fuesse traido por la locura de alguna secta de las sectas estrannas eréticas, é la croviere, é fuere contra aquel establecimiento de qual linage quier, ó de qual dignidad [23], ó de qual oficio quier que sea, é amparare, ó mantoviere razon daquella secta paladinamientre, sea echado de

1 Esc. 1. *actores.*
2 Malp. 1. y Esc. 1. *adelantan.*
3 Esc. 3. *De la membrancia de las leis antiguas que son dadas, los traspasos dellas, é de la nueva confirmacion dellas.*
En esta ley diz que ninguno de qual dignidat quier que sea non sea osado de ir contra la ley por algun ramo de herejía, é si lo fecier sea echado de la tierra, é toda su buena sea metida en mano del rey, que faga della lo que quisier. Demais diz que si alguno alguna secta mala toviere en corazon, é dello se arrepentiere, luego vaya al obispo ó al capellan, é con consello del obispo denlle regla como viva: é si él non lo quisiere descobrir, é en ello fuere preso, haya la pena sobredicha. De aquí adelantre recapitula las leis todas que son sobredichas de los judíos, é confirmalas, é manda que ninguno non sea osado de quebrantarlas, é quel contra ellas fuere, segun feciere cada uno así padezca la pena.
4 Toled. y Esc. 1. *fechas.*
5 *Malp. 1. y Esc. 1.* asotiliase.
6 *Toled. Malp. 1. y Esc. 1.* acresce.
7 *Malp. 1. y Esc. 1.* ayudarlas.
8 *Esc. 1.* ficiemos. *Malp. 1.* ficiéremos.
9 *Toled. Malp. 1. y Esc. 1.* pertenesce.
10 *Toled.* antiguo.
11 *Malp. 1.* columna.
12 *Esc. 1. y Malp. 1.* resplandor.
13 *Esc. 1. y Malp. 1.* menester.
14 *Esc. 1. y Malp. 1.* declarado.
15 *Esc. 1.* amas. . . . amos.
16 *Esc. 1. y Malp. 1.* entrellos.
17 *Esc. 1.* establescimiento, *y asi siempre.*
18 *Malp. 1.* dice.
19 *Toled. y Esc. 1.* de deraigar.
20 *Esc. 1. y Malp. 1.* setas.
21 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* acrescer.
22 *Toled.* enmendar.
23 *Esc. 1.* dignidat.

la tierra, é fáganle facer grave penitencia, é toda su buena sea en mano del rey, de mientre ques non castigare de seguir aquel error, é de lo decir, é nunqua sea combrado, nin recebido en la tierra en nenguna guisa, é toda su buena sea dada por siempre á quien el rey quisiere, é annademos [1] en aquel establecimiento, que todo omne que fuere traido por yerro de nesciedad, é croviere el error de qual secta quier de los hereges, é la encubriere, é ficiere por ella, é la amparare por razon, é la mostrare por fecho, vaya al obispo daquella provincia, ó al sacerdot daquel logar, é ruéguelo quel demuestre, é quel ponga derecha carrera, é cierta regla que deve creer, é esto faga con mandado del arzobispo é por su conseio. E quando quier ques non castigare aquel herege, depues que fuere anunciado é ensennado sufra la pena que es puesta en el pacto de suso en la ley que deven sofrir los hereges, que punnan de contradecir é desfacer nuestra ley santa. E nos ponemos desaquí leyes proprias contra las descreencias é los convertemientos de los judíos, é aquellas son las leyes departidas é paladinas que fueron fechas contra la malandancia de los judíos, é contra su esquivo error, é pora desraigar todo el error de los judíos comunalmientre, que non fagan los judíos la pasqua segund su ley, nin se casen segund suelen, nin se circuncisen [2], nin lexen las unas carnes, é coman las otras, nin metan á los cristianos en tormientos, nin sean testimonios [3] contra los cristianos; nin circuncise el judío al siervo cristiano, é de los siervos cristianos que venden los judíos, ó los franquan cuemo deven ser libres. E que los siervos cristianos non sirvan [4] á los judíos. E defender á todos los cristianos que non amparen nengun judío, é que el cristiano non ampare al judío por amor nin por gualardon. E de los cristianos si se ficieren judíos. E todas estas leyes fuertes, que son puestas en este establecimiento que fué fecho contra la descreencia de los judíos, son firmes é estables, sacado ende los dos capítolos que son puestos so ellas, é las otras que son contra nuestras leyes, é contra nuestras posturas, mandamos que sean firmes é estables por siempre, é decimos que valan todos tiempos de guisa, que non contradigan á las que nos querémos poner é facer de nuevo en nenguna manera; é nos esplanarémos los dos capitolos [5] que son contra la verdad manifiesta en aquellas leyes. E solamientre non querémos aquestos dos capítolos entre todos aquellos capítolos, por que son contrarios á los nuestros juicios [6], é maguer [7] son auténticos, non deven ser firmes nin estables, ni deven valer en nenguna manera desaquí adelantre. El primer capítolo es o manda [8] é da poder á los judíos que franqueen [9] los siervos cristianos; é el segundo capítolo toviemos por feo é por errado o faz [10] sofrir una venganza é una pena á los que facen desemeiables pecados; mas el derecho este es, que así cuemo las voluntades non son unas en [11] mal facer, assí les deve la ley poner pena mayor é menor segund el pecado. E en este capitolo que decimos puso una pena á [12] desemeyables pecados, é non cató que la pena fuese segund el pecado; ca el pecado grande é el pequenno [13] non deven seer vengados con una pena egual. Ca nuestro sennor Dios dice en la sancta scriptura: segund la quantidad del pecado serán las maneras de las llagas. E por razon que fué puesto é establecido en aquella ley que fué fecha en penar la descreencia de los judíos muerte, é perecimiento de los vivos, é es plana cosa é manifiesta que el nuestro Sennor, cuyo nombre sea biendicho [14], non quiere la muerte del pecador, nil place que los vivos perezcan; mas quiere ques conviertan é vivan. E judgamos que aquel capítolo sea desfecho daquella ley, é que non aya firmedumbre, nin sea estable en nenguna guisa. E daquí nos metemos festinamientre á derromper el manadero del mal, é á derraygar las estrannas descreencias, é mandamos firmemientre taiar [15] las achaques del error, é punnar los enemigos á grand fuerza, é tirar á los descreidos de saetas agudas.

II. [16] *De los que denuestan la sancta Trinidad.*

Si el sancto evangelio dice que tod aquel que desecha su hermano merece pena, ¿cuemo non penará el juicio [17] al que yerra contra el Spíritu Sancto el yerro que dice Je-

1 *Toled.* *y Esc.* *1.* et ennademos.
2 *Esc. 1. y Malp. 1.* circunciden, *y así otras veces.*
3 *Esc. 1. y Malp. 1.* testigos.
4 *Esc. 1. y Malp. 1.* siervan.
5 *Esc. 1. y Malp. 1.* capítulos, *y así despues.*
6 *Toled.* iudicios.
7 *Malp. 2.* maguer no son.
8 *Esc. 1. y Malp. 1.* do manda.
9 *Esc. 1. y Malp. 1.* á los.
10 *Toled.* do faz. *Esc. 1. y Malp. 1.* de facer.
11 *Esc. 1. y Malp. 1.* en el.
12 *Esc. 1. y Malp. 1.* á dos.
13 *Esc. 1. y Malp. 1.* grande et el chico.
14 *Esc. 1. y Malp. 1.* benedicto.
15 *Esc. 1. y Malp. 1.* catar las achaques.
16 Esc. 3. *De los denegadores é blasfemadores de la santa Trinidat.*
Esta ley diz que si alguno denostare el nombre de Jesucristo, ó despreciare de rescebir el su cuerpo é la sangre, ó pues que lo oviere rescebido lo echare fuera, ó dejiere algun denuesto en la santa Trinidat, esto es en Padre, é en Fijo, é en Espíritu Santo, luego que esto sopier el capellan ó el juiz del logar den aquel denostador C. azotes, é tresquílenlo en cruz, é échenlo de la tierra por jamas, é todas sus cosas sean en poder del rey que las dé á quien quesier. Ervigio Rey.
17 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* judicio.

sucristo en el evangelio, que el que desecha el Spíritu Sancto non será perdonado en este sieglo nin en el otro? Onde si algun omne denuesta el nombre de Cristo fijo de Dios vivo, é oviere asco de recebir su cuerpo é su sangre sancta, ó lo escopiere [1], ó lo echare depues que lo tomare, ó desmentiere la sancta Trinidad, ó la denostare, que es el Padre, é el Fijo, é el Spíritu Sancto, é le fuere probado, fagal el obispo daquella provincia o la denostó, ó el alcalde de la tierra, ó el sennor del castiello recevir C. azotes, é fáganle esquilar la cabeza laydamientre, é métanlo en fierros, é échenlo fuera de la tierra en un logar o sea toda su vida, é el rey aya toda su buena que la dé á quien quisiere por pleyto que sea cuya el rey mandare por siempre, que non sea desapoderado della nunqua.

III. [2] *Que los judíos, nin sus fijos, nin sus siervos non estén por babtizar* [3].

Pues Jesucristo nos dice é nos manda pedir, é rogar, é ferir á la puerta, é nos face saber que el regno de los cielos non lo han si non los que lo piden [4] con gran femencia, pues bien deve entender cada quien que non quiere recebir el don é la merced tod aquel que s'non llega á ella con voluntad ardiente é con todo corazon. Onde todo judío que fuere de los que s'no babtizaron [5], ó de los que s'non quieren babtizar, é non enviaren sus fijos é sus siervos á los sacerdotes que los babtizen, é los padres ó los fijos non quisieren el baptismo, é pasare un anno complido depues que nos esta ley pusiemos, é fuere fallado fuera desta condicion é deste pacto estable, reciba C. azotes, é esquilenle [6] la cabeza, é échenlo de la tierra por siempre, é sea su buena en poder del rey. E si este judío echado en este comedio non ficiere penitencia, el rey dé toda su buena á quien quisiere.

IV. [7] *Que los judíos non fagan* [8] *la pascua segund su costumbre, nin fagan circuncision, nin tuelgan ningun cristiano de la ley* [9] *de Cristo.*

Si los judíos descreidos, é porfiados [10], é rebelles non seguiesen la sombra de las antoyancas de la verdad, é seguiesen el entendimiento de la ley sin el error, é non se toviesen á la letra de fuera, non crucifigarien [11] al sennor de la gloria; ca la nuestra pascua es la muerte de Cristo. E si nos pagásemos de circuncisar [12] nuestras carnes, assí como nos pagamos de circuncisar nuestros corazones, seriemos tenudos de lo facer en nuestras carnes. Ca quando mandó que fuéssemos tenudos de circuncisar nuestras carnes solamientre, entendiese [13] ende el circuncisar de los corazones, é toller la descreencia ende, assí cuemo dice el propheta: circuncisad vos á Dios, é tolled la sobeianía de vuestros corazones. Onde nos, pues las sombras de la verdad son idas, é croviemos la verdad, é lexamos [14] las sombras, é catamos las certedumbres del verdadero testamento [15], é los sesos del esplanamiento del error, por end establecemos este establecemiento por siempre, que todo judío que ficiere la páscua segund suele reciba C. azotes, é ráyanle la cabeza, é échenlo [16] de la tierra por siempre, é metan todas sus cosas en el tesoro del rey. E tod aquel que circuncisare [17] á cristiano ó á judío, é ficiere en sí ó en otri tan laydo fecho, ó mandar á otri que ge lo faga, córtenle la su verga de raiz, é toda su buena sea metida en el tesoro del rey. E si alguna muger ficiere circuncision en su natura, ó diere su fijo á alguno que lo circuncide, táienle las narices, quier sea [18] una muger ó muchás que tal pecado ficieren, sáquenlas de quanto que ovieren por pena, é métanlo en el tesoro del rey, é sean echadas de la tierra por siempre mientra que vivieren. E esta mis-

1 *Esc. 1. y Malp. 1.* escupiere.

2 Esc. 3. *Que los judíos nin á sí se, nin á sus fijos, nin sus siervos non los tiren de volunptá de baptismo.*

Esta ley diz que si alguno de los judíos fuere trovado por baptizar despues que esta ley fué fecha, é otrosí si non feciere baptizar sus fijos é sus siervos, dénles á cada uno C. azotes, é tresquilarlos en cruz, é échenlos de la tierra, é todas sus cosas sean en poder del rey, que las dé á quien las él quisier dar, si aquel perdurare en su crueldat.

3 Toled. *baptizar.* Malp. 1. *bautizar.*

4 *Toled.* pieden.

5 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* baptizaron, *y así en los demas tiempos del verbo.*

6 *Toled. y Esc. 1.* tresquílenle. *Malp. 1.* trasquílenle.

7 Esc. 3. *Que los judíos non celebren pasqua segun su constumbre, nin se circunciden, nin ningun cristiano non tuelgan de la fee católica.*

Aquesta ley diz que ningun cristiano non celebre pasqua segun su constumbre, nin se dexe circuncidar, nin circuncide á otro, é quel que en la pasqua celebre segun su constunbre, denle C. azotes, é tresquilado en cruz, é échenlo de la tierra, é sus cosas sean en poder del rey, que las dé á quien él quesier. El que fecier á otro circuncision, ó se dexare facer, córtenle el veretro, é sus cosas sean de la bolsa del rey. Las mogieres que dexaren circuncidar, ó á otros algunos adoxieren á circuncidar, córtenles las narices, é todas sus cosas sean en poder del rey. Otra tal pena deven aver todos aquellos que removieren al cristiano ó á la cristiana de la fe de Cristo, el'tornaren á su fe. Ervigio Rey.

8 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *non tengan la pascua segund suelen, nin se circunciden.*

9 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *fe.*

10 *Esc. 1. y Malp. 1.* perfidiados.

11 *Toled.* crucifigarian. *Esc. 1.* crucificarien.

12 *Esc. 1. y Malp. 1.* circumcidar, *y así despues.*

13 *Esc. 1. y Malp. 1.* entendiésemos en el circumcir.

14 *Esc. 1. y Malp. 1.* dexamos.

15 *Toled. y Malp. 1.* testamiento.

16 *Esc. 1. y Malp. 1.* échenle.

17 *Toled. y Esc. 1.* circuncisiere. *Malp. 1.* circuncisiare.

18 *Malp. 1.* quier sean muchas. *Toled. y Esc. 1.* quier muchas.

ma pena sufran todos aquellos que tollieren [1] á nengun cristiano ó á nenguna cristiana de la fe de Cristo, é lo tornaren á la descreencia de los judíos é á su error.

V. [2] *Que los judíos non guarden los sábados nin las otras sus fiestas.*

Pues que son idas las sombras de las antoianzas, é parescieron las verdades, é dexamos nos de obrar por las sombras, é obligamos nos á obrar por la verdad, pues non es nenguno mas enemigo de la verdad, nin aborrece mas el derecho que aquel que viene contra la palabra de Dios, o dice por lengua de su propheta: Aborridas á mi alma vuestras pascuas, é vuestros sábados, é vuestros comienzos de meses. E por ende nos castiga el apóstol [3], é nos manda que andemos, segund el espíritu nuevo, é non sigamos las letras vieias é las palabras de fuera. Onde establecemos contra los judíos descreídos, que si algun judío guardare los comienzos de las lunas, ó las pascuas de las cabaniellas, ó guardare los sábados, ó los dias que han por grandes, ó las otras fiestas, segund su antigua costumbre, reciba cada uno dellos C. azotes, é sea echado de la tierra por siempre, é toda su buena sea en poder del rey, por tal que si se repentiere de aquel error, que ge [4] la dé á aquel, ó á qui el rey quisiere, si aquel en su yerro fincare.

VI. [5] *Que todo judío cese de todas huebras en los dias de los domingos é de las fiestas.*

Nos non dubdamos, nin se cela á nenguno, que todo cristiano que non ondra el dia del domingo es enemigo de la fe católica, que la quebranta, é la desface, et nos escodrinnarémos [6] aquellos que niegan [7], é desfacen nuestra ley con iusticia E establecemos con derecho, é decimos que todo omne, quier sea judío ó judía, que labrare en campo ó en huerto en los dias de los domingos, ó la muger [8] filare lino ó lana, ó ficiere otra huebra [9] alguna en casa, ó en el campo, ó en yuguería, acontra [10] de la noble costumbre de los nobles que es usada entre los cristianos; aquel que fuere osado de facer lo que nos defendemos, ráyanle la cabeza, é reciba C. azotes. E si algun omne fallare al siervo ó á la sierva agena en estos dias faciendo alguna huebra defendida, sufra la pena que establecimos en esta ley. E si los sennores les mandaren facer lo que nos defendimos, pechen C. maravedis. Estós [11] son los dias que deven seer guardados: la Asumpcion de Sancta María, é la Anunciacion quando concebió [12] del Santo Espíritu, é la Navidad de Cristo, é la Circumcision, é la [13] Aparicion, é la pascua de la Resurreccion, é el octavo dia depues, é la Ascension de Cristo al cielo, é la Pentecoste quando descendió el Espíritu Sancto sobre los apóstolos, é todos los domingos; ca la ley de Cristo manda guardar é curar todos estos dias.

VII. [14] *Que los judíos non departan las unas carnes de las otras.*

Los judíos que son en yerro, é mantienen [15] la mala ley, é son mas sucios que todas las suciedumbres [16], lexan [17] las unas carnes, é comen las otras, departiendo las unas de las otras. Onde aquel que fuere fallado, manteniendo [18] este error en comer las unas carnes, é esquivar lo que la ley cristiana ha por suelto, sea traido al alcalde de la

1 *Esc. 1. y Malp. 1.* tolleron.

2 Esc. 3. *Que los judíos non osen guardar los sábados nin las fiestas segun la su constumbre.*

Diz esta ley que los judíos non sean osados de celebrar las fiestas, nin los sábados, nin las ferias segun su constunbre, é quien lo fecier denle cient azotes, é tresquilado en cruz, é sea desterrado, é toda su buena sea en poder del rey, que la dé á él si se tornar á la fe cristiana en algun tiempo, ó si quesier perdurar, déla á otro qual se él quisier. Ervigio Rey.

3 *Toled. y Esc. 1.* el apóstolo.

4 *Toled.* que ie la dé.

5 Esc. 3. *Que todo judío dexe de labrar á los domingos é á las otras fiestas.*

Esta ley manda firmemientre que los judíos y las judías tambien guarden los domingos é las otras fiestas como los cristianos; é si algun dellos contra esta ley veniese, sea tresquilado en cruz, é reciba C. azotes; é si por aventura los siervos é las siervas dellos en estos dias labraren, otra tal pena ayan como los sennores; é si los sennores ge lo consienten, pechen cient sueldos á la bolsa del rey. Las fiestas que deven guardar estas son: todas las fiestas de Navidat, é de Santa María, é de Circuncision, é de Aparicio Domini, é el dia de Pasqua, é los dias de las Santas Ochavas, é el dia de Invencio Sancte Crucis, é el dia de Ascension, é el dia de Cinquesma, é todos los domingos del año. Ervigio Rey.

6 *Malp. 1.* escudrunnarémos.

7 *Esc. 1. y Malp. 1.* menguan.

8 *Toled.* mugier.

9 *Esc. 1. y Malp. 1.* labor.

10 *Malp. 1.* contra.

11 *Toled.* Et estos.

12 *Toled. y Malp, 1.* concibió.

13 *Toled.* et el dia de la Aparicion.

14 Esc. 3. *Que los judíos non departan sus comeres segun el su uso.*

Esta ley diz á los judíos que non desmembren las carnes, nin saquen sevo ende, nin sangre, nin escoian ninguna cosa como suelen fazer; é quien lo fecier en otra manera, salvo como los cristianos, tresquilado en cruz, reciba C. azotes: otra tal pena lieven por los vinos si lo contravienere salvo como los cristianos: otra atal pena ayan todos los judíos que esquivaren las viandas de los cristianos. De las carnes del puerco decimos tanto que si alguno hy oviese algunas que por asco no las podiese comer, é en todas las otras cosas fuessen bonos cristianos, por solamient por desechamiento de aquella carne non fuessen tenudos á aquella pena, ca tuerto sería por comer de una carne senna se perdiese toda la otra bondat.

15 *Esc. 1. y Malp. 1.* tienen.

16 *Esc. 1. y Malp. 1.* sucidumbres.

17 *Esc. 1. y Malp. 1.* dexan.

18 *Esc. 1. y Malp. 1.* manteniente.

tierra, é ráyanle la cabeza laydamientre, é reciba cient azotes. E segund este establecemiento que nos pusiemos sea guardado en los vinos, é segund esta pena sea penado aquel que los vinos dexare, é esquivare algun beber de los beberes de los cristianos, si [1] por ventura lo oviere de su natura. En las carnes del puerco iudgamos con piedad, que si algun omne oviere usgo de las comer por la antigua costumbre [2], é non ge lo diere su natura, é non lo ficiere por su antigua descreencia, é non las quisiere comer, é fuere bien fiel en las otras cosas de la cristiandad, é non descroviere [3] en nenguna dellas, é fuere perfecto [4] en la ley, estos tales probándolo non sufran la pena de la ley de suso; ca semeia que non es nenguna cosa mas contra derecho, que aquel ques firme en la cristiandad, é cumple los mandamientos de la santa [5] ley, é es condempnado por non comer carne de puerco: onde non deve seer reptado [6] nin perseguido por esquivar una carne, comiendo las otras cosas quel eran vedadas en su antigua descreencia, tambien cuemo la carne del puerco, ante que veniese á la sancta fe de Cristo.

VIII. [7] *Que los judíos [8] non casen con nenguna [9] de su parentesco, ni se casen sin bendicion de los sacerdotes.*

No mandamos á ningun judío, quier sea varon ó muger, de se casar con nenguno de sus propincos, nin con propincos de sus mugeres, nin ellas con los de sus maridos, si non segund la regla que fué puesta á los cristianos fasta el sexto grado, ni fagan el casamiento en su parentesco. E todo aquel ques'metiere en esta vergüenza de tal casamiento, sufra esta pena, que sean luego departidos, é reciba [10] cada uno dellos C. azotes, é ráyanles las cabezas, é sean echados de la tierra por siempre, é fáganles facer fuerte penitencia, é pierdan todas sus buenas, é áyanlas los fijos que ovieren de otro casamiento si los ovieren, é que non sean de casamiento devedado. E si non ovieren fijos, ó si los ovieren de casamiento devedado, así cuemo dixiemos, ó si se ficieren judíos, ó mantovieren su error, ó fueren nacidos de casamiento devedado segund la ley, estonce pierdan sus buenas, é áyalas el rey, que faga dellas lo que él quisiere, que las dé á sus herederos cristianos: é si non oviere herederos cristianos, áyalas el rey. E lo primero que mandamos guardar en esta ley en todas guisas, que si algun judío ó alguna judía se quisiere casar primero casamiento, non se case si non si diere arras sabudas, é que faga carta de dote, segund la ley de los cristianos, é que les dé el sacerdot bendiciones dentro en el seno de la eglesia. E si algun judío se casare sin bendicion del sacerdot contra la ley de los cristianos, é pasare el mandamiento de las arras que es departido en la ley comun, peche al rey C. maravedís, é reciba C. azotes. E esta emienda, é estos azotes deven aver cada uno dellos ámbos, el varon é la muger ques'casaren; é los padres de los casados todos sufran esta pena, porque vinieron contra la ley.

IX. [11] *Que los judíos non contradigan nuestra ley, é amparen razon de la suya, ni los que fuyen de la ley non se muden [12] á otro logar, nin los acoia nenguno.*

Si algun judío refertare ó contradixiere la ley de Cristo, é quisiere [13] amparar su ley, ó desmentier la ley de Cristo, ó [14] si alguno ficier fuir á otro della, é se ascondiere en nuestra tierra, ó en las nuestras fronteras, ó en las fronteras dotro regno, ó mostrare á alguno destos o se asconda, é lo encubriere él en su casa, ó entendiere que aquel fuye; si fuere probado á aquel que lo acogió que pasó nuestro establecimiento, reciba cada uno dellos C. azotes, é el rey aya todas sus bue-

1 *Esc. 1.* si non si por aventura.
2 *Esc. 1.* por alguna costumbre.
3 *Esc. 1. y Malp. 1.* descrovíe.
4 *Esc. 1.* perfecho. *Malp. 1.* profecho.
5 *Toled.* santa eclesia.
6 *Esc. 1. y Malp. 1.* penado.
7 Esc. 3. *Que los judíos non osen casar con parientas fasta en el quarto grado.*

Diz esta ley que ningun judío non case con su parienta, nin ninguna judía con su pariente, segun suelen facer fasta VI. grado; é si alguna con otro casar, ó con él se aiuntar, luego sean departidos, é denles CC. azotes, é sean desechados de la tierra, é toda su buena ayan los fijos de otro leal casamiento, ó desse meysmo si fuesen buenos cristianos, é ninguna tacha mala en ellos non trobaren, ó si judíos fueren, é mal mantovieren la fe, toda esta buena sea en poder del rey, que la departa entre los bonos cristianos que trobaren sus herederos; ó si ninguna non trobare, sea metido en la bolsa del rey. Et otrosí manda esta ley, que si algun judío quesier casar con alguna judía, denle arras á fuer de cristiano, é venga con ella á la eglesia, é resciba bendicion del clérigo así como cristiano; é quien contra esta ley fuer, peche cient sueldos al rey, é resciba C. azotes: tambien los resciba el novio como la novia, ó demas sus padres ó sus madres.

8 Malp. 1. Toled. y Esc. 1. *judíos que son fechos cristianos non se casen.*
9 Malp. 1. Toled. y Esc. 1. *ninguna persona.*
10 *Toled.* reciba luego.
11 Esc. 3. *Que los judíos non osen amparar, nin encobrir, nin rescebir los cristianos que se quieren tornar judíos.*

Diz esta ley que si alguno de los judíos quesier escarnescer la ley de los cristianos, é quesiese quebrantar la fe católica defendiéndose por la maldat de su seta, ó fuxiese de nuestra tierra por tal de no mantener derechamientre la fe, ó diese conseio ó ayuda á otro de fuyr ante la fe, quien quier que fuese preso en atal cosa denle C. azotes, é tresquilado en cruz échenle de la tierra, é todas sus cosas sean en poder del rey.

12 Malp. 1. Toled. y Esc. 1. *vayan.*
13 *Toled.* ó quisiere.
14 *Malp. 1. y Esc. 1.* é.

nas, é sean echados de la tierra por siempre, é el rey faga dellas lo que por bien toviere.

X.[1] *Que nengun cristiano non reciba presente, ni comer contra la ley de Cristo.*

Con gran derecho deve ser alongado de la fe de Cristo quis'enfinne [2] que la cree verdaderamientre, é la ampara desfaciéndola, é contradiciendo la verdad, en que reciba presente por desfacer la verdad. E este tal oya el Profeta que dice: Vos vendiestes el iusto [3] por plata, é el pobre por precio de los zapatos de vuestros pies: yo silvaré [4] sobre vos, assí cuemo silva la carreta cargada de miese [5], é grita muy alto, é el fuidor perderá el fuir, é el fuerte non avrá su fuerza, é el esforzado [6] non podrá estorcer, é el ballestero [7] non sestará, é el corredor non se salvará, é el caballero non se librará, é el esforzado [8] de corazon fuirá de entre los fuertes desnuyo. ¿Pues qui [9] es este que fué vendido por plata, ó qui es este pobre vendido por precio de los zapatos, si non el Fijo de Dios vivo solo, cuya sangre limpia vendieron por treinta dineros de plata, é cada dia lo venden los que escarnecen la verdad, é lo compran los que descreen en él? E nos sabemos que algunos fieles son que s'enfinnen [10] de descobrir los pecados de los judíos, é que los quieren escarmentar con celo de la fé, é con gran sabor de devedar su descreencia, de sí decíbense con cobdicia, é por los dones que han usados; assíque quando algun descreido les aduce algun presente ó algun don qualquier, luego en aquella ora se callan de la verdad, é se dexan de devedar el error que dicien que punnaban en la descobrir, é en lo taiar por recebir aquellos presentes malos, é léxanlos escapar sin pena. Onde si algun cristiano, de qual linage quier que sea, ó de qual dignidad quier, ó de qual órden quier que sea, quier varon, quier muger, ó clérigo, ó lego que tomare algun comer ó algun presente por ayudar contra la ley de Cristo á algun judío ó á alguna judía, ó toma dellos nin de de sus mandaderos qual presente quier que sea, ó emperezare de non amparar é mantener los establécimientos de la ley de Cristo por alguna cosa que tome dellos, todos aquellos que s'movieren por algun don, ó encubrieren el yerro que saben dalgun judío, é cesaren de escarmentar su maldad por alguna manera, sufran los mandamientos de los sanctos Padres que son en los decretos, é pechen á la casa del tesoro del rey lo que tomaron del judío ó de la judía en duplo, si les fuere probado.

XI.[11] *Que los judíos non lean los libros que non autentica la ley de Cristo.*

Ayudar á los que non deven seer ayudados, é consentir á los que non deven seer consentidos, mas es descreencia que signo dayudar á la verdad, é ampararla. E por end si algun judío leyere los libros, é estudiare en los escriptos de los judíos, en que yaz la contradicion de la fe de Cristo, ó aquellos libros fueren fallados en casa de algun judío, ó los encubriere, é parecieren, ráyanle la cabeza en conceio, é reciba C. azotes, é faga sobre sí un escripto testiguado, que nunca [12] mas torne á leer tales libros, nin los tenga, nin los cate, nin los retraya, ni los allegue en toda su vida. E si depues que ficiere este escripto, ficiere esto quel nos defendemos, ráyanle la cabeza, é reciba C. azotes, é pierda toda su buena, é sea echado de la tierra por siempre; é por que tornó en su error, el rey dé toda su buena á quien quisiere de sus varones. E esta pena misma sufra todo maestro que fuere osado de ensennar á los mozos tales libros corruptos. E si algun maestro fuere fallado ensennando tal error, reciba C. azotes, é ráyanle la cabeza, é faga sobre sí un escripto testiguado, que non torne mas á ensennar á alguno tal error; é si tornar en ensennar esto que nos defendemos, é non cumpliere lo que sobre sí testiguare, pierda toda sū buena, é sea del rey, é ráyanle la cabeza, é reciba C. azotes, é sea echado de la tierra

1 Esc. 3. *Que el cristiano non sea defendor del judío por donno alguno.*
Esta ley diz que ninguno cristiano non sea osado de tomar algun servicio del judío por defenderlo por encobrir la errancia en que él estodier; é qui lo fecier va contra las reglas de los santos Padres, é pechará dos tanto á la bolsa del rey de quanto sopieren que tomó del judío. Ervigio Rey.
2 *Toled.* enfiñe.
3 *Esc. 1.* los iustos.
4 *Esc. 1.* siblaré. . . . sibla.
5 *Malp. 2.* misse.
6 *Esc. 1. y Malp. 1.* forzador.
7 *Esc. 1. y Malp. 1.* baleston non sestará.
8 *Esc. 1. y Malp. 1.* forzador.
9 *Toled.* quien. . . . quien.
10 *Toled.* enfiñen.
11 Esc 3. *Que los judíos non osen leer aquellos libros los quales refusa la fe católica.*
E esta diz, que ningun judío non sea osado de enseñar libro que venga contra la fe de los cristianos; é quien lo librare, nin lo demostrare, nin en su casa ascondido lo toviere, tresquilado en cruz resciba C. azotes, é iure que iamas non lo asconda, nin lea otros, nin allí nil tenga consigo; é si despues de esta jura ge lo fallasen, denle otros C. azotes, é tresquílenlo en cruz, é pierda quanto ha, é sea desterrado por jamas, é aquella su buena áyala á quien la diere el rey é la otorgare. Esta meysma pena ayan los que tales libros enseñaren á los ninnos, quelles den cient azotes, é los tresquilen en cruz, é juren que non los ensennen mays; é si despues los hy tomaren, todo quanto an sean en poder del rey, é ellos tresquilados en cruz resciban CC. azotes, é sean desterrados por jamays: los ninnos fasta X. annos que non sean culpados por que los oyen; mays si fuesen de diez annos los oyeren, é mays ayan esta pena sobredicha.
12 *Toled.* nunqua.

por siempre. E aquellos mozos é aquellos ninnos estonce serán libres de la pena é de los azotes que nos establecimos, quando fuere probado que leyendo ellos aquel error non avien doce annos; é si ovieren mas de doce annos, é leyeren aquella abusion, sufran la pena, é el pecho, é los azotes que sus maestros han de sofrir en esta nuestra constitucion.

XII. [1] *Que los siervos cristianos non sirvan á los judíos, nin se acompannen [2] á ellos.*

Toda la universidad de la cristiandad deve tener por grand cosa, é por muy desabrida [3], que la companna de los judios que desobedece á Dios é á su Cristo, se sirvan de siervos cristianos, é que s'obliguen á su servicio, por que les ellos den muy mal galardon, é que sometan, é ensucien algun miembro de los miembros de Cristo, que nos ondramos, seyendo ellos confondidos, é fijos de confondidos: ca nos non queremos que sometan [4] tales cuemo ellos á la companna de Dios, que es apartada dellos por el sagramiento del baptismo, é que sirvan [5] á judío ó á judía non fieles de Dios é de Cristo. Que quando los amigos de Cristo vieren sus enemigos servirse del su cuerpo, é haberlo en su poder, é ensuciarlo, non es nengun tuerto mas manifiesto, nin mas feo que los amigos de nuestra ley sirvan á los que son nuestros enemigos en la fe, los quales la contradicen, é deniegan sus buenas costumbres é su buen estado. E por end mandamos que sea guardado por esta constitucion el establecemiento que fizo el Rey Sisebuto nuestro antecesor, é que lo mantengan, é lo cumplan, fueras en d'allí o manda matar; é nos damos su establecemiento por estable é por firme, é confondemos á todos aquellos que salieren d'aquella ley, segun fueron confondidos, é apartados, é denostados todos aquellos que non ficieren por lo que manda aquella ley. Onde nengun judío non sea osado de aver siervo cristiano, nin de facer á contra del establecemiento d'aquella ley, fueras end'aquella una cosa que mandaba aquella ley, é daba por firme o dice que el judío puede franquear el siervo cristiano; é nos vedámoslo, é mandamos que non vala; ca grand tuerto serie que los judios que son siervos de los pecados é del yerro, é siervos de la descreencia diesen libredad é escripto de franqueamiento á un miembro de los miembros de Cristo, que son libres por creer en él, é por que la teniebra non puede alumbrar á la verdadera luz, nin el siervo non puede dar ondra de libredad. E el Rey Sisebutos non les diera aquel poder si non por que él ficiera aquella ley luego al comienzo, que llamaban á los judíos á la fe por los traer á ella; mas agora non queremos que puedan franquear siervo cristiano, nin lo ayan en nenguna manera; ca fueron contra aquella ley que defiende que los descreidos non oviesen siervos cristianos: é abastarles deve que les non facemos sofrir la pena por que pasaron aquella constitucion, ¿pues cuemo no les defendremos lo que nuestros antecesores defendieron? Ca el establecemiento de la constitucion é los juicios [6] del decreto defienden que no lo pasen, é ellos fueron osados de venir contra ello. E esta es la mayor merced é la mayor soltura [7] que les nos facemos, que cada judío aya espacio de vender su siervo el cristiano desde el primer anno que nos regnamos del primer dia de febrero fasta LX. dias depues, assí cuemo mandamos en esta ley. E esto fagan con conseio de los obispos, é de los sacerdotes, é de los alcaldes que fueren en cada provincia é en cada tierra, por tal que aquellos siervos vendidos non prendan muerte, ni lision, nin danno, é por tal que los judios non ayan carrera, quando [8] los vendieren, de facer algun enganno por los enagenar, é se vengar en ellos con [9] la grand sanna. Pasados los LX. dias depues de [10] calendas avandichas [11] nengun judío non tenga siervo cristiano, nin franqueado, nin sierva: é quando quier que el siervo fuere fallado en poder del judío, depues destos dias aplazados salga libre, é entreguel su sennor su peguiar, así cuemo mandamos en esta ley; é sean todos aquellos siervos libres, si fuere probado que sus sennores los ascondieran por fuerza. E todo judío en cuyo poder fuere fallado algun siervo cristiano pasado este plazo que les dieron, é lo oviere encubierto ó franqueado, é pasare esta constitucion en alguna manera, é la non guardare, peche la meetad [12] de toda su buena al tesoro del rey: é si non oviere onde peche, reciba cada uno daquellos [13] que ficieron este pecado C. azotes.

1 Esc. 3. *Que los judíos non alleguen á sí mancebos cristianos, nin se sirvan dellos.*
Esta ley diz que si algun judío despues que el Rey Sisevundo confirmó aquesta ley fuer trobado que tenga mancebo cristiano, nin manceba, nin siervo, nin libre consigo, nin en ascuso, nin paladino, ó pierda la metá de quanto a pora bolsa del rey, ó si tal fuere que non aya donde lo componga, resciba C. azotes tresquilado en cruz. Ervigio Rey.

2 Toled. y Esc. 1. *nin moren con ellos.*

3 *Toled.* desabuda.

4 *Esc. 1. y Malp. 1.* se metan.

5 *Toled.* siervan.

6 *Toled.* judicios.

7 *Toled.* sultura.

8 *Toled.* quantos lo vendieron.

9 *Toled.* por la gran sanna.

10 *Toled.* de las.

11 *Malp. 1.* arriba dichas.

12 *Toled. y Esc. 1.* meatad.

13 *Toled.* dellos.

XIII. [1] *Si el judío conosce que es cristiano, é por end non quiere quitar de sí el siervo cristiano.*

Si algun judío por arte é por enganno, ó por miedo de perder su buena, dixiere que mantiene la costumbre de la ley de los cristianos, é cumpliere [2] de dicho la ley de [3] Cristo, é dixiere que non quitará de sí sus siervos cristianos, ca es cristiano; nos habemos esplanado en qual manera conviene que afirme lo que dice, assíque d'allí adelantre non pueda engannar ni falsar en lo que dixiere. E por end establecemos comunalmientre, que todos los judíos que son en las provincias de nuestro regno, desde el primer anno que nos regnamos del primer dia de febrero [4] fasta el primer dia de abril d'aquel anno, puedan vender sus siervos los cristianos, segund que les mandamos en la ley de suso, que es ante desta. E si ellos quisieren tenerlos consigo, afirmen que son fechos cristianos en la guisa que nos esplanamos en este libro, ca nos les diemos espacio en que puedan perder sospecha, é que s'purguen de todo enganno, é diémosles LX. dias del primer dia de febrero fasta el primero d'abril d'este anno. Onde los que quisieren dellos escapar, é entrar en la ley de Cristo, vayan en comedio destos dias al obispo de la provincia, é escriban por sus manos, é fagan sennales de sus testimonios, é fagan promision pública de lo que cuedan [5] facer, é escriban [6] en aquellos omenages que s'dejan de todas las costumbres de los judíos, é que las niegan, é que en nenguna guisa non tornen en ellas, nin sigan su antigua descreencia, é que s'dexan de su primera descreencia, é que s'tornan á la ley de Cristo; é escriban en aquella carta el ordenamiento del símbulo, é que s'nunca [7] tornen á [8] su descreencia antigua, é todos los otros pleytos, assí cuemo nos esplanamos en este capítulo, so tal condicion que s'confessen [9], é que conoscan por palabra, é que non tengan en los corazones al, fueras lo que dicen por la boca, é que non ayan carrerra á nengun afloxamiento por mostrar de fuera la cristiandad, é celar en sus corazones la judería. E que los obispos é los alcaldes, que fueren testigos en el escripto de sus promisiones, que punnen de seer en end bien seguros dellos, é que los coniuren con las iuras que son en esta constitucion [10], é que todo lo que es en el escripto, é lo que confiesan que lo facen de buen corazon, é de [11] verdadera é pura voluntad, é que lo manternán, é lo guardarán todos sus dias. E á los que fuere probado que sus huebras é su fe es buena, é cumplieren quanto prometieron, aquellos se puedan servir de [12] siervo cristiano en todo su servicio, ca d'otra guisa non se deven someter los siervos cristianos en su servicio, nin seer en su poder, si non si fuere provado que son verdaderos, é que estan con ellos cuemo deven. E el que se dixiere cristiano dellos [13], depues que ficiere el testiguamiento sobre sí, é depues que iurare, é de sí tornare [14] á la ley de los judíos, é la croviere, é dexare lo que puso sobre sí, é lo non cumpliere, é iurare por el nombre de Dios en falso, é se tornare á la descreencia de la judería, sáquenlo de toda su buena, é áyala el rey, é reciba C. azotes, é ráyanle la cabeza [15], é sea echado de la tierra á los extremos. E aquellos que fueren dellos venzudos sus corazones de error, é non ficieren sobre sí testigos de sus promisiones, é de cuemo se tornan á la cristiandad, en comedio del plazo que les es puesto, ó depues del plazo, é se sirvieren de algun siervo cristiano, sufran la pena de la constitucion que fué puesta en los siervos cristianos, que non sirvan á los judíos: assíque les tome el rey la meatad de sus buenas. E si non ovieren nada onde paguen lo que manda la ley, reciba cada uno dellos C. azotes, é ráyanles las cabezas. Mas los siervos cristianos que retovieren los judíos consigo á contra de la ley, porque ellos non descobrieron su ley, é cuemo eran cristianos, en comedio del plazo sennalado, délos el rey á quien quisiere, que sean siervos en todas sus vidas.

1 Esc. 3. *Que el judío non se enfinga seer cristiano, nin se otorgue por cristiano por non querer toller de sí mancebo cristiano.*

Esta ley diz que ningun judío non tenga consigo mancebos cristianos, magar que diga que es cristiano, ó que vive como cristiano, si primero non fuere probado mucho con aquella confession que se sigue, mays esta ley é esto delante obispos delantre juices: é si consigo los non tovieren antes que non sean esprobados, ayan la pena sobredicha para la bolsa del rey, ó si non ovieren onde lo compongan, tresquilados en cruz reciban cient azotes.

2 *Toled.* compliere.

3 *Esc. 1. y Malp. 1.* de los cristianos.

4 *Malp. 1.* hebrero.

5 *Esc. 1. y Malp. 1.* cuydan.

6 *Esc. 1. y Malp. 1.* escriban aquellos.

7 *Toled.* nunqua.

8 *Esc. 1. y Malp. 1.* en su mala ley.

9 *Esc. 1. y Malp. 1.* confiesen.

10 *Esc. 1. y Malp. 1.* ley.

11 *Esc. 1. y Malp. 1.* buena voluntad.

12 *Esc. 1. y Malp. 1.* su siervo.

13 *Toled.* delos.

14 *Toled.* tornas.

15 *Toled.* cabesza.

XIV. [1] *De la conocencia de los judíos; é en qual [2] manera deven escrivir la sennal de su conocencia ó sus iuras con todos aquellos que vienen á la fe.*

Yo fulan, fijo de fulan, niego é desmiento todas las leyes, é las costumbres, é las constituciones de los judíos en todas maneras quanto es de sus fiestas, é sus costumbres, é sus cosas, que guardan é curan, é todo quanto que era obligado de su ley, é creia de su fe: asíque no me torne mas desagora á nenguna de sus costumbres, ni de sus fiestas, ni de su ley, ni cobdicie ninguna daquellas constituciones, ni las diga por la boca, ni las faga de fecho, ni las tenga en el corazon. E descreo todo quanto los de la ley de Cristo descreen, é todo quanto niegan [3] é desmienten, é creo en un Dios Padre poderoso sobre toda cosa, criador del cielo é de la tierra, é de las cosas que son vistas, é de las non vistas, é criador de las cosas sentidas, é de las non sentidas, é en el un Sennor Iesucristo fijo de Dios, un engendrado que fué nacido del Padre ante que todos los siglos, Dios de Dios, lumbre de lumbre, Dios verdadero de Dios verdadero, nacido [4], non criado, que es una substancia con el Padre, por el qual son criadas todas las cosas, quantas en el cielo son é en la tierra, el qui por nos é por nuestra salud descendió del cielo, é prisó carne del Espíritu Sancto, é fizose omne de María Virgo, é fué tormentado so poder de Pilato mampostero, é fué crucifigado é sepultado, é descendió al infierno, é resuscitó al tercer dia dentre los [5] muertos, é subió á los cielos, é asentóse á la diestra parte del Padre, é verná de cabo con gloria pora [6] iudgar los vivos é los muertos, cuyo regno non abrá fin. E creo en el Espíritu Sancto sennor vivificador, que manó del Padre é del Fijo, que es adorado con el Padre é con el Fijo [7] en semble, el que fabló por bocas de las prophetas: é una sancta, católica é apostóliga [8] eglesia [9]: é conosco un babtismo que redime todos los pecados: é espero la resurreccion de los muertos, é la vida del sieglo que ha por venir. Amen. E yo creo todo quanto que prometí, é dix en este símbulo verdaderamientre, é creolo con todo mio corazon, prometiendo que me non torne á la descreencia de la judería en nengun tiempo, nin sea obligado de las fiestas de los judíos, nin de sus leyes, que ellos suelen guardar é ondrar, ni en fecho, ni en voluntad; é deniego su ley en todas maneras, é desmiéntola con todo corazon, é desaténgome de todo quanto es contra la ley cristiana. Esto pongo sobre mí, é prométolo desagora, é por siempre, que crea en la Sancta Trinidad, é que viva segund la costumbre de los cristianos desagora, é que me esquive de la companna de los judíos, é que me allegue á los buenos cristianos, por tal que coma con ellos, é beba [10] de todo quanto ellos comieren é bebieren, é que vaya á la eglesia de Dios, assí cuemo faz el verdadero cristiano aturadamientre [11]. E oblígome á guardar las fiestas sanctas de los mártyres, é los domingos que los cristianos suelen guardar, é establecieron de curar con todo buen corazon; é que me acompanne á los buenos cristianos en aquellos dias, é que reciba é ondre aquellas fiestas, assí cuemo todos los católicos las suelen recebir, con ondra é con mayoría. E esta conocencia é estas iuras fueron escriptas en tal dia é en tal era.

1 Esc. 3. *Como deve cada un judío venir á manifestacion quando vien á la fe cristiana, é como deven magnifestar la fe católica.*

Esta es la profesion que dexiemos de suso que deve facer el judío, é diz assí: yo fulan abrenuncio todas las constunbres é todos los guardamientos de la setta de los judíos, é aborrezco de todo en todo las fiestas, é las oferendas, é los mandamientos todos que aguardé, é tuve fasta en esaquí assí que de aquí adelantre ninguna cosa non guardaré de su costumbre, nin husare, nin deseare, nin obrare por ende todas estas cosas abrenunciadas: creo en Dios un padre sobre todas cosas poderoso, facedor del cielo é de la tierra visible et non vesible, criador de las cosas, é un Señor Jesucristo fijo de Dios, un engendrado del Padre, nascido ante de Dios, los siegros de Dios, lumbre de lumbre, Dios vero de Dios vero, nascido, non fecho, omne de una sustancia con el Padre, por el qual todas las cosas son fechas que son en cielo é en tierra: que por nos é por nuestra salut descendió de los cielos, é encarnó de Spíritu Santo, nasció de Santa María omne fecho; passó sub Poncio Pilato, crucificado, muerto é soterrado: descendió á los infiernos, é al tercer dia resucitó, subió á los cielos, siede á la diestra parte del Poderoso, aun deve avenir á iudgar vivos é muertos, cuyo reyno non averá fin; en Spíritu Santo, sennor é avivador de toda cosa saliente del Padre é del Fijo, que deve seer adorado y glorificado con el Padre é con el Hijo: que fué pronunciado por las profetas en una santa católica é apostolgal eglesia: confieso un baptismo en remission de los pecados, é espero el resuscitamiento de los muertos, é de la vida del avenidero sieglo sin fin. En esta ley confirma el judío todo lo que dixo, é dice allí todas estas cosas, creyendo é temiendo fielmientre primero que iamas non torne á la mala ley en que estaba, mays que siempre los cristianos en comeres, é en fiestas guardar, é en la eglesia de Dios servir, é todas las costumbres de los cristianos todas bien mantener. Esta profesion fago so tal dia &c.

2 Esc. 1. Toled. y Malp. 1. *en qual guisa deven escrebir aquellos que vienen á la fe las sennales de su conoscencia é sus iuras.*

3 *Esc. 1. y Malp. 1.* desniegan.
4 *Esc. 1. y Malp. 1.* nascido.
5 *Malp. 1.* de entre.
6 *Esc. 1. y Malp. 1.* para. *Toled.* por.
7 *Esc. 1. y Malp. 1.* el ensemble.
8 *Esc. 1. y Malp. 1.* apostólica.
9 *Toled.* ecclesia.
10 *Esc. 1.* de todo corazon.
11 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* acuradamientre.

XV. *De los coniurios*[1] *con que deven seer coniurados los judíos quando se tornan*[2] *cristianos, é facen*[3] *su conocencia.*[4]

Iuro por el Dios Padre poderoso, que dixo: Por mí iuráredes, é non vos periuráredes el nombre de Dios nuestro sennor, que crió el cielo, é la tierra, é el mar, é lo que en él es: el que puso á los mares fito, é dixo: Fasta aquí llegarás, é aquí quebrantarás tus

1 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *coniurationes.*
2 Esc. 1. y Malp. 1. *facen.*
3 Esc. 1. y Malp. 1. *escriben sus conoscencias.*
4 En el Esc. 3. este epigrafe y su ley dicen así:

Las condiciones é los sacramentos por las que deven jurar los judíos quando vienen á la fe católica, é como deven jurar.

Juro primeramientre por Dios Padre omnipotente que dixo: por mí meysmo iuráredes, é non periuráredes en nombre de Dios, en nombre de Dios nuestro señor, que fizo cielo é tierra, é mar, é arenas, é todas las cosas que en ellas son, é que puso términos á la mar, deciendol: fasta aquí vernás, é aquí quebrantarás tus ondas inchantes: qui dixo: el cielo es mio, é la tierra cavo de mios pies. Qui al primero arcángel soberbioso echó del cielo, é ante cuya faz está toda la companna de los ángeles tremiendo, cuya faz seca los abissos, é cuyo desden faz poderescer los montes: qui fizo el primero ome Adan en Parayso, é le defendió, é vedó que non conmiese de la manzana del árbol vedado, é pues que Adan conmió de la manzana del árbol fué echado del Parayso, é fué apremiado él é todo el su humanal linage con ligamiento de cadena del maldito descomugamiento. Juro por aquel que rescebió volunpta de grado el sacrificio de Abel, é maldixo á Cayn muy desdenosamientre, refusando su sacrificio: qui tiene é guarda á Elías é Enoc en cuerpo é en alma en parayso, é a los de embiar morir en la postrema fin del sieglo por salvamiento: qui á Noé con su moger, é con tres sus fijos, é con sus mogeres de los fijos, é con animalias, é con volatilias, é con las otras criaturas vivas dennó guardar en la archa en tiempo del diluvio, por que todas criaturas toviessen su linnage é su estado: qui dennó querer de Sem fijo de Noe, Abraam, é todo el pueblo de Israel: qui exleyó las patriarcas é las profetas, é bendixo las patriarcas Abraam, Isaac, é Jacob. Juro por aquel que prometió é dixo á Abraam: todas las gentes de tu semiente sean bendichas, é los dió sennal de circuncision en taiamiento perdurable. Juro por aquel que somió Sodoma, é tornó á la mogier de Loth en piedra sal quando cató trassí la cibdat. Juro por aquel que luchó con Jacob, é diól ánimo en el nervio, é fizolo cosquear, é dixo. de aquí adelantre non será lamado Jacob, mays Israel. Juro por aquel que libró Josep de mano de sus hermanos, é quel fizo gracioso ante la faz é los oios del Rey Pharaon por que fuese toda Israel librada de fambre. Juro por aquel que salvó Moysem de las aguas de Nilo el rio, é aparesciol en rubo en semellancia de fuego, é que embió sobre los egipcios X. plagas de fuego por la mano meysma de Moysem, é que libró el su pueblo de Israel de la mano de los egipcios, é que fizo el meysmo pueblo de Israel andar por seco en el mar Rubro, é los dió muro fuerte de agua corriente. Juro por aquel que sopozó el Rey Pharaon é toda su almofalla en el mar Rubro. Juro por aquel que guió el pueblo de Isrrael de dia con anparancia de nube, é de noche con anparancia de fuego, andando siempre antellos. Juro por aquel que dió á Moysem en Monte Sinay la ley escripta de un dedo en tabras de piedra. Juro por aquel que fizo fumar el Monte Sinay veyéndolo el pueblo de Israel. Juro por el quel escogió á Aron por sacerdote primeramientre, é que consumió los fijos da Aron en casa de fuego por que osaron ofrescer fuego ageno delante del sennor. Juro por aquel que mandó por su derecho iuycio que la tierra sorbiese á Datan é Abiron todos vivos. Juro por aquel que otorgó é dió al pueblo de Israel en larga vianda magná é codornices en el yermo. Juro por aquel que mudó las aguas amargas en sabor dulce por el tanimiento del blago de Moysem. Juro por aquel que mostró é dió al pueblo de Israel muchas aguas é sin cuenta quando avian grant seet por la ferida que dió Moysem de su pertiga en la piedra. Juro por aquel afartó al pueblo de Israel XL. annos en el yermo, é que guardó los vestidos dellos sanos en todo aqueste tiempo que por ningun usamiento non fuesen rotos. Juro por aquel que con mandamiento non trastornado devedó é mandó que ninguno non entrasse la tierra de promission por que creyeron la palabra de Dios salvo Iesú Navé, é Caleph, á los quales prometió que entrarian hy. Juro por aquel que mandó á Moysem que alzase su mano, é maldixiese las Malechitas, é venceria el pueblo de Israel. Juro por aquel que mandó á nuestros padres el flumen Jordan por mano de Iesú Navé, é establesció que XII. piedras fuesen sacadas del rio en testimonio. Juro por aquel que mandó á todo el pueblo de Israel, que luego passado el rio del flumen Jordan fuesen todos circuncidados por las piedras entalladas, é por aquel que los muros fondió de Yericó la cibdat. Juro por aquel que onró David rey con gloria del reyno, é que lo libró de las manos de Saúl é de su hijo Absalon. Juro por aquel que enchia el templo de niebla á la oracion de Salamon, é espandió hy su bendicion. Juro por aquel que portó Elías profeta por torbellino de fuego en cielo, alzándolo de tierra á la siella de gloria. Juro por aquel que enchió todas sus profetas de Spíritu Santo, é libró á Daniel profeta de los leones fuertes é bravos. Juro por aquel que dennó guardar los tres ninnos en la fornaz del fuego ardiente delante los oios del cruel rey Nabocodonosor, é que tenia la clave de David: é que cierra lo que ninguno non abre, é que abre lo que ninguno non puede cerrar. Juro por aquel que fizo todas maravillas, é virtudes, é signos en el pueblo de Israel, é en los otros pueblos. Juro por los X. santos mandamientos de la ley. Juro por Jesucristo fijo de Dios Padre omnipotente, é por el Spíritu Santo, que en Trinidat es uno, é por la santa resurrescion de Jesucristo nuestro Señor Dios, é por la su gloriosa Ascension, é maravilosa quando subió á los cielos, é por el su avenimiento mucho terrible en que iuzgará vivos é muertos paresciente muy manso á los justos, é muy espantable á los malos, é por el su muy onrado cuerpo, é por la su muy presciosa sangre: que fizo veer los ciegos, é oyr los sordos, é sanó los paralíticos, é fizo fablar los mudos, é fizo fuir los demonios de los cuerpos de los omnes, é fizo andar correr los contrechos, é resuscitó los muertos: que andó de sus pies sobre las aguas, é resuscitó á Lázaro de muerte, é conmo era la sü carne tornada podrida de quatro dias que yacia en el monumento, le dió salut é vida: et que tornó el gran loro, é plantó de sus hermanas en gozo: que es facedor del mundo todo; qui es comenzamiento de luz, é carrerador mostrador de salut; qui alumbró todo el mundo por el su nascemiento, é lo redemió por la su santa passion; qui solo fué libre entre los muertos, é non pudo retenido ser de muerte; qui quebrantó los infiernos, é con la magestad del su poder sacó ende las almas de todos los fieles: que despues que venció la muerte, é ovo victoria del mundo, subió á los cielos con aquella meysma carne que prisó en tierra de la gloriosa santa María su madre, é siede á la diestra de su Padre omnipotente, é rescebió del perdurable poder de reyno. Juro sobre todo esto por todas virtudes del cielo, é de todos los santos, é de los apóstolos, é de las profetas, é de las patriarchas, é por las reliquias de todos los santos, é por los quatro evangelios, que quantas cosas he iuradas é prometidas por todos los sacramentos sobredichos que son fechos sobre este altar N. de tal santo, sobre qual pongo mis manos, é tengo, que yo todo lo venga, é tenga de obra é de fecho, é de creencia quanto he prometido á la fee católica. Et vos, señor obispo, lo prometo é juro, é vos dó escrito de mi mano fecho que quanto yo juré é prometí con mi propia volunptad, é con limpio corazon lo iuré, é dixe sin ningun engaño, é sin falsidat, é sin descomiento, é iuro por aquella iura que iuré é denegué, é denego todos sus usos é costumbres, é todas sus fiestas, é todas sus pascuas, é sus conmeres segund su constumbre de los judíos, nin usaré sus

ondas puxaderas [1]. E el que dixo: El cielo es mi seeia, é la tierra banco de mios pies. El que destruyó el angel primero quando engrandeció, é se quiso empareiar con él. Iuro por el nombre del sennor ante [2] qui se paran todas las caballerías de los ángeles tremiendo, cuya faz enssuga [3] las aguas de los abissos, é cuya sanna faz tremer [4] los montes: el que fizo habitar al primero omne en el parayso, é mandol que non comiese del arbol [5], é comió, é echólo del parayso, é metió á él [6] é á su linage en fierros de desobediencia: el que [7] recibió el sacrificio de Abel [8] con gracia, é desechó el de Cain con derecho: el que fizo vevir [9] á Henoc con su cuerpo en el parayso terrenal con Elías, é los fará morir ante de la fin: el que dexó á Noé é su muger, é sus fijos tres con sus mugeres vivos, é las animalias [10], é las aves, é los bestiglos en el arca en el tiempo del diluvio, por sacar de cada una daquellas animalias linage é generacion: é el que sacó de Sem fijo de Noé á Abraam su amigo, é de Abraam Israel, é su yente, é el que cogió é esleyó á las patriarcas [11] é á las prophetas, é bendixo las padriarcas Abraam, Isaac, é Iacob; é iuro por aquel que prometió á Abraam el sancto: con tu linage se bendizrán todas las yentes, é diól sennal de circumcision por precepto durable; é iuro por aquel que destruyó á Sodom é Gomorra, é tornó á la muger [12] de Loth en figura de sal, quando cató en [13] pos sí: el que luchó con Iacob, é tanxó [14] su nervio, é encoxó, é dixol: Non te dirán Iacob, mas decirte han Israel: E iuro por aquel que libró á Ioseph del enganno de sus hermanos, é lo ondró contra Faraon por librar por sus manos todos los fijos de Israel de fambre: é iuro por el que libró á Moysen del mar, é se le descubrió en el espino en la flama del fuego: el que tentó [15] á Egypto por manos de Moysen con X. llagas, é libró su yente de la servidumbre de los de Egypto, é los passó el mar rubro en seco, é fizo estar las ondas eladas contra natura [16] del agua corriente: E iuro por el que afogó á Faraon é á sus caballerías en el mar rubro: E iuro por el que guió á Israel [17] su yente de dia con un pilar de nube blanca, é de noche con un pilar de fuego. Iuro por el que dió á Moysen en el Monte Sinay libro escripto con sus dedos en tablas de marmor. Iuro por el que afumó el Monte Sinay á oio de los fijos de Israel. Iuro por el que esleyó pora sí á Aron [18] primeramientre que fuesse sacerdot, é quemó á sus fijos con el fuego, porque aduxieron fuego estranno, é lo ofrecieron á Dios. Iuro por el que mandó á la tierra que tragasse á Abiron, é á Datan por su juicio [19] derecho, é descendieron vivos á los abissos. Iuro por el que dió á comer á su pueblo Israel en el desierto magná é selhue. Iuro por el que mudó las aguas amargas por echar la viga en ellas, é ficiéronse dulces. Iuro por el que dió á beber á los fijos de Israel quando ovieron sed en Horab, é firió Moysen en la piedra con su blago, é manaron della muchas aguas. Iuro por el que dió á comer á los fijos de Israel en el desierto quarenta annos, é mantovo sus pannos sanos, que non enveiecieron por los usar. Iuro por el que iudgó con derecho que non entrasse nenguno de los fijos de Israel en la tierra de la promision, porque non crovieron por su palabra, fueras end Josue Ben Non, é Caleb, los quales iudgó que entrarien hy. Iuro por el que mandó á Moysen que alzase su mano, é alcanzarien los hijos de Israel á los gigantes. Iuro por el que passó á nuestros pa-

conmeres, é que nunca guardaré fiestas nin sábados, nin pascua, nin ferias segun su constumbre de los judíos, nin usaré sus conmeres, nin desvenaré, nin sacaré sebo de ninguna carne nin de sangre segun la costumbre de los judíos, é prometo é iuro que guardaré toda pascua, é todas fiestas, é toda creencia de los cristianos, é que usaré é comeré todos los conmeres de los cristianos é carnes de puerco, é creo en la Santa Trinidat, é prometo siempre creer en ella, é prometo de nunca me compannar á companna de los judíos; mas acompannarme he siempre á los cristianos, é veviré siempre en todas é por todas cosas segun las costumbres, é guardaré siempre quanto la fee católica manda. E si por ventura yo tornase á la creencia de los judíos, é aborresciese la fee de los cristianos, ó sus usos, ó sus comeres, é tornase á los judíos, é con engaño, ó por descebemiento, ó por alguna mala volumptat, ó por escarmiento iuré esta iura, vengan sobre mí todas las maldiciones de la ley que fueron dadas é confirmadas de la boca de Dios sobre aquellos que despresciaron los sus mandamientos: vengan sobre mí é sobre mi casa, é sobre mis fijos todas las plagas de Egipto é las feridas de mí sean espanto de todos los otros, é que iuycio venga sobre él, el que vieno sobre Datan é Abiron, é que veviendo lo sorba la tierra, assíque despues que yo moriere el diablo me resciba con todos sus ángeles, con toda su companna en las mayores penas del infierno, é sentado con igual pena de fuego con todo el pueblo de Sodoma é Gomorra, é quando veniere é aparesciere la magestad del gloriosísimo príncipe nuestro señor Jesucristo, sea cuntado é metido en aquella companna de los malos, á los quales muy terrible é muy glorioso iuyz menazando julgará diciendo: Partid vos de mí, malditos, é it vos en fuego perdurable, el qual es dado é aparellado al diablo, é á sus amigos, é á sus ángeles, é á todas sus compannas. Dadas estas constituciones tal dia. N. tal. Et cætera.

1 *Esc. 1. y Malp. 1.* pasaderas.
2 *Toled.* ante el que.
3 *Esc. 1.* enxuga.
4 *Malp. 1.* entremecer.
5 *Toled.* de arbol.
6 *Esc. 1. y Malp. 1.* á sí.
7 *Toled.* qui, *y así dice siempre en esta ley en lugar de* que.
8 *Malp. 2. lee* Hebel.
9 *Toled.* vivir.
10 *Malp. 1.* alimalias, *y así despues.*
11 *Malp. 2. y Toled.* padriarcas.
12 *Toled.* mugier.
13 *Esc. 1. y Malp. 1.* enpusí.
14 *Toled.* tansó su niervo.
15 *Esc. 1.* temptó. *Toled.* temptó.
16 *Malp. 1.* naturaleza.
17 *Toled.* su gente Israhel.
18 *Esc. 1. y Malp. 1.* Aaron.
19 *Toled.* judicio.

dres por manos de Josue Ben Non el flumen [1] Jordan, é mandó que tomasen daquel rio XII. piedras por testimonio. Iuro por el que mandó á los fijos de Israel quando pasaron el flumen Jordan, que se circumcidiesen con cuchiellos de piedras, é el que derribó [2] los muros de la ciudad de Ihericó [3]. Iuro por el que fizo fermoso á David con gloria del regno, é lo libró de las manos de Saul, é de manos de su fijo Absalon. Iuro por el que inchió la casa de niebla quando fizo oracion hy Salomon, é metió hy su bendicion quando el adoró. Iuro por el que alzó á Elías de tierra al cielo en la nube en un roque de fuego; é por el que partió las aguas del flumen Jordan, quando adoró Alyaxa, é firió las aguas con el vestido de Elías propheta. Iuro por el que metió [4] el spíritu sancto en todas sus prophetas, é el que libró á Daniel de las bocas de los leones fambrientos. Iuro por el que salvó los tres ninnos del [5] forno del fuego ardiente á oio de Nabucodonosor el rey descreido malo. Iuro por el que tiene las llaves de David, é cierra lo que non abre nenguno, é abre lo que non cierra nenguno. Iuro por el que fizo todos los miraglos en el pueblo de Israel, é en las otras yentes. Iuro por los diez acomendamientos sanctos. Iuro por Iesucristo, fijo de Dios vivo, é por el Sancto Spíritu, que es un Dios é verdadera Trinidad, é por la resurreccion de Jesucristo nuestro sennor, é por su ascension al cielo, é por su venida sancta, é temerosa quando veniere pora [6] iudgar los vivos é los muertos, por se mostrar manso á los iustos [7], é bravo á los descreidos. E iuro por el su ondrado cuerpo é su sancta sangre; el que abrió los oios de los ciegos, é fizo oir á los sordos, é sanó á los contrechos, é fizo fablar á los mudos, é sacó [8] los demones de los demoniados, é fizo correr é andar á los coxos, é resucitó los muertos; el que andudo [9] sobre el agua de pies; el que resuscitó á Lázaro, é lo desató de la prision de la muerte depues que era su cuerpo podrido, é tornó su tristeza en alegría; el que crió el mundo, comienzo de la luz, el ponedor de la salud, el que alumbró el mundo con su venida, é lo redimió con su muerte [10]; el que fué solo libre entre los muertos, é non lo pudo la muerte tener; el que quebrantó las cerraduras del infierno, é libró las almas de los iustos del infierno con su poder; el que venció la muerte, é alzó su cuerpo, que prisó en tierra, al cielo, depues que venció todo el mundo; el que seye á la diestra parte del Padre poderoso, é recibió dél gloria durable. Iuro por todas las vertudes del cielo, é por las reliquias de todos los apóstolos é los mártyres, é por los quatro evangelios que son puestos sobre estas iuras en el altar sancto en esta eglesia N. que yo tengo en las mis manos, que todo quanto dix en esta mi confesion, é esta mi conocencia, é quanto hy ayunté, é quanto dí á mio sennor N. el obispo del sey [11] N. escripto por mi mano, todo es verdad, é que yo non dix nenguna cosa dellas por arte del mundo, nin por enganno, mas dixlo con la mas leal conocencia, assí cuemo es en esta carta; é niego todas las costumbres é las constituciones de los judíos, é creo en la sancta Trinidad con todo mio corazon é con toda mi voluntad, é que [12] non torne á mi antigua descreencia nunca [13], nin faga companna con los iudíos viles. E prometo que viva en todas mis cosas segund la costumbre é la ley de los cristianos, é que aya siervos cristianos, é que cumpla todo quanto es en este escripto de mis iuras con toda lealdad, é sanamientre, é que persevere en la ley de los apóstolos é en el establecimiento del symbulo desagora, é siempre, é quando quier que yo ficiere falsedad en alguna cosa de la ley sancta, ó me entremetiere de guardar la ley de los judíos, ó ficiere ipocrisía en nenguna de quantas cosas yo iuré [14], é prometí complir, en nenguna manera, é periurare, é falliere de quanto sobre mí pus, así cuemo conoscí, é oí, é entendí, vengan sobre mí todas las maldiciones de la ley, con las quales confondió Dios á todos los que falsan los mandamientos de Dios, é vengan sobre mí, é sobre los de mi casa, é sobre mios fijos todas las llagas é las pestilencias de Egypto; é si falliere en lo que prometí, venga sobre mí lo que vino sobre Abiron é Datan, é que me trague vivo la tierra, é sea depues de mi muerte de los del fuego durable, con el diablo é sus ángeles, é sea condempnado [15] de los de Sodom é Gomorra, é aparcero de Iudas en la amarga pena. E quando veniere ante el trono del glorioso juez nuestro sennor Iesucristo, que sea de los de la parte siniestra, á los quales dirá el glorioso juez el bravo, el justo, menazándolos: Idvos, maldichos [16], en el fuego durable, que es apareiado al diablo é á sus ángeles. Fueron escriptas estas iuras en tal dia, é en tal era.

1 *Malp.* 2. la fuente, *y asi despues.*
2 *Toled.* enderribó.
3 *Esc.* 1. *y Malp.* 1. de Jericó.
4 *Esc.* 1. *y Malp.* 1. prometió.
5 *Esc.* 1. *y Malp.* 1. en el forno.
6 *Malp.* 1. á.
7 *Esc.* 1. mansos.
8 *Toled. y Esc.* 1. é sacó los demonios de los damnados.
9 *Toled.* andido.
10 *Esc.* 1. *y Malp.* 1. sangre.
11 *Esc.* 1. *y Malp.* 1. de la sey.
12 *Esc.* 1. *y Malp.* 1. que me non torne.
13 *Toled.* nunqua.
14 *Toled.* iurey.
15 *Malp.* 1. acompannado. *Esc.* 1. compannon.
16 *Toled. Malp.* 1. *y Esc.* 1. malditos.

XVI. *De los siervos cristianos de los judíos si se non llamaren cristianos, é de los que los descubren.*

Los siervos cristianos de los judíos que son cristianos perfectos, é los engannaron sus sennores por alguna arte, é non se conoscieren por cristianos desagora, é d'oy adelantre, é quisieren fincar con sus sennores, por razon que ellos non quisieron la ondra de la liberdad [1], el rey los mande dar á qualquisiere de su pueblo, que sean sus siervos por siempre: é el que los descubriere, si fuere judío, ó siervo dalgun judío, tórnese cristiano, é sea libre: é si aquel que los descubriere fuere cristiano, por cada un siervo [2] que descubra tome V. sueldos del judío que toviere consigo el siervo cristiano, depues que nos ficiemos esta constitucion.

XVII. [3] *Que nengun judío non iudgue [4] al cristiano por lo meter en servidumbre, ni de lo matar, ni de lo apremiar, si el rey lo adelantrare ó otri en algun poder.*

Nengun judío desde el primer anno que nos regnamos, que es desde nueve dias pasados de ianero, non sea osado de se apoderar, ó mandar [5], ó apremiar, ó despechar, ó castigar, ó ferier [6], ó ponier pleyto ó coto á nengun cristiano, ó mandar, ó vender, ó haver poder sobre los cristianos en nenguna guisa, si non por ventura si les mandare el rey recabdar algunas cosas, que sean á provecho del comun por mandado del rey solo. E si algun judío fuere osado de apremiar ó constrennir á nengun cristiano, ó lo matare, ó lo firiere, ó se moviere contra él, ó lo desondrare, ol ficiere nenguna cosa de quantas la ley defiende, ó de las que la ley non departió, nin determinó, peche la meatad de toda su buena, é áyala el rey; á si non oviere nada, reciba C. azotes, é ráyanle la cabeza. E aquel que pusiere á nengun judío en nengun destos poderes contra nengun cristiano, si fuere omne noble, ó de gran guisa, ó algun oficiado de nuestros varones, peche X. libras doro al rey con premia é sin su grado: é si fuere omne de menor guisa, peche V. libras doro al rey; é si non oviere nada de que peche, reciba C. azotes, é ráyanle la cabeza.

XVIII. [7] *De los siervos de los judíos [8], si se ficieren cristianos, que sean libres.*

Pues que el apóstol [9] San Paulo dice por predicar, é enunciar [10] de Cristo, ó por causa [11], ó segund verdad, por ende es derecho que assí cuemo aduxiemos é costrenniemos á los fieles á la [12] gracia de liberdad, bien así demos [13] á los non fieles alguna guisa, é les abramos carrera pora vevir é guarecer. E por ende establecemos que si algun siervo de judío, quier varon, quier muger, fuere sometido so su servidumbre, é quisiere venir á la ley de Cristo, non ge lo deviede la servidumbre, ni lo asconda de la fe nenguna cosa, ni lo contraste nenguno, nin lo asconda della nengun achaque, que en qual tiempo quier que s'aclamare, é connociere, é dixiere, é iurare ques cristiano, ó que s'ha fecho cristiano, é descubriere la descreencia de sus sennores, é negare el su error, en aquella ora salga libre paladinamientre con todo su peguiar, é légelo. E en todo quanto que aquel siervo oviere vala la constitucion que nos ficiemos de los siervos cristianos.

1 *Esc. 1. y Malp. 1.* de la libertad, *y así otras veces.*

2 *Esc. 1. y Malp. 1.* siervo cristiano que descubra aya.

3 Esc. 3. *Que ningun judío non pueda ganar, nin tormentar, nin apartar ningun cristiano por poder que haya rescibido de quien quier, si non fuer por ordenamiento de la corte del rey.*

Diz esta ley que ningun judío non aya poder sobre ningun cristiano de apremiarlo, nin de lo mandar, nin de constrennirlo en ninguna cosa, salvo ge lo mandase; é si por sí ó por mandado de otro ninguno lo cometiese á facer, pierda la metad de quanto a para la bolsa del rey; é si nada non oviere, denle C. azotes, é tresquílenlo en cruz; é aquel que les diere á los judíos poder sobre los cristianos, si noble persona fuer, peche X. libras de oro al rey; é si non oviere onde las dé, tresquilado en cruz resciba C. azotes.

4 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *á ningun cristiano, nin se sirva dél, nin lo mate, nin lo apremie maguer alguno lo ponga en algun poder por mandar é vedar.*

5 *Esc. 1.* mandar apremiar.

6 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* ferir ó poner.

7 *Que los siervos de los judíos quando quier que se tornen cristianos que sean libres.*

Esta ley diz que si algun siervo ó sierva de judío, si se quesier tornar cristiano, non lo aya poder de retener el judío; mays si él se quesier tornar, é el judío non lo dexar, por aquello que non lo quiso dexar pierda todo el peguiar del siervo, é áyalo el siervo pues que se tornar cristiano, é sea libre é quito. Eurigio Rey.

8 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *judíos que non son hechos cristianos, si se tornaren á la ley de Cristo, que salgan libres.*

9 *Toled.* apóstolo.

10 *Esc. 1.* anunciar.

11 *Esc. 1. y Malp. 1.* por cosa segun verdat.

12 *Esc. 1. y Malp. 1.* á la iglesia de la libertad.

13 *Esc. 1. y Malp. 1.* debemos á los non fieles catar alguna guisa.

XIX. [1] *Que los judíos non sean mayordomos nin autores en manera de servicio facer, ni sean puestos [2] sobre los pueblos é las familias de los cristianos, é de la pena de los que los adelantran en esto.*

Si algun judío fuere adelantado de mano dalgun lego por mantener, é mandar algunos cristianos, assi que sea mayordomo sobre familia de cristianos, todas aquellas cosas sobre que fué puesto é adelantado, todas las aya el rey, é reciba cada un daquellos judíos adelantados C. azotes, é aya el rey la meatad de sus buenas [3]. E si algun obispo, ó sacerdote, ó diácono, ó clérigo, ó monge adelantrare algun judío pora veer alguna cosa de la eglesia, ó [4] por espedir las cosas de los cristianos, tanto peche de su buena quanto fueren aquellas cosas de la eglesia sobre que lo puso: é si non oviere onde lo pague, sea echado á los extremos de la tierra [5], por tal que s'castigue con la pena de la penitencia, é que aprenda, é entienda su laydo fecho en adelantrar á [6] descreido sobre los fieles cristianos.

XX. [7] *Quando* [8] *algun judío fugiere de las provincias de luenne á las tierras de nuestra obediencia, que venga al obispo de la provincia, é al sacerdot del logar, é cuemo se deve aguardar en todas sus cosas.*

Si algun judío que fuere natural de alguna de las cibdades ó de las provincias de nuestros regnos, si fuere de un logar á otro, deve venir al obispo daquel logar, ó al sacerdot, ó al alcalde de la tierra, é non se quite daquel sacerdot, por tal quel sacerdot testimonie en verdad que s'ha lexado de guardar los sábados, é las costumbres, é las pascuas de los judíos: assíque los otros tales cuemo él non fallen carrera quando andidieren por las tierras é por los logares de guardar su error, nin de se asconder en celado [9] por perseverar en su error antigo, é por tal que guarden en aquellos dias que estidieren con los cristianos todas las constituciones de la cristiandad, é que coman é beban con los buenos cristianos, é que comulguen con ellos, é que vayan en los dias de las fiestas de los judíos á la eglesia con los sacerdotes, por tal que los castiguen é los guien á buena carrera; é si se escusaren que han de recabdar tales cosas é tales negocios, que non podien escusar, porque non pueden morar con ellos, no s'vayan sin mandado de los sacerdotes á quien venieron fasta que pasen los sábados, é sepan por cierto que ellos non los guardan, é escriba el sacerdote del logar una carta con su mano á los sacerdotes por ó han de pasar aquellos judíos por ser salidos de sospecha é de enganno, tambien en morando cuemo en andando, é sean apremiados de facer esto con derecho: é si alguno dellos pasare este nuestro mandamiento, estonce el obispo del logar ó el sacerdot en uno con el alcalde pueden facer recibir á cada un dellos C. azotes: ca nos no les sofrimos que s'vayan á sus casas si non con letras de los obispos ó de los sacerdotes daquellos logares á que vinieren, é que escriban en aquellas letras quantos dias moraron con el obispo daquella cibdad, é de cuemo llegaron á él, é en qual dia salieron ende, é llegaron á sus casas.

1 Esc. 3. *Que los judíos non osen aver mancebos cristianos, nin mayordomos, nin labradores; é estos que fueren con ellos, ayan la pena meysma dellos.*

Diz esta ley que si algun judío rescebier el poder de algun cristiano por aver algun sennorío sobre cristianos, ó por apremiarlos en alguna cosa, ó que gane algo con ellos, quanto quier que hy gane en aquel ministramiento, todo sea de la bolsa del rey; assí que aquellos que rescebieren el poderío, tresquilados en cruz resciban C. azotes, é pierdan la metad de lo que an pora bolsa del rey: cierto si el obispo, ó qualquier de los sacerdotes, ó de los ministros de la eglesia algun oficio les dieron, ó algun sennorío sobre los cristianos servientes de la eglesia, quanto les dieren de sennorío, tanto pechen de lo suyo propio pora la bolsa del rey; é si nada non ovieren, sean desterrados: é assí conosca cada uno quanto gran crueldat es poner cristianos só judíos. Eurigio Rey.

2 Toled. *adelantados por mantener pueblos nin familias de cristianos, é de la pena &c.*

3 *Esc. 1. y Malp. 1.* bienes.

4 *Esc. 1. y Malp. 1.* ó pora departir. *Toled.* por espender.

5 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* de las tierras.

6 *Esc. 1. y Malp. 1.* al.

7 Esc. 3. *Que los judíos que vienen de otras provincias á las nuestras morar, luego se muestren al obispo ó al capellan mayor del lugar, ó qué le conviene al judío de guardar en todo esto.*

Aquesta ley diz que si algun judío fuere de una cibdat ó de una provincia á otro logar, se presente al sacerdote ó al iuyz del logar, nin non se quite del sacerdote fasta quel pruebe como guarda las fiestas ó los mandamientos de la eglesia; é si algunos dias ovieren en el logar á morar, mándelos posar con los mas católicos cristianos que trobaren con quien coman, é con quien ayan companna. Et quando irse quesieren de un logar á otro, vengan primero al sacerdote, é délos sus letras que presenten á los otros sacerdotes por ó fueren que les guarden, é les tengan oio como viven; é si alguno dellos otramientre andodiere de una tierra á otra, resciba del iuiz C. azotes. Nin otramientre non vayan de una tierra á otra, salvo con buenas letras, en que aya notado qual dia sale del un lugar, é quantos dias mora en el otro, é qual dia deve tornar á su tierra.

8 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *Si algun judío viniere de las provincias de luenne á los nuestros reynos, que venga luego al obispo de la provincia, ó al sacerdote del logar, é como se deben guardar en todas sus cosas.*

9 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* en celadas.

XXI. [1] *En qual manera deven visitar [2] los judíos al obispo en los dias conozudos.*

Todos los judíos o quiquier que sean en las tierras, é o quier que moren, deven ir veer al obispo del logar ó al sacerdot en los dias de los sábados, é en las otras pascuas que suelen guardar antiguamientre: ca les non sofrimos, que en estos dias se traspongan, ni se quiten de los sacerdotes, nin de sus familias demientra [3] que estos dias duraren, por perder sospecha. E deven venir cada dia de sábado, depues que s'bañaren, al obispo ó al sacerdot, é reciban dellos la bendicion. En los logares o non ovieren sacerdotes, vayan veer á los buenos cristianos, é acompannarse á ellos, por tal que allegándose á ellos testimonien con verdad, que mantienen cristiandad, é que viven derechamientre. E las mugieres de los judíos é sus fijos, por tal que non ayan carrera pora guardar los sábados, que solien guardar, nin fagan enganno en se trasponer, ó en se ir, mandámosles que fagan lo quel obispo ó el sacerdot tovieren por bien. Ca bien cuemo sus maridos non se deven quitar delantre el sacerdot. Otrosí ellas deven ir veer á los obispos é á los sacerdotes en aquellos dias con buenas mugeres, quales el obispo escogiere, á quien se acompannen todavía. E tod aquel que fuere contra este mandamiento, ráyanle la cabeza, é reciba C. azotes en conceio. Otrosí mandamos guardar, porque los corazones dalgunos sacerdotes carnales son venzudos con gran luxuria, é con sabor de ensuciamiento, é buscan achaques é carrera, porque puedan complir su luxuria: por end establecemos establecemiento muy fuerte, que todo sacerdot guarde esta ley, é la faga seer estable contra las mugieres de los judíos que dixiemos, ques'non aparte nengun sacerdot con nenguna dellas, nin esté con ellas solo en logar o se pueda ensuciar con ella. Onde si acaeciere que algun sacerdot use el celo que deve por el nombre de Cristo en manera de luxuria, é por fallar guisa pora facer su sabor [4], sea despuesto de su órden, é sea echado de la tierra por siempre.

XXII. [5] *Quando [6] el judío oviere algun siervo cristiano, si el obispo ge lo demandare, que lo non pueda tener.*

Si algun cristiano lego cogiere pora su servicio algun judío ó alguna judía, é lo toviere á bien fecho, é lo amparare, é lo sacare del poder que han sobre él los obispos é los sacerdotes, é lo non embiare al obispo ó al sacerdot en los dias que deve quel ensennen, é quel iudguen, quiquier que ficiere lo que nos defendemos, el obispo lo descomulgue, é saque el judío de su poder, é peche quien esto ficiere por cada judío que amparare tres libras doro al rey.

XXIII. [7] *Que los obispos pueden apremiar á los judíos en todas cosas propriamientre.*

Nos adelantamos en iudgar todas estas constituciones pora acabar esta doctrina en los non fieles, á los sacerdotes á los quales Dios mandó facerla é acabarla. Dixo el sancto Spíritu, cuya melecina inchió el cerco de la tierra: Los sacerdotes manternán los mios iuicios, é iudgarán por las mis constituciones é por los mios acomendamientos. E por end damos poder á todo sacerdot, que cumpla todo quanto nos esplanamos en esta constitucion so tal pleyto, que nenguno non pueda amparar á nengun judío, nin razonar por él, porqu'el persevere en su error,

1 Esc. 3. *De qual manera deve ir el convento de los judíos en los dias establescidos antel obispo.*

Manda esta ley que todo convento de judíos, en qual territorio quier que sean, deben venir al sacerdote del logar ó al obispo en los dias de los sábados é de las otras fiestas que ellos suelen celebrar é demostrar conmo viven los dias de los sábados é de las otras fiestas, é deven seer benditos del obispo ó del sacerdote del logar. Et si por aventura acaesciere en logar o non ovier sacerdote, moren con los meiores cristianos que fallaren; que si mester los ovieren den testimonio bueno dellos las mogieres casadas é las fiias de los omnes buenos; por tal que en estos sobredichos non yerren; mándelles el obispo ó el sacerdote delantre sus maridos que vivan con las meiores que fallaren. Si alguno contra esta ley veniese, tresquilado en cruz reciba C. azotes. Sobre todo esto mandamos firmemientre á los sacerdotes que ninguna de estas mogieres non ayan peguyar nin conversacion ninguna, por tal que por ventura non acaesca alguna ocasion de luxuria por que ambos pierdan á Dios; é si algun sacerdote o tal cosa contesciese, pierda la órden é lo que ha, é sea echado de la tierra. Sisebundo Rey.

2 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *los judíos ir veer al obispo en los dias sennalados.*

3 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* demientre.

4 *Esc. 1. y Malp. 1.* labor.

5 Esc. 3. *Que ningun cristiano non ose tener consigo judío servicial, é que luego lo quite de sí delant un capellan, que sea end testimonio.*

Aquesta ley diz que ningun lego non defienda judío nin judía por dono quel den, nin por servicio quel fagan, que non vengan los dias que dexiemos al obispo, é non cumplan los mandamientos de la eglesia; é qui contra esto fuer, sea descomungado del obispo de la cibdat, é pierda todo aquello que coydó ganar de los judíos, é demas peche tres libras de oro á la bolsa del rey. Sisebundo Rey.

6 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *Si algun cristiano oviere algun siervo judío, é ge lo demandare el obispo que non sea osado de lo tener.*

7 Esc. 3. *Que todo coydádo é todo poder sea dado á los perlados destrenir á los judíos.*

Esta ley diz que da licencia á todos los sacerdotes mayormientre de constrennir los judíos que cumplan todos los establescemientos que sobre ellos son escriptos, é que non consientan á ninguno que los defienda, é da enxiemplo á aquello que diz en la profecía: Estarán los sacerdotes en los mios juicios, é juzgarán la mi ley é los mios conmendamientos.

é en su ley: mas todos los judíos que fueren en poder de los cristianos, sáquelos de su poder el sacerdot, é áyalos en su guarda, é espláneles á ellos [1], é á quantos oviere, é á quantos dellos fueren, la salud, é la guarda de sus almas, é qué deven entender, é qué deven facer de la ley católiga, é el su mayor estudio, é el su pensamiento sea de non emperezar, ni seer negligente de nenguno destos capitolos que avemos esplanados, é que los cumpla segund dixiemos é mandamos.

XXIV. [2] *De [3] la pena de los obispos et de los alcaldes, si estos iuicios non ficieren tener á los judíos, é facer por ellos.*

Los sacerdotes de la eglesia de Dios deven pensar, é guardarse que los non alcance pecado en ellos dexar los pueblos perseverar [4] en yerro, pues ¿que pro a nenguno de nos si non fuere penado del pecado que fizo, pues que puede ser penado é condempnado del pecado d'otri? E por end establecemos por los recordar de su negligencia, que si algun obispo fuere venzudo de la cobdicia é del mal sen, é fuere de flaco corazon en facer complir á los judíos estas constituciones, é pues que sopiere sus yerros é sus engreimientos, é se le averiguare su neciedad [5], é los non costriniere, é los non castigare, sea descomulgado tres meses, é peche al rey una libra doro; é si non oviere onde peche, sea descomulgado VI. meses, porque se castigue de su negligencia é de flaqueza de su corazon: é damos poder á qual obispo quier, que aya celo de Dios, que refrene é contraste [6] el yerro daquellos judíos, é que emiende sus locuras en vez [7] del obispo negligente, é que acabe lo que el otro oblidó. E si se non moviere de grado á lo facer, é fuere negligente, é semeyare al otro, é non oviere celo de Dios, ni fuere membrado, estonce el rey emiende sus yerros, é condémpnelos por el pecado. Este mismo establecemiento que mandamos de los obispos que son negligentes de emendar el yerro de los judíos, ese mismo mandamos á los otros religiosos, assí á los sacerdotes, cuemo á los diáconos, cuemo á los clérigos, cuemo á todos aquellos que son adelantados por iudgar el error destos descreidos. E si algun alcalde sopiere ó le fuere dicho sus engreimientos, é los non penare, peche una libra doro al rey, assí cuemo mandamos al obispo, é los sacerdotes, é los alcaldes, é todos aquellos que son adelantados por iudgar los transgreimientos de los judíos, estonce serán salvos de la pena é del pecho, quando provaren que el rey los defendie de non complir esta constitucion en los judíos, é que non eran osados de los apremiar.

XXV. [8] *Que los alcaldes non iudguen los trasgreimientos de los judíos [9], los obispos non seyendo hy, ó seyendo fuera de la tierra.*

Nengun alcalde non sea osado de iudgar nengun iuicio contra los judíos, non seyendo los sacerdotes é los obispos en la tierra, mas delante ellos, por tal que la cobdicia del haver non ensucie nuestra ley: é si los sacerdotes non fueren hy, assí cuemo acaece muchas [10] veces, el alcalde costringa á los judíos propriamientre. E si acaeciere quel obispo se aluengue [11] de su sey, lexe en su vez un [12] sacerdot que pueda complir é espedir con el alcalde de la tierra este mandamiento que nos mandamos, sin cobdicia, é sin recebir nengun presente.

1 *Esc. 1.* quantos hy oviere.

2 Esc. 3. *De los dannos de los sacerdotes é de los juyces que deven aver, quando tuellen á los judíos que non cumplan los establescemientos de las leys.*

Diz esta ley que si algun obispo por alguna cobdicia ó por alguna torpedat non feciese complir á los judíos estas cosas que son establescidas, finque tres meses descomungado, é peche una libra de oro á la bolsa del rey; é si non oviere onde lo pague, finque ses meses descomungado, é peche aquello quel non quiso castigar; venga otro obispo sobre él, é castíguelo, é emiéndelo. Otrosí los juyces que sopieren aquella nemiga, é non la quesieren castigar, pechen una libra de oro á la bolsa del rey. Todavía estos sean quitos desta pena los sacerdotes é los juyces quando provaren, que por algun embargamiento que ovieron del rey non lo podieron castigar. Eurijio Rey.

3 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *De los obispos é los alcaldes si emperezaren en complir estos iuicios sobre los judíos.*

4 *Toled.* por pensar en yerro, pues ¿que pro a nenguno. *Malp. 2.* pueblos perseverar en yerro, pues ¿que pro la a nengun.

5 *Esc. 1.* nescidat.

6 *Esc. 1. y Malp. 1.* constringa.

7 *Esc. 1. y Malp. 1.* voz.

8 Esc. 3. *Que ningun juyz non tome ningun dono nin permision de judíos sobre defendemientos de los perlados.*

Esta ley diz que ningun juiz non juzgue ningun judío si non con otorgamiento del sacerdote, por tal que por ventura por que es segrar non resciba alguna cosa dél; pero si acaesciere en logar do non aya sacerdote, estonce puede el juyz iuzgar. Si por ventura contesciere que el obispo sea aluene de su logar, dexe algun sacerdote que con el juiz libre estos pleytos sin rescebir ningun dono. Eurigio Rey.

9 Esc. 1. y Malp. 1. *de los judíos, sin los obispos, é non seyendo ellos en la tierra.*

10 *Toled.* algunas. *Esc. 1. y Malp. 1.* á las veces.

11 *Toled.* alluengue.

12 *Toled.* su.

XXVI. [1] *Que [2] estonce serán los obispos sin pena, quando sus sacerdotes no les mostraren las cosas que devien endrezar con ellos.*

Los sacerdotes, é los diáconos, é todos los de religion, é todos los alcaldes que son puestos en diversos logares, deven apremiar á todos los judíos que son en su guarda, é que les fagan guardar todos estos establecemientos que nos establecemos, é non sean negligentes de los costrennir en todas aquellas cosas que emperezaron de endrezar [3], fáganlo saber al rey, ó rueguen á los obispos que las emienden, é las endrezen. E tod aquel que ficiere saber al obispo la falsedad dellos, non sufra la pena que es antedicha: é los obispos estonce serán salvos de la pena é del pecho [4] antedicho, quando provaren que aquellos que son so ellos, non les ficieron saber nengun trasgreimiento de los judíos, ni nenguna falsedad.

XXVII. [5] *De la piedad que deven haber los reyes á los ques tornan á la ley de Cristo [6] con buena voluntad.*

Este establecimiento que mandamos guardar en todas las cosas que establecimos [7], é esplanamos en las leyes de suso o atempramos la pena á los pecados de los pecadores, que pierdan sus buenas, é sean echados de la tierra; é damos poder á nos é á los reyes que vernán depues de nos, que guarden esta piedad é esta merced que decimos, que quando quier que acaeciere que aquellos encreidos se asolvieren de las sogas é de los lazos del diablo, é crovieren en la Trinidad sanamientre, é esto fuere probado, é ge lo testiguaren los obispos é los sacerdotes, ó los alcaldes que son daquella [8] tierra, é concordaren sus huebras con el testimonio dellos, nos é los que depues de nos vernán, podémosles facer merced, é averles piedad [9], assíque quando el rey fuere cierto ques'conocieron por cristianos, é iuraren lo que confesaren, el rey puédeles tornar sus buenas, é sacarlos de la estrechura é de la prision del esterramiento [10]. E aquellos ques'tornaren á su primero error de cabo depues ques'conocieren por cristianos, si el rey lo sopiere por cierto ó por sennales, sean penados de tal pena, que nunca mas ayan combro, segund la grandez de su pecado, que non merescan mas seer parcidos, é sufran lo que merecen, quier pena de muerte, ó otra que sea menos, sin toda falla, é sin nenguna piedad que les ayan en nenguna guisa.

XXVIII. [11] *Que todos los obispos den el traslado deste libro, que fué fecho pora [12] desfacer la descreencia á todos los judíos que an en guarda, é los que vienen á ellos, é que pongan los escriptos, en que se conoscen por cristianos, en los tesoros de la eglesia.*

Acaece á las veces que los falsos é los engannosos, que son de falsos entendemientos, se razonan que non sabien los mandamientos que les pusieran, porque ellos se rediman, é estuerzan de la pena quando dixieren: Nos non sabemos las condiciones [13] del testamiento nuevo, é por tal que su escusacion sea destaiada, mandamos esto guardar á todos los obispos é los sacerdotes, que sepa cada un dellos la companna de los ju-

1 Esc. 3. *Que los obispos sean quitos de todos aquestos dapnos establescidos quando embian á sus capellanes que castiguen las cosas que son de castigar, et non las castigan, nin ge lo facen saber á ellos.*
Diz esta ley que los prestes, é los diáconos, é los otros juyces que fuesen establescidos por los logares, así como á cada uno pertenesciere el convento de los judíos, así los castiguen, é las cosas que non podieren constrennir, embíenlo decir al rey ó á su obispo: los obispos estonce non deven aver el dapno desta ley, quando non ge lo fecieron saber. Eurigio Rey.

2 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *Que los obispos estonces sean salvos de la pena, quando sus sacerdotes no les mostraren las cosas en que emperezaron de enderezar con ellos.*

3 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* enderezar.

4 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* pecado.

5 Esc. 3. *Como deve seer guardado el poder de los príncipes en la merced que facen aquellos que se tornan verdaderamientre á la fee de Cristo.*
Aquesta ley diz que si alguno de los que fueren desterrados por que iban contra ley, quesier tornar á la fee, é creer en Santa Trinidat, luego que los sacerdotes ó los juyces de cuyo territorio fueren los ovieren espoblados, é delant ellos ovieren la profesion fecha, aya licencia el rey de revestirlos de sus cosas, é de tornarlos en sus tierras. Et si por pecados alguno destos otra vegada tornasen en su nemiga, sean tornados en su sentencia, é jamas non ayan perdon.

6 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *con buen corazon é con buena voluntad.*

7 *Toled.* establesciemos. *Esc. 1. y Malp. 1.* establecemos.

8 *Toled.* daquellas tierras.

9 *Toled.* piadad.

10 *Esc. 1. y Malp. 1.* desterramiento.

11 Esc. 3. *Que todos los obispos den á sus judíos provinciales todos este XII. libro sacado de los sus errores, de los pleytos suyos, é de las sus juras, é los obispos guárdenlo en las arcas de sus tesoros.*
Manda esta ley á los obispos é á los sacerdotes que mantengan bien el convento de los judíos que pertenesciere á sus provincias, é que ayan estas leys escriptas cada uno en su eglesia, por tal que non se escusen que digan que lo non sopieron, é todas las profesiones é instituciones ayan hy escriptas; é quien non lo feciere, non escapará de la sentencia della ley.

12 Toled. Esc. 1. y Malp. 1. *por devedar la descreencia á todos los judíos que son só su guarda; é á los que vinieren dotra tierra, que pongan los escriptos de su conoscencia, é su testimonio como se facen cristianos en el tesoro de la eglesia.*

13 *Toled.* la condicion del testamento nuevo.

díos, que son en su guarda, é que les esplanen estos mandamientos que nos ficiemos agora, é que les den este libro escripto, é que ge lo lean conceieramientre en la eglesia, é que ellos lo tengan por testimonio contra sí, é á pro de sí. E quando este libro les fuere leido conceieramientre en la eglesia, é ge lo dieren, é se razonar algun dellos dend'adelantre, que non hy era alora que lo leien, ó dixiere que non sopo que escribieran hy, non aya esperancia iamás quel'crean nenguna escusacion: mas quando quier que aquel encreido pasare nenguna daquellas cosas que nos defendiemos, non escape de la pena desta ley en nenguna manera. E una de las cosas ques'no puede escusar de annader en esta ley, que todos los escriptos de sus conocencias, é las cartas de sus testiguamientos, é sus iuras, que los judíos escribieren, é dieren á sus sacerdotes, que los sacerdotes las guarden, é las alcen en el tesoro de la eglesia, por tal que sean testimonio contra aquellos encreydos, quando quier que quisieren refuir, ó se entremetieren [1] de se tornar á su error de cabo. Estas leyes que son escriptas fueron leidas á los judíos en la eglesia de santa María en la [2] cibdad de Toledo, seis dias por andar de janero [3], en el primer anno que nuestro sennor el bienaventurado Don Orihus regnó.

1 *Toled.* entremescieren.

2 *Toled.* en la noble cibdat.

3 *Toled. Esc. 1. y Malp. 1.* enero.

GLOSSARIUM
VOCUM BARBARARUM ET EXOTICARUM
QUÆ IN LIBRO JUDICUM CONTINENTUR.

A

Abinceps. Deinceps.
Aborbitare. Decedere, quasi ab orbita deflectere, declinare.
Aborsus. Abortus, partus immaturus.
Abortare. Immaturè parere.
Absconsus. Absconditus. Verbali hoc delectatus imprimis est Jul. Firmicus, qui inde etiam substantivum formavit *absconsor.*
Absentia. Defectus.
Accola. Colonus seu adscriptitius, qui simul cum prædio venibat.
Achorosus capite vel cervice. Sic melius pro *marcosus* vel *macrosus. Achorosus* autem ille est, qui caput habet ulceribus plenum, pute manantibus. Nam *achores,* græc. ἀχῶρες, ulcera sunt capitis puerorum manantia, quæ Suidas exponit *furfures capitis.*
Actor. Populi rerum vel causarum defensor, patronus. Dicitur etiam *actor regis,* et *actor publicus.*
Adæratio. Ad æris pretium redactio, vel taxatio.
Adaquare. Jumentis aquam ad bibendum porrigere.
Adcrescere. Evenire, oriri.
Adnotatus. Damnatus, reus.
Adponere. Audere, statuere.
Adpretiare. Pretium statuere, pretium rei cuipiam imponere.
Adprobare. Ostendere.
Adprobatus. Convictus.
Adtemptare. Conari, sollicitare.
Adversitas. Incursio, insurrectio.
Advivere. Vivere, superstitem esse.
Adulter. Stuprator, fornicator.
Adulterare. Stuprare, fornicari, virginem corrumpere.
Adulterium. Stuprum, et quævis fornicatio.
Æra. In divisione librorum caput, sectio.
Æterna lex. Lex perpetuò servanda. Idem significat lib. XII. tit. III. l. I. p. 149. *lex jugi temporum æternitate valitura.*
Æternum exsilium. Perpetuum, non ad tempus, sed usque ad mortem.
Altare. Ad altare sanctum, vel *ad altaria sancta confugere.* In ecclesiâ vel templo christianorum asylum quærere.
Altarium. Altare.
Alternatus. Alternus, mutuus.
Amalachita vel *Amalechita.* Amalecita. Amalecitæ posteri Amalec, עמלק, nepotis Esau ex filio Eliphaz et concubina Tamna (Genes. XXXVI. 12.), regionem inhabitarunt inter Cadesch et urbem Palmarum sive Engaddi, loca nempe mari magno viciniora, et propinqua regioni Philistæorum.
Ambitio. Copia, abundantia.
Ambitio. Avaritia.
Angaria. Onus personis aut agris impositum; tum et injuria, vexatio.
Angulus. Dolus, vafricies, calliditas.
Anima. Vita.
Animus. Homo. Eodem sensu *animam* dixere medii ævi scriptores.
Annona. Ordeum, triticum, frumentum secale, bladum.
Annonarius. Erogator annonæ; officialis seu magistratus, qui militibus in civitatibus et castellis constitutis *annonam* sine fraude exhibebat.
Annositas. Annorum series.
Annulus. Sigillum quo judex vel saio aliquid obsignabat, fraudis vitandæ gratiâ. Nam veteres annulo sigilla imprimebant.
Anti-christus. Futurus in fine mundi seductor populorum.
Apertus campus. Incultus, desertus.
Apostaticus. Apostata; monachus, qui a vitâ monasticâ, spretis votis, deficit.
Apostatizare. A monastica vitâ, spretis votis, deficere; ad sæcularem vitam, relicto monasterio, redire.
Applicare. In agro, in itinere sub tentoriis degere.
Aqua major. Flumen.
Aratrum. Agri modus, mensura: quantum terræ uno aratro arari potest.
Arbitrari. Ob oculos ponere, contemplari.
Arca. Agrimensoribus signum finale in praediorum finibus constitutum.
Arca, Arca publica. Fiscus, thesaurus publicus.
Arduus. Arctus, adstrictus.
Argentarius. Qui in regiâ domo custodiebat argentum: tum et monetariorum præpositus.
Argenteus. Vetus apud francos et alias gentes septentrionales nummus. Octo argentei uni solido aureo respondebant.
Argenteus. Nummus argenteus. Corruptè dicitur etiam *argencius, argencium, argenzum.*
Argumentatio. Ars vel stropha, qua quis fallitur.
Argumentum. Ars, qua quis fallitur, fraus.
Aripennis. Mensura, qua finitores et agrimensores agros metiuntur. Non una fuit semper et ubivis *aripennis* mensura.
Arrae. Munera in sponsalibus dari solita.
Artifex. Dolosus, duplex.
Attentare. Conari.
Auctor. Rerum omnium conditor, creator Deus.
Auctoritas. Diploma regis, edictum judicis, constitutio.
Audientia. Consessus, conventus.
Audientia. Judicium.
Auditor. Judex: inquisitor a judice delegatus ad rerum controversarum veritatem detegendam.
Auditus. Auris.
Autenticum. Originale instrumentum.

B

Basilica. Templum, ædes sacra.
Basilicarum Dei se defensioni commitere. In templo asylum quærere. V. *Ad altaria sancta confugere.*
Blasphemare. Deo maledicere, impié loqui.
Blasphemator. Blasphemus, qui Deo maledicit.
Blasphemia. In Deum maledictio, impium verbum.
Beneficium. Compensatio.
Boni homines. Viri probi.
Brumae. Hyemale tempus. *Brumam* dixere veteres solstitii hyemalis diem, quo sol ingreditur primum gradum capricornii.
Bucella. Buccella, morsella panis.
Bucellarius. Buccellarius, qui in alterius patrocinio est, et patroni panem edit, cliens, parasitus.

C

Caballus. Equus vilior, qui pistrinis, agriculturæ et vecturis mercium inservit.
Calumnia. Pœna pecuniaria.
Calx. Plaga vel contusio calce inflicta.
Canon. Lex ecclesiastica.
Canon. Pensitatio, pensio annua.
Capita majora. Armenti pecudes, videlicet boves, cameli, cervi, equi, muli.
Capita minora. Gregis pecora, oves nimirum, capræ, porci.
In capite alterius torqueri. Torqueri pro crimine ab alio commisso, ut qui torquetur illud detegat.
Capitulum. Canon ecclesiasticus.
Capitulum. Regia sanctio, ea potissimum quæ edebatur in publicis comitiis, in casibus quos leges non designabant.
Capitulum. Dictum, sententia, causa.
Captiositas. Calliditas, fraudulentia.
Caput. Quodcumque in recensione numerum efficit.
Caracter vel *Character.* Signum, quod arbori, saxo, aut animanti imprimitur aut inuritur, ut ex eo dignosci possit.
Carcerarius. Carceris custos.
Carica. Patronimicum primò ficus optimæ: deinde pro omni ficu, præsertim aridâ, dici cœpit.
Caricare. Onerare: a *carica* seu *carrica*, onus.
Carricare. Onerare, onus imponere, curru vehere.
Castellum. Parvum castrum; pagus seu vicus fossâ murisque cinctus.
Casus pro *ausus*, videtur mendum: nam utrumque facile librarii confundunt.
Cataplus. Locus conclusus, vel statio munita, quò importantur merces, et inde exportantur.
Catenaticum seu Catenatum. Quod *catenæ* vel carceris nomine commentariensi datur.
Catholicus amor. Charitas, Christi dilectio.
Causa. Judicium, placitum. Inde *causam movere*, *in causam vocare.*
Causare. Litigare, causam agere.
Causatio. Accusatio, lis, controversia.
Celsitudo. Honorarius regum titulus.
Censio. Onus, gravamen.
Censura. Animadversio, castigatio, pœna.
Centena. Centum milites, quibus prœerat centenarius.
Centenarius. Qui centum militibus prœerat. Veteribus *centurio.*
Charta. Instrumentum, contractus, conventio.
Chartula. Charta, instrumentum.
Chorus. Templum, altare.
Christianitas. Religio christiana.
Christianus. Ad Christum pertinens, Christi assecla.
Clementissimus. Honorarius imperatorum ac regum titulus.
Clusura. Locus ubi concluduntur aquæ fluminis.
Clusura. Septum in quo bestiæ custodiuntur.
Cognitior. Cui res pleniùs et clariùs nota est.
Comes. Judex civitatis, præfectus, qui civitati præest, in eaque judicis munus implet.
Christicola. Christi cultor, christianus.
Circulus. Circus, quò dolia et vascula constringi et contineri solent.
Circumcidere. Judaico ritu præputium abscindere.
Circumcissio. Abscissio præputii, qua consignabatur judæorum caro, ut populus ille a ceteris distingueretur.
Clausa. Septum in quo animalia custodiuntur, vel quo vineæ, prata, vel arva muniuntur.
Clausura. Ager sepibus clausus.
Clausura. Locus ubi concluduntur aquæ fluminis. Dicitur etiam *clusura*, *exclusa*, *conclusio aquarum.*
Clementia. Titulus honorarius principum.
Commodum. Stipendium.
Commonitorium. Epistola, qua quis commonetur, ut rem mandatam exequatur.
Comparare. Emere.
Compeditus. In carcere detentus.
Compendium. Precaria, redditus.
Complanare. Diruere.
Componere. Delictum transactione et compositione interveniente expiare ac luere, et cum læso aut ejus hæredibus de mulcta ac pœna propter illud irroganda pacisci.
Componere. Mulctam pecuniariam à lege definitam, vel á judice pro delicti vel criminis modo et qualitate statutam, solvere.
Componere. Statuere, stabilire.
Compositio. Pecuniæ summa vel mulcta sonti imposita ad luendum crimen, damnumve resartiendum.
Compulsor exercitus. Qui jussu Regis milites in hostem exire compellebat.
Conare. Conari.
Conclusio aquarum. Locus ubi concluduntur aquæ. Dicitur etiam *Exclusa.*
Conclusum. Ager, seu quivis locus sepibus munitus.
Condemnatio. Delicti pæna, vindicta.
Conductus. Tutela, defensio.
Confugium facere. Confugere, accurrere.
Congermani ad calcem. Filii duorum fratrum.
Conlaqueare. Illaqueare, laqueo constringere, irretire.
Conludium. Dolus, fraus.
Conludium. Collusio, jurgium, rixæ.
Conscientiam juramento expiare. Proprio juramento, vel si oporteat juramento compurgatorum, super objecto crimine diffamati innocentiam probare, ostendere.
Conscientiam Sacramentis purgare. V. *Conscientiam juramento expiare.*
Conscius. Complex. *Falsitatis conscius*, adulterati vel corrupti chirographi particeps.
Consequens. Æquum, justum, fas.
Constitutio. Præstatio, quæ ex constituto exsolvitur.
Contemplatio. Respectus.
Contentionis apex. Rixandi, litigandi libido.
Continere. Fovere, custodire.
Contingere. Custodire.
Contropare. Adplicare, comparare.
Contropatio. Quasi *contrapactio*, ait Dufresnius: compensatio.
Contumelium. Contumelia.
Contumelium corporis. Vulnus inflictum.
Conventus certantium. Exercitus. Dicitur etiam *conventus merentium.*
Conventus mercantium. Emporium, forum publicum, nundinæ publicæ, feriæ.
Conventus merentium. Exercitus. Nam *merentes* hoc loco milites designari censet Dufresn.
Copulum. Copula, copulatio.
Cors vel *cortis.* Veteribus erat atrium rusticum stabulis et aliis ædificiis circumdatum.
Cotrosus. Qui caput habet ulceribus scatens. Hisp. codd. *gotroso.*
Creare. Gignere, procreare.
Creatus. Genitus.
Credulitas. Professio fidei.
Criminalis culpa. Crimen capitale.
Cultor ecclesiæ. Æditus, presbiter, cui cura et custodia ecclesiæ demandata est, qui etiam *custos ecclesiæ* appellatur.
Curialis. Decurio, qui civilia munera procurabat, unde nomen sortitus est.
Curtare. Abscindere, amputare.
Custos ecclesiæ. Æditus, clericus cui cura et custodia ecclesiæ demandata est. Vocatur etiam *custos basilicæ*, *custos sacrarii.*

D

Debilis. Vulneratus.

Debilitare. Mutilare, truncare.
Debilitare. Vulnerare, inutilem reddere.
Debilitatio. Vulnus.
Debilitatio. Mutilatio.
Debilitatus. Vulneratus.
Debilitatus. Membro aliquo mutilatus.
Decalvare. Ad cutem caput radere.
Decalvatio. Pœna ad ignominiam et injuriam per abscissionem capillorum inflicta.
Decania. V. *Decanus.*
Decanus. In re militari qui decem militibus præpositus est, quorum manipulus *decania* vocatur.
Decimum. Decîma, vel decima pars alicujus rei, quæ vice tributi exsolvitur.
Decuria. Nota X. seu incisio facta in arboribus, saxis, aut rupibus.
Defensor. Syndicus, qui negotia civitatis suscipiebat: tribunus plebis decretis civium electus, ut disciplinæ invigilaret, tributa curaret, naucleros et mercatores tueretur &c.
Defrangere. Disrumpere, perdere, incultum, horridum reddere.
Deligare. Delegare.
Denotatus. Convictus.
Desecare. Secus interpretari, perperam intelligere.
Designanter. Designatè.
Designare. Signum vel sigillum tollere, auferre.
Deturpatio. Abscissio, læsio.
Devota. Femina, virgo, quæ se Deo vovit.
Differre se. Separari, abesse, abire, discedere.
Difficilitas. Difficultas.
Digniter. Dignè.
Dilatatus. Ditatus, dives factus.
Dilectus. Diligenter conservatus, incolumis.
Diligere. Diligenter servare, incolumem reddere.
Diluere. Demere, radere.
Diœcesanus, a. Diœcesim constituens.
Disciplina. Flagellatio ex decreto judicis inflicta.
Disciplina. Pœna ex decreto judicis inflicta.
Disciplinam non ad infamiæ notam pertinere. Nullam infamiæ notam viris liberis et ingenuis flagellatiomi pœnam inurere.
Disponsare. Desponsare, despondere.
Dispositum. Consilium, intentio, animi decretum.
Dissimulare. Differre, reluctari, nolle.
Disturbator. Qui avertit, vel separat aliquem ab alio.
Disturpatus. Deturpatus, fœdus, turpis.
Divalis. Regius, supremus. Sic *Divale officium*, munus regium, auctoritas Principis: *Divalis jussio, divale constitutum, Divalis sanctio, Divale præceptum, Divales litteræ*, edictum, lex, mandatum Regis, Imperatoris.
Divinus. Augur, ariolus, fatidicus.
Divus. Faustus, felix.
Duplatio. Duplicatio, in duplum auctio.
Dux. Multarum civitatum præses, quæ singulæ a *comitibus* regebantur.

E

Ecclesia Dei. Templum.
Ad Ecclesiæ porticos confugere. V. Ad altare sanctum confugere.
Elementum fluens. Aqua.
Eligere. Judicare, existimare.
Elogium. Ut hic *profanationis elogium* pro crimine, vel criminis notâ, sic *elogium* apud medii ævi scriptores ignominiam aut criminum ordinem denotat.
Ad episcopum confugere. In episcopali domo asylum quærere.
Erroneus. Errans, vagans.
Evertere. Dolo malo disperdere, injuriâ occidere.
Examen. Judicium. S. Eulog. (Memor. lib. I.) *Nec terrorem futuri examinis metuat.*
Examen publicum. Judicis sententia.
Examinatio caldariæ. Una ex purgationibus vulgaribus quas *judicia Dei* appellabant. In eo examine qui de crimine suspectus erat, quò se purgaret, manum in aquam ferventem nudato brachio immittebat; atque si illæsam extraheret, innocens, si contra, reus pronuntiabatur.
Examinatio judicis vel *judicialis.* Processus, judicium. (V. *Examen.*
Examinatio pœnalis, vel *pœnæ.* Pœna corporalis, tortura, afflictio.
Exceptò. Præter, nisi.
Excludere flumen. Defixis per flumen lignis, aggregatisque lapidum magnorum acervis aquas concludere.
Exclusa. Locus ubi concluduntur aquæ.
Excommunicatio. A quibusdam cibis prohibitio. Non semper media ætas accepit excommunicationem rigorosè pro ecclesiastica censura; quandoque enim excommunicari dicebantur qui a mensa tantùm aut a quibusdam cibis, aut a cohabitatione arcebantur.
Excutere. De alterius manibus eripere.
Exercitalis. Miles.
Expeditio, vel *Expeditio publica.* Apparatus militaris.
Explorare. Exposcere.

F

Factio. Pravum facinus, malitia, unde *factiosus*, malitiosus.
Facultas. Quod quisque in patrimonio ac bonis habet. *Facultates equestris ordinis* pro censu equestri Plinius dixit.
Facundior. Ditior.
Falsare. Adulterare, corrumpere.
Fatigium. Aerumna, molestia, calamitas.
Feria. Quilibet hebdomadæ dies, excepto dominico.
Ferire. Punire, pœnam infligere.
Festum nuptiale. Videtur mendum pro *fœdus*, ut habet cod. Cardon. Nisi fortè *nuptiale festum* nuptialem pompam significet.
Fidelis. Christianus, catholicus, qui Romanæ Ecclesiæ fidem amplectitur.
Fidelis. Subditus, vasallus.
Fides. Secta, credulitas.
Fides religiosa. Fides catholica.
Fiscalis, res fiscales. Quæ ad regium fiscum pertinent.
Fiscalis servus. Qui fisco seu prædio principis deserviebat, eratque ei quodammodo addictus. Dicebatur etiam *fiscalinus.*
Flagella sustentare, sustinere, suscipere. Flagellari.
Flagellis fustigare. Flagellare.
Flagellum. Ictus flagelli.
Flebotomare vel *Phlebotomare.* Venam incidere.
Flebotomia. Incisio venæ.
Flebotomum. Venæ incisio. Fortè scalpellum chirurgicum.
Fortialiter. Potenter, fortiter.
Fossatum vel *fossatus.* Vallum, fossa.
Fraternitas. Societas inita inter unius ditionis aut regni membra.
Functio. Tributorum exsolutio.
Fuscare. Maculare, polluere.
Fustigare. Fustibus percutere, cædere.

G

Gardingus. In aula Gothor. Hisp. Regum major quidam et honoratior palatii officialis, cui fortè commissa erat regis custodia, a teutonic. *garde* custodia: nisi optimatem palatii absolutè significet, a *gard*, aula, palatium: vel præfectum urbis, si denominatio fiat a *gard*, urbs.
Genebrosus. Hisp. codd. *tinnoso.*
Gestum legale. Lex.
Gillonarius, Gellonarius. Qui *gillonum* seu *gellonum* curam gerit. *Gillo* seu *gello* aqualis sive vasis genus est, quod alias *baucalis* dicebatur, à græco βαυκάλιον, ut cognoscimus ex Glossis latino-græcis, ex Isidoro, Papia, &c.

Glandifer. Glandibus abundans.
Gloria. Titulus honorarius Regibus et magnatibus concessus.
Gotrosus. V. Cotrosus.
Grandævus. V. *Gardingus.*
Gratissime. Libentissimè.
Gravedo. Afflictio, molestia, pondus. Quandoque etiam *gravitatem* denotat, constantiam nempe quandam in honestate decoreque servandis.
Gravosus. Molestus, incommodus, gravis.
Guardia. Custodia, præsidium, statio. Inde *guardiare* : *guardare*, custodire, tueri, defendere.

H

Habitio. Tenuta, possessio.
Hæreditare. Hæreditatem obtinere, succedere.
Hæresium. Pro *hæresum*, mendum videtur librarii. Fortè pro *hæreticorum* mendosiùs : nam Hisp. codd. reddunt *los ereges.*
Holographus. Græce ὁλόγραφος, pro ἰδιόγραφος ; ab ὁλογραφεῖν, integras dictiones scribere. Juris consulti ὁλόγραφον vocant testamentum, quod testatoris manu perscriptum est, non autem sola subscriptione firmatum.
Honor. Major et excellentior in Ecclesia dignitas ut est episcopatus, presbyteratus.
Hospes. Villæ seu pagi incola.
Hostilitas. Exercitus irruens.
Humanitatem dare. Hospitio excipere, cibum potumque vitæ necessarium tribuere.
Humiliare. Dehonestare.
Hymnidicus. Hymnorum, seu carminum qui in Dei laudem dicuntur, auctor, decantator.
Hypochysma, vel *Hypochysis.* Quædam oculorum infirmitas.

I

Immissor tempestatum. Qui magicis præstigiis grandines, procellas, turbinesve inducere fingit.
Immittere. Suadere, consentire.
Impastus locus. Ager cujus herbam vel messem aut fructus bestiæ paverunt.
Impensio. Donatio.
Importabilis, e. Quod nequit portari, ferri.
Impossibilis. Impotens.
Incantatio. Illusio per magica præstigia, vel phantasmata dæmonum.
Incantator. Qui magicis præstigiis illudere fingit.
Incestivus, Incestiva conjugia. Incestus, incesta conjugia.
Incognitè. Clam.
Indesinens. Perpetuus.
Indicator. Accusator.
Infamium. Infamia, probrum.
Infans. Puer, adolescentulus.
Infantia. Infans.
Inferna. Inferi, loca inferna.
Infidelior vel *infidelius.* Infidelis, incredulus.
Infidus. Infidelis, incredulus.
Injuriare. Inferre damnum, nocere.
Inlicenter. Contra fas ac jus.
Inlustris pro *illustris* passim occurrit. Erant autem *illustres* honoratiores, vel hoc titulo donati, quorum gradus Seldenus (lib. de Tit. honor.) aliique recensent.
Innodatio. Vinculum.
Innotescere. Notum facere.
Innox. Innocens, innoxius.
Inolitus. Insuetus, innatus, naturalis.
Inordinatus. Inordinatus mori dicitur, qui tabulis testamenti non confectis decedit.
Inquietare. Invadere.
Inquietudo. Oppositio, molestia.
Inretractabilis. Irrevocabilis.
Inrumpere. Impedire, prohibere.
Inscribere. Accusare.
Inscriptio. Accusatio coram judice facta sub quadam formulâ, qua accusator se erga accusatum constringebat, si in probatione deficeret, ut pœnam noxii subeat.
Insignium. Signum.
Intemporabiliter. Sine tempore, ab æterno, semper.
Intemporaliter. Sine tempore, ab æterno, semper.
Intentio. Lis, contentio.
Intentio. Accusatio.
Interclusus. Implicatus, ligatus.
Intimare. Notum facere.
Inventarium. Descriptio rerum, quæ post alicujus decessum in illius bonis reperiuntur.
Investire. In possessionem mittere.
Involare. Furari, rapere, vi auferre.
Isox. Salmo, nobilis piscis.
Iterans. Iter faciens, itinerans.
Iteratim. Iterum, secundò, denuo.

J

Jactura. Pœna, mulcta.
Judaizare. Judæorum ritus et mores sectari.
Judex iniquitatis. Judex iniquus.

L

Labor. Agri cultura.
Labor. Terra arabilis, culturæ idonea.
Laborare. Agrum colere.
Laboratum. Agri cultura.
Laicalis. Ad laicum pertinens.
Lavacrum. Baptismus.
Lavacrum sanctum. Baptismus.
Legalis ordo, vel *censura.* Lex, sanctio.
Legaliter. Legitimè, secundum leges.
Leudes. Milites, legionarii, ministeriales ad expeditionem lecti; vasalli, subditi quos alii *homines* vel *servientes* appellant. Interdum dicuntur *Leudes* vasalli nobiliores.
Liberare. Expedire, indicare.
Libertare. Liberum facere, manumittere.
Licenter. Licitè.
Ligamentum. Veneficium et omne maleficii genus.
Linea. Stirps, series cognationis, qua cognati inter se cohærent.
Longævitas. Longum tempus, diuturnitas.
Luna. Quilibet mensis.

M

Machinare. Machinari.
Macrosus capite vel cervice. Mendum videtur pro *Achorosus.* (V. *Achorosus.*)
Malacita. Amalecita. V. *Amalachita.*
Maleficium. Præstigiandi ars, veneficium, magorum superstitio.
Maleficus. Magus, incantator. Vox nota SS. Hieronymo, Augustino, aliisque ecclesiasticis scriptoribus; vulgi consuetudine introducta fuit, ut docet Lactanctius.
Mandatum. Procurationis charta.
Mansor. Qui ingenui aut servi agrum excolit.
Marcosus capite vel cervice. Mendum pro *Achorosus* (V. *Achorosus*). *Marcosus* ille esse videtur, qui cervicem habet equinæ similem.
Meliorare. Meliorem vel melius reddere. Priv. Adeph. VII. ap. Buriel. DD. 69. in Regia Bibliotheca Matritensi. *Illos privilegios, quos.... melioravit et confirmavit.*
Meliorari. Convalescere.
Melioratus. Melior, fidedignior.
Membrum Christi. Fidelis, christianus.
Mesox. Salmo. V. *Isox.*
Messivæ feriæ. Dies, in quibus ob messium collectionem nullus ad causam dicendam venire cogebatur.
Meta dierum. Tempus præscriptum, dies præfiniti.
Mille vel *Millium.* Milliare, milliarium, spatium mille passuum.
Millenarius. Qui mille præest militibus.
Molinus, Molinum. Molendinum, domus ubi molitur farina et teritur.
Mortalis culpa. Crimen cujus pœna mors est.
Mortalis pœna. Pœna capitis.
Munificare. Munera largiri.

N

Neomenia. Festum judæorum, quod faciunt in novilunio. Vox græca est: Νεομηνία, nova luna, vel novilunium.
Nobilis. Dominus, clarus, illustris.

Gothi, sicut Saxones et aliæ septentrionales gentes divisi sunt in *nobiles*, *ingenuos* et *servos*.

Nolenter. Invitè.

Notabilis. Reprehensibilis, notâ dignus.

Notarius vel *Notarius publicus.* Publicorum instrumentorum scriptor.

Notarius regiæ celsitudinis. Qui in populis regiæ ditioni subjectis suo officio uti, et instrumenta conficere poterat. Eodem sensu *Notarii Regis*, *Notarii Imperiales* in medii ævi chartis reperiuntur.

Numerarius. Qui publicum nummum, pecuniam nempe regiam, ex tributis et portoriis et vectigalibus partam, in æraria inferebat.

Numerositas. Multitudo.

O

Obcelatio. Occultatio. *Obcelare* pro *celare*, *occultare* invenitur in Concil. Tolet. XIII. cap. XI.

Obhorrescere. Abhorrere, fugere.

Objectio. Noxa, damnum.

Observantia. Lex.

Octeni. Octo.

Omittere. Dimittere.

Omnem visionem oculorum extinguere. Oculos eruere.

Omnimodis. Omnino, omnibus modis.

Omnimodus. Universalis, omnes complectens.

Oppignorare. Oppignerare, pignori tradere.

Ordo. Statutum, ordinatio.

Ordo. seu *Ordo religionis.* Professio monastica. (V. *Religio.*)

Ordo tonsuræ. Professio monastica.

Ossum. Os, ossis.

P

Pacis assertor. Qui sola faciendæ pacis intentione, regali destinantur auctoritate. Hispanis olim *mandaderos de paz.*

Pactitare. Pacisci, pactum inire.

Palatinum officium. Aulæ regiæ proceres.

Palatinum officium. Dignitas regni aulica.

Palatium. Domus regia, aula, curia.

Parens. Cognatus, agnatus, sanguine proximus.

Parentalis. Ad parentes pertinens.

Paroecia. Episcopi territorium, tùm et ecclesia presbyteri, à græca voce παροικία, quæ significat domorum adunationem, seu contiguas habitationes.

Paroecitanus. Ad paroeciam pertinens: tum et qui ex paroecia est alicujus episcopi aut presbyteri.

Pars. Quicumque in lite contendit, sive agat sive defendat.

Pars. Qui ab alio caussam aut mandatum habet.

Pars. Regio, ditio.

In parte. Seorsum, separatim.

Participium. Participatio, communio.

Paschales dies. Integra hebdomada a Dominica Resurrectionis usque ad sabbatum in Albis.

Pascua, æ. Pascuum.

Pascuarium. Quod pro pascuis præstatur.

Pascuosus. Pascuus, pascua continens.

Patronus. Dominus.

Patulum os. Apertum os.

Peculiare vel *Peculiaris.* Peculium, quod nempe servus domini permissu possidet.

Peculiaritas. Consuetudo, familiaritas.

Pensare. Cogitare, æstimare.

Percipere. Edere, comedere.

Percomplere. Implere, solvere.

Perditionem exhibere. Damnum inferre.

Perimere. Cohibere, ulcisci.

Perjurare. Falsò jurare, dejerare.

Permissum. Permissio.

Persona. Status, conditio, dignitas.

Persona honestior. Nobilis, illustris.

Persona honestioris loci. Illustris, nobilis, honore insignis.

Persona humilioris loci. Ignobilis, plebejus.

Persona humilis. Plebejus, ignobilis.

Persona inferior. Ignobilis, plebejus.

Persona inferioris loci. Ignobilis, plebejus.

Persona major. Nobilis, illustris.

Persona majoris loci. Nobilis, illustris.

Persona mediocris, vel *mediocrior.* Homo liber, pauper ac infimus respectu divitum ac potentum.

Persona minor. Homo liber, sed plebejus.

Persona servilis. Servus.

Persona victa. Plebejus, ignobilis.

Persona vilior. Ignobilis, plebejus.

Persona vilior. Homo minimæ et infimæ sortis.

Pertinere. Consignare, tribuere.

Perpetualiter. Perpetuò.

Pervasio. Injusta usurpatio, invasio.

Pervasor. Criminosus, reus, scelestus.

Perventus. Perveniens, præsens.

Perventus. Commissus, patratus.

Picea. Arbor picem fundens, a qua nomen sumsit.

Pietas. Honorarius titulus regum.

Pignorare. Prædari, alterius agros incursare.

Pignorare. Pignori dare, capere. De *pignoris*, *pignorandi*, et *pignoratoris* vocibus tractat Budæus annot. prioribus in Pandectas.

Placitè. Sponte, libenter.

Placitum. Conventio, pactum.

Placitum. Lis intentata.

Placitum divisionis. Limes, terminus legitimus, partium consensu vel judicis sententia constitutus.

Plagiare. Per circumventionem de servitio domini abstrahere, ait Lex Salic. Tit. XLI. §. 2. Liberum hominem aut alienum mancipium solo malo vendere, emere, donare, celare.

Plasmatio. Plasma, figmentum, creatura.

Pleniter. Plenè, omnino.

Plurior. Comparat non vocis *plus*, ut censet Dufresnius, sed *plure* pro *plus*, quo utitur Plautus in Cæco, seu Prædonibus.

Polipticum vel *Polyptychus.* Liber commentarius in quo describebantur chartæ donationum, emptionumve, et acta quævis publica vel domestica: tum et res annonaria vel civilis, et ecclesiarum, vel privatarum personarum bona etiam nomine censentur libri censuales, in quibus descripti quotquot censuales ac tributarii erant, ipsaque soluti ratio exarata.

Pomarium. Hortus arboribus fructiferis consitus, ager ubi poma nascuntur.

Sub pœnitentia persistere. Pœnæ subjacere. Nam *pœnitentia* quibusdam mediæ ætatis scriptoribus absolutè pro *pœna* dicitur.

Ponderositas. Hernia. *Ponderosus* enim est qui hernia laborat. (Levit. XXI. 18. 20.)

Ponderosus. Qui hernia laborat. Hisp. Codd. perperam reddunt *corcobado.*

Populus Dei. Ditio, regnum christiani principis, plebs christiana.

Possessio. Territorium. Aliqui Hisp. Codd. reddunt *villa*, *isla.*

In postmodum. In posterum, deinceps.

Potens. Nobilis, dominus, primas.

Potentialiter. Ex auctoritate.

Potestas, *Regia potestas.* Rex, Princeps.

Potio. Venenum. Codd. Hisp. reddunt *yerbas*. Inde *potionatus*, veneno sublatus: et *impotionare*, veneno propinato extinguere, unde Hispani *emponzoñar*, sicut a *potione ponzoña.*

Præceptio. Charta regia.

Præpositus. Minor judex qui in pagis et minoribus oppidis res domini aut regis curat.

Prærogare. Præstare.

Præsentare. Sistere aliquem.

Præsentialiter. Coram.

Præstare. Permittere.

Præstare. Commodare.

Præstitum. Præstario, tributum quod domino præstatur.

Præstus. Paratus, præsens.
Præsumere. Contra jus sumere.
Præsumere. Aliquid contra jus moliri.
Præsumptio. Usurpatio, actio injusta, crimen, insolentia, temeritas.
Præsumptiosus. Qui aliquid contra jus audet.
Præsumptive. Injustè, arroganter.
Præsumptivo modo, vel *more.* Vi, injustè.
Præsumptivus. Injustus, violentus.
Præsumptor. Qui aliquid contra jus molitur.
Præsumptuose. Injustè, arroganter.
Præsumptuosus. Qui aliquid contra jus molitur vel audet committere.
Prævaricare. Usurpare, invadere, vi aut injustè tollere.
Præventus. Convictus.
Pragma. Opus, res, actio: item lis, negotium, causa, sententia, statutum.
Pragmaticus. Causidicus.
Precaria, seu *Precaria epistola.* Charta quâ quis prædium sub annuo censu ad vitam utendum accipit, illud *precario* possessurus. Latiori etiam sensu dicitur charta, qua ad vitam sibi aliquis usum fructum earum possessionum, vel etiam aliarum, quas alicui ecclesiæ concessit, retinet, vel illi concedunt recipientes.
Pretiare. Pretium rei cuipiam imponere.
Primates palatii. Proceres, qui in aula regia primum obtinebant locum.
Principalis. Ad principem pertinens, quod proprium est principis.
Privare. Abjicere, respuere.
Probabiliter. Rectè, ut par est.
Procurator loci. Qui res alicujus populi agit.
Prodefacere. Prodesse, aptum, utilem esse.
Professio. Confessio rei coram judice.
Profligare. Colligere, adquirere.
Profligatio. Exactio, collectio.
Profuturus. Futurus.
Proles. In plur. num. *filii.*
Propinquitas sanguinis. Consanguinei.
Proprietas. Possessio, fundus, bona comparata, vel quæ ex successione parentum alicui obveniunt.
Propulsare. Ostendere, probare, conficere.
Proselytus. Advena, adventitius.
Provintialis. Indigena, provinciæ incola.
Proximus. Affinis, consanguineus.
Publicare. Apud judicem sistere.
Pugnus. Plaga pugno inflicta.
Pulletrum. Pullus equinus.
Purificationis unda. Baptismus.

Q

Quæstionari, *Quæstionare.* Torquere.
Querela, Actio.
Querelare. Queri: item accusare in judicio, nomen deferre, diem dicere.
Quingentenarius. Qui præest quingentis militibus.
Quinquagenalis. Quinquagenarius.
Quinquagenarius. Qui quinquaginta militibus præerat.

R

Reformare. Reddere, restituere, reparare.
Regimonium. Regnum, regis ditio.
Religio, Gradus, dignitas in ecclesiasticâ hyerarchiâ.
Religio, *Religionis ordo.* Vita seu professio monastica.
Religiositas. Clerus, virorum ecclesiasticorum cœtus, multitudo.
Religiosus. Divino cultui mancipatus, monasticis votis adstrictus.
Religiosus. Vir ecclesiasticus.
Renatus. Baptizatus.
Repedare. Redire.
Rescula. Res parvi momenti.
Resolutus. Solutus, effrænis.
Resultare. Repugnare, obsistere.
Romani. A Gothis dicti veteres provinciarum Hispaniæ incolæ, qui Romanis olim paruerant; ut a gentibus distinguerentur, qui eas invaserant.
Redimere se ab aliquo. Eum pretio dato corrumpere, in suas partes allicere.
Redemptio. Subornatio. V. *Redimere.*

S

Saio. Regis ac magistratus minister, ad ejus jussa exequenda paratus. Glosæ veteres *saionem* tortorem interpretantur, quod nobis etiam nunc in usu est, qui vocamus *Sayon* spiculatorem seu carnificem.
Salvare. Tueri, salvum et incolumen servare, præstare.
Salvatio. Salus.
Sanctimonialis. Femina aut virgo Deo dicata.
Sarracinator. Hisp. Codd. *Sarracin. Sarracinatorem* non esse *Sarracenum* id est, Muhamedanum, vel inde colligitur, quod leges istæ latæ sint, antequam Muhamedani Hispaniæ provincias occupassent: fortè à Sar-kind danicè aut à Scharf-kind germanicè tortoris filius, *hijo del verdugo*, et alia prolatione danicè Særkin pejerator, perjurus.
Scandalum. Bellum, dissidium, jurgium.
Sceliqua. Siliqua, nomen minimi ponderis. Prisciano est tertia pars oboli, S. Isidoro vigesima quarta pars solidi.
Scrama. Teli vel spathæ latioris genus.
Scriptura. Charta, scheda, litis instrumentum.
Scriptura falsa. Scriptum corruptum, charta conficta, fraudulenter supposita. Inde *litterarum falsarius*, item *falsificare*, *falsigraphus*, *falsigraphia*, &c.
Secare. Metere. Inde mutatâ *c* in *g*, dictum est *Segare*, cujus exempla affert Dufresn. in Gloss. Hinc hisp. *Segar.*
Sedes, Locus, ditio.
Seliqua. Siliqua. V. Sceliqua.
Senior vel *Sennior.* Dominus. Hinc hisp. *Señor.*
Sequestrare. Separare.
Sequestratim. Separatim.
Serenissimus. Titulus, quo imperatores et reges ornabantur.
Serenitas, Titulus honorarius imperatorum et regum.
Servi dominici. Qui jussu regis milites in hostem exire compellunt. Hisp. Codd. *Los mandaderos*, *mandadores*, o *mandados del Sennor. Los sirvientes*, *servientes*, o *serventes del Sennor.* Dicebantur etiam *compulsores exercitus.*
Servus ecclesiæ. Mancipium ad ecclesiam pertinens, eique ita addictum, ut ab ea recedere non liceret. Distinguuntur hi *servi* a *libertis* vel *liberis* addictis etiam ecclesiæ servitio, qui *ecclesiastici viri* aut *homines* vocabantur.
Servus fisci seu *fiscalis.* Qui ad fiscum, regem vel dominum spectabat. Hic aulæ Regiæ officiis honorari poterat; ejus etiam sacramentis adhibebatur fides.
Seteni vel *septeni.* Septem.
Siclus. Monetæ species apud septentrionales populos, et quasdam Hispaniæ gentes.
Simultas. Simulatio, fraus.
Sociare fisco. Confiscare. Formula est vulgatissima.
Solidus vel *solidus aureus.* Nummus aureus, vel argenteus, cujus taxatio non una ubique et semper fuit.
Sordens. Sordidus, sordibus inquinatus.
Sors vel *Sors gotica.* Gothis erat agrorum pars, quæ in debellatis provinciis, tùm victoribus, tùm antiquis possessoribus sortitò evenerat.
Sospitas. Incolumitas, salus.
Spatha. Ensis, major gladius, ex utraque parte acutus. Veterum Gallorum propria fuit, a quibus eam accepere Romani.
Sponsare. Sponsalia contrahere, uxorem dari.
Subcelare. Abscondere, tegere.

Subgitare. Conculcare, subagitare.
Sublimatio. Amplitudo, sublimitas.
Sublimitas. Titulus honoris regum. Tribuebatur interdum præfectis prætorii, et episcopis.
Substantia. Alimentum.
Succedere. Accedere.
Suffectus, us. Opus, officium; non qui pro alio substituitur, ut innuere videtur Dufresnius.
Superstis. Superstes.
Supprestes. Superstes.
Supprestis. Superstes.

T

Taopasus, vel *Tauposus.* (Hisp. Codd. *Vizco* o *toposo*) Cæcutiens videtur ducta vox a lat. *talpa*, animali noto, quod visu carere dicitur.
Telonarius. Portitor, telonei exactor, ad quem teloneum pertinet.
Temeranter. Temere, imprudenter.
Temptare. Transgredi, tentare.
Terra culturæ. Ager qui colitur et aratur, vel coli potest. Dicebatur etiam *terra cultibilis*, et *cultiva.*
Tertia. Pars redditutum episcopis assignata, cujus ratione ecclesiarum reparationi tenebantur.
Tertiæ Romanorum. Cod. Legion. et Lind. non *terras*, ut Cod. noster, sed *tertias Romanorum* habent. Tertiæ fundorum partes, quas Gothi in debellatis Romani Imperii provinciis, devictis earum incolis reliquere, duabus residuis sibi usurpatis, quas *sortes goticas* vocat hæc lex, quoniam sorte ejusmodè agri inter victores dividebantur (V. *Sors.*)
Testificare. Testificari.
Testimonium. Facultas comparendi coram judice ad testimonium præbendum.
Thiufada, thiuphada, tyuphadia, vel *thiuphadia.* Provincia thiuphadi; tum etiam officium, dignitas.
Tiumfadus, tiufadus, thiuphadus. Apud Gothos, more ab omnibus populis germanicis recepto, duplicem personam sustinuit, militarem, et civilem, judicis in pace, decurionis in bello. In aulâ Regum Gothicorum Hispaniæ, primus erat post *duces, comites* et *gardingos*, cui civilis administratio commissa fuit, tum et concessa licentia in quibusdam negotiis criminalibus judicandi. Præpositus erat militaris inferioris ordinis, qui provinciales suos, regios subditos ex sua *thiuphadia* ad hostem exire compellebat. Unde Verelius in indice *thiuphadum* vocat, *qui turmam quampiam vel cohortem rusticorum in arma convocat et dirigit.*
Tonsura. Capillorum incisio et spoliatio in coronæ formam.
Tranquillitas. Titulus honoris imperatorum.
Transcendere. Transgredi.
Tremissis. Triens, tertia pars assis.
Tribunus. Inter Gothos magistratus comite inferior, seu comitis vicarius.
Tricennalis annositas. Tricennium.
Triplatio. Triplicatio, in triplum auctio.
Triumphaliter. Vincendo, hostem superando, triumphum agendo.
Tuitio. Tutela, for.
Turpare. Mutilare, lædere.

V

Vegetare. Fovere.
Venalitas. Corruptio, venditio.
Vervix. Vervex.
Vestis laicalis. Hoc in loco vestis religiosa: forsitan oscitantià librarii accidit, ut vox *laicalis* inscriberetur pro *religiosa* aut *sanctimonialis* ut habent aliqui codices.
Vestis sanctimonialis. Professio monastica.
Vicarius. Qui in pagis et minoribus oppidis comitis aut alterius judicis partes exsequitur. Ejus jurisdictio erat tantùm in levioribus causis.
Vigosus vel *Wigosus.* Hisp. Codd. *vizco, visgo, lisgo.*
Vires. Virilia.
Virtus. Vis hostilis, copia.
Pro vita sua non pertimescere. A pœna mortis immunem esse.
Votive. Sponte, ex voto, optabiliter.

U

Usque hactenus. Hucusque.
Usque hic. Hucusque.
Usuatus. Qui in usu est.

W

Wardia. Custodia. V. *Guardia.*

Z

Zava. Vestis militaris, lana vel gossipio farta, et acu stipata.

GLOSARIO

DE VOCES ANTIQÜADAS Y RARAS

QUE SE HALLAN EN EL TEXTO CASTELLANO.

Observaciones para el uso de este glosario.

Debe notarse el uso frecuente de la *b* por la *v*, y de la *v* por la *b* en todos los códices antiguos, el qual provenia ya de la semejanza que tenian estas letras en la figura, ya de la que tenian en la pronunciacion. Quando en las voces que se hallan en el Fuero Juzgo no se descubre otra irregularidad que la dicha, no se han tenido por artículos para el glosario.

Hay asímismo una notable diferencia de unos códices á otros, y aun de uno mismo en diversos pasages en escribir *o* por *u*, *e* por *i*, y al contrario, como *torbado* por *turbado*, *numbre* por *nombre*, *nenguno* por *ninguno*, *podirio* por *poderío*. Esta diversidad procede del distinto modo de pronunciar segun las provincias, y mas principalmente de vicio y defecto del vulgo: por esta razon se han omitido en el glosario muchas palabras, que solo baxo esta consideracion pudieran tener lugar en él.

Tampoco se contemplan como artículo las voces acabadas en *d*, que han venido de la lengua latina, y las formaban los antigüos del ablativo de singular quitando la *e* final, y convirtiendo despues la *t* en *d*. Así de la primera formacion como de sus variaciones hasta su actual escritura y pronunciacion se presentan en el glosario algunos exemplos, no todos porque son bien conocidos: de *virtute virtut*, *virtude*, *virtud*: de *voluntate voluntat*, *voluntade*, *voluntad*. En algunos de estos nombres se ha quitado por síncope cierta letra del medio, como de *veritate verdad*.

En los infinitivos unidos al pronombre ó artículo, como *quitarle*, *quitarla*, se convertia la *r* en *l*, resultando doble *ll*: así decian *quitalle*, *quitalla*, de que hay infinitos exemplos en nuestros escritores, y aun se conserva este lenguage en algunos rústicos. No teniendo la voz otra anomalía, no se ha juzgado artículo para el glosario, como tampoco aquellas voces que juntas con el artículo ó pronombre, ó con otra parte de la oracion la hacen perder ó pierden alguna letra, por exemplo *nol* por *no le*, *puedel* por *puedele* ó *puede él*.

Débese advertir tambien que en la formacion de los nombres acabados en *ento* interponian los antiguos una *i*, como *sacramiento*, *tormiento*. Por solo este respeto no se contemplan artículos del glosario, pero se notan algunos para que se vea su uso. En esta clase han de incluirse los adverbios en *mente*, cuya terminacion era diversa ya en *mient*, ya en *miente*, ya en *mientre*: no forman éstos artículo, si no tienen alguna otra irregularidad. No hay duda en que al principio eran dos voces separadas, y así se notan todavía en códices antiguos, la primera el ablativo femenino del nombre adjetivo, y la segunda el ablativo de *mens*, *tis*: como *sancta mente*, *mala mente*: unidas despues hicieron el adverbio de que hoy usamos. En muchos la voz primera pierde la última letra, y esto es comun en aquellas que forman la sílaba final con *l*, como *realmente*.

En los pretéritos imperfectos de indicativo y sujuntivo se ve la terminacion de *íen* por *ían*, *pertenecíen* por *pertenecían*, *diríen* por *dirían*. Por ser tan clara su diversidad, pues consiste solo en la conversion de la *e* en *a*, no se han tenido por artículos.

Tampoco se han considerado como tales los imperfectos de sujuntivo, á los que por apócope falta la *e* final, *mandar* por *mandare*, *prometier* por *prometiere*: aunque pudieran confundirse algunos con el infinitivo, el contexto y sintaxîs declara fácilmente á qué modo pertenecen. Era frecuente el uso de estos imperfectos principalmente en el plural, terminándolos en *ades* ó *edes*, *seades*, *gobernedes*, que en tiempos posteriores se advierte solamente en autores afectados. Alguno de estos se ha puesto en el glosario por exemplo, sin que falte alguno de indicativo, como *sodes*.

No son artículo aquellos verbos que acabados en *cer* reciben una *s* antes de esta sílaba, por exemplo *acaescer*, *conoscer*, porque este uso de los antiguos es bien conocido.

En algunas voces acabadas en *n* se ve al fin una *d*, ó mas comunmente una *t*, como *algund algunt*, *grand grant*: se observa esto con mas frecuencia en las terceras personas de plural en los verbos, terminándolas segun la forma de los latinos; de las quales si no tienen otra anomalía no se ha formado artículo.

Tambien en los imperativos se nota una *t* final por la *d* en las segundas personas de plural, por exemplo *sabet*, que tampoco se han juzgado suficientes á constituir artículo particular.

Es continuo el uso de la *i* latina en las voces en que ha sustituido la *j* nuestra, como *maniar* por *manjar*, *meior* por *mejor*, *trabaiar* por *trabajar*. Se han puesto algunos exemplos de estas palabras.

Puede ser tambien costumbre de provincia, aunque mas debe juzgarse vicio de la pronunciacion, el usar la *y* consonante por la *ll*, como *yamar* por *llamar*, *yeno* por *lleno*, *toyer* por *toller*. No obstante se insinúan en el glosario algunas de estas voces porque constantemente las traen ciertos códices de los que han servido para la edicion.

Finalmente se han asignado en el glosario muchos participios irregulares en *udo*, *a* por *ido*, *ida*, como *convertudo*, *a*, *prometudo*, *a*, pero no todos, por ser fácil y conocida la variacion que tienen cotejados con los regulares.

A

A, *an*. *Terceras personas del verbo haber ó tener*. Tiene, tienen.
Abastadamientre. Suficiente, bastantemente.
Abastar. Bastar, ser suficiente.
Abaxado, *a*. Abatido, humillado, a.
Abayxado, *a*. Abatido, a.
Abeia. Abeja.
Abeiera. Colmenar.
Abeiero. Colmenar.
Abella. Abeja.
Abellero. Colmenar.
Abenencia. Convenio, compostura.
Abenirse. Convenirse, componerse.
Abenirse de cabo. Convenirse completamente.
Abeyera. Colmenar.
Abierto. Claro, lo que no es dudoso.
Abisso. Abismo.
Ableza. Lo mismo que Avoleza.
Abolo, *a*. Abuelo, a.
Abondar. Ser suficiente, bastar.
Aborido, *a*. Aborrecido, a.
Aborrido, *a*. Aborrecido, a, aborrecible, odioso, a.
Abreviamiento. Compendio, suma, titulo, epígrafe.
Abreviar. Compendiar.
Abrir. Declarar.
Abundar. Ser suficiente.
Abusion. Abuso.
Acabar, *se*. Cumplirse, asegurarse.
Acatar. Atender.
Acerca se. Cerca de sí.
Aclamarse. Acogerse, acudir.
Acoier. Acoger.
Acoitarse. Poner mucha diligencia.
Acomendado, *a*. Encomendado, a.
Acomendamiento. Mandamiento.
Acomendar. Encomendar, encargar.
Acontra. En contra.
Acordadamientre. De comun acuerdo.
Acordado, *a*. Conforme, unánime.
Acordar, *acordarse*. Convenir, convenirse.
Acorrer. Socorrer.
Acostupnado. Acostumbrado.
Acoyer. Lo mismo que Acorrer.
Acrecemiento. Crecimiento, aumento.
Acrecer. Aumentar, utilizar.
Acrescentar. Lo mismo que Acrecentar, Aumentar.
Acrescer. Crecer, aumentarse.
Actor. Lo mismo que Otor.
Acuetarse. Poner mucha diligencia.
Acuitarse. Poner mucha diligencia.
Acuradamientre. Diligentemente, con esmero.
Achar. Hallar.
Adelantanza. Poder, comision.
Adelantar en su voz. Dar poder, nombrar procurador.
Adelantranza. Lo mismo que Adelantanza.
Adelantrar a uno. Adelantar, dar poder, comisionar.
Adelantre. Adelante.
Aderedor. Al rededor.
Adevinador. Adivino.
Adevinamiento. Adivinacion.
Adevinancia. Adivinacion.
Adevinanza. Adivinacion.
Adivinanza. Adivinacion.
Adiudorio. Auxîlio.
Adobar. Arreglar.
Adobarse con otro. Convenirse, pactar, avenirse.
Adocir. Llevar, conducir.
Adubar. Disponer, preparar.
Aducho, *a*. Conducido, llevado, presentado, a.
Aducir. Conducir, llevar.
Aducir. Atraer, presentar.
Adujir. Llevar, conducir.
Adulterador. Adúltero.
Adulteriador. Adúltero.
Adversario, *a*. Contrario, a.
Adversidad. Contradiccion.
Advocado. Abogado.
Adyutorio. Ayuda, auxîlio.
Aesmado, *a*. Lo mismo que Asmado, a. p. p. de Asmar.
Aesmar. Lo mismo que *Asmar*.
Afalagamiento. Halago.
Afartar. Hartar, mantener.
Aficar. Juzgar.
Afinado, *a*. Terminado, concluido, a.
Afincar. Juzgar, determinar.
Afiuzarse. Afianzarse, confiarse.
Afogar. Ahogar.
Afogarse. Ahogarse.
Afollar. Hollar, destruir.
Afollarse. Ahogarse, sofocarse.
Afora. Afuera.
Afostigado. Apaleado, a.
Afrontar. Echar en cara, reconvenir.
Afruentar. Reconvenir, echar en cara.
Afumar. Llenar de humo.
Agardar. Guardar.
Agina. Lo mismo que aina, fácilmente.
Agoa. Agua.
Agoirador. Agorero.
Agorador. Agorero.
Agoriador. Agorero.
Agorio. Aguero.
Agoro. Agüero.
Agoyro. Aguero.
Agraviadumbre. Dificultad.
Aguarador. Agorero.
Aguardar. Guardar, conservar.
Aguerado. Agorero.
Agueyro. Aguero.
Aguorador. Agorero.
Agurador. Agorero.
Aguijamiento. V. Aguiionamiento.
Aguiionamiento. Daño.
Aguiyonamiento. V. Aguiionamiento.
Aguilonamiento. V. Aguiionamiento.
Aguillonamiento. V. Aguiionamiento.
Aimbre. Por otra parte.

Aina, mas aina. Fácilmente, mas pronto, mas fácilmente.
Aienado, a. p. p. *de Aienar.* Enagenado, a.
Aienar. Enagenar.
Aieno, a. Ageno, a.
Aiudorio. Auxîlio, ayuda.
Aiulgar. Juzgar.
Aiuntar, aiuntarse. Unir, juntar, unirse.
Aiutorio. Auxîlio.
Ajamarse. Acudir, acogerse.
Ajar. Hallar.
Al. Otra cosa, lo contrario.
Al, todo lo al. Otra cosa, todo lo demas.
Alamarse. Acogerse, acudir.
Alanar. Allanar.
Alanzar. Lanzar, arrojar.
Alar. Hallar.
Alborrido, a. Aborrecido, a.
Alcall. Alcalde.
Alcallde. Alcalde.
Alcalle. Alcalde.
Alegar. Ligar.
Alegarse. Allegarse, juntarse, unirse para formar partido.
Alende. A la otra parte.
Aleno, na. Ajeno, na.
Algo. Hacienda, haber, caudal.
Algo. Servicio.
Alí. Allí.
Alimalia. Animal.
Alimosina. Limosna.
Alimosna. Limosna.
Almosna. Limosna.
Aliur. Por otra parte.
Almofalla. Comitiva, exército.
Alogar. Alquilar.
Alongado. Distante, lejano.
Alongamiento. Dilacion.
Alongar. Alargar, prorogar, diferir.
Alubre. Por otra parte.
Alugar. Alquilar.
Alumbre. Por otra parte.
Alungar. Lo mismo que alongar.
Alunguar. Alargar, diferir.
Allamarse. Acudir, acogerse.
Allar. Hallar.
Allegar los omnes á sí. Formar partido, atraer gentes.
Allegar. Alegar, citar.
Allenar. Enagenar.
Allende. Mas allá, á la otra parte.
Alleno, a. Ageno, a.
Allongar. Alargar, diferir.
Allugar. Alquilar.
Allum. Por otra parte.
Allure. Por otra parte.
Amargoso, a. Amargo, a.
Amatar. Matar, apagar.
Ambisso, a. Sagaz, prevenido.
Amecerse. Mezclarse, juntarse.
Aministrar. Ministrar, servir.
Amos, as. Ambos, as.
Amostrar. Mostrar.
Amostrar. Enseñar, educar.
Ampareiar. Lo mismo que Apareiar.
Amuchiguar. Multiplicar.
Amuestrar. Mostrar.
Ancioso. Cauto, prevenido.
Andado, a. Cumplido, a.
Andar por el pleito. Correr con el pleito, hacer las diligencias del pleito. Es el oficio de Receptor.
Andar por su cabal. Vivir á su libre voluntad, sin respeto ni miramiento alguno.
Andido. Sucedio, fue.
Andudo. Sucedio, fue.
Anello. Anillo. En algun lugar se usa metafóricamente por todo quanto sirve para sujetar ó poner freno.
Angelos. Angeles.
Aniello. Anillo, vínculo.
Animalia. Bestia.
Annader. Añadir.
Annadir. Añadir.
Anno. Año.
Ansannar. Ensañar, irritar, enfurecer.
Ante. Antes.
Antel. Ante el.
Antepuener. Anteponer.
Anteviso. Cauto, prevenido.
Antigo, a. Antigüo, a.
Antiguadad. Antigüedad.
Antiguedade. Antigüedad.
Antoianca. Antigüedad.
Antoyança ó antoyanza. Antigüedad.
Antuviarse. Anticiparse.
Aon. Aun.
Apannar. Juntar, allegar.
Aparcero. Compañero, partícipe.
Aparcionero. Participante.
Apareciente, aparesciente, apparezente. Lo mismo que *Apariciente.*
Apareiado, a. Preparado, a.
Apareiar. Disponerse, preparar.
Apareiarse. Aparejarse, disponerse.
Aparellado, a. Preparado, a.
Aparellarse. Aparejarse, disponerse.
Aparescer. Comparecer, presentarse.
Apariciente. adj. com. Claro, evidente, manifiesto.
Aparicio Domini. Epifanía.
Aparicion. Epifanía, ó fiesta de la adoracion de los santos Reyes.
Apartir. Partir.
Apellar. Apelar.
Apertenecer. Pertenecer.
Aplasmar. Blasfemar, decir mal de alguna persona.
Aplazamiento. Emplazamiento.
Aponer. Disponer, ordenar.
Aponer. Imputar.
Apostolgal. Apostólico, a.
Apostoligo, a. Apostólico, a.
Apostoligo. Papa, pontífice.
Apostolo. Apostol.
Apremar. Apremiar.
Apresentado, a. Presentado, a.
A primas. Primeramente, antes.
Apuesto, a. p. p. de Aponer.
Aquela, aquelo, los. Aquello, llos.
Aquel que quiere. Qualquier, quien quiere.
Aquende. De allí, de aquel lugar.
Aquestes. Aquestos.
Arbor. Arbol.
Archa. Arca.
Ardente. Ardiente.
Ardido, a. Atrevido, a.
Argente. Plata.
Argento. Plata.
Arguio. Orgullo.
Argulo. Orgullo.
Armadía. Lazo, trampa.
Armadija. Lazo, percha, trampa.
Armadilla. Lo mismo que *Armadija.*
Armadura. Lo mismo que *Armadija.*
Arrobador. Ladron, robador.
Arte. Astucia.
Arte. Modo, manera.
Asacar. Establecer, ordenar.
Asannar. Ensañar, irritar, enfurecer.
Asannarse. Irritarse, ensañarse.
Asaz. Bastante, mucho.
Asconder, asconderse. Esconder, esconderse, ocultarse.
Ascondido, a. Escondido, a.
Asconso (En). Ocultamente.
Ascusado, a. Oculto, a.
Ascuso. En ascuso. Escondido. En oculto, secretamente.
Asemellar. Parecer bien, acomodar.
Asinalado, a. Lo mismo que *Sennalado, a.*
Asinar. Asignar, apreciar.
Asmado, a. p. p. de Asmar.
Asmamiento. Deseo.
Asmar. Desear con ansia, procurar con diligencia.
Asmolna. Limosna.
Asotilezar, asotilezarse. Sutilizar, sutilizarse.
Asotiliar, asotiliarse. Sutilizar, sutilizarse.
Aspiramento. Inspiracion.
Aspirar. Inspirar.
Astragado, a. Destruido, a.
Astragamiento. Estrago.
Assolver. Absolver.
Assuelver. Absolver.
Assumado, a. Compendiado, a.
Ata. Hasta.
Atal. Tal.
Atanes aquí. Lo mismo que *Fasta en esaqui.*
Atanto, a. Tanto, a.
Atarse de iura. Comprometerse con juramento.
Atemplado, a. Templado, a, arreglado, a.
Atemplamiento. Disposicion, orden, templanza.
Atemplancia. Templanza.
Atemprado, a. Templado, a.
Atempramiento. Templanza.
Atemptamiento. Templanza, disposicion.
Atiemplar. Templar.
Atiemprar. Templar.
Atoller. Quitar.

Atorgamiento. Otorgamiento.
Atorgar. Otorgar.
Atormientar. Atormentar.
Atrevencia. Atrevimiento, osadía.
Aturadamientre. Diligentemente, con esmero.
Autenticar. Autentizar.
Autorgar. Otorgar.
Avandicho, a. Antes, ó arriba dicho, a.
Avariza. Avaricia.
Avenencia, avinencia. Lo mismo que *Abenencia* por convenio.
Avenenza, avinienza. Lo mismo que *Abenencia.*
Avenidor. Apreciador, los que son terceros en la discordia.
Avenimiento. Venida.
Avenir. Suceder.
Avenirse. Convenirse, componerse.
Aventura. Por aventura. Ventura, acaso. Por acaso.
Aventuria. Aventura.
Averá. Habrá.
Aver aparcioneria. Tener parte en algun negocio.
Aver, averes. Bien, bienes, hacienda, muebles.
Aver entendimiento. Entender, conocer.
Aver merced. Tener piedad, compasion.
Aver parcioneria con alguno. Tener parte con alguno.
Aver paria. Fornicar, cometer adulterio.
Aver pleito. Dar audiencia.
Aver provecho. Ser de provecho.
Avesario. Adversario, contrario.
Avie. Tenía.
Avieso, a. Vil, humilde.
Aviltadamientre. Vil, afrentosamente.
Avivador. Vivificador.
Avoleza. Vejez, envejecimiento.
Avoleza. Ruindad, infamia.
Avuola. Abuela.
Axar. Hallar.
Axegar. A xegar, á llegar.
Axeguar. Allegar.
Ayado, a. Hallado, a.
Ayana. Lo mismo que Aina.
Ayegar. Lo mismo que Axegar.
Ayegarse. Allegarse, juntarse.
Ayna. Lo mismo que Aina.
Ayuda de salud, ó salut. Ayuda, auxîlio saludable.
Ayudorio. Auxîlio, ayuda.
Ayudoyro. Lo mismo que Adiudorio.
Ayuntamiento. Union, casamiento.
Ayuntancia. Lo mismo que Ayuntanza.
Ayuntanza. Union.
Ayuntar. Juntar, reunir.
Ayuntarse. Juntarse, unirse.
Ayuntarse. Juntarse, fornicar.
Ayuso, en ayuso. Abaxo.

B

Babtismo. Bautismo.
Babtizado, a. Bautizado, a.
Babtizar. Bautizar.
Baleston. Ballestero.
Baptismo. Bautismo.
Baptuado, a. Bautizado, a.
Baraia. Pelea, contienda.
Baraiar. Pelear.
Baron. Varon.
Barragana. Concubina.
Barragan. Soldado, valiente, patriota.
Bataia. Batalla.
Batala. Batalla.
Batido de azotes. Azotado.
Batismo. Bautismo.
Batudo, a. Batido, a. Golpeado, a.
Beber, es. Bebida, as.
Beco. Labio.
Beiso. Beso.
Belamientre, bellamientre, Bielamientre. Buenamente, de grado.
Belo, la. Bello, bella.
Ben. Bien.
Ben. Hijo.
Benaventurado. Bienaventurado, feliz, dichoso.
Ben fecho. Beneficio.
Benedicer. Bendecir.
Benedicto, a. Bendito, a.
Beneicer. Bendecir.
Bespera. Vírperas, la tarde.
Besta. Bestia.
Bestiglo. Reptil.
Bevir. Vivir.
Beyco. Labio.
Bezo, beizo. Labio.
Bibda. Viuda.
Biendicho, a. Bendito, a.
Bienfacer. Beneficio.
Bien facer. Obrar bien.
Biespera. Vísperas, la tarde.
Bisabolo, a. Bisavuelo, a.
Bisneto, a. Biznieto, a.
Bispado. Obispado.
Bispazgo. Obispado.
Bispo. Obispo.
Bivo, a. Vivo, a.
Blago. Baston, vara.
Blandecer. Lisonjear, halagar.
Blasmar. Blasfemar.
Bocero. Abogado.
Boe, boy, bue. Buey.
Bolta. Lo mismo que vuelta.
Bon, Bueno.
Bona. Buena, caudal.
En bondad. Con bondad, con dulzura.
Bono, a. Bueno, a.
Boy. Buei.
Brabi, desturgi, iliturgi, egabro, epegro. Nombres de ciudades truncados.
Brabeza. Fiereza de ánimo.
Bue. Buei.
Buena. Aver, hacienda, caudal.
Buergo. Lo mismo que Burgo.
Burgo. Aldea.
Buitre. Buitre.

C

Ca. Porque.
Ca. Pero.
Caballería. Exército, milicia, multitud.
Cabaniella. Tabernáculo.
Cabdellador. Caudillo, gefe.
Cabdiello. Caudillo, cabeza, gefe.
Cabe. En poder de.
Cabel. Cabe él, en poder de él, junto á él.
Cabesza. Cabeza.
Cabeza. Extremo.
Cabeza, por cabezas. Persona, por personas.
Cabieza. Persona.
Cabildo. Capítulo, ó cánon.
Cabillo. Capítulo ó cánon.
Cabo (De) Desde el principio.
Cabo el. Junto á él.
Cabo (De) Al fin.
De cabo. De nuevo.
Callona. Lo mismo que *Calonna.*
Calomia. Pena.
Calomna, calupna. Pena, castigo, infamia.
Calonna. Calumnia.
Calonna. Querella, pleyto.
Calonna. Reclamacion.
Caloña. Lo mismo que *Calonna.*
Calompnia. Querella, pleyto.
Calomnia. Calumnia, ocasion, pretexto.
Calumpna. Calumnia, injusticia.
Calumpnia. Calumnia, injusticia.
Cambeo. Cambio.
Cambia. Cambio.
Camiado, a. Cambiado, a.
Camiar. Cambiar.
Camio. Cambio.
Camyo. Cambio.
Can. Perro.
Capildo. Capítulo.
Capítolo. Capítulo.
Caractara. Carácter, señal.
Cárcele. Cárcel.
Carcer. Cárcel.
Cárcere. Cárcel.
Carcerero. Carcelero.
Caridad. Excelencia.
Caridat. Excelencia.
Caritat. Excelencia.
Carrera. Camino.
Carta. Autos, expediente.
Cartago. Cartagena.
Castello. Castillo.
Castidat. Castidad.
Castigamiento. Castigo, aviso, consejo, reprension.
Castigar. Enseñar, aconsejar.
Castigo. Consejo, aviso, reprension.
Castiguar. Castigar.
Castiello. Castillo, aldea.
Catado, a. Determinado, a.
Catar. Atender, mirar, pensar.
Catar. Observar, mirar, atender.
Catar. Procurar, desear.
Catar. Reconocer, exâminar.
Caudelador. Caudillo, gefe.
Cavalcadura. Lo mismo que Cavalgadura.

Cavalgadura. Caballería, bestia de montar.
Cebadero. Provedor de cebada.
Cedo. Luego.
Celado, a. Oculto, a.
Celador. El que encubre ú oculta alguna cosa.
Cencerra. Cencerro.
Cento. Ciento.
Cerca sí. Cerca de sí, para sí.
Cercenadura. Hábito, trage.
Cerco. Junta de malvados.
Cercho. Lo mismo que *Cerco.*
Certas. Ciertamente, pues.
Certedumbre. Certidumbre.
Certo, a. Cierto, a.
Cevadero. Lo mismo que *Cebadero.*
Chamar. Llamar.
Chenero. Enero.
Christos. Ungidos.
Cibdad. Ciudad.
Cibdade. Ciudad.
Cibdat. Ciudad.
Cibdadano. Ciudadano.
Cibdat de Roma. Ciudad de Toledo.
Cidad. Ciudad.
Cidade Ciudad.
Ciegadas (A). A ciegas.
Cient. Cien, ciento.
Cierco. Lo mismo que Cerco.
Ciertas. Cierto, ciertamente.
Çincoanta. Cincuenta.
Cincuaenta. Cincuenta.
Cindasiondo. Chindasvindo.
Cindasuindo. Chindasvindo.
Cindo. Receswinto.
Cinquanta. Cincuenta.
Cinquaenta. Cincuenta.
Cinquaesma. La festividad de Pentecostes.
Cinqueanta. Cincuenta.
Cinquesma. Pentecostes.
Cinquoanta. Cincuenta.
Cintilla. Chintila.
Cintillan. Chintila.
Cipdadano. Ciudadano.
Cipdat. Ciudad.
Circa sí. Lo mismo que *Cerca se.*
Circinadura. Hábito, trage.
Circo. Lo mismo que *Cerco.*
Circumcir. Circuncidar.
Circuncido. Circumcidado.
Circuncisar, se. Circuncidar, se.
Circuncisio. Circuncision.
Cisiundo. Chindasvindo.
Citasiundo. Chindasvindo.
Citasvindo. Chindasvindo.
Citasuindo. Chindasvindo.
Ciudade. Ciudad.
Clamar. Implorar.
Claridade. Excelencia.
Clave. Llave.
Cobdicia. Codicia.
Cobdiciar. Codiciar, desear.
Cobdiscia. Codicia.
Cobdiza. Codicia.
Cobdo. Codo, medida.
Cobiciar. Codiciar, desear.
Cobizar. Codiciar.
Cobrar. Recobrar, restablecerse.
Cochado, a. Cocido, da.
Cocho, a. Cocido, a.
Cochiello. Cuchillo.
Cogecho, a. Cogido, a.
Coger. Escoger, elegir.
Cognoscer. Conocer.
Cognoscido, da. Conocido, da.
Coidar. Cuidar.
Coidar. Pensar, creer.
Coido, a. Cogido, a.
Coiecha. Cohecho.
Coiecho, a. Cogido, a.
Coier. Coger.
Coita. Opresion, infelicidad.
Coitado, a. Cuitado, a., miserable, pobre.
Coitado, a. V. Coytoso.
Coitoso. V. Coytoso.
Cojecha. Cohecho.
Coler. Coger, recoger.
Coleydo, a. Cogido, a.
Colido. Cogido.
Colomia. Querella, pleyto.
Colpa. Culpa.
Colpe. Golpe.
Columpna. Columna.
Collacion. Parroquia.
Coller. Coger, recoger.
Collido. Part. pas. de Coller.
Com. Como.
Coma. Clin.
Combrada. Compra.
Combrar. Cobrar, recobrar.
Comedio. Espacio, tiempo.
Comenda. Encomienda, encargo.
Comendado, a. Encargado, a.
Comendar. Encomendar, recomendar.
Comendar. Mandar.
Comenzamiento. Principio.
Comer, es. Manjar, es.
Cometedor. Acometedor, el que acomete al enemigo.
Comezado, a. Comenzado, a.
Comezamiento. Principio.
Comienda. Encomienda, encargo.
Comienzo. Principio.
Comieszar. Comenzar, empezar.
Comonal. Comunal, del comun.
Compaciente. Compasivo.
Companna. Compañía.
Companna. Exército.
Companna. Multitud, conjunto.
Companna. Compañía, coro.
Compannera. Compañía.
Compannero, a. Compañero, a.
Compannon. Compañero.
Compaso. Compás.
Compezado, a. Comenzado, a.
Compezamento. Principio.
Compezamiento. Principio.
Compezar. Comenzar, empezar.
Compiezado, da. Part. pas. de Compiezar.
Compiezar. Comenzar.
Complant. Cumplan.
Complidamientre. Completamente.
Complido. Cumplido.
Complido. Cumplido, perfecto, acabado.
Complimiento. Cumplimiento, perfeccion.
Complir. Cumplir, observar.
Complir. Concluir, acabar, perfeccionar.
Comprir. Cumplir.
Comunal. Perteneciente al comun del reyno, ciudad, villa, &c.
Comunal. Igual para todos, el que no atiende á la clase de las personas.
Comunalmente. De comun.
Comunalmientre. De comun, juntamente de acuerdo.
Comungado. Part. pas. de Comungar.
Comungar. Comulgar, restituir al gremio y comunion de la iglesia al que está descomulgado.
Comunicion. Amonestacion.
Comunidat. Comunidad, comun del reyno.
Comunidat. Comunidad, corte.
Cona. Con la.
Conceiar. Aconsejar.
Conceio. Concejo.
Conceio. Concilio.
Concelo. Concilio.
Concelo. Consejo.
Concello. Lo mismo que *Conceio.*
Conceyo. Concilio.
Concordamiente. Concordemente, de comun acuerdo.
Concordadamientre. Concordemente, de comun acuerdo.
Condampnado, da. Part. pas. de *Condampnar.*
Condampnar. Condenar.
Condanado, a. Condenado, a.
Condempnado, a. Condenado, a.
Condocho. Cocido.
Conducho. Cocido, aderezado.
Confieso, a. Profeso, a.
Confonder. Confundir.
Confondido, a. Confundido, a.
Coniuncion. Union.
Coniuration. Lo mismo que *Coniurio.*
Coniurio. Conjuro, juramento.
Conmer. Comer, manjar.
Conmo. Como.
Connocencia. Reconocimiento.
Connoscer. Conocer.
Connoscencia. Reconocimiento.
Connoscidamientre. Conocidamente.
Connoscido, a. Conocido, a.
Connozudamientre. Conocida, claramente.
Conoszudo, a. Conocido, a.
Connozudo, a. Conocido, a.
Connucenza. Reconocimiento.
Connuzer. Conocer.
Conocencia. Conversion, carta de conversion.
Conos. Con los.
Conoszudo, a. Conocido, a.
Conucer, conuscer. Conocer.
Conuzudo, a. Conocido, a.
Conpezar. Comenzar.
Conseguir. Perseguir.
Conseiar, se. Aconsejar, se.
Conseio. Consejo.
Conseio : tomar conseio. Consultar.
Conselar. Aconsejar.
Conselo. Consejo.
Consellar, se. Aconsejar, se.
Consello. Consejo.

Conseyo. Consejo.
Consiguiren. Consiguieren.
Constituizon. Constitucion, decreto.
Constrengir. Constringir, apremiar.
Constrenir, costrener, costriñer, costrinnir. Obligar.
Constringer. Del verb. lat. *constringere.* Constreñir, obligar.
Constringir. Lo mismo que *Costrenir.*
Constrinnido, a. Obligado, a.
Constrinnir. Lo mismo que *Costrenir.*
Constunbre. Costumbre.
Consuno (De). Juntamente.
Contemplamiento. Contemplacion.
Contenciar. Disputar, poner pleyto.
Contencion. Altercado, disputa.
Contenda. Contienda.
Contender. Disputar, altercar.
Contendor. Contrario, parte contraria en los pleytos y querellas.
Contener. Mantener, conservar.
Contenudo, a. Contenido, a.
Contía. Cantidad.
Continudo, a. Contenido, a.
Contra. Delante, en presencia.
Contradizer, contradizir. Contradecir.
Contral. Contra él, en poder del.
Contralia. Lo mismo que *Contraria.*
Contralla. Lo mismo que *Contraria.*
Contrallar. Contradecir.
Contralloso, a. Contrario, a.
Contraria. Oposicion, injuria, contradiccion.
Contraria. Fuerza.
Contraria. Turbacion, sedicion.
Contrariadad. Contrariedad.
Contrariar. Contradecir, oponerse.
Contrariar. Ofender, causar daño.
Contraridad. Contrariedad.
Contrariedat. Contrariedad.
Contrario (El). Lo contrario, lo opuesto.
Contrarioso, a. Contrario, a.
Contrasta. Contradiccion, oposicion.
Contrecho, a. Contrahecho, a.
Coutrestar. Contrastar.
Convenencia. Convenio.
Convenencion. Convenio, pacto.
Convenenza. Convenio, pacto, trato.
Convenible. Puesto en razon y justicia.
Convenible. Conveniente.
Convenible. Abonado.
Convenibre. Convenible.
Conveniencia. Convenio, trato.
Copdicioso. Codicioso.
Coration. Corazon.
Cordo. Cuerdo.
Corduba. Córdoba.
Corio. Cuero, cutis.
Corma. Cárcel.
Coronado. Clérigo ordenado.
Corpo. Cuerpo.
Corvo. Cuervo.
Correya. Correa.
Corrompemiento, corrumpimiento. Corrupcion.
Corromper. Sobornar.
Corromper escripto. Falsificar, viciar escrituras.
Corrompido, a. Sobornado, a.
Corrompudo, a. Corrompido, a.
Corrumpudo, a. Corrompido, a.
Corto, a. Cortado, a.
Costetuicion. Constitucion.
Costitucio. Constitucion.
Costituicion. Constitucion.
Costombre. Costumbre.
Costrengir. Constreñir, obligar, apremiar.
Costrennir. Obligar.
Costrenudo. Part. pas. irreg. de *Costrenir.*
Costrinir. Lo mismo que *Costrennir.*
Costrinnir. Lo mismo que *Costrennir.*
Costumbrado, a. Acostumbrado, a.
Costumbrar. Acostumbrar.
Costummado. Part. pas. de *Costummar.*
Costummar. Acostumbrar.
Costumme. Costumbre, uso.
Costumnar. Acostumbrar.
Costumne. Costumbre.
Costumpne. Costumbre, manera de conducirse y portarse.
Cosquear. Encojar.
Coyecho, a. Cogido, a.
Coyer. Coger, recoger.
Coyta. Cuita.
Coyta. Trabajo, embargo.
Coytado, a. Cuitado, a, miserable.
Coytarse. Cuidar, anhelar.
Coytoso. Apocado, de poca resolucion.
Coze. Coz, patada.
Crebantado, a. Part. pas. de *Crebantar.*
Crebantancia. Quebranto, afliccion.
Crebantar, crebantar la carcel. Quebrantar, escalar la cárcel.
Crecentar. Acrecentar.
Creenza. Creencia, fé.
Creier. Creer.
Cremado, a. Quemado, a.
Crescentar. Aumentar.
Creudo, a. Creido, a.
Criancia. Crianza, educacion.
Criido, a. Creido, a.
Crovier. Creer.
Crucifigar. Crucificar.
Crudel. Cruel.
Cubdicia. Codicia.
Cubdiciar. Codiciar.
Cubdicioso. Codicioso.
Cubdizar. Codiciar.
Cubdizó. Que obedeció.
Cuchelo. Cuchillo.
Cuchiello. Cuchillo.
Cuecho, a. Cocido, a.
Cuedado. Cuidado.
Cuedar. Cuidar, mirar, atender.
Cu eiro. Cuero, cutis
Cueita. Cuita.
Cuemo. Como.
Cuende. Conde.
Cueta. Cuita.
Cuemo. Como.
Cuende. Conde.
Cueta. Cuita.
Cueyro. Cuero, cutis.
Cueyta. Cuita, pena.
Cuidar. Entender, pensar, juzgar.
Cuitoso. V. *Coytoso.*
Cum. Con.
Cumplir los pleytos. Finalizar los pleytos.
Cumunal. V. *Comunal.*
Cunta. Cuenta.
Cuntado, a. Contado, a.
Cunctado, a. Contado, a.
Cunucidamientre. Conocidamente.
Cumplir. Añadir, aumentar á lo que está falto ó defectuoso.
Custumble. Costumbre.
Curazon. Corazon.
Cuychielo. Cuchillo.

D

Dacrescentar, de acrescentar. De acrecentar.
Damnado, a. Endemoniado, a, condenado, a.
Damno. Del ablat. lat. *Damno.* Daño.
Dampnar. Condenar.
Dampno. Daño.
Dannar. Dañar, perjudicar, condenar.
Danno. Daño.
Danpno. Daño.
Dante. De antes.
Dapnar. Condenar.
Daquel, daquela. De aquel, de aquella.
Daqui. Contraccion de las palabras *de* y *aquí.* De aquí.
Dar estudio et fimencia. Procurar con esmero y diligencia.
Dar orden. Poner á alguno en religion, darle hábito religioso.
Dar ordene. Dar estado de religion, poner religioso á alguno.
Dar piedat. Causar piedad, compasion, lástima.
Dar recabdo. Dar seguridad, dar papel de seguridad.
Dar yerbas. Dar veneno, envenenar.
De. A, para.
Debda. Deuda, obligacion.
Debdo. Deuda.
Debdor. Deudor.
De cabo. Desde el principio.
Decaemiento. Decadencia, ruina.
Decaimiemto. Decadencia, menoscabo.
Decebemiemto. Lo mismo que *Decibimiento.*
Decibimiento. Engaño.
Deciplo. Discípulo.
Decimado, a. Diezmado, a.

Decibirse. Engañarse.
Deechar. Desechar, repeler.
Deezmo, a. Décimo, a.
Defacer. Deshacer, quitar.
Defalescer. Lo mismo que *Desfalecer*.
Defalicido. Lo mismo que *Defallecido*.
Defallecido. Falto, necesitado, arruinado.
Defallescido. Lo mismo que *Defallecido*.
Defallicido. Lo mismo que *Defallecido*.
Defamar. Disfamar, difamar.
Defendedor. Defensor.
Defendemiento. Defensa.
Defender. Prohibir.
Defendido, *a*. Vedado, prohibido, a.
Defendimiento. Defensa.
Defendimiento. Prohibicion.
Defendor. Defensor.
Defenecer. Fenecer, faltar, acabar.
Deferencia. Diferencia, variedad.
Defeso, *a*. Defendido, a.
Defeso, *a*. Vedado, a.
Defesa. Dehesa.
Defesado, *a*. Vedado, a.
Defiendemento. Lo mismo que *Defendimiento*.
De fora. Fuera.
Defurtadamientre. A escondidas.
Degastar. Desgastar, destruir.
Degredo. Decreto, ley, ordenamiento.
Deguastar. Desgastar, destruir, consumir.
Deguno, *a*. Ninguno, a.
Delantre. Adelante.
Delas. De ellas.
Delayadar. Maltratar, herir, afrentar.
Delaydar. Lo mismo que *Delayadar*.
Delda. Deuda.
Deldor. Deudor.
Delectoso, *a*. Deleitoso, a.
Delejado, *a*. Alejado, separado, retirado, a.
Delongar. Prolongar, diferir.
Delos. De ellos.
Delibrar pleytos. Sentenciarlos, dar decreto sobre ellos.
Delli, *dello*. Del, dello.
Demaes. Demas.
Demais. Demas.
Demandado. De mandado.
Demandador. Lo mismo que *Mandador*.
Demandancia. Demanda.
Demandar. Preguntar.
Demays. Demas.
Demon, *es*. Demonio, os.
Demoniado, *a*. Endemoniado, a, energúmeno.
Demorancia. Dilacion.
Demoranza. Dilacion, tardanza.
Demuestrar. Enseñar.
Demustrar. Enseñar, dirigir.
Dend. De allí.
Dende. De allí, de ello.
Dende. Lo mismo que *Ende*.
Denegar. Negar, renunciar.
Denostador. El que profiere denuestos.
Denostar. Injuriar.
Denosto. Denuesto.
Dent. Lo mismo que *Dende*.
Dent. Lo mismo que *Ende*.
Denuesto. Acusacion, nulidad, repulsa, reparo.
Deoda. Deuda.
Deodor. Deudor.
Deudo. Deuda.
Departemiento. Particion.
Departido, *a*. Transigido, a, concluido, a, separado, a.
Departimiento. Division.
Departir. Determinar, declarar.
Departir. Partir, dividir.
Departir. Sentenciar, definir.
Departir. Separar, apartar, ahuyentar.
Departir. Determinar separadamente, especificar con diversidad.
Depoes. Despues.
Depois. Despues.
Depos. Despues.
Depues. Despues.
Depus. Despues.
Deredor. Al rededor.
Derechero, *a*. Recto, justo, a.
Derecho, *a*. Recto, justo, a.
Derecho. Derechamente, con rectitud.
Derecho. Justo, puesto en razon.
Derechura. Derecho, justicia.
Derechurero, *ra*. Justo, ta.: el que da á cada uno su derecho.
Derelinquir. Dexar, abandonar.
Derraygar. Desaraigar, arrancar de raiz.
Derreygar. Desaraigar.
Derredor. Al rededor.
Derromper. Romper.
Desagora. Desde ahora.
Desaguisado, *a*. Desordenado, a.
Desaguisado, a. Injusto, a, irregular.
Desalí. De allí.
Desamar. Dexar de amar.
Desaqui. Desde aquí, desde ahora.
Desarrancar. Arrancar.
Desavinimiento. Desavenencia, discordia.
Descarpir. Separar.
Descabeszado, *a*. Descabezado, degollado, a.
Desciplo. Discípulo.
Descoier. Escojer, elegir.
Descomonion. Excomunion.
Descomulgacion. Descomunion.
Descomulgamiento. Descomunion.
Descomungacion. Descomunion.
Descomungar. Descomulgar.
Descreido, *a*. Infiel.
Descreencia. Incredulidad.
Descrobir. Descubrir.
Descuberto, *a*. Descubierto, a.
Descumungado, *a*. Escomulgado, a.
Desdenosamientre. Desdeñosa, cruelmente.
Desdeñado, *a*. Desdeñado, a.
Desdí. Desde.
Desdizer. Desdecir.
De se uno, *de so uno*, *de su uno*. Juntamente.
Desemparar. Desamparar.
Desend. Desde.
Desendcierrado, *a*. Desencerrado, a.
Desende. Desde, luego.
Desesperarse. Desconfiar.
Desfacer. Deshacer, anular.
Desfalecer. Desfallecer, perderse.
Desfaliscer. Desfaceller.
Desfaceller. Ser oprimido, ser confundido, perderse.
Desfamado, *a*. Infamado, a.
Desfar. Deshacer, quitar.
Desfacer. Deshacer.
Desfolar. Lo mismo que *Desfollar*.
Desfollar. Desollar.
Desfollar la fruente muy laydamientre. Quitar el cutis de la frente por ignominia.
Desgastado, *a*. Destruido, a.
Desiudgar. Soltar, libertar.
Deslapreado. Señalado feamente.
Deslaydar. Afear, herir, señalar feamente.
Desliegar, *desligar*. Desatar, soltar.
Desnegar. Negar, renunciar.
Desnuyo. Desnudo.
Desobeyanza. Desobediencia.
Desondra. Deshonra.
Desondrar. Deshonrar.
Desornar. Deshonrar.
Despagarse. Separarse.
Desparar. Separar, apartar.
Desparecer. Lo mismo que *Desperecer*.
Desparzudo, *a*. Estendido, esparcido, a.
Despecho. Injuria.
Despender. Distribuir, repartir.
Despensa. Gasto, expensas.
Desperarse. Desconfiar.
Desperecer. Perecer, ser oprimido.
Desperecida. Part. pas. de *Desperecer*. Despreciada.
Despesa. Gasto, expensas.
Despezar. Despedazar, hacer pedazos, romper.
Despiensa. Lo mismo que *Despesa*.
Despiezar. Despedazar, hacer piezas.
Despoderado, *a*. Desapoderado, a.
Despoiado, *a*. Despojado, a.
Despois. Despues.
Desponer. Posponer.
Desponsado, *a*. Desposado, a.
Despos. Despues.
Despoyar. Despojar.
Despueiar. Despojar.
Desputacion. Disputa, controversia.
Desrraigar. Desarraigar.
Dessamano. De esa mano.
Destablia. De establo, caballeriza, quadra.
Destaiar. Cortar, separar, evitar.

Desterminar. Determinar, sentenciar.
Destorvado, *a*. Enredado, a., embrollado, a.
Destorvo. Obice, estorvo.
Destorvar. Estorvar, trastornar.
Destrava. De establo.
Desuno. Juntamente.
Desveltad. Deslealtad.
Detaiar. Cortar, acabar.
Desvenar. Sacar la sangre, degollar.
Detardar. Retardar, omitir.
Devante. Delante.
Devandicho. Antedicho.
Deveda. Deuda.
Devedado, *a*. Vedado, prohibido, a.
Devedor. Deudor.
Develli. Débele.
Devenir, *devenirse*. Suceder, ocurrir.
Devennas. Debenlas.
Devinador. Adivino.
Devinanza. Adivinacion.
Dezmo, *a*. Décimo, a.
Dezmo. Diezmo.
Diachono. Diácono.
Diagano. Diácono.
Diagono. Diácono.
Dibda. Deuda.
Dicer. Decir.
Diciplo. Discípulo.
Dido. Dedo.
Diex. Diez.
Diezmo, *a*. Décimo, a.
Dimigar. Disminuir, quitar.
Diomingo. Domingo.
Disciplina. Regla, método de vivir bien.
Disciplo. Discípulo.
Discipolo. Discípulo.
Disputacion. Disputa, controversia.
Dito, *a*. Dicho, a.
Dizer. Decir.
Dizir. Decir.
Dizmo, *a*. Décimo, a.
Do. En donde.
Dobda. Duda.
Dobdar. Dudar.
Dobdoso, *a*. Dudoso, a.
Doblo. Duplo.
Dominguo. Domingo.
Domno. Dueño, señor.
Dona. Donacion, buena.
Donadío. Donacion.
Donador. Testador, dador.
Donazon. Donacion.
Doncas. Así que, luego, por lo qual.
Dond. Donde, de donde.
Donno. Don, dadiva.
Dono. Don, gracia.
Dorden. De orden.
Dordio. De ordio: de cebada.
Dotri. De otro.
Drecho. Derecho.
Dro. Abreviatura de derecho.
Du, *du quier*. Donde, donde, ó en donde quiera.
Duas. Dos.
Dubda. Duda.
Dubdancia. Duda.
Dubdanza. Duda.
Dubdoso, *a*. Dudoso, a.
Dubidoso, *sa*. Dudoso, sa.
Dublado, *a*.
Dublar. Doblar, duplicar.
Dublo. Duplo.
Duc. Dux, Duque.
Duch. Lo mismo que *Duc*.
Ducs. Plural de *Duc*.
Due. Dos.
Duelo. Dolor.
Duen. Dueño.
Duenna. Dueña.
Duenno. Dueño, señor.
Dulda. Duda.
Duldar. Dudar.
Duldoso. Dudoso, a.
Dultra. De ultra.
Dumiengo. Domingo.
Duplado, *a*. Doblado, a.
Dus. Dos.

E

E. Es.
Echado, *a*. Expósito, a.
Echar. Exponer.
Eidad. Edad.
Egua. Yegua.
Eguadez. Mitad, medio, medianía.
Egual. Igual.
Egualdad. Equidad, igualdad.
Eidat. Edad.
Ela. Lo mismo que *la*, ó *aquella*.
Election. Eleccion.
Elemosna. Limosna.
Elimosina. Limosna.
Elimmosna. Limosna.
Elmosna. Limosna.
Elo, *ela*. Ello, ella.
Elle. El.
Elli. El.
Embebdada. Embebida, empapada.
Embeodada. Embebida, empapada.
Embeudada. Embebida, empapada.
Embida. Envidia.
Embivida. Embebida, empapada.
Emiendacion. Emienda.
Emparar. Amparar.
Empeecer. Impedir.
Empeescer. Lo mismo que *Empeecer*.
Empeezer. Impedir, ser culpable.
Empecimiento. Obice.
Empenar. Empeñar.
Empennar. Empeñar.
Empeyzer. Lo mismo que *Empeecer*.
Empezer. Incomodar.
Empezo. Obice, estorvo.
Empiezo. Obice, estorvo.
Emprestado, *a*. Prestado, a.
Emprestamo. Préstamo.
Emprestar. Prestar.
Empuxada. Empujon, empellon.
Empuxamiento, *empuxo*. Empellon.
Ena. *Eno*. En la. En el.
Enaienado, *a*. Enagenado, a.
Enallenar. Enagenar.
Enante. Antes.
Encabalgadura. Lo mismo que *Cavalgadura*.
Encantamento. Encantamiento.
Enchado, *a*. Inchado, a.
Enchir. Llenar.
Encelado, *a*. Ocultado, a.
Encendemiento. Incendio.
Encendedor. Incendiario.
Encendudo, *a*. Encendido, incendiado, a.
Encercamiento. Cercado.
Encerramiento. Cercado.
Encesto. Incesto.
Encierrado, *da*. Encerrado, oculto.
Encobertor. Encubridor.
Encobridor. Encubridor.
Encobrir. Encubrir, ocultar.
Encomendamiento. Mandamiento, precepto.
Encuantra él. En contra de él.
Enculpado. Culpable.
Enculpado, *a*. Culpado, a.
Enculpar. Culpar.
Ende. De allí, de ello.
Ende (*Por*). Por esto, por ello, por lo qual.
Endeante. Adelante.
Endelantre. En adelante.
Enderredor. Al rededor.
Enderribar. Derribar, arruinar.
Endrezar. Enderezar, rectificar.
Enemizat. Enemistad.
Enemizdat. Enemistad.
Enesaqui. Hasta aquí.
Enfama. Infamia.
Enfamado, *a*. Infamado, a.
Enfernal. *Candela enfernal*. Infernal. Fuego infernal.
Enfinnir. Fingir, disimular.
Enfiñir. Fingir.
Enfirmidade. Enfermedad.
Enfiuzarse. Confiarse.
Enformado, *a*. Formado, a.
Enfurtar. Hurtar.
Enganamiento. Es error conocido y muy contrario á lo que dice la ley. Errata por *guardamiento*.
Engenio. Lo mismo que *Engeno*.
Engeno. Ingenio, ramo de industria.
Engenno. Ingenio.
Engraviado, *a*. Part. pas. de *Engraviar*. Agraviado, a.
Enguanno. Engaño.
Enguerar. Lo mismo que Mancar.
Enhuerar. Lo mismo que Mancar.
Enlazado, *a*. Comprometido á servidumbre.
Enmenda. Emienda, recompensa.
Ennader. Añadir.
Ennadido, *a*. Añadido, a.
Ennadir. Añadir.
Ennantar. Añadir, aumentar.
Enno, *a*. En el, en la.
Eno, *a*. En el, en la.
Enocho. Enojo, enfado.
Enoio. Enojo, enfado.
Enpezo. Lo mismo que *Empiezo*.
Enprestado, *a*. Prestado, a.

Enposier. Del verb. *Enponer.* Imputarse.
Enpusí. En pos de sí.
Enrizar. Irritar, exâsperar.
Ensannar. Ensañar, irritar.
Ensemble. Juntamente, uno con otro.
Ensenbra. Juntamente.
Ensennamiento. Enseñanza, doctrina.
Ensiembla. Juntamente.
Ensinar. Enseñar, y otras veces enseñarse.
Ensinnamiento. Enseñanza, ciencia, doctrina.
Ensinnar. Enseñar.
Ensucido, a. Ensuciado, manchado, a.
Ensucidura. Mancha.
Ensugado, a. Ensuciado, a.
Ensuzar. Ensuciar, manchar, profanar.
Entalamientre. Lo mismo que *Entanamientre.*
Entanamientra. Lo mismo que *Entanamientre.*
Entanamientre. Integramente, enteramente.
Entenciar. Disputar, poner pleyto, contradecir.
Entencion. Intencion.
Entencion. Contienda, pleyto, disputa.
Entendemiento. Inteligencia.
Entender. Considerar.
Entenzon. Lo mismo que *Entencion.*
Entergua. Entrega.
Enterguar. Entregar.
Enterpretamiento. Interpretacion.
Entonce. Entonces.
Entrar por fuerza en alguna cosa. Ocuparla, tomarla violentamente.
Entrar en el pleyto. Tomarle á su cargo.
Entregamientre. Enteramente.
Entrego, a. Entero, a.
Entrego, a. Entregado, a.
Entreguar. Entregar.
Entremecer. Estremecer.
Enveia. Envidia.
Enveiecer. Envejecer.
En ultra mar. A la otra parte del mar.
Enxaltado, a. Exâltado, a.
Enxemplario. Exemplar, copia.
Enxemplo. Exemplar, copia.
Enxiemplo. Exemplar, copia.
Enxir. Henchir, llenar.
Epiezo. Lo mismo que *Empiezo.*
Era. Parece *division, seccion.*
Erba. Yerba.
Erguío. Orgullo.
Eriedar. Heredar.
Errancia. Error.
Erranza. Error.
Erro. Yerro.
Erva. Yerba.
Esaqui. Fasta en esaqui. Aquí. Hasta aquí, hasta ahora.
Escabeszado, a. Descabezado, degollado, a.
Escabezado, a. Descabezado, degollado, a.
Escatima. Escasez, miseria.
Esclarar. Aclarar, ilustrar.
Escogir. Escoger.
Escoiecho. Escogido.
Escoier. Escojer, elegir.
Escoler. Escoger.
Escoller. Escoger.
Escolleyto. Part. pas. de *Escoller.* Escogido.
Escomungado, da. Part. pas. de *Escomungar.*
Escomungado, da. Malvado, perverso.
Escomungar. Descomulgar.
Escoyer. Escoger.
Escriban, es. Escribano, os.
Escripto, meter en escripto. Escritura, poner en escritura.
Escriver. Escribir.
Escudrunnar. Escudriñar.
Escumungar. Descomulgar.
Escuro, a. Obscuro, a.
Escusacion. Escusa.
Escuso, en escuso. Escondido, en oculto, á escondidas.
Esemplario. Exemplar, copia.
Esforciadamentre. Esforzadamente.
Esforciar. Esforzar.
Esforzidamientre. Esforzadamente, con fuerza y vigor.
Esfurzar. Esforzar.
Esguardar. Atender, observar.
Eslaidar. Lo mismo que *Deslaydar.*
Esleer. Elegir.
Esleido, a. Elegido, a.
Esleycion. Eleccion.
Eslier. Elegir.
Espaladinar. Esplicar, declarar, esponer, hacer público.
Espandido, a. Estendido, a.
Espandir. Derramar.
Espandirse. Dilatarse, extenderse.
Espandudo, a. Extendido, a.
Espanna. España.
Espantable. Temeroso, terrible.
Esparguido, a. Esparcido, estendido, a.
Espedazar. Despedazar.
Esperancia. Esperanza.
Esperescer. Lo mismo que *Desperecer.*
Espiramento. Inspiracion.
Espiramiento. Inspiracion.
Espirito Sancto. Espíritu Santo.
Esplanar. Esplicar, exponer.
Esponsado, a. Desposado, a.
Esposaias. Esponsales.
Esprobado, a. Probado, a.
Esquerir. Indagar, exâminar judicialmente, hacer pesquisa.
Esquirir. Indagar, exâminar judicialmente, hacer pesquisa.
Establicido, a. Establecido, a.
Estado, a. Sido.
Estanco. Estanque.
Estanno. Estanque.
Estavle. Estable.
Esti. Este.
Estonce. Entonces.
Estoncel. Entonces él.
Estoncia. Entonces.
Estonz. Entonces.
Estonza. Entonces.
Estonze. Entonces.
Estorcer. Contrarestar.
Estranio. Lo mismo que *Estranno.*
Estranno. Estraño, extrangero, y algunas veces enemigo.
Estrellero. El que consulta las estrellas, el que adivina por el curso de los astros.
Estremar. Manifestar, poner de manifiesto.
Estreyto, a. Estrecho, a.
Estrimadamientre. Estremadamente.
Estrimento. V. *Estrumiento.*
Estruir. Destruir, aniquilar, acabar.
Estrumiento. Instrumento. Está usado metafóricamente por las cosas necesarias para establecer las leyes.
Estuence. Entonces.
Estuencia. Entonces.
Estuenza. Entonces.
Estuenze. Entonces.
Esugar. Ensuciar, manchar.
Et. Y, conjuncion.
Evangello. Evangelio.
Eugio. Ervigio.
Eumigio, Emigio, Eregio, Erigio. Ervigio.
Exemplario. Exemplar, copia.
Exemprario. Exemplar, copia.
Exiemplo. Exemplo.
Exleer. Elegir.
Exquirir. Inquirir, averiguar.
Eyglesia. Iglesia.

F

Fabla. Fábula.
Fabla. Habla.
Fablar. Hablar.
Fabrar. Hablar.
Facedor. Autor, criador.
Facemiento. El acto y efecto de hacer alguna cosa.
Facer. Hacer.
Facer arte. Engañar.
Facer artes. Seducir, engañar.
Facer buena via. Obrar justamente.
Facer contraria. Contradecir, hacer contradiccion, poner demanda.
Facer contraria, ó contralla, ó contralia. Hacer contradiccion, contrariar, causar algun daño, inquietar.
Facer emienda por algo. Satisfacer, pagar por alguno.
Facer escripto. Otorgar obligacion.
Facer forcia á otri. Forzar, obligar por fuerza.
Facer fiuza á otri. Empeñar su palabra á otro.
Facer hueste. Hacer, ó tener guerra.
Fazer roba. Robar, hurtar.

Facer sennales de iuso. Subscribir, firmar abaxo.
Facerse ende afuera. Echarse fuera, apartarse de lo comenzado, desistir.
Facienda. Hacienda.
Facier. Hacer.
Fala. Habla.
Falagamiento. Halago.
Falagar. Halagar, lisonjear.
Falar. Hablar.
Falar. Hallar.
Falecer, fallecer, fallescer. Fallecer, faltar.
Falecer. Lo mismo que *Desfalecer.*
Fallar. Hallar.
Fallescer. Lo mismo que *Fallecer.*
Faliar. Hallar.
Falsar. Falsificar.
Falsidade. Falsedad.
Falsidat. Falsedad.
Falsiedad. Falsedad, mentira.
Fambre. Hambre.
Fambriento, a. Hambriento, a.
Fascas. Hasta.
Fasta. Hasta.
Fasta, fastal. Hasta, hasta él.
Fasta en esaqui. Hasta aquí, hasta ahora.
Fastal. Hasta él.
Fata. Hasta.
Faula. Habla.
Faula. Fábula.
Facer. Hacer.
Fazier. Hacer.
Fecha (Mala). Malhecho.
Fechicero. Hechizero.
Fechizo. Hechizo.
Fecho. Hecho.
Femencia. Vehemencia.
Feno. Heno, yerba.
Fer. Hacer.
Feria. Dia feriado.
Ferida. Herida.
Haz ferido. Muy herido, maltratado.
Ferir. Herir.
Ferir á la puerta. Llamar á la puerta.
Fermoso, a. Hermoso, a.
Fermidumbre. Firmeza, valor, efecto.
Ferro. Hierro.
Festa. Fiesta.
Festinamientre. Ligera, prontamente.
Fet. Fé, palabra.
Feuza. Fuerza.
Fey. Fé.
Fialdad. Fidelidad.
Fialdat. Fidelidad.
Ficar. Lo mismo que *Fincar.*
Fideles. Fieles cristianos.
Fiecho. Hecho.
Fiel. Se usa como sustantivo, y equivale al que sirve fielmente, á vasallo, criado fiel.
Fieldade. Fidelidad.
Fieldat. Fidelidad.
Fierro. Hierro.
Fiio, ia. Hijo, hija.
Filar. Hilar.
Fillo. Hijo.
Fillo dalgo. Fijodalgo.
Fimenza. Vehemencia.
Finamiento. Conclusion, fin.
Fincado, a. Colocado, a., puesto, a.
Finado, a. Acabado, a.
Fincar. Quedar.
Finir. Acabar.
Firida. Ferida, herida.
Firir. Herir.
Firmado, a. Firme, estable.
Firmar. Afirmar, otorgar, aprobar.
Firmedumbre. Firmeza.
Firmedumbre. Firmeza, valor.
Firmidumbre. Firmeza, valor.
Firmidumme. Lo mismo que *Firmedumbre.*
Firmidune. Firmeza, valor.
Fito. Hito, mojon, señal de término.
Fiucia. Fuerza.
Fiyo. Hijo.
Fiyuza. Fuerza.
Flama. Llama.
Flandi Oresto. Flavio Receswinto.
Flaquecer. Enflaquecer.
Flumen. Rio.
Fogido. Huido, a.
Fogir. Huir.
Fogo. Fuego.
Foido, a. Huido, a.
Foir. Huir.
Folgancia. Holgura, alegría.
Folganza. Holgura.
Folgar. Holgar, permanecer quieto, ó tranquilo.
Folgura. Holgura, descanso.
Follar. Hollar, despreciar.
Follía. Necedad.
Fonda. Honda.
Fondir. Hundir, arruinar.
Fondon, en fondon. Fin, al fin.
Fondo. Lo mismo que *Fondon.*
Fondo, a. Hondo, a.
Fonte. Fuente, orígen.
Fora. Fuera.
Foras ende. Fuera de, excepto en, salvo.
Forcia. Fuerza.
Forciado, a. Forzado, a., arrebatado con violencia.
Forciador. Forzador.
Forciar. Forzar, quitar por fuerza.
Fore. Fuere.
Forfecho. Malhecho.
Forfechoso. Delinquente, malhechor.
Forma. Planta, traza, diseño.
Fornagadero, a. Fornicario, a. el que ó la que fornica.
Fornagador. Fornicario, el que comete fornicacion.
Fornaz. Horno.
Fornicio. Fornicacion.
Forno. Horno.
Fortar. Hurtar.
Forte. Fuerte, firme.
Fortementre. Fuertemente.
Forza. Fuerza.
Fostigado, a. Apaleado, a.
Foyo. Hoyo.
Frade. Fraile.
Franco. Lo mismo que *Franqueado.*
Franqueado, a. Puesto en libertad.
Franqueadumne. Franqueza, libertad.
Franqueamiento. Carta ó escritura de libertad.
Franquear. Poner en libertad.
Franquear. Poner en libertad al siervo.
Franqueado, a. Hombre ó muger que habiendo sido siervo está puesto en libertad.
Franquedumbre. Franqueza, libertad.
Franquedumne. Franqueza, libertad.
Franquencia. Franqueza.
Franqueza. Libertad, carta de libertad.
Fraqueza. Flaqueza.
Frayre. Fraile.
Frocho. Fruto.
Fronte. Frente.
Fruch. Fruto.
Fruchero. Frutero, frutal.
Frucho. Fruto.
Fructa. Fruto.
Fructo. Fruto.
Fructu. Fruto.
Fruente, ser sennalado en la fruente. Frente, haberse sido desollado del cutis de la frente.
Fruito. Fruto.
Frunte. Frente.
Fuchero. Frutero, frutal.
Fueras end. Esceptuando.
Fueras ende. Escepto.
Fuercia. Fuerza.
Fuerto. Hurto.
Fuerzador. Forzador.
Fuerzar. Forzar.
Fuerzia. Fuerza.
Fuessa. Sepulcro.
Fugir. Huir.
Fuidizo, a. Huido, escapado, a.
Fuidor. El que huye.
Fuir, fuyir. Huir.
Fulan. Fulano.
Fumar, Echar humo.
Funda. Honda.
Fundo. Lo mismo que *Fondon.*
Fuo. Hoyo.
Furadado. Horadado.
Furtadamiente. A escondidas, á hurtadillas.
Furtadamientre. A escondidas.
Furtado, a. Hurtado, a., falsificado, a.
Furtar. Hurtar.
Furto. Hurto.
Furza. Fuerza, violencia.
Furzador. Forzador.
Furzar. Forzar.
Fustigado, a. Apaleado, a.
Fuxir. Huir.
Fuyo. Hoyo.
Fyo. Hijo.

G

Gananza. Ganancia.
Garda. Guarda, guardia.
Gardador. Carcelero.
Gardar. Guardar.
Garga. Carga.
Ge. Se.
Geiunar. Ayunar.
Gelada. Helada.
Generacion. Linage, ascendencia. Tómase tambien por los padres, abuelos.
Genero. Enero.
Genero, a. Janero, a. Cosa del mes de enero.
Genro. Yerno.
Gent fablar. Hablar con elegancia y cultura.
Gente. Nacion.
San Gerónimo. Es error: debe decir San Gregorio como está en la variante.
Getado. Part. pas. de *Getar.* Echado, separado, arrojado.
Getar. Echar, arrojar.
Geyunar. Ayunar.
Gi. Se.
Giente. Gente.
Gient. Gente.
Glande. Bellota.
Gobernamiento. Gobierno.
Gobernar. Auxîliar, alimentar.
Godos mayores. Godos nobles, ó de la primera y mayor nobleza.
Gotroso. Gotoso.
Goviernamiento. Defensa, guarda, amparo.
Gobiernar. Gobernar.
Grado. Voluntad.
Grafio. Escrito. Acaso del verbo griego γραφω, *escribo.*
Gran. Grande.
Grant. Grande.
Grasio. Lo mismo que *Grafio.*
Granado, a. Principal.
Grandable. Grande, ó agradable.
Grant. Grande.
Gravedumbre. Molestia, dificultad, gravámen.
Gravedumpne. Dificultad.
Gravez. Lo mismo que *Graveza.*
Graveza. Gravámen, trabajo, dificultad.
Gravidumbre. Gravámen, trabajo, dificultad.
Gree. Grey, rebaño.
Gruador. Agorero.
Gualardon. Galardon, premio, recompensa.
Gualardonar. Galardonar.
Gualdad. Igualdad.
Guardamiento. Guarda, defensa.
Guanar. Ganar.
Guardamiento. Observancia.
Guardador. Carcelero.
Guardar. Mirar, atender, reparar, observar.
Guarir. Sanar, salvar.
Guarnecimiento. Guarda, defensa.
Guarnido, a. Pertrechado de armas, armado, a.
Guarnimiento. Guarda, defensa, amparo.
Guarreyar. Lo mismo que *Guerrear.*
Guereyar, Guerreyar. Lo mismo que *Guerrear.*
Guerrear. Dañar, perjudicar.
Guidar. Guiar.
Guinamiento. Espanto.
Guiñamiento. Espanto.
Guisa. De guisa que. Modo. De manera que.
Guisa (De mayor ó menor). De estado noble, ó plebeyo. De estado libre, ó siervo.
Guisa. Clase, linage.

H

Hata. Hasta.
Hatagora. Hasta ahora.
He. Lo mismo que E conjunc. Y.
Hebrero. Febrero.
Hereche. Hereje.
Heredad. Herencia.
Heredade. Heredad.
Heredamiento. Herencia.
Heriedar. Heredar.
Hirmano, a. Hermano, a.
Ho. O.
Homicio. Homicidio.
Homillosamient. Humildemente.
Honestad. Honestidad, decencia en la persona, acciones y palabras.
Honestado. Adornado; el que tiene alguna cosa en estado perfecto.
Hoste. Hueste.
Hu. Adonde, donde, en donde.
Hu. O disiunt.
Huebra. Obra.
Huevra. Obra.
Huembre. Hombre.
Hueste. Campaña.
Humildosamientre. Humildemente.
Humilidad. Humildad.
Humilidat. Humildad.
Humillosamiente. Humildemente.
Humillosamientre. Humildemente.
Husu fructu. Usufructo.
Hy. Y.
Hy. Allí.
Hy. Conjuncion. Y.
Hyrmano, a. Hermano, a.

I

Iacer. Estar, hallarse.
Iaiunar. Ayunar.
Ianero. Enero.
Ianeyro. Enero.
Idade. Edad.
Ie. Se.
Ieiunar. Ayunar.
Ielo. Se lo.
Ienero. Enero.
Iente. Gente.
Ietar. Echar, arrojar, despedir, separar.
Iglesa. Iglesia.
Iglisia. Iglesia.
Ignoranza. Ignorancia.
Igoal. Igual.
Iherico. Jerico.
Inchacion. Hinchazon.
Inchante. Levantado, crecido.
Inchir. Henchir, llenar.
Inferno. Infierno.
Inimizdad. Enemistad.
Insinnamiento. V. *Ensennamiento.*
Invencio sancte crucis. La Invencion de la santa Cruz.
Inviar. Enviar.
Invidia. Envidia.
Iogar. Jugar.
Iogo. Juego.
Ioicio. Juicio.
Iornada. Jornada.
Ipocrisia. Hipocresía.
Ir carrera. Ir por un camino.
Isaía. Isaías.
Isaya. Isaías.
Iscripto. Escrito.
Isla. Milla.
Isti. Este.
Iubre (A). Por otra parte.
Iudas Escarioth. Judas Iscariote.
Iudez. Juez.
Iudgar. Juzgar. Del verb. lat. *Judicare*, omitida por contraccion la *i*, y convertida la *c* en *g*, como es muy frecuente en otras palabras.
Iudicio. Juicio.
Iudiz. Juez.
Iudicio. Juicio.
Iudizo. Juicio.
Iuego. Juego.
Iuez. Juez.
Iuiz. Juez.
Iuizo. Juicio.
Iulgar. Juzgar.
Iullio. Julio.
Iunnir. Uncir.
Iuntamiento del casamiento. Vínculo del matrimonio.
Iuntar. Juntar, unir.
Iur. Derecho, poder.
Iura. Jura, juramento.
Iuramentado, a. Juramentado, a.
Iuramento. Juramento.
Iuramientar. Juramentar.
Iuramiento. Juramento.
Iurar. Jurar.
Iurar con alguno. Conjurarse, formar parcialidad, conjuracion.
Iuria. Derecho, poder.
Iurio. Derecho, poder.
Iuro. Derecho, poder, posesion.
Iuso (De). Abaxo.
Iusticia. Justicia.
Iusticia. Pena, castigo.
Iusticiado, a. Juzgado, a.
Iusticiar. Ajusticiar, castigar.
Iustiza. Justicia.
Iustizado, a. Justiciado, a., sentenciado, castigado.
Iustizar. Ajusticiar.
Iutancia. Lo mismo que *Ayuntanza.*
Iutgar. Juzgar.
Iuuez. Juez.
Iuycio. Juicio.
Iuyz. Juez.

Iuyzio. Juicio.
Iuzgado. Juzgado, tribunal, proceso.

J

Jaga. Llaga.
Jamarse. Acudir, acogerse.
Jamays. Jamas.
Joicio. Juicio.
Judería. Judaismo.
Juicio. Ley.
Julgar. Juzgar, sentenciar.
Jura. Juramento.
Justiciar. Ajusticiar.

K

Kalendes. Kalendas.
Kaliendas. Kalendas.

L

Laborar. Labrar.
Labro. Labio.
Laceria. Incomodidad.
Lacrima. Lágrima.
Lado. Feo, rústico.
Laga. Llaga.
Lagar. Llagar.
Lagosta. Langosta.
Lagua. El agua.
Laguar. Llagar.
Laidamientre. Fea, horrorosamente.
Laido, a. Malo, feo, a.
Lama. Llama.
Lamar. Llamar, citar.
Lande. Bellota.
Lano. Llano, claro.
Laudado, a. Alabado, a.
Lavamiento. Labatorio.
Laydadura, laydamiento. Lo mismo que *Laydura.*
Laydamientre. Fea, afrentosamente.
Laydo. Feo, rústico, ordinario.
Laydura. Fealdad, rotura.
Lazera. Trabajo, incomodidad.
Lazrar. Ser responsable.
Le. Ley.
Lealdad. Lealtad.
Lealdat. Lealtad.
Lee. Ley.
Leetat. Lealtad.
Legado, a. Llegado, a, próximo, a.
Legadura. Atadura, lazo, prision.
Legar. Atar.
Leguo. Lego.
Leigal. Legal, lo que pertenece á las leyes.
Leigo. Lego.
Leixar. Dexar.
Lena de rios. Lo mismo que *Llena de rios.*
Lenaie. Linage.
Lenaien. Linage.
Lengua. Habla.
Lenguaie. Lenguage, idioma.
Leno, a. Lleno, a.
Lenna. Leña.
Lennage. Linage.
Letra. Carta, escrito.
Levar. Llevar, percibir, sacar.
Levar derecho ante sí. Llevar ante todo la justicia y equidad consigo.
Lexar. Dexar.
Ley antigua. Ley de los romanos.
Leygo. Lego.
Leytat. Lealtad.
Lialdat. Lealtad.
Liberdad. Libertad.
Liberdat. Libertad.
Libero. Libre.
Librar pleitos. Lo mismo que *Delibrar pleitos.*
Libredad. Libertad.
Lidar. Lidiar.
Lide. Lid, pelea.
Liegar. Atar, ligar.
Liego. Lego.
Lievar. Llevar.
Lieve. Leve.
Ligamiento. Atadura, sujecion.
Ligar. Atar.
Liguar. Lo mismo que *Ligar.*
Lina. Línea.
Linache. Linage.
Linage. Descendencia.
Linagem. Linage.
Linaie. Linage.
Linna. Línea.
Linnage. Linage.
Linnagen. Linage.
Linaye. Linage.
Lisar. Dañar.
Lisco, a. Vizco, a.
Lisgo, a. Vizco, a.
Lision. Lesion.
Lit. Lid.
Lítera. Letra, escrito.
Livialdade. Liviandad, ligereza.
Liviandade. Liviandad, ligereza.
Liviendat. Liviandad, ligereza, inconstancia.
Liure. Libre.
Livianamientre. Ligeramente, por causas frívolas, por asuntos de poca consideracion.
Livor. Trastorno, desórden.
Loancia. Loor, alabanza.
Loanza. Alabanza.
Locura. Atrevimiento, desatino, presuncion.
Logo. Luego.
Loguar. Lugar.
Longe. Largo, lejos.
Longo, a. Largo, a.
Longuo, a. Largo, a.
Lonni. Largo, lejos.
Loro. Lloro, gemido, llanto.
Loucura. Locura, desatino, presuncion.
Lu. Lo.
Luedo. Lodo.
Luegar. Alquilar.
Luegol. Luego le.
Lueguo. Luego.
Luen, luene. Lejos.
Luenge. Lejos.
Luengo, a. Largo, a.
Luenne. Lejos.
Luguar. Lugar.
Lumbre. Luz, vista.
Lumen. Luz, vista.
Lumne. Luz, vista.
Lune. Lejos.
Lungo, a. Largo, a.
Lunne. Lejos.
Luogo. Luego.
Luvia. Lluvia.
Lux. Luz.
Luynne. Largo, lejos.

LL

Lla. La.
Llantar. Plantar.
Lle. Le.
Llegar. Juntar, adquirir.
Llelo. Se lo.
Llena de rios. Avenidas.
Lli. Le.
Llo. El, artículo en toda su declinacion de sing. y plur.

M

Maes. Mas, adv. de compar. y conjunc. adversativa.
Maestre. Maestro.
Magar. V. *Maguer.*
Magná. Maná.
Maguier. V. *Maguer.*
Maguey. V. *Maguer.*
Maguera. V. *Maguer.*
Maguer. Aunque, á pesar de.
Maguyar. V. *Maguer.*
Maior de la gente goda. Principal, grande de la nacion.
Mais. Mas, adv. de comparacion, y conjuncion adversativa.
Maladito, a. Maldito, a.
Malandancia. Maldad, perversidad.
Malcaido. Miserable, infeliz, pobre, desamparado.
Maldade. Maldad.
Maldicho, a. Maldito, a.
Maldicto, a. Maldito, a.
Maldicer. Maldecir.
Malfecha. Maldad, crímen.
Malfecho. Malhecho, maldad, injuria.
Malfechor. Malhechor, malvado.
Malfetría. Malhecho, delito, maldad.
Malfeytor. Malhechor, malvado. Voz propia del dialecto gallego y portugués.
Malfeytría. Malhecho, maldad. Voz propia del dialecto gallego y portugués.
Malfice. Malhecho, maldad.
Malquerencia. Mala voluntad, odio, rencor.
Malquerenza. V. *Malquerencia.*
Malvestad. Maldad, iniquidad.
Malvestat. V. *Malvestad.*
Malvezdad. V. *Malvestad.*
Mamparar. Amparar, guarecer.
Mampararse. Ampararse, defenderse.
Manadero. Manantial, orígen, principio.
Manamano. Al punto, en el momento, al instante.
Manceba. Jóven, doncella.
Mancebo. Jóven, soltero.
Mancumun. De mancomun, de acuerdo, unánimemente.

Mandadeiro. V. *Mandadero.*
Mandadero. Comisionado, encargado de algun negocio, legado, embajador.
Mandado. Negocio, comision.
Mandador. V. *Mandadero.*
Manear. Manejar, usar.
Manefestar. Manifestar.
Manenfestar. Manifestar.
Maniar. Manjar.
Manifesto, a. Manifiesto, a.
Manpostero. Recaudador, juez subalterno, encargado de recoger los tributos.
Mansedumne. Mansedumbre.
Mansidupne. Mansedumbre.
Mansuetumbre. Mansedumbre.
Mantenemiento. Gobierno.
Manteniente. En el momento, al instante.
Mantenienti, mantinenti. V. *Manteniente.*
Mantinente. V. *Manteniente.*
Mantiniente. V. *Manteniente.*
Mantinientre. V. *Manteniente.*
Manzanal. V. *Manzanar.*
Manzanar. Tierra poblada de manzanos, plantío de manzanos.
Manzenar. V. *Manzanar.*
Maor. Mayor.
Maordomo. Mayordomo.
Maraví. Maravedí.
Maraviloso, a. Maravilloso, extraordinario, a.
Marcio, a. Cosa del mes de marzo.
Marito. Marido.
Marmor. Marmol.
Marzo, a. Cosa del mes de marzo.
Max. Mas.
Mayer. V. *Maguer.*
Mayestro. Maestro.
Mayor de la corte. Grande del reyno, personage ilustre.
Mayoral. Personage principal, grande del reyno, superior en qualquier destino.
Meadad. V. *Meatad.*
Meadade. V. *Meatad.*
Meaia. Medalla, moneda de poco valor.
Meatad. Mitad.
Meatade. V. *Meatad.*
Meatat. V. *Meatad.*
Medo. Miedo, del abl. lat. *metu*, convertida la *t* en *d*, segun se vé en muchos nombres.
Meedade. V. *Meatad.*
Meester. Menester, negocio, comision, necesidad. Suele ser adj. comun, necesario, a.
Meetat. V. *Meatad.*
Megambre. V. *Vegambre.*
Mege, es. Físico, os.
Meiatat. V. *Meatad.*
Meie, es. V. *Mege.*
Meior, res. Mejor, res.
Meiorancia. Mejoría.
Meiorar. Mejorar.
Meioria. Memoria.
Meioría. Mejoría.
Meismo, a. Mismo, a. Voz propia del dialecto gallego y portugués.
Melecina. Medicina.
Melecinar. Medicinar.
Melicina. Medicina.
Melicinar. Medicinar, suministrar medicinas.
Melizina. Medicina.
Mellor, mellores. Mejor, mejores.
Mellorar. Mejorar.
Melloría. Mejoría.
Melor, res. Mejor, res.
Membrancia. Memoria, recuerdo.
Membrar, membrarse. Acordarse.
Membrio. Miembro.
Membro. Miembro.
Menaszar. Amenazar.
Menaza. Amenaza.
Menazar. Amenazar.
Menbro. Miembro.
Menester. Oficio, necesidad.
Menesterio. Monasterio.
Mengua. Falta.
Menino. Niño.
Mensura. Medida.
Menterero. Mentiroso.
Mentideroso, a. Mentiroso, a.
Mentirero, a, mintirero, a. Mentiroso, a.
Mentre. Mientras.
Menude, menudi, minude. Menudo. A menudi, á menudo.
Menuzar. Desmenuzar, partir en menudos pedazos.
Meo. Medio, mitad.
Mercadero. Mercader, comerciante.
Mercador. Mercader, comerciante.
Mercaduría. Mercancía.
Mercendero. Criado asalariado.
Merchandía. Mercancía.
Mes. Mas, adv. de comp. y conjunc. adversat.
Mescerse. Mezclarse, unirse torpemente del lat. *miscere.*
Mesclar. Mezclar.
Mese. Mies.
Mesquindad. Miseria, infelicidad.
Mesquindade. V. *Mesquindad.*
Mesquindat. V. *Mesquindad.*
Mesquino. Mezquino, infeliz, miserable.
Messagero. Mensagero, enviado.
Mestra. Maestra.
Mestre. Maestro.
Mestro. Maestro.
Metallo. Metal.
Meter. Poner.
Meter alegría. Causarla.
Meter el personero. Poner ó nombrar procurador.
Meter en fierros. Poner en la cárcel.
Meter en provecho. Utilizar.
Meter ó ser metido en cadena. Prender, ó ser preso.
Meter en tormentos. Poner en tormento, poner en el potro.
Meter en una cosa. Poner en posesion de ella.
Meter mientes. Pensar, intentar.
Meter personero. Nombrar procurador.
Meter su sennal, ó señal. Firmar, poner su firma.
Metido, a. en contienda. Puesto, a. en pleyto.
Metudo, a. Partic. irregular de meter.
Meyor, res. Mejor, res.
Meytad. V. *Meatad.*
Mezquindat. V. *Mesquindad.*
Miege, es. V. *Mege, es.*
Miembrar, miembrarse. V. *Membrar.*
Mientre. Mientras.
Miercar. Mercar, comerciar, comprar.
Mietra. Mientras.
Miiar, mijar. Millar, milla.
Mila. Milla.
Milia. Milla.
Mingua. V. *Mengua.*
Minguado, a. Menguado, disminuido, a.
Ministrador. Ministro.
Minor, minores. Menor, menores.
Minos. Menos.
Mintroso, a, Mentiroso, a.
Miraglo. Milagro.
Misura. Mesura, comedimiento.
Mitido. V. *Metudo.*
Mitudo. V. *Metudo.*
Mizquindade. V. *Mesquindad.*
Moble. Mueble.
Mogier. Muger.
Moncha. Monja.
Monche. Monge.
Monesterio. Monasterio.
Monga. Monja.
Mongia. Monja.
Monia. Monja.
Monicha. Monja.
Monimento. Sepulcro, monumento.
Monimiento. Momento, instante.
Monstra. Muestra.
Monumento. Sepulcro.
Monumiento. Sepulcro.
Monye. Monge.
Moravedí. Maravedí.
Moravedin. V. *Moravedí.*
Moravidí. V. *Moravedí.*
Morer. Morir.
Morte. Muerte.
Morvedí. V. *Moravedí.*
Mostra. Prueba.
Mostrar. Enseñar.
Moyer. Muger.
Moyo. Medio celemin.
Mue. Muy.
Muecho, a. Mucho, a.
Mueo. Medio, medida.
Muestrar. Mostrar, manifestar.
Mueyo. V. *Mueo.*
Mugier. Muger.
Muier. Muger.
Mujier. Muger.
Mulier. Muger.
Muller. Muger.
Mummiento. Momento, instante.

N

Nado, os. Nacido, os.
Nacencia. Nacimiento.
Nascencia. V. *Nacencia.*
Nascer. Principiarse, comenzar.
Nascer. Nacer.
Natura. Naturaleza.
Nebrio. Miembro.
Neciedad. Necedad.
Neglesencia. Negligencia.
Neglisencia. Negligencia.
Nembrar, nembrarse. Acordar, acordarse.
Nembro. Miembro.
Nemiga. Maldad, iniquidad, delito enorme.
Nen. Ní.
Nenbro. Miembro.
Nengun, a. Ningun, a.
Nescidat. Necedad.
Nesciedad. Ignorancia.
Niembro. Miembro.
Nient. Nada. De aquí el ital. *niente.*
Nimbrar. V. *Nembrar.*
Nimiga. V. *Nemiga.*
Nin. Ni.
Ninno, ninna. Niño, niña.
No, na, nos, nas. En el, en la, en los, en las. Como en portugués.
Nocemiento. Daño, perjuicio.
Nombrada. Nombradía, fama.
Nome. Nombre.
Nominado, a. Nombrado, a.
Nomnada. Nombradía.
Nomne. Nombre.
Nompne. Nombre.
Non. No, del lat. *non.*
Nonaenta. Noventa.
Nonca. Nunca.
Nopne. Nombre.
Nora. Nuera.
Nosso, a. Nuestro, a.
Nostro, a. Nuestro, a.
Novamientra. Nuevamente.
Nove. Nueve.
Novembre. Noviembre.
Novembro. Noviembre.
Novo, a. Nuevo, a.
Nozemiento. V. *Nocemiento.*
Nozible. Dañoso, a.
Nozimento. V. *Nocemiento.*
Nozimiento. V. *Nocemiento.*
Nozivre. Dañoso, a.
Nub. Nube.
Nucimiento. V. *Nocemiento.*
Nucir. Dañar, del lat. *nocere.*
Nueche. Noche.
Nuimento. Parece errata del códice por *Nucimento*, daño.
Nul. Ninguno.
Numinado, a. V. *Nominado, a.*
Numbre. Nombre.
Numqua. Nunca.
Nuovo, a. Nuevo, a.
Nuscible. Dañoso, a.
Nuscimiento. V. *Nocemiento.*
Nuzimento. V. *Nocemiento.*

O

O. En donde, en el lugar que.
O, a. El, la.
Obedicer. Obedecer.
Obispadgo. Obispado.
Obispazgo. Obispado.
Oblidar, oblidarse. Olvidar, olvidarse.
Obrricido, a. Aborrecido.
Occasion. Acaso, casualidad.
Ochava. Octava.
Ochubre, ochubrio, ochubro. Octubre.
Octor. V. *Otor.*
Odir. Oir, del infinit. lat. *audire*, convertido el diptongo en *o* segun se observa en las voces de esta clase.
Oficiado. Empleado, el que tiene oficio público.
Oio. Ojo.
Ol. O le.
Olio. Aceyte.
Olivedo. Olivar.
Ollo, os. V. *Oio, os.*
Oltra-mar. Ultramar.
Omanage. V. *Omenage.*
Omanague. V. *Omenage.*
Ome. En los códices antiguos se halla esta voz escrita con una virgulita ó raya encima, que equivale á *n*, debiendo leerse *omne*, del ablativo *homine* sincopado, como *nomne* por *nombre*, y así otros. Puede juzgarse que en donde se lee *ome* fue por omision de escribir la rayita.
Omecello. V. *Omecillo.*
Omeciero. V. *Omicero.*
Omecilio. V. *Omecillo.*
Omecillo. Homicidio.
Omenage. Palabra de honor, promesa, caucion.
Omenaie. V. *Omenage.*
Omezillio. V. *Omecillo.*
Omezo. V. *Omecilio.*
Omicero. Homicida.
Omiciado. V. *Omicero.*
Omiciero. V. *Omicero.*
Omicilio. V. *Omecillo.*
Omildat. Humildad.
Omildosamientre. Humildemente.
Omiliosamientre. Humildemente.
Omillad. Humildad.
Omillosamient. Humildemente.
Omizero. V. *Omicero.*
Omizilio. V. *Omecillo.*
Omizilliero. V. *Omicero.*
Omizillo. V. *Omecillo.*
Omizio. V. *Omecillo.*
Omne. Hombre.
Omne. Procurador, agente.
Omne de grant guisa. Omne de pequenna guisa. Hombre noble. Hombre plebeyo.
Omne. Ministro, comisionado.
Omne. Enviado, apoderado, criado.
Omne de mayor guisa. Hombre principal.
Onda, as. Agua, as.
Onde. De donde, por lo qual.
Ondra. Honra, honor.
Ondradamientre. Honradamente.
Ondrado, a. Honrado, a.
Ondrar. Honrar.
Onestá. Honestidad.
Onestad, onestade, onestat. Honestidad.
Onestidade. Honestidad.
Onramiento. Adorno, alhaja.
Ont. Donde.
Ordenado. El que ha recibido órdenes.
Ordene. Orden.
Ordene. Orden, por precepto.
Ordin por *ordine.* Orden.
Ordinado, a. Ordenado, a.
Ordio. Cebada.
Orea. Oreja.
Orebze. Joyero de oro y plata, del abl. lat. *aurifice.*
Oreia. Oreja.
Orella. Oreja.
Orfano. Huérfano.
Orguio. Orgullo.
Orivice. V. *Orebze.*
Orna. Honra, honor.
Ornado, a. Honrado, a.
Ornamiento. Adorno, alhaja.
Orphano. Huérfano.
Orto. Huerto.
Osamiento. Atrevimiento.
Oscureza. Obscuridad.
Osmado, a. Part. de *osmar.*
Osmar. V. *Asmar.*
Osura. Usura.
Osurero. Usurero.
Otor. Aquel de quien se ha recibido la cosa, ó de quien se ha adquirido el derecho.
Otramientre. De otro modo, al contrario.
Otrasio. Escritura original.
Otre. Otro.
Otri. Otro.
Otrogamiento. Otorgamiento.
Otrogar. Otorgar.
Outor. V. *Otor.*
Outorgar. Otorgar.
Outro, a. Otro, a.
Oveia. Oveja.
Ovella. Oveja.
Oveya. Oveja.
Oyer. Oir.
Oyo, oyos. Ojo, ojos.
Ozca, Pres. suj. Oiga.
Ozga. Pres. suj. Oiga.

P

Padron. Patrono, patron.
Paguar. Pagar.
Paia. Paja.
Paladinamientre. Públicamente, en público, del lat. *palàm.*
Paladinas, en paladinas. En público.
Paladino, a. adj. Público, manifiesto. *A paladino, en paladino, á paladinas.* Públicamente.
Panno. Paño, trage, vestido.
Parabra. Palabra.
Parado, a. Contratado, a. Convenido, a.
Parar, pararse. Presentar, presentarse.
Parar mal. Perder, menoscabar.
Parar mal. Malgastar, malrotar, destruir, dilapidar.

Parar mientes. Considerar, reflexîonar con cuidado, poner atencion.
Paraula. Palabra.
Paravla. Palabra.
Parcido, a. Perdonado, a.
Parcimiento. Perdon.
Parcinero, a. Cómplice.
Parcinoria. Parte, participacion.
Parcionar. Tener parte, ser partícipe.
Parcionería. Parte, participacion.
Parcionero. Partícipe, cómplice.
Parcir. Perdonar.
Parecente. Aparente, manifiesto.
Parenta. Parienta.
Parente. Pariente.
Parescer. Parecer.
Paria. Cópula. *Haber paria*, fornicar.
Partecion. Particion.
Particionero, a. Partícipe, cómplice.
Participio. Parte, comunicacion.
Partida. Parte.
Partir. Apartar, separar.
Parto. Niño, feto en el vientre de la madre.
Partu. V. *Parto.*
Pasadero, a. Lo que tiene autoridad, ó valor.
Pasado, a. Suspendido, a.
Pascer. Pacer, apacentar.
Pasciente. Indulgente.
Pasco. Pasto.
Pe. Por.
Peccadriz, ces. Pecadora, as.
Pechar. Pagar.
Pechado, a. Pactado, contratado, a.
Pecho. Tributo, contribucion.
Pecunia. Dinero.
Pedra. Piedra.
Pedrear. Apedrear.
Peguiar. Pegujar, peculio.
Peguio. Pegujar, peculio.
Pegular. Pegujar, peculio.
Peindrar. Tomar prenda, prendar.
Peior. Peor, del lat. *pejor.*
Pello, pella, pellos, pellas. Por lo, por la, por los, por las.
Pelongar. Prolongar.
Pena. El dinero dado por ella, ó mandado dar.
Penar. Castigar.
Pende. V. *Alpende.*
Pendra. Prenda.
Pendrar. Tomar prenda.
Penedencia. Penitencia.
Penedencial. V. *Penitencial.*
Penencial. V. *Penitencial.*
Penetencial. V. *Penitencial.*
Penitencial. El que, ó la que está en el estado de penitente.
Penno. Prenda.
Pennorar. Tomar prenda.
Pequenno, a. Pequeño, a.
Per. Por. Es la prepos. lat. *per.*
Percebudo, a. Partic. irreg. de *Percibir.*
Percebudo, adj. Prudente, discreto.
Percer. Perecer.
Percibido. Prudente, discreto.
Percibudo. Prudente, discreto.
Perdurar. Permanecer.
Perduto, a. Perdido, a.
Perfecho, a. Perfecto, a.
Perfia. Perfidia.
Perfidiado, a. Pérfido, a.
Periclo. Peligro.
Periglo. Peligro.
Perigro. Peligro.
Periurar, periurarse. Jurar en falso.
Periuro. Falso juramento.
Perlado. Prelado.
Perlongamiento. Dilacion, tardanza.
Perlongancia. V. *Porlonganza.*
Perlunganza. V. *Porlonganza.*
Perlungar. V. *Porlongar.*
Perpuntado. Perpunte.
Perpunto. Perpunte.
Personería. Poder, nombramiento de procurador.
Personero. Procurador, que representa la persona de otro.
Pertegada. Golpe dado con palo. Viene esta voz de *pertega*, hoy *pertiga*, vara larga.
Pertenenza. Parte, comunicacion, pertenencia.
Pertenescer. Pertenecer.
Pertinenza. Pertinencia.
Pesquerir. Inquirir, averiguar.
Pesquisa. Testigo.
Pestillenzia, as. Pestilencia, as.
Peszer. Acaso abreviatura de *Perescer.*
Peyndra. Prenda.
Pia. Pié.
Piadad. Piedad.
Piadade. V. *Piadad.*
Piadat. V. *Piadad.*
Piedade. V. *Piadad.*
Piede. Pié.
Pierda. Pérdida.
Pierdida. Perdida.
Pigular. V. *Peguiar.*
Pilar. Columna.
Pinnar. Sitio plantado de pinos.
Plaga. Llaga.
Planamientre. En público.
Plaz. Place, 3.ª pers. del pres.
Plazio. Plazo.
Plega, pres. suj. de *Placer.*
Pleito. Caucion, apercibimiento.
Pleteamiento. V. *Pleyteamiento.*
Pletear, pletiar, pretear. V. *Pleytear.*
Pleyteado, a. Pactado, a.
Pleyteamiento. Trato, ajuste.
Pleytear. Tratar, pactar, contratar.
Pleytesía. Pleyto, contrato.
Pleyto. Pacto, trato, convenio.
Pluvia. Lluvia.
Poble. Pobre.
Pobleza. Pobreza.
Poblo. Pueblo, del abl. lat. *populo*, mudada la *p* en *b* por ser letras de un mismo órgano, por consiguiente de fácil comutacion entre sí, y quitada la *u* por síncope.
Pobrecia. Pobreza.
Poda, y así en otras personas del mismo tiempo, siguiendo la analogía de poder. Pueda.
Pode. Puede: sigue la analogía de poder.
Podéra, y así en otras personas del imperf. Pudiera.
Podier, podiere. Pudiere. Sigue la analogía de poder.
Poiante. Poderoso.
Poiar. Pujar, sobresalir, exceder.
Pois. Voz propia del dialecto gallego y portugués. Despues. Acaso del *post* lat.
Polegar. Pulgar.
Polgar. Pulgar.
Polos, pollos. Por los.
Pomar. V. *Pumar.*
Ponedor. Autor, criador.
Ponicion. Materia, asunto.
Ponno. Puño.
Pora. Para.
Paracintinero. Está puesto por presuntuoso.
Porcionario. Partícipe, que tiene parte.
Porco. Puerco, cerdo.
Porfia. Perfidia.
Porfidia. Perfidia, iniquidad.
Porfidiado, a. Obstinado.
Porfioso, sa. Pérfido, os, perverso, os.
Poridad. Secreto.
Poridade. V. *Poridad.*
Poridat. V. *Poridad.*
Porlongado, a. Prolongado, a.
Porlonganza. Dilacion.
Porlongar: *porluenga*, 3.ª pers. del pres. Prolongar, diferir.
Porpido. Provido: acaso es errata.
Pórpora. Púrpura.
Portar. Llevar, soportar.
Porto. Puerto.
Pos. Despues.
Posado, a. Suspendido, a.
Posto, a. Puesto, a.
Postponer. Posponer.
Postremeramientre. Finalmente, por último.
Postremero, a. Postrimero, a. último, a.
Postremo, a. Ultimo, a.
Postrimeramientre. Finalmente, por último.
Postura. Establecimiento.
Pouco. Poco, voz propia del dialecto gallego y portugués.
Pozonador. Emponzoñador, el que dá veneno.
Prazo. Plazo.
Preciar. Apreciar, valuar.
Pregnada. Preñada.
Premia. Opresion, violencia, fuerza.
Prendar. Tomar ó sacar prendas.
Prender. Tomar.
Prender muerte. Morir, recibir pena capital, ser digno de muerte.
Prennada. Preñada.
Prescio. Precio.
Presientar. Presentar.

Presion. Prision.
Prestar. Aprovechar, servir.
Presto, a. Prestado, a.
Presumpcion. Presuncion.
Presumptuoso. Presuntuoso.
Preszio. Precio.
Pretio. Precio.
Preyteado. Pactado, contratado, a.
Preyto. Pleyto.
Prezo. Precio.
Primier. Primer, primero.
Primo, a. Primero, a. *A primas*, al principio, antes.
Princepe, es. Príncipe, es.
Princip. Príncipe.
Prinda. Prenda.
Prindar. Prendar, dar en prendas.
Prisiere. Fut. de suj. de *prender.*
Prisieron. Perf. de *prender.*
Priso. Perf. irregular de *prender.*
Privant. Privado, poderoso.
Pro. Provecho, utilidad.
Proba. Prueba.
Probre. Pobre.
Prod. V. *Pro.*
Prode. V. *Pro.*
Proe. V. *Pro.*
Proevar. Probar, intentar.
Prol. V. *Pro.*
Prol. V. *Pro.*
Prolonganza. V. *Porlonganza.*
Prometiemiento. Prometimiento.
Promision. Promesa.
Promitimiento. Prometimiento, promesa.
Promitire, y así en otras personas del mismo tiempo. Prometiere.
Propinco. Pariente, del abl. lat. *propinquo.*
Proponemiento. V. *Proponimiento.*
Proponimiento. Propósito.
Propriamientre. Propiamente.
Prova. Prueba.
Provecharse. Aprovecharse.
Provicero. V. *Provizero.*
Provinco. V. *Provicero.*
Provizero. Astrólogo, agorero.
Proviziero. V. *Provizero.*
Provizo. V. *Provizero.*
Pruebro. Pueblo.
Publicanamientre. Públicamente.
Puebla. Pueblo.
Pueble. V. *Poble.*
Puebre. V. *Poble.*
Puebro. Pueblo.
Pueco. Poco.
Puelvo. Polvo.
Pues. Despues.
Pugnada. Puñada.
Pumal. Plantio de frutales.
Punada. Puñada.
Punnada. Puñada.
Punnar. Porfiar, empeñarse, procurar con eficacia.
Punno. Puño, puñada.
Purgar. Salvar, libertarse.
Pus. Puse.
Pus. Despues.
Pusiesta. Hora despues de siesta.
Pusponer. Posponer.
Pustremero, a. Postrimero, a. último, a.

Q

Quadranieto, quadranieta. V. *Quadrinieto, quadrinieta.*
Quadravuelo, quadravuela. Quarto abuelo, quarta abuela, retatarabuelo, retatarabuela.
Quadriabuelo, quadriabuela. Quarto abuelo, quarta abuela.
Quadrinieto, quadrinieta. Quarto nieto, quarta nieta, retataranieto, retataranieta.
Qualquequier, qualquequiera, qualquequiere. Qualquiera.
Quamanno, a. Quanto, a, quan grande.
Quandoquequier. V. *Quantoquequier.*
Quantoquequier. Quanto quiera que.
Quantoquer. V. *Quantoquequier.*
Quantoquier. V. *Quantoquequier.*
Quebrantancia. Afliccion, pena, desconsuelo.
Quebrantanza. Afliccion, molestia.
Quema. Fuego, incendio.
Quemador. Incendiario, que pone fuego.
Querelar, querelarse. Quejar, quejarse.
Quessar. Quejar.
Qüestion. Tormento.
Queyssar. Quejar.
Queyxar. Quejar.
Qui. Quien, el que.
Quiem. Quien.
Quienquier. Qualquiera.
Quier. Quiera, ora, yá.
Quinnon. Quinta parte, el quinto.
Quiquier. Qualquiera, quien quiera.
Quitacion. V. *Quitamiento.*
Quitamiento. Libertad, seguridad.
Quitamientre. Libremente, pacíficamente.
Quitamientre. Quietamente, con seguridad.
Quitar. Libertar, dar por libre.
Quito, a. Libre, absuelto.
Quixote. Parte de la armadura de cabeza, pieza de la celada.
Quomo. Como.

R

Racion. Razon.
Radío. Errado, perdido.
Rafece. V. *Rafez.*
Rafez. Vil, baxo.
Rafieze. V. *Rafez.*
Rahaz. V. *Rafez.*
Raher. Raer.
Rascar las orejas. Adular.
Rayar por *Tayar.* Puede ser errata.
Rayer. Raer.
Re, rees. Rey, reyes.
Rebel, es. V *Rebelle, es.*
Rebele, es. V. *Rebelle, es.*
Rebelle, es. Rebelde, es.
Rebielle, es. V. *Rebelle, es.*
Recabdar. Recaudar, recibir.
Recabdo. Caucion, seguridad, fianza.
Recaldo. V. *Recabdo.*
Recaudo. V. *Recabdo.*
Recebir. Recibir.
Recisiundo. Receswinto.
Recisvindo. Receswinto.
Recodir. V. *Recudir.*
Recombrar. Recobrar, recobrarse.
Recudir. Acudir.
Recusar. Rehusar.
Redemiento. Redencion, rescate.
Redemir. Redimir.
Redimiento. Redencion.
Reemir, reemirse. Redimir, redimirse.
Refacer. Rehacer, reedificar.
Refez. V. *Rafez.*
Refugar. Rehusar.
Refuir. Rehuir, rehusar.
Refusancia. V. *Refusanza.*
Refusanza. El acto de rehusar.
Refusar. Rehusar.
Regina. Reyna.
Regnado. Reynado.
Regnar. Reynar.
Regno. Reyno.
Regula. Regla.
Reigno. Reyno.
Reiz. Raiz.
Rellucir. Relucir.
Reluscir. Relucir.
Remanecer, remanescer. Permanecer.
Remedimiento. Redencion.
Remeido, a. Redimido, a.
Remembrarse. Acordarse.
Remiir. Redimir.
Remimiento. Redencion.
Remir. Redimir.
Renas. Riñones.
Renda. Renta.
Render. Rendir, tributar.
Rendido, a. Entregado, a.
Rendudo, a. V. *Rendido, a.*
Renes. Riñones.
Reno. Reyno.
Repentencia. Penitencia, arrepentimiento.
Repentirse. Arrepentirse.
Repintencia. Penitencia, arrepentimiento.
Repoamiento. Exclusion.
Requerir. Buscar, consultar.
Requessado, a. Requerido, a.
Rescebir. Recibir.
Rescindo. Receswinto.
Rescisindo. Receswinto.
Rescisiundo. Receswinto.
Resciundo. Receswinto.
Resdo. Receswinto.
Resicindo. Receswinto.
Resisindo. Receswinto.
Resisiundo. Receswinto.
Resplendor. Resplandor.
Restrennido, a. Contenido, a, refrenado, a.
Restroio. V. *Restrojo.*
Restrojo. Rastrojo.
Reys. Reyes.
Ricoomne. Ricohombre.
Riegla. Regla.
Rienda. Renta.

Riendir. Rendir.
Rienes. Riñones.
Rijna. Reyna.
Rina. Reyna.
Rivo. Rio.
Roba. Robo, hurto.
Robador. Ladron.
Robrado, *a.* V. *Roborado*, *a.*
Roborado, *a.* Rubricado, a, firmado, a.
Roborar. Rubricar, firmar.
Robrar. Rubricar, firmar.
Robulado, *a.* Rubricado, *a*, firmado, a.
Rogo. Ruego.
Roma (*Cibdad de*). Ciudad de Toledo.
Romaría. Romería.
Romero. Peregrino, pasagero que vá á Roma, de donde se dixo Romería: voz que se ha estendido despues á qualquier viage hecho á algun santuario.
Roque. Carro.
Roydo. Ruido.
Rubro. Mar Rubro. Rojo. Mar Rojo.
Ruegado, *a.* Rogado, a.
Ruemper. Romper.
Ruogo. V. *Rogo.*

S

Saa. Saya.
Sabato. Sábado, del lat. *sabbato.*
Sabedoría. Sabiduría, noticia.
Sabencia. Ciencia, noticia.
Sabenza. Ciencia, noticia.
Sabiedor. Sabedor.
Sabiencia. Ciencia, noticia.
Sabor. Deseo.
Sabroso, *a.* Saludable, provechoso, a.
Sacerdoth. Sacerdote.
Sacramento. Juramento.
Sacramiento. Juramento.
Sagne. Sangre.
Sagramento. Juramento.
Sagramiento. Juramento.
Sagrar. Consagrar.
Sagudir. Sacudir.
Salamon. Salomon.
Salirá, 3.ª pers. del futuro. Saldrá. Sigue la analogía de Salir; y el usado es anómalo.
Sallir. Salir.
Salmana. Semana.
Salude. Salud.
Salut. Salud.
Salvamientre. En salvo.
Salvo ende. Escepto.
Sancti Spiritu, *Sancto Spirito.* El Espíritu Santo.
Sancto, *a.* Santo, a.
Sandeo. Sandio.
Sandiez. Sandez.
Sanna. Saña, rencor.
Sannudamientre. Sañudamente, con saña, con violencia.
Santidad. Santuario.
Sapiencia. Ciencia, noticia.
Sarcenadura. V. *Cercenadura.*
Sarcenar. Cercenar.
Sarracin. Sarraceno, moro.
Sayon. Ministro del rey, juez en ciertas causas.
Sciencia. Ciencia, del abl. lat. *scientia.*
Se. Si, part. condic.
Secondo, *a.* Segundo, a.
Secundo. Segun.
Sedes. Sois.
Sedmana. Semana.
Seellar. Sellar, poner sello.
Seello. Sello.
Seer. Ser.
Segdo. Sisebuto.
Segebudo. Sisebuto.
Seglo. Siglo.
Segnor, *a.* Señor, a.
Segondo. Segun.
Segondo, *a.* Segundo, a.
Segrado. Sisebuto.
Segrar. Seglar.
Segudar. Seguir, perseguir.
Segund. Segun.
Segundo. Segun.
Segunt. Segun.
Seguntdo. Segun.
Seguradamiente. Seguramente.
Seguradamientre. Seguramente.
Seies. Seis.
Selhue. Codornices. Es el nombre hebreo שלו en plural y en estado de régimen.
Selmana. Semana.
Sem. Sin, escepto.
Semble. En semble. En uno, uniformemente.
Semeiable. Semejable, semejante.
Semeiancia. Semejanza.
Semeianza. Semejanza.
Semeiar. Parecer.
Semelable. Semejable, semejante.
Semelabre. Semejable, semejante.
Semelancia. Semejanza.
Semelar. V. *Semeiar.*
Semeliancia. Semejanza.
Semellable. Semejable, semejante.
Semellar. V. *Semeiar.*
Semellave. Semejable, semejante.
Semeyar. V. *Semeiar.*
Sempre. Siempre.
Sen. Sin.
Sen. Sentido, intencion, pensamiento.
Sena. Señal.
Sendio. Sandio.
Sendo, *a.* V. *Senlo*, *a.*
Senlo, *a.* Uno, cada uno.
Senllero. V. *Sennero.*
Sennal. Firma.
Sennaladamientre. Con distincion, ó descripcion de sus señas.
Sennalar. Firmar.
Sennalado laidamientre. Feamente herido, trasquilado, ó ridículamente afeado.
Sennalar. Firmar.
Sennero, *a.* Señero, a. Uno solo, único.
Senno, *a.* V. *Senlo*, *a.*
Senno, *a.* Uno solo, una sola.
Sennor. Señor. La lengua castellana ha sustituido la *ñ* á las dos *nn* en esta y otras voces.
Sennorio. Señorío.
Senon. Si no.
Sentenza. Sentencia.
Sentenzado, *a.* Sentenciado, a.
Se quier. Ora, ya.
Ser de sobre sí mismo. Ser á su cargo, á su cuenta.
Ser en hueste. Estar en campaña.
Ser en uno. Casarse.
Ser firme. Observarse rigorosa, inviolablemente.
Servar. Guardar, observar.
Servedumne. Servidumbre.
Servente. Sirviente, siervo.
Servidumen. Servidumbre.
Servidumne. Servidumbre.
Servidumpne. Servidumbre.
Serviente. Sirviente, siervo.
Serviz. Cerviz.
Servizo. Servicio.
Servo. Siervo.
Ses. Seis.
Sesaenta. Sesenta.
Sesebinto. Sisebuto.
Seso. Sentido, inteligencia, juicio.
Seta. Secta.
Setaenta. Setenta.
Setmana. Semana.
Seto. Sexto.
Seu. Suyo.
Sex. Seis.
Sexabolo, *sexabola.* Sexto abuelo, sexta abuela.
Sexanta. Sesenta.
Sexavuelo, *sexavuela.* Sexto abuelo, sexta abuela.
Sexnieto, *sexnieta.* Sexto nieto, sexta nieta.
Sey. Sede, silla.
Seyelo. Sello.
Seyello. Sello.
Seyendo. Siendo, estando.
Seyer. Sentarse, estar sentado.
Seyes. Seis.
Seyta. Saeta.
Siegro. Siglo.
Siello. Sello.
Sien. Sin.
Siercenar. Cercenar.
Siguramientre. Seguramente.
Siguranza. Seguridad.
Siilo. Sello.
Siillo. Sello.
Simplo, *a.* Sencillo, a.
Sinal. Señal.
Sinero. V. *Sennero.*
Sinescal. V. *Senescal.*
Siniscal. V. *Senescal.*
Sinlero. V. *Sennero.*
Sinnal. V. *Sennal.*
Sintillan. Sisenando.
Sintisiand. Sisenando.
Sinziando. Sisenando.
Sisebundo. Sisebuto.
Sisebundor. Sisebuto.
Sisebuntor. Sisebuto.
Sisevundo. Sisebuto.
Sisibuto. Sisebuto.
Sisnando. Sisenando.
Sisnando. Sisenando.
Siso. V. *Seso.*
Sls. Abreviatura que dice *siclos.*
So. Debaxo.
So, *sos.* Su, suyo, sus, suyos.

Soberviosamientre. Soberbiamente.
Soberbioso, a. Soberbio, a.
Soberso, a. Soberbio, a.
Sobreboso. Soberbio.
Sobrepoiar. Sobrepujar, exceder, sobresalir.
Sobrepugant. Sobrepujante, poderoso.
Sobrepñiant. Sobrepujante, poderoso.
Sobtilizar. Sutilizar.
Sodes, y así en otras personas. Sois.
Sofismo. Sofisma.
Sofrir. Sufrir.
Sogro, sogra. Suegro, suegra.
Solarego. V. *Solariego.*
Solariego. Ascripticio, villano.
Soldo. Sueldo.
Solta, 3.ª pers. de pres. indic. Suelta.
Soltamiento. Soltura.
Solver. Absolver.
Sorteya. Sortija.
Sortero, a. Adivino, agorero que usa de juegos y suertes para adivinar.
Sorteyro, a. V. *Sortero, a.*
Sortiia. V. *Sorteya.*
Sortila. V. *Sorteya.*
Sortilla. V. *Sorteya.*
Sortiya. Sortija.
Sortorero. V. *Sorteró.*
Sosacador. Sonsacador.
Sosacar. Sonsacar.
Sosodecho, a. Susodicho, arriba dicho.
Sospezoso, a. Sospechoso, a.
Sospiro. Suspiro.
Sostenimiento. Sustento.
Sostimiento. Sustento.
Soteleza. Sutileza.
Sotileza. Sutileza.
Sotilezar. Sutilizar.
Sotilmientre. Sutilmente.
Sou. Su.
Spanna. España.
Spantable. Espantable, horroroso, a.
Spantado, a. Espantoso, a, terrible.
Spendudo, a. Esparcido, a, estendido, a.
Spiritu. Espíritu.
Stablicido, a. Establecido, a.
Su. Debaxo.
Sub. Debaxo.
Subcesor. Sucesor.
Subgeto. Súbdito, vasallo.
Subiecto. Súbdito, vasallo, sujeto.
Subre. Sobre.
Subtilizar. Sutilizar.
Subyecto. Súbdito, vasallo.
Sucia. Suciedad.
Suciadumbre. Suciedad.
Sucidat. Suciedad.
Sucidumbre. Suciedad.
Sucidumne. Suciedad.
Suciedumbre. Suciedad.
Suciez. Suciedad.
Suciumbre. Suciedad.
Sudo. Abaxo.
SS. Abreviatura de Sueldos.
Sueltar. Soltar.
Suno. V. *De suno.*
Suo, sua. Su, suyo, suya.
Superbioso. Soberbio.
Suso. Arriba.
Susodecho. Susodicho, arriba mencionado.
Suspecha. Sospecha.
Suspecho. Sospecha.
Suspechoso, a. Sospechoso, a.
Sustinemiento. Sustento, alimento.
Sutelezar. Sutilizar.
Symbulo. Símbolo.

T

Taiar. Tajar, cortar.
Tall, talles. Tal, tales.
Tallar. V. *Taiar.*
Tamanno, a. Tamaño, a, tan grande, tanto, a.
Tanner. Tañer, tocar.
Tanxó, 3.ª per. de pret. perf. del verbo *tangir.* Tocó.
Tardadero, a. V. *Tardinero, a.*
Tardar. Retardar.
Tardinero, a. Tardío.
Tayar. V. *Taiar.*
Temperanzia. Templanza.
Templancia. Templanza.
Tempo. Tiempo.
Tempradamientre. Templadamente.
Temprado. Templado.
Tempramiento. Templanza, equidad.
Temprancia. Templanza.
Tempranza. Templanza.
Temptar. Es defecto de escritura por *Tentar.*
Temtar. Es defecto de escritura por *Tentar.*
Tenebras. Tinieblas.
Tenedero. Valedero, firme, estable.
Tenemiento. Posesion, detentacion.
Tenencia. Posesion.
Tener. Detener, sujetar.
Teniebras. Tinieblas.
Tenimiento. V. *Tenemiento.*
Tercio, a. Tercero, a.
Terná, y así en otras personas del mismo tiempo. Tendrá.
Terzo, a. Tercero, a.
Testamiento. Testamento.
Teste. Testigo.
Testemuna. V. *Testimonia.*
Testemunar. V. *Testimoniar.*
Testemunio. V. *Testimonio.*
Testemunna. V. *Testimonia.*
Testigua. Testigo.
Testiguar. Decir testimonio, atestigüar, ser testigo.
Testiguo. Testigo.
Testimonia. Testigo, testimonio.
Testimoniamiento. Testimonio.
Testimunna. V. *Testimonia.*
Testimunnar. Decir testimonio, ser testigo.
Testimuno. V. *Testimonio.*
Tever. Tuviere.
Teveron. Tuvieron.
Tevieren. Tuvieren.
Tiemer. Temer.
Tiniebras. Tinieblas.
Tinnoso, a. Tiñoso, a.
Tirar. Sacar, quitar.
Tirar. Quitar, apartar.
Titillan. Chintila.
Titol. Título.
Titolo. Título.
Tiyo, a. Tio, a.
To, ta. Tu, tuyo, tuya.
To, tua. Tu *comun*, tuyo, tuya.
Todel. Todo el.
Todol. Todo el.
Toler. V. *Toller.*
Tolga. pres. suj. irreg. de *Toller*: recibe la *g* como *salgamos, valga.*
Tolido, a. V. *Tollido, a.*
Toller. Quitar, apartar.
Tollido, a. Partic. de *Toller.* Quitado, apartado, a.
Toposo, a. El de vista defectuosa, como quien dice parecido á un topo.
Toppar. Tropezar.
Tormenta. Tormento.
Tormentado, a. Atormentado, a.
Tormentamiento. Tormento.
Tormentar. Atormentar.
Tormientar. Atormentar.
Tornar á sí mismo. Imputarse á sí mismo.
Tornar á su culpa. Imputársele.
Tornar en nient. Reducir á nada, aniquilar.
Tornarse á sí mismo. Culparse á sí mismo, imputarse.
Tornarse á su culpa. Imputarse á sí mismo.
Tornar sobre alguno. Recaer sobre alguno.
Torticero, a. Injusto, a.
Torticial, les. V. *Torticero.*
Torticiero, a. V. *Torticero, a.*
Torticion, torticionna. Injusticia, agravio.
Torticionero, a. Injusto, a.
Tortizero, a. V. *Torticero.*
Torto. Tuerto, injusticia, agravio.
Torvado, a. Part. de *Torvar.* Turbado, a, pervertido, a.
Toydo, a. Part. de *Toyer.*
Toyer. V. *Toller.*
Trabaiado, a. Molestado, incomodado, a.
Travaiar á otro. Incomodarle, oprimirle.
Trabaiarse. Afanarse.
Trabaio. Trabajo.
Trabaio, trabayo. Trabajo.
Trabajarse. Cuidar, esmerarse.
Traballo. Trabajo.
Trabayarse. V. *Trabajarse.*
Tractacion. Tratado.
Tractar. Tratar.
Traer el pleito. Seguirle, hacer las diligencias del pleyto.
Trahudo, a. Traido, a.
Traido. Raido.
Traizon. Traicion.
Translatado, a. Trasladado, a.
Trasabolo, trasabola. Tercer abuelo, tercera abuela, tatarabuelo, tatarabuela.

Trasavuelo, *trasavuela*. Tercer abuelo, tercer abuela, tatarabuelo, tatarabuela.
Trasgreymiento. Trasgresion.
Trasnieto, *trasnieta*. Tercer nieto, tercera nieta, tataranieto, tataranieta.
Traspaso. Trasgresion, violacion.
Trasponerse. Ausentarse.
Traveso. V. *Travieso*.
Travieso. Transversal. *De travieso*, por línea transversal.
Traye por *Trae*, y así en otras personas y tiempos.
Trebaiarse. V. *Trabajarse*.
Trebeiar. Juguetear.
Trebellar. V. *Trebeiar*.
Trebuto. Tributo.
Trecentos. Trescientos.
Tremises. Meaja de oro.
Tresavuelo, *a*. V. *Trasavuelo*, *a*.
Tresnieto, *a*. V. *Trasnieto*, *a*.
Tresquilar. Trasquilar.
Tresquilar en cruz. Raer el pelo y aun cutis feamente.
Treyenta. Treinta.
Tribudo. Tributo.
Trinidade. Trinidad.
Trinitat. Trinidad.
Trinta. Treinta.
Trisnieto, *a*. V. *Trasnieto*, *a*.
Tristicia. Tristeza.
Tro. Hasta, prepos.
Troaque. Hasta que.
Trobar. Hallar. Así el ital. *trovare*.
Trobellar. V. *Trebeiar*.
Tuerto, *a*. Injusto, a.
Tuorto. Agravio, injusticia.
Tusar. Trasquilar.
Tuydo, *a*. V. *Tollido*, *a*.

U

U. En donde.
Ultra portos. Ultra mar, de la otra parte del mar.
Umildosamientre. Humildemente.
Umillosamientre. Humildemente.
Unde. De donde, por lo que.
Universidad. El comun, conjunto.
Urgullo. Orgullo.
Usamiento. Uso, costumbre.
Ueste. Hueste, exército.
Ueyo, *os*. Ojo, os.

V

Vala. Pres. suj. reg. de *valer*. Valga.
Valadar. Valladar.
Valía. Valor, precio.
Validero, *a*. Valedero, a.
Vao. Vado.
Vegada. Vez.
Vegambre. Vedegambre, eleboro.
Veer. Ver.
Veie. Pres. de *Veier*. Vé.
Veiez. Vejez.
Veléz. Vejéz.
Velléz. Vejéz.
Veluntade. Voluntad.
Veluntat. Voluntad.
Vencemiento. Vencimiento.
Vencer. Ganar.
Vencion. Vendicion, venta.
Vencir. Vencer.
Vendecha. Venganza, castigo.
Vendecion. Venta.
Vendeyta. Venganza, pena, castigo.
Vendida, *vindida*. Venta.
Vendita. Venganza, castigo.
Venga. Venganza.
Vengada. Venganza, castigo.
Vengado, *a*. Castigado, a.
Vengancia. Venganza, castigo.
Venganza. Castigo, pena.
Vengar. Castigar.
Venier. Viniere.
Venino. Veneno.
Ventre. Vientre.
Venturia. Ventura, acaso.
Venzudo, *a*. Vencido, a.
Verdade. Verdad.
Verdadeiro, *a*. Verdadero, a.
Verdat. Verdad.
Veretro. Miembro viril.
Verga. Miembro viril.
Vergonza. Vergüenza.
Verigar. Averiguar, inquirir.
Verná, *an*. Fut. de *Venir*. Vendrá, an.
Vertud. Virtud.
Vertude. Virtud.
Vescino. Vecino.
Vespera. Víspera, vísperas.
Vevir. Vivir.
Veyer. Ver.
Veyés. Vejéz.
Veyéz. Vejéz.
Veyeze. Vejéz.
Veyo. Viejo.
Veze. Vez.
Vicario. Lugar-teniente, sustituto, delegado.
Vida. Vianda, sustento.
Vieio, *a*. Viejo, a.
Viello. Viejo.
Vielo. Viejo.
Viencer. Vencer.
Viengar, *vingar*. Vengar.
Viésperas. Vísperas.
Viespra. Víspera, vísperas.
Vigario. V. *Vicario*.
Vigilar. Velar, cuidar con esmero.
Vigiliar. Velar, cuidar con vigilancia.
Vilano. Plebeyo.
Villa. Milla.
Villano, *a*, *adj*. Grosero, plebeyo.
Viltadamientre. V. *Aviltadamientre*.
Vilva. Viuda.
Vincimiento. Vencimiento, victoria.
Vincudo, *a*. V. *Venzudo*, *a*.
Vindemia. Vendimia.
Vindicta. Castigo.
Vindita. Venganza, castigo.
Vingua. Venganza.
Vinino. Veneno.
Vinna. Viña.
Vinte. Veinte.
Vinzudo. V. *Venzudo*.
Vioda. Viuda.
Virgene. Virgen, doncella.
Virgin. Virgen.
Virgine. Vírgen.
Virgo. Vírgen.
Virtude. Virtud.
Visco, *a*. Vizco, a.
Visgo, *a*. Vizco, a.
Visquir. Vivir.
Visquier, *visquiere*. Viviere.
Vitoria. Victoria.
Viver. Vivir.
Viz, *vizes*. Vez, veces.
Vizino, *a*. Vecino, a.
Voalta. Vuelta.
Vocero, *a*. Procurador, que lleva la voz y persona de otro.
Voelta. Vuelta.
Volatilia. Volátil.
Volta. Vuelta.
Voluntade. Voluntad.
Voluntat. Voluntad.
Volverse. Tener ayuntamiento carnal.

X

Xaga, *xagua*. Llaga.
Xagado, *a*. Llagado, a.
Xagar. Llagar.
Xama. Llama.
Xamar. Llamar.
Xano, *os*. Es una abreviatura de *Cristiano*, *os*.
Xegado, *a*. Llegado, a.
Xegar. Llegar.
Xeno, *a*. Lleno, a.
Xeto. V. *Seto*.

Y

Y. Allí.
Yamar. Llamar. Es defecto de la pronunciacion, y por consiguiente de la escritura.
Yazer. Fornicar.
Ydat. Edad.
Ydioso, *a*. Odioso, a, injurioso, a.
Ye. Es, 3.ª pers. del pres.
Yebra. Obra.
Yende. De donde, de ello.
Yent. Gente.
Yente, *es*. Gente, es: nacion.
Yerba. Veneno. Dar yerbas, envenenar.
Ygno. Himno.
Yguualdade. Igualdad.
Yie, y así en otras personas. Era.
Ymno. Himno.
Yogar. Fornicar, tener cópula carnal.
Yogo. Juego.
Yuego. Juego.
Yuguería. Labranza.
Yuicio. Juicio.
Yungir. Uncir.
Yunnir. Unir, uncir.
Yuntamiento. Union, casamiento.
Yuntancia. Union, cópula carnal.
Yunzir. Uncir.
Yura. Juramento.
Yurar. Jurar.
Yuso. Abaxo.
Yvierno. Invierno.

Z

Zertedumbre. Certidumbre.
Zidadano. Ciudadano.

Fff

FE DE ERRATAS DEL FUERO JUZGO LATINO.

Páginas.	*Columnas.*	*Líneas.*	*Erratas.*	*Léase.*
17.	2.	4.	*pro ea.*	*pro his.*
18.	1.	30.	*pro ea.*	*pro his.*
Ib.	1.	última.	iuri.	iure.
21.	2.	27.	est , ante se.	est ante se.
Ib.	Ib.	varians lectio numero 10 signata deleatur.		
22.	1.	penúltima.	perduxisse.	perduxisset.
23.	2.	31.	contorpatione.	contropatione et dele var. 13.
24.	1.	42.	ars.	eas et dele var. 4.
Ib.	1.	49.	inlicitos.	implicitos.
25.	1.	47.	periurii.	periurio.
26.	2.	49.	pulsantis.	pulsandos.
28.	2.	35.	fraudium.	fraudum.
29.	1.	46.	plenè.	plenæ.
32.	2.	33.	consensus comite.	consensu comitis.
Ib.	2.	45.	solemnem consensu comitem.	solemni consensu comitis.
33.	1.	7.	potestate.	potestatem et dele var. 6.
Ib.	2.	36.	profectæ.	profecta et dele var. 23.
Ib.	2.	39.	prælongatione.	prolongatione.
34.	1.	41.	discesserit.	decesserit.
36.	2.	27.	vindicavit.	vindicabit et lin. 50.
37.	2.	53.	Legion , ac.	Legion , y
38.	2.	2.	præsentiam.	præsentia.
42.	1.	18.	salvas tamen animas , quæ.	salva tamen anima , quam.
43.	2.	20.	admisisse.	admisisset.
44.	1.	39.	correptæ.	correctè et dele var. 9.
45.	1.	32.	fauctricem.	fautricem.
46.	1.	6.	clausis.	clavos.
Ib.	2.	40.	virium.	virilium et dele var. 30.
47.	2.	40.	ad consensum.	consensum.
48.	2.	19.	præsumpserit.	præsumpserint.
52.	1.	23.	consummat.	consumat.
Ib.	2.	51.	dogma.	dogmati.
Ib.	2.	56.	sacrarum scripturarum.	sacras scripturas.
53.	1.	50.	dignæ.	digne.
Ib.	1.	52.	ordinata.	ordinatum.
54.	2.	var. 17.		Emil. decesserit et dele seq. verba.
56.	2.	38.	quod.	quot.
57.	1.	42.	fraude.	fraudem.
60.	2.	35.	pervenerit.	provenerit.
86.	1.	29.	infixerit.	inflixerit et dele var. 11.
123.	1.	47.	Quinquagenarius.	Quingentenarius et dele var. 10.
127.	2.	1.	sus.	sui.
136.	2.	19.	hypocisma.	hiprehysma.
151.	var. 14.		faciens seu.	seu faciens.
153.	1.	47.	plectabitur.	plectetur.
155.	1	47.	cocidibus.	codicibus.
161.	2.	29.	diacones.	diaconi.
Ib.	2.	43.	socrodia.	socordia.

IDEM DEL CASTELLANO.

VII.	var. 9.		afallar.	á fallar.
VIII.	var. 8.			quítese.
9.	var. 39.		ganaza.	gananza.
XI.	2.	1.	XII.	XI y así siguen equivocadas en la numeracion las leyes siguientes.
12.	var. 7 y 8.		nra.	nuestra.
XIV.	2.	31.	razo.	razon.
14.	var. 10.		conteudo.	quítese.
14.	var. 13.		ayena.	ayna.
XVI.		68.	cream.	crean.
42.	var. 24.		ayudoro.	ayudorio.
56.	var. 2.		adultador.	adulterador.
71.	var. 19.		asmodas.	osmadas.
88.	var. 26.		contaridad.	quítese.
98.	var. 16.		cibdat.	quítese.
104.		45.	1.	9.
108.	1.	penúlt. var. 21.	agaurde.	aguarde.
109.	var. 10.		corcabado.	quítese.
115.	var. 3.		crido.	creido.
124.	var. 3.			quítese.
134.	1.	21.	cosa ayena.	casa ayena.
140.	var. 3.			quítese la de la B. R.
152.	2.	31.	aguciosamente.	acuciosamente.
164.	var. 25.		cabio.	cambió.
167.	var. 6.		convienos.	conviénenos.
189.	var. 2.		tresquilarlos.	tresquílenlos.